નાટક સમયસાર અક્ષરશઃ પ્રવચન

ભાગ-૧

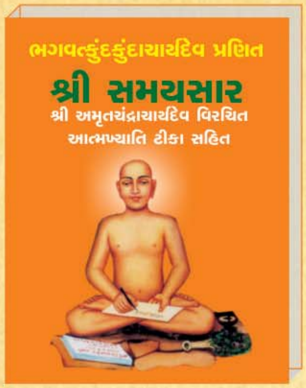

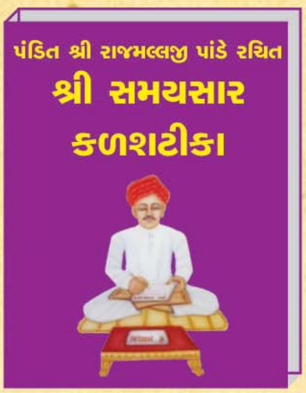

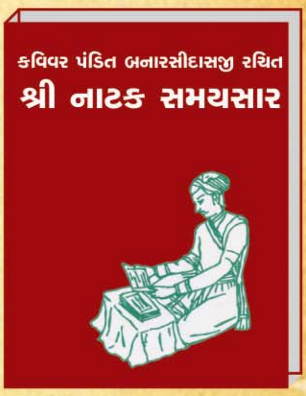

—: પ્રકાશક :—
શ્રી કુંદકુંદકહાન દિગંબર
જૈન મુમુક્ષુ મંડળ ટ્રસ્ટ
(પાર્લા-સાંતાક્રુઝ) મુંબઈ

ॐ

वीतरागाय नमः।

નાટક સમયસાર અક્ષરશઃ પ્રવચન

(ભાગ - ૧)

શ્રી નાટક સમયસાર શાસ્ત્ર ઉપર
પૂજ્ય સદ્‌ગુરુદેવ શ્રી કાનજીસ્વામીના
પ્રવચનોનું અક્ષરશઃ પુસ્તક

(નાટક સમયસાર – ઉત્થાનિકા પદ ૧ થી ૫૧,
જીવ દ્વાર પદ ૧ થી ૩૫, અજીવ દ્વાર પદ ૧ થી ૭)

(પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રવચન નં. ૧ થી ૩૩)

–: પ્રકાશક :–
શ્રી કુંદકુંદકહાન દિગંબર જૈન મુમુક્ષુ મંડળ ટ્રસ્ટ,
(પાર્લા-સાંતાક્રુઝ) મુંબઈ-૪૦૦૦૫૬

પ્રથમ આવૃત્તિ   પ્રત : ૧૦૦૦

વિ.સં. ૨૦૭૧   વીર સં. ૨૫૪૧   ઈ.સ. ૨૦૧૫

દ્વિતીય (સુધારેલ) આવૃત્તિ—૨૦૨૨

-: પ્રકાશન તિથિ :-

શ્રી સીમંધરસ્વામી દિગંબર જિનમંદિર, પાર્લા–સાંતાક્રુઝ પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે
તા. ૧૭–૫–૨૦૧૫ થી ૨૨–૫–૨૦૧૫, વૈશાખ વદ–૧૪ થી જેઠ સુદ ૫

નાટક સમયસાર અક્ષરશઃ પ્રવચન ભાગ-૧

✻ પુસ્તક પુરસ્કર્તા ✻

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી દિગંબર જૈન દિવાળી યાત્રા ગ્રુપ

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

✻ **શ્રી દિગંબર જૈન સ્વાધ્યાયમંદિર ટ્રસ્ટ,**
સોનગઢ-૩૬૪૨૫૦
જિ. ભાવનગર
ફોન નં. ૦૨૮૪૬-૨૪૪૩૩૪

✻ **શ્રી સીમંધરસ્વામી દિ. જિનમંદિર**
C/o શ્રી કુંદકુંદકહાન દિગંબર
જૈન મુમુક્ષુ મંડળ ટ્રસ્ટ, પાર્લા-સાંતાક્રુઝ
૪૭, ચર્ચ રોડ, ધનજી મહેતા ગ્રાઉન્ડ સામે
વિલેપાર્લા-(વેસ્ટ)
મુંબઈ—૪૦૦૦૫૬
ફોન નં. ૦૨૨-૨૬૬૩૧૧૬૫

✻ **શ્રી કુંદકુંદ કહાન પારમાર્થિક ટ્રસ્ટ,**
૩૦૨, કૃષ્ણકુંજ, વી.એલ. મહેતા માર્ગ,
વીલેપાર્લે (વેસ્ટ)
મુંબઈ—૪૦૦૦૫૬
ટે.નં. ૦૨૨–૨૬૧૩ ૦૮૨૦ / ૨૬૧૦ ૪૯૧૨

✻ **શ્રી સીમંધર ભગવાન દિ. જિનમંદિર**
C/o શ્રી બોરીવલી દિગંબર જૈન મુમુક્ષુ મંડળ
પ્લોટ નં. ૭૪૨, પૂજ્ય ગુરુદેવ
શ્રી કાનજીસ્વામી માર્ગ, સીંપોલી કોર્નર,
સોનીવાડી સામે, બોરીવલી (વેસ્ટ),
મુંબઈ—૪૦૦૦૯૨
ફોન નં. ૦૨૨-૨૮૯૯ ૧૩૭૮

મૂલ્ય : સ્વાધ્યાય

મુદ્રક :
સ્મૃતિ ઑફસેટ
સોનગઢ-૩૬૪૨૫૦
મો. ૦૯૮૨૪૯૪૪૪૦૧

ટાઈપ સેટીંગ :
અરિહંત કોમ્પ્યુટર ગ્રાફિક્સ
સોનગઢ (જિ. ભાવનગર)
મો. ૦૯૯૦૪૧૦૪૪૩૨

ભરતક્ષેત્રના મહાસમર્થ આચાર્ય ભગવાન શ્રી કુંદકુંદાચાર્યદેવ

શ્રી સદ્‌ગુરુદેવ-સ્તુતિ

(હરિગીત)

સંસારસાગર તારવા જિનવાણી છે નૌકા ભલી,
જ્ઞાની સુકાની મળ્યા વિના એ નાવ પણ તારે નહીં;
આ કાળમાં શુદ્ધાત્મજ્ઞાની સુકાની બહુ બહુ દોહ્યલો,
મુજ પુણ્યરાશિ ફળ્યો અહો! ગુરુ ક્હાન તું નાવિક મળ્યો.

(અનુષ્ટુપ)

અહો! ભક્ત ચિદાત્માના, સીમંધર-વીર-કુંદના!
બાહ્યાંતર વિભવો તારા, તારે નાવ મુમુક્ષુનાં.

(શિખરિણી)

સદા દૃષ્ટિ તારી વિમળ નિજ ચૈતન્ય નીરખે,
અને જ્ઞપ્તિમાંહી દરવ-ગુણ-પર્યાય વિલસે;
નિજાલંબીભાવે પરિણતિ સ્વરૂપે જઈ ભળે,
નિમિત્તો વહેવારો ચિદઘન વિષે કાંઈ ન મળે.

(શાર્દૂલવિક્રીડિત)

હૈયું 'સત સત, જ્ઞાન જ્ઞાન' ધબકે ને વજ્રવાણી છૂટે,
જે વજ્રે સુમુમુક્ષુ સત્ત્વ ઝળકે, પરદ્રવ્ય નાતો તૂટે;
—રાગદ્વેષ રુચે ન, જંપ ન વળે ભાવેંદ્રિમાં–અંશમાં,
ટંકોત્કીર્ણ અકંપ જ્ઞાન મહિમા હૃદયે રહે સર્વદા.

(વસંતતિલકા)

નિત્યે સુધાઝરણ ચંદ્ર! તને નમું હું,
કરુણા અકારણ સમુદ્ર! તને નમું હું;
હે જ્ઞાનપોષક સુમેઘ! તને નમું હું,
આ દાસના જીવનશિલ્પી! તને નમું હું.

(સ્રગ્ધરા)

ઊંડી ઊંડી, ઊંડેથી સુખનિધિ સતના વાયુ નિત્યે વહંતી,
વાણી ચિન્મૂર્તિ! તારી ઉર-અનુભવના સૂક્ષ્મ ભાવે ભરેલી;
ભાવો ઊંડા વિચારી, અભિનવ મહિમા ચિત્તમાં લાવી લાવી,
ખોયેલું રત્ન પામું,—મનરથ મનનો; પૂરજો શક્તિશાળી!

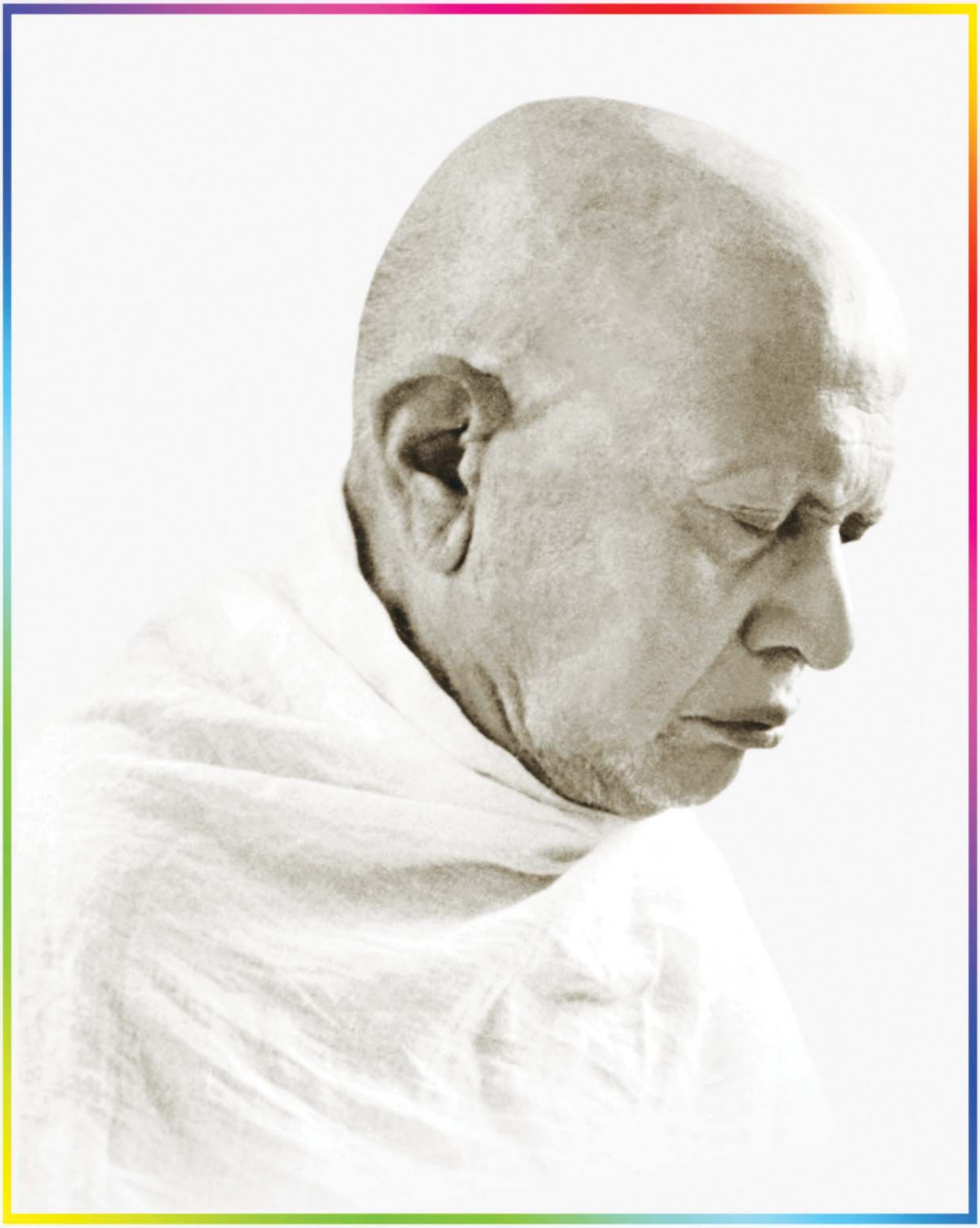

અધ્યાત્મયુગસ્રષ્ટા પરમ પૂજ્ય સદ્‌ગુરુદેવ શ્રી કાનજીસ્વામી

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી વિષે બહેનશ્રીના ઉદ્‌ગાર

આ પંચમકાળે પૂજ્ય ગુરુદેવ મળવા મુશ્કેલ છે. ગુરુદેવ મળ્યા તે જ બેડો પાર છે. તેમના જેટલા ગુણગ્રામ કરીએ એટલા ઓછા છે. તેમની નિરંતર વાણી ને નિરંતર સાન્નિધ્ય મળવું મુશ્કેલ છે. તેમનો એક એક શબ્દ આત્માને બતાવનારો, આત્માને જગાડનારો ને જે પુરુષાર્થ કરે તેને અનુભૂતિ થઈ જાય તેવી વાણી હતી. ગુરુદેવે તો સ્વયં ચૈતન્યને પ્રગટ કર્યો. 'તરણ—તારણ' પોતે તરીને બીજાને તારનાર હતા.

❀

શાસ્ત્રોમાં ભરેલા ગહન ભાવો ખોલવાની પૂજ્ય ગુરુદેવની શક્તિ કોઈ અજબની હતી. તેમને શ્રુતની લબ્ધિ હતી. વ્યાખ્યાનમાં નીકળતાં ગંભીર ભાવો સાંભળતાં ઘણીવાર એમ થતું કે આ તો શું શ્રુતસાગર ઊછળ્યો છે! આવા ગંભીર ભાવો ક્યાંથી નીકળે છે? ગુરુદેવના જેવી વાણી ક્યાંય સાંભળી નથી. તેમની અમૃતવાણીના રણકાર કેટલા મીઠા હતા જાણે કે સાંભળ્યા જ કરીએ. અનુભવરસમાંથી રસબસતી ગુરુદેવની જોરદાર વાણીના પડકાર કોઈ જુદા જ હતા. પાત્ર જીવોના પુરુષાર્થને ઉપાડે અને મિથ્યાત્વના ભુક્કા ઉડાડી દે તેવી દૈવી તેમની વાણી હતી. આપણાં ભાગ્ય કે ગુરુદેવની એ મંગળમય કલ્યાણકારી વાણી ટેઈપમાં ઉતરીને જીવંત રહી. ગુરુદેવે ઘણું સ્પષ્ટ કરીને બતાવ્યું છે. ગુરુદેવનો પરમ ઉપકાર છે, હું તો તેમનો દાસ છું. ગુરુદેવે આ મુમુક્ષુ સમાજ ઉપર અપાર ઉપકાર કર્યો છે.

❀

ગુરુદેવની શ્રુતની શૈલી ગજબ છે. તેમાં નિશ્ચય-વ્યવહાર, અસ્તિ-નાસ્તિ, ઉપાદાન-નિમિત્ત બધું જ તેઓએ સમજાવ્યું છે. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કરે નહિ, દિગંબર ધર્મથી જ મોક્ષ છે. બધો ખુલાસો કર્યો. મુક્તિનો માર્ગ ગુરુદેવે સ્પષ્ટ કર્યો, શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના કેટલાક અર્થો પૂજ્ય ગુરુદેવે ખુલ્લા કરી સમજાવ્યા. તીર્થંકર ભગવાનની જેમ માર્ગ પ્રકાશ્યો....શ્રુતની ધારા જુદી જ....

મને તત્ત્વની ઝંખના ઘણી. અંદરથી પોકાર આવતો પણ માર્ગની સ્પષ્ટતા તો ગુરુદેવે જ કરી. જેનાથી ઉપકાર થયો હોય તેનું નામ કેમ ભુલાય?

પ્રસ્તાવના

નમ: સમયસારાય સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે ।
ચિત્સ્વભાવાયભાવાય: સર્વ ભાવાન્તરચ્છિદે ॥

સદેહે વિદેહ જઈ મહાવિદેહક્ષેત્રમાં બિરાજમાન ત્રિલોકનાથ વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમદેવાધિદેવ શ્રી સીમંધર ભગવાનની દિવ્ય દેશનાનો અપૂર્વ સંચય કરનાર, ભરતક્ષેત્રમાં સીમંધર લઘુનંદન, જ્ઞાનસામ્રાજ્યના સમ્રાટ, ભરતક્ષેત્રના કળિકાળ સર્વજ્ઞ, શુદ્ધાત્મામાં નિરંતર કેલી કરનાર હાલતા-ચાલતા સિદ્ધ સમ ભગવાન **શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય** વિક્રમ સંવત ૪૯ની સાલમાં થયા હતા.

ભગવાન મહાવીરથી ચાલતા આવતા જ્ઞાનમાં આચાર્યોની પરંપરાથી શ્રી ગુણધર આચાર્યને જ્ઞાનપ્રવાદ પૂર્વના દસમાં વસ્તુ અધિકારના ત્રીજા પ્રાભૃતનું જ્ઞાન હતું. ત્યાર પછીના આચાર્યોએ અનુક્રમે સિદ્ધાંતો રચ્યા અને પરંપરાથી તે જ્ઞાન ભગવાન **કુંદકુંદ આચાર્ય**ને પ્રાપ્ત થયું હતું.

ભગવાન **કુંદકુંદ આચાર્ય** વિ.સં. ૪૯માં સદેહે મહાવિદેહમાં ૮ દિવસ ગયા હતા. તેમણે શ્રી સીમંધર ભગવાનના શ્રીમુખેથી વહેતી શ્રુતામૃતરૂપી જ્ઞાનસરિતાનો તથા શ્રુતકેવળીઓ સાથે થયેલી આધ્યાત્મિક સૂક્ષ્મચર્ચાનો અમૂલ્ય ખજાનો હૃદયગત કરીને ભરતક્ષેત્રમાં આવી પંચ પરમાગમ આદિ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રોની રચના કરી. તેમાંનું એક શ્રી સમયસારજી દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધનું સર્વોત્કૃષ્ટ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર છે. જેમાં શ્રી **કુંદકુંદઆચાર્યે** ૪૧૫ માર્મિક ગાથાઓની રચના કરી છે. આ શાસ્ત્ર સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિપ્રધાન ગ્રંથાધિરાજ છે, જે ભવરહિત અશરીરી થવાનું શાસ્ત્ર છે.

શ્રી **કુંદકુંદઆચાર્ય** બાદ લગભગ એક હજાર વર્ષ પછી અધ્યાત્મના અનાહત પ્રવાહની પરિપાટીમાં આ અધ્યાત્મના અમૂલ્ય ખજાનાના ઊંડા હાર્દને સ્વાનુભવગત કરી શ્રી કુંદકુંદદેવના જ્ઞાન હૃદયને ખોલનાર, સિદ્ધપદ સાધક, મુનિવર સંપદાને આત્મસાત કરી નિજ સ્વરૂપ સાધનાના અલૌકિક અનુભવથી શ્રી સમયસાર શાસ્ત્રની ૪૧૫ ગાથાની ટીકા કરવાનું સૌભાગ્ય **શ્રી અમૃતચંદ્ર આચાર્યદેવ**ને થયું. તેમણે ''આત્મખ્યાતિ'' નામની ટીકાની રચના કરી. તે ઉપરાંત તે ગાથા ઉપર ૨૭૮ માર્મિક કળશો તેમજ પરિશિષ્ટની રચના કરી. આ ટીકા વાંચતા પરમાર્થતત્ત્વના મધુર રસાસ્વાદી ધર્મજિજ્ઞાસુઓના હૃદયમાં નિ:સંદેહ આત્માનો અપાર મહિમા આવે છે, કેમકે આચાર્યદેવે તેમાં પરમ હિતોપદેશક, સર્વજ્ઞ

વીતરાગ તીર્થંકર ભગવંતોના હાર્દ ખોલીને અધ્યાત્મતત્ત્વના નિધાનો ઠાંસીઠાંસીને ભરી દીધા છે. અધ્યાત્મતત્ત્વના હાર્દને સર્વાંગ પ્રકાશનારી આ ''આત્મખ્યાતિ'' જેવી સુંદર ટીકા હજુ સુધી બીજા કોઈ જૈન અધ્યાત્મગ્રંથની લખાયેલી નથી.

શ્રી સમયસાર કળશ ઉપર અધ્યાત્મરસિક પંડિત શ્રી રાજમલજી પાંડેએ ટીકા લખી છે, જે વિ.સં. સત્તરમી શતાબ્દીમાં થયા હતા. તે તેમણે રાજસ્થાનના ઢૂંઢાર પ્રદેશમાં બોલાતી જૂની ઢૂંઢારી ભાષામાં લખેલી છે. સામાન્યબુદ્ધિના જિજ્ઞાસુ જીવો પણ સરળતાથી સમજી શકે એ રીતે વિસ્તારથી સ્પષ્ટતાપૂર્વક અને જોરદાર શૈલીથી ખુલ્લા કર્યા છે. ટીકામાં સ્થાને-સ્થાને નિર્વિકલ્પ સહજ સ્વાનુભવનું અતિશય મહત્વ બતાવ્યું છે અને તેની પ્રાપ્તિ કરવા પ્રેરણા આપી છે. તેઓ કવિવર શ્રી બનારસીદાસથી થોડાક વર્ષો પહેલાં જ થઈ ગયા હોય એમ વિદ્વાનોનું માનવું છે.

શ્રી સમયસાર કળશની વિદ્વાન પં. રાજમલજીએ ટીકા કરી અને તેના ઉપરથી વિદ્વાન પં. કવિવર શ્રી બનારસીદાસજીએ ''નાટક સમયસાર''ની રચના કરી છે. આ ગ્રંથ અધ્યાત્મનું એક ઉજ્જવલ રત્ન છે.

પં. બનારસીદાસજીનો જન્મ વિ.સં. ૧૬૪૩ના મહા મહિનામાં મધ્ય ભારતમાં રોહતકપુર પાસે બિહોલી ગામમાં થયો હતો. તેમનું કુળ શ્રીમાળ હતું અને ગોત્ર બિહોલિયા હતું. વિદ્વાન કવિવર શ્રી બનારસીદાસજીએ પંડિત રાજમલજી રચિત ''સમયસાર કળશ'' ઉપરથી ''નાટક સમયસાર''ની રચના કરી હતી. તેમાં મંગલાચરણ તથા ઉત્થાનિકાના ૫૧ કળશ, જીવ દ્વારના ૩૫ કળશ, અજીવ દ્વાર—૧૪, કર્તા કર્મ ક્રિયા દ્વાર—૩૬, પુણ્ય-પાપ એકત્વ દ્વાર—૧૬, આસ્રવ દ્વાર—૧૫, સંવર દ્વાર—૧૧, નિર્જરા દ્વાર—૬૧, બંધ દ્વાર—૫૮, મોક્ષ દ્વાર—૫૩, સર્વવિશુદ્ધિ દ્વાર—૧૩૭, સ્યાદ્‌વાદ દ્વાર—૨૧+૧, સાધક સાધ્ય દ્વાર—૫૯, ચૌદ ગુણસ્થાનાધિકાર (ચતુર્દશ ગુણસ્થાનાધિકાર)—૧૧૫, ગ્રંથ સમાપ્તિ અને અંતિમ પ્રશસ્તિના—૪૦ પદની રચના કરવામાં આવી છે.

વર્તમાન આ કાળમાં મોક્ષમાર્ગ પ્રાયઃ લુપ્ત થયો હતો. મિથ્યાત્વનો ઘોર અંધકાર છવાયેલો હતો. જૈન દર્શનના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો મૃતપ્રાયઃ થયા હતા. પરમાગમો મોજૂદ હોવા છતાં તેના ગૂઢ રહસ્યોને સમજાવનાર કોઈ ન હતું. તેવામાં જૈનશાસનના નભોમંડળમાં એક મહાપ્રતાપી વીરપુરુષ, અધ્યાત્મમૂર્તિ, અધ્યાત્મયુગસ્રષ્ટા, આત્મજ્ઞસંત, અધ્યાત્મ યુગપુરુષ, નિષ્કારણ કરુણાશીલ, ભવોદધિ તારણહાર, ભાવિ તીર્થાધિરાજ પરમ પૂજ્ય સદ્‌ગુરુદેવ શ્રી કાનજીસ્વામીનો ઉદય થયો.

ભારતની ભવ્ય વસુંધરા એ સંતરત્નો પાકવાની પવિત્ર ભૂમિ છે. તેમાં સૌરાષ્ટ્ર આગળ પડતું નામ છે. અર્વાચીનયુગમાં, અધ્યાત્મપ્રધાન જૈન ગગનમંડળમાં ચમકતા નક્ષત્રો

સમા સમીપ સમયજ્ઞ **શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર,** અધ્યાત્મ યુગસ્રષ્ટા આત્મજ્ઞ સંત **પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી** અને પ્રશમમૂર્તિ સ્વાનુભવવિભૂષિત પવિત્રાત્મા **બહેનશ્રી ચંપાબેન** જેવા અસાધારણ સ્વાનુભૂતિ ધર્મપ્રકાશક સાધક મહાત્માઓની જગતને ભેટ આપી, સૌરાષ્ટ્રની ધરતી પુણ્યભૂમિ બની છે. તેમ જ સોનગઢમાં એક જ રાતમાં સમ્યગ્દર્શન પામી **શ્રી નિહાલચંદ સોગાનીએ** સોનગઢથી પોતાની મોક્ષયાત્રા શરૂ કરી.

પરમ દેવાધિદેવ ચરમતીર્થંકર પરમ પૂજ્ય શ્રી મહાવીરસ્વામીના દિવ્યધ્વનિ દ્વારા પુનઃ પ્રવાહિત અને ગુરુ પરંપરા દ્વારા સંપ્રાપ્ત જે પરમ પાવન અધ્યાત્મપ્રવાહને ભગવાન શ્રી કુંદકુંદાચાર્યદેવે ''પરમાગમ સમયસાર'' વગેરે પ્રાભૃતભાજનોમાં સૂત્રબદ્ધ કરી ચિરંજીવી કર્યો છે, તે પુનિત પ્રવાહના અમૃતનું પાન કરી, અંતરના પુરુષાર્થ વડે સ્વાનુભૂતિ સમૃદ્ધ આત્મસાક્ષાત્કાર પામી, જેમણે સૌરાષ્ટ્ર, ગુજરાત, સમગ્ર ભારતવર્ષ તેમજ વિદેશમાં પણ શુદ્ધાત્મતત્ત્વ પ્રમુખ અધ્યાત્મવિદ્યાનું પવિત્ર આંદોલન પ્રસરાવી વર્તમાન સદીના વિષમય ભૌતિકયુગમાં દુઃખી જીવોનો ઉદ્ધાર કર્યો છે, તે જિનશાસન પ્રભાવક, કરુણામૂર્તિ પરમોપકારી પરમ પૂજ્ય સદ્ગુરુદેવ શ્રી કાનજીસ્વામીની શુદ્ધાત્મ સુધારસ મંગલમય પવિત્રતા, પુરુષાર્થથી ધબકતું ધ્યેયનિષ્ઠ સહજ વૈરાગ્ય નીતરતું ઉત્તમ બાલબ્રહ્મચર્ય સહિત પવિત્ર જીવન, સ્વાનુભૂતિમૂલક વીતરાગમાર્ગદર્શક સદુપદેશો અને બીજા અનેકાનેક ઉપકારોનું વર્ણન ગમે તેટલું સંક્ષિપ્તરૂપે કરવામાં આવે તો પણ ઘણા પૃષ્ઠો ભરાય તેમ છે.

પૂજ્ય સદ્ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીએ ૪૫-૪૫ વર્ષો સુધી અલૌકિક પ્રવચનો તથા તત્ત્વચર્ચાઓ દ્વારા મુમુક્ષુઓને ન્યાલ કરી દીધા. તેમણે ૧૫ શાસ્ત્રો ઉપર સળંગ તેમજ અન્ય સાત શાસ્ત્ર ઉપર અમુક પ્રવચનો તથા અમુક શાસ્ત્રો ઉપર ઘણીવાર પ્રવચનો કરેલા છે. અંદાજે ૯૪૦૦ કલાકના પ્રવચનો ટેપ તથા સીડીમાં સંગ્રહિત કરવામાં આવેલ છે.

જો અક્ષરશઃ પ્રવચનના પુસ્તક બનાવવામાં આવે તો તેના ઘણા ફાયદા મુમુક્ષુઓને થાય. પ્રવચનમાં આવેલ બાબતને શાંતચિત્તે વિશેષ ઘોલન કરી શકે. ન સમજાતી બાબતને પૂછી શકે, તેમ જ કઈ અપેક્ષા અને ન્યાય પૂજ્ય ગુરુદેવ કાઢીને આપે છે તેનું અવલોકન પણ કરી શકે વગેરે. જુદા જુદા મંડળો તથા વ્યક્તિઓની ભાવના હતી કે બધા શાસ્ત્રોના અક્ષરશઃ પ્રવચન છપાય તો મુમુક્ષુઓને ઘણું લાભનું કારણ થશે.

અમારા પાર્લા મંડળમાં ટ્રસ્ટીઓ સમક્ષ મુમુક્ષુઓએ રજૂઆત કરતાં તેઓએ સહર્ષ અનુમોદના આપી અને પાર્લા મંડળે શ્રી નાટક સમયસાર ઉપર અક્ષરશઃ પ્રવચનો છપાવવાનું નક્કી કર્યું અને તે સંબંધી સંપૂર્ણ કાર્યવાહી શ્રી પંકજભાઈ પ્રાણભાઈ કામદારને સોંપવામાં આવી. જેવી કે મુમુક્ષુઓ પાસે પ્રવચનો લખાવવા, તેને તપાસવા, કંપોઝ કરાવવા, બે વાર પ્રૂફ રીડિંગ તથા ભાષાકીય ચેક કરાવવા તથા છપાવવા વગેરે.

પાર્લા મંડળના નીચેના મુમુક્ષુઓએ કુલ ૧૯૭ પ્રવચનો છે તે અક્ષરશઃ લખી આપેલ છે. જેના નામ આ પ્રમાણે છે. વીણાબેન નંદુ–૯૩, મંજુબેન ગાલા–૪૧, નીતાબેન મધુભાઈ દોશી–૭, ફોરમબેન મનહરભાઈ પારેખ–૨, ઝરણાબેન કેતનભાઈ શાહ–૧, આશીષભાઈ કીર્તિભાઈ કોઠારી–૮, કેતનભાઈ ગોપાણી–૧, રૂપાબેન જયંતભાઈ બ્રોકર–૧, ઉષાબેન અરૂણભાઈ શાહ–૨, મનીષભાઈ ઈંદુબેન પીપલીયા–૧, વંદનાબેન સાવલા–૩, જયાબેન ગાલા–૧, દીવાળીબેન ગડા–૭, બેલાબેન દફતરી–૧, હેતલબેન અમિતભાઈ કોઠારી–૮, ભારતીબેન સાવલા–૨, અમીબેન રવાણી–૧, મિનાક્ષીબેન નંદુ–૧, પારૂલબેન અનુજભાઈ શેઠ–૧, પ્રીતિબેન ભાવેશભાઈ શાહ–૩, આશાબેન જીતેન્દ્રભાઈ મહેતા–૧, સૌમિલભાઈ મહેતા–૧, અજયભાઈ શાહ–૧, રજનીબેન જયેશભાઈ–૧, ઝવેરબેન છેડા–૧, હંસાબેન રાંભીયા-૧ તેમજ પ્રવચનો લખાવવામાં શ્રી લક્ષ્મીબેન સાવલાએ પણ ઘણો જ સાથ-સહકાર આપેલ છે.

પ્રવચનો તપાસી આપનાર મુમુક્ષુઓના નામ આ પ્રમાણે છે. દિલીપભાઈ સવાઈલાલ શેઠ–૬, પ્રીતિબેન ભાવેશભાઈ શાહ–૧, કિરીટભાઈ જોબાળિયા–૧૧, ચંદ્રકાંતભાઈ કેશવલાલ શાહ–૧, સ્વાતિબેન મોદી તથા કલ્પેશભાઈ મોદી–૧૦, અનિલભાઈ અજમેરા–૧, પારૂલબેન અનુજભાઈ શેઠ–૩, અનીલભાઈ પુનાતર–૧, રાજીવભાઈ ચંદ્રકાંતભાઈ વાઘર–૧, બીપિનભાઈ શાહ–૧, ભવ્યભાઈ મહેતા–૬, જયંતભાઈ બ્રોકર–૩, મનીષભાઈ પીપલીયા–૧, દીવાળીબેન ગડા–૨ આશીષભાઈ કોઠારી–૧, રમીલાબેન પ્રતાપભાઈ શાહ, નીતાબેન મધુભાઈ દોશી–૨, લક્ષ્મીબેન સાવલા–૫, ફોરમબેન મનહરભાઈ પારેખ–૨, ઉષાબેન અરૂણભાઈ શાહ–૩, રજનીભાઈ શેઠ–૧, સૌમિલભાઈ મહેતા, આશીષભાઈ કીર્તિભાઈ કોઠારીએ પ્રવચન તપાસી આપેલ છે.

આ ઉપરાંત અન્ય મુમુક્ષુઓએ પણ પ્રવચનો ચેક કરવામાં મદદ કરી છે જે આ પ્રમાણે છે. શ્રીમતી મીનાબેન ભરતભાઈ, સોનગઢ, શ્રી આશીષભાઈ ગાંધી-મલાડ, શ્રી અતુલભાઈ ગાંધી-મલાડ, શ્રી કૌશિકભાઈ-મુલુંડ.

આ ઉપરાંત અતિ સૌથી મહત્વની અને ખૂબ જ ચીવટપૂર્વક સંપૂર્ણ જવાબદારી મલાડ મંડળના મુમુક્ષુ શ્રી અતુલભાઈ પ્રેમજીભાઈ જૈને નિભાવી છે. જેમકે તપાસેલ પ્રવચનને સાંભળીને તપાસવા અને કંપોઝ થયેલ પ્રૂફને પ્રવચન સાંભળીને તપાસવા વગેરે. ભાષાકીય રીતે શ્રી જયેશભાઈ નાગરદાસ કોઠારી (બોટાદ/કાંદીવલી)એ તપાસી આપેલ છે. ઉપરોક્ત સર્વે મુમુક્ષુઓનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

આ પ્રવચન ગ્રંથને સુંદર તથા સમયસર છાપી આપવા બદલ સ્મૃતિ ઑફસેટના નિલયભાઈ, નિજેશભાઈ તથા જ્ઞાનચંદજી જૈન સોનગઢનો આભાર માને છે.

જેટલા પ્રવચનો હિંદીમાં થયેલા છે, એની ભાષા હિંદી રાખીને ગુજરાતી લિપીમાં લખેલા છે. જ્યાં શબ્દો સ્પષ્ટ સંભળાતાં નથી ત્યાં ....(ડોટ) મૂકેલ છે. અમે અમારો પૂરો પ્રયાસ કર્યો છે કે ક્યાંય ભૂલ ન રહી જાય છતાં જો અમારાથી શરતચૂકથી જો કોઈ ભૂલ રહી ગઈ હોય તો દેવ-શાસ્ત્ર-ગુરુની ક્ષમા માંગીએ છીએ. જો કોઈ ભૂલ તમારા ખ્યાલમાં આવે તો ધ્યાન દોરવા વિનંતી, જેથી આગળના પ્રકાશનમાં સુધારી શકાય.

કુલ ૧૯૭ પ્રવચન ૬ ભાગમાં પ્રકાશિત થશે. તેમાં અનુમોદના કરી દાન આપ્યું છે તે સર્વેનો હૃદયથી આભાર માનવામાં આવે છે. દાનરાશી અન્યત્ર છાપવામાં આવેલ છે. આ પ્રવચન ગ્રંથ માટે દાનરાશિ આપનાર મુમુક્ષુઓની ભાવના અનુસાર આ પુસ્તક દરેક તત્ત્વપ્રેમી મુમુક્ષુઓને વિનામૂલ્યે સ્વાધ્યાય અર્થે ભેટ આપવામાં આવશે.

અમારા પાર્લા જિનમંદિરની પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે નાટક સમયસારના અક્ષરશઃ પ્રવચન ભાગ-૧ પ્રકાશિત કરતાં અમે અત્યંત આનંદ અનુભવીએ છીએ.

અંતમાં, શ્રી નાટક સમયસાર ઉપરના અક્ષરશઃ પ્રવચનોનો સ્વાધ્યાય કરી આપણે સૌ પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી જ્ઞાની ધર્માત્માઓના ઉપકારને યથાર્થ કરીએ એવી મંગલ ભાવના.

નૂતન શિખરબંધ જિનમંદિર પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ
તા. ૧૭-૫-૧૫ થી ૨૨-૫-૧૫
વૈશાખ વદ-૧૪ થી જેઠ સુદ-૫
વિ.સં. ૨૦૭૧ વી.સં. ૨૫૪૧

લિ.
શ્રી કુંદકુંદકહાન દિ. જૈન મુમુક્ષુ મંડળ
ટ્રસ્ટ પાર્લા—સાંતાક્રુઝના
જય જિનેન્દ્ર

સહજાત્મસ્વરૂપ સર્વજ્ઞદેવ પરમગુરુ

અનુક્રમણિકા

પ્રવચન ક્રમ	તારીખ	અધિકાર તથા પદ નંબર	પૃષ્ઠ નં.
૧.	૧૭-૧-૧૯૭૧	મંગલાચરણ કળશ નં. ૧-૨	૧
૨.	૧૮-૧-૧૯૭૧	મંગલાચરણ પદ ૨, ૩, ૪, ૫	૧૮
૩.	૧૯-૧-૧૯૭૧	મંગલાચરણ પદ ૫, ૬, ૭	૩૬
૪.	૨૦-૧-૧૯૭૧	ઉત્થાનિકા પદ ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨	૫૨
૫.	૨૧-૧-૧૯૭૧	ઉત્થાનિકા પદ ૧૩,૧૪,૧૫,૧૬,૧૭,૧૮	૬૮
૬.	૨૨-૧-૧૯૭૧	ઉત્થાનિકા પદ ૧૮ થી ૨૧	૮૬
૭.	૨૩-૧-૧૯૭૧	ઉત્થાનિકા પદ નં. ૨૨ થી ૨૬	૧૦૧
૮.	૨૪-૧-૧૯૭૧	ઉત્થાનિકા પદ નં. ૨૮ થી ૩૦	૧૧૮
૯.		ઉપલબ્ધ નથી	૧૩૩
૧૦.	૨૬-૧-૧૯૭૧	ઉત્થાનિકા પદ નં. ૩૧,૩૨,૩૩ (હિંદી)	૧૩૩
૧૧.	૨૭-૧-૧૯૭૧	ઉત્થાનિકા પદ ૩૪, ૩૫, ૩૬	૧૪૮
૧૨.	૨૮-૧-૧૯૭૧	ઉત્થાનિકા પદ ૩૬	૧૬૪
૧૩.	૨૯-૧-૧૯૭૧	ઉત્થાનિકા પદ ૩૭ થી ૪૧ (હિંદી)	૧૭૯
૧૪.	૩૦-૧-૧૯૭૧	ઉત્થાનિકા પદ નં. ૪૩ થી ૫૧	૧૯૩
૧૫.	૩૧-૧-૧૯૭૧	જીવદ્વાર, પદ નં. ૧, ૨	૨૧૦
૧૬.	૩૧-૧-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૩, ૪ (હિંદી)	૨૨૭
૧૭.	૧-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૫, ૬	૨૪૨
૧૮.	૨-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૬, ૭, ૮.	૨૫૮
૧૯.	૩-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૯, ૧૦	૨૭૩
૨૦.	૧૯-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૧૦,૧૧ ઉ	૨૮૯
૨૧.	૨૦-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ્ય ૧૨, ૧૩	૩૦૩
૨૨.	૨૧-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૧૪, ૧૫	૩૧૯
૨૩.	૨૨-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૧૬, ૧૭, ૧૮	૩૩૩
૨૪.	૨૩-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૧૯, ૨૦, ૨૧	૩૪૯
૨૫.	૨૪-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૨૨, ૨૩	૩૬૩
૨૬.	૨૫-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૨૪ થી ૨૮	૩૭૮
૨૭.	૨૬-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૨૮ થી ૩૨	૩૯૬
૨૮.	૨૮-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ નં. ૩૨, ૩૩, ૩૪	૪૧૪
૨૯.	૨૮-૨-૧૯૭૧	જીવદ્વાર પદ ૩૪—૩૫	૪૩૧
૩૦.	૧-૩-૧૯૭૧	જીવદ્વારના સાર	૪૪૭
૩૧.	૨-૩-૧૯૭૧	જીવદ્વારનો સાર, અજીવદ્વાર પદ ૧, ૨	૪૬૩
૩૨.	૩-૩-૧૯૭૧	અજીવ દ્વાર પદ ૨, ૩, ૪	૪૭૯
૩૩.	૪-૩-૧૯૭૧	અજીવદ્વાર પદ ૪, ૫, ૬, ૭	૪૯૫

ૐ

॥ શ્રી પરમાત્મને નમઃ ॥

શ્રી નાટક સમયસાર શાસ્ત્ર ઉપર

અધ્યાત્મયુગપુરુષ પૂજ્ય સદ્‌ગુરુદેવ
શ્રી કાનજીસ્વામીના પ્રવચન

પ્રવચન નં. ૧, ૧૭-૧-૭૧, રવિવાર, પોષ વદ ૬
મંગલાચરણ કળશ નં. ૧-૨ પર પ્રવચન

આ સમયસારનું છેલ્લું લખાણ છે. કહે છે કે આ સમયસાર મારું કરેલ નથી (એમ) અમૃતચંદ્રાચાર્ય કહે છે. એ તો શબ્દથી બને છે. હવે કહે છે કે જો નિમિત્ત-નૈમિત્તિક વ્યવહારથી કહીએ (તો એમ કહેવાય છે કે અમુક કાર્ય અમુક પુરુષે કર્યું.) કારણ કે શબ્દ છે એ શબ્દની રચનાથી શાસ્ત્ર બન્યું છે. કારણ કે શબ્દની રચના પરમાણુની પર્યાય, રજકણોની અવસ્થા છે. આ પરમાણુ છે, જડ છે, એ અક્ષર(ની) અવસ્થા અક્ષરપણે થાય છે. આત્મા એને કરી શકતો નથી. તે સમયે તે જ પ્રકારે ભાષાના પરમાણુઓ જે રીતે અક્ષરરૂપે પરિણમવાના હોય છે, તે રીતે પરિણમે છે. આત્મા એ ભાષાને કરી શકે એમ નથી.

એ તો પહેલા કહ્યું હતું કાલે. નિશાળ ધૂળી નિશાળથી હાલતું, 'सिद्धो वर्ण समाम्नायः' નિશાળમાં. ૭૦ વર્ષ પહેલાંની વાત છે. ૭૨ (વર્ષ) પહેલાં આ શબ્દ જોયેલો ધૂળી નિશાળમાં, 'सिद्धो वर्ण समाम्नायः' 'અક્ષરની આમ્નયા અનાદિની છે' એવો એનો અર્થ છે. બધું ચાલતું હતું. પંડિતજી! તમારે ચાલતું હશે ત્યાં. અમારે ધૂળી નિશાળમાં.. ધૂળી નિશાળ. આપણે મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશમાં છે એ શબ્દ. અક્ષરના રજકણો છે એની જે અવસ્થા છે એ તો અનાદિની નક્કી થઈ ગયેલી છે. એ અક્ષરોથી બને છે. આત્મા વાણીને બનાવે

એમ છે (નહિ). એમ પહેલી વાત થઈ ગઈ.

હવે કહે છે કે નિમિત્ત-નૈમિત્તિકથી, વ્યવહારથી કહીએ એટલે કે રચનાકાળમાં કોનું નિમિત્ત હતું, વિકલ્પ અને જ્ઞાન કોનું ઉપસ્થિત હતું—એનાથી જો વાત કરીએ તો એમ પણ કહેવાય છે કે અમુક કાળે અમુક પુરુષે કર્યું, કહેવાય છે હોં! કર્યું છે નહિ. કારણ કે (એ વખતે) નિમિત્ત હતું એમ ગણીને... પરમાણુની પર્યાય તો પરમાણુથી જ થઈ છે. એમાં કાંઈ ત્રણ કાળમાં કોઈ એનો કર્તા-હર્તા નથી. પણ (એમાં) નિમિત્તપણું કોનું હતું તેનાથી કહીએ તો એમ પણ કહેવાય કે આ કાર્ય અમુક પુરુષે કર્યું, આ ન્યાયે.

પાછો આનો અર્થ એવો કરે છે કે નિમિત્તથી, વ્યવહારથી તો કરી શકાય છે કે નહિ? ખોટી વાત છે તદ્દન વળી. પરમાણુ એના કારણે પરિણમે, વળી વ્યવહારે આત્મા કરે એનો અર્થ શું થયો? (શ્રોતા : અનેકાન્ત). અનેકાન્ત એટલે શું? એની વ્યાખ્યા ફુદડીવાદ છે કાંઈ? જડ, જડની અવસ્થા પણ કરે અને આત્મા પણ કરે–એમ બે વાત છે? એમ નથી. પણ નિમિત્તપણે એનું જ્ઞાન કરાવવા શાસ્ત્રની રચના અમે કરી એમ વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે. એમ નથી છતાં કહેવું એનું નામ વ્યવહાર છે. પુરુષે કર્યું, એમ આ ન્યાયે 'આત્મખ્યાતિ' ટીકા અમૃતચંદ્રાચાર્યકૃત છે. આ હિસાબે વ્યવહારથી (કહેવાય છે).

તેથી તેને વાંચનારા (માટે) ઉપકાર માનવાની અપેક્ષાએ (કહેવાયું છે.) સાંભળનારા વડે તેમનો ઉપકાર માનવો પણ વ્યાજબી છે. જેના શબ્દોમાં (ઉપદેશમાં) જેનું નિમિત્ત હતું એનો ઉપકાર માનવો પણ વ્યવહારે યથાર્થ છે. કારણ કે તેને વાંચવા તથા સાંભળવાથી પારમાર્થિક આત્માનું સ્વરૂપ જણાય છે. ભગવાન આત્માનું જેવું સ્વરૂપ છે એવું આ વાંચનથી, અંતરની યોગ્યતાથી તે સમજમાં આવે છે, તેનું શ્રદ્ધાન તથા આચરણ થાય છે. વાસ્તવિક આત્માનું જ્ઞાન થતાં, એની શ્રદ્ધા થતાં, એમાં આચરણ નામ રમણતાનું ચારિત્રપણું પ્રગટ થાય છે. મિથ્યાજ્ઞાન, મિથ્યાશ્રદ્ધા, મિથ્યા આચરણ દૂર થાય છે. (એમ) અસ્તિ–નાસ્તિ કરી. સત્ય સમજવાથી મિથ્યાશ્રદ્ધા, મિથ્યાજ્ઞાન, રાગ-દ્વેષ મિથ્યાઆચરણનો નાશ થાય છે, પરંપરાએ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. મુમુક્ષુઓએ આનો નિરંતર અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. આમ 'શ્રી સમયસાર'ની ટીકા અમૃતચંદ્રાચાર્ય દેવ વિરચિત 'આત્મખ્યાતિ' પૂરી થઈ.

(શ્રોતા : નિરંતર અભ્યાસ કરો તો બીજું કામ ક્યારે કરવું?) એની રટણ લગાડવી જોઈએ એનું નામ નિરંતર અભ્યાસ. વકીલાતનો અભ્યાસ કરતા હશે ત્યારે (લગની) કેવી લાગતી હશે ત્યાં? એમને એમ લગની લાગી હોય? આ ગોખવું ને આનું આ કરવું ને આનું આ કરવું. (શ્રોતા : કઈ દલીલ લાગુ પડશે તે બધું ગોખવું પડે.) હા. આહાહા! વારંવાર

એના અભ્યાસની (લગની લાગવી જોઈએ). વસ્તુ સ્વરૂપ આવું છે, આવું તત્ત્વ છે. સર્વજ્ઞે જોયેલું, સર્વજ્ઞે કહ્યું, એવું જ સ્વરૂપ વેદનમાં આવે એવી જાત છે. એને આ અભ્યાસ દ્વારા સમજી, શ્રદ્ધા કરવી, આચરણ કરવું.

હવે, પં. જયચન્દ્રજી ટીકા પૂર્ણ કરે છે.

कुन्दकुन्दमुनि कियो गाथाबंध प्राकृत है प्राभृतसमय शुद्ध आतम दिखावनू,
सुधाचंद्रसूरि करी संस्कृत टीकावर आत्मख्याति नाम यथा तथ्य भावनूं;
देशकी वचनिकामें लिखि जयचंद्र पढै संक्षेप अर्थ अल्पबुद्धिकूं पावनूं,
पढो सुनो मन लाय शुद्ध आत्मा लखाय ज्ञानरूप गहौ चिदानंद दसावनूं ।

આ ૧૯મી વાર આ 'સમયસાર' સભામાં પૂરું થાય છે. ૩૯ વર્ષ થયા (પરિવર્તનને). ૧૯મી વાર પહેલેથી તે આ (સંવત) ૨૪ના ભાદરવા વદ એકમે શરૂ કર્યું, તે આજ આ પૂરું થાય છે અઢી વર્ષે. એમ એ ૧૯મી વાર પૂરું થાય છે. ૧૯મી વાર. ઓલા 'સમયસાર નાટક'ની સભામાં (વાંચવાની) ભાઈ નવનીતભાઈની માંગણી હતી. એથી થઈ છે હોં. .....'कुंदकुंद मुनि कियो गाथा बंध..' કુંદકુંદાચાર્ય સંવત ૪૯માં ભરતક્ષેત્રમાં સંત-મુનિ આનંદકંદના અનુભવનારા હતા. એમણે પ્રાકૃત ગાથા કરી. प्राभृतसमय,.. સમય પ્રાભૃત કે સાથ સાર સમયસાર 'शुद्ध आतम दिखावनू..' (શ્રોતા : શુદ્ધ આત્મા દેખાડું.)

પુણ્ય-પાપ વિનાનો વસ્તુનો જે સ્વભાવ એને દેખાડવા માટે 'સમયસાર' કહ્યો. सुधाचंद्रसूरि.. સુધા નામ અમૃત. અમૃતચંદ્રસૂરીએ ટીકા કરી. આની ('સમયસાર'ની) સંસ્કૃત ટીકા હોં. એ પણ પ્રધાન ટીકા, અલૌકિક ટીકા, 'आत्मख्याति नाम..' એનું નામ 'આત્મખ્યાતિ' આપ્યું ટીકાનું. આત્મખ્યાતિ—આત્મપ્રસિદ્ધિ. આવો આત્મા છે એમ વાણી દ્વારા વસ્તુને પ્રસિદ્ધ, વાચ્ય વસ્તુને પ્રસિદ્ધ કરી છે. 'यथातथ्य भावनूं..' જેમ છે તેમ તેની ભાવના કરી છે. 'देशकी वचनिकामें लिखि जयचंद्र..' જયપુરના (પંડિત) જયચંદ્ર હતા. એમણે ચાલતી ભાષામાં દેશ એટલે ચાલતી (ભાષા) વચનિકામાં લખી.

'पढै संक्षेप अर्थ', બહુ ટૂંકો અર્થ લખ્યો છે. 'अल्पबुद्धिको पावनूं'. અલ્પ બુદ્ધિવાળાને પણ એ પામી શકાય છે. વિશેષ તો મહાગહન વસ્તુ છે. અલૌકિક વસ્તુ છે. આત્મા એટલે શું? એને બતાવવા માટે મહાગહન વાણી છે. સાધારણ બુદ્ધિવાળાને સમજવા માટે પણ થોડું લખ્યું છે. 'पढो सुनो मन लाय' મનને એમાં મૂકીને, ગોઠવીને, ભાવ શુદ્ધ લહાય, 'शुद्ध आत्मा लखाय'.. શુદ્ધ ચિદાનંદસ્વરૂપ, એકલો જ્ઞાતાદ્રષ્ટાનું સત્ત્વ—તત્ત્વથી લખાય નામ જણાય. 'ज्ञानरूप गहो'.. એ તો જ્ઞાનસ્વરૂપ ચૈતન્યબિંબ છે. એમાં બીજો

વિકલ્પ કે શરીર વાણી કાંઈ છે નહિ. એવું લખો... 'गहौ चिदानंद दसावनूं'.. જ્ઞાનાનંદના દર્શાવા, દેખવા માટે જ્ઞાનરૂપ છે એમ અનુભવ કરો.

'समयसार अविकार का वर्णन कर्ण सुनंत, द्रव्य-भाव-नो कर्म तजी, आत्मतत्त्व लखंत' 'સમયસાર'નો... 'સમયસાર' એટલે અવિકારી આત્મા સચ્ચિદાનંદપ્રભુ, પૂર્ણાનંદનો નાથ એવો નિર્દોષ આત્મા એનું वर्णन कर्ण सुनंत... વર્ણન કરનાર અને સાંભળનાર. 'द्रव्य-भाव-नो कर्म तजि' દ્રવ્યકર્મ—જડ, ભાવકર્મ—પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ, નોકર્મ—શરીર—ત્રણેને 'तजि, आत्मतत्त्व लखंत', ભગવાન આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય છે એમ લખંત એટલે જાણે છે. આ પ્રમાણે આ 'સમયપ્રાભૃત' નામના શાસ્ત્રની 'આત્મખ્યાતિ' નામની સંસ્કૃત ટીકાની ચાલતી ભાષામાં વચનિકા લખી છે. સંસ્કૃત ટીકાનો અર્થ પણ લખ્યો છે અને અતિ સંક્ષિપ્ત ભાવાર્થ લખ્યો છે. વિસ્તાર કર્યો નથી.

સંસ્કૃત ટીકામાં તો ન્યાયથી સિદ્ધ થયેલા પ્રયોગો છે. તેમનો વિસ્તાર કરવામાં આવે તો અનુમાન પ્રમાણના પાંચ અંગો છે. બહુ ન્યાયનો વિષય છે. પ્રતિજ્ઞા કરવી, પછી હેતુ બતાવવો, ઉદાહરણ દાખલો આપવો, એની સાથે ઉપનય મેળવવો અને છેલ્લો સરવાળો કરવો. એક એક વાતમાં પાંચ—પાંચ બોલ ઉત્પન્ન થાય. આહાહા! પ્રતિજ્ઞાથી અમે આ વાત કહેવા માંગીએ છીએ, એનો હેતુ આ છે, દાખલો આ છે, મેળ આ છે અને સરવાળો આ છે. આ પાંચ બોલ છે. બહુ લાંબી વાત છે. જરી સાધારણ જીવના મગજની (વાત નથી.) સમજાણું? એ પાંચ અંગો સ્પષ્ટતાથી વ્યાખ્યાન લખતા ગ્રંથ બહુ વધી જાય; તેથી આયુષ્ય થોડું, બુદ્ધિ થોડી, બળ થોડું, સ્થિરતા થોડી એવી અલ્પતાને લીધે, જેટલું બની શક્યું તેટલું સંક્ષેપથી પ્રયોજનમાત્ર લખ્યું છે. જરૂરિયાત આત્માને સમજવાની ને આત્માનો અનુભવ કરવાની છે એટલું પ્રયોજનમાત્ર લખ્યું છે.

એ વાંચીને ભવ્ય જીવો! હે લાયક આત્માઓ! પદાર્થને સમજજો. કોઈ અર્થમાં હીનાધિક—હીન અને અધિક દેખાય તો ટીકાના મૂળ ગ્રંથમાંથી જેમ હોય તેમ યથાર્થ સમજી લેજો. આ ગ્રંથની ગુરુપરંપરાનો વિચ્છેદ થઈ જશે. મહા અધ્યાત્મસ્વરૂપ અલૌકિક ચીજ એની પરંપરા તૂટી જશે. માટે જેટલો બની શકે તેટલો અભ્યાસ થઈ શકે છે. તોપણ જેઓ સ્યાદ્વાદ જિનમતની આજ્ઞા માને, વીતરાગની આજ્ઞા માને તેમને વિપરીત શ્રદ્ધાન થતું નથી. ક્યાંક અર્થનું અન્યથા સમજવું પણ થઈ જાય, તો અર્થનો (ખુલાસો) વિશેષ બુદ્ધિમાનનું નિમિત્ત મળ્યે યથાર્થ થઈ જાય છે. જિનમતની શ્રદ્ધાવાળાઓ હઠગ્રાહી હોતા નથી. જેવું વસ્તુનું સ્વરૂપ છે તેમ સમજવા માટે તે જિજ્ઞાસા રાખતા હોય છે. હવે અંતમંગળને અર્થે પંચપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરી શાસ્ત્ર સમાપ્ત કરીએ છીએ :—

મંગલ શ્રી અરહંત નમો ઘાતિયા કર્મ નિવારે,
મંગળ સિદ્ધ મહંત કર્મ આઠોં પરજારે;
આચારજ ઉવજ્ઝાય મુનિ મંગળમય સારે,
દીક્ષા શિક્ષા દેય ભવ્યજીવનિકૂં તારે;

મંગળ અરિહંત ભગવાન. ચાર કર્મનો નાશ કરી પરમાત્મ પદ પ્રગટ કર્યું સદેહે તેને અરિહંત કહીએ. 'ઘાતિયા કર્મ નિવારે' એણે ઘાતિ કર્મ જે આત્માની દશા હીણી કરવામાં નિમિત્તપણામાં કર્મો છે તે તેમણે ટાળ્યા છે. 'મંગલ સિદ્ધ મહંત' સિદ્ધ પરમાત્મા એમણે તો શરીર રહિત થઈને, એકલો આત્મા આનંદમૂર્તિ થયાં છે. મહંત એટલે મોટો આત્મા, સિદ્ધ હતા એવા થઈ ગયા છે. 'કર્મ આઠોં પરજારે', આઠે કર્મનો એણે નાશ કર્યો છે. પરજારે એટલે બાળ્યાં છે. 'આચારજ ઉવજ્ઝાય'. વીતરાગી સંત આત્માના આનંદમાં, વીતરાગપણામાં સાધક એવા આચાર્ય, ઉપાધ્યાય એટલે સાચા તત્ત્વના ભણનારા, મુનિ એટલે સ્વરૂપના સાધનારા. મંગળ બધા-ત્રણે મંગળમય સાર. ત્રણે મંગળમય છે. 'દીક્ષા શિક્ષા દેય ભવ્યજીવનિકૂં તારે'. આચાર્ય છે એ દીક્ષા દે, શિક્ષા દે. 'દેય ભવ્યજીવનિકૂં તારે'.

અઠવીસ મૂલગુણ ધાર જે સર્વસાધુ અણગાર હૈ
મૈં નમૂં પંચગુરુચરણકૂં મંગલ હેતુ કરાર હૈ.

અઠ્યાવીસ મૂળ ગુણના ધારનારા, પંચમહાવ્રત, સામાયિક કરવી વગેરે એવા અઠ્યાવીસ (મૂળગુણધારક) સર્વસાધુ અણગાર. જેટલા સંતો—આત્માના આનંદના સાધકો એ બધા આવાં હોય છે. 'મૈં નમૂ પંચગુરુચરણકૂં' અરહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુને—એના ચરણકમલને નમું છું. 'મંગલ હેતુ કરાર હૈ'. ચોક્કસ તે મંગળના કારણો છે. 'મંગલ હેતુ કરાર' છે. મંગળિકના હેતુ, પાપના નાશ અને પવિત્રતાની પ્રાપ્તિમાં નિમિત્ત છે તેવું મંગળ હેતુ કરાર—ચોક્કસ છે.

હવે પોતાનો જરા ઈતિહાસ કહે છે. લખનાર, 'જૈપુર નગરમાંહિ તેરાપંથ શૈલી બડી' જયપુર મોટું નગર છે. જૈનની વસ્તી ઘણી છે. ૨૦૦ તો ત્યાં આપણા મંદિરો છે. ૨૦૦ મંદિરો. જયપુર. બે વખત ગયા છીએ. આ ત્રીજી વાર જવાનું છે હવે વૈશાખમાં. 'તેરાપંથ શૈલી..' ત્યાં વીસપંથી અને તેરાપંથી એમ બે ભાગ છેને? 'તેરાપંથ શૈલી બડી..' જયપુર. 'બડે બડે ગુની જહાં પઢે ગ્રંથ સાર હૈ'. મહા મોટા મોટા ધર્માત્માઓ છે ત્યાં પઢે છે. 'ગ્રંથ સાર..' ગ્રંથનો સાર પઢે છે. 'જયચંદ્ર નામ મૈં હૂં..' એમાં જયચંદ્ર નામનો હું એક થયો. 'તિનિમેં અભ્યાસ કિછૂ..' કંઈક મને થોડો અભ્યાસ હતો. 'કિયો બુદ્ધિસારુ..' મારી બુદ્ધિ પ્રમાણે.. બુદ્ધિસારુ એટલે બુદ્ધિ પ્રમાણે, મેં અભ્યાસ શાસ્ત્રનો કર્યો. 'ધર્મરાગતેં વિચાર

હૈ'. ધર્મના પ્રેમથી મેં વિચારીને 'સમયસાર ગ્રંથ તાકી દેશકે વચનરૂપ..' 'સમયસાર' ગ્રંથની ચાલતી ભાષામાં ભાષા કરી.

'પઢો સુનૂં કરો નિરધાર હૈ..' ભણો, નહિ તો સાંભળો. કરો નિર્ધાર ભગવાન આત્માનો (કે) કેવો છે આત્મા એ. (શ્રોતા : સાંભળવાથી કાંઈ થાય નહિ.) એ બધું વ્યવહારે એમ જ આવે. એય! સાંભળ્યું એને કહેવાય કે જે છે એવું સમજ્યો ત્યારે એણે સાંભળ્યું કહેવાય. વાતું બધી લાંબી કરતાં હોય. પૂરું ન થાય ત્યાં સુધી... શરૂ કરવું છેને બીજું (શાસ્ત્ર). નહિતર એક એકમાં ઘણું સમાણું છે. સમજાણું કાંઈ? 'ભાષા કરિ પઢો સુનૂં કરો નિરધાર..' પણ એ સાંભળીને એણે જે કહ્યું છે તેવું અંતર સ્વસંવેદન આનંદનું ભાન થાય ત્યારે તે પઢ્યો અને સાંભળ્યું એમ કહેવામાં આવે છે. એવી વાત છે. નહિતર સાંભળીને ઉપરથી કાંઈ કાઢી નાખ્યું એવું તો અનંતવાર કર્યું.

'આપાપર ભેદ જાનિ હેય ત્યાગી ઉપાદેય..' આપા નામ કિંમતી ભગવાન આત્મા શુદ્ધ આનંદનું ધામ અને પર એટલે પુણ્ય-પાપ વિકલ્પથી માંડીને બધું પર. 'ભેદ જાનિ..' બેની જુદાઈને જાણીને અંતરમાં બેયને પૃથક્-પૃથક્ જાણીને, હેય પુણ્ય-પાપ આદિ ભાવ હેય (છે) એને ત્યાગી, 'ઉપાદેય ગહો શુદ્ધ આત્મકૂં..' શુદ્ધ ચિદાનંદ આત્માને ગ્રહો. આહા! જુઓ! 'ઉપાદેય ગહો શુદ્ધ આત્મકૂં યહૈ બાત સાર હૈ' કહો, શેઠ! આ સાર છે...... 'સંવત્સર વિક્રમ તણૂં, અષ્ટાદશ શત ઔર, ચૌસઠિ કાર્તિક વદિ દશૈ, પૂર્ણ ગ્રંથ સુઠૌર.' ૧૮૬૪ કારતક વદિ દશમે આ ગ્રંથ પૂરો થયો. પછી માથે લખ્યું. શ્રી કુંદકુંદદેવે 'સમયપ્રાભૃત' નામના પ્રાકૃતગાથાબદ્ધ શ્રીમદ્ અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ 'આત્મખ્યાતિ' નામની ટીકા અનુસાર પંડિત જયચંદ્રજીકૃત સંક્ષેપભાવાર્થમાત્ર દેશભાષા વચનિકા શ્રી હિંમતલાલ જેઠાલાલ... હવે નામ આવ્યું આ છેલ્લું. ત્યાં સુધી નામેય નાંખ્યું નહોતું એણે. ... કરી છે વળી એટલું કો'કે કીધું ..... આ હિંમતલાલ પંડિત.... હિંમતલાલ જેઠાલાલ શાહ એનાથી આ બનાવેલો આ ગુજરાતી અનુવાદ સમાપ્ત થયો. લ્યો આ છેલ્લું પાનું.

હવે આ 'સમયસાર નાટક.' આજ રવિવાર છે. મેળ પણ બધો છે. (સમયસાર નાટક સાંભળવાની) નવનીતભાઈની ભાવના, એમની હાજરીમાં શરૂ થાય છે. કહો સમજાણું કાંઈ? આ એકવાર તો વંચાઈ ગયું છે આખું. પહેલા પણ એકવાર વંચાઈ ગયું છે પણ એ હીરાભાઈના મકાનમાં. બે વાર વંચાણું. આ ત્રીજી વાર. (શ્રોતા : ત્રીજી વાર કાંઈ જુદું નીકળશે.)

(અહીંથી 'શ્રી સમયસાર નાટક' શાસ્ત્ર પરનું વાંચન શરૂ થાય છે.)

આ બનારસીદાસ એક મહા(કવિ), ૩૦૦ વર્ષ પહેલાં ગૃહસ્થ થયા. એના બાપને એક જ પુત્ર હતો. એની જુવાનીમાં વ્યભિચારી થઈ ગયેલાં બનારસીદાસ. એમાંથી વળી કોઈ સંગ મળ્યો, સુધર્યા. કવિ જબ્બર. એણે વિષય સંબંધીના શ્રૃંગારના શાસ્ત્રો ઘણાં રચેલાં. જ્યાં આત્માનું ભાન થયું અને સાચો સંગ મળ્યો, (શ્રૃંગારના શાસ્ત્રો) ગંગાનદીમાં ગોમતીમાં નાખી દીધા. છેને એક ફોટામાં, બીજામાં નહિ? એમાં છે? .... જુઓ તો ખરા ફોટો. આ કાઢ્યું'તું હમણાં.. આ, લ્યો. આ બનારસીદાસ છે. આ એનો માણસ છે..... ગંગાનદીમાં પાના નાખી દીધા. કવિ તો કવિ જબ્બર કવિ. શરુઆતમાં તુલસીદાસને મળેલા. રામાયણ બનાવ્યું છેને. તુલસીદાસ ને એ (બનારસીદાસ) ભેગા થયાં. આનું સાંભળીને તુલસીદાસ બહુ સંતોષ પામ્યા. તુલસીદાસનું બધું લખાણ છે. પછી તુલસીદાસે એક પાર્શ્વનાથની સ્તુતિ બનાવી એ આમને ભેટ કરી. આમણે રામાયણની (સ્તુતિ) બનાવી એને ભેટ કરી. ... આ પાના બધા નદીમાં જાય છે, નાખે છે (નદીમાં).

પછી આ શાસ્ત્ર બનાવ્યું. આત્મભાન થયું છે. એકદમ પલટો માર્યો જુવાન અવસ્થામાં એકદમ પલટો માર્યો. ઓહોહો! આ ચૈતન્ય વસ્તુ! અરે! હું ક્યાં રહ્યો? શરીરની જુવાની, ફુટડી અવસ્થા, એમાં શૃંગારની વિષયની લંપટીએ ચડી ગયાં. પાછા ફર્યા. આહાહા! અરે! આ શું થયું? પછી આ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર આ 'સમયસાર'ની (વ્યાખ્યા કરી.) રૂપચંદજીને મળેલા, એમણે 'ગોમ્મટસાર' બતાવેલું. એમાંથી ભાઈ! સમકિતદશામાં કેવી દશા હોય? એનો કેવો વ્યવહાર હોય? શ્રાવકની દશામાં કેવો અનુભવ હોય? કેવો વ્યવહાર હોય? એવું બધું સમજાવ્યું એટલે દૃષ્ટિ એમની ખીલી ગઈ. પછી એમણે આ 'સમયસાર નાટક' બનાવ્યું.

એને રાજમલની ટીકા પહેલી મળી. ટીકા છેને આપણે કળશ ટીકા. આમાં નથી અત્યારે? ...... કળશ ટીકા છેને? 'સમયસાર કળશ ટીકા.' રાજમલ(કૃત) ટીકા. રાજમલ પણ જબ્બર થઈ ગયાં. એમણે આ (અમૃતચંદ્રાચાર્યના) કળશની ટીકા બનાવેલી. એ ટીકા વાંચીને આ 'સમયસાર નાટક' બનાવ્યું છે. એ બધું આવશે પાછળ. અહીં તો શરૂઆત કરીએ છીએ હવે.

માંગલિક તરીકે ૐ પહેલો અક્ષર છે. ભગવાનની વાણી પહેલી છે. 'ઓમકાર ધ્વનિ સુની અર્થ ગણધર વિચારે', સર્વજ્ઞપદ જ્યાં પ્રગટ થાય અંદર એટલે એને આવી (છદ્મસ્થ જેવી) વાણી ન હોઈ શકે. અખંડ દશા જ્યાં પ્રગટ થઈ ત્યાં વાણી એકાક્ષરી નીકળે. ૐ એવો ધ્વનિ આખા શરીરમાંથી અવાજ—ધ્વનિ (નીકળે). ઓમકાર (ધ્વનિ) સુની

અર્થ ગણધર વિચારે. એમાંથી ગણધરો બાર અંગનું તત્ત્વ ખેંચે. એમાંથી આ શાસ્ત્ર બનાવ્યું છે. પહેલો ૐને નમસ્કાર કર્યો છે. ૐ પાંચ પદનું વાચક છે. 'श्री परमात्मने नमः' પરમ સ્વરૂપ એવી પરમાત્મા દશા આત્માની જેને પૂર્ણ આનંદ અને જ્ઞાન પ્રગટ થયાં છે એવા લક્ષ્મીવંત પરમાત્માને હું નમસ્કાર કરું છું. 'पं. बनारसीदासविरचित समयसार नाटक भाषाटीका सहित हिन्दी टीकाकारकी ओरसे मंगलाचरण' 'બુદ્ધિલાલ શ્રાવક બીજા છે એ આ ટીકા કરવા માંગે છે. એનું આ મંગલાચરણ છે.

હિન્દી ટીકાકારનું મંગલાચરણ

निज स्वरूपकौ परम रस, जामैं भरौ अपार।
वन्दौं परमानन्दमय, समयसार अविकार॥१॥

પુસ્તક આવ્યા છેને સૌના હાથમાં? અહીં હજી થોડા છે, જોઈતાં હોય તો. એ જયંતિભાઈ! થઈ ગયું? ઠીક, નહિ તો છે થોડા. મંગલાચરણ સૌના હાથમાં જોઈએને? કહે છે કે આ 'સમયસાર નાટક'માં શું ભર્યું છે? 'निज स्वरूपकौ परम रस'.. પ્રભુ આત્માનંદનો રસ કે નિજ સ્વરૂપમાં અતીન્દ્રિય આનંદ ને શાંત રસ છે, એ જેમાં ભરેલો છે. 'जामैं भरौ अपार'.. જેનો પાર નથી એવો આનંદસ્વભાવ આ સમયસાર નાટકમાં જાહેર પ્રસિદ્ધ કરે છે. बन्दौं परमानन्दमय'.. કહે છે કે એવો જે આત્મા સમયસાર શરીર, કર્મ અને પુણ્ય-પાપના ભાવકર્મ વિકારી મેલ એ વિનાનો ચૈતન્યપ્રભુ આત્મા એવો નિજ સ્વભાવ જેણે પ્રગટ કર્યો એવો સમયસાર અવિકાર 'परमानन्दमय'.. પરમ અતીન્દ્રિય આનંદમય છે, આનંદવાળોય નહિ એમ. આનંદમય. પ્રભુ આત્મા તો પરમ આનંદમય છે. લોકોને ખબર નથી. આત્મા શું છે? કોને કહેવો? એની ખબરુંય નથી. 'वन्दौं परमानन्दमय' એકલો પરમ અતીન્દ્રિય શાંત.. શાંત.. શાંત અપાર અપરિમિત, અચળ, અતુલ, અનંત એવા પરમ આનંદમય ભગવાન આત્મા એને વંદન કરું છું. અહીં તો કહે છે વંદો બધા. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

कुन्दकुन्द मुनि-चन्दवर, अमृतचंद मुनि-इन्द।
आत्मरसी बानारसी, बन्दौं पद अरविन्द॥२॥

કુન્દકુન્દ મુનિ ચંદ્ર, ચંદ્ર. મુનિના ચંદ્રમાં પણ વર—પ્રધાન. સંવત ૪૯માં નગ્ન મુનિ દિગંબર કુન્દકુન્દાચાર્ય... આ ફોટો છે. ૨૦૦૦ વર્ષ પહેલાં સવંત ૪૯માં થયાં. એ કહે છે મુનિના ચન્દ્રમા સમ, મુનિ ચંદ્ર એમાં વર. 'अमृतचन्द मुनि-इन्द'.. એના પછી આ ટીકા કરનારા અમૃતચંદ્ર થયાં, એમનાં કળશો છે. એટલે જેમ દેરાસર ઉપર કળશ હોય એમ ટીકા ઉપર કળશ કર્યો છે. એ કળશોનો આમાં અર્થ ભર્યો છે. 'आत्मरसी बानारसी'.. આ

બનારસી(દાસ) છે એ આત્માના રસિક હતા. આત્માના અનુભવી હતાં. ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા. બાયડી છોકરા હતા. હો, એની સાથે ....ને કાંઈ સંબંધ જ નથી. રસ જ એનો નથી. આત્મા આનંદસ્વરૂપ જ્યાં ભાન થયું એનો રસ છે હવે, રાગાદિ આવે એનો રસ નથી. સમજાય છે કાંઈ?

મોટા ભરત ચક્રવર્તી આદિ ૯૬ હજાર સ્ત્રી ઘરે હતી. ૯૬ કરોડ પાયદળ (છતાં) આત્મરસી હતા. એ હું નહીં હોં. હું છું ત્યાં તો આનંદ છે, અતીન્દ્રિય આનંદ એ હું છું. આ (રાગ) જ્યાં છે ત્યાં હું નથી. એવા આત્માના રસિક જીવ બનારસીદાસ. 'बन्दौं पद अरविन्द'. અરવિંદ એટલે કમળ. એના ચરણકમળને વંદન કરું છું. 'बन्दौं पद अरविन्द' ચરણકમળને નમન કરું છું એ તો બુદ્ધિલાલ શ્રાવકનું (મંગલાચરણ થયું.) હવે પોતે શ્લોક (દ્વારા) પાર્શ્વનાથ સ્તુતિ બનાવે છે. અલૌકિક મંગળિક છે. બનારસીદાસ મહાકવિ જબ્બર કવિ છે. જેવા શ્રૃંગારમાં હતા, એવા ગુલાંટ ખાઈને આત્મામાં થઈ ગયા પાછા. ૨૪ તીર્થંકરમાં ૨૩મા પાર્શ્વનાથ ભગવાન... કારણ કે (બનારસીદાસ) કાશીમાં—બનારસમાં થયા એટલે માબાપે એમનું નામ (ગામને) લઈને બનારસીદાસ પાડ્યું. પાર્શ્વનાથ ભગવાનેય (શ્રોતા : ત્યાંના જ છે.) કાશી છેને ત્યાં. પાર્શ્વનાથ (ભગવાન)ની સ્તુતિ લો :

ગ્રન્થકારનું મંગલાચરણ

करम-भरम जग-तिमिर-हरन खग,
उरग-लखन-पग सिवमगदरसी।
निरखत नयन भविक जल बरखत,
हरखत अमित भविकजन-सरसी।।
मदन-कदन-जित परम-धरमहित,
सुमिरत भगति भगति सब डरसी।
सजल-जलद-तन मुकुट सपत-फन,
कमठ-दलन जिन नमत बनरसी।।१।।

શબ્દાર્થ :—ખગ=(ખ=આકાશ, ગ=ગમન) સૂર્ય. કદન=યુદ્ધ. સજલ=પાણી સહિત. જલદ=(જલ=પાણી, દ=આપનાર) વાદળ. સપત=સાત.

અર્થ :—જે સંસારમાં કર્મના ભ્રમરૂપ અંધકારને દૂર કરવા માટે સૂર્યસમાન છે, જેમના ચરણમાં સાપનું ચિહ્ન છે, જે મોક્ષનો માર્ગ દેખાડનાર છે, જેમનાં દર્શન કરવાથી ભવ્ય જીવોનાં નેત્રોમાંથી આનંદનાં આંસુ વહે છે અને અનેક ભવ્યરૂપી સરોવર પ્રસન્ન થઈ જાય છે, જેમણે

કામદેવને યુદ્ધમાં હરાવી દીધો છે, જે ઉત્કૃષ્ટ જૈનધર્મના હિતકારી છે, જેમનું સ્મરણ કરવાથી ભક્તજનોના બધા ભયો દૂર ભાગે છે, જેમનું શરીર પાણીથી ભરેલા વાદળા જેવું નીલ(રંગનું) છે, જેમનો મુગટ સાત ફેણોનો છે, જે કમઠના જીવને અસુર પર્યાયમાં હરાવનાર છે; એવા પાર્શ્વનાથ જિનરાજને (પંડિત) બનારસીદાસજી નમસ્કાર કરે છે. ૧.

अर्थ :—जो संसारमें कर्मके भ्रमरूप अंधकारको दूर करनेके लिए सूर्यके समान हैं, जिनके चरणमें सांपका चिह्न है, जो मोक्षका मार्ग दिखानेवाले हैं, जिनके दर्शन करनेसे भव्यजीवोंके नेत्रोंसे आनंदके आँसु बह निकलते हैं और अनेक भव्यरूपी सरोवर प्रसन्न हो जाते हैं, जिन्होंने कामदेवको युद्धमें हरा दिया है, जो उत्कृष्ट जैनधर्मके हितकारी हैं, जिनका स्मरण करनेसे भक्तजनोंके सब डर दूर भागते हैं, जिनका शरीर पानीसे भरे हुए मेघके समान नीला है, जिनका मुकुट सात फणका है, जो कमठके जीवको असुर पर्यायमें परास्त करनेवाला हैं; ऐसे पार्श्वनाथ जिनराजको (पंडित) बनारसीदासजी नमस्कार करते हैं।।१।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આ પહેલો શ્લોક ઉપાડ્યો છે. શબ્દ એક એક લખ્યો છેને ત્યાં. વર્ણ ૩૧, છંદ મનહર, ચાલ ઝાંઝરાની. હશે કાંઈક. કહે છે કે ભગવાન પાર્શ્વનાથ ૨૩મા તીર્થંકર કેવાં હતાં? એ મારા દેવ છે. હું એમનો સેવક છું, હું સાધક છું. એ તો સિદ્ધ પરમાત્મા થયાં છે. આ તીર્થંકરપદની સ્તુતિ કરે છે. તીર્થંકર પદે હતા એ રીતે (સ્તુતિ કરી છે.) એ વખતે તો પાર્શ્વનાથ ભગવાન (નો'તા). મોક્ષ પધાર્યા (છે) પણ એમના તીર્થંકર વખતને યાદ કરીને સ્તુતિ કરે છે. કેવાં છે ભગવાન? કર્મ રૂપી મિથ્યાભ્રમ.. મિથ્યાભ્રમ.. એ જગતમાં મિથ્યાત્વરૂપી ભ્રમણા એવા તિમિર—અજ્ઞાનનો જે અંધકાર એને હરણ, હરણ કરનારા ખગ નામ સૂર્ય છે. 'करम-भरम जग-तिमिर-हरन खग'... નીચે છે. 'संसारमें कर्मके भ्रमरूप अंधकारको दूर करनेके लिए सूर्यके समान है।'

અર્થ :—'करम-भरम जग-तिमिर-हरन खग', ખ એટલે આકાશ, ગ એટલે ગમન, આકાશમાં ગમન કરનાર એવો જે સૂર્ય. ખગ—ખ નામ આકાશ, ગ નામ ગમન. આકાશમાં ગમન કરે એવો જે સૂર્ય, એમ આ જે ભગવાન ભ્રમણારૂપી, અંધકારને નાશ કરવામાં જેમ સૂર્ય છે એમ ભગવાન અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન છે. કવિ છે આ તો જબરાં. કેવા શબ્દો ગોઠવ્યાં છે જુઓ! આખી સ્તુતિ એવી છે. 'उरग-लखन-पग' પરમાત્મા પાર્શ્વનાથ ભગવાનની હયાતીમાં એમનાં શરીરમાં સર્પનું ચિહ્ન હતું. 'उरग' ઉરગ એટલે સર્પ, 'लखन'—લક્ષણ 'पग'.. પગમાં સર્પનું ચિહ્ન હતું પાર્શ્વનાથ ભગવાનને. નીચે છે જુઓ. 'जिनके चरणमें सापका चिह्न है.' અર્થમાં છે નીચે.

'उरग-लखन-पग सिवमगदरसी' એ મોક્ષમાર્ગ દિખાનેવાલે હૈં. એ તો મોક્ષના માર્ગના દેખાડવાવાળા ભગવાન છે. પૂર્ણ પદ પ્રાપ્ત કર્યું. પૂર્ણાનંદની જાત સર્વજ્ઞ દશા, ઈચ્છા વિના વાણી-ઓમધ્વનિ નીકળ્યો. જેને લઈને મોક્ષનો માર્ગ જેણે બતાવ્યો એ મોક્ષના માર્ગના બતાવવાવાળા છે. સંસારની રીત સમજાવાવાળા નથી એમ કહે છે. કેમ તમારો સંસાર હાલે? કેમ તમે વિદ્યા ભણો? કેમ એમાં આગળ વધો? એવું ભગવાને બતાવ્યું નથી. શિવ એટલે મૂળ ... આત્મકલ્યાણ. શિવ નામ મોક્ષ એના માર્ગના દર્શી (એટલે કે) દેખાડનારા છે. (૧) ઈસ છંદમેં અંત વર્ણકો છોડકર સબ વર્ણ (અક્ષર) લઘુ હૈં. મનહર છંદમેં 'અંત ઈક ગુરુ પદ અવશહિં ધરિકૈં' ઐસા છંદ શાસ્ત્રકા નિયમ હૈ. ....

'निरखत नयन भविक जल बरखत', ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમાત્માને દેખવાથી, जिनके दर्शन करनेसे भव्य जीवके नेत्रोंसे आनंदके आँसू बह निकलते हैं. એવા પૂર્ણાનંદ વીતરાગ રસમાં પૂર્ણ તરબોળ થઈને પરમાત્મા(પદ) પ્રગટ થયું છે. એને દેખીને દેખનારને હરખ અને આનંદ આવે છે. આહાહા! આવાં પ્રભુ પૂર્ણ શાંત.. શાંત.. શાંતરસનું ઢીમ થઈ ગયાં છે. અવિકારી શાંતરસ જેના આત્મામાં પૂર્ણ થઈ ગયો છે. એથી શરીરમાં પણ જાણે શાંતરસ ઝળકતો હોય એવાં ભગવાનને દેખવાથી ભવિ જીવના આંખમાંથી 'जल बरखत', જલ બરખત એટલે હરખના આંસુ આવે છે. આહાહા!

અરે! આનંદઘનજી કહે છે : 'દેખન દે રે સખી દેખન દે, જિન પ્રભુ મુખચંદ્ર સખી રે મને દેખન દે'. મેં એકેન્દ્રિયમાં દેખ્યો નહીં, બે ઈન્દ્રિય, કીડી, કાગડાંમાં હું હતો. અરેરે! મને ક્યાંય પરમાત્મા કેવા એના દર્શન ન થયા. ક્યાં હતો હું? ક્યાં નિગોદ, લીલફુગ. ઓહોહો! આ તે પાણીમાં લીલફુગ-લીલફુગ ગોદડાં છે. (એનો) લોકોને વિશ્વાસ આવવો ભારી કઠણ છે. એક લીલફુગની એક કણીમાં અસંખ્ય તો શરીર છે. એક શરીરમાં અનંત જીવ છે. અરે! ભગવાન (એ તને) ક્યાં ખબર છે? એ જીવ ક્યારે એક ઈન્દ્રિયમાંથી નીકળીને ઈયળ થાય? ક્યારે માણસ થાય? 'દેખન દે રે સખી દેખન દે. ચંદ્રપ્રભુ મુખચંદ્ર સખી મને દેખન દે.' ભગવાન વીરનંદ પરમાનંદની મૂર્તિ પોતે આત્મા હોં. આહાહા! જેને આનંદસ્વરૂપ ભગવાન એને દેખવાથી જેની દશામાં આનંદના ઝરણાં ઝરે. આહાહા!

દેખ્યા ન નયને જરી. આવે છેને? 'મારા નયનને આળસે રે, મારા નયનને આળસે રે, મેં નીરખ્યાં ન નયને હરી.' હરી એવો ભગવાન આત્મા વિકાર ને અજ્ઞાનનો નાશ કરનાર એવો પોતે ચૈતન્યપ્રભુ એને મેં નયનને આળસે ન જોયાં. બીજા જોવાના અજ્ઞાનમાં રોકાતાં પ્રભુને મેં ન જોયો. સમજાણું કાંઈ? એને જોતાં આનંદનાં આંસુ આવે છે—આનંદ ઝરે છે. આહાહા!

निरखत नयन भविक.. પણ (તે) ભવિ જીવને હોં એમ કહ્યું છે પાછું ....પાત્ર જીવને. ઓલાને ખબરેય નહિ શું કહે છે આ. આહાહા! 'निरखत नयन भविक जल बरखत हरखत अमित भविकजन-सरसी'.. સરસી એટલે સરોવર. 'भविकजन' રૂપી સરોવરમાં 'अमित.. अमित हरखत'.. મર્યાદા વિના-મર્યાદા વિનાનો હરખ આવે છે અંદર. જુઓ, આ પરમાત્માની પ્રમુખ સ્તુતિ, પણ ખરી સ્તુતિ તો પોતાની છે હોં. પરમાત્માનું બહાનું લઈ આત્માની સ્તુતિ કરે છે. આહાહા! પાર્શ્વનાથ ભગવાન મોક્ષમાં છે. 'हरखत अमित भविकजन-सरसी'.. ભવિક પ્રાણીના સરોવરમાં हरखत अमित—મર્યાદા વિનાનો આનંદ પ્રગટ થાય છે. પરમાત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, નિજાનંદસ્વરૂપ પ્રભુ એને જોતાં ભવિ જીવને અંદરમાં આનંદ આવે છે. એવાં પરમાત્માને જોતાં પણ આનંદ આવે છે.

'मदन-कदन-जित परम-धरमहित' મદન નામ કામ—ભોગ, એનું કદન (એટલે) એને જીતનારા છે. जिन्होंने कामदेवको युद्धमें हरा दिया. પાર્શ્વનાથ ભગવાને. એમ આત્મા પણ પોતાના આનંદના સરોવરમાં આવતાં કામની વાસનાનો જેણે નાશ કર્યો. એ નાશ કરનારો ભગવાન આત્મા છે. કામ ને વાસનાને રાખે એ આત્મા નહિ. સમજાણું કાંઈ? મદન નામ વાસના ભોગની એનું કદન—યુદ્ધ, કામ-ભોગ સાથે યુદ્ધ માંડ્યું આત્માએ. એમ પરમાત્મા પાર્શ્વનાથ ભગવાને પણ વિષયની વાસનારૂપી કામ એની સાથે યુદ્ધ માંડ્યું. પોતાના આનંદના સરોવરમાં પડ્યાં, કહે છે 'परम-धरमहित'.. એને જીતીને 'परम-धरमहित'.. ઉત્કૃષ્ટ પરમ ધર્મના હિતકારી થયાં. વીતરાગ સ્વરૂપ કેવું છે એવું ભગવાને બતાવ્યું. 'परम-धरमहित'.. પરમ વીતરાગ ધરમહિત. આહાહા! 'सुमिरत भगति'.. ભક્તો જેને સમરતાં 'भगति सब डरसी'.. ભક્તો જેને આવી વીતરાગતા, નિર્વિકલ્પતા, પરમાત્મદશાનું ભક્તિ નામ સ્મરણ થતાં એને 'भय सब नाम डरसी... भय सब ડાર—ભાગી જાય છે. આવા નિર્ભય એવાં ભગવાનને સ્મરણ કરતાં ભક્તોને ભય રહેતો નથી. આહાહા! જુઓ! એક આ સ્તુતિ પહેલી શરૂ થાય છે આમ હવે. નવનીતભાઈ! આહાહા! 'सुमिरत भगति'.. છે નીચે જુઓ. जिनका स्मरण करनेसे भक्तजनोंके सब दर्द दूर भागते हैं.

'सजल-जलद-तन मुकुट सपत फन, कमठ-दलन जिन नमत बनरसी' કહે છે. 'सजल-जलद'.. જેનું શરીર પાણીથી ભર્યું મેઘનાં સમાન નીલું હતું, નીલું એટલે લીલા રંગનું. પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શરીર લીલા રંગનું હતું. મોરપંખ જેવું. પણ નમણું ઓપિત ઘણું. જેના દરેક અવયવો જાણે કુદરતે ઘડ્યા હોય, જેમ મોર કળા ઘડે એમ એવું શરીર હતું. કહે છે કે सजल—જલ સહિત, सजल એટલે જલ સહિત, जलद એટલે જલનો દેનાર. દ એટલે દેનાર. જલ સહિત, જલનો દેનાર એવો મેઘ, એવું એનું શરીર લીલું હતું. મેઘના

સમાન શરીર લીલું હતું.

'मुकुट सपत फन'.. जिनका मुकुट सात फनका था. લે! મુનિપણે જ્યારે ધ્યાન કરતાં હતા પાર્શ્વનાથ ભગવાન... પહેલા સામે ક્યાંક ફોટો હતો. બીજે હશે. આ તો ફોટો આમ જાણે માથે... કાઢી નાખ્યો હશે. ..... ભગવાનને જ્યારે કેવળજ્ઞાન નહોતું. (મુનિ અવસ્થામાં) ધ્યાનમાં હતા ત્યારે કમઠ (સંવર)દેવનું વિમાન ઉપરથી નીકળ્યું. (પ્રભુ) ધ્યાનમાં હતાં. જગતના—કુદરતના નિયમ પ્રમાણે એવો નિયમ છે કે એવા આનંદના સાગર સંત જ્યાં બેઠા હોય અને ઉપરથી વિમાન નીકળે અને નમે નહીં તો વિમાન થંભી જાય, હાલી શકે નહીં. સમજાણું કાંઈ? (વિમાન) થંભી ગયું. 'અરે! કોણ છે આ? (સંવરદેવ) હેઠે ઉતરે છે. શું મારા વિમાનને થંભાવ્યું તેં?' એમ કહી ક્રોધમાં આવે છે.

ઘણા ભવની સાથે સાથે ભવ હતો આકરા વિરોધીનો. આહા! કેટલાં ભવનો? આઠ ભવ. એમણે (સંવરદેવે) વરસાદ વરસાવ્યાં, પથરાં નાખ્યાં, વિજળીના ઝબકારા, ભૂત ને પ્રેત કરોડો ભૌં ભૌં કરાંડા કરીને (અવાજ કરે). પ્રભુ તો આનંદમાં ધ્યાનમાં હતાં. એમાં દેવનું આસન ચળ્યું, નીચે (ભવનવાસીમાં) ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી એમનું આસન ચળ્યું. છે આમાં? જુઓ! जब भगवान पार्श्वनाथ स्वामीकी मुनि अवस्थामें कमठके जीवने उपसर्ग किया... ઉપસર્ગ એટલે આ પ્રમાણે. तब प्रभुकी राज्य अवस्थामें उपदेश पाये हुए..

ભગવાન જ્યારે રાજમાં હતાં ત્યારે (કમઠનો પૂર્વ)ભવ એનો (-તાપસનો) હતો. એનો મામો હતો. એવું કાંઈક છે. લાકડામાં સર્પ બે હતાં. એક સર્પ અને સર્પણી. લાકડાંની ધૂણી તાપતો હતો. એનો મામો હતો નહિ? એની માનો બાપ. માનો બાપ, કીધુંને. માનો બાપ. મામા ફઈના.. આપણે બહુ ઈતિહાસ (યાદ) નહિ, ભાવનું જોવું. એમાં ભગવાન નીકળ્યા હતા હાથીને હોદ્દે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા હજી તો, સાધુ થયાં નહોતાં. એમાં અવધિજ્ઞાનમાં જોયું કે લાકડામાં સર્પ છે, હેઠે ઊતર્યા. અરે શું કરે છે આ તું? નીચે સર્પ છે.

અરે, કોણ છે તું વળી? ડાહ્યો થયો. મારી દીકરીનો દીકરો તું વળી મોટો ડાહ્યો થઈ ગયો? પણ આ (સર્પ) બળે છે અંદર. હોય નહિ આમાં. માર લાકડી, શું કહેવાય એને? (શ્રોતા : કુહાડી) કુહાડી મારી ત્યાં બે નીકળ્યા, નાગ નાગણ અંદરથી નીકળ્યા. ભગવાને ણમો અરિહંતાણં.. નવકારમંત્ર સંભળાવ્યો. નાગ મરીને ધરણેન્દ્ર થયો, અત્યારે છે. નાગણી એની સ્ત્રી (પદ્માવતી) રાણી થઈ, અત્યારે છે. (ભવનવાસી સ્વર્ગમાં) નીચે છે. બે દેવ-દેવી છે.

એ જ્યારે ભગવાનને કમઠનો (સંવરદેવનો) ઉપસર્ગ થયો ત્યારે બેઉ આવ્યા. ઓલો (સંવરદેવ) રાજ્યાવસ્થામાં, મુકુટમાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં.... આવ્યા નીચે ને (ઉપસર્ગ ટાળ્યો.)

ધરણેન્દ્રે (કમળ) ઉપર ઉપાડ્યા. પાણી બહુ આવ્યું એટલે ઉપર ઉપાડ્યા. ધરણેન્દ્ર ને એની સ્ત્રીએ. ધરણેન્દ્રે ફેણ માંડી માથે, વરસાદ ન પડે માટે. એ વખતની વાત છે લો. नागनागनीके जीवने धरणेन्द्र-पद्मावतीकी पर्यायमें उपसर्ग निवारण किया था और સાત ફેણનો સર્પ બનાવ્યો, સાત ફેણનો. प्रभुके उपर छाया करके अखंड जलवृष्टिसे रक्षा की थी, उसी प्रयोजनसे भगवानकी प्रतिमा पर सात फनका चिह्न प्रचलित है... પ્રચલિત છે કહે છે. આમ તો હજાર—હજાર ફેણવાળા ઝીણા—ઝીણા સર્પ પણ હોય છે. और इसीलिये कविने मुकुटकी उपमा दी... સર્પનું ફેણ એ મુકુટ હતું એમ ભાઈએ કીધું. મુકુટ કીધું ને?...

'सजल-जलद-तन मुकुट सपत फन', એમનો મુગટ હતો.... સાધુપદમાં નિર્વિકારી વસ્ત્ર વિનાના ધ્યાનમાં આનંદમાં હતા. હજી કેવળજ્ઞાન સર્વજ્ઞપદ નહોતું થયું. ત્યારે એને, કહે છે કે નાગે સાત ફેણવાળો માથે મુગટ કર્યો'તો મુગટ. આહાહા! 'कमठ-दलन जिन नमत बनारसी'.. કમઠ (-સંવરદેવ) નામનો જે અસુરદેવ એનું દલન કર્યું. कमठके जीवके असुर पर्यायमें परास्त करनेवाले,.. પરાસ્ત કર્યો. ....'जिन' એવા વીતરાગ પરમાત્મા 'नमत' એને આ 'સમયસાર નાટક' બનાવવા પહેલાં હું આવા પરમાત્માને બનારસીદાસ જાતે નમું છું. 'સમયસાર નાટક' દેખા કે નહિ શેઠ? વાંચ્યાં નહિ કભી? લો!

આ બનારસીદાસનું મૂળ તો... અમૃતચંદ્રાચાર્યની ટીકા છે. એમાં કળશો છે કળશ, એમાંથી રાજમલે ટીકા બનાવી છે. એમાંથી આ બનાવ્યું છે. સમજાણું? નથી અહીંયા, અત્યારે નથી, અત્યારે નથી. બનારસીદાસનું છેને? રાજમલ ટીકા આપણે છે. હજારો પુસ્તક છપાઈ ગયા છે. છપાઈ બહાર આવી ગયા છે. એમાંથી આ બનાવ્યું છે (એમ) આગળ કહેશે. કહે છે, એવા पार्श्वनाथ जिनराजको,.. जिन છેને जिन ? पंडित बनारसीदासजी नमस्कार करते है. આહાહા! જુઓ, કેટલું ભર્યું છે એટલામાં તો. કેવા ભગવાન હોય? છદ્મસ્થમાં, અલ્પજ્ઞાનમાં કેવળી નહોતા ત્યારે કેવા ઉપસર્ગ હતાં? ધરણેન્દ્રને નવકાર સંભળાવે છે. એના પછી આ થયું (ઉપસર્ગ થયો.) ધરણેન્દ્ર ને (પદ્માવતી) આવ્યા, ઉપસર્ગ નિવાર્યો વિગેરે વિગેરે ઘણી વાત થોડી સ્તુતિમાં ભરી દીધી છે. એ પહેલી સ્તુતિ કરી લ્યો. આ મંગલાચરણની સ્તુતિ. મંગળિકનો અર્થ એમ છે કે મંગલ શબ્દ છેને ત્રણ અક્ષર.. એ જ કીધું છે. મંગ નામ પવિત્રતા, લ નામ લાતી. જેનાથી પવિત્રતા પ્રાપ્ત થાય તે ભાવને મંગળ કહેવામાં આવે છે અથવા મમ્ નામ પાપ ને ગલ નામ ગાળે. ભગવાન આનંદ સ્વરૂપમાં આવીને અજ્ઞાન ને રાગદ્વેષને ટાળે એવાં ભાવને મંગળિક કહેવામાં આવે છે.

દીકરો થાય મંગલિક કહે, પૈસા બે પાંચ લાખ કાંઈ પેદા થાય મંગલિક કહે. ધૂળેય

નથી મંગલિક, બધા નાશવાન છે. (શ્રોતા : તે દિ લાપસી કરાય.) લાપસી કરે. મરી જાય તે દિ' નહોતું કીધું? રાયબહાદુરનો ઈલકાબ આવ્યો ને અહીં મરવાની તૈયારી. નેવુંની સાલ. પ્રેમચંદભાઈ હતા એક. અમે ત્યાં સદરમાં હતાં નેવુંની સાલમાં. મ્યુનિસીપાલિટીનો ઓલો સેક્રેટરી હતો. એમાં હવે કાંઈ લગન હશે ને ગયા હશે ને ખાધા હશે જલેબી-ફલેબી ને બરફીયું. લગ્નમાં તો આપે ને એમાં વળી કાંઈક ઓલા વરની સાથે જમે એને બહુ આપે. પંચોળું. ખાધું હશે એમાં...

શરીર સોનાની વીંટી જેવું, આમ લઠ જેવું. છેલ્લે મરવાની તૈયારી. ત્યારે કહે, મહારાજને બોલાવો. દેરાવાસી હતા હોં. પણ અહીં છે મહારાજ છે તો માંગલિક સંભળાવે. બિચારાનો શ્વાસ નીકળી જાય એ પહેલાં. એમાં સાયકલ આવી. રાવસાહેબનો ઈલ્કાબ. અહીં મરવાના ઈલ્કાબની તૈયારી. ઓળખો છો ભાઈ રતિભાઈ? પ્રેમચંદભાઈના ભાઈ હીરાભાઈ... મ્યુનિસીપાલિટીમાં મોટા બોકડા-બોકડા મારવા હોય તો એને પૂછીને મરાય, સડેલું ન હોય. તે દિ' હવે ખબર છે ને. આવા ધંધા હવે. પગાર મળે ૨૦૦–૫૦૦. ધૂળેય ન મળે આમાં. એની સહી લેવી પડે કે આ બોકડો મારવા જેવો છે કે નથી મારવા જેવો. અરરર! (શ્રોતા : ભલામણ, બિમાર બોકડો હોય તો ન મારવા દેવાય). સડેલો હોય...... સાંભળ્યું હતું તે દિ' સાંભળ્યું હતું. ....

ત્યાં પોલીસ આવ્યો સાયકલ લઈને. રાવસાહેબનો ઈલ્કાબ સરકાર તરફથી મળે છે ને. અહીં મરવાનો ઈલ્કાબ તૈયાર છે. મરી ગયા ત્યારપછી. હું આવ્યો અપાસરામાંથી ત્યાં દેહ છૂટી ગયો હતો. રાત્રે દેહ છૂટી ગયો. શું ધૂળ કરે? બહારનો ઈલ્કાબ આમાં શું કરે? શેઠ! સમાજભૂષણનો ઈલ્કાબ આપે. શું કાંઈ છે એમાં? અહીંયાં શેઠ છેને શેઠીયાઓ છે બધા સમાજભૂષણ. આહાહા! કહે છે, આવા ભગવાનને સ્તવન કરતા માંગલિક થાય છે. પવિત્રતા થાય છે ને પાપ જેનું ગળે છે એ માટે અહીં માંગલિક શરૂ કર્યું છે.

બીજો કળશ પદ. એ પણ હવે સ્તવન છે.

सकल-करम-खल-दलन,
कमठ-सठ-पवन कनक-नग।
धवलपरम-पद-रमन,
जगत-जन-अमल-कमल-खग॥
परमत-जलधर-पवन,
सजल-घन-सम-तन समकर।

पर-अघ-रजहर जलद,
सकल-जन-नत भव-भय-हर॥
जमदलन नरकपद-छयकरन,
अगम अतट भवजलतरन।
वक-सबल-मदन-वन-हरदहन,
जय जय परम अभयकरन॥२॥

શબ્દાર્થ :–કનક–નગ=(કનક=સોનું, નગ=પહાડ) સુમેરુ. પરમત=જૈનમત સિવાયના બીજા બધા મિથ્યામત. નત=વંદનીય. હક દહન=રુદ્રની અગ્નિ.

અર્થ :–જે સમ્પૂર્ણ દુષ્ટકર્મોનો નાશ કરનાર છે, કમઠના (ઉપસર્ગરૂપ) પવનની સામે મેરુ સમાન છે અર્થાત્ કમઠના જીવે ચલાવેલા ઉગ્ર આંધીના ઉપસર્ગથી જે ચલિત થનાર નથી, નિર્વિકાર સિદ્ધપદમાં રમણ કરે છે, સંસારી જીવોરૂપ કમળોને પ્રફુલ્લિત કરવા માટે સૂર્ય સમાન છે, મિથ્યામતરૂપ વાદળાંને ઉડાડી મૂકવા માટે પ્રચંડ વાયુરૂપ છે, જેમનું શરીર પાણીથી ભરેલા વાદળા સમાન નીલવર્ણનું છે, જે જીવોને સમતા દેનાર છે, અશુભ કર્મોની ધૂળ ધોવા માટે વાદળ સમાન છે, સમસ્ત જીવો દ્વારા વંદનીય છે, જન્મ–મરણોનો ભય દૂર કરનાર છે, જેમણે મૃત્યુને જીત્યું છે, જે નરકગતિથી બચાવનાર છે, જે મહાન અને ગંભીર સંસાર–સાગરથી તારનાર છે, અત્યંત બળવાન કામદેવના વનને બાળવા માટે [1]રુદ્રની અગ્નિ સમાન છે, જે જીવોને બિલકુલ નિડર બનાવનાર છે, તે (પાર્શ્વનાથ ભગવાન)નો જય હો ! જય હો !! ૨.

अर्थ :–जो संपूर्ण दुष्टकर्मोंको नष्ट करनेवाले हैं, कमठकी वायुके समक्ष मेरुके समान हैं, अर्थात् कमठके जीवकी चलाई हुई तेज आंधीके उपसर्गसे जो नहीं हिलनेवाले हैं, निर्विकार सिद्धपदमें रमण करते हैं, संसारी जीवोंरूप कमलोंको प्रफुल्लित करनेके लिए सूर्यके समान हैं, मिथ्यामतरूपी मेघोंको उड़ा देनेके लिए प्रचण्ड वायुरूप हैं, जिनका शरीर पानीसे भरे हुए मेघके समान नीलवर्ण है, जो जीवोंको समता देनेवाले हैं, अशुभ कर्मोंकी धूल धोनेके लिए मेघके समान हैं, संपूर्ण जीवोंके द्वारा वन्दनीय हैं, जन्म-मरणका भय हरनेवाले हैं, जिन्होंने मृत्युको जीता है, जो नरकगतिसे बचानेवाले हैं, जो बड़े और गम्भीर संसार सागरसे तारनेवाले हैं, अत्यन्त बलवान कामदेवके बनको जलानेके लिए रुद्रकी अग्निके समान हैं, जो जीवोंको बिलकुल निडर बतानेवाले

૧. આ વૈષ્ણવમતનું દ્રષ્ટાંત છે, તેમના મતમાં કથન છે કે મહાદેવજીએ ત્રીજું નેત્ર ખોલ્યું અને કામદેવને ભસ્મ કરી નાખ્યો. જોકે જૈનમતમાં આ વાર્તા પ્રમાણભૂત નથી તોપણ દ્રષ્ટાંત માત્ર લીધું છે.

हैं; उन (पार्श्वनाथ भगवान)की जय हो!!।।२।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'सकल-करम-खल-दलन'—संपूर्ण दुष्टकर्मोंको नष्ट करनेवाले... 'सकल-करम-खल' એટલે દુષ્ટ, સકલ કર્મરૂપી દુષ્ટને દલન નામ નાશ કરનેવાલા. આહાહા! એમ સિદ્ધ કર્યું કે કર્મ પહેલાં હતા, પણ સ્વભાવના ભાન અને આનંદ દ્વારા જેણે (કર્મ) નાશ કર્યાં છે. ઓલામાં આવ્યું'તું કરમ ભરમ. ભ્રાંતિ નાશ કરી'તી. આહાહા! 'सकल-करम-खल'... खल એટલે દુષ્ટ કર્મ, દલન નામ નાશ કરનારા 'कमठ-सठ-पवन कनक-नग'.. कमठकी वायुके समक्ष मेरुके समान हैं.. કમઠ નામનો અસુર એણે પવન એટલો વાયુ કર્યો. ઓલા અગ્નિ, પવન, પથરા બધું. એ એને ઉપમા આપી છે. એને 'कमठ-सठ-पवन' કર્મરૂપી સઠરૂપી જે પવન એને 'कनक-नग' પોતે તો સોનાના મેરુ પર્વત જેવાં હતાં. ડગ્યા ડગે નહિ, હલે હલે નહિ. આનંદમાં મહાલતા હતા. અમૃતરસના ઘૂંટડા પીતા હતા અંદર. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

कमठकी वायुके समक्ष,.. આ તો ઊપમા છે. કમઠે તો કર્યું ઓલું પાણી નાંખ્યું, પથરાં નાખ્યા, અગ્નિ નાખી. કમઠરૂપી વાયુની પાસે ભગવાન પાર્શ્વનાથ પ્રભુ અંતરમાં... હજી સર્વજ્ઞપદ થયું એ પહેલાંની વાત છે આ. कनक-नग... કનક નામ સોનાનો મેરુ છેને. કનક એટલે સોનાનો મેરુ છે આ. એવા મેરુ સમાન હતાં. 'कनक-नग' नग એટલે પર્વત. સોનાનો પહાડ મોટો હતો. સોનાનો પહાડ જેમ પવને હલે નહિ, એમ પરમાત્માના સાધક અંદર સ્વરૂપમાં સાધતા હતાં. આનંદમાં અંદર મશગુલ હતાં. એને કમઠરૂપી પવનેય જરી હલાવી શક્યા નહિ. ઈતિહાસ પણ ભેગો કહેતાં જાય છે કે આવું થયું છે. આહાહા! 'धवल परम-पद-रमन'. કહે છે કે निर्विकार सिद्धपदमें रमण करते थे. આહાહા! ધવલ નામ ઉજળો, નિર્મલ परम-पद—આનંદસ્વરૂપ ભગવાન એમાં રમણ કરતાં હતાં.

'जगत-जन-अमल-कमल-खग'... જગતના જનને નિર્મળ કમળના ખીલવાં માટે ખગ નામ સૂર્ય સમાન હતાં. 'जगत-जन-अमल-कमल-खग'.. संसारी जीवोंरूप कमलोंको प्रफुल्लित करनेके लिए संसारी जीवोंरूप कमलोंको प्रफुल्लित करनेके लिए...ખગ—ખ એટલે સૂર્ય, આકાશ, ગ એટલે ગમન કરનારા. ઓલામાં ખગ આવ્યું'તું. સંસારી જીવોરૂપ કમળોને ખીલવા માટે સૂર્યકે સમાન હૈં. સૂર્ય સમાન. કમળ જેમ ખીલે એમ ભગવાન એવાં હતાં કે જેની વાણી ને જેને દેખે ને સાંભળે, એના કમળ અંદર ખીલી જાય. આત્માનું કમળ ખીલી જાય એવાં એ ભગવાન હતાં, એમ કરીને સ્તુતિ કરી છે. વિશેષ કહેશું.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૨ પોષ વદ–૭ સોમવાર તા. ૧૮–૧–૧૯૭૧
મંગલાચરણ પદ ૨, ૩, ૪, ૫ પર પ્રવચન

सकल-करम-खल-दलन,
　　　　कमठ-सठ-पवन कनक-नग।
धवल परम-पद-रमन,
　　　　जगत-जन-अमल-कमल-खग।।
परमत-जलधर-पवन,
　　　　सजल-घन-सम-तन समकर।
पर-अघ-रजहर जलद,
　　　　सकल-जन-नत भव-भय-हर।।
जमदलन नरकपद-छयकरन,
　　　　अगम अतट भवजलतरन।
वर-सबल-मदन-वन-हरदहन,
　　　　जय जय परम अभयकरन।।२।।

શબ્દાર્થ :–કનક–નગ=(કનક=સોનું, નગ=પહાડ) સુમેરુ. પરમત=જૈનમત સિવાયના બીજા બધા મિથ્યામત. નત=વંદનીય. હક દહન=રુદ્રની અગ્નિ.

અર્થ :–જે સમ્પૂર્ણ દુષ્ટકર્મોનો નાશ કરનાર છે, કમઠના (ઉપસર્ગરૂપ) પવનની સામે મેરુ સમાન છે અર્થાત્ કમઠના જીવે ચલાવેલા ઉગ્ર આંધીના ઉપસર્ગથી જે ચલિત થનાર નથી, નિર્વિકાર સિદ્ધપદમાં રમણ કરે છે, સંસારી જીવોરૂપ કમળોને પ્રફુલ્લિત કરવા માટે સૂર્ય સમાન છે, મિથ્યામતરૂપ વાદળાંને ઉડાડી મૂકવા માટે પ્રચંડ વાયુરૂપ છે, જેમનું શરીર પાણીથી ભરેલા વાદળા સમાન નીલવર્ણનું છે, જે જીવોને સમતા દેનાર છે, અશુભ કર્મોની ધૂળ ધોવા માટે વાદળ સમાન છે, સમસ્ત જીવો દ્વારા વંદનીય છે, જન્મ–મરણોનો ભય દૂર કરનાર છે, જેમણે મૃત્યુને જીત્યું છે, જે નરકગતિથી બચાવનાર છે, જે મહાન અને ગંભીર સંસાર–સાગરથી તારનાર છે, અત્યંત બળવાન કામદેવના વનને બાળવા માટે [૧]રુદ્રની અગ્નિ સમાન છે, જે જીવોને બિલકુલ નિડર બનાવનાર છે, તે (પાર્શ્વનાથ ભગવાન)નો જય હો ! જય હો !! ૨.

अर्थ :–जो संपूर्ण दुष्टकर्मोंको नष्ट करनेवाले हैं, कमठकी वायुके समक्ष मेरुके समान हैं, अर्थात् कमठके जीवकी चलाई हुई तेज आंधीके उपसर्गसे जो नहीं हिलनेवाले हैं, निर्विकार सिद्धपदमें रमण करते हैं, संसारी जीवोंरूप कमलोंको प्रफुल्लित करनेके लिए सूर्यके समान हैं, मिथ्यामतरूपी मेघोंको उड़ा देनेके लिए प्रचण्ड वायुरूप हैं, जिनका शरीर पानीसे भरे हुए मेघके समान नीलवर्ण है, जो जीवोंको समता देनेवाले हैं, अशुभ कर्मोंकी धूल धोनेके लिए मेघके समान हैं, संपूर्ण जीवोंके द्वारा वन्दनीय हैं, जन्म-मरणका भय हरनेवाले हैं, जिन्होंने मृत्युको जीता है, जो नरकगतिसे बचानेवाले हैं, जो बड़े और गम्भीर संसार सागरसे तारनेवाले हैं, अत्यन्त बलवान कामदेवके बनको जलानेके लिए रुद्रकी अग्निके समान हैं, जो जीवोंको बिलकुल निडर बतानेवाले हैं; उन (पार्श्वनाथ भगवान)की जय हो!!॥२॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

બનારસીદાસ સમયસાર કળશનું પદ બનાવતાં પહેલાં, પાર્શ્વનાથ ભગવાન જે ૨૩મા તીર્થંકર થયાં એની આ સ્તુતિ કરે છે. પહેલો એક ભાગ થઈ ગયો, આ બીજો ભાગ છે. ખગ સુધી આવ્યું જુઓ. ફરીને જુઓ થોડું. બીજો ભાગ.

सकल–करम–खल–दलन, कमठ–सठ–पवन कनक–नग।
धवल परम–पद–रमन, जगत–जन–अमल–कमल–खग॥

ત્યાં સુધી આવ્યું છે. જે ભગવાન પાર્શ્વનાથ પરમાત્મા સંપૂર્ણ દુષ્ટકર્મોને નષ્ટ કરવાવાળા છે. 'सकल-करम-खल-दलन'.. બીજો ભાગ. સકલ કર્મરૂપી खल નામ દુષ્ટ એને दलन નામ નાશ કરવાને સમર્થ છે. અને 'कमठ-सठ'.. ભલે નામ ન આપ્યું પણ એનો ન્યાય આવી ગયો છે. કમઠ જે સઠ હતો એ અસુરકુમાર દેવ એ રૂપી પવન એની સામે 'कनक-नग' સોનાનો મેરુ જેમ ડગે નહીં, એમ જે આત્માના ધ્યાનમાં સ્થિર થઈને ડગ્યાં નહીં. બધા એકાક્ષરી છેને એટલે પાર્શ્વનાથનું નામ ન આવ્યું, પણ વસ્તુ તો એ જ છેને. કમઠ ને પહેલા આવી ગયું હતું. લીલું, લીલું જેનું શરીર છે.

'धवल परम पद रमन'.. પરમ પવિત્ર પદ આખું ચૈતન્યસ્વરૂપ એમાં રમણ કરનારા છે. निर्विकार सिद्धपदमें रमण करते हैं એમ. 'जगत–जन–अमल–कमल–खग' સંસારી જીવોરૂપી કમળો એને પ્રફુલ્લિત કરવાને સૂર્ય સમાન છે. આહાહા! પૂર્ણ સ્વરૂપ જેને ચૈતન્યની ચમત્કાર દશા પૂર્ણ પ્રગટ થઈ છે, એ નિમિત્તરૂપે પરને પણ એમ કરી શકે છે એમ કહેવામાં આવે છે. છે તો પોતે પોતાનું કરનાર, પણ ઓલું નિમિત્ત એ છે, એ પણ આમાં પ્રફુલ્લિત કમળને કરનારા સૂર્ય સમાન છે. ત્યાં સુધી તો કાલે આવ્યું'તું. 'परमत–

जलधर–पवन', મિથ્યામતરૂપી મેઘોને ઉડાનેમેં પ્રચંડ વાયુ છે. પ્રચંડ વાયુ. 'परमत–जलधर–पवन' અજ્ઞાનરૂપી.. અજ્ઞાની એકાંત મતવાળા, વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ જે માર્ગ કહ્યો એનાથી (વિરુદ્ધ) એકાંત મતના કલ્પનારા પોતાની કલ્પનાએ માર્ગ સ્થાપ્યા એવાં બધા જીવોને ઉડાડવા માટે મેઘ સમાન પ્રચંડ વાયુ છે. અન્યમતિમાં ધર્મનું એકાંતપણું ઉડાડવામાં અનેકાંત ભગવાન સ્વભાવ સમર્થ છે.

'सजल–घन–सम–तन–समकर' પાણીથી ભરેલું જેમ મેઘ હોય એમ જેનું શરીર નીલવર્ણે છે. આવી ગયું નામ, ભલે નામ ન હોય. નીલાવર્ણે પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું શરીર હતું. છે ને? 'सजल–घन सम-तन समकर।' જેનું તન આવું હતું અને समकर–जीवोंको समता देनेवाले. સમતા વીતરાગપણું કારણ કે એમને વીતરાગતા અમૃત સમતા જેને પૂર્ણ પ્રગટ થઈ'તી. એવા અમૃતસ્વરૂપ આત્મા જે બીજાને સમજાવવામાં, દેવામાંય સમર્થ છે. 'દદાતિ ઈતિ દેવ'. પંડિતજી! એવું આવે છે 'અષ્ટપાહુડ'માં. દે દેવ. એ નિમિત્તનાં કથન છે ને. જે સમજે એને પ્રાપ્ત થાય, એને 'દીધું' કહેવામાં આવે છે એમ. સમજાણું?

'सजल–घन–सम–तन' ત્યાં સુધી લીધું. 'समकर' જુદું પાડ્યું. સમતાના દેવાવાળા છે. 'पर–अघ–रजहर जलद' અશુભ કર્મોની ધૂળ ધોવાને લીધે સૂર્ય સમાન છે, મેઘ સમાન છે. ધૂળ જો ઉડતી હોય ઘણી, પણ એમાં વરસાદ ઘણો આવે તો ધૂળ બેસી જાય, ઊડી શકે નહિ. એમ ભગવાનની વાણી સાંભળે અને ભગવાનને જે જાણે–પૂર્ણાનંદ પવિત્ર આનંદની મૂર્તિ એને જાણે, એને કર્મોના રજો, મેઘ (રજને) જેમ ટાળે એમ કર્મના રજ ટાળે છે. મેઘ સમાન છેને. વળી 'सकल–जन–नत–भव–भय–हर,... सकल जन. सम्पूर्ण जीवो द्वारा वंदनिक છે એ. 'सकल–जन–नत' નમ્યાં છે જેને એમ. 'सकल–जन–नत' સર્વ જીવો-પ્રાણી, આત્માર્થીઓ જેને નમ્યાં છે. 'भव–भय–हर'. એ ભવના ભયના હરનારાં છે. ચોર્યાસીના અવતાર, દુઃખરૂપી યોનિના અવતાર એનાં હરનારા પરમાત્મા એને ઓળખે એની વાત છે હોં. પરમાત્મા કાંઈ ટાળી દેતાં નથી, કાંઈ કર્તા નથી કોઈના. એને ઓળખે અને એ પ્રમાણે જાણીને અનુભવે, તો એ ભવના ટાળનારા છે એમ કહેવામાં છે. વળી કેવાં છે?

'जमदलन.. जम' નામ મૃત્યુના દલનારા છે, નાશ કરનારા છે. પાર્શ્વનાથ ભગવાન ત્રેવીસમા તીર્થંકર... ક્યાં ભાઈને હાથ ન આવ્યું? 'जमदलन' છે. મૃત્યુ, જમ નામ મૃત્યુના દલનારા છે, બાળનારા એટલે નાશ કરનારા છે. 'नरकपद–छयकरन', નરકના પદને તો મૂળમાંથી નાશ કરનારા છે. જે પરમાત્મા આવું વીતરાગી નિર્દોષ અમૃતસ્વરૂપ જેને (પર્યાયમાં) પ્રગટ્યું એનું જે શરણ લે (અને) અંતરમાં સ્વભાવનું શરણ લે એને નરકપદ

હોઈ શકે નહિ. 'अगम अतट भवजलतरन', લ્યો. કહે છે કે बडे और गंभीर संसार सागर... અહો! ચોર્યાસીના અવતાર, મોટા અને ગંભીર. જ્યાં એકેન્દ્રિયના જીવ, કીડી ને કાગડા, કૂતરા એવાં અનંતા અનંતા યોનિના ભવ મોટા-બડા અને ગંભીર એવો સંસારસાગર એને તારવાવાળા છે. ચૌર્યાસીના અવતારમાં એક એક યોનિમાં અનંત અનંત વાર જન્મ્યો અને મર્યો એવો ગંભીર અને મોટો સંસારજળ સમુદ્ર એને તારવાને પરમાત્મા સમર્થ છે. એટલે એણે (પરમાત્માએ) જે કર્યું એવું જાણીને કરે એ (જીવ) સમર્થ છે એમ. ભગવાન કાંઈ તારી દેતા નથી. સમજાણું કાંઈ? 'अगम अतट' એમ. અગમ નામ, કહ્યુંને? મહા અને ગંભીર. 'अगम अतट' જેનો છેડો નથી, છેડો નથી. એવો અગમ ગંભીર 'भवजल' ચૌર્યાસીના અવતાર એને તારવામાં ત્રિલોકીનાથ પરમાત્માએ આત્માનું સ્વરૂપ જે કહ્યું એવું જાણે, ઠરે એને ભવસાગર હોઈ શકે નહિ. 'वर—सबल—मदन—वन—हरदहन'.. કહે છે, 'वन'નો અર્થ અત્યંત કર્યો. बलवान कामदेवके वनको जलानेके लिए रुद्रकी अग्निके समान हैं.. એ ઉપમા આપી ઉપમા. એ વૈષ્ણવમતમાં દ્રષ્ટાંત છે. उनके मतमें कथन है कि महादेवजीने तीसरा नेत्र निकाला और कामदेवको भस्म कर दिया. यद्यपि जैनमतमें यह वार्ता अप्रमाण है तथापि द्रष्टांतमात्र.. તેથી દ્રષ્ટાંત એક દઈને (સમજાવ્યું છે). વસ્તુએ કાંઈ બની શકે નહિ સમજાણું કાંઈ?

જેણે 'सबल-मदन' મહા કામદેવ વાસના ઉગ્ર અનાદિની જેમાં ઝળહળ બળી રહ્યાં છે પ્રાણી એવું જે વન એને 'हरदहन'.. જેમ શંકરનું ત્રીજું નેત્ર કામદેવને બાળી નાખે, એમ આ અગ્નિ બાળી નાખે છે. 'जय जय परम अभयकरन'.. જય હો! જય હો! પરમ અભયના દેનારા વીતરાગસ્વરૂપ પરમાત્મ દશા જેને પ્રગટી એવાં પરમાત્માનો જય હો! એમ કરીને સ્તુતિ ને માંગલિક કર્યું છે. હવે ત્રીજી સ્તુતિ. પાર્શ્વનાથ ભગવાન હવે આમાં ને આમાં આવશે. ઓલા બધા એકાક્ષરી શબ્દો હતાને એમાં (એટલે) નામ ન આપ્યું. છે તો પાર્શ્વનાથ ભગવાની સ્તુતિ. આ તો કવિ છેને મોટા શીઘ્ર કવિ છે.

जिन्हिके वचन उर धारत जुगल नाग,
भए धरनिंद पदुमावति पलकमैं।
जाकि नाममहिमासौ कुधातु कनक करै,
पारस पखान नामी भयो है खलकमैं।।
जिन्हकी जनमपुरी-नामके प्रभाव हम,
अपनौ स्वरूप लख्यौ भानुसौ भलकमैं।

तेई प्रभु पारस महारसके दाता अब,
दीजै मोहि साता दृगलीलाकी ललकमैं।।३।।

શબ્દાર્થ :–કુધાતુ=લોઢું. પારસ પખાન=પારસ પથ્થર. ખલક=જગત. ભલક=તેજ. મહારસ= અનુભવનો સ્વાદ. સાતા=શાન્તિ.

અર્થ :–જેમની વાણી હૃદયમાં ધારણ કરીને સર્પનું જોડું ક્ષણમાત્રમાં ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી થયું, જેમના નામના પ્રતાપથી જગતમાં પથ્થર પણ પારસના નામથી પ્રસિદ્ધ છે કે જે લોઢાને સોનું બનાવી દે છે, જેમની જન્મભૂમિના નામના પ્રભાવથી અમે અમારું આત્મસ્વરૂપ જોયું છે–જાણે કે સૂર્યની જ્યોતિ જ પ્રગટ થઈ છે, તે અનુભવ–રસનો સ્વાદ આપનાર પાર્શ્વ જિનરાજ પોતાની પ્રિય દૃષ્ટિથી અમને શાંતિ આપો. ૩.

अर्थ :–जिनकी वाणी हृदयमें धारण करके सांपका जोड़ा क्षणभरमें धरणेन्द्र-पद्मावती हुआ, जिनके नामके प्रतापसे जगतमें पत्थर भी पारसके नामसे प्रसिद्ध है जो लोहेको सोना बना देता है, जिनकी जन्मभूमिके नामके प्रभावसे हमने अपना आत्मस्वरूप देखा है–मानों सूर्यकी ज्योति ही प्रगट हुई हैं; वे अनुभवरसका स्वाद देनेवाले पार्श्वनाथ जिनराज अपनी प्यारी चितवन(दृष्टिसे) हमें शान्ति देवें।।३।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'जिन्हीके वचन उर धारत जुगल नाग'.. પાર્શ્વનાથ ભગવાન ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતાં અને વનક્રીડા કરવા હાથીને હોદ્દે નીકળ્યાં હતાં. એમાં એના નાના–એની માનો બાપ બાવો સાધુ થયેલા અને તાપણી કરતાં'તા. એમાં લાકડામાં બે નાગ અને નાગણી બળતા હતાં. 'जिन्हीके वचन उर धारत जुगल नाग'.. નાગ અને નાગણી–બે. જુગલ એટલે બે. 'भए धरनिंद पदुमावति पलकमैं'.. ક્ષણમાં ધરણેન્દ્ર ઈન્દ્ર થયા નીચે ભવનપતિમાં અને એની પદ્માવતી રાણી થઈ. જેને છેલ્લે મરવા વખતે વચન સંભળાવ્યાં. બળી ગયું થોડું તો શરીર, થોડું રહ્યું હતું. ૐ શબ્દ. ૐ શબ્દ પાંચ પરમેષ્ઠીનો વાચક છે. દેહ છૂટી ગયો બેયનો. દેવ અને દેવી થયાં નીચે, ધરણેન્દ્ર અને પદ્માવતી.

'जाकी नाममहिमासौं कुधातु कनक करै', પારસ પથ્થર હોય છેને પારસમણિ, એ લોઢાને પણ સોનું કરે. લોઢું યથાર્થ, કાટ વિનાનું હોય તો. એમ પાર્શ્વનાથ ભગવાન પૂર્ણાનંદ પરમાત્મા દશા, અમૃતરસના પૂર્ણ પ્રગટ દરિયા; એ કહે છે કે જે એનો સ્પર્શ કરે, એને જે સાંભળે અને સમજે, એ લોઢાને જેમ સોનું કરે પારસ, આ એના જેવા બનાવે. સમજાણું? લોઢાને पारस पखान.. પારસ પથ્થર થાય છે. कुधातु कनक करै. पारस पखान नामी भयौ हे खलकमैं'.. એવો પારસ પથ્થર થાય છે. એ ખલકમાં, કહે છે કે પ્રસિદ્ધ છે, એમ ભગવાન

પણ આ રીતે પ્રસિદ્ધ છે. 'जिन्हकी जनमपुरी—नामके प्रभाव हम'.. जिनकी जन्मभूमिके नामके प्रभावसे हमने अपना आत्मास्वरूप देखा है.. બનારસીદાસ કહે છે, અમને આત્માનો અનુભવ, આત્માનો સ્વાદ જેનાં નામ બનારસી (એવા) કાશીમાં આવ્યો છે. બનારસ છેને?

जिन्हकी जनमपुरी-नामके प्रभाव हम, अपनौ स्वरूप लख्यौ भानुसौ भलकमैं.. આત્મસ્વરૂપ 'मानो सूर्यकी ज्योति प्रगट हुई'. આહા! શું કહે છે? સર્વજ્ઞ પરમાત્માના (જન્મધામનું) નામ છે ત્યાં, કહે છે, બનારસ—કાશી, એનું નામ—આ શરીરનું નામ પણ બનારસ આપ્યું. એના નામના એ જ ભવમાં હું આત્માના આનંદમાં અનુભવને પામ્યો છું. બનારસીદાસ કવિ કહે છે. ભાનુ 'मानो सूर्यकी ज्योति प्रगट हुई.. પુણ્ય અને પાપના મેલના અંધકારમાં ભગવાન ચૈતન્યસૂર્ય આગમાં પડ્યો હતો, એને અમે બનારસમાં અંતર સ્વરૂપમાં અંતર સ્પર્શ થઈને જાણે કે સૂર્ય તેજસ્વી જાગ્યો હોય, એમ અમારું ચૈતન્ય સ્વરૂપ ચૈતન્ય ચમત્કારથી જાગીને આત્માનો સ્વાદ અમને આવ્યો. કહો સમજાણું કાંઈ? જુઓ! આ પોતાની આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પણ બનારસમાં બતાવે છે. પંડિતજી!

जिन्हकी जनमपुरी—नामके प्रभाव हम'.. બનારસમાં જન્મ હતોને પાર્શ્વનાથ ભગવાનનો. પાર્શ્વનાથ ભગવાનનો જન્મ બનારસમાં હતો. એના નામના પ્રભાવથી, 'अपनौ स्वरूप लख्यौ'.. લખ્યો એટલે જાણ્યો. છેને અર્થમાં, જુઓને! આત્મસ્વરૂપ દેખ્યા નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપ.. હજી તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં છે, બૈરા છે, બધું હતું. ક્યાં નડે, એ તો એકકોર પડ્યાં એને ઘેરે. ભગવાન આત્માના સ્વરૂપમાં અંદર જ્યાં ડુબકી મારે છે તો આત્માનું સ્વરૂપ નિર્વિકલ્પ વીતરાગ શાંત આનંદનું ભાન થાય (છે). એ કહે છે કે અમને બનારસમાં થયું છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? ભાન થયેલાને ખબર પડતી હશે કે નહિ? કેટલાંક એમ કહે છે, ખબર ન પડે. ભગવાન જાણે. (શ્રોતા : ભગવાન આપે એટલે ભગવાનને ખબર પડે.) ભગવાન કેવળી છે, જે હોય એ જાણે. આવા ને આવા. આત્મા અજ્ઞાનમાં પડ્યો છે, એમાંથી અંદરમાં (દૃષ્ટિ ફેરવીને) ભાન થાય, એનો અનુભવ થાય. આ તો અતીન્દ્રિય આનંદનો કંદ પ્રભુ છે. રાગ ને દ્વેષના પુણ્ય-પાપ વિકલ્પની લાગણી વિનાનો પ્રભુ છે એવો અમને, કહે છે, સૂર્યની જ્યોતિની જેમ આત્મા જાગ્યો. કહો સમજાણું? (બનારસીદાસ) દશાશ્રીમાળી દશા હતા, શ્રીમાળી.

કહે છે, 'तेई प्रभु पारस महारसके दाता अब' હવે તો અમારો આનંદરસ પૂરો થઈ જાવ. મહારસ, છેને? 'अनुभव-रसका स्वाद देनेवाला' નિમિત્તથી કથન તો એમ જ આવેને. અનુભવરસના સ્વાદ દેવાવાળા. 'तेई प्रभु पारस महारसके'.. લો, આમાં નામ આવ્યું, પારસ નામ આવ્યું આમાં. ઘણાં સવૈયા ઇકતીસા છેને? ઓલા લઘુ અક્ષર હતા એટલે નામ નહોતું આવ્યું. છે તો નીલું શરીર, કમઠ એ બધાં પારસનાથના નામ.

પારસનાથ ભગવાનની પહેલી ત્રણ તો સ્તુતિ કરી. 'जिनराज अपनी प्यारी चिंतनसे हमें शांति देवे. दीजै मोहि साता दृगलीलाकी ललकमैं' આંખ મીંચીને ઉઘાડીએ એમાં – ક્ષણમાં અમારો પૂર્ણાનંદ પ્રાપ્ત થાઓ, એવી એમને પ્રાર્થના છે. આહાહા! સમજાણું?

'જાગીને જોઉં ત્યાં જગત દીસે નહિ. ઊંઘમાં અટપટીયા ખેલ દેખે.' ભગવાન આત્માનાં અંતર સ્વરૂપમાં સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એનું જ્યાં અંતર ભાન થાય તો, કહે છે, મારામાં જગતના પુણ્ય-પાપ, શરીર, વાણી કાંઈ છે જ નહિ. હું તો શુદ્ધ આનંદકંદ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છું એવો અનુભવ સમ્યગ્દર્શન થતાં ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ થઈ શકે છે. સમજાણું કાંઈ? સવારે ચાલે છે એ કે આવા ભાન વિનાના સાધુ થાય તોય બધાં રખડી મરવાના એમ છે. સવારે એ હાલે છે, લિંગ. લિંગ ધારણ કરે દિગંબર આદિ પણ આત્મા શું ચીજ છે તેનું તો ભાન નથી, અનુભવ નથી, આત્માના આનંદના જેને સ્વાદ આવ્યાં નથી. આત્મા જાગીને જોયો નથી કે હું કોણ છું? એવા અજ્ઞાનીઓ બહાર ભેખ ધારીને નગ્ન વેષ ધારણ કરે, એને કાંઈ આત્માનો લાભ છે નહિ. નુકશાન ગણો ત્યાં તો બહુ.

અહીં તો કહે છે 'दीजे मोहि साता'.. સાતા એટલે અમને અમારો અનુભવ એમ. ચિંતવન, અમારું ચિંતવન 'साता' એટલે અનુભવ. ચિંતવન, અંતરના આનંદનું ચિંતવન, આનંદનું ચિંતવન સિદ્ધ થઈ પૂર્ણ થઈ જવું. 'ललकमैं'.. વિચારમાત્રમાં શાંતિ પ્રગટ થાય એવી અમારી પ્રાર્થના છે. પ્રાર્થના તો આત્મા પાસે છે, પણ આ તો નિમિત્તથી એમ જ બોલાયને. (પહેલાં) ગરીબ માણસ હોય ને પછી પૈસા ખૂબ થયાં હોય પાંચ, પચાસ લાખ, કરોડ, બે કરોડ. ત્યારે એમ કહેને, ભઈ! વડિલોના પુણ્ય છે. વડિલોના પુણ્ય ક્યાં વડિલ પાસે હતાં? એય! તમારા પાસે પૈસા છે એટલાં ચીમનભાઈ પાસે નહોતા. એય ચીમનભાઈ! પણ બોલાય એમ. વ્યવહારથી તો એમ જ કહેને કે ભાઈ! મોટા થકી મેળવ્યું છે....મા-બાપના પુણ્ય છે. પાંચ પચાસ લાખ રળે તો ઘરડાંના પુણ્ય છે એમ બોલે. ભાષામાં શું કહે? વિનયનું, નિર્માનનું એ વચન છે.

એમ વીતરાગ તીર્થંકરને કહે છે, ક્ષણમાત્રમાં અમારી લીલા અમને આનંદની પ્રાપ્તિ થાવ. ભગવાનને કહે, 'આપ વડિલ, આપ વડિલ છો દેવમાં, આપના પુણ્ય પ્રતાપે અમને આવું થઈ જાવ' એમ વિનયથી નમ્રતાના વચનો છે. કોઈ દેતું નથી અને કોઈથી મળતું નથી. વિનયનાં વાક્ય એમ જ બોલેને. લો! चिंतवन (दृष्टिसे) हमें शांति देवे. પ્યારી અપની પ્યારી ચિંતવન અનુભવ.. એનાથી અમારું પરમાત્મપદ, પરમાત્મા! તમને જે થયું તેવું અમને થઈ જાવ. અમે પરમાત્મા થવાને લાયક છીએ. પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય એવી માંગણી છે, લો. આહાહા!

ચોથું પદ. હવે સિદ્ધ સ્તુતિ. આ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની—અરિહંતની હતી. થઈ ગયાં છે એ સિદ્ધ, પણ અરિહંતપદે હતાં એમ સંભારીને કહે છે. હવે સાધુપદથી (સ્તુતિ) માંડી છેને. હવે સિદ્ધ ભગવાન શરીરરહિત જે આત્મા થયા. (અરિહંત) તો શરીર સહિત હતા. જ્યાં સુધી વાણી આદિ હતી એ અરિહંત કહેવાય. (સિદ્ધ) શરીર રહિત થઈ ગયાં એકલો આત્મા, એની સ્તુતિ કરે છે. પહેલું ણમો અરિહંતાણં આવે છેને એની સ્તુતિ કરી, પછી ણમો સિદ્ધાણં બીજું પદ છે. સિદ્ધપદનો અર્થ શરીરરહિત દશા. એકલો આત્મા અનંત અનંત ગુણની શક્તિથી ભરેલું તત્ત્વ પ્રગટરૂપ દશાના અનુભવમાં થાય. અનુભવ દશા થઈ જાય પૂરી એને સિદ્ધદશા કહે છે. તે એકલો આત્મા હોય છે, એને કાંઈ બીજું શરીર, વાણી, સંબંધ હોતું નથી.

(શ્રી સિદ્ધની સ્તુતિ. અડિલ્લ છંદ)

अविनाशी अविकार परमरसधाम हैं।
समाधान सरवंग सहज अभिराम हैं।।
सुद्ध बुद्ध अविरुद्ध अनादि अनंत हैं।
जगत शिरोमनि सिद्ध सदा जयवंत हैं।।४।।

શબ્દાર્થ :—સરવંગ(સર્વાંગ)=સર્વ આત્મપ્રદેશે. પરમરસ=આત્મસુખ. અભિરામ=પ્રિય.

અર્થ :—જે નિત્ય અને નિર્વિકાર છે, ઉત્કૃષ્ટ સુખનું સ્થાન છે, સહજ શાન્તિથી સર્વાંગે સુંદર છે, નિર્દોષ છે, પૂર્ણજ્ઞાની છે, વિરોધરહિત છે, અનાદિ અનંત છે; તે લોકના શિખામણિ સિદ્ધ ભગવાન સદા જયવંત હો ! ૪.

अर्थ :—जो नित्य और निर्विकार हैं, उत्कृष्ट सुखके स्थान हैं, साहजिक शान्तिसे सर्वांग सुन्दर हैं, निर्दोष हैं, पूर्ण ज्ञानी हैं, विरोधरहित हैं, अनादि-अनन्त हैं; वे लोकके शिरोमणि सिद्ध भगवान सदा जयवन्त होवें।।४।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

જે અવિનાશી નિત્ય છે વસ્તુ, ભગવાન આત્મા તો અનાદિ અનંત નિત્ય છે. કંઈ ઉત્પત્તિ થતી નથી સત્‌ની. અવિનાશી છે, વસ્તુનો કોઈ દિ નાશ થાય નહિ. 'उत्कृष्ट सुखके स्थान हैं'. સિદ્ધ તો ઉત્કૃષ્ટ સુખને પ્રાપ્ત થઈ ગયેલાં છે. અનાદિ છે, અવિનાશી છે અને ઉત્કૃષ્ટ અતીન્દ્રિય આનંદની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ એનું નામ મુક્તિ. સંસારના દુઃખનો નાશ અને અનંત આનંદની પ્રાપ્તિ એનું નામ મુક્તિ. ચાર ગતિમાં રખડતાં, એકલાં દુઃખ હતાં. એ દુઃખનો વ્યય એટલે અભાવ થઈ આત્મામાં પૂર્ણ આનંદ જે છે એવો પ્રગટ પૂર્ણ આનંદ

થઈ જવો એનું નામ મુક્તિ, એનું નામ સિદ્ધપદ, એનું નામ અશરીરી દશા. કહો સમજાણું કાંઈ?

'परमरसधाम'—ઉત્કૃષ્ટ સુખનું સ્થાન છે. પરમરસ એટલે પરમસુખ, સમાધાન. 'साहजिक शान्तिसे सर्वांग सुंदर हैं'. जिनका प्रत्येक प्रदेश विलक्षण शांतिसे भरपूर हैं. ઓહોહો! સિદ્ધ પરમાત્મા... આત્માના અસંખ્યપ્રદેશ છે અહીંયાં. એ અસંખ્ય પ્રદેશમાં શાન્તિ.. શાન્તિ.. શાન્તિ.. શાન્તિ. બરફની જેમ શિલા હોય. પાંચ મણ, દશ મણની હોય છે મુંબઈમાં. મોટી દશ-દશ મણની શિલા હોય છે. આ પણ એક શાંતરસની શિલા છે દેહમાં ભિન્ન. કેમ બેસે? દેહના રજકણો, માટીથી ભિન્ન અને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પના મેલ ને દુઃખથી ભિન્ન એકલો શાંતરસની શિલા, શાંતરસની શિલા છે, અરૂપી શિલા છે. એવી અરૂપી શાંતરસની દશા અસંખ્ય પ્રદેશે જેને પ્રગટ થઈ ગઈ છે એને પરમાત્મા ને સિદ્ધ અને અશરીરી કહેવામાં આવે છે.

એક ફેરી પ્રશ્ન કર્યો તો ઓલા કેવા નહીં? વઢવાણવાળા. શું કહેવાય? ટી.જી. શાહ. વઢવાણ વઢવાણ શહેર. ટી.જી. શાહ આવ્યાં'તા.... કહેઃ સિદ્ધ ભગવાન અશરીરી થાય તો કોઈનું કરે કે નહિ? શું કરે એ? કહે. કીધું, કાંઈ ન કરે કોઈનું. પોતાના સ્વરૂપનો પૂર્ણ આનંદ જે હતો તે પ્રગટ થઈને અનુભવ કરે. એવા અમારે શું કામનાં? અમે આંહીં છીએ તો કોઈકનું કરીએ (એમ) કહે. એય ચીમનભાઈ! બધા અભિમાનના પુતળાં. કરી દઈએ. ધૂળનેય કરતો નથી, સાંભળને! કહે, કાંઈ કરે નહિ? કીધું, કાંઈ ન કરે. આંહીં શું કરે છે તું? આંહીં કરે તો અજ્ઞાનથી રાગ ને દ્વેષ ને વિકાર કરે. શરીરને, જડને હલાવી શકે છે આત્મા? આ તો માટી છે. આહાહા!

એ સિદ્ધ ભગવાન કોઈનું કાંઈ ન કરે? એલા અમે પણ આંહીં આવા (સામાન્ય) હોય તો પચ્ચીસ પચાસ માણસનું ધ્યાન રાખીએ, રોટલા આપીએ વિગેરે વિગેરે. એમ કહે છેને માણસ. કરતા હશે કે નહિ કાંઈ? આ તમારા બધાં સંચા હાલે, રોટલા નહિ પૂરા પાડતા હો તમે શેઠીયાઓ? (શ્રોતા : ઘણાં મજૂરો હોય, જેવું કારખાનું. ૧૦૦ માણસો.) ધૂળેય કોણ આપતું'તું ધૂળને? એ તો પુણ્ય પ્રમાણે એને મળે. આપે કોણ એને? (શ્રોતા : શેઠિયાઓ). ધૂળ શેઠિયો કોનો પણ? એ તો એના સ્વભાવનો શેઠ છે, કાં વિકારનો શેઠ છે. કાં વિકાર કરે એનો શેઠ ને કાં વિકાર ટાળીને સ્વભાવનું ભાન કરે એ સ્વનો શેઠ. બાકી હરામ વાત બીજી હોય તો. શેઠ! એની સત્તાની બહારમાં એ ક્યાં જાય છે એ? આહાહા!

સાત-આઠ હજાર માણસના નિર્વાહ કરીએ છીએ. ધૂળેય કરતો નથી, સાંભળને હવે. પાવર ચડી જાય મગજને. પોપટભાઈએ કહ્યું'તું. બે અબજ ને ચાલીશ કરોડ. ફાટી જાયને

મગજ. (શ્રોતા : કાંઈ ન ફાટે. છ ખંડ હોય તોય ફાટે નહીં.) એ છ ખંડવાળો તો સમકિતિ ને જ્ઞાની હોય કેટલાક.... બે અબજ.. બસે ચાલીસ લાખ(કરોડ), બસે ચાલીસ કરોડ, બસો ચાલીસ કરોડ. જીભ ફાટી જાય અંદરથી બોલવામાં. ધૂળ છે, સાંભળને! એ તારી ક્યાં હતી? એ તો જગતના પથરા છે. બધાને નભાવ કરી દઈએ છીએ. એક જણાએ કહ્યું એનાં બનેવીએ, 'હવે શું કરવાં રળો છો? પણ આટલા પૈસા છે ને?' કહે, 'શું અમે રળવાં માટે કરીએ છીએ? સાત આઠ દશ દશ હજાર માણસ પોષાય છે'. બહુ સારી વાત છે. તું પોષતો હશે? માળા આવા તે કાંઈ. કહો, શેઠ! તમારે તો બહુ હોય ને ત્યાં બીડીવાળા ને ઓલા ઘણી દુકાનો ને ઘણાં માણસો રાખતાં હશે. ધૂળેય રાખતું નથી, કહે છે. ...

અહીં તો કહે છે કે આહાહા! પરમ સમાધાન. સિદ્ધ ભગવાનને સાહજિક શાંતિથી સર્વાંગ સુંદર છે. પુણ્ય, પાપના વિકલ્પો છે, રાગ છે તે અશાંતિ છે, આકુળતા, કષાય છે. સમજાણું કાંઈ? ચકલા આદિ હોય છેને? જોયું છે? બેઠાં હોય તોય આમ, આમ આખું શરીર ધ્રુજે. બહુ ચપળ હોય. કષાય છે એટલો અંદર ઘણો. નાનાં નાનાં ચકલાં હોય છેને, પગ એના ધ્રુજ્યાં જ કરે. ચપળ, ચપળ, ચપળ. એમ વાંદરા અમથો બેઠો બેઠો વાંદરા ચપળ ચપળ આંખ્યું ને બધું હાથ ને બધું આમ, આમ થયા કરતું હોય. આમ આમ થયાં કરતું હોય. એનો અર્થ કે અંદર કષાય એટલો કષાય છે અંદર રાગ ને દ્વેષ, કે જેની ચેષ્ટા શરીરમાં પણ બહાર દેખાય છે. એમ જેને કષાય ટળી ગયો છે. શાંત, સર્વાંગ-શાંત, અસંખ્ય ચૈતન્યના પ્રદેશે નિજ ક્ષેત્રથી અસંખ્ય પ્રદેશમાં સમાધાન, 'सहज अभिराम है'.. શાન્તિ છે. સર્વાંગ સુંદર.. સુંદર.. સુંદર.. આત્માના અંગ હોં. શરીરના, જડના, જડના નથી. આહાહા!

ઘડીકમાં થઈ જાય છે, ઘડીકમાં થઈ જાય છે. કાલે બિચારા આવ્યા'તાને જુઓને! ઓલા ભાઈ. આહાહા! ભાવનગરથી. ૩૦-૩૨ વર્ષની ઉંમર હશે. બહુ હાલી શકે નહિ. ક્ષયની અસર થઈ ગઈ લાગે છે બાઈને. શરીર કેટલું રૂપાળું ને કેટલી જુવાન અવસ્થા. દસ—બાર વર્ષ થયાં હશે લગ્નને. બધાં થઈને હાય! હાય! હાય! એ તો પરમાણુની પર્યાય થવાની હોય તે થયાં વિના રહે જ નહિ. તારા રાખ્યાં શું રહેતા'તા? અમે બહુ ધ્યાન રાખીએને. ઓલું રાખેને કબાટ, કબાટ અનેક દવાયું હોય. ફલાણું તો આમ, ફલાણું તો આમ, ફલાણું તો આમ. વીંછી કરડે તો ઓલું શું? ભેખડુંનો કટકો (શ્રોતા : ભેખડનો કટકો) એ બધું કહે છે, સાંભળેલું છે, આપણે ક્યાં ન્યાં... ફલાણી દવા આ છે, આના ઉપર આમ, આના ઉપર આમ છે. ગોળી કામ નહીં કરે, સાંભળને! પરમાણુ (સ્વતંત્રપણે) ફરશે.

આમ જુઓને! કાલે જોતાં આહાહા! કેવાં બિચારા થઈ ગયા. ભાયાણી ભાવનગર, નહીં? હિરાલાલનો દીકરો આવ્યો'તો આંહીં બિચારો. બાઈ બિચારી... માંડ ઉપાડીને

લાવ્યા. અરે બેન! મુંઝાશો નહીં. બાપા! શું થાય કીધું આમાં? આહાહા! એને એમ થયું જાણે હાય! હાય! શું થશે? માંડ માંડ .... શરીર જીર્ણ થઈ ગયું સાવ. માંડ ઉપાડીને લાવ્યા. બેઠા હતા તો માંગલિક સાંભળવા ઊભા ન થઈ શકે. ૩૨ વર્ષની જુવાન બાઈ છે. એ શરીર ફરે ત્યારે કાંઈ તારા ધાર્યાં નહિ થાય ન્યાં ધૂળેય. આ તો માટી છે અને પરવસ્તુ છે. પરવસ્તુને કેમ રહેવું એ તારે સાવધાનીથી રહેતા હશે? (શ્રોતા : બિલકુલ નહીં) સમાધાન અંતરમાં.. આહાહા! જુઓ, શું ભાષા વાપરી છે!

'समाधान सरवंग सहज.. શાન્તિ.. શાન્તિ.. શાન્તિ.. અસંખ્ય પ્રદેશે. 'ઉપશમરસ વરસે રે પ્રભુ તારા નયનમાં, આવે છેને? 'ઉપશમરસ વરસે રે પ્રભુ તારાં નયનમાં'. અંદરમાં શાંત શિલા, અવિકારી દશા પ્રગટ થઈ ગઈ છે. શીતળતા.. શીતળતા.. શીતળતા.. શીતળતા. બરફ જેમ ઠંડી શિલા હોય, એમ આત્મા વિકાર વિનાની દશા પરમાત્માની થઈ એવી શીતળ શિલા થઈ, એવો જ મારો સ્વભાવ છે. અને એને હું પ્રગટ કરીને તારા જેવો થાઉં માટે હું સ્તુતિ કરું છું એમ કહે છે. આહાહા! સર્વાંગ સુંદર શાન્તિ છે હોં. સ્વભાવિક શાન્તિથી એમ. કૃત્રિમ શાન્તિ ઉપરની કરે, આમ અમને મજા છે ને ધૂળ છે ને. કાંઈ ન મળે હોળી. અંતરમાં શાન્તિ અકષાયના અંકુરા ફૂટતાં જ્યાં આત્મા રેલમછેલ શાન્તિથી ભળી ગયો. હે પ્રભુ! સર્વાંગ સુંદર આપ થઈ ગયા છો. આહાહા!

'सुद्ध बुद्ध अविरुद्ध'.. આપ તો મહા શુદ્ધ છો, નિર્દોષ છો, બુદ્ધ છો, પૂર્ણજ્ઞાની છો, અવિરોધ છો—વિરોધ રહિત છે. વિકલ્પમાં રાગની વૃત્તિ—બીજાને તારવું એવો વિકલ્પમાત્ર પણ જેને નથી એવી દશા જ્યાં પ્રગટી છે, એને પરમાત્મા અને એને ભગવાન કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? જેને તેને ભગવાન ને પરમાત્મા માનીને માથા ફોડે છે એની સામે આ વર્ણન કરે છે કે પરમાત્મા આવા હોય. 'सुद्ध बुद्ध अविरुद्ध अनादि अनंत हैं'. અનાદિ અનંત એ તો આત્મા છે. એ વસ્તુ અનાદિ અનંત છે. પર્યાય પ્રગટે ત્યારે પણ એમને એમ પછી સાદિ અનંત રહે છે. આંહીં સમુચ્ચય સિદ્ધની વાત છે ને. સિદ્ધો પણ અનાદિ અનંત છે જગતમાં. (શ્રોતા : જગત અનાદિ અનંત છે.) જેમ સંસારી અનાદિનાં છે, તેમ સિદ્ધ પણ અનાદિનાં છે, શરીર રહિત આત્માઓ પણ અનાદિનાં છે. આખું ગાડું જેમ હોય... પાછળના ભાગને શું કહેવાય એ? (શ્રોતા : ઠાઠું) ઠાઠું ને મોઢાનો ભાગ. એ ગાડું કહેતા બે સાથે જ હોય. એમ જગત કહેતાં અશરીરી જીવ અને શરીર સહિત સંસારી બે અનાદિનાં સાથે જ હોય. પહેલાં પછી હોય (નહિ). આહાહા!

હવે જરા ઝીણી વાત નાખી. અનાદિ અનંત છે. સિદ્ધ પણ અનાદિ અનંત છે. રખડનારા પ્રાણીઓ પણ અનાદિનાં છે અને કેટલાંક તો અનંતકાળ એમને એમ રખડશે.

સિદ્ધ ભગવાન શરીર રહિત થયેલાં, સર્વાંગ શાન્તિ પ્રગટ થયેલાં જીવો પણ અનાદિ અનંત છે. સમજાણું કાંઈ? 'वे लोकके शिरोमणि सिद्ध सदा जयवंत होवें'. 'जगत शिरोमनि सिद्ध सदा जयवंत हैं' લોકને અગ્રે બિરાજમાન છે. ચૌદ બ્રહ્માંડ છે એને અગ્રે ઉપર લોકમાં. પછી ખાલી જગ્યા છે. પછી ખાલી, ખાલી, ખાલી, ખાલી, ખાલી, ખાલી, ખાલીનો અંત નહિ ક્યાંય. ચૌદ બ્રહ્માંડ અસંખ્ય જોજનમાં છે.

(શ્રોતા : ધર્માસ્તિકાય નથી એટલે શું કરે?) ધર્માસ્તિકાય નથી માટે શું? એ તો એનો સ્વભાવ જ એવો છે. ખાલી ભાગ આકાશ હોયને. આ તો અમુક ક્ષેત્ર અસંખ્ય જોજનમાં છે ચૌદ રાજુમાં. આમ એક રાજુ છે, આમ ચૌદ રાજુ છે. પછી ખાલી જગ્યા છે. ખાલી, ખાલી, ખાલી, ખાલી, ખાલી. અપાર જેનો કયાંય પાર ન મળે. એમને એમ આકાશ, આકાશ, આકાશ, આકાશ, આકાશ ચાલ્યું જાય છે. એમાં સિદ્ધ ભગવાન લોકને અગ્રે છે. ચૌદ બ્રહ્માંડ છે એને અગ્રે છે. તેથી જગતનાં શિરોમણિ કીધા એને. લ્યો! લોકકા શિખામણિ છે શિખામણિ. આહાહા!

મણિ, મણિ નથી રાખતાં? મોટા કલૈયાં. રાજા-માજા પરણે ત્યારે મોટા રાખે છેને છોગા મોટા. શું કહેવાય? લાખોના કરેલા મણિરતનની કલગી. એવાં જગતનાં કલગીરી છે એ સિદ્ધ. ચૌદ બ્રહ્માંડ લોકમાં ઉપર છે ઠેઠ છેલ્લે. જેમ ધૂમાડો થઈને ઊંચો જ જાય, તેમ શરીર રહિત આત્માની પૂર્ણ દશા થઈ એ ઉપર જ જાય. ખાલી જગ્યામાં ત્યાં આનંદ, પોતાના પૂર્ણ આનંદમાં રમે છે. ત્યાં કોઈ સેવક-સેવિકા નથી. ત્યાં રોટલા, દાળ ને (શ્રોતા : ઓસામણ) ઓસામણ. ઓસામણેય છે ત્યાં. (શ્રોતા : જાણવા માટે)

કહ્યું હતું ત્યાં ઓલા લાલન પંડિત.. પંડિત લાલન હતાંને. ૯૫ વર્ષે ગુજરી ગયા. ૧૬ વર્ષથી ૯૫ વર્ષ સુધી અભ્યાસ જ કર્યો શાસ્ત્રનો. આ બધો શાસ્ત્રનો શું, કુશાસ્ત્રનો બધોય. ૧૬ વર્ષની ઉંમરથી ૯૫ વર્ષ. લાલન હતાં શ્વેતામ્બરના એક પંડિત. આપણે અહીં રહેતા હતાં. ૧૨ મહીના રહ્યા. ૯માં ગુજરી ગયાં ૯ની સાલમાં. ૧૬ વર્ષની ઉંમરથી ૯૫ વર્ષ સુધી શાસ્ત્ર ભણ્યાં. એકલાં શાસ્ત્રો, શાસ્ત્રો, શાસ્ત્રો, શાસ્ત્રો દશ હજાર ને કેટલાંય. એકવાર વિચાર આવ્યો એને કે માળું, ભગવાન થઈએ પરમાત્મા તો ઓસામણ જોઈએ છીએ ઊનું ઊનું. ચોખા અને મગની દાળ હોય લચકો. ઓલું શું કહેવાય? આ ચૂલો તમારો.. નામ ભૂલી ગયો. ચૂલાની આડોળમાં હેઠે નાખેને અગ્નિને ઓલું. ઓસામણ ઊનું ઊનું, ઊનું ઊનું રાખે એટલે ઊનું ઊનું આપે. ઓસામણની ટેવ પડી ગઈ છે. ઓસામણ મળે કે નહિ ભગવાનમાં (મોક્ષમાં)? તો આપણે ભગવાન થાવું.

મશ્કરી (મશ્કરાં) હતાને, ટીખળી હતા. ૯૫ વર્ષની ઉંમર. પછી કહે, માળું ઠીક,

ત્યાં તો ઓસામણ છે. શી રીતે? કે જગત ને ત્રણ કાળ, ત્રણ લોકનું જ્ઞાન એને છે. એને ઓસામણનું જ્ઞાન તો ત્યાં છે, માટે ઓસામણ છે ત્યાં ચાલો. અહીં પણ શું ઓસામણ ખાય છે ક્યાં? પથરા, માટી, જડ ધૂળ છે. પણ જોવે છે એટલું કે જ્ઞાન થાય છે. સારી નરસી કલ્પના કરે, બાકી ઊના ઓસામણ ખાય છે? ઓસામણ અડે છે આત્માને? આત્મા તો અરૂપી છે. ઠીક, ઓસામણ છે ખરું ત્યારે તો. ઠીક, હવે ભગવાન થવામાં વાંધો નથી જાવ. શેઠ! એક પંડિત હતાં. ગુજરી ગયા ૯ની સાલમાં. અહીં બાર માસ રહ્યા હતા. મશ્કરા હતા બહુ.

અનાદિ અનંત સિદ્ધ ભગવાન લોકનાં શિખામણિ સદા જયવન્ત હો, સદા જયવન્ત રહો. હવે સાધુની સ્તુતિ. અરિહંતની સ્તુતિ કરી પહેલી પાર્શ્વનાથ ભગવાનની. બીજી સિદ્ધ ભગવાનની સ્તુતિ. ઓળખાવે છે, જુઓ આવાં અરિહંત ને આવાં સિદ્ધ હોય. આવાં સાચાં અરિહંત અને સાચાં સિદ્ધ આને કહીએ. (અન્યમતી) નામ આપે ભગવાનનું ને અન્ન ખાય ને પાછાં ખાય પીએ ને લહેર કરે, ઘોડીયું હોય ને બાયડી હોય ને કહે આ સિદ્ધ ભગવાન છે. એમ ન હોય. સમજાણું કાંઈ?

સાધુની સ્તુતિ

ग्यानकौ उजागर-सहज-सुखसागर,
सुगुन-रतनागर विराग-रस भर्‍यौ है।
सरनकी रीति हरै मरनकौ न भै करै,
करनसौं पीठि दे चरन अनुसर्‍यौ है।।
धरमको मंडन भरमको विहंडन है,
परम नरम ह्वैके करमसौ लर्‍यौ है।
ऐसौ मुनिराज भुवलोकमैं विराजमान,
निरखि बनारसी नमस्कार कर्‍यौ है।।५।।

શબ્દાર્થ :–ઉજાગર=પ્રકાશક, રતનાગર (રત્નાકર)=મણિઓની ખાણ. ભૈ (ભય)=ડર. કરન (કરણ)=ઇન્દ્રિય. ચરન(ચરણ)=ચારિત્ર. વિહંડન=વિનાશ કરનાર. નરમ=કોમળ અર્થાત્ કષાયરહિત. ભુવ(ભૂ)=પૃથ્વી.

અર્થ :–જે જ્ઞાનના પ્રકાશક છે, [૧]સહજ આત્મસુખના સમુદ્ર છે, સમ્યક્ત્વાદિ ગુણરત્નોની ખાણ છે, વૈરાગ્ય–રસથી પરિપૂર્ણ છે, કોઈનો આશ્રય ઇચ્છતા નથી, મૃત્યુથી ડરતા નથી, ઇન્દ્રિય–વિષયોથી વિરક્ત થઈને ચારિત્રનું પાલન કરે છે, જેમનાથી ધર્મની શોભા

છે, જે મિથ્યાત્વનો નાશ કરનાર છે, જે કર્મો સાથે અત્યંત શાંતિથી [૨]લડે છે; એવા સાધુ મહાત્મા જે પૃથ્વી ઉપર શોભાયમાન છે તેમનાં દર્શન કરીને પં. બનારસીદાસજી નમસ્કાર કરે છે. ૫.

अर्थ :–जो ज्ञानके प्रकाशक हैं, साहजिक आत्मसुखके समुद्र हैं, सम्यक्त्वादि गुणरत्नोंकी खानि हैं, वैराग्यरससे परिपूर्ण हैं, किसीका आश्रय नहीं चाहते, मृत्युसे नहीं डरते, इन्द्रिय-विषयोंसे विरक्त होकर चारित्र पालन करते हैं, जिनसे धर्मकी शोभा है, जो मिथ्यात्वका नाश करनेवाले हैं, जो कर्मोंके साथ अत्यन्त शान्तिपूर्वक लड़ते हैं; ऐसे साधु महात्मा जो पृथ्वीतल पर शोभायमान हैं उनके दर्शन करके पंडित बनारसीदासजी नमस्कार करते हैं।।५।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

જુઓ, સાધુના આવા ગુણ હોય એને ઓળખાવે છે. (શ્રોતા : એમાં ૨૮ મૂળગુણ તો ક્યાંય આવ્યાં નહિ?) હવે એની વાતેય નથી આમાં, એ તો અંતર ગુણની વાત છે. ૨૮ ગુણ તો રાગ છે. એ વંદનીક છે? પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પ ઊઠે એ વંદનીક છે? એ તો રાગ છે. વંદનીક તો અંતરની દશા અમૃતનાં રેલા અંદરથી નીકળ્યાં છે, પ્રગટ થયાં છે. સાધુ—સ્વરૂપને સાધે તે સાધુ. રાગને સાધે? સંયોગને સાધે? એ તો અજ્ઞાની છે. ભગવાન સચ્ચિદાનંદ આનંદનું ધામ પ્રભુ અનંત, અનંત શાન્તિ ને શુદ્ધતાના સ્વભાવનો સમાજનો સાગર પડ્યો ભગવાન. એના સ્વરૂપને નિર્વિકલ્પ શુદ્ધતાથી સાધે એને સાધુ કહીએ. આહાહા!

'ग्यानको उजागर' ઓહોહો! 'जो ग्यानके प्रकाशक हैं'.. જ્ઞાનનો પ્રકાશક, આત્મા પરમ પવિત્ર શુદ્ધ એનો એ પ્રકાશક છે. દયા પાળનારો છે ને બોધ દેનારો છે એમ નથી કહ્યું આમાં. એ તો ક્રિયા જડની છે ભાષા આ તો. ગ્યાનકો ઉજાગર છે, એ તો જ્ઞાનને પ્રકાશે છે. કહો, સમજાણું? ગ્યાનનો ઉજાગર-પ્રકાશક છે એમ કહે છે. ચાહે તો વિકલ્પ હો કે ન હો, એ તો જ્ઞાનના પ્રકાશ કરનારા સાધુ છે. ચૈતન્યબિંબ ચૈતન્યચમત્કાર પ્રકાશ કરનારા છે. શુદ્ધ ઉપયોગી હોય છેને મુનિ. सहज-सुखसागर.. આહાહા! જુઓ તો ખરા! સાધુને જ આવાં... 'साहजिक आत्मसुखके समुद्र हैं'. સાહજિકનો અર્થ કર્યો નીચે. 'जो आत्म जनित है, किसीके द्वारा उत्पन्न नहीं होता'. એ પરથી સુખની કલ્પના જે કરે છે આ પૈસામાં, સ્ત્રીમાં, કુટુંબમાં એ તો ધૂળની પરમાં કલ્પના કરે છે. એ સુખ નથી, એ તો દુઃખ છે. ભગવાન સાહજીક સુખ, સ્વભાવિક આનંદનો ધામ ભગવાન એમાંથી પ્રગટેલું સુખ છે. જુઓ આ સાધુ! આહાહા!

સાહજિક આત્મસુખનો સમુદ્ર છે. સમુદ્રના મધ્ય બિંદુમાંથી જેમ પાણી ઉછળીને કાંઠે

---

૧. જે આત્મજનિત છે, કોઈ દ્વારા ઉત્પન્ન થતું નથી. ૨. આ કર્મોની લડાઈ ક્રોધ આદિ કષાયોના ઉદ્વેગ રહિત હોય છે. ૩. હૃદયમાં દર્શન કરવાનો અભિપ્રાય છે.

ભરતી આવે છે, એમ સાધુ અંતર સ્વરૂપના ધ્યેયને પકડતો, અંતરના આનંદના ઉમળકા વર્તમાન દશાને કાંઠે આવે છે. વર્તમાન દશાને—પર્યાયને કાંઠે ઉમળકા સુખના સાગર આવે છે. આહાહા! જુઓ તો વ્યાખ્યા! સમજાણું કાંઈ? सहज-सुखसागर.. સ્વભાવિક સુખનો સાગર છે. આહાહા! દરિયો ફાટ્યો છે કહે છે. 'सुगुन—रत्नाकर'... અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન આદિ ગુણના રત્નાકર, રતનનો આકર—દરિયો છે. આરે! આવો આત્મા માણસને સાંભળ્યો જાય નહીં.

એક છોકરો કહે, પણ (આત્મા) દેખાતો તો નથી. બાપા! દેખાતો નથી, પણ એ જ દેખાય છે. (શ્રોતા : ચોવીસે કલાક દેખાય છે.) જ્યાં હોય ત્યાં એ પોતાની હયાતી ન હોય તો આ, આ, આ, આ, આ એમ નક્કી કોણ કરે? અને જાણે કોણ? પોતાની જ્યાં મુખ્યતા આનંદ ને જ્ઞાનની ન હોય તો આ રાગ છે, આ શરીર છે એવું કોણે જાણ્યું? કઈ ભૂમિકામાં જણાણું? જ્યાં ત્યાં આત્મા જ જણાય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? પણ એની સામું નજર ન મળે. પરની સામું નજર એટલે એને એમ લાગે કે આ જણાય, આ જણાય.

અહીં તો કહે છે, 'सुगुन—रत्नाकर'—અનંત અનંત ગુણોનો રત્નાકર. છે ને? આહાહા! 'सम्यक्त्वादि गुणरत्नोंकी खानि हैं'.. અર્થ કર્યો છે. સમ્યક્ત્વ દર્શન, આત્મદર્શનની પ્રતીતિ, આત્માનું જ્ઞાન, આત્માની રમણતા, આત્માની શાંતિ, સ્વચ્છતા, પ્રભુતા, કર્તા, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન એવા ગુણોની ખાણ આત્મા છે. આનંદનો કર્તા, આનંદનું કર્મ, આનંદનું સાધન, આનંદનું દાન પોતે દે એવી ગુણની શક્તિથી ભરેલો ભગવાન સાધુ છે. આહાહા! ધન્ય અવતાર છેને જુઓને આ! આ સફળ અવતાર કહેવાય જન્મીને. મનુષ્ય અવતાર ધારણ કર્યા ને પાછા એના એ ઢોરના જેવાં લખણ. 'મનુષા સ્વરૂપે મૃગાઃ ચરંતિ' મનુષ્યના રૂપે મૃગલા છે. સાધુ તો આવા હોય આહાહા! જેનાં જન્મ સફળ થયાં. જેણે અનંતા જન્મ-મરણને અફળ કરી નાંખ્યાં. આહાહા!

કહે છે, અરે! સમકિત આદિ ગુણરત્નોની તો ખાણ છે. અનંત અનંત શાન્તિ રત્ન સમ્યક્ કાઢ્યા જ કરે તો નીકળ્યા જ કરે એવી ખાણ છે આત્મા. એવા સાધુ છે, કહે છે. આહાહા! જુઓ! આ એકલા ગુણથી વર્ણન કર્યું છે. એ ચેતનજી! પાંચ મહાવ્રત પાળે, ૨૮ મૂળગુણ પાળે એમ લખ્યું છે આમાં? ૨૭ વર્ષ થયા એમાંય ક્યાંય ઠેકાણા નથી. આહાહા! ભાઈ! એણે એવાં સાધુપદ સાંભળ્યા નથી. આવા સાધુપદ હોય વીતરાગમાર્ગમાં. વીતરાગી ચૈતન્યપ્રભુ, એના ગુણરત્નનો સાગર પ્રભુ ફાટી નીકળ્યો છે અંદર. સમજાણું કાંઈ? ગુણનો રત્નાકર, ખાણ છે. આહા!

વળી વૈરાગ્યરસ ભર્યો છે. દેખો! એ ગુણની અસ્તિથી વાત કરી. વૈરાગ્ય.. વૈરાગ્ય..

આખા જગતથી ઉદાસ છે. વૈરાગ્ય રસ.. છેને? वैराग्य-रससे परिपूर्ण हैं. ઉદાસ.. ઉદાસ.. આખી દુનિયાથી ઉદાસ. કોઈ ચીજમાં હું નથી. કોઈ ચીજ મારામાં નથી. મારામાં છે તે પરમાં નથી. પરથી ઉદાસ, ઉદાસ. કોઈથી રાજી થતો નથી. કોઈથી કમળાતો નથી. આહાહા! કમળાતો નથી સમજાણું? કરમાઈ જવું એ ભાષા કરમાવું, કરમાવું, (શ્રોતા : ઢીલું પડી જાય, મુરઝાના). મુરઝાના. વો લીલાં શાક હોયને, મુરઝાઈ જાય, કરમાઈ જાય. એમ મુનિરાજ વીતરાગ દશા જ્યાં પ્રગટી છે. કેવળજ્ઞાન ભલે હજી થયું નથી. કોઈથી કમળાતો નથી એટલે દુઃખી થતો નથી, કોઈથી રાજી થતો નથી—એવા વૈરાગ્યરસથી ભરેલો છે. આહાહા!

જેના દેહમાં અમૃતરસ દેખાય, જેની વાણીમાં અમૃત ઝરે. આવે છેને ભાઈ? 'મુખચંદ્રતૈ અમૃત ઝરે..' 'છ ઢાળા'. ભાઈને આખું મોઢે છે. 'મુખચંદ્રતૈ અમૃત ઝરે..' આહાહા! અમૃત તો વાણીને કહી દીધું, પણ ઓલું અમૃત છેને ભાન (એટલે) એ વાણીને અમૃત કહી દીધું. આહા! જુઓ! આવા સાધુની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. 'સમયસાર નાટક' બનાવવા પહેલાં આવા અરિહંત ને સિદ્ધ ને સાધુ—એને અમે યાદ કરીને 'સમયસાર' કહીશું, એમ કહે છે.

લગ્નનાં પ્રસંગમાં પણ વહાલા દીકરાં હોય કે વહાલા દીકરાની વહુ હોય કે ન હોય? યાદ કરેને. અરે! આમાં આવ્યાં નહિ હોં, બહુ દૂર પડ્યું. શું કહેવાય આ? આફ્રિકા બહુ દૂર પડ્યું. અરે! લગ્નમાં ન પોગ્યા હોં. બિચારા આવવાના હતાં, શું થયું હશે? યાદ કરે કે નહિ એમાં? (શ્રોતા : મા, બહુ કરે) બહુ કરે. અરે! દીકરો આવ્યો નહિ હોં. (શ્રોતા : સારું ખાવાનું મળે, ગળે ઊતરે નહિ, યાદ આવે) યાદ આવે, સાચી વાત. એ તો રાગનાં લખણ છે બધા. એય!

આ તો વીતરાગ, આહાહા! પ્રભુ! અમે 'સમયસાર નાટક' લખીએ છીએ. પ્રભુ! આપને યાદ કરીને લખીએ છીએ હોં. તમારા ગાણાં એમાં આવશે એટલે આપની સ્તુતિ કરીને લખીએ છીએ. લગ્નમાં લખે છે કે નહિ? તમારે આવ્યે અહીં માંડવાની શોભા વધશે. નથી લખતાં? માટે વહેલાં પધારજો. રમણભાઈ! બધાં ગપેગપ સ્વાર્થનાં પૂતળાં. આ તો નિસ્વાર્થ હોય. હે નાથ! અમારા સ્વરૂપના લગન લાગ્યાં, એમાં પ્રભુ! આપ પધારો અહીંયાં. અમે એની લગની લગાવીને આ શાસ્ત્ર રચીએ છીએ. પધારો, પધારો, પધારો પ્રભુ! કહે છે, એ તો વૈરાગ્યના રસથી પરિપૂર્ણ છે.

'किसीका आश्रय नहीं चाहते.. 'सरनकी रीति हरै' કોઈનું શરણ ન લે એ. આહાહા! પોતાનો આત્મા આનંદસ્વરૂપ શરણ જ્યાં છે, એને શરણ કોનું છે? શ્રાવક

માતા–પિતા જેવા છે. સારા આહાર–પાણી આપે તો નભે. —એવું શરણ-બરણ ધર્મી કોઈનું ઈચ્છતાં નથી. (શ્રોતા : નિઃકાંક્ષિતપણું) આહાહા! 'सरनकी रीति हरै' એમ કહે છે. 'किसीका आश्रय नहीं चाहते'. ભઈ, આવું મુનિપણું છે. કંઈક અમને સહાય આપજો. આહાહા!

એક જણે દીક્ષા લીધી'તી. ઘણાં વર્ષની વાત છે. ૬૭ની વાત છે. દીક્ષા લીધી, થોડું ઘણું પૈસા..... ખાંડણી દસ્તો રાખજો આપણે. કહે, એમાં પૈસા નાખજો. કોઈક દિવસ પાછળથી કામ આવશે સાધુપણામાં. ખાંડણી સમજ્યાને? આ ખાંડનારી ચીજ નહીં? નહીં સમજતે? લોઢાની ઓખલી ને દસ્તો. સાધુ થાય તો સૂંઠ જોઈતી હોય તો ક્યાં લેવા જવું? ભાવનગરમાં ૬૭ની વાત છે. ૧૯૬૭. ભાઈએ દીક્ષા લીધી. આવું કરજો સાથે હોં. પૈસા છે, કહે, એ અપાસરામાં મૂકી રાખજો. આપણે હોય તો કામ આવે. હજી ખાનગીમાં દસ્તો રાખવો ને આવા સાધુ. એનેય માનનારાં મળે છે ને બધાં. (શ્રોતા : ભૂતને પીપળા મળી જાય).

કહે છે કે અહીં તો કોઈનું શરણ નથી. શરણ આનંદકંદ પ્રભુ સચ્ચિદાનંદ આત્મા એના શરણ લીધાં, હવે વ્યવહાર વિકલ્પનું પણ શરણ નથી એમ કહે છે. આહાહા! જુઓ તો એક... બનારસીદાસ શૃંગારના (કાવ્ય) બનાવતાં ત્યારે એવા બનાવ્યા ને વૈરાગ્યના (કાવ્ય) બનાવ્યા ત્યારે આવા બનાવ્યા. ગુલાંટ ખાઈ ગયા. કહે છે, કોઈનો આશ્રય નથી. શરણ કોઈનું નથી, શરણ પોતાનું છે. 'मरनकौ न भै करै'.. એ મૃત્યનો ભય નથી જેને. 'मृत्युसे नहीं डरते'. આહા! મૃત્યુ કોનું? અનાદિઅનંત ભગવાન આત્મા એનો નાશ થાય નહિ. એની પર્યાયમાં નિર્મળતા છે તેનો નાશ થાય નહિ. મૃત્યુ કોનું?

દેહ તો સંયોગે છે, દેહ છૂટી જાય. સમજાય છે એમાં કાંઈ? મૃત્યુ કોનું? મનથી ડર નથી. કાળો નાગ આવે, સિંહ આમ કેસરિયો સિંહ, જ્યાં સામે દેખે ત્યાં હાય! હાય! હાય! હાય! કોને ખાય? અરૂપી સચ્ચિદાનંદ આત્મા એને કોણ ખાય? એને કોણ અડે? મૃત્યુનો જેને ડર નથી. સમજાણું કાંઈ? ભય નથી. નિર્ભય. નિઃશંકમાં એ આવે છેને? 'નિર્ભય' પહેલો સમકિતનો પહેલો ગુણ છે. મૃત્યુસે ડરતે નહિ. નિર્ભય છેને. મરણનો.. મરણભય નથી. (શ્રોતા : સાત ભયમાં મરણ ભય.) સાત ભય આવે છેને? મરણ ભય નથી (જેને), મુનિ એને કહીએ આહાહા!

'इन्द्रिय-विषयोंसे विरक्त होकर चारित्र पालन करते हैं...' દેખો! શું કહે છે? 'करनसौं पीठि दे..' 'करन' નામ ઈન્દ્રિયો. કરણ એટલે ઈન્દ્રિયો એનો પીઠી દે. પુંઠ દે છે. અનાદર—એનો આદર કરતાં નથી. 'चरन अनुसर्‌यौ है... ચારિત્ર, આત્માની શાંતિને તેણે

અનુસરી છે. માળા ભાષા છે ને!

'करनसौं पीठि दे चरन अनुसर्‌यौ है, धरमकौ मंडन भरमको विहंडन है।' ધર્મને તો સ્થાપનારાં છે. 'जिनसे धर्मकी शोभा है'. આહાહા! અતીન્દ્રિય આનંદના રસમાં ઝૂલતા સંતો એ જગતની શોભા છે, કહે છે. સમજાણું? ધર્મની એને લઈને શોભા છે. આહાહા! મકાનમાં શણગારે છેને? શીંગડા ને હરણીયાં મોટા, ફલાણાં, ઢીંકણા એ શોભાવાળું ઘર કહેવાય. ધૂળમાંય નથી શોભા. ન્યાં જ્યારે મરેને આમ, આમ, હાય! હાય! એક જણો ૨૫-૩૦ વર્ષનો જુવાન હતો. મરતો'તો. આહાહા! જોયો'તો, ત્યાં પાલેજમાં દુકાનની જોડે હતો. બહુ જોર, શરીરમાં એટલું જોર કે બીજા પચ્ચીસ માણસ-જણ હોય.... એવું જોર હતું. ભાઈબંધ હતો પાટીદારનો દીકરો. મરવા પડ્યો, આહાહા! મકાન ને હજીરા દેખીને હાય! હાય! પરણેલો હતો પાટીદાર. આ સંસાર, કહે છે.

અહીં કહે છે, આ તો ધર્મની શોભા, મુનિ તો શોભા. આહાહા! 'धरमकौ मंडन' મંડન સ્થાપનારો એમ. ઓલું મંડન એટલે શોભા... 'धरमकौ मंडन' અને 'भरमको विहंडन' (શ્રોતા : ભ્રમણાનો નાશ કરનારો). ભ્રમણાનો તો નાશ કરનારો, મિથ્યાત્વનો નાશ કરવાવાળો છે. ભ્રમણા કેવી? ઈન્દ્રમાં સુખ છે, આ પુણ્યવાળા છે માટે સારા છે એવી ભ્રમણા કેવી એને? આહાહા! ભ્રમણાનો તો નાશ કરનારા છે. એવા સાધુને, બનારસીદાસ કહે છે, હું 'સમયસાર નાટક' રચવામાં સ્તુતિ કરીને આ શરૂઆત મંગળાચરણ કરું છું.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩, પોષ વદ ૮, મંગળવાર તા. ૧૯-૧-૧૯૭૧
મંગલાચરણ પદ ૫, ૬, ૭ પર પ્રવચન

સમયસાર (નાટક) મંગલાચરણ ચાલે છે. પાંચમો છે. પાંચમું છે પાંચમું પદ. સાધુની સ્તુતિ. પહેલા અરિહંત ભગવાનની સ્તુતિ કરી પછી સિદ્ધ ભગવાનની સ્તુતિ કરી હવે સાધુની.

ग्यानकौ उजागर सहज-सुखसागर,
सुगुन-रतनाकर विराग-रस भर्‌यौ है।
सरनकी रीति हरै मरनकौ न भै करै,
करनसौं पीठि दे चरन अनुसर्‌यौ है।।
धरमको मंडन भरमको विहंडन है
परम-नरम ह्वैके करमसौं लर्‌यौ है।
ऐसौ मुनिराज भुवलोकमैं विराजमान,
निरखि बनारसी नमसकार कर्‌यौ है।।५।।

શબ્દાર્થ :–ઉજાગર=પ્રકાશક, રતનાગર (રત્નાકર)=મણિઓની ખાણ. ભૈ (ભય)=ડર. કરન (કરણ)=ઇન્દ્રિય. ચરન(ચરણ)=ચારિત્ર. વિહંડન=વિનાશ કરનાર. નરમ=કોમળ અર્થાત્ કષાયરહિત. ભુવ(ભૂ)=પૃથ્વી.

અર્થ :–જે જ્ઞાનના પ્રકાશક છે, [1]સહજ આત્મસુખના સમુદ્ર છે, સમ્યક્ત્વાદિ ગુણરત્નોની ખાણ છે, વૈરાગ્ય–રસથી પરિપૂર્ણ છે, કોઈનો આશ્રય ઇચ્છતા નથી, મૃત્યુથી ડરતા નથી, ઇન્દ્રિય–વિષયોથી વિરક્ત થઈને ચારિત્રનું પાલન કરે છે, જેમનાથી ધર્મની શોભા છે, જે મિથ્યાત્વનો નાશ કરનાર છે, જે કર્મો સાથે અત્યંત શાંતિથી [2]લડે છે; એવા સાધુ મહાત્મા જે પૃથ્વી ઉપર શોભાયમાન છે તેમનાં [3]દર્શન કરીને પં. બનારસીદાસજી નમસ્કાર કરે છે. ૫.

अर्थ :–जो ज्ञानके प्रकाशक हैं, साहजिक आत्मसुखके समद्र हैं, सम्यक्त्वादि गुणरत्नोंकी खानि हैं, वैराग्यरससे परिपूर्ण हैं, किसीका आश्रय नहीं चाहते, मृत्युसे नहीं डरते, इन्द्रिय-विषयोंसे विरक्त होकर चारित्र पालन करते हैं, जिनसे धर्मकी शोभा है, जो मिथ्यात्वका नाश करनेवाले

हैं, जो कर्मोंके साथ अत्यन्त शान्तिपूर्वक लड़ते हैं; ऐसे साधु महात्मा जो पृथ्वीतल पर शोभायमान हैं उनके दर्शन करके पंडित बनारसीदासजी नमस्कार करते हैं।।५।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આવા સાધુને આ સમયસાર નાટક રચના કરતા પહેલાં હું સ્મરણ કરીને સ્તુતિ કરું છું અને વળી સાધુપણું કેવું હોય એ પણ જણાવે છે. 'ग्यानकौ उजागर'.. આત્મા જ્ઞાનાનંદ છે, એનો પ્રકાશ—ઉદ્યોત કરનાર છે. ચૈતન્યદરિયો જ્ઞાયકસ્વભાવ ભાવ એનો એ પ્રકાશનાર—ઉદ્યોત કરનાર એને સાધુ કહીએ. અંતર ચૈતન્ય ભગવાન પૂર્ણ જ્ઞાન સ્વભાવથી ભરેલો છે, એને જ્ઞાનનો એ પ્રકાશ કરનાર—ઉદ્યોત કરનાર છે. રાગની ક્રિયા કે પરની પ્રરૂપણા કરે છે, એ વાત અહીં લીધી નથી કારણ કે એ કંઈ વંદનીક નથી. એ તો એ ચીજ બાહ્ય (ઉપાધિ) હો. સાધુ એને કહીએ કે જે જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા ચૈતન્યનો પૂર એને પ્રકાશે છે, વિકાસે છે, ઉદ્યોત કરે છે એટલે કે અંતરમાં એકાગ્ર થઈને એ જ્ઞાનને વિશેષ ઉજાળે છે, નિર્મળ કરે છે, એમ કહે છે. 'सहज सुखसागर'.. જ્ઞાન ને આનંદ બે પહેલાં લીધા. સ્વભાવિક આત્મા આનંદનો સાગર છે, એને એ પોતે અનુભવે અને એ વેદે છે. સાધુ એને કહીએ.

સંસારી એને કહીએ કે જે રાગને, દ્વેષને, અજ્ઞાનને વેદે એ સંસારી. પુણ્ય-પાપના ભાવ, વિકારી મલિનભાવ, એને વેદે, અનુભવે એ સંસારી, અજ્ઞાની. (શ્રોતા : દુઃખસાગર છે એ તો). દુઃખનો સાગર જ છે. ધૂળમાંય નથી ક્યાંય સુખ. મૂઢ માનીને બેઠો છે. સમજાણું કાંઈ? દુઃખનાં સાગરમાં ડૂબ્યો છે અજ્ઞાની સંસારી પ્રાણી. ભગવાન આનંદસ્વરૂપ છે એની એને ખબર નથી. આ તો સ્વાભાવિક આત્મા જે અંદરમાં આનંદસ્વરૂપ છે. એનો તો દરિયો—સાગર જેની વર્તમાન પર્યાય એટલે અવસ્થામાં કાંઠે સાગર ઉછળી ગયો છે, એમ કહે છે. બે મુખ્ય (ગુણ) કીધા.

પછી 'सुगुन—रतनाकर'.. એવા અનંત અનંત સમ્યગ્દર્શન આદિ ગુણોનો રત્નાકર નામ દરિયો આત્મા છે, એને સાધુ કહીએ. આહાહા! સમજાણું? 'सुगुन—रतनाकर'.. સમકિત, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્શાંતિ, સ્વચ્છતા, વીતરાગતા—એવી જે શક્તિઓ છે એને જેણે અંદર પ્રગટ કરી છે, એવો સુગુણોનો રત્નાકર છે. આહાહા! આવો આત્મા! આત્માની ખબર ન મળે કે આત્મા કેમ છે? કોણ છે? કેમ છે? થાવ સાધુ, થાવ ધર્મી. ક્યાંથી ધર્મી થતો હશે? વસ્તુ સ્વભાવમાં અનંત ચૈતન્ય રત્નાકરથી ભરેલો ભગવાન આત્મા, એનાથી પ્રગટ કરીને જેણે અનેક રત્નો પ્રગટ કર્યા છે, પર્યાયમાં—હાલતમાં—કાંઠે દશામાં. એ અસ્તિથી વાત કરી.

વૈરાગ્યરસ ભર્યો છે. પરથી ઉદાસપણે, વૈરાગ્યના રસથી સંતો ભરેલા છે. જેને

ઈન્દ્રની ઈન્દ્રાણીઓ આવે તોપણ જેને વિકલ્પ ઉઠતો નથી એવો આનંદરસ ને વીતરાગ રસમાં પડ્યા છે. આ સાધુ. 'सरनकी रीति हरै'.. શબ્દ છે ને? કિસીકા આશ્રય નહીં. પરઆશ્રય.... સ્વરૂપ ભગવાન આત્મા, અપરિમિત—મર્યાદા વિનાનો અનંત ગુણોનો સાગર છે. એનું જેણે શરણ લીધું છે, એને કોઈ બાહ્યના શરણની જરૂર નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? આ ગૃહસ્થો તો જેના તેના શરણ લે, પૈસાવાળા હોય એની નોકરી કરવા માટે, આ કરવા માટે, ધૂળ કરવા માટે. આ તો કહે છે કે જેને કોઈ બાહ્ય શરણ નથી, બહારનો આશ્રય ચાહનાર નથી. અંતર સ્વરૂપ જેણે આનંદની ખીલવટ થઈ ગઈ છે. કમળની કળી જેમ ખીલે, એમ જેને આત્મા આનંદ ને અનંત ગુણથી ખીલીને શરણભૂત પ્રગટ્યો છે. લ્યો, આ શરણ. આહાહા! બાકી બહારનાં બધા અશરણ છે.

'અરિહંતા સરણમ્, સિદ્ધા સરણમ્' આવે છે ને? 'સાહૂ સરણમ્, કેવળી પણત્તો ધમ્મો સરણમ્' અંતર સ્વરૂપનાં શરણ જેને પ્રગટ્યા છે, જેનો આખો ખજાનો અનંત ગુણનો, સંખ્યાએ અનંત ગુણનો ખજાનો ખીલીને પ્રગટ્યો છે, એને પર શરણભૂત નથી. પોતાનો સ્વભાવ શરણ છે. પરની જેને ચાહના નથી એને સાધુ કહીએ. સમજાણું કાંઈ? 'मरणकौ न भै करै'.. મરણનો ડર નથી. દેહ આજ છૂટે કે ગમે ત્યારે છૂટે. એ છૂટી બીજી ચીજ જ છે, એને ને મારે ક્યાંય લાગવળગ નથી. આ તો જડ છે, માટી છે. જગતના અજીવ તત્ત્વો જડપણે થઈને રહેલા (છે) એની સ્થિતિ પૂરી થાવ, એની સાથે મારે કાંઈ સંબંધ નથી. આહાહા! સમજાણું?

'मरणकौ न भै करै' શ્રીમદ્માંય આવે છેને? 'એકાકી વિચરતો વળી સ્મશાનમાં, વળી પર્વતમાં વાઘ સિંહ સંયોગ જો, અડોલ આસન ને મનમાં નહીં ક્ષોભતા, પરમ મિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો'. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ગૃહસ્થાશ્રમમાં આત્માના ભાન—અનુભવી, એ પણ સાધુપદની ભાવના ભાવે છે. 'અડોલ આસન ને મનમાં નહિ ક્ષોભતા..' સિંહ આવ્યો ને શરીર લઈ જાય. મારે જોઈતું નથી, એને જોઈએ તો એ મારો મિત્ર છે. આહાહા! સમતારસમાં ઝૂલતા સંતો આવા હોય છે. સમજાણું કાંઈ? 'પરમ મિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જો, અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે.' આવી સંતની દશા અમને ક્યારે પ્રગટે એમ ધર્મી ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા પણ ભાવના ભાવે છે. અહીં તો કહે છે કે સાક્ષાત્ જેને આવી દશા પ્રગટ થઈ છે. મરણનો જેને ડર નથી.

'करनसौं पीठि दे'.. કરણ એટલે ઈન્દ્રિયો. પાંચ ઈન્દ્રિયને જેણે પીઠ દઈ દીધી છે, ત્યાંથી પાછો હઠી ગયો છે. આહાહા! અને 'चरन अनुसर्यौ है'.. અતીન્દ્રિય આનંદનું, શાંતિસ્વભાવનું ચારિત્ર જેણે આદર્યું છે. આહાહા! આ ઈન્દ્રિયો જડ, માટી, અંદર ખંડ ખંડ ઈન્દ્રિય, એક-એક ઈન્દ્રિયના અંશથી એક-એક વિષય જણાય એ પણ પર છે. એને છોડીને

'करनसौं पीठी दे', ઈન્દ્રિયોને તો પુંઠ દીધી છે, વાંસો દીધો છે, કહે છે. આહાહા! 'चरन अनुसर्‌यौ है'.. ભગવાન આનંદનો નાથ એની રમણતાને અનુસર્યો છે. જુઓ, આ સાધુ! આમાં ક્યાંય ૨૮ મૂળગુણ, ૨૭ મૂળગુણ ન આવ્યા. એ ચેતનજી! ૨૮ મૂળગુણ પાળે ને પંચ મહાવ્રત પાળે. પાળે રાગને પાળતા હશે? આહાહા! (વ્રતાદિનો વિકલ્પ) હોય છે જ્યાં સુધી વીતરાગતા ન હોય. એવા વિકલ્પ પણ એ કંઈ ગુણરૂપ નથી.

આ તો 'चरन अनुसर्‌यौ है'.. સ્વરૂપ આનંદનું ધામ વીતરાગ શાંતરસથી ભર્યો પ્રભુ, એને અનુસરીને સ્થિરતા જ્યાં જામી ગઈ છે, આહાહા! એને સાધુ કહેવામાં આવે છે. એને સંભારીને વંદન કરે છે. ત્યાં સુધી આવ્યું હતું કાલે. 'धरमकौ मंडन'.. એ આત્માની શાંતિરૂપી ધર્મનો તો શોભાવાળો છે, એનો એને શણગાર છે. ધર્મનો જેને શણગાર છે. આહાહા! શરીરમાં ટાપટીપ કરે છે ને? વાળ કરે ને આ કરે ને. સવારમાં જુઓ આ કસૂદામાં જુએ, દર્પણમાં આમ કરે, વાંદરા જેવો લાગે..... આ કહે છે, આ શોભા તો મારા આનંદની છે. धरमकौ मंडन—ચારિત્રરૂપી ધર્મ છે એની શોભાવાળો છે કહે છે. 'भरमको विहंडन'.. ભ્રમણાનો તો વિ-હંડન—વિશેષે નાશ કરનારો છે. ક્યાંય સુખબુદ્ધિ, ક્યાંય શરણ કે આશ્રય, એ બુદ્ધિનો તો જેણે નાશ કર્યો છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'धरमकौ मंडन भरमको विहंडन है... કવિ છે ને. ભાષા કેવી જુઓને! 'धरमकौ मंडन भरमको विहंडन है, परम नरम ह्वैकै करमसौं लर्‌यौ है।' परम नरम... અકષાયસ્વભાવ કરીને, અકષાયસ્વભાવથી કર્મની સાથે જેણે લડાઈ—યુદ્ધ માંડ્યું છે. આહાહા! શ્રૃંગારી હતા ત્યારે શ્રૃંગારના (કાવ્ય) કર્યા હતા, ધર્મ પામ્યા પછી આ (નાટક) બનાવ્યું. આહાહા! જુવાન અવસ્થા. ૫૫ વર્ષની તો એની સ્થિતિ વર્ણવી છે. અર્ધકથાનક પોતે વર્ણવ્યો છે. ૫૦—૫૫ વર્ષનો ઈતિહાસ પોતાનો. અર્ધકથાનક એટલે અર્ધ શતક. આયુષ્યની અર્ધ સ્થિતિનું વર્ણન છે. ૫૫ (વર્ષ) બાકી હશે ને? આયુષ્ય ૧૧૦ હોય ત્યારે.... ૩૦૦ વર્ષ થઈ ગયાને ૩૫૦ વર્ષ. 'परम नरम व्हैकै'.. રહીને. પરમ નરમ થઈને એમ. તદ્દન અકષાયસ્વભાવ એવા થઈને કર્મની સાથે યુદ્ધ માંડ્યું છે. વિકલ્પને ઉત્પન્ન થવા દેતો નથી, એવી જેને લડાઈ અંતરમાં... આહાહા! ભગવાનનો ભેટો થયો છેને અંદરમાં. એની સાક્ષીના શરણે જઈને રાગ ને કર્મ સાથે લડાઈ—યુદ્ધ માંડી છે, એને હરાવે ને પોતાની જીત છે. આહાહા!

'ऐसौ मुनिराज भुवलोकमैं विराजमान'.. ऐसौ मुनिराज,.. એવાં મુનિરાજ સંત શરણ નગ્ન દિગંબર બાહ્યમાં. અભ્યંતરમાં આવી દશા એ જ વર્ણવી છે અહીં તો. ઓલી દશા વર્ણવી જ નથી. આહાહા! જુઓ! આવા સાધુ હોય. શેઠ! આ શેઠે માંડી ને મૂઢને માન્યા

આ સાધુ. અરે ભગવાન! બાપા! સાધુને કલંક લગાડે આ તો. આવા જ બધા સાધુ હશે? ભાઈ! સાધુપદ તો પરમેશ્વરપદ છે. 'માણસ હોના મુશ્કેલ હૈ તો સાધ કહાં સે હોય, સાધુ હુઆ તો સિદ્ધ હુઆ કહેની ન રહી કોઈ.' આહાહા...! જેની અંતર અભ્યંતર દશા અતીન્દ્રિય શાંતિ ને આનંદથી ઉછળી રહી છે, એવા મુનિરાજ भुवलोक–પૃથ્વીલોકમેં, કહે છે, અહીં પૃથ્વીલોકમાં બિરાજે છે, વિરાજમાન હૈં. 'निरखी बनारसी नमसकार कर्‌यौ है'.. આવા સંતને અંતરમાં જોઈને હું નમસ્કાર કરું છું, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

'भू' (એટલે) પૃથ્વી કર્યુંને નીચે. 'ऐसे साधु महात्मा जो पृथ्वीतल पर शोभायमान हैं' આહાહા! જેથી પૃથ્વી–દુનિયા એનાથી શોભે છે. આ બધા પૈસાવાળા ને રૂપાળા ને.. એનાથી પૃથ્વી નથી શોભતી કહે છે. આહાહા! ધન્ય ધન્ય! (શ્રોતા : એમની દૃષ્ટિ જુદી છે ને?) વસ્તુસ્થિતિ એવી છે. દૃષ્ટિ જુદી છે એનો અર્થ એ કે વસ્તુસ્થિતિ એવી છે. આહાહા! ચૈતન્યના ઓપે આત્મા શોભી રહ્યો છે. એને બનારસીદાસ કહે છે, નમસ્કાર કરું છું. અરિહંતને નમસ્કાર કર્યા, સિદ્ધને કર્યા ને સાધુનેય કર્યા. આહાહા! સાધુમાં ત્રણે આવી ગયા—આચાર્ય, ઉપાધ્યાય ને સાધુ. પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કારમાં આવી ગયા.

હવે સમકિતી. ગૃહસ્થાશ્રમમાં ભલે હો, પણ સમકિતી ધર્મી કેવા હોય, નીચલા દરજ્જાવાળા ચોથા ગુણસ્થાનવાળા ધર્મની પહેલી શરૂઆતવાળા કેવા જીવ હોય એનું વર્ણન કરે છે. આહાહા!

'सम्यग्दृष्टिकी स्तुति'

भेदविज्ञान जग्यौ जिन्हके घट,
　　सीतल चित्त भयौ जिम चंदन।
केलि करैं सिव मारगमैं,
　　जग मांहि जिनेसुरके लघु नन्दन॥
सत्यसरूप सदा जिन्हकै,
　　प्रगट्यौ अवदात मिथ्यात-निकंदन।
सांतदसा तिन्हकी पहिचानि,
　　करै कर जोरि बनारसि वंदन॥६॥

શબ્દાર્થ :–ભેદવિજ્ઞાન=નિજ અને પરનો વિવેક. કેલિ=મોજ. લઘુનંદન=નાના પુત્ર. અવદાત=સ્વચ્છ. મિથ્યાત–નિકંદન=મિથ્યાત્વનો નાશ કરનાર.

અર્થ :–જેમના હૃદયમાં નિજ–પરનો વિવેક પ્રગટ થયો છે, જેમનું ચિત્ત ચંદન સમાન

શીતળ છે અર્થાત્ કષાયોનો આતાપ નથી અને નિજ-પર વિવેક થવાથી જે મોક્ષમાર્ગમાં મોજ કરે છે, જે સંસારમાં અરહંતદેવના લઘુપુત્ર છે અર્થાત્ થોડા જ સમયમાં અરહંત પદ પ્રાપ્ત કરનાર છે, જેમને મિથ્યાદર્શનનો નાશ કરનાર સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ થયું છે; તે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોની આનંદમય અવસ્થાનો નિશ્ચય કરીને પં. બનારસીદાસજી હાથ જોડીને નમસ્કાર કરે છે. ૬.

अर्थ :–जिनके हृदयमें निज-परका विवेक प्रगट हुआ है, जिनका चित्त चन्दनके समान शीतल है अर्थात् कषायोंका आताप नहीं है, जो निज-पर विवेक होनेसे मोक्षमार्गमें मौज करते हैं, जो संसारमें अरहंतदेवके लघुपुत्र हैं अर्थात् थोड़े ही कालमें अरहंत पद प्राप्त करनेवाले हैं, जिन्हें मिथ्यादर्शनको नष्ट करनेवाला निर्मल सम्यग्दर्शन प्रगट हुआ है; उन सम्यग्दृष्टि जीवोंकी आनंदमय अवस्थाका निश्चय करके पं. बनारसीदासजी हाथ जोड़कर नमस्कार करते हैं।।६।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આહાહા! વંદન કરે છે, મંગલાચરણમાં સ્તુતિ કરે છે ને સાચી ઓળખાણ પણ ભેગી (આપે) છે. સાચા ધર્મી સમ્યગ્દષ્ટિ શરૂઆતમાં કેવા હોય? ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ સમકિતી.. ભરત ચક્રવર્તી ભગવાન ઋષભદેવના પુત્ર હતા. ૯૬ હજાર સ્ત્રીઓ, ૯૬ કરોડ પાયદળ હતા. કંઈ એ નહીં અમે, એ નહીં અમે. એ કહે છે, જુઓ! પહેલેથી 'भेदविज्ञान' શબ્દ વાપર્યો છે. સ્વ-પરની જુદાઈનું ભાન છે અંદરમાં. 'भेदविज्ञान' છે ને? 'निज-परका विवेक प्रगट हुआ है'.

ઓહો! આ આત્મા તો સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ એ હું અને દયા, દાન, વ્રતનો વિકલ્પ ઉઠે તેથી માંડીને રાજપાટ, સ્ત્રીઓ—એ સબ પર બધા જુદા. મારા નહીં, મારામાં નહીં, એનામાં હું નહીં. એવી સમ્યગ્દષ્ટિની દશા ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ હોય છે. પહેલો શબ્દ એ વાપર્યો 'भेदविज्ञान'. ચૈતન્ય ને જડને જુદા જાણ્યા છે જેણે. નિજસ્વરૂપ ભગવાન ચૈતન્ય આનંદ જ્યોત અને પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ એ વિકારી રાગ ને ઝેર. સ્ત્રી, કુટુંબ. શરીર આદિ પર જડ. —એમ સ્વ ને પરને જેણે અંતરમાં જુદા જાણ્યાં, એને સમકિતી અને એને ધર્મની શરૂઆતવાળો કહેવામાં આવે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'भेदविज्ञान जग्यौ'.. જગ્યૌ—ઉત્પન્ન થયો, નવું થયું એમ કહે છે. અનાદિનો તો રાગ ને શરીર એ મારા હતાં, એમ માન્યું હતું. હતા નહીં. એને કહે છે, 'भेदविज्ञान जग्यौ'.. વિવેક પ્રગટ્યો. શરીર, વાણી, મન, કર્મ આદિ એ બધા પરચીજ છે. મારા અસ્તિત્વમાં એની ગંધ નથી અને એના અસ્તિત્વમાં મારી ગંધ નથી. આહાહા!

૯૬—૯૬ હજાર સ્ત્રી જેને—ચક્રવર્તીને ઘરે હોય, જે પદ્મિનિ જેવી હોં મહા! એક (મુખ્ય) સ્ત્રીને તો એક હજાર દેવ સેવા કરતા હોય છે, એવી તો એક (મુખ્ય) સ્ત્રી હોય છે.

એ શું કહેવાય? સ્ત્રી રતન. રતનનો અર્થ એ કે એ સ્ત્રી ઉંચી એમ. એક હજાર દેવ જેની સેવા કરે એવી તો ૯૬ હજારમાં એક (મુખ્ય) સ્ત્રી હોય. આ ધાનના ઢોકળા જેવું ન હોય. એની તો દેવ સેવા કરે એવી સ્ત્રી હોય છે. પણ સમકિતી જેને અંતરમાં ભાન થયા છે. અરે! અમે જ્યાં છીએ ત્યાં આ નથી, એ અમારા નહીં, અમારામાં નહીં, અમે ત્યાં નહીં, અમારામાંથી આવ્યાં નથી, એનાથી આવીને એને કારણે એનામાં રહ્યાં છે. મારે ને એને કાંઈ સંબંધ છે નહીં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'जिन्हके घट'.. ઘટ છેને? જેના હૃદયમાં—જેના અંતરજ્ઞાનમાં.. હૃદય એટલે જ્ઞાન. અંદર જ્ઞાન ભાનમાં જેણે સ્વ અને પરને ભેદવિજ્ઞાન દ્વારા, કરવત દ્વારા જેમ ભિન્ન થઈ જાય, લાકડાના બે કટકા જેમ કરવત દ્વારા થાય. એમ ભગવાન આત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ એક બાજુ ને એક બાજુ દયા, દાન આદિનો કે પાપનો વિકલ્પ—એ બધી ચીજ જ પર છે. મારી હોય એ જુદી પડે નહીં ને જુદી રહે તે મારી નહીં. આહાહા! જુઓ! આ સમ્યગ્દૃષ્ટિની પહેલી દશા. 'जिन्हके घट'.. જેના જ્ઞાનમાં, હૃદયમાં એટલે જ્ઞાનમાં, સ્વ ને પરના ભિન્નતાના જેને અંતરમાં... જેમ સ્વ અને પર છે એમ જેને ભાન થઈ ગયું છે. આહાહા! 'सीतल चित्त भयौ जिम चंदन'.. જેનું મન ચંદનની સમાન શીતળ છે. 'कषायोंका आताप नहीं है'.. વિકલ્પથી ભિન્ન છે એમ કહે છે. આહાહા!

પુણ્ય-પાપની વૃત્તિઓ જે ઉઠે છે એ તો આતાપ છે, કષાયનો આતાપ છે. ભેદજ્ઞાન થયું છે, એથી કષાયના આતાપથી ધર્મી જીવ જુદો છે. આહાહા! ભારે વાતો ભાઈ! અરે! ક્યાંના ક્યાંય માણસ કલ્પીને બિચારા ધર્મને માને. જિંદગી-કાળ ચાલી જાય છે. સમયે સમયે દેહની સ્થિતિ પૂરી થવાને લાયક થતી જાય છે. હાલ્યો જાય છે એક સમય સમયની એ સ્થિતિ, એમાં એમ માને છે કે અમે બધા આગળ વધ્યા.. ધૂળેય વધ્યા નથી. પાપમાં વધ્યા છે ભાઈ! તને આ ખબર નથી. જે તારા નથી તેને તારા માન્યા, જે તારા છે તેને તેં ઓળખ્યા નહીં. કહે છે, सीतल चित्त भयौ.. શાંત અકષાયસ્વભાવ. અનંતાનુબંધીનો કષાય ગયો છે ને? સમ્યક્ સાથે શીતળ ચિત્ત. કષાયના ચાર ભેદ છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એ ચાર ભેદ છે અને પાછા ક્રોધના તીવ્ર, તીવ્રતર, તીવ્ર, મંદ આદિના ચાર ભેદ છે. એમાં પહેલો આકરો અનંતાનુબંધી—સંસારમાં રખડવાનો કષાયનો જેણે નાશ કર્યો છે. શાંત.. ચૈતન્યમાંથી શીતળતા પ્રગટી છે કહે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'सीतल चित्त भयौ जिम चंदन'... લ્યો, ચંદનની પેઠે કીધું. ચંદન કે સમાન શીતળ.. શીતળ.. એ તો ઉપમા ચંદનની અપાય છે. ક્યાં ચંદન ને ક્યાં શીતળતા આત્માની? બેને કાંઈ મેળ ન ખાય. સારામાં સારી ચીજની સાથે—શીતળતા ઉંચી એની સાથે—મેળવે છે. આહાહા! આ જાત જ જુદી ત્યાં એની સાથે મેળવવું શું? ચંદનને સમાન જેને અંતરમાં

કષાયોના આતાપ નથી. અને 'केलि करैं सिव मारगमैं'.. લ્યો, અહીં તો મોક્ષમાર્ગ આવ્યો ભાઈ! સમકિતમાં મોક્ષમાર્ગ લીધો. એય! ઓલો ના પાડે છે. અરે ભગવાન! શું કરે છે? અંશે છે, એ તો કબૂલ કરને પ્રભુ! આહાહા! આ ચોથે ગુણસ્થાને કેલી કરે શિવમાર્ગમેં, એમ લીધું છે. સમ્યક્ એટલે શું એની કાંઈ લોકોને ચીજની કિંમત જ નથી. આહાહા!

(શ્રોતા : બાહ્યના ત્યાગની કિંમત છે). બાહ્યના ત્યાગની કિંમત. હિંદુસ્તાન એમાં ભરમાઈ ગયો છે આખો. (શ્રોતા : ધર્મના નામે ઠગાઈ ગયો છે). ધર્મના નામે ઠગાઈ ગયો છે. ઓહોહો! બાહ્યનો ત્યાગ ને આ લૂગડું ફેરવે ને આ થયા (સાધુ). કાંઈક ગાય, ભજન કરે ને ઠગાઈ ગયો. અંતર વસ્તુ ભગવાન આત્મા અનંતાનુબંધીના કષાય રહિત એવો જે આત્મા એવું જેને ભાન થયું, ભેદજ્ઞાન થયું. કહે છે કે 'निज पर विवेक होनेसे मोक्षमार्गमें मौज करते हैं'. આહાહા! એને રાગાદિ આવે એને એનો પ્રેમ નથી. ધર્મીને રાગાદિ આવે એમ કહેવું, એ પણ એક વ્યવહાર છે. એને તો મોક્ષમાર્ગ છે. આહાહા! ભારે વાત ભાઈ! એ જયંતિભાઈ! આ જોગ ને આ સાધન ને આ યોગ, આ ધ્યાન ને આ યોગ છે. આમ ને આમ મરી જાય ૐ ૐ કરી કરીને.

અહીં તો કહે છે કે 'निज पर विवेक होनेसे मोक्षमार्गमें मौज करते हैं'. આહાહા! એ ખાતા-પીતા દેખાય, સૂતા દેખાય છતાં એને, કહે છે, મોક્ષમાર્ગમાં જ એની મોજ ચાલે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? મોક્ષમાર્ગ—શિવમાર્ગ કહ્યોને? શિવ એટલે મોક્ષમાર્ગમાં જેને મોજું છે, કેલી કરે છે. આહાહા! દુનિયાને એમ લાગે કે આ જુઓ, આ ખાય છે, પીવે છે. અમારે ખાવાનું સાધન ન હોય એવું તો આ ખાય છે. ભરત ચક્રવર્તીનો ખોરાક બત્રીસ કોળીયાનો. છન્નુ કરોડ પાયદળ પચવી ન શકે. છન્નુ કરોડ પાયદળ ન ખાઈ શકે એવો એનો એક ખોરાક (કોળિયો) હોય છે. ૩૨ કવળ જેમાં એકલી સોનાની, ત્રાંબાની, લોઢાની, મોતીની ભસ્મ. એ વજુભાઈ! (શ્રોતા : એ તો જીરવી ન શકાય.) બીજો ખાય તો મરી જાય.

શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ એને સિંહ કેસરિયા લાડુ હોય છે. એ બીજો પચવી શકે નહીં. શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ જ પચવી શકે. વાસુદેવ હતાને? ઘણું બળ હતું અંદરમાં. લોકોએ બીજી રીતે ચિતર્યા છે જગતના કર્તા તરીકે, એમ નથી. એ પોતે પોતાના સ્વરૂપના કર્તા થઈ આનંદમાં રહેતા, એનું નામ ભેદજ્ઞાની—જ્ઞાની કહેવાય છે, એની એને મોજ હતી. આહાહા! ચંડાળ હોય છે બાહ્યથી, પણ જેમ અગ્નિમાં... રાખથી ઢાંકેલી જેમ અગ્નિ હોય, એમ એ ચંડાળ પણ ધર્મ પામેલા રાગથી ભિન્ન હોય છે. બહારના શરીર ને રાગથી ઢંકાયેલું ચૈતન્યમૂર્તિ અગ્નિ દેખાય, અંદર પડી છે. એને દેવ કહ્યો છે, ચંડાલ હોય તો પણ. ભેદજ્ઞાન જેને પ્રગટ્યું છે. ભેદજ્ઞાનનો અર્થ (કે) બે છે તેને બેપણે જુદાજુદા રાખ્યા છે. એકપણે માન્યું

એને અજ્ઞાની કહીએ. બે છે જુદા જુદા, તેને બે જુદા પાડીને આત્માની દૃષ્ટિનું ભાન થયું છે એને ભેદજ્ઞાની કહીએ. સમજાણું કાંઈ?

'केलि करै सिव मारगमैं, जग माहिं जिनेसुरके लघु नन्दन'.. છે તો, કહે છે, જગમાં—સંસારમાં અત્યારે દેખાય છે, પણ એ અરિહંતદેવના લઘુપુત્ર છે. એ નાના દીકરા છે. એને વારસો મળવાને વાર નથી. સાધુ છે એ મોટા પુત્ર છે. પહેલા સાધુની વ્યાખ્યા કરી. એ તો ઉત્કૃષ્ટ અંતરમાં આનંદ ને શાંતિ વેદે છે. વનમાં વસે આનંદના ધામમાં, એ તો ઉત્કૃષ્ટ પુત્ર છે ભગવાનના. પણ આ એક સર્વજ્ઞનો નાનો પુત્ર છે. લઘુનંદન છે. આહાહા! છોટા લડકા.

'जग माहिं'.. સંસારમાં... અરહંતદેવ, અહીં અરહંત શબ્દ વાપર્યો. લઘુપુત્ર છે—નાના પુત્ર છે. સાધુ, અર્જિકા, શ્રાવક ને શ્રાવિકા ચાર (તીર્થ) હોય છેને. એમાં અહીં સમકિતી લીધા છેને. પાંચમા ગુણસ્થાનવાળાને નથી લીધા અહીં. ચોથા ગુણસ્થાનવાળા (લીધા છે). શ્રાવક જે છે સાચા, એ તો સમકિત આના ઉપરાંત શાંતિ વધી ગયેલી હોય એને શ્રાવક કહીએ. એ તો દેશસંયમ અંતર શાંતિ પ્રગટી છે. આને (સમ્યગ્દૃષ્ટિને) સંયમ નથી, પણ અંતરમાં રાગથી ભિન્ન પડેલો ભાવ એમાં શાંતિ એ પ્રકારની પ્રગટી છે. એથી કહે છે, એ વીતરાગના લઘુપુત્ર છે—નાના નંદન છે, નાના નંદન.

સાધુ સર્વજ્ઞના મોટા નંદન—પુત્ર કહ્યા છે, ગૌતમસ્વામીએ. ધવલમાં કહ્યા છે. જેને અંતરમાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટ્યું નથી, પણ કેવળજ્ઞાન પ્રગટવાની તૈયારીના સાધનવાળા છે એને સર્વજ્ઞના પુત્ર કહ્યા છે. આહાહા! કારણ કે સર્વજ્ઞની પૂર્ણદશાનું પદ—વારસો હવે અલ્પકાળમાં એને મળવાનો છે અંતરથી. આ પણ એક વારસો લેનારા. 'थोड़े कालमें अरहंत पद प्राप्त करनेवाले हैं'.. દેખો, અર્થ કર્યો છે. થોડા કાળમાં ભેદજ્ઞાની જીવ, જેણે બે જુદા પડ્યા છે અંતરથી, રાગનો ભાગ અને સ્વભાવનો ભાગ—બે જુદા પડ્યા છે. એટલે હવે જુદા પડેલા એ ... પૂર્ણ જુદા થવાને માટે તૈયારી છે કહે છે. કેવલજ્ઞાન અને પરમાત્મા થવાને તૈયારી છે. આહાહા!

'सत्यसरूप सदा जिन्हकै, प्रगट्यौ अवदात मिथ्यात—निकंदन। 'मिथ्यादर्शनको नष्ट करनेवाला निर्मल सम्यग्दर्शन प्रगट हुआ है।' સત્યસ્વરૂપ છેને એ? સમ્યગ્દર્શન, સમ્યક્ એટલે સત્યદર્શન, સત્યદર્શન એટલે જેવો નિર્વિકારી રાગરહિત આત્મા છે, એવું જેને અંતર દર્શન—પ્રતીતિ થઈ (છે). સમ્યક્ સત્યદર્શન એટલે પુણ્ય-પાપના રાગ ને વિકલ્પ રહિત જેવો ચૈતન્ય શુદ્ધ આનંદકંદનું ધામ છે, એવું જેને સત્યદર્શન થયું છે. સત્યદર્શન એટલે સમ્યગ્દર્શન. એવા सत्यसरूप सदा जिन्हकै... જેના જ્ઞાનમાં સદાય સત્યસ્વરૂપની પ્રતીતિ—અનુભવ વર્તે છે. એને લઈને મિથ્યાત્વનો નષ્ટ કરવાવાળા છે. मिथ्यात—निकंदन... ભ્રમણા

ને ભ્રાંતિ.. કેમ હશે? કેમ હશે? એમ સંદેહ આદિનો નાશ કરનારા છે. સમજાણું કાંઈ? મિથ્યાત્વના તો નિકંદન કરનારા છે.

'सांतदसा तिन्हकी पहिचानि'.. ઓલા રૂપચંદજીએ વળી સંતદશા એટલું લખ્યું છે જરી. 'सांतदसा तिन्हकी पहिचानि'.. સમ્યગ્દર્શનની અપેક્ષાએ છેને? 'उन सम्यग्दृष्टि जीवोंकी आनंदमय अवस्थाका निश्चय करके....' શાંતદશાની વ્યાખ્યા કરી. શુદ્ધ દશા જેને પ્રગટી છે આહાહા!! શાંત નામ શુદ્ધ દશા—અકષાય દશા જિનકી પહિચાની... એને જાણીને 'करै कर जोरि बनारसी वंदन'. બનારસીદાસ કહે છે કે કર જોડીને—હાથ જોડીને હું વંદન કરું છું, નમસ્કાર કરું છું. निश्चय करके.. એમ. आनंदमय अवस्थाका निश्चय करके... सांतदसा तिन्हकी पहिचानि છે ને? पहिचानि એટલે નિશ્ચય કરીને. 'करै कर जोरि बनारसी वंदन'.. જુઓ એ કવિ પણ કેવા! જ્ઞાની છે ને કવિ છે—બે. આહાહા! નીચે કર્યો છે અર્થ. કોઈ સુખસાગર હશેને... 'जो आत्माजनित है, किसीके द्वारा उत्पन्न नहीं होता, वो सुख'.. એમ. સુખનો સાગર. 'यह कर्मोंकी लडाई क्रोध आदि कषायोंके 'उद्वेग रहित होती है.. શાંત એમ. 'हृदयमें दर्शन करनेका अभिप्राय है'. આ સમકિતીની વાત કરી.

જુઓ! એક વ્યાખ્યા. સાદા પદો અને ભાવ સાદા ભરેલા. બહુ સંસ્કૃત ને વ્યાકરણની જરૂર નહીં જેમાં સમજવા માટે. ચાલતી-ચાલતી હિંદી ભાષામાં આ પદ બનાવ્યા. વિશેષ એની સમકિતીની સ્તુતિ છે.

स्वारथके साचे परमारथके साचे चित्त,
　　साचे साचे बैन कहैं साचे जैनमती हैं।
काहूके विरुद्धि नाहि परजाय-बुद्धि नाहि,
　　आतमगवेषी न गृहस्थ हैं न जती हैं।।
सिद्धि रिद्धि वृद्धि दीसै घटमैं प्रगट सदा,
　　अंतरकी लच्छिसौं अजाची लच्छपती हैं।
दास भगवन्तके उदास रहैं जगतसौं,
　　सुखिया सदैव ऐसे जीव समकिती हैं।।७।।

શબ્દાર્થ :—સ્વારથ(સ્વાર્થ, સ્વ=આત્મા, અર્થ=પદાર્થ) આત્મપદાર્થ. પરમારથ ([1]પરમાર્થ)=પરમ અર્થ અર્થાત્ મોક્ષ. પરજાય(પર્યાય)=શરીર. લચ્છિ=લક્ષ્મી. અજાચી=ન માગનાર.

અર્થ :—જેમને પોતાના આત્માનું સાચું જ્ઞાન છે અને મોક્ષ પદાર્થ ઉપર સાચો પ્રેમ છે, જે હૃદયના સાચા છે અને સત્ય વચન બોલે છે તથા સાચા જૈની[2] છે, કોઈની સાથે જેમને વિરોધ[3] નથી, શરીરમાં જેમને અહંબુદ્ધિ નથી, જે આત્મસ્વરૂપના શોધક છે, અણુવ્રતી નથી

કે મહાવ્રતી નથી[૪]. જેમને સદૈવ પોતાના જ હૃદયમાં આત્મહિતની સિદ્ધિ, આત્મશક્તિની રિદ્ધિ અને આત્મગુણોની વૃદ્ધિ પ્રગટ દેખાય છે, જે અંતરંગ લક્ષ્મીથી અયાચી લક્ષપતિ અર્થાત્ સંપન્ન છે, જે જિનરાજના સેવક છે, સંસારથી ઉદાસીન રહે છે, જે આત્મિક સુખથી સદા આનંદરૂપ રહે છે, એ ગુણોના ધારક સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ હોય છે.

अर्थ :–जिन्हें निज आत्माका सच्चा ज्ञान है और मोक्ष पदार्थसे सच्चा प्रेम है, जो हृदयके सच्चे हैं और सत्य वचन बोलते हैं तथा सच्चे जैनी हैं, किसीसे भी जिनका विरोध नहीं है, शरीरमें जिनको अहंबुद्धि नहीं है, आत्मस्वरूपके खोजक हैं, न अणुव्रती हैं, न महाव्रती हैं, जिन्हें सदैव अपने ही हृदयमें आत्महितकी सिद्धि, आत्मशक्तिकी रिद्धि और आत्मगुणोंकी वृद्धि प्रगट दिखती है, जो अन्तरङ्ग लक्ष्मीसे अजाची लक्षपति अर्थात् सम्पन्न हैं, जो जिनराजके सेवक हैं, संसारसे उदासीन रहते हैं, जो आत्मीय सुखसे सदा आनन्दरूप रहते हैं; ऐसे गुणोंके धारक सम्यग्दृष्टि जीव होते हैं।।७।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

કવિ છે ને! ભાષા પણ કેવી! 'स्वारथके साचे'.. સ્વ-અર્થ—સ્વ આત્મા પદાર્થ. પોતાનો સ્વ આત્મા તેનો સાચો (જાણનાર) એ ભેદજ્ઞાની સમકિતી છે. સ્વાર્થ એટલે કે સ્વ અર્થ. સ્વ-અર્થ એટલે પોતાનો આત્મા. પુણ્ય-પાપના તત્ત્વથી ભિન્ન ભગવાન આત્મા એવા સ્વપદાર્થને સાચો થયેલો છે. સ્વપદાર્થની બરાબર પહિચાન કરીને જ્ઞાની થયો છે. જુઓ! આ સમકિતીની વ્યાખ્યા છે આવી. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા હો, દેવમાં હો, નારકીમાં પણ હોય છે સમકિતી, પશુમાં પણ હોય છે. ચારે ગતિમાં હોય છે. આહાહા!

સમકિતની વ્યાખ્યા સાધારણ (કરી નાખી કે) દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રને શ્રદ્ધો, ભગવાનને માનો એ સમકિત. સમકિતની વ્યાખ્યાની હજી ખબર ન મળે. વસ્તુ તો ન મળે પણ સમકિત શું કહેવાય, કેમ થાય ને કેવી રીતે એની રીત છે—એની ખબર ન મળે. ભગવાન સાચા અરિહંતદેવો, ગુરુ નિર્ગ્રંથ. શ્રદ્ધા અમને ભગવાનની છે એ સમકિત. એવી શ્રદ્ધા તો અનંતવાર કરી. પરની શ્રદ્ધા રાગ છે, એ વિકલ્પ છે. ભગવાન આત્મા પૂર્ણ એના જ્ઞાનમાં આવી, આત્મા આવો છે એમ ભાસમાં આવીને જે શ્રદ્ધા અનુભવથી કરે એનું નામ સમ્યગ્દર્શન–ધર્મની પહેલી સીઢી કહેવામાં (આવે છે.) આ ધર્મનું પહેલું પગથિયું. આહાહા! આવા ધર્મ ભારે ભાઈ!

---

૧. જૈનધર્મમાં ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ—એ ચાર પદાર્થ કહ્યા છે. તેમાં મોક્ષ પરમ પદાર્થ છે. ૨. જિનવરનાં વચનો પર જેમનો અટલ વિશ્વાસ છે. ૩. સમસ્ત નયોના જ્ઞાતા હોવાથી એમના જ્ઞાનમાં કોઈપણ સમ્યક્ વિવક્ષાનો વિરોધ ભાસતો નથી. ૪. અહીં અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિને ધ્યાનમાં રાખીને કહ્યું છે કે જેમને ''ચારિતમોહવશ લેશ ન સંયમ, પૈ સુરનાથ જજૈ હૈં.''

અહીં જીવદયા મંડળી કરે ને ફલાણું કરે ને કાંઈક બખબખીયા વગાડે ને ભગવાનની સેવા કરે ને પૂજા કરે ને જાઓ થઈ ગયો ધર્મ. ધૂળેય ધર્મ નથી, સાંભળને! ભગવાનને ભોગ ચઢાવો, અનાજ આપો, ફલાણું કરો, ઢીંકણું કરો, દુઃખીયાના આંસુ લૂછો પૈસા-બૈસા દઈને. એય! કાંઈક તો હશેને એમાં ધર્મ? ધૂળમાંય ધર્મ નથી, સાંભળને! વળી ધર્મ તારામાંથી થતો હશે કે પરથી થતો હશે? એ અહીં કહે છે. સ્વાર્થના સાચા છે. પોતાનો સ્વપદાર્થ તેને તે સાધી રહ્યા છે. આહાહા! ભલે એ ગૃહસ્થાશ્રમ હો, મારે ને રાગને, સ્ત્રીને, કુટુંબને કાંઈ સંબંધ નથી. સમજાણું કાંઈ?

ધાવમાતા જેમ બાળકને ધવડાવે.. એને ખાતરી છે કે આ કાંઈ મારો દીકરો નથી. 'ધાવ ખીલાવે બાળ' આવે છે. 'સમ્યક્દૃષ્ટિ જીવડા કરે કુટુંબ પ્રતિપાળ.' એ અંતરથી ભિન્ન છે એમ કહે છે. ભિન્ન સ્વરૂપ છે અંદર. 'ધાવ ખીલાવે બાળ.' આમ તો ધાવમાતાને પગાર આપતા હોય તે ઓલા (પોતાના દીકરા) જેવો સાચવે લ્યો, એવો સાચવે. એને તો ખબર છે કે અહીં મારો દીકરો નથી. મોટો થશે એટલે થઈ રહ્યું, મને અહીં રજા આપી દેશે. એમ ધર્મી બહારમાં કુટુંબમાં દેખાય (પણ) ધાવમાતા જેવું લાગે એને. હું કોઈનો નથી, (કોઈ) મારા નથી. હું એને પાળતો નથી, એની મેં સેવા કરી નથી, એને હું રાખતો નથી. આહાહા! ભારે વાત ભાઈ!

'स्वारथके साचे परमारथके साचे'.. લ્યો. પરમાર્થના સાચા ચિત્ત છે. 'मोक्षपदार्थसे सच्चा प्रेम है'. પરમાર્થ એટલે એ. સ્વ અર્થ અને પરમ અર્થ. પરમ પદાર્થ એવી મોક્ષદશા. જેની પૂર્ણ આનંદની ને પૂર્ણ જ્ઞાનની દશા થાય એનું નામ મોક્ષ. એવો પરમ પદાર્થ મોક્ષ. નીચે અર્થ કર્યો છે પરમાર્થનો. 'जैनधर्ममें धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष ये चार पदार्थ कहे हैं' ધર્મ એટલે પુણ્ય, અર્થ એટલે પૈસો, કામ એટલે વિષય—ભોગ, મોક્ષ એટલે આનંદ દશા. उसमें मोक्ष परम पदार्थ है. આહાહા!

આત્માની પૂર્ણ શાંત, આનંદ દશા એ પરમપદાર્થ છે. મુક્ત દશા. સંસારદશાની વિકૃત અવસ્થાનો નાશ થઈ નિર્વિકૃત, નિર્વિકારી પૂર્ણાનંદની દશાની પ્રાપ્તિ, એ જગતમાં પરમપદાર્થ કહેવામાં આવે છે. પુણ્ય ને લક્ષ્મી ને ભોગમાં પણ મોક્ષપદાર્થ પરમ છે. આ તો બધા નીચ પદાર્થ છે, એ પરમપદાર્થ છે નહીં. 'स्वारथके साचे परमारथके साचे चित्त... ચિત્ત હોં પાછું ન્યાંનું. પ્રેમ છે જેને. મોક્ષ પ્રત્યે જ પ્રેમ, લગની લાગી. 'साचे-साचे वैन कहे'.. સત્ય વસ્તુ કહે. એ હૃદયના સાચા છે. सत्य वचन बोलते हैं. જેવું સ્વરૂપ છે, જેવો ભાવ છે એવું બોલે છે. ધર્મી સમકિતી—પહેલા દરજ્જાની શરૂઆતવાળો ધર્મી એને પણ આવી દશા અંદર હોય (છે.)

'साचे-साचे वैन कहें'.. સત્ય વસ્તુ કહે. એ હૃદયના સાચા છે કહે છે. એ સાચું બોલે છે. सच्चे जैनी हैं. 'साचे जैनमति'.. જૈનમતિ એટલે આત્માના વીતરાગસ્વભાવના સાધનારા એ સાચા જૈનમતિ છે. વાડામાં રહેલા અમે જૈન છીએ, જૈન છીએ. એ જૈન નહીં (એમ) અહીં કહે છે. પરમપદાર્થ આત્માનો મોક્ષ એનો પ્રેમ છે અને સ્વ અર્થના સાધનારા છે. એવું સાચું કહે છે અને એ સાચા તે વીતરાગના દાસ છે. જૈનમતિ સાચા છે. जैनी हैं.. છેને નીચે? 'जिनराजके वचनों पर जिनका अटल विश्वास है'. એ તો વ્યવહારની વાત કીધી. જૈનમતિનો અર્થ કર્યો છેને એ. પરમાર્થનો અર્થ કર્યો અને પછી.. जैनमति हैं. 'જિનરાજકે વચનોંસે હિત સાધા' એમ અર્થ કર્યો. પણ જિનરાજનું વચન એટલે વીતરાગભાવ એ વીતરાગે બતાવ્યો છે, એવા ભાનસહિત જેને વીતરાગભાવનો વિશ્વાસ છે.

'काहूके विरुद्धि नाहि'... 'किसीसे भी जिनका विरोध नहीं'. અહીયાં ત્રગડો (૩) કર્યો છે. 'समस्त नयोंके ज्ञाता होनेसे इनके ज्ञानमें किसी भी सम्यक् विवक्षाका विरोध नहीं भासता'. સાચી વાત હોય એમાં કોઈ વિરોધ હોતો નથી. કોઈ નય જ્ઞાનનો અંશ કોઈ સત્ય હોય, એ સત્યના અંશમાં એને ક્યાંય વિરોધ લાગતો નથી. 'काहूके विरुद्धि नाहि परजाय-बुद्धि नाहि'. શરીરની બુદ્ધિ ને એક સમયની પર્યાયની બુદ્ધિ જેને હોતી નથી આહાહા! 'शरीरमें जिनक़ो अहंबुद्धि नाहि'.. શરીર તો માટી, જડ છે આ તો ધૂળ. સ્મશાનની રાખ થઈને ઉડી જશે. એ ક્યાં એની ચીજ છે? એની છે? એનામાં છે? એના ઉપર બુદ્ધિ નથી, શરીર હું છું, એમ નથી. હું આત્મા આનંદસ્વરૂપ છું.

બીજી ભાષાએ લઈએ તો, એક સમયનો પર્યાયનો અંશ છું એવી બુદ્ધિ ધર્મીને હોતી નથી. પર્યાયબુદ્ધિ નાહિ, દ્રવ્યબુદ્ધિ હોય છે, એમ કહે છે આહાહા! ભારે ભાઈ હોં! આવો માર્ગ જગતને સાધારણ પ્રાણીને મળ્યો નથી. એવી ઝપટ મારેને વ્યવહારની. લોકો ને માણસ ભેગા થાય. દસ-દસ હજાર, વીસ-વીસ હજાર. આહાહા! કીડીના નગરા ઘણા હોય એટલે કંઈ માણસ થઈ જાય કીડી? એવા અજ્ઞાન સાંભળનારા અને અજ્ઞાન કહેનારા ઘણાં હોય, એથી કાંઈ સત્ય વસ્તુ થઈ જાય? આહાહા! માર્ગ કાંઈ બીજો જ છે.

કહે છે, 'काहूके विरुद्धि नाहि–परजाय–बुद्धि नाहि.. એક સમયની દશાની બુદ્ધિ જેને ઉડી ગઈ છે. પર્યાયબુદ્ધિ અનાદિની હતી. હું શરીર છું, રાગ છું, એ રાગને જાણનાર જે વર્તમાન વ્યક્ત–પ્રગટ જ્ઞાન અંશ તેટલો હું છું—એ મિથ્યાભ્રમ તો અનાદિનો છે. એવી બુદ્ધિ જેની નાશ થઈ... परजाय-बुद्धि नाहि.. પર્યાયવાન દ્રવ્ય બુદ્ધિ હોય છે એમ કહે છે. પંડિતજી! આહાહા! 'आतमगवेषी' છે. આહાહા! અંતર ભગવાન આનંદને શોધનારો છે, એ અંદર શોધે છે. શોધીને શુદ્ધતા પ્રગટ કરે છે. આહાહા! आत्मस्वरूपके खोजक हैं. गवेषी છેને

ગવેષી? એ રાગનો ગવેષી ને એનો ગવેષી—ગોતનારો નથી. આહાહા! ભારે વાત!

'आतमगवेषी' સમકિતી न गृहस्थ हैं न जती हैं. કારણ કે અંતરભાન થયા છે એટલે ખરેખર ગૃહસ્થપણું એનામાં રહ્યું નથી, તેમ સાધુ નથી. ગૃહસ્થાશ્રમમાં છે એમ દેખાય, પણ છતાં ગૃહસ્થપણું નથી એનામાં, એનાથી રહિત ભિન્ન ભાન છે એમ કહે છે. તે અણુવ્રતીય નથી ને મહાવ્રતીય નથી. બીજી ભાષા એમ કરી છે. જુઓ! यहाँ असंयत सम्यग्द्रष्टिको ध्यानमें रखके कहा है. 'चरितमोहवश—लेश न संयम पै—सुरनाथ जजे हैं' (છ) ઢાળામાં આવ્યું છે. નીચે લખ્યું છે. 'चरितमोहवश लेश न संयम पै—सुरनाथ जजै हैं'.

સમ્યગ્દષ્ટિ જીવને આત્માનું ભાન છે. રાગથી ભિન્ન છે, આત્માનો મોક્ષ સ્વભાવ પૂર્ણ તેનો પ્રેમ છે. પણ હજી જે અણુવ્રત આદિ જે સ્થિરતાનો ભાગ હજુ આવ્યો નથી, મહાવ્રત થયા નથી, મુનિ થયો નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? ન ગૃહસ્થ હૈં, ન જતિ હૈં. જતિ એટલે સાધુ. આ જતિ નહીં, જતડાની વાત નથી. અહીં જતિ એટલે આત્માના આનંદની યતના—જતના કરે તે જતિ. રાગ ને અજ્ઞાનની જતના કરે તે અજતિ. આહાહા!

'खोजक हैं, न अणुव्रती हैं, न महाव्रती हैं'.. જુઓ લખ્યું છેને ચોકડી કરીને પછી. चरितमोहवश लेश न संयम એટલે અંદર હજી ચારિત્રમોહના તાબે થઈ જાય છે. રાગ-દ્વેષ જરી આવે છે તેથી એને સંયમ નથી. હજી અનીન્દ્રિયની વીતરાગતા વિશેષ પ્રગટી નથી. पै—सुरनाथ जजै हैं—ઈન્દ્રો જેને માને છે. એમાંય તકરારી વાતો. ઈન્દ્ર તો સમકિતી છે ને એને કેમ પૂજે? ભઈ માન આપે છે, કહે છે. સાંભળને! આમાં ચર્ચા ઘણી બધી. ચર્ચાઓ અત્યારે ખૂબ ચાલી અહીં પછી. ઘેટા જાગ્યા છે હળવે હળવે ખળભળાટ કરતાં. એમને એમ પડ્યા'તા ઊંધે કાન.

અહીં તો કીધું છે કે સંયમ નથી, ગૃહસ્થાશ્રમમાં છે. ના, એમાંય નથી, એ તો આત્મામાં છે. સંયમે ય નથી છતાં सुरनाथ जजै हैं—ઈન્દ્રો જેને બહુમાન આપે છે, ઈન્દ્રો જેની પ્રશંસા કરે છે. સમજાણું કાંઈ? આનું નામ ભેદવિજ્ઞાન ને સમકિત કહેવામાં આવે છે. આહાહા! હજુ તો સાંભળ્યું ય ન હોય. એ ટોળીયાજી! જય ભગવાન મહાવીર સાચા, આપણે સમકિતી, લ્યો. જાઓ દેવ-ગુરુ-ધર્મ સાચા. આવું સ્વરૂપ જાણે એને સમકિતી કહેવાય એમ કહે છે.

'आतमगवेषी न गृहस्थ हैं न जती हैं'.. કેમ કે ગૃહસ્થાશ્રમપણું જે છે બહારથી એ આત્મામાં છે નહિ અને મહાવ્રત, મુનિ(પણું) તો છે નહીં. .... આહાહા! રિદ્ધિ.. ઓલામાં રિદ્ધિ સિદ્ધિ, અહીંયાં સિદ્ધિ રિદ્ધિ એમ લખ્યું છે. મોઢે એમ છે કે 'रिद्धि सिद्धि

વૃદ્ધિ દીસૈ ઘટમૈં પ્રગટ સદા,' સિદ્ધિ... 'जिन्हे सदैव अपने ही ह्रदयमें आत्महितकी सिद्धि.. લ્યો. આ સિદ્ધિ, આત્માની રિદ્ધિ સિદ્ધિ છે. કાંઈ સિદ્ધિ પ્રગટી છે? એમ આવ્યું છે ને? વચનલબ્ધિ. ભાઈ વચન આપો (કે) પૈસા થાય, વાંઝીયાપણું ટળે, છોકરો થાય, છોડીયું છે એકલી. ધૂળેય સિદ્ધિ નથી વળી, સાંભળને હવે! એ રિદ્ધિ સિદ્ધિમાં શું ધૂળ હતી? આત્માના હિતની જેને સિદ્ધિ પ્રગટી છે. ह्रदयमें आत्महितकी सिद्धि... પૂર્ણ શુદ્ધ કેમ થાઉં? પૂર્ણ શુદ્ધ કેમ થાઉં? એ એની સિદ્ધિ છે. એ સિદ્ધિની લબ્ધિ પ્રગટી છે એમ કહે છે.

આમાં પૈસાવાળાની બધી કિંમત ઉડી જાય છે આમાં. ચીમનભાઈ! ઝાંખા પડી જાય આમાં. મોઢા આગળ મોઢાના તેજ થઈને બેઠા હોય આમ પૈસાવાળા આમ. બે કરોડ છે, પાંચ કરોડ છે, દસ કરોડ છે, ધૂળ કરોડ છે. મૂઢ થઈ જાય. આવ્યો છે એના બાપને જોવા. ન કીધું ભાઈએ? ભાઈ આવ્યો છે હમણાં પૂનમ. મલૂકચંદભાઈને જોવા આવ્યો છેને? અમદાવાદ આવ્યો હતો. પણ બાપુજીને આમ થઈ ગયું ને ત્યાં એને બ્લડપ્રેશર વધી ગયું. ત્રણ કરોડ રૂપિયા છે એની પાસે. ધૂળમાં શું ત્યાં હવે ત્રણ કરોડ? બાપુજીને આમ થયું છે એને દેખીને.... આમ મોઢું થયું છે લકવાનું... દિલ્લી ગયો'તો તે આવ્યો છે. આ રહ્યા એના કાકા. જોઈને આવ્યા કે નહિ તમે? લ્યો. બાપુજીને આ થયું (એમ) કહે, ત્યાં એનું બ્લડપ્રેશર વધી ગયું. એક દિવસ માટે આવ્યા'તા ને ત્રણ દિવસ રહેવું પડશે. નહિ નીકળાય હમણાં, એમ ડોક્ટર કહે છે.

લ્યો, આ રૂપિયા. રૂપિયા તો જડ, માટી, ધૂળ છે. (શ્રોતા : તે રૂપિયા દરિયામાં નાખી દેવાય?) રૂપિયા એના હતા ક્યાં કે નાખે ને નખાશે? એના વડે જડની ક્રિયા થાય તો એના કહેવાય. એના વડે જડની ક્રિયા થતી નથી. એ તો જડ જ્યારે જવાના હોય ત્યારે જાય ને રહેવાના હોય ત્યારે રહે. ક્ષેત્રાંતર થવાનું હોય તો એનામાં ક્રિયાવતી ગુણ છે, એને લઈને જાય. આત્મા દઈ શકે ને લઈ શકે એ માન્યતા અજ્ઞાનીઓનો ભ્રમ છે. સમજાણું કાંઈ? આરે આરે! આવો ધર્મ મોંઘો ભાઈ! (શ્રોતા : .....) નાખે કોણ? આપે કોણ? મમતા રાખે ને છોડે, બીજું શું? આહાહા!

કહે છે કે સિદ્ધિ,.. એ ધર્મીને સિદ્ધિ આત્માની પ્રગટી છે. સિદ્ધ થઈ ગયો છે આત્મા એને કે આજ આત્મા. હવે પૂર્ણ થયે હવે વાર છે (નહિ). રિદ્ધિ,.. લ્યો છેને? આત્મશક્તિની રિદ્ધિ પ્રગટી છે એ રિદ્ધિ છે. પૈસા ને બાયડી, છોકરા ને ધૂળ ને મોટા બંગલા—એ રિદ્ધિ નથી. ધર્મીની રિદ્ધિ તો આત્માની શાંતિ ને જ્ઞાનાનંદ એ એની રિદ્ધિ છે. જયંતીભાઈ! આ રિદ્ધિ છે ધર્મી પાસે. આહાહા! (શ્રોતા : બધી લૌકિક રિદ્ધિ છે). લૌકિક એટલે શું? લૌકિક એટલે પણ એની કે દિ' હતી? આ તો એની પોતાની છે. સિદ્ધિ રિદ્ધિ વૃદ્ધિ... જુઓ! ક્ષણે

ક્ષણે 'आत्मगुणकी वृद्धि प्रगट दिखती है'.. આહાહા!

આત્મા પરમ આનંદ ને જ્ઞાનસ્વભાવ વસ્તુ એનું જ્યાં અંતર ભાન થઈને અંતરમાં છે એટલે શુદ્ધતા ત્યાં વધતી જાય છે. અશુદ્ધતા ટળતી જાય છે અને શુદ્ધતા વધતી જાય છે, એ એની વૃદ્ધિ છે. દુનિયામાં તો કાંઈ પાંચ—પચાસ લાખ કે કરોડ, બે કરોડ મળે તો ચડતી દેગડી તોડશો નહિ. હમણાં બધું આપણે ચડતું છે એવી વાતો કરે બધા. ચડતી દેગડી સમજ્યાને? દેગડી આમ ચડાવવું. એક પછી એક ચડેને. આપણી કાઠીયાવાડી ભાષા છે. દેગડી એટલે એક ઉપર (એક) વાસણ ચડાવે લ્યોને. એક વાસણ પર બીજું, બીજા પર ત્રીજું ને ત્રીજા પર ચોથું. એમ પુણ્યની ચડતી દેગડી હોય એને તોડશો નહીં, એમ વળી વાતું કરે. વધવા દ્યો. વધવા દ્યો એટલે તારાથી વધતું'તું? પુણ્યના પૂર્વના રજકણ હોય, બળે ને આ બહારથી દેખાય ને ચડતી દેગડી તોડશો નહીં એમ વળી કહે.

અહીં તો 'वृद्धि दीसै'.. કહે છે. પોતાના શાંતિ ને ધર્મની વૃદ્ધિ. 'घटमैं प्रगट सदा,.. લ્યો, वृद्धि प्रगट दिखती है'. ઠીક. ઘટમેં બધું લઈ લેવું. 'सिद्धि रिद्धि वृद्धि दीसै घटमैं प्रगट सद'.. અંતરમાં રિદ્ધિ, સિદ્ધિ ને વૃદ્ધિ છે ધર્મીને તો. બહારમાં રિદ્ધિ, સિદ્ધિ, વૃદ્ધિ છે નહિ. 'अंतरकी लच्छिसौं अजाची लच्छपती हैं'.. અંતરનો લક્ષ્મીનો અજાચી લક્ષપતી છે, લ્યો. 'जो अंतरंग लक्ष्मीसे अजाची लक्षपति अर्थात् संपन्न'... અજાચી—માંગ્યા વિનાની લક્ષ્મી છે. આહાહા! અંતરની અજાચી લક્ષપતિ, લક્ષપતિ છે. લક્ષપતિ નામ સંપન્ન અથવા પોતાના આનંદનું, શુદ્ધનું લક્ષ છે. પોતાના દ્રવ્યનું લક્ષ એનો પતિ છે. 'दास भगवन्तके उदास रहैं जगतसौं'.. એ વીતરાગનો દાસ છે. જગતથી ઉદાસ છે, સંસારથી ઉદાસ રહે છે, લ્યો. 'सुखिया सदैव ऐसे जीव समकिती हैं'.. લ્યો. સમકિતી જીવ સદાય સુખી છે, આનંદમાં છે. જ્યાં હોય ત્યાં આત્માનાં આનંદમાં સમકિતી હોય છે. સમજાણું કાંઈ? 'सदा आनंदरूप (रहते है) ऐसे गुणोंके धारक सम्यग्दृष्टि जीव होते हैं'. એને સંભારીને મંગલાચરણ કર્યું છે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૪, પોષ વદ ૯, બુધવાર, તા. ૨૦-૧-૧૯૭૧
ઉત્થાનિકા પદ ૮—૯—૧૦—૧૧—૧૨ પર પ્રવચન

આ 'સમયસાર નાટક' એનું મંગલાચરણ થાય છે હજી તો. આઠમો શ્લોક. પહેલા અરિહંતની સ્તુતિ કરી પછી સિદ્ધની કરી, પછી સાધુમાત્રમાં એ આવી ગયા—આચાર્ય ઉપાધ્યાય ને સાધુ. પંચ પરમેષ્ઠીની સ્તુતિ કરી. પછી સમકિતીની સ્તુતિ. પહેલા આવી ગયું છે. ભેદવિજ્ઞાન અને સ્વારથકે સાચે—એ બે આવી ગયા છે, આ ત્રીજી છે.

(સવૈયા એકત્રીસા)

जाकै घट प्रगट विवेक गणधरकौसौ,
हिरदै हरखि महामोहकौं हरतु है।
साचौ सुख मानै निजमहिमा अडौल जानै,
आपुहीमैं आपनौ सुभाउ ले धरतु है।।
जैसैं जल-कर्दम कतकफल भिन्न करै,
तैसैं जीव-अजीव विलछनु करतु है।
आतम सकति साधैं ग्यानकौ उदौ आराधै,
सोई समकिती भवसागर तरतु है।।८।।

શબ્દાર્થ :–કર્દમ=કીચડ, કતકફળ=નિર્મળી. વિલછનુ=પૃથક્કરણ. સકતિ=શક્તિ.

અર્થ :–જેના હૃદયમાં ગણધર જેવો સ્વ–પરનો વિવેક પ્રગટ થયો છે, જે આત્માનુભવથી આનંદિત થઈને મિથ્યાત્વને નષ્ટ કરે છે, સાચા સ્વાધીન સુખને સુખ માને છે, પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોની અવિચળ શ્રદ્ધા કરે છે, પોતાના સમ્યગ્દર્શનાદિ સ્વભાવને પોતાનામાં જ ધારણ કરે છે, જે અનાદિના મળેલ જીવ અને અજીવનું પૃથક્કરણ [૧]કીચડથી પાણીનું પૃથક્કરણ કતકફળની જેમ કરે છે, જે આત્મબળ વધારવામાં પ્રયત્ન કરે છે અને જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરે છે, તે જ સમ્યગ્દષ્ટિ સંસાર–સમુદ્રથી પાર થાય છે. ૮.

अर्थ :–जिसके हृदयमें गणधर जैसा निज-परका विवेक प्रगट हुआ है, जो आत्मानुभवसे आनन्दित होकर मिथ्यात्वको नष्ट करता है, जो सच्चे स्वाधीन सुखको सुख मानता

૧. ગંદા પાણીમાં નિર્મળી (ફટકડી) નાખવાથી કીચડ નીચે બેસી જાય છે અને પાણી ચોખ્ખું થઈ જાય છે.

है, जो अपने ज्ञानादि गुणोंका अविचल श्रद्धान करता है, जो अपने सम्यग्दर्शनादि स्वभावको आपहीमें धारण करता है, जो अनादिके मिले हुए जीव और अजीवका पृथक्करण जल-कर्दमसे कतकफलके समान करता है, जो आत्मबल बढ़ानेमें उद्योग करता है और ज्ञानका प्रकाश करता है; वही सम्यग्दृष्टि संसार-समुद्रसे पार होता है॥८॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

જુઓ! આ સમ્યગ્દર્શન, એનું સ્વરૂપ અને એની સ્તુતિ. એનું સ્વરૂપ અને એની સ્તુતિ. 'जाकै घट प्रगट विवेक गणधरकौसौ'.. જેના હૃદયમાં ગણધર જેવો નિજ-પરનો વિવેક પ્રગટ થયો છે. કારણ કે બે ચીજ ન હોય તો ભૂલ કેમ થાય? જે પોતાનું સ્વરૂપ છે એવું જાણવામાં ન આવે એટલે કંઈક બીજી ચીજ હોય એમાં પોતાનું માને. એટલે દ્વૈત હોય ત્યાં ભૂલ હોય અને એમાંથી ભિન્ન પડે ત્યારે ભૂલ ટળે. સમજાણું કાંઈ? जाकै घट प्रगट विवेक.. એમ. વિવેક એટલે ભેદજ્ઞાન—સ્વ-પરની જુદાઈ. આત્મા આનંદસ્વરૂપ છે અને વિકલ્પ રાગ છે એ આકુળતાસ્વરૂપ ને એ માંડીને બધું પર—એમ ગણધર જેવી જેને ભેદજ્ઞાનની શક્તિ પ્રગટી છે, એમ કહે છે જુઓ.

ચાહે તો તિર્યંચ હો, નારકી હો, દેવ હો, મનુષ્ય તો છે જ તે. (શ્રોતા : દેવી હોય). દેવી હોય. તિર્યંચને હોય, મનુષ્યને તો હોય જ છે. આમાં મનુષ્યને મનુષ્યપણું... જેના હૃદયમાં એટલે જ્ઞાનમાં प्रगट विवेक—રાગ અને ચૈતન્ય સ્વભાવ, વિભાવ અને સ્વભાવનું પ્રગટ ભેદજ્ઞાન (એટલે) જુદાપણું. ગણધર જેવી જેને ભેદશક્તિ પ્રગટી છે. કહો, ક્યાં ગણધર ૧૪ પૂર્વની રચના કરનાર, બાર અંગને અંતર્મુહૂર્તમાં રચે, તીર્થંકરના પુત્ર, વજીર-દીવાન ને ક્યાં સમકિતી? કહે છે, શ્રદ્ધામાં વિવેક તો બેયનો એક સરખો છે, એમાં કંઈ (ફેર નથી). કહો પંડિતજી! ગણધર જેવી વિવેકશક્તિ છે. એ વિવેક(માં) પણ વિકલ્પ છે એને ગણધર પણ પર જાણે છે અને સમ્યગ્દ્રષ્ટિને પણ વિવેકમાં વિકલ્પથી ભિન્ન સ્વરૂપને જાણતા વિકલ્પ પર છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

'जाकै घट प्रगट विवेक गणधरकौसौ'.. ગણધર જેવી જેને ભેદજ્ઞાન શક્તિ પ્રગટી છે. ક્યાં ગણધર, ક્યાં સમકિત, ક્યાં તિર્યંચ, ક્યાં નારકી? વસ્તુ તો આવી છે. સમ્યક્‌માં કાંઈ ફેર (નથી એટલે) ભેદજ્ઞાનમાં ફેર નથી એમ કહેવું છે. જુદા પાડ્યું છે એમાં ફેર (નથી). 'हिरदै हरखि महामोहकौ हरतु है'.. આત્મઅનુભવથી આનંદિત થઈ.. ભિન્ન પાડ્યું છે ને? રાગ ને શરીર ને કર્મ એનાથી ચૈતન્યસ્વરૂપ તદ્દન જુદું છે. એવું જ્યાં અંતરમાં ભાન થયું છે, તેથી તેના જ્ઞાનમાં, હૃદયમાં એટલે જ્ઞાનમાં આત્મઅનુભવથી હરખ થયો છે. હરખ એટલે સુખ, અહીં સુખના અર્થમાં છે. સમજાણું કાંઈ? હરખ એટલે દુનિયાનો હરખ એ નહીં. દુનિયાનો હરખ એ તો પાપભાવ છે. આ તો આત્માનો હરખ એટલે આનંદ. આત્મા

આનંદસ્વરૂપ છે એનો અનુભવ થતાં આનંદ આવે, એમ કહે છે. આહાહા!

'हिरदै हरखि महामोहकौ हरतु है'.. મિથ્યાત્વને નાશ કરે છે, મિથ્યાત્વને નષ્ટ કર્યો છે, ભ્રમણાને જેણે નાશ કરી છે. ઇન્દ્રિયોમાં, રાગમાં સુખ છે એ બુદ્ધિનો નાશ થઈ ગયો છે. ભલે ગૃહસ્થાશ્રમમાં હો, છતાં આત્મા અને જડ ને રાગ, વિભાવ ને સ્વભાવ, જીવ અને અજીવ—એની ભિન્નતાના ભાનમાં જ્ઞાનમાં આનંદ આવ્યો છે, અનુભવ કરીને આનંદ આવ્યો છે. એને લઈને મહામોહ મિથ્યાત્વનો નાશ કરે છે. જુઓ! આ મિથ્યાત્વનો નાશ થવાનો આ એક ઉપાય છે. સમજાણું કાંઈ? ભ્રમણાનો નાશ કરવાનો ઉપાય, રાગથી ભિન્ન પાડીને આત્માનો અનુભવ કરવો એ. જ્ઞાન ભેગું આવ્યુંને. પછી... આવી ગયુંને જ્ઞાન... महामोहकौ हरतु है, લ્યો.

ભેદજ્ઞાન.. આ તકરાર હાલે છે ને? એય હિંમતભાઈ! હિંમતભાઈ... મુંબઈમાં તમારે હાલે છે ને. ભેદજ્ઞાનમાં વળી મિથ્યાત્વ સાથે ક્યાંથી આવ્યું? એ તો એની એ વાત છે. અંતર્મુખ જ્યાં રાગથી ભિન્ન પડીને ચૈતન્યસ્વરૂપમાં આરૂઢ થયો, એને આનંદ આવ્યો એટલે મિથ્યાત્વ નાશ થઈ ગયો. મિથ્યાત્વની ઉત્પત્તિ જ નથી ત્યાં પછી શું? એમ કે સમકિત દ્વારા મિથ્યાત્વનો નાશ થાય એમ. કંઈ ભેદજ્ઞાન દ્વારા મિથ્યાત્વનો નાશ થાય? (એમ અજ્ઞાનીની દલીલ છે). (શ્રોતા : એ ગુણ જુદા) ભલે ગુણ જુદા. એ તો અપેક્ષાએ વાત છે. ત્યાં ગુણનું ભાન થતાં મિથ્યાત્વનો નાશ થતાં સમકિતેય થયું અને અજ્ઞાનેય ટળ્યું. બેય ટળ્યું. બેય સાથે ટળે છે. સમજાણું કાંઈ?

'हिरदै हरखि महामोहकौ हरतु है'.. એમ તો અહીયાં કહ્યું, જુઓને. વિવેક થયેલો છે રાગ ને સ્વભાવ (વચ્ચે). પરમાત્મા પોતે આનંદની મૂર્તિ આત્મા છે અને રાગાદિ તે દુઃખરૂપ ને આકુળતા છે. ચાહે તો શુભરાગ હો, શેઠ! ભગવાનની ભક્તિનો રાગ, ણમો અરિહંતાણં.. ણમો અરિહંતાણં.. આહાહા! એ વિકલ્પની આકુળતા અને આત્માની આનંદતા—એવા બેની જેને અંદરથી વિવેક(રૂપ) ભિન્નતા ભાસી છે. એથી આત્મામાં રાગની એકતા હતી ત્યાં દુઃખી હતો, રાગથી એકતા તૂટતા આનંદના ઝરણા છૂટ્યાં છે, એમ કહે છે. આહાહા! જુઓ! આ સમકિત, આનું નામ ભેદવિજ્ઞાન.

'महामोहकौ'.. મહામોહ એટલે મિથ્યાત્વ. 'साचौ सुख मानै'.. અને સુખ તો, મારો આનંદ મારામાં છે, એમ સત્ય આનંદને માને છે. સમકિતી ધર્મની શરૂઆતવાળો જીવ, જન્મ-જરા-મરણના ભાવને જેણે નાશ કર્યો છે એવો ધર્મી શરૂઆતનો સમકિતી 'साचौ सुख मानै'.. સ્વાધીન આત્માનો આનંદ એને સુખ માને. પુણ્ય ને પાપના રાગમાં અને સ્ત્રી, કુટુંબ, શરીરમાં, રાજપાટ ને ઇન્દ્રાસનમાં ધર્મી સુખ માનતો નથી કેમ કે તે (એમાં) છે નહીં. માનતો

નથી કેમ કે એમાં નથી. સમજાણું કાંઈ? બહુ શ્લોકો ટૂંકામાં ઘણું ભરી દીધું છે. 'साचौ सुख मानै निज महिमा अडोल जानै'.. પોતાના અનંત ગુણની શ્રદ્ધામાં અડોલ મહિમા, પોતાના ગુણની મહિમા આગળ કોઈની મહિમા જ્ઞાનીને—ધર્મીને આવતી નથી. આહાહા! શુભભાવ કે જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય, એની પણ જ્ઞાનીને મહિમા નથી. આહાહા!

'साचौ सुख मानै निजमहिमा'.. निजमहिमा – પોતાના ગુણની—આનંદજ્ઞાન આદિ ગુણો એની મહિમા 'अडोल जानै'.. નિઃશંક. ડગે નહીં, ડોલે નહીં, હલે નહીં એવી રીતે. આહાહા! ૮ વર્ષની કન્યા હોય ને સમકિત પામે તો આવી હોય. સમજાય છે કાંઈ? સમકિત ક્યાં કો'કની ચીજ છે? એ તો પોતાની ચીજ છે. પોતે શુદ્ધ ચૈતન્યબળ આનંદકંદ વસ્તુ અસ્તિત્વ આવું છે, એવો અંતરમાં વિવેક થતાં એને પોતાના ગુણની જ મહિમા અડોલપણે ભાસે છે. એને શુભ-અશુભ પરિણામ ને બાહ્યના ચક્રવર્તીના રાજ હોય મનુષ્ય સમકિતીને, એની મહિમા એને ભાસતી નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

શરીરની સુંદરતા, વાણીની કોમળતા, ઝીણવટથી વાણી નીકળે કંઠની—એ બધીની મહિમા ધર્મીને અંતરમાં હોતી નથી. આહાહા! (શ્રોતા : અંતરમાં હોતી નથી તો બહારમાં હોય છે?) અંતરમાં હોતી નથી એટલે બહારમાં બોલે કોઈ કે આનો કંઠ સારો લ્યો. અમારે ઓલાને કહ્યું હતું. પ્રવીણભાઈનો દીકરો છેને આ મનીષ, નથી? લખે છે. ભાવનગર. હિંમતભાઈની સાથે પ્રવીણભાઈ આવે છેને એનો દીકરો મનીષ, એની બાનો કંઠ બહુ ઝીણો. બહુ ઝીણો. ત્યાં ગાયું'તુંને. હતા તમે? ભાવનગર. બધા ગાયનવાળા બેઠા હતા ને પોતે. બહુ ઝીણો કંઠ. કંઠનો ઢબ ને દેશી ને એવો જ કંઈ કંઠ છે એમનો. લાઠી પ્રેમચંદભાઈની દીકરી ને અહીંયાં પ્રવિણભાઈ સાથે. મનીષને કીધું, તારી બાનો કંઠ કેટલો ઝીણો! જોયો આમ બધા હજાર, પાંચ-પાંચ હજાર માણસમાં થંભી જાય. એ..ય કંઠની તો જેની છટા નીકળી જાણે, એવી છે.

આવ્યા'તા ભાઈ હમણા ભાવનગર પંચકલ્યાણમાં? ....બેઠા'તા ઓલા ગવૈયા બધા. ખબર નહોતી કોણ છે, ગવૈયામાં બેન હતા, પ્રવીણભાઈના ઘરેથી. મનીષ છોકરો લખે છે ને. આવે છે, લખે છે. કીધું, કંઠ કેવો તારી બાનો? એ તો ભાષાવર્ગણા છે. એય! હોંશિયાર છોકરો છે. અગિયાર વર્ષ થયા હશે કે નવ, નવ થયા કે અગિયાર? અગિયાર વર્ષ ચાલે છે. છોકરો લખે છે સાથે. તારી બાનો કેવો કંઠ, કીધું, આમ બધા થંભી જાય એવો આમ. સત્તાનો ઉજાગરો થઈ એવો કંઠ ધ્રુજે. એ તો, કહે, ભાષાવર્ગણા છે. લ્યો, અગિયાર વર્ષનો છોકરો આવું બોલે. ઓલો કહે કે તારો બાપ બોલે છે આ? વળી એમ કહે. ભગવાન !

ઓલો છોકરો આમ મોઢું બરાબર રાખીને... એ કંઠ તો ભાષાવર્ગણા છે, એમાં આત્મા શું છે? તારી બાનો કંઠ ભારે! એ તો ભાષાવર્ગણા છે. ભાષા કોણ બોલે મહારાજ?

અહીં સાંભળીને ગયો હશે ત્યાં પૂછ્યું એક જણાને કે ભાષા કોણ બોલે? તારો બાપ બોલે છે? ખબર નથી આ? કોણ બોલે છે (ભાષાવર્ગણા કે આત્મા) એમ. હજી ઉત્તર દેવાની ભાષાના ઠેકાણા ના મળે. (શ્રોતા : એમાં સભ્યતા નથી.) આવી હોય, આવી ભાષા હોય? ભાઈ! ભાષા છે એ આત્મા બોલે છે. આત્મા ના હોય તો ભાષા બોલે? એમ ભલે કહેવાય. આત્મા ના હોય તો ભાષા હોય? એમ કહીને આત્મા બોલે છે એમ કહે વ્યવહારનયે. આ તો આત્મા ક્યાં બોલતો હતો? એ તો જડની અવસ્થા છે. આહાહા! દેખો! 'निज महिमा अडोल जानै'.. એ કંઠ ને રૂપાળું શરીર ને સુંદર ને નમણાઈ—એની મહિમા જ્ઞાનીને હોતી નથી. સમજાણું કાંઈ?

'आपुहीमैं आपनौ सुभाउ ले धरतु है'.. દેખો! પોતાના દર્શન, જ્ઞાન આદિ સ્વભાવને આત્મા ધારણ કરે છે. આહાહા! જાણવાનો ભાવ, શ્રદ્ધવાનો ભાવ, ઠરવાનો ભાવ, આનંદનો ભાવ એ પોતાનો ભાવ છે. રાગાદિને પોતામાં ધારતો નથી. કહો! આ બધા સંચા-બંચા ક્યાંય રહી ગયા. ચીમનભાઈ! (શ્રોતા : મુંબઈ રહી ગયા.) મુંબઈ રહી ગયા ને આંહીં છેને એક જોરાવરનગરમાં. 'जो अपने सम्यग्दर्शनादि स्वभावको आपहीमें धारण करता है'. ભાષા શું છે? કે આત્મા પોતાનો સ્વભાવ અનંત અનંત શાંતિ, આનંદ આદિ છે એમ ભાન થયું, એથી પોતાના સ્વભાવને જ ધારે છે, એમ કહે છે. વ્યવહારને, દયા-દાન, વ્રત ને વિકલ્પને પોતાનામાં ધારતો નથી, એમ કહે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ગૃહસ્થાશ્રમમાં હો કે મુનિ થયેલો હો, પોતાનો સ્વભાવ શાંત ને જ્ઞાન ને આનંદ ને શ્રદ્ધા જે પોતાની નિર્મળ વીતરાગી પર્યાય એવા પોતાના સ્વભાવને પોતે ધારે છે. સમજાણું કાંઈ?

'आपुहीमैं आपनौ सुभाउ ले धरतु है'.. એમ છે ને? सुभाउ ले धरतु है,.. પર્યાય પ્રગટ કરીને પોતે પોતાને ધારે છે. રાગ આદિ, પુણ્ય આદિ પોતામાં સમકિતી ધારતો—રાખતો રક્ષક છે નહીં. કહો, રાગનો રક્ષક નથી જ્ઞાની એમ કહે છે. ધારતામાં આવી ગયુંને એ? શ્રીમદ્માંય આવે છે. સ્વદ્રવ્યને ધારે છે. સ્વદ્રવ્યના ધારક ત્વરાથી થાઓ, પરદ્રવ્યના ધારક ત્વરાથી તજો. એ ભાષા અનેક પ્રકારના કથનશૈલી છે ને. આહા! સમજાણું કાંઈ? 'सुभाउ ले धरतु है'.. અવિચલ... અપને આપમેં ધારણ કરતા હૈ. 'લઈને' ભાષા તો એમ છે. 'आपुहीमैं आपनौ सुभाउ ले धरतु है'.. નિર્મળ નિર્મળ પર્યાય પ્રગટ કરીને પોતે પોતામાં રાખે છે, એનો રક્ષક છે. પુણ્ય-પાપને, વ્યવહારને ધારતો જ નથી કહે છે. એનો રક્ષકેય નથી, એનો ભક્ષકેય નથી, ભોગવનારોય નથી. આહાહા! ભારે વાત ભાઈ!

આમ પડ્યા હોય તો સંસારમાં દેખાય ઈન્દ્ર આદિ ચક્રવર્તી. એ..ય વૈભવ.. વૈભવ... વૈભવ.. વૈભવ.. અત્યારે તો ધૂળમાંય વૈભવ નથી એવા એના વૈભવ હોય. ચક્રવર્તીને તો દેવ આવીને પાંચ બંગલા બનાવે. પાંચ બંગલા હોં મોટા અલૌકિક આહાહા! ચારેબાજુ હીરા-

માણેક ભર્યા હોય અંદર. એક-એક હીરાની અબજોની કિંમત હોય. એવા વૈભવ એ મારા નહીં, હું એને રાખતો નથી, હું એને ધારતો નથી, મેં એને પ્રગટ કર્યા નથી ને પ્રગટ કરીને મારા એ રક્ષક નથી. આહાહા! કહો, પૈસા-બૈસા ધૂળમાં ગયા. પૈસા ક્યાં આવતા'તા અહીં? આ જુઓ, પૈસા છે તો શું કરે છે કાંઈ? આમ એં.. એકલા પડ્યા રહેવું પડે. સાંભળવા માટે આવ્યા છે, એ કંઈ ઘરે બેસવા નથી આવ્યા. ના પાડે છે... રાત્રે જાશો નહીં હમણાં. બહુ ચાલશો નહીં, પગ થડક ન ખાય. ઠીક, ભાઈ હાલો. સૂવો. નહીં તો અહીં ઘરે સૂવા આવ્યા છો? .... એવું છે પરાધીન શરીર એવું... એ પર છે એને કેમ રહેવું એ આત્માને આધીન(નથી), આત્મા એનો રક્ષક, ધારતો નથી. આહાહા!

'जैसैं जल-कर्दम कतकफल भिन्न करै'.. ભારે! જલ અને કાદવ વચમાં કતકફલ નામ નિર્મળી ઔષધી નાખવાથી જેમ બે જુદા પડી જાય. આહાહા! એમ રાગ-વિકલ્પ ને નિર્વિકલ્પ ભગવાન આત્મા—બે ભેદજ્ઞાનથી જુદા પડી જાય છે. આહાહા! કહો, સમજાણું કાંઈ? આ કરવાનું છે અને કર્યું હોય તો આમ થાય, એમ કહે છે. આહાહા! જ્યાં કહો કે ભાઈ અમારું આ કામ... પણ આમ કરવાનું, ત્યારે સમકિત થાય. આ વિના સમકિત થાય ને સમ્યગ્જ્ઞાન થાય નહીં. સમજાણું કાંઈ?

जैसैं जल-कर्दम – પાણી ને કાદવ कतकफल... निर्मली डालनेसे—ઔષધિ નાખવાથી कीचड नीचे बैठ जाता है और पानी साफ हो जाता है. એમ આત્મા નિર્મળી ઔષધિ એટલે ભેદજ્ઞાન દ્વારા—પ્રજ્ઞાછીણી દ્વારા, બહિર્મુખી લાગણીઓ અને અંતર્મુખી સ્વભાવ બેને ભિન્ન કરીને શુદ્ધતા અનુભવે છે. આહાહા! 'तैसैं जीव अजीव विलछनु करतु है'.. લ્યો. જલ અને કાદવમાં નિર્મળી ઔષધી નાખવાથી જેમ પાણી નિર્મળ સાફ ચોખ્ખું થઈ જાય છે, એમ જીવ અજીવ 'विलछनु करतु है'—બેયને જુદા પાડે છે પૃથક્કરણ. અજીવ શબ્દે રાગાદિ બધા અજીવ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

ચૈતન્ય ભગવાન જ્ઞાયકસ્વભાવનું દળ, આનંદની મૂર્તિ આત્મા અને રાગાદિ અજીવ—બેની વિલક્ષણ.. વિલક્ષણ—પૃથ્થક, પૃથ્થક કરે છે. विलछनु करतु है.. દેખો. પૃથ્થક કરે છે. કર્મને લઈને પૃથ્થક થાય ને પરને લઈને થાય, એમ છે નહીં. આહાહા! આ ક્રિયા અંદરમાં હોય છે. 'तैसैं जीव अजीव विलछनु करतु है'.. 'आतम सकति साधैं'.. સકતિ ઓલો મેળ કરવો છેને એટલે, નહીંતર શક્તિ છે એ. પદનો મેળ કરવો હોય શબ્દનો એટલે 'आतम सकति' કીધી. હેઠે અર્થ કર્યો છે. સકતિ એટલે શક્તિ એમ. એના શબ્દાર્થમાં. સકતિ એટલે શક્તિ એમ. 'आतम सकति साधैं' જ્ઞાન, દર્શન ને આનંદને સાધે. ચાહે તો લડાઈ આદિમાં ઊભા હો. આહાહા!

'आतम सकति साधैं ग्यानकौ उदौ आराधै'.. જ્ઞાનની ઉજાગરી દશા જાગ્રત કરે, જ્ઞાનનો પ્રગટ પ્રકાશ કરે. જ્ઞાન શબ્દે આત્મા આખો. આખો આત્માને ઉજાગર—પ્રકાશ કરે. આહાહા! જુઓ! આ એક કવિ અને પોતે જ્ઞાની છે. કેવું વર્ણન કરે છે! ગૃહસ્થાશ્રમમાં છે હોં બાયડી, છોકરા, કુટુંબ. ત્રણવાર પરણ્યા હતા, નવ બાળક થયા હતા. સૌને રસ્તે સૌ. એ દુનિયાના સાથ જગતના છે, એને કારણે આવે ને જાય. આહાહા!

એક જણો કહેતો'તો ૮૧માં. રાજકોટ ચોમાસું હતુંને? ગઢડા. કામદારના જમાઈ હતા. ભાવનગર. ૪૨ કેટલા વર્ષ કાંઈક કીધા. ૪૨ વર્ષ પહેલા... કોણ છે ગઢડાનું કોઈ નથી, નહિ? ૪૨ વર્ષ પહેલા હું એકલો ગયો'તો. ત્યાં વ્યાપાર-ધંધો સોપારીનો, દુકાન મોટી થઈ, પૈસા થયા, બાર જણા થયા. બાયડી, છોકરા, છોડીયું બાર જણા ઘરમાં. સમજમેં આતા હૈ? બાર જણા. બાર, બાર. 'બાર જણા' સમજતે નહીં. પણ અમથું અનુમાન થાયને બાર જણ કહ્યા એટલે કંઈક સંખ્યા કહે છે, એમ તો અનુમાન થાયને? બાર જણા થયા હતા. એકના બાર. વ્યાપાર લાખોના સોપારીના ધંધા. એવોને એવો, ગયો એવો આવ્યો છું, કહે. બધા પૈસા ગયા.

એક કામદાર હતા ભાઈ ગઢડાવાળા. ..... દુકાન હતી મોટી સોપારીની. જેવો ગયો હતો એવો આવ્યો છું પાછો, કહે. પૈસા ગયા, બાયડી, છોકરા, કુટુંબ બધું મરી ગયું. ચીમનભાઈ! એ કામદાર છે. .... હા, એ સાચું. કામદાર. લાલ પાઘડી બાંધતા. ભાવનગર. ૮૧માં આવ્યા હતા. હા, દુકાન હતી. મુંબઈમાં દુકાન હતી. કહે, જેવો એકલો ગયો તેવો એકલો આવ્યો છું. ..... પણ એ પરચીજ છે એની સાથે સંબંધ શું છે? આહાહા! અહીંયાં તો કહે છે, 'ग्यानकौ उदौ आराधै'.. પોતાના જ્ઞાનની દશાનું આરાધન કરે છે. ધર્મી બહાર તો વ્યાપાર-વ્યાપારમાં દેખાય ધર્મી, પણ એની સાથે કાંઈ સંબંધ છે નહીં.

'सोई समकिती भवसागर तरतु है'.. આ સમકિતી ભવસાગર ચોરાશીના અવતાર ભવજળ એને તરે જાય છે. તરવાનું.... અલ્પકાળમાં એને કેવળ થઈને મોક્ષ થવાનો છે. લ્યો આઠમો બોલ થયો. सोई समकिती.. એમ કે આવા સમકિતી ભવસાગરને તરે. બીજા માને કે અમે ક્રિયા કરીએ ને મહાવ્રત પાળીએ ને ધૂળ કરીએ છીએને માટે ભવસાગરને તરી જઈશું, સંસારને પાર થઈશું. આત્માના ભાન વિના, હરામ છે એકેય પણ ભવ ઘટે તો. વસ્તુની અંતર ચીજ શું છે એની દૃષ્ટિ ને અનુભવ વિના ભવ એકેય ઘટે નહીં. આ આઠ. એ ત્રણ કહ્યા સમકિતીના શ્લોક. હવે, મિથ્યાદૃષ્ટિનું લક્ષણ વળી એની સામે. વિપરીત દૃષ્ટિવાળો મિથ્યાદૃષ્ટિ કેવો હોય એ ઓળખાવે છે. પહેલા સ્તુતિ કરી ને હવે ઓળખાવે છે.

(મિથ્યાદૃષ્ટિનું લક્ષણ. સવૈયા એકત્રીસા)

धरम न जानत बखानत भरमरूप,
ठौर ठौर ठानत लराई पच्छपातकी।
भूल्यौ अभिमानमैं न पाउ धरै धरनीमैं,
हिरदैमैं करनी विचारै उतपातकी॥
फिरै डांवाडोलसौ करमके कलोलिनिमैं,
व्है रही अवस्था सु बघूलेकैसे पातकी।
जाकी छाती ताती कारी कुटिल कुवाती भारी,
ऐसौ ब्रह्मघाती है मिथ्याती महापातकी॥९॥

શબ્દાર્થ :–ધરમ(ધર્મ)=વસ્તુ સ્વભાવ, ઉત્તપાત=ઉપદ્રવ.

અર્થ :–જે વસ્તુસ્વભાવથી અજાણ છે, જેનું કથન મિથ્યાત્વમય છે અને જે એકાંતનો પક્ષ લઈને ઠેર ઠેર લડ્યા કરે છે, પોતાના મિથ્યાજ્ઞાનના અહંકારમાં ભૂલીને ધરતી પર પગ ટેકવતો નથી અને ચિત્તમાં ઉપદ્રવનો જ વિચાર કરે છે, કર્મના કલ્લોલોથી સંસારમાં ડામાડોળ થઈને ફરે છે અર્થાત્ વિશ્રામ પામતો નથી. તેથી તેની દશા વંટોળિયાનાં પાંદડા જેવી થઈ રહી છે, જે હૃદયમાં (ક્રોધથી) તપ્ત રહે છે, (લોભથી) મલિન રહે છે, (માયાથી) કુટિલ છે, (માનથી) ભારે કુવચન બોલે છે આવો આત્મઘાતી અને મહાપાપી મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. ૯

अर्थ :–जो वस्तुस्वभावसे अनभिज्ञ है, जिसका कथन मिथ्यात्वमय है और एकान्तका पक्ष लेकर जगह-जगह लडाई करता है, अपने मिथ्याज्ञानके अहंकारमें भूलकर धरतीपर पाँव नहीं टिकाता और चित्तमें उपद्रव ही सोचता है, कर्मके झकोरोंसे संसारमें डाँवाडोल हुआ फिरता है अर्थात् विश्राम नहीं पाता सो ऐसी दशा हो रही है जैसे बघरूडेमें पत्ता उड़ता फिरता है, जो हृदयमें (क्रोधसे) तप्त रहता है, (लोभसे) मलिन रहता है, (मायासे) कुटिल रहता है, (मानसे) बड़े कुबोल बोलता है; ऐसा आत्मघाती और महापापी मिथ्यात्वी होता है॥९॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આહાહા! 'ऐसौ ब्रह्मघाती है मिथ्याती'... મેળ બધો ઘાતી ને પાતી બધા શબ્દો. એય પંડિતજી! એ તો જાણે આમાં. થોડું થોડું જાણતા હશેને. આ વળી કવિ મોટા થયા કહેવાય. એક-એક શબ્દને આમ મેળ ખાય, જુઓ આમ. 'ऐसौ ब्रह्मघाती है मिथ्याती महापातकी।

'धरम न जानत'.. અજ્ઞાની ધર્મ તો જાણતો નથી કે વસ્તુનો શું સ્વભાવ છે?

ભગવાન આત્મા જ્ઞાયકનું ચૈતન્યનું દળ છે. આત્મા ધર્મી અને તેનો ધર્મ તો જ્ઞાન ને આનંદ ને શાંતિ છે, તેનાથી અજ્ઞાની અણભિજ્ઞ છે. અણભિજ્ઞ એટલે જાણનાર (નથી). આહાહા! વસ્તુસ્વભાવથી તો અજ્ઞાની છે. શું વસ્તુસ્વભાવ છે? વસ્તુનું શું કામ છે અમારે ભઈ? એમ કહે. અંધારામાંય ગોળ ખાય તો ગળ્યો લાગે, એમ કહે છે. ગોળ ગળ્યો લાગે. અને જાણવું આત્મા છે તો આવું કામ શું છે? અમે તો આ કરીએ, કરીએ, અંદર લાભ થશે. એય! એવું બોલે છે. અંધારે ગોળ ગળ્યો ન લાગે? હવે મરી જઈશ પણ ઝેર આવી જશે તો અંધારે, ગોળને ઠેકાણે. આહાહા!

જુઓને! બિચારા મણિબેન અહીં આવ્યા હતાને પ્રેમચંદભાઈના બેન. એમના વર બિચારા હેઠે પડી હતી એક શીશી.. શેની આ? હરડેની કે હિમેજની, જે હોય તે. ને એક સોમલ (ઝેર) પડ્યું હતું. બે જોડે શીશી હતી. હરડેની લેવા ગયા ત્યાં સોમલ આવી ગયું. જોડે બે શીશી હતી. બેન નહીં ગુજરી ગયા સર્પ કરડીને? પ્રેમચંદભાઈની બેન. વળાના ઉતારામાં સર્પ કરડ્યો, નહિ? ત્યાં સર્પ રહેતો તે સૂતા'તા એની ઓલામાં આવી ગયો, પથારીમાં. એ જાણે કે ગુંચળુ છે. આમ અડ્યા ને કરડ્યું. કરડ્યું ને ઝેર ચડી ગયું. વળાના ઉતારામાં. ત્યાં રહે છેને ભાઈ આ કોઠારી. એ ને? વજુભાઈ રહે છે કુવા પાસે.

એમના વરને હાથે ચડી, હાથે ચડી સોમલની શીશી સોમલ. હરડેની ફાકી લેવી હતી. હરડે. હરડેની ફાકી નહીં સમજતે? હરડે નહીં સમજતે? હરડે કહો કે હરડ કહો, એ તો એક ભાષા થઈ. શબ્દ... હરડે, હરડે કહો કે આ હિમેજ કહો, લ્યોને. ....લીધી. જરીક આમ જાગ્યા તો અરે! આ શું થયું? ઘુઘવાટ, ગરડિયો ચાલ્યો ગરડિયો. ડોક્ટર આવે એ પહેલા ખલાસ થઈ ગયા. જુવાન શરીર હતું લઠ્ઠ જેવું મોટું. સ્વામીનારાયણ હતા બોટાદના. જેમ અજાણ્યા ક્યાંકનું ક્યાંક ખાઈ જાય છે, એમ આત્માના સ્વભાવના અજાણ ક્યાંકનું ક્યાંક માની બેસે એમ કહે છે. રાગનો અભાવ (મંદતા) ને વિકલ્પનો અભાવ એ આત્મા—એમ જાણે અજ્ઞાની, એ ઝેર ખાય છે ઝેર. આહાહા!

'धरम न जानत बखानत भरमरूप.. जिसका कथन मिथ्यात्वमय है'.. ઊંધી શ્રદ્ધાના અભિપ્રાય. કોઈ પણ બોલે વાણી, ઊંધી શ્રદ્ધા ને ઊંધા ભાવ હોય એના. કષાયથી રંગાઈ ગયેલો છે ને. આહાહા! કષાયના ચાર બોલ જુદા આવશે 'बखानत भरमरूप'.. મિથ્યાત્વની ભ્રમણા એને વખાણે, લ્યો. 'ठौर ठौर ठानत लराई पच्छपातकी'.. એકાન્તનયનું કથન કરીને ઠેકાણે ઠેકાણે લડાઈ ઊભી કરે છે. આહાહા! 'एकान्तका पक्ष लेकर जगह-जगह लडाई करे'.. નહીં આમ થાતું, નહીં ઐસા હોતા હૈ. અરે ભગવાન! શાંત થાને પ્રભુ! એ તો મિથ્યાત્વીના—અધર્મીના લક્ષણ જ એવા હોય છે. સમજાણું? 'ठौर ठौर ठानत.. धरम

न जानत, ठौर ठौर ठानत'.. ન્યાંય મેળ, ન્યાંય મેળ બધો. 'लराई पच्छपातकी, भूल्यो अभिमानमैं'.. બસ હું જાણું છું (એમ) અભિમાનમાં એનો પગ ઠરે નહીં ક્યાંય, કહે છે. હાલતા પણ પગ એ તો તમારો અભિમાનમાં ડોલે, ડોલતો હોય. આહાહા!

'भूल्यो अभिमानमैं.. अहंकारमें भूलकर धरती पर पाँव नहीं टिकाता'.. ઊંચો આમ કૂદે જાણે કે ઓહોહો! અમે જાણે અમે છીએ, અમે છીએ. 'न पाउ धरै धरनीमैं, हिरदेमैं करनी विचारै उतपातकी'.. હૃદયની અંદર તો ઉપદ્રવ, ચિત્તમાં ઉપદ્રવ સોચે. આનું આમ કરું, આમ કરું.. આકુળ-વ્યાકુળ.. આકુળ-વ્યાકુળ.. આકુળ-વ્યાકુળ. એ અંદરમાં, કહે છે, विचारै उतपातकी. उतपात એટલે ઉપદ્રવ. ઉપદ્રવી બધા ભાવો કરે અંદર તોફાન.. તોફાન.. તોફાન.. તોફાન. આહાહા! 'फिरै डांवाडोलसौ'.. ડામાડોળ ફરે 'कर्मके झकोरोंसे, એમ છેને? फिरै डांवाडोलसौ करमकै कलोलिनिमैं'.. કર્મના ઉદયમાં જોડાવાથી ડામાડોળ.. ડામાડોળ.. ક્યાંય ઠેકાણા ન મળે. આહાહા!

તાબૂત મોટો હોયને કાગળનો બહુ ઊંચો, એકવાર હાલે તો હાલ્યા જ કરતો હોય આમ.. આમ.. જોયા છેને તાબૂત મોટા. અમારે ઉમરાળામાં બહુ થતા મોટા. મોટા તાબૂત. તાબૂત એટલે આ ડોલા, તાજીયા. એ..ય મોટા ઊંચા ઈંડા મોટા હોય, આવડા આવડા કાગળમાંથી કર્યા હોય. ચાર બાજુ ચાર મૂક્યા હોય. ડામાડોળ. ડોળો હાલ્યો જાણે... માથાનું ઠેકાણું નહીં, પગનું ઠેકાણું નહીં, હાલવાનું ઠેકાણું નહીં. એ તો કષાયની એટલી ઉગ્રતા હોય અંદર... 'फिरै डांवाडोलसौ करमकै कलोलिनीमैं, व्है रही अवस्था सु बघूले कैसे पातकी'.. સમજાણું? 'विश्राम नहीं पाता'.. ક્યાંય વિશ્રામ નથી, ઠરે નહિ, ઠરવાનું અંદર ઠેકાણું ન મળે. 'सो ऐसी दशा हो रही है जैसे बघरूडमें पत्ता उड़ता फिरता है'.. શું કહેવાય? પવનનો વંટોળિયો. એ વંટોળિયામાં તરણું ઉડે એમ ફર્યા ફર, ફર્યા ફર, ફર્યા ફર કરે. કષાયનું જોર છેને અંદર? મિથ્યાત્વના જોરને લઈને એ તો જાણે, આમ કરી દઉં ને આમ કરી દઉં ને આને કરી દઉં ને આનાથી કરું ને આને ખુશ કરી દઉં ને આને નારાજ કરી દઉં ને...

'व्है रही अवस्था सु बघूलेकैसे पातकी'.. આહાહા! ઉડતા ફિરતા હૈ, બઘૂલેમેં જેમ પત્તા ઉડતા ફિરતા હૈ. પાત-પાત એટલે પાંદડું. પાત-પાતકી એટલે પાંદડું એમ. 'बघूले कैसे पातकी'.. જેમ પત્તા ઉડે વંટોળિયામાં.. ડામાડોળ.. ડામાડોળ.. ક્યાંય સ્થિરતા ન મળે 'जाकी छाती'.. જુઓ, હવે ચાર શબ્દ વાપરે છે. જેના હૃદયમાં 'छाती ताती'.. કર્મની ક્રોધ હોય ક્રોધ. ઘડીકમાં અંદર આનું આમ થઈ જાય, આનું આમ થઈ જાય. 'जाकी छाती'.. જેનું હૃદય ક્રોધસે તૃપ્ત છે. 'कारी'.. લોભસે મલિન છે. કારી એટલે કાળી. કારી એટલે કાળી. મેલ હૃદયમાં લોભનો મેલ. કોઈપણ કામમાં એને અંદરમાં લોભ.. લોભ.. લોભ..

લોભ.. કાંઈક પણ આશા હોય. અહીં કાંઈ, અહીં કાંઈ, અહીં કાંઈ. આહાહા!

'जाकी छाती ताती कारी' એટલે કાળી. કુટીલ માયા. ચારેય સમાવી દીધું છે. માયાસે કુટીલ.. કુટીલ. અને 'कुवाती'.. માનસે કુવાતી. બડે કુબોલ બોલે. ઠેકાણું ન મળે ભાષાનું. આહાહા! માળે ચાર બોલને સમાવ્યા છે. 'ताती कारी कुटील कुवाती भारी'.. એમાં કહે છે કે ભારી થઈ ગયો છે, લ્યો. 'मानसे कुवचन बोलता है ऐसा आत्मघाती'.. આહાહા! પરનો ઘાત કરે, ન કરે એની સાથે સંબંધ છે નહીં. આત્મઘાતી પોતાના જ્ઞાન આનંદનો ઘાત ક્ષણે ક્ષણે કરે છે. 'ऐसौ ब्रह्मघाती है मिथ्याती महापातकी'.. મહાપાપી મિથ્યાત્વી હોય છે, લ્યો.

આ તો એક સ્વરૂપ બતાવ્યું છે હોં. નહીંતર અહીં મંગલાચરણમાં એનું કામ નથી. આ મંગલાચરણ. મંગલાચરણમાં છે. આવા હોય છે એમ જરીક બતાવ્યું છે, જણાવ્યું છે. મંગલાચરણ છેને માથે. મંગલાચરણ છે, પછી ઉત્થાનિકા આવશે. માથે મંગલાચરણ છે. ઉત્થાનિકા ઓલી કોર આવશે અગિયારમે પાને. મંગલાચરણ છે બધે. મંગલાચરણ છે. આ મંગલાચરણ હાલ્યું આવે છે. પણ એ.... ભૂમિકા, ભૂમિકા. એની ભૂમિકા સ્થાપે છે કે આવા અજ્ઞાની હોય. હવે સિદ્ધને સંભારે છે. એટલું જ્ઞાન કરાવ્યું હોં ફક્ત મિથ્યાત્વીનું.

बंदौं सिव अवगाहना, अरु बंदौं सिव पंथ।
जसु प्रसाद भाषा करौं, नाटकनाम गरंथ॥१०॥

શબ્દાર્થ :–અવગાહના=આકૃતિ.

અર્થ :–હું સિદ્ધ ભગવાનને અને મોક્ષમાર્ગ (રત્નત્રય)ને નમસ્કાર કરું છું, જેમના પ્રસાદથી દેશભાષામાં નાટક સમયસાર ગ્રંથ રચું છું. ૧૦.

अर्थ :–मैं सिद्ध भगवानको और मोक्षमार्ग (रत्नत्रय)को नमस्कार करता हूँ, जिनके प्रसादसे देशभाषामें नाटक समयसार ग्रन्थ रचता हूँ॥१०॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'बंदौं सिव अवगाहना'.. મોક્ષ સિદ્ધ ભગવાનની આકૃતિને હું વંદન કરું છું. જુઓ, ભાષા કેવી કરી છે. કોઈ કહે, ભઈ, સિદ્ધને આકૃતિ હોય કે નહીં? એટલે અવગાહના નાખી છે. સિદ્ધપ્રભુ પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશની આકૃતિમાં છે. એને આકાર હોય છે. આત્મા છેને? એટલે આકાર હોય છે. આહાહા! અસંખ્ય પ્રદેશી પૂર્ણ નિર્મળ શુદ્ધ આનંદઘનનો જેને અવગાહન હોય છે. ચીજ પહોળી હોય કે નહીં? જે કોઈ ચીજ હોય એને પહોળી (પહોળાઈ) હોય કે નહીં? (પહોળાઈ) કે આટલી પહોળી. એ અવગાહન નામ લઈને એને

વંદન કરે છે. 'बंदौं सिव अवगाहना'.. શિવ એટલે મોક્ષ. સિદ્ધાલય. સિદ્ધ ભગવાનને હું વંદન કરું છું. 'अरु बंदौं सिव पंथ'.. મોક્ષમાર્ગને હું વંદુ છું. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને પણ વંદન કરું છું. મોક્ષ અને મોક્ષનો માર્ગ બેય આવી ગયા એમાં. જુઓ આ રત્નત્રય, સમ્યગ્દર્શનને પણ નમસ્કાર, સમ્યગ્જ્ઞાનને નમસ્કાર, સમ્યક્ચારિત્રને નમસ્કાર. 'जसु प्रसाद भाषा करौं'.. જેની મહેરબાની—પ્રસાદથી... અહીં તો એટલું કે નિર્માન છું. આહાહા! જેના પ્રસાદથી ભાષા કરીએ.. 'नाटकनाम गरंथ' નામ આનું નાટક. આ 'સમયસાર નાટક' નામનું ગ્રંથ છે. હવે પોતે કવિ સ્વરૂપ.. પોતાનું વર્ણન કરે છે, પોતાનું વર્ણન હોં. હું રચનાર આવો છું કવિ.

કવિ સ્વરૂપનું વર્ણન (સવૈયા મત્તગયન્દ, વર્ણ ૨૩)

चेतनरूप अनूप अमूरत,
सिद्ध समान सदा पद मेरौ।
मोह महातम आतम अंग,
कियौ परसंग महा तम घेरौ।।
ग्यानकला उपजी अब मोहि,
कहौं गुन नाटक आगमकेरौ।
जासु प्रसाद सधै सिवमारग,
वेगि मिटै भववास बसेरौ।।११।।

શબ્દાર્થ :—અમૂરતિ (અમૂર્તિ)=નિરાકાર. પરસંગ (પ્રસંગ)=સંબંધ

અર્થ :—મારું સ્વરૂપ સદૈવ ચૈતન્યસ્વરૂપ, ઉપમારહિત અને નિરાકાર સિદ્ધ સમાન છે. પરંતુ મોહના મહા અંધકારનો સંગ કરવાથી હું આંધળો બની રહ્યો હતો. હવે મને જ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રગટ થઈ છે તેથી હું નાટક સમયસાર ગ્રંથ કહું છું. જેના પ્રસાદથી મોક્ષમાર્ગની સિદ્ધિ થાય છે અને જલદી સંસારનો નિવાસ અર્થાત્ જન્મ-મરણ છૂટી જાય છે. ૧૧

अर्थ :—मेरा स्वरूप सदैव चैतन्यस्वरूप उपमा रहित और निराकार सिद्ध सदृश है। परन्तु मोहके महा अंधकारका संग करनेसे अन्धा बन रहा था। अब मुझे ज्ञानकी ज्योति प्रगट हुई है इसलिए नाटक समयसार ग्रन्थको कहता हूँ, जिसके प्रसादसे मोक्षमार्गकी सिद्धि होती है और जल्दी संसारका निवास अर्थात् जन्म-मरण छूट जाता है।।११।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'चेतनरूप अनूप अमूरत सिद्ध समान सदा पद मेरौ'.. નિશ્ચય. હેઠે કહ્યું છે.

નિશ્ચય કેમ છે? હેઠે અર્થ છે. 'मोह महातम आतम अंग कियौ परसंग महातम घेरौ'.. આવો હું છું, છતાં મોહના મહાત્મ્યમાં આતમના અંગમાં.. મોહનું મહાત્મ્ય આતમના અંગમાં લગાવી દીધું છે. અસંખ્ય પ્રદેશમાં મિથ્યાત્વનો અંગ (રંગ) લગાવી દીધો છે. 'मोह महातम आतम अंग कीयो परसंग महातम घेरौ'.. પણ મેં પર સંગ કર્યો એમ કહે છે. કર્મના ઉદયનો, રાગનો મેં સંગ કર્યો છે. મેં સંગ કર્યો છે. કર્મે કાંઈ કરાવ્યું નથી. સિદ્ધ સમાન પદ મારું છે, છતાં પર્યાયમાં.. પહેલું દ્રવ્યદૃષ્ટિથી દ્રવ્યની વાત કરી. હવે પર્યાયની વાત એટલે વ્યવહાર. મારી અવસ્થામાં મોહના માહાત્મ્યને કારણે આતમના અંગમાં મેં પરનો સંગ કર્યો.

'महातम घेरौ'.. મહા અંધકારનો ઘેરો. લ્યો, એ વ્યવહારનું કથન. પર્યાયમાં રાગનો ઘેરો વળ્યો છે, અંધકારનો ઘેરો. ભગવાન સિદ્ધ સમાન, વસ્તુ તો સિદ્ધ સમાન શુદ્ધ છે, છતાં પર્યાયમાં રાગનો અંધકારનો એકતાબુદ્ધિનો ઘેરો વળગ્યો. महातम હેઠે કર્યું છે 'मेरा स्वरूप सदाय चैतन्यस्वरूप उपमारहित निराकार सिद्ध सदृश है'.. નિશ્ચય. 'परंतु मोहके महा अंधकारका संग करनेसे'.. દેખો, મોહનો મહા અંધકારનો સંગ કરીને 'अंधा बन रहा था' આંધળો થયો'તો. મારા સ્વરૂપની મને ખબર નહોતી.

'ग्यानकला उपजी अब मोहि, कहौं गुन नाटक आगमकेरौ। ज्ञानकी ज्योति प्रगट हुई'. હું તો ચૈતન્યજ્યોત છું એવું ભાન થયું હવે. રાગ ને પુણ્ય ને શરીર જે (મારા) માન્યા હતા, એ ભ્રમણા ટળી ગઈ. જ્ઞાનજ્યોતિ હું ચૈતન્ય જ્ઞાતા-દ્રષ્ટા મારી ચીજ તો આ છે, એમ જ્ઞાનકલા ઉપજી. કલા કીધી છે ને? अब मोहि.. મને જ્ઞાનદશા પર્યાય પ્રગટી, એમ કહે છે. અજ્ઞાન ટળી સમ્યગ્જ્ઞાન થયું આનંદ સહિતનું. 'कहौं गुन नाटक'.. હું હવે કહીશ, કહે છે. પ્રગટ 'નાટક સમયસાર' ગ્રંથકો કહતા હૂં, લ્યો. 'कहौं गुन नाटक आगमकेरौ'.. આગમ છેને એ સમયસાર, આગમ એટલે ગ્રંથ કીધું.

'जासु प्रसाद सधै सिवमारग'.. જેની પ્રસાદીથી મોક્ષમાર્ગની સિદ્ધિ હોતી હૈ. જે જ્ઞાનકળા, સમ્યક્કળા, શાંતિની કળા, રાગથી ભિન્ન ભાવના કળાથી 'सिवमारग सधै' મોક્ષનો માર્ગ જ્ઞાનકળા દ્વારા સધે. જુઓ! આ મોક્ષનો માર્ગ સધે, એમ કહે છે. ग्यानकला उपजी अब मोहि, कहौं गुन नाटक आगमकेरौ.. સમયસારના હું ગુણ કહીશ, સમયસારની વ્યાખ્યા કહીશ, એમ કહે છે. આત્માના સ્વભાવનું વર્ણન કરીશ સમયસાર નાટકમાં. 'जासु प्रसाद सधै सिवमारग'.. જ્ઞાનકળાના પ્રસાદથી મારો મોક્ષનો માર્ગ સધાય. 'वेगि मिटै भववास बसेरौ। जल्दी संसारका निवास अर्थात् जन्म-मरण छूट जाता है'. લ્યો, જન્મ-મરણ છૂટી જાય એવી જ્ઞાનકળા પ્રગટી, જેનાથી હું અલ્પકાળમાં સંસાર છૂટી જશે, એમ કહે છે. લ્યો, આ ખાત્રી આપે છે આત્મા. કહો, સમજાણું કાંઈ?

'વેગિ મિટૈ'.. એમ પાછું. વેગથી એટલે જલ્દી. જલ્દી સંસારનો અંત આવી જશે એમાં. જેમાં ભવ નથી, ભવનો ભાવ નથી, એવા ભાવનું ભાન થયું, હવે ભવ કેવા? એમ કહે છે. આહાહા! આ ભવમાં તો આ છે, જુઓને. છે કાંઈ સુખ? કેટલી દવાઓ લેવી ને કેટલી ગોળિયું. છોકરા હોય તો, કહે, ખ્યાલ રાખતા નથી અહીં. આહાહા! આવી જાય એકાદ-બે દી' માટે. હો-હા કરી જાય. ઓળવો હવે, તમે ત્યાં ને અમે આંહીં. પણ એ પરચીજ શું કરે? નજીક હોય તોય કરે શું ત્યાં? પોતાના ભગવાન આત્મા, કહે છે કે વિકાર ને શરીરથી જુદો પડ્યો, જ્ઞાનકળા જાગી, એનાથી અમારું શિવપણું સધાશે. અમે અલ્પકાળમાં સંસારથી મુક્ત થશું. કોઈની તેમાં સહાયની—મદદની જરૂર નથી. સંસારનો નિવાસ—જન્મ મરણ છૂટ જાતા હૈ. ભવવાસ કીધું છેને. વેગિ મિટૈ भववास—આ ભવમાં નિવાસ કર્યા છે અનાદિથી. ધૂળમાં શરીર ને આ ને આ.... આહાહા! અનાદિ અનાદિ ભવવાસમાં નિવાસ. ભવવાસનો નિવાસ અલ્પકાળમાં છૂટી જશે. લ્યો, ૧૧મું કાવ્ય કહ્યું. હવે લઘુતા વર્ણન, પોતાની પોતાની લઘુતા વર્ણન કરે છે.

કવિની લઘુતાનું વર્ણન (છન્દ મનહર. વર્ણ ૩૧)

जैसैं कोऊ मूरख महा समुद्र तिरिवेकौं,
भुजानिसौं उद्यत भयौ है तजि नावरौ।
जैसैं गिरि ऊपर विरखफल तोरिवेकौं,
बावनु पुरुष कोऊ उमगै उतावरौ॥
जैसैं जलकुंडलमैं निरखि ससि-प्रतिबिम्ब,
ताके गहिबेकौं कर नीचौ करै टाबरौ।
तैसैं मैं अलपबुद्धि नाटक आरंभ कीनौ,
गुनी मोहि हसैंगे कहैंगे कोऊ बावरौ॥१२॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : વિરખ(વૃક્ષ)=ઝાડ. બાવનું(બામન)=બહુ નીચા કદનો મનુષ્ય. ટાબરૌ=બાળક. બાવરૌ=પાગલ

અર્થ :—જેવી રીતે કોઈ મૂર્ખ મનુષ્ય પોતાના બાહુબળથી ઘણા મોટા સમુદ્રને તરવાનો પ્રયત્ન કરે અથવા કોઈ ઠીંગણો માણસ પર્વત ઉપરના વૃક્ષમાં લાગેલું ફળ તોડવા માટે જલદીથી ઊછળે, જેવી રીતે કોઈ બાળક પાણીમાં પડેલા ચંદ્રના બિંબને હાથથી પકડે છે, તેવી જ રીતે મંદબુદ્ધિવાળા મેં નાટક સમયસાર(મહાકાર્ય)નો પ્રારંભ કર્યો છે, વિદ્વાનો મશ્કરી કરશે અને કહેશે કે કોઈ પાગલ હશે. ૧૨

अर्थ :—जिस प्रकारसे कोई मूर्ख अपने बाहुबलसे बड़ा भारी समुद्र तैरनेका प्रयत्न करे, अथवा कोई बौना मनुष्य पहाड़के वृक्षमें लगे हुए फलको तोड़नेके लिए जल्दीसे उछले, जिस प्रकार कोई बालक पानीमें पड़े हुए चन्द्रबिम्बको हाथसे पकड़ता है, उसी प्रकार मुझ मन्दबुद्धिने नाटक समयसार (महाकार्य) प्रारम्भ किया है, विद्वान् लोग हँसी करेंगे और कहेंगे कि कोई पागल होगा।।१२।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'तजि नावरौ' એનો અર્થ ન થયો. નાવને છોડીને, એમ જોઈએને? એ અર્થ ન આવ્યો. 'भुजानिसौं उद्यत भयौ है तजि नावरौ' એમ. નાવ-બાવ છોડીને ભુજાથી તરવા માગે છે. એ શબ્દાર્થ ન આવ્યો, નહિ? રહી ગયો છે. ના, ના, નથી. અર્થમાં પણ નથી. હેઠે નીચે કઠણ શબ્દમાં પણ નથી ને અર્થમાં પણ નથી. 'जिस प्रकार कोई मूर्ख अपने बाहुबलसे बड़ा भारी समुद्र नाव छोड़कर तैरनेका प्रयत्न करे'.. એમ જોઈએ. નાવ છે, એને છોડીને ભુજાથી તરવા માગે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

'जैसे गिरि ऊपर विरखफल तोरिवेकौ'.. જેમ પહાડ ઉપર એક ઝાડ હોય, પહાડ ઉપર ઝાડ પાછું એમ, હેઠે ઝાડ હોય તો વળી કાંઈક... પહાડ ઉપર ઝાડ, એનું ફળ તોડવામાં—તોડવેકો બાવનું પુરુષ—નાનો ઢીંચકો. બાવનુ—ઢીંચકો પુરુષ. છેને? વામન વામન, 'बौना'. વામન વામન, ઢીંચકો, બહુ ઢીંચકો હોય, બહુ ઢીંચકો. ત્યાં મૈસુરમાં સાઈઠ વર્ષનો છે. સાઈઠ વર્ષનો છે, છોકરો આવડો લાગે. નામું લખે છે. એ કહે છે કે પહાડ ઉપર ઝાડ, એનું ફળ ઊંચે, એને તોડવા માગે. એમ આ હું કરવા માંગું છું આ શાસ્ત્ર. નિર્માનપણું બતાવે છે. 'जैसे गिरि ऊपर विरखफल तोरिवेकौ, बावनु पुरुष कोऊ उमगै उतावरौ' પાછું પહાડકે ઉપર લગે ફળ તોડનેકે લિયે જલ્દીસે ઉછળે એમ. उतावरौ કીધુંને. उमगै उतावरौ, ઉત્સાહ કરીને ઉતાવળ કરે, એમ કહે છે.

'जैसें जलकुंडमैं निरखि ससि प्रतिबिंब। कोइ बालक पानीमें पडे हुए चंद्रबिम्बको हाथसे पकड़ता है'.. સરોવરમાં ચંદ્ર દેખાય ને હાથમાં પકડવા જાય, ત્યાં ક્યાં ચંદ્ર છે કે પકડશે? जैसें जलकुंडमैं निरखि, જળના કુંડમાં નિરખી—દેખી ससि એટલે ચંદ્ર. એનું પ્રતિબિંબ, 'ताके गहिबेकौं कर नीचौ करै टाबरौ। 'टाबरौ' એટલે બાળક. ટાબરો નથી આવતું? એને ગ્રહવાને કર નીચો કરે, આમ હાથ નાંખે અંદર. 'चंद्रबिम्बको हाथसे पकड़ता है'.. જુઓ, નિર્માનતા વર્ણવે છે. એમ આ 'સમયસાર' અલૌકિક શાસ્ત્ર, એને હું એક મંદબુદ્ધિ બાળક કરવા માંગું છું એમ કહીને... આહાહા! દેખો સમજાણું કાંઈ?

'तैसैं मैं अलपबुद्धि'.. તેની પેઠે હું અલ્પબુદ્ધિ, નાવ છોડીને ભુજાથી દરિયો તરે,

વામન પુરુષ પહાડ પરના વૃક્ષના ફળને તોડવાને ઉતાવળો થઈને ઉમગે, પાણીમાં ચંદ્રમાનું બિંબ છે એને પકડવા જેમ બાળક જાય, એમ આવો હું એની પેઠે હું અલ્પબુદ્ધિ કહું છું. 'तैसैं मैं अलपबुद्धि नाटक आरंभ कीनौ'.. 'સમયસાર નાટક'નો મેં આરંભ કર્યો. મંદબુદ્ધિ, અર્થમાં એમ કર્યું છે. અલ્પબુદ્ધિ એટલે મંદબુદ્ધિ એવો શબ્દ કર્યો છે. અલ્પબુદ્ધિ છે. કહે છે કે મારી બુદ્ધિ અલ્પબુદ્ધિ છે, એમ કહે છે. કાર્ય મોટું મારે છે, બુદ્ધિ મારી થોડી છે. 'સમયસાર'. આહાહા! કુંદકુંદાચાર્ય, અમૃતચંદ્રાચાર્ય જેવા મોટા આભના થોર જેવા ધર્મ ધુરંધર જેમણે (સમયસાર) રચ્યું, એને હું હવે પદ્યમાં રચવા માંગુ છું. મારી બુદ્ધિ તો અલ્પ છે. 'नाटक समयसार (महाकार्य) प्रारंभ किया है'. મોટું કાર્ય. नाटक आरंभ कीनौ.

'गुनी मोहि हसैंगे'.. ગુણીઓ તો મને હસશે. ગુણી શબ્દમાં વિદ્વાન એવો અર્થ કરવો છેને આંહીં. વિદ્વાન લોકો તો હસશે. ગુણી છે એને તો કાંઈ નહીં, પણ વિદ્વાન જે બહુ બુદ્ધિવાળા ગણાય, એમ કહે છે, એ મને હસશે, હસશે. હાંસી કરેંગે કે આવું કામ આ શું તું લઈને બેઠો છે? તારું કામ છે આ? મહાન અમૃતચંદ્રાચાર્ય, કુંદકુંદાચાર્ય જેવા ધર્મના થાંભલા, ધર્મના ધુરંધર જેમણે (સમયસાર) બનાવ્યું એનો અર્થ તું પદ્યમાં તું આવો માણસ. ભઈ, હસો. વિદ્વાનો હસો. કોઈ પાગલ કહેગા. कहैंगे कोऊ बावरौ... પાગલ છે કહે આ માળો આવું કરીને... છતાં હું ભક્તિથી કરવા માંગું છું એમ કહે છે. ગમે એમ મને કહે, પણ હું તો સમયસાર નાટક રચવા માંગું છું. કહેંગે કે કોઈ પાગલ હોગા. એમ કહો તો કહો, પણ હું તો આને લખવા માગું છું. હવે એનો ન્યાય આપશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

સોનું-ચાંદી જે પહાડોની માટી છે તેને પોતાની સંપત્તિ કહે છે, શુભ ક્રિયાને અમૃત માને છે અને જ્ઞાનને ઝેર જાણે છે. પોતાના આત્મરૂપનું ગ્રહણ કરતો નથી, શરીર આદિને આત્મા માને છે, શાતા-વેદનીય જનિત લૌકિક—સુખમાં આનંદ માને છે અને અશાતાના ઉદયને આફત કહે છે. ક્રોધની તરવાર પકડી રાખી છે, માનનો શરાબ પીને બેઠો છે. મનમાં માયાની વક્રતા છે અને લોભના ચક્કરમાં પડેલો છે. આ રીતે અચેતનની સંગતિથી ચિદ્રૂપ આત્મા સત્યથી પરાઙ્મુખ થઈને જૂઠમાં જ ગુચવાઈ ગયો છે.

(શ્રી બનારસીદાસજી, નાટક-સમયસાર, મોક્ષ દ્વાર, પદ-૨૮)

પ્રવચન : ૫, પોષ વદ-૧૦, ગુરુવાર, તા. ૨૧-૧-૧૯૭૧
ઉત્થાનિકા પદ ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮ પર પ્રવચન

जैसैं काहू रतनसौं बींध्यौ है रतन कोऊ,
तामैं सूत रेसमकी डोरी पोई गई है।
तैसैं बुध टीकाकरि नाटक सुगम कीनौ,
तापरि अलपबुधि सूधी परिनई है।।
जैसैं काहू देसके पुरुष जैसी भाषा कहैं,
तैसी तिनिहुंके बालकनि सीख लई है।
तैसैं ज्यौं गरंथकौ अरथ कह्यौ गुरु त्योंहि,
हमारी मति कहिवेकौं सावधान भई है।।१३।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–બુધ=વિદ્વાન, પરનઈ=થઈ છે.

અર્થ :–જેવી રીતે હીરાની કણીથી કોઈ રત્નમાં છિદ્ર પાડી રાખ્યું હોય તો તેમાં રેશમનો દોરો નાખી દેવાય છે, તેવી જ રીતે વિદ્વાન સ્વામી અમૃતચંદ્ર આચાર્યદેવે ટીકા કરીને 'સમયસાર' સરલ કરી દીધું છે, તેથી અલ્પબુદ્ધિવાળા મને સમજવામાં આવી ગયું. અથવા જેવી રીતે કોઈ દેશના રહેવાસી જેવી ભાષા બોલે છે તેવી તેના બાળકો શીખી લે છે; તેવી જ રીતે મને ગુરુ–પરંપરાથી જેવું અર્થજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે તેવું જ કહેવા માટે મારી બુદ્ધિ તત્પર થઈ છે. ૧૩.

अर्थ :–जिस प्रकार हीराकी कनीसे किसी रत्नमें छेद कर रक्खा हो तो उसमें रेशमका धागा डाल देते हैं, उसी प्रकार विद्वान् स्वामी अमृतचन्द्र आचार्यने टीका करके समयसारको सरल कर दिया है, इससे मुझ अल्पबुद्धिकी समझमें आ गया। अथवा जिस प्रकार किसी देशके निवासी जैसी भाषा बोलते हैं वैसी उनके बालक सीख लेते हैं; उसी प्रकार मुझको गुरु परम्परासे जैसा अर्थज्ञान हुआ है वैसा ही कहनेको मेरी बुद्धि तत्पर हुई है।।१३।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

બનારસીદાસ કહે છે કે 'जैसैं काहू रतनसौं' હીરાથી 'बींध्यौ है रतन'.. કોઈ એક રતનને.. હીરાની કણીથી એક રતનને જેમ વીંધેલું હોય, તાર પાડેલો હોય, 'तामैं सूत रेसमकी

डोरी पोई गई है'.. તૈયાર કાણું હોય એમાં રેશમની દોરી પરોવે. છે ને? 'हीराकी कनीसे किसी रत्नमें छेद कर रक्खा हो...' એમ. હીરાની કણીએ રતનમાં કાણું પાડેલું તૈયાર છે, દોરી પરોવવી છે ફક્ત એમાં. 'तो उसमें रेशमका धागा डाल देते हैं'.. सूत હે ન? સૂત—રેશમ. ધાગા. રેશમનો ધાગો એમાં નાંખે છે. 'उसी प्रकार विद्वान स्वामी अमृतचंद्र आचार्यने'.. 'तैसैं बुध टीका'.. બુધનો અર્થ એટલો કર્યો અહીંયાં, અમૃતચંદ્રાચાર્ય. બીજામાં જરી અર્થ બીજો એક થોડો કર્યો છે. રાજમલ કવિ ટીકા બહુ સારી કરી છે. અમૃતચંદ્રાચાર્યે કળશ કર્યા, એમાં રાજમલે ટીકા કરી. 'समयसारको सरल कर दिया है'.. સાદી ભાષામાં 'સમયસાર'નું સ્વરૂપ સરળ કર્યું છે.

'जैसैं काहू देसके पुरुष, तापरि अलपबुधि सूधी परिनई है'.. 'इससे मुझ अल्पबुद्धिकी समझमें आ गया'.. એમ કહે છે. સહેલું કર્યું એટલે સમજમાં આવી ગયું. જેમ હીરાની કણીથી રતનનું છિદ્ર કર્યું હોય તો દોરી પરોવાય, એમ સહેલું કર્યું એટલે મારી સમજમાં આવી ગયું. અમૃતચંદ્રઆચાર્યે ઘણું સરળ (કર્યું) અને એમાં રાજમલની ટીકા, એથી અલ્પબુદ્ધિ મારી 'अलपबुधि सूधी परिनई'—સમ્યક્રૂપે પરિણમી છે. 'जैसैं काहू देस'.. બીજો અર્થ કરે છે હવે. કે ગુરુએ જેવું કહ્યું એવું મેં શીખી લીધું. એ એમ (અર્થ) કરે છે. બીજું. પહેલું આ કહ્યું. 'जैसैं काहू देसके पुरुष जैसी भाषा कहैं'—દેશના પુરુષ જેવી વચનવાણી કહે, 'तैसी तिनिहूंके बालकनि सीख लई'.. બાળકે તે પ્રમાણે શીખી લીધી. 'तैसैं गरंथकौ अरथ कह्यौ गुरु'.. અમૃતચંદ્રાચાર્ય.. 'સમયસાર'નો અર્થ અલૌકિક સમયસાર.. અને ભરતક્ષેત્રનું અદ્વિતીય નેત્ર. અજોડ.. અજોડ.. સમયસાર. એની કહે છે કે ટીકા गरंथकौ अरथ कह्यौ અમારા ગુરુએ—અમૃતચંદ્રાચાર્યે. નહીંતર તો એકદમ સમજમાં આ વાત આવે નહીં. (સમજાય) એટલું સરળ કરી દીધું ટીકાકાર અમૃતચંદ્રાચાર્યે.

'हमारी मति कहिवेकौं सावधान भई'.. જેમ ઓલો બાળક શીખી લે અને કહે, એમ મારી મતિ કહેવાને સાવધાન થઈ છે, લ્યો. 'बालक सीख लेते हैं, उसी प्रकार मुझको गुरु परम्परासे जैसा अर्थज्ञान हुआ है वैसा ही कहनेको मेरी बुद्धि तत्पर हुई है'.. બે અર્થ કર્યા. સરળ કર્યું, તેથી સમ્યક્ જ્ઞાનમાં સમજાઈ ગયું અને ગુરુએ જેવું કહ્યું તેવી ભાષા મેં શીખી લીધી. એ રીતે કહેવું, આવી કથની આમ કરવી, એમ શીખીને હવે હું તત્પર થઈને આ 'સમયસાર' કહું છું.

'अब कहते हैं कि भगवानकी भक्तिसे हमें बुद्धिबल प्राप्त हुआ है।'

(સવૈયા એકત્રીસા)

कबहू सुमति व्है कुमतिकौ विनास करै,
कबहू विमल जोति अंतर जगति है।

कबहू दया व्है चित्त करत दयालरूप,
　　　कबहू सुलालसा व्है लोचन लगति है।।
कबहू आरती व्है के प्रभु सनमुख आवे,
　　　कबहू सुभारती व्है बाहरि बगति है।
धरै दसा जैसी तब करै रीति तैसी ऐसी,
　　　हिरदै हमारै भगवंतकी भगति है।।१४।।

મૂળ શાસ્ત્ર :–શબ્દાર્થ : સુભારતી=સુંદર વાણી. લાલસા=અભિલાષા. લોચન=નેત્ર.

અર્થ :–અમારા હૃદયમાં ભગવાનની એવી ભક્તિ છે કે કોઈવાર તો સુબુદ્ધિરૂપ થઈને કુબુદ્ધિને દૂર કરે છે, કોઈવાર નિર્મળ જ્યોતિ થઈને હૃદયમાં પ્રકાશ આપે છે, કોઈવાર દયાળુ થઈને ચિત્તને દયાળુ બનાવે છે, કોઈવાર અનુભવની પિપાસારૂપ થઈને આંખો સ્થિર કરે છે, કોઈવાર આરતીરૂપ થઈને પ્રભુની સન્મુખ આવે છે, કોઈવાર સુંદર વચનોથી સ્તોત્ર બોલે છે. જ્યારે જેવી અવસ્થા થાય છે ત્યારે તેવી ક્રિયા કરે છે. ૧૪

अर्थ :–हमारे हृदयमें भगवानकी ऐसी भक्ति है जो कभी तो सुबुद्धिरूप होकर कुबुद्धिको हटाती है, कभी निर्मल ज्योति होकर हृदयमें प्रकाश डालती है, कभी दयालु होकर चित्तको दयालु बनाती है, कभी अनुभवकी पिपासारूप होकर नेत्रोंको थिर करती है, कभी आरतीरूप होकर प्रभुके सन्मुख आती है, कभी सुन्दर वचनोंमें स्तोत्र बोलती है, जब जैसी अवस्था होती है तब तैसी क्रिया करती है।।१४।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

લો, એમાં આવશે બધું. એ તો ભગવાનની ભક્તિ અને ભગવાન, આ (ચૈતન્ય) ભગવાન અને એની ભક્તિ ભેગી ભગવાનની ભક્તિ–બેય છે. વાત તો એમ જ આવેને. નિર્માનપણે તે કેમ બોલે? સર્વજ્ઞ પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ સર્વજ્ઞદેવ એની ભક્તિથી મારી બુદ્ધિમાં સમ્યક્‌પણે સમજાઈ ગઈ છે વાત એમ કહે છે. ભક્તિ છેને ભક્તિ? ભક્તિ છે એમ ક્યારે કહેવાય યથાર્થપણે? કે પોતાના ચૈતન્યની ભક્તિ જાગી છે, એને વ્યવહાર ભગવાનની ભક્તિ છે એમ કહેવામાં આવે. એકલી ભક્તિ ભગવાનની એમ ક્યાં હોય છે આંહીં? સમજાણું કાંઈ? જુઓ! ભગવાનકી ભક્તિસે હમેં બુદ્ધિ (પ્રાપ્ત હુઈ) હૈ. એમ જ બોલેને ભાષા.

'कबहू सुमति व्है कुमतिकौ विनास करै.. એ ભક્તિ. कबहू सुमति व्है कुमतिकौ विनास करै, कबहू विमल जोति अंतर जगति है'.. દેખો આવ્યું. ભગવાનની ભક્તિથી...

છે અર્થ. 'हमारे हृदयमें भगवानकी ऐसी भक्ति है जो कभी तो सुबुद्धिरूप होकर कुबुद्धिको हटाती है'. સમ્યગ્જ્ઞાન દ્વારા અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. આહાહા! 'कभी निर्मलज्योति होकर हृदयमें प्रकाश डालती है.. લ્યો. છે? ચૈતન્ય સ્વભાવ એનો પ્રકાશ થાય છે અંદરમાં. સ્વસન્મુખ થતાં.... સમજાણું? છે, આવશે, જુઓ.

'कबहू विमल जोति अंतर जगति है'.. સર્વજ્ઞદેવ પરમગુરુ એની જ્યાં ભક્તિ અંતરમાં ઉછળે છે ત્યારે અમારો ચૈતન્યપ્રકાશ પણ પ્રકાશમાં આવે છે, કહે છે. સર્વજ્ઞ સ્વભાવી, હું પણ સર્વજ્ઞ સ્વભાવી છું. એવા ભગવાન પરિપૂર્ણ સર્વજ્ઞ છે એમ જ્યાં ભાન થયું ત્યાં, હું પણ સર્વજ્ઞ થવાને લાયક છું એવી ચૈતન્યની જ્યોત અંદરમાંથી જાગે છે, કહે છે. શેઠ! આહા! 'कबहू विमल जोति'.. ચૈતન્ય નિર્મળ શુદ્ધ આનંદ અને જ્ઞાન નિર્મળ એવી જ્યોતિ અંતર જગતી હૈ—અંતરમાં જાગે છે. સમજાણું કાંઈ? 'कबहू दया व्है चित्त करत दयालरूप'.. ભક્તિમાં કુણપ—કરુણા આવી જાય છે ત્યારે દયાળ ચિત્ત થઈ જાય છે. કષાયની મંદતાથી દયાળ પરિણામ—બધા પ્રાણી પ્રત્યે અવિરોધભાવ આવે છે. સમજાણું કાંઈ? છે તો વિકલ્પ, પણ અવિરોધભાવ કરુણામાં આવે છે. 'दयालु होकर चित्तको दयालु बनाती है'.. એટલો અર્થ કર્યો છે.

'कबहू सुलालसा व्है लोचन लगति है'.. લ્યો. એ આવ્યું. અંતર ભક્તિ ચૈતન્યની આવી. 'कबहू सुलालसा—અભિલાષા કર लोचन लगति है'.. અંદર નેત્ર અંદરમાં ઠરી જાય છે. 'कभी अनुभवकी पिपासारूप होकर नेत्रोंको थिर करती है'.. અંતરમાં જ્ઞાનચક્ષુ દ્વારા ચૈતન્યના સર્વજ્ઞસ્વભાવને જોતાં અંતર જ્ઞાનચક્ષુ સર્વજ્ઞ સ્વભાવમાં ઠરી જાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? 'कबहू सुलालसा व्है'.. અનુભવની પિપાસા—લાલસા એટલે. અંતરની પિપાસા થતાં, ભગવાન આવા છે તો હું પણ એવો છું એવું અંતર્મુખ થતાં, લાલસા નામ અભિલાષા થતાં, પિપાસા થતાં 'लोचन लगति है'.. અંતર જ્ઞાનના નેત્રો અંતરમાં ઠરે છે. કહો સમજાણું કાંઈ? આ તો અધ્યાત્મકવિ છે ને અધ્યાત્મગ્રંથના અર્થ છે.

'लोचन लगति है'... અંતરના નેત્રો અંદરમાં ઠરે છે. 'શુદ્ધતા વિચારે ધ્યાવે'.. આવશેને આગળ. એમાં આવશે. 'શુદ્ધતા વિચારે ધ્યાવે, શુદ્ધતામેં કેલી કરે, શુદ્ધતામેં મગન રહે, અમૃતધારા વરસે'. શુભ અશુભ પરિણામ તો વિકલ્પ અને રાગ છે, દયા—દાન આદિ એ તો રાગ છે, કષાય છે. એનાથી રહિત આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ... ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞ પરમાત્માની જ્યાં ભક્તિ ઉગી, એવા સર્વજ્ઞસ્વભાવની હયાતીનો જ્યાં સ્વીકાર અંદર થયો તો અંતરમાં સ્વભાવ સન્મુખ જઈને નેત્રો આંખના અંતરનેત્ર ઠરે છે, કહે છે. સમજાણું કાંઈ? 'જો જાણી અર્હંત...' આવે છે ને? જે કોઈ અરિહંતના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયને જાણે, એનો મોહનો ક્ષય થાય છે. જે કોઈ અરિહંત ભગવાનના આત્માને, એની શક્તિને, એની દશાને

જાણે, એ અંતર વળીને–અંતરમાં વળીને એ મોહનો ક્ષય કરે છે, મિથ્યાત્વનો નાશ કરે છે. રાગની એકતા... સર્વજ્ઞસ્વભાવી આત્મા એની દૃષ્ટિ થતાં, સર્વજ્ઞસ્વભાવી દૃષ્ટિ થતાં રાગની એકતા તૂટી જાય છે. સમજાણું કાંઈ? ઝીણું તો બધું ઝીણું છેને આ. સવારેય ઝીણું હતું. આખું ચૈતન્ય દ્રવ્ય–વસ્તુ છે. સર્વજ્ઞ તીર્થંકર કેવળીએ જોયેલો આત્મા, એવો આત્મા જેના ખ્યાલમાં આવ્યો, કહે છે, એ તો સર્વજ્ઞસ્વરૂપીની ભક્તિ થતાં જ્ઞાન એમાં ઠરે છે. સમજાણું કાંઈ? બહારમાં વિકલ્પ છે એટલું એને કષાયની મંદતા(છે અને) અશુભ ટળે છે.

'कबहू आरती व्है कै प्रभु सनमुख आवै'.. લ્યો. એનાય બે અર્થ છે. આરતી અંદરમાં.. રતિ. આ–મર્યાદાએ રતિ. સમસ્ત પ્રકારે સ્વરૂપમાં રતિ થતાં અંતર્મુખ આનંદસ્વરૂપમાં રતિ–પ્રેમ થતાં પ્રભુ સન્મુખ ગતિ જાય છે. સમજાણું? 'प्रभु सनमुख आवै'.. બહારમાં જુઓ તો ભગવાનની સામે આરતી ઉતારવામાં એવો વિકલ્પ હોય છે. ભગવાનની આરતી ઉતરે છે. રાજા મહારાજા હોય છેને બહુ મોટા, (પર)દેશથી પાછા આવેને તો એની આરતી ઉતારે. વાંકાનેરમાં થાતું'તું તમારે. વનેચંદ શેઠ કહેતા'તા. સોનાની ઓલીથી.. શું કાંઈક કહે? એને કાંઈક બીજી ભાષા છે. (શ્રોતા : ગોર.) ગોર.. ગોર. એ ગોર કહેતા'તા, ગોર કહેતા'તા. કહેતા'તાને શેઠ. પોતે નગરશેઠ હતાને? (શ્રોતા : પોતે કરતા હતા) કરતા હતા આમ. સોનાની ઓલી લઈ, શું કહેવાય તમારી? ગીની, ગીની. સોનાની લાવીને આમ કાંઈક....ગોર કરે ગોર રાજાને, એમ આત્માને ગોર કરે છે. (એટલે આરતી ઉતારે છે.)

અનંત આનંદનો કંદ પ્રભુ ચૈતન્યમૂર્તિ વારી જાઉં તને, એમ એનો અર્થ છે હોં અહીંયાં. ગોરમાં 'વારિ જાઉં'નો અર્થ. એમ વનેચંદ શેઠ જરીક બતાવતા, કહેતા કે આમ અમે કરતા'તા. રાજા આવેને દરબાર. દરબાર હતા, કહે, આમ દેખાવ બધો ગરાશિયાનું બીજ હતું, દેખાવમાં. વાંકાનેર દરબાર. આવ્યા'તાને વ્યાખ્યાનમાં આવ્યા'તા. ૯૧માં આવ્યા'તા. (શ્રોતા : એ અને કુંવર બેય) બેય આવ્યા હતા વ્યાખ્યાનમાં. રાજબીજ દેખાય. રાજ ગ્યા ત્યાં રોયા. એ રાજ નાશવાન એમાં શું હતું? અવિનાશી ચૈતન્યનાં રાજની જ્યાં સંભાળ કરે, એની જ્યાં આરતી ઉતારીને વારિ જાઉં તારા આત્માને–મારા સ્વભાવને. અંદરમાં શાંતિ અને જાગૃતિ વીતરાગતાની થાય એનું નામ આત્માની સન્મુખ થઈને આરતી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

તમારા આ બધા ગીની પણ વારી જાય એમ ઉતારી નાંખ્યું એમ કહે છે. સોનાની ગીની નાંખીને, એમ કે નાંખીને, પણ સોનાની ગીનીની ગણતરી શી? એમ કહેતા હશે. ઉતારીને નાખી દે એટલે લઈ લે માણસો. (શ્રોતા : હજુરીયા લઈ જાય). હજુર લઈ જાય.

બીજું કોણ લઈ જાય? એનો હજુર માણસ હોયને હજુરીયો, ગીની લઈ લે. ગીનીથી આરતી ઉતારે. લોકમાં તો ઊંચું ગણે તે એ ગણેને. આંહીં સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાન ને શાંતિથી આરતી ઉતારે આત્માની. સમજાણું કાંઈ? (શ્રોતા : ગીનીનું....) ગીની શું હતો? ગીનામાં તો ગુનો છે. ગીની માને પોતાની તો ગુનો છે.

આ તો આત્મા ચૈતન્યરત્ન મહા ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તીર્થંકરે કહ્યો, એવા આત્માનું અંતરમાં જ્ઞાન સન્મુખ થતાં આત્માની અંદરમાં લીનતા થઈ જાય છે. પ્રભુ સન્મુખ આવે, જુઓ. દૃષ્ટિ પણ જ્યાં સન્મુખ જાય છે, સ્થિરતા પણ સન્મુખ થાય છે. બહારમાં ભગવાનની ભક્તિમાં આરતી ઉતારતા પણ પ્રભુ ઉપર લક્ષ જાય છે, બીજું લક્ષ છૂટી જાય છે.

'कबहू सुभारती व्हे बाहरि बगति है'.. લો. 'कभी आरतीरूप होकर... कभी सुंदर वचनोंमें स्तोत्र बोलती है'. ભારતી.. ભારતી. (શ્રોતા : ભારતી એટલે ભાષા) ભાષા. 'कबहू सुवांग'.. એવી વાણી—વચન ભગવાનની આમ સ્તુતિ કરે. તીર્થંકરદેવ ત્રિલોકનાથની વાણી દ્વારા ગણધરો સ્તુતિ કરે. ૧૦૦૮ નામ દ્વારા ઈન્દ્રો સ્તુતિ કરે. ગણધરો કરે, ઈન્દ્રો કરે, બીજા સાધારણ સંતો પણ (કરે.) ૧૦૦૮ નામ આવે છે. ચાર-પાંચ સ્તુતિ છે. બનારસીદાસે કરેલી છે. આવે છેને ઓલામાંય 'સ્તવન મંજરી'. 'સ્તવનમંજરી'માં આવે છે બનારસીદાસના ભગવાનના ૧૦૦૮ નામ આવે છે. આવ્યાં છેને આમાં. હા, છે. 'સ્તવન મંજરી' છેને આપણે પુસ્તક. એમાં ૧૦૦૮ નામ. બનારસીદાસ તો બહુ જબ્બર. ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા, બાયડી, છોકરાવાળા હતા. પણ એ એને ઘેરે રહ્યું ને આ રુચિ અંદર દૃષ્ટિ ઉડી ગઈ હતી આખી. આસક્તિનો ભાવ હોય એ ઉપાધિ છે એમ જાણીને એને ત્યાગવા ચાહે છે. એ સવારમાં આવ્યું'તું.

'कबहू सुभारती व्हे बाहरि बगति है'.. ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે એમ. બોલતી હે, ભક્તિ બોલતી હે બહાર. 'बगति है'.. ભાષા તો એને પદમાં ... કરેને. 'धरै दसा जैसी तब करै रीति तैसी ऐसी'.. ભગવાનની ભક્તિ... 'जब जैसी अवस्था होती है तब वैसी क्रिया करती है'. બહારની ભક્તિનું આવે તો એ પ્રકારે ક્રિયા થાય, અંદરમાં આનંદની ભક્તિ આવે તો અંદરમાં સ્થિરતા થાય. એવી જ્યાં જ્યાં જે પ્રકારે હોય ક્રિયા તે પ્રમાણે એ ક્રિયા બનતી હોય છે.

'हिरदै हमारै भगवंतकी भगति है'.. લો. આહાહા! આ ભગવંત પણ હોં. સર્વજ્ઞદેવ કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા જેને એક સમયમાં ત્રણ કાળ ત્રણ લોક જણાણા છે. આહાહા! લોકોને નામની ખબર ન મળે કે અરિહંત કોને કહેવા? અરિહંત શું છે? અરિહંત ભગવાન એક થઈ ગયા અમારે ત્રણ કાળના જાણનારા. શું પણ ત્રણ કાળના જાણનારા? જેને ત્રણ

કાળ એક સમયમાં ઝપટમાં લઈ લીધો છે. એ તે કેવડું જ્ઞાન ને કેવડું મોટું ને કેટલી મહિમા એની. એવા સર્વજ્ઞદેવને.... ઉપર કહે છે, હમારે હૃદયમાં ભગવાનની ભક્તિ છે. શ્રીમદ્‌માં એક આવે છે. તમારે એમ કે માળા ગણવી. શેની? ‘સર્વજ્ઞદેવ પરમગુરુ.’ એમાં આવે છે. દેવ ને ગુરુ બેય નાંખ્યા ભેગા. એવી શૈલીથી નાંખ્યું છેને. સર્વજ્ઞદેવ પરમગુરુ.. સર્વજ્ઞદેવ પરમગુરુ.. સર્વજ્ઞદેવ પરમગુરુ.. સર્વજ્ઞ શક્તિની દિવ્યતા પ્રગટી એ જ પરમગુરુ છે. એમ જેને અંતરના ભાનમાં આવે છે એને આત્માની સન્મુખમાં જઈને શાંતિ વળે છે એમ કહે છે. भगवंतकी भगति है, લ્યો. તબ તૈસી ક્રિયા હોતી હૈ. ‘हिरदै हमारै भगवंतकी भगति है’. લો. अब नाटक समयसारकी महिमा वर्णन करते हैं.. જુઓ હવે. ‘સમયસાર’ની મહિમા. કવિ પણ જબ્બર છેને.

मोख चलिवेकौ सौन करमकौ करै बौन,
　　जाके रस-भौन बुध लौन ज्यौं घुलत है।
गुनको गरन्थ निरगुनकौ सुगम पंथ,
　　जाकौ जसु कहत सुरेश अकुलत है।।
याहीके जु पच्छी ते उड़त ग्यानगगनमैं,
　　याहीके विपच्छी जगजालमैं रुलत है।
हाटकसौ विमल विराटकसौ विसतार,
　　नाटक सुनत हिये फाटक खुलत है।।१५।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–સૌન=સીડી. બૌન=વમન. હાટક=સુવર્ણ, ભૌન(ભવન)=જળ.

અર્થ :–આ નાટક મોક્ષમાં જવાને માટે સીડી સ્વરૂપ છે, કર્મરૂપી વિકારનું વમન કરે છે, એના રસરૂપ જળમાં વિદ્વાનો મીઠાની જેમ ઓગળી જાય છે, એ સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોનો પિંડ છે, સરળ રસ્તો છે, એના મહિમાનું વર્ણન કરતાં ઇન્દ્રો પણ લજ્જિત થાય છે, જેમને આ ગ્રંથના પક્ષરૂપ પાંખો પ્રાપ્ત થઈ છે તેઓ જ્ઞાનરૂપી આકાશમાં વિહાર કરે છે અને જેને આ ગ્રંથના પક્ષરૂપ પાંખો નથી તેઓ જગતની જંજાળમાં ફસાય છે. આ ગ્રંથ શુદ્ધ સુવર્ણ જેવો નિર્મળ છે, વિષ્ણુના વિરાટરૂપ જેવો વિસ્તૃત છે, આ ગ્રંથ સાંભળવાથી હૃદયનાં દ્વાર ખૂલી જાય છે. ૧૫

अर्थ :–यह नाटक मोक्षको चलनेके लिए सीढ़ी स्वरूप है, कर्मरूपी विकारका वमन करता है, इसके रसरूप जलमें विद्वान् लोग नमकके समान लीन हो जाते हैं, यह सम्यग्दर्शनादि गुणोंका पिण्ड है, मुक्तिका सरल रास्ता है, इसकी महिमा वर्णन करते हुए इन्द्र भी लज्जित होते हैं, जिन्हें

इस ग्रन्थकी पक्षरूप पंखे प्राप्त हैं वे ज्ञानरूपी आकाशमें विहार करते हैं और जिसको इस ग्रन्थकी पक्षरूप पंख प्राप्त नहीं है वह जगतके जंजालमें फँसता है, यह ग्रन्थ शुद्ध सुवर्णके समान निर्मल है, विष्णुके विराटरूपके सदृश विस्तृत है, इस ग्रन्थके सुननेसे हृदयके कपाट खुल जाते हैं।।१५।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'मोख चलिवेकौ सौन'.. ભગવાન આત્માને મોક્ષ થવાનું આ શુકન છે પહેલું. જેને 'સમયસાર' મળ્યું, જેને 'સમયસાર' ગ્રંથ મળ્યો, એમ કહે છે આંહીં તો ભાઈ. આહાહા! જુઓ! સીઢી સ્વરૂપ છે 'સમયસાર'. નિમિત્ત રૂપે શાસ્ત્ર, ભાવરૂપે આત્માને 'સમયસાર' (કહ્યો). સમજાય છે? 'मोख चलिवेकौ सौन'.. શુકન થયાં પહેલા. શુકન થયા કે મોક્ષ તમારો હવે તૈયાર. જેણે 'સમયસાર'નો પક્ષ કર્યો. 'સમયસાર' ભરતક્ષેત્રનું અલૌકિક, કેવળજ્ઞાનીને ભૂલાવે એવું શાસ્ત્ર છે. કેવળજ્ઞાનીની જરૂર ન પડે એવું એ શાસ્ત્ર છે. કેવળજ્ઞાનીની જ વાણી છે. સીધી પરંપરાએ આવેલી, એવી એ વાત બીજે ક્યાંય છે નહીં. આહાહા! 'मोख चलिवेकौ सौन'.. શુકન.. શુકન. અથવા સીઢી. અર્થ સીઢી કર્યો છે. બાકી શુકન છે એ. ખરેખર તો એ મોક્ષ જવાનું શુકન થયું એને. 'સમયસાર' કાને પડ્યું અને સાંભળવામાં મળ્યું. આંહીં તો એ જ છે. મળ્યું સાંભળવા એ તો શુકન થઈ ગયા એના, કહે છે. એય! આહાહા!

'मोख चलिवेकौ सौन करमकौ करै बौन'.. કર્મનો તો નાશ કરી દે. વિકારકા તો વમન. बौन એટલે વમન. વમન કરવું, વમન કરવું. આને (આત્માને) પ્રાપ્ત થવું અને (વિકારનું) વમન કરવું. ભાષા જુઓ. 'સમયસાર' શાસ્ત્ર અલૌકિક ગ્રંથ. એની મુખ્યતાથી વાત કરે છે, પણ એનો વાચ્ય આત્મા (અને વાચક)—બેય, કહે છે કે જેને લક્ષમાં આવ્યું એને તો મોક્ષના શુકન થઈ ગયા હવે. અને સીઢી થઈ ગઈ હવે ચડવાની. પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ થવાની એ શ્રેણી મળી ગઈ.

'करमकौ करै बौन' – કર્મનું તો વમન કરી નાંખે છે. કર્મરૂપી વિકાર... ભગવાન આત્મા નિર્વિકારી આનંદમૂર્તિ અતીન્દ્રિયસ્વરૂપ એનું જેને લક્ષ થયું એ 'સમયસાર' જેને અંતર પ્રાપ્ત થયું એ તો કર્મના વિકારનું વમન કરી નાંખે છે, ઉલ્ટી કરી નાંખે ઉલ્ટી. ફરીને લેવાનું... લઈ શકે (નહીં.) વમનનો અર્થ એ છે. વમી નાખ્યું એ ફરીને લેવાય નહીં. એમ જેને 'સમયસાર' એવો આત્મા અને 'સમયસાર' એવી વાણી 'સમયસાર'ની મળી, એને વિકારનું વમન થઈ જાય છે, એને વિકાર ફરીને થતો નથી. એમ અપ્રતિહતભાવ કહે છે અહીંયાં. આહાહા!

એ આત્મા ચૈતન્યસ્વરૂપ ભગવાન પૂર્ણ આનંદનો રત્નાકર, એનું જેને શ્રવણ મળ્યું અને શ્રવણ કરીને જેણે સ્વ-સન્મુખની રુચિ કરી, કહે છે કે એણે કર્મના વિકારને તો વમન નામ વ્યય કરી નાંખ્યો અને પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિની શ્રેણી માંડી એણે. શુકન થયાં એના. આહાહા! કહો, સમજાણું કાંઈ? કહે છે કે આ પંચમકાળ છે તો એને મોક્ષને માટે શું? કે જેને 'સમયસાર' મળ્યો એને મોક્ષનું શુકન થઈ ગયું, મોક્ષની સીઢી મંડાઈ ગઈ. પંડિતજી! આહાહા!

'સમયસાર' શાસ્ત્ર એક—એક ગાથા, એની ટીકા ઓહોહો! એકલા રસ ભર્યા છે. સત્‌ના સત્‌ના સત્યના જ અંદર એકલા અમૃતનાં ઘૂંટડા ભર્યા છે અંદર. એવો આ 'સમયસાર'.. 'जाके रस-भौन बुध लौन ज्यौं घुलत है'.. જેના રસ રૂપી 'भौन' એટલે પાણી—જળ. જેના રસરૂપી જળમાં બુધ 'लौन' પાણીમાં જેમ મીઠું ગળી જાય.. મીઠું—નમક. 'जाके रस भौन'—ભવન. પછી જળ કહ્યું છે, મૂળ તો જળ કહેવું છે. જળ કહ્યું છેને પાછળ. ભૌનનો અર્થ ભવન કરી જળ, મૂળ તો જળમાં મીઠું ભળી જાય છે. 'जाके रस-भौन'.. જેનો આત્મરસ, જેમ પાણીમાં મીઠું ભળી જાય એમ બુધનું આત્મજ્ઞાન એમાં એકાકાર થઈ જાય. 'घुलत'—એકાકાર થઈ જાય છે. બહુ ટૂંકી ભાષામાં... અને કવિ છેને, અધ્યાત્મ કવિ છે. ઉપમા પણ થોડી આપીને મોટું ઘણું સમજાવે છે અંદર.

કહે છે, જેનો આત્માનો રસ આવ્યો અને 'સમયસાર' અનુભવરસને બતાવે છે. સમજાય છે કાંઈ? લાખ વાતની વાત કરો ક્રોડ અબજ બધી, પણ એ આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ પૂર્ણાનંદ પ્રભુ એનો અનુભવ એવો રસ, પાણીમાં જેમ નમક—મીઠું 'घुलत है'—એકમેક થઈ જાય છે, એમ આત્માની દશા આનંદની, આત્મા સાથે એકમેક થઈ જાય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'बुध लौन'.. બુદ્ધ હોં જ્ઞાની—તત્ત્વજ્ઞાની એમ. 'रसरूप जलमें विद्वान लोग. बुध' છેને? વાસ્તવિક તત્ત્વને સમજનાર, સમયસારના વાસ્તવિક તત્ત્વને પકડનાર એવા બુદ્ધ નામ જ્ઞાનીઓ, વિદ્વાન લોગ 'नमकके समान लीन'.. પાણીમાં જેમ મીઠું એકમેક થઈ જાય છે, આહાહા! એમ પોતાની વર્તમાનદશા અંતરમાં લીન થાય છે. એને 'સમયસાર' પ્રાપ્ત થયું ને એને 'સમયસાર'ની વાણી મળી. કહો, આટલા વખાણ છે આના.

'गुनको गरन्थ निरगुनकौ सुगम पंथ'.. ગુણનો તો ગ્રંથ છે. સમ્યગ્દર્શન આદિ ગુણોનો તો પિંડ આત્મા છે. સમયસાર એટલે કે આત્મા અને આત્મા એ સમ્યગ્દર્શન—જ્ઞાન—ચારિત્ર, જીવત્વ, ચૈતન્યશક્તિ આદિ આવે છેને, એ બધા ગુણનો ગાંઠડો છે. આહાહા! ગુણનો ભંડાર. સમ્યગ્દર્શન આદિ ગુણોનો પિંડલો છે એ તો. પિંડ પડ્યો, પિંડ આખો છે. આહાહા!

'गुनकौ गरन्थ निरगुनकौ सुगम पंथ... निरगुन' એટલે મુક્તિનો તો સરળ રસ્તો છે. જેમાં રાજસ, તમસ પ્રકૃતિ આદિ, ક્રોધ–માન–માયા–લોભ આદિ નથી. વિકારી ગુણો નથી એવો નિર્ગુણ એવી મુક્તિ એનો એ સરળ રસ્તો છે. લ્યો, આ રસ્તો છે. આહાહા! શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવ સમયસાર દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ, નોકર્મરહિત એવું જ્યાં અંતર ભાન થયું, એને કહે છે કે મોક્ષનો તો સરળ પંથ હાથ આવી ગયો. સરળ રસ્તો આવી ગયો સરળ. આહાહા! ક્રિયા કરીને દુઃખ વેઠી વેઠીને આત્મા પ્રાપ્ત થશે, મોક્ષ થશે, મરી ગ્યો અનંતકાળથી કહે છે. આ તો સરળ.. જેવું એનું સ્વરૂપ છે–ચૈતન્ય, આનંદનો સાક્ષાત્કાર થતાં એને સરળપણે મુક્તિ થાય છે. રસ્તો સરળ હાથ આવી ગયો. જેને જોયો એમાં હવે રમવાની રીત એને હાથ આવી ગઈ. સમજાણું કાંઈ? એમ કહે છે.

'ધવલ'માં આવે છેને? દિઠમગ્ગિ એવું આવે છે. અદિઠમગ્ગિ, દિઠમગ્ગિ. મિથ્યાત્વીએ માર્ગ કોઈ દિ' જોયો નથી અને સમકિતીએ દિઠમગ્ગિ–માર્ગ જોયો છે કે આ આત્મા આ પવિત્ર શુદ્ધ ચૈતન્ય. એમ આમ થાય–એકાગ્ર થાય એ માર્ગ જોયો છે. 'દિઠમગ્ગિ' લીન થાય છે. માર્ગ એને રસ્તો હાથ આવી ગયો, એને માર્ગનું સહેલાપણું મળી ગયું એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! 'गुनकौ गरन्थ निरगुनकौ सुगम पंथ'.. સુગમ છેને. સુગમની વ્યાખ્યા કરી સરળ, એમ. સુગમ એટલે સરળ. સુ–ગમ.

'जाकौ जसु कहत सुरेश अकुलत है'.. સમયસારના જશ કહેતાં ઇન્દ્રો અકળાય છે. છેને? इसकी महिमा वर्णन करते हुए इन्द्र भी लज्जित होते हैं. અરે! કેનું કહું? શું કહું એનું? ઓહો! ભગવાન આત્મા સમયસાર વાચક અને સમયસાર વાચ્ય, એની વાત કરતાં ઇન્દ્ર પણ લજ્જિત થાય. અરે! નાને મોઢે મોટી વાતું કરું છું આ, એમ થઈ જાય અંદર. એવો આ સુગમ પંથ છે. આ કોઈ દિ' વાંચ્યું નહીં હોય એવું. શેઠ! કહો, વાંચ્યું નથી. હવે આ વાંચજો હવે, રાખ્યું છે તો. બહુ સરસ છે આ. આમાં તો 'ઘરે ઘરે' આવે છેને ઓલામાં. આવે છેને છેલ્લે ક્યાંક નથી આવતું? પાછળ. શું આવે છે? એમ કાંઈક આવે છે. હા, આવે છે એમ હોં.

'पांडे राजमल्ल जिनधर्मी'.. પોતે (બનારસીદાસ) લખે છે. આ 'કળશટીકા'. આ 'કળશટીકા' એમાંથી આ બનાવ્યું છે. 'पांडे राजमल्ल जिनधर्मी, समैसार नाटक के मर्मी' રાજમલ મર્મી હતા. ત્યારે વળી અત્યારના પંડિત કેટલાક કહે છે કે એમાંથી ભૂલ કાઢો, ભૂલ કાઢો, સુધારો. બનારસીદાસ કહે છે કે 'સમયસાર'ના તો મર્મી હતા. 'तिन गरंथकी टीका कीनी, बालबोध सुगम कर दीनी'.. જુઓ, આંહીં સુગમ આવ્યું. 'तिन गरंथकी'– તેના ગ્રંથ વાંચીને ટીકા કરી બાળબોધ–સાધારણ માણસ સમજે એવી ટીકા. છેને આ

કળશટીકા. યે દેખા હૈ કિ નહીં? કળશટીકા' છે કે નહીં, કળશટીકા હૈ? આ બહાર પડવાનું પહેલું નવનીતભાઈથી થયું છે. એ પણ નવનીતભાઈથી થયું. આ નહીં? અમે જંગલમાં ગયા અને તમે આવ્યા સામે. કો'ક હતુંને એમની સાથે? આ તે દિ' આ યાદ આવ્યું, તે દિ' વળી આવ્યું. કેટલા વરસથી યાદ..? રસ્તામાં, નહિ? કે આ એક છે. રાજમલની ટીકા બહુ ઊંચી ઘણી. એનું ગુજરાતી થાય તો ઘણું... લ્યો.

'बालबोध सुगम कर दीनी, इहि विधि बोध-वचनिका फैली'.. આ જ્ઞાનની વચનિકા ફેલી. જ્ઞાન (આત્મા) સમજાવે છે. 'समै पाय अध्यातम शैली. प्रगटी जगमांही जिनवानी घर घर नाटक कथा बखानी'.. પંડિતજી! આમ લખે છે, જુઓ. ઘર-ઘર નાટકની ચર્ચા હોને લગી. નાટકની ચર્ચા ઘર-ઘર હોને લગી. કહે, આવું સમયસાર સાધારણ? અરે! સાંભળને હવે. છોકરાને—બાળકને આ તત્ત્વ હાથમાં આવવું (સહેલું નથી). આ મનુષ્યદેહ મળ્યો... 'घर घर नाटक कथा बखानी'... જુઓ, પોતે લખ્યું છે. પાછળ છે પાછળ. (શ્રોતા : ઉસ સમય ખૂબ પ્રચાર હુઆ) પ્રચાર હુઆ હૈ. અભી યે પ્રચારકા યુગ હૈ. 'સમયસાર'કા પ્રચારકા યુગ હૈ, શેઠ! 'जाकौ जसु कहत सुरेश अकुलत है'.. સુર નામ દેવ, એનો ઈશ નામ ઈન્દ્ર પણ अकुलत है. અરે! હું કોની વાત કરું? જ્યાં ગણધરો અને સર્વજ્ઞોની વાણીમાં પણ જેની પૂરી વાત આવતી નથી. એમાં હું એક ઈન્દ્ર, કહે છે કે 'સમયસાર'ના વખાણ કરતા... આત્મા ને વાણી બેય હોં, ઈન્દ્ર અકુળાય છે.

'याहीके जु पच्छी ते उड़त ग्यानगगनमैं'.. જે કોઈ આ સમયસારનો પક્ષી થાય, જેમ પંખી ઉડે આકાશમાં... એ પક્ષી એટલે પંખી પાછું કર્યું. 'याहीके जु पच्छी'... આ સમયસાર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરે કહેલો આત્મા અને એની જે વાણી એનો જે પક્ષ કરે તે 'उड़त ग्यानगगनमैं'.. એ પંખી જેમ ગગનમાં ઉડે, એમ આ 'સમયસાર'નો પક્ષ કરનાર સમ્યગ્જ્ઞાનમાં ઉડીને આગળ ઊર્ધ્વમાં ચાલ્યો જાય છે. આહાહા! જુઓને કેટલી વાત છે. (શ્રોતા : પણ આપ તો એમ કહો છો કે આત્માનો અનુભવ કર્યા વિના પક્ષ એવો થાય નહીં.) આંહીં તો અનુભવ થયો એની જ વાત છે આંહીં. એનો પક્ષ કર્યો એનો અર્થ એ છે. લ્યો, એ ચેતનજી યાદ આવ્યા વળી આમાં. એય ચેતનજી! ક્યાં ગયા? શુદ્ધનયનો પક્ષ. જુઓ અહીંયાં આ આવ્યું. પક્ષનો અર્થ એ કે એને—આત્માને જેણે પડખામાં લીધો, એનો પક્ષ કર્યો. પડખું ફેરવી, રાગ ને પર્યાયબુદ્ધિ ફેરવીને સ્વનો પક્ષ કર્યો એ જ્ઞાનગગનમેં ઉડતે હૈં. હવે ટાણે—ટાણે બધું યાદ આવવું જોઈએને બધું. આહાહા!

એ આંહીં છેને. આંહીં લખ્યું. જુઓ. ઈસકી મહિમા હોનેસે... 'जिन्हैं इस ग्रंथकी पक्षरूप पंखे प्राप्त' હુઈ. જુઓ. જેને આ ગ્રંથની હોં, પક્ષરૂપ પંખે પ્રાપ્ત હુઈ.. દેખો. એના

પક્ષનો પંખી, પાંખ છે એ પક્ષનો પાંખ છે. આમ વસ્તુ છે, વસ્તુ આમ છે. ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરની દિવ્યધ્વનિનો આ સાર છે. સમજાણું કાંઈ? કહે છે, જેને ग्रंथकी पक्षरूप पंखे प्राप्त हैं वे ज्ञानरूपी आकाशमें विहार करते हैं. પંખી આકાશમાં સહેજે સહેજે વિહાર કરે. કંઈ ભવન આડા આવે નહીં, પાણી આડા આવે નહીં, દરિયા આડા આવે નહીં, વેળુ આડા આવે નહીં, વંટોળિયો આડો આવે નહીં. એય! એમ જેણે 'સમયસાર'નો પક્ષ કર્યો એને આગળ વધવાને કોઈ વિઘ્ન આડા આવે નહીં એમ કહે છે. આહાહા! ભારે કર્યું ભાઈ. ભૂમિકા કરે છે આ તો હજી. સમજાય છે કાંઈ?

'याहीके विपच्छी'.. પક્ષી એટલે પક્ષકાર. પક્ષકારનો અર્થ એ કે આત્માના અનુભવનો પક્ષ જેણે કર્યો 'ते उड़त ग्यानगगनमैं'.. એ જ્ઞાનરૂપી આકાશ જે અપરંપાર જ્ઞાન છે એવી જ્ઞાનની દશામાં એ આગળ વધી જાય છે. 'याहीकै विपच्छी'.. લ્યો. પક્ષી અને વિપક્ષી. જેને આ 'સમયસાર'ની પાંખો મળી નથી અને વિપક્ષી—એનો અનાદર કરનાર છે. 'याहीके विपच्छी जगजालमैं रूलत है'.. ચોર્યાશીની ગતિમાં નર્ક ને નિગોદમાં જનારા છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? માળે પણ ભારે. એટલે આ ટીકા... સમયસાર... કોણ કહેતું હતું? ભાઈ હમણાં રામજીભાઈ કહેતા'તા. ભારે કવિ, કહે, ભારે કવિ. નહીં રામજીભાઈ? કવિ એ જબ્બર કવિ છે. જુઓને પણ. અને પુસ્તકે ય એવું સરસ બન્યું હોં. શબ્દો જુદા, છૂટા કે ઓલા.. બહુ સરસ બન્યું છે પુસ્તક. ઓલું તો આવું નાનું લાગે આવું, ગ્રંથ જેવું લાગે. આ કંઈ મોટા સિદ્ધાંત જેવું લાગે. માણસને બહારની મહિમા છેને. ઉડાવી (સત્યના) પક્ષને. (શ્રોતા : સત્યનો મુકાબલો કરવો જોઈએ.) મુકાબલો કરવો... ત્યારે એમ થાય ને કે આહાહા!

ચાંદીમાં મઢ્યું'તું. જુઓને 'સમયસાર' ચાંદીમાં.. એ તો મળ્યું નહીં, નહીંતર તો આ સોનામાં નાંખવું હતું એનું. ટીકા મળી ને આ તો મૂળ અક્ષરો મળ્યા નહીં. કુંદકુંદાચાર્યનાં મૂળ શ્લોકો એમનાં હાથના મળ્યા નહીં. છેને ૨૦૦૦ના છેને? તાડપત્ર ઉપર કર્યા'તા તાડપત્ર ઉપર. એમના હસ્તકના હોય તો સોનાએ મઢવા હતા એના. ૪૧૫ શ્લોકો સોનામાં તે દિ' હોં. હવે તો પછી પૈસા વધી ગયા છે. એય, શેઠ! આ તો તે દિ' પહેલાંની વાત છે હોં. તે દિ' તો પૈસા પાંચ હજાર આપે તો આમ લોકો ખુશ ખુશ થઈ જતા. હવે અહીં પાંચ હજાર તો કાંઈ ગણતરી ન મળે. હવે ૨૫—૨૫ હજાર, ૫૦—૫૦ હજાર દેનારા સ્હેજે સાધારણ માણસ-સાધારણ માણસ હોય છે. છે શું? પૈસાની કિંમત શું પણ એમાં? આહાહા! (શ્રોતા : પૈસાની કિંમત ઘટી ગઈ). ઘટી ગઈ. વાત સાચી. એક આનો, એક રૂપિયાનો એક આનો થઈ ગયો અત્યારે. એક આનાની કિંમત જેટલો એક રૂપિયો. હવે એની કિંમત શું? આહા!

આવો 'સમયસાર'... આવે છેને? 'ઓમકાર (ધ્વનિ) સુની અર્થ ગણધર વિચારે..' દ્રવ્યભાવ એમ આવે છે નહીં એમાં? આપણે પણ દ્રવ્ય.... નહીં ઓલું છપાવ્યું છેને? છપાવ્યું છેને પાનું. આ લ્યો એક બનારસીદાસનું. 'દ્રવ્યભાવ ઓમ.' દ્રવ્ય એટલે ઓમકાર અક્ષર, ભાવ એટલે આત્મા. એવો જેને પક્ષ થયો અને ઓંકાર અંદરથી આવ્યો. અંદરથી જાગ્યો કહે છે એ, એમ કહે છે. એ તો 'उड़त ग्यानगगनमैं..' અમાપ, અપરિમિત જ્ઞાનમાં એ તો ચાલ્યો, ગતિ કરીને ચાલ્યો જાય છે. આહાહા! એની ગતિને રોકી શકે નહીં કોઈ જગતમાં. અને એ રૂકવા માટે નીકળ્યો નથી. એ તો ચડવા માટે નીકળ્યો છે કહે છે. આહાહા! જુઓને એક શૈલી બનારસીદાસની પણ.

'याहीके विपच्छी जगजालमैं रूलत है'.. લ્યો. એના જે ગ્રંથની પક્ષરૂપ પંખ નથી, આવા 'સમયસાર' અમૃતસ્વરૂપ એનો જેને પક્ષ નથી, એ જેને મળ્યું નથી, એનું જેને લક્ષ નથી, એનું જેને દક્ષ નથી, એને પ્રત્યક્ષ થતું નથી. તેથી એ જગત જંજાળમાં ફંસતે હૈં. ચોર્યાશી લાખ અવતારમાં જગતકે જંજાળમેં ફંસતે હૈં. વિકલ્પથી માંડીને બધો જંજાળ એનો જેને પક્ષ છે, આનો (સમયસારનો) જેને વિપક્ષ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

આ ઓલો કહે કે આ 'સમયસાર' ગુરુની વાણી છે. એક મને કહેતો'તો. સાધુ આવ્યા હતા એક ફેરી ઓલા તમારા કોણ? દર્શનવિજય. (શ્રોતા : ત્રિપુટી) ત્રિપુટી. એય! હતા કે નહીં અહીં? આંહીં આવ્યા'તા. કહે, આ 'સમયસાર' તો ગુરુની વાણી છે. દેવની વાણી અમારે હોય. સારી વાત છે, કીધું. ભવિ છો કે અભવિ કીધું તમે? દર્શનવિજય છેને નામ? તમારું નામ શું? કીધું. કહે, દર્શનવિજય. આ ૯૯ની વાત છે. ૯૯ની પોષ મહીનાની વાત છે. પછી આંહીંથી નીકળ્યા વિહારમાં. પછી ત્યાં મળ્યા'તા કાંપ(વઢવાણ)માં. ત્યાં મળ્યા'તા. (શ્રોતા : ઢીલા પડી ગયા છે) ઢીલા પડી ગયા છે. જુઓ ઓલો પુન્યવિજય ગયો, પુન્યવિજય શું? (શ્રોતા : પુનમચંદ) પુનમચંદ. કહે, આપણે બે પક્ષ કરીને કહીએ. હવે રહેવા દ્યો. એ ત્યાં મને પકડ્યો'તો એક શબ્દમાં. હવે એ રીતે પૂછ્યું કે તમારું નામ? હું દર્શનવિજય. ભવિ છો કે અભવિ ખબર છે? એ ખબર ન પડે. ભગવાનની વાણીની પરીક્ષા કરવા નીકળ્યા તમે. ભવિ–અભવિની ખબર ન મળે. પછી ફરી ગયો હોં પછી. પછી કહે, ના, ના, એ ગ્યું હવે. હવે ફેરવવા માંગે, હવે ન ફરે એ. હજી ભવિ છું કે અભવિનું ખબર ન મળે, અનંત સંસારમાં કોઈ દિ' ભવ ઘટે નહીં એવો છું કે નહીં એ ખબર ન મળે અને વીતરાગની વાણીની પરીક્ષા કરવા નીકળ્યા. ગુરુની વાણી ને આ વીતરાગની. ના પણ માળો જરીક ડાહ્યોને, પણ પકડાઈ ગયો'તો.

ત્યાં કહ્યું. ઓલા પૂનચંદજીને કે રહેવા દે, એની સામે કાંઈ કહેવાય એવું નથી, કહે.

એક વચનેથી મને પકડ્યો'તો ત્યાં. અલ્યા, વીતરાગની વાણી ને વીતરાગની પરીક્ષા? હજી અનંત સંસારી જીવ અભવિ છું એનો પણ તને સંદેહ છે. એને ભવના અભાવવાળા ભગવાન ને એની વાણી કેવી હોય એ પરીક્ષા કરવા નીકળે, બને નહીં કોઈ દિ'. સમજાણું કાંઈ? જયંતિભાઈ! આ એ કહે છે જુઓ. અહીંયાંનો પક્ષી તો જ્ઞાનગગનમેં ઉડી જાય છે અડીને. ક્યાંય એને રોકનાર નથી. કેવળજ્ઞાનમાં ચાલ્યો જાય છે પૂર્ણ થઈને. આહાહા! याहीके विपच्छी—એને વિપરીત કરનારો जगजालमैं रूलत है... જગની ચોરાશીની જાળમાં રૂલત—રખડશે.

'हाटकसौ विमल'.. હાટક એટલે સોનું. શુદ્ધ સુવર્ણ એવો ભગવાન વિમલ છે અને વાણી પણ એવી વાણી વિમલ છે. શ્રીમદ્દે કહ્યુંને. 'વચનામૃત વીતરાગનાં...' લ્યો, વાણીને અમૃત કીધું. 'વચનામૃત વીતરાગના પરમ શાંત રસ મૂળ...' ક્યાંય દુનિયામાં એ ચીજ નથી. સમજાય છે કાંઈ? વીતરાગની વાણી, વીતરાગપણાની આમ શુદ્ધ સુવર્ણ સમાન ચૈતન્ય ચૈતન્ય એને બતાવનારી, કહે છે, 'हाटकसौ विमल'.. સુવર્ણ સમાન નિર્મળ છે એ ગ્રંથ. ગ્રંથ એવો છે એ. આહાહા! કેટલાક કહે, સમયસાર? નહીં, એ તો સાધુને હોય. એ અમારી નીચે ન હોય. (શ્રોતા : વંચાય જ નહીં.) વંચાય નહીં. આહા! અરે ભગવાન! શું કરે પણ? (શ્રોતા : વિચારાય નહીં. ગોપિત રાખો). ગોપિત... એ ગોપિત હવે ગોપાય એવો નથી કાંઈ. એ બહાર આવ્યું એ હવે પાછું જાય નહીં.

માતાના પેટમાંથી પુત્ર જન્મ્યો એ પાછો જાતો હશે હવે અંદર? જાય નહિ, એ પાછું ફરે નહીં હવે. પંડિતજી! એમ કે આ ગોપવી દો. આવી વાત ન કરો બધાને. એલા પણ તેં કેમ વાંચ્યું છે? આ તેં કેમ વાંચ્યું છે? બચાવ કરીને આવું તત્ત્વ મહા! આહાહા! ન્યાલના ન્યાલ કરી નાંખે એવું છે! એવી વાત છે. એ સાંભળતાં જેની દૃષ્ટિ થાય અને રુચિ થાય, ગ્યો સંસારમાંથી નીકળી ગયો ખલાસ. રાગમાંથી નીકળી ગ્યો ને સ્વભાવમાં એ આવી ગયો. સમજાણું કાંઈ? ધ્યાન કરો ને આ કરો ને. આ કહે મરી જશે બિચારા. વસ્તુની ખબર વિના શેના ધ્યાન? તત્ત્વ કોને કહેવા એની ખબર ન મળે.

'हाटक सौ विमल विराटकसौ विसतार'.. વિરાટ કહે છેને? કૃષ્ણે વિરાટ (રૂપ) બતાવ્યું. અર્જુનને બતાવ્યુંને મોઢું ફાડીને. ગીતામાં આવે છે. આહાહા! આ તો આખો વિરાટ. એવો વિરાટનો વિસ્તાર આખો લોકાલોક જેટલો એમ. એવો જેનો વિસ્તાર છે 'સમયસાર'નો. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'विराटकसौ विसतार' છે. विष्णुके विराटरूपके सदृश विस्तृत है. શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને બતાવ્યું છે મોઢું ફાડીને કે આ..મ. આ તો વિરાટરૂપ છે. એવો 'સમયસાર' વિસ્તાર. ગણધરો પણ વિસ્તાર કરીને થાક્યા. એટલું એમાં

સમયસારમાં તત્ત્વ ભર્યું છે.

'नाटक सुनत हिये फाटक खुलत है'.. લ્યો, આ ફાટક આવ્યું. આ ફાટક નથી બંધ થાતું તમારે આ રેલનું. અમારે ઘણીવાર રસ્તામાં આવે. ઘણીવાર ઘણે ઠેકાણે આવે. આ તો આખો હિન્દુસ્તાન ફર્યા છેને. ઘણે ઠેકાણે ફાટક આવે બંધ... ફાટક બંધ છે તો હવે ઉતરીને વળી કહે કે ઉઘાડ. વાર છે, વાર છે. ઉઘાડ કહે એટલે ઉઘાડી દે. મોટર દેખેને, કાંઈક બીજાની લાગે છે મોટી... फाटक खुलत है, દેખો. જેને સાંભળવાથી... દેખો. 'नाटक सुनत' એમ કહે છે. આ 'સમયસાર'રૂપી નાટક જે સાંભળે એના ફાટક ખૂલી જાય, કપાટ ખૂલી જાય, હૃદયના કપાટ ખુલ જાતે હૈં. સમજાણું કાંઈ?

ઓલા કહેતા'તા હમણાં. નહોતું કહ્યું એને લઈને ત્યાં કહ્યું'તું શું? ફતેહપુર. એમાં ઉતરીએ છીએને એક ઠેકાણે. ચિમનભાઈના મકાનમાં ઉતરીએ છીએ એક કોર. એનો બાપ કોઈ દિ' દેરાસર જાય, કોક દિ' ટાઈમ મળે તો. એમાં સાંભળતાં એકવાર એવી વાત આવી ગઈને વ્યાખ્યાનમાં, અંદર બોલ વાગી ગયા. એને ઓલા ચેતનને... ચેતન છેને આપણો આ. બોલે છે. .... એ આવ્યો'તો. આઠ દિ' આવ્યો. એ ચેતનને કહે, એલા મહારાજ કહે છે કે કપાટ ફાટી જાય, ફોડી નાંખે એવું છે આ તો. કહે કે કપાટ—છાતીના કપાટ ફૂટી જાય. આહાહા! આ ય તૂટીને શું છે એમ સમજાય જાય એમ કહે છે. ન સમજાય એવી વાત ક્યાં છે એમાં? આહાહા! સમજનારો ન સમજે એ તે કેમ બને? આંહીં કહે છે કે ફાટક ખુલત હૈ, લ્યો. એના હૃદયનાં કપાટ ખૂલી જાય છે.

હવે અનુભવનું વર્ણન કરે છે.

कहौं सुद्ध निहचै कथा, कहौं सुद्ध विवहार।
मुकतिपंथकारन कहौं अनुभौको अधिकार।।१६।।

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–શુદ્ધ નિશ્ચયનય, શુદ્ધ વ્યવહારનય અને મોક્ષમાર્ગમાં કારણભૂત આત્માનુભવની ચર્ચાનું હું વર્ણન કરું છું. ૧૬

अर्थ :–शुद्ध निश्चय नय, शुद्ध व्यवहारनय और मुक्तिमार्गमें कारणभूत आत्मानुभवकी चर्चा वर्णन करता हूँ।।१६।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

મૂળ તો અનુભવનો અધિકાર કહેશું એમ કહે છે. કહે છે કે અનુભવમાં તો शुद्ध निहचै कथा... વસ્તુના સ્વભાવની નિશ્ચય પણ કહેશું, ત્રિકાળી ભગવાન અખંડાનંદ અભેદ છે એ શું છે કહેશું. 'कहौं शुद्ध विवहार'.. અને એની વીતરાગી મોક્ષમાર્ગની પર્યાય કેવી હોય વ્યવહારે

એને પણ કહેશું, શુદ્ધ વ્યવહાર હોં. સમજાણું કાંઈ?

'कहौं शुद्ध निहचै कथा, कहौं शुद्ध विवहार, मुकतिपंथकारन कहौं'... મુક્તિના પંથનું—મોક્ષના પંથનું કારણ કહો. 'अनुभौको अधिकार'. એ અનુભવ મોક્ષનો પંથ છે. મોક્ષના પંથનું કારણ અનુભવ છે. આમ તો મોક્ષપંથ કારણ એટલે એ. પંથરૂપી કારણ એમ. મોક્ષરૂપી પંથરૂપી કારણ કહું. એને કહેશું. નહીં તો પંથનું કારણ એમ નહીં. 'मुक्तिमार्गमें कारणभूत आत्मानुभवकी चर्चाका वर्णन करता हूँ'.. લ્યો. સમજાણું કાંઈ? આત્માના અનુભવનો અધિકાર કહેશું. આહાહા! સારમાં સાર. લાખ સાંભળે, વાંચે, પણ એ કરવાનું એને આત્મા આનંદસ્વરૂપ એનો અનુભવ. એ અનુભવથી એની મોક્ષની ધારા વહે છે. આહાહા!

'લાખ વાતની વાત, નિશ્ચય ઉર આણો.' આવે છેને 'છ ઢાળા'માં. (શ્રોતા : લાખ બાતકી બાત યહી નિશ્ચય ઉર લાઓ, તોરિ સકલ જગદંદ-ફંદ નિજ આતમ ધ્યાઓ.) એ. આહાહા! જુઓને પણ બનારસીદાસનાં કવિત્વના વર્ણન તો જુઓ! ખુશાલીમાં.. ખુશાલી આનંદની ફાટી છે. આહાહા! આ 'સમયસાર', આ વીતરાગની વાણી! નીતરેલું તત્ત્વ છે એકલું. એને ઘણા તો કહે કે એ ન સાંભળવું. આપણે તો વ્યવહાર કરવો, આપણે આ કરવું. હવે સાંભળને. એવા મરી જશે. એ વ્યવહાર એટલે આ. શુભ દયા—દાન—વ્રત ને ભક્તિ માને. હવે એય વ્યવહારના ક્યાં ઠેકાણાં છે. આ તો શુદ્ધ વ્યવહાર જે મોક્ષપંથ. મોક્ષના કારણરૂપ માર્ગ એ વ્યવહાર છે. મોક્ષ પોતે પણ વ્યવહાર છે. નિશ્ચય તો ત્રિકાળી વસ્તુ અભેદનું વર્ણન કરશું. વ્યવહારમાં મોક્ષનો માર્ગ નિર્મળ વીતરાગી દશા એને વર્ણવું છું.

અનુભવનું લક્ષણ (દોહરા)

वस्तु विचारत ध्यावतैं, मन पावै विश्राम।
रस स्वादत सुख ऊपजे, अनुभौ याकौ नाम।।१७।।

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :—આત્મપદાર્થનો વિચાર અને ધ્યાન કરવાથી ચિત્તને જે શાંતિ મળે છે તથા આત્મિકરસનો આસ્વાદ કરવાથી જે આનંદ મળે છે તેને જ અનુભવ કહે છે. ૧૭

अर्थ :—आत्मपदार्थका विचार और ध्यान करनेसे चित्तको जो शान्ति मिलती है तथा आत्मिकरसका आस्वादन करनेसे जो आनन्द मिलता है, उसीको अनुभव कहते हैं।।१७।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આહાહા! વસ્તુ આત્મા આનંદ ને જ્ઞાનસ્વરૂપ વિચારતાં, ભગવાન આત્મા આનંદ ને

જ્ઞાનસ્વરૂપનું જ્ઞાન કરતાં અને એને ધ્યાવતાં, એમાં એકાગ્ર થતાં 'मन पावै विश्राम'—મન છૂટી જાય છે, વિશ્રામ પામી જાય છે. લ્યો, આ મોક્ષમાર્ગ. આનું નામ સમ્યગ્દર્શન અને અનુભવ.

'वस्तु विचारत ध्यावतैं'.. વસ્તુ ભગવાન આત્મા રાગ વિનાનો, વિકલ્પ વિનાનો નિર્મળાનંદ શુદ્ધ ચૈતન્ય એનો વિચાર કરતાં એટલે જ્ઞાન કરતાં અને ધ્યાવતાં—ધ્યાન કરતાં એમ કહેવું છે. જ્ઞાન અને સ્થિરતા કરતાં. 'मन पावै विश्राम, रस स्वादत सुख ऊपजै। आत्म पदार्थका विचार और ध्यान करनेसे चित्तको जो शान्ति मिलती है तथा आत्मिक रसका आस्वादन करनेसे जो आनन्द मिलता है'... લ્યો. 'रस स्वादत'.. આત્મા આનંદરસસ્વરૂપ એની સમ્યગ્દર્શન—દૃષ્ટિ કરતાં જે રસનો સ્વાદ ઉપજે અને એમાં જે સુખ આનંદ પ્રાપ્ત થાય, એને અનુભવ કહેવામાં આવે છે. અનુભવની વ્યાખ્યા આ. સમજાણું કાંઈ? (શ્રોતા : સાતમા ગુણસ્થાનની વાત છે) અરે! ચોથા(ગુણસ્થાન)ની વાત છે, સાતમાની ક્યાં વાત છે? આહાહા! મૂળ તત્ત્વ શું છે એને ખ્યાલમાં નથી, બોલો. એટલે કાંઈકનું કાંઈ મનાવીને ચડાવી દીધું.

આંહીં તો કહે છે કે 'वस्तु विचारत ध्यावतैं'.. પહેલેથી વાત છે અનુભવની. એ જ મોક્ષનો માર્ગ છે અને એ મોક્ષ છે એમ બેય કહે છે. વસ્તુ નામ આત્મપદાર્થનો વિચાર. એ નવતત્ત્વમાં આત્મતત્ત્વ કેવું એમ કહે છે અહીંયાં. આ ... એક અજીવ છે અને બીજી તો પર્યાયો છે. 'वस्तु विचारत ध्यावतैं'.. અખંડ અભેદ ચૈતન્ય આત્મપદાર્થનો વિચારજ્ઞાન કરતાં અને એમાં ધ્યાન કરનેસે ચિત્તકો—મનને વિશ્રામ મળે છે. શાંતિ મળે છે. એક કોર મન ઠરી જાય છે, આમ ચિત્તમાં શાંતિ મળે છે એમ. 'तथा आत्मिक रसका आस्वादन करनेसे जो आनन्द मिलता है, उसीको अनुभव कहते हैं'. એને અનુભવ કહે છે. એ અનુભવનું વર્ણન 'સમયસાર'માં છે. કહો સમજાણું કાંઈ? 'अनुभव याकौ नाम'.. એનું નામ અનુભવ કહે છે. બીજું જાણપણું હો, ન હો, દુનિયાને સમજાવતાં આવડે, ન આવડે — એની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી.

ભગવાન આત્મા પૂર્ણ આનંદ અને જ્ઞાનના અનંતગુણનું ધામ ચૈતન્યરસનું ધામ એના સન્મુખ થઈને એનો અનુભવ કરવો, એ આત્માના આનંદના રસની પ્રાપ્તિ કરવી એનું નામ અનુભવ અને એનું નામ ધર્મ અને એનું નામ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર. આહાહા! કહો સમજાણું કાંઈ?

અનુભવનો મહિમા (દોહરા)

अनुभव चिंतामनि रतन, अनुभव है रसकूप।
अनुभव मारग मोखकौ, अनुभव मोख सरूप॥१८॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : ચિંતામણિ=મનોવાંછિત પદાર્થ આપનાર

અર્થ :–અનુભવ ચિંતામણિ રત્ન છે, શાન્તિરસનો કૂવો છે, મોક્ષનો માર્ગ છે અને મોક્ષસ્વરૂપ છે. ૧૮

अर्थ :–अनुभव चिंतामणि रत्न है, शान्तिरसका कुआँ है, मुक्तिका मार्ग है और मुक्तिस्वरूप है।।१८।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

અનુભવ ચિંતામણિ રતન છે. મનોવાંછિત પદાર્થના દેવાવાળો અનુભવ છે. શું કહે છે? અહો! ભગવાન અનંતગુણનો રાશી પ્રભુ, એનો આનંદનો સ્વાદ એ તો ચિંતામણિ રતન સમાન છે. ચિંતામણિ રતન ચિંતવે તે આપે. એમ આમાં જેટલી એકાગ્રતા થાય તેટલો આનંદ આપે. કહો, આ ચિંતામણિ રતન. ઓલા ચિંતામણિ રતન તો.... ક્યાંક આવે છે ક્યાંક. ભઈ, એ તો અમે જોયું નથી પણ આ છે. એમાં આવે છે, 'પદ્મનંદી પંચવિંશતિ'માં આવે છે. ચિંતામણિ ને કલ્પવૃક્ષ એવી બધા વાતો કરે. ભઈ, અમે તો જોયા નથી, કહે, પણ આ છે ખરી અમારી પાસે તો. આહાહા!

'अनुभव चिंतामणि रतन'.. એ રતન છે રતન. 'अनुभव है रसकूप'.. એ શાંતિરસનો કૂવો છે. એકલો શાંત અકષાયસ્વભાવ એનો તો મોટો સિંધુ–સાગર છે, કૂવો છે. 'अनुभव मारग मोक्षको'.. અને એ મુક્તિનો માર્ગ અનુભવ છે. કહો, શુભભાવ આવે વચમાં એ કોઈ મોક્ષનો માર્ગ નથી, એમ કહે છે. આહાહા! આકરું લાગે માણસને. અનુભવ પોતે મોક્ષસ્વરૂપ જ છે, જા. કહે છે. એ મુક્તિનો માર્ગ પણ એ અને મુક્તિનું સ્વરૂપ પણ એ.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં. ૬, પોષ વદ-૧૧, શુક્રવાર, તા. ૨૨-૧-૧૯૭૧
ઉત્થાનિકા પદ ૧૮ થી ૨૧ પર પ્રવચન

આ સમયસાર નાટક. ૧૬મા શ્લોકથી અનુભવનો અધિકાર શરૂ થાય છે. ૧૬મો છેને? ૧૮ સુધી આમ થઈ ગયું છે. આ શાસ્ત્રમાં અનુભવનો અધિકાર કહેશું એમ કહે છે. બધી વાત અનેક પ્રકારની ભલે કહેવાય, પણ આ આત્માનો આનંદનો અનુભવ કેમ થાય અને એ અનુભવ ધર્મ છે, એનો અધિકાર આમાં કહેશું. ૧૬માં આ આવ્યુંને? 'કહૌં અનુભૌકો અધિકાર.' હવે અનુભવની વ્યાખ્યા કરી ૧૭મા શ્લોકમાં. વસ્તુ જે આત્મા તેનો વિચાર કરતાં, આત્મા અનંત આનંદ આદિ ગુણોનો પિંડ છે એવા નિજાત્માનો વિચાર ને ધ્યાન કરતાં 'मन पावै विश्राम'.. મનને વિશ્રામ મળે અથવા મનને શાંતિ મળે. 'रस स्वादत सुख ऊपजै'.. ઘણો સ્વાદ આખો છે. આત્મા અનંત ગુણોનો પિંડ એનો અનુભવ થતાં આત્માના આનંદના રસનો સ્વાદ આવે છે. 'अनुभौ याकौ नाम'.. એને અનુભવ કહીએ. બહુ સારમાં સાર. અનુભવનો અધિકાર છે એમ કહ્યું ને? 'कहौं अनुभौको अधिकार'.. આત્મા અનંત શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ તેને અનુસરીને આનંદનો સ્વાદ લેવો તેનું નામ અનુભવ કહેવામાં આવે છે. આહાહા!

નાની ઉંમરમાં.. કહેતા'તાને એક વખત કહ્યું હતું. અમારે ત્યાં જન્મસ્થાનની જોડે મકાન હતું. મૂળજીભાઈ કરીને ભટ્ટ હતાં ગંભીર. શું કહ્યું? ભુંગળીના. ભુંગળીના હતા. મારી બા ભુંગળીના હતાં. (મૂળજીભાઈ) બ્રાહ્મણ હતાં. અમે એમને મામા કહેતા. એ નહાતા ત્યારે એમ કહેતા. એ નહાઈને ઓલો પહેરેને જરી ઉનનો કટકો. એમ બોલતા. ૧૦ વરસની ઉંમરની વાત છે આ. ૭૦–૭૧ વર્ષ પહેલાની વાત છે. 'અનુભવીને એટલું રે આનંદમાં રહેવું રે, ભજવા પરિબ્રહ્મને બીજું કાંઈ ન કહેવું રે.. અનુભવીને એટલું રે આનંદમાં રહેવું રે'... એ પણ શબ્દોના (અર્થ) સમજતા ન હોય. પણ એક બોલવું ન્હાય ત્યારે.... શ્લોક બોલે અંદર.

અહીંયાં કહે છે, અનુભવ એટલે આત્મા પરમાત્માસ્વરૂપ જ અંદર શક્તિનું સત્ત્વ ને તત્ત્વ છે. સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે આત્મા. સત્ નામ શાશ્વત, ચિદ્ એટલે જ્ઞાન, આનંદનું ધામ અનંત અનંત શક્તિવાળું તત્ત્વ. એને અનુસરીને આનંદના વેદનમાં આવવું, એનું નામ અનુભવ કહેવામાં આવે છે. 'अनुभौ याकौ नाम' એમ કહ્યુંને? પછી ૧૮.

अनुभव चिंतामनि रतन, अनुभव है रसकूप।
अनुभव मारग मोखकौ, अनुभव मोख सरूप।

આહાહા! અનુભવ—આત્મા પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી રહિત એવો સચ્ચિદાનંદ નિર્વિકલ્પ ચૈતન્યસ્વભાવ એનું અંતર્મુખ થઈને વેદન આનંદનું કરવું, એ ચિંતામણિ રતન અનુભવ છે. બાકી બધા ધૂળના રતન છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

કરવાનું હોય તો આ છે ધર્મીને. ભારે આકરું કામ! 'अनुभव चिंतामनि रतन'.. ચિંતામણી રતન એક પથ્થરો થાય છે દેવ અધિષ્ઠિત. જે ચિંતા—ઈચ્છા થાય તે આપે. એ પુણ્યને લઈને એ વસ્તુ હોય છે. આ અનુભવ રત્ન ચિંતામણિ.. એ તો સ્વરૂપ પૂર્ણાનંદ પ્રભુ પોતાની સત્તા—હયાતી, આનંદ ને જ્ઞાન આદિ સમાજ—ગુણથી પડેલું તત્ત્વ એનો જે અનુભવ કરવો, પુણ્ય-પાપના શુભ-અશુભ રાગ વિનાની ચીજ એનો અનુભવ કરવો એ ચિંતામણિ રતન છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

આ બધા કરોડપતિ ને અબજપતિ કહેવાયને એ બધા પથરાના ભિખારી છે, પથરાના ભિખારી. એય! (શ્રોતા : અહીં આવ્યા પછી એમ જ હોય). અહીંયાં આવ્યા પછી હોય, ત્યાં એમ કે વળી બીજું છે. ત્યાં તો બીજું કહે લોકો તમને બધા ચડાવે. પૈસાવાળા છે ને ઢીંકણાવાળા છે. એ તો પાગલ છે બધા. અહીંયાં તો, 'अनुभव चिंतामनि रतन'.. આહાહા! સ્વરૂપ ચૈતન્યનો આનંદ અને જ્ઞાનાદિ સ્વભાવ, એનો સ્વાદના અનુભવમાં આવવું એ તો ચિંતામણિ રતન છે. જેટલે અંશે સ્વરૂપમાં એકાગ્ર થાય એટલે અંશે આનંદની વૃદ્ધિ ને શુદ્ધિ થાય. આહાહા! ભારે માર્ગ ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? આ દયા, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા ને દાન બધા વિકલ્પ છે એ તો, કહે છે. એ શુભરાગ છે, એ કંઈ ધર્મ નથી.

ધર્મ તો 'अनुभव चिंतामणि रतन, अनुभव है रसकूप'.. આત્મા શાંતિનો સાગર છે, ત્યારે અનુભવ રસનો કૂપ છે, કૂવો. સમજાય છે કાંઈ? અંદર આત્મા શાંતિનું ધામ.. ધામ.. અવિકારી નિર્દોષ સ્વભાવનો રસ કંદ આત્મા છે. એ સાગર છે, શાંતિરસનો સાગર છે. આત્મા સ્વભાવ અપરિમિત છે—બેહદ છે, જેના સ્વભાવનો પાર નથી. એવો જે આત્મસ્વભાવ શાંતરસનો સાગર, એનો અનુભવ તે શાંતરસનો કૂવો છે. આહાહા! 'अनुभव मारग मोखकौ'.. એ અનુભવ મોક્ષનો માર્ગ છે. હવે આવી સીધી વાત છે, એને વાત તકરાર એવી કરે અંદર. વ્યવહારથી નિશ્ચય થાય, વ્યવહારથી અનુભવ થાય. વ્યવહાર છે એ તો રાગ છે. વ્યવહાર જેટલી ભક્તિ, દયા, દાન, વ્રત, પૂજા, તપ એ બધું વૃત્તિનું ઉત્થાન છે. વૃત્તિનું ઉત્થાન છે, એ સ્વરૂપ નથી જીવનું. આહાહા!

'अनुभव मारग मोखकौ'.. મોક્ષનો માર્ગ અનુભવ છે. એનો અર્થ શું થયો? કે આત્મા અખંડ આનંદની સમ્યક્દૃષ્ટિ અભેદદૃષ્ટિ, નિર્વિકલ્પ વીતરાગદૃષ્ટિ, નિર્વિકલ્પ અંદર સ્વસંવેદનજ્ઞાન અને આત્માના સ્વરૂપમાં સ્થિરતા, રમણતા, આનંદનું ભોજન એવો જે મોક્ષનો માર્ગ એ અનુભવ મોક્ષનો માર્ગ એક છે. બાકી કોઈ મોક્ષનો માર્ગ બીજો નથી. મોક્ષમાર્ગ બે નથી એમ કહે છે. આહાહા! (શ્રોતા : બાહ્ય સાધન છે.) સાધન-ફાધન કોઈ નથી. સાધન પોતે અંદર છે. એ ઉપચાર કહેવામાં અહીં આવ્યો. અહીં સાધન સ્વરૂપનું કરે, ત્યાં રાગની મંદતાના પરિણામને ઉપચાર, વ્યવહાર સાધન ને નિમિત્ત તરીકે ગણવામાં આવે. વાસ્તવિક છે નહીં. (છે) નહીં ને કહેવું તે વ્યવહાર છે. આવી વાત છે શું થાય? જગતને સત્ મળતું નથી અને એમને એમ જીવન ચાલ્યા જાય છે. ધર્મના નામે પણ ઉંધે દૃષ્ટિ ને ઉંધે રસ્તે રવાડે ચઢી ગયો. ક્યાંય હાથમાં આવે નહીં આત્મા.

'अनुभव मारग मोखकौ.. અહીં તો એક જ વાત કરી. પરમાનંદરૂપ પૂર્ણની પ્રાપ્તિ એનું નામ મુક્તિ. આત્મામાં પરમાનંદ છે, એની દશામાં પૂર્ણ આનંદની પ્રાપ્તિ, અવસ્થામાં પ્રાપ્તિ એનું નામ મુક્તિ છે. સીધું સમજાય એવું છે. આ તો સહેલું તત્ત્વ જ અંદર સહજ છે. સમજાય છે કાંઈ? 'अनुभव मारग मोखकौ'.. મોક્ષ નામ પૂર્ણ આનંદની દશા, પૂર્ણ થઈ જવી એનું નામ મોક્ષ. એનો માર્ગ પણ આનંદનું વેદન અનુભવ કરવું, તે તેનો માર્ગ. વાત હજી હા પાડતા એને પરસેવા ઊતરે એવી છે. બહારમાં ગૂંચાઈ ગયો છેને. જાણે બહારથી મળશે, આનાથી મળશે. પર આશ્રયની વૃત્તિથી (મળશે). એ તો બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ?

'अनुभव मारग मोखकौ'.. એક શબ્દમાં તો બધું લઈ દીધું બનારસીદાસે. પંડિતજી! મોક્ષમાર્ગ દો નહીં હૈ, એક હી કહા. કહ્યું કે નહીં આમાં શું કહ્યું? બે મોક્ષમાર્ગ છે? અનુભવ, ભગવાન આત્માનો અતીન્દ્રિય સ્વભાવ એનો સ્વાદ અંતરમાં એકાકાર થઈને આવવો એ અનુભવ એ જ મોક્ષનો માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ? 'अनुभव मोख स्वरूप'.. એ અનુભવ મોક્ષનું સ્વરૂપ જ છે. પૂર્ણ આનંદ પ્રગટ થઈ જવો, પૂર્ણ અતીન્દ્રિય આનંદ જેવો એનો સ્વભાવ છે અનંત શક્તિનો, એવી દશામાં એકાગ્ર થઈ પ્રગટ થઈ જવો, એ અનુભવ મોક્ષસ્વરૂપ છે. આનંદનો અનુભવ પૂર્ણ થવો એનું નામ મોક્ષ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'अनुभव मोख स्वरूप'.. અહીં તો એમ લીધું છે, હું તો મુક્તિપંથનું કારણ (એવા) અનુભવનો અધિકાર કહીશ. એમ શરૂ કર્યું છેને? ૧૯મા શ્લોકથી શરૂ કર્યું છે. મુક્તિપંથનું કારણ એવો જે અનુભવ એનો અધિકાર આમાં કહીશ. શેઠ! છેને, ઉસમેં હૈ કે નહીં? (શ્રોતા : અનુભવ મારગ મોક્ષનો, અનુભવ મોક્ષસ્વરૂપ) ના, એની ઉપરનું સોળમું. 'मुकतिपंथ

कारन कहौं, अनुभौको अधिकार'. મુક્તિપંથનું કારણ એટલે મુક્તિનો પંથ તે .. અનુભવ એની વાત કરીશ. બાકી વચ્ચે હો, પૂર્ણ ન હોય એને વિકલ્પ આવે વ્યવહાર, પણ એ વિકલ્પ બધા બંધના કારણ છે. આહાહા!

ભગવાન આત્મા પોતે નિજસ્વરૂપે અબંધસ્વભાવી ભગવાન આત્મા છે. એના અબંધસ્વભાવના આશ્રયે અનુભવ થઈને જે અબંધ પરિણામ પ્રગટે એ મોક્ષનો માર્ગ છે. અબંધ પરિણામ–પર્યાય પૂર્ણ થઈ જવી એનું નામ મોક્ષ છે. અબંધ કહો કે બંધ નહીં, મુક્તિ કહો. મુક્તિની પર્યાય આનંદની પૂર્ણ થઈ જાય એનું નામ મોક્ષ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? અરે! એના નિજઘરના રસ્તા હાથ આવે નહીં અને માથા ફોડીને મરી જાય બહારથી, તો ક્યાંય હાથ આવે એવું નથી અંદર. મરી ગયો એવા કાયકલેશ કરી કરીને, કહે છે. અપવાસ કર્યા, સમજાણું? તપસ્યાઓ કરી ને મહીના-મહીનાના અપવાસ કર્યા. ધૂળમાંય નથી, કહે છે, સાંભળને! આહાહા! અનુભવ મોક્ષનો માર્ગ અને એ જ અનુભવ પૂર્ણ તે મોક્ષસ્વરૂપ.

ત્યાં સુધી તો આપણે આવ્યું. હવે આજ આ છે. ૧૯. હવે અનુભવને શું શું ઉપમા આવે છે, અનુભવને. આહાહા!

સવૈયા (મનહર)

अनुभौके रसकौं रसायन कहत जग,
　　अनुभौ अभ्यास यहु तीरथकी ठौर है।
अनुभौकी जो रसा कहावै सोई पोरसा सु,
　　अनुभौ अधोरसासौं ऊरधकी दौर है॥
अनुभौकी केलि यहै कामधेनु चित्रावेलि,
　　अनुभौकौ स्वाद पंच अमृतकौ कौर है।
अनुभौ करम तोरै परमसौं प्रीति जोरै,
　　अनुभौ समान न धरम कोऊ और है॥१९॥

શબ્દાર્થ :–રસા=પૃથ્વી. અધોરસા=નરક, પોરસા=ફળદ્રુપ જમીન. ચિત્રાવેલી=એક જાતની જડીબુટ્ટીનું નામ.

અર્થ :–અનુભવના રસને જગતના જ્ઞાનીઓ રસાયણ કહે છે, અનુભવનો અભ્યાસ એક તીર્થભૂમિ છે, અનુભવની ભૂમિ બધા પદાર્થોને ઉત્પન્ન કરનાર છે, અનુભવ નરકમાંથી કાઢીને સ્વર્ગ–મોક્ષમાં લઈ જાય છે, એનો આનંદ કામધેનુ અને ચિત્રાવેલિ સમાન છે, એનો

સ્વાદ પંચામૃતના ભોજન જેવો છે, એ કર્મોનો ક્ષય કરે છે અને પરમપદમાં પ્રેમ જોડે છે, એના જેવો બીજો કોઈ ધર્મ નથી. ૧૯.

નોટ :–સંસારમાં પંચામૃત, રસાયણ, કામધેનુ, ચિત્રાવેલિ આદિ સુખદાયક પદાર્થ પ્રસિદ્ધ છે તેથી એમના દૃષ્ટાંત આપ્યા છે. પરંતુ અનુભવ એ બધાથી નિરાળો અને અનુપમ છે.

अर्थ :–अनुभवके रसको जगतके ज्ञानी लोग रसायन कहते हैं, अनुभवका अभ्यास एक तीर्थभूमि है, अनुभवकी भूमि सकल पदार्थोंको उपजानेवाली है, अनुभव नर्कसे निकालकर स्वर्ग-मोक्षमें ले जाता है, इसका आनन्द कामधेनु और चित्रावेलिके समान है, इसका स्वाद पंचामृत भोजनके समान है। यह कर्मोंको क्षय करता है और परम पदसे प्रेम जोड़ता है, इसके समान अन्य कोई धर्म नहीं है॥१९॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

અનુભવ કર્મ તોડે, લ્યો. આ નિર્જરા અનુભવથી થાય છે એમ કહે છે. શુભભાવથી નિર્જરા થાય, દયાથી થાય, દાનથી થાય એમ ના પાડે છે અહીંયાં.

એનો અર્થ હવે. अनुभौ रसकौं रसायन कहत जग.. જગતના પ્રાણી–જ્ઞાનીઓ અનુભવના રસને લોગ રસાયન કહતે હૈં. રસાયન–એ લોઢાને સોનુ બનાવે એવી રસાયણ થાય છે. વનસ્પતિનો રસ એવો કે જેવું લોઢા પર છાંટે તો સોનું થઈ જાય. એમ અનુભવ એ રસાયણ છે. આહાહા! જગતના જીવ એટલે જ્ઞાની એમ. પાછા જગતના અજ્ઞાની નહીં. જગતના જીવો જ્ઞાનીઓ અનુભવના રસને રસાયણ કહે છે. મિથ્યાત્વને તોડી નાખીને આનંદને પ્રાપ્ત કરાવે એવો અનુભવ છે. લોઢાને પલટાવી દે ને સોનું કરે એ રસાયણ. સમજાણું કાંઈ?

આવે છેને એ 'જ્ઞાનાર્ણવ'માં, નહીં? શુભચંદ્રાચાર્ય ને એના ભાઈ હતાં. દીક્ષા બે જણાએ લીધેલી. એક જણે રસાયણ સાધી બહુ વનસ્પતિની. રસાયણનું કૂપ (પાત્ર) મોટો ભરી, લાવ મારા ભાઈને દઉં. શુભચંદ્રાચાર્ય મુનિ હતા (એમને) ગયા દેવા. શીશો જેવો આપ્યો એવો પથ્થર પર ફેંકીને ફોડી નાંખ્યું. આ શું? અમારી પાંચ-પાંચ, દસ-દસ વર્ષની મહેનતું આ રસાયણ, જેનાથી સોના થાય. શું રાડ પાડે છે હવે તું? પત્થરની શીલા પડી હતી એના પર પેશાબ કર્યો. લે સોનું. કેટલું લેવું છે તારે? અહીંયાં તો પેશાબ રસાયણ થઈ ગયો છે. આત્મા રસાયણની વાતો શું કરવી? કહે છે. આહાહા! આવા રસાયણ માટે સાધુપણું લીધું હતું આવા ભીખ માંગવા? શુભચંદ્રાચાર્ય 'જ્ઞાનાર્ણવ'માં કહે છે. આ રસાયણ માટે તે સાધુપણું લીધું હતું? ભીખારી! તો છોડ્યું શું કરવા?

રસાયણ તો આત્મા આનંદનો ધામ ભગવાન આત્મા! જેમાં અંતરના અનુભવ થતાં એ અનુભવના રસના સ્વાદથી મિથ્યાત્વનો ક્ષણમાં નાશ થઈને આત્મા જાગૃત ને સાક્ષાત્કાર થાય, એ રસાયણ અનુભવ છે. સમજાણું કાંઈ? 'अनुभौके रसकौं रसायन कहत जग'.. જ્ઞાની આને કહે રસાયણ અને અજ્ઞાની ઓલાને કહે, એમ કહે છે. અજ્ઞાની ઓલા (જડ) રસાયણને રસાયણ કહે (કે જે) લોઢાના સોના બનાવે ધૂળના. એ ધૂળેય ધૂળ છે, સોનુંય ધૂળ છે. જગતના ડાહ્યા માણસો—ધર્માત્મા—જ્ઞાનીઓ અનુભવને રસાયણ કહે છે. શેઠ!

अनुभौ अभ्यास यह तीरथकी ठौर है.... अनुभवका अभ्यास.. જેને આત્માના પવિત્ર ધામનો અનુભવ થયો, એ તો પવિત્રતામાં પ્રવેશ કર્યો, એ તીર્થભૂમિ છે. બહારના તીર્થભૂમિમાં ક્યાંય પુણ્ય, રાગ આદિ મંદ હોય તો શુભ થાય. પવિત્રતા ત્યાં છે (નહિ.) આહાહા! ભગવાન આત્મા પવિત્રતાનું ધામ, એનો જેણે અનુભવ કર્યો એ તો તીર્થમાં ઠરી ગયો, કહે છે. સ્વરૂપનું તીર્થ એ તીર્થ હતું પવિત્રભૂમિ, એમાં પેઠો, પવિત્ર થઈ ગયો. કહો, શેઠ! આ તીર્થ. .... જાય ને આ સમ્મેદશિખર જાય ને ગંગામાં ન્હાય ને.. ધૂળમાંય નથી. ત્યાં ગંગામાં માછલાં બહુ નહાય. આત્મા અંતર આનંદ સ્વરૂપે સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ એનો અનુભવ કરવો એ તીર્થભૂમિમાં પ્રવેશ છે. તરવાના ઉપાયનું સાધન એવો જે ભગવાન તેમાં પ્રવેશ કર્યો, તીર્થભૂમિમાં ગયો. તરવાના ઉપાયમાં અંતર પેઠો. સમજાણું કાંઈ?

શુભભાવને તીર્થભૂમિ નથી કીધી આંહીં. શુભભાવ—ભગવાનની ભક્તિ, તીર્થયાત્રા, સમ્મેદશિખર જાત્રા શુભભાવ એને તીર્થ નથી કીધું. તીર્થ તો આ છે. એ તો વ્યવહારતીર્થ જરી અશુભથી બચવા આવે, વસ્તુ એ નથી. આહાહા! 'अनुभौ अभ्यास'.. જોયું, શું કહે છે? અભ્યાસ હોં અંતરમાં. અનુભવનો અભ્યાસ વારંવાર ચિંતવે તો તીર્થભૂમિ થઈ ગઈ એની. આત્મતીર્થમાં પ્રવેશ કર્યો, ચડી ગયો, એની પવિત્રતા અનુભવમાં પ્રગટ કરી. આહાહા! પશુ તિર્યંચ. પશુ તિર્યંચ પણ આત્માકા અનુભવ કરતે હૈં આત્માકા. આવે છે, નહીં? 'અનુભવપ્રકાશ'માં ઘણું આવે છે દીપચંદજીમાં, નહીં? અનુભવ તો, એમ કહે, તિર્યંચો (પણ) કરે છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં કો'ક-કો'કવાર ગૃહસ્થો કરે છે. એમાં ઘણું બધું આવે છે. આ કહે, ના, આનંદનો અનુભવ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય નહીં. લ્યો.

એય ચેતનજી! આ તો અનુભવનું ઘણું આવે છે. અત્યારે વળી યાદ આવ્યું. એમાં અનુભવ(પ્રકાશ)માં ઘણું આવે છે. 'अनुभौ अभ्यास'.. અહો! એ તીર્થનું ઠામ છે. એ તીર્થની ભૂમિ છે. અનુભવ એ તીર્થની ભૂમિ છે. આનંદનો અનુભવ, નિર્વિકલ્પ આત્મા એનો નિર્વિકલ્પ અનુભવ કરવો એ તીર્થની ભૂમિ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? (જે સ્થળેથી) ભગવાન મોક્ષ પધાર્યા હોય, સાધુ મોક્ષ પધાર્યા હોય, એ બધું વ્યવહાર તીર્થભૂમિ છે. એ સ્મરણ માટે શુભભાવ હોય છે. અશુભથી બચવા માટે હોય છે. વસ્તુસ્થિતિ તો પવિત્ર

તીર્થભૂમિ આત્મા છે.

अनुभौ जो रसा.. અનુભવની જે ભૂમિકા—પૃથ્વી.. આત્મા નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ ચૈતન્ય રસકંદ એની સન્મુખનો અનુભવ કરીને જે આનંદનું વેદન આવે, કહે છે, 'अनुभौ जो रसा करावै सोई पोरसा सु.. એ ભૂમિમાં બધા પદાર્થો ઊંચા પાકે, સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર, ઈચ્છાનિરોધ અમૃત—એ બધું આત્મા અનુભવ રસની ભૂમિકામાં એ બધું પાકે. એ ભૂમિ એવી છે. કેટલીક ભૂમિ એવી હોય જેમાં ચોખા પાકે. કેટલીક ભૂમિ એવી હોય એમાં કળથી પાકે, ચોખા-બોખા ન પાકે. જીથરીની ધૂળમાં ચોખા પાકે? છે અહીં બધી ઘણી (જમીન જેમાં) કળથી પાકે. કળથી આવે છે ને? કળથી. બહુ પાકે. અહીંયાં ચોખા ક્યાં પાકે? રાજકોટમાં બહાર ચોખા પાકે છે હોં. એક ફેરી ચોખાના જવ પડેલા હોં બહાર. પાણી-પાણી પાયેલું. ચકરાવો છેને ઘોડાનો એની કોર.... તે દિ' હતું. ૯૯માં. ચોખા બહુ પાકેલા.....

આ તો કહે છે કે એવું જળ આત્મા છે આનંદ, એનો અનુભવ તે 'पोरसा'—ઉત્તમ પદાર્થની ઉત્પન્ન થવાની ભૂમિકા છે. જેમાં અનંત જ્ઞાન-દર્શન-આનંદ આદિ પાકે છે એવી ભૂમિકા અનુભવ છે, સમજાણું કાંઈ? ભારે પણ એ. હજી એને સમજવાના ઠેકાણા નથી કે વસ્તુ આ છે, એ વળી અંદર જાય શી રીતે? બહાર ભટક કરી કરીને. 'ભટકત દ્વાર દ્વાર લોટનકે કુકરાજા'.. અહીં મળશે આંહીં મને. ધૂળમાંય નથી. અહીં છે બધું. ત્રણ લોકનો નાથ અનંતા સિદ્ધપર્યાયનો સાગર આત્મા, કહે છે કે એનો અનુભવ, આહાહા! ચાહે તો સ્ત્રીનું શરીર હોય, ચાહે તો મંડુકનું—દેડકાનું શરીર હોય, હાથીનું હોય, એક હજાર જોજન લાંબા માછલાનું હોય. આહાહા!

કહે છે કે એ અનુભવની ભૂમિકામાં તો રતન, આત્માની શાંતિના, સ્વચ્છતાના, પ્રભુતાના, પરમેશ્વરના પુત્રો પાકે ત્યાં, પ્રજા એ પાકે ત્યાં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'अनुभौ अधोरसासौं ऊरघकी दौर है'.. આત્મા પૂર્ણાનંદ પ્રભુ એનો અનુભવ એ 'अधोरसा'.. હેઠલી ભૂમિ—નરકમાંથી નીકળીને 'ऊरघकी दौर'—મોક્ષમાં લઈ જાય તે અનુભવ છે. નરકની અંદર પણ અનુભવ કરનારા નારકી જીવો છે. સમજાણું કાંઈ? આમાં આવશે શીલમાં. નરકમાં નારકીમાં પણ શીલ છે. આવશે ગાથા. સમ્યક્ અનુભવ, સમ્યક્ ચારિત્ર અંશે અનંતાનુબંધીના અભાવની શાંતિ. નારકી જીવો અહીંયાં માંસ ખાય, દારૂ પીવે, મરીને નરકે ગ્યાં. એનેય ભાન થઈ જાય છે કોકને. ઓહોહો! આ આત્મા! વિસ્મય! વિસ્મય! વિસ્મય! અદ્ભુત! અદ્ભુત! એવું ભાન થતાં નરકના જીવો ત્યાંથી ઊંચે આવીને તીર્થંકર થઈ મોક્ષ જાય એવું આ અનુભવનું ફળ છે.

શ્રેણિકરાજા પહેલી નરકમાં છે. અત્યારે ૮૪૦૦૦ વર્ષની સ્થિતિએ દેહ છે.

૨૫૦૦ વર્ષ ગયા. હજી ૮૧૫૦૦ બાકી છે. ત્યાંથી પહેલા તીર્થંકર થવાના. એ અનુભવના રસમાં એ ફળ પાકવાના છે, એમ કહે છે. પુણ્યપરિણામ હતા એનાથી બહાર તો સમવસરણ આદિ મળે. પણ જે આનંદનો અનુભવ છે એનાથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાશે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! તીર્થંકરગોત્ર બાંધ્યુંને? એ પરિણામથી જ તીર્થંકર થયાને? એનાથી તીર્થંકર થશે? ના. એનાથી તો સમવસરણ ને બહારની ઋદ્ધિયું પ્રાપ્ત થશે. 'अनुभौ अधोरसासौं'.. નીચલી ભૂમિકામાંથી निकालकर स्वर्ग मोक्षमें ले जाते हैं, લ્યો! આહાહા!

'ऊरधकी दौर है'... લઈ જાય છે, લઈ જાય છે, એમ. નરકમાંથી નીકળીને મોક્ષનો પંથ પ્રવાહ છે, એમાં લઈ જશે ઊંચે. આત્મા પરમાત્મા સ્વરૂપે બિરાજમાન છે અંદર. શુદ્ધ આનંદ ને શુદ્ધ જ્ઞાનનો દરિયો, અનંત ચૈતન્ય રત્નાકરનું સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર છે એ તો. આહાહા! એના સ્વભાવનો અનુભવ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ને શાંતિ, કહે છે કે એમાં રતન અનંત અનંત પાકે અને ઊંચે લઈ જાય છે માથે ઊર્ધ્વમાં સ્વર્ગ ને મોક્ષ.

'अनुभौकी केलि यहै कामधेनु चित्रावलि'.. અનુભવની મજા, આનંદની મજા. આનંદ કામધેનુ. ઈસકા આનંદ... કેલી એટલે આનંદ, અનુભવનો આનંદ એ તો કામધેનુ ગાય છે. કામધેનુ ગાય છે ને? મોટી આવે છે ને? જ્યારે જોઈએ ત્યારે દૂધ આપે. સવારે ને સાંજે બે વખતે નહીં. અત્યારે તો ચા ઘણી વખત કરવી પડે તો એ દર વખતે દૂધ આપે. વઢવાણમાં હતી. શું કહેવાય? દાદભા. દાદભાને કામધેનું ગાય હતી. દાદભાને હતી. જ્યારે જોઈએ ત્યારે આપે. આને પણ કામધેનુ કહે છે..... કામધેનુ–ઈચ્છે ત્યારે દૂધ આપે, એમ આ ઈચ્છે ત્યારે આનંદ આપે. આહાહા! (શ્રોતા : હર સમય દૂધ આપે?) હર સમય દૂધ આપે. .... મહેમાન આવ્યા તો દૂધની જરૂર...... ૨ વાગે દોહે, ૩ વાગે દોહે, ૪ વાગે દોહે, દિવસમાં, રાતના, દૂધ આપે. આ તો સમયે સમયે આનંદ આનંદનું દૂઝણું ઘરે પાક્યું. સમજાણું કાંઈ? આરે, ભારે વાત ભાઈ! દુનિયાને ધર્મ શું છે? ક્યાં છે? કેમ છે?... આહાહા!

'अनुभौकी केलि' એટલે અનુભવનો જે આનંદ, એ તો કામધેનુ ગાય, એ તો ચિત્રાવેલિ. આહાહા! વનસ્પતિ થાય છે. સમજાણું? ચિત્રાવેલિ. ....નીકળે. એ વળી કામકુંભ. આ વનસ્પતિ થાય છે. એમાં મૂકે એટલે બધું નીકળ્યા કરે. ઊંચી ચીજ, જે નાંખે એ. ચિત્રાવેલિ ઉપર નાખે એટલે લડ્ડુ નીકળ્યા કરે, દૂધપાક નીકળ્યા કરે, જે ચીજ જોઈતી હોય એ નીકળ્યા કરે. અહીં તો કહે છે કામધેનુ ને ચિત્રાવેલિ એમ કહે છે... એમ 'પદ્મનંદી પંચવંશતિ'માં આવે છે. અમે એ તો જોયું નથી, પણ આ (આત્મા) તો અમે જોયું છે. આહાહા!

અનંત અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ પ્રભુ, એનો જ્યાં અંદરમાં સ્વાદ અનુભવ, કહે છે કે એ તો ચિત્રાવેલિ અને કામધેનુ ગાય છે. આહાહા! કામકુંભ થાય છે ઘડો. એવો એક ઘડો હોય કે જે જોઈએ તેમાંથી નીકળ્યા જ કરે. દૂધપાક કાઢ્યો હોય તો લાખો માણસને જમાડે. એ તો ધૂળને કહે છે. આ તો આત્મા કામકુંભ છે. અતીન્દ્રિય આનંદનો રસ કાઢ્યા જ કરે અંદરથી. આહાહા! એને આત્મા કેવો છે એના ગાણા સાંભળ્યા નથી. એ આવો આત્મા હશે?! બીજાની કિંમત કરે. આ ચીજ બહુ ઊંચી, આ ચીજ બહુ ઊંચી. પણ એ ચીજનો જાણનાર ઊંચો કે એ ચીજ ઊંચી? આહાહા! જાણનારને જાણ્યો નહીં ને માથાફોડ બીજી. અનુભવ એ કામધેનુ, ચિત્રાવેલિ, કામકુંભ, ચિંતામણિ. ચિંતામણિ આવી ગયુંને પહેલું? ચિંતામણિ તો પહેલા આવી ગયું.

'अनुभौकौ स्वाद पंच अमृतकौ कौर है'.. એ અનુભવનો સ્વાદ એ તો પાંચ અમૃતનો કોળિયો—ભોજન છે. પાંચ અમૃતનું ભોજન. રસાયણ, કામધેનુ, ચિત્રાવેલિ આદિકે સુખદાયક પદાર્થ છેને એનું દૃષ્ટાંત દીધું છે. આહાહા! માળે કવિ પણ છે ને! કવિ તો આવા કહેવાય કે જે આત્માના ભાન સહિતના ગાણા ગાય. સ્ત્રીના વખાણ કરે કે આનું શરીર આવું છે, ધૂળનું આવું છે. બે દિ શાક ખાય નહીં ત્યાં હેં.. હેં.. થઈ જાય. શું તારા શરીરનું છે? ઈયળું પડે, સડે. આહાહા! શરીરમાં શું છે? આ તો માટી છે, માંસ ને હાંડકા. સડે તો ઈયળો પડે એમાં નાકમાંથી....આમ જ્યાં કરે ત્યાં નાકમાંથી ઈયળો. .... આમાં શું? .... કસ્તુરી હોય તો જડ છે. આ તો કહે છે, અનુભવનો સ્વાદ એ તો પાંચ અમૃતનું ભોજન છે, પંચામૃત ભોજન. આહાહા! લગ્નમાં પંચોળું બેસે છે કે નહીં મૂળ વર? આપણે રિવાજ છે. વર જમાડેને એની પાસે પાંચ બેસે મોટાં મોટાં. એક અણવર, બીજા સારા સગા હોય બે જોડી. એક થાળ મોટો એમાં ઊંચી ઊંચી ચીજો આપે એને. બરફી ને જલેબી ને બધું સારું સારું. એને સાધારણ ન હોય. શું કહેવાય તમારે? માવાના દહીંથરા, ઓલ્યા માવાના ગુલાબજાંબુ એ વરને આપે. સમજાણું કાંઈ? વર જમેને. પંચોળું કહેને શું કહેવાય? એય!

અમારા ફાવાભાઈના લગ્નમાં અમે બેઠા'તાં, ઉમરાળામાં. પંચોળામાં. બધી ઊંચી ચીજ આપે. નાતને બીજું લાડવા ને ગાંઠિયા આપે. બીજા બધા હોયને, શું કહેવાય? જાન. જાનને એટલું બધું ક્યાંથી આપે? પાંચ જણ બેઠા હોય એને બધું આપે. જલેબી ને આ ને ઢીકણું... એમ આ તો આત્માનો પંચામૃત સ્વાદ છે કહે છે. એ પંચોળુ—પંચ પરમેષ્ઠીની સાથે ખાવા બેઠો એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! એ ભગવાન આત્મા આનંદનું ધામ, જેના આગળ દુનિયાના ઈન્દ્રના ઈન્દ્રાસનો સડેલા કૂતરા ને મીંદડાના ક્લેવર સડેલા હોય એવાં વિષય લાગે. નિજાનંદનો સ્વાદ આગળ એ બધું ધૂળ, ધૂળ ને ધૂળ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? આત્મા આવો છે એ હજી એને ખબર ના મળે. આત્મા એટલે કાંઈક છે,

છે, આત્મા છે, છે. શું પણ છે?

'अनुभौकौ स्वाद पंच अमृतकौ कौर है'.. એ અમૃતનો કોળિયો છે. એ પાંચ અમૃતનો કોળિયો અથવા અમૃતનું ભોજન. 'इसका स्वाद पंचामृत भोजनके समान है'. પંચામૃતનું ભોજન જેમ, એવું ભોજનને સમાન છે. ઘી ટપકતા હોય એવો મેસૂબ. મેસૂબ હોય છેને ચાર શેર ઘી પાયેલો. ૧ શેર ચણાનો લોટ ને ૪ શેર ઘી. મેસૂબ. મેસૂબ કહતે હૈ ન મેસૂબ? આપણે મેસૂબ કહીએ, એ કાંઈક બીજુ કહે. મેસૂર. અમારે મેસૂબ. એ ભાષા હોયને હિંદીની.

અમારા દીક્ષામાં મેસૂબ કર્યો હતો ઊંચો, બહુ ઊંચો. લસલસતો અંદરથી. દસ રૂપિયાનો મણ. એ અત્યારે પાંચ રૂપિયે શેરેય ન મળે એવો મેસૂબ હતો. પચાસ મણ ઘણું કરીને પચાસ મણ. જે દિવસે દીક્ષા લેતો'તો તે દી' ખુશાલભાઈ તરફથી બધું હતું જમણ ૨૦૦૦ માણસનું. પચાસ મણ મેસૂબ. ચાર આના શેર ઘી. જુઓ તો એક કંદોઈની.... ધૂળ જેવો પણ હોં. આ તો આનંદના રસ જેણે પાયા અંદરમાં, એવો આત્મા અંદર વિકારરહિત થઈ અંદર અનુભવ કરે એ રસાસ્વાદના પંચામૃતના ભોજન છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? આ વીતરાગમાર્ગનું આવું તત્ત્વ છે એવું સાંભળ્યુંય નથી. માળા પડ્યા રહે વાડામાં. આ કરો ને તે કરો ને. ધૂળ કરીને મરી ગ્યાં અનંતવાર.

'अनुभौ करम तोरै'.. ભગવાન આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યઘન આનંદકંદ એનો અનુભવ તે નિર્જરા કરે કર્મની. કર્મની નિર્જરા એનાથી થાય, અપવાસ-બપવાસ લાંઘણું કર્યે કર્મની નિર્જરા ન થાય. પંડિતજી! લાંઘણ કરતે હૈં, અપવાસ-બપવાસ વો લાંઘણ કરતે હૈ લંઘન કરે છે. ત્રાગું કરે છે ત્રાગું. તત્ત્વની ખબર ન મળે, ભગવાન આત્મા કોણ છે? સહજાનંદ સ્વરૂપની મૂર્તિ પોતે છે. એનો જે અનુભવ, કહે છે કે કર્મ તોડે. એ નિર્જરા કરે. થોડા અનુભવથી થોડી નિર્જરા, પૂર્ણ અનુભવથી બધી નિર્જરા. મોક્ષ ને બધું. આહાહા! જુઓ! આ એક થોડા શબ્દોમાં કેટલું ગોઠવી દીધું છે.

'परमसौं प्रीति जौरै'.. પરમ નામ પરમાત્મસ્વરૂપ પોતાનું અનાદિ અનંત અવિનાશી આનંદકંદ ધ્રુવ એવું પરમ સ્વરૂપ પોતાનું છે, એની સાથે અનુભવની પ્રીતિ થાય. એને રાગ ને પુણ્યની પ્રીતિ ઊડી જાય. આહાહા! છેને આ પુસ્તકો તો સામે પડ્યા છે આ ફેરે. ઓલા ફેરે વાંચ્યુ ત્યારે નહોતા આટલા બધા પુસ્તકો. હવે થોડા દી'માં આવશે આખા હોં. પણ આ પણ એ જ છે ને. 'अनुभौ करम तोरै'.. આહાહા! સ્વ ચૈતન્ય પ્રભુ અનંત બેહદ અપરિમિત આનંદ ને જ્ઞાન, શાંતિનો સાગર તેનો આશ્રય કરવો, વેદન કરવું, અનુભવ કરવો તે કર્મ તોડે. કર્મબંધનને તોડવાની ક્રિયા એ છે. વ્રત ને તપ ને અપવાસ એ બધી કર્મ તોડવાની

ક્રિયા નથી. આહાહા! 'परमसौं प्रीति जोरै'.. પરમ સ્વરૂપ અનંત આનંદનું ધામ શાશ્વત અવિનાશી પ્રભુ એનો પૂર્ણ સ્વભાવ, પરમ સ્વભાવ એની સાથે પ્રીતિ, અનુભવથી પ્રીતિ, એમાં લીનતા થાય. આહાહા!

'अनुभौ समान न धरम कोऊ और है'.. અનુભવ સરખો કોઈ બીજો ધર્મ છે નહીં. આહાહા! આ ધર્મ બીજો. ફલાણાનો ધર્મ, ઢીંકણાનો ધર્મ એ કાંઈ નથી. આત્મા અખંડાનંદ પ્રભુ એનો અનુભવ કરવો એ ધર્મ. બાકી બીજો ધર્મ છે નહીં. (શ્રોતા : પ્રેમ ધર્મ નહીં?) એ જરી આપણી ટીકા કરી'તી. આ બધા વ્યાખ્યાતા.... પ્રેમ ધર્મનો જય એમ કહે છે. છેને ઓલા જિનેન્દ્રવર્ણી, નહીં? જિનેન્દ્રવર્ણી છે. એની બેન તરીકે છે એક બ્રહ્મચારી. કૌશલ. ભાષણ-બાષણ બહુ કરે. આ બધા સાધારણ નહીં, ... પણ બોલે છેલ્લું શું? પ્રેમ ધર્મનો જય. એલા આ ક્યાંથી નીકળ્યું? વીતરાગ ધર્મમાં પ્રેમ ધર્મનો જય? પ્રેમ તો તોડવો છે પર સાથે અને આત્મા સાથે પ્રેમ કરવો, આનંદસ્વરૂપમાં લીન થવું તે પ્રેમ છે.

આ લખ્યું છે ને? દિલ્હી. પ્રકાશચંદ્ર હિતૈષી. સન્મતિ સંદેશ. એમાં છેને હરિભાઈ? એમાં છે એ. હિતૈષી. કાગળ લખ્યો છેને આપણને. પછી લઈ જજો. કાગળ વાંચ્યો હતો અહીં. મનોરંજક છે એવું કહીને, પ્રશ્નોત્તર કરીને... આ તો અનુભવ ધર્મની જય! કહો, માણેકલાલજી! આહાહા! પ્રભુ! તું પણ કોણ છો? શું તું રાગવાળો છો? પુણ્યવાળો, વિકલ્પવાળો એ તારું સ્વરૂપ છે? શરીરવાળો ને કર્મવાળો એ તો બધા જડ પરવસ્તુ છે. તું તો આનંદવાળો, જ્ઞાનવાળો, શાંતિવાળો સહજાત્મસ્વરૂપ અનંતગુણનો પિંડ પ્રભુ છો! આહાહા! એનો અનુભવ કર્મને તોડે ને પ્રીતિને જોડે આત્મા, અહીંયાં એમ કહે છે. આ બાજુ કર્મનો વિયોગ થાય ને પૂર્ણ સ્વરૂપમાં અનુભવને લઈને આત્મામાં એકાકાર થાય. બાકી કોઈ ક્રિયાકાંડથી આત્મામાં એકાકાર થવાતું નથી.

જુઓ! એક શ્લોકમાં કેટલું મૂક્યું છે! એ ૧૯મો શ્લોક છે લ્યો. ૧૯મું પદ. ૨૦મો. કહે છે, એ છ દ્રવ્યનું જ્ઞાન અનુભવનું કારણ છે. આ છ દ્રવ્ય છેને જગતમાં (જે) ભગવાને જોયા, આત્મામાં એનું જ્ઞાન કરવાની તાકાત એક સમયની છે. એટલે એક સમયનું આવું સામર્થ્ય છે એવું જો જ્ઞાન કરે તો તેને અંતરમાં જવામાં, અનુભવ (કરવામાં) એ જ્ઞાન નિમિત્ત કહેવામાં આવે એમ કહે છે. उनका विवेचन किया जाता है.

છ દ્રવ્યનું વિવેચન છે હવે. આટલા અનુભવની વ્યાખ્યા આવી. અનુભવ કોનો કરવો? કે આત્માનો. આત્મા સિવાય બીજી ચીજ શું શું છે ને આત્મા શું છે? બેનું ભેદજ્ઞાન વિના એને અનુભવ થાય નહીં.

जीव द्रव्यका स्वरूप (दोहा)

चेतनवंत अनंत गुन, परजै सकति अनंत।
अलख अखंडित सर्वगत, जीव दरव विरतंत॥२०॥

અર્થ :–ચૈતન્યરૂપ છે, અનંત ગુણ, અનંત પર્યાય અને અનંત શક્તિ સહિત છે, અમૂર્તિક છે, અખંડિત છે. [૧]સર્વવ્યાપી છે, આ જીવ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ કહ્યું છે. ૨૦

अर्थ :–चैतन्यरूप है, अनन्तगुण, अनन्तपर्याय और अनन्त शक्ति सहित है, अमूर्तिक है, अखण्डित है सर्वव्यापी है। यह जीवद्रव्यका स्वरूप कहा है॥२०॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

જીવ કોને કહેવો? આત્મા કોને કહેવો? આ દેહમાં બિરાજમાન ભગવાન સ્વ-તત્ત્વ ચૈતન્ય કોને કહેવું? કહે છે. એ તો ચેતનવંત પહેલું તો. चेतनवंत अनंत गुन... ચૈતન્યરૂપ છે એનું. ચૈતન્યરૂપ છે, એ કાંઈ જડરૂપ નથી. રંગ, ગંધ, વર્ણ, સ્પર્શ, આ જડ માટી ધૂળ છે એવું એનું રૂપ નથી. એ તો ચૈતન્યરૂપ, જાગૃતસ્વરૂપ, ચૈતન્યજ્યોતસ્વરૂપી આત્મા. ચેતન્યરૂપ अनंतगुन.. ગુણ એટલે શક્તિ એની અનંતી છે. આપણે છેને. ૪૭ (શક્તિ) આવી ગઈ. અનંતી. ઓલી શક્તિ આવશે. એક શક્તિ (ગુણ)ની અનંતી (શક્તિ). આ તો ગુણ. સમજાણું કાંઈ? શું કીધું?

ગુણ, આ ગુણ. આ ગુણ–ત્રિકાળશક્તિની વાત છે. એક-એક શક્તિની અનંતી શક્તિ લેશે પછી. એક-એક ગુણની અનંતી પર્યાય ને અનંતી શક્તિ. એ 'ચિદ્‌વિલાસમાં' લીધું છેને. શું કીધું? चेतनवंत अनंत गुन... ભગવાન ચૈતન્યવંત જાગૃત ચૈતન્ય છે. એ દ્રવ્યરૂપે એક વસ્તુ, પણ તેના ગુણ અનંત છે. જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, સત્તા, વિભૂતા, પ્રભુતા, કર્તા, કર્મ, કરણ વગેરે અનંત અનંત સંખ્યાએ શક્તિઓ છે. એ શક્તિને આંહીં ગુણ તરીકે કહ્યા છે.

જુઓ! આવો જીવદ્રવ્ય છે. જીવદ્રવ્ય જાણ્યા વિના અનુભવ કોનો થાય એમ કહે છે. चेतनवंत છે, अनंत गुन છે. परजै જેની અનંત છે. એક એક ગુણની અવસ્થાઓ અનંત છે, હાલત–દશા અને એક એક ગુણની શક્તિ પણ અનંત છે. સમજાણું કાંઈ? 'ચિદ્‌વિલાસ'માં ઘણે ઠેકાણે આવે છે. શક્તિમાંય આવી ગયું ઘણું. अलख.. આમાં એ લીધું છે. ચૈતન્યરૂપ હૈ, અનંતગુણ ને અનંતપર્યાય એની અને અનંતશક્તિ. એક-એક ગુણની અનંતી શક્તિ (સામર્થ્ય) એમ. એક-એક પર્યાય તો જુદી વાત છે. પણ શક્તિ. એક એક ગુણની અનંતી શક્તિ છે. પર્યાય તો એનો પર્યાયનો અંશ.. અંશ.. અંશ.. પણ એનું સામર્થ્ય એક શક્તિનું

---

૧ લોક–અલોક પ્રતિબિમ્બિત થવાથી પૂર્ણજ્ઞાનની અપેક્ષાએ સર્વવ્યાપી છે.

અનંત છે. એમ કે ગુણ છેને એનો—જ્ઞાન દર્શન, આનંદ ગુણ છે એ એક-એક ગુણની અપરિમિત અનંત શક્તિ છે. પર્યાય અનંતી ને શક્તિ અનંતી, એમ.

અહીંયાં તો ૧૦ લાખ, ૧૫ લાખ, ૨૦ લાખ ધૂળ લાખ થાય ત્યાં તો, આહાહા! આપણને શું થઈ ગયું! શું મોટા ગૃહસ્થ થયા ને શું મોટા વધી ગયા. ધૂળમાંય નથી. એય! ચીમનભાઈ! પાણી ઊતારી નાંખે એવું છે આ બધું. આહાહા! અરેરે ભાઈ! અરે! શરીર હાલ્યા જાય છે જુઓને. એક ઓલું દેખાડ્યું'તું... ૩૬ વર્ષનો જુવાન માણસ. કેન્સર છે. ... દેખાવ એવો છે શરીરનો. છાપામાં આવ્યું છે. ૩૬ વર્ષનો. મુંબઈ સ્થાનકવાસી. આહાહા! જુવાન માણસ આમ દેખાવ... સ્થાનકવાસી. ૩૬ વર્ષનો. જાવ. પણ જડ છે તો જડ જાય નહીં તો ક્યાં જાય? ક્યાં આત્મા સાથે રહેવું છે? આ તો કોકની ચીજ જડની છે. આહાહા!

જે આમ ૩૫-૩૫ વર્ષની ઊંમરું અને એમાં કેન્સર થાય, એને થાય હાય હાય! એ કેન્સરની એને દરકાર છે. પણ આત્મામાં રાગ તે હું છું—એ કેન્સર વળગ્યું છે ને ક્ષય થઈ ગયું એની એને ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ? કેન્સર થયું છે એને અનાદિનું. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પોની લાગણી વિકાર તે મારા—એ ક્ષયનો રોગ લાગુ પડ્યો છે એને. પોતાની જાતને ભૂલીને કજાતને પોતાની માની છે. આહાહા! એ એનું ક્ષણે ક્ષણે મૃત્યુ થાય છે એમાં. એનું ભાન નથી. આવી જીવતી જ્યોત અનંત ગુણ ને અનંત આનંદની શાંતિનો સાગર એને ન કબૂલતાં, એને ન માનતાં, એની સામું ન જોતાં (અને) કૃત્રિમ રાગ આદિને માનતાં, એની સામું જોતાં, એનું માન વધારતાં જીવનું માન ઘટી જાય છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

વ્યવહારને જે માન આપે છે બહુ કે વ્યવહારથી નિશ્ચય થાય, બહુમાન વ્યવહારને આપીએ. તારાથી મને લાભ થાશે, તારાથી મને લાભ થાશે. રાગ! તારાથી મને લાભ થાશે. અરે! ચૈતન્યની જીવતી જ્યોત અનંત ગુણોનો સાગર એનું તેં અપમાન કર્યું છે. આહાહા! કેમ ત્રંબકભાઈ! આહાહા! ઓળખીએ છીએને. નથી ઓળખતા? કાળીદાસભાઈ અહીં હતા ત્યારથી એમને ઓળખીએ છીએ. કાળીદાસભાઈ કામદાર હતાને અહીં? એના ભાઈ છે. ....

'चेतनवंत अनंतगुन, परजै सकति अनंत'.. એક તો જીવદ્રવ્ય એને કહેવું કે જે વસ્તુ પોતે છે. એક ચૈતન્યરૂપ... એમ લખેલું છે. ચૈતન્યરૂપ છે. અનંત ગુણો છે, શક્તિઓ છે. એની હાલત–દશાઓ અનંત છે અને એક-એક શક્તિનું સામર્થ્ય અનંત છે એને જીવદ્રવ્ય કહીએ. 'अलख' છે. આહાહા ઈન્દ્રિયોથી જણાય એવો નથી એમ કહે છે 'अलख' – ઈન્દ્રિયોથી જણાય એવો નથી. એ તો અતીન્દ્રિયસ્વરૂપ ભગવાન છે. સમજાણું? એ ઈન્દ્રિયથી લખાય એવો એટલે જણાય એવો નથી. અલખને કેમ ઓળખવો, આવે છેને? 'अखंडित' છે. અખંડ વસ્તુ દ્રવ્યસ્વરૂપ ચૈતન્યપિંડ છે, અખંડ છે. નીચે ૨૦મો બોલ છે.

૨૦મો શ્લોક. 'अखंडित'.. અખંડ છે. સર્વવ્યાપી છે એટલે બધાને જાણનાર છે. પ્રસરીને નહીં, પોતામાં રહીને ત્રણ કાળ, ત્રણ લોકને જાણે એવો સર્વગત છે. જુઓ નીચે છે. 'सर्वगत'.

'लोक अलोक प्रतिबिम्बित होनेसे पूर्णज्ञानकी अपेक्षा सर्वव्यापी है'. બધું જાણે—ત્રણ કાળ ત્રણ લોક પોતાના સ્વભાવમાં રહી, પરને સ્પર્શ્યા વિના પર ને પોતાના સંબંધવાળું જ્ઞાન, એમાં પરને જાણે છે. ખરેખર પોતાનો પર્યાય એવડો છે એને જાણે છે. સર્વવ્યાપી છે. આ જ્ઞાનની અપેક્ષાએ હોં. જાણવાના સ્વભાવમાં વિસ્તારતાની અપેક્ષાએ. જ્ઞાન આખા લોકમાં કાંઈ વ્યાપી જતું નથી. જગત જુદી ચીજ છે, પોતે જુદી ચીજ છે. 'जीव दरब विरतंत'.. લ્યો. આવા જીવદ્રવ્યનું સ્વરૂપ છે. આવું સ્વરૂપ કહ્યું. ભગવાને પરમાત્મસ્વરૂપ આવું કહ્યું છે. આ જીવદ્રવ્યની વ્યાખ્યા—છ દ્રવ્યમાં. હજી પછી નવ તત્ત્વના નામ જુદા લેશે. આ તો છ દ્રવ્યના નામ આવ્યા. પછી નવ તત્ત્વના જુદાં. હવે પુદ્ગલ, આ જડ, જડ શરીર એની વ્યાખ્યા. આ શરીર પુદ્ગલ શું છે? આહાહા! આ તો માટી છે શરીર, વાણી, મન. બધું એનું લક્ષણ.

પુદ્ગલ દ્રવ્યનું લક્ષણ (દોહરા)

फरस-वरन-रस-गन्धमय, नरद-पास संठान।
अनुरूपी पुद्गल दरब, नभ-प्रदेश परवान।।२१।।

શબ્દાર્થ :–ફરસ=સ્પર્શ. નરદ=ચોપાટના પાસા. સંઠાન=આકાર. પરવાન(પ્રમાણ)=બરાબર.

અર્થ :–પુદ્ગલ દ્રવ્ય પરમાણુરૂપ, આકાશના પ્રદેશ જેવડું, ચોપાટના પાસાના આકારનું, સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને વર્ણવાળું છે. ૨૧

अर्थ :–पुद्गल द्रव्य परमाणुरूप आकाशके प्रदेशके बराबर, चौपड़के पासेके आकारका स्पर्श, रस, गन्ध, वर्णवन्त है।।२१।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

કહે છે આ પરમાણુ, જ્યાં પુદ્ગલ છે જડ—શરીર, વાણી ને આ બધું. એ દ્રવ્ય પરમાણુરૂપ છે. પરમ અણુ નાનું નાનું એક અણુ છે એ મૂળ ચીજ છે. આ તો ઘણાં ભેગા થયેલા છે. કટકા કરતાં.. કરતાં.. કરતાં.. છેલ્લો પોઈન્ટ રહે તે નાનામાં નાનો પરમાણુ. છેલ્લો અંશ રહે એ પુદ્ગલદ્રવ્ય પરમાણુરૂપ છે. આકાશના પ્રદેશ કે બરાબર હૈ. એમ કહ્યું. अनुरूपी पुद्गल दरब, नभ-प्रदेश परवान.. બીજા પદની પહેલી વ્યાખ્યા કરી. વળી કેટલો છે? આ રજકણ એક-એક? આકાશના પ્રદેશ પ્રમાણે. આકાશ છેને સર્વવ્યાપી અરૂપી, એનો એક

અંશ જેટલો ભાગ એક પરમાણુ જગ્યા રોકે તેને પ્રદેશ કહેવાય. એ પ્રદેશ પ્રમાણે એ પરમાણુ છે. એક પરમાણુ.

'नभ प्रदेश परवान'.. નભ એટલે આકાશના પ્રદેશ પ્રમાણે છે. 'नरद-पास-संठान'.. બીજા પદનો અર્થ પછી લીધો છે. चौपड.. चौपड.. આ બરફીનું ચોસલું હોયને બરફીના ચોસલું એવો આકારે છે. આ છેને જુઓ. આવો હોય છે આટલો હોય કટકો. ચાર બાજુ ચાર ને ઉપર, નીચે—છ. એમ જ હોયને? છ થયાને? ૧, ૨, ૩, ૪ આમ છે ને આ એક (ઉપર ને નીચે)—છ. આવા છ (બાજુ)વાળા એક એક રજકણ છે. બરફીનો કટકો એવડો હોય... नरद-पास... छह पहलूका जैसे चपेटा होता है. છ પહલુ, ૬ પાસ, ૬ પડખાં. ૬ થયાને ૧, ૨, ૩, ૪,૫... એવા અંશો છે બધાનાં હોં. દરેક અંશ ચૈતન્યનો એક પ્રદેશ, આકાશનો એક પ્રદેશ બધો આવો હોય છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર પરમાત્માએ પરમાણુનું – પુદ્ગલનું આવું સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ જોયું છે. વળી એ તો આકાર કહ્યો. કદ નાનું કહ્યું પરમાણુનું. આકાશના પ્રદેશો જેવો (કહીને) તુલના આપી.

'चौपडके पासेके आकारका'.. પછી પૂછે છે કેવો છે? સ્પર્શ, રસ, ગંધ ને વર્ણવંત છે. પરમાણુમાં સ્પર્શ છે. ટાઢો, ઉનો સ્પર્શ પરમાણુમાં છે, આત્મામાં નથી. આત્મા તો અરંગે, અગંધે, અરસે, અસ્પર્શે એ તો અરૂપી ચિદાનંદ ભગવાન છે. આહાહા! પરમાણુ એક-એક એના પોઈન્ટ છે. એમાં સ્પર્શ છે, એમાં રંગ છે કાળો, રાતો, લીલો. એમાં ગંધ છે સુગંધ–દુર્ગંધ. એમાં રસ છે મીઠો, કડવો (આદિ). એ બધા જડ પરમાણુનો–પુદ્ગલનો સ્વભાવ છે. આત્મામાં એ છે નહીં. સમજાણું કાંઈ? એ 'अनुरूपी'.. એને પહેલો ઠેઠ લઈ લીધો. પુદ્ગલદ્રવ્ય પરમાણુ એમ. 'नभ प्रदेश परवान फरस-वरन-रस-गंधमय... 'મય' (કહીને) અભેદ લઈ લીધો. એક એક પરમાણુ–પોઈન્ટ એ રંગ, રસ, ગંધ, સ્પર્શમય છે. અભેદ છે. ગુણ ને ગુણી કોઈ જુદા નથી. જેમ સાકર અને સફેદાઈ, મીઠાશ—બેય અભેદ છે, એમ પરમાણુ–રજકણ–પોઈન્ટમાં રંગ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અભેદ છે, એને પુદ્ગલદ્રવ્ય ને પરમાણુ કહેવામાં આવે છે. બેની વ્યાખ્યા કરી. પછી કહેશું.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૭, પોષ વદ ૧૨, શનિવાર, તા. ૨૩-૧-૧૯૭૧
ઉત્થાનિકા પદ નં. ૨૨ થી ૨૬ પર પ્રવચન

આ 'સમયસાર નાટક', એની ઉત્થાનિકા—થોડી ભૂમિકા બનારસીદાસે સ્વતંત્ર કરી છે, જીવ અને અજીવનું વર્ણન કરવા પહેલાં. 'સમયસાર'નું વર્ણન તો જીવ-અજીવ (અધિકાર) શરૂ થાશે ત્યારે. પહેલા એની ભૂમિકા બાંધી. ૨૦ અને ૨૧ બે બોલ ચાલ્યા. જીવ કોને કહેવો એ આવ્યુંને કાલે? चेतनवंत अनंतगुन.. ચેતનસ્વરૂપ છે આ આત્મા નિજ—પોતાનો. એમાં અનંતગુણ છે સંખ્યાએ. જાણવું, દેખવું, આનંદ, સ્વચ્છતા, શાંતિ વિગેરે વિગેરે સંખ્યાએ એક આત્મામાં અનંત ગુણ ને શક્તિ છે. परजै अनंत છે. જુઓ અહીં. બદલે છે એ, તદ્દન ફૂટસ્થ નથી. ફૂટસ્થ હોય તો કાર્ય થઈ શકે નહિ. જીવની અવસ્થા, વસ્તુ તરીકે કાયમ રહીને એની દશા બદલે છે. અધર્મ ટળીને ધર્મ થાય, દુઃખ ટળીને સુખ થાય—એ બધી પર્યાય એટલે અવસ્થામાં થાય છે. એ અવસ્થાઓ પણ એક ગુણની અનંતી છે. એક ગુણ—શક્તિનું સામર્થ્ય પણ અનંત છે. જેનો સ્વભાવ છે એની શક્તિનું શું કહેવું? એવું જીવદ્રવ્ય છે એ અનંત શક્તિ(વંત) છે.

'अलख' છે—ઇન્દ્રિયોથી જણાય એવો નથી. અતીન્દ્રિય ભગવાન છે આત્મા. અતીન્દ્રિય મહા પદાર્થ છે અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન દ્વારા એ અનુભવમાં આવી શકે. શરીર, ઇન્દ્રિય, મન કે વિકલ્પ, રાગ દ્વારા અનુભવમાં ન આવે એવો એ આત્મા છે. 'अखंडित' છે, અખંડ એક વસ્તુ છે. એમાં ખંડ—ભેદ નથી. અનંતગુણ હોવા છતાં વસ્તુ તરીકે અખંડ એક છે. 'सर्वगत' છે—સર્વને જાણનાર છે. લોકાલોક જગતના સર્વ પદાર્થ એને એક ક્ષણમાં જાણવાના સ્વભાવવાળું એ જીવદ્રવ્ય છે. આવો જીવદ્રવ્ય જે છે, એને અંતરના રાગના વિકલ્પ રહિત અનુભવ કરવો એનું નામ ધર્મ છે. કહો, શેઠ! આ ધર્મ. ભારે ધર્મની વ્યાખ્યા ભાઈ! આ તો ચારેકોર ધર્મ, ધર્મ બહારથી બહુ કહેતા. જીવદયા પાળે તો ધર્મ ને આ પાળે તો ધર્મ, એમ બોલે છેને લોકો.

આવો જે આત્મા, એને ભગવાને આત્મા કહ્યો છે. એનું સ્વરૂપ બરાબર વસ્તુ, વસ્તુની શક્તિઓ અને તેની દશા—એને સમજી અને અંતર્મુખ દૃષ્ટિમાં અભેદ જીવ ઉપર દૃષ્ટિ મૂકતાં પર્યાય એટલે અવસ્થામાં આનંદના અનુભવ સહિત જે પ્રતીત થાય તેને ધર્મ કહે છે. આરે! ભારે વાતું. પંડિતજી! તમારા સંસ્કૃતના પ્રોફેસરમાં આવ્યું હતું આવું? સંસ્કૃતમેં ક્યા થા? સંસ્કૃતમાં ભાષા આવે સંસ્કૃતની. આવો જીવ ભગવાન આત્મા અંદર

સચેતન.. સચેત.. સચેતન બિરાજે છે. આહાહા! કોઈ દિ' એની એને ખબર નથી.

પછી એની સામે પુદ્‌ગલ છે. જેવી જીવ એક વસ્તુ છે આત્મા, એવો આ પુદ્‌ગલ જડ આદિ સામે બીજી ચીજ છે. બીજી ચીજ ન હોય તો એનાથી જુદું પડવું કે એમાં એકતાબુદ્ધિ કરવી રહેતી નથી. પુદ્‌ગલ, આ વાણી, શરીર, આ બધું પરમાણુ છે, લક્ષ્મી, મકાન. એ કહે છે કે રંગ, ગંધ, વર્ણ, સ્પર્શ સહિત છે. આકાર છે એનો ચોખુણો. ચોખુણો આકાર છે—એ કાલ કહ્યું'તું. છોકરાઓને યાદ નહોતું આવ્યું. છોકરાઓ પૂછ્યું'તું. ક્યાં ગયો અતુલ? નરદ-પાસ-સંઠાન છે એમાં? ક્યાં? એટલે શું? ચોપાટના પાસા. જુઓ! અંદર લખ્યું છે. અર્થની પેલી કોર છે અંદર ઉપર ઉપર.

ચોપાટનો પાસો હોય છેને આમ. પાસા નાખે, નહીં? છ બાજુ હોય છે એને. આ જુઓને આ. એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ અને એક કટકો અહીંનો છ. છ ભાગનો એક કટકો અહીં ખરોને. એવો એક-એક પ્રદેશ(પ્રમાણ) પરમાણુ-પોઈન્ટ અને એટલો જ—પ્રદેશ જેટલો પહોળો આત્માનો એક પ્રદેશ છે. એવા આકાશનો, ધર્માસ્તિ આદિ છયે દ્રવ્યનો પ્રદેશ એક (એવડો હોય). ચોપાટના પાસા જેવું છે. છ પાસા જેવું છે. એવી સર્વજ્ઞથી સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ છે આ. અદ્ધરથી કલ્પનાથી નહીં. આવો સ્વભાવ છે જગતનો—એમ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે એક સમયમાં ત્રણ કાળ ત્રણ લોક જોયા, એમાં આ જોયું. એવી ઈચ્છા વિના વાણી નીકળી. ૐ ધ્વનિ નીકળી. એ ધ્વનિમાં આ બધું પદાર્થનું સ્વરૂપ આવ્યું. હવે એ તો કાલ આવી ગયું'તું આપણે.

હવે બાવીસમો. ધર્મદ્રવ્યનું લક્ષણ. ધર્મ એટલે એક પદાર્થ છે. ધર્મ એટલે આ ધર્મ કરવો એ નહિ. એક ચૌદ બ્રહ્માંડ છે એમાં એક ધર્માસ્તિ નામનું એક તત્ત્વ છે. કે જે જીવ અને જડ ગતિ કરે પોતાના કારણે, ત્યાં આમાં નિમિત્તરૂપે બીજી ચીજ છે. એને અહીંયાં ધર્માસ્તિ નામનું એક તત્ત્વ કહેવામાં આવે છે. વસ્તુ છે એ, અરૂપી એક વસ્તુ છે.

ધર્મ દ્રવ્યનું લક્ષણ (દોહરા)

जैसैं सलिल समूहमैं, करै मीन गति-कर्म।
तैसैं पुद्‌गल जीवकौं, चलनसहाई धर्म॥२२॥

શબ્દાર્થ :—સલિલ=પાણી. મીન=માછલી. ગતિ-કર્મ=ગમનક્રિયા.

અર્થ :—જેવી રીતે માછલીની ગમનક્રિયામાં પાણી સહાયક થાય છે, તેવી જ રીતે જીવ-પુદ્‌ગલની ગતિમાં સહકારી ધર્મ દ્રવ્ય છે. ૨૨.

अर्थ :—जिस प्रकार मछलीकी गमनक्रियामें पानी सहायक होता है, उसी प्रकार जीव

पुद्गलकी गतिमें सहकारी धर्म द्रव्य है॥२२॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

सलिल—પાણીનો સમૂહ. करै मीन गति-कर्म. માછલું કર્તા થઈને ગતિની ક્રિયા રૂપી કાર્ય કરે. સમજાણું કાંઈ? દશ મિનિટ વાર લાગી. મોટર-બોટરને પરાધીન છેને ભાઈ? આવતા વાર લાગી. કહો, સમજાણું કાંઈ? છે, દસ ફેર છે. ઘડિયાલ ફેર હોય જુદી વાત છે, તમે ઘડિયાલ જોઈ હોય ક્યાંક, અહીં દસ મિનિટનો ફેર છે. जैसै सलिल समूह,.. બાવીસમો બોલ. સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ જગતમાં ધર્માસ્તિ નામનું એક દ્રવ્ય—તત્ત્વ જોયું છે. તે તત્ત્વનું એવું સ્વરૂપ છે કે જેમ પાણીના સરોવરમાં करै मीन.. मीन એટલે માછલી. પોતે કર્તા થઈને કરે. करै શબ્દ વાપર્યો છેને? કર્તા થઈને ગતિકર્મ કરે. ગતિરૂપી ક્રિયાનું કાર્ય કરે. જુઓ! કેટલું સમાવી દીધું છે એમાં!

'तैसैं पुद्गल जीवकौं'.. તેમ આ પરમાણુઓ અને જીવ આમ ગતિ કરે, એ પોતે ગતિ કરવાના કર્તા થઈને ગતિનું કાર્ય કરે. 'चलन सहाई धर्म'.. તો ધર્માસ્તિ નામનો એક પદાર્થ છે. જેમ પાણીમાં માછલું ગતિ કરે, તેને પાણી નિમિત્ત કહેવાય. તેમ જીવ અને પુદ્ગલ ગતિ કરે (ત્યારે) ઉપાદાન પોતાનું છે. ત્યારે બીજી ચીજ એક છે—ધર્માસ્તિ નામનું તત્ત્વ કે જે ગતિમાં નિમિત્ત સહાય છે. નિમિત્ત કારણ છે. નીચે છે. उदासीन निमित्तकारण है, प्रेरक नहीं. ખુલાસો કર્યો નીચે પોતે. હલાવતો નથી. પાણી માછલીને હલાવતું નથી. હાલે તો નિમિત્ત કહેવામાં આવે. એમ ધર્માસ્તિ જીવ જડને ચલાવતો નથી કે ચાલ. પણ પોતે ગતિરૂપી ક્રિયા-કર્મ કરે તો તે ધર્માસ્તિ નામનું તત્ત્વ નિમિત્ત છે, ઉદાસીન કારણ છે.

(શ્રોતા : નિમિત્તનો અર્થ કારણ નથી?) એ પ્રશ્ન જ ક્યાં છે અહીંયાં? અહીંયાં પાણી તો છે, હવે માછલું ગતિ કરે તો પાણીને નિમિત્ત કહેવામાં આવે. પાણી બધે છે, એમ આખા લોકમાં ધર્માસ્તિકાય છે અરૂપી. આ લોકો શું કાંઈ કહે છે? પંડિતજી! ઈથર. એને ક્યાં ભાન છે કે આ તત્ત્વ છે. પણ એવું કહે છે એ. ગતિ છે, એક ઈથર નામનું તત્ત્વ છે. પણ એ તો અદ્ધરથી કલ્પનાથી કહે. આ તો સર્વજ્ઞથી સિદ્ધ થયેલું છે. ગતિ કરવાની ક્રિયા,.. જીવ અને પરમાણુ આમ ગતિ કરે. આત્મા આમ આમ હાલે તો આય હાલે છે. એ પોતે કર્તા થઈને ક્રિયા કરે ત્યારે ધર્માસ્તિને નિમિત્ત ઉદાસીન કારણ કહેવામાં આવે છે. આમાં મોટા વાંધા છે. નિમિત્ત કરાવે, નિમિત્ત કરાવે.

(શ્રોતા : સહકારી છેને એટલે...) સહકારી નામ સાથે. છેને, સાથે છે જુઓને! સમજાય છે? ઉદાસીન નિમિત્ત કારણ. બેય ભેગા થઈને શું કરે? સહકારી એટલે સાથે એક છે, બસ. એ કંઈ બીજાને ગતિ, બીજાના કામમાં ગતિ કરાવે (એમ નહીં.) એમ ઉપર કહ્યું

છે. करै मीन गति-कर्म.. માછલું ગતિ કરવાના કાર્યને કર્તા થઈને કરે, ત્યારે પાણી તેને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. પાણી તેને ગતિ કરાવે નહિ. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યની કાંઈ ક્રિયા કરી શકે નહિ. આવી સ્વતંત્રતા એની પ્રસિદ્ધ છે. એની પ્રસિદ્ધ છે. લોકોને ખબર ન મળે, તત્ત્વ શું છે એની. સમજાણું કાંઈ?

जिस प्रकार मछलीकी गमनक्रियामें पानी सहायक होता है.. એમ લખ્યું છેને. સહાયક શબ્દ છેને! चलन सहाई.. उसी प्रकार जीव-पुद्गलकी गतिमें.. જીવ અને પુદ્‌ગલો ગમન કરે ત્યારે સહકારી નામ સાથે ધર્મદ્રવ્ય એક નિમિત્તરૂપે કહેવામાં આવે છે. એમ એણે જાણવું ને નક્કી કરવું જોઈશે. ઉપાદાન તરીકે સ્વતઃ ગમન કરે, ત્યારે એક બીજી ચીજ છેને બીજી ચીજ. માછલું ગમન કરે ત્યાં પાણી ચીજ છે કે નહિ? એમ પાણીમાં તો અમુક ક્ષેત્રમાં પાણી મીનને નિમિત્ત હોય. આ તો આખા લોકમાં જડ-ચેતનની ગતિમાં ધર્માસ્તિ નામનો અરૂપી તત્ત્વ છે એક. એક સમજાણું કાંઈ? એ સહકારી તરીકે સાથે હોય છે. બસ. બીજો બોલ. અધર્મદ્રવ્ય. એક બીજું અધર્મ દ્રવ્ય છે. એક વસ્તુ છે અધર્મ(દ્રવ્ય). અધર્મ એટલે આ પાપ એ નહિ. ત્રેવીસ.

અધર્મદ્રવ્યનું લક્ષણ (દોહરા)

ज्यौं पंथी ग्रीषमसमै बैठै छायामाँहि।
त्यौं अधर्मकी भूमिमैं, जड़ चेतन ठहराँहि॥२३॥

શબ્દાર્થ :–પંથી=મુસાફર, ગ્રીષમસમૈ=ગ્રીષ્મકાળમાં.

અર્થ :–જેવી રીતે ગ્રીષ્મઋતુમાં મુસાફર છાયાનું નિમિત્ત પામીને બેસે છે તેવી જ રીતે અધર્મ દ્રવ્ય જીવ–પુદ્‌ગલની સ્થિતિમાં નિમિત્ત કારણ છે. ૨૩

अर्थ :–जिस प्रकार ग्रीष्मकालमें पथिक छायाका निमित्त पाकर बैठते हैं उसी प्रकार अधर्म द्रव्य जीव-पुद्गलकी स्थितिमें निमित्त कारण है॥२३॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

ગ્રીષ્મ (એટલે) ઉનાળાનો કાળ. ચૈત્ર મહીનો હોય, તડકો લાગ્યો હોય. પંથી ગમન કરતાં જ્યાં છાંયો મળે ત્યાં બેસે. છાંયો તેને બેસવાનું કહેતા નથી. છાંયો એને બેસવાની ક્રિયા કરાવતો નથી. બેસવાની ક્રિયા તો જડ-ચેતન પોતાને સ્થિર રહેવાની ક્રિયા કરે, ત્યારે અધર્માસ્તિ નામનું નિમિત્ત (હોય છે). કર્તા થઈને, જીવ અને પુદ્‌ગલ સ્થિર થવાની ક્રિયાનો કર્તા થઈને કરે ત્યારે અધર્માસ્તિકાય નામનું એક અજીવતત્ત્વ છે એને નિમિત્ત, કારણ

સહકારી કારણ, ઉદાસીન કારણ, એક ઉપસ્થિત દ્રવ્ય એમ કહેવામાં આવે છે. છેને? 'बैठै छायामाँहि' એમ લખ્યું છેને. છાંયામાં એ બેસે. છાંયો તેને બેસાડતો નથી. ભાષા જોયું? ज्यौं पंथी ग्रीषमसमैं, बैठै छायामाँहि.. છાંયામાં બેસે. છાંયો નથી કહેતું કે અહીં બેસ. બેસે ત્યારે છાંયો નિમિત્ત કહેવામાં આવે. 'त्यौं अधर्मकी भूमिमैं'.. એમ અધર્માસ્તિ નામનું તત્ત્વ છે, એમાં જડ, ચૈતન્ય ઠહરે. એ પોતે ઠહરે ત્યારે અધર્માસ્તિ એને નિમિત્ત કહેવામાં આવે.

આકાશ. (પદ) ચોવીસ. એક આકાશ નામનો અરૂપી સર્વવ્યાપક પદાર્થ છે. આ લોક છે ૧૪ બ્રહ્માંડ અને ખાલી ભાગ. ખાલી.. ખાલી.. ખાલી.. ખાલી.. ખાલી.. ખાલી. જેમાં આ જડ-ચેતન છે નહીં. આકાશ (અલોકાકાશ) એક ભાગ છે. ખાલી દશે દિશા જેનો અંત નહિ, અંત નહિ, અંત નહિ, અંત નહિ. એવું અને લોક—બધું (થઈને) આ વ્યાપક એક આખો આકાશ નામનો અરૂપીદ્રવ્ય છે, પદાર્થ છે. એનું શું સ્વરૂપ છે?

આકાશદ્રવ્યનું લક્ષણ (દોહરા)

संतत जाके उदरमैं, सकल पदारथवास।
जो भाजन सब जगतकौ, सोई दरब अकास॥२४॥

શબ્દાર્થ :–સંતત=સદા. ભાજન=પાત્ર.

અર્થ :–જેના પેટમાં સદૈવ, સર્વ પદાર્થો રહે છે, જે સર્વ દ્રવ્યોને પાત્રની જેમ આધારભૂત છે, તે જ આકાશદ્રવ્ય છે. ૨૪.

નોટ :–અવગાહના આકાશનો પરમ ધર્મ છે, તેથી તે આકાશદ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યોને અવકાશ આપી રહ્યું છે તેમ જ પોતાને પણ અવકાશ આપી રહ્યું છે. જેમ :–જ્ઞાન જીવનો પરમ ધર્મ છે, તેથી તે જીવ અન્ય દ્રવ્યોને જાણે છે તેમ જ પોતાને પણ જાણે છે.

अर्थ :–जिसके पेटमें सदैव सम्पूर्ण पदार्थ निवास करते हैं, जो सम्पूर्ण द्रव्योंके पात्रके समान आधारभूत है; वही आकाश द्रव्य है॥२४॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

સદાકાળ.. જોઈ ભાષા? સદાકાળ છે. કંઈ નવા આવ્યા છે આકાશમાં અને આકાશ નવું છે એમાં પછી નવા આવ્યાં, એમ છે નહિ. (શ્રોતા : અમારે તો નવું કરવું છે તો પતી જાય.) ઈ ક્યાં પ્રશ્ન છે. અહીંયાં આકાશમાં છે અને ત્યાંય આકાશમાં છે. જે પરમાત્મા અશરીરી થાય તે અહીંયે આકાશમાં છે ને ત્યાંય આકાશમાં છે. એમાં નવું ક્યાં થયું? હવે આ આકાશમાં નવું હોય, એમ છે? એ તો ક્ષેત્ર બીજું છે ત્યાં. આકાશ તો એને એ છે. સિદ્ધને, કોઈપણ દ્રવ્યને સ્વતંત્ર નિરંતર.. છે ને? સદાકાળ. सकल पदारथवास,.. જેના પેટમાં એટલે

જેની જગ્યામાં બધા પદાર્થો વાસ, सकल पदारथवास.. પોતે વસેલા છે એમ કહે છે. નિરંતર, પાછા એમ. સદાય. નવા નથી કે આકાશ પહેલું થયું ને પછી જીવ અને જડ થયા ને એમાં રહ્યા.

(શ્રોતા : આધાર પહેલો આવેને?) આધાર-આધેય બધા વ્યવહાર. આધાર કોણ? આકાશનો આધાર આકાશ. એમાં આ નિમિત્ત છે, બીજું શું? આધાર કોનો? પોતે પોતાનો ઉપાદાન આધાર છે. જડ ને ચેતન પોતે પોતાથી અવગાહનમાં આમ રહેલાં છે. એમ એક બીજું (દ્રવ્ય) આકાશ અવગાહનમાં નિમિત્ત છે, બસ એટલું છે. બીજું એક તત્ત્વ છે. 'जो भाजन सब जगतकौ'.. આખી દુનિયાના અનંત પરમાણુઓ અને અનંત આત્માઓ, એનું એ ભાજન છે. ઓલું પેટ કહ્યું'તુંને? એનું એ ભાજન—રહેવાનું સ્થાન છે. पात्रके समान आधारभूत है.. લ્યો.

सोई दरब अकास,.. એને આકાશ નામનો અરૂપી પદાર્થ અનાદિ અનંત (છે) ભગવાન વર્ણવે છે. એ બધાને જાણવાનો સ્વભાવ જીવ ભગવાન આત્માનો છે. એ પોતે હોય તો 'આ છે' એમ જાણી શકે છે. સમજાણું કાંઈ? अवगाहना आकाशका परम धर्म है. નોટ કરી છેને અંદર? આકાશ નામનો અરૂપી પદાર્થ છે એમાં અવગાહવું એટલે બીજા (દ્રવ્યો) જીવ ને જડ એમાં આવે. આવે એને રહેવાનું સ્થાન દેવાનો આકાશનો સ્વભાવ છે. 'सो आकाश द्रव्य अन्य द्रव्योंको अवकाश दिये हुए है' અન્ય દ્રવ્યકો તો અવકાશ દિયે હુએ હૈ હી. એમ કે વળી નવું દેવું છે એમ નથી. और अपनेको भी अवकाश दिये हुए है. આકાશ, આકાશમેં હૈ. આકાશ કિસમેં હૈ? આકાશ અરૂપી પોતે પોતામાં છે.

'जैसे ज्ञान जीवका परम धर्म है'.. આત્માનો સ્વભાવ... જાણવું એ ચૈતન્યપ્રકાશબિંબ ચૈતન્ય પ્રજ્ઞાબ્રહ્મસ્વરૂપ આત્મા એનો સ્વભાવ છે. એ સ્વભાવ.. 'सो जीव अन्य द्रव्योंको जानता है और अपनेको भी जानता है'.. પોતાને જાણે. આકાશ બીજાને જગ્યા આપે અને પોતે પોતાને આપે. આહાહા! ભારે! એમ આત્મા પરપદાર્થ—શરીર, વાણી, મન, બીજા આત્મા—બધાને જાણે, એમ પોતાને પણ જાણે. જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ શુદ્ધ ચેતનદ્રવ્ય છું. એ દાખલો આપ્યો છે. આકાશને આધાર કોણ? કે એ પોતે. એમ આત્મામાં જ્ઞાનનું કારણ કોણ? કે જ્ઞાનનું કારણ પોતે. પોતે પોતાથી જાણે. 'सो जीव अन्य द्रव्योंको जानता है और अपनेको भी जानता है'.

કાળદ્રવ્ય. એક જગતમાં કાળ નામના અણુઓ સૂક્ષ્મ અરૂપી છે. જડ ને ચેતન બદલે છે, રૂપાંતર થાય છે, એમાં એ નિમિત્ત છે. ઓલું (ધર્મદ્રવ્ય) ગતિમાં નિમિત્ત, ઓલું (અધર્મદ્રવ્ય) સ્થિતિમાં નિમિત્ત, આ રૂપાંતરમાં નિમિત્ત. આ પરમાણુ બદલે છેને ક્ષણે

ક્ષણે. અવસ્થા બદલે છે હાલત. એમ જીવમાં પણ વિચારની ધારા આદિ અનેક (અવસ્થા) બદલે છે. એ બદલવાનું ઉપાદાન પોતે છે, પણ એક બીજું દ્રવ્ય એનું નિમિત્ત છે. સ્વ હોય તે પરથી હોય? (નહિ).

કાળદ્રવ્યનું લક્ષણ (દોહરા)

जो नवकरि जीरन करै, सकल वस्तुथिति ठांनि।
परावर्त वर्तन धरै, कालदरब सो जांनि॥२५॥

શબ્દાર્થ :–નવ=નવીન. જીરન(જીર્ણ)=જૂનું.

અર્થ :–જે વસ્તુનો નાશ ન કરતાં, સર્વ પદાર્થોની નવીન હાલતો પ્રગટ થવામાં અને પૂર્વ પર્યાયોના નાશ પામવામાં નિમિત્તકારણ છે, એવા વર્તના લક્ષણનું ધારક કાળદ્રવ્ય છે. ૨૫.

નોટ :–કાળદ્રવ્યનો પરમ ધર્મ વર્તના છે, તેથી તે અન્ય દ્રવ્યોની પર્યાયોનું (પરિ)વર્તન કરે છે અને પોતાની પણ પર્યાયો પલટે છે.

अर्थ :–जो वस्तुका नाश न करके सम्पूर्ण पदार्थोंकी नवीन हालतोंके प्रगट होने और पूर्व पर्यायोंके लय होनेमें निमित्तकारण है, ऐसा वर्तना लक्षणका धारक काल द्रव्य है॥२५॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

કહે છે કે 'नवकरि जीरन'. જડ અને ચૈતન્યની અવસ્થા પુરાણી હોય જૂની, એને નાશ કરી નવી કરે. નવી અવસ્થા બદલે છેને ક્ષણે ક્ષણે. આની—આ પરમાણુની પહેલી અવસ્થા રોટલી દાળ ભાતની હતી, પછી આ અવસ્થા લોહીની થઈ. પછી રાખની થશે, પછી ઘઉં થાશે, વળી લોટ થાશે. રજકણ તો કાયમ રહે છે પણ અવસ્થા બદલે છે. એ અવસ્થા બદલવામાં કાળ નામનો અરૂપી એક દ્રવ્ય છે તે બદલવામાં નિમિત્ત છે. ભાષા એમ છે કે 'नवकरि जीरन करै'.. करै નો અર્થ પોતે આત્મા ને જડ, જૂની ટળીને નવી અવસ્થા ઉપજે છે એ કર્તા થઈને બદલે છે, ત્યારે કાળ નામનું દ્રવ્ય ઉદાસીન નિમિત્ત કારણ છે. આવો જગતના પદાર્થનો સ્વભાવ છે આહાહા! ધર્મ અને અધર્મ ને એ તો સર્વજ્ઞ સિવાય કોઈએ જાણ્યું નથી, કહ્યું નથી. સમજાણું કાંઈ?

नवकरि जीरन करै.. जीरन.. जीरन करै. सकल वस्तुथिति.. पदार्थोंकी नवीन हालतोंके प्रगट होने और पूर्व पर्यायोंके लय होने'... પૂર્વ અવસ્થા બદલી જાય, નવી અવસ્થા થાય. (વસ્તુ) ધ્રુવપણે કાયમ રહે. નિમિત્ત કારણ છે. 'ऐसा वर्तना लक्षणका धारक कालद्रव्य है' લ્યો. એનેય ઓલા આકાશની પેઠે નાખ્યું. कालद्रव्यका परम धर्म वर्तना है.. પોતાનો સ્વભાવ બીજા વર્તે એને નિમિત્તરૂપે થાય. 'सो वह अन्य द्रव्योंकी पर्यायोंका वर्तन करता है और अपनी

भी पर्यायें पलटता है'.. અરૂપી કાળ પણ બદલે છે. ઝીણી વાત છે બહુ.

અસંખ્ય કાલાણુઓ ચૌદ બ્રહ્માંડની અંદર છે. અરૂપી છે, અનંતગુણનો પિંડ છે, અનંતી એક-એક ગુણની પર્યાય થયા કરે છે. એવું કાળદ્રવ્ય પોતે પણ પોતાના બદલવામાં કારણ છે. બીજાને બદલવામાં કારણ છે અને પોતે પણ બદલે છે, તેમાં પોતે કારણ છે. જુઓ આવો સ્વભાવ છે આ. આનું જ્ઞાન કરે યથાર્થ, તે અનુભવમાં એને નિમિત્ત કહેવાય. વાસ્તવિક સત્ય છે એ. સત્‌નું જ્ઞાન સત્યરૂપે થાય તો આત્મા એ બધાનો જાણનાર છે એવું એના સ્વરૂપમાં દૃષ્ટિ કરતા એને આત્માનો અનુભવ થાય, એને સમ્યગ્દર્શન થાય. આવા દ્રવ્યના સ્વભાવની ખબર ન હોય અને એકલો આત્માનો અનુભવ થઈ જાય, એમ ન હોય એમ કહે છે. કારણ કે એનો સ્વભાવ જ એવો છે કે એક સમયનું જ્ઞાન જગતના બધા પદાર્થોને જાણે. ત્યારે પદાર્થ છે એ પ્રમાણે જાણે. નથી એમ જો માને તો જ્ઞાનમાં બધાને જાણવાની તાકાતનું પોતાનું જ્ઞાનેય ન રહ્યું. સમજાણું કાંઈ? ઝીણી વાતું ભાઈ!

હવે આવ્યો આત્મા પાછો. ઓલું દ્રવ્યમાં જીવદ્રવ્ય હતું, હવે નવતત્ત્વમાં આત્મપદાર્થ. 'नवपदार्थोंका ज्ञान अनुभवके लिए कारण है अतः उनका विवेचन किया जाता है'.. હવે જીવનું વર્ણન. ઓલું જીવદ્રવ્યનું વર્ણન હતું. આ જીવતત્ત્વ એમ કહીને નવ ભાગ પાડવા છેને? જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. બહુ સૂક્ષ્મ વાત છે હવે આ.

નવ પદાર્થોનું જ્ઞાન અનુભવનું કારણ છે તેથી તેમનું વિવેચન કરવામાં આવે છે.

જીવનું વર્ણન (દોહરા)

समता रमता उरधता, ग्यायकता सुखभास।
वेदकता चैतन्यता, ए सब जीवविलास॥२६॥

શબ્દાર્થ :–સમતા=રાગ–દ્વેષ રહિત વીતરાગભાવ. રમતા=લીન રહેવું તે. ઉરધતા(ઊર્ધ્વતા)=ઉપર જવાનો સ્વભાવ. ગ્યાયકતા=જાણપણું. વેદકતા=સ્વાદ લેવો તે.

અર્થ :–વીતરાગભાવમાં લીન થવું, ઊર્ધ્વગમન, જ્ઞાયકસ્વભાવ, સહજ સુખનો સંભોગ, સુખ–દુઃખનો સ્વાદ ને ચૈતન્યપણું–એ બધા જીવના પોતાના ગુણ છે. ૨૬

अर्थ :–वीतरागभावमें लीन होना, ऊर्ध्वगमन, ज्ञायकस्वभाव, साहजिक सुखका सम्भोग, सुख-दुःखका स्वाद और चैतन्यता–ये सब जीवके निजगुण हैं॥२६॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

ભગવાન આત્માનો વિલાસ એ છે કે, સમતા–રાગ-દ્વેષ રહિત વીતરાગભાવ.

આહાહા! લ્યો. શું કીધું એ? એનો સ્વભાવ જ એવો છે કે રાગ-દ્વેષ રહિત સ્વરૂપમાં લીન થવું, એવો જ એનો સ્વભાવ છે. આપણે આનો અર્થ કરી ને પછી શ્રીમદ્માંથી લઈએ. ભાષા એવી લીધી છે અહીં. समता.. વીતરાગભાવમેં લીન હોના એનો સ્વભાવ છે. વિકારમાં લીન હોના એનો સ્વભાવ નથી. આહાહા! શુદ્ધ ઉપયોગ જેનો સ્વભાવ છે. આવે છેને અલિંગગ્રહણમાં? પુણ્ય-પાપના ભાવો વિકલ્પ છે એ આત્માનો સ્વભાવ નથી. એ તો વિકાર—વિભાવ છે, દોષ છે. આહાહા! ભગવાન આત્મા શુદ્ધ—રાગ અને પુણ્યના વિકલ્પથી રહિત શુદ્ધ—જેનો સ્વભાવ છે. એ શુદ્ધ સ્વભાવમાં એકાકાર થવું એવો એનો સ્વભાવ છે. સમતાની એ વ્યાખ્યા કરી.

હવે આમાં (શ્રીમદ્માં) સમતાની બીજી વ્યાખ્યા છે. શ્રીમદ્ પોતે આ ગાથાનો અર્થ કરે છે. એ એમાં નહિ મળે. ૨૭૪મો પત્ર છે. ૨૯મું વર્ષ છે. 'समता-रमता उरधता ग्यायकता सुखभास, वेदकता चैतन्यता ए सब जीव विलास'. શ્રી તીર્થંકર એમ કહે છે કે... પોતે અર્થ કરે છે શ્રીમદ્ પોતે. શ્રી તીર્થંકર સર્વજ્ઞ પરમાત્માની વાણીમાં એમ આવ્યું છે કે આ જગતમાં આ જીવ નામના પદાર્થને—ભગવાન આત્મા નામના તત્ત્વને ગમે તે પ્રકારે કહ્યો હોય તે પ્રકાર તેની સ્થિતિમાં હો તેને વિશે અમારું ઉદાસીનપણું છે. એમાં છે કે નહિ, એ અમારું કામ નથી. વસ્તુ છે એ અમે હવે કહેશું.

જે પ્રકારે નિરાબાધપણે જીવ નામનો પદાર્થ અમે જાણ્યો છે. સર્વજ્ઞ તીર્થંકર કહે કે જે પ્રકારે નિરાબાધપણે—બાધા-વિઘ્ન વિના જેવું સ્વરૂપ છે એવું અમે અમારા જ્ઞાનમાં ત્રણકાળનું જ્ઞાન થતાં એ જીવનો પદાર્થ અમે જાણ્યો છે. તે જીવ નામનો પદાર્થ અમે જાણ્યો છે. સર્વજ્ઞ તીર્થંકર કહે છે. તે પ્રકારે કરી અમે પ્રગટ કર્યો છે. તે પ્રકારે કહી તે અમે પ્રગટ કર્યો છે. આવો ભગવાન આત્મા અંદર છે. જે લક્ષણે કહ્યો તે સર્વ પ્રકારના બાધા કરી રહિત એવો કહ્યો છે. જે લક્ષણ કહીશું, એ કોઈપણ જાતની પ્રતિકૂળતા ને વિઘ્ન વિના પોતાનું છે એમ કહેશું. અમે તે આત્મા એવો જાણ્યો છે. અમે તે આત્મા એવો જાણ્યો છે, જોયો છે, સ્પષ્ટ અનુભવ્યો છે, પ્રગટ તે જ અમે આત્મા છીએ. અનંત આનંદ, જ્ઞાન આદિ અમે આત્મા છીએ.

જુઓ! હવે સમતાની વ્યાખ્યા કરે છે. તે આત્મા સમતા નામના લક્ષણે યુક્ત છે. છેને પહેલો 'સમતા' બોલ? સમતા નામના લક્ષણે સહિત છે. હવે સમતાની વ્યાખ્યા. આહાહા! વર્તમાન સમયે જે અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક ચૈતન્ય સ્થિતિ... જુઓ! અહીં હવે આખો પ્રદેશ નાખ્યો છે. અસંખ્ય પ્રદેશ છે એના. સાંકળીને જેમ હજાર મકોડા હોયને છતાં સાંકળી તો એક છે, ઓલા મકોડા ભિન્ન ભિન્ન છે. એમ એક પરમાણુ જેટલી જગ્યાને રોકે એ જગ્યાને પ્રદેશ કહીએ. એવો અસંખ્ય પ્રદેશી ભગવાન આત્મા છે. એક કીડીમાં જાય તો

સંકોચાઈ જાય, હાથીમાં જાય તો વિકાસ પામે છે. (છે) તો એટલો ને એટલો, પણ સંકોચ-વિકાસ થાય. આત્મા તો એનો એ છે. કીડીમાં જાય તો સંકોચાઈ જાય. ઓલા પ્રદેશ છેને? જેમ સોનાની સાંકળી છે. મોટા માણસના ડોકમાં નાખે તો પહોળા કડા કરવા પડે. નાનામાં નાખે તો ઝાઝા. છે તો એને એ, એટલી ને એટલી. કડા સમજેને? સળીયું, સળીયું.

કહે છે કે વર્તમાન સમયે જે અસંખ્ય પ્રદેશસ્વરૂપ ચૈતન્ય સ્થિતિ તે આત્માની છે તે, તે પહેલાના એક, બે, ત્રણ, ચાર (કે) ગયે કોઈ પણ સમય જુઓ તો તે તેવો જ છે. પહેલાના સમય બે, ત્રણ, ચાર (કે) અનંતકાળ પહેલા. અસંખ્ય પ્રદેશી ચૈતન્યની સ્થિતિ અત્યારે જે છે, તે અનંતકાળથી છે. સંખ્યાત.. અનંત સમયે હતી. જુઓ! આનું નામ સમતા કહે છે. વર્તમાન એવી છે અસંખ્ય પ્રદેશી વસ્તુ, એવી ને એવી પહેલા સમયે, બીજા સમયે, અનંત સમયથી અત્યાર સુધી એમને એમ છે.

હવે પછીના કાળના વિશે પણ તે પ્રકારે તેની સ્થિતિ છે. એવો ને એવો ભગવાન વર્ણ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ વિનાનો, એકરૂપ રહેવું. ભૂતકાળ, વર્તમાન અને ભવિષ્ય અસંખ્ય પ્રદેશી જેવો એનો સ્વભાવ આનંદકંદ છે. સ્વભાવ ને ક્ષેત્રે તે સ્થિતિ છે. કોઈ પણ કાળે તેનો અસંખ્યાત પ્રદેશપણું, ચૈતન્યરૂપ... જુઓ! આટલા વિશેષણ આપ્યા. એના અસંખ્ય પ્રદેશ છે, કોઈ વખતે ઓછા-વત્તા થતા નથી. એક વાત. ક્યાંથી નાંખ્યું જોયું? સર્વજ્ઞથી. બીજાથી જુદું તત્ત્વ જાણ્યું છે ભગવાને, એ આવું તત્ત્વ છે.

અસંખ્ય પ્રદેશ છે. આત્મા તો અરૂપી ભિન્ન ભગવાન છે. જેમ પાણીના કળશામાં પાણી જુદું છે, કળશો જુદો છે. એમ આ (દેહ) કળશો છે કાશીઘાટનો છે. એમાં આ અરૂપી ભગવાન જુદો છે એનો આકાર. આહાહા! કળશો હોય છેને કળશો. એનો આકાર હોય છે ને. એવો જ આકાર પાણીનો, પણ બેયનો જુદો. પાણીનો આકાર પાણીને લઈને, કળશાનો આકાર કળશાને લઈને. એમ લોટાનો આકાર... શરીરનો આકાર શરીરને લઈને અને આત્માનો અરૂપી આકાર પોતાનો લઈને. બેય જુદી જુદી ચીજ છે. આહાહા!

અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક. એક વાત. ચૈતન્યપણું. ચૈતન્યપણું પણ એવું ને એવું ગયા સમયે, વર્તમાન ને ભવિષ્યે એમ ને એમ રહેશે. અરૂપીપણું. અરૂપી તો ભૂતકાળે પણ અરૂપી હતો, અત્યારે અરૂપી છે અને ભવિષ્યમાં પણ એમને એમ રહેશે. એ આદિ સમસ્ત સ્વભાવ તે છૂટવા ઘટતા નથી. ભાષા વાપરી જુઓ! એવો જે ભગવાન આત્મા ક્ષેત્રથી અસંખ્ય પ્રદેશ, ગુણેથી અનંતરૂપ, કાળથી એવો ને એવો અનંતકાળ—ત્રિકાળ એવો ને એવો રહેશે. એવા સમસ્ત સ્વભાવ એ છૂટવા ઘટતા નથી. એવું જે સમપણું... પંડિતજી! એવું જે સમપણું... આ સમતાની વ્યાખ્યા કરી. સમ+તા શબ્દ છેને? 'સમપણું' એમ લીધું. 'તા' શબ્દ છેને. સમ-તા એટલે સમ્+પણું—સરખાપણું એમ લીધું. અસંખ્યપ્રદેશી, અનંત ગુણસંપન્ન ચૈતન્ય, અરૂપી

આદિ જેના એવા ભાવ છે, છે, છે, એમને એમ સમપણે ભૂતે, વર્તમાને અને ભવિષ્યે. એવો ભગવાન આત્મા, તેને સમપણું—સમતા તે જેનામાં લક્ષણ છે તે જીવ છે. આવું જેનું લક્ષણ એને જીવ કહેવામાં આવે છે. જુદી જાતની ભાષા કરી દેખો!

એક તો અસંખ્ય પ્રદેશ સિદ્ધ કર્યા, ચૈતન્યપણું સિદ્ધ કર્યું. અરૂપીપણું એ આદિ અનંત સ્વભાવ એના છે. એ બધા ભૂતકાળે હતા, અત્યારે છે ને ભવિષ્યમાં એમ ને એમ રહેશે. ત્રિકાળપણે એકપણે રહેવું એનું નામ સમપણું (એવું) જીવનું લક્ષણ સમતા કહીને કહેવામાં આવ્યું છે. સમતા એમ શબ્દ છેને? સમપણું એટલે જોર આપ્યું ઓલા 'સમ' ઉપર. ભાઈ! એટલું સમજાય છે?

અહીં સમ-તાનો અર્થ કર્યો છે. એમ સમ-તા શબ્દ છેને સમપણું. સમ-તામાંથી સમ-પણું કાઢીને આવી રીતે (અર્થ) કર્યો. વજુભાઈ! .... 'સમતા' એમ કરીને જુદું પાડીને સમજાવ્યું. સમપણું. સમતા એમ ભેગું નહીં પણ સમ-પણું. શું કીધું એ માટે તો અર્થ કીધો છે અહીંયા. સમતામાંથી સમપણું કેમ કાઢ્યું? સમતા કેમ ન લીધી? સમપણું કાઢ્યું એમાં. એવું જેનું સ્વરૂપ છે, એવું જેનું લક્ષણ છે. સમજાણું? એ સમતાની વ્યાખ્યા થઈ.

હવે 'રમતા.' (શ્રોતા : ચૈતન્યઘન એવું ક્યાંથી કાઢ્યું?) કાઢ્યું એમાંથી. સમપણું નામ સરખાપણું એ. સરખાપણું ક્ષેત્રથી, ગુણથી, કાળથી સરખાપણું એમ કાઢ્યું એમાંથી. (શ્રોતા : ક્ષેત્રમાં લાગુ પાડી દીધું.) ક્ષેત્રમાં લાગુ પાડી દીધું. એય વજુભાઈ! ક્ષયોપશમ શ્રીમદ્‌નો ઘણો હતો. બહુ ક્ષયોપશમ. એ વખતે આવા ક્ષયોપશમવાળો એ એક જ પુરુષ હતો. પણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં (હતા) એટલે એની બહુ કિંમત થઈ નહીં. ઓલો બાહ્ય ત્યાગ નહીં. લોકોને બાહ્ય ત્યાગની મહિમા છે. તત્ત્વની બહુ મહિમા નથીને. બાયડી, છોકરાં છોડે ત્યારે, હાં, આ બાવો થઈને ત્યાગી થયો. ધૂળેય નથી સાંભળને! અંદર ભાન વિનાના બાવા થાય એ બુદ્ધિ વિનાના બાવા છે.

'સમ-તા'. મારું તો એમ કહેવું છે. (શ્રોતા : સમપણું) સમતા એટલે આખી સમતા શબ્દ ન લેતા. સમ+તા લીધું છેને? રમ+તા, ઊર્ધ્વ+તા, જ્ઞાયક+તા એમ લીધું છેને? એય દેવાનુપ્રિયા! લ્યો, એ ઠીક આવ્યું આ કાઢ્યું આમાંથી. જીવનું આ લક્ષણ અનાદિ અનંત છે, કહે છે. જીવ વસ્તુ છે પદાર્થ અસંખ્ય પ્રદેશી, એ એમને એમ છે, ભૂતકાળે, વર્તમાને ને ભવિષ્યે. ચૈતન્યપણું એ મૂળ ભાવ. ચૈતન્યપણું ને અરૂપી એના ભાવ. ક્ષેત્ર અને ભાવ. જેવા છે એવા ગતકાળે, વર્તમાન ને ભવિષ્યકાળે... એમાં કાળ આવ્યો, દ્રવ્ય આવ્યું, ભાવ આવ્યો, ક્ષેત્ર આવ્યું—બધું આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ? એય ચેતનજી! કાગળ તો તમે વાંચ્યો'તો કેટલીય વાર. (શ્રોતા : બીજી રીતે) રામજીભાઈએ ખુલાસો કર્યો.

તીર્થંકર એમ કહે છે કે.. જુઓને! એમ કહે છે, લખ્યું છે ને? સર્વજ્ઞ પરમાત્માને આમ કહેવું છે કે સમપણું જેનું લક્ષણ છે. એક જ પ્રકારે તે ગુણો, ક્ષેત્ર અને કાળથી એવો ને એવો છે. તે પણ કેવા ગુણો? ગુણમાં લીધું. બાકી તો બીજું બીજામાંય હોય. ચૈતન્યપણું, અરૂપીપણું એવા ભાવ અને ક્ષેત્ર અને વસ્તુ ત્રિકાળી એકરૂપ છે. એને અહીંયાં તીર્થંકરે જીવનું 'સમ' લક્ષણ કહેવામાં સમતાપણું કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? એય! તમારા બાપ તો શ્રીમદ્‌નું બહુ વાંચતા. ચીમનભાઈ! વાંચતા ખરા શ્રીમદ્‌નું, પ્રેમ બહુ હતો. નવ્વાણુમાં આવ્યા ત્યારે એમ ઓળખાતા'તા, કે આ શ્રીમદ્‌ના ભગત છે. કેમ્પમાં ડેલામાં રહેતાને. ઓલી કોર આઘે રહેતા. ૯૯મા આવ્યા'તાને પહેલા-વહેલા. કહે, કોણ છે હિંમતભાઈ? એ શ્રીમદ્‌ના ભગત છે. એમ કહેતા એ વખતે. કંઈ ઓળખાણ નહિ, એમ ઓઘે ઓઘે...

આવો ભગવાન આત્મા! તો કોઈ કહે કે પરમાણુય એવો છે. અહીં તો અસંખ્ય પ્રદેશી ને ક્ષેત્રથી સમભાવ સરખો કરવો છે. (શ્રોતા : ચૈતન્ય લેવો છે.) ચૈતન્ય લેવો છેને. ચૈતન્ય અસંખ્ય પ્રદેશી છે એના. અને એમણે પણ ઓલામાં એમ લખ્યું છે. 'આત્મસિદ્ધિ'માં કહ્યું છેને. 'શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન, સ્વયંજ્યોતિ સુખધામ, બીજુ કહીએ કેટલું કર વિચાર તો પામ.' ભગવાન આત્મા શુદ્ધ પવિત્રનું ધામ છે, શુદ્ધ બુદ્ધ છે. એ જ્ઞાનનો દરિયો છે, જ્ઞાયક છે જ્ઞાયક. આ ચેતનતા લીધીને. ચૈતન્યપણું. જ્ઞાયકપણું. એ આગળ આવશે. એ પોતે જ્ઞાન સ્વભાવવાળું તત્ત્વ છે. અને ચૈતન્યઘન છે એ. ત્રીજો બોલ એમ છે. અસંખ્ય પ્રદેશ કર્યા છે અર્થમાં. ઘન છે એ. અસંખ્યપ્રદેશી વસ્તુ છે.

'શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન, સ્વયંજ્યોતિ...' પોતે પોતાને પ્રકાશે એવી જ્યોતિ છે. એના પ્રકાશ માટે બીજાની જરૂર નથી. સ્વયંજ્યોતિ અને સુખધામ. એ આનંદનું સ્થાન છે એ આત્મા. અતીન્દ્રિય આનંદનું સ્થાન આત્મા છે. અનંત સુખધામ એ છે. બીજામાં કાંઈ સુખ-બુખ ધૂળમાંય નથી. આ પૈસા-બૈસામાં સુખ નથી, બાયડીમાં સુખ નથી એમ કહે છે. કલ્પના કરીને ઉભું કરીને માન્યું છે માળે મૂર્ખે મૂર્ખાઈથી. સુખનું ધામ છે. આગળ કહેશે. સુખધામ કહેશે. સમજાણું કાંઈ? બનારસીદાસે કરેલા શબ્દો, એના અર્થ પોતે (શ્રીમદ્‌) કરે છે. એવો અર્થ એમાં ક્યાં છે? એ તો શબ્દો લખ્યા છે ભાઈ બનારસીદાસે. પણ એનો ધ્વનિ થઈ ગયો કે સમતાપણું. સમ+તા એમ લીધું છે. ત્રિકાળપણે રહે સરખું એ. વીતરાગભાવમાં લીન છે એ તો અમુક વખતે લીન થાય. સમજાણું કાંઈ? એ જેનામાં લક્ષણ છે તે જીવ છે, એને આત્મા કહેવામાં આવે છે.

બીજો 'રમતા'. वीतरागभावमें लीन होना.. એ 'રમતા'નો અર્થ કર્યા આમાં. 'रमता'—लीन रहना. એ બે ભેગું કરી નાખ્યું. वीतरागभावमें लीन होना એમ. પણ રમ-તા—રમવા-પણું એમ કાઢ્યું એમાંથી. એ દેવાનુપ્રિયા! એ બે ભેગાપણે નાંખ્યું, એણે બે ભેગા કરી

નાખ્યા. પણ અહીં તો સમતા-પણું, સમ-પણું, રમ-પણું, રમવા-પણું. (શ્રોતા : બેને જુદા જુદા) બે જુદા કરી નાખ્યા. જુદા છેને એમાં બે? બહુ સરસ અર્થ કર્યો.

કહે છે કે બીજું 'રમતા'ની વ્યાખ્યા હવે. ભગવાન આત્મા રમ-તા, રમણ-પણું એમાં છે રમણપણું. 'તા' એટલે રમણપણું. રમ-તા એટલે રમણપણું. લીનતા નહિ પણ રમણપણું. શું રમણપણું? પશુ, પક્ષી, મનુષ્યાદિ દેહને વિષે... પશુ હોય, પક્ષી હોય, ગાય, મનુષ્યાદિ દેહને વિષે, એમ વૃક્ષાદિ દેહને વિષે.. આમ વૃક્ષાદિ આ એકેન્દ્રિય વનસ્પતિ આદિ. એ પણ જીવ છે અંદર. જે કંઈ રમણીયપણું જણાય છે. જુઓ! અહીં રમણીયપણું. 'રમતા', રમતા એટલે રમણપણું એમ કાઢ્યું એમાંથી. એ દેવાનુપ્રિયા! .... હા, સાચું છે આ. ઓલો ટૂંકો અર્થ કર્યો છે સાધારણ. અહીં તો રમણ-તા, રમ-તા, રમણ-પણું એમ કહેવું છે. 'તા'માંથી 'પણું' કાઢ્યું. જુઓને, અર્થ કર્યો કેવો! સમજાણું?

ઓલામાં સમપણું કાઢ્યું. સમ-તા—સમ-પણું, રમ-તા—રમણ-પણું. જે કાંઈ રમણીયપણું જણાય છે... આ શરીરની અંદર જુદું તત્ત્વ આ રમણીય જણાય છે. ચાહે એકેન્દ્રિયમાં હો, પંચેન્દ્રિયમાં હો, કીડીમાં હો, કાગડામાં હો. આત્મા જે અંદર છે એ તો રમણીયપણું જણાય છે અથવા જેના વડે તે સર્વ પ્રગટ સ્ફૂર્તિવાળા જણાય છે. જેના વડે સ્ફૂર્તિવાળા.. મડદા ને આમ એવા નથી. આમ સ્ફૂર્તિવાળા જણાય છે બધા. એવો જે અંદર રમણપણાનો સ્વભાવ. આહાહા! પ્રગટ સુંદરપણા સમેત લાગે છે. સર્વ પ્રગટ સ્ફૂર્તિવાળા જણાય છે. જેના પ્રગટ સુંદરપણા સમેત છે. સુંદરપણું એનું છે. તે રમણીયપણું છે. જોયું? રમવું, રમણીયપણું. સુંદરપણા સમેત છે. સુંદરપણા સમેત છે. આહાહા! રમતા તે લક્ષણ છે તેનું. લ્યો. રમતા છે લક્ષણ જેનું. રમણપણું જેનું લક્ષણ છે એનું એવો આત્મા. આહાહા!

તે જીવ નામનો પદાર્થ છે. જેના વિદ્યમાનપણા વિના.. ભગવાન આત્માની હયાતી ન હોય તો આખું જગત શૂન્યવત્ સંભવે છે. પ્રકાશનો પ્રકાશ છે. ભગવાન આત્મા જેની હયાતી વિના આખું જગત શૂન્ય.. શૂન્ય.. શૂન્ય.. મડદાં દેખાય છે. એવો એ આત્મા રમણીયપણું છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? જુઓ, આવો અર્થ પહેલા નથી થયો. આ તો ગાથા આવી એટલે જરી અહીં (વાંચ્યું). આવે ત્યારે કહેવાયને. પહેલા ક્યાં... એમાં જે હોય ભાવ એનો વિસ્તાર થાય. સમજાણું કાંઈ? જેના વિદ્યમાનપણા વિના, જેની હયાતી—ભગવાન આત્માની હયાતી વિના, આખું જગત શૂન્યવત્ સંભવે. એવું રમ્યપણું... રમતા નહિ પણ રમ્ય-પણું એમ. સમ-તા એટલે સમપણું.. સમપણું એમ કાઢ્યું, સમજાણું કાંઈ?

બહુ ગંભીરતા, શ્રીમદ્‌ના અંતરમાં ક્ષયોપશમની ઘણી (ગંભીરતા). શબ્દમાંથી કેવા ભાવ કાઢવા એ પણ એની શક્તિ બીજી... લોકોએ એને બહારથી કલ્પી લીધા. કાં

બહારથી એની ભક્તિ કરી એમાં મુક્તિ એમ માને છે. ભક્તિ કરે એમાં શું? (એ તો) પુણ્ય છે. એની સામું જોઈને મુક્તિ થાતી હશે? એમણે તો એ કહ્યું છે કે તું તારા સામું જો. આવ્યું નહિ આપણે સ્વદ્રવ્યમાં? સ્વદ્રવ્યની રક્ષા કર. એમ કહ્યું છે. એય! (શ્રોતા : પણ નાની ઉંમરના હતા.) નાની ઉંમરમાં થયા એટલે શું? જે છે એ કહ્યું છે સાચું. સ્વદ્રવ્યની રક્ષા કર. ભગવાન આત્મા સ્વતત્ત્વ છે એની રક્ષા કર. રાગ, પુણ્ય, બંધ છોડી દે લક્ષમાંથી. એ કાંઈ તારી ચીજ છે નહિ.

જુઓ! સ્વદ્રવ્યની રક્ષા કર. સ્વદ્રવ્યનો ધારક થા. સ્વદ્રવ્યનો વ્યાપક થા. સ્વદ્રવ્ય આત્મા આવો છે એમાં વ્યાપક—એમાં પ્રસરી જા. પુણ્ય-પાપમાં પ્રસર્યો છે એ અજ્ઞાનતા છે, મૂર્ખતા છે, એમ કહે છે. આહાહા! એવો ભગવાન અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ એમાં તું જા, વ્યાપક થા, એમાં પ્રસર, ફેલાવ. એમાં અંદરમાં જા ને ફેલાવ કર. પુણ્ય ને પાપ અને વિકલ્પ ને આ દેહ—એ તો બધા પર છે, જડ છે. એમાં તું વિસ્તાર ક્યાં કરવા ગયો? આહાહા! એવું છે. સ્વદ્રવ્ય રક્ષક, વ્યાપક. પછી સ્વદ્રવ્યનું ધારક. ચોથો બોલ ધારક. સ્વદ્રવ્યને ધાર. આ રાગ હું છું ને પુણ્ય હું છું એને મૂકી દે, એ તારી ચીજ નથી. પંડિતજી! એ અમદાવાદમાં કર્યો હતો અર્થ પહેલોવહેલો થોડો થોડો... લોકો... ત્યાં સભા મોટી હતી. હમણાં જઈ આવ્યાને. પહેલુંવહેલું હાથમાં આવ્યું. ભારે ભાઈ આ તો! થોડો અર્થ કર્યો'તો. ઘણાં માણસો ત્યાં સાંભળતા હતા. ભગત એક હતો. એ પણ બોલ્યો, ભારે વાત ભાઈ આ! કહે છે વાત સાચી.

અમારી ભક્તિ કરશો તો તારું રક્ષણ થાશે, ત્યાં એમ આવ્યું છે? અમને ધાર. ત્યાં તો છેલ્લું એમ આવ્યું છે કે પરદ્રવ્યનું રક્ષકપણું ત્વરાથી ત્યજી દે. પરવસ્તુ, આત્મા સિવાય પરવસ્તુની રક્ષા ત્વરાથી છોડી દે. પરદ્રવ્યનું ધારકપણું ત્વરાથી છોડી દે. લક્ષપણું નથી લીધું, ધારકપણું લીધું છે. પરદ્રવ્યને ધારી રાખ્યા છે એને છોડી દે લક્ષમાંથી. પરદ્રવ્યને જે તે રમણ, એમાં કર્યું છે રમણ, તે છોડી દે તત્કાલ અને પરદ્રવ્યનું ગ્રાહક(પણું)—પકડી રાખ્યું છે એ છોડી દે. રાગાદિ હું છું તે છોડી દે. કહો, સમજાય છે કાંઈ? અંદર આવે ત્યારે આવેને. એ વિશે લક્ષ જેને ઘટે તે જીવ છે. લ્યો, આને જીવ કહ્યો છે. રમતાપણું, રમ્યપણું, સુંદરતાપણું. જેને લઈને બધું રમ્ય લાગે, બાકી શૂન્ય લાગે. જેને લઈને રમ્ય લાગે, બાકી બધું શૂન્ય લાગે. જુઓને, કેવો અર્થ કર્યો છે! એય હિંમતભાઈ! સમજાણું?

(શ્રોતા : એ તો બાહ્ય લક્ષણ આવ્યું?) બાહ્ય લક્ષણ ક્યાં આવ્યું? અંતર લક્ષણ છે. (શ્રોતા : શરીરનું..) શરીરનું નહીં. અંદરમાં સારું લાગે છે એ શું ચીજ છે? એમ કહે છે. બહારમાં શરીર સુંદર, સુંદર.... સ્ફૂર્તિ અંદરમાં, જુઓને, આ આત્મા છે તો આ શરીર આમ રહ્યું છે. (આત્મા) નીકળે તો ડોકું આમ થઈ જાય ભફ.. એ તો એને (શરીરને)

કારણે છે, પણ અંદર દેખાય છે કે આ (શરીર) એની પોતાની સ્થિતિને લઈને આમ છે એ પોતાની (આત્માની) સ્થિતિને વર્ણવે છે. એની હયાતી ને મોજૂદગી વર્ણવે છે ત્યાં. એને (આત્માને) લઈને આ (શરીરની સ્થિતિ) છે એમ પ્રશ્ન અહીં નથી. સમજાણું? એ ધૂળેય થાતું નથી એને લઈને. આ..મ થઈ જાય. એ જુદી ચીજથી. એક તો એ કાર્ય એનાથી નથી થયું. આત્મા છે માટે શરીર આમ રહ્યું છે એમ નહીં. પણ આત્માની એવી અંદર સ્થિતિ છે કે એમાં (શરીરમાં) આ (આત્મા) હોય ત્યાં સુધી એનું આમ ન થાય. એ પોતાના સ્વભાવને બતાવે છે. આનો (શરીરનો) સ્વભાવ એવો એ ભિન્ન છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

એમ તો કોઈ કહે કે આ આત્મા હોય ત્યાં સુધી શરીર સડે નહિ. એ તો વળી જુદી (વાત છે). સડી જાય છે આત્મા અંદર હોય તોય. પરૂ થાય, ઈયળું પડે. આત્મા ભિન્ન અંદર વસ્તુ ભગવાન આત્મા છે અને ઈયળું પડે. કાલ કહ્યું'તું નહીં? ઓલું આર્તધ્યાન. ઈયળું પડી'તી, નીકળી'તી.... એ તો ઈયળું આવડા કીડા. એક વખતે કીધું હતુંને. વાવડી છે અહીં.... આહાર વહોરવા ગયા હતા. એક દિવસ અમારે રહેવું હોય. ... હેઠે ઉતર્યા હતા.... પણ ગંધાય શરીર, ગધેડું સડ્યું હોય એવું ગંધાતું'તું. જીવતે હોં. આ બધું સડી ગયેલું, સડી ગયેલું. ગોપાણી હતા વિશાશ્રીમાળી. વાવડી. ઘણા વરસની વાતું છે હોં. મોતીવાડી. મોહનભાઈ. મોહન ત્રિકમ. રસ્તામાં છે ઘરનું ઘર સામું......

જુઓ! ભગવાન તો અંદર હતો. આત્મા તો છે, પણ શરીરનો સ્વભાવ એવો છે કે સડ્યું. ગધેડુ ગંધાય એવું. સડી ગયેલું ગધેડું હોયને ગધ્ધા એવું ગંધાતું હતું. બૈરાએ કહ્યું, આપણે બાધા લઈએ. મહારાજ એક દિ' (માટે) આવ્યા છે, કાલ તો ચાલ્યા જશે. બ્રહ્મચર્યની પ્રતિજ્ઞા.... (એ ભાઈ કહે), હમણાં નહિ, હમણા નહિ. કાલ તે મહારાજ રહેવાના નથી. ગામડામાં તો એક દિ રહીએ. કહે, હમણાં નહિ. આહાહા! ગજબ છે ને! સડી ગયેલું શરીર હોં. ગંધાય. ઓહોહો! મીંદડું સડી ગયેલું ગંધાય. ગધેડું ગંધાય એવું.....

એ તો વળી છોડીને (છોકરીને).. છોડીને લાઠીમાં એવું થયું હતું. લાઠીમાં. પ્રવીણભાઈ! ... ઓલો ડેલો છે અંદરમાં. ડેલામાં ગરતા અંદરમાં. છોડી જુવાન હોં બે વરસનું પરણેતર..... એનો ધણી જૂની પરણેલો તે મરી ગઈ તે નવી પરણ્યા. પરણ્યા ને માતા નીકળ્યા માતા. દાણે દાણે ઈયળું, દાણે દાણે. આત્મા તો છે. જો એમ કોઈ કહે કે આ આત્મા હોય ત્યાં સુધી સડે નહીં. (શ્રોતા : આત્મા હોય ત્યાં સુધી પડી ન જાય). એ જુદી વાત છે. એ તો બેની એકતા બતાવે છે. એની અસ્તિતા બતાવે છે. એનું અસ્તિત્વ છે ત્યાં સુધી આ અહીંયાં પોતાના કારણે આમ રહે છે. એય! આહાહા!

ભાઈ, જુઓને.... પાણી પીતા હતા. આમ ડોક નાખી દીધી. એમ કરે છેને વાતું. કાંઈ નહોતું. આમ ડોકી નાખી દીધી. ..... અત્યારે તો બહુ હાર્ટફેલ થાય છે. હાલતા ચાલતા હાર્ટફેલ, હાર્ટફેલ... એ તો ઉદય ભલે હોય. એની સાથે સંબંધ નથી. આ તો એક દૃષ્ટાંત દેવો છે કે આત્મા છે છતાં શરીરમાં ઈયળું પડે એટલું બતાવવું છે, સડી જાય એટલું સિદ્ધ કરવું છે. વળી અંદરમાં તેજી અને સ્ફૂર્તિ છે એ આત્માની છે એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! એ રમ્યપણું કહ્યું. ત્રીજો બોલ. 'ઊર્ધ્વતા'. ત્રીજો બોલ 'ઊર્ધ્વતા' છેને. અહીંયાં ઊર્ધ્વતાનો અર્થ એટલો કે ઊર્ધ્વગમન. એટલો સાધારણ અર્થ કર્યો છે. આ ઊર્ધ્વતાની વ્યાખ્યા જુઓ.

ભગવાન આત્માનો ઊર્ધ્વ સ્વભાવ. આ તો કાયમનો સ્વભાવ. ઓલું ગમન કરવું એ તો અમુક વખતે થાય ને એ પણ પાછું એક સમય. અહીં ઊર્ધ્વ-તા કહ્યું છેને ઊર્ધ્વ-પણું. ઊર્ધ્વ ક્ષેત્રથી નહિ, ઊર્ધ્વ ઊર્ધ્વપણું તેનો સ્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? બનારસીદાસકી કડી હૈ ન વો? ઊર્ધ્વતા. એનો અર્થ. કોઈપણ જાણનાર ક્યારેય પણ કોઈ પણ પદાર્થને પોતાના અવિદ્યમાનપણે જાણે, એમ બનવાયોગ્ય નથી. ભાષા જુઓ! ભગવાન ચૈતન્યનું વિદ્યમાનપણું ન હોય અને બીજો પદાર્થ જણાય? કોને જણાય? કોઈપણ જાણનાર લીધો હવે.. એક વાત. ક્યારેય પણ એટલે કોઈ કાળે. કોઈ પણ પદાર્થને.. સામે પદાર્થ લીધા. પોતાના વિદ્યમાનપણે... પોતે નથી એમાં જણાય? નથી એમાં જણાય શું? અવિદ્યમાનપણે જાણે એમ બનવા યોગ્ય નથી.

પ્રથમ પોતાનું વિદ્યમાનપણું ઘટે છે. કોઈ પણ ચીજ જાણવામાં પોતાની હયાતી ઘટે છે કે આ રાગ છે, આ શરીર છે, આ વાણી છે. એમાં વિદ્યમાનતા તો આત્માની છે. આત્મા જાણનાર છે એને. આત્માની વિદ્યમાનતા વિના જણાયું શેમાં? આહાહા! જુઓ ઊર્ધ્વતા. દરેક પદાર્થના જાણવા પહેલા એ જેની મુખ્યતા છે એવો ઊર્ધ્વતા સ્વભાવ જીવનો છે. આહાહા! ...... કહે છે, એમ પ્રથમ પોતાનું વિદ્યમાનપણું ઘટે છે. દરેકને જાણવામાં દરેક ક્ષણે.. ભાઈ! આ રાગ મને થયો, આ દ્વેષ મને થયો, આ શરીર આમ થયું, ઢીંકણું આમ થયું—એ બધી ચીજોના જાણવાના કાળમાં જ્ઞાનપણું એવો આત્મા જો વિદ્યમાન ન હોય તો જણાય શેમાં? જાણનારાની મુખ્યતા બધામાં છે. સમજાણું કાંઈ? મુખ્યપણું, એમ છેને છેલ્લું? આહાહા! તે મુખ્યપણું લેવું છેને. મુખ્ય શબ્દ એમ છે. ઊર્ધ્વ-તા, ઊર્ધ્વ-પણું, મુખ્ય-પણું એમ.

અને કોઈપણ પદાર્થનું ગ્રહણ, ત્યાગાદિ કે ઉદાસીન જ્ઞાન થવામાં પોતે જ કારણ છે. ગ્રહણ એટલે આ આવ્યું, (ત્યાગ એટલે) આ ગયું, એના કાળમાં જ્ઞાન જાણે છે. આ ગયું,

આ આવ્યું, એમ એટલું હોં. ગ્રહણ-ત્યાગાદિ કે ઉદાસીન.... ગ્રહણના જ્ઞાનમાં, ત્યાગાદિના જ્ઞાનમાં ને ઉદાસીન જ્ઞાન એમ લેવું. ગ્રહણ-ત્યાગ કરી શકે છે એ પ્રશ્ન અહીં નથી. ગ્રહણ એટલે કોઈ ચીજ આવવામાં જ્ઞાન જાણે છે કે આ આવ્યું. છૂટે તો જ્ઞાન જાણે છે કે ગયું. ઉદાસીન થયો—એનાથી થયું એ તો જ્ઞાન જાણે છે. સમજાણું કાંઈ? કોઈપણ પદાર્થનું ગ્રહણ વખતે કે ત્યાગ વખતે કે ઉદાસીન વખતે—એના જ્ઞાન થવામાં પોતે જ કારણ છે. પોતે જ્ઞાનમાં જાણનાર છે કે આ ગઈ, આ ચીજ રહી અને આ આવી, આ ગઈ. એ તો જાણનાર છે. .... આવે છે ને (જાય છે એ) જાણે છે પોતાના જ્ઞાનમાં કે આ આવ્યું એટલું જાણ્યું. એ તો પોતાનું વિદ્યમાનપણું જાણ્યું છે. ગ્રહણ કર્યું નથી, છોડ્યું નથી. અને ઉદાસીન થયો. એમાં ઉદાસીન (એટલે) આનાથી હટ્યો, એનું જ્ઞાન તો કરનાર પોતે છે. સમજાણું કાંઈ?

ગ્રહણ, ત્યાગાદિનું થવામાં પોતે જ કારણ છે. બીજા પદાર્થના અંગીકારમાં તેના અલ્પમાત્ર પણ જ્ઞાનમાં પ્રથમ જે હોય... બીજા પદાર્થના અંગીકાર એટલે જાણવું કે આ આવ્યું આદિ. તેના અલ્પમાત્ર પણ જ્ઞાનમાં પ્રથમ જે હોય તે જ થઈ શકે.. તો જ થઈ શકે. આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એટલે દરેકમાં ગ્રહણ-ત્યાગ-ઉદાસીન અને આવવું. અંગીકાર કરવો એટલે આ હું અંગીકાર કરું છું, આદરું છું. પણ આદરું છું એવું જ્ઞાન તો પોતાનું છેને? એ થશે એવો સર્વથી પ્રથમ રહેનારો... જુઓ ભાષા! એવો સર્વથી પ્રથમ રહેનારો 'ઊર્ધ્વ' તે પદાર્થ તે જીવ છે. આનો વિશેષ બાકી ભાગ છે હોં. અત્યારે રહેવા દો. એ કાલ વળી.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

અજીવનું વર્ણન

तनता मनता वचनता, जड़ता जड़सम्मेल।
लघुता गुरुता गमनता, ये अजीवके खेल॥२७॥

શબ્દાર્થ :—સમ્મેલ=બંધ, લઘુતા=હલકાપણું, ગુરુતા=ભારેપણું. ગમનતા=ગતિ કરવી તે.

અર્થ : તન, મન, વચન, અચેતનપણું, એકબીજાની સાથે મળવું, હલકા અને ભારેપણું તથા ગતિ કરવી—એ બધી પુદ્‌ગલ નામના અજીવ દ્રવ્યની પરિણતિ છે. ૨૭

अर्थ :—तन, मन, वचन, अचेतनता, एक-दूसरेसे मिलना, हलका और भारीपन तथा गति करना—यह सब पुद्गल नामक अजीव द्रव्यकी परिणति है॥२७॥

પ્રવચન : ૮, રવિવાર, પોષ વદ ૧૩, તા. ૨૪-૧-૧૯૭૧
ઉત્થાનિકા પદ નં. ૨૮ થી ૩૦ પર પ્રવચન

'સમયસાર નાટક' એની ઉત્થાનિકા—ઉપોદ્‌ઘાત ચાલે છે. આ જીવ—અજીવ અધિકાર તો શરૂ થશે પછી. પાનું ૧૭, બોલ ૨૮ છે. ૨૭ સુધી આવ્યું. જીવ કોને કહેવો એનું વર્ણન ૨૬માં ચાલ્યું. ૨૬. અને અજીવ—આ જડ કોને કહેવું એ ૨૭માં ચાલ્યું. હવે પુણ્ય કોને કહેવું એ ૨૮માં છે.

પુણ્યનું વર્ણન

जो विशुद्धभावनि बंधै, अरु ऊरधमुख होइ।
जो सुखदायक जगतमैं, पुन्य पदारथ सोइ॥२८॥

અર્થ :—જે શુભભાવોથી બંધાય છે, સ્વર્ગાદિની સન્મુખ થાય છે અને લૌકિક સુખ આપનાર છે તે પુણ્ય પદાર્થ છે. ૨૮.

अर्थ :—जो शुभभावोंसे बँधता है, स्वर्गादिके सन्मुख होता है और लौकिक सुखका देनेवाला है, वह पुण्य पदार्थ है॥२८॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

जो विशुद्धभाव.. શુદ્ધ... વિશુદ્ધ નામ શુભભાવ લેવો. હવે વિશુદ્ધ તો શુદ્ધના અર્થમાં પણ આવે છે. શુભના અર્થમાં પણ વિશુદ્ધભાવ આવે છે. પણ અહીં વિશુદ્ધ શબ્દે શુભભાવ પુણ્યનો દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપ, પૂજા, ભગવાનનું નામ સ્મરણ—એ બધો શુભભાવ—પુણ્ય છે. જેમાં રાગની મંદતાનો ભાવ (હોય) એને અહીંયાં શુભભાવ કહે છે, એને અહીં પુણ્ય કહે છે. વિશુદ્ધભાવ એટલે શુભભાવથી પુણ્ય બંધાય છે, એ ધર્મ નહીં. સમજાણું કાંઈ? 'विशुद्धभावनि बंधै'.. રાગની મંદતા, ભગવાનની ભક્તિ, દયા, દાન, વ્રત, તપ એ બધો શુભભાવ છે, પુણ્યભાવ છે. એનાથી પુણ્ય બંધાય, ધર્મ નહીં. 'जो विशुद्धभावनि बंधै'.. એમ કહ્યું છે ને? 'अरु ऊरधमुख होई'.. ઊર્ધ્વમુખ—સ્વર્ગ આદિનું કારણ થાય છે ને? અહીં ઊર્ધ્વ એમ કહ્યું છે ઊર્ધ્વ(ગતિ). પાપ અધોમુખ ગણ્યું છે, નરક આદિમાં જવાનું કારણ. અને પુણ્ય છે એ ઊર્ધ્વ, સ્વર્ગાદિ કે આ રાજા શેઠીયા થાય (તેથી) ઊર્ધ્વમુખ કહ્યું છે.

'મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક'માં આવ્યું છે શુભ ને અશુભ. ... છે એ રાગમાં એટલે રાગ છે એ ગતિને ઊંચે લાવે છે ગતિ, ચાર ગતિમાંથી એમ કહે છે. 'સમયસાર'માં આવે છેને શ્લોકમાં છેલ્લે કે અશુભભાવ અધોગતિનું કારણ છે અને શુભભાવ ઊર્ધ્વગતિનું કારણ છે. હવે ત્યાં તો કહ્યું છે કે શુભભાવ ઊર્ધ્વગતિનું મોક્ષમાર્ગનું અનુસારી છે એમ કહ્યું. એય! પણ કેમ? ક્યારે? કે એ શુભભાવના વિકલ્પથી ભિન્ન પડીને સ્વરૂપની દૃષ્ટિ કરે ત્યારે એમાં શુદ્ધતા પ્રગટે, ત્યારે તે શુભભાવને પણ ઊર્ધ્વગતિનું કારણ કહેવામાં આવે છે. આમ છે.

મોટો લેખ છે. હમણાં યાદ આવ્યું. ઊર્ધ્વનું છેને એમાં લખ્યું છે ને. શુભભાવ જરૂર ઊર્ધ્વમુખ કરે. કારણ કે એકેન્દ્રિયમાં જીવ છે એ બહાર આવે છે, એ પણ પુણ્યના ભાવથી આવે છે. આ લીલોતરી, કીડા, કાગડા, પૃથ્વી, અગ્નિમાં જીવ છે, એ જીવ મનુષ્ય થાય, એ પુણ્યના રાગની મંદતાના ભાવથી બહાર આવે છે. ત્યાં કાંઈ જ્ઞાન ને કાંઈ શુદ્ધતા તો છે નહીં. એથી એને ઊર્ધ્વમુખ કહેવામાં આવે છે. ઊર્ધ્વમુખ એટલે ઊર્ધ્વ સન્મુખ. મોક્ષ પણ ઊર્ધ્વમાં છેને, પણ એ સન્મુખ કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? કારણ કે એ શુભભાવમાં મોક્ષમાર્ગ નથી, બંધનું જ કારણ છે. પણ શુભભાવમાં એ શુદ્ધતાનો અંશ સિદ્ધ કરવો છેને એથી તેને ઊર્ધ્વગામી ગણીને એને વિશુદ્ધભાવને શુભભાવમાં ગણી ઊર્ધ્વગતિનું કારણ કહ્યું છે. પણ એ ગતિ હોં, ધર્મ નહીં.

'विशुद्धभावनि बंधै'.. એ તો બંધાય છે. ભગવાન આત્મા તો અબંધસ્વરૂપ છે. ચૈતન્યમૂર્તિ જ્ઞાનઘન, રાગ અને કર્મના વિવેક વિનાની ચીજ છે. એવું એનું સ્વરૂપ જ મુક્ત છે. સમજાણું કાંઈ? મુક્તસ્વરૂપ ન હોય તો મુક્તની પર્યાય પ્રગટે ક્યાંથી? મુક્તદશા થાય, સિદ્ધપદ–પરમાત્મદશા, એ દશા ક્યાંથી આવે? એ અંદરમાં મુક્તસ્વરૂપ જ છે. ચોસઠ પહોરી પીપરમાં ચોસઠ પહોરી તીખાશ ભરેલી જ છે. એ તીખાશ ભરેલી છે તે બહાર આવે છે. કંઈ પથરાના ઘસવાથી નથી આવતી. પથરાના ઘસવાથી આવે ચોસઠ પહોરી, તો તો લાકડા ને કોલસા ઘસી નાખેને? એમાં ક્યાં હતી?

એમ આત્મા મુક્ત, શક્તિએ તો મુક્તસ્વરૂપ જ છે. એના અંદરમાં સ્વભાવનો પૂર્ણ આશ્રય લઈને જે દશા પૂર્ણ થાય—પરમ આનંદની દશા પૂર્ણ—એને મુક્તિ, એને સિદ્ધિ, એને નિર્વાણ, એને મોક્ષ કહે. પણ એ મોક્ષદશા મુક્તસ્વરૂપ દ્રવ્યમાંથી આવે છે. સમજાણું કાંઈ? અને અહીંયાં જે શુભભાવ છે એને અહીં ઊર્ધ્વમુખ ગણીને.. શબ્દ અહીં એ લીધો છે, સ્વર્ગાદિને સન્મુખ. સ્વર્ગાદિ એટલે મનુષ્યપણું ઊંચું આ (સંયોગ) મળે એને અહીં શુભભાવ એની સન્મુખ છે. ધર્મ નથી. સંવર અને નિર્જરા–કર્મનું અટકવું અને કર્મનું ટળવું એ ભાવથી થાય નહીં. ઝીણું તત્ત્વ છે. સમજાણું કાંઈ?

'जो सुखदायक जगतमैं'.. એમ છે ને? સંસારમેં સુખદાયક ગણવામાં આવે છે. હવે પાંચ, પચાસ લાખ, બે, પાંચ, દશ કરોડ રૂપિયા મળે, મોટરું મળે આવી વસ્તુઓ. શેઠ! (શ્રોતા : બંધકા હી કારણ હૈ). બંધકા હી કારણ હૈ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? (શ્રોતા : સુખદાયક તો કહ્યું?) સુખ કીધુંને જગતમેં સુખદાયક કીધું. સંસાર.. ભાષા શું છે? 'सुखदायक जगतमैं'.. આ સંસારી પ્રાણી એને સુખ માને એટલે જગતમાં સુખદાયી છે. આત્માને સુખદાયી એ છે નહીં. ભાષા શું છે જુઓને. 'जो सुखदायक जगतमैं'.. આ દુનિયા એને માને છે, જ્યાં પૈસા, આબરૂ, કીર્તિ, સ્વર્ગ મળે. સ્વર્ગ અમર કહેવાય છેને, અમર સ્વર્ગને. અમર, અમર. અમર એટલે દેવ. ઘણાં અબજો.. અસંખ્ય અબજ વર્ષનું આયુષ્ય છે. સાધારણ પ્રાણીને તો એ અમર જ લાગે, વૈકુંઠ ને અક્ષરધામ લાગે. સમજાણું કાંઈ? જીવે ત્યાં સુધી બહારની અનુકૂળતા એટલી હોય છે ત્યાં—સ્વર્ગમાં, આ મનુષ્યપણામાં રાજા આદિ થાય તે, પણ એ તો જગતમાં સુખદાયક છે. સમજાણું કાંઈ?

ગરીબ માણસો બિચારા હોય આમ તાકીને પૈસાવાળા સામું જુએને આમ આહાહા! કેટલી મોટરું ફરે, ઘોડાગાડી. પહેલા ઘોડાગાડી હતી. હવે મોટરું થઈ. પહેલાં તો ઘોડાગાડી હતી, બે ઘોડાની. (શ્રોતા : વિક્ટોરીયા) વિક્ટોરીયા હતી. મુંબઈમાં પહેલી વાર ગ્યા'તા પહેલીવાર ત્યારે મોટરું—બોટરું નહોતી. મોટર નહોતી. ૬૪ની સાલે પહેલાં ઘોડાગાડી હતી. રેલમાંથી ઉતર્યા ત્યારે ઘોડાગાડીમાં બેઠા હતા. (શ્રોતા : એક ઘોડાની) લાંબી એક ઘોડાની ગાડી. મોટર—બોટર નહોતી તે દી'. ૬૪ની વાત છે. પહેલાં મુંબઈ ગ્યા ત્યારે. (શ્રોતા : તે દિવસે કોલાબામાં ...) ના, આ તો કોલાબા નહીં, આ તો રેલમાંથી ઉતર્યા ત્યારે. એ પછીની વાત. અમે પાલેજથી ગયેલાને. માલ લેવા પાલેજથી જતા. મુંબઈ માલ લેવા જતા ત્યારે પહેલું ઘોડાગાડી ઉભી'તી મોટી બહારમાં. આવો આવો શેઠ. ત્યારે બેઠા બે આનામાં. આ તો સંવત ૬૪ની વાત છે. ઘણાં વરસ થઈ ગયા. કેટલાં થયા? ૬૩. ૬૩ વરસ પહેલાની વાત છે.

કહે છે કે દુનિયા એમ માનેને કે આહાહા! કેવી ઘોડાગાડી ને કેવા..! દુનિયા, મૂઢ જીવ એને સુખ માને છે. મૂઢ જીવ છે એ સુખ માને છે જગતમાં. શેઠ! આ શેઠિયા છે, એ બહુ સુખી છે. લ્યો, કેટલી મોટરું ઘરે. બહાર શું કહેવાય બીડીયું મોકલવાનું? (શ્રોતા : જીપગાડીયું) જીપગાડીયું ઘણી એ લોકોને. જ્યાં ત્યાં ચલાવવું હોય આડેઅવળે ક્ષેત્રે ક્ષેત્રે. (શ્રોતા : છોકરાના કામમાં આવશે....) હવે એ છોકરાઓ કરે. આહાહા!

અરે! ક્યાં સુખ શોધે છે ભાઈ! એવા શુભભાવ તો અનંતવાર કર્યા છે, અનંતવાર. નવમી ગ્રૈવેયક સ્વર્ગમાં અનંતવાર ગયો છે, જૈન દિગંબર સાધુ થઈને. નગ્ન મુનિ. લંગોટીનો તાણો નહીં. પણ આત્મા રાગથી રહિત નિર્લેપ છે એનું શરણ નહીં, રાગની

ક્રિયાનું શરણ. અનંતવાર જૈન દિગંબર સાધુ થયો નગ્ન જંગલ વનવાસી. 'મુનિવ્રત ધાર અનંત બાર ગ્રીવક ઉપજાયો, પૈ નિજ આતમજ્ઞાન વિના સુખ લેશ ન પાયો'. પણ અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ આત્માનો આનંદ છે એ પુણ્યના વિકલ્પના રાગથી ભિન્ન છે, એને એ ભાસ્યું નહીં, એણે એનું શરણ લીધું નહીં. સમજાણું કાંઈ? આહા!

લ્યો, 'जो सुखदायक जगतमैं'.. એમ ભાષા છે ને? એ તો કવિ છે મહા હોંશિયાર. એમ શબ્દમાં ફેરફાર પડે નહીં ન્યાં. 'पुन्यपदारथ सोइ'.. એને પુણ્યપદાર્થ કહેવામાં આવે છે. પુણ્યભાવ. ભાવ.. ભાવ.. દયાના ભાવ, ભક્તિ—ભગવાનની ભક્તિ, ગુરુની ભક્તિ, શાસ્ત્રની ભક્તિ—એ બધો શુભભાવ છે, પુણ્યપદાર્થ છે. એ ધર્મ નહીં, એ આતમપદાર્થ નહીં. આહા! સમજાણું કાંઈ?

આ તો જીવ આત્મવસ્તુ છે. જડ વસ્તુ છે. બેયની ..... પહેલી વર્ણવી. હવે એની અવસ્થાઓને વર્ણવે છે. પુણ્ય પર્યાય, પાપ પર્યાય, આસ્રવ, બંધ—એ વિકારી પર્યાય. સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ—નિર્વિકારી દશા. એ દશાઓ વર્ણવે છે. કારણ કે નવ તત્ત્વ છે. એક કોર જીવ આખો આત્મા, એક કોર અજીવ. બેયના સંબંધે... વિયોગે અને સંબંધે આ સાત પર્યાય ઊભી થાય છે. કર્મના સંબંધથી પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ અને બંધ. કર્મના સંયોગના અભાવથી, પુરુષાર્થની જાગૃતિથી, સ્વભાવ સન્મુખતાથી સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ. એ સાત તત્ત્વનું વર્ણન કરે છે. આ બેનું થઈ ગયું જીવ અને અજીવનું. સાતનું કરે છે (કે) એ સાત પર્યાય શું ચીજ છે. આહા! સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન આત્મા તો વર્ણવ્યો. એ તો મુખ્ય વસ્તુ છે આખી, જ્ઞાયકવસ્તુ છે. સુખરૂપ છે. વેદન કરનારો ચૈતન્ય સ્વભાવી ભગવાન આત્મા છે. એ આત્મતત્ત્વ કહ્યું. અને આ શરીર વાણી, મન, કર્મ, આ બધું પૈસા, મકાન, તન—મન ને વચન—એ બધું જડ છે. હળવું, ભારે એ બધી જડની ક્રિયાઓ જડની છે, આત્માની નહીં. એ અજીવતત્ત્વ છે, ભગવાન જીવતત્ત્વ છે. હવે, બેયના સંબંધમાં દશા ઉત્પન્ન થાય એની આ વાત છે. આહાહા! કર્મના નિમિત્તના સંબંધમાં જતાં રાગની મંદતા પુરુષાર્થથી કરે છે, એવો વિશુદ્ધભાવ તે પુણ્યપદાર્થ તેને કહેવામાં આવે છે. વિશુદ્ધભાવ કહ્યો છેને પહેલા પદમાં? 'पुन्यपदारथ सोइ'.. એને પુણ્યપદાર્થ કહીએ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

એ આત્માને લાભદાયક નથી. એય! ધૂળમાંય નથી. લાભદાયક ક્યાં હતા? એ તો આ બધા તમને શેઠિયાઓ કહે છે. મકાનો મોટાં ચાલીસ હજારનાં ઊભા કર્યા ને. ક્યાં ગયા ચીમનભાઈ? આવ્યાં છે કે નહીં? (શ્રોતા : લાભદાયક તમે કીધું'તું સુખદાયી.) તો કોનું? આ જગતમાં મૂઢ માને છે કલ્પનાથી એનું. જગતમાં કહ્યું છે કે નહીં? રખડનારા પ્રાણીઓને સુખ લાગે છે, છે નહીં. આહાહા! એ પુણ્યપદાર્થ છે. એ પર્યાય છેને વિશુદ્ધ,

વિશુદ્ધરૂપી શુભ. એ પર્યાય છે, અવસ્થા છે, જીવની એક વિકારી દશા છે. એને અહીંયાં પુણ્યપદાર્થ કહેવામાં આવે છે. પાપ. હવે પાપ પદાર્થ.

પાપનું વર્ણન

संकलेश भावनि बंधै, सहज अधोमुख होइ।
दुखदायक संसारमैं, पाप पदारथ सोइ॥२९॥

અર્થ :–જે અશુભ ભાવોથી બંધાય છે, અને પોતાની મેળે નીચ ગતિમાં પડે છે તથા સંસારમાં દુઃખ આપનાર છે, તે પાપ પદાર્થ છે. ૨૯

अर्थ :–जो अशुभभावोंसे बँधता है तथा अपने आप नीच गतिमें गिरता है और संसारमें दुःखका देनेवाला है, वह पाप पदार्थ है॥२९॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

संकलेश ભાવ.. આ હિંસાના, જૂઠાના, ચોરીના, ભોગના, આબરૂના, કીર્તિના, ક્રોધના, માનના, માયાના, લોભના જે ભાવ છે એ સંકલેશભાવ છે, તીવ્ર મલિનભાવ છે. પુણ્યભાવ એ મંદ મલિનભાવ છે. સમજાય છે કાંઈ?

'संकलेश भावनि बंधै'.. આત્મા એવા સંક્લેશ પરિણામથી બંધનને પામે છે. 'सहज अधोमुख होइ'.. એ પાપના ભાવથી હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ, વાસના, આબરૂ કીર્તિની પ્રીતિ—એવા જે ભાવ પાપ, એ તો નવા કર્મ પાપના બાંધે, એનું કારણ એ સંક્લેશ(ભાવ) છે. આહા! આ રળવાનો ભાવ એ પાપ છે, કહે છે. એનાથી નવા કર્મ બંધાય છે સંક્લેશ, એમ કહે છે. એ સંક્લેશ પરિણામ છે. (શ્રોતા : આ તો પુણ્ય કર્યા હોય તો સ્વર્ગમાં જવાય). એ ચીજ પછી આવી, પણ અહીં તો હજી પરિણામ સંક્લેશ છે એનું ફળ શું? એનું વર્ણન આવ્યું.

પૈસાથી પુણ્ય થાતાં હશે? પૈસામાં તૃષ્ણા ઘટે ને રાગ મંદ પાડે તો પુણ્ય થાય, તો એ પુણ્ય જગતના સુખનું કારણ કહેવામાં આવે. એમાં આત્માનું સુખ ને આત્માનું કાંઈ છે નહીં. એને લાડવા–બાડવા મળે. આ બ્રાહ્મણને લાડવા બહુ વહાલા હોય. (શ્રોતા : હવે લાડવા જમાડનારાય નથી રહ્યાં). અમારે ઉમરાળામાં કહેવાતું કે .... ભાઈ થોડો લાડવો વધારે લો ને. ભઈ લાડવો લઈને પછી ઉપરથી ગોળી લઈ લેજો. ભઈ ગોળીની ભૂખ હોય તો લાડવો ન ખાઈએ એટલો અમે?

પહેલાં તો ન્યાં લાડવા નહોતા કરતા. શું કહેવાય એ? છૂટી કાંઈ ભાષા. (શ્રોતા :

ચૂરમો) ચૂરમો અને નામ કાંઈક કહેતાં? થેપલી, થેપલી. થેપલી હતી થેપલી. (શ્રોતા : પછી માથે ઘી નાખતા) ચુરમાનો લોટ હોયને ચુરમાનો લોટ... હેઠે પતરાવળી હોય. પતરાવળી હેઠે પાણી નાખ્યું હોય. ગારો, ગારો હોય નીચે ને એમાં પાણી ને એના ઉપર પતરાવલી. ને એમાં એનો ચૂરમાનો લોટ નાંખે. એમાં ઉપરથી ઘી ...માંથી નાંખે. ભઈ, અમને બધી ખબર છે. એમાં જોડે રહેતાને... એ થેપલી કહેવાય પછી. (શ્રોતા : પતરાવલી છોડી દે, પતરાવલી છોડી દેવાની હોય.) એ વળી જુદું. આ તો ખાય છે ત્યારે. (શ્રોતા : પછી છોડી દેવાનું.) લે, પહેલા એ.

કહે છે, અશુભભાવથી બાંધે તથા 'अपने आप'... એમ ભાષા દેખો. 'अधोमुख होइ'.. એમ નરકમાં નીચે જાય, ઢોરમાં જાય, પાપના ભાવવાળા. આહા! સમજાણું કાંઈ? આ બધા જે રાતા–પીળા અત્યારે દેખાય, તો ઓલા પાપભાવને લઈને સ્હેજે હેઠે જાય. લોઢાનો ગોળો ભારે પાણી ઉપર મૂકે તો હેઠે જાય તળિયે. એને ભીંસ દેવી પડે નહીં. હેઠે જાય. .... સહજ સ્વભાવે અપને આપ अधोमुख होइ... 'दुःखदायक संसारमैं'.. એ સંસારમાં દુઃખદાયક પ્રતિકૂળ સંયોગો આપે, એમાં એ અવતરે. આવા અનંતીવાર પાપ કર્યા ને પ્રતિકૂળ સંયોગમાં અનંતવાર ગયો. 'पाप पदारथ सोइ... सोइ' એટલે જે કહ્યું સંક્લેશભાવ. સંક્લેશભાવ– માઠાં પરિણામ એને પાપપદાર્થ કહેવામાં આવે છે.

હવે આસ્રવ. એ પુણ્ય અને પાપના બેય ભાવ એ નવાં કર્મનું કારણ છે.

આસ્રવનું વર્ણન

जोई करमउदोत धरि, होइ क्रिया रसरत्त।
करषै नूतन करमकौ, सोई आस्रव तत्त॥३०॥

શબ્દાર્થ :–કરમઉદોત=કર્મનો ઉદય થવો તે. ક્રિયા=યોગોની પ્રવૃત્તિ. રસરત્ત=રાગ સહિત. રત્ત=મગ્ન થવું. તત્ત=તત્ત્વ.

અર્થ :–કર્મના ઉદયમાં યોગોની જે રાગ સહિત પ્રવૃત્તિ થાય છે, તે નવીન કર્મોને ખેંચે છે, તેને આસ્રવ પદાર્થ કહે છે. ૩૦

अर्थ :–कर्मके उदयमें योगोंकी जो राग सहित प्रवृत्ति होती है वह नवीन कर्मोंको खींचती है, उसे आस्रव पदार्थ कहते हैं॥३०॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આસ્રવ એટલે જે ભાવથી નવા આવરણ આવે એવા ભાવને આસ્રવ–આવવું.. વહાણમાં... વહાણ હોયને વહાણ. એમાં કાણું હોય તો પાણી આવે અંદર, છીદ્ર હોય તો.

એમ આત્મામાં આ શુભ ને અશુભભાવ એ આસ્રવ છે. આ મર્યાદાએ સ્રવવું એટલે નવા આવરણો એને કારણે આવે છે. એ ધર્મ નથી.

'जोई करमउदोत'.. જે કર્મના નિમિત્તનો ઉદય થતાં એમાં જોડાય છે ત્યારે એને પુણ્ય ને પાપના ભાવ થાય છે. સમજાણું કાંઈ? 'जोई करम उदोत धरि, होय क्रिया रसरत्त'.. એ શુભ અને અશુભ ભાવરૂપી રાગની જે ક્રિયા છે, એમાં જે એના રસમાં જે લીન છે એને આસ્રવતત્ત્વ કહીએ છીએ, એમ કહે છે. ફરીને. ભગવાન આત્મા પોતાના આનંદસ્વરૂપને ભૂલી અને કર્મ જડ છે તેના સંગમાં ચડી પુણ્ય ને પાપ, શુભ-અશુભ ભાવ કરે એ 'क्रिया रसरत्त'—એ ક્રિયામાં રસરત્ત છે. રાગની ક્રિયામાં જેનો રસરત્ત છે–એકાકાર છે. સમજાણું કાંઈ?

'जोई करमउदोत धरि'.. એમ. શબ્દ એવો છેને અહીંયા? 'करमउदोत'—कर्मका ઉદય હોના. कर्मके उदयमें योगोंकी जो राग सहित प्रवृत्ति होती है. એમ કહે છે. એ રાગ સહિત પ્રવૃત્તિ. ચાહે તો દયા-દાન-ભક્તિની પ્રવૃત્તિ હો કે ચાહે તો હિંસા-જૂઠ-ચોરી-વિષયની પ્રવૃત્તિ હો. પણ બેય યોગની પ્રવૃત્તિ, રાગની ક્રિયા છે. એ આત્માની ધાર્મિક ક્રિયા નહીં. આહા! ખબર ન મળે, શું ધર્મની ક્રિયા ને શું અધર્મની ક્રિયા? કહે છે, કર્મના ઉદયરૂપ થતાં... આત્માનો ઉદય થતા, એ તો આત્મા અંદર સ્વરૂપ છે એની દૃષ્ટિ થતાં તો આનંદ અને શાંતિની પ્રગટ દશા થાય. પણ આ તો કર્મના નિમિત્તના ઉદયમાં જોડાતાં, જે ક્રિયા રસરત્ત.. જે પુણ્ય ને પાપની ક્રિયા એમાં રાગનો રસ છે એટલે રાગના રસમાં લીન છે, એ ધર્મરસ નહીં.

'करषै नूतनकर्मकौ'.. એ ક્રિયા કર્મને ખેંચે છે. 'करषै नूतनकर्मकौ'.. કોણ? એ ક્રિયા હોં. શુભ-અશુભ જે વિકલ્પ છેને, શુભ-અશુભભાવ એ રાગના રસવાળી ક્રિયા, એ નૂતન કર્મને એ ક્રિયા ખેંચે છે. નવા કર્મ બંધાવામાં એ કારણ છે. આહા! સમજાણું કાંઈ? 'करषै नूतनकर्मकौ'.. કોણ? જે 'होई क्रिया रसरत्त'... એ ક્રિયા, રાગના રસની ક્રિયા. ભારે કામ! આ બધા ભગવાનની ભક્તિ ને જાત્રા ને બધે ધમાલો છેને, કહે છે કે એ બધી રાગની ક્રિયા છે એમ કહે છે. સમ્મેદશિખર હાલો જાત્રાએ, કહે છે કે એ બધો શુભભાવરૂપી રાગનો રસ છે. એ ક્રિયા કર્મને ખેંચવામાં નિમિત્ત છે, ધર્મ થવામાં નિમિત્ત નથી. કર્મ આવવામાં નિમિત્ત છે, એમ કહે છે. આહાહા! તત્ત્વ શું છે, એના જ્ઞાનમાં આવતું નથી. એટલે એ ગરબડી અનાદિથી ઉભી થઈ છે. શાસ્ત્ર ભણે, વાંચે છતાં એની ઓલી ગરબડ અંદરની જે છે એ કાઢતો નથી માળો. આહાહા!

'होइ क्रिया रसरत्त'.. એમ છે ને? યોગની ક્રિયા પ્રવૃત્તિ સહિત હોતી હૈ. શુભ-

અશુભ વિકલ્પ—પુણ્ય-પાપની લાગણીઓ વૃત્તિઓ ઉઠે છે, એ રાગની ક્રિયા છે. એ ક્રિયા કર્મને ખેંચે છે. અર્થમાં છે ને? वह नवीन कर्मको खींचती है. એમ શબ્દ છે ને? ખીંચતી હૈ કોણ? ઓલી ક્રિયા. સમજાણું કાંઈ? શુભ-અશુભ વિકલ્પ જે છે એ ક્રિયા નવીન કર્મને ખેંચે છે. ખીંચતી હૈ એમ લખ્યું છે ને? ઓલું ક્રિયાનું છેને વિશેષનું. આહા! સમજાણું કાંઈ? વસ્તુસ્થિતિ ત્રિકાળ શું છે? એની વર્તમાન દશામાં વિકૃત શું છે? અને વિકૃત કેમ અટકે એ શું છે? એની ખબર ન મળે. આહા! તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિ ન મળે અને ધર્મ થાય એમ ત્રણ કાળમાં બને નહીં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે કે એ ક્રિયા નૂતન કર્મને ખેંચે. નવા કર્મના આવરણમાં નિમિત્ત છે. કર્મ રોકવામાં એ કારણ નથી. 'सोइ आसरव तत्त'.. કોણ? જે કર્મોના ઉદયના નિમિત્તમાં જોડાતાં દયા-દાન-વ્રત-ભક્તિના પરિણામ કે હિંસા-જૂઠું-ચોરી-વિષયના ભાવ (થાય), એ આસ્રવતત્ત્વ છે. જે વડે નવા (જડ)કર્મ ક્રિયા ખેંચે, એ ક્રિયાને આસ્રવતત્ત્વ કહે છે. આરે ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? એ ૩૦મો બોલ થયો.

હવે સંવર. ધર્મ.. ધર્મ કેમ થાય? હવે સંવરદશા. સંવર એટલે રાગ ને દ્વેષના પુણ્ય-પાપના પરિણામ ઉત્પન્ન ન થવા અને આત્માનો આશ્રય લઈને શુદ્ધતા—નિર્મળતા પ્રગટ થવી, એને સંવર—રાગનું અટકવું ને નિર્મળતાનું પ્રગટવું, એને સંવર કહે છે. એ પુણ્ય-પાપના પરિણામ એ સંવર નહોતા. આહા! એ તો આસ્રવ હતા. બંધનું કારણ હતું.

जो उपयोग स्वरूप धरि, वरतै जोग विरत्त।
रोकै आवत करमकौ, सो है संवर तत्त॥३१॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :—વિરત્ત = અલગ થવું તે.

અર્થ :—જે જ્ઞાન—દર્શન ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરીને યોગોની ક્રિયાથી વિરક્ત થાય છે અને આસ્રવને રોકી દે છે, તે સંવર પદાર્થ છે. ૩૧

अर्थ :—जो ज्ञान-दर्शन उपयोगको प्राप्त करके योगोंकी क्रियासे विरक्त होता है और आस्रवको रोक देता है वह संवर पदार्थ है॥३१॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આહાહા! કહે છે કે સંવર એટલે ધર્મની નિર્મળ પવિત્ર દશા. એ પવિત્ર દશાનું શું સ્વરૂપ? કે 'जो उपयोग स्वरूप धरि'.. એ તો પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ વિના આત્મા શુદ્ધ સ્વરૂપ છે એનો વેપાર—એનો ઉપયોગ ધરે, તેને અહીંયાં ધર્મ અને સંવર કહે છે. સમજાણું

કાંઈ? આહા! આ તો બે-ચાર જોડા વ્રત લઈને બેઠા, કરો ને કરાવો સંવર. પચ્ચક્ખાણ દ્યો, થઈ ગયા સંવર. ધૂળેય નથી સંવર, મિથ્યાત્વ છે. રાગની ક્રિયા કરે છે અને માને છે કે અમારે ધર્મ થાય. મિથ્યાત્વ પોષે છે. સમજાણું કાંઈ?

'जो उपयोग स्वरूप धरि'... જ્ઞાન-દર્શન ઉપયોગ. આત્મા જાણનાર, દેખનાર ચૈતન્યબિંબ પ્રભુ છે. એનો વેપાર જાણવા-દેખવાનો શુદ્ધ—નિર્મળ, પુણ્ય-પાપના ભાવરહિત શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ એનો નિર્મળ પરિણામ—વીતરાગી પરિણામ—અરાગી પરિણામ—પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવનું જે જ્ઞાન-દર્શનસ્વરૂપ ત્રિકાળ છે એના જ પરિણામ—નિર્મળ સ્વભાવને આશ્રયે થઈને જાણવા-દેખવાના પરિણામ ને ઉપયોગને ધરે, એ સંવરતત્ત્વ છે. પંડિતજી! આરે! ભારે છે. આકરું પડે માણસને. મૂળ પ્રયોજન... પણ કોઈ દી' ખબર, ધર્મ શું છે એની ખબર ન મળે. જિંદગીયું ગઈ એમને એમ અનંત. માન્યું'તું, ધર્મ કર્યો નહોતો, પણ માન્યું'તું કે ધર્મ કરીએ છીએ.

'जो उपयोग स्वरूप धरि'.. જે સ્વરૂપ છે આત્માનું ત્રિકાળી, એ ઉપયોગસ્વરૂપ થાય. 'ઉપયોગે ધર્મ, ક્રિયાએ કર્મ' એમ આવે છે ને? એ શુભ-અશુભભાવ એ ક્રિયા છે, રાગ છે, એનાથી તો કર્મ આવે. અને 'ઉપયોગે ધર્મ' એટલે આત્મા શુદ્ધ અખંડ આનંદ પૂર્ણ પ્રભુ છે એમાં અંતર એકાગ્ર થઈને જાણવા-દેખવાના શુદ્ધ પરિણામ પ્રગટ કરવા, જેને શુદ્ધ ઉપયોગ કહે છે. શુદ્ધ ઉપયોગ તે સંવર છે. સમજાણું કાંઈ? આહા! ઓલા પહેલાં બે તત્ત્વ કહ્યા શુભ ને અશુભ, એ આસ્રવતત્ત્વ છે. આ સંવર તો શુદ્ધ ઉપયોગ ધારણ કરે તેને સંવરતત્ત્વ કહીએ.

ભગવાન આત્મા પોતાનો શુદ્ધ ધર્મ ત્રિકાળીસ્વભાવ... 'वत्थु सहावो धम्मो'.. ભગવાન ચૈતન્ય પ્રભુ, એનો જે જાણવું ને દેખવું અને આનંદ—જે એનો અવિનાશી ત્રિકાળ સ્વભાવ, એમાં એકાકાર થઈને જાણવા-દેખવા અને આનંદના શુદ્ધ પરિણામનું કરવું ને થવું અને ધરવું એને ધર્મ અને સંવર કહેવામાં આવે છે. સંવર એ પર્યાય છે. એ ગુણ, દ્રવ્ય નથી. પુણ્ય ને પાપ ને આસ્રવ એ વિકારી દશા છે. જીવ અને અજીવની વાત તો પહેલા કરી ગયા. બે દ્રવ્ય છે એ તો વસ્તુ. એમાં પુણ્યભાવ, પાપભાવ, આસ્રવભાવ ત્રણે વિકારી દશા છે, બંધનું કારણ છે. આ નિર્વિકારી છે. 'जो उपयोग स्वरूपधरि वरतै जोग विरत्त'.. જુઓ ભાષા. ઓલામાં—આસ્રવમાં જોગમાં રસમાં રત્ત હતો. આ પુણ્ય-પાપના ભાવથી વિરક્ત છે. છે ને? 'विरक्त होता है'.. શુભ-અશુભભાવથી વિરક્ત છે અને શુદ્ધભાવથી સહિત છે. સમજાણું કાંઈ? લ્યો, આનું નામ સંવર અને આનું નામ સમકિત અને ધર્મ. આરે! ભારે ધર્મ ભાઈ!

આ બનારસીદાસે સાદા શબ્દ મૂક્યા છે 'સમયસાર નાટક'માં. જગતના કાને સાચું તત્ત્વ શું છે એવા ઘણા સાદા શબ્દોમાં (મૂક્યું છે). છે હિન્દી. આહા! ઓલા પુણ્ય-પાપને એમ કહ્યું'તું, 'होइ क्रिया रसरत्त' એમ કહ્યું'તું. પુણ્ય—પાપના વિકલ્પો છે એ તો રાગરસની છે, રાગની ક્રિયા છે. આ ઉપયોગ સ્વરૂપ ધરે છે શુદ્ધ ઉપયોગ. ઓલા પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પ ને ભાવ એ અશુદ્ધ ઉપયોગ, એ આસ્રવને ખેંચવાની ક્રિયા. અને આ સંવરની એટલે ધાર્મિક શાંતિની શુદ્ધ ઉપયોગરૂપ ક્રિયા, એને ભગવાન સંવર કહે છે. ઝીણું તત્ત્વ છે. એમ ને એમ બધું ધાર્યું છે અનંત ભવથી. મૂળ તત્ત્વ સમજ્યો નથી. ઉપરથી જાણે આમથી થઈ જશે, આંહીંથી થઈ જશે. કરો જાત્રા ને કરો ભક્તિ ને કરો પૂજા, કરો વ્રત ને કરો સામાયિક ને કરો પોષા ને કરો પડિકમણા. એ તો બધી વિકલ્પની લાગણી રાગની છે. કરવું છે એમાં જીવના સ્વભાવનું હણાવું છે. માર્ગ એવો છે ભગવાન! શું થાય? માણસને બહારને આડે નવરો થાતો નથી અને બહુ નવરો થાય તો ઓલા પુણ્યના પરિણામ કરે, ત્યાં કહે કે ધર્મ થઈ ગયો અમારે.

(શ્રોતા : આસ્રવમાં પુણ્યધર્મ એમ કીધું). ધર્મ એટલે પુણ્યધર્મ એટલે વ્યવહાર ધર્મ. વ્યવહાર ધર્મ એટલે ધર્મ નહીં, તેને ધર્મ કહેવો એનું નામ વ્યવહાર ધર્મ. ધર્મ એટલે પુણ્યધર્મ એટલે વ્યવહાર ધર્મ. વ્યવહાર ધર્મ એટલે ધર્મ નહીં તેને ધર્મ કહે એનું નામ વ્યવહાર ધર્મ. (શ્રોતા : લાંબુ બહુ થઈ ગયું.) પણ વ્યવહારનાં લક્ષણ જ એ છે. જે જેનું સ્વરૂપ નથી તેને તે રીતે કહેવું, એનું નામ વ્યવહાર. આવે છેને એ? 'મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક'. ટોડરમલજી. સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન આત્મા પરમ આનંદ અને અતીન્દ્રિય આનંદનો રસકંદ છે આત્મા. એ પરમ આનંદના રસના કુંડમાં એકાકાર થઈને જે શુભ-અશુભ પરિણામના રાગથી વિરક્ત થઈને અને સ્વભાવમાં લીન થઈને જે પરિણામ પ્રગટ થાય શુદ્ધ ઉપયોગ, તેને ભગવાન ધર્મની શરૂઆત અને સંવર કહે છે. એને પાપ અટક્યા. સંવરવું એટલે અટકી જવું. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

'जो उपयोग स्वरूप धरि'.. જે આત્માના જાણવા-દેખવાના પરિણામરૂપી શુદ્ધ ઉપયોગને ધારે, પોતે ધારે એમ કહે છે. કાંઈક કર્મનો અભાવ થાય ને ધારે, એમ છે નહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ? આંહીં તો કહે, ભગવાનની ભક્તિ કરો ત્યાં તમારે નિર્જરા થાશે, પુણ્ય થાશે. ખૂબ ધૂન લગાવો ભગવાનની ભક્તિની. ભગવાન તો પરદ્રવ્ય છે. એની ભક્તિનો વિકલ્પ એ તો રાગ છે. એમાં ધૂન લગાવીને કર્તાપણું થાય તો મિથ્યાત્વ છે. આહાહા! માર્ગ તે માર્ગ ભાઈ! એણે અનંતકાળમાં એક સેકન્ડ પણ એ પ્રગટ કર્યો નથી એથી એને અંદરમાં મોંઘું લાગે છે અને અનાદિનો ટેવાયેલો રાગના રસે એનો એ કરે જાય

છે એટલે એને સહેલું લાગે છે. સમજાણું કાંઈ?

બે વાત કરી. કે 'जो उपयोग स्वरूपधरि वरतै जोग विरत्त'.. આ નાસ્તિથી કરી. અસ્તિથી એમ કહ્યું. જાણનાર-દેખનાર પ્રભુ આત્મા... જ્ઞાયકતા ને ચૈતન્યતા કીધું'તુંને પહેલા? એવો ચૈતન્ય ભગવાન આત્મા પોતાના શુદ્ધ ઉપયોગને ધારે અને પુણ્ય ને પાપના અશુદ્ધ ઉપયોગથી વિરક્ત થાય એને ધર્મની દશા, એને સંવર કહેવામાં આવે છે. કહો પંડિતજી! હૈ કિ નહીં ઉસમેં? આહાહા! ગજબ કરે છેને અનાદિથી. ઊંધા અર્થ કરે, ઊંધું માને અને વળી એમ કહે બરાબર છે. અમે અનેકાંતને માનનારા છીએ. આ એકાંત છે. આહાહા! વ્યવહારથી પણ ધર્મ થાય, નિશ્ચયથી પણ ધર્મ થાય, એ અનેકાંત કહેવાય. એકાંત નિશ્ચયથી ધર્મ એ એકાંત કહેવાય. આહાહા! અરે ભાઈ! તને ખબર નથી એકાંત-અનેકાંતની. શબ્દો લઈને ઝઘડા ઊભા કર્યા છે.

અહીં એ અનેકાંત સિદ્ધ કર્યું. શું કીધું જુઓને! 'जो उपयोग स्वरूप धरि'.. એ અસ્તિ કહ્યું. અને 'वरतै जोग विरत्त'.. શુભ-અશુભ વિકલ્પનો જોગ વેપાર છે શુભ-અશુભ, એનાથી વિરક્ત થાય. આ અસ્તિ-નાસ્તિ. ભાઈ! આ અનેકાંત સિદ્ધ કર્યું આમાં. જોગથી પણ ધર્મ થાય ને શુદ્ધ ઉપયોગથી ધર્મ થાય, એ અનેકાંત નહીં. શબ્દો કેવા ગોઠવ્યા છે જુઓને! કવિ છેને મહાકવિ છે. છે કે નહીં વજુભાઈ? હોય એટલું તો જાણે, કાંઈ હિંમતભાઈ જેટલું ન જાણે કાંઈ એટલું બહુ. જાણે કાંઈ હોયને થોડું ઘણું. કહે છે... આ બે લીટીમાં છે બધું. ધર્મ એટલે સંવર. સંવર એટલે વિકારની ઉત્પત્તિનું નહીં થવું અને નિર્દોષ દશાની ઉત્પત્તિનું થવું, એનું નામ સંવરધર્મ કહેવામાં આવે છે. જુઓ, ભાષા તો બહુ સહેલી છે, ભાવ ભલે મોંઘા હોય. આહાહા!

'અનંતકાળથી આથડ્યો વિના ભાન ભગવાન, સેવ્યાં નહીં ગુરુ સંતને મૂક્યાં નહીં અભિમાન'. અભિમાન મૂક્યા નહીં અંદર. હું જાણું, મને ખબર, અમને ખબર. અમે શાસ્ત્ર જાણીએ છીએ શાસ્ત્રને. એ પંડિતજી! સંસ્કૃતના અમે ખાં છીએ. ધૂળેય ખાં નથી. કેમ પંડિતજી? પંડિતજી ના પાડતા'તા કે હવે ભાઈ સમજ્યો નહોતો ને હવે મૂકો ને..... સંસ્કૃતના પ્રોફેસર છે. પણ છતાં એ સંસ્કૃતનું ભણવું એ તો રાગભાવ છે. એમાંથી કાંઈ આત્માનો ... શુદ્ધ પ્રગટ થાશે?

ભગવાન આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ નિર્મળાનંદ, જેવો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવે જોયો અને તીર્થંકરદેવે કહ્યો, એવો જે આત્મા અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર આદિ સમાજનો પિંડ પ્રભુ એના સન્મુખ થઈને જેણે શુદ્ધ ઉપયોગને ધાર્યો છે. આહા! આંહીં તો પહેલેથી બાંયધરી છે ચોથે ગુણસ્થાને... એને શુદ્ધ ઉપયોગ ન હોય, શુભ હોય. અરે ભગવાન! તને

ખબર નથી ભાઈ! નહીં. પણ મુનિની વાત કાંઈ જુદી છે. એ તો અલૌકિક વાત છે. આંહીં તો હજી શરૂઆતમાં શુદ્ધ ઉપયોગ ધરે તેને સંવર કહે છે. સમ્યગ્દર્શન એ સંવર છે. ત્યાંથી શરૂઆત થાય છે.

આત્મા મહાપ્રભુ છે. અનંત અનંત આનંદના રસનો કંદ છે. એમાં પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પની ગંધ નથી વસ્તુમાં. આહા! નિરંજનભાઈ! વાત તો આવી છે ભાઈ! શું થાય પણ હવે? સત્ જ આવું છે ત્યાં થાય શું? સત્‌ને કેમ અસત્ કરે કે કહેવાય અને અસત્‌ને સત્ કેમ મનાય? પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો તો સ્વરૂપના સત્‌માં નથી. તેથી કહ્યું કે કર્મના ઉદયમાં ઉત્પન્ન કરે છે નવા જોગ શુભ-અશુભભાવ એમ કહે છે. કહ્યું'તુંને 'करमउदोत धरि'.. આસ્રવમાં એમ કહ્યું'તું. એ ભાષા એમ લીધી છે. 'जोई करमउदोत धरि'.. સમજાણું કાંઈ? આહા! બેયના સાધારણ પુણ્ય-પાપનું વર્ણન કરીને એ બેયનું ભેગું કરીને કર્મના ઉદયના જોડાણમાં કરીને શુભ-અશુભભાવ વિકારી ઉત્પન્ન કરે છે. એ સ્વરૂપમાં નથી. તેથી તે કર્મના ખેંચવામાં કારણ એ ક્રિયા રાગની છે. શું થાય? વસ્તુસ્થિતિ જ આવી છે, ત્યાં બીજું કોઈ ગરબડ કરવા જાય તો ત્યાં હાલે એવું નથી.

'जो उपयोग स्वरूप धरि'.. ભાષા કેવી છે જુઓ! જે પોતાનો જાણવા-દેખવા જ્ઞાતા -દૃષ્ટા ભગવાન જગતનો સાક્ષી, જગતનો એકત્વપણે માનનારો નહીં. જગત એટલે પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પ તે જગત. એનાથી જુદું વિરક્ત તત્ત્વ તે આત્મા છે. જગતમાં કીધું'તુંને ઓલામાં? જગતમાં સુખ ને સંસારમાં દુઃખ એમ કહ્યું'તુંને ત્યાં? સંસારમાં સુખ ને... ઓલા જગતના સુખ ને સંસારમાં દુઃખ એમ કહ્યું'તું. ભાષા બહુ સરસ. સમજાણું કાંઈ? પણ આસ્રવમાં એમ કહ્યું કે સ્વભાવમાંથી છૂટીને કર્મના ઉદયમાં જોડાઈ જવું, એવા શુભ-અશુભ વિકલ્પના ભાવને—ક્રિયાને રાગરસની ક્રિયા કહીને નવા કર્મને ખેંચવામાં કારણ છે. કર્મને અટકાવવામાં એ કારણ નથી. સમજાણું કાંઈ?

'जो उपयोग स्वरूप धरि, वरतै जोग विरत्त'.. અહીં 'ધરિ' કીધું. અને જોગ (વિરત્ત) એટલે પુણ્ય-પાપની ક્રિયાથી છૂટો પડ્યો છે. જુઓ આ અનેકાંત. સંવરધર્મનું આ અનેકાંત. કહે, શુભભાવથી પણ ધર્મ થાય, સંવર થાય અને શુદ્ધથી પણ સંવર થાય તો એને અનેકાંત કહીએ. એમ અનેકાંત છે નહીં ભાઈ! તને ખબર નથી.

શ્રીમદે કહ્યુંને, 'અનેકાંત પણ સમ્યક્ એકાંત એવા નિજ હેતુ સિવાય કોઈ ઉપકારી છે નહીં.' આમ હોય ત્યારે પછી સમ્યક્ સ્વભાવ તરફ ઢળ્યો અને શુદ્ધ ઉપયોગ થયો, ત્યારે પછી શુભ છે તેનું જ્ઞાન થાય છે એટલે એને અનેકાંત કહે છે. એ ટુકડો છેને એની વ્યાખ્યા થઈ છે. વવાણિયા. કલાક. અહીંથી તો શરૂઆત.... એક વનેચંદ શેઠ હતા વાંકાનેરના. અને

આ લીટીનો અર્થ થયો કે આહા! શ્રીમદ્‌નું સમજવું હોય તો આંહીં આવે છૂટકો, નહીંતર સમજાય એવું નથી આ. આ લીટીનો અર્થ થયો હતો. આંહીં વનેચંદ શેઠ હતાને ત્રીજી સાલ પહેલાં. ટી.બી.માં ગુજરી ગયા.

બાપુ! એને વસ્તુને સમજવી જોઈશે. એમ તમારી કલ્પનાએ અર્થ કરો એમ ન હાલે. વસ્તુનો અભિપ્રાય, જે આચાર્યોનો છે તે અભિપ્રાયે અર્થ થાય તો તે વસ્તુની સ્થિતિ હાથ આવે. સમજાણું કાંઈ? સમ્યક્ એકાંત કીધું છેને? અનેકાંત પણ... ભલે પર્યાયનું જ્ઞાન હોય, રાગનું જ્ઞાન હોય, પણ સમ્યક્ આ (સ્વભાવ) બાજુ એકાંત ઢળ્યા વિના એને રાગનું જ્ઞાન પણ યથાર્થ હોઈ શકે નહીં. સમજાણું કાંઈ?

વસ્તુ ભગવાન આત્મા જેમાં અનંતા સ્વભાવરૂપી ધર્મ ભર્યા છે એવા સ્વાભાવિક વસ્તુનો આશ્રય લઈને જેણે શુદ્ધ પરિણામ, શુભ-અશુભ પરિણામથી ભિન્ન પડીને, ભેદ થઈને, શુદ્ધસ્વભાવનો આશ્રય લઈને શુદ્ધ ઉપયોગને ધાર્યો છે... 'रोके आवत कर्मको'.. પછી તો એનું ફળ કહ્યું કે જ્યાં શુભ-અશુભભાવથી વિરક્ત છે એથી કર્મ આવતા નથી, એને સંવર કહેવામાં આવે છે.

જામનગરમાં સવારે આવે, મહારાજ! કરાવો સંવર. લ્યો. બેસે પછી ૨૪ કલાક, સંવર થઈ ગયો, કહેશે. (શ્રોતા : દ્વેષનો ભાવ તો અટક્યો?) કાંઈ અટક્યો નથી, ધૂળેય અટક્યો નથી. (શ્રોતા : બેઠો બેઠો ગપ્પાં મારે). ગપ્પાંય ન મારતો હોય, પણ એ આવીને બેઠો, એ જડની ક્રિયા મારી છે અને હું નિવર્ત્યો છું પરનાં કામથી—એ માન્યતા જ મિથ્યાત્વ છે. પરથી નિવર્તવાનો અર્થ... 'जोग विरत्त' એમ કીધું છેને અહીંયા? શુભ-અશુભ વિકલ્પ જે છે એનાથી નિવર્તવું અને સ્વભાવ સન્મુખ ઠરવું એનું નામ ધર્મ છે. નિવર્તવું, દુકાનમાં ધંધા કે દી' કરી શકે છે કે નિવર્તે? એ તો જગતમાં જડની ક્રિયા છે દુનિયાની, એનાથી ક્યાં નિવર્તવું છે એને? આહાહા! જેનાથી નિવૃત્ત છે એનાથી નિવૃત્ત થવું એ તો શું કે પ્રવૃત્તિને માની પોતાની. પણ જોગમાં પ્રવર્તતો હતો—શુભ અને અશુભ રાગમાં પ્રવર્તતો હતો, એ એની ક્રિયા પોતાની (માની) અજ્ઞાની એમાં જોડાતો હતો, એનાથી વિરત્ત—વિરક્ત અને સ્વભાવમાં રક્ત.

નિવર્તવું અને સ્વભાવ સન્મુખ ઠરવું એનું નામ ધર્મ છે. નિવર્તવું, દુકાનમાં ધંધા કે દી' કરી શકે છે કે નિવર્તે? એ તો જગતમાં જડની ક્રિયા છે દુનિયાની, એનાથી ક્યાં નિવર્તવું છે એને? આહાહા! જેનાથી નિવૃત્ત છે એનાથી નિવૃત્ત થવું એ તો શું કે પ્રવૃત્તિને માની પોતાની. પણ જોગમાં પ્રવર્તતો હતો, શુભ અને અશુભ રાગમાં પ્રવર્તતો હતો, એ એની ક્રિયા પોતાની (માની) અજ્ઞાની એમાં જોડાતો હતો, એનાથી વિરત્ત—વિરક્ત અને સ્વભાવમાં રક્ત એટલે શુદ્ધ ઉપયોગ. એ કર્મ 'रोकै आवत करमकौ' લ્યો.

જુઓ આ બનારસીદાસ! 'सो है संवर तत्त'.. સો હૈ એટલે જે ઉપયોગ સ્વરૂપ ધરે તે સંવર તત્ત એમ. સમજાણું કાંઈ? ભારે પણ ભાઈ! બીજાને તો એવું લાગે, માળો આ તો બધું વ્યવહારનો ભુસાડિયો વળે છે. છે વાત સાચી છે હોં એની. (શ્રોતા : અશુદ્ધભાવનો તો ભુસાડિયો જ વળવો જોઈએને.) આ કહ્યું શું? 'वरतै जोग विरत्त'.. જડની ક્રિયા નહીં, શુભ-અશુભ વિકલ્પ છે જોગનો વ્યાપાર એનાથી નિવર્તે છે. ઓહોહો! સમજાણું કાંઈ?

સમકિતીના કથન હોય કે પાંચમા ગુણસ્થાન(વર્તી)ના, મુનિના હોય કે કેવળીના, કથનમાં ક્યાંય ફેર હોય નહીં. એ તો સમકિતી કહે તે જ કેવળી કહે અને કેવળી કહે (તે જ સમકિતી કહે). એની પોતાની સ્થિરતામાં ફેર છે એ જુદી વાત છે. સમકિતીને સ્થિરતા ઓછી છે. આમ મુનિ ચારિત્રમાં આનંદકંદમાં ઝૂલતા હોય એની વિશેષ સ્થિરતા છે. કેવળીની પૂર્ણ સ્થિરતા છે. એ ચારિત્રના ભેદની અપેક્ષાએ ભેદ છે. વસ્તુની દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ કોઈ ત્રણેયમાં ભેદ નથી. સમજાણું કાંઈ? જેવું કેવળી માને સ્વરૂપે, એવું જ સમકિતી માને સ્વરૂપે. (શ્રોતા : આવી ગયું ગણધર જેવું) 'गणधरकौसो' આવ્યું'તું ને?

બહુ સારું ગોઠવ્યું છે. કવિતા આઠમી છેને? આઠમું. 'जाकै घट प्रगट विवेक गणधरकौसो'.. આઠમું પાનું. 'जाकै घट प्रगट विवेक गणधरकौसो, हिरदै हरखि महामोहकौ हरतु है'... સમ્યગ્દ્રષ્ટિ ચોથે ગુણસ્થાને, નારકીનો હોય કે પશુનો જીવ હોય. ગણધર જેવી જેને શ્રદ્ધા હોય છે, કહે છે. જે તીર્થંકરના વજીર, ધર્મરાજાના દીવાન એની જેવી શ્રદ્ધા, સમકિતીની શ્રદ્ધા એવી જ હોય છે. એમાં ફેર છે નહિ. એ તો ચારિત્રની રમણતામાં કચાશ છે. છતાં આવ્યું છેને 'છ ઢાળા'માં? આમાંય આવ્યું'તું. 'चारित्र मोहवश लेश न संयम पै सुरनाथ जजै है'.

ચારિત્રમોહના તાબામાં થઈ જાય છે તો આસક્તિ એની છૂટતી નથી સમકિતીને. આસક્તિથી વિરક્ત છે તેથી તો સમકિત છે, પણ આસક્તિ છૂટી નથી માટે ચારિત્ર નથી. છતાં ચારિત્રમોહના વશમાં આવે, તેથી સંયમ એને અંશે એ જાતનો ન હોય, છતાં 'सुरनाथ जजै है' આવે છેને? ઇન્દ્રો જેને આદરે છે. આહા! સમજાણું કાંઈ? આહા! ભ્રમણામાં ભૂલ્યો છેને અનાદિનો, એને સવળે રસ્તે આવવું ભારે કઠણ પડે છે. હવે બહારનું એને સારું લાગે માળું. કંઈક આ પ્રવૃત્તિમાં, કાંઈક ક્રિયામાં, દુકાન છોડીને બેઠાને ધર્મમાં આવ્યાને. કઈ દુકાન? (શ્રોતા : પ્રવૃત્તિ બધી નિવૃત્તિ માટે છેને). ધૂળમાંય નથી. પ્રગટ પ્રવૃત્તિ તો જોગની પુણ્ય-પાપની કરે છે, એનાથી નિવૃત્ત થવું એનું નામ અહીં સંવર છે. સમજાણું કાંઈ?

જુઓ. 'रोकै आवत करमकौ सो है संवर तत्त'.. એનું નામ નિર્મળ વીતરાગી પર્યાય થવી, શુભ-અશુભ અશુદ્ધ રાગવાળી ક્રિયાથી રહિત થઈને એને અહીંયાં સંવર-તત્ત્વ—નિર્દોષ દશાને સંવરતત્ત્વ—ધર્મતત્ત્વની શરૂઆત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

'योगोंकी क्रियासे विरक्त होता है और आस्रवको रोक देता है'.... 'રોક દેતા હૈ'નો અર્થ આસ્રવ ઉત્પન્ન થતો જ નથી. રોક દેતા હૈ, એ તો ઓલો સંવર છેને એ અટકાવે છે, એટલે અર્થ કર્યો એવો. પણ આ પુણ્ય-પાપ થતાં હતાં એને અટકાવે છે એમ છે? (નહીં). પૂર્વે થતાં હતા એને, આત્માના સ્વભાવ સન્મુખ થયો એટલે પુણ્ય-પાપ ઉત્પન્ન ન થયા, એને આસ્રવને રોક્યો એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ, આસ્રવકો રોક દેતા હૈ. 'रोकै आवत करमकौ'.. આ રજકણો આવ્યા એને રોકે, એમ હશે? કર્મના રજકણો આવે છે એને રોકે, એમ છે વર્તમાન? પણ પૂર્વે પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પમાં હતો રાગમાં, ત્યારે કર્મ આવતા હતા. આંહીં જ્યારે આત્માના અંતર શુદ્ધ ઉપયોગમાં આવ્યો ત્યારે પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી વિરક્ત થયો. તેથી કર્મ આવતા હતા જે ભાવથી, એ ભાવ નથી તો કર્મ પણ આવતા નથી. સમજાણું કાંઈ? અરે ભારે!

એક-એક તત્ત્વના અર્થ સમજવામાં મોટો ફેર છે. પ્રગટે તો ક્યાંથી? પોતાની કલ્પનાએ અર્થ કરે અને મનાવે કે અમે બરાબર જાણીએ છીએ શાસ્ત્રને, બરાબર અમે શાસ્ત્રને જાણીએ છીએ. ભાઈ! એ શાસ્ત્ર જાણવા એ આંખ્યું કોઈ બીજી છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! જુઓ! કેવી વાત કરી છે લ્યો. 'रोकै आवत करमकौ'.. હવે એનો અર્થ કરવો પડે પાછો. કે કર્મ આવતા હતા એને રોક્યા, એમ છે? પણ શુદ્ધભાવ આત્માનો પ્રગટ કર્યો, એથી કર્મ આવવાના કારણો જ જ્યાં ઉત્પન્ન થયા નહીં એટલે કર્મ આવવાના હતા જ નહીં. હતા નહીં એને રોક્યા એમ વ્યવહારથી કથન કરવામાં આવે છે. ધરમચંદભાઈ! માર્ગ બહુ ફેર. આહાહા! શું થાય? 'सो है संवर तत्त'.. લ્યો ૩૧મો બોલ થયો. નિર્જરાતત્ત્વ કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં. ૯ ઉપલબ્ધ નથી

પ્રવચન નં. ૧૦, પોષ વદ અમાસ મંગળવાર તા. ૨૬-૧-૧૯૭૧
ઉત્થાનિકા પદ નં. ૩૧, ૩૨, ૩૩ ઉપર પ્રવચન (હિંદી)

ગુજરાતી તો જાનતે હો ન ? યે તો જાનતે હૈં. .... યે 'સમયસાર નાટક.' ઉસકા ભૂમિકા અધિકાર હૈ. શરૂઆતની ઉત્થાનિકા છે. ઉસમેં જીવ, અજીવ, આસ્રવ, પુણ્ય, પાપ ઉસકા અધિકાર આ ગયા હૈ. संवर કિસકો કહતે હૈં? धर्म કિસકો કહતે હૈં? धर्म ઉત્પન્ન કૈસે હોતા હૈ? संवरका वर्णन. ૩૧, એકત્રીસ.

जो उपयोग स्वरूप धरि, वरतै जोग विरत्त।
रोकै आवत करमकौ, सो है संवर तत्त॥३१॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : વિરત્ત = અલગ થવું તે.

અર્થ :—જે જ્ઞાન–દર્શન ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરીને યોગોની ક્રિયાથી વિરક્ત થાય છે અને આસ્રવને રોકી દે છે, તે સંવર પદાર્થ છે. ૩૧

अर्थ :—जो ज्ञान-दर्शन उपयोगको प्राप्त करके योगोंकी क्रियासे विरक्त होता है और आस्रवको रोक देता है वह संवर पदार्थ है॥३१॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

બનારસીદાસ કહતે હૈં કિ 'जो उपयोग स्वरूप धरि'.. જોગ અને ઉપયોગ ઐસા દો પ્રકાર હૈ. આત્મામેં પુણ્ય ને પાપકા... દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાકા ભાવ હોતા હૈ વો પુણ્ય આસ્રવતત્ત્વ હૈ ઔર હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વિષયભોગ, વાસના, કામ, ક્રોધ, માયા આદિ વો પાપરૂપી આસ્રવતત્ત્વ હૈ.

'जो उपयोग स्वरूप धरि, वरतै जोग विरत्त'.. વો શુભ ને અશુભ જો વિકલ્પ નામ ભાવ હૈ, ઉસકો રોકકર અથવા ઉસસે વિરક્ત હોકર जो उपयोग स्वरूप धरि—આત્મા જાનન-દેખન શુદ્ધ ઉપયોગી પરિણામકો ધારણ કરે ઔર પુણ્ય-પાપકા શુભ-અશુભભાવસે વિરક્ત હો ઉસકા નામ સંવર હૈ. સમજમેં આયા? દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા આદિ ભાવ—વો શુભભાવ, શુભજોગ હૈ, પુણ્ય હૈ, धर्म નહીં. ઔર હિંસા, જૂઠું, ચોરી,

વિષયભોગ, વાસના, કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હરખ—એ અશુભ પાપભાવ હૈ. દો કો રોકકર અથવા विरत्त... विरत्त શબ્દ પડા હૈ ન? ‘वरतै जोग विरत्त’.. શુભ—અશુભ જોગસે વિરક્ત—ભિન્ન હોકર जो उपयोग स्वरूप धरि... અપના આનંદ ને જ્ઞાન ચૈતન્યપૂર પ્રભુ આત્મા યે ચૈતન્યકા જ્ઞાતા-દૃષ્ટાકા, શુભાશુભ પરિણામસે રહિત શુદ્ધભાવકો ધારણ કરે ઉસકા નામ સંવર અને ધર્મ હૈ. આ બધી દાન-બાન ને દયા-બયા એ ધર્મ નથી એમ કહતે હૈં. તે રૂપ ભાવ આતે હૈં, શુભભાવ આતે હૈં. ઉસમેં ક્યા આયા? એય લાલચંદજી! લાલચંદજીએ ઘણા પૈસા આપ્યા ત્યાં ખોટા—કુશાસ્ત્ર લખવામાં, રજનીશકો. ઐસા સુના થા, આપણે ક્યાં જોવા ગયા હતા. કોઈ કહતા થા. લાલચંદજી બહુ પૈસા.... હવે નીકળ્યો અજૈન. જૈન રહા નહીં. રજનીશ હૈ ન તુમ્હારા મુંબઈમેં હૈ. બડી ગડબડી ચલાતે થે. ગીતાકા જ્ઞાન.... આહાહા!

વસ્તુ ક્યા હૈ ખબર નહીં. સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ વીતરાગ પરમાત્મા એમણે... જુઓ! આ આત્મા એમણે કહેલો જોયેલો હોં, અજ્ઞાની કહે તે નહીં. સમજાણું કાંઈ? એવો જે ભગવાન શરીર, વાણી, કર્મના અજીવતત્ત્વસે તો ભિન્ન હૈ, પણ દયા-દાન-વ્રત-ભક્તિ, પૂજાના ભાવ ને હિંસા જૂઠુંના ભાવસે ભી ભગવાન ચૈતન્યતત્ત્વ તો ઉસસે ભિન્ન હૈ. સમજમેં આયા? ઐસા પ્રભુ અપની ચૈતન્યશક્તિકા માહાત્મ્ય કરકે અંતરકા ભાવમેં શુદ્ધ ત્રિકાળી ભાવમેં એકાકાર લગાકર જો શુદ્ધ ઉપયોગ હો, રાગકા મેલકા અંશ રહિત અપના દ્રવ્યસ્વભાવકી દૃષ્ટિ કરકે શુદ્ધ પરિણામ પુણ્ય-પાપકે વિકલ્પસે રહિત હો, ઉસકા નામ પરમાત્મા સંવરતત્ત્વ કહતે હૈં. કહો, શેઠ! એ લાલચંદજી! માર્ગ ઐસા હૈ. દુનિયા માને એટલે કંઈ દૂસરા હો જાતા હૈ, ઐસા નહીં હૈ.

‘जो उपयोग स्वरूप धरि’... धरि એટલે પુરુષાર્થથી (કિયા) કહતે હૈ. શેઠ! આ નાના શેઠ તો અહીં ઘણા વખતથી રહે છે અહીંયાં અમારે. આહાહા! અરે ભગવાન! એને હજી ખબર નથી કે ધર્મ કેમ, કૈસે હોતા હૈ ને ધર્મ ક્યા હૈ? યહાં તો કહતે હૈં કિ શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદ ચૈતન્યસ્વભાવ આનંદદળ ચૈતન્યકે પ્રકાશકા પૂર આત્મા હૈ, ઉસ તરફકા સાવધાન સન્મુખ હોકર, યે શુભ ને અશુભ જો વિકલ્પ નામ રાગ ભાગ હૈ ઉસસે વિમુખ હોકર.... સમજમેં આયા? અપના શુદ્ધ.. આત્મા શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન હૈ. ઐસા પવિત્ર પ્રભુ ઉસકે સન્મુખ હોકર અપને શુદ્ધભાવકો ધારણ કરે, ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સંવર કહનેમેં આતા હૈ. ધર્મકી શરૂઆત વહાંસે હોતી હૈ. કહો, પંડિતજી! આહાહા! ભારે વાત ભાઈ! દુનિયાને તો આ બધા બહારની ક્રિયાકાંડ ને એમાં ધર્મ હો ગયા. સમજમેં આયા?

‘जो उपयोग’... ઉપયોગ... અંતર ચૈતન્યમાં ઉપયોગ સમીપ થઈને અંતરના શુદ્ધભાવ, પુણ્ય—પાપકા રાગસે રહિત શુદ્ધકા ધારણ કરના ઔર ‘वरतै जोग विरत्त’...

અસ્તિ-નાસ્તિ કી. પહલે અસ્તિ કહા, અસ્તિ. જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવકા શુદ્ધ ભાવકા વ્યાપાર હોના વો અસ્તિ ઔર શુભ–અશુભ ભાવ જો વિકલ્પ રાગ હૈ ઉસસે વિરક્ત હોના વો નાસ્તિ. સમજમેં આયા? 'सो है संवर तत्त'... એને પરમાત્મા સંવરતત્ત્વ કહતે હૈં. હવે ક્યા હોતા હૈ કે 'रोकै आवत करमकौ'... આ ત્રીજું પદ હૈ. ઉસમેં ભી અર્થ ફેર હૈ. 'रोकै आवत करमकौ'કા અર્થ વો કર્મ આતા થા ને રોકતે હૈં ઐસા હૈ? શબ્દમેં તો ઐસા હૈ ઉસમેં. શબ્દ ક્યા હૈ?

'रोकै आवत करमकौ'... કર્મ આતા થા ઉસકો રોકતે હૈં. તો કર્મ આતે થે ને રોકતે હૈ, ઐસા હૈ? ઉસકા અર્થ વો કે શુદ્ધ ઉપયોગ અપના જ્ઞાનાનંદ ચૈતન્યકા વીતરાગી પરિણામ ઉત્પન્ન હુઆ, તો પહલે જો શુભ-અશુભ પરિણામ જો કર્મ આનેમેં નિમિત્ત થે પરિણામ, તો (કર્મ) આતા થા. યહાં શુભ-અશુભસે વિરક્ત હોકર શુદ્ધમેં આયા, તો કર્મ આનેકા હૈ નહીં, ઉસકો કર્મ (આતે હુએ) રોકા ઐસે કહનેમેં આતા હૈ. સમજમેં આયા? ભારે ભાઈ! શબ્દનો અર્થ કરવો એમાં ફેર છે મોટો. ચાર શબ્દ છે, લ્યો. છે નું હૈ સમજી લેવું તમારે. છે તો આવેને. .... કાઠીયાવાડી ભાષા ગુજરાતી હૈ ન યહાંકી ભાષા. સમજમેં આયા?

ચાર પદ હૈ પદ ચાર. એક પદ જુઓ. 'जो उपयोग स्वरूप धरि'... સ્વરૂપ, સ્વરૂપ. શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સિદ્ધસ્વરૂપી ચૈતન્ય ભગવાન, ઉસકે સન્મુખ હોકર અપને વીતરાગી નિર્મળ પરિણામકો ધારણ કરના. ઔર શુભાશુભ રાગ પરિણામસે વિરક્ત હોના.. યે દૂસરા પદકા અર્થ. અબ તીસરા પદ. ઉસસે પૂર્વમેં કર્મ આતે થે અભી આતે નહીં હૈં, તો ઉસકો રોકા કર્મકો ઐસે કહનેમેં આતા હૈ. સમજમેં આયા કે નહીં લાલચંદજી? ક્યા કર્મ આતે થે અહીંયાં? કર્મ આતે થે ને ધક્કા માર્યા? શબ્દ તો ઐસા હૈ. (શ્રોતા : ... કાળ રોકાઈ જાય). કાંઈ ધૂળેય રોકાતું નથી.

એ તો નહીં થવાનો હતો ત્યારે ન થયો. ત્યારે 'કહના'નું તો પહેલે આવ્યું. નહીં થવાનું પછી આવ્યું. એ 'નહીં થવાનું હતું' એ આવ્યું છે, 'કહના'ની સાથે આવ્યું છે? પણ ન લે કોણ? ને લે કોણ? એ તો જડની ક્રિયા છે. 'કહના'કા એક-એક રજકણ આના ઔર (કર્મ) રોકના—વો અપને અધિકારકી બાત હૈ નહીં. વો તો જડ હૈ. આતા નહીં વો? દાને દાને પે ખાને પીને(વાલે)કા નામ લખ્યા હૈ, ક્યા કહતે હૈં? (શ્રોતા : દાને દાને પે લિખા ખાનેવાલે કા નામ). ઉસકા અર્થ ક્યા હૈં? ઉસકા અર્થ ક્યા? બોલે તો જાતે હૈ ને ઐસા? હમારે કાઠીયાવાડમાં ઐસે બોલતે હૈ, ખાનેવાલેકા નામ દાણે દાણે હૈ. ઉસકા અર્થ કા ક્યા? દાણે લખાતા હશે નામ ત્યાં? (શ્રોતા : નામ એને ખબર છે?) પણ ઉસકા અર્થ વો હૈ કિ જો રજકણ–પરમાણુકા દળ જિસકે પાસે જો આનેવાલા હૈ વો આયેગા, આયેગા ને આયેગા અને નહીં આનેવાલા હૈ વો નહીં આયેગા. ઉસમેં આત્માકા અધિકાર કુછ હૈ નહીં. મૈં આહાર

લું યે આત્માકા અધિકાર હૈ નહીં. વિકલ્પ હો કે રાગ હો કે પરમાણુ આ (જોઈએ). પણ આહાર આના ઔર આહાર ન આના જડકી ક્રિયા હૈ.

અજ્ઞાની જડકા સ્વામી હોતા હૈ કે મૈં લેતા હૂં ને મૈં છોડતા હૂં, (વો) મિથ્યાદષ્ટિ હૈ. કોણ છોડતે હૈ? ધૂળ. વો તો બહાર હી પડા હૈ. ક્યાં છૂટ ગયા હૈ? વો તો બહાર હી હૈ. અડ્યા હૈ આત્મામેં? ઘૂસ ગઈ હો કોઈ ચીજ? ઘૂસ ગયા હૈ કોઈ ચીજ? અજીવ ચીજ ઘૂસ ગઈ હૈ આત્મામેં? અજીવ તો અજીવપણે રહા હૈ. યે શરીર શરીર અજીવપણે રહા હૈ કિ જીવપણે રહા હૈ? શરીર હૈ વો અજીવપણે હોકર રહા હૈ કે જીવપણે હોકર રહા હૈ? અજીવપણે હોકર રહા હૈ. એ તો માટી હૈ, જડ-અજીવ હૈ.

અજીવકી પર્યાય-દ્રવ્ય-ગુણ, વો અપની જીવ કી પર્યાયમેં નહીં આયી હૈ. યે તો ઉસકા હોકર રહા હૈ. અજ્ઞાની મૂઢ માનતે હૈં કિ મેરા હૈ. શું કહેવાય? એ ઉઠાવગીર છે. કો'કની ચીજ અપની માનતા હૈં, મિથ્યાદષ્ટિ હૈં. અજીવકો અપના માનતા હૈં ઐસે કહતે હૈં. (શ્રોતા : આયુષ્ય તો... એનું ખરૂ ને?) ધૂળેય નથી. કહ્યુંને આ શું કહ્યું? અજીવપણે રહા હૈ કિ જીવપણે રહા હૈ? સિદ્ધાંત નક્કી કરો. યે શરીર હૈ વો અજીવપણે હોકર રહા હૈ કિ જીવ હોકર રહા હૈ? જીવ હોકર રહે તો અરૂપી હો જાય, આ તો રૂપી. હૈ શેઠ! બરાબર હૈ? હવે ના પડાય એવું નથી કાંઈ, એવી વાત છે. આહાહા!

વાણી અજીવ હોકર રહી હૈ ઔર યે ધૂળ.. ધૂળ ક્યા સમજે? પૈસા. એ તો સમજે છેને, આવે છે ઘણીવાર. એ તમારે પાંચ, પચાસ, સાઈઠ લાખ કરોડ એ ધૂળ, ધૂળ હી હોકર રહી હૈ કે તમારી હોકર રહી હૈ? આહાહા! (શ્રોતા : કિસકી હોકર રહી હૈ?) અજીવકી હોકર રહી હૈ? શેઠકી હોકર રહી હૈ? તો તો (શેઠ) રૂપી હો જાય, તુમ તો આત્મા હો. એ ધૂળના... બધા આવા ને આવા વાતું બોલનારા છે બધા. આંહીં તો પરમાત્મા તો એમ કહતે હૈં કે શુભ-અશુભ રાગવાળા આત્મા માનના વહી મૂઢ મિથ્યાદષ્ટિ હૈ. શરીરવાળા ને પૈસાવાળા માનના એ તો ક્યાં રહી ગઈ વાત. વહ તો અજીવતત્ત્વ હૈ.

પણ આત્મામેં પુણ્ય ને પાપકા વિકલ્પ ભાવ હોતા હૈ, વો આસ્રવતત્ત્વ હૈ, મેલતત્ત્વ હૈ, વિકારતત્ત્વ હૈ. અપના નિર્વિકારી સ્વભાવમેં અપના માનના ઉસકા નામ મિથ્યાદષ્ટિ—અજૈન કહનેમેં આતા હૈ. આહાહા! ભારે આકરું કામ. માણસે ધર્મ ક્યા હૈ, સત્ય ક્યા હૈ (વો) સુના હી નહીં. એમને એમ અનાદિ ગડબડ, ગડબડ, ગડબડ અનાદિસે ઐસા ચલા હૈ. પંડિતજી! 'रोकै आवत करमकौ'... કર્મ તો અજીવપણે રહા હૈ. યે અજીવપણે આના નહીં થા યહાં આત્માકા શુદ્ધ ઉપયોગ હુઆ. શુદ્ધ... સૂક્ષ્મ બાત હૈ પ્રભુ! આહાહા! લોગોંકો, અંતર ધર્મ, અંતરમેં અપૂર્વ ચીજ ક્યા હૈ (વો) ઉસકે સુનનેમેં આઈ નહીં. બહારસે આ

ક્રિયા કરી, વ્રત લિયા, તપ લિયા ને અપવાસ કર્યા, જાત્રા-બાત્રા કર લી, હો ગયા ધર્મ. ધૂળમેં ભી ધર્મ નહીં. કોણ કહતે હૈં ધર્મ હૈ ઉસમેં? વીતરાગ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા તો કહતે હૈં કે વો શુભ-અશુભ પરિણામકા રુકના, ઉસસે વિરક્ત હોના ઔર આનંદકંદ પ્રભુમેં લીન હોના, યે સંવર હૈ. હૈ ઉસમેં દેખો? બનારસીદાસકા શ્લોક હૈ. બનારસીદાસ હો ગયે ન. 'સમયસાર નાટક' ઉસમેં હૈ.

'रोकै आवत करमकौ'.. અર્થાત્ શુદ્ધ સ્વરૂપની અંતર અનુભવ દૃષ્ટિ થતાં અતીન્દ્રિય આનંદકા આત્મામેં સ્વાદ આના, ઉસકા નામ શુદ્ધ ઉપયોગ નામ શુદ્ધ પરિણામ(કા) વ્યાપાર કહનેમેં આતા હૈ, વો સંવર હૈ. સમજમેં આયા? ૩૧. યે તો ચલ ગયા થા કલ. આ તો નિર્જરાની સાથે જરી સંબંધ કરવો છેને એટલે વો લિયા. (પદ) ૩૨. નિર્જરા, સંવરપૂર્વક નિર્જરા હોતી હૈ એમ બતાના હૈ. સમજમેં આયા? જિસકો ભગવાન આત્મા વીતરાગમૂર્તિ પ્રભુ આત્મા હૈ. ચૈતન્યસ્વરૂપ તો વીતરાગ સ્વરૂપી આત્મા અનાદિ અનંત હૈ. ઉસમેં વીતરાગભાવકી દૃષ્ટિ કરકે, વીતરાગભાવ હોં અંદર, દૃષ્ટિ કરકે વીતરાગભાવકા અનુભવ પ્રતીત હુઆ, તો નયા કર્મ આતા (હુઆ) રુક ગયા. ઈતની સંવરકી ભૂમિકા કી.

હવે આગળ. જૂના કરમ હૈ ઉસકા ક્યા કરના? વો બાત ચલતી હૈ. સંવરપૂર્વક નિર્જરા. જિસકો સંવર નહીં હૈ ઉસકો તો નિર્જરા કભી હોતી નહીં હૈ. જિસકી દૃષ્ટિ, પુણ્ય ધર્મ હૈ, પાપમાં મજા હૈ—ઐસી દૃષ્ટિ હૈ, ઉસકો તો સંવર નહીં તો ઉસકો નિર્જરા (ભી નહીં). ઉપવાસ કરીને મર જાય, છ-છ મહીના અપવાસ કરે, કરોડો-અબજ રૂપિયાના દાન કરે (તો પણ) ધર્મ નહીં, નિર્જરા નહીં. સમજમેં આયા? આહાહા!

કહે છે, પૂર્વનું કર્મ સત્તામેં પડા હૈ. નયા તો રોકા. આત્માકા શુદ્ધસ્વભાવ જૈસા હૈ, એ આત્મતત્ત્વકો પિછાન કર, આત્મજ્ઞાન કરકે, સ્વસન્મુખકી—સ્વભાવકી અંતર્દૃષ્ટિ કરકે, જો શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન હુઆ, ઉસસે નયા કર્મ તો આયા નહીં. હવે, પુરાના હૈ ઉસકા ક્યા કરના? ઉસકી બાત હવે નિર્જરામેં કહતે હૈં.

जो पूरव सत्ता करम, करि थिति पूरन आउ।
खिरबेकौ उद्यत भयौ, सो निर्जरा लखाउ॥३२॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–થિતિ=સ્થિતિ. સત્તા=અસ્તિત્વ. ખિરવેકૌં=ખરવાને માટે. ઉદ્યત=તૈયાર, તત્પર.

અર્થ :–જે પૂર્વસ્થિત કર્મ પોતાની અવધિ પૂરી કરીને ખરવાને તત્પર થાય છે, તેને નિર્જરા પદાર્થ જાણો. ૩૨

अर्थ :–जो पूर्वस्थिति कर्म अपनी अवधि पूर्ण करके झड़नेको तत्पर होता है उसे निर्जरा

पदार्थ जानो।।३२।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

સત્તામેં પડે જો પૂર્વકે કર્મ... પૂર્વે જો અજ્ઞાન ને વિકારભાવસે બંધે થે કર્મ... હવે સમકિતીકો નિર્જરા કૈસે હોતી હૈ? સંવરપૂર્વક ઉસકો આત્મભાનકી દશામેં પૂર્વકે કર્મકા ખિરના–ઝરના–ટળના–ગળના–મરના કૈસે હોતા હૈ? કે 'पूरव सत्ता करम'.. સત્તામેં જો કર્મ પડે હૈં. 'करि थिति'... એની સ્થિતિ પૂર્ણ હો ગઈ, ખિરનેકે લાયક હો ગયા વો. સ્થિતિ પૂર્ણ (હોકર) ઝરવાની તૈયારી ઉસકી હૈ. 'खिरवेकौ'.. એ તો ખરવામાં..... ઉસકી સ્થિતિ ઐસી હી હૈ. પણ 'उद्यत भयौ'... ભગવાન આત્મા અપને આનંદસ્વરૂપમેં પુરુષાર્થ કરકે આયા, તો કર્મ ખિરતે હૈં. સમજમેં આયા? સૂક્ષ્મ બાત હૈ શેઠ!

આ પૈસા-બૈસા બહાર મળી જાયને, એમાં કાંઈ તમારું ડહાપણ–બહાપણ કામ કરે એવું નથી હોં. તમે એમ (થાય) કે હુશિયાર થયા માટે પેદા થયા. બુદ્ધિના બારદાન ઘણા જોયા છે અમે જિંદગીમાં. (શ્રોતા : લાલચંદજી બહોત ધ્યાન રખતે હૈં). ધ્યાન રાખે તો ધૂળેય મળે નહીં કાંઈ. એ તો પૂર્વના પુણ્યના પરમાણુ સત્તામાં પડ્યા હોય, એ ગળવાની તૈયારી હોય ત્યારે આમ સંયોગ દેખાય, સોગઠી ગોઠવાઈ જાય. લાલચંદજી! કેટલાય કરોડોપતિ તમે જોયા છે. અબજોપતિ નથી હમણાં? સુના હૈ કિ નહીં શેઠ? આપણે શાંતિલાલ ખુશાલ, ગોવા. દો અબજ ચાલીસ કરોડ. વાણીયા હૈ આપણા. અહીંયાં અમારી નાત છેને દશાશ્રીમાળી. દો અબજ ચાલીસ કરોડ. ધૂળ છે. પણ શું છે એ કાંઈ પુરુષાર્થથી મળ્યું છે? પૂર્વના શાતાના પરમાણુ બંધાયેલા (કે જે) કોઈક નિગોદ નરકમાં ક્યાંક હોય. લાલચંદજી! ઐસી બાત હૈ યહાં તો ભગવાન!

એ પરમાણુમાં પાકનો કાળ હોય... જેમ ફળ હોય ઝાડમાં. ડીટીયું, ડીટીયું કહતે હૈં ન ક્યા કહતે હૈં? ગંઠન કહતે હૈં. બધી ભાષા તમારી આવડતી નથી અમને. ડીટીયું ગળી જાય (તો ફળ) ખરી જાય હેઠે. એમ પૂર્વના પુણ્યના પરમાણુ ખરવાની તૈયારી હોય, એ વખતે સોગઠીયું ગોઠવાઈ જાય કે આ વ્યાપાર થયો ને આ ફલાણું.. એવું બધું ગોઠવાઈ જાય ત્યાં. ઓલો માને કે મેં વ્યવસ્થા બરાબર જાળવી, મારા હાથમાં રાખી પતંગ.. પતંગ, પતંગ. હાથમાં રાખી તો ઉડવા ન દીધી આઘી. એ લાલચંદજી! મેં બરાબર વ્યવસ્થા રાખીને આ બધા છોકરાઓ ને ભાઈઓ ને પાંચ–છ જે કામ કરતા હોય... ચાર ને બે આ છ. એક જણા માંદા પડ્યા હોય. આમ બરાબર ધ્યાન રાખ્યું કહેવાય. શેઠ! ખોટી માન્યતા ભ્રમણાની છે તારી.

આંહીં કહે છે કે વસ્તુસ્થિતિ શું છે એની ખબર નથી. એ તો પૂર્વના પુણ્યના

પરમાણુનો પાક કાળ ખરવાનો હોય, તો એ સમય ઐસી યોગ્યતાની સોગઠી ગોઠવાઈ જાય. એમાં આત્માનો પુરુષાર્થ કાંઈ કામ કરતો નથી. કામ કરતે નહીં. એમ થોડું સમજી લેવું. થોડું ગુજરાતી આવે છે ને.

અહીં કહે છે, ઓહો! પુણ્ય તો ભિન્ન ચીજ હો ગઈ, પાપતત્ત્વ દૂસરી ચીજ હો ગઈ ઔર પુણ્ય-પાપ દો મિલકર આસ્રવ વો પણ દૂસરી ચીજ હો ગઈ. વો પુણ્ય-પાપકા ભાવસે વિરક્ત હોકર પવિત્રતાકા સ્વભાવમેં જહાં ઘુસા ઔર અંતર આત્માકા આનંદકા સ્વાદ આયા—અતીન્દ્રિય આનંદકા, ત્યારે સમ્યગ્દર્શન હુઆ. ત્યારે ઉસકો નયા કર્મ મિથ્યાત્વકા આતા થા, વો રુક ગયા. સમજમેં આયા? આહાહા! હવે, પૂર્વ મિથ્યાત્વમેં બંધ પડા થા, કર્મકી સત્તા પડી હૈ ઉસકા ક્યા? વો કહતે હૈં. 'पूरव सत्ता करम, करि थिति पूरन'... ભાષા ભાઈ ક્રમસર લીધી છે. એની સ્થિતિ પૂરી થઈ છે ને ખરે છે, એને લઈને આ હે? એય પંડિતજી!

કર્મની નિર્જરા હોતી હૈ. નિર્જરાકા પ્રકાર તીન હૈ. એક તો સ્વરૂપકા શુદ્ધ ઉપયોગ ચૈતન્યકી ઉગ્રતા કરના. યે શુદ્ધ ઉપયોગકો ભી નિર્જરા 'પંચાસ્તિકાય'મેં ભગવાન કુંદકુંદ આચાર્ય કહતે હૈં. દૂસરી, અશુદ્ધ જો પુણ્ય-પાપ કા પરિણામ હૈં ઉસકી ઉત્પત્તિ ન હોના, એ અશુદ્ધ ઉપયોગકા નાશ હોના ઉસકો ભી નિર્જરા કહતે હૈ. તીસરી, કર્મકા રજકણ હૈ વો ખિર જાના, ઉસે જડકી નિર્જરા કહનેમેં આતી હૈ. આહાહા! ફરીને. સમજાય છે કે નહીં? તમારા ભાઈની વાત કરે છે. ક્યાં ગયા? નથી સમજાતું મુંઝાય છે. કોઈ દી' અભ્યાસના પગથીયે ચડ્યા નથી, શું કરે? આ તો બધું અભ્યાસ કરે તો સમજાય એવું છે. આહાહા!

તીન પ્રકારકી નિર્જરાકી વ્યાખ્યા ચલી હૈ. એક તો મુખ્ય નિર્જરા ઉસકો કહતે હૈં, શુદ્ધ ઉપયોગકી પવિત્રતાકી અંદરમેં પ્રાપ્તિ. પુણ્ય-પાપકા ભાવ—દો હૈ અશુદ્ધ ઉપયોગ, એ બંધકા કારણ હૈ. ઉસસે રહિત અપના નિર્મળાનંદ ચૈતન્ય ભગવાન સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનકે નિર્મળ પરિણામકી ઉત્પત્તિ હોના, વો શુદ્ધ ઉપયોગકો નિર્જરા કહતે હૈં. અસ્તિરૂપે, અસ્તિરૂપે. પવિત્રતાકી ઉગ્રતા પ્રાપ્તિ ઉસકા નામ નિર્જરા. એ અસ્તિ થઈ. વો સમય પૂર્વકા અશુદ્ધ પરિણામ પુણ્ય-પાપકા થા વો ગલ ગયા—ખિર ગયા, વો નાસ્તિસે નિર્જરા અશુદ્ધ ઉપયોગકી કી. યે અપનેમેં હુઈ. ઐસા અશુદ્ધ(ભાવ)કા નાશ હુઆ તો કર્મકે રજકણ અપની સ્થિતિ પૂરી કરકે ખિર જાતે હૈં, વો જડકી નિર્જરા હુઈ. આરે, આ વાત નહીં એકેય. સમજમેં આયા હૈ કે નહીં? આહાહા!

અશુદ્ધતા નાશ હો ગઈ ને કર્મ ઉસકે કારણસે (નાશ હુઆ), આત્મા કર્મકો નાશ નહીં કરતા. કર્મ તો જડ હૈ. ક્યા જડકા આત્મા સ્વામી હૈ કે જડકો બાંધે ને જડકો છોડે? એ તો

અજીવતત્ત્વ સ્વતંત્ર હૈ. જગતકા સ્વયંસિદ્ધ અજીવતત્ત્વ સ્વયંસિદ્ધ હૈ. યે કિસીકા સ્વામી (ઔર) ઉસકા કોઈ સ્વામી હૈ કે ઉસકા—આત્માકા દાસ હૈ કર્મ, ઐસા હૈ નહીં. પણ યહાં આત્મામેં જ્યાં શુદ્ધ ઉપયોગકી દશા હુઈ, ધર્મકી દશાકી ઉગ્રતા હુઈ. સંવરમેં ધર્મ દશા શુદ્ધ ઉપયોગ હુઆ, પણ યહાં તો પૂર્વકે કર્મકા નાશ કરનેમેં નિમિત્ત (ઔર) અશુદ્ધતાકા નાશ કરનેમેં કારણ ઐસા પવિત્રતા શુદ્ધ ઉપયોગ અતીન્દ્રિય આનંદકા રમના, જમ જાના, અતીન્દ્રિય આનંદકા ભોજન કરના... ભારે વાત! મેસૂબ—બેસૂબ (એ ભોજન) નહીં.

એ ખરવાની યોગ્યતા ઉસકે કારણસે ખિરતે હૈં. 'आतम उद्यत भयौ'... અપને શુદ્ધ ઉપયોગમેં ઉદ્યમ કરતે હૈં જીવ. ભાઈ! રૂપચંદજીએ એવો અર્થ કર્યો છે. રૂપચંદજીએ એવો અર્થ કર્યો. એ અર્થ બરાબર છે. પણ એ લોકોને એ વખતે ચર્ચા ચાલતી હશેને. પાંચ જણા હતા ત્યાં બનારસીદાસ વખતે. પહેલે તો શૃંગારી પુરુષ હતાને બહુ. બનારસીદાસ શૃંગારી વ્યભિચારી બહુ હતા. પછી એમને રૂપચંદજીનો સમાગમ, યોગ મળ્યો. (સાચી) સમજણ પછી આ બનાવ્યું. એમાંથી રૂપચંદજીએ અર્થ કર્યો છે. રૂપચંદજીનો છેને આમાં અર્થ. ઓલામાં એ શબ્દ છે, પ્રકંડ રત્નાકર.

જુઓ! નિર્જરા.. નિર્જરાતત્ત્વકી પહચાન કરાતે હૈં. જો પૂર્વકા વિશે સાત સત્તારૂપ કર્મ.... એમ લીધું. ઓલા સાત-સાત કર્મવાળી સત્તા... ઓલું આયુષ્ય જુદું પડ્યું છેને એટલે શબ્દ એમ કર્યો છે. આયુષ્ય શબ્દ પડા હૈ ન. 'करि थिति पूरन आउ'.. એમ શબ્દ છે. એટલે આયુકર્મ વર્તમાન કાલમેં સત્તારૂપ હૈ. તાકી સ્થિતિ પૂર્ણ કરકે પીછે નિરસ કર્મકે વિશે खिरवेकौ... નિરસ કર્મ—રસ બિનાકા કર્મકો ઝરનેમેં જીવો 'उद्यत भयौ... અપનેમેં ઉદ્યમ ભયો. ભાષા તો જાણે એમ (છે કે) એને ખેરવામાં ઉદ્યમ છે. (શ્રોતા : પોતાના ભાવમાં ઉદ્યમ છે.) આહાહા!

આ અપવાસ—બપવાસ કરે ને નિર્જરા થાય, એમ નહીં એમ કહે છે. ઐસે કહતે હૈં. સમજમેં આયા? ઐસે તો નવમી ગ્રૈવેયક અનંત બાર ગયે ને અનંત બાર ઐસી ક્રિયા કી હૈ. 'मुनिव्रत धार अनंतबेर ग्रैवेयक उपजायौ, आतम ज्ञान बिन लेश सुख न पायों' છ ઢાળામાં આતા હૈ, છ ઢાળા. મુનિવ્રત ધારણ કિયા, પંચમહાવ્રત લિયા, અઠ્ઠાવીસ મૂળગુણ લિયા. ચામડી ઉતરડીને ખાર છાંટે તો ક્રોધ ન કરે ઐસી ક્ષમા, (પર) ભાન આત્માકા નહીં. એ પુણ્યની ક્રિયા વો ધર્મ માનતે થે. સમજમેં આયા? આહાહા!

ઉસસે ભગવાન ભિન્ન, સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવે ઈન્દ્રો અને ગણધરોની સમક્ષમાં દિવ્યધ્વનિ દ્વારા યે કહા હુઆ હૈ. કુંદકુંદાચાર્યદેવ દિગંબર સંત સંવત ૪૯મેં ભરતક્ષેત્રમેં હુએ. ભગવાન પાસે ગયે થે. સીમંધર પરમાત્મા વર્તમાન બિરાજે છે કેવળી

તીર્થંકરપણે મહાવિદેહક્ષેત્રમેં. ઉસ સમય ભી થે. ઉસકો ૨૦૦૦ વર્ષ હુઆ. અભી ભી હૈં ઔર અબજો વર્ષ રહેંગેં હજી. આવતી ચોવીસીમેં મોક્ષ જાયેગા, યહાં તેરવેં તીર્થંકર હોગેં તબ મોક્ષ જાયેંગે. ઈતની લંબી સ્થિતિ હૈ ઉનકી. કરોડ પૂર્વની સ્થિતિ સીમંધર ભગવાનની. ઓ લાલચંદજી! કરોડ પૂર્વ કિસકો કહતે હૈં ખબર હૈ? પૈસેકી ખબર હૈ ઘરમેં કિતના હૈ. ખબર હૈ કે નહીં? કરોડ પૂર્વ કિસકો કહતે હૈં? ભગવાન જાણે. ભગવાન તો જાણે જ છે ને. ભગવાનદાસ જાણે છે? એ પણ નહીં જાણતો હોય. પૈસાની ખબર હોય કે મારી પાસે પચાસ, સાઈઠ લાખ કે સીત્તેર લાખ (છે) ને લોકો કરોડપતિ કહે છે. ભલે કહે, પણ છે તો આટલા એમ જાણે. મનમાં ને મનમાં જાણે. એ શેઠ! આહાહા!

કરોડ પૂર્વકી ઐસી સ્થિતિ હૈ. કહી થી, ઘણીબાર આયી હૈ. એક પૂર્વમેં સીત્તેર લાખ છપ્પન હજાર કરોડ વર્ષ ચલા જાતા હૈ, એક પૂર્વમેં. કિતના? સીત્તેર લાખ કરોડ. ભગવાનકી આયુષ્યકી સ્થિતિ ઈતની હૈ ત્યાં. એક પૂર્વમેં સીત્તેર લાખ કરોડ. એક કરોડ, બે કરોડ, હજાર કરોડ એમ નહીં. સીત્તેર લાખ કરોડ ઔર છપ્પન હજાર કરોડ. ઈતને વર્ષકા એક પૂર્વ હોતા હૈ. ઐસા કરોડ પૂર્વ. ઈસમેં ક્યા સ્થિતિ લગતી હૈ, થોડી હુઈ. અનંતકાળ(કે સામને) ઈસકી સ્થિતિ ઈતની હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા?

ભગવાન પાસે ગયે થે કુંદકુંદાચાર્ય સંવત ૪૯મેં. આઠ દિન ત્યાં રહે થે. પછી 'સમયસાર' બનાયા હૈ. ઉસકે 'કળશ' બનાયે અમૃતચંદ્રાચાર્યને. અભી ૯૦૦ વર્ષ પહલે. કળશમેંસે ટીકા બનાયી રાજમલ ટીકા. એક રાજમલ હુએ હૈં. છે ને ટીકા! પાંડે રાજમલ. હૈ કે નહીં શેઠ ઘરે તુમ્હારે? ઉસમેંસે યે નાટક બનાયા હૈ. રાજમલ ટીકા. પાંડે રાજમલ હુએ હૈં. હિંદીમેં ટીકા બનાયી હૈ. અહીંયાં હજારો પુસ્તક હૈં. અહીં તો બહોત, સાડા સાત લાખ પુસ્તક બહાર પડ ગયા હૈ યહાંસે.

રાજમલ ટીકામેંસે યે 'સમયસાર નાટક' બનાયા હૈ. આગે આયેગા. અહીં તો કહતે હૈં, 'उद्यत भयौ'... પંડિતજી! શબ્દાર્થ ભલે એવો હોય, પણ અહીં ભાવાર્થ આમ છે. તાત્ત્વિક અર્થ આ. કર્મ શું છે? કર્મ તો પરમાણુ જડ છે. ઉસકા તો ખિરનેકા—ખરનેકા ઉસકા સમય થા. પણ યહાં આત્માને અપને સ્વભાવ સન્મુખ જાગૃત દશામેં શુદ્ધતામેં વિશેષ શુદ્ધતા પ્રગટ કી, વો પુરુષાર્થ કિયા આત્માને. પુણ્ય-પાપકે વિકલ્પસે હટકર નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય ભગવાન આત્મામેં ઉગ્ર પુરુષાર્થસે અંદર જમ ગયા. ઉસકા નામ જીવને અપને આત્મામેં પુરુષાર્થ કિયા તો કર્મ ખિરે, ઉસકો નિર્જરા કહનેમેં આતી હૈ. સમજમેં આયા? આવું છે સ્વરૂપ ભાઈ! આહાહા!

અરે! અનંત વાર મનુષ્યપણું મળ્યું, અનંતવાર ત્યાગી થયો, સાધુ થયો. પણ તત્ત્વ

શું ચીજ ક્યા હૈ, પતા લિયા નહીં. સાધુ... નવમી ગ્રૈવેયક... દિગંબર સાધુ અનંતવાર થયો. પંચ મહાવ્રત, અઠ્યાવીસ મૂળગુણ પણ એ તો વિકલ્પ છે, આસ્રવ છે. એ ક્યાં સંવર ને ધર્મ હતો? સમજમેં આયા? યહાં તત્ત્વ ક્યા હૈ ઉસકી દૃષ્ટિકે બિના કિંચીત્ ભી નિર્જરા ને સંવર ઉસકો હોતા નહીં. કહતે હૈં કે એ તો 'खिरबेकौ उद्यत भयौ'... પરમાણુ સત્તામેંસે નિકલનેકી તૈયારી હો ગઈ. આત્મા અપને સ્વભાવકે પુરુષાર્થમેં જુડ ગયા. આહાહા!

ચૈતન્ય નૂર, અપને સ્વભાવકા પૂર ઉસમેં ઘુસ કર વિશેષ શુદ્ધતા પ્રગટ કી, ઉસકા નામ અપના જીવમેં પુરુષાર્થ કિયા કહનેમેં આતા હૈ. આહાહા! ભારે વાતું ભાઈ! મોંઘી વાતો એવી લાગે ને. સાધારણ સમાજને માટે બિચારા એમને એમ રખડી મરે છે. એ લાલચંદજી! પૈસાવાળાને શું હોય? પૈસા આપે તો દાનમાં ધર્મ થાય, એ ત્યાં રોકાઈ ગયા હોય. શરીરના બળવાળા ત્યાં રોકાણા હોય કે ઉપવાસ-બપવાસ કરના, વ્રત કરના. પૈસાના બળવાળા દાનમાં ધર્મ માને, આ શરીરના બળવાળા શરીરની ક્રિયાથી ધર્મ માને અને મનના બળીયા ક્ષયોપશમવાળા એકલો જ્ઞાનનો જેને ઉઘાડ હોય, એ વાતું કરીને ધર્મ માને. આહાહા!

અનાદિ આત્મા પ્રભુ ચોરાસીના અવતારમાં એક એક (જીવયોની)માં અનંત—અનંત અવતાર કર્યા. ભૂલી ગયો, ભૂલી ગયો એટલે કંઈ નહોતું. આહાહા! એ નરકની વેદના સાંભળી જાય નહીં. વેઠી એણે ને ભગવાને જાણી. એટલી અનંતવાર નરકમાં ગયો છે. પહેલી નરકમાં દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિ થોડામાં થોડી, મોટી સ્થિતિ એક સાગરની. એક સાગર હમણા કીધું. એક સાગરમાં દસ ક્રોડાક્રોડી પલ્યોપમ જાય અને એક પલ્યોપમના અસંખ્યમાં ભાગમાં અસંખ્ય અબજ વર્ષ જાય. ઓલા કરોડ પૂર્વ કીધા. પલ્યોપમના અસંખ્ય ભાગમાં એવા કરોડ પૂર્વ અસંખ્ય જાય.

(શ્રોતા : એ હિસાબ ગણવો કઈ રીતે?) ગણવો પડશે. આ તો વસ્તુની સ્થિતિ આમ છે. આહાહા! એવી સાતમી નરકે ૩૩ સાગર(ની સ્થિતિએ) અનંતવાર ગયો. આત્માનું જ્ઞાન નહીં. સમ્યગ્દર્શન ચીજ ક્યા હૈ, ખબર નહીં. માન લિયા કિ હમ જૈન હૈં, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રકો માનતે હૈં, નવ તત્ત્વકો માનતે હૈં ને ઉસસે હમ ધર્મી હૈં. ધૂળમેં ભી ધર્મ નહીં હૈ, સુન તો સહી! એ તો વિકલ્પ હૈ, રાગ હૈ. સમજમેં આયા?

અનંત અનંત બાર નરકમેં, અનંત વાર પશુમેં. નરક કરતા અનંત બાર અસંખ્ય ગુણા અનંત બાર તો સ્વર્ગમેં ગયા. નરકના (ભવની) સંખ્યા અનંતી, ઉસસે અસંખ્યગુણા અનંતા સ્વર્ગના ભવ કિયા. જ્યાં એકલું પુણ્યનું ફળ. આહાહા ! દુનિયા તો એમ માને કે આ અમર ને અક્ષરધામ વૈકુંઠ છે. એમ માને. એવા ૩૧ સાગરની સ્થિતિએ અનંત વાર

અનંત વાર ગયો. પણ ભગવાન આત્મા આનંદસ્વરૂપ, પુણ્ય-પાપના રાગ વિનાની ચીજ, એને વિકલ્પના સહારાની અંતર ધર્મને જરૂર નથી એવી અંતર અનુભવ દૃષ્ટિ કરી નહીં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? એને સંખ્યાની જરૂર નથી (કે) આટલા ઝાઝા માને તો સાચું. એ તો સત્ય છે એ સત્ય છે. સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ અનંત તીર્થંકરો કહી ગયા, ભગવાન વર્તમાનમાં કહે છે. તીર્થંકરદેવ મહાવિદેહમાં બિરાજે છે, લાખો કેવળીઓ બિરાજે છે. આ વાત પરમાત્મા કહે છે, એને અંતરમાં બેઠી નહીં. કાંઈક-કાંઈક બચાવ કરી, એ આમ થાય, આમ થાય, કાંઈક આમ થાયને, પાધરું ચડી જાતું હશે? પાધરે એને ગણાતા હશે? પહેલો એકડો ઘૂંટવો જોઈએ, ફલાણું કરી, એમ કરી બચાવ કરી કરીને મરી ગયો માળો. સમજાણું કાંઈ? પંડિતજી!

'खिरबैकौ उद्यत भयौ'... નિર્જરાની વ્યાખ્યા તો એવી કરી છેને ભાઈ! 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં, એકદેશ બંધનો અભાવ. એકદેશ બંધનો અભાવ. સર્વદેશ બંધનો અભાવ એ મુક્તિ. એક અંશે પણ બંધના અભાવરૂપી પવિત્રતા પ્રગટ થતા એક અંશે ખરેખર બંધનો અભાવ થાય એને નિર્જરા—શુદ્ધતા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? થોડું પણ સત્ય હોવું જોઈએ. લાંબુ ને મોટા મોટા પૂંછડા લંબાવે ને હોય ખોટે ખોટા ગપ્પેગપ્પ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

'खिरबैकौ उद्यत भयौ, सो निर्जरा लखाउ'... એને નિર્જરા જાણો. લખાઉ એટલે જાણો. હજી તો સંવર, નિર્જરા તત્ત્વ કોને કહેવું, એનીય ખબરું ન મળે અને એને ધર્મ થઈ જાય. આરે! ભારે મારી નાખ્યા જગતને. 'અનંતકાળથી આથડ્યો વિના ભાન ભગવાન સેવ્યા નહીં ગુરુ સંતને.....' તત્ત્વ શું છે એવા સંતોએ જાણ્યું, એ વાત એને મળી નહીં એને. અભિમાનમાં ને અભિમાનમાં અમે પણ જાણીએ છીએ ને અમને આવડે છે, એમ કરીને એણે અનંત કાળ શાસ્ત્રના જ્ઞાનેય કર્યા અનંતવાર. એ કંઈ ચીજ નથી. ચીજ તો ભગવાન આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો રસકંદ પ્રભુ આત્મા, એની અંતરમાં દૃષ્ટિ થઈને અંતરમાં સ્થિરતા થવી તેને અહીંયાં નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. આહાહા! બાકી બધા અપવાસ કરીને લાંઘણ્યું કરીને મરી જાય તોય જરીયે નિર્જરા નથી. એય! માર્ગ આવો છે. બેસે ન બેસે જગતને ભાગ્યે. લાલચંદજી! આહાહા!

ભગવાન કહે, અહીં કાંઈ માખણ નથી મારી પાસે કાંઈ. પૈસાવાળાને ધર્મ થાય અને ગરીબને ન થાય, એવું કાંઈ નથી અહીંયાં. (શ્રોતા : પૈસાવાળાનું ધાર્યું તો થાય). ધૂળેય થાય નહીં, અભિમાન થાય વધારે. 'પરમાત્મપ્રકાશ'માં કહ્યું છે યોગીન્દ્રદેવે. હવે સાંભળે તો ખરા. એકવાર કહ્યું'તું 'પરમાત્મપ્રકાશ' છે કે નહીં? એ લાવોને. અહીંયાં શાસ્ત્ર હોય તો... અમારે રામજીભાઈ કાયદો કાઢીને જજને (રાડ) બોલાવતા. એક જણો કહે, ધોળે દિવસે

તારા બતાવે. રામજીભાઈ એવા હતાને ત્યારે. રામજીભાઈનો જમાનો હતો એ વખતે. (શ્રોતા : એના માટે તો મોટી કાળી ચોકડી મારી). એ તો હોય, પણ આ તો બહારની વાત છે, એ અપેક્ષાએ છે. વકીલો રાડ પાડતા. રામજીભાઈ.... ઓલા પાસે ૨૦૦૦નો દનિયારો હોય તો સામે રામજીભાઈ છે. કેટલામી છે એ? આમાં હશે મોઢા આગળ. પુણ્યનું ફળ વૈભવ. ૨૦૧, ૨૦૧ છે. ૨૦૧ શું હશે? પાનું હશે.

યોગીન્દ્રદેવ મહા મુનિ દિગંબર સંત જંગલમાં અતીન્દ્રિય આનંદમાં વસનારા, એમણે આ બનાવ્યું છે. 'पुण्णेव होई विहवो'.. પુણ્યથી વૈભવ મળે. આ પંચમ આરાના વૈભવ પૈસાવાળા કેવા છે એમ વર્ણવે છે. પુણ્યથી વૈભવ મળે, વૈભવથી મદ ચઢે. એ સાઈઠમી ગાથા છે. ('પરમાત્મપ્રકાશ અધ્યાય-૨'). 'તિલોયપણ્ણાતિ'માં પણ છે. આ બીજો અધિકાર છે. બે અધિકાર છે, 'તિલોયપણ્ણાતિ'માં છે. લખ્યું છે, બધું લખ્યું છે. 'તિલોયપણ્ણાતિ' ભાગ બીજો પાનું ૮૭૯, ગાથા બાવન. 'તિલોયપણ્ણાતિ' છેને મોટો ગ્રંથ. આ તો બધા શાસ્ત્ર જોઈને આમાં મેળવ્યું હોય ને લખ્યું હોય.

વિભવથી મદ. 'मएण मइ मोहो'... મતિભ્રમ થઈ જાય. જાણે અમે કાંઈ મોટા છીએ એમ. ગરીબોને ગણે નહીં. સમજાણું કાંઈ! જુઓ અર્થ. 'પુણ્યસે ઘરમેં વૈભવ, ધન હોતા હૈ ઔર ધનસે અભિમાન હોતા હૈ ઔર બુદ્ધિ ભ્રમ હો જાતી હૈ. બુદ્ધિકે ભ્રમ હોનેસે અવિવેકસે પાપ હોતા હૈ'. ઈસલિયે 'मइ-मोहेण य पावं तो पुण्णं अम्ह मा होउ'.. આચાર્ય કહે છે, ઐસા પુણ્ય હમારે ન હોવે. યોગીન્દ્રદેવ છે દિગંબર મુનિ સંત. (શ્રોતા : અત્યારની વાત લેવી કે?) પણ આ ગૃહસ્થ માટે કહે છે. કોને કહે છે? એય!

આત્માનો અનુભવ સમ્યગ્દર્શનપૂર્વકમાં શુભભાવ આવે અને પુણ્ય બંધાઈ જાય, એમાં એને શુભભાવનો આદર નથી. એથી એના ફળ વખતે 'આ મારા છે' એવું અભિમાન નથી. આ તો અજ્ઞાનીને માટે વાત કરે છે. સમજાણું કાંઈ? આ પરમાત્માપ્રકાશ છે શાસ્ત્ર. 'ઐસા પુણ્ય હમારે ન હોવે.' ઠીક. 'અજ્ઞાની જીવ મિથ્યાદષ્ટિ સંસારી અજ્ઞાની જીવ ઉસને પહલે ઉપાર્જન કિયે ભોગોકી વાંછારૂપ પુણ્ય... ઉસકે ફલસે પ્રાપ્ત હુઈ ઘરમેં સંપદા (હોનેસે) અભિમાન (ઘમંડ) હોતા હૈ. અભિમાનસે બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ હોતી હૈ. બુદ્ધિ ભ્રષ્ટકર પાપ કમાતા હૈ. પાપસે ભવભવમેં અનંત દુઃખ પાતા હૈ. ઈસલિયે ઐસી મિથ્યાદષ્ટિકા પુણ્ય-પાપકા હી કારણ હૈ.' અર્થ કર્યો દોલતરામે. દોલતરામ છેને '૭ ઢાળા'ના કર્તા. એમણે અર્થ કર્યો. બહુ સારો અર્થ કર્યો છે. વંચાઈ ગયું છે. અહીં તો બધું વંચાઈ ગયું છે એકે-એક (શાસ્ત્ર).

કહતે હૈં... આને નિર્જરા કહે છે ભાઈ! રજકણના ને રાગના અંશથી પ્રભુ ભિન્ન છે.

આ રજકણો છે તે અજીવતત્ત્વ છે અને પુણ્યના—પાપના ભાવ તે રાગનો અંશ છે. ભગવાનઆત્મા તો રાગના આસ્રવતત્ત્વ ને અજીવતત્ત્વથી જુદો છે. સમજાય છે કાંઈ? એવો પરમાત્મા પોતે ચૈતન્યમૂર્તિ, 'સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો' એવા ચૈતન્યસ્વરૂપમાં અંતર-દૃષ્ટિના અનુભવમાં ઉપયોગ ઉગ્રપણે શુદ્ધતા પ્રગટ કરે, એને અહીંયાં નિર્જરાતત્ત્વ કહેવામાં આવે છે. એવા ભાવને લઈને કર્મ એને કારણે ગળીને ખરી જાય છે—ખરી જાતે હૈં.

એ ૩૨. (હવે) ૩૩. એક-એક તત્ત્વની વ્યાખ્યા કરી છે આ. બંધકા વર્ણન. ૩૩ છે ને! સંવરમાં ક્યા કહા થા કે અપના શુદ્ધસ્વરૂપકે અનુભવકી દૃષ્ટિસે શુદ્ધ ઉપયોગસે નયા કર્મ નહીં આતા. પુરાના કર્મ, અપના શુદ્ધ સ્વભાવકે અનુભવમેં અંતર સ્થિરતા આનંદ દ્વારા ખિર જાતા હૈ. તો હવે બંધ કૈસે હોતા હૈ? એ નવા-જૂના બેયનું ભેગું કર્યું. એમ આનું કહેવું છે. ઓલા સંવરમાં નવા આવતા અટક્યા, નિર્જરામાં જૂના ખર્યા, તો અહીં જૂના સાથે નવાને જોડી દીધા, એનું નામ બંધ. એવી શૈલી લીધી છે. બહુ કવિ પણ જબ્બર કવિ.

जो नवकरम पुरानसौं, मिलैं गांठि दिढ़ होइ।
सकति बढ़ावै बंसकी, बंध पदारथ सोइ॥३३॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :—ગાંઠિ=ગાંઠ. દિઢ(દઢ)=પાકી. સકતિ=શક્તિ

અર્થ :—જે નવાં કર્મ જૂનાં કર્મ સાથે પરસ્પર મળીને મજબૂતપણે બંધાઈ જાય છે અને કર્મશક્તિની પરંપરાને વધારે છે—તે બંધ પદાર્થ છે. ૩૩

अर्थ :—जो नवीन कर्म पुराने कर्मसे परस्पर मजबूत बँध जाता है और कर्मशक्तिकी परम्पराको बढ़ाता है, वह बन्ध पदार्थ है॥३३॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

નીચે નોટ છે ને. બંધનું છે ને. (શ્રોતા : મોક્ષ પહેલા કેમ આવ્યું? આગળ કેમ ન આવ્યું?) ઓલા આસ્રવમાં પણ એણે કહ્યું છેને ઓલું, રાગ સાંપરાયિક ક્રિયા છે એમ. આવ્યું'તુંને આસ્રવનો અધિકાર. 'યોગોંકી રાગ સહિત પ્રવૃત્તિ હોતી હૈ.' એ સાંપરાયિક ક્રિયાની અપેક્ષાએ વાત કરી છે. એમ નીચે લખ્યું છે ને. એ ગૌણ છે. અહીં તો બગડો (૨) છે.

'બંધ કે નષ્ટ હોનેસે'... પુણ્ય-પાપ કા વિકલ્પ જો હૈ વો ભાવબંધ હૈ અને પરમાણુ જડ હૈ વો દ્રવ્યબંધ હૈ. સમજમેં આયા? ભગવાન અબંધસ્વરૂપ આત્મા. પુણ્ય-પાપકા ભાવ હૈ એ ભાવબંધ હૈ, ઉસકા નાશ હોના ઉસકા નામ મોક્ષ અથવા નિર્જરા. આ તો જે શુભ-

અશુભભાવ હોતા હૈ નયા... 'બંધકે નષ્ટ હોનેસે મોક્ષ અવસ્થા પ્રાપ્ત હોતી હૈ ઈસસે મોક્ષકે પૂર્વ બંધતત્ત્વકા કથન કિયા'. 'સમયસાર'ની શૈલી જ છે આમાં. 'સમયસાર'ની શૈલીએ જ આ વર્ણન કર્યું છે. 'આસ્રવકે નિરોધપૂર્વક સંવર હોતા હૈ'. પુણ્ય-પાપકા વિકલ્પકે રુકનેસે અપને આનંદસ્વરૂપમેં સંવર હોતા હૈ. ઈસલિયે સંવરસે પહલે આસ્રવ તત્ત્વકા કથન કિયા હૈ.' નીચે, નીચે નોટમેં હૈ.(૨)

'जो नवकरम पुरानसौं'... નવા કર્મ પુરાના કર્મ સાથે 'मिलै गांठि दिढ़ होइ'.. આહાહા! એ રજકણોના કર્મના દળ પાકા થાય. સ્વરૂપના ભાન વિના મિથ્યાદષ્ટિને અપને ચૈતન્યકી દૃષ્ટિકી ખબર નહીં. ઉસકે બિના મિથ્યાદષ્ટિને જૂના કર્મ કે સાથ નવા કર્મ 'मिलै गांठि दिढ़ होइ सकति बढ़ावै बंसकी'.. જુઓ! ગાંઠ પક્કી શક્તિ... છે ને? 'नवीन कर्म पुराने कर्मसे मिलकर मजबूत बंध जाता है'... કર્મની શક્તિ પરંપરાએ વંશ વધારે છે. કર્મનો વંશ વધારે છે. નિર્જરામાં શુદ્ધતાનો વંશ વધે. આહાહા! સંવરમેં ધર્મકી શરૂઆત હુઈ, નિર્જરામેં શુદ્ધતાકા વંશ વધે, બંધમેં પુરાનેકે સાથ નયા મિલકર કર્મકા વંશ બઢતા હૈ. આહાહા!

આ તો જેને ચાર ગતિમાંથી નીકળવું હોય, ચાર ગતિ દુઃખરૂપ લાગી હોય એની વાત છે. બહારમાં મજા લાગતી હોય ક્યાંય પણ, એ તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. સ્વર્ગમાં પણ મજા માનતો હોય એ મૂઢ છે. સુખ તો આત્મામેં હૈ. સુખ કાંઈ લક્ષ્મીમેં, શરીરમેં, સ્વર્ગમેં, રાજાઈમેં, શેઠાઈમેં માને વો મૂઢ છે—મૂઢ હૈ. અપનેમેં આનંદ હૈ (ઔર) વો આનંદ પરમેં માનતા હૈ, યે તો મૂઢ હૈ, મિથ્યાદષ્ટિ હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા?

ઐસી ચારગતિકા દુઃખ જિસકો લગે, વો આત્માકી શોધમેં આવે. આ તો सकति बढ़ावै बंसकी'.. વસ્તુની ખબર ન મળે. પુણ્ય ને પાપના ભાવ વિકારી અપના માને. શરીર લક્ષ્મી આદિ પરદ્રવ્ય ભિન્ન હૈ, વો ભી અપના માને. ઐસા મિથ્યાદષ્ટિ પુરાને કર્મકે સાથ નયા કર્મને મેળવીને પક્કા ગાંઠ, ગાંઠ પક્કી કરતે હૈ. આહાહા! વીતરાગકા તત્ત્વ દૂસરા હૈ ભાઈ! સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરનું કથન તો અલૌકિક છે. દુનિયા સાથે કાંઈ મેળવવા માંગશે તો કાંઈ મળે એવું નથી. સમજાણું કાંઈ?

'जो नवकरम पुरानसौं'.. જેની આત્મામાં દૃષ્ટિ નથી, જેની દૃષ્ટિ પુણ્ય-પાપના વિભાવમાં પડી છે—પડી હૈ ઔર જિસકી દૃષ્ટિ અજીવકા સંયોગ મેરી ચીજ હૈ, ઐસા માનતે હૈં. ઐસા જીવ, પુરાના કર્મ તો પડા હી હૈ ઉસકી સત્તામેં, નયા મિથ્યાત્વકા કર્મ પક્કા હોકર મિલા દેતે હૈ

'मिलै गांठि दिढ़ होइ सकति बढ़ावै बंसकी'.. બંધના શક્તિ ને બંધનો વંશ વધારતે હૈ. કવિ પણ જબ્બર છે ને! બંધપદાર્થ, જુઓ, અહીં પદાર્થ શબ્દ વાપર્યો છે અહીંયાં. ઓલામાં તત્ત્વ વાપર્યું હતું. એ તો તત્ત્વ કહો, દ્રવ્ય કહો, બધા બોલ આવશે નામ. પદાર્થ કહો, તત્ત્વ કહો, દ્રવ્ય કહો, ભાવ કહો, ધન કહો—બધા નામ આવશે. એમ નહીં કે વળી દ્રવ્યને તત્ત્વ ન કહેવું ને તત્ત્વને દ્રવ્ય ન કહેવું, ઐસા હૈ હી નહીં. એ આવશે ૩૫માં. પૈતીસ-પૈતીસ. 'बंध पदारथ सोइ'.. મથાળું એમ બાંધ્યું છે ઉપર. નવ પદાર્થકા જ્ઞાન અનુભવકે લિયે કારણ હૈ. ઉપર મથાળું બાંધ્યું'તુંને ૨૬ (પદ) ઉપર. નવ પદાર્થનું જ્ઞાન અનુભવકે લિએ કારણ હૈ, ઉનકા વિવેચન કિયા જાતા હૈ. પાઠમાં તત્ત્વ તત્ત્વ લીધું, માથે પદાર્થ લીધો. પાઠમાં પણ પદાર્થ લીધું ને તત્ત્વ નામ લિયા હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા?

આંહીં તો શબ્દ ગમે તે હો.. પદ્ય છેને પદ્ય, પદ્યમાં મેળ આવેને. કહો, આ બંધતત્ત્વ ઈસકો કહતે હૈં. ભગવાન આત્મા તો ભાવબંધ ને દ્રવ્યબંધસે રહિત હૈ. ભાવબંધ કા અર્થ, શુભ-અશુભ વિકલ્પ જો રાગ હૈ વો ભાવબંધ હૈ ઔર કર્મકા રજકણ વો દ્રવ્યબંધ હૈ. વસ્તુ તરીકે પ્રભુ, દ્રવ્ય ને ભાવબંધસે રહિત હૈ. ઐસી દૃષ્ટિ હૈ નહીં અને ભાવબંધસે દ્રવ્યબંધ સહિત મૈં હૂં ઐસી મિથ્યાદૃષ્ટિકી દૃષ્ટિ પુરાને કર્મકે સાથે નયા કર્મ મિલાકર દૃઢ કરતે હૈ. બરાબર હૈ? આહાહા!

વો બંધકી વ્યાખ્યા યે હૈ. 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'માં લીધું છેને. .... ભગવાન આત્મા... અમૃતચંદ્રાચાર્યકા હી હૈ. આત્મા તો કર્મ ને કર્મના નિમિત્તથી થતો પુણ્ય-પાપનો ભાવ, ઉસસે રહિત હૈ. સહિત માનના ભવકા બીજ મિથ્યાત્વ હૈ. આહાહા! 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય' અમૃતચંદ્રાચાર્ય. ભગવાન આત્મા... એ ૧૪મી ગાથા. આત્મા કર્મ, શરીર, અજીવસે તો રહિત હૈ ઔર કર્મકા નિમિત્તસે સબ હોનેવાલા પુણ્ય-પાપકે વિકલ્પસે એ ભી રહિત હૈ 'असमाहितोऽपि युक्त एव प्रतिभाति'.. પણ યે રાગસે ને શરીરસે સહિત હૂં—ઐસા ભાન વો મિથ્યાત્વ હૈ. યે મિથ્યાત્વકા સંસારકા બીજ હૈ, વો બંધકા કારણ હૈ. ઉસકો બંધ હોતા હૈ અજ્ઞાનીકો, યે બાત કરતે હૈં.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૧૧, મહા સુદ ૧, બુધવાર, તા. ૨૭-૧-૧૯૭૧
ઉત્થાનિકા પદ ૩૪, ૩૫, ૩૬ પર પ્રવચન

સમયસાર નાટક. ઉત્થાનિકા. ૩૪વાં બોલ હૈ ૩૪. મોક્ષકા વર્ણન. મોક્ષતત્ત્વ કિસકો કહતે હૈં?

थिति पूरन करि जो करम, खिरै बंधपद भानि।
हंस अंस उज्जल करै, मोक्ष तत्त्व सो जानि॥३४॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–ભાનિ=નષ્ટ કરીને, હંસ અંસ=આત્માના ગુણ.

અર્થ :–જે કર્મ પોતાની સ્થિતિ પૂર્ણ કરીને બંધદશાનો નાશ કરી નાખે છે અને આત્મગુણોને નિર્મળ કરે છે તેને મોક્ષ પદાર્થ જાણો. ૩૪

अर्थ :–जो कर्म अपनी स्थिति पूर्ण करके बन्धदशाको नष्ट कर लेता है और आत्मगुणोंको निर्मल करता है, उसे मोक्षपदार्थ जानो॥३४॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

મોક્ષ કિસકો કહતે હૈં કિ કર્મકી મર્યાદા—જો સ્થિતિ હૈ, ઉસકો પૂર્ણ કરકે જો કર્મ ખિરતે હૈં. ખિરતે હૈં, ‘बंधपद भानि’... બંધભાવકા નાશ કરકે. પહલે ધર્મ—નિર્જરામેં યે વ્યાખ્યા આઈ થી ન? ‘खिरबेकौ उद्यत भयौ’.. પ્રથમ ધર્મદૃષ્ટિમેં એક અંશ—દેશબંધ—બંધકા એક અંશ નાશ કરતે હૈં. ક્યા અર્થ? આત્મા આનંદસ્વરૂપ અબંધસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા હૈ. ઉસમેં જો રાગાદિ બંધભાવ હૈં ઉસકા એકદેશ—એક અંશે બંધકા અભાવ, ઉસકા નામ નિર્જરા અથવા ધર્મ હૈ. સમજમેં આયા? અગમ્ય વાતું છે. ક્યા કહા સમજમેં આયા કિ નહીં?

એક અંશ બંધકા અભાવ, રાગ અને મિથ્યાત્વ આદિ ભાવ હૈ ઉસકા એક અંશ અભાવ. સર્વ અંશ અભાવ હો તો મુક્તિ (હૈ). એક ભાગકા—અંશકા અભાવ. આત્મા તો અબંધસ્વરૂપી ભગવાન આત્મા હૈ. ઉસમેં જિતના રાગ ને દ્વેષ, મિથ્યાત્વ હૈ વો બંધ હૈ, ભાવબંધ. ભાવબંધમેંસે એક અંશ મિથ્યાત્વકા બંધકા નાશ ઔર એક અંશ રાગ-દ્વેષકા અંશે નાશ, ઐસી નિર્મળ પરિણતિ અપની વીતરાગી અંદર ઉત્પન્ન હો, ઉસકા નામ નિર્જરા અથવા ધર્મ કહતે હૈં. (શ્રોતા : એક અંશ ભી હો તો ધર્મ?) એક અંશકા નાશ. સર્વથા અંશ નાશ હો

તો મુક્તિ હોતી હૈ. સમજમેં આયા? આરે, ભારે વાતું ભાઈ! જગતને ધર્મ કેમ (થાય એની ખબર નથી). બહાર ગોતીને મરી ગયો તોય મળ્યો નહીં ક્યાંય.

અંતર સ્વભાવમેં આનંદ અને જ્ઞાન અનંત અનંત ધર્મસે સંપન્ન પ્રભુ આત્મા હૈ. પરમાત્મા હી હૈ. નામ દેંગે પીછે. ઐસા આત્મા સ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદ અને અતીન્દ્રિય જ્ઞાનકા પિંડ, ઉસમેં જો રાગ-દ્વેષકા બંધન—ભાવબંધન હૈ. યે રાગ-દ્વેષ અંશે નાશ હોકર આત્માકી ઉજ્જવલ દશા—વીતરાગી દશા પ્રગટ હો, ઉસકા નામ સંવર અને નિર્જરા ધર્મ કહતે હૈં. સમજમેં આયા? 'थिति'... આવે એ મોક્ષ. 'खिरै बंध पद भानि'.. જો રાગ-દ્વેષ આદિ કંપન દોષ હૈ, વો સબ નાશ હો. બંધ પદકા નાશ હો.

'हंस अंस उज्जल करै'.. હંસ નામ ભગવાન આત્મા... હંસ ક્ષીર અને નીરકો ભિન્ન કરનેમેં (સમર્થ હૈ ક્યોંકિ) હંસકી ચાંચમેં ખટાશ હૈ. સમજમેં આયા? ઐસે ભગવાન આત્મા અપને નિર્મળ આનંદકે આશ્રયસે રાગ-દ્વેષ આદિકા નાશ હોકર અપની પર્યાયમેં, હંસ નામ આત્માકી દશામેં અંસ નામ ઉસકી દશા ઉજ્જવળ કરે. પૂર્ણ નિર્મળ દશા કરે ઉસકા નામ મોક્ષ કહનેમેં આતા હૈ. આહા! સમજમેં આયા? (શ્રોતા : આઠ કર્મનો અભાવ કહ્યો જેમાં....) યે નિમિત્તકી બાત હૈ.

'મોક્ષ કહ્યો નિજ શુદ્ધતા, તે પામે તે પંથ; સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં સકળ માર્ગ નિર્ગ્રંથ' વીતરાગ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર પ્રભુએ, 'મોક્ષ કહ્યો નિજ શુદ્ધતા..' અપની વીતરાગી પરિણતિ નિર્મળ પૂર્ણ અનંત જ્ઞાનકી હો ઉસકા નામ મોક્ષ કહા. અપની પર્યાયમેં પૂર્ણ શુદ્ધતા હો ઉસકા નામ મોક્ષ. અપૂર્ણ શુદ્ધતા હો ઉસકા નામ સાધક અને સમકિતી અને સંવર-નિર્જરા. સમજમેં આયા? અરે! એણે પોતાના નિજ ઘરમાં ક્યા હૈ ઉસકી કભી સંભાલ લી નહીં અને બહારમાં માથાફોડ કરીને મરી ગયો. સમજમેં આયા? ભગવાન આત્મા ઉસકા સારા અસંખ્ય પ્રદેશ નિર્મળ આનંદઘન, ઉસમેંસે બંધ નામ રાગ-દ્વેષકા ભાવ ઉસકા અભાવ હોકર વીતરાગી પર્યાય પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન હોના ઉસકા નામ 'हंस अंस उज्जल करै'.

આત્મા અપની પર્યાયમેં ઉજ્જવળતા પૂર્ણ પ્રગટ કરે, ઉસકા નામ મોક્ષ કહનેમેં આતા હૈ. આહાહા! પંડિતજી! (શ્રોતા : કર્મ છે તે શું છે?) એ કહે છે, 'बंध भानि'. એ એનો અર્થ છે. કર્મ, એ વિકાર કર્મ છે ને? વિકારી કર્મ હૈ ન, વો ભી ભાવકર્મ હૈ, ભાવકર્મ હૈ. યે ભાવકર્મકા અંશે નાશ અને ભાવ શુદ્ધભાવકા અંશે પ્રગટ (હોના), ઉસકા નામ ધર્મ, સાધકપના, સમ્યગ્દર્શન આદિ. ઔર પૂર્ણ રાગ-દ્વેષકા અભાવ ઔર પૂર્ણ આત્માકી પર્યાયકી નિર્મળતા ઉસકા નામ મોક્ષ. આહા! વાત તો એવી છે ભાઈ!

મોક્ષતત્ત્વ તું જાણ. કહ્યુંને! ઈસકો તું મોક્ષતત્ત્વ જાન. 'हंस अंस उज्जल करै'.. પરમાત્મા પોતે નિજસ્વરૂપમાં અનંત પર્યાયકી નિર્મળતા અંદર દશા પ્રગટ કરે, ઉસકા નામ મોક્ષ જાણ. સમજમેં આયા? આરે, આરે! મોક્ષ એટલે ત્યાં સિદ્ધ થઈને ઉપર જઈને લટકવું, એ મોક્ષ નથી. અપની નિર્મલ પર્યાય, મલિન પર્યાયકા નાશ હોકર નિર્મલ પર્યાયકી પૂર્ણ પ્રાપ્તિ ઉસકા નામ મોક્ષ. આહા! યે મોક્ષતત્ત્વકી વ્યાખ્યા હુઈ. અપના નિજસ્વરૂપ મુક્ત સ્વરૂપ હી હૈ. વસ્તુ જો આત્મા હૈ, આત્મા દ્રવ્ય, દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ, યે તો મુક્ત સ્વરૂપ હૈ. પર્યાયમાં–હાલતમાં–દશામાં અજ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષ હૈ, ઉસકા અભાવ કરકે જ્ઞાન ને વીતરાગતા પૂર્ણ પ્રગટ કરના ઉસકા નામ મોક્ષ હૈ. વાત તો આ છે.

અરે! એકેય વાતની ખબર નહીં અને એને ધર્મ થઈ જાય. અનાદિથી ભ્રમમાં એણે ગાળ્યો અનંતકાળ. અનંત અનંતવાર સ્વર્ગનો દેવ થયો, અનંતવાર અબજોપતિ રાજા થયો, અનંતવાર રાંક (થયો). સો વાર માંગે ને એક કવળ મળે ઐસા ભિખારી અનંત(બાર) હુઆ. વો કોઈ નયી ચીજ (નહીં). અપના આત્મા આનંદનો ધામ ભગવાન ઉસકા જ્ઞાયકભાવમેં ઘુસના ઔર રાગસે, પુણ્યસે હટના—ઐસી બાત કભી ઉસને એક સમય પણ કી નહીં. આહા! યે કહતે હૈં. ભગવાન આત્મા પૂર્ણ નિર્મળ ચિદ્કંદ હૈ. ચિદ્ નામ જ્ઞાનકા કંદ હૈ. ઉસકી દશામેં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષકા નાશ હોકર... મિથ્યાત્વકા સંપૂર્ણ નાશ, રાગ-દ્વેષકા અંશે નાશ—ઐસી આત્માકી નિર્મળ દશા, અરાગી–વીતરાગી નિર્વિકલ્પ વસ્તુ આત્મા એમાં નિર્વિકલ્પ દશા પ્રગટ કરના ઉસકા નામ ધર્મ અને (વો) મુક્તિકા કારણ હૈ. સમજમેં આયા? આહા!

'સમાધિશતક'મેં તો પૂજ્યપાદસ્વામી કહતે હૈં. પૂજ્યપાદસ્વામી હૈ ન! 'સમાધિશતક'. મૈં દૂસરેકો સમજાઉં ઐસા વિકલ્પ ઉન્માદ હૈ. સમજમેં આયા? (શ્રોતા : ઉન્માદ કહ્યું?) ઉન્માદ. રાગ હૈ ન. કિસકો સમજાઉં? વો ચૈતન્ય નિજપિંડ હૈ. દિખતા હૈ વો તો સમજે નહીં. ન દિખે ઉસકો સમજાના. સમાધિશતક હૈ ન! પૂજ્યપાદસ્વામી. (જિન્હોંને) 'સર્વાર્થસિદ્ધિ વચનિકા' લિખા હૈ. કયુંકિ આત્મા તો રાગ નામ વિકલ્પસે રહિત સ્વરૂપ હી ઉસકા હૈ. વો તો નિર્વિકલ્પ પ્રભુ આત્મા હૈ. પર વિકલ્પ ઉઠતે હૈં કિ દૂસરેકો સમજાઉં, મૈં સમજાનેવાલેસે સમજું—દોનોં હી વિકલ્પકો આચાર્ય ભગવાન ઉન્માદ કહતે હૈં. આહાહા!

ક્યોંકિ આત્મામેં વાણી તો હૈ નહીં. વાણી તો જડકી નીપજ કહા હૈ ઔર વિકલ્પ ઉઠતે હૈં વહ તો રાગ હૈ, વિકાર હૈ. આહાહા! રાગ કહાં સમજતા હૈ અને રાગ કહાં સમજાતા હૈ? આહાહા! માર્ગ ઐસા હૈ ભગવાન! નિર્વિકલ્પ ચૈતન્યબિંબ યે તો હૈ, જિસમેં સમજાનેકા વિકલ્પ અથવા દયા દાન વ્રતકા વિકલ્પકી ગંધ નહીં જિસમેં, ઐસી વહ ચીજ હૈ.

યે ચીજમેં જો રાગ-દ્વેષ આદિસે એકત્વ હોકર મલિનતા હુઈ હૈ, ઉસકો ભિન્ન કરકે અપની નિર્મળતા પ્રગટ કરના વહ પ્રથમ સંવર ને નિર્જરા ને ધર્મ હૈ. લાખ વાત કહે દુનિયા ગમે તે.

વો ‘છ ઢાળા’મેં આતા હૈ. ભાઈ.... ‘લાખ વાતની વાત નિશ્ચય ઉર આનો..’ પંડિત દૌલતરામ. વહ ‘છ ઢાળા’ હૈ ન ‘છ ઢાળા’. આપણા નવનીતભાઈને કંઠસ્થ છે. નવનીતભાઈ હમણાં ગયાને. બે મહિના રહી ગયા. ઉસકો સારા કંઠસ્થ હૈ, બહોત વરસસે. ઉપાધિ તો બહુત હૈ ધંધા. સંચા હૈ અઢી કરોડકા. (શ્રોતા : પાવર હાઉસ). પાવર હાઉસ લ્યો, તમારી ભાષાએ. (શ્રોતા : ઈલેક્ટ્રીક પાવર). ઈલેક્ટ્રીક પાવર હાઉસ. છ ઢાળા કંઠસ્થ કિતને વરસસે હૈ. નવનીતભાઈ અભી ગયે હોં દો દિન પહલે. ભોપાલ જાના હૈ પાંચમકો. ઉસમેં હૈ. વો તરત બોલે. ‘લાખ વાતની વાત નિશ્ચય ઉર આનો’.. તારી કરોડ વાત ને અનંત વાત કર. પણ ભગવાન આત્મા પૂર્ણાનંદ નિર્લેપ—પુણ્ય ને પાપના રાગસે રહિત ભગવાન ઉસકી અંતરદૃષ્ટિ કરના ને નિર્મળતા પ્રગટ કરના ઉસકા નામ ધર્મ અને મોક્ષકા માર્ગ હૈ. બાકી સબ વાતું હૈ. સમજમેં આયા?

ઔર પૂર્ણ નિર્મળ અંશ... વો કિસકો કહતે હૈં? કિ દૂધ અને પાણી ઈકઠ્ઠા હો, ચાંચ ડાલે તો ભિન્ન હો જાય. દૂધકા કોકડા હો જાય, પાની નિકલ જાય. ઐસે ભગવાન હંસ, તો પુણ્ય-પાપકા વિકલ્પ વો પાણી—જલ સમાન હૈ. એમ ભગવાન આત્મા જ્ઞાનાનંદ હૈ. વો જ્ઞાનાનંદમેં એકાકાર હોકર રાગ-દ્વેષકા જલ નિકલ જાના ઉસકા નામ ધર્મ હૈ. વો ધર્મ કરનેવાલે આત્માકો હંસ કહતે હૈં. હંસ કહા ન હંસ! હંસ ને પરમહંસ હોતા હૈ ન! એ બધા નામ છે. ભાવ સમજ્યા વિના હંસ ને પરમહંસ ક્યાંથી આવ્યા? ‘हंस अंस उज्जल करै मोक्ष तत्त्व सो जानि’.. લ્યો, યે તત્ત્વકા નામ હુઆ.

હવે વસ્તુકા નામ કહતે હૈં. પદાર્થ હૈ ન છ દ્રવ્ય. ભગવાન તીર્થંકર પરમાત્માએ કેવલજ્ઞાનમાં એક સમયમાં ત્રિકાલ દેખા, ઉસમેં છ દ્રવ્ય દેખે ભગવાનને. છ દ્રવ્ય—જીવ, પુદ્‌ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ. સંખ્યાએ અનંત, જાતિએ છ. તો યે દ્રવ્યકો ક્યા નામસે કહનેમેં આતા હૈ, યહ બાત કહતે હૈં. નાટક બનાના હૈ ન. નાટકમેં જો પહેલે ખેલ આવેને ત્યારે ભાઈ, પહેલાં બતાવી દે કે આ આવવાનું છે. સમજમેં આયા? કે આ પાત્ર આવવાનું છે એમ બતાવે છેને નાટકમાં? (શ્રોતા : પ્રવેશ પહેલો). પ્રવેશ પહેલો. ફલાણું આ. સબ દેખા હૈ ન. હમને તો બરાબર નાટક દેખા હૈ.

વડોદરામાં મોટા થિયેટર ભી દેખા હૈ. વો માલ લેનેકો જાતે થે તો નિવૃત્તિ હો રાત્રિકો.. તભી વૈરાગ્યના નાટક થા. અત્યારે તો સબ ગંદગી ફિલ્મ-ફિલ્મ (શ્રોતા : દેશ

બહુ આગળ વધ્યો છે.) આગળ વધ્યો છે કે પાછળ ઘટી ગ્યો છે? નીતિના ઠેકાણાં ન મળે. આહાહા! અરાજકતા, અનીતિ. એ વખતે નાટકો વૈરાગ્યવાળા, બહુ વૈરાગ્ય! સમજાય છે? ઓલું શું હતું? હંસલા...

(શ્રોતા : આવું તત્ત્વ ક્યાં હતું?) હવે તત્ત્વ નહોતું, પણ એની લૌકિક નીતિ બહુ સાધારણ હતી. ઐસી આ અનીતિ હો ગઈ. કાળાબજાર, જૂઠા, ધર્મને નામે ઝઘડા. શેઠ! પચાસ વરસ પહેલાં હમને દેખા હૈ.. સાઠ વર્ષ પહેલાની ચીજ. ઓહોહો! કેટલું નૈતિક જીવન હતું. ધર્મ, ધર્મકી તો ખબર નહીં. ધર્મ કોને કહે યે સુના હી નહીં. અહીંયાં તો કહે છે કે નાટક પાડતે હૈં ન, તો ઉસમેં પહેલા પ્રવેશમેં પાત્ર બતાતે હૈં. એમ આ પહેલા પ્રવેશમેં પાત્ર બતાતે હૈં. નાટક હમેં બતાના હૈ આત્માકા, તો પ્રવેશમેં પાત્રકા નામ ક્યા ક્યા હૈ. 'वस्तुके नाम'.

भाव पदारथ समय धन, तत्त्व वित्त वसु दर्व।
द्रविन अरथ इत्यादि बहु, वस्तु नाम ये सर्व॥३५॥

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–ભાવ, પદાર્થ, સમય, ધન, તત્ત્વ, વિત્ત, વસુ, દ્રવ્ય, દ્રવિણ, અર્થ આદિ સર્વ વસ્તુના નામ છે. ૩૫

अर्थ :–भाव, पदार्थ, समय, धन, तत्त्व, वित्त, वसु, द्रव्य, द्रविण, अर्थ आदि सब वस्तुके नाम हैं॥३५॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આ છ દ્રવ્ય હૈં ન છ દ્રવ્ય, ઉસકો વસ્તુ કહતે હૈં. વસ્તુ કયોં કહતે હૈં? કિ પદાર્થ હૈ ઉસમેં અનંતગુણ વસતે હૈં તો ઉસકો વસ્તુ કહતે હૈં. કોઈપણ આત્મા હો, પરમાણુ હો, એ વસ્તુ ઉસમેં અનંત ગુણ વસતે હૈં માટે વસ્તુ કહતે હૈં. વો 'ગોમ્મટસાર'મેં હૈ શ્લોક. 'ગોમ્મટસાર'મેં. પુસ્તક લિયા કિ નહીં? વસ્તુકે નામ. છ દ્રવ્ય હૈં ન છ દ્રવ્ય. અનંત આત્માઓ, અનંત પરમાણુઓ, અસંખ્ય કાળાણુઓ, એક ધર્માસ્તિ, એક અધર્માસ્તિ અને એક આકાશ. ભગવાનને છ (દ્રવ્ય) દેખે હૈં. એક (દ્રવ્ય)કા નામ ભગવાને ઈતના પ્રકારકા કહા, વિશેષ વિશેષ નામ બહોત હૈં.

વસ્તુકો 'भाव' ભી કહતે હૈં, દેખો! 'भाव'.. 'नमः समयसाराय'.. આવે છે ને! 'स्वानुभूत्या चकासते, चित्स्वभावाय भावाय..' ભાવ (એટલે) અહીંયાં દ્રવ્યનો અર્થ કર્યો છે પહેલા શ્લોકમાં. આગળ આવશે હમણાં. 'भावाय'. અમૃતચંદ્રાચાર્ય. 'भावाय'. ભગવાન આત્મા

ભાવસ્વરૂપ હૈ, શુદ્ધ આનંદ અને જ્ઞાન એવા ભાવસ્વરૂપ હૈ. તો પદાર્થકો ભાવ ભી કહનેમેં આતા હૈ. पदारथ—પદાર્થ કહતે હૈં. આત્માકો, પરમાણુકો, છ દ્રવ્યકો પદાર્થ ભી કહતે હૈં ઔર પદાર્થકો 'સમય' ભી કહતે હૈં. सम् + अय. સમ્યક્ પ્રકારે અપનેમેં પરિણમન કરનેવાલા ઐસે છ દ્રવ્યકો સમય ભી કહતે હૈં. सम् + अय. દરેક પદાર્થ અપનેમેં સમ્યક્ પ્રકારસે પરિણમન કરતા હૈ, ઉસકો 'સમય' કહનેમેં આતા હૈ.

આત્મા, આત્મા અપનેમેં પરિણમન કરતા હૈ, જડ જડમેં પરિણમન કરતા હૈ. જડકા પરિણમન આત્માસે નહીં હોતા, આત્માકા પરિણમન જડસે નહીં હોતા. ઉસકો સમય કહતે હૈં. પ્રત્યેક પદાર્થ.. યે એક પોઈન્ટ હૈ. યે કોઈ મૂળ ચીજ નહીં હૈ, યે તો અનંત પરમાણુકા પિંડ હૈ. ઉસકા ટુકડા કરતે.. કરતે.. કરતે આખિરકા પોઈન્ટ રહે, ઉસકો પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ પરમાણુ કહતે હૈં. વો પરમાણુકો સમય કહતે હૈં. ક્યોંકિ પરમાણુ અપની પર્યાયસે—અવસ્થાસે પરિણમન કરતા હૈ, આત્માસે નહીં. સમજમેં આયા? જુઓ, અંગુલિ ચલતી હૈ યે આત્માસે નહીં. (શ્રોતાઃ અપને આપસે). અપને આપસે હલતી હૈ ઉસકો સમય કહતે હૈં.

અપનેસે પરમાણુ પરિણમન કરતે હૈં. મૂઢ લોગ એમ માનતે હૈં કે હમારેસે હાથ ચલતા હૈ. બીડી વાળતે હૈ કિ નહીં આ તમારા વો સબ...? લાલચંદજી! ચિમુરમાં વો ક્યા કહતે હૈં ભાઈ? ઓપરેટ... શું કહેવાય એ? ચિમુર કહેવાય શું કહેવાય? એક નાનું પાન. (શ્રોતા : આપ્ટા) આપ્ટા. આપ્ટા, આપ્ટા હોતા હૈ ન! સબ દેખા હૈ ન હમ તો સબ. હમારે દુકાનમેં બહોત લાખો.... આપ્ટા, આપ્ટા નહીં હોતા? ઈતના છોટા પત્તા, છોટા પત્તા. (શ્રોતા : આપ્ટાકો કટના બોલતે હૈં હમારેમેં). વો તો છોટા પાના આતા હૈ. (શ્રોતા : ડબલ પત્તા રહતા હૈ). દો-તીન-ચાર પાનાકી બીડી હોતી હૈ. વો ચિમુરમેં એક પાને બીડી હોતી હૈ. અમારે ચિમુર બહોત આતે થે, ખબર હૈ.

આંહીં કહતે હૈં કિ 'સમય' કહતે હૈં સર્વ દ્રવ્યકો. આત્માકો ભી 'સમય' કહતે હૈં, પરમાણુકો ભી 'સમય' કહતે હૈં. ક્યોંકિ આત્મા અપનેસે.. सम् + अय દો શબ્દ હૈં 'સમય'મેં. અપનેસે પરિણમન કરતા હૈ. અશુદ્ધ પરિણમન કરો કે શુદ્ધ કરો, પણ અપનેસે હૈ. પરસે બિલ્કુલ હૈ નહીં. સમજમેં આયા? એમ એક એક પરમાણુ... બીડી વળતે હૈં તો ઉસકે કારણસે હૈ. બીડી વાળનેકા વિકલ્પ હૈ તો બીડી ઐસી હોતી હૈ, ઐસા નહીં હૈ, એમ કહતે હૈં. લાલચંદજી! (શ્રોતા : અપના પરિણામ...) ..... આ બીડી એક સ્થાનસે દૂસરે સ્થાન તુમ્હારે લે જાતે હૈં ન. શું કહેવાય? (શ્રોતા : જીપગાડીમાં) જીપ.. જીપ. જીપમેં લે જાતે હૈં કિ નહીં? (શ્રોતા : એ તો ઘરની ગાડીમાં લઈ જાય છે.) ધૂળેય લે જાતે નહીં.

અહીં તો કહતે હૈં, એક-એક પરમાણુ અપનેસે પરિણમન સમય સમયમેં કરતા હૈ. વો બાતસે ભગવાન ઉસકો 'સમય' કહતે હૈં. સમજમેં આયા? તત્ત્વકી ખબર નહીં, ક્યા ...

હૈ ને કૈસે હોતા હૈ? ભગવાન કહતે હૈં કિ પ્રત્યેકકો હમ 'સમય' કહતે હૈં, પદાર્થ કહતે હૈં, ભાવ કહતે હૈં. ઔર વસ્તુકો 'ધન' કહતે હૈં. દેખો હવે. આહાહા! ઉસકી માલિકીકી ચીજ હૈ ન! પરમાણુ, પરમાણુકી માલિકીકી ચીજ હૈ. આત્મા, આત્માકી માલિકીકી ચીજ હૈ. તો વસ્તુકો ધન કહતે હૈં. પૈસા ધન હૈ, વો તો રજકણ, રજકણકો ધન કહતે હૈં ઉસકી ચીજ. (વો) આત્માકા ધન નહીં. આ તો છયે દ્રવ્યકો ધન કહતે હૈં. આહાહા! સમજમેં આયા?

વિષ્ટાકા એક રજકણ હૈ પોઈન્ટ, ઉસકો ભી ધન કહતે હૈં. ક્યોંકી અપની ચીજ અપનેસે રહેતી હૈ. અપની લક્ષ્મી, અપને ધનકી લક્ષ્મી અપનેસે હૈ. વો કારણસે દ્રવ્યકો ધન કહનેમેં આતા હૈ. લક્ષ્મીકો હી ધન કહતે હૈં ઐસા નહીં, એમ કહતે હૈં. ધન શબ્દ હૈ ન. છયે દ્રવ્યકો ધન કહતે હૈં છયે કો. જીવાસ્તિકાય, અજીવાસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશ અને કાળ—છ દ્રવ્ય. સંખ્યાએ અનંત. સબકો ભગવાન ધન નામસે કહતે હૈં. ઉસકા (અપના) ધન ઉસકે (અપને) પાસ હૈ. આહા! આ માળો ધણી થઈ જાય કોક'નો. પૈસા હૈ યે હમારા હૈ? દેતે હૈં તો કોણ દેતે હૈં પૈસા?

આયા હૈ અભી છાપામેં આયા થા. અભી દો-તીન દિન પહલે છાપામેં દેખા થા. ભગવાનદાસે ૨૨ હજાર દિયા. સાગર. શું કહેવાય તમારું? સાગર. એ તો આવ્યું છાપામાં. આંહીં તો છાપું હોયને જૈનનું એમાં આવ્યું'તું જૈનમાં. કો'ક લાવ્યું'તું. આપણને કંઈ ખબર નથી. બે-ચાર દિ' એ આવે છે. એ દિયા હૈ ઔર મનહરલાલજીકો વિનંતી કિયા કિ તુમ યહાં રહો હવે. એક બાત આયી થી. આંહીં તો વાંચી થી.. (શ્રોતા : છાપામાં આવ્યું...). કહો, સમજમેં આયા? કાંઈ ગુપ્ત રહેતી નહીં હવે તો વાત, એક વાત હો તો ચારોં દિશામેં ચલી જાતી.

'ધન' કહતે હૈં ધન. આહાહા! કિસકો? પરમાણુકો ધન કહતે હૈં, આત્માકો ધન કહતે હૈં, કાલકો ધન કહતે હૈં, ધર્માસ્તિકાયકો ધન કહતે હૈં. ધર્માસ્તિકાય તત્ત્વ હૈ ન એક. ચૌદ બ્રહ્માંડકો ..... જીવ ગતિ કરતે હૈં ઉસમેં નિમિત્ત હૈ ધર્માસ્તિકાય અરૂપી, ઉસકો ભી ધન કહતે હૈં.

'તત્ત્વ' કહતે હૈં, લ્યો. છયે દ્રવ્યકો તત્ત્વ કહતે હૈં. કોઈ કહે કે ભાઈ, તત્ત્વકો દ્રવ્ય ન કહના ને દ્રવ્યકો તત્ત્વ નહીં કહના. દ્રવ્ય જુદી ચીજ હૈ ને તત્ત્વ જુદી ચીજ હૈ. આંહીં તો કહે કે એક હી ચીજ હૈ. આહા! સમજમેં આયા? તત્ત્વકો દ્રવ્ય ભી કહો ને દ્રવ્યકો તત્ત્વ ભી કહો. આહાહા! સબ આ જાતા હૈ. છયે દ્રવ્ય, છયે દ્રવ્યકો તત્ત્વ કહતે હૈં. ઉસકા તત્ત્વ હૈ ન, ઉસકા સત્ત્વ હૈ ન, ઉસકા ભાવ હૈ ન. 'વિત્ત' કહતે હૈં, લ્યો દૂસરા પૈસા. વિત્ત—પૈસા. અપની અપની લક્ષ્મી અપનેમેં સબ હૈ તો ઉસકો સબકો વિત્ત કહતે હૈં. (શ્રોતા : પૈસાને...)

પૈસાને નહીં, સબ દ્રવ્યકો. આત્મા ભી વિત્ત હૈ, પરમાણુ ભી વિત્ત હૈ, ધર્માસ્તિ ભી વિત્ત હૈ. છયે દ્રવ્યના નામ હૈ ન!

'વસુ'. 'વસુ વિનાનો નર પશુ' એમ કહતે હૈં ને લોકો. ન્યાં તો વસુનો અર્થ પૈસા હૈ, પણ આ તો વસુ તો છયે દ્રવ્યકો કહતે હૈં. આત્માકો વસુ કહતે હૈં, પરમાણુકો વસુ કહતે હૈં, ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ, કાલકો ભી વસુ કહતે હૈં. ક્યોંકિ અપની લક્ષ્મી અપનેમેં રહતી હૈ. પરકો દેતે નહીં ને પરસે કુછ લેતે નહીં. આહાહા!

'દ્રવ્ય' કહતે હૈં, લો. દ્રવ્ય તો કહતે હૈં ન. સિદ્ધ—પ્રસિદ્ધ હૈ છ દ્રવ્ય. છ દ્રવ્ય કહતે હૈં ન. યે તો પ્રસિદ્ધ હૈ વીતરાગમાર્ગમેં. છ દ્રવ્ય. ગુણ અને પર્યાયકા સમુદાયકો દ્રવ્ય (કહતે હૈં). વો તો આતા હૈ ઉસમેં. દ્રવ્ય કિસકો કહતે હૈં? આવેને. ગુણકા પુંજકો દ્રવ્ય કહતે હૈં. ઓલામાં આવે છે શું કહેવાય? 'સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા.' આવડે છે કે નહીં એય તને? નથી આવડતું? શીખવ્યું નથી? દ્રવ્ય કિસકો કહતે હૈં? પ્રશ્નોત્તરીમેં આતા હૈ. યહ વ્યાખ્યા બહોત આતા હૈ સબકો. ગુણકે પુંજકો દ્રવ્ય કહતે હૈં. તો પરમાણુ ભી ગુણકા પુંજ હૈ, આત્મા ભી ગુણકા પુંજ હૈ. ધર્માસ્તિ ભી ગુણકા પુંજ હૈ તો ઉસકો દ્રવ્ય કહતે હૈં. આહા! દ્રવ્ય એટલે પૈસા, એમ નહીં એકલા. સમજમેં આયા?

વહાં હૈ ન, 'દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યક્દૃષ્ટિ'. (શ્રોતા : પૈસાદૃષ્ટિ..) સમજ્યાને તમે બરાબર. 'દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યક્દૃષ્ટિ'. બડા અક્ષર હૈ. તો કોઈ ઐસે પૂછતે થે યહાં કે આ દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યક્દૃષ્ટિ ક્યા? જૈન થા શ્વેતાંબર. પહલે યહાં થા ચાકળા યહાં થા. બહાર બૈઠે થે. ઘણા વર્ષકી બાત હૈ. આ 'દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યક્દૃષ્ટિ' ક્યા? અહીંયાં બહોત કરોડપતિ આતે હૈં, બહોત લખપતિ આતે હૈં તો વો દ્રવ્ય દૃષ્ટિ વો સમ્યક્દૃષ્ટિ? કાંઈ ખબર ન મળે. લોકોને વાડામાં જન્મ્યા, મજૂરી કરીને મરી જાય બિચારા. આ રાગ-દ્વેષની મજૂરી. રાગ-દ્વેષની મજૂરી હોં. બાહરકી તો કર સકતે નહીં. સંકલ્પ-વિકલ્પ, રાગ-દ્વેષ મજૂરી કરકે મર જાય. આહાહા!

ક્યા આત્મા હૈ? ધર્મ કૈસા હોતા હૈ? અધર્મ કૈસે? કાંઈ ખબર નહીં. બહારની ક્રિયાકલાપમાં પડ્યા. પૂછે કે આ શું દ્રવ્યદૃષ્ટિ તે સમ્યક્દૃષ્ટિ? આંહીં ક્યાંથી આવ્યું? એ બરાબર આ ગૃહસ્થ લોકો માટે? અરે! ન હોય આ. અરે ભાઈ! શું કહો છો આ! દ્રવ્યદૃષ્ટિ એટલે વસ્તુ જો આત્મા હૈ દ્રવ્ય ત્રિકાળી અનંત ગુણકા પુંજ પ્રભુ, ઐસે દ્રવ્યકી અંતરદૃષ્ટિ કરના ઉસકા નામ સમ્યક્દૃષ્ટિ હૈ. હવે આ લક્ષ્મીવાળા સમ્યક્દૃષ્ટિ હૈ એ કોણે કહ્યા? આહા! ધૂળેય કરવું હોય એવું થાય. હોય એવું થાય કે ન હોય એવું થાય? (શ્રોતા : હોય એવું થાય).

'द्रव्य' આત્માકો દ્રવ્ય કહતે હૈં. ત્રિકાળી વસ્તુ અભેદ અખંડ એકરૂપ ઉસકી અંતરદૃષ્ટિ કરકે રાગ, એક સમયકી પર્યાયકી રુચિ છોડના ઔર દ્રવ્ય ત્રિકાળી અભેદકે અનુભવકી દૃષ્ટિ કરના ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન હૈ. યહાં દ્રવ્ય છયે દ્રવ્યકો કહતે હૈં. આહા! છયે દ્રવ્યકો દ્રવ્ય કહતે હૈં.

'द्रविन'.. યે ધનકે અર્થમાં આતા હૈ. 'द्रविन'.. દ્રવિન શબ્દ હૈ ન. દ્રવિન આપણે આવ્યું છે ૧૯૩. ૧૯૩, 'પ્રવચનસાર'. ૧૯૩ ગાથામેં આયા હૈ. 'देहा वा दविणा'.. ૧૯૩ ગાથામેં આયા હૈ 'પ્રવચનસાર'. દેહ અને દ્રવિણ બધા-સબ અધ્રુવ હૈ. સમજમેં આયા? દેહ અને દ્રવિણ એટલે લક્ષ્મી, સબ અધ્રુવ હૈ, નાશવાન ચીજ હૈ, અપની નહીં. ધ્રુવ તો અપના આત્મા અખંડાનંડ પ્રભુ કાયમ અવિનાશી રહનેવાલી ચીજ, વો હી ધ્રુવ હૈ. એક સમયકી પર્યાય ભી ધ્રુવ નહીં. આહાહા! શું કરે? એક સમયકી ઉસકી દશા હૈ ન દશા-પર્યાય, વો ભી ધ્રુવ નહીં. યે તો સમયે સમયે ઉત્પન્ન હોતી હૈ ને જાતી હૈ, હોતી હૈ ને જાતી હૈ. હવે આ લક્ષ્મી તો ક્યાંય રહી ગઈ, એ તો બહાર રહી ગયા. શરીર ભી કહાં હૈ, યે તો બહાર હૈ, યે તો જડ હૈ. આહાહા! કહતે હૈં કિ 'द्रविन'.. છયે દ્રવ્યકો દ્રવિન નામ લક્ષ્મી કહનેમેં આતા હૈ.

'अरथ'.. છયે દ્રવ્યકો અર્થ કહતે હૈં. 'પદાર્થ'. ઓલામાં આવ્યુંને 'પદ'. પદ એટલે વાક્ય અને એનો અર્થ—પદાર્થ એમ. વાચકનું વાચ્ય તે પદાર્થ. જેમ સાકર એ વાચક, ઉસકા પદાર્થ વો વાચ્ય, વો પદાર્થ. ઐસે પદાર્થ કહા થા. અહીંયાં અર્થ કહા. છયે દ્રવ્યકો અર્થ કહનેમેં આતા હૈ. આત્મા અર્થ હૈ, પરમાણુ અર્થ હૈ, ધર્માસ્તિ અર્થ હૈ. 'इत्यादि बहु'.. લ્યો. 'वस्तु नाम ये सर्व'.. એ વસ્તુના નામ સર્વ છે. હવે પ્રવેશ બતાવે છે પ્રવેશ. નાટક પીછે કહેંગે આત્માકા. ઈતના ઈતના દ્રવ્યકા નામ. ઐસે કોઈ પણ નામ આવે તો સમજ લેના કિ દ્રવ્યકા નામ હૈ.

હવે 'शुद्ध जीवद्रव्यके नाम'.. લ્યો. શુદ્ધ જીવદ્રવ્ય ભગવાન આત્મા. વિકાર નહીં, સંયોગ નહીં. જૈસી અંદર ચીજ હૈ શુદ્ધ પરમાત્મસ્વરૂપ નિજ પરમાત્મા અપના–નિજ આત્મા શુદ્ધ દ્રવ્ય ઉસકા ક્યા નામ હૈ, વહ કહતે હૈં.

परमपुरुष परमेसुर परमज्योति,
परब्रह्म पूरन परम परधान है।
अनादि अनंत अविगत अविनाशी अज,
निरदुंद मुकत मुकुंद अमलान है॥

निराबाध निगम निरंजन निरविकार,
　　निराकार संसारसिरोमनि सुजान है।
सरवदरसी सरवज्ञ सिद्ध स्वामी सिव,
　　धनी नाथ ईस जगदीस भगवान है॥३६॥

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–પરમપુરુષ, પરમેશ્વર, પરમજ્યોતિ, પરબ્રહ્મ, પૂર્ણ, પરમ, પ્રધાન, અનાદિ, અનંત, અવ્યક્ત, અવિનાશી, અજ, નિર્દ્વંદ્વ, મુક્ત, મુકુંદ, અમલાન, નિરાબાધ, નિગમ, નિરંજન, નિર્વિકાર, નિરાકાર, સંસારશિરોમણિ, સુજ્ઞાન, સર્વદર્શી, સર્વજ્ઞ, સિદ્ધ, સ્વામી, શિવ, ધણી, નાથ, ઈશ, જગદીશ, ભગવાન. ૩૬

अर्थ :–परमपुरुष, परमेश्वर, परमज्योति, परब्रह्म, पूर्ण, परम, प्रधान, अनादि, अनन्त, अव्यक्त, अविनाशी, अज, निर्द्वंद्व, मुक्त, मुकुन्द, अमलान, निराबाध, निगम, निरंजन, निर्विकार, निराकार, संसार-शिरोमणि, सुजान, सर्वदर्शी, सर्वज्ञ, सिद्ध, स्वामी, शिव, धनी, नाथ, ईश, जगदीश, भगवान–ये सब शुद्ध जीवद्रव्यके नाम है॥३६॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આહાહા! હવે શુદ્ધ જીવદ્રવ્યના નામ કહતે હૈં યહાં. ભગવાન! આમ નહીં, રાગવાળાં અમે તો પામર પ્રાણી છીએને ભાઈ! અરે ! સાંભળને હવે. માળા પામર કેવું? પામર તો તેં મિથ્યા માન્યતાકો ઉધાર લિયા હૈ, વો પામરતા તેરી ચીજ (નહીં હૈ.) આહાહા! હમ તો પામર હૈં ભૈયા. આહા! યે તો પર્યાયમેં મિથ્યા બુદ્ધિવાળા પામર માનતે હૈં, અજ્ઞાની. અપના દ્રવ્ય પામર હૈ (નહીં). સમજમેં આયા?

'परमपुरुष'.. ભગવાન આત્માકો પરમપુરુષ કહતે હૈં. પુરુષ શબ્દે આ શરીર એમ નહીં, પરમપુરુષ એટલે પરમ આત્મા. સમજમેં આયા? સ્ત્રીનો દેહ હોય, પણ આત્મા તો પરમપુરુષ હૈ. શુદ્ધદ્રવ્ય તો પરમપુરુષ હી હૈ. જે દૃષ્ટિકા વિષય–સમ્યગ્દર્શનકા ધ્યેય તે પરમપુરુષ ભગવાન આત્માકો ભગવાન કહતે હૈં.

'परमेश्वर'.. લ્યો, આત્માકો પરમેશ્વર કહતે હૈં. શુદ્ધ જીવવસ્તુ હૈ વહ તો પરમેશ્વર હી હૈ. નિર્મળ દશા થઈ ગઈ એ તો પરમેશ્વર હૈ હી, પણ શુદ્ધવસ્તુ હી પરમેશ્વર હૈ અપના. આહાહા! અપના કોઈ દૂસરા પરમેશ્વર હૈ નહીં. આહા! ભારે ભાઈ. અરે! અમે પરમેશ્વર? હા, પરમેશ્વર તો પરમાત્મા તીર્થંકર થઈ ગયા. ભાઈ! તીર્થંકર તો પરમાત્મા પર્યાયે પરમાત્મા–દશાએ પરમાત્મા થયા. પણ તેરા સ્વભાવ તો પરમાત્મા ત્રિકાલ હૈ. આહા! પરમેશ્વર સ્વભાવ ન હો તો પરમેશ્વરતા પર્યાયમેં આયેગી કહાંસે? કહાંસે આયેગી? આહા!

પીપરમેં ૬૪ પહોરી તીખાશ રસ પડા હૈ. પીપર—છોટીપીપર. અંદર તીખાશ—તીખા નામ ચરપરા રસ પડા હૈ, તો ઘૂંટનેસે પ્રગટ હોતા હૈ. હૈ ઉસમેંસે આતી હૈ કિ બાહરસે આતી હૈ? ૬૪, ઘૂંટતે હૈં ન ૬૪ પહર. ૬૪ પહર કહતે હૈં ન? ૬૪ પહોર. ૬૪ પહોરી તીખાશ—ચરપરાઈ રસ કહાંસે આયી? પથ્થરમેંસે આયી? કોલસો ઘૂંટેને કોલસો. વો ૬૪ પહોરી કહાંસે આયી? કાંકરા ઘસ ડાલેને! કહાંસે આયી? હૈ નહીં ઉસમેં કહાંસે આતી હૈ? પડી હૈ અંદરમેં પીપરમેં ૬૪ પહોરી. ચરપરાઈ પૂરી ભરી હૈ. કદે નાની, રંગે કાળી, રસે ૬૪ પહોરી હૈ. લીંડીપીપર. ૬૪ પહોરી અંદર હૈ. ૬૪ પહોરી એટલે રૂપિયો. એ તો હવે સો પૈસાનો રૂપિયો થઈ ગયોને. ૬૪ ચોસઠ પૈસાનો રૂપિયો. ૬૪ પહોર કહો કે રૂપિયો કહો કે સોળ આના કહો.

એમ આત્મામેં... જેમ પીપરમેં ૬૪ પહોરી—રૂપિયે રૂપિયો ચરપરાઈ પૂરી પડી હૈ, એમ આત્મામેં પૂરેપૂરું પરમેશ્વર પદ પડા હૈ. આહાહા! રાંકા થઈને રાગે રોળી નાંખ્યું રતનને. આહાહા! રાગી છું ને દ્વેષી છું ને વિકલ્પની દૃષ્ટિ કરી. નિર્વિકલ્પ ભગવાન આત્મા પરમેશ્વર પદમેં પડા હૈ, ઉસકો—યહાં આત્માકો હી પરમેશ્વર—પરમાત્મા કહતે હૈં. પર્યાય જો અવસ્થા હૈ ઉસમેં મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાન હો. એથી કાંઈ વસ્તુ પરમેશ્વરપના છૂટ જાતા હૈ અંદરમેં? પીપરમેં ૬૪ પહોરી ચરપરાઈ હૈ ઔર બાહરમેં કાલી હૈ ને અલ્પ ચરપરાઈ હૈ. તો કોઈ ૬૪ પહોરી ચરપરાઈ ચલી જાતી હૈ? સમજમેં આયા? એમ ભગવાન આત્મા પરમેશ્વર હૈ. સબ અનંત આત્માઓ દ્રવ્ય તરીકે તો પરમેશ્વર હી હૈં.

'परम ज्योति'.. પરમ ચૈતન્યકા નૂરકા પૂર હૈ યે તો. આહાહા! ક્યાં હશે? આ ભગવાન તો ચૈતન્યની જ્યોતિ છે. ચૈતન્યના પ્રકાશની અનંત જ્યોતિ હૈ. આહા! એક સમયમેં વિકાર હૈ યે સંસાર હૈ. વહ છોડ દે દૃષ્ટિ. તેરી ચીજ તો પરમજ્યોતિસે ભરી હૈ ઐસી. ચૈતન્ય જ્યોતિ હોં. યે તેરી લક્ષ્મી ને વો તેરી જ્યોત ને યે તેરા ગામ ને યે તારા સ્વધામ. આહા! ઉસકી અંતર્દૃષ્ટિ કરના ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન હૈ. પ્રથમમેં પ્રથમ ધર્મકી પ્રાપ્તિ ઐસે હોતી હૈ, બાકી બધા થોથે થોથા હૈ. આહાહા! ઐસા મનુષ્યપના મિલા, ઈસમેં જો આ ભવકે અભાવકી ચીજ દૃષ્ટિમેં ન લી, (તો) કંઈ નહીં કિયા. સંસાર વૃથા જનમ લિયા ચાર ગતિમેં. પાંચ-પચીસ લાખ મિલા ને રૂપિયા-બુપિયા મિલા અને બહારમાં નામ પડે તો કાંઈક પાછું રહેશે કે નહીં?

કહો, શેઠ! આ બુંદેલખંડના બાદશાહ કહેવાય તમે તો. 'સમાજભૂષણ' મોટું બિરુદ નથી આપ્યું? બેય શેઠીયા આંહીં રહ્યા. 'સમાજભૂષણ'. તારણસ્વામીમાં 'સમાજભૂષણ'નું બિરુદ આપ્યું છે. (શ્રોતા : આત્મા તો 'સમાજભૂષણ' જ કહેવાય). આત્મા 'સમાજભૂષણ'

નામ અનંત ગુણકા સમાજકા ભૂષણ હૈ, યે 'સમાજભૂષણ' હૈ. પરમાત્મા કહતે હૈં કિ તેરી ચીજમેં અનંત ગુણ પડે હૈં. અનંત સંખ્યાએ હોં, અનંત. કાયમ રહનેવાલી તો અનંત કાલ હૈ. એક, દો, તીન ઐસા અનંતગુણ હૈં આત્મામેં. તો યે સમાજ તેરા હૈ ઔર સમાજકા ભૂષણ, તુમ સમાજકા સ્વામી હૈ. આહાહા! ભારે વાતું ભાઈ ગજબની! ધર્મની વાત દુનિયાથી તદ્દન જુદી. વીતરાગ સર્વજ્ઞની વાત આખી દુનિયાથી જુદી.

'परम ज्योति'.. જ્યોતની જ્યોત પરમાત્મા ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન પરમ જ્યોત હૈ. ઐસી અંતરમેં દૃષ્ટિ કરના, વહ શુદ્ધદ્રવ્યકી દૃષ્ટિ વો સમકિત હૈ. વહ સમ્યગ્દર્શન યથાર્થ હૈ. 'परमब्रह्म'.. પરબ્રહ્મ—પરબ્રહ્મ. ઉત્કૃષ્ટ આનંદકંદ આત્મા ઉસકો પરમબ્રહ્મ કહતે હૈં. આત્માકો હી પરમબ્રહ્મ કહતે હૈં. સમજમેં આયા? આહા! પરબ્રહ્મ—ઉત્કૃષ્ટ બ્રહ્મ આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ અતીન્દ્રિય આનંદકા ધામ વો હી પરમબ્રહ્મ, આત્મા હી પરમબ્રહ્મ હૈ. પર્યાયમેં રાગ-દ્વેષકા બંધ કરતે હૈં વો ઉસકી ચીજ નહીં. નયા કૃત્રિમ ઉત્પન્ન કરતે હૈં ઔર દુઃખી હોતે હૈં. ઉસકા સ્વરૂપ તો પરમબ્રહ્મ હૈ. જુઓ આ 'સમયસાર નાટક'. બનારસીદાસ ઐસા પ્રવેશમેં બનાતે હૈં. હજી તો પ્રવેશ કહા, પછી નાટક શુરૂ હોગા. પરબ્રહ્મ, ભગવાન પરમબ્રહ્મ હૈ. પુણ્ય-પાપકા વિકલ્પ—રાગ ઉસસે રહિત ઉત્કૃષ્ટ બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રભુ આત્મા હૈ. ઐસા આત્માકો નિમિત્ત ઔર રાગ કી એક સમયકી અવસ્થાકા લક્ષ છોડકર, પરમબ્રહ્મ ભગવાન આત્માકી દૃષ્ટિ કરના પ્રથમ, વહી પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન હૈ. સમજમેં આયા?

'અપ્પા સો પરમઅપ્પા' આતા હૈ ન બહોત? તારણસ્વામીમેં બહોત આતા હૈ. 'અપ્પા સો પરમઅપ્પા'. આત્મા હી પરમાત્મા હૈ. દૂસરી કોઈ ચીજ.. પરમાત્મા બાહરસે આતા નહીં હૈ. પણ આંહીં બીડી વિના હાલે નહીં, તમાકુ વિના હાલે નહીં, એને આમ માનીએ. એ લાલચંદજી! વો ઉડદકી દાલ, ઉડદકી. છાશ હોતા હૈ ન મઠ્ઠા.. સરખી ન હોય સરખી. દાલ ન ચડી હોય બરાબર—એકમેક ન હોય તો આમ ઢીંચણીયા ઉડે. અનાજ તો જ્યારે માંગતે હૈં તો લાતે હૈં ને ઐસા ધાન્યકા ધૂળ કર દિયા. હવે ધૂળ હી હૈ, સુન તો સહી!

ઉડદકી દાલ ને લડ્ડુ ચૂરમાકા. એક માણસને એવી ટેવ હતી. લડ્ડુ તો બનાયા હો પણ પીછે અધશેર ઘી જોઈએ. (શ્રોતા : ઉપરસે) ઉપરસે વાટકામાં. વાટકા સમજતે હૈં? ક્યા કહતે હૈં? (શ્રોતા : કટોરી) કટોરી. ચૂરમાના કટકા લે ને ઘીમાં બોળીને ખાય. આંહીં તો કહતે હૈં, આત્મા આનંદકંદ પરમબ્રહ્મ હૈ, પૂર્ણ હૈ. આહાહા! ભાઈ! તેરા ભોજન તો તેરે પાસ હૈ. આહાહા! અમૃતભોજન ભગવાન તેરે પાસ હૈ. ખબર નહીં બિચારાને! એ બિચારા હૈ, રાંકા હૈ એમ કહતે હૈં. શેઠ! પરમબ્રહ્મ પ્રભુ છેને તું અને પૂર્ણ હૈ પૂર્ણ. વસ્તુમેં તો પૂર્ણ તેરી શક્તિ ને પૂર્ણ સ્વરૂપ તેરા પડા હૈ. ઉસકો યહાં શુદ્ધ જીવકા નામ કહનેમેં (આયા હૈ).

પર્યાય અવસ્થામેં અપૂર્ણ ને વિકાર ને સંસાર હૈ. વસ્તુમેં કોઈ અપૂર્ણતા હૈ (નહીં). આહાહા!

'પૂરન.. પરમ–ઉત્કૃષ્ટ.. 'परधान' હૈ, લ્યો. પ્રધાન એટલે ઊંચી ચીજ. પ્રધાન એટલે દીવાનની વાત નથી હોં અહીંયાં. અહીં પ્રધાન એટલે ઊંચી ચીજ. સબમેં ઊંચામેં ઊંચા ચીજ વો ભગવાન આત્મા હૈ. અતીન્દ્રિય મહાપદાર્થ. ૯૨માં આવ્યું'તું, પરમ પ્રધાન સુખ. આહા! ઐસી ચીજકી (મહિમા) સુનકર અંતરમેં દૃષ્ટિ કરના ઔર બહિર્દૃષ્ટિ છોડના, વો માટે આ કહતે હૈં. સમજમેં આયા?

'अनादि' હૈ. ભગવાન તો અનાદિ હૈ. સત્ હૈ ઉસકી આદિ ક્યા? હૈ ઉસકી આદિ ક્યા? હૈ ઉસકા નાશ ક્યા? હૈ ઉસકી ઉત્પત્તિ ક્યા? હૈ અનાદિ. આહાહા! સમજમેં આયા? અનાદિ હૂં, અનાદિ હૂં. પણ પહલે તો હુઆ હોગા કિ નહીં? પહલે હુઆ હોગા તો (ઉસસે) પહલે નહીં થા? અસત્ થી ચીજ? ઉસકા બનાનેવાલા હોગા કી નહીં? કિસકો બનાવે? હૈ ઉસકો કૌન બનાવે? નહીં હૈ ઉસકો કૌન બનાવે? અનાદિ ભગવાન આત્મા હૈ. ઉસકા કોઈ સમય દેખો.. દેખો.. દેખો.. એમ ભૂતકાળ તો હૈ.. હૈ.. હૈ.. હૈ.. એમ ચલે આતા હૈ. અનાદિકા હૈ. હૈ ઉસકી આદિ હોય જ નહીં. આહાહા! આ તો ચીજો આવે ને જાય બહારમાં ધૂળમાં.. આ ભગવાન તો અનાદિ આત્મા હૈ. ઉસકી તો દૃષ્ટિ કી નહીં ને યે સાદિ સાંત ચીજ મિલે, જાય. અરે! એક સમયકી પર્યાય ભી આતી હૈ ને જાતી હૈ ઉસકી દૃષ્ટિ કરના વો ભી મિથ્યાત્વ હૈ. આહાહા! અનાદિ ભગવાન આત્મા...

ઔર 'अनंत' હૈ. હૈ ઐસા ને ઐસા રહતા હૈ અનંતકાલ. કભી ઉસકા નાશ હોતા હૈ? સત્ હૈ ઉસકા નાશ કભી હો? (નહીં). હૈ.. હૈ.. અનાદિસે હૈ. અનંત, અનંત, અનંત અનંત, અનંત, અનંત, અનંત ભવિષ્યકાલ. સબ કાલમેં હૈ, હૈ ને હૈ. હૈ ઉસકા, નહીં હૈં ઐસા કભી હોગા (નહીં). આહા! એક-એક શબ્દમેં એક-એક દૃષ્ટિ, એક-એક દૃષ્ટિકા વિષય ક્યા હૈ (યે) બતાતે હૈં.

'अविगत'.. અવિગત હૈ. ઉસમેં સબ જાનનેમેં આતા હૈ. જાનનેમેં ન આવે ઐસા નહીં. સબ જાનનેમેં આતા હૈ. આહાહા! ત્રણ કાલ ત્રણ લોક ઉસસે અનંતગુણા લોક ને અલોક હો, તો ભી ભગવાન આત્માકા જ્ઞાન સબકો જાને ઐસા આત્મા હૈ. સમજમેં આયા? 'अविगत'.. વિ+ગત–વિશેષે જાણનાર. (જાણનાર) નહીં, ઐસા નહીં હૈ. સબકો જાનનેવાલા હૈ. કોઈકો કરનેવાલા નહીં. પરકો કરતે નહીં, રાગકો કરનેવાલા નહીં. આહા! શુભભાવ હોતા હૈ ન શુભભાવ. શુભભાવ કબ હોતા હૈ? કબ કર્તા માનતે હૈં? કે રાગ સહિત આત્મા માનતે હૈં વો રાગકા કર્તા માનતે હૈં. સમજમેં આયા?

જાનનેવાલા મૈં તો હૂં ત્રિકાલ. રાગકા કર્તા ભી નહીં ઔર ભોક્તા ભી નહીં ઔર રાગકા (છોડનેવાલા) ભી નહીં. આહા! છોડતા ભી નહીં. આહાહા! મૈં તો ત્રિકાલ અવિગત (હૂં). વિશેષે જ્ઞાનકા ગમ્ય (હૂં), બિલકુલ ન જણાય કાંઈ કોઈ ચીજ ઐસા મૈં હૂં નહીં. મૈં તો સબકા જાનનેવાલા હૂં. સમજમેં આયા? ઓહોહો! ઐસા આત્મા ઉસકી ખબર નહીં, ઉસકા જ્ઞાન નહીં, ઉસકી શ્રદ્ધાકી ખબર નહીં કિ ક્યા ચીજ હૈ (તો) કૈસે શ્રદ્ધા હો? ઐસે ધર્મ વિના અનંતકાલ ગુમાયા. ધર્મકે નામમેં ભી કિયા અધર્મ, અને ધર્મ કિયા ઐસા માના.

'अविनाशी'.. ઓલો અનંત રહનેકી અપેક્ષા થી. હવે ત્રિકાળ અવિનાશી. ધ્રુવ ચીજ અવિનાશી હૈ. અ+વિનાશ—વિશેષે નાશ નહીં. કોઈ પણ અંશકા નાશ નહીં. ધ્રુવ ચીજ હૈ અનાદિ અનંત અવિનાશી ભગવાન આત્મા. શરીર આદિ વિનાશીક, મૈં અવિનાશી. રાગ આદિ વિનાશીક, મૈં અવિનાશી. એક સમયકી પર્યાય વિનાશીક... ક્ષણભંગુર આવ્યું'તું ને ભાઈ. એક સમયકી પર્યાય હોતી હૈ યે ક્ષણભંગુર હૈ. એક ક્ષણમેં ઉત્પન્ન હોતી હૈ ને દૂસરે ક્ષણમેં નાશ હોતી હૈ. ભગવાન આત્મા ધ્રુવ યે તો અવિનાશી હૈ. આહા! ઐસી ઉસકી ખબર લી નહીં કભી. દૃષ્ટિમેં લિયા નહીં, બાહરમેં મંથન કરકે મર ગયે. આહા!

'अज'—જન્મ વિનાકી ચીજ હૈ. અજ—જન્મના હૈ નહીં. આત્મા જન્મે નહીં. ક્યા જન્મે? એ તો અવિનાશી અનાદિ હૈ. આહાહા! (શ્રોતાઃ ....મરણ ન રહ્યું). મરણેય ક્યાં ને જન્મેય ક્યાં? આહા! (શ્રોતા : જનમ નહીં તો મરણ નહીં). હૈ હી નહીં. પરમાત્મા અપના નિજસ્વરૂપ. અપની સત્તા અનાદિ.. અનાદિ.. અનાદિ.. અનાદિ.. ઐસે ને ઐસે હૈ. જન્મના-મરના તો શરીરકા સંયોગસે કહનેમેં (આતા હૈ). આત્મામેં કોઈ જન્મ—મરણ હૈ (નહીં). આહાહા!

'યોગસાર'મેં કહા હૈ. યોગીન્દ્રદેવ. જનમ કલંક હૈ. શરીરકા સંયોગ હોના કલંક હૈ. જૈસે છઠ્ઠી અંગુલિ હોતી હૈ ન છઠ્ઠી અંગુલિ, વહ કાટનેકી ચીજ હૈ, રખનેકી નહીં. પંજા સરખા દિખે માટે કાટનેકી ચીજ હૈ. એમ શરીર આદિ રખનેકી ચીજ નહીં, અપની ચીજ નહીં. કલંક હૈ, કહતે હૈં. આહા! રાગ-દ્વેષ અપનેમેં હોના વહ ભી ચૈતન્ય ભગવાનનું કલંક છે. (શ્રોતા : પુણ્ય કલંક થયું). પુણ્ય કલંક છે. પુણ્યનો ભાવ હોં. પુણ્યના ભાવમાં ધૂળ મળે એની વાત નથી, એ તો પરચીજ છે. આ તો પુણ્યકા ભાવ—દયા-દાન-વ્રત-ભક્તિ-પૂજા શુભભાવ વહ ભી આત્મામેં કલંક હૈ, મેલ હૈ. આત્મા તો 'अज' હૈ. રાગકી ઉત્પત્તિ કરનેવાલા નહીં ને અપના સ્વરૂપ કભી કોઈસે ઉત્પન્ન હુઆ (નહીં). આહાહા! જુઓ, કેટલા શબ્દ વાપર્યા દેખો!

'निरदुंद'—દ્વંદ્વ ભી નહીં ઉસમેં. દો પ્રકાર ભી નહીં. એ તો અદ્વૈત ચિદાનંદ સ્વરૂપ

ભગવાન આત્મા હૈ. આહા! ‘નિર્દ્વંદ્વ’—પુણ્ય ને પાપ, હરખ ને શોક ને ઐસા દ્વંદ્વ અંદર ઉસમેં હૈ નહીં. દ્વંદ્વ નથી. ‘છોડી જગત દ્વંદ્વ ફંદ...’ વો આતા હૈ કિ નહીં? છ ઢાળામાં આવે છે. (શ્રોતા : લાખ વાતની....) ‘લાખ બાતકી બાત યહી નિશ્ચય ઉર લાઓ, તોરિ સકલ જગદંદ–ફંદ નિત આતમ ધ્યાવો.’ યે છ ઢાળામાં આતા હૈ. પણ અર્થ ન કરે અને એમ ને એમ હાંકે રાખે. બોલી જાય ઘડિયો. (શ્રોતા : મોં પાઠ) મોં પાઠ. શેઠ! આહાહા! (શ્રોતા : મોં પાઠ....) મોં પાઠ કહતે હૈં ન વો? મોઢે બોલના. ભાવની ખબર નહીં. આંહીં તો કહતે હૈં, ભગવાન નિર્દ્વંદ્વ હૈ. દ્વંદ્વ કૈસા? એકરૂપ ચીજ ભગવાનમેં વળી દ્વંદ્વ–આ રાગ-દ્વેષ, સંસાર-ફંસાર કૈસા? એ વસ્તુકી ચીજમેં સંસાર અને દ્વંદ્વ હૈ નહીં. ઐસા ભગવાન આત્મા ઉસકો નિર્દ્વંદ્વ કહતે હૈં. વો છ ઢાળામેં આતા હૈ ન પંડિતજી?

‘મુકત’.. યે તો મુક્તસ્વરૂપ હી હૈ. બંધ અને મુક્ત–દોનોં હી નહીં. યે તો ત્રિકાળી મુક્ત હૈ. આ પર્યાયકી મુક્તિ હોતી હૈ ને પર્યાયમેં બંધ હોતા હૈ—ઉસસે રહિત મુક્ત હૈ એમ કહતે હૈં. સિદ્ધપર્યાયકી પ્રાપ્તિ હોના, વહ તો પર્યાયમેં મુક્તિ (હોતી હૈ), પણ દ્રવ્ય તો ત્રિકાલ મુક્ત હી હૈ. આહા! ભારે કામ ભાઈ! ‘जो पस्सदि अप्पाणं अबद्ध’.. આતા હૈ ન વો. જિસકો આત્મા અબદ્ધસ્પૃષ્ટ દેખનેમેં આતા હૈ ઉસને જૈનશાસન દેખા. અબદ્ધ કહો કે બંધરહિત કહો કે મુક્ત કહો. ૧૫વી ગાથામાં આતા હૈ. ‘સમયસાર’. ‘पस्सदि जिणसासणं सव्वं’... જિસને ભગવાન આત્માકો કર્મકા બદ્ધ નામ સંબંધ રહિત અપની દૃષ્ટિ(મેં) કિયા ઔર વીતરાગભાવ સમ્યગ્દર્શન પ્રગટ હુઆ ઔર ભાવશ્રુતજ્ઞાન ઉપયોગ પ્રગટ હુઆ, જૈનશાસન સબ દેખા ઉસને. ઐસા ન દેખા ઉસને કંઈ દેખા નહીં. સમજમેં આયા?

मुक्त–मुक्त.. ‘મુક્ત એવ’ આતા હૈ ન? પર્યાયમેં સમ્યક્દૃષ્ટિ થયો તો ‘મુક્ત એવ’ હી હૈ. યે તો દ્રવ્ય મુક્તકી બાત હૈ યહાં. વસ્તુ મુક્ત ત્રિકાળ.. વસ્તુ કૈસે બંધ(રૂપ) હો? વસ્તુ બંધ(રૂપ) હો તો વસ્તુકા અભાવ હો જાય. ચૈતન્યદળ હૈ. ચૈતન્યદળ આનંદકંદ ધ્રુવ ઉસમેં બંધ કૈસા? વહ તો એક સમયકી પર્યાયમેં રાગાદિ, વિકારાદિ બંધ હૈ. વસ્તુમેં બંધ-ફંદ હૈ (નહીં). આહાહા! ઐસા આત્મા હૈ. યે તો નવ તત્ત્વમેં ઐસા આત્મદ્રવ્ય ઐસા હૈ, એમ બતાતે હૈં. ‘मुक्त’.

‘मुकुंद’.. મુક્તકા દેનેવાલા મુકુંદ. એ મોક્ષકા દેનેવાલા આત્મા હૈ. મુકુંદ. નામ પાડે છેને મુકુંદ. હમણાં આવ્યા’તા, મુકુંદભાઈ હતાને હમણાં. મુકુંદ. ભગવાન પવિત્ર ધામ. એક સમયકી દશા રાગાદિ સંસાર સબ એક સમય હૈ. ઉસકો છોડકર વસ્તુ દેખો તો મુક્ત હી વસ્તુ હૈ. વો હી મુક્તિકા દેનેવાલા હૈ. કોઈ વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ મુક્તિકો દેતે હૈ ને નિશ્ચય

મોક્ષમાર્ગ દેતે હૈં—વહ ભી છોડ દિયા હૈ પક્ષ. આહાહા! ક્યા કહતે હૈં? અપની મુક્તિ નામ પરમાત્મ પદકો દેનેવાલા આત્મા હૈ. જિસમેં હૈ ઉસસે આતી હૈ ચીજ. તો વ્યવહાર સમ્યગ્દર્શન આદિ રાગ હૈ ઉસસે તો મુક્તિ આતી નહીં, પણ નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ જો સમ્યગ્દર્શન હૈ ઉસસે ભી મુક્તિ નહીં. મુક્તિ દેનેવાલા દ્રવ્ય હૈ, એમ કહતે હૈં. આહાહા! વાત સાંભળતા એને.... આવો પામર માન્યો છેને એટલે એને એમ લાગે કે અરેરે! આ શું માને છે આ? મુકુંદ હૈ. યે તો મુક્તિકા દેનેવાલા પરમાત્મા અપના નિજ સ્વરૂપ હોં. દૂસરા પરમાત્મા નહીં. વિશેષ કહેંગે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં. ૧૨, મહા સુદ ૨, ગુરુવાર તા. ૨૮-૧-૧૯૭૧
ઉત્થાનિકા પદ ૩૬ પર પ્રવચન

परमपुरुष परमेसुर परमज्योति,
परब्रह्म पूरन परम परधान है।
अनादि अनंत अविगत अविनाशी अज,
निरदुंद मुक्त मुकुंद अमलान है।।

निराबाध निगम निरंजन निरविकार,
निराकार संसारसिरोमनि सुजान है।
सरवदरसी सरवज्ञ सिद्ध स्वामी सिव,
धनी नाथ ईस जगदीस भगवान है।।३६।।

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :—પરમપુરુષ, પરમેશ્વર, પરમજ્યોતિ, પરબ્રહ્મ, પૂર્ણ, પરમ, પ્રધાન, અનાદિ, અનંત, અવ્યક્ત, અવિનાશી, અજ, નિર્દ્વંદ્વ, મુક્ત, મુકુંદ, અમલાન, નિરાબાધ, નિગમ, નિરંજન, નિર્વિકાર, નિરાકાર સંસારશિરોમણિ, સુજ્ઞાન, સર્વદર્શી, સર્વજ્ઞ, સિદ્ધ, સ્વામી, શિવ, ધણી, નાથ, ઈશ, જગદીશ, ભગવાન. ૩૬

अर्थ :—परमपुरुष, परमेश्वर, परमज्योति, परब्रह्म, पूर्ण, परम, प्रधान, अनादि, अनंत, अव्यक्त, अविनाशी, अज, निर्द्वंद्व, मुक्त, मुकुंद, अमलान, निराबाध, निगम, निरंजन, निर्विकार, संसारशिरोमणि, सुज्ञान, सर्वदर्शी, सर्वज्ञ, सिद्ध, स्वामी, शिव, धनी, नाथ, ईश, जगदीश, भगवान ये सब शुद्ध जीव द्रव्यके नाम हैं।।३६।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આત્મા વસ્તુ ક્યા હૈ ઔર કૈસે આત્માકો દૃષ્ટિ કરનેસે પ્રથમ ધર્મ નામ સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ—વો બાત ચલતી હૈ. ૩૬, ૩૬. 'મુકુંદ' સુધી આવ્યું છે.

આ આત્મા વસ્તુ તરીકે તો 'અમલાન' હૈ. છેને ચોથો. ઉસકી વર્તમાન દશામેં રાગ-દ્વેષ આદિ હો, ઉસસે વર્તમાન દશામેં હીણી, કરમાયેલી, મોળી દશા દિખતી હૈ, વસ્તુમેં ઐસા નહીં. સમજમેં આયા? પર્યાયમેં—અવસ્થામેં રાગ-દ્વેષ, વિકાર, વિકૃત ઔર જાણે આત્માકા

સ્વભાવ કમ હો ગયા, વિરુદ્ધ હો ગયા, મલિન હો ગયા. વર્તમાન દશામેં પર્યાયદષ્ટિસે દેખનેસે ઐસા દિખતા હૈ, વસ્તુમેં નહીં. વસ્તુ અમલાન હૈ. ક્યા કહતે હૈં તમારી હિન્દી ભાષામેં? કરમાઈ જાય ને વો. (શ્રોતા : મુરઝાના) મુરઝાના, મુરઝાના. વો શાક હોય– તરકારી કચ્ચા વો મુરઝાતી હૈ ન! ઐસે આત્મા મુરઝાતા નહીં એમ કહતે હૈં. પર્યાયમેં– અવસ્થામેં મુરઝાયા જૈસા દિખતા હૈ, પણ વો તો વર્તમાન અવસ્થા ઔર રાગ-દ્વેષ દેખનેસે દિખતા હૈ, યે વાસ્તવિક આત્મા નહીં.

આત્મા તો 'अमलान' હૈ. અખંડાનંદ પ્રભુ મુરઝાતા નહીં, કરમાતા નહીં, સૂખ જાતા નહીં, હીણા હોતા નહીં. આહાહા! ઐસી ચીજકી દષ્ટિ કરના ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન હૈ અને ઉસકે બિના સબ વ્યર્થ (હૈ). સમજમેં આયા? ઐસા આત્માકા અમલાન સ્વભાવ.. અંતરમેં ચિદાનંદ ભગવાન પૂર્ણ આનંદ હૈ તો ઉસમેં કમી નહીં, મુરઝાના નહીં, વિપરીતતા નહીં. ઐસા ત્રિકાલી સ્વભાવ ઉસકો યહાં જીવદ્રવ્ય–તત્ત્વ અમલાન કહનેમેં આતા હૈ. મલાન હૈ તો (નાસ્તિસે) અમલાન (કહા જાતા હૈ). મલાન પર્યાયમેં હૈ, અવસ્થા–દશામેં હૈ. દશામેં ન હો તો સંસાર કિસકા? પણ વસ્તુકી દષ્ટિ કરનેસે, અંતર્મુખ ચૈતન્ય ભગવાનકો દેખનેસે પ્રભુ આત્મા તો અમલાન હી હૈ.

'निराबाध' હૈ. ભગવાન વસ્તુ હૈ અખંડ ચિદ્‌રસ.. ચિદ્‌રસ–જ્ઞાનકા રસ, ઐસા જો આત્મા નિરાબાધ–બાધા, પીડા કોઈ ઉસમેં હૈ નહીં. ઐસી ચીજકો આત્મા કહતે હૈં ને વો આત્માકી દષ્ટિ કરના (ઔર) સબ દષ્ટિ છોડ દેના. નિમિત્તકી, રાગકી, એક સમયકી દશાકી રુચિ છોડકર ઐસા નિરાબાધ આત્માકી દષ્ટિ કરના વો શુદ્ધજીવકી દષ્ટિ સમ્યગ્દર્શન હૈ. સમજમેં આયા? ધર્મ કરનેવાલેકો વો કરના હૈ. દૂસરા કુછ કરના હૈ નહીં. અવસ્થામેં જો રાગ-દ્વેષ આદિ દિખતે હૈં, આત્માકો ઈતના માનના વો તો મિથ્યાદષ્ટિ હૈ. સંસારમેં રુલનેવાલા હૈ વો તો.

જિસકો ધર્મ કરના હો, સંસારકા દુઃખ પરિભ્રમણકા અભાવ કરના હો તો નિરાબાધ ભગવાન—જિસકો બાધા નહીં, પીડા નહીં, વિરોધતા નહીં, ઐસી ચીજ ભગવાન પરમાત્મા નિજસ્વરૂપ નિરાબાધ હૈ. આ ક્યાંથી ગોતવો, એ શોધવો કહાંસે? કભી સુના નહીં. શેઠ! સુના નહીં ન? સુનાનેવાલા.... એક વખતે કહતે થે કિ સુનાનેવાલા મિલા નહીં. આહાહા! (શ્રોતા : યે પંડિતોકી ભૂલ હૈ). માનનેવાલેકી ભૂલ હી નહીં? સમજમેં આયા? અપની નિજ નિધાન ચીજ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ—સત્ નામ શાશ્વત, ચિદ્‌ઘન આનંદકંદ, વો તો નિરાબાધ ચીજ હૈ. પંડિતજી! આહાહા!

(શ્રોતા : શેઠ! આપને તો પંડિતોપે સારા બોજા ડાલ દિયા). ઐસે યહાં હુઆ થા

એકવાર. શેઠ આયે થે ન સર હુકમીચંદ. તો એકવાર ઐસા હુઆ. વો પુંજીલાલ.. કૌન? (શ્રોતા : પરશુરામ) એક પરશુરામ હૈ ન બ્રહ્મચારી. ઇંદૌરમેં, ઉદાસીન આશ્રમમેં. તબ યહાં થા. તો ઉસને સુના (ઔર) સુનકર, 'ઓહોહો! ઐસી ચીજ તો હમને કોઈ કભી સુની નહીં. હમ બ્રહ્મચર્ય પાલતે હૈં' ઐસા કહા અને વો આશ્રમમેં રહના હૈ ન તો શાસ્ત્ર-પાઠ તપાસ કરના, કલાક—એક-એક ઘંટા સબ બ્રહ્મચારીકો અનાજ સાફ કરના અને એમાં હમારા ટાઈમ જાતે હૈં. હમ તો સ્વાધ્યાય કરનેકો વખત નહીં મિલતા. અને આ ચીજ! સચ્ચી હૈ, કહે.

પછી એકવાર બૈઠે થે વો દેવકીનંદજી. દેવકીનંદન છેને ઇંદોરવાળા. (શ્રોતા : શેઠકે સાથમેં આયે થે). શેઠકે સાથમેં આયે થે. વો ત્યાં બેઠે થે. તો ઉસને (પરશુરામને) કહા, મહારાજ! ઉસને કહા હોં, પરશુરામને. 'ક્યા કરે? પંડિત લોગને જૈસા હમકો સમજાયા ઐસા હમને સમજા'. અને દેવકીનંદન ગુસ્સેમેં આ ગયે. હમારે પાસ કબૂલ કિયા દેવકીનંદનને સબ. આપ કહતે હૈં ઐસી બાત કોઈ પંડિત, કોઈ ત્યાગી પાસે હૈ હી નહીં. આપ કહતે હૈં ઐસા પઢા હી નહીં હૈ, ઐસા બોલે. ભાઈ! દેવકીનંદને પોતે જ કહ્યું. ત્રીજી સાલમાં.

આપ કહતે હૈં ઐસા પઢા હી નહીં. વસ્તુ તો કહાંસે લાવે? હમારી સબકી નિમિત્તપ્રધાન દૃષ્ટિ સબકી પઢાઈ હી ઐસી હૈ. વો હમારે પાસ કબૂલ કિયા. 'પંચાધ્યાયી'કી ભૂલ કબૂલ કી. 'પંચાધ્યાયી'મેં લિખા હૈ ન ઉસને. નિકાલો, કીધું, ઐસી ભૂલ હૈ. લાવ બતાવો કહે. પરશુરામને જહાં કહા, પંડિત લોગને હમકો સમજાયા હમ.... પછી કહે, ક્યા તુમ હમારા દોષ નિકાલતે હો? હમારા ઉપકાર તો માનતે નહીં. આહા! વસ્તુ ક્યા... અપની યોગ્યતા ભી નહીં ઉસકી (શ્રોતાકી) ઔર સબ સમજાનેવાલાકી સમજમેં ભૂલ હૈ. સારી પ્રવૃત્તિ ઇસમેં લગ ગઈ સારી દુનિયા. ધર્મને નામે પૂજા કરના ને વ્રત કરના ને તપ કરના ને વિકલ્પ કરના ને ઐસા કરના ને ફૈસા કરના. સારી રાગકી, પુણ્યકી પ્રવૃત્તિ ધર્મકી માનકર કરતે હૈં. (શ્રોતા : ઉસીકો હી ધર્મ માન રહે થે). ધર્મ હી માનતે હૈં. હમકો તો ખબર હૈ ન બહોત. સમજમેં આયા?

આંહીં તો કહતે હૈં, 'निराबाध' ભગવાન. શરીર-ફરીર નહીં, રાગ નહીં. દયા-દાનકા વિકલ્પ ભી આત્મામેં નહીં. ઓહોહો! (શ્રોતા : પર્યાયમેં સબ હૈ). હો, વિકલ્પમેં વિકલ્પ હો. મેરી ચીજ તો નિરાબાધ હૈ વસ્તુ! ઐસી અંતરમેં સમ્યક્ દૃષ્ટિ કરના ઉસકા નામ પ્રથમમેં પ્રથમ ધર્મકી શુરૂઆત કહનેમેં આતી હૈ. કહો લાલચંદજી!

'निगम'. ભગવાન આત્માકો નિગમ કહતે હૈં, નિગમ. અગમનિગમ આતા હૈ ન?

નિગમ—ઈન્દ્રિયસે ગમ્ય નહીં. ઔર અંદર દયા-દાન વિકલ્પ–પુણ્ય પરિણામસે ભી વો ગમ્ય નહીં. ઐસા શુદ્ધ આત્માકો નિગમ કહતે હૈં. સમજમેં આયા? 'निगम'. અપને આત્માકો હી નિગમ કહતે હૈં વસ્તુ. સિદ્ધ ભગવાન જૈસા અપના સ્વરૂપ હૈ. સિદ્ધકા સ્વરૂપ હૈ, ઐસા અપના નિજ સ્વરૂપ અંદર ઐસા હી હૈ. ઐસી અંતર દૃષ્ટિ કરના ઉસકા નામ પરમાત્મા(રૂપ) આત્માકા સ્વીકાર કિયા ઐસે કહનેમેં આતા હૈ. ઐસા શુદ્ધાત્મા પરિપૂર્ણ પ્રભુ અંતરજ્ઞાનમેં જ્ઞેય બનાકર પ્રતીત કરના ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન હૈ અને સમ્યગ્દર્શનકા વિષય નિગમ હૈ, શુદ્ધાત્મા હૈ. આહાહા! સુજાનમલજી! આહાહા! (શ્રોતા : ટંકોત્કીર્ણ). ટંકોત્કીર્ણ. ભારે વાતો ભાઈ આવી.

'निरंजन'.. અંજન-બંજન વસ્તુમેં હૈ હી નહીં, મેલ-મેલ. વો એક સમયકી પર્યાય–દશામેં વિકાર અને વિકારકા નિમિત્ત કર્મકા સંબંધ હૈ, વો તો વ્યવહારનયકા વિષય હૈ, ધર્મકા વિષય નહીં વો. નિરંજન હૈ. અંજન નહીં, મેલ નહીં. નિર્મળાનંદ પ્રભુ નિરંજન નિરાકાર અખંડાનંદ પ્રભુ હૈ ઐસે હી આત્માકો યહાં આત્મા કહતે હૈં.

'निर्विकार' 'ર'નો વ્યુત્સર્ગ થાય છે, વ્યુત્સર્ગ. નિઃવિકાર. સંસારકા વિકારમાત્ર આત્મામેં હૈ નહીં. આહાહા! ઉદયભાવ જિસકો કહતે હૈં ન ચાર ગતિ, રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપ, દયા-દાન, વિકલ્પ—યે સબ વિકારસે ભગવાન આત્મા તો ભિન્ન નિર્વિકાર હૈ. યે નિઃવિકાર.. 'ર'નો વ્યુત્સર્ગ છે. નિઃવિકાર.. શુદ્ધ ચિદાનંદ પ્રભુ અવિકારકા પિંડ હૈ ને વિકારસે રહિત હૈ. અસ્તિ–નાસ્તિ કરે છે. આહાહા! આ ચૈતન્ય દેવળમાં પરમાત્મા પોતે ભગવાન તન મંદિરમેં દેવ જિન. મંદિર, મૂર્તિ ને દેવ, એ તો બધા વ્યવહાર છે. પુણ્યબંધકા ભાવમેં નિમિત્ત હૈ, ધર્મ નહીં. સમ્મેદશિખરકી જાત્રા ને પૂજા ને ભક્તિ, મંદિરમેં ભક્તિ (આદિ) શુભભાવ આતા હૈ, અશુભસે બચનેકો (શુભભાવ) હો, પણ વો ભાવ પુણ્યરૂપ ભાવ હૈ, ધર્મ નહીં. ધર્મ તો અપના આત્મા નિર્વિકારી ઐસી અંતરમેં નિર્વિકલ્પ દૃષ્ટિ કરનેસે જો સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ, ઉસકા નામ ધર્મ કહનેમેં આતા હૈ. અનંતકાલમેં કભી યે કિયા નહીં. અને યે કરનેલાયક હૈ, દૂસરા નહીં, ઐસી શ્રદ્ધામેં ભી લિયા નહીં. આહા! સમજમેં આયા?

'निराकार'.. જડકા આકાર ઉસમેં હૈ હી નહીં. અપના સ્વરૂપ હૈ તો ઉસકા ક્ષેત્ર હૈ. જડકા આકાર જૈસા આકાર હૈ, પણ ઐસા આકાર (સ્વભાવ) ઉસમેં આત્મામેં નહીં. હૈ, શરીર પ્રમાણે હૈ, પણ શરીરસે ભિન્ન હૈ. શરીરકા આકાર ઉસમેં હૈ નહીં. સમજમેં આયા? શુદ્ધ ચૈતન્ય અરૂપી જ્ઞાનઘન, અપના અપની અપેક્ષાસે અરૂપી આકાર હૈ. પણ શરીર અને કર્મ અને જડકે આકારસે ઉસમેં આકાર હૈ નહીં. સમજમેં આયા? ઐસે આત્માકી દૃષ્ટિ

કરના ઉસકા નામ આત્મા જાના, માના કહનેમેં આતા હૈ. બાકી બધા એકડા વિનાના મીંડા હૈં. એકડા વિનાના મીંડા ક્યા કહેતે હૈં? બિના એક કે બિંદી.. બિંદુ. આહાહા! ભારે કામ. વીતરાગદર્શન સમજવું બહુ કઠણ જગતને.

'निराकार'.. જૈસે કાશીઘાટકા વો કળશા હોતા હૈ ન કળશા.. કળશા (શ્રોતા : લોટા) લોટા. લોટાકા આકાર જુદા હૈ ઔર અંદર જલ ભરા હૈ ઉસકા આકાર ભિન્ન હૈ. લોટાકે આકાર જલ દિખતા હૈ, પણ જલકા આકાર લોટાસે તદ્દન ભિન્ન હૈ. એમ આ (દેહ) કાશી ઘાટકા કળશા હૈ, દેખો. ઉસકા આકાર જડકા—માટી—ધૂલકા આકાર હૈ, આ તો અજીવ તત્ત્વકા આકાર હૈ ઔર ઉસમેં જ્ઞાનજલ સ્વભાવ ભગવાન આત્મા હૈ ભિન્ન, ઉસકા આકાર શરીર પ્રમાણે હોને પર ભી શરીરસે નહીં. આહા! ઉસકી હયાતી ભિન્ન હૈ. શરીર જડ—માટી—ધૂળ, માંસ, હાડકા, ચામડા હૈ યે તો. ઉસકી જો આકૃતિ હૈ વો તો ઉસકી જડકી હૈ. ઔર ઉસમેં જલ ભરા હૈ જ્ઞાનજલ, આનંદજલ. ઐસા આત્માકા આકાર શરીરકે આકારસે ભિન્ન હૈ. સમજમેં આયા? એના ઘરની ખબર હોય બધી કે આ આકારે બારી હોય ને આ આકારે ઐસા હોતા હૈ. ભગવાન આત્મા કૈસા હૈ? નિવૃત્તિ—નવરાશ ન મળે નવરાશ, ફુરસદ નહીં. કામ બહુ! એ વકીલ છે. આહાહા!

'संसारशिरोमणि'.. દેખો. કહતે હૈં કિ આત્મા તો સંસારકા શિરોમણિ અદ્ધર રહનેવાલા હૈ. પુણ્ય ને પાપ ને કામ ને ક્રોધ ને દયા ને દાન—વિકલ્પ સંસાર હૈ, ઉસસે શિરોમણિ ભિન્ન રહનેવાલા હૈ. સમજમેં આયા? સંસારશિરોમણિ (એટલે) સંસારનો નાયક હશે? સંસારસે અધિક—ભિન્ન પડા હુઆ આત્મા હૈ. સંસાર કિસકો કહતે હૈં? રાગ-દ્વેષ ને મિથ્યાભાવ. બાયડી—છોકરા સંસાર નહીં, વો તો પરચીજ હૈ. યે સંસાર કહાંસે આયા? સમજમેં આયા? વો સંસાર હો તો દેહ છૂટનેસે દેહ નહીં રહતા. બાયડી, છોકરા તો કહીં પડે રહતે હૈં. જો વો સંસાર હો, તો દેહ છૂટનેસે સંસાર છૂટ ગયા, મુક્તિ હો જાય. સંસાર ઉસકો નહીં કહતે હૈં પરમાત્મા. સંસાર ઈસકો કહતે હૈં કિ શરીર મેરા, રાગ મેરા, પુણ્ય મેરા, પાપ મેરા, વિકારીભાવ મેરા —ઐસી માન્યતા ને રાગ-દ્વેષ વો સંસાર હૈ. વસ્તુ ઐસી હૈ. સમજમેં આયા?

યે સંસારકા શિરોમણિ હૈ. આહાહા! 'પરમાત્મપ્રકાશ'માં લીધું છેને યોગીન્દ્રદેવે. કે જો સિદ્ધમાં સર્વ ગુણ ન હો તો લોક શિર ઉપર કેમ ધારતે હૈં ઉનકો? અગ્ર હૈ ન સિદ્ધ ભગવાન. આ ચૌદ રાજુકે અગ્ર હૈં ન છેલ્લા—આખિરમેં સિદ્ધ ભગવાન. જો સર્વગુણસંપન્ન ને શુદ્ધ ને આદરણીય ન હો, તો વે સર્વ સંસારી પ્રાણીસે અગ્ર—ઉપર (ક્યોં) રહતે હૈં ? ચૌદ રાજુ બ્રહ્માંડસે ઉપર સિદ્ધ ભગવાન, મુક્તિશિલા ઉપર, આગળ હોં. મુક્તિશિલા તો બહોત

દૂર હૈ. ૭૫૭૫ ધનુષ દૂર હૈ. મુક્તિશિલા ઉપર નહીં હૈ. આખિર લોકને અગ્રે. એ સિદ્ધ સમાન ભગવાન (આત્મા) ભી શિરોમણિ હૈ. આહાહા!

વિકલ્પસે નિર્વિકલ્પ ચીજ તદ્દન ભિન્ન હૈ, એમ બતાના હૈ. તમારા મકાન-બકાન કિસકા? મકાન, મકાનકા. એને વાસ્તુ લેવું છેને પરમ દિ'. પરમ દિ' નહીં, હવે પાંચમ. (શ્રોતા : રવિવારે). આ પાંચમના. પરમ દિ' શેઠનો આહાર છે. કહો, સમજમેં આયા? આહાહા! કિસકા મકાન, કિસકા શરીર, કિસકી વાણી, કિસકા બેટા, કિસકા બાપ? ભગવાન! તું તો આત્મા હૈ ન પ્રભુ! તો આત્મા તો સંસારકે વિકૃત વિકારસે ભી ભિન્ન હૈ. ઐસે આત્માકો યહાં આત્મા પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ કહતે હૈં. યે આત્માકો રાગ ને સંસાર ને વિકાર સહિત માનના વો મિથ્યાત્વ હૈ. વો મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈ. કહો, સમજમેં આયા?

'सुजान' હૈ.. સુ-જાન—બરાબર યથાર્થ જ્ઞાન કરનેવાલા હૈ વો. રાગકો રાગ તરીકે, શરીરકો શરીર તરીકે, અપનેકો અપને તરીકે. દો કા ભિન્ન જૈસા હૈ ઐસા જ્ઞાન કરનેવાલા હૈ વો તો. સમજમેં આયા? સુજાન છે ને! સુજાન શબ્દ હૈ ન ઉસમેં. 'सुज्ञान'. જાનનો અર્થ જ્ઞાન છે મૂળ તો. સુજ્ઞાન. અંતર અકેલા જ્ઞાનકા ચૈતનરસકા પિંડ હૈ આત્મા, ચૈતન્યકા નૂર હૈ. આહાહા! ઉસમેં પુણ્ય, પાપ, દયા, દાન, વ્રત આદિ વિકલ્પકી તો ગંધ નહીં અંદરમેં, ઉસકો યહાં આત્મા કહતે હૈં. શુભ-અશુભ ભાવ તો આસ્રવતત્ત્વ હૈ. શરીર, કર્મ તો અજીવતત્ત્વ હૈ. ભગવાન તો સુજ્ઞાન તત્ત્વ હૈ. આહા! ખબર નહીં, ખબર નહીં. જ્યાં હૈ ત્યાં શોધતા નહીં. નહીં હૈ ત્યાં શોધતા હૈ, ગોતતા હૈ. રાગમેં ગોતે, પુણ્યની ક્રિયામેં ગોતે કે મેરેકો ઉસમેં આત્મા મિલ જાયેગા. કહો, શેઠ!

વો ડોસીકા દૃષ્ટાંત દેતે હૈં એક. ડોસી થી, ડોસી સમજે? બુઢ્ઢી, બુઢ્ઢી.. બુઢીયા થી બુઢ્ઢી. ઉસકી સોય ખોવાણી. સોય, સોય હોતી હૈ ન! સુઈ. સુઈ ખોવાણી ક્યાં? ખો ગઈ અંધારામેં. અંધારામેં ગોતે-ગોતે, હાથ ન આયી. પડી ગઈ અંધારામાં. ફિર બાહર નિકલી, અજવાળામાં ગોતે. એક નિકલા જુવાન માણસ. માતાજી! ક્યા કરતે હૈં આપ? બેટા! સોય ખોવાણી હૈ. કહાં (ગિરી) હૈ? અંધારામેં ખોઈ હૈ. પણ ત્યાં જડતી નથી એટલે અજવાળામાં ગોતું છું. પણ અહીંયાં ક્યાં છે? અહીંયાં ક્યાં અંધારું છે? અહીંયાં ખોવાઈ છે? ખોવાઈ તો ત્યાં છે અંધારામાં.

એમ અજ્ઞાનમેં ખોવાણા હૈ. તો ગોતે અજ્ઞાનમેં પાછા રાગમેં, રાગસે. અજ્ઞાનસે ખોવાણી ને અજ્ઞાનમેં ગોતે. રાગ ને દ્વેષ ને પુણ્ય ને પાપ, વિકલ્પમેંસે કોઈ આત્મા મિલ જાયેગા? આહાહા! ચૈતન્ય ભગવાન તો અકેલા જ્ઞાનકા પિંડ હૈ, ચૈતન્યસૂર્ય હૈ. ચૈતન્યપ્રકાશ, પ્રકાશકા પ્રકાશક હૈ. સારી દુનિયાકા ઇન્દ્ર આ સૂર્ય—ચંદ્ર, તારાકા પ્રકાશ,

મણિરતનકા પ્રકાશ, હીરાકા પ્રકાશ—સબ પ્રકાશકા પ્રકાશક હૈ, જાનનેવાલા હૈ. પરકો અપના માનનેવાલા યે આત્મા હૈ નહીં. પરકો અપના માને યે આત્મા નહીં, યે અનાત્મા જડ હૈ. આહા! સમજમેં આયા? 'सुजान'.

'सर्वदर्शी'.. આહાહા! આ ક્રમબદ્ધનો આજ પ્રશ્ન આવ્યો છે ભાઈ આમાં. આ શું જૈનગેઝેટ. ભઈ, આ પ્રમાણે તો પર્યાય હૈ વો તો ક્રમસર હોતી હૈ, કાલ ક્રમસર. તો ક્રમબદ્ધમેં ક્યા હરકત હૈ? ઐસા પ્રશ્ન કિયા હૈ. રતનલાલને જવાબ દિયા, 'નહીં ઐસા નહીં'. (શ્રોતા : ઐસા મતલબ ક્રમબદ્ધ નહીં). નહીં, ક્રમબદ્ધ ઐસા હોતા હી નહીં. જૈસા જૈસા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ મિલે, ઐસી પર્યાય હોતી હૈ. (શ્રોતા : ઉસકા મતલબ વો મિલનેવાલા નહીં થા). પહચાનતે હો કિ નહીં તુમ રતનલાલજીકો? જાને ન ઉસકો. ઉસને જવાબ દિયા હૈ જૈનગેઝેટમેં. વો હી કહતે હૈં, આ બરાબર પક્કા કર દિયા હૈ ઉસને. પર્યાય ક્રમસર હોતી હૈ એક પીછે એક, પણ યહી હોતી હૈ, ઐસે નહીં. અનિયત હૈ. આહાહા!

તો સર્વદર્શી કહાં રહા? સર્વદર્શી, ભગવાન સર્વદર્શી હૈ ન? તો ભગવાનને સબ દેખા હૈ કિ નહીં તીન કાલ તીન લોક? એક સમયમેં તીન કાલ તીન લોક દેખા ભગવાનને. તો ઉનકે જ્ઞાનમેં આયા કિ નહીં કે યે દ્રવ્યકી ઈસ સમય યે પર્યાય હોગી, યે દ્રવ્યમેં ઈસ સમય યે પર્યાય હોગી. (શ્રોતા : હા, પણ 'જયધવલ'માં સિદ્ધ કરે છે ને...) શું સિદ્ધ કરતે હૈં? (શ્રોતા : એ વસ્તુ નથી...) વસ્તુ નથી એ તો કઈ અપેક્ષા? (શ્રોતા : વર્તમાન પર્યાયે વસ્તુ ખરી). આહાહા! ઓલો ગપ્પેગપ્પ. પ્રગટ નથીને. 'સ્વામીકાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા'નો દાખલો આપ્યો છે. એમ કે પર્યાય અંદર પડી છે ને પ્રગટ હોતી હૈ, ઐસા નહીં. અસત્ પર્યાય ઉત્પન્ન હોતી હૈ. એ તો પૂર્વ નહોતી એ અપેક્ષાએ. અરે ભગવાન! શું થાય ભાઈ! મૂળમાં ગરબડ ઊઠી છે. આહાહા! સમજમેં આયા? ઉસમેં હૈ. બહોત લંબા હૈ. આજ આવ્યું છે.

આંહીં તો કહતે હૈં કિ પરમાત્મા (આત્મા) તો સબ સર્વદર્શી હૈ. ઉસકા સ્વભાવ સર્વદર્શી હૈ. ઉસકી દૃષ્ટિ કરનેસે, એકાગ્ર હોનેસે સર્વદર્શીપણા પર્યાયમેં પ્રગટ હોતા હૈ. ક્યા કહા સમજમેં આયા? યે તો અધ્યાત્મ બાત હૈ, સૂક્ષ્મ બાત હૈ. કભી સુના નહીં ઉસને યથાર્થ રુચિસે. ભગવાન આત્મા તો સર્વદર્શી પિંડ હૈ. સર્વદર્શી નામ સર્વદૃષ્ટા. એક સમયમેં તીન કાલ તીન લોક ઔર અપનેકો 'હૈ' ઐસી મહાસત્તા એક સમયમેં દેખતે હૈં. ઐસા શક્તિવંત હૈ ઉસકો આત્મા કહતે હૈં.

વો આત્માકી અંતર્દૃષ્ટિ કરનેસે, 'સર્વદર્શી મૈં હૂં' ઐસી પ્રતીત અંદર હુઈ. 'મૈં વિકલ્પ નહીં, મૈં એક સમયકી પર્યાય ભી નહીં', ઐસી અંતર અનુભવમેં પ્રતીત હુઈ, ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન કહતે હૈં. ધર્મકી પહલી શુરૂઆત. ઔર સર્વદર્શીમેં એકાકાર હોનેસે, જેમ ૬૪ પહોરી ચરપરાઈ પીપરમેં પડી હૈ તો ૬૪ પહોરી બહાર પ્રગટ હોતી હૈ, ઐસે સર્વદર્શીપના

આત્મામેં પડા હૈ. સર્વદર્શી કહો, ૬૪ પહોરી શક્તિ કહો. હૈ અંદર. હવે ખબર નહીંને પણ કાંઈ.. શક્તિરૂપે સર્વદર્શી હી આત્મા હૈ. ઉસકી અંતરમેં પ્રતીત સર્વદર્શી મૈં હૂં. રાગ નહીં, નિમિત્ત નહીં, અલ્પદર્શીપનેકી પર્યાય જિતના ભી નહીં. આહાહા! શુદ્ધ જીવદ્રવ્યકા નામ લિયા હૈ ન, દેખો. આહાહા!

'सर्वज्ञ'.. હવે આપણે વધારે વિશેષ આંહીં લઈએ. સર્વજ્ઞ સ્વભાવ ઉસકા હૈ. 'જ્ઞ' સ્વભાવ હૈ ન 'જ્ઞ' સ્વભાવ. જેમ સક્કરકા મીઠાશ ઔર સફેદ સ્વભાવ હૈ, નમકકા ખારા સ્વભાવ હૈ, ખડીકા ધોળા સ્વભાવ હૈ, અફીણકા કડવા સ્વભાવ હૈ, એમ ભગવાન આત્માકા સર્વજ્ઞ સ્વભાવ હૈ. સર્વજ્ઞ હૈ ન! સર્વ-જ્ઞ. સર્વજ્ઞસ્વરૂપ હી આત્મા હૈ. આહાહા! ઐસા સર્વજ્ઞ સ્વભાવ અંદર હૈ. તો પહલે સમકિત હોતા હૈ, તો મૈં સર્વજ્ઞ હી હૂં ઐસી પ્રતીત આતી હૈ. વાહ રે ધર્મ વાહ! મૂળ રીત આવી! સમજમેં આયા?

બાદમેં સર્વજ્ઞસ્વભાવમેં એકાગ્ર હોકર એક સેકંડકે અસંખ્યવેં ભાગમેં તીન કાલ તીન લોક દેખતે હૈં. ઐસી શક્તિમેંસે વ્યક્તિ—પ્રગટ પર્યાય હોતી હૈ, ઐસા સર્વજ્ઞ સ્વભાવી ભગવાન આત્મા હૈ. તો ત્રણ કાળ તીન લોક દેખનેમેં ક્યા કમી હૈ? સર્વજ્ઞકો ખબર નહીં હૈ પહલેસે? કિ યે જીવકી ઈસ સમય યે પર્યાય હોગી અને ઉસ સમયમેં વો હી નિમિત્ત હોગા. તીન કાલ તીન લોક સર્વજ્ઞપદમેં ઐસા જાનનેમેં આયા હૈ. ત્યાં ફેરફાર હોગા? સમજમેં આયા? (શ્રોતા : ઉપદેશ શું કરવા આપો છો?) કોણ આપે છે ઉપદેશ? કોણ કહતે હૈં કે ઉપદેશ આપે છે? યે તો વાણી હૈ, (સ્વતઃ) નિકલતી હૈ. સમજમેં આયા?

વો પ્રશ્ન હૈ ઉસમેં. સર્વજ્ઞ.. સર્વજ્ઞ. ક્રમબદ્ધનું પુછ્યું છે ક્રમબદ્ધનું. યહાં બતાયા હૈ દેખો. ત્રીજા નંબરની શંકા છે, લ્યો. જિતની તીનોં કાલકી પર્યાય હૈં ઉતના હી દ્રવ્ય હૈ. ક્યા સમજે? શિષ્યકા પ્રશ્ન હૈ. એક સમયકી, (દૂસરે સમય)કી પર્યાય હૈ, ઐસી જિતની અનંત ત્રિકાલ(વર્તી) પર્યાય હૈં, ઈતના દ્રવ્ય હૈ. પર્યાય એક-એક સમયકી હૈ, ઐસી તીન કાલકી પર્યાયકા પિંડ દ્રવ્ય હૈ. આરે આરે! જિતની તીનોં કાલકી પર્યાય હૈં ઉતના હી દ્રવ્ય હૈ. દ્રવ્ય નામ વસ્તુ. વે પર્યાય ક્રમસે હોતી હૈં. એક કે બાદ દૂસરી હુઆ કરતી હૈ. પર્યાય ક્યોંકિ કાલક્રમસે હોતી હૈ, ઈસલિયે વે નિયત હૈં. અતઃ ઉનકો ક્રમબદ્ધ માનનેમેં ક્યા હાનિ હૈ?

યહાંકા પ્રશ્ન હૈ. કોઈએ પ્રશ્ન કર્યો હશે. (શ્રોતા : એ તો પોતે ઊભું કરી લખ્યા કરે). માથે લખ્યું છેને. માનતે હૈં કોઈ. પર્યાયકા લક્ષણ ક્રમવર્તી હૈ. ઉત્તર દેતે હૈં : એક પછી એક હોતી હૈ. પણ એક પછી યે હી હોતી હૈ ઐસા નહીં. (શ્રોતા : તો ક્રમ કહાં રહા?) એ તો આખો જવાબ મોટો. યે તો પહલેસે આતા હૈ. પણ સર્વજ્ઞ કહો, એક સમયમેં સર્વકા જ્ઞાતા આત્મા કહો ને પ્રગટ હુઆ ઐસા કહો, તો તીન કાલ તીન લોક જૈસા હૈ, જહાં

જહાં જો પર્યાય જૈસી હોતી હૈ વો સબ જ્ઞાનમેં આ ગયા. આગે–પીછે હોતી નહીં. ત્યારે કોઈ કહે કે ઐસા હો તો પછી હમારે પુરુષાર્થ કરના કહાં રહા? (શ્રોતા : અહીંયાં મુશ્કેલી ઉભી થાય છે.) કાંઈ મુશ્કેલી (નથી), ભાન ન મળે.

હમારે તો આ પ્રશ્ન પહલે ભી ઊઠા થા ૭૨કી સાલમેં. ૭૨. કિતના વરસ હુઆ? પંચાવન વર્ષ હુઆ. ૫૫. પચાસ ઔર પાંચ. આંહીં તો પહલેસે બહોત ચલતી હૈ ન! ૫૮ વર્ષ તો યે દીક્ષાકા ચલતા હૈ. ૫૫ વર્ષ પહેલે ઐસા પ્રશ્ન ઊઠા થા. હમારે ગુરુભાઈ સંપ્રદાયમેં થે. વો બહોત કહે.. કહે.. કરતે થે. હમ દીક્ષિત તો હુએ ૭૦કી સાલમેં. સીત્તેર સમજતે હૈં ન? (શ્રોતા : સત્તર) સત્તર. (હમ) સુનતે થે ઐસા (કિ) ભગવાને દેખા હૈ ઐસા હોગા. અપના પુરુષાર્થ કુછ નહીં કામ કરનેવાલા. ભવભ્રમણ જબ નાશ હોનેવાલા તબ હોગા, ઐસા કહે. ઐસા વારંવાર કહા કરે. તો દો વર્ષ તો સુના. પણ એકવાર પીછે બોલ દિયા. નહીં તો બોલતે નહીં થે, બહોત કહતે નહીં થે કુછ. ભલે જેમ ચાલતો હોય, આપણે શું?

ભાઈ જસદણ ... બતાવ્યું'તું. જસદણનો દરવાજો. જસદણ હૈ ન વો દરબાર. એ ગામ ક્યું? (શ્રોતા : ખરવા) ખરવા.. ખરવા. ખરવા ગામ છે. ખરવા. રસ્તા ઉપર. ખરવામાં ઊતરેલા. ૭૨ની સાલ(ની) વાત છે ૭૨. ફાગણ સુદી અગિયારસ. ૫૫ વર્ષ હુઆ, પંચાવન. પ્રશ્ન ઐસા ચલા તો ઉસમેં ઐસી બાત કહી. ભગવાનકી વાણી ઐસી નિકલતી નહીં. ભગવાનકી વાણીમેં તો જૈસે હમ હૈં ઐસા તુમ જાનો, તો ઉસકો પુરુષાર્થસે સમ્યગ્દર્શન હુયે બિના રહે નહીં. જિસકી દૃષ્ટિ સર્વજ્ઞ(સ્વભાવ) ઉપર હૈ કિ સર્વજ્ઞ એક સમયમેં તીન કાલ તીન લોક દેખતે હૈં. ઐસી જિસકી પર્યાયમેં પ્રતીત આતી હૈ, ઉસકો સ્વભાવ સન્મુખ હોકર સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ. ૫૫ વર્ષ પહલેકી બાત હૈ. યે બાતેય કહાં? પ્રવૃત્તિ ક્રિયાકાંડ હી સબ ચલતા હૈ. સ્થાનકવાસીમેં યે હી, દેરાવાસીમેં યે હી, યહાં ભી યહી હૈ તુમ્હારે. એય શેઠ! નહીં ભાઈ, અહીંયાં તો સત્ય હોય એમ એ બેસે. ઐસી અસત્ય બાત હમકો નહીં બેસે.

સર્વજ્ઞ ભગવાનને એક સેકંડકે અસંખ્યવેં ભાગમેં તીન કાલ તીન લોક દેખે. સર્વજ્ઞ પર્યાયસે ઐસા (નિર્ણય હુઆ કિ) જૈસા હોનેવાલા હૈ વૈસા હી હોગા. પણ યે સર્વજ્ઞકો કબૂલ કરનેવાલા—સર્વજ્ઞ હૈ ઐસી કબૂલાત કરનેવાલા, ઉસકી દૃષ્ટિ સર્વજ્ઞસ્વભાવ ઉપર જાતી હૈ. સમજમેં આયા? સૂક્ષ્મ વિષય બહુ. તત્ત્વની દૃષ્ટિ ઐસી સૂક્ષ્મ હૈ. પંડિતજી સમજમેં આયા? કે સર્વજ્ઞ હૈ એક સમય.... સમય કિસકો કહતે હૈં? આંખ મીંચે ને ઊંચી કરે, એમાં અસંખ્ય સમય જાય. એક 'ક' બોલવામાં અસંખ્ય સમય જાય. ઉસમેં એક સમય—કાલકા

છોટા ભાગ. ઉસમેં તીન કાલ તીન લોકકો દેખે પરમાત્મા–સર્વજ્ઞ. ઐસી સર્વજ્ઞકી એક સમયકી મહાન પર્યાય તીન કાલ તીન લોક દેખે (ઔર દેખા) ઐસા હી હોતા હૈ.

તબ વો સર્વજ્ઞકી પર્યાયકી પ્રતીત કરનેવાલા, 'યે જગતમેં સર્વજ્ઞ હૈ' ઐસી પ્રતીત કરનેવાલા જીવ અપની પર્યાય ઉપર લક્ષ કરકે પ્રતીત નહીં કર સકતા હૈ. વિકલ્પ પર લક્ષ કરકે નહીં કર સકતા હૈ. દ્રવ્યસ્વભાવમેં સર્વજ્ઞપદ પડા હૈ, વો દૃષ્ટિ કરનેસે સર્વજ્ઞકી પ્રતીત હોતી હૈ. સૂક્ષ્મ બાત હૈ થોડી. મૂળ અનંત કાલસે વાસ્તવિક તત્ત્વ ક્યા હૈ ઉસકી પિછાન નહીં, બાકી સબ ક્રિયાકાંડ કરીને મર ગયે, સુકાઈ ગયે. આતા હૈ ન 'સમયસાર'મેં. ક્લેશ કરો તો કરો અપવાસ ને વ્રત ને નિયમ ને તપ. આત્મા જ્ઞાનસે પ્રાપ્ત હોતા હૈ, આ ક્રિયાકાંડસે પ્રાપ્ત હોતા નહીં. સમજમેં આયા?

સર્વજ્ઞ સ્વભાવ... દેખો. સર્વ-જ્ઞ હૈ? સર્વ+જ્ઞ, સર્વ+જ્ઞ. સબકો જાને. સબકો જાનનેમેં ક્યા બાકી રહા? તીન કાલ તીન લોક એક સમયમેં ભગવાનકો જાનનેમેં આ જાતા હૈ. ઐસા તો આત્માકા અંદર સર્વજ્ઞસ્વભાવ હૈ. આહાહા! સર્વજ્ઞસ્વભાવમેંસે પર્યાયમેં સર્વજ્ઞ પર્યાય આયી. અંદરમેં ૬૪ પહોરી તીખાશ-ચરપરાઈ થી, વો બહાર આયી. એમ સર્વજ્ઞ એટલે ૬૪ એટલે પૂરો. રૂપિયે રૂપિયો સર્વજ્ઞસ્વભાવ અંદર હૈ, ઉસમેં એકાકાર હોકર સર્વજ્ઞ પર્યાય પ્રગટ હુઈ. તો યે તીન કાલ તીન લોક દેખનેવાલી એક સમયકી પર્યાય જિસકો પ્રતીતમેં આતી હૈ, ઉસકા પુરુષાર્થ સ્વદ્રવ્ય તરફ ઝુકે બિના સર્વજ્ઞકી પ્રતીત સચ્ચી હોતી નહીં. આરે! શું કહે છે આ સમજાણું કાંઈ? આહા! ભગવાન આમ સર્વજ્ઞ પ્રભુ! વો આતા હૈ કે નહીં 'પ્રવચનસાર'મેં? ભાઈ! ૮૦ ગાથા છે ને? 'પ્રવચનસાર'

जो जाणदि अरहंतं दव्वत्तगुणत्तपज्ज‌यत्तेहिं।
सो जाणदि अप्पाणं मोहो खलु जादि तस्स लयं॥

એ વખતે તો આ ગાથાય વાંચી નહોતી. શાસ્ત્ર હાથમાં આવ્યું નહોતું. પણ અંદરથી બાત આતી થી. આ (સંવત) ૭૨કી બાત હૈ. 'સમયસાર' તો પછી હાથમેં ૭૮મેં આયા. ૭૮. ઓગણપચાસ વર્ષ હુઆ. પચાસમેં એક કમ. યે બાત હૈ ૫૫ વર્ષ પહેલેકી, ૭૨ કી. અંતરસે આતી થી બાત કે આ નહીં. ક્યા કહતે હૈં યે બાત. ગુરુકો કહા કિ તુમકો ભી જો યે માન્ય ન હોય તો અમારે આ ગુરુ નહીં જોઈએ. આ સંપ્રદાય નહીં ચાહિયે. એમ તે દિ' એ વખતે. હમ વો બાત સુનના ચાહતે નહીં કે સર્વજ્ઞ, જિસકો સર્વજ્ઞ કહતે હૈં વો તીન કાલ તીન લોક દેખતે હૈં, ઐસી સર્વજ્ઞકી જિસકો શ્રદ્ધા હુઈ ઉસકો જનમ-મરણ ન મિટે ઐસા તીન કાલમેં હોતા નહીં. સમજમેં આયા? આહાહા!

લોકોને શોધ નહીં, અંતર આત્મા ચીજ ક્યા હૈ યે શોધનેકી દરકાર નહીં. બહારમેં..

બહારમેં.. એક તો સંસારકે પાપમેં પડા હૈ. આ બીડીયું ધંધા ને ઐસા ને ફૈસા.. જેને જેને હોય એ. તમારે એ.. આને વાસણનું. એય! તમારે શું છે? બીજું. જેને જે હોય એમાં જાણે ગુંચાણા હોય ૨૦-૨૦ કલાક. એમાંય નવરાશ એકાદ-બે કલાક મિલે તો સુનનેમેં મિલે અંધેરા. આ રાગ કરો ને ઐસા કરો ને પુણ્ય કરો, તુમ્હારા કલ્યાણ હોગા. આહા!

આંહીં તો કહતે હૈં પરમાત્મા. કુંદકુંદાચાર્ય કહતે હૈં, ઉસકા યહાં 'સમયસાર' નાટકમેં પહલે પ્રવેશમેં નામ લિયા હૈ. જીવતત્ત્વકા વર્ણન પીછે કરેંગે. જો 'સમયસાર'મેં હૈ વો પહલે પ્રવેશ કરતે હૈં, પ્રવેશિકા બનાતે હૈં કિ શુદ્ધ જીવદ્રવ્યકા નામ ઐસા કહના. ભગવાન તો સર્વજ્ઞસ્વભાવી પ્રભુ હૈ હોં. આહાહા! યે રાગવાલા નહીં, પુણ્યવાલા નહીં, શરીરવાલા નહીં, અલ્પજ્ઞ નહીં. ઐસા ભગવાન સર્વજ્ઞસ્વરૂપી ઉસને જો જાના હૈ...

વો તો ઉસમેં ભી કહતે હૈં, શ્વેતાંબરમેં યે સબ ભાષા કહતે હૈં, અર્થકી ખબર નહીં. શ્વેતાંબરમેં વો આતા હૈ, સ્તુતિમેં આતા હૈ. 'દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર ને કાળ, ભાવ રાજ નીતિએ ચાર જી..' રાજ નીતિ હૈ. પછી.. આજ્ઞા.. (શ્રોતા : કોઈ લોપે નહીં ભગવાનને). 'ત્રાસ વિના જડ ચૈતન્ય પ્રભુની કોઈ ન લોપે કાર જી' એમ શબ્દ હૈ. 'દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર ને કાળ, ભાવ રાજ નીતિએ ચાર જી, ત્રાસ વિના જડ ચૈતન્ય પ્રભુની કોઈ ન લોપે કાર જી.' કાર એટલે આજ્ઞા. ભગવાનની આજ્ઞા કોઈ લોપે નહીં. ભગવાનના જ્ઞાનમાં જૈસા દેખા હૈ ઐસી પર્યાય તે તે દ્રવ્યમાં તે તે સમયે હોગી. આ ભારે કામ આકરું! બાપુ! એમાં તેરા સ્વભાવકા માહાત્મ્ય દેખા હૈ. ભગવાન તું કૈસા હૈ? તેરા અલ્પજ્ઞપના ભી તેરા નહીં, યે રાગ તેરા નહીં, પુણ્ય, તેરા નહીં, શરીર તેરા નહીં. તેરા તો સર્વજ્ઞસ્વભાવ હૈ. સમજમેં આયા? યે સર્વજ્ઞકા તેરાપંથ હૈ. આહાહા!

સર્વજ્ઞ પ્રભુ, યે આત્મા હી સર્વજ્ઞસ્વરૂપ હૈ. આત્માકી બાત ચલતી હૈ કે નહીં? (શ્રોતા : એના તો નામ છે). એક સેકંડકે અસંખ્યવેં ભાગમેં તીન કાલ તીન લોક એક સાથ જાને ઐસી શક્તિમેં પડા હૈ ભગવાન, યે સર્વજ્ઞસ્વભાવીકો આત્મા કહતે હૈં. આહાહા! ભારે કામ ભાઈ આકરું! દુનિયાને આમ પહોંચવું અંદર હવે! હજી તો સાંભળવામાં આવે નહીં, એ વિચારે કે દિ', રુચિ કરે કભી ઔર પરિણમન કરે કભી? લાલચંદજી! આ બીડીઓમાં ને બીડીઓમાં જાય ધંધામાં, રસ્તામાં. જેને જે હોય એ. ટાણાં જ્યારે આવે, પછી શરીર નબળું પડી જાય. હાય! હવે કામ કરતું નથી. કામ કરવાના કાળે કર્યું નહીં ને પછી હવે શરીર બેસતું નથી. હમ બેઠ શકતે નહીં, આંખમેંસે પાની જાતા હૈ, કાનસે સુનતે નહીં. તો પહેલે કરને પહેલે. આહાહા!

આતા હૈ ન વો, 'છ ઢાળા'મેં આતા હૈ. (શ્રોતા : જબ લૌ ન રોગ...) હા, 'જબલૌ

ન રોગ જરા ગહે...' તબ લગ કરી લે આત્માકા કામ, નહીંતર પીછે નહીં હોગા. પુરુષાર્થ કમ હૈ તેરા. આહાહા! 'છ ઢાળા'મેં આતા હૈ. દોલતરામ. ક્યા કહા? (શ્રોતા : 'જબલૌં ન રોગ જરા ગહે, તબલૌં ઝટિતિ નિજ હિત કરૌ.') ઝટિતિ–ઝટ. રોગ, વૃદ્ધાવસ્થા કે મરણ ન આવે એ પહલે તેરા કામ કર લે. પછી એં.. એં.. થઈ જશે. શેઠ! આંહીં તો ઐસા હૈ ભગવાન! યે તો ભગવાન હૈ સબ આત્મા.

દેખો! છેલ્લે કહેશે. ભાઈ છેને છેલ્લો શબ્દ. છેલ્લો શબ્દ હૈ. એ તુમ્હારા નામ હૈ ઉસમેં દેખો. આખિર.. આખિરમેં. ભગવાન હૈ. નામ હોં, ભાવ નહીં. ભગવાન આત્મા હૈ. આહા! રાડ નાંખે અંદરથી. અરર... અરે! સુન તો સહી પ્રભુ! અભી નહીં. અભી નહીં તો કભી નહીં. (શ્રોતા : ઘડપણ આવે ત્યારે કરે ને?) ઘડપણ આવે ત્યારે મરી જશે ત્યારે? થઈ રહ્યું. ચોર્યાશીના અવતારમાં મરે છે એમ થાશે. જાય કાગડા, કૂતરા, કંથવા, ઢોરમાં અવતરશે. માયા ને કપટ ને કુટિલની વાત કર્યા હોય, આડો થઈ જશે આમ આડા-આડા વાંકા. વો ઢોર વાંકા હોતા હૈ ન ઐસા. તીરછા હોતા હૈ ન પશુ. ગાય, ભેંસ, ઉંદર, ખીસકોલી, ઘોડા ઐસા (તીરછા) હોતા હૈ. ઐસા (સીધા) નહીં. યે મનુષ્ય ઐસા (સીધા) હોતા હૈ, દેખો. ઐસા હોતા હૈ. ભગવાન કહતે હૈં કિ ક્યોં ઐસા હુઆ? કે પૂર્વે ટેઢાઈ બહોત કરી થી ઉસને—વંકાઈ, માયા, કપટ, કુટિલ ને દંભ. ઐસી ટેઢાઈ કરી થી કે ઉસકા શરીર ટેઢા હો ગયા. આત્મા તો ટેઢા હો ગયા, પણ શરીર ટેઢા હો ગયા ઉસકા.

'ગોમ્મટસાર'મેં.. તિર્યંચ છે ને. તીરછા.. તીરછા.. તીરછા કહતે હૈં. આહાહા! સમજમેં આયા? સર્વજ્ઞસ્વભાવી આત્મા હૈ. આહાહા! એક સ્વભાવ પણ કબૂલ કરે... મૈં તો સર્વજ્ઞસ્વભાવી આત્મા ઉસકો ભગવાન આત્મા કહતે હૈં. મૈં તો સર્વકા જાનનેવાલા હૂં ઐસા મેરા સ્વભાવ હૈ. કોઈ વિકલ્પકા કરના કે પરકા કરના કે પરસે લેના યે કુછ મેરેમેં હૈ નહીં. આહાહા! સંસારને મીઠાશથી સેવ્યો હોયને. ચંદ્રકાંતજી! મીઠાશથી સેવે એને ઘા વાગે આ તો. પોપટભાઈ! (શ્રોતા : ઘા વાગે તો ક્યાંક દવા લેવા જાય). પણ ઘા વાગવા દેતો નથી માળો!

'सर्वज्ञ'.. એક સમય નામ સેકંડકે અસંખ્યવેં ભાગમેં ભગવાન આત્મા સર્વજ્ઞ સ્વભાવી હૈ. આહા! શંકાનું સ્થાન ક્યાં ત્યાં? કે કબ મેરા કલ્યાણ હોગા? પણ કલ્યાણમૂર્તિ સર્વજ્ઞસ્વભાવ હૈ તેરા. ઐસી દૃષ્ટિ હુઈ તો કલ્યાણકો કબ્જે કર લિયા. સમજમેં આયા? કલ્યાણમૂર્તિ પ્રભુ વીતરાગમૂર્તિ સર્વજ્ઞસ્વભાવી—ઐસે આત્માકી પ્રતીત અંતર્મુખ સન્મુખ હોકર કી, સારા કલ્યાણકો કબ્જે કર લિયા. આહાહા! પણ સ્વતત્ત્વકી ક્યા શક્તિ હૈ, ક્યા માહાત્મ્ય હૈ ઉસકી ખબર નહીં. બધી પરની વાતું, સ્વ મૂકીને. 'સર્વજ્ઞ' સ્વભાવી.

'સિદ્ધ' હવે. લ્યો, આત્મા સિદ્ધ હૈ. આહાહા! 'સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો' આતા હૈ કે નહીં બનારસીદાસમાં. આવી ગયું આપણે. 'चेतनरूप अनूप अमूरति, सिद्ध समान सदा पद मेरौ'.. મેરા સ્વરૂપ તો સિદ્ધસ્વરૂપી હૈ. 'मोह महातम आतम अंग कियो परसंग महातम घेरौ'.. મૈં હૂં તો ઐસા, પર મેરી પર્યાયમેં રાગ અને પુણ્ય આદિ વિકલ્પકો મેરા માનકર મૈં મહાતમ અજ્ઞાન ઊભા કિયા. 'मोह महातम आतम अंग कियो परसंग महातम घेरौ, ग्यानकला उपजी अब मोहि...' મૈં તો સર્વજ્ઞ સ્વભાવી હૂં. રાગ નહીં, અલ્પજ્ઞ નહીં. જ્ઞાનસ્વભાવ... ઊપજી જ્ઞાનકળા. કેવળજ્ઞાન નહીં, પણ એ ત્યાં 'ग्यानकला उपजी अब मोहि, कहौं गुन नाटक आगम केरौ, जासु प्रसाद सधै सिवमारग वेगि मिटै भववास बसेरौ...' આહાહા! વો પહલે આ ગયા હૈ. સમજમેં આયા?

જુઓ, સબ આયા હૈ. ૧૧ પદ (ઉત્થાનિકા). ૧૧વે પદમેં આયા હૈ, દેખો, યે પાના હૈ નવ. નવ પાના હૈ ન નીચે. 'चेतनरूप अनूप अमूरति, सिद्ध समान सदा पद मेरौ'.. લ્યો સિદ્ધ. અહીં આપણે સિદ્ધ કહના હૈ ન. સિદ્ધ હૈ આત્મા. શક્તિએ, દ્રવ્યે, સ્વભાવે સિદ્ધ હૈ. આહાહા! ન હોય તો સિદ્ધપદ કહાંસે આયેગા? 'मोह महातम आतम अंग'.. પણ મૈં અજ્ઞાનસે પર ને રાગકો અપના માનકર, મિથ્યાત્વકા અંગ, અપને સ્વભાવમેં મિથ્યાત્વકા અંગ જોડ દિયા. 'कियो परसंग'.. મૈંને પરસંગ કિયા. પરને તો કુછ નહીં કિયા નહીં હૈ. 'महातम घेरौ'.. અજ્ઞાનનો ઘેરો થયો.

ग्यानकला उपजी अब मोहि, कहौं गुन नाटक आगमकेरौ।
जासु प्रसाद सधै सिवमारग, वेगि मिटै भववास बसेरौ॥

લ્યો, બનારસીદાસ પોતે કહે છે. 'સિદ્ધ' આયા ન ઉસમેં. 'સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો..' યે સિદ્ધ કહા, દેખો. સિદ્ધ હી મૈં હૂં સ્વભાવમેં—વસ્તુસે. આહાહા! દૃષ્ટિકા વિષય તો આત્મા સિદ્ધસમાન સ્વરૂપ હૈ. દૃષ્ટિ—સમ્યગ્દર્શનમેં અલ્પજ્ઞ અને રાગ આદિ ઉસકા વિષય હૈ નહીં.

'સ્વામી' છે એ તો. એ ત્રણ લોકનો નાથ અનંતગુણનો સ્વામી આત્મા છે. શું કહે છે? મૈં તો અપના શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપ સ્વ—અપના ધન ઉસકા મૈં સ્વામી હૂં. પત્નીનો પતિ હું નહીં એમ કહે છે. લક્ષ્મીપતિ નહીં. લક્ષ્મીપતિ—લક્ષ્મી જડનો પતિ જડ! નૃપતિ—આ નર—માણસનો પતિ રાજા કહે છે ને! ધૂળેય નથી હવે સાંભળને! લક્ષ્મીપતિ ને ધૂળપતિ ને લાખપતિ એમ કહતે હૈં કે નહીં? આમ જડનો ધણી!

આંહીં તો કહે, અપના આનંદ અને જ્ઞાન અનંત ગુણકા સ્વ-સ્વામી મૈં હૂં. આહાહા!

મૈં તો મેરા સ્વામી હૂં. મૈં તો રાગકા ભી નહીં ને પુણ્યકા નહીં ને પરકા સ્વામી હૂં (નહીં). ઐસા સ્વરૂપ ઉસકા હૈ. બહોત મકાન હૈ તમારે ત્યાં. મકાનકા સ્વામી નહીં? મકાનકા સ્વામી મકાન જડ. (શ્રોતા : મકાનના ક્યા ભાગના સ્વામી કહેવાય?) આખા મકાનના સ્વામી કહે, જુઓ. (શ્રોતા : ......ઘરના જેટલા જણ હોય એટલા કહે અમે સ્વામી). બધા કહે, બધા કહે અમે કરોડપતિ છીએ, બધા કહે અમે કરોડપતિ છીએ.

અને કન્યા જ્યાં વીસ વરસની હુઈ.. સબ કહતે હૈં કે મૈં કરોડપતિ. વીસ વરસની હુઈ અને જ્યાં સગાઈ કિયા, ખ્યાલમેં આયા કે ઓહો! મૂરતિયા હૈ, વીસ વરસકી ઉંમર હૈ ઔર લાખ-દો લાખકી પૂંજી હૈ. બસ, ખલાસ હો ગયા. કરોડપતિ.. કરોડપતિ માનતી થી, ફિર ગઈ દૃષ્ટિ. સંબંધ હુઆ, ફિર ગઈ દૃષ્ટિ. સબ કહતે હૈં, દીકરીને આપવું. પણ આ આપે નહીં કાંઈ ઝટ દઈને. પણ આ વહેંચણીમાં છોડીને—દીકરીને આપવું એમ કહે છેને, લડકીકો દેના. કોઈ આપે નહીં, બધા (એના) ભાગનું ખાય. (શ્રોતા : કાયદો એવો છે). કાયદો આવે તો આ બધા સંતાડી દે એવા છે બધા.

આંહીં કહે છે કે એ દીકરીને ખ્યાલ આવી ગયો. વીસ વરસકી ઉંમરમેં જ્યાં સગાઈ હુઈ. આ લક્ષ્મી અમારી નહીં હવે. એ કાને પડી વાત ત્યાં ફેર પડી ગયો, સ્વામીપણું (છૂટી ગયું). હવે તો એ વર અને ધણી એ. આ નહીં. ઘર અને વર આ. ખ્યાલમેં આ ગયા કે આ (કરોડ) તો (મારા) નહીં. દૃષ્ટિ ફરી ગઈ. એમ અજ્ઞાનીની દૃષ્ટિ થી કે મૈં રાગ હૂં અને પુણ્ય હૂં. દૃષ્ટિ ગુંલાટ ખાઈ ગઈ (તો) મૈં રાગ નહીં. જૈસી લડકીકી દૃષ્ટિ ફિરી, ઐસી હી દૃષ્ટિ ફિર ગઈ. ઓહો! મૈં તો મેરે અનંત આનંદ, જ્ઞાનકા સ્વામી હૂં કિ જો મેરી ચીજ હૈ. રાગ અને પુણ્ય યે મેરા નહીં, મૈં ઉસકા સ્વામી નહીં. આહાહા! કેટલી વાર લાગે? કાને પડી ત્યાં, અરે! હવે તો મા-બાપ આપે એ ખરું, પાંચ-પચાસ હજાર, લાખ-બે લાખ. બાકી કંઈ આપણે એના સ્વામી નથી. ઘરની ઓલી...

એમ પહલે જો અજ્ઞાનમેં રાગ અને પુણ્ય ને યે મેરા સબ થા ને મૈં સ્વામી થા. દૃષ્ટિ ગુલાંટ ખાઈ ગઈ. મૈં તો સર્વજ્ઞ સિદ્ધ સમાન હૂં. યે મેરી ચીજ ને ઉસકા મૈં સ્વામી હૂં. રાગાદિ મેરી ચીજ નહીં ને મૈં સ્વામી ઉસકા નહીં. સમજમેં આયા? ભારે વાતું ભાઈ! આવી મોંઘી વાતું, કહે. ઓલો કહે કે પચે નહીં. વળી એમ કીધું એક જણે. આ સત્ય ન પચે તો અસત્ય પચે? અસત્ય તો પચ્યું છે અનાદિકાળથી. ફેરા મારી, ગયો ચોર્યાશીના અવતારમાં ગોદાવા.

આંહીં ભલે રાજા હોય, હીરાના ઓલામાં (ઢોલિયામાં) પડ્યો હોય, લ્યો. બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી. ૧૬ હજાર દેવ સેવા (કરે), બત્રીસ હજાર રાજા ચામર ઢાળે. મરીને સાતમી નરકે

ગયો બીજી ક્ષણે. ફડાક દઈને હેઠે ઊતર્યો નીચે. એ તો બહારની ચીજ સંયોગી છે. એ ક્યાં રહ ગઈ તેરી? મમતા કરકે પાપ કિયા તો પાપના બોજા ચડ્યા તો ગ્યો હેઠે–નીચે. તેરી ચીજમેં તો કોઈ પુણ્ય ને પાપ કોઈ ચીજેય નહીંને. આહાહા! કિસકા સ્વામી? મેરા આનંદ, જ્ઞાન પૂર્ણ, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી સિદ્ધ સમાન ઉસકા મૈં સ્વામી. ધર્મ હોતે હી ઐસી દૃષ્ટિ હો જાતી હૈ એમ કહતે હૈં. બાકી બધા નામ લે ધરમ, ધરમ, ધરમ. સ્વતંત્ર હૈ.

'शिव'.. આત્મા શિવ હૈ. શિવ કોણ ઓલો શંકર નહીં. શિવનો અર્થ કલ્યાણમૂર્તિ. ઉપદ્રવ નહીં. શિવકા અર્થ ઐસા હૈ, જિસમેં કોઈ ઉપદ્રવ હી નહીં. ઉપદ્રવ બિનાકી ચીજ મૈં હૂં, ઉસકો શિવ કહનેમેં આતા હૈ. એ 'નમોત્થુણં'માં આવે છે. 'સિવમલયમરુમણંત..' આવે છે. શિવ હૂં. યે તો આત્માકો શિવ કહતે હૈં, અનાદિ અનંત શિવ હૈ. સુખકા ધામ પરમાત્મા હૈ. ઉપદ્રવ નામ દુઃખ જિસમેં ગંધ નહીં, ઈસકો આત્મા કહતે હૈં. તો શિવ હૈ, લ્યો.

'धनी' હૈ. અપને સ્વરૂપકે ધનકા ધની હૈ. ધની તો આત્માકો કહતે હૈં, આત્માકો. પૈસાવાળાને ધની, ધની કહતે હૈં, એ તો મફતના જડ છે. કેવો ધની? અપના આનંદ આદિ અનંત ગુણ વો અપના ધન હૈ ઔર અપના ધનકા વો ધની હૈ. આહાહા! એ આત્મા. પરકા ધણી હો જાતા હૈ તો અનાત્મા–જડ હો જાતા હૈ. દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ હોતી હૈ.

'नाथ' હૈ. નાથ આત્મા હૈ. નાથકા અર્થ કિ અપના શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપકી દૃષ્ટિ હુઈ, પ્રગટ હુઆ કે મૈં તો નાથ, પહલે અપના નાથ હી હૂં. ઔર નહીં પ્રગટ કરેલી પર્યાય પ્રગટ હોગી. વો (પ્રગટ) હૈ ઉસકો રખતે હૈં અને નહીં હૈ ઉસકો મિલાતે હૈં, ઉસકા નામ નાથ કહતે હૈં. આહા! ભગવાન આત્મા અપના નાથ હૈ. અપની સ્વરૂપલક્ષ્મીકી પ્રતીત હુઈ, જ્ઞાન હુઆ કે મૈં તો શિવસ્વરૂપી નાથ હૂં. જિતની પર્યાય પ્રગટ હુઈ ઔર (જિતની) પર્યાય પ્રગટ નહીં હુઈ ઉસકો મિલાયેગા. અંતર હોકર ઐસી પર્યાય પ્રગટ હોગી, તો ઉસકો યહાં નાથ કહનેમેં આતા હૈ. ... ક્ષણ-ક્ષણમેં ઉસકો નાથ કહતે હૈં ન.

'ईश'.. મૈં ઈશ્વર હૂં. લો, રાડ નાખે. આત્મા ઈશ્વર, અપના આત્મા ઈશ્વર હૈ. અપના કોઈ દૂસરા ઈશ્વર હૈ નહીં, નહીં હૈ તીનકાલમેં. કેમ બેસે? 'ईश' હૈ ન ઈશ. પછી 'जगदीश'. જગતકા મૈં ઈશ હૂં. જાનનેવાલા હૂં જગતકા. તીન કાલ તીન લોકકા મૈં જાનનેવાલા હૂં. ઔર 'भगवान' હૈ, લો. મૈં ભગવાન હૂં. આત્મા ભગવાન હૈ. આહાહા! 'ભગ' નામ જ્ઞાન અને આનંદકી લક્ષ્મી, 'વાન' નામ રૂપ. અપને જ્ઞાન અને આનંદકી લક્ષ્મીકા રૂપ ભગવાન હૈ. ઐસા નામ ઉતાર દિયા.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં. ૧૩, મહા સુદ ૩, શુક્રવાર તા. ૨૯-૧-૧૯૭૧
ઉત્થાનિકા પદ ૩૭ થી ૪૧ પર પ્રવચન (હિંદી)

चिदानंद चेतन अलख जीव समैसार,
बुद्धरूप अबुद्ध असुद्ध उपजोगी है।
चिद्रूप स्वयंभू चिनमूरति धरमवंत,
प्रानवंत प्रानी जंतु भूत भवभोगी है॥
गुनधारी कलाधारी भेषधारी विद्याधारी,
अंगधारी संगधारी जोगधारी जोगी है।
चिन्मय अखंड हंस अक्षर आतमराम,
करमकौ करतार परम विजोगी है॥३७॥

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–ચિદાનંદ, ચેતન, અલક્ષ, જીવ, સમયસાર, બુદ્ધરૂપ, અબુદ્ધ, અશુદ્ધ, ઉપયોગી, ચિદ્રૂપ, સ્વયંભૂ, ચિન્મૂર્તિ, ધર્મવાન, પ્રાણવાન, પ્રાણી, જંતુ, ભૂત, ભવભોગી, ગુણધારી, કળાધારી, વેશધારી, અંગધારી, સંગધારી, યોગધારી, યોગી, ચિન્મય, અખંડ, હંસ, અક્ષર, આત્મારામ, કર્મકર્તા, પરમવિયોગી–આ બધાં જીવદ્રવ્યના નામ છે. ૩૭

अर्थ :–चिदानन्द, चेतन, अलक्ष, जीव, समयसार, बुद्धरूप, अबुद्ध, अशुद्ध, उपयोगी, चिद्रूप, स्वयंभू, चिन्मूर्ति, धर्मवन्त, प्राणवन्त, प्राणी, जन्तु, भूत, भवभोगी, गुणधारी, कलाधारी, भेषधारी, अंगधारी, संगधारी, योगधारी, योगी, चिन्मय, अखण्ड, हंस, अक्षर, आत्माराम, कर्म-कर्ता, परमवियोगी–ये सब जीवद्रव्यके नाम हैं॥३७॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન : પહેલું નામ તો છે 'चिदानंद'... પહલા નામ ચિદાનંદ હૈ. જ્ઞાનાનંદ ઉસકા નામ હી હૈ. ચિદ્ નામ જ્ઞાન+આનંદ. યે તો જ્ઞાન અને આનંદકા સ્વરૂપ આત્મા. યે આત્માકા નામ ચિદાનંદ આત્મા. સહજાનંદ આત્મા. આત્માકા નામ હી સહજાનંદ હૈ. 'चेतन'.. એને ચેતન કહીએ. ચેતનારો છેને જાણનાર ચેતના. ચેતન પણ કહીએ. એ શુદ્ધ છે. 'अलख'—ઈન્દ્રિયથી જાણવામાં ન આવે એ રીતે અલખ પણ કહનેમેં આતા હૈ. અલખ. અલખ–લખ્યો ન જાય. અલખ નામ ઈન્દ્રિય અને વિકલ્પથી

જાણવામાં ન આવે, ઐસા આત્મા હૈ. અલખ. 'जीव'.. એ તો સાધારણ નામ છે. જીવ—સ્વરૂપે જીવે તે જીવ. જીવ ઉસકા નામ હૈ.

'समैसार'.. લ્યો. આત્માકા સમયસાર નામ હૈ. યે સમયસાર ગ્રંથ હૈ ન. સમયસાર—સમ્+અય અને સાર. જિસમેં દ્રવ્યકર્મ, નોકર્મ, ભાવકર્મસે રહિત ઉસકા નામ સમયસાર. નામ હૈ. ૩૭, ૩૭. ૩૭ શ્લોક (પદ). તીન ઔર સાત. પાંચ નામ હો ગયા. 'समैसार'.. સમયસાર—સમ્+અય અને સાર. આત્માકો સમયસાર કહતે હૈં. ક્યોંકિ સમ્યક્ પ્રકારે અપને આનંદ અને જ્ઞાનકા પરિણમન કરકે, સાર નામ શરીર નોકર્મ, દ્રવ્યકર્મ જડકર્મ અને પુણ્ય-પાપકા ભાવ (વો) ભાવકર્મ—ઉસસે રહિત ઐસે આત્માકો સમયસાર કહનેમેં આતા હૈ. આત્મા હી સમયસાર હૈ, એમ કહતે હૈં. આહા! આ તો વાચક શબ્દો છે. વાસ્તવમેં આત્મા સમયસાર હૈ. આહાહા!

'बुद्धरूप'.. વો તો બુદ્ધરૂપ હૈ, જ્ઞાનકા પિંડ હૈ. 'શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન..' શ્રીમદ્‌માં આવે છે. બુદ્ધરૂપ હૈ. બુદ્ધરૂપ એકલો જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્મા હૈ. 'अबुद्ध'.. અપને સ્વરૂપકો નહીં જાનતે હૈં તો અબુદ્ધ ભી હૈ અજ્ઞાનમેં. પર્યાયમેં જબ લગ ન જાને આત્મા, તબ લગ અપને સ્વરૂપકા અબુદ્ધ હૈ—જાનનેવાલા નહીં. વો ભી આત્મા. અહીં ઐસે કહના હૈ કે અબુધ, જો અજ્ઞાન હૈ વો ભી આત્મા હૈ. અજ્ઞાન પરસે હોતા હૈ કિ પરકે કારણસે હોતા હૈ, ઐસા નહીં. અપની ચીજ જ્ઞાન અને આનંદકી નિધાન ઉસકો ન જાને ઔર રાગ આદિ અપના માને, વો અબુદ્ધ ભી આત્મા હૈ. આત્મા હી હૈ ન, યે કંઈ જડ નહીં હૈ. આહા! ઔર (અબુદ્ધ) ઐસે કહનેસે અજ્ઞાનપને, રાગ-દ્વેષપનેરૂપ ભાવ હોતા હૈ વો જીવકી દશામેં હોતા હૈ. 'અપનેકો આપ ભૂલકે હૈરાન હો ગયા.' પણ યે ભૂલતા હૈ વો અપનેસે ભૂલતા હૈ. કર્મસે, પરસે ભૂલતા નહીં. કેવુંક નામ ભાઈનું? ઓલા, એ નહીં. સામો, સામો. મેં કીધું, ઓલા મેનેજર છે. સાંભળે તો ખરા હવે. મેનેજર નથી. બીજા કોઈ હશે.

'भवभोगी'.. ભવકા ભોગનેવાલા ભી આત્મા હૈ. મનુષ્ય ગતિ, નરક ગતિકી વિકારી દશા ભોગનેવાલા આત્મા હૈ, વો કોઈ જડ ભોગતા નહીં. આહા! સુખ-દુઃખકી કલ્પના, ઉસકા ભોગનેવાલા અજ્ઞાની આત્મા હૈ, વો આત્મા ભોગતા હૈ. શરીરકા ધર્મ દૂસરા હૈ અને આત્માકા ધર્મ ભોગના ઐસા.... ભઈ, રોગ આદિ હૈ વો શરીરકા ધર્મ હૈ તો શરીર ભોગવે, વો તો દૂસરી ચીજ હુઈ. પણ રોગ વખતે પ્રતિકૂળતાકા અંશ દ્વેષ આતા હૈ, યે જીવ ભોગતા હૈ. શ્વાસ ચલતા હૈ ન બહોત, તો યે અજ્ઞાનપને રાગ-દ્વેષકા ભોક્તા, ભવકા ભોક્તા જીવ હૈ. જેમ સિદ્ધ પરમાત્માકી દશાકા ભોક્તા જીવ હૈ, ઐસે વિકારી પર્યાય, ભવકા ભોક્તા જીવ હૈ. પરકા ભોક્તા નહીં. જડકા—લડ્ડુ, દાળ, ભાત, શાકકા ભોક્તા આત્મા તીન

કાલમેં નહીં. વો તો જડ હૈ, જડકો ક્યા ભોગવે? પણ જડકે પ્રસંગમેં અનુકૂળમેં રાગ અને પ્રતિકૂલમેં દ્વેષ—મનુષ્યગતિ તો ગમ્ય અને અચ્છી હૈ, દેવગતિ અચ્છી હૈ, નરકગતિ ખરાબ હૈ, ઐસા રાગ અને દ્વેષકા, ભવકા ભોગનેવાલા આત્મા હૈ. કહો, સમજે?

'गुनधारी'.. ગુણનો ધરનાર. અનંત જ્ઞાન, દર્શન આદિ ગુણ છે ઉસકા ધરનેવાલા આત્મા હૈ. ઉસકો ગુણધારી કહતે હૈ. ગુણધારી–ગુણકા ધરનેવાલા. 'कलाधारी'.. આનંદ આદિ કલા, જ્ઞાન આદિ કલાકા ધરનેવાલા આત્મા હૈ. સમજમેં આયા? 'कलाधारी'. 'भेषधारी'.. સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ, સંસાર, રાગ આદિ ભેખકા ધરનેવાલા ભી આત્મા હૈ. સમજમેં આયા? રાગ-દ્વેષ ભી ભેખ હૈ ઔર સંવર, નિર્જરા ધર્મકી પર્યાય હો, વો ભી ભેખ હૈ, ત્રિકાળી દ્રવ્યકી અપેક્ષાસે. યે ભેખકા ધરનેવાલા આત્મા હૈ. શરીર, વાણી, મન પર હૈ. પરસે આત્મા નહીં અને આત્માસે શરીર નહીં. આહા!

જુઆ! આ 'સમયસાર નાટક.' બનારસીદાસ. જીવકો ઈતને નામસે જાનનેમેં આતા હૈ. 'भेषधारी'.. 'विद्याधारी'.. વિદ્યાકા ધરનેવાલા આત્મા હૈ. અજ્ઞાનકી વિદ્યા હો કિ જ્ઞાનકી. સમજમેં આયા? જ્ઞાનકી વિદ્યા ધરનેવાલા ભી આત્મા ઔર અજ્ઞાનકી વિદ્યા ધારનેવાલા ભી આત્મા, ઉસકો વિદ્યાધારી કહનેમેં આતા હૈ. 'अंगधारी'.. શરીરકા અંગકા ધરનેવાલા નિમિત્તસે કહનેમેં આતા હૈ. 'अंगधारी' હૈ ન અંગ. શરીરકા ધરનેવાલા વ્યવહારસે હૈ. 'संगधारी'.. રાગ આદિ સંગકા ધરનેવાલા આત્મા હૈ. સ્ત્રી, કુટુંબકે સંગકા ધરનેવાલા નહીં. રાગ અને દ્વેષકા સંગ કહા તો યે સંગકા ધરનેવાલા આત્મા હૈ. આહા!

'जोगधारी'.. જોગ—મન, વચન ને કાયા. શરીર જડ નહીં, પણ અંદર કંપન. આત્મામેં મન, વચન ને કાયા જડકે નિમિત્તસે અપનેમેં અપને કારણસે કંપન હોતા હૈ, યે જોગકા ધરનેવાલા આત્મા હૈ. 'जोगधारी'. ઔર 'जोगी'.. જોગકો ધરનેવાલા જોગી. ધર્માત્માકો જોગી ભી કહનેમેં આતા હૈ. સમજમેં આયા? સવળી દૃષ્ટિએ લ્યો તો અપને શુદ્ધ આત્મામેં યોગ કરકે નિર્મળ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન કરકે રહતા હૈ તો યે 'जोगधारी' હૈ. આ લોકો કહે, જોગ સાધન કરના-સાધન કરના યે બાત સબ જૂઠ હૈ. ધ્યાન.. ધ્યાન કરો ધ્યાન. કિસકા પણ ધ્યાન? ચીજ ક્યા હૈ સમજમેં આયા નહીં, શ્રદ્ધામેં આયા નહીં તો ધ્યાન કિસકા?

'जोगधारी' અપના જ્ઞાનસ્વરૂપ, આનંદસ્વરૂપ ઉસમેં જોગ–જોડાણ કરકે રહના વો 'જોગધારી' હૈ ઔર વો યોગી હૈ. આહાહા! શુદ્ધસ્વરૂપ પવિત્ર ભગવાન ઉસકી શ્રદ્ધા-જ્ઞાન કરકે શાંતિકા ધરનેવાલા યે 'जोगी' આત્મા હૈ. આત્માકો 'जोगी' કહતે હૈં. ભોગી ભી આત્મા ને જોગી ભી આત્મા. રાગ-દ્વેષકા ભોગનેવાલા ભી આત્મા ને આનંદકા ભોગનેવાલા ભી આત્મા.

'चिन्मय'.. એ ચિન્મૂર્તિ હતી, આ 'चिन्मय'.. યે તો જ્ઞાનમય વસ્તુ હૈ. જૈસે સક્કર મીઠાશરૂપ હૈ, ઐસે આત્મા જ્ઞાનમય હૈ. સક્કર મીઠાશમય હૈ, ઐસે આત્મા ચિન્–જ્ઞાનમય હૈ. કેટલા નામ દિયા હૈ. 'अखंड'.. ભગવાન અખંડ વસ્તુ હૈ, ખંડ નહિ કંઈ. અસંખ્ય પ્રદેશ હોતે છતે અભેદ અખંડ હૈ. ટુકડા નહીં હૈ ઉસમેં કે ભઈ, યે આંગળીકા ટુકડા ભિન્ન હૈ (ઔર) યહાંકા ટુકડા ભિન્ન હૈ. આત્માકે પ્રદેશમેં સબ અખંડ, અસંખ્ય પ્રદેશે અખંડ હૈ. 'हंस' હૈ. 'हंस' કહતે હૈં ઉસકો. ક્યોંકિ રાગ-દ્વેષ ઔર સ્વભાવકો ભિન્ન કરનેકી તાકાત રખતા હૈ તો 'હંસ' કહનેમેં આતા હૈ. ભેદજ્ઞાન કરનેકી તાકાત રખતા હૈ, તો હંસ હૈ હંસલા. ઉસકો કહતે હૈં... ભજનમેં આતા હૈ. ભજનમેં ભી આતા હૈ. બહોત સુનતે થે ન પહલે.

'મારો હંસલો નાનો ને દેવળ જૂનું થયું. જૂનું થયું રે દેવળ જૂનું થયું,' આ શરીર દેવળ. જૂના નામ જીર્ણ હુઆ. સમજમેં આયા કે નહીં? નહીં આતા હૈ? શબ્દ તો તુમ્હારા હૈ. જૂના હૈ. જીર્ણ હવે કયા શબ્દ? જીર્ણ હુઆ. (શ્રોતા : પુરાના હુઆ). પુરાના હુઆ. જીર્ણ હુઆ. દેખો યે ક્યા હૈ? 'મારો હંસલો નાનો ને દેવળ જૂનું થયું.' પુરાનું થઈ ગયું. ઓલો હંસલો નાનો (આત્મા) ઐસા ને ઐસા હૈ. ઉસમેં કંઈ વૃદ્ધાવસ્થા કે બાલ અવસ્થા હૈ નહિ. આહાહા! વો ભજન આતા હૈ. હમ બહોત શીખતે થે ન. ભજન ગાતે થે ન પહલે. સમજમેં આયા?

ભગત પહેલેથી કહેવાતા હતા, નાની ઉંમરથી. દુકાનનો ધંધો કરીએ તોય કહેવાઈએ ભગત. બહુ રસ નહીને (એટલે લોકો કહેતા), ભગત છે ભગત એ. કહે છે કે હંસલો... પ્રભુ આત્મા હંસ. હંસ ને પરમહંસ નહિ કહતે હૈં? પરમહંસ કિસકો કહતે હૈં? રાગ-દ્વેષ, અજ્ઞાનસે હટકર અપને સ્વરૂપકે આનંદકા અનુભવ કરે ઉસકા નામ હંસ કહતે હૈં. અને વિશેષ વીતરાગ દશા પ્રગટ કરે ઉસકા નામ પરમહંસ હૈ. લૂગડા પહેરી લિયા બહારના રાતા અને પીળા ને હાથે લકડી હૈ, વો હંસ હૈ, ઐસા નહીં હૈ. સમજમેં આયા? 'हंस'.

'अक्षर'.. લ્યો, અક્ષરધામ આયા. 'अक्षर' હૈ. કોઈ દિ' ખરે નહિ કભી. અનાદિ-અનંત અવિનાશી ભગવાન આત્મા હૈ.. હૈ.. ક્ષીરના (ખિરના)–નાશ હોના કભી હૈ નહિ. યે અક્ષરધામ આત્મા હૈ. સ્વામીનારાયણમેં કહતે હૈં ન (કિ) અક્ષરધામમેં ગયા. અક્ષરધામ ન્યાં ક્યાં હતો? એ તો આંહીં છે અક્ષરધામ. (શ્રોતા : નામ રાખ્યું છે અક્ષરધામ). ન્યાં ક્યાં છે? આંહીં તો અક્ષરધામ આત્મા હૈ. (શ્રોતા : આ ભાવની વાત કરે છે). સમજમેં આયા? આત્મા રાગ અને દ્વેષકે, પુણ્ય-પાપકે વિકલ્પકો છોડકર અપની અવિનાશી શક્તિ હૈ ઉસકો પ્રગટ કરે, વો હી અક્ષરધામ હૈ. આહાહા!

'आतमराम'.. અપને સ્વરૂપમેં–નિજપદ રમે સો રામ કહીએ. નિજપદ રમે.... અપના જ્ઞાન અને આનંદસ્વરૂપ ઉસમેં રમે ઔર વિકારસે હટ જાયે, ઐસે ભાવકો, ઐસે દ્રવ્યકો આતમરામ કહતે હૈં. સમજમેં આયા? 'करमकौ करतार'.. આત્મા જ પોતે ભાવકર્મ વિકારીકો કરનાર હૈ. જડ કર્મ-બર્મ ઉસકો વિકાર કરાતે હૈં, ઐસા હૈ નહીં. આહાહા! અજ્ઞાનપને સ્વરૂપકા ભાન નહિ, મૈં જ્ઞાન અને આનંદ હૂં ઐસી દૃષ્ટિકે અભાવમેં વો પુણ્ય-પાપ વિકલ્પકા કર્તા તો આત્મા હી હૈ. 'કરે કર્મ સો હી કરતારા, જો જાને સો જાનનહારા..' જાનનહાર કરે નહિ અને કર્તા વો જાને નહિ... તો રાગ-દ્વેષકા કર્તા આત્મા હૈ. કર્મ હૈ ન કર્મ. 'करमकौ करतार'.. વિકારીભાવકા કર્તા. જડકા કર્તા વ્યવહારસે કહનેમેં આતા હૈ. ખરેખર તો અપને સ્વરૂપકો ભૂલકર વિકારી શુભ-અશુભભાવ જો હૈં—દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ યે શુભભાવ; હિંસા, જૂઠ, ચોરી અશુભભાવ—ઉસકા કરનેવાલા અજ્ઞાની આત્મા હી હૈ.

'परम'.. લ્યો. परम विजोगी.. આખો શબ્દ લીધો છે. परम विजोगी.. રાગસે તદ્દન પરમ વિયોગી આત્મા હૈ. શુદ્ધ ચૈતન્યઘન યે રાગસે, પુણ્યકી ક્રિયાસે પરમ વિયોગી હૈ. ઉસમેં પરમ વિયોગ હૈ. વિકારકા પરમ વિયોગ ઉસકો યહાં આત્મા કહતે હૈં. લ્યો, એટલા નામ સાધારણ દિયા. પહલે કલ આયા થા 'શુદ્ધ'. હવે, આકાશકા નામ. યે તો પ્રવેશ કરાતે હૈં ન. કિ ઐસા-ઐસા નામ આયેગા ઉસમેં સમજ લેના કિ યે નામ જીવકા હૈ, યે નામ આકાશકા હૈ. ઐસા ભિન્ન-ભિન્ન નામ આયેગા.

આકાશ પદાર્થ હૈ અરૂપી લોકાલોક વ્યાપક. લોક—ચૌદ બ્રહ્માંડ ઔર ખાલી (અલોકાકાશ મિલકર) વ્યાપક આકાશ હૈ. અરૂપી હૈ, અનંતપ્રદેશી હૈ, એક વસ્તુ હૈ. ઉસકે નામ શાસ્ત્રમેં ક્યા ચલતે હૈં. ભિન્ન—ભિન્ન નામ ચલતે હૈં, એમ કહતે હૈં.

खं विहाय अंबर गगन, अंतरिच्छ जगधाम।
व्योम वियत नभ मेघपथ, ये अकाशके नाम॥३८॥

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–ખં, વિહાય, અંબર, ગગન, અંતરિક્ષ, જગધામ, વ્યોમ, વિયત, નભ, મેઘપથ–આ આકાશનાં નામ છે. ૩૮.

अर्थ :—खं, विहाय, अम्बर, गगन, अन्तरिक्ष, जगधाम, व्योम, वियत, नभ, मेघपथ—ये आकाशके नाम हैं॥३८॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'खं'.. ઉસકો—આકાશકો 'खं' કહતે હૈં. 'ખ' એટલે આકાશ. ખગ.. ખગ.. પંખીકો કહતે હૈં, સૂર્યકો ખગ કહતે હૈં. ખ—આકાશ, ગ—ગમન કરનેવાલા. આકાશમાં ગમન કરે તે સૂર્ય. સૂર્યકો ખગ કહતે હૈં અને પક્ષીકો ભી ખગ કહતે હૈં. સમજમેં આયા? 'ખગ પદ ગગન મીનપદ જળમેં, જો ખોજે સો બોરા'. ખગ પદ ગગન... ખગ. ખ નામ આકાશમાં ગમન કરનેવાલા પંખી. કહાં ચલા (થા) ઐસા પગ કોઈ ગોતે—શોધે, વો મૂરખ હૈ. ન્યાં પગ ક્યાં પડા હૈ નીચે?

ખગ પદ ગગન... ગગન—આકાશમેં પંખીકા પગ... યહાં ઉડા થા, યહાં પગ થા, યહાં પગ થા. મૂરખ હૈ? ન્યાં ક્યાં પગ હૈ? ખગ પદ ગગન, મીન પદ જળમેં.. અને માછલાનાં પગ પાણીમાં શોધે. મચ્છી ચલી હો.. મૂરખ હૈ, ન્યાં ક્યાં પગ હૈ? જો ખોજે સો બોરા. એમ આનંદઘન ચેતન અંદર ખેલે. આત્મા અખંડ આનંદ... યે રાગમેં ને પુણ્યમેં આત્મા શોધે, મૂરખ હૈ. સમજમેં આયા? જેમ આકાશમેં પંખીકા પગ ગોતે યે મૂરખ હૈ. બોરા એટલે મૂરખ. જલમેં મચ્છીકા પદ ગોતે યે મૂરખ. ઐસે દેહ અને પુણ્ય-પાપકા રાગમેં આત્મા ગોતે, વો મૂરખ હૈ. ગોતે કહતે હૈં કિ નહિ. શોધે—ઢૂંઢે ઉસમેં, મૂરખ હૈ. 'खं' ઉસકો કહતે હૈં લ્યો, આકાશકો.

'विहाय'.. યે આકાશકા નામ હૈ. 'विहाय'.. 'अंबर'.. યે આકાશકા નામ હૈ. અંબર કહતે હૈં ન. દિગંબર-દિગંબર. આકાશ જિસકા અંબર હૈ. વસ્ત્ર નહીં જિનકો. દિગંબર. 'દિગ્' નામ આકાશ. 'અંબર' હૈ વસ્ત્ર (જિસકા). અહીં 'અંબર' આકાશકો કહતે હૈં. 'गगन'.. વો તો કહા. ગગન કહેવાયને ગગ્.. આકાશકો ગગન કહતે હૈં. 'अंतरिच्छ'.. કોઈકા આધાર નહીં ઉસકો. આકાશકા આધાર આકાશ. અરૂપી મહાપદાર્થ સર્વવ્યાપી, જગત ઔર અલોકમેં વ્યાપક વો 'અંતરીક્ષ' હૈ.

'जगधाम'.. યે જગતકા સ્થાન. આખી દુનિયા જિસમેં રહતી હૈ વ્યવહારે, ઐસે આકાશકો 'જગધામ' કહતે હૈં. 'व्योम'.. આકાશકા નામ હૈ. 'वियत'.. યે આકાશકા નામ હૈ. 'વિયત' એટલે વિસ્તાર. વિસ્તાર હૈ ન વિસ્તાર આકાશકા. 'नभ'.. વો આકાશકા નામ હૈ. નભ. ઔર 'मेघपथ'.. મેઘકા પથ—વરસાદકા રસ્તા. વાદળા ચલતે હૈ ન. યે અરૂપી આકાશ હૈ ઉનમેં ચલતે હૈં. 'मेघपथ'—વરસાદ મેઘકા વો પંથ, પંથ હૈ. 'ये अकाशके नाम'.. લ્યો. 'अकाशके नाम' (એમ) આંહીં શબ્દ છે ને. આકાશ નામકા પદાર્થ હૈ હોં અરૂપી. ભગવાનને દેખા હૈ. યે આકાશ ઈતના નામસે પ્રસિદ્ધ હૈ, વિશેષ નામ બહોત હૈં. હવે કાળકા નામ.

जम कृतांत अंतक त्रिदस, आवर्ती मृतथान।
प्रानहरन आदिततनय, काल नाम परवान।।३९।।

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–યમ, કૃતાંક, અંતક, ત્રિદશ, આવર્તી, મૃત્યુસ્થાન, પ્રાણહરણ, આદિત્યતનય–એ કાળનાં નામ છે. ૩૯.

अर्थ :–यम, कृतांक, अन्तक, त्रिदश, आवर्ती, मृत्युस्थान, प्राणहरण, आदित्यतनय— ये कालके नाम हैं।।३९।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'जम'.. 'जम'.. આ જમ આવે એ નહિ, એમ કહતે હૈં. જમ આતા હૈ ન લેનેકો. કૌન આતા હૈ ધૂળ. કાળકો હી 'જમ' કહતે હૈં. જે સમયે દેહ છૂટનેકા કાળ હૈ ઉસકો હી 'જમ' કહતે હૈં. આવે છેને વો ફોટામાં આતા હૈ કંઈક, નહિ? (શ્રોતા : જમકે દૂત). જમકા દૂત અને વો શંકરકા લિંગ હૈ. ઉસમેં એક આદમી હૈ, તો જમ આયા પાડા ઉપર ચડકર. પાડા સમજે ભેંસા. ભેંસા ઉપર ચઢકર જમ આયા. આતા હૈ ફોટોમેં આતા હૈ. દેખા હૈ ન, હમને તો બહોત દેખા હૈ ન સારા. ચિત્ર આવે છે. એક ભેંસા થા. ઔર ભેંસા ઉપર જમ બૈઠા હૈ. એક માણસકો લેનેકો (આતા હૈ). તો વો માણસને શંકરકે લિંગકો પકડ લિયા કે મને બચાવો. ઐસા ફોટા, બડા ફોટા હૈ. દેખ્યું છેને કાંઈ? એમ જમ–બમ કોઈ લેને આતા નહીં, ધૂળેય લેને આતા નહીં. આમાં એમ કહે, સ્વામીનારાયણ લેનેકો આતે હૈં. એય! કહે છેને. કોણ લેવા આવે? એ કાળની મુદત ઉસકો હી 'જમ' કહતે હૈં. આહાહા! સમજમેં આયા? વસ્તુકી સ્થિતિ ઐસી હૈ. 'जम'

'कृतांत'.. લ્યો, કાળને 'કૃતાંત' કહતે હૈં. અંત આવ્યોને કાળનો. અંત, અંત એટલે પૂરું કરનાર કાળ. 'कृतांत'.. 'अंतक'.. લ્યો, અંતનો કરનારો-અંતનો કરનારો. દેહની સ્થિતિ પૂરી થાય એ કાળ. કોઈ પણ મુદત થઈ એ અંત..... 'त्रिदस'.. લ્યો, અહીંયાં ત્રિદસ કહે છે કાળને. (શ્રોતા : તેરમું કરે છેને). એ તો વળી લોકો તેરમું કરે છે. પણ આમ તો સમુચ્ચય આ શબ્દ છે. એ તો વૈષ્ણવમાં તેરમું કરે છે. વૈષ્ણવમાં તેરમુ કરે. બાર દિ' પછી તેરમું દા'ડા કરતે હૈં. દા'ડા સમજે? મરી ગયાનું ભોજન મૃત્યુભોજન. અને આ ત્રિદસ આંહીં શબ્દ હૈ. દેવને ત્રિદસ કહે છે.

'आवर्ती'.. પરાવર્તન કરનેવાલા અંશકો કાળ કહતે હૈં. 'आवर्ती'.. જડ ને ચૈતન્યકો પલટતે હૈં. યે પલટનેકી પર્યાયકો ભી કાળ કહતે હૈં. આવે છેને ભાઈ સ્વકાળ. આહાહા! નિશ્ચયકાળ એ છે. આત્મા અને જડ સમય-સમયમેં પરિવર્તન કરતે હૈં, ઉસકા નામ હી કાળ

હૈ. ભગવાનને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ લિયા હૈ કે દરેક પદાર્થ અપના દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવસે હૈ ઔર પર દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવસે નહીં હૈ. પ્રત્યેક પદાર્થ અપના દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ—ગુણ-પર્યાયકા પિંડ, ક્ષેત્ર નામ અવગાહન, કાળ નામ દશા, ભાવ નામ શક્તિ. આહાહા! બહુ થોડામાં સમાડી દીધું છે. વો સપ્તભંગીકા પહલા બોલ હૈ. અપને સ્વચતુષ્ટયસે અસ્તિ, પરચતુષ્ટયસે નાસ્તિ. હૈ કિ નહીં? વો અપની પર્યાય જો હૈ વો હી સ્વકાળ હૈ. સમજમેં આયા? તો ઉસકો અહીંયાં 'આવર્તી' કહતે હૈં. 'આવર્તી'—બદલના.

'मृतथान'.. લ્યો આવ્યું. એ મરવાનું સ્થાન એને કાળ કહે છે. કે ભઈ કાળ જમડા લઈ ગયા. કોણ જમડો લેતો'તો? જમડો આવે પીછે કોણ પકડે એને? આહા! એ તો અરૂપી છે ચૈતન્યઘન. ઉસકી દેહની સ્થિતિ—મુદ્દત હોગી પૂરી ઉસકો 'मृतथान' કહતે હૈં. 'प्रानहरन'.. લ્યો ઠીક. આ દસ પ્રાણ હૈં ન—પાંચ ઈન્દ્રિય, મન, વચન, કાય, શ્વાસ અને આયુષ્ય છૂટી જાય ઉસકો 'प्रानहरन', યે કાળકો 'પ્રાણહરણ' કહતે હૈં. આહાહા!

'आदिततनय'.. એ સૂર્યનો પુત્ર. આદિત્ય—સૂર્ય. આદિત્ય હૈ ન, આદિ આ દિવસની આદિ કરનાર હૈ ન. સૂર્ય હૈ દિવસની આદિ કરનાર. આદિત્ય.. આદિત્ય. સૂર્ય આદિનો કરનાર. ઉસસે કાળકા માપ હોતા હૈ ન. તો 'आदिततनय'.. યે કાળ સૂર્યકા પુત્ર હૈ. સૂર્યની ગતિનું માપ દેવામાં નિમિત્ત માટે તેને 'आदिततनय' કહનેમેં આતા હૈ. આ તો અધ્યાત્મની વાત છે ભૈયા. બહારની સાથે કાંઈ મેળ ખાય એવું નથી. આહાહા! 'काल नाम परवान'.. લ્યો. 'काल नाम परवान'.. ये कालके नाम हैं.. 'परवान'.. હા, પ્રમાણ. કાલનું પ્રમાણ છે કાલનું.

પુણ્યનાં નામ હવે. કિતને નામસે પુણ્ય પરખનેમેં—જાનનેમેં આતા હૈ.

पुन्य सुकृत ऊरधवदन, अकररोग शुभकर्म।
सुखदायक संसारफल, भाग बहिर्मुख धर्म॥४०॥

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–પુણ્ય, સુકૃત, ઊર્ધ્વવદન, અકરરોગ, શુભકર્મ, સુખદાયક, સંસારફળ, ભાગ્ય, બહિર્મુખ, ધર્મ–એ પુણ્યના નામ છે. ૪૦.

अर्थ :—पुण्य, सुकृत, ऊर्ध्ववदन, अकररोग, शुभकर्म, सुखदायक, संसारफल, भाग्य, बहिर्मुख, धर्म—ये पुण्यके नाम हैं॥४०॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'पुन्य'.. શુભભાવકો ભી પુણ્ય કહતે હૈં ઔર પરમાણુ બંધે ઉસકો ભી પુણ્ય કહતે

હૈ. સવારમાં કહ્યું'તું, નહિ? 'લક્ષ્મી ખરચે ખૂટે નહિ, પુણ્ય ખૂટે લક્ષ્મી ખૂટ જાતી હૈ'. પૂર્વકા જો પુંજ પડા હૈ જડ પરમાણુ, વો જો ખલાસ હો ગયા, પૈસા ખરચે બિના ખૂટ જાતા હૈ. ખરચે ખૂટતી નથી. ઐસા પુણ્ય ઉસકો કહતે હૈં. પુણ્યકા દો પ્રકાર—એક દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિકે પરિણામકો પુણ્ય કહતે હૈં ઔર ઉસસે પરમાણુ બંધે ઉસકો જડ પુણ્ય કહતે હૈં. આ ભાવ પુણ્ય અને વો જડ પુણ્ય. 'सुकृत'.. શુભભાવકો સુકૃત કહતે હૈં ન લોકો. સારા કામ કર્યાં, એમ કહે. પાપની અપેક્ષાએ, શુભભાવ—દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, જાત્રા વો સબ સુકૃત હૈ. સુકૃત કહો કે પુણ્ય કહો. એમ જ કહેને લોકો ભઈ, આ ઠીક કર્યું. હૈ પુણ્ય, ધર્મ નહિ. સમજમેં આયા? કેટલા નામથી પિછાનતે હૈં, દેખો. ગૃહસ્થ હૈ વે તો.

'ऊरधवदन'.. પુણ્યભાવસે ક્ષેત્રસે ઊંચા હોતા (-જાતા) હૈ. એનું મોઢું ઊંચું છે, કહે છે. સ્વર્ગમાં જાય, આ ધૂળના શેઠિયા થાય, એ બધું પુણ્યના કારણે માટે 'ऊरधवदन' કહનેમેં આતા હૈ. પરમાર્થ નહિ હોં, વ્યવહારકી બાત હૈ. લોકમાં તો એમ કહેને. આમ જુઓ, સર હુકમીચંદ નિકલતે થે બજારમેં. ઈન્દોર. પૈસા, નામ, કેટલી ખમ્મા.. ખમ્મા.. માણસો દુકાનદાર હોયને હેઠે ઊતરી જાય. ખમ્મા... વગર મુગટના રાજા, એમ કહે. ઈન્દોર. સર હુકમીચંદ. અહીંયાં તો તીન બાર આ ગયે, તીન બાર આયે થે. એકકી સાલ, દોકી સાલ, તીન—એક, દો, તીન (સાલ). તીન બાર આયે થે. લોકોને.... હાઈટ અને કપડાં—બપડાં એવા પહેરે, ઓલી ટોપી જરીની, છત્રી, જરીનાં જોડા ઔર સત્તર લાખકા લીધેલા એક હાર ગળેમેં થા. ફોટો હૈ ઉધર.

પહલે આયે થે ન જબ. એકકી સાલમેં આયે થે. છબીસ વર્ષ હુઆ. સત્તર લાખકા (હાર), પણ સીત્તેર લાખમાં ન મળે ઐસા થા. અપને યહાં થે ન નાનાલાલભાઈ, (એમણે) કીધું. ૭૧કી સાલમેં ૧૭ લાખકા લિયા થા હાર. લીલા કટકા, પથ્થરના કટકા લીલા. (શ્રોતા : ડોકમાં બોજો). આંહીં બોજો લાગે મને તો, કીધું, આ શેર-સવાશેર-દોઢ શેરનો હાર. એય શેઠ! પાંચ-પાંચ, છ દિ' રહે પાંચ દિ'. ત્રણ વાર આયે થે. રાજકુમાર એક વાર આયે થે. ઉસકા લડકા હૈ ન. આંહીં તો કહતે હૈં કે આ ભઈ... ક્યા કહા?

'ऊरधवदन'.. પુણ્ય દુનિયામેં ઊંચા કહનેમેં આતા હૈ. પુણ્યકા મુખ હી ઊંચા હૈ. શેઠાઈ, દસ-દસ. પંદર-વીસ હજારકા માસિક પગાર. કહો, એ બધા પુણ્ય 'ऊरधवदन'. 'अकररोग'.. રોગ નહિ કરનેવાલા પુણ્ય. પુણ્યસે કાંઈ રોગ હોતા હૈ? એ પુણ્યને અકરરોગ (કહે). અકર—નહિ કરનેવાલા, રોગ નહિ કરનેવાલા યે પુણ્ય. 'शुभकर्म'.. એ શુભભાવકો ભી શુભકર્મ કહતે હૈં ઔર શાતાવેદનીય બંધાય યે શુભકર્મ કહતે હૈં. આહા!

છેને ભાઈ.. એમ કહે છે હોં શાંતિલાલ ખુશાલ. એ કહે, હું ક્યાં ગોતને જાતા હૂં

લક્ષ્મી, પણ મને જ્યાં ત્યાં લક્ષ્મી દેખાય તેમાં હું શું કરું? શાંતિલાલ ખુશાલ ગોવા. પહેલા સાધારણ હતા. આંહીં લીંબડી પાસે ગામ એક હૈ પાનસણા. આપણા ભાઈ નહિ પ્રેમચંદભાઈ? એના મામાના દીકરા, સગા મામાના દીકરા. થોડા સાધારણ થા, પીછે ચાલીસ કરોડ, હવે બે અબજ ચાલીસ કરોડ. તો કહતે હૈં કિ હમ ક્યા કરતે હૈં લાનેકો. જમીનમેંસે નિકલતા હૈ પુણ્ય હમારા, તો ક્યા કરે? સમજમેં આયા? યે શુભકર્મ હૈ, ધર્મ નહિ. માળા શુભકર્મમાં તો ફાટી જાય પ્યાલા કે અમે શું છીએ! આહાહા! ધૂળ હૈ. યે તો પુણ્ય હૈ અને પુણ્યકા ફળ સંયોગ મિલના. પુણ્યકા ફળ ક્યા આત્મા પ્રાપ્ત હોતા હૈ ઐસા હૈ પુણ્યમેં?

'सुखदायक'.. દુનિયામેં હોં. સંસારફળ જુઓ. દુનિયામેં સુખદાયક હૈ. લોકો એમ માને છે કે અમે સુખી છીએ, પૈસે ટકે બાદશાહી છે. એમ કહતે હૈં ન લોકો. (શ્રોતા : છે તે કહે ને). ના, ધૂળેય નથી. હૈ ક્યાં? ઓલા પૈસા હોય તોય શેઠ ઘરે આમ સડે ને ઉં.. ઉં.. કરીને એમ પડ્યા રહેશે એકકોર. (શ્રોતા : હમણાં ઈસ્પિતાલમાં ગ્યા'તા). ગયા હતા હમણાં ઈસ્પિતાલમાં. પાપનો ઉદય થઈ એ સંયોગ એવા આવે, એમ કહતે હૈં. એ સંસારના ફળ છે ભાઈ. એમાં આત્માકા ફળ કુછ હૈ નહિ. આહાહા!

'भाग'.. ભાગ્ય કહો કે પુણ્ય કહો, પુણ્ય કહો કે ભાગ્ય કહો. ભાઈ! હમારા ભાગ્યમેં લિખા થા તો મિલા, કહતે હૈં ન લોકો. ભાગ્ય નામ પરમાણુ હૈ પુણ્યકા. પૂર્વે કોઈ શુભભાવ હુઆ હો. ઐસા શુભભાવ તો એકેન્દ્રિયમેં ભી હોતા હૈ. નિગોદકા જીવ હૈ (જો) કભી ત્રસ નહીં હુઆ ઉસમેં ભી વો ભાગ્ય—પુણ્યભાવ હોતા હૈ. વો કંઈ નવી ચીજ (નહિ હૈ). આ બટાટા, સકરકંદ હોતા હૈ ન આલૂ.. આલૂ. આલૂમેં એક કટકીમેં અસંખ્ય તો શરીર હૈ. એક રાઈ જિતના ટુકડા લ્યો આલૂકા, તો અસંખ્ય ઔદારિક શરીર હૈં ઔર એક શરીરમેં અભી તક સિદ્ધ હુએ ઉસસે અનંતગુને જીવ હૈં. ઉસકો ભી પુણ્ય હોતા હૈ અંદરમેં. શુભભાવ હૈ ન. ભલે મન નહિ, વાણી નહિ, આહાર દેનેકી ચીજ નહિ, કોઈ પાત્ર નહિ. પણ ભાવ આત્માકા હૈ વહાં બહારકા ક્યા કારણ હૈ? આહા! નિગોદમેં ક્ષણમેં ઐસા શુભભાવ બાંધતે હૈં, ક્ષણમેં પાપ બાંધતે હૈં—ઐસા ભગવાનકા વચન હૈ. તો ત્યાં ભી પુણ્ય હૈ, પણ યે શુભકર્મ હૈ.

'बहिर्मुख'.. દેખો હવે. પુણ્ય બહિર્મુખ દૃષ્ટિનો ભાવ છે, અંતર્મુખ ભાવ નહિ. (શ્રોતા : વખાણ કરી કરીને પાછું છેકી નાખ્યું). છેકી નાખ્યું. ભગવાન આત્મા અંતર્મુખકા ભાવ સ્વભાવ સન્મુખ હો વો તો સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન, પરમાર્થધર્મ હૈ. પણ યે તો બાહ્ય બહિર્મુખ હૈ. પર ઉપર લક્ષ કરનેસે રાગકી મંદતા (હો, વો) બહિર્મુખ ભાવ હૈ, અંતર્મુખ ભાવ નહિ.

આહાહા! કેટલું ચીતર્યું છે. વર્ણન વિસ્તાર. અને 'धर्म'.. પુણ્યકો ધર્મ કહતે હૈં, વ્યવહાર ધર્મ, બંધ કા કારણ. બંધકા કારણ ઐસા પુણ્યકો વ્યવહાર ધર્મ કહનેમેં આતા હૈ, પરમાર્થ ધર્મ નહિ.

પાપકા નામ. હવે પાપ-પાપ.

पाप अधोमुख एन अघ, कंप रोग दुखधाम।
कलिल कलुस किल्विस दुरित, असुभ करमके नाम।।४१।।

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–પાપ, અધોમુખ, એન, અઘ, કંપ, રોગ, દુઃખધામ, કલિલ, કલુષ, કિલ્વિષ અને દુરિત—એ અશુભકર્મના નામ છે. ૪૧

अर्थ :–पाप, अधोमुख, एन, अघ, कंप, रोग, दुखधाम, कलिल, कलुष, किल्विष और दुरित—ये अशुभकर्मके नाम हैं।।४१।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

એ હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય ભોગવાસના ઉસકો 'पाप' પરિણામ કહતે હૈં. ઔર ઉસસે પરમાણુ જો બંધ જાય ઉસકો પાપ—જડપાપ કહતે હૈં. 'अधोमुख'.. પાપકા કરનેવાલા અધોમુખ જાતા હૈ. ઓલો ઊર્ધ્વગમન કહ્યું'તું. આહાહા! તીવ્ર પાપ કરતે હૈં તો નરકમેં જાતે હૈં. આ બધા રાજા-મહારાજાઓ આમ ઉડાતે હૈં મૃગલાકો—હરણીયા શિકાર કરતે હૈં. લાખ-લાખ રૂપિયાકી મોટર, દો-દો લાખકી મોટર. વો મોટર આતી હૈ ન વો, શું કહેવાય? ઈમ્પાલા. કોણ જાણે, હશે. પાલા હૈ, પાપના પાલા.

'एन' એટલે પાપ જુઓ અહીંયાં. 'एन' આવશે આમાં. 'एन' એટલે પાપ. છે જુઓ. ત્રીજો બોલ છે. આંહીં તમારા છેને છોકરાં પાસે, ભત્રીજા પાસે શું ઈમ્પાલા છે? એક મોટી મોટર છેને લાખ રૂપિયાની. કાંઈક નામ હતું. સામો લઈને આવ્યો'તો નહિ ત્યાં મુંબઈ? કહે છે કે 'अधोमुख' હૈ. આહાહા! પાપ તો અધોમુખ હૈ.

'एन' કહતે હૈં. દેખો, ભાષા હૈ ન. પાપકો હી 'एन' કહતે હૈં. ઈમ્પાલા એ પાપનો પાલો છે. (શ્રોતા : એ તો કંપનીનું નામ છે અમેરિકામાં). એ તો હશે. એની કંપનીનું નામ હશે ને. આહા! નામ આપે નવા. (શ્રોતા : જુદી જુદી જાતના). હા, મોટરના ઘણા નામ.. અમારે છેને. પ્લીમાઉથ ને શું કહેવાય ઓલી મોટરને? (શ્રોતા : પ્લીમાઉથ). હા, હા આવે છે. બધાય પૂર્વનાં પુણ્યનાં ફળ છે, પણ એ પાપ વર્તમાન ભોગવવાનું પાપ, એ પાપ બધો અધોમુખ લેનારા (લઈ જનારા) છે. 'एन'.

અઘ.. એ પાપકો અઘ કહતે હૈં. 'कंप'.. પાપ યે કંપરોગ હૈ. કંપ.. કંપન હૈ. અસ્થિરતા બહોત હૈ પાપમેં, એમ કહતે હૈં. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગવાસના, માન, બડાઈ એ પાપકા પરિણામકો 'कंप' કહતે હૈં. કંપ ઊઠા હૈ ઉસકો, કહતે હૈં. ઐસા હોતા હૈ ન કંપવા. આત્મા પાપમેં કંપ ઊઠા હૈ. આહાહા! 'रोग'.. પાપકો રોગ કહતે હૈ. ઓલામાં અકરરોગ થા ન. એની સામે રોગ. પાપ રોગ. પાપકા નામ રોગ હૈ. ક્યોંકિ પાપસે રોગ આતા હૈ ઔર પાપકો યહાં રોગ કહનેમેં આતા હૈ. સમજમેં આયા? અશાતાકા ઉદય હો તો શરીરમેં રોગ આતા હૈ તો ઉસકી સારસંભાળ લાખ કરો તો પણ રોગ આયે બિના રહે નહિ. એટલે ઉસકો પાપકો હી રોગ કહતે હૈં.

'दुःखधाम'.. લ્યો. એ હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ, કામ, ક્રોધ, માન.. (શ્રોતા : પાપ કરે ને પૈસા મળે તો દુઃખધામ કેમ કહેવાય?) પૈસા મળે, ક્યાં મળે છે? ભાવ કરે છે, એ છે ભાવ. ભાવ તો પાપ હૈ, દુઃખધામ હૈ. યે તો પૂર્વકા પુણ્યકા ફળ હૈ વો સંયોગ, યે તો જડ હૈ, પણ ભાવમેં જો રળનેકા—કમાનેકા ભાવ હૈ વો તો દુઃખધામ હૈ. (શ્રોતા : કમાનેકા ભાવ એ દુઃખધામ કે રોટલા ખાવાના ભાવ?) રોટલા ખાવાનો ભાવ એ પાપ અને કમાનેકા ભાવ એ પાપ, આ વકીલાત કરનેકા ભાવ પાપ. (શ્રોતા : એ તો મોટું પાપ).

રામજીભાઈ ત્રીસ વર્ષ પહેલાં એક દિનકા ૨૦૦ રૂા. લેતે થે. વકીલાતમેં કોર્ટમેં. ત્રીસ વર્ષ પહેલાં હોં, અભી વો પૈસાકી કિંમત ઘટ ગઈ. દોસો રૂપિયા. વકીલાત થી વો પાપ થા અકેલા. (શ્રોતા : અત્યારના પાંચ—છ હજાર..) અત્યારે તો એમના દીકરા આઠ હજાર લાવે છે, તોય કહે, ના એના કરતાં હું વધારે લાવતો એમ કહે છે. (શ્રોતા : એ તો મહીનાના આઠ, આ તો રોજના બસો ૨૦૦ રૂા.) રોજના બસો રૂપિયા. એ વાત સાચી. અત્યારે પૈસા ઘટ ગયા. પહેલાના સોળ લાખ અને અભીના એક લાખ, ઐસી કિંમત ઘટ ગઈ. (શ્રોતા : માણસનીય કિંમત ઘટી ગઈ). આહાહા! 'दुःखधाम'. આહાહા!

'સુખધામ અનંત સુસંત ચહી..' આવે છેને શ્રીમદ્‌માં. અહીંયાં પાપ તો દુઃખધામ હૈ, દુઃખનાં સ્થાન હૈ, દુઃખને ઠેકાણે લઈ જનારા દુઃખધામ હૈ. આહાહા! કહો, આ બુદ્ધિયું અને કળા હૈ ન બધા દેખો, લ્યો. અમેરિકામાં એક હૈ ન વો કસાઈ. એક માઈલ-દોઢ માઈલમાં કારખાનું છે કસાઈનું. અમેરિકામાં કાપવાનું. (શ્રોતા : પણ એવી રીતે કાપે કે દુઃખ ન થાય). દુઃખ ન થાય હવે... એ તો આમ મૂકે, ફટ ઊંચા કરી લે. મહાપાપ હૈ, દુઃખધામ હૈ. અત્યારે એને ભાન નથી પણ પરિણામ જ દુઃખધામ હૈ અને દુઃખનાં ધામમેં જાયેગા. આહાહા! સમજમેં આયા?

'कलिल'.. મેલ હૈ. પાપ તો કલિલ—મેલ હૈ. 'कलुष'.. કલુષ દુઃખદાયક પરિણામ

હૈ. કલુષ મેલાં પરિણામ હૈ. 'किल्विष'.. લ્યો કિલ્વિષ કહતે હૈં. વો હલકા દેવ હોતા હૈ ન ઉસકો કિલ્વિષ કહતે હૈં દેવ. આંહીં કિલ્વિષ–મેલાં પરિણામ. 'दुरित'.. ભૂંડી રીત, ખોટી રીત, જૂઠી રીત. પાપ યે જૂઠી રીત હૈ. પુણ્યકો 'સુકૃત' કહ્યા થા વ્યવહારે. છે ને. ઔર 'अशुभ'.. કરમકા નામ લ્યો, વો સબ અશુભ કર્મકા નામ હૈ.

હવે મોક્ષનાં નામ.

सिद्धक्षेत्र त्रिभुवनमुकुट, शिवथल अविचलथान।
मोख मुकति वैकुंठ सिव, पंचमगति निरवान॥४२॥

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–સિદ્ધક્ષેત્ર, ત્રિભુવનમુકુટ, શિવથલ, અવિચળસ્થાન, મોક્ષ, મુક્તિ, વૈકુંઠ, શિવ, પંચમગતિ, નિર્વાણ—એ મોક્ષનાં નામ છે. ૪૨

अर्थ :–सिद्धक्षेत्र, त्रिभुवनमुकुट, शिवथल, अविचलस्थान, मोक्ष, मुक्ति, वैकुंठ, शिव, पंचमगति, निर्वाण–ये मोक्षके नाम हैं॥४२॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'सिद्धक्षेत्र'.. અપના આત્મા પૂર્ણ પવિત્ર હો જાયે.. અપના ક્ષેત્ર વો હી સિદ્ધક્ષેત્ર હૈ. ઔર ઉપર જાતે હૈં વો વ્યવહાર સિદ્ધક્ષેત્ર હૈ, લોકકે અંતમેં. આત્માકો મુક્તિ તો યહાં હોતી હૈ. શરીરમેં શરીરસે, રાગસે ભિન્ન હોકર કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન આદિ પર્યાય તો યહાં હી હોતી હૈ. આત્મામેં પૂર્ણ ઉસકા નામ યહાં સિદ્ધક્ષેત્ર કહતે હૈં. અપના અસંખ્ય પ્રદેશ યે સિદ્ધક્ષેત્ર નિર્મળ હૈ. ઔર યહાંસે ઊર્ધ્વગતિ જાતે હૈં સિદ્ધ લોકાંતે વો વ્યવહાર સિદ્ધક્ષેત્ર હૈ. અરૂપી આનંદકંદ અપને અસંખ્ય પ્રદેશમેં બિરાજતા હૈ આત્મા, વો સિદ્ધક્ષેત્ર હૈ. 'त्रिभुवनमुकुट'.. વ્યવહાર લિયા. સિદ્ધ ભગવાન લોકકે અંતમેં હૈં. જૈસા ધૂઆ હૈ વો ઉપર ચલા જાતા હૈ ઐસે, મુંગફલી હો ઔર જબ ફલી તૂટે તો મુંગ ફટ ઊંચે જાતા હૈ. ઐસે દેહ છૂટ જાયે તો આત્મા ત્રિભુવનમુકુટ–ત્રણ લોકકે ઉપર રહતે હૈં.

ત્રિભુવન.. અધો, મધ્ય અને ઊર્ધ્વ—ત્રણ ભુવનનાં મુકુટસે સિદ્ધકો મોક્ષ કહતે હૈં. આહા! વો ત્રિભુવનમુગટ છે શું ઓલા? ત્રિભુવનતિલક. (શ્રોતા : હા, મંદિર છે) મંદિર. મંદિર, નહિ? (શ્રોતા : મુડબિદ્રિ). મુડબિદ્રિ. બડા મંદિર હૈ ન ત્રિભુવનતિલક. ગયે થે ન, દો બાર ગયે હૈં હમ તો ત્યાં. સારા સંઘ હિન્દુસ્તાનમેં ગયે હૈં સબ. કોઈક ક્ષેત્ર બાકી રહી ગયા હોગા કો'ક જાત્રાનો હોં. ત્રિભુવનતિલક, નહીં? હતા કે નહિ? (શ્રોતા : ત્રિભુવનતિલક ચૂડામણિ). હા, શું કીધું? ત્રિભુવનતિલક ચૂડામણિ નામ છે. સાચી વાત છે. બડા મંદિર હૈ ભગવાન... (શ્રોતા : બહોત લંબા હૈ એક હજાર ખંભા હૈ). બહોત ખંભા

હૈ. ત્રિભુવનતિલક ચૂડામણિ. કહે છે કે ત્રિભુવનમુકુટ તો મોક્ષકો કહતે હૈં. સમજમેં આયા?

'शिवथल'.. શિવ નામ આનંદકા સ્થળ. શિવ નામ શંકર. શંકર નામ સુખ. સુખકા સ્થળ હૈ આત્મા, ઉસકો મોક્ષ કહતે હૈં. શિવ નામ નિરુપદ્રવ–જિસમેં રાગ આદિકા ઉપદ્રવ નહિ. અકેલા આનંદકા ભાનમેં અંતર રમના. યે આત્મા જહાં રહતા હૈ, ઉસકો યહાં 'शिवथल કહતે હૈં. પણ ઐસે આત્માકી દશાકો શિવથલ હોં. કાંઈ કોઈ દેવ-દેવિયાં હૈં ઐસા નહિ હૈ ત્યાં. 'अविचलथान'.. એ થોડું કાલ હાલશે. પછી એને પાંચમનું કાંઈ મુહૂર્ત કરવાનું છે. આ જીવ(દ્વાર)નું મુહૂર્ત તમારે ત્યાં થાશે, એમ લાગે છે. શરૂઆત આ તો ભૂમિકા હૈ ન. 'अविचलथान'.. સિદ્ધક્ષેત્ર તો અવિચલસ્થાન હૈ, ત્યાંસે કભી છૂટતે નહિ. આહાહા! ગતિ હૈ, પણ આગતિ નહિ. ત્યાં જાતે હૈં, ત્યાંથી નિકલતે નહીં. ઐસી આત્માકી પૂર્ણ દશા મોક્ષ શુદ્ધ પવિત્ર દશા ઉસકો અવિચલથાન કહતે હૈં, ઉસકો મોક્ષ કહતે હૈં, ઉસકો મુક્તિ કહતે હૈં.

લ્યો, ઉસકો 'वैकुंठ' કહતે હૈં. 'वैकुंठ'.. દૂસરી કોઈ ચીજ નહીં હૈ. આત્માકી પરમ શુદ્ધ આનંદ દશાકી પ્રાપ્તિ (હોનેપર) જિસ સ્થળમેં રહતે હૈં ઉસકો વૈકુંઠ કહનેમેં આતા હૈ. ત્યાં કોઈ દેવ હૈ ને ઉસકી કોઈ સેવા કરતે હૈં, ઐસા કુછ હૈ નહિ. ઔર पंचमगति કહતે હૈં ઉસકો, લ્યો. 'शिव.. शिव' ને 'पंचमगति'. આ ચાર ગતિ હૈ ન. નરકગતિ, પશુગતિ, મનુષ્યગતિ, દેવગતિ—ચાર ગતિ હૈં. ઉસસે પંચમગતિ હૈં વો. તદ્દન આત્મા અક્રિય રાગ રહિત હોકર અપને પૂર્ણ આનંદકી પ્રાપ્તિ હોકર જો સ્થળમેં રહતે હૈં ઉસકો 'पंचमगति' કહતે હૈં. ઔર ઉસકો 'निरवान' કહતે હૈં, લ્યો. શીતળીભૂત હો ગયા શાંત આનંદમય. ઉપદ્રવ અને અકલ્યાણભાવ રહા નહિ. ઐસે ભાવકો–મોક્ષપર્યાયકો મોક્ષ કહતે હૈં ને સ્થળકો ભી મોક્ષ કહતે હૈં. વિશેષ કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૧૪, મહા સુદ ૪, શનિવાર, તા. ૩૦-૧-૧૯૭૧
ઉત્થાનિકા પદ નં. ૪૩ થી ૫૧ પર પ્રવચન

(સમયસાર) નાટક ચલતા હૈ. બનારસીદાસ. કુંદકુંદાચાર્યકે શ્લોકમેંસે ટીકા બનાયી અમૃતચંદ્રાચાર્યને, ઉસમેં કલશ બનાયે. કલશમેંસે યહ પદ્ય બનાયા. શરૂઆત છેને આ તો! ઉત્થાનિકા—ભૂમિકા હૈ ભૂમિકા. જીવ-અજીવ અધિકાર તો પીછે શુરૂ હોગા. યે તો ઉસકી ભૂમિકા પ્રવેશ કરતે હૈં કિ ઐસે ઐસે નામસે પિછાનના. મોક્ષકા નામ આ ગયા હૈ. ૪૨. ૪૨ (પદ) હૈ ન. ૪૩ (પદ) નીચે. બુદ્ધિ કે નામ.

प्रज्ञा धिसना सेमुसी, धी मेधा मति बुद्धि।
सुरति मनीषा चेतना, आसय अंश विसुद्धि।।४३।।

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :—પ્રજ્ઞા, ધિષણા, સેમુષી, ધી, મેધા, મતિ, બુદ્ધિ, સુરતી, મનીષા, ચેતના, આશય, અંશ અને વિશુદ્ધિ—એ બુદ્ધિના નામ છે. ૪૩

अर्थ :—प्रज्ञा, धिषणा, सेमुषी, धी, मेधा, मति, बुद्धि, सुरती, मनीषा, चेतना, आशय, अंश और विशुद्धि—ये बुद्धिके नाम हैं।।४३।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'प्रज्ञा'.. 'प्रज्ञा' બુદ્ધિકા નામ હૈ. પ્રજ્ઞાછીણી.. પહેલો શબ્દ આવ્યો, દેખો. જો જ્ઞાનસે આત્મા-રાગાદિ ભિન્ન હોતે હૈં, ઉસકા નામ પ્રજ્ઞા. અપના સ્વભાવ ચૈતન્ય નિર્મલ ઔર પુણ્ય-પાપકે વિકલ્પ—દો કે બીચમેં સંધી હૈ, ઉસમેં પ્રજ્ઞા(છીણી) પડતી હૈ. રાગસે અપના આત્મા ભિન્ન અનુભવમેં આવે ઉસકો પ્રજ્ઞા અથવા બુદ્ધિ કહનેમેં આતા હૈ. દુનિયાની બુદ્ધિ એ નહીં, એમ કહતે હૈં. આ દુનિયાની, આ વકિલાતની, આની આ મોટરના પાર્ટ્સની અને આની આ વાસણની એ બધી બુદ્ધિ, બુદ્ધિ નહીં. આ શેઠની બીડીની... બાલક બીડી. પ્રજ્ઞા— પ્ર—વિશેષે જ્ઞ. ભગવાન આત્મા સચ્ચિદાનંદ નિર્મલસ્વરૂપ(કો) રાગસે જીવ (-જ્ઞાન) દ્વારા ભિન્ન કરતા હૈ, ઉસકો બુદ્ધિ અથવા પ્રજ્ઞા કહનેમેં આતા હૈ. શાસ્ત્રમેં તો પહલા બોલ લિયા હૈ. સમજમેં આયા? પંડિતજી! પ્રજ્ઞા ઈસકો કહતે હૈં, (યે) બુદ્ધિકા નામ હૈ. પણ બુદ્ધિ ક્યા? જો બુદ્ધિ રાગાદિસે ભિન્ન કરકે અપને સ્વરૂપકા અનુભવ કરે, વો બુદ્ધિ ઉસકો પ્રજ્ઞા કહતે હૈં.

'धिसना'.. ધિ પણ બુદ્ધિ (છે). 'धिसना' આખો શબ્દ લીધો છે. તમારા પંડિતજીએ ખુલાસો ન કર્યો 'धिसना'નો. કારણ અમારા પંડિતે સબકો પૂછા હૈ શબ્દાર્થમેં—સબમેં. તો ઉન્હોંને પૂછા, ધિસના ક્યા હૈ? ઉત્તર ન દિયા. 'धिसना'.. ધિ નામ બુદ્ધિ. જીસમેં રાગસે ને પરસે ભિન્ન કરે, છણી નાખે ઉસકા નામ 'धिसना' કહતે હૈ. સમજમેં આયા? ટોપરાપાક કરતે હૈં ન. ટોપરા.. (શ્રોતા : ખમણી) ખમણ. ઉપરસે છાલા નિકાલ દેતે હૈં ઔર (મૂલ) ચીજ ભિન્ન પડ જાતી હૈ. ઐસે રાગાદિકો ભિન્ન કરે—છણે, જો બુદ્ધિ રાગાદિ છોથાકો નિકાલ દે ઔર અપને સ્વભાવકી દૃષ્ટિ કરે, ઉસકા નામ 'धिसना' કહનેમેં આતા હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા? ક્યાં ગયા ભૂષણદાસ? ગયા? પાલીતાણા ગયા.

'सेमुसी'.. સેમુસી છે. આમાં છે .... ઓલામાં સેમુસી કહ્યું છે. ધિસના ને સેમુસી. એનો—સેમુસીનો કાંઈ અર્થ આપણને બરાબર આવડતો નથી. શબ્દાર્થ, વ્યાકરણવાળા અમારા પંડિતજી હૈ. તો એ કહતે હૈં કિ શબ્દ આતા હક. અચ્છા. सेमुसी—જિસકી બુદ્ધિસે અપને સ્વભાવ સન્મુખ હો, વો બુદ્ધિકો સેમુસી કહતે હૈં. આહાહા! શરીર, વાણી, મન તો જડ હૈ. પુણ્ય-પાપકા ભાવ રાગ હૈ, વહ તો આસ્રવ હૈ, ઉસકે સન્મુખ રહના વહ બુદ્ધિ નહીં. અપને સ્વભાવ સન્મુખ હોના ઉસકો યહાં સેમુસી—બુદ્ધિ કહતે હૈં. કહો, શેઠ! આ બાલક બીડીમેં બુદ્ધિમેં લગાયી વહ બુદ્ધિ નહીં એમ કહતે હૈં. ભાઈ લાલચંદજી! ઐસે હૈ ભૈયા! આહાહા! બધું કરીને કરના તો વો હૈ બુદ્ધિમેંસે. સ્વભાવ ચિદાનંદ ભગવાન અનાકુળ આનંદકા ધામ ભગવાન આત્મા હૈ. ઉસકે સન્મુખ બુદ્ધિ હો ઉસકા નામ સેમુસી બુદ્ધિ કહતે હૈ બુદ્ધિકો. આહાહા! સમજમેં આયા? રાગ ને પુણ્ય ને પાપ ને પર—ઉસકે સન્મુખ બુદ્ધિ તો અનાદિસે ચલી આતી હૈ, વો અજ્ઞાન હૈ.

'धी'.. ધી કો ભી બુદ્ધિ કહતે હૈં. ધી.. ધીરતી તે રિદ્ધિ. અપને શુદ્ધ ચૈતન્યમેં જો બુદ્ધિ ધ્યેય કરકે રહે, ઉસકા નામ ધી કહતે હૈં. જો ધી ધ્યેય ઉપર લક્ષ કરકે રહે ઉસકા નામ ધી. આહાહા! જુઓ, આ 'નાટક સમયસાર'. બનારસીદાસ પહલે તો બહોત શ્રૃંગારી થે, વ્યભિચારી થે. પીછે સત્સંગ હુઆ, પલટ ગયે એકદમ. શ્રૃંગારી પુસ્તક ડાલ દિયા ગંગામેં. આહાહા! અંતરદૃષ્ટિસે બનાયા હૈ યે શાસ્ત્ર. કહતે હૈં કિ ધી.. ધી નામ બુદ્ધિ. પણ વો ધી બુદ્ધિ કિસકો કહતે હૈ? બુ..ધિ, પર યહાં એકલા ધી રખા. અખંડ પરમાત્મા નિજસ્વરૂપમેં જો બુદ્ધિ ધ્યેય કરકે રહે, ધ્યેય બનાવે ઉસકા નામ ધી નામ બુદ્ધિ કહતે હૈં. શેઠ! આવો માર્ગ છે. કભી વાંચ્યા હી નહીં આ. વાંચે નહીં.... કભી પઢા હૈ સમયસાર નાટક?

પહલે તો બહોત થે ન ભૈયા! બહોત છપ ગયા હૈ પહલે તો. બહોત વરસસે ચલતા હૈ. બનારસીદાસકા હૈ. બહોત છપતે હૈં. હમને તો બહોત વર્ષસે દેખા હૈ. ૭૮કી સાલસે, 'સમયસાર નાટક' ૭૮કી સાલસે દેખા હૈ. ૭૮. કિતના વર્ષ હુએ? ૪૯ વર્ષ હુએ, પચાસમેં

એક કમ. તબ દામનગરમેં થે. સારા દેખા હૈ 'સમયસાર નાટક'. અભી નયે છપતે હૈં તો નયે પુસ્તક છપતે હૈં, પર ભાવ વો ચીજ તો પહલેસે હી હૈ. આહાહા! કહતે હૈં કિ ધી વહ બુદ્ધિકા નામ હૈ. ઉસકા નામ બુદ્ધિ કહતે હૈં ભગવાન. આહાહા! 'मेधा'—ડહાપણ. મેધા નામ ડહાપણ કહતે હૈં ન. બુદ્ધિકો ડહાપણ કહતે હૈં. પણ જો ડહાપણ... ડહાપણ ક્યા કહતે હૈં હિન્દીમેં? શાણપણા.. શાણપણા બુદ્ધિ ઈસકો કહતે હૈં કિ જો આત્માકા જ્ઞાન કરે વો બુદ્ધિકો શાણપણા કહતે હૈં. દૂસરેકો પાગલપના કહતે હૈં. પાગલ.. પાગલ.. સમજમેં આયા? આહાહા! 'मेधा'.

'मति'.. બુદ્ધિકો મતિ કહતે હૈં. અહીં મતિ ધર્મકે અર્થમેં હૈ હોં. નહીંતર એક 'મતિ' આતી હૈ આપણે ભાઈ અધ્યવસાયના નામમાં બંધ અધિકારમાં. આઠ નામ આવે છેને. પણ એ અજ્ઞાનબુદ્ધિ, એ અજ્ઞાનની બુદ્ધિ, બેની એકતાની બુદ્ધિ. આ મતિ પરસે ભિન્ન પાડને કી બુદ્ધિ. આહાહા! 'मति'.. અંદર સ્વરૂપમેં જો મતિજ્ઞાન રાગસે ભિન્ન કરકે અપને સ્વરૂપમેં લગા દે ઉસકા—બુદ્ધિકા નામ મતિ કહનેમેં આતા હૈ. ઔર મતિ ઐસી ગતિ. સમજમેં આયા? મતિ સ્વરૂપ તરફ હૈ તો ઉસકી ગતિ મોક્ષ હોગી.

જો રાગ તરફ મતિ હૈ, વહ મતિ યથાર્થ મતિ હૈ હી નહીં. વિકાર તરફ જો મતિ હૈ, ઉસકી ગતિ ચાર ગતિ રખડનેમેં હૈ. સમજમેં આયા? 'પરમાત્મપ્રકાશ'માં આવે છેને ભાઈ 'પરમાત્મપ્રકાશ'માં. 'મતિ એવી ગતિ'.. શ્લોક હૈ. અપને શુદ્ધ સ્વરૂપકી ઓર મતિ ગઈ હૈ, રાગસે ભિન્ન કરકે, તો ઉસકી ગતિ મોક્ષ હી હોતી હૈ. આહાહા! જો મતિ રાગ-દ્વેષમેં એકત્વ હો વહ મતિકો કુબુદ્ધિ કહતે હૈં. પંડિતજી! શાસ્ત્રકા પઢના-પઢના પ્રોફેસર... શું કહેવાય એ બધું તમારું? સંસ્કૃત. ઐસી બાત હૈ ભગવાન! આહાહા!

'बुद्धि'.. લ્યો, બુદ્ધિનું નામ બુદ્ધિ પાછું આવ્યુંને. 'बुद्धि' વો 'बुध्यते ईति बुद्धि'. જો અપને આત્માકો જાને ઉસકી બુદ્ધિ, બાકી પરકે આત્માકો જાને વો બુદ્ધિ, બુદ્ધિ નહીં. સમજમેં આયા? 'सुरती'.. બુદ્ધિકા નામ સુરતી. અપને શુદ્ધ આનંદમેં રમે વો સુરતી, વો બુદ્ધિ કહતે હૈં. આહાહા! ભારે! નાટકકારે પણ... નાટકમેં આતા હૈ ન પહલે પ્રવેશ. પ્રવેશમેં બતાતે હૈં, પાત્રકો બતાતે હૈં કિ ઐસા હૈ, ઐસા હૈ. બાદમેં નાટક આતા હૈ. પહલે નાટક દેખા થા બહોત વર્ષ પહલે. વડોદરા. બડા નાટક થા. હમારી પાલેજમેં દુકાન થી ન. તો ત્યાં ગયે થે. બરોડા હૈ ન બરોડા. ત્યાં યે નાટક થા અનુસુયા. બડા નાટક થા. બડા થિયેટર થા. પણ ચૌસઠકી સાલકી બાત હૈ. ચૌસઠ, સંવત ૧૯૬૪. કિતના વર્ષ હુએ? ૬૩ હુએ.

ત્યાં દુકાન થી ન હમારી, ગુજરાતમેં. ગયે થે એકબાર. નાટક. પહલે આયા નારદ. નારદ આયા પહલે. બડા નાટક થા હોં. બારહ આનેકી ટિકિટ. પુસ્તક લેકર હમ નજીક

બેઠતે થે. ક્યા બોલતે હૈં એ સમજ્યા વિના અમારે શું પણ નાટક જોવું? કીધું, લાવો, ચોપડી લાવો. ચોપડીકી કિમત અંદર... બારહ આનેકી ટીકીટ. એ વખતે હોં, ૬૪કી સાલ. નારદ આયા. 'બ્રહ્માપુત્ર હું નારદ કહાવું, જ્યાં હોય સંપ ત્યાં કુસંપ કરાવું.' એ પ્રવેશ એનો. ઐસે, નાટકમેં ઐસે આતા હૈ પહલે. નાટકમેં. (શ્રોતા : સ્પષ્ટ વક્તા કહેવાય). બ્રહ્માપુત્ર હું નારદ કહાવું.. હાથમાં વિણા, ચોટલી, બ્રહ્મચારી હોં. જ્યાં હોય સંપ ત્યાં કુસંપ કરાવું. ઐસા આયા થા.

એમ અહીંયાં પ્રવેશ... અહીંયાં પ્રવેશમેં મતિકા પ્રવેશ હૈ કિ જ્યાં એક(ત્વ)બુદ્ધિ હૈ વહાં મૈં (એકત્વ) તોડ ડાલતા હૂં. ઉસકા નામ યહાઁ બુદ્ધિ કહનેમેં અથવા સુરતી કહેનેમેં આતા હૈ. આહાહા! सुरती.. રાગમેં રતિ યે કુબુદ્ધિ હૈ. સ્વભાવમેં રતિ વો સુબુદ્ધિ હૈ. આહાહા! ગૃહસ્થાશ્રમમેં થે હોં બનારસીદાસ. પહલે વ્યભિચારી થે, પછી સુધરી ગયા. બાયડી છોકરા થા, પીછે સબ ગુજરી ગયા. નવ બાળક થા, સબ ગુજરી ગયા. પણ ઐસે તત્ત્વકી દૃષ્ટિકે સ્પષ્ટ થે. બહોત જબ્બર કવિ. દિગંબર અધ્યાત્મ કવિ. सुरती.

'मनीषा'—વિચારક. મનીષા હૈ ન. મનીષા નામ વિચારક. મનીષ.. મનીષ નામ નહીં દેતે હૈં? મનીષ હૈ ન. આપણા રતિભાઈનો ભાણેજ છે. પ્રવીણભાઈનો દીકરો છે. અહીં લખે છે, નહીં? મનીષ નામ મની-ષ. વિચારક, મનીષી નામ વિચારક હૈ. મૈં કોણ? પર કોણ? ઐસા વિચાર કરનેવાલેકો મનીષ નામ બુદ્ધિવંત કહતે હૈં. 'चेतना'.. દેખો, બુદ્ધિકો ચેતના કહતે હૈં. અપના ચેતનાસ્વરૂપ જ્ઞાનાનંદસ્વભાવ ઉસમેં જો બુદ્ધિ ઘુસ જાયે તો ઉસકો ચેતના કહતે હૈં. સમજમેં આયા?

'आसय'.. જુઓ, આશય લીધો ભઈ આમાં. નહિતર આશય તો અભિપ્રાયનું નામ છે, પણ અહીં બુદ્ધિને આશય કહેવામાં આવે છે. મારો આશય આ છે, એમ કહતે હૈં ન. મેરા આશય યે હૈ ઐસે કહતે હૈં કિ નહીં? મેરા કહનેકા અભિપ્રાય યે હૈ. એમ કીધુંને ભૈયા! ભાષણ દેતે હૈં તો ઉસમેં કહતે હૈં કિ મેરા કહનેકા અભિપ્રાય યહ હૈ. એમ અહીં આશય, મતિકો આશય કહતે હૈં. ઉસકા આશય અપના સ્વરૂપકો પૂર્ણ માનના, ઉસકા નામ મતિ ને આશય કહનેમેં આતા હૈ.

'अंश'.. બુદ્ધિ અંશ હૈ ન. વિકારી ફિર ભી એક સમયકી દશા હૈ. કેવલજ્ઞાન ભી એક સમયકી દશા હૈ. મતિ જો સ્વ સન્મુખકી દૃષ્ટિ હૈ જ્ઞાનકી, વો ભી એક સમયકા અંશ હૈ, વો અંશ હૈ. પર્યાયકો અંશ કહનેમેં આતા હૈ. ઔર ત્રિકાળી ભગવાન અંશી હૈ. પૂર્ણાનંદકા નાથ સ્વરૂપ અંશી હૈ ઔર જો મતિ બુદ્ધિ હૈ ઉસકો અંશ કહનેમેં આતા હૈ. પર વો અંશ, અંશી તરફ વળે તો અંશ કહનેમેં આતા હૈ.

'विशुद्धि'.. જુઓ, વિશુદ્ધિના ત્રણ પ્રકાર છે. એક વિશુદ્ધિ શુભભાવકો ભી કહતે હૈં, એક વિશુદ્ધિ શુદ્ધભાવકો ભી કહતે હૈં. સમજમેં આયા? અહીંયાં તો શુદ્ધકે અર્થમાં વિશુદ્ધિ હૈ. અંતર તરફકી બુદ્ધિમેં વિશુદ્ધિ હો, નિર્મળતા. બુદ્ધિમેં અપને સ્વભાવકા અવલંબન લેકર વિશુદ્ધિ પર્યાયમેં હો, વો બુદ્ધિકો વિશુદ્ધિ કહનેમેં આતા હૈ. બાકી શુભકો વિશુદ્ધિ કહતે હૈં ઔર પૂર્ણ શુદ્ધ થાય ઉસકો ભી વિશુદ્ધિ કહતે હૈં. ૪૩ (૫૬).

૪૪ (૫૬). વિચક્ષણ પુરુષના નામ. પંડિત પુરુષના નામ. નિગમની વ્યાખ્યા આમાં આવી ગઈ છે હોં ભાઈ. નિગમ.. નિગમ. ભાઈ આપણે આમાં છે. निगमकौ नाटक परमरसपौष है.. એ પાછળ આવશે. એ પાછળ છેલ્લો બોલ છે ને? છેલ્લા બોલમાં ૫૧માં. निगमकौ नाटक.. નિગમ શબ્દે જ આત્મા છે. શુદ્ધ આત્માકો નાટક.. છે ને. નિગમ.. એ નિગમ કહતે હૈં. આત્માકો નિગમ પહલે કહા થા ન. નિગમ. નિગમ નામ શુદ્ધ આત્મા પૂર્ણાનંદ સચ્ચિદાનંદ આનંદકંદ ઉસકો હી નિગમ કહતે હૈં. વો નિગમકા નાટક હમ કહતે હૈ પરમ રસપોષ. પીછે આયેગા. અપના આનંદકા પોષક ઐસા સ્વભાવ, ઐસા આત્મા ઉસકા નાટક કહૂંગા. વો આત્માકો નિગમ કહનેમેં આતા હૈ.

निपुन विवच्छन विबुध बुध, विद्याधर विद्वान।
पटु प्रवीन पंडित चतुर, सुधी सुजन मतिमान॥४४॥

कलावंत कोविद कुसल, सुमन दच्छ धीमंत।
ज्ञाता सज्जन ब्रह्मविद, तज्ञ गुनीजन संत॥४५॥

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–નિપુણ, વિચક્ષણ, વિબુધ, બુદ્ધ, વિદ્યાધર, વિદ્વાન, પટુ, પ્રવીણ, પંડિત, ચતુર, સુધી, સુજન, મતિમાન. ૪૪

કળાવંત, કોવિદ, કુશળ, સુમન, દક્ષ, ધીમંત, જ્ઞાતા, સજ્જન, બ્રહ્મવિત, તજ્ઞ, ગુણીજન, સંત–એ વિદ્વાન પુરુષનાં નામ છે. ૪૫

अर्थ :–निपुण, विचक्षण, विबुध, बुद्ध, विद्याधर, विद्वान, पटु, प्रवीण, पंडित, चतुर, सुधी, सुजन, मतिमान, कलावन्त, कोविद, कुशल, सुमन, दक्ष, धीमन्त, ज्ञाता, सज्ञन, ब्रह्मवित्, तज्ञ, गुणीजन और सन्त, ये विद्वान पुरुषके नाम हैं॥४४-४५॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

જુઓ, આ સંત પણ જ્ઞાનીકો કહનેમેં આતા હૈ. 'निपुन'.. પ્રવીણ હૈ અપના આત્મા ઔર વિકારકો ભિન્ન પાડ કરકે અપની પ્રવીણતા પ્રસિદ્ધ કિયા હૈ. આહાહા! ભાઈ ભારે!

અભ્યાસ જોઈએ આ તો અભ્યાસ... દુનિયાનો અભ્યાસ તો દૂસરા હૈ. યે તો દૂસરી ચીજ હૈ. જિસકો જન્મ-મરણ રહિત (હોના) હો ઔર દુઃખસે—ચૌરાશીકા અવતારસે ભિન્ન કરના હો ઐસી બાત હૈ. અભ્યાસ નહીં હૈ ઉસકો યે સમજનેમેં વાર લાગે, સમજના તો પડેગા. ઈસકે બિના ઉસકા જન્મ-મરણસે ઉદ્ધાર હોતા નહીં. નિપુણ પુરુષ કહનેમેં આતા હૈ, દેખો, આ સંસારના નિપુણ, ડાહ્યા-ડાહ્યા કહતે હૈં, એ નહીં. શાણા, સંસારકા શાણા કહતે હૈં ન. એ ભગવાનદાસજી! તમને ઓલા પૈસાવાળાને બહુ માખણ ચોપડે લોકો. કેવા ડાહ્યા છે, શાણા છે ને બુદ્ધિવાળા છે ને.. અહીં તો કહે, નિપુણ તો ઉસકો કહતે હૈં કિ પરમાત્માને જો આત્મા આનંદસ્વરૂપ કહા, ઉસમેં જો નિપુણ નામ પ્રવીણ હો તો નિપુણ કહનેમેં આતા હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા? (શ્રોતાઃ અપનેકો પહિચાને વો નિપુણ હૈ). વો નિપુણ હૈ. આહાહા! અપની કિંમત કરી જાણે. હીરાની, માણેકની કિંમત કરતે હૈં ન! 'પરખ્યા માણેક મોતી પરખ્યા હેમ કપૂર, એક ન પરખ્યો આત્મા ત્યાં રહ્યો દિગ્‌મૂઢ'. આત્મા ક્યા હૈ, ઉસકી પરીક્ષા કભી કિયા નહીં.

'निपुन'.. પહેલો શબ્દ આવ્યો. બુદ્ધિમાં પહેલી પ્રજ્ઞા હતી. આ તો નિપુણ પુરુષ છે, આ પ્રવીણ પુરુષ છે, શાણા પુરુષ છે. ઉસકા અર્થ કિ જો અપની ચીજ હૈ ઉસમેં નિપુણ હૈ. નિપુણતા, યે હી નિપુણતા હૈ ઔર બાકી નિપુણતા હૈ હી નહીં. આહાહા! દુનિયાના ડહાપણ કરે ને ઐસા ને ફૈસાને આ ને તે. કહો, આ કારીગરની બુદ્ધિયું. ચંદ્રકાન્તજી! બધું એ અનિપુણ હૈ. આહાહા! નિપુણતા તો ઉસકો કહતે હૈં, ભગવાન આત્મા શુદ્ધ આનંદકંદ ઘન ઉસકી બુદ્ધિ પ્રગટ હુઈ વો નિપુણ પુરુષ હૈ. પીછે શાસ્ત્રકા જ્ઞાન ઓછા-વત્તા હો, થોડા ઘણાં, ઉસકે સાથ સંબંધ નહીં. યે આત્મા, ભગવાન ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરને જો કહા, યે આત્મામેં જો નિપુણ હુઆ, જાણકાર હુઆ વો નિપુણ હૈ. જુઓ, આ સંસ્કૃત, વ્યાકરણ, ભાષાના (જાણકારને) નિપુણ નહીં કહતે હૈં. યહાં તો ઐસે કહતે હૈં.

'विचच्छन'.. વિચક્ષણ ઉસકો કહતે હૈં. દુનિયાની કળા કળી જાય એ વિચક્ષણ નહીં. અપની ચીજકો કળી લે યે વિચક્ષણ હૈ એમ કહતે હૈં. આહાહા! વિચક્ષણ પુરુષ છે ભાઈ! (શ્રોતા : સમજાય નહીં એવો). અપના શુદ્ધસ્વરૂપ અનંત ગુણકા પિંડ ચૈતન્ય પ્રભુ અતીન્દ્રિય આનંદ, ઉસકા જો જ્ઞાન રખતે હૈં ઉસકા નામ વિચક્ષણ કહતે હૈં. દુનિયામેં તો બહોત વિચક્ષણકા નામ આતા હૈ કિ યે તો બડા વિચક્ષણ હૈ, ઐસા ને વૈસા બધા વિચક્ષણ... વિચક્ષણ વો હી હૈ.

'विबुध'—વિશેષે જાનનેવાલા. વિ-બુદ્ધ. વો એક પંડિતકા નામ હૈ ન. વિબુધ હૈ, સમ્યગ્દષ્ટિ વિબુધ હૈ. આહાહા! જિસને આત્મા ત્રિકાળ શુદ્ધ રાગસે રહિત, શરીરસે રહિત

ઉસકા બોધ કિયા વો વિબુધ હૈ—યે વિશેષે બુદ્ધિવાલા હૈ. આહાહા! આ તો સંસ્કૃત ભણતે હૈં ઉસકો વિબુદ્ધ કહતે હૈં ન. પંડિતકો વિબુધ કહતે હૈં. એ નહીં. આ તો અંતરકા ભાન કરે ઉસકા નામ વિબુધ હૈ.

'बुध', 'બુધ્યતે ઈતિ બુધ'. અપને શુદ્ધ આનંદસ્વભાવકો જાને, ઉસકા નામ બુધ પુરુષ કહનેમેં આતા હૈ. 'विद्याधर'.. આ (જ્ઞાની) વિદ્યાધર. વો વિદ્યાધર હૈ વો નહીં. વો વૈતાઢ પર્વત પર હૈ ન. વૈતાઢ પર્વત પર વિદ્યાધર રહતે હૈં. પંચાવન નગરી હૈ. એ વિદ્યાધર લૌકિકના વિદ્યાધર. યે તો અપની વિદ્યા ચિદાનંદ સ્વરૂપકી વિદ્યમાન ચીજ ત્રિકાળી ધ્રુવ ઉસકી વિદ્યા રખનેવાલેકો વિદ્યાધર કહતે હૈં. 'विद्याधर'. જો વિદ્યા વિદ્યમાન ચીજ ત્રિકાળી ધ્રુવકો જાને, ઉસકા નામ વિદ્યા ને વો વિદ્યાકો ધરનેવાલા વિદ્યાધર. આહાહા!

'विद्वान'.. જુઓ, ઉસકો 'विद्वान' કહતે હૈં. પ્રોફેસરજી! સમયસાર નાટક પ્રવેશ કરનેમેં ઐસે બોલ આયેંગે, ત્યાં વિચક્ષણકા ઐસા અર્થ સમજના. 'विद्वान'—વિદ્+વાન. વિદ્યમાન ભગવાન આત્મા ઉસકા સ્વરૂપ જાનનેવાલેકો વિદ્વાન કહતે હૈં. 'पटु'.. પટુ, પટુ. ડાહ્યા કહતે હૈં ન બહોત, એ પટુ. અપના સ્વરૂપકા પટુ વો પટુ. (શ્રોતા...) એ વળી જુદું, અહીં તો આ પટુ. અપના સ્વરૂપ.. ઓહોહો! જે પટુતા સ્વભાવ તરફ વળે એ પટુતા. સમજમેં આયા? 'प्रवीण'.. લ્યો, પ્રવીણ—પ્રવીણ. એ પ્રવીણ ભી હૈ યે. 'સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો.. સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરા'. ઐસા સિદ્ધપદકા અપના પંડિત પ્રવીણ હૈ, ઉસકો પ્રવીણ કહતે હૈં. મૈં પામર હૂં, મૈં રાગવાલા હૂં—એ તો પ્રવીણ નહીં. આહાહા!

પશ્ચાતાપ કરતે હૈં, રોતે હૈં... એક દાખલો આપ્યો હતો આમાં—અમરમણીમાં. ક્યાંક ઉતર્યા હશે. આ અમરમણી, નહિ? આગ્રા. ક્યાંક ઊતર્યા હશે. બાવાની જગ્યા હશે. બાવા માણસ નરમ બિચારા. ... એમાં રાતનો ટાઈમ—રાતકા ટાઈમ હુઆ. બાવા-બાવા બધાં ભેગાં થાય, રોવે, છાતીફાટ રોવે. આ કહે, શું થયું? ક્યા હુઆ? કોઈ મરી ગયું કે શું થયું? બાવા સમજે? મઠમેં ઉતરેલા. વો સાધુ થા સ્થાનકવાસી. આગ્રા. તો લિખા હૈ ઉસને. કિ હમ ગયે ત્યા તો બિચારે સજ્જનતા બતાવી. આવો અહીંયાં રહો. રાત્રિનું ટાણું થયું ત્યાં લગભગ થોડો વખત... બધા ભેગા થઈને રોવે રોવે રોવે. રોવે સમજતે હૈં? રુદન. યે ક્યા હુઆ? અરે! ક્યા હુઆ? ત્યાં એને પૂછ્યું, બધાં રોઈ રહ્યા પછી. કે આમ કેમ? કહે, અમે ભગવાન પાસે પશ્ચાત્તાપ કરીએ છીએ આ. પણ એકલા દોષને જોવાનું એ જ પશ્ચાત્તાપ કે સ્વરૂપને જોવાનું? એ તો ભૂલી ગયો આખો. એણે લેખ લખ્યો છે. આ તે શું છે?

એક ફેરી જોયું'તું રાણપુરમાં. (સંવત) ૮૪માં. લોટીયા વોરાની જગ્યા સામે. એ પણ બારણા બંધ કરીને રોવે, રોવા જેવું બોલે. તાબુતનું ટાણું હોયને તાબુત. રોવે જ તે.

રોવાની ભાષા... સાંભળતા અમે ત્યાં અપાસરામાં. આ શું કહે છે? કે બસ હે ભગવાન! હે ખુદા! ઐસા મૈં કિયા, ઐસા હુઆ'. પણ એલા ખુદા કિયા ક્યા? રાગકા ગાના ગાના હૈ કે તેરા વીતરાગકા ગાના ગાના હૈ? રાગકા ગાના તો ગાયા અભી (તક). રાગસે ભિન્ન કરકે અપના સ્વરૂપમેં પંડિત હો ઉસકો પ્રવીણ કહનેમેં આતા હૈ. જુઓ પ્રવીણચંદ્ર ને આવેને નામ બધા.

'पंडित'.. યે આત્માકો જાણે વો પંડિત. 'સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષા'મેં આતા હૈ, 'પરમાત્મપ્રકાશ'મેં આતા હૈ. પંડિત વો કહતે હૈં.. નિજસ્વભાવકી જિસને કિંમત કી ઔર રાગાદિકી કિંમત ઉડા દી વો પંડિત હૈ. 'चतुर'.. ઉસકો ચતુર કહતે હૈં. જુઓ, શાણા. શાણા તો વો હૈ. અપની ચતુરાઈ, સ્વભાવ સન્મુખ હોકર પ્રગટ કિયા આત્માકો, ઐસી ચતુરાઈકે ધરનેવાલેકો ચતુર કહનેમેં આતા હૈ. પુરુષકી બાત હૈ ન.

'सुधी'.. સુ-ધી, સુ-ધી—ભલી બુદ્ધિ. સુ નામ ભલી, બુદ્ધિ. જિસકો ભલી બુદ્ધિ હૈ ઉસકો—પુરુષકો વિચક્ષણ કહતે હૈં. જગતકી બુદ્ધિ લાખ વાત હો, ગમે એની હો, યે સબ કુબુદ્ધિ હૈ, સુબુદ્ધિ નહીં. આ તમારા મોટરના પાર્ટ્સ-બાર્ટ્સની ડહાપણ કુબુદ્ધિ હૈ, એમ કહતે હૈં. 'सुधी'.. અપની સ્વરૂપકી આનંદ સત્તા ઈસકા જિસને સ્વીકાર બુદ્ધિસે કિયા વો સુધી. સુધી. વો બુદ્ધિકા, શુદ્ધ ચીજકા ધરનેવાલા કહનેમેં આતા હૈ. કહો, પોપટભાઈ! આ બધા લાદી-લાદીના વિચક્ષણ ઉડાવી દે છે અહીંયાં. આ લાદીમાં આમ નાંખવું ને છાંટાં કરવાં. શું કહે એ નાંખે છે એ? ભાત-ભાત પડે છે ને લાદીમાં? ડિઝાઈન. આ જોઈ છેને ડિઝાઈન ત્યાં. કો'ક છેને વઢવાણવાળા, નહીં? ત્યાં જામનગર. એક છે. ત્યાં ડિઝાઈન એટલી બધી ડિઝાઈન આમ, ઓહોહો! આ શું? કહે, અમે છાંટ નાખીએ. આમાં આમ નાખીએ ને આમાં આમ નાખીએ. કહતે હૈં કિ એ સુધી નહીં. એ તો જડકી ક્રિયા જડસે હોતી હૈ, અપનેસે નહીં. આહાહા!

'सुजन'.. લ્યો, ભલા જન. ભલા જન ઉસકો કહતે હૈં કિ જો આત્માકા જ્ઞાન કિયા ઔર આત્માકી શુદ્ધિકી પિછાન કી. આહાહા! 'मतिमान'.. ઉસકો મતિમાન કહતે હૈં. મતિ વાલા—મતિવાળા. બુદ્ધિકો મતિ કહતે હૈં ને મતિમાન, મતિમાન. 'कलावंत'.. અપની કેવળજ્ઞાન કલા પ્રગટ કરે ઐસા મતિ-શ્રુતજ્ઞાન ધરનેવાલેકો કલાવંત કહતે હૈં. કલાવંત કહતે હૈં ન. કલાબાજ હૈ. બાજ નામકા પંખી હોતા હૈ ન. બાજ પકડેને, એમ કળાને ગમે તે કળાને પકડી લે. એ કળા, આત્માકી કલા પકડે એ કલાવંત હૈ. સમજમેં આયા?

'कोविद'.. એ પણ વિચક્ષણનું નામ છે. શાણા. કોવિદ. ડહાપણ. અપના સ્વરૂપકા ભાન... કોવિદ પૈસા આપે. કોવિદકા નામ આપે, શું કહેવાય? ડિગ્રી. કોવિદની ડીગ્રી

આપેને. કોવિદની ડીગ્રી આપેને હિંદીમાં. કોવિદ સંસ્કૃત શબ્દ હૈ. આતા હૈ ન. કોવિદકી પદવી આતી હૈ. પણ વો સંસ્કૃત ભણેલાકો કોવિદકી પદવી આતી (મિલતી) હૈ. આ તો આત્માકા ભાન સંસ્કાર હુઆ વો 'કોવિદ' હૈ. (શ્રોતા : પ્રશ્નકોવિદ છેને આપણે). પ્રશ્ન કોવિદ છે, હિમ્મતલાલ કોવિદ છે.

'કુશલ'.. ઉસકા નામ કુશલ. આહાહા! કુશલ આત્મા હૈ. અપને આનંદ ને અનંત ગુણકા પિંડ પ્રભુ ઉસકા જિસકો જ્ઞાન હુઆ વો સમકિતી કુશલ હૈ. 'કુશલ'.. 'સુમન'.. સુમન—ભલા મન હૈ જિસકા. જિસને સારા આત્મા પવિત્ર અખંડઆનંદ ઉસકો કબૂલા ઔર પ્રતીત હુઆ એ સુમન પુરુષ હૈ. લ્યો, આ તો સુમનભાઈ આવ્યા. નામ સુમન હૈ એમ કહતે હૈં. રામજીભાઈના દીકરાનું નામ છેને સુમન. સુમન ઈસે કહતે હૈં, દેખો. આહાહા! પૂર્ણ શાંત રસકા પિંડ પ્રભુ શાંત.. શાંત.. શાંત.. ઉસકી દૃષ્ટિ જો હુઈ ઉસકો સુમન કહતે હૈં, બાકી કુમન હૈ. આહાહા!

'દક્ષ'.. દક્ષ, દક્ષ. ડાહ્યા. દક્ષ (એટલે) ડાહ્યા. આ માણસ દક્ષ છે, નહીં કહતે હૈં? યે માણસ ડાહ્યા હૈ, શાણા હૈ. આત્માકે ભાનવાલેકો દક્ષ કહતે હૈં. આવા આવા નામ આવે ત્યાં આત્મા વિચક્ષણ, પંડિત એમ સમજના, એમ પ્રવેશ કરતે હૈં. 'દક્ષ'.

'ધીમંત'.. લ્યો, શ્રીમંત ને ધીમંત કહતે હૈં ન? શ્રી નામ લક્ષ્મીવાલેકો શ્રીમંત કહતે હૈં ઔર બુદ્ધિવાલેકો ધીમંત કહતે હૈં. કહેતા'તા આપણામાં એક (સંવત) ૯૫માં. ત્યાં તો એમની પાસે ધીમંત અને શ્રીમંત બધાં એકઠાં થયાં છે. ઓલા પાંજરાપોળવાળા પૈસા લેવા આવ્યા'તાને. પણ ત્યાં રાજકોટ મોટો સંઘ હતો સ્થાનકવાસીનો. ત્યાં પૈસા ન થયા અને અહીં તો થોડા વખતમાં કેટલા થઈ ગયા. ભાઈ! ત્યાં તો શ્રીમંત ને ધીમંત છે. એય! શ્રીમંત ભી ઉસકા નામ કહે. 'શ્રી' નામ સ્વરૂપકી લક્ષ્મીના જાનનેવાલેકો શ્રીમંત કહતે હૈં. આ શ્રીમંત શેઠ નામ હૈ ન ઉસકા. શેઠ! વાત ઐસી હૈ દુનિયાસે (શ્રોતા : નિરાલી.) 'ધીમંત'.. ધી નામ બુદ્ધિ. બુદ્ધિવાલા. ધી (એટલે) બુદ્ધિ. બુદ્ધિકા ધરનેવાલા, અપને આત્માકી બુદ્ધિ કરનેવાલા ધીમંત હૈ.

'જ્ઞાતા'.. આહાહા! જાનનેવાલા-દેખનેવાલા આત્મા. રાગ આદિ કોઈ ક્રિયા કરનેવાલા નહીં. ભગવાન તો જાનને-દેખનેવાલા હૈ. રાગ ઔર શરીરકી ક્રિયા કરનેવાલા આત્મા હૈ નહીં, ઐસા જાને વો જ્ઞાતા હૈ, વો વિચક્ષણ હૈ. સમજમેં આયા?

'સજ્જન'.. સત્-જન. લ્યો, સત્.. સજ્જન છે ને! સજ્જનમેં દો 'જ' હૈં. સત્-જન—સજ્જન. એક અડધા 'ત્' કા 'જ' હોતા હૈ. સત્-જન. આહાહા! સત્જન.. સત્સ્વરૂપ ભગવાન આત્મા ઉસકા ભાન રખનેવાલેકો સત્જન કહતે હૈં. આમ નથી કહેતા સજ્જન

લૌકિકમાં? નીતિવાળા માણસો. સારી નીતિ. કહે કે ભાઈ, આ સજ્જન માણસ છે. કહતે હૈં કિ નહીં? આ તો સત્‌જન, અવિનાશી ભગવાન આત્માકો જાને વો સજ્જન હૈ.

‘ब्रह्मविद’.. બ્રહ્મ નામ આનંદકા જાનનેવાલા. આત્મા આનંદસ્વરૂપ હૈ ઉસકો જાનનેવાલેકો વિચક્ષણ કહતે હૈં. ‘ब्रह्मविद’. બ્રાહ્મણકો બ્રહ્મવિદ કહતે હૈં ન. બ્રહ્મ સેવે સો બ્રાહ્મણા. આહાહા! અપના સ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદ ઉસકો જાને વો બ્રહ્મવિદ્ હૈ. ‘तज्ञ’.. ત+જ્ઞ—તેના જાણનાર. તજ્ઞ—તેનો જાણનાર એટલે આત્માકા જાનનેવાલા. ઔર ‘गुणीजन’.. યે આત્મા અનંત આનંદસ્વરૂપ હૈ ઉસકા જાનનેવાલા ગુણીજન કહતે હૈં, ઉસકો ગુણીજન કહતે હૈં.

ઔર ‘संत’.. લ્યો છેલ્લો શબ્દ. ‘શાંતિ પમાડે એને સંત કહીએ, એના દાસાનુદાસ થઈને રહીએ’.. એ ભજન આતા હૈ. ભજન આતા હૈ ભજન. ‘શાંતિ પમાડે ઉસકો સંત કહીએ, ઉસકે દાસાનુદાસ થઈને રહીએ.’ ઐસી ભક્તિ આતી હૈ. પણ આ સંત હોં. બહારના બાવા-ફાવા ફકીર વો સંત નહીં. ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ઉસને જો આત્મા કહા, ઉસકા અંતરબોધ કરકે શાંતિમેં રહતે હૈં, ઉસકો—સમકિતીકો સંત કહનેમેં આતા હૈ. દેખો, સમકિતીકો સંત કહતે હૈં. ‘શાંત દશા તિન્હકી પહિચાની’ આવ્યું’તું. ઓલામાં સંતદશા આવી છે. રૂપચંદજી એ સંતદશા લીધી છે. એ તો ઠીક છે. ‘मुनिश्वरके नाम’

मुनि महंत तापस तपी, मिच्छुक चारितधाम।
जती तपोधन संयमी, व्रती साधु ऋषि नाम।।४६।।

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :—મુનિ, મહંત, તાપસ, તપી, ભિક્ષુક, ચારિત્રધામ, જતી, તપોધન, સંયતી, વ્રતી, સાધુ અને ઋષિ—એ મુનિનાં નામ છે. ૪૬

अर्थ :—मुनि, महंत, तापस, तपी, भिक्षुक, चारित्रधाम, यती, तपोधन, संयमी, व्रती, साधु और ऋषी—ये मुनिके नाम हैं।।४६।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

‘मुनि’.. મુનિ. મુન્યતે ઈતિ મુનિ. અપને આનંદકો જાનકર આનંદકા અનુભવ કરે વો મુનિ. ‘महंत’.. મહંત હુઆ. આ બહારના બાવા-બાવા, મહંત એ મહંત નહીં. જેણે અપની બુદ્ધિ પરમાત્મા અપના નિજસ્વરૂપમેં લગા દિયા હૈ, ઐસે આત્માકો મહંત કહતે હૈં. દુનિયામાં તો સાધારણ હાથી ને ઘોડા (પર) ફરે ઉસકો કહે મહંત. એવું આવે છે, ‘રાણી બિન રાજા ફરે, ઉસકો કહે મહંત’.. એવો શ્લોક આવે છે તુલસીદાસનો. અહીં તો કહતે હૈં કે અપના સ્વરૂપકા અધિષ્ઠાતા હો, ઉસકા નામ મહંત. કોઈ મંદિરકા અધિષ્ઠાતા હો ને મહંત

કહતે હૈં, એ મહંત નહીં. આહાહા! રજકણ અને રાગકે કણસે ભગવાન ભિન્ન, ઉસકા અધિષ્ઠાતા હો, ઉસકા નામ મહંત કહનેમેં આતા હે. આહાહા! ભારે વાત કરે છે લ્યો. બનારસીદાસ ગોતીને નાટક કૈસા નિકાલા!

'तापस'.. તાપસ કહતે હૈં. અપને સ્વરૂપમેંસે ઈચ્છા નિરોધ કર અપને અમૃતસાગરકી દશાકા પ્રાપ્ત હોના, ઉસકા નામ તાપસ કહતે હૈં. સમજમેં આયા? અમૃતસ્વરૂપ ભગવાન ઉસકી દશા પ્રગટ કરકે આનંદમેં રહનેવાલેકો તાપસ કહતે હૈં. બાહરકી તપસ્યા કરે, મરી જાય ક્રિયાકાંડ કરીનેસ ઉસકો તાપસ કહતે (નહીં). કહો, પ્રકાશદાસજી! આ બધા કિતના નામ આયા. આહાહા!

'तपी'.. તપી ઈસકો કહતે હૈં. કબીરકા સાધુ હૈ. ઈસમેં રસ લગ ગયા હૈ અભી. માર્ગ તો આ હૈ. સમજમેં આયા? ત્યાં આવ્યા હતાને. રાજકોટ આવ્યા'તા પ્રકાશદાસજી. ઉસકો રુચિ જિજ્ઞાસા હુઈ હૈ. માર્ગ કોઈ દૂસરા હૈ. ઓલા તપી ને મહંત કરીને ફરતે હૈં ને. શું કહેવાય? તમારા મોટા મઠ ધરનાર મહંત. એ..ય ઐસા મોટા શરીર, લાડવા ઉડાવે ને મહંત કહતે હૈં. મહંત-બહંત એ નહીં. આહાહા! પુણ્ય-પાપકા રાગસે મહામઠ ચૈતન્ય ભગવાનકા સ્વામી હો ઉસકા નામ મહંત હૈ. ઉસકા નામ તપી હૈ, લ્યો. અપના સ્વરૂપમેં ઈચ્છાકા નિરોધ કરકે અમૃતસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા પ્રગટ કિયા ઔર અમૃતસ્વરૂપ મોક્ષકી સન્મુખ હુઆ, ઉસકી દશાવંતકો તપ કહતે હૈં, તપી કહતે હૈ.

'भिक्षुक'.. આહાહા! ભિક્ષાસે ભોજન કરનેવાલા વો ભિક્ષુક. અંતરમેં આત્માકે આનંદકા શોધ કરે, એષણા કરકે આનંદકા અનુભવ કરનેવાલા ભિક્ષુક. સમજમેં આયા? 'चारितधाम'.. આહાહા! મુનિ એટલે કે આત્માકા આનંદ અને શાંતિનું ધામ યે તો આત્મા હૈ. અંતર શાંતિ ઈતની બઢ ગઈ હૈ કિ ચારિત્ર નામ અંતર સ્વરૂપમેં રમનેકા તો સ્થાન પ્રગટ હો ગયા. આહાહા! નગ્ન હુએ ને ૨૮ ગુણ પાળતે હૈં, એ મુનિ નહીં એમ કહતે હૈં. અંતર ભગવાન નિર્વિકલ્પ સ્વભાવ, ઐસે સ્વભાવમેં લીન હોકર અપને અસંખ્ય પ્રદેશમેં અનંત ગુણકા સ્થાન પ્રાપ્ત કર લિયા ઉસકા નામ ચારિત્રધામ હૈ. વાત જ દૂસરી હૈ. જગતસે ન્યારી હૈ.

'जति'.. જો ઓલા જતિ બાવા કહતે હૈં ન જતિ, એ જતિ નહીં. અપના આનંદ અને સુખ સ્વભાવકી જતના—રક્ષા કરે વો જતિ. બહોત બાત અચ્છી આયી. આહાહા! 'जति'.. જતિ નામ આત્મા અનંત ગુણકા સ્વરૂપ સામ્રાજ્ય રાજ જિસકા હૈ અંદર, ઉસકી જતના—રક્ષા કરે વો જતિ. રાગ અને પુણ્ય કી રક્ષા કરે વો અજતિ. કહો, શેઠ! વ્યવહારકી રક્ષા કરનેવાલા જતિ નહીં, એમ કહતે હૈં. આહાહા! અપના શુદ્ધ સ્વરૂપ પવિત્રધામ ઉસ તરફકી

દૃષ્ટિ હુઈ, સ્વરૂપમેં રમણતાકા ક્ષેત્ર પ્રગટ હો ગયા. ચારિત્રધામ. વીતરાગીભાવ ચારિત્રધામ ઉસકો મુનિ કહતે હૈં, જતિ ઉસકો જતિ કહતે હૈં.

'तपोधन'.. જિસકે પાસ ઈચ્છા નિરોધ કરકે અપને આનંદકા ભાવ પ્રગટ હુઆ, ઉસકે પાસ તપધન હૈ. આ ધૂળધન આ શેઠીયા પાસે કહતે હૈં. આ તપોધન મુનિકે પાસ હૈ. તપોધન. બ્રાહ્મણ ભી હોતા હૈ ન તપોધન એક. આવે છે. ગઢડામાં છે તપોધન. તપોધન બ્રાહ્મણમાં. આ તપોધન તો આ આત્મા. જેમાં આત્મા 'તપયન્તિ ઈતિ તપઃ'.. સુવર્ણને જેમ જેને ગેરુ લગાનેસે શોભતા હૈ, ઐસે ભગવાન આનંદસ્વરૂપકી શોભા અંતરદશામેં બઢાઈ હૈ, ઈસકા નામ તપોધન કહનેમેં આતા હૈ. ઉસકે પાસ તપ આનંદરૂપી ધન હૈ.

'संयमी'.. અણિન્દ્રિય આત્મામેં લીન હૈ ઉસકા નામ સંયમી. ભગવાન અણિન્દ્રિય આત્મા.. ઈન્દ્રિયસે ગમ્ય નહીં, વિકલ્પસે ગમ્ય નહીં ઐસા અણિન્દ્રિય આત્મામેં રમનેવાલેકો સંયમી કહતે હૈં. 'व्रती'.. લ્યો, એને વ્રતી કહનેમેં આતા હૈ. અંદર આનંદસ્વરૂપમેં વિટાઈ ગયા હૈ. શુદ્ધ ચૈતન્યમેં વિટા ગયા હૈ. વિટા ગયા ક્યા કહતે હૈં? લપેટ ગયા હૈ. અંદર સ્વરૂપમેં લપેટ ગયા હૈ ઉસકો વ્રતી કહતે હૈં. 'साधु'.. અપને સ્વરૂપકો સાધે વો 'साधु'. આહાહા! 'ऋषि'.. જિસકો આનંદકી દશા લબ્ધિ અંદરમેં પ્રગટ હુઈ હૈ, ઉસકો ઋષિ કહતે હૈં. આત્માકા સાક્ષાત્કાર હુઆ ઔર આનંદકી વૃદ્ધિ હુઈ ઉસકો ઋષિ, સાધુ કહતે હૈં. અમથા મોટા કેશ લગાયા, ટીલા-ટપકા કિયા માટે ઋષિ-બુષિ નહીં. લ્યો, એ નામ છે એના.

હવે, 'दर्शनके नाम',

दरस विलोकनि देखनौ, अवलोकनि दृगचाल।
लखन दृष्टि निरखनि जुवनि, चितवनि चाहनि भाल।।४७।।

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–દર્શન, વિલોકન, દેખવું, અવલોકન, દગચાલ, લખન, દૃષ્ટિ, નિરીક્ષણ, જોવું, ચિંતવન, ચાહન, ભાળવું–એ દર્શનનાં નામ છે. ૪૭

अर्थ :–दर्शन, विलोकन, देखना, अवलोकन, दृगचाल, लखन, दृष्टि, निरीक्षण, जोवना, चितवन, चाहन और भाल–ये दर्शनके नाम हैं।।४७।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

દેખવું, દેખવું. 'दरस'.. દેખના. સ્વ-પર સારી ચીજ અંદર સત્તા, મહાસત્તાકો દેખના ઉસકા નામ દર્શન. 'હૈ' સબ ચીજ, યે દેખના ઉસકા નામ દર્શન હૈ. 'विलोकनि'—વિશેષે અવલોકવું. સ્વ ને પરનું એકસાથે બરાબર આલોકવું ઉસકા નામ વિલોકની. 'देखनौ'.. વો ભી

આયા. 'देखनौ'.. સ્વ-પર સબ ચીજ હૈ, 'હૈ' ઐસા દેખના. મેરેમેં પર હૈ કે મૈં પરમેં હૂં ઐસી બાત નહીં. 'હૈ' ઐસા દેખના. 'अवलोकनि'.. અવલોકન કરના. અપના સ્વરૂપ અને પર સત્તાકા દેખના ઉસકા નામ 'अवलोकनि' હૈ. દર્શનકો ભી અવલોકનિ (કહતે) હૈં. 'दृगचाल'.. અપને દર્શનકી ચાલ યે હૈ. દેખનેકી ચાલ, સ્વ ને પર સબ 'હૈ' ઐસા દેખનેકી ચાલકો દર્શન કહતે હૈં.

'लखन'.. લ્યો, લક્ષણ. લક્ષણ, લક્ષણ હૈ. દર્શન હૈ વો ઉસકા—આત્માકા લક્ષણ હૈ. જ્ઞાન જાનના, દેખના.. વો દેખના નામ સામાન્ય સત્તાકો દેખના વો ઉસકા લક્ષણ હૈ. 'दृष्टि'.. દૃષ્ટિ ભી કહતે હૈં. યે દર્શનઉપયોગકી બાત હૈ હોં. 'निरखनि'.. નિરખના. 'जुवनि'.. જોવું. યે સબ દર્શનકે નામ હૈં. 'चिंतवनि'.. ચિંતવન કરના અથવા સબ 'હૈ' ઐસા ચિંતવન વો દર્શન ઉપયોગ હૈ. 'चाहनि'.. લ્યો, ચાહના. 'હૈ' ઉસકો દેખના ઉસકા નામ ચાહના. 'भाल'.. ભાળવું. ભાલ—દેખના, વો ભી ભાલકા અર્થ દેખના હૈ. ભાળવું કહતે હૈં ન. ભાળવું નામ દેખના.

હવે, જ્ઞાન અને ચારિત્રકા નામ.

ग्यान बोध अवगम मनन, जगतभान जगजान।
संजम चारित आचरन, चरन वृत्ति थिरवान॥४८॥

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :—જ્ઞાન, બોધ, અવગમ, મનન, જગત્‌ભાનુ, જગત્‌જ્ઞાન—એ જ્ઞાનનાં નામ છે. સંયમ, ચારિત્ર, આચરણ, ચરણ, વૃત્ત, સ્થિરવાન—એ ચારિત્રના નામ છે. ૪૮

अर्थ :—ज्ञान, बोध, अवगम, मनन, जगत्‌भानु, जगत्‌ज्ञान—ये ज्ञानके नाम हैं। संयम, चारित्र, आचरण, चरण, वृत्त, थिरवान—ये चारित्रके नाम हैं॥४८॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આ કાલ ચંદ્રકાંતભાઈને ત્યાં છેને ઓલું મંગલિક. પૂર્ણાહુતિ આજે કરીને કાલે તમારે ત્યાં શરૂઆત થાય છે જીવ અધિકાર. નાટક અધિકાર. માગણી કરી છે. 'ज्ञान'.. નામ હૈ લ્યો. જાનના વો 'ज्ञान'. 'बोध'કા નામ જ્ઞાન. 'अवगम' કરના, અવ—નિશ્ચયસે જાનના વો જ્ઞાન. 'मनन' કરના. જ્ઞાનમેં એકાગ્ર હોકર મનન કરના વો જ્ઞાન. 'जगतभानु'.. જગતકા સૂર્ય. આહાહા! ચૈતન્યપ્રકાશ આત્મા જગતકા સૂર્ય હૈ ઉસકો યહાં જ્ઞાન કહનેમેં આતા હૈ. આહા! 'जगजान'.. જગતકો જાનનેવાલા, લ્યો. જ્ઞાનકા નામ જગતકો જાનનેવાલા. જગત હૈ, રાગાદિ ચીજ પરવસ્તુ સબ હૈં ઔર સ્વ ભી હૈ. દો કો જાનનેવાલેકો જગતભાનુ કહનેમેં (આતા હૈ). આ સૂર્ય તો સાધારણ.. આ તો મહાસૂર્ય પ્રભુ!

'संजम'.. લ્યો, ચારિત્રકા નામ, આ ચારિત્ર, ચારિત્ર. સ્વરૂપમેં સંયમ. ઈન્દ્રિયસે

હટકર અતીન્દ્રિયમેં રુકકર રહના, ઉસકા નામ જતિ નામ ચારિત્ર કહનેમેં આતા હૈ. 'चारित', સ્વરૂપમેં રમના, ચરના, ચરના. એ શુદ્ધ આનંદકા ભોજન કરના વો ચારિત્ર. આ તો ભારે વાત છે. 'आचरन'.. એ સ્વરૂપમેં રમના વો આચરણ. દયા-દાનની ક્રિયા રાગ એ આચરણ, એ આચરણ નહીં, એ ચારિત્ર નહીં. જુદી છે (વાત), જગતથી જુદી છે.

'चरन'.. લ્યો, ચરવું. સ્વરૂપમાં ચરણ કરવું, રમવું. અને 'वृत्ति'.. લ્યો, સ્વરૂપની વૃત્તિ—રાગ વિનાની વૃત્તિ, સ્વરૂપનું પરિણમન. આહાહા! ચારિત્ર આત્મા આનંદની વૃત્તિ પરિણમન હૈ, ઉસકા નામ ચારિત્ર હૈ. પંચ મહાવ્રતકા વિકલ્પ-વિકલ્પ નગ્નપના વો ચારિત્ર નહીં. આહાહા! અને 'थिरवान'.. લ્યો. સ્થિરવાન—સ્થિરપણું. અપને આનંદસ્વરૂપમેં સ્થિરપના ઉસકા નામ ચારિત્ર હૈ.

'सत्यके नाम'.

सम्यक सत्य अमोघ सत, निसंदेह निरधार।
ठीक जथारथ उचित तथ, मिथ्या आदि अकार।।४९।।

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :—સમ્યક્, સત્ય, અમોઘ, સત્, નિઃસંદેહ, નિરધાર, ઠીક, યથાર્થ, ઉચિત, તથ્ય—એ સત્યનાં નામ છે. આ શબ્દોની આદિમાં અકાર લગાડવાથી જૂઠનાં નામ થાય છે. ૪૯

अर्थ :—सम्यक्, सत्य, अमोघ, सत्, निःसंदेह, निरधार, ठीक, यथार्थ, उचित, तथ्य—ये सत्यके नाम हैं। इन शब्दोंके आदिमें अकार लगानेसे झूठके नाम होते हैं।।४९।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

સત્યનું નામ 'सम्यक'.... જૈસા સ્વરૂપ હૈ વૈસા જાનના ઉસકા નામ સત્ય. 'सम्यक्' ઉસકા નામ સમ્યક્. ઉસકા નામ 'सत्य'.. ઓહો! અનાદિ અનંત અવિનાશી ભગવાન આત્મા વો સત્‌કા સાહિબા હૈ ઉસકો સત્ કહતે હૈં. સત્‌સાહેબ આતા હૈ કિ નહીં? તમારે કબીરમાં બહુ આવે સત્‌સાહેબ, સત્‌સાહેબ. સત્‌સાહેબની વંદના. એ સત્‌સાહેબ આત્મા. 'अमोघ'.. સફલપના. અમોઘ નામ સફલ. રામચંદ્રજીનું બાણ અમોઘ હતું. બાણ માર્યું તે માર્યું, પાછું ફરે નહીં. અમોઘ નામ સફળતા. બાણ માર્યા તે વાગે જ, એમ સત્ અમોઘ હૈ. જિસકા આત્મા પરમાનંદ સ્વરૂપમેં સત્યપના આયા, અમોઘ હૈ, હવે ફરે નહીં. મુક્તિકે પંથમેં ચડા વો ચડા, ઐસા સત્ હૈ.

'सत'.. સત્યકા નામ સત્ હૈ. સત્ય વો હી સત્ હૈ. આત્મા સત્‌સ્વરૂપ હૈ, વો હી સત્ હૈ. ઉસકી ખબર નહીં ને જૂઠા બોલના, કહાંસે સત્ હોગા. 'निसंदेह'.. સત્‌કા નામ નિઃસંદેહ.

સંદેહ નહીં બિલકુલ. ભગવાન આત્મા પૂર્ણ આનંદ શુદ્ધ એનું ભાન, એની ભાષા ભાવ, ઉસકો નામ યહાં નિઃસંદેહ કહતે હૈં. 'निरधार'—નક્કી કરના. સત્‌કા નક્કી કરના વો નિર્ધાર. 'ઠીક'.. લ્યો, ઠીક હૈ. સત્‌કા નામ હી ઠીક હૈ.

'जथारथ'.. સત્‌કા નામ હી યથાર્થ હૈ. વસ્તુ આત્મા ત્રિકાળ દ્રવ્ય, ઉસકા ગુણ, ઉસકી પર્યાય—જૈસા હૈ વૈસા જાનના, ખ્યાલ કરના વો યથાર્થ. 'उचित' હૈ. સત્‌કો ઉચિત કહતે હૈં. 'तथ्य'.. જૈસા હૈ વૈસા. યે સત્યકે નામ. ઈન શબ્દોંકે આદિમેં અકાર લગાનેસે જૂઠકે નામ હોતે હૈં, લ્યો. અસમ્યક્, અસત્ય, અણમોઘ, અસત્, સંદેહ, નિર્ધાર નહીં એમ, અઠીક, અયથાર્થ, અનુચિત, અતથ્ય—યે મિથ્યાત્વકે નામ હૈં, મિથ્યાત્વકે નામ હૈં.

જૂઠ કે નામ.

अजथारथ मिथ्या मृषा, वृथा असत्त अलीक।
मुधा मोघ निःफल वितथ, अनुचित असत अठीक॥५०॥

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :—અયથાર્થ, મિથ્યા, મૃષા, વૃથા, અસત્ય, અલીક, મુધા, મોઘ, નિષ્ફળ, વિતથ, અનુચિત, અસત્ય, અઠીક—એ જૂઠનાં નામ છે. ૫૦

अर्थ :—अयथार्थ, मिथ्या, मृषा, वृथा, असत्य, अलीक, मुधा, मोघ, निःफल, वितथ, अनुचित, असत्, अठीक—ये झूठके नाम हैं॥५०॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'अजथारथ'.. અયથાર્થ એટલે જથાર્થ નહીં, યથાર્થ નહીં. ઉલ્ટા અસત્ય હૈ. 'मिथ्या'.. ઝૂઠા હૈ. 'मृषा'.. ભી ઝૂઠા હૈ. સમ્યક્‌ની સામે અસમ્યક્. મિથ્યા, મૃષા. 'वृथा'.. બકવાદ, ઝૂઠા વો ઝૂઠા. સર્વજ્ઞ પરમાત્માને જૈસા દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય આત્માકા કહા ઐસા ન માનકર (ઉલ્ટા) કહે વો સબ વૃથા હૈ. 'असत्' હૈ. સત્‌ની સામે.

'अलीक'.. હૈ. ઝૂઠા હૈ, 'मुधा'.. હૈ. મૂર્ખાઈ હૈ. 'मोघ'.. હૈ. મોઘ, મોઘ. ઝૂઠાપણા મોઘ હૈ. અમોઘ હૈ ન અમોઘ. એની સામે મોઘ. 'निःफल'.. ઝૂઠાકો નિષ્ફળ (કહા). ઈસમેં ધર્મકા કોઈ ફળ હોતા નહીં. 'वितथ'.. તથની સામે વિતથ. ઉચિતની સામે અનુચિત, સત્‌ની સામે અસત્, ઠીકની સામે અઠીક.

લ્યો, 'નાટક સમયસાર'કે બાર અધિકારકે નામ.

जीव निरजीव करता करम पुन्न पाप,
आस्रव संवर निरजरा बंध मोष है।

सरव विसुद्धि स्याद्‌वाद साध्य साधक,
दुवादस दुवार धरै समैसार कोष है॥
दरवानुयोग दरवानुजोग दूरि करै,
निगमकौ नाटक परमरसपोष है।
ऐसौ परमागम बनारसी बखानै जामैं,
ग्यानको निदान सुद्ध चारितकी चोष है॥५१॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–નિરજીવ=અજીવ. કરતા=કર્તા. દુવાદસ=દ્વાદશ(બાર). દુવાર=અધિકાર. કોષ=ભંડાર. દરવાનુજોગ=દ્રવ્યોનો સંયોગ. નિગમસૌ=આત્માનો.

અર્થ :–'સમયસારજી'ના ભંડારમાં જીવ, અજીવ, કર્તાકર્મ, પુણ્યપાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ, સર્વવિશુદ્ધિ, સ્યાદ્વાદ અને સાધ્યસાધક–એ બાર અધિકાર છે. આ ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથ દ્રવ્યાનુયોગરૂપ છે, આત્માને પરદ્રવ્યોના સંયોગથી જુદો કરે છે અર્થાત્ મોક્ષમાર્ગમાં લગાડે છે, આ આત્માનું નાટક પરમ શાંતરસને પુષ્ટ કરનાર છે, સમ્યગ્જ્ઞાન અને શુદ્ધચારિત્રનું કારણ છે, એને પંડિત બનારસીદાસજી પદ્ય–રચનામાં વર્ણવે છે. ૫૧

अर्थ :–समयसारजीके भंडारमें जीव, अजीव, कर्ता-कर्म, पुण्य-पाप, आस्रव, संवर, निर्जरा, बन्ध, मोक्ष, सर्वविशुद्धि, स्याद्वाद और साध्यसाधक ये बारह अधिकार हैं। यह उत्कृष्ट ग्रन्थ द्रव्यानुयोगरूप है, आत्माको परद्रव्योंके संयोगसे पृथक् करता है अर्थात् मोक्षमार्गमें लगाता है। यह आत्माका नाटक परमशांतिरसको पुष्ट करनेवाला है, सम्यग्ज्ञान और शुद्धचारित्रका कारण है, इसे पंडित बनारसीदासजी पद्य-रचनामें वर्णन करते हैं॥५१॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

દેખો પરમાગમ.. જુઓ, આપણે પરમાગમ હોતા હૈ ન બહાર.

ક્યા કહતે હૈં, દેખો. જીવ અધિકાર કહેંગે. પહલે જીવ અધિકાર કહેંગે. કલ શુરૂ હોગા સુબહમેં જીવ અધિકાર. ચંદ્રકાંતભાઈને ત્યાં બહાર. નિર્જીવ અધિકાર. નિર્જીવ એટલે અજીવ. દૂસરા અજીવ. તીસરા કર્તા કર્મ. રાગકા કર્તા આત્મા નહીં. કર્તા માને યે અજ્ઞાન હૈ ઐસા કર્તા-કર્મકા અધિકાર હૈ. પુણ્ય-પાપકા અધિકાર. પુણ્ય-પાપ શુભ-અશુભભાવ દો હી બંધકે કારણ હૈં, ઉસકા અધિકાર કહેંગે. આસ્રવ.. પુણ્ય-પાપ દોનોં મિલકર આસ્રવ હૈ. સંવર.. આસ્રવકા રૂંધન કરકે સમકિત દર્શન આદિ સ્વભાવકી તરફકી શાંતિકા પ્રગટ કરના યે સંવર હૈ. નિર્જરા અધિકાર.. અશુદ્ધતાકા નાશ કરનેસે કર્મકી નિર્જરા હોતી હૈ. ઉસકા અધિકાર કહેંગે. બંધકા અધિકાર કહેંગે ઔર મોક્ષકા અધિકાર, લ્યો. સર્વવિશુદ્ધિ કહેંગે.

સર્વવિશુદ્ધિ હૈ ન છેલ્લા આખિરમેં. સ્યાદ્વાદ અધિકાર કહેંગે ઔર સાધ્ય-સાધક કહેંગે.

સ્યાદ્વાદ અપેક્ષાસે અનેકાંત ધર્મ હોતા હૈ. સાધ્ય નામ પૂર્ણસ્વરૂપ સાધ્ય હૈ ઔર સાધક—આત્માકી અપૂર્ણ દશા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વો સાધક હૈ. દ્વાદશ—બાર દ્વાર. બાર દ્વાર હૈં. આ બાર દ્વાર. 'धरै समैसार कोष है'.. યે આત્માકા ભંડાર હૈ. અર્થમાં લખ્યું છે છેલ્લે, જુઓ. समयसारजीके भंडारमें... યે 'સમયસાર'રૂપી ભંડાર હૈ. ઉસમેં ઐસા અધિકાર આયેગા એમ કહતે હૈં. દ્રવ્યાનુયોગ.. તત્ત્વજ્ઞાનકી બાત આયેગી. દ્રવ્યાનુયોગ હૈ, યે ચરણાનુયોગ ને કરણાનુયોગ નહીં. વસ્તુસ્વરૂપ જો હૈ ઉસકે અનુસાર અંતર હોના એ બતાનેવાલા દ્રવ્યાનુયોગ હૈ.

'दरवानुजोग दूरि करै'.. વો દ્રવ્યાનુયોગ હૈ આત્માકો પરદ્રવ્યસે, સંયોગસે પૃથક્ કરે. दरवानुयोग दरवानुजोग એમ. दूरि करै.. निगमकौ नाटक परमरसपोष है.. શુદ્ધ આત્માકો નાટક છે આ. પરમરસ આનંદકા પોષનેવાલા હૈ. 'ऐसौ परमागम बनारसी बखानै जामै, ग्यानकौ निदान'.. એ તો છે. આહાહા! અને 'सुद्ध चारितकी चोष है'.. શુદ્ધ ચારિત્રકા આનંદ હૈ ઉસમેં. परमशांतिरसको पुष्ट करनेवाला है.. એનો અર્થ કર્યો. શાંતિ.. શાંતિ.. શાંતિ.. અકષાય સ્વભાવકો પોષનેવાલા હૈ. વો નાટકકો હમ કહેંગે. અહીં જીવ સમયસાર... યે તો ઉસકી ઉત્થાનિકા હુઈ, પ્રવેશદ્વાર હુઆ. હવે મૂળ 'સમયસાર'કા જીવ અધિકાર જો ભગવાન આચાર્યને કહા હૈ, વો કલ સુબહમેં શુરૂ હોગા.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૧૫, મહાસુદ ૫, રવિવાર, તા. ૩૧-૧-૧૯૭૧
જીવદ્વાર, પદ નં. ૧, ૨ પર પ્રવચન

જીવદ્વારકા માંગલિક ચલતા હૈ. માંગલિક.. માંગલિક હૈ, દેખો. 'चिदानंद भगवानकी स्तुति'. ... શબ્દ હૈ. સમયસાર કળશકી (ટીકા).. કળશકા યે ભાગ હૈ. કુંદકુંદાચાર્યને યે ગ્રંથ બનાયા, પીછે ટીકા બનાયી અમૃતચંદ્રાચાર્યને. ઉસકા પહલા શ્લોક હૈ. ઉસકા વો ભાવાર્થ. નીચે શ્લોક હૈ.

नमः समयसाराय, स्वानुभूत्या चकासते।
चित्स्वभावाय भावाय, सर्वभावांतरच्छिदे।।१।।

લ્યો, આ માંગલિક કર્યું. પહેલી આ શરૂઆત કરવી હતીને એમને... ક્યા અર્થ હૈ ઉસકા? દેખો. 'स्वानुभूत्या चकासते'.. જો દૂસરા પદ હૈ ઉસકા અર્થ પહલે કિયા હૈ. કૈસા હૈ આત્મા? 'शोभित निज अनुभूति जुत'.. દૂસરા શબ્દ હૈ ન. .... ઉસકા અર્થ લિયા હૈ. 'स्वानुभूत्या चकासते'.. યે આત્મા અપની અનુભૂતિસે પ્રકાશમાન હોતા હૈ. ક્યા કહા ઉસમેં? જો આત્મા હૈ જ્ઞાન આદિ અનંત અનંત (ગુણ) સંપન્ન સ્વરૂપ, યે તો અપને અનુભવસે પ્રકાશમાન હોતા હૈ કિ મૈં તો હૂં. પુણ્ય–પાપ વિકલ્પસે કિ નિમિત્તસે આત્મા પ્રસિદ્ધિમેં, અનુભવમેં આતા નહીં. યે મંગલિક કરતે હૈં. ઉસકો દેવ કરકે સિદ્ધકી સ્તુતિ કરતે હૈં. આહાહા! સમજમેં આયા?

शोभित निज अनुभूति जुत चिदानंद भगवान।
सार पदारथ आतमा, सकल पदारथ जान।।१।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–નિજ અનુભૂતિ = પોતાના આત્માનું સ્વસંવેદન જ્ઞાન. ચિદાનંદ (ચિત્+આનંદ)=જેને આત્મિક આનંદ હોય.

અર્થ :–તે ચિદાનંદ પ્રભુ પોતાના સ્વાનુભવથી સુશોભિત છે. સર્વ પદાર્થોમાં સારભૂત આત્મપદાર્થ છે અને સર્વ પદાર્થોનો જ્ઞાતા છે. ૧

अर्थ :–वह चिदानन्द प्रभु अपने स्वानुभवसे सुशोभित है। सब पदार्थोंमें सारभूत आत्मपदार्थ है और सम्पूर्ण पदार्थोंका ज्ञाता है।।१।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

યે આત્મા 'शोभित निज अनुभूति'... જુત કહ્યું છેને. એ બધું સાથે લઈ લે છે. 'જુત ચિદાનંદ ભગવાન'. ભગવાન એ 'भावाय' છે, ચિદાનંદ એ 'स्वभावाय' છે. એ એનાથી સહિત છે અને સ્વાનુભૂતિ સહિત છે. દો અર્થ હૈ ઉસમેં. ક્યા કહા? દેખો! જરી સૂક્ષ્મ બાત હૈ. પહલા શ્લોક હૈ ન.

અમૃતચંદ્રાચાર્ય મુનિ દિગંબર સંત નવસો વર્ષ પહલે હુએ. ઉન્હોંને આચાર્ય કુંદકુંદઆચાર્યકી ટીકા (કે જે) ઘણી ગંભીર ગૂઢ અધ્યાત્મના કળશ છે છેલ્લા—આખિર, યે બનાયી હૈ. કહતે હૈં કિ આત્મા... પહલે મંગલિક ... વો કહા. ભગવાન આત્મા.. વહ સમયસારની વ્યાખ્યા લિયા. સાર પદાર્થ આત્મા એ. એ ત્રીજો પદ છે. 'नमः समयसाराय'.. સાર પદાર્થ ભગવાન આત્મા હૈ, યે પુણ્ય ને પાપકે રાગસે રહિત હૈ, શરીર અને કર્મસે રહિત તો હૈ હી. ઐસા આત્મા 'शोभित निज अनुभूति... प्रकाशते' કહ્યુંને એમાં શુદ્ધ શબ્દ લે લિયા.

'प्रकाशते'.. ભગવાન આત્મા અપના શુદ્ધ આનંદસ્વભાવ અને સંવેદનજ્ઞાનસે આત્મા પ્રસિદ્ધિ પાતા હૈ. સમજમેં આયા? 'स्वानुभूत्या चकासते'.. ઓહો! પહલે મહા મંગલિક કિયા. દિગંબર સંત થે જંગલમેં વસનેવાલે. ઓહો! યે પ્રભુ આત્મા કૈસે ભાનમેં, પ્રકાશમેં, અનુભવમેં આતા હૈ? કિ 'स्वानुभूत्या चकासते'... અપના આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ જો હૈ ઉસકી એકાગ્રતા કર ઉસકે અનુસરકે હોના. પુણ્ય-પાપકે રાગસે અનુસરકે હોના વહ તો અનાદિસે હોતા હૈ, વહ તો અજ્ઞાન હૈ. સમજમેં આયા? .... સારા કથન હૈ.

'शोभित निज अनुभूति जुत... शोभित' નામ પ્રકાશતે.. ઓહો! નિજસ્વરૂપકી પ્રાપ્તિ. ભગવાન આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનસ્વભાવ ધર્મી જીવકો—સમ્યગ્દ્રષ્ટિકો અનુભૂતિસે પ્રસિદ્ધિમેં આતા હૈ. સમજમેં આયા? આહાહા! આનું નામ.... ભારે ઝીણું!

અપના ભાવ... પહલે. 'सार पदारथ आतमा.. વહ 'नमः समयसाराय'કા અર્થ કિયા. 'समयसार.. सम्+अय.. અંદર આનંદમૂર્તિ ભગવાન, પુણ્ય-પાપકા રાગ ઔર શરીરસે રહિત ઐસા અપના સાર આતમા પદાર્થ જો હૈ, વહ 'शोभित निज अनुभूति'.. અપને આનંદ તરફકા લક્ષ કરકે અપની વર્તમાન જ્ઞાનદશામેં જો ભગવાન આત્મા ધ્રુવ ચૈતન્ય હૈ, યે અનુભૂતિ આનંદકા વેદન હૈ. આહાહા! પ્રથમ હોતા હૈ તો ઐસા હોતા હૈ, એમ કહે છે. (શ્રોતા : યહી હોતા હૈ). અનુભૂતિ.. શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદકંદ પ્રભુ વહ સમયસાર. સમ્+અય+સાર. પદાર્થ. ..... ઐસા અર્થ હૈ. ઉસકા સ્વભાવ હી ઐસા હૈ.

અલિંગગ્રહણમેં ઐસા આયા ન. અપને સ્વભાવસે પ્રકાશમાન પ્રત્યક્ષ જ્ઞાતા હૈ. છઠ્ઠા

બોલ હૈ. અલિંગગ્રહણ. અલિંગગ્રહણકે ૨૦ બોલ હૈં. બહોત સૂક્ષ્મ બાત હૈ. યે તત્ત્વ તો ઐસી ચીજ હૈ કે યે જૈન(ધર્મ) નહીં, યે તો વસ્તુકી સ્થિતિ હૈ. જૈન કોઈ દૂસરી ચીજ હૈ? જૈનસ્વરૂપ હી આત્મા હૈ. વીતરાગ નિર્વિકલ્પ–રાગ વિનાની ચીજ ઉસકો યહાં જૈન અથવા આત્મા કહતે હૈં. યે આત્મા અપને સ્વભાવ સન્મુખ હોકર, પુણ્ય-પાપકે રાગસે વિમુખ હોકર અપની અનુભૂતિસે આનંદકે વેદનમેં, સ્વસંવેદન જ્ઞાનકે વેદનમેં 'યે આત્મા' ઐસી પ્રતીતિ હોતી હૈ. તબ ઉસકો આત્માકી પ્રતીતિ–યથાર્થ શ્રદ્ધા હોતી હૈ. ઝીણી વાત છે આ પહેલા શ્લોકની.

(શ્રોતા : મંગલિક આવું જ હોય ને). આ મંગલિક છે વાસ્તુ, લ્યો આવ્યા. એમ હમણાં નજર કરી કે હેમચંદજી ક્યાં છે? હમણાં પૂછ્યું હતું, મેં કીધું, કેમ આવ્યા નહીં? પુસ્તક આપો પુસ્તક. પુસ્તક ઘો એક. હૈ, લો. દેખો તો ખરા યે ક્યા હૈ? વહ ચોપડા તો બહોત તપાસ્યા. આ ચોપડા દૂસરી જાતકા હૈ. (શ્રોતા : યે અંદરકા ચોપડા હૈ). દૂસરા ચોપડા હૈ યહાં. પહલા શબ્દ હૈ ન ભૈયા? 'शोभित निज अनुभूति' ઉસકા અર્થ ચલતા હૈ.

ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય મહાવિદેહમેં ગયે થે, આઠ દિન રહે થે ઔર વહાંસે આકર યે શાસ્ત્ર બનાયા હૈ. યે શાસ્ત્રકે ટીકાકાર અમૃતચંદ્રાચાર્ય મુનિ અભી(સે) નવસો વર્ષ પહલે હુએ. કુંદકુંદાચાર્ય દો હજાર વર્ષ પહલે સંવત ૪૯મેં હુએ. (ઉનકે શાસ્ત્ર)કી ટીકા કરનેવાલે અમૃતચંદ્રાચાર્ય દિગંબર સંત જંગલવાસી આનંદમેં ઝૂલનેવાલે ઉન્હોંને યે ટીકા બનાયી. ઉસકા યે પહલા શ્લોક હૈ. નીચે શ્લોક, નીચે શ્લોક હૈ ન.

'**नमः समयसाराय स्वानुभूत्या चकासते। चित्स्वाभावाय भावाय सर्वभावांतरच्छिदे।**' ઉસકા અર્થ ચલતા હૈ. મંગલિક હૈ મહામંગલિક. 'शोभित निज अनुभूति जुत'.. ઉપર.

કહતે હૈં કિ આત્માકો ધર્મ હોતા હૈ, વહ અપને આનંદકા અનુભવ કરનેસે હોતા હૈ. આહાહા! ભારે! ધર્મ કોઈ દૂસરી ચીજ હૈ, યે (રાગકા અનુભવ) તો અધર્મ હૈ અનાદિસે. સમજમેં આયા? 'शोभित निज अनुभूति'.. ઐસા શબ્દ પડા હૈ. અપના નિજસ્વભાવ, જ્ઞાનસ્વભાવ, આનંદસ્વભાવ—ઐસા ભગવાન આત્મા અપના નિજ(ભાવ) ઉસકી અનુભૂતિસે શોભિત હૈ. આહાહા! રાગકા અને પુણ્યકા અનુભવસે તો વહ અશોભિત હૈ. આહા! માર્ગ અલૌકિક હૈ ભગવાન! યે ધર્મકા માર્ગ હી દૂસરી ચીજ હૈ. લોકોને ધર્મ ક્યા ચીજ હૈ (ખબર નહીં). ઐસે કરો, બાહર કરો, સેવા કરો, ઐસે કરો ને ફૈસે કરો ને ઢીંકણા કરો. ધૂળમેં હૈ નહીં. સમજમેં આયા?

કહતે હૈં કે નિજ અનુભૂતિસે શોભિત હૈ. આહાહા! ભગવાન આત્માકી શોભા

અથવા પ્રકાશના અથવા જાગૃત હોના, યે અપને નિજ સ્વભાવકી અનુભૂતિ કરનેસે જાગૃત હોતા હૈ. પહલેમેં પહલી ધર્મકી બાત ચલતી હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા? અનાદિસે શુભ અને અશુભ જો વિકલ્પ રાગ હૈ, ઉસ તરફકા વેદન અને ઝુકાવકે કારણ મિથ્યાત્વભાવસે ચાર ગતિમેં રુલતે (હુએ) દુઃખી હૈ. તો ધર્મ કૈસે ઉત્પન્ન હોતા હૈ? ભગવાન આત્મા સાર પદાર્થ જગતની અંદર, સારા—અનંત પદાર્થ શોધો તો ઉસમેં સાર ભગવાન આત્મા હૈ. વહ વિકાર અને શરીર અને કર્મરહિત હૈ. શરીર એટલે નોકર્મ, કર્મ એટલે જડ (દ્રવ્યકર્મ) અને વિકાર એટલે ભાવકર્મ.

દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ અને નોકર્મ તીન શબ્દ હૈં. તો નોકર્મ નામ શરીર આદિ ઉસસે રહિત હૈ. કર્મ નામ જડકર્મ જો આઠ રજકણ આઠ કર્મ હૈં જ્ઞાનાવરણીયાદિ ઉસસે ભી ભિન્ન હૈ. ઔર ભાવકર્મ—દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, કામ, ક્રોધકા વિકલ્પ જો હૈ, વો ભાવકર્મ વિકારભાવ હૈ. આહા! ઉસકા તો અનુભવ અનાદિકા હૈ. પુણ્ય-પાપ વિકારકા જો સ્વભાવમેં નહીં, સ્વભાવમેં નહીં, ઉસકા તો અનુભવ અનાદિસે અજ્ઞાનીકો હૈ. વહ ચીજ કંઈ યથાર્થ નહીં, યે શોભિત ચીજ નહીં, યે સુંદર નહીં, વહ ઉસકા શણગાર નહીં. આહાહા! સૂક્ષ્મ બાત હૈ ભૈયા! અનંતકાલમેં સમ્યગ્દર્શન ક્યા ચીજ હૈ વો સુના નહીં. બાહરસે ઐસા હોગા ને ઐસા હોગા. સમજમેં આયા? 'शोभित निज अनुभूति जुत'.. એ અત્યારે મૂકો પડતું. એ પછી... એ બંધ રાખો. દઈ દ્યો દેવું હોય તો. એ અત્યારે તો આંહીં... આ કથા નથી, આ તો ધર્મકથા છે, આ વાર્તા નથી. આહાહા!

ભગવાન તેરે સ્વભાવમેં તો અનંત આનંદ ઔર અનંત જ્ઞાન, અનંત શાંતિ, શાંતિ નામ વીતરાગતા—ઐસા તેરી ચીજમેં પડા હૈ અનાદિસે. ઉસ તરફકા ઝુકાવ કરનેસે જો આત્માકા અતીન્દ્રિય આનંદકા સમ્યગ્દર્શન—પ્રતીત—અનુભવ હોતા હૈ, વહ ધર્મ. ઝીણી વાત હૈ ભૈયા! સમજમેં આયા? વીતરાગ સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા ઉસકો ધર્મ કહતે હૈં. ધારય ઈતિ ધર્મ. વિકાર અને ચાર ગતિસે નિકલનેકી ભાવના—અંતર દશા ઉસકા નામ ધર્મ હૈ. સમજમેં આયા?

કહતે હૈં કિ 'शोभित निज अनुभूति'.. ભગવાન સર્વજ્ઞકી અનુભૂતિ યે (અનુભૂતિ) નહીં, એમ કહતે હૈં. આહાહા! પંચ પરમેષ્ઠી હૈં અરિહંત સિદ્ધ (આદિ) વે તો પરદ્રવ્ય હૈં. ભાઈ હેમચંદજી! યે તો પરવસ્તુ હૈ. અરિહંત, સિદ્ધ ભી પરવસ્તુ હૈં, અપનેસે તો પર હૈં. તો ઉસકા અનુભવ હોતા નહીં. વો તરફ લક્ષ જાતા હૈ તો વિકલ્પ ઉઠતે હૈં, રાગ. આહાહા! સૂક્ષ્મ બાત હૈ પ્રભુ. યે આત્મા ચીજ હી દૂસરી હૈ.

અરે! ભગવાન તરીકે બોલાતે હૈં આત્માકો. (શ્રોતા : આમાં બોલાવ્યો ચિદાનંદ

ભગવાન). ચિદાનંદ.. દેખો ચિદાનંદ ભગવાન. હજી એનો અર્થ ચાલતો નથી. હજી તો અનુભૂતિનો—પર્યાયકા અર્થ ચલતા હૈ, પર્યાયકા અર્થ ચલતા હૈ. અનુભૂતિ પર્યાય હૈ. પર્યાય નામ દશા હૈ—અવસ્થા હૈ. દ્રવ્ય-ગુણ નહીં. દ્રવ્ય-ગુણ ત્રિકાળ હૈં. અનાદિસે વર્તમાન દશામેં રાગ અને પુણ્ય-પાપકા વેદન અને અનુભવ મિથ્યાત્વભાવમેં હૈ, યે અનાત્માકા વેદન હૈ, યે આત્માકા વેદન નહીં. ભગવાન આત્મા રાગસે રહિત ઐસા પૂર્ણાનંદ પ્રભુ અપના નિજસ્વભાવ, ઉસમેં અનુભવ—અંતરમેં જાકર સ્વભાવકો અનુસરીને ભૂતિ (-પરિણમન એ) અનુભૂતિ.

સ્વભાવ જો ત્રિકાલ આનંદ અને જ્ઞાન હૈ, ઉસકો અનુસરકે આનંદકી અનુભૂતિ પર્યાયમેં હોતી હૈ, ઉસસે યે આત્મા પ્રકાશમાન આતા (-હોતા) હૈ. ઉસકો આત્માકી પ્રતીતિ યથાર્થ આતી હૈ. આહાહા! ઝીણી વાત સમજાય છે કે નહીં? આંહીં મકાન નાંખ્યું છે, પછી એને સમજવું પડશે કે નહીં હવે? (શ્રોતા : સમજશેને). સમજશે. આ તો આવે છેને. આ તો ભગવાન અંતરના માર્ગ છે. પ્રભુ! શું કહે? વીતરાગમાર્ગ કોઈ અલૌકિક અચિંત્ય છે. જગતની સાથે ક્યાંય મિલાન કરે તો ઐસા હૈ નહીં. બાહરમેં તો ઈતના કડાકૂટ ચાલી છે બહારમાં. પ્રવૃત્તિ ને યે કરના ને યે કરના ઉસમેં ધર્મ, એ તો અનાદિસે રાગકો કરતે હૈં ને ધર્મ માનતે હૈં. આહાહા! વહ તો મિથ્યાત્વભાવ હૈ. નિગોદ અને નરકમેં જાનેકા સ્થાન ને ખાણ હૈ વો. આહાહા!

ભગવાન આત્મા.. યે દેહ તો માટી—ધૂળ હૈ, અજીવ હૈ યે તો. વો જીવ નહીં. ઔર ઉસમેં પુણ્ય-પાપકે વિકલ્પ ઉઠતે હૈં વહ ભી જીવ નહીં, વહ તો આસ્રવ હૈ. નવ તત્ત્વમેં તો આસ્રવતત્ત્વ હૈ. ઉસસે ભિન્ન ભગવાન અપના શુદ્ધ આત્મદ્રવ્ય સમયસાર સ્વભાવ ઉસકી અનુભૂતિ કરના, આહાહા! વો સાર હૈ અને યે અનુભૂતિ વો હી આત્મામેં નમન હૈ. યે નમન હૈ ભૈયા! નમન—અપના શુદ્ધ આનંદસ્વભાવ ઉસકા અનુભવ વો હી નમા. આત્મામેં નમ ગયા, વહી આત્મામેં નમ ગયા. આહાહા!

આ નવું કાઢ્યું વળી. ઉસમેં હૈ તો નિકાલના હૈ ન? પછી ચીજમેં તો હૈ હી. યે અનુભૂતિ હી નમન હૈ. અપને શુદ્ધ સ્વભાવમેં અંતર અનુભવ કરના, વો હી આત્મામેં નમન હૈ. નમન નામ વલણ નામ વિનય નામ આત્માકા સત્કાર, આદર. અનુભૂતિ વહી ઉસકા આત્મામેં નમન કહનેમેં આતા હૈ. ઝીણી વાત ભગવાન! સૂક્ષ્મ બાત હૈ. સાધારણ જનતા ધર્મ પામે ઐસી ચીજ યહાં બહુ દુર્લભ હૈ. હૈ આત્મા પામે ઐસી, પણ સાધારણ માણસ ઐસે સમજ લે ધર્મ ઐસી ચીજ નહીં, અલૌકિક ચીજ હૈ યે. અપૂર્વ હૈ.

અનંતકાળમાં કભી એક સેકંડ ભી આત્મા ક્યા હૈ ઈસકા જ્ઞાન ને અનુભવ કભી

હુઆ નહીં. એક વાર એક સેકંડ પણ અનુભવ હો, ઉસકી મુક્તિ હુએ બિના રહતી નહીં. સમજમેં આયા? ચંદ્રકી બીજ ઉગે. બીજ કહતે હૈં ન? દુઈ, દૂજી. દૂજ–દૂજ. બીજ–દૂજ ઊગે અને પૂનમ ન હો ઐસે બનતા નહીં. દૂજ ઉગે ઔર પૂનમ હોતી થી, હોતી હૈ અને હોગી. ઐસે જિસકો એકવાર ભગવાન આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય નિર્મળાનંદ પ્રભુ ઉસ તરફકા ઝુકાવસે આનંદકા, સમ્યગ્દર્શનકા, સમ્યગ્જ્ઞાનકા વેદન–અનુભૂતિ હુઈ, તો બીજ ઉગી. દૂજ–દૂજ. કેવળજ્ઞાન પૂર્ણિમા હુએ બિના રહેગા નહીં. એ કેવળજ્ઞાન લીધે છૂટકો છે, પણ આ ધર્મ હોય તો. સમજમેં આયા?

કહતે હૈં, 'शोभित निज अनुभूति'.. આમ તો કહ્યું છેને એમાં? 'नमः समयसाराय स्वानुभूत्या चकासते'.. અને છે તો ઓલું 'स्वभावाय भावाय' એમ છે ને? ભાવ સ્વભાવસહિત છે. એટલે આમ જુત નાંખવું ને આમેય જુત લેવું. કે અનુભૂતિ સહિત હૈ, 'જુત' એટલે સહિત. અને ચિદાનંદ ભગવાન... ભગવાન યે भावायકા અર્થ હૈ. ઉસમેં હૈ દેખો. 'स्वानुभूत्या चकासते' યે પહલે પદકા અર્થ હુઆ. પછી ભાવાય યે દૂસરે પદમેં હૈ ન 'भावाय'.. चित्स्वभावाय भावाय'.. भावाय વો ભગવાનકે અર્થ(મેં) હૈ અને चित्स्वभावाय વો ચિદાનંદકે અર્થ(મેં) હૈ. શબ્દમેં હૈ શેઠ? સમજમેં આયા? આહાહા! ભગવાન આત્મા.. भावाय– ભાવસ્વભાવ સ્વરૂપ, અભાવસ્વરૂપ નહીં હૈ વો ચીજ. પરકે અભાવસ્વરૂપ હૈ. અપના સ્વભાવભાવ સ્વરૂપ આત્મા હૈ, ઉસકો યહાં भावाय (ઐસી) વ્યાખ્યા ભગવાનને કી. શબ્દકા અર્થ હૈ ઉસમેં.

ઔર 'चित्स्वभावाय'.. યે દૂસરા પદકા પહલા શબ્દ. ઉસકા અર્થ કિયા चिदानंद. ભાઈ! આહાહા! દરબાર! આવી વાત છે. વાણિયા છે હોં, એ દરબાર નથી. કોઈ કહે કે દરબાર કેમ કીધા? (શ્રોતા : એ વાણિયાના દરબાર છે). બડા શરીર હૈ ન. પૈસા ભી બહોત હૈ અને શરીર ભી બહોત હૈ. સમજમેં આયા? કહતે હૈં કિ આત્મા દરબાર હૈ યહાં તો. આહાહા! ઈસકે અંતરમેં અનંત આનંદ આદિ સામ્રાજ્ય પડા હૈ. ખબર નહીં ક્યા ચીજ આત્મા! ધર્મ કરનેવાલા આત્મા, પણ આત્મા કૈસા યે ખબર નહીં. કહાંસે ધર્મ હોગા? કલ્યાણ કરનેવાલા આત્મા.. કલ્યાણ કરનેવાલા આત્મા, તો આત્મા હૈ કૈસા કિ કલ્યાણ કર સકે? યે ખબર નહીં ને કલ્યાણ હો જાતા હૈ (ઐસે) માન લેતે હૈં અજ્ઞાની અનાદિસે.

અહીં તો કહતે હૈં, चिदानंद भगवान.. भावाय.. અપના દ્રવ્ય–વસ્તુ. દ્રવ્ય એટલે પદાર્થ ઉસકો યહાં ભાવાય કહકર ભગવાન કહા હૈ. ઔર 'चित्स्वभावाय'.. (भावाय) વો તો આત્મવસ્તુ હુઈ ભગવાન વસ્તુ. તો વસ્તુકા સ્વભાવ ક્યા? સ્વભાવ ક્યા? કિ 'चित्स्वभावाय'.. વો પાઠમેં પડા હૈ, તો ઉસકા યહાં અર્થ કિયા કિ चिदानंद સ્વભાવાય. ઉસકા

સ્વભાવ જ્ઞાનાનંદ હૈ. સમજમેં આયા? આત્માકા સ્વભાવ ચિદાનંદ હૈ. શેઠ! ઐસી બાત હૈ. આહાહા! રસ પડતે હૈ હોં. પહલેસે વધારે વખત લેતે હૈં તમારા કરતાં, પછી આ કહે કે એમાંથી ભાગ લેશું થોડોક. ભાગ–બાગ (મળે) એવું નથી કાંઈ. કહો, સમજમેં આયા? ક્યા કહા?

ભગવાન ચિદાનંદ.. આહાહા! સ્વભાવ કૈસા હૈ ભગવાન આત્માકા? યે તો ચિદાનંદ સ્વભાવ હૈ ભાઈ! જ્ઞાન અને આનંદ ઉસકા સ્વભાવ હૈ. કોઈ પુણ્ય-પાપકા વિકલ્પ કિ શરીર ઉસકા સ્વભાવ નહીં. આહાહા! બહુ શ્લોક સરસ આવ્યો છે. આ સમયસાર નાટક બીજીવાર કે ત્રીજીવાર વંચાય છે. એમાં આ પહેલું હતું. (શ્રોતા : આ રીતે આજ પહેલી વાર વંચાયું.) નહિતર આ રીતે ક્યાં હાલતુ'તું પહેલું? કેમ પંડિતજી? રામજીભાઈ કહે છે એ બરાબર છે. આહાહા! (શ્રોતા : તમને ..... તો શરૂ થયું ને?) શરૂ થયુંને અહીં. 'चिदानंद भगवान' યે શબ્દ વો નીચે શ્લોક હૈ ઉસમેંસે નિકાલા હૈ હોં.

હવે, કહે છે કે જ્ઞાન અને આનંદ જિસકા સ્વભાવ હૈ. જૈસે સક્કરકા મીઠા અને સફેદ સ્વભાવ હૈ, અફીણકા કડુઆ ઔર કાલા સ્વભાવ હૈ, ઐસે ભગવાન આત્માકા જ્ઞાન અને આનંદ સ્વભાવ હૈ. આહા! સમજમેં આયા? चिदानंद भगवान.. પછી 'सार पदारथ आत्मा' વો સમયસારકી વ્યાખ્યા કી. પહલે પદમેં હૈ ન! 'नमः समयसाराय'.. ઉસકી વ્યાખ્યા 'सार पदारथ आत्मा'. યે સમય એટલે આત્માનો સાર. ઉસમેંસે નિકાલા.

હવે 'सर्वभावांतरच्छिदे'.. ચૌથા પદ હૈ નીચે. યે 'सकल पदारथ जान'.. કૈસા હૈ ભગવાન આત્મા? તીન કાલ તીન લોકકે પદાર્થકો વો જાનનેવાલા હૈ. વો મોક્ષ બતાયા. સમજમેં આયા? પંડિતજી! વો શબ્દાર્થ હૈ. વો નીચે પાઠ હૈ ન, ઉસકા વો ભાવ હૈ. જયચંદ પંડિત... 'सर्वभावांतरच्छिदे'.. અપની અનુભૂતિ હુઈ. જુઓ, ક્યા કહતે હૈં?

એક તો ભાવાય નામ દ્રવ્ય સિદ્ધ કિયા. દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ. 'चित्स्वभावाय' નામ જ્ઞાન, આનંદ સિદ્ધ કિયા–ગુણ. દ્રવ્ય સિદ્ધ કિયા. ભાવાય નામ દ્રવ્ય–વસ્તુ, 'चित्स्वभावाय'—ગુણ, अनुभूति વો ઉસકી પર્યાય. આહાહા! अनुभूति ઉસકી દશા–અવસ્થા. તીન ચીજ હૈ—દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય. નામેય આવડતાં ન હોય દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના અને જય જય ભગવાન. સમજમેં આયા? વો તીનોં નિકાલા ઈસમેંસે, દેખો. 'भगवान' વો દ્રવ્ય હૈ વસ્તુ. 'चिदानंद' વો ગુણ હૈ. 'स्वानुभूत्या' અનુભૂતિ વો પર્યાય હૈ. પણ વો સાધકકી નીચલી દશાકી પર્યાય હૈ, ધર્મકી પર્યાય હૈ. આનંદકા અનુભવ વો ધર્મકી પર્યાય હૈ. ઔર વો પર્યાયસે ક્યા પ્રગટ હોતા હૈ? કિ 'सकल पदारथ जान'.. સર્વજ્ઞ પદાર્થ (પર્યાય) પ્રાપ્ત હોતા હૈ. સમજમેં આયા?

અપના અનુભવ કરતે કરતે એક સમયમેં સર્વ પદાર્થ જાન. ત્રણ કાળ ત્રણ લોકકે પદાર્થ જાનનેમેં આવે ઐસી સર્વજ્ઞ પ્રગટ દશા હૈ. અનુભૂતિસે સર્વજ્ઞ પદ પ્રગટ હોતા હૈ. કોઈ રાગ કિ વ્યવહાર ને નિમિત્તસે હોતા નહીં, યે સિદ્ધ કરના હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા? सकल पदारथ.. स्वानुभूत्या चकासते.. હૈ ન!

'सर्वभावांतरच्छिदे.. હૈ ન. સર્વભાવ અંતર એટલે અપને સિવા સર્વ ભાવ જગતકે. વો અપના (સ્વભાવ) તો અનુભવમેં આ ગયા, હવે સર્વ પદાર્થકો ભી 'च्छिदे' જાનનેવાલા હોગા. ઐસી આત્માકી સ્વભાવ દશા હૈ. હવે ઉસમેં ક્યા આયા? દેખો. કે भावाय નામ દ્રવ્ય આયા, चित्स्वभावाय નામ ગુણ આયે, अनुभूति ધર્મકી શુરૂઆતકી પર્યાય આયી, સંવર-નિર્જરા આયે. યે 'स्वानुभूत्या चकासते'મેં સંવર, નિર્જરા આયે. યે સંવર-નિર્જરા હૈ. આહાહા!

'सर्वभावांतरच्छिदे'.. તો યે મોક્ષ આયા. બસ. અજીવ, આસ્રવ, બંધ તો ઉસમેં નહીં હૈં, તો વો લિયે હી નહીં. સમજમેં આયા? આત્મામેં પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, અજીવ, બંધ વો તો હૈં નહીં. નાસ્તિકી બાત કી હી નહીં, અસ્તિ ઐસા હૈ. સમજમેં આયા? भावाय, चित्स्वभावाय, स्वानुभूत्या चकासते, समयसाराय, सर्वभावांतरच्छिदे'. આહાહા!

દેખો! અમૃતચંદ્રાચાર્ય દિગંબર સંત જંગલવાસીકા મંગલિક. સમયસાર ટીકા બનાનેમેં પહલી શુરૂઆત મંગલિકસે કી હૈ. સમજમેં આયા? ઐસી અલૌકિક ચીજ અભી ભરતમેં ઐસી ચીજ ક્યાંય દૂસરે હૈ નહીં. સમજમેં આયા? ઐસા અમૃતચંદ્રાચાર્યને અદ્‌ભુત અંદરમેંસે નિકાલકર સાર બનાયા હૈ.

જૈસે ભેંસ કિ ગાય હોતી હૈ ન. ઉસકે આઁવમેં દૂધ હોતા હૈ ન દૂધ. તો જો જોરદાર બાઈ હો, ઐસા મારકર દૂધ નિકાલતી હૈ. આંચલ હોતા હૈ ન વો. ઐસે ન લે હોં, ઐસે ન નિકલે, ઐસે ન નિકલે. આ ખાડો—ખડ્ડા હૈ ન, અંગૂઠા ઐસે રખે. અંદર રખે. અંદર ઉસકે.. ખેંચે તો દૂધ નિકલે. યે તો હમકો તો સબ અનુભવ હૈ ન. દેખા હૈ ન ચારોં બાજુસે. અંગૂઠાકા બળ અહીંયાં બીચમેં લે, ખેંચે. અંદરમેં દૂધ હૈ (વો) નિકાલતી હૈ. ઐસે શાસ્ત્રકે શબ્દમેં કસ હૈ, વો નિકાલતે હૈં આચાર્ય. શાસ્ત્રમેં ક્યા ભરા પડા હૈ ઉસકો અમૃતચંદ્રાચાર્ય જોર દેકર ટીકા કરકે બનાતે હૈં. (શ્રોતા : એનું જોર.. અહીં આપના વ્યાખ્યાન થાય છે). પંડિતજી! સમજમેં આયા? આહાહા! વો પહલા શ્લોકકા અર્થ હુઆ.

દૂસરા શ્લોક. સિદ્ધ ભગવાન મોક્ષકી (દશા).. છેલ્લે—આખિર કહા ન મોક્ષ. 'सकल पदारथ जान'.. એક સમયમેં ત્રિકાલ જ્ઞાન હોતા હૈ યે સર્વજ્ઞ કહો, મોક્ષ કહો. તો મોક્ષકી પર્યાય, સિદ્ધ ભગવાન કૈસે હૈં, ઐસા દૂસરે પદમેં બતાતે હૈં. યે એક ખાસ બનારસીદાસકી

સ્વતંત્ર (રચના) હૈ, આ કળશને લગતી. ઐસા કળશ નહીં હૈ. હા, (પહલે) કળશમેં હૈ અંદર.

સિદ્ધ ભગવાનકી સ્તુતિ જિસમેં શુદ્ધ આત્માકા વર્ણન, શુદ્ધ આત્માકા વર્ણન હૈ.

जो अपनी दुति आप विराजत,
है परधान पदारथ नामी।
चेतन अंक सदा निकलंक,
महा सुख सागरकौ विसरामी॥
जीव अजीव जिते जगमैं,
तिनकौ गुन ज्ञायक अंतरजामी।
सो सिवरूप बसै सिव थानक,
ताहि विलोकि नमैं सिवगामी॥२॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : દુતિ(દ્યુતિ) = જ્યોતિ. વિરાજિત = પ્રકાશિત. પરધાન = પ્રધાન. વિસરામી(વિશ્રામી) = શાન્તરસનો ભોક્તા. શિવગામી = મોક્ષે જનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિ, શ્રાવક, સાધુ, તીર્થંકર આદિ.

અર્થ :–જે પોતાના આત્મજ્ઞાનની જ્યોતિથી પ્રકાશિત છે, સર્વ પદાર્થોમાં મુખ્ય છે, જેમનું ચૈતન્ય–ચિહ્ન છે, જે નિર્વિકાર છે, બહુ મોટા સુખસમુદ્રમાં આનંદ કરે છે, સંસારમાં જેટલા ચેતન–અચેતન પદાર્થ છે તેમના ગુણોના જ્ઞાતા, ઘટઘટને જાણનાર છે તે સિદ્ધભગવાન મોક્ષસ્વરૂપ છે, મોક્ષપુરીના નિવાસી છે, તેમને મોક્ષગામી જીવ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોઈને નમસ્કાર કરે છે. ૨

अर्थ :–जो अपने आत्मज्ञानकी ज्योतिसे प्रकाशित हैं, सब पदार्थोंमें मुख्य हैं, जिनका चैतन्य चिह्न है, जो निर्विकार हैं, बड़े भारी सुखसमुद्रमें आनन्द करते हैं, संसारमें जितने चेतन-अचेतन पदार्थ हैं उनके गुणोंके ज्ञाता घटघटकी जाननेवाले हैं, वे सिद्ध भगवान मोक्षरूप हैं, मोक्षपुरीके निवासी हैं; उन्हें मोक्षगामी जीव ज्ञानदृष्टिसे देखकर नमस्कार करते हैं॥२॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આ લ્યો. કેવી ટીકા, જુઓ! નાટક પદ્યકાર છે ને. કવિ–કવિ કેવા! 'विलोकी'ને હોં પણ. સિદ્ધસ્વરૂપ જૈસા હૈ, ઐસા ભાન કરકે નમતે હૈં, એમ કહતે હૈં. ઐસા ઐસા સિદ્ધ.. સિદ્ધ.. કરતે હૈં, ણમો સિદ્ધાણં.. ણમો સિદ્ધાણં.. પણ ક્યા સિદ્ધપદ હૈ ન ક્યા સ્વરૂપ હૈ

(ઉસકી) ખબર નહીં, યે તો તુંબડીમેં કાંકરા જૈસા હૈ. તુંબડીમેં કાંકરા સમજતે હૈં? વો તુંબડી હોતી હૈ ન દૂધી. દૂધી. તુંબડી, વો દૂધી નહીં હોતી હૈ? ક્યા કહતે હૈં? (શ્રોતા : દૂધી હી બોલતે હૈં ....બોલતે હૈં. લૌંકી). વો બડી સૂકી હોતી હૈ ન. સુકાઈ જાયને તો ઉસમેં વો બીજ હોય ને બીજ, સુકાઈ જાય તો અંદર છૂટા પડ જાય. ખખડે, જાણે રૂપિયા હોય ઐસા ખખડે. રૂપિયા-બુપિયા હૈ નહીં, યે તો બીજ હૈ સૂખા અંદર. રૂપિયા કોણ નાખે અંદર? બીજકો ખખડાવે તો જાણે રૂપિયા હૈ કિ બીજ હૈ, ખબર—ભાન ન મળે.

એમ સિદ્ધ ભગવાનકા નામ લેતે હૈં પણ સિદ્ધ ભગવાનકા સ્વરૂપ કૈસા હૈ ઉસકી ખબર નહીં. (શ્રોતા : દરકાર કરી ....) દરકાર કૈસી? બીડીકી કૈસે દરકાર કી હૈ? બતાવ્યું હતું કોઈએ? કે ઐસા ધંધા કરો ને ઐસા રૂપિયા મિલે ને કરો. રુચિ થી ઉસમેં. બરાબર હૈ કિ નહીં? (શ્રોતા : એ તો પુણ્ય પોકારતું હતુંને.) યે તો પૂર્વકા પુણ્ય પડા હો ન, ઉસકે કારણસે નહીં, પણ અપની બુદ્ધિ ઐસી સૂઝે કે ઐસા કરું, ઐસા કરું, ફૈસા કરું. પણ હોનેવાલા હોતા હૈ બહારસે હોં, કંઈ તુમ્હારેસે હોતા નહીં કુછ. આંખકી પાપણ ભી ફિરતી હૈ, યે અપનેસે નહીં. યે જડકી પર્યાય જડસે હોતી હૈ, આત્માસે કભી તીન કાલમેં હોતી નહીં. માને કે મેરેસે હોતી હૈ, (વો) મૂઢ મિથ્યાદૃષ્ટિ અજ્ઞાની હૈ. સમજમેં આયા?

યહાં ઉસકા અર્થ કરતે હૈં, દેખો. 'जो अपनी दुति आप विराजत'.. સિદ્ધ ભગવાન (જૈસા) આત્માકા સ્વભાવ હૈ. 'जो अपनी दुति' એટલે જ્યોતિ. ચૈતન્ય જ્યોતિ आप विराजत'.. ચૈતન્ય જ્યોતસે સિદ્ધ ભગવાન બિરાજતે હૈં. સિદ્ધ ભગવાન કોઈ દૂસરી ચીજ હૈ નહીં. કિસીકા કર દેના, ભક્તિ કરે તો ઉસકો લાભ દેના, ઐસા હૈ કુછ સિદ્ધમેં? (નહીં). હેમચંદજી! હૈ નહીં ભૈયા. આહા! ણમો સિદ્ધાણં.. નમસ્કાર હો સિદ્ધ ભગવાનકો. કિસકો નમસ્કાર? કૈસી ચીજ? ભાવમેં ભાસન હુએ બિના કિસકો નમતે હૈં? ખબર તો હૈ નહીં કિ ક્યા સિદ્ધ હૈં?

તો કહતે હૈં કિ 'अपनी दुति'.. ચૈતન્ય જ્યોતિસે આપ બિરાજતે હૈં. ચૈતન્યકા પ્રકાશકા નૂર પૂર્ણ પ્રગટ હો ગયા હૈ, ઉસકા નામ સિદ્ધ ભગવાન કહતે હૈં. ઐસા પ્રગટ હોનેકી શક્તિ યે આત્મામેં હૈં. સમજમેં આયા? સિદ્ધપના પ્રગટ હુઆ, કહાંસે પ્રગટ હુઆ? અંદરમેં હૈ. સમજમેં આયા? વો આગે કહેંગે. પહેલા આવી ગયું ને! પહેલાં આવી ગયું. પહેલું, નહીં? 'ચેતનરૂપ'માં આવી ગયુંને ભાઈ. (શ્રોતા : ચેતનરૂપ અનૂપ અમૂરત...) ચેતનરૂપમાં આવી ગયું પહેલું. નવમું (પાનું). લ્યો, અગિયારમા બોલ હૈ. દેખો. (શ્રોતા : નવમા પેજ હૈ). પેજ હૈ. આહાહા!

જુઓ, 'चेतनरूप अनूप अमूरत'.. મૈં ઐસા હૂં, એમ કહતે હૈં. ભૈયા હૈ? એ નવમે

પાને. 'चेतनरूप अनूप अमूरति, सिद्ध समान सदा पद मेरौ', જુઓ, ધર્મી અપના સ્વભાવ ઐસા જાનતે હૈં. 'चेतनरूप अनूप अमूरति'.. મેરા તો ચૈતન્યજ્યોત સ્વરૂપ હૈ. 'अनूप'–કોઈ ઉપમા હૈ (નહીં). કિસીકી ઉપમા ઉસે દે સકે નહીં, ઐસી ચીજ હૈ. કિસકી ઉપમા દે? ચૈતન્યપ્રકાશકા નૂર ભગવાન આત્મા... 'अमूरति'—ભગવાન આત્મામેં રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ હૈ હી નહીં, વો તો અમૂરતિ હૈ.

કૈસા હૈ? 'सिद्ध समान'—મેરા સ્વરૂપ તો સિદ્ધ સમાન સદા.. સદા.. सदा पद मेरौ'.. રાગ નહીં, પુણ્ય નહીં, શરીર નહીં, પણ અલ્પજ્ઞપના ભી મૈં નહીં. સમજમેં આયા? સૂક્ષ્મ બાત હૈ ભગવાન! અપૂર્વ વાત.. અનંત કાલમેં કભી કી નહીં ઐસી બાત હૈ. એમ તો સબ અનંત બાર કિયા, વહી કા વહી સબ કરે તો ઉસમેં તો કુછ અપૂર્વતા હૈ નહીં. આહાહા! દયા–દાન ને વ્રત ને ભક્તિ ને પૂજા તો અનંત બાર કિયા હૈ, વો તો રાગ હૈ, વિકલ્પ હૈ. આહા! વો કોઈ નયી ચીજ નહીં, ધર્મ નહીં. આહાહા!

કહતે હૈં, 'सिद्ध समान सदा... તીનોં કાલ મેરા સ્વરૂપ તો સિદ્ધ સમાન હી હૈ. સિદ્ધ સમાન હૈ ઉસકી દૃષ્ટિ, એકાગ્રતા કરનેસે એન્લાર્જ હોકર અપની પર્યાયમેં સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત હોતા હૈ. સમજમેં આયા? આત્મા સિદ્ધપદ સ્વરૂપ શક્તિ સત્ત્વમેં હૈ, સદાસે હૈ, આહા! (ઉસકી) દૃષ્ટિ–અનુભવ કરતે (હી) વર્તમાન દશામેં સિદ્ધપદ પર્યાય એન્લાર્જ હો ગયી–અંદર હૈ યે પ્રગટ હો ગયા. સમજમેં આયા? આ તો ફોટા-બોટા... અહીંયાં અંદરકી બાત હૈ. બહારના... ભૈયા!

'मोह महातम आतम अंग, कियौ परसंग महा तम घेरौ'.. અરે! મૈંને મેરે સ્વરૂપકો ન જાનકર મોહ નામ મિથ્યાત્વકે કારણ... 'मोह महातम'–અંધકાર. ઓહો! રાગ ને વિકલ્પ ને શરીર ને વાણી વો મેરા નહીં ને મેરા માના, યે મહામિથ્યાત્વકે કારણ માન રખા હૈ. આહા! સમજમેં આયા? 'मोह महातम आतम अंग'.. ભગવાન આત્મા ચૈતન્યજ્યોત સિદ્ધ સમાન હોને પર ભી, વર્તમાન દશામેં–વર્તમાન પર્યાય–હાલતમેં મૈંને મહા મોહ–મિથ્યાત્વકે કારણ આતમકી પર્યાયમેં વિકલ્પકો ઉત્પન્ન કિયા ઔર મિથ્યાત્વભાવસે ઘૈરૌ ઘાલ દિયા, અપને સ્વભાવમેં ઘેરા ડાલા મિથ્યાત્વસે. આહા!

'कियो परसंग'.. જો અપનેમેં નહીં થા ઐસા રાગ ને પુણ્યકા મૈંને સંગ કિયા તો 'महातम घेरौ'—મહા અજ્ઞાનરૂપી અંધેરા હો ગયા. કહો, સમજમેં આયા? આહા! બાદમેં કહતે હૈં, 'ग्यानकला उपजी अब मोहि'.. બનારસીદાસ કહતે હૈં, મુજે અબ સમ્યગ્જ્ઞાન હુઆ હૈ, મુજે આત્મજ્ઞાન હુઆ હૈ. દેખો, ગૃહસ્થાશ્રમમેં હૈં. 'ग्यानकला उपजी अब मोहिं'.. મૈં રાગ અને વિકલ્પસે રહિત (હૂં ઐસા) મેરા સ્વરૂપકા ભાન મુઝે હો ગયા.

'कहौं गुन नाटक आगमकेरौ'.. તો સમયસારરૂપી આગમનું નાટક—એના ગુણ મૈં કહૂંગા. આહા! યે સારા નાટક ઉન્હોંને બનાયા હૈ. 'जासु प्रसाद सधै सिवमारग'.. યે સમ્યગ્જ્ઞાન કલા દ્વારા મૈં નાટક કહૂંગા ઔર વો સમ્યગ્જ્ઞાન રાગ રહિત અપને સ્વસંવેદન દ્વારા 'जासु प्रसाद सधै सिवमारग'.. ઉસકે પ્રસાદસે મોક્ષકા માર્ગ સધતા હૈ. પુણ્ય-પાપકી ક્રિયાસે મોક્ષમાર્ગ હૈ નહીં. આહા!

લોક રંજન હો ન... પુણ્યકી ક્રિયા(સે) ઐસે ધર્મ (કહે) તો લોક રંજન હો—રાજી હો બહોત. (શ્રોતા : એમાં રંજન થાય લોક, પણ લાભ શું એમાં?) શેઠ! તારણસ્વામી કહતે હૈં ન. જનરંજન કરનેકો તુમ પુણ્યસે ધર્મ ને ...સે ધર્મ મનાતે હો, જનરંજન કરનેવાલે હો (તો) નરકગામી હો તુમ, એમ કીધું. દુનિયા રાજી રહે—ખુશી રહે આહાહા! ભારે વાત ભાઈ! ઐસે કરો, શુભભાવ કરો, દયા-દાન-વ્રત-ભક્તિસે તેરા કલ્યાણ હોગા. કહતે હૈં કિ જનરંજન માટે ઐસી બાત તુમ કરતે હો ઔર રાજી—ખુશ લોગ રહતે હૈં, નરકમેં જાઓગે તુમ, યાદ રખ. ઉલટા માર્ગ બતાકર દુનિયાકો રાજી રખતે હો ઔર દુનિયા ઉસમેં બહોત મળે—મિલ જાય... આમાં તો કો'ક હજી 'હા' પાડતા ય પરસેવા ઉતરે. વો તો સબ બરાબર હૈ, બરાબર હૈ, બરાબર હૈ. યે માર્ગ હૈ, ચલો ભૈયા. (શ્રોતા : શરૂઆતમાં તો એ જ જોઈએ....) પહલે યે ચાહિયે, પહલે યે ચાહિયે. આહાહા! સમજમેં આયા? આંહીં તો સત્ય બાત ઐસી હૈ. બહોત તર્ક લિયા હૈ હોં ઉસને. હાં, જનરંજન કરનેવાલા નરકગામી હૈ, શેઠ! આહાહા!

'जासु प्रसाद सधै सिवमारग'.. મોક્ષમાર્ગ.. અપના સ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદકા અનુભવ કરતે કરતે મોક્ષમાર્ગ સધેગા. 'वेगि मिटै भववास बसेरौ'.. અરે! આ ભવ, દેહ-માટી એમાં વસના, આહાહા! કલંક હૈ, કહે, કલંક હૈ. આ હાડકાં—ચામડાં.. મેસૂબ હોતા હૈ ન મેસૂબ. શું છે આજ તમારે મેસૂબ છે? નથી. મેસૂબ હોતા હૈ ન મેસૂબ ઉંચા, એ મેસૂબને ગધેડાનું ચામડું-મરેલા (ગધેડાનું) ચામડું હોય, ગધેકા ચમડા.. ચમડા સમજતે હો ન? તાજા મરી ગયેલા ગધાકા, ઉસમેં મેસૂબ નાખે, ઐસે યે ભગવાન આત્મા આનંદમૂર્તિ મેસૂબ સરીખા હૈ. યે ચામડા, હાડકાં-ચામડામેં વસા હૈ ઐસા કલંક હૈ. આહાહા! છોડ દે હવે એ વાત.

'वेगि मिटै भववास बसेरौ'.. ભગવાન આત્માકે સન્મુખ હોકર અનુભવ કરતે મોક્ષમાર્ગ સધેગા, ભવમેં વસના છૂટ જાયેગા તેરા. ભવમેં વસના છૂટ જાયેગા તેરા. ભૈયા! બહોત અચ્છી બાત હૈ યે તો. પહલી, સમજનેકી ચીજ સમજના ચાહિયે પહલી કિ ક્યા હૈ. પીછે પ્રયોગમાં મૂક સકે. પણ હજી સમજનેમેં ભૂલ હૈ તો એ કહાં વીર્ય ફોરવે, કહાંસે હટના ને કહાં જાના વો તો ખબર નહીં.

તો યહાં કહતે હૈં, 'जो अपनी दुति आप विराजत'.. સિદ્ધ (જૈસા) અપના સ્વરૂપ હૈ. 'है परधान पदारथ नामी'.. ઓહો! સર્વોત્કૃષ્ટ પદાર્થ આત્મા સિદ્ધ પ્રભુ (જૈસા) હૈ. 'पदारथ नामी'.. નામી પદાર્થ હૈ, કહે છે. આહાહા! લ્યો, અર્થ લિખા હૈ ન. 'अपने आत्मज्ञानकी ज्योतिसे प्रकाशित है, सब पदार्थोंमें मुख्य है. परधान' કીધુંને પ્રધાન. આહાહા! સિદ્ધ ભગવાન અશરીરી પ્રભુ સબ પદાર્થમેં મુખ્ય—અગ્રેસર હૈ, મુખ્ય હૈ.

'चेतन अंक सदा निकलंक'.. આહાહા! કૈસા હૈ સિદ્ધ ભગવાન? જૈસા હૈ આત્મા. ચૈતન્ય જિસકા અંક નામ લક્ષણ નામ ચિહ્ન હૈ. ચૈતન્ય—જાનના, દેખના ઉસકા અંક નામ ટ્રેડમાર્ક હૈ. જાનના—દેખના ઉસકા લક્ષણ હૈ. કોઈ પુણ્ય-પાપ કિ વિકલ્પ આદિ ઉસકા લક્ષણ (નહીં હૈ.) આહાહા! 'चेतन अंक सदा निकलंक'.. નિર્વિકાર સિદ્ધ હૈં, ઐસે યે આત્મા ભી ત્રિકાળ વસ્તુ તરીકે તો નિકલંક અને નિર્વિકારી હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા?

'महा सुख सागरकौ विसरामी'.. આહા! આ ભગવાન પણ મહા આનંદનો સાગર.. આનંદનો સાગર છે. ઓ શેઠ! આ તમારા સાગર (ગામ) નહીં. આનંદસાગર હૈ. (શ્રોતા : નામ રખા હૈ આનંદસાગર). ક્યાં? (બંગલાનું) બંગલેકા નામ રખા હૈ, અચ્છા. હવે આંહીં આનંદસાગર હૈ, બંગલામાં ક્યા આનંદસાગર છે? 'महा सुख सागरकौ विसरामी'.. દેખો, ચોકડી કરી છે ને. (बड़े) भारी सुख समुद्रमें आनंद करते हैं. આહાહા! સિદ્ધ ભગવાન આનંદકા અનુભવ કરતે હૈં.

કોઈ ઐસે કહતે હૈં. પ્રશ્ન કિયા, વહાં જો સિદ્ધ હોતે હૈં (વે) કિસીકા કામ કરતે હૈં કિ નહીં? હમ તો યહાં પાંચ-દસ-પચ્ચીસ માણસકા કામ કરીએ છીએ. કીધું, હરામ હૈ, ભગવાન કિસીકા કામ નહીં કરતે. (શ્રોતા : ભલું તો કરેને આપણું?) ભલું-બલું કિસીકા કરતે નહીં. સિદ્ધ કિસકા ભલા કરે? અરે! એવા સિદ્ધ અમારે જોઈએ નહીં. ક્યાં છે પણ, તું સાંભળને હવે!

એક ડહાપણવાળો માણસ હતો ડાહ્યો. વીસા શ્રીમાળી. એ હીરાભાઈનાં મકાનમાં આવ્યો હતો. 'સિદ્ધ ભગવાન તમે કહો છો અશરીરી પરમાત્મા છે. કિસીકા કામ કરે?' હરામ કિસીકા (કરે નહીં), તું ભી કિસીકા કરતા નહીં. માનતે હૈં હમ પરકા કરતે હૈં. ત્યારે કહે, એવા અમારે ન જોઈએ. અચ્છા. હમ તો યે ગામમેં હૈં તો કિતનેકા કામ કરતે હૈં. લો. ૨૫-૫૦ માણસ સંભાળીએ, ૧૦૦ માણસ, પાંચસો-હજાર, પાંચ-દસ હજાર. ભાષણ દે. ઐસા હૈ, ઐસા હૈ. ધૂળમાં .... ભૂંકે, ઊંટ ભૂંકે એમ ભૂંકે. તત્ત્વકી તો ખબર ન મળે. સમજમેં આયા?

ઐસા સિદ્ધ હમારે ન જોઈએ. ક્યા હૈ પણ તુઝે? રખડવાના ભાવ હૈ તુઝે. આહા! ભગવાન સિદ્ધ... યહાં ભી તુમ કિસકા કર સકતે હો? શરીરકા કર સકતે હો? હેમચંદજી! યે શરીરમેં ઐસે રોગ હોતા હૈ, મટા સકતે હો? ઉસકે કારણસે મટે? (શ્રોતા : વો તો ડોક્ટર મટા સકે). ડોક્ટરે ધૂળેય મટા સકતે (નહીં). ડોક્ટર મર જાતે હૈં.

બડા ડોક્ટર ભાવનગરમેં હેમંતભાઈ, હેમંતકુમાર. સર્જન ડોક્ટર થા. દૂસરેકા ઓપરેશન કરતા થા. મેરેકો કુછ હોતા હૈ. બસ ખલાસ, દેહ છૂટ ગયા. યહાં દો-તીન બાર આયે થે. બડા ડોક્ટર હૈ. હોસ્પિટલ હૈ ન ભાવનગર ઉસકા બડા શું કહેવાય? મેડીકલ સર્જન. તમારી ભાષા ભાઈ આવે... સર્જન થા. આમ ઓપરેશન કરતા થા. મેરેકો કંઈક.... બસ ઐસે કિયા ત્યાં ખલાસ હો ગયા. આ દેહની સ્થિતિ જો સમય જો ક્ષેત્રમેં (વિલય) હોનેકી હૈ ઐસે હોગી, હોગી ને હોગી. સારા ઈન્દ્ર ઉપરસે ઉતરે તો ભી ફેર નહીં પડતા હૈ. સમજમેં આયા? આહાહા!

યહાં તો 'महा सुख सागरकौ विसरामी' તૂ હૈ ભગવાન. આહા! જુઓ આ વિશ્રામ-વિશ્રામ, આ વિરામ. શું કહેવાય તમારા આરામ. આરામ કરતે હૈં ન! આરામગૃહ છે ને. આરામગૃહ તો યે ભગવાન આત્મા હૈ. 'महा सुख सागरकौ विसरामी' એમ કહ્યું ને! મહા સુખસાગરમાં આનંદ કરનેવાલા છે, વિશ્રામ કરનેવાલા એમ. આહાહા! જુઓ, એવા સિદ્ધ ભગવાનને પહલે યાદ કિયા હૈ. અપને સિદ્ધ ભગવાન હોના હૈ ન? હમને તો ઉનકો યાદ કિયા. પ્રભુ! તુમ તો યહાં નહીં આતે. પણ હમ તો તુમ્હારેકો યાદ કરકે નીચે ઉતારતે હૈં. ક્યા સમજતે હૈ? 'वंदित्तु सव्वसिद्धे.. वंदित्तु सव्वसिद्धे' એમ છે ને? આહા!

રામચંદ્રજી થે. છોટી ઉમરમેં.. દો બરસકી ઉંમર. વે તો મોક્ષગામી થે. દેહ છોડકર મોક્ષ (ગયે થે). રામચંદ્ર સાધુ—મુનિ હુએ થે. દો વર્ષકી ઉંમરમેં ઉપરમેં, શું કહેવાય તમારી? (શ્રોતા : અગાસી) અગાસી. છત—અગાસીમેં બૈઠે થે. ચંદા ઉપર થા ચંદ્ર. તો ચંદ્ર સામું દેખકર ઐસે.. ઐસે.. ઐસે કરે. ચંદ્ર ઉતારો. જરી ગૂંજા થા... (શ્રોતા : જેબ) જેબમેં. ઐસા... કારણ કે વે મોક્ષગામી જીવ હૈં. વો ભવમેં મોક્ષ ગયે. તો .... પુત્ર કા લક્ષણ પારણેમેં. ઐસા ચંદ્ર હેઠે ઉતારો. ચંદ્ર હેઠે ન ઉતરે તો રોવે.

પિતાજી દશરથ (કહે), 'દીવાન! આ રામચંદ્રજી પુરુષોત્તમ પુરુષ ક્યોં રોતે હૈં?' ઈસકા દેખાવ તો પુણ્યવંત દિખે. જે કંઈ... ભાગ્ય છૂપે નહીં ભભૂત લગાયા. એ તો પુણ્યવંત મહાપુરૂષ.. ઐસા પૂછા, યે ક્યોં રોતે હૈં? દીવાન કહે, સાહેબ! મૈં દીવાનપણું કરું ને છોકરાનેય રમાડું? વે ક્યોં રોતે હૈં યે મૈં ધ્યાન રખું? જાણ તો ખરા, એ મહાપુરુષ છે. .... પણ મહાપુરુષ હૈ. પણ ક્યું રોતે હૈં? સમાધાન કરો. આમ કર્યા કરે આમ રામચંદ્રજી.

ઠીક! ઉસે ચંદ્રમા ઉતારના હૈ. ક્યા કરના? એક લાવો અરીસા. અરીસા કહતે હૈં ન? (શ્રોતા : આયના) શીશા. ઐસા અરીસા દિયા, ચંદ્ર આયા ઉસમેં, જેબમેં નાંખ દિયા. ચંદા આયા, ઓલા આમ કરેને. જેબમેં નાખ દિયા. રોતા બંધ હો ગયા.

એમ આત્મા સિદ્ધ ભગવાનકો જબ યાદ કરતે હૈં, તો સિદ્ધ તો હેઠે આતે નહીં. પર સિદ્ધ સમાન મૈં હૂં ઐસી અનુભૂતિ કરતે હૈં તો સિદ્ધ અબ અપને દ્રવ્યમેં આ ગયા—જેબમેં આ ગયા. સમજમેં આયા? આહા! મૈં હી સિદ્ધ સમાન (હૂં, ઐસા હી) સ્વરૂપ મેરા હૈ. મેરેમેં સિદ્ધ સ્વભાવ વસતા હૈ અનાદિ અનંત, ઐસી અનુભવ દૃષ્ટિ હો તો વહ સિદ્ધ તો હેઠે નહીં આતે પણ અપના આત્મા સિદ્ધ હો જાતા હૈ. કહો, સમજમેં આયા?

'महा सुख सागरकौ विसरामी'.. આ સાગર-દરિયો તો અલ્પ અસંખ્ય યોજનમેં હૈ. ભગવાનકા આનંદ અનંત આનંદસ્વભાવ હૈ, ઐસા સાગર જિસકી પર્યાયમેં ઉછલ ગયા હૈ. પર્યાયમેં આનંદ, આનંદ આ ગયા હૈ. દરિયાકે મધ્યમેં જો પાની થા, વો કાંઠે ભરતી આતી હૈ ન? ભરતી ક્યા બાઢ. બાઢ આતી હૈ ન? અંતર આનંદ થા, વો પર્યાયમેં બાઢ આ ગયી હૈ. સમજમેં આયા? પૂર્ણાનંદકી દશા મહાસાગર વિસરામી હૈ, વિશ્રામકા સ્થાન હૈ. આહાહા!

વળી, 'सो सिवरूप'.. યે સિદ્ધ ભગવાન શિવરૂપ હૈ, મોક્ષરૂપ હૈ. શિવ કહો, મોક્ષ કહો. પૂર્ણાનંદ, નિરુપદ્રવ, કલ્યાણમૂર્તિ ઐસી દશા આપકો પ્રગટ હુઈ, ઐસા મૈં પ્રગટ કરનેકા કામી આપકો વંદન કરતા હૂં, એમ કહતે હૈં. જુઓ આ મંગલિક. આહાહા! 'सो सिवरूप बसै सिव थानक'.. જુઓ, ... શિવથાનક હૈ. ઉપર ઉપર ત્યાં વસતે હૈં. બંગલા-બંગલા નહીં હોં ત્યાં. ઘરની ગાડી, ઘોડી, લાડી કાંઈ છે નહીં ત્યાં. ભગવાન આત્મા આનંદમેં રહે વો ચિદાનંદ હૈ. વાડી, ગાડી, ઘોડી ... રાગ હૈ ને દુઃખ ઉત્પન્ન હોતા હૈ.

કોઈ કહે, લ્યો, ભગવાન સિદ્ધ હુએ તો લટકે રહના ઉપર. તને ભાન ન મળે કાંઈ. ક્યા આયા હૈ તેરે. આહાહા! સંયોગી ચીજ ઉપર (લક્ષ) હૈ તો તુઝે આકુળતા હોતી હૈ. યે આકુળતાકા નાશ હોકર અનાકુળતા ઉત્પન્ન હુઈ હૈ. ઐસે સિદ્ધ ભગવાનકો બહારકી ચીજકી જરૂર નહીં. અપના આનંદ શાંતિ ઉછળ ગયા હૈ અંદરમેંસે, ઉસકા અનુભવ કરતે હૈં. યે અપને સ્થાનકમેં રહતે હૈં. આહાહા!

અસંખ્ય પ્રદેશ ઔર શિવલોક અને શિવથાનક... 'ताहि विलोकि नमैं सिवगामी'.. આહાહા! દેખો. 'मोक्षपुरीके निवासी हैं, उन्हें मोक्षगामी जीव ज्ञानदृष्टिसे देखकर'... દેખો. અપને જ્ઞાનમેં પૂર્ણ સિદ્ધ જૈસે હૈં ઐસા જ્ઞાન—જ્ઞાનકલામેં આ ગયા. ધર્મીજીવકો સિદ્ધ (જૈસા) મેરા સ્વરૂપ હૈ ઐસી દૃષ્ટિ હુઈ ઔર સિદ્ધપર્યાય ઐસી હૈ ઉસકા જ્ઞાન હો ગયા.

સમજમેં આયા? આહાહા! 'સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં..' સિદ્ધ ભગવાન જ્યારથી સિદ્ધ હુએ... સાદિ હુઈ ન! સાદિ એટલે શરૂઆત.

'સાદિ અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં, અનંત દર્શન, જ્ઞાન અનંત સહિત જો, અપૂર્વ અવસર...' અપૂર્વ અવસર ન્યાં આ ગાથામાં બોલે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર હુએ હૈં, સુના હૈ ભૈયા? શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર. વવાણીયા અહીંયાં મોરબી પાસે. સાત વર્ષકી ઉંમરમેં જાતિસ્મરણ થા. દશા શ્રીમાળી વાણિયા થે. સાત વર્ષકી ઉંમરમેં... ઔર ૨૯ વર્ષ-૩૦ વર્ષમેં યે (અપૂર્વ અવસર) બનાયા. ૧૬ વર્ષ(કી ઉમ્ર)મેં તો મોક્ષમાળા બનાઈ થી. 'મોક્ષમાળા'. ૧૦૮ પાઠ હૈ. ૧૦૮ મણકા હોતા હૈ ન માલાકા. ૧૦૮ પાઠ બનાકર 'મોક્ષમાળા' નામ દિયા. બહોત ક્ષયોપશમ. ૧૬ વર્ષકી ઉંમર.. ૧૬ વર્ષકી ઉંમર.

'હું કોણ છું, ક્યાંથી થયો, શું સ્વરૂપ છે મારું ખરું...' ૧૬ વર્ષમેં કહતે હૈં. ઐસા ૧૦૮ પાઠ હૈ. આ તો કડી હજી પુરી નહીં હુઈ હૈ. 'હું કોણ છું ક્યાંથી થયો...' ગુજરાતી હૈ, પણ સમજમેં (આયે ઐસી) હૈ. 'શું સ્વરૂપ છે મારું ખરું, કોના સંબંધે વળગણાં છે, રાખું કે એ પરિહરું, એનો વિચાર વિવેકપૂર્વક શાંતભાવે જો કર્યા, તો સર્વ આત્મિક જ્ઞાનનાં સિદ્ધાંત તત્ત્વ અનુભવ્યાં.' 'હેમચંદજી! ૧૬ વર્ષે.. અભી... આત્મામેં વરસ-બરસ ક્યા હૈ? સંવત ૧૯૨૪મેં જન્મ થા ઔર સંવત ચાલીસમેં યે બનાયા. ૧૬ વર્ષે.. યે એક કડી ઐસા પાંચ કડીકા એક પાઠ, ઐસા ૧૦૮ પાઠ. ભૈયા! ૧૦૮ પાઠ. સોલહ વર્ષ.. પણ દેહકો સોલહ વર્ષ હો, આત્મા તો અનાદિ અનંત હૈ. શું ઉસકી ખબર નહીં ને કિંમત નહીં, ક્યા ચીજ હૈ? દેહ પણ હું, આ ય હું, ધૂળેય હું. આહાહા!ઉન્હોંને યે બનાયા. સમઝે?

'હું કોણ છું? મૈં કૌન હૂં? કહાંસે હુઆ? હોઉં કહાસે? અનાદિ-અનંત હૂં. મેરા શુદ્ધ ખરા સ્વરૂપ ક્યા હૈ? નિર્દોષ ચિદાનંદ ભગવાન. ઐસા મેરા શુદ્ધ સ્વરૂપ હૈ. ઐસા સોલહ વરસે ગાયન બનાયા. કડી ઐસી, પાંચ કડીકા એક પાઠ. ઐસા ૧૦૮ પાઠ. તીન દિનમેં, તીન દિનમેં બનાયા થા. બહોત શક્તિ થી. 'આત્મસિદ્ધિ' છે એક આપણે. ગુજરાતીમેં હૈ. 'એનો વિચાર વિવેકપૂર્વક..' જુઓ, શબ્દ કેટલા નાંખ્યા છે. રાગસે ને વિકલ્પસે ભિન્ન કરકે વિચાર કિયા તો આત્માકા સિદ્ધાંત તત્ત્વ અનુભવ્યા. આ આત્મા આનંદકંદ ને શુદ્ધ ચૈતન્ય હૈ ઐસા જ્ઞાનમેં આ ગયા.

આંહીં કહતે હૈં કિ સિદ્ધકા જ્ઞાન કરકે 'विलोकि' હૈ ન! 'ताहि विलोकि'.. અપને જ્ઞાનમેં અપની અનુભૂતિ તો હુઈ, પણ અપને જ્ઞાનમેં 'કૈસે સિદ્ધ હૈં' ઉસકા વિલોકન—અવલોકન કરકે 'नमैं सिवगामी'.. મોક્ષગામી સમ્યગ્દ્રષ્ટિ જ્ઞાનદષ્ટિસે દેખકર નમસ્કાર કરતે હૈં, લો. ઐસે સિદ્ધ ભગવાનકો નમો, ઐસા સમઝકર નમસ્કાર કરતે હૈં. ઐસા-વૈસા કાંઈ

ખબર ન મળે, 'ણમો સિદ્ધાણં' ક્યા હૈ? 'ણમો અરિહંતાણં'.. પણ કોણ છે અરિહંત એ? કોઈ પુરુષ હૈ? કોઈ રાજા હૈ? યે હૈ કોણ?

અપને સ્વરૂપકા ભાન હોકર જિસને 'અરિ' નામ અજ્ઞાન અને રાગ–દ્વેષકો 'હંતા' નામ હણ દિયા ઔર વીતરાગ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કિયા, ઉસકા નામ અરિહંત કહનેમેં આતા હૈ. ઔર સિદ્ધ આઠ કર્મસે રહિત... અરિહંત ચાર કર્મસે રહિત અને ચાર કર્મ બાકી હૈ. મહાવિદેહમેં બિરાજતે હૈં સીમંધર પરમાત્મા અત્યારે તીર્થંકર. અને સિદ્ધ ભગવાન તો આઠેય કર્મરહિત હૈ. ઉસકો અકેલા આત્મશરીર–ચિદાનંદ તન, જિસકા જ્ઞાન હી તન, જ્ઞાન હી તન, આનંદ હી તન. ઐસા અનુભવમેં રહતે હૈં ઉસકો વિલોકન કરકે, બનારસીદાસ કહે, મૈં નમસ્કાર કરતા હૂં. મંગલિક કિયા ઉન્હોને.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

યોગીઓને પોતાના ધ્યાન વખતે જે શુદ્ધ આત્મા દેખાય છે તે જ પરમબ્રહ્મ છે, તે જ જિન છે, તે જ પરમ તત્ત્વ છે, તે જ પરમગુરુ છે, તે જ પરમ જ્યોતિ છે, તે જ પરમ તપ છે, તે જ પરમ ધ્યાન છે, તે જ પરમાત્મા છે, તે જ સર્વ કલ્યાણરૂપ છે, તે જ સુખનું ભાજન છે, તે જ શુદ્ધ ચિદ્રૂપ છે, તે જ પરમ શિવ છે, તે જ પરમ આનંદ છે, તે જ સુખદાયક છે, તે જ ઉત્કૃષ્ટ ચૈતન્ય છે અને સર્વ ગુણોનો ભંડાર પણ તે જ છે અર્થાત્ ધ્યાનમાં અનુભવમાં આવતો શુદ્ધ આત્મા તે જ જીવનું સર્વસ્વ છે.

(–પરમાનંદ સ્તોત્ર, શ્લોક-૧૯)

પ્રવચન નં. ૧૬, મહા સુદ ૫ રવિવાર, તા. ૩૧-૧-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૩, ૪ પર પ્રવચન (હિંદી)

સમયસાર નાટક. જીવદ્વાર ચલતા હૈ. જીવ.. જીવ.. આત્મા કિસકો કહતે હૈં ઈસકા કથન હૈ ઈસમેં. પહલે મંગલિક કિયા થા. હવે, ત્રીજા શ્લોકમેં જિનવાણીકી સ્તુતિ. પહલે દેવ ઈસકો કહા—આત્મા અથવા સિદ્ધ. 'દેવ-શાસ્ત્ર-ગુરુ તીન' ભક્તિમેં આતા હૈ પૂજામેં. પહલે દેવકી સ્તુતિ કી, પીછે શાસ્ત્રકી સ્તુતિ કરતે હૈં. ગુરુ તો પોતે હૈં અમૃતચંદ્રાચાર્ય, પોતે મુનિ–સંત હૈં. યે તો અમૃતચંદ્રાચાર્ય દિગંબર સંત આનંદકંદ તીન કષાયકા અભાવ, જિનકી મુદ્રા નગ્ન દિગંબર, ઉસકો યહાં જૈનદર્શન કહતે હૈં, ઉસકો જૈનદર્શન કહતે હૈં. 'અષ્ટપાહુડ'મેં આયા હૈ 'દર્શનપાહુડ'મેં. જૈનદર્શન ક્યા ચીજ હૈ?

અપના સ્વરૂપ વીતરાગમૂર્તિ હૈ, ઉસકા અંતર આશ્રય કરકે તીન કષાયકા અભાવ કરકે વીતરાગતા પ્રગટ કી ઔર બાહ્યમેં મુદ્રા નગ્ન હૈ વસ્તુકે સ્વરૂપ સહિત, અકેલી નગ્નમુદ્રા વો કોઈ ચીજ નહીં. સમજમેં આયા? માલ સહિત બારદાન.. બારદાન સમજતે હૈં? બારદાન–કોથળા. માલ સહિત કોથળા. માલ વિનાના કોથળા વો કુછ નહિ–ઉસકી કિંમત નહીં. અકેલા નગ્ન દિગંબર હો કે ૨૮ મૂળગુણ પાળતે હો, વો તો ખાલી બારદાન હૈ. અંતર સ્વરૂપ આનંદ અને સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સર્વજ્ઞ પરમાત્માને જૈસા આત્મા દેખા, ઐસા આત્મા અંદર દેખકર દૃષ્ટિમેં અનુભવ ઔર સ્થિરતા પ્રગટ હુઈ હો, ઉસકો જૈનદર્શન કહનેમેં આતા હૈ.

હવે 'जिनवाणीकी स्तुति'.. બનારસીદાસ 'જીવ અધિકાર' શરૂ કરનેસે પહલે મંગળિકમેં (જિન)વાણીકી સ્તુતિ કરતે હૈં. जोग धरैं रहै जोगसौं भिन्न, अनंत गुनातम केवलज्ञानी. ત્રીજો બોલ છે. દો બોલ સુબહમેં ચલે થે. ત્રીજું કવિત્ત.

जोग धरैं रहै जोगसौं भिन्न,
अनंत गुनातम केवलज्ञानी।
तासु हृदै-द्रहसौं निकसी,
सरितासम ह्वै श्रुत-सिंधु समानी।।
याते अनंत नयातम लच्छन,
सत्य स्वरूप सिधंत बखानी।

बुद्ध लखै न लखै दुरबुद्ध,
सदा जगमाँहि जगै जिनवानी।।३।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :—हृदै-द्रहसौं=હૃદયરૂપી સરોવરમાંથી. बुद्ध=પવિત્ર, જૈનધર્મના વિદ્વાન. દુરબુદ્ધ=મિથ્યાદૃષ્ટિ, કોરા વ્યાકરણ, કોષ આદિના જ્ઞાતા પરંતુ નયજ્ઞાન રહિત.

અર્થ :—અનંત ગુણોના ધારક કેવળજ્ઞાની ભગવાન જો કે સયોગી છે તોપણ યોગોથી પૃથક્ છે. તેમના હૃદયરૂપ સરોવરમાંથી નદીરૂપ જિનવાણી નીકળીને શાસ્ત્રરૂપ સમુદ્રમાં પ્રવેશી ગઈ છે, તેથી સિદ્ધાંતમાં એને સત્યસ્વરૂપ અને અનંતનયાત્મક કહેલ છે. એને જૈનધર્મના મર્મી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ ઓળખે છે, મૂર્ખ મિથ્યાદષ્ટિ જીવો સમજતા નથી. આવી જિનવાણી જગતમાં સદા જયવંત હો! ૩.

अर्थ :—अनंतगुणोंके धारक केवलज्ञानी भगवान यद्यपि सयोगी हैं तथापि योगोंसे पृथक् हैं। उनके हृदयरूप द्रहसे नदीरूप जिनवाणी निकलकर शास्त्ररूप समुद्रमें प्रवेश कर गई है, इससे सिद्धान्तमें इसे सत्यस्वरूप और अनंत नयात्मक कहा है। इसे जैनधर्मके मर्मी सम्यग्दृष्टि जीव पहचानते हैं, मूर्ख मिथ्यादृष्टि लोग नहीं समझते। ऐसी जिनवाणी जगतमें सदा जयवंत होवे।।३।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

ક્યા કહતે હૈં, દેખો. ‘जोग धरैं रहै जोगसौं भिन्न’.. કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા, જિનકો એક સમયમેં તીન કાળ તીન લોક જાનનેમેં આતે હૈં ઐસે અરિહંત ભગવાન... અરિ નામ રાગ—દ્વેષ અને અજ્ઞાનકા નાશ કરકે જો અપના શુદ્ધ આનંદ-જ્ઞાનસ્વરૂપ હૈ, વો હી પર્યાય નામ વર્તમાન હાલત નામ દશામેં સર્વજ્ઞને અનંત આનંદ આદિ પ્રગટ કિયા, ઉનકો કેવળી કહતે હૈં. તો કેવળી ‘जोग धरैं,.. ઉનકો જોગ હોતા હૈ. મન, વચન ને કાયાકા કંપન.. કાયા આ શરીર નહિ. શરીર તો જડ હૈ. પણ આત્મપ્રદેશમેં.... વાણી નીકલતી હૈ તો ઉસ સમય કંપન તો સ્વયં હોતા હૈ. પણ ‘जोग धरैं रहै जोगसौं भिन्न’.. અંતર વસ્તુ તો જોગસે ભિન્ન હૈ.

‘जोग धरैं’.. શરીર સહિત હૈં, કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન હુઆ હૈ. તીન કાલ તીન લોકકો જાને ઔર અનંત આનંદ (આદિ) અનંત ચતુષ્ટય પ્રગટ હુઆ હૈ. અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આનંદ અને અનંત બળ—ઐસી દશા જિસકો પ્રગટ હુઈ હૈ. વસ્તુમેં તો હૈ હી. આત્માકી શક્તિ—સ્વભાવમેં તો અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, વીર્ય-બળ હૈ. પણ જિસને ધ્યાન કરકે વર્તમાન દશામેં પ્રગટ કિયા ઉસકો અરિહંત કહતે હૈં. યે અરિહંત ‘जोग धरैं’.. જોગ હૈ—કંપન હૈ, પણ ‘जोगसौं भिन्न’, લ્યો. ઔર ‘अनंत गुनातम केवलज्ञानी’.. અનંત

ગુણકી દશા જિનકો કેવળજ્ઞાનમેં પ્રગટ હો ગઈ હૈ. ભલે વાણીકા યોગ હો, શરીરકા સંયોગ હો, પણ અંતરમેં એક સેકન્ડકે અસંખ્યવેં ભાગમેં પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન–દર્શન (આદિ) અનંત ગુણ જિનકી દશામેં પ્રગટ હો ગયે હૈં. સમજમેં આયા?

ચૌથે ગુણસ્થાનમેં સમ્યગ્દર્શન ધર્મમેં જિતને ગુણ હૈં (વે) સબ ગુણોંકે અનંતવેં ભાગમેં અંશ તો ઉસકો ભી પ્રગટ હોતા હૈ. ધર્મીકો ભી.. જૈસે ચંદ્રકા બીજ ઊગે–દૂઈ.. દૂજી, તો સારા ચંદ્રકા આકાર ઉસમેં આ જાતે હૈ સારા. ઐસે આત્માકો પહલે ધર્મ સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ, ઉસમેં જિતના સંખ્યાએ અનંત ગુણ હૈં, ઉસકા સબકા (શુદ્ધ) અંશ વ્યક્ત–પ્રગટ સમ્યગ્દર્શનકી દશામેં હોતા હૈ. કેવળજ્ઞાની પૂર્ણ (શુદ્ધ) હોતે હૈં, બસ ઈતના ફેર હૈ. સમજમેં આયા? 'अनंत गुनातम केवलज्ञानी'.. જિતની સંખ્યાસે અપની અનંત શક્તિ હૈં, સંખ્યાએ હોં. અનંતકાળ હૈ વો તો ઠીક હૈ, પણ એક–દો.. જ્ઞાન, આનંદ, શાંતિ ઐસી ઐસી સંખ્યાસે અનંત શક્તિયાં આત્મામેં હૈ. તો સબ ગુણ પૂર્ણ ઉનકો હો ગયે પ્રગટ. પરમાત્મા શરીર સહિત હોને પર ભી અંતર પૂર્ણ આનંદ દશા પ્રગટ હુઈ.

'अनंत गुनातम केवलज्ञानी'.. અનંત ગુણોંકે ધારક કેવળજ્ઞાની ભગવાન યદ્યપિ જોગ ધરે. નીચે હૈ. 'तेरहवें गुणस्थानमें मन-वचन-कायके सात योग कहै हैं, परंतु योगों द्वारा ज्ञानका अनुभव नहीं करते'.. પરમાત્મા... આત્મામેં પરમાત્મદશા પ્રગટ હોતી હૈ (તબ) શરીર સહિત હો તો કંપન–જોગ હૈ, પણ જોગ દ્વારા જાનતે નહીં. જ્ઞાન દ્વારા પૂર્ણ તીન કાલ તીન લોકકો જાનતે હૈં. જોગકો ભી જાને, કર્મ ચાર બાકી રહે ઉસકો ભી જાને. અપને જ્ઞાન દ્વારા જાનતે હૈં. પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન દશામેં કંપન ભલે શરીર સહિત હૈ, હો, પણ વો જ્ઞાન દ્વારા જાનતે હૈં, જોગ દ્વારા જાનતે નહીં હૈં. સમજમેં આયા?

'जोग धरैं रहै जोगसौं भिन्न.'.. જુદા. 'अनंत गुनातम केवलज्ञानी'.. અનંત ગુણ (કેવળજ્ઞાનીના). હવે, 'तासु हृदै-द्रहसौं निकसी'. ભગવાન પૂર્ણ જ્ઞાનરૂપી અંતર જ્ઞાનસરોવર, ઉસમેંસે વાણી નિકલી. નિમિત્તસે કથન હૈ ન. સમજમેં આયા? 'વીર હિમાચલસે નિકસી, ગુરુ ગૌતમકે મુખ કુંડ ધરી હૈ..' ભગવાનની વાણી.. આત્મા પૂર્ણ શક્તિકા પિંડ પ્રભુ અંતરમેંસે પ્રગટ હુઆ પૂર્ણ, તો કહતે હૈં કે યે જ્ઞાનકા નિમિત્ત હોકર વાણી 'हृदै-द्रहसौं निकसी' એમ કહ્યું છે. જ્ઞાનરૂપી સરોવર, પૂર્ણ કેવલજ્ઞાન આનંદ આદિ સરોવર ઉસસે નિકલી. નદી નિકળી–વાણી નિકળી. સરિતા હૈ ન, દેખો. ઉસમેં ભી હૈ.

'उनके हृदयरूपी द्रहसे नदीरूप जिनवाणी निकलकर....' નિમિત્તસે વાત હૈ હોં, કાંઈ જ્ઞાન વાણીમેં નહિ આતા. વાણીમેં જ્ઞાન આતા નહીં, જ્ઞાનમેં વાણી આતી નહીં. પણ પૂર્ણ જ્ઞાન હુઆ તો વાણી ઐસી નિકલતી હૈ, સર્વજ્ઞ અનુસારિ વાણી. સમજમેં આયા? એ

આવે છેને એમાં 'સર્વજ્ઞ અનુસારી' કળશમાં. એ પણ પૂજ્ય છે એમ લીધું ત્યાં. કારણ છે. કેમ? એ આંહીં સર્વજ્ઞ અનુસારી કહેવું છેને. નહીં તો વાણી તો જડ છે. પણ સર્વજ્ઞપદ પ્રગટ હુઆ પૂર્ણ... પરમાણુ–રજકણકી ભાષારૂપ પર્યાય ભી ઐસી નિકલતી હૈ કિ સ્વ–પરકો બતાવે ઐસી વાણી નિકલતી હૈ. વો જ્ઞાન સરોવરમેંસે વાણી આયી, ઐસા નિમિત્તસે કથન હૈ. વાણી કાંઈ આત્મામેં ભરી નહીં હૈ, વાણી તો જડ હૈ.

આત્મા તો જ્ઞાનસરોવર ચિદાનંદ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ.. પૂર્ણ કેવલદશા સર્વજ્ઞદશા પ્રગટ હુઈ. પણ વો સમય વાણી નિકલતી હૈ (ઉસે) જ્ઞાનસરોવરસે નિકલી ઐસા કહનેમેં આતા હૈ. પંડિતજી! આહા! 'तासु हृदै-द्रहसौं निकसी, सरितासम'.. સરિતા નામ નદી. 'व्है श्रुत-सिंधु समानी'.. લ્યો. ઐસે સિદ્ધાંતમેંસે નિકલકર શાસ્ત્રરૂપ સમુદ્રમેં પ્રવેશ કર ગયી. ઉસસે શાસ્ત્ર બના. વાણી નિકલી ઉસસે શાસ્ત્ર બના. બાર અંગ ચૌદ પૂર્વ આદિકી રચના ગણધરોને કરી. સમજમેં આયા? ઉસસે વો નિકલી ઔર સિદ્ધાંત હુઆ. બાર અંગ રચના ગણધરદેવને કરી.

'याते अनंत नयातम लच्छन'.. કહતે હૈં કે વાણી અનંત નયકે લક્ષણવાળી હૈ. સમજમેં આયા? 'सिद्धांतमें इसे सत् स्वरूप और अनंत नयात्मक कहा'.. વાણી સત્ય હૈ ઔર અનંત નયકે જ્ઞાનકો સમજાનેવાલી હૈ, તો અનંતનયાત્મક હૈ વાણી. વાણીમેં અનંત નય હૈં. ઉપચારિકનય કહા થા ન ભાઈ 'જયધવલ'માં. નયના બે પ્રકાર છે. એક વાસ્તવિક નય જો જ્ઞાનકા અંશ હૈ. ઔર વાણી યે ઉપચારિકનય હૈ. યે ઉપચારિકનયકી બાત ચલતી હૈ. જૈસા સર્વજ્ઞપદ હુઆ ઐસી વાણી નિકલે. વાણી વાણીકે કારણસે નિકલતી હૈ. જો પ્રાણી માંસ ખાતા ન હો, દારુ પીતા ન હો, બ્રહ્મચારી હો, તો ઉસકી વાણીમેં ઐસા.... વાણી તો વાણી જડ હૈ, પણ ઉસકી વાણીમેં ઐસા નહીં આતા કિ માંસ ખાનેલાયક હૈ. નિકલે?

બ્રહ્મચારીને એમ નીકળે કે વિષય સેવનેલાયક હૈ? એવી વાણી જ ન નીકળે. વાણીકા યોગ હી ઐસા હોતા હૈ. આહાહા! વાણી તો વાણીકે કારણસે હૈ, પણ જૈસા અંદરમેં ભાવ હૈ ઐસી અનુકૂળ વાણી વાણીકે કારણસે પરિણમિત હોકર નિકલતી હૈ. આહા! સમજમેં આયા? (આત્મા) વાણીકા કર્તા નહીં હૈ. વાણી તો જડ હૈ. ઓમ ધ્વનિ ઊઠતી હૈ. ઓમ.. શરીરમેંસે નિકલતી હૈ. (આત્મા) ઉસકા કર્તા નહીં હૈ. પણ વાણી ઐસી હી નિકલતી હૈ જિસમેં અનંત નયસ્વરૂપ હૈ, અનંત નયસ્વરૂપ. ઓહોહો! દેખો! નય એટલે જ્ઞાનકા એક અંશ. ગ્રાહક.. પદાર્થકા એક અંશ ગ્રાહક જ્ઞાનકે અંશકો નય કહતે હૈં. નય કિસકો કહતે હૈં? કે જ્ઞાનકે એક અંશકો નય કહતે હૈં. વો નય ક્યા કરતા હૈ? કે અનંત પદાર્થમેં જો અનંત ગુણ હૈં, ઉસ(મેંસે) એક અંશકો એક નય ગ્રહણ કરતા હૈ. ઐસા અનંતનયાત્મક સ્વરૂપ હૈ જીવકા. ઝીણું ભારે! સમજમેં આયા?

'अनंत नयातम लच्छन, सत्य स्वरूप सिधंत बखानी'.. પરમ સત્ય વાણી. છ દ્રવ્ય, મોક્ષમાર્ગ, બંધમાર્ગ—ઐસી યથાર્થ વસ્તુ કહનેવાલી જિનવાણી–વીતરાગવાણી વીતરાગતા પ્રગટ હુઈ હૈ, તો વાણીમેં વીતરાગતા હી આતી હૈ. સમજમેં આયા? રાગ કરનેલાયક હૈ કે રાગમેં ઠીક હૈ, ઐસી વાણી જિનવાણીમેં નહીં આતી. ક્યોંકિ રાગ રહિત આત્મદશા પ્રગટ હો ગઈ. સમજમેં આયા? વાણીમેં ભી સ્વ-પર કહનેકી તાકાત હૈ. આત્મા(મેં) સ્વ-પર જાનનેકી તાકાત હૈ. આત્મામેં સ્વ-પરકો જાનનેકી તાકાત હૈ ઔર વાણીમેં સ્વ-પરકો કહનેકી તાકાત હૈ. યે વાણી સર્વજ્ઞ અનુસારિ વાણી હૈ તો સર્વજ્ઞકે દ્રહમેંસે નિકલી, એમ કહનેમેં આતા હૈ. સમજમેં આયા? 'अनंत नयातम लच्छन, सत्य स्वरूप सिधंत बखानी'.. યે વાણીમેંસે સિદ્ધાંત પ્રગટ હુઆ, તો વાણીએ જાણે સિદ્ધાંતમાં પ્રવેશ કર્યો.

'बुद्ध लखै न लखै दुरबुद्ध'.. સમ્યગ્જ્ઞાની વો વાણીકો યથાર્થ જાન સકતે હૈં. સમજમેં આયા? શ્રીમદ્‌માં આવે છેને. શ્રીમદ્‌માં નહિ છેલ્લું શું આવે છે કડી? 'અનંત અનંત નયનિક્ષેપે વખાણી છે..' સોળ વર્ષે 'મોક્ષમાળા' બનાયી, ઉસમેં પીછે આખિરમેં પાઠ હૈ. ૧૦૭. લ્યો, ૧૦૭ પાઠ. જિનેશ્વરકી વાણી. સોલહ વર્ષે બનાયી. 'મોક્ષમાળા' છે ને. ૧૦૮ પાઠ બનાયે અને ૧૦૭મો પાઠ આ છે. સુબહમેં એક કડી ૬૭વેં પાઠકી બોલી થી. 'હું કોણ છું? ક્યાંથી થયો?' ૬૭. આ ૧૦૭ છે.

'અનંત અનંત ભાવ ભેદથી ભરેલી ભલી,
અનંત અનંત ભાવ ભેદથી ભરેલી ભલી,
અનંત અનંત નય નિક્ષેપે વ્યાખ્યાની છે.
સકળ જગત હિતકારિણી હારિણી મોહ,
સકળ જગત હિતકારિણી હારિણી મોહ,તારિણી
ભવાબ્ધિ મોક્ષચારિણી પ્રમાણી છે.

ઉપમા આપ્યાની જેને તમા રાખવી તે વ્યર્થ,
આપવાથી નિજમતિ મપાઈ મેં માની છે.
અહો! રાજચંદ્રબાળ ખ્યાલ નથી પામતા એ,
જિનેશ્વરતણી વાણી જાણી તેણે જાણી છે.'

'છે' શબ્દકા 'હૈ' લેના. ગુજરાતી હૈ ન! પોપટભાઈ! આ ૧૬મા વર્ષે (બનાવ્યું). એનો અર્થ સમજતાં સાઠ વર્ષનાને (પરસેવા ઉતરે). સોળનો છ આમ કરી નાંખો તો ૬૧. એકડો છે ને છ. છ ને એકડો. ક્યા કહા હૈ દેખો. ભગવાનની વાણીમાં અનંત-અનંત ભાવભેદ—ભાવના પ્રકારથી ભરેલી છે. અહીં કહ્યુંને અહીંયાં. 'અનંત નયાતમ લચ્છન'..

અનંત નયસ્વરૂપ હૈ. સાધારણ અજ્ઞાની પ્રાણી તો ગોથા ખાતે હૈં વાણીમેં. ઉસમેંસે ન્યાય નિકાલ સકતે નહીં. વો કહતે હૈં દેખો. 'અનંત અનંત નયનિક્ષેપે વ્યાખ્યાની.' અનંતા નિક્ષેપ આહાહા! 'સકળ જગત હિતકારિણી..' સકળ જગતના હિતનું કારણ ઐસી ભગવાનકી વાણી હૈ. સર્વજ્ઞની ઓ..મ ધ્વનિ ઊઠતી હૈ અંદરસે. પૂર્ણ દશા પ્રગટ હો તો ઐસી વાણી નહીં હોતી. ઐસી ભેદવાલી વાણી નહીં નિકલતી. પૂર્ણ સર્વજ્ઞકો તો ઓ..મ ધ્વનિ પૂરે શરીરમેંસે (નિકલતી હૈ).

'સકલ જગત હિતકારિણી હારિણી મોહ..' વાણી તો મોહકા નાશ કરનેવાલી વાણી હૈ. મોહકા કરના, રાગકા કરના ઐસા વાણીમેં આતા નહીં. આહાહા! ૧૬ વરસે લિખતે હૈં. દરબાર! કેટલા વર્ષ થયા તમને? (શ્રોતા : બાવન). બાવન થયા હજી તો, ઠીક. ૬૧ નથી થયા હજી. (શ્રોતા : એ વનમાં છે). વનમાં છે. સોળ હોયને સોળ, તો આમ પહેલો એકડો ને છગડો પછી (હોય). પહેલો છગડો ને એકડો કરે તો એકસઠ થઈ જાય. કહે છે 'તારિણી ભવાબ્ધિ..' ભવાબ્ધિ—ભવરૂપી અબ્ધિ—દરિયો જિનવાણી તારનાર છે, નિમિત્ત તરીકેની વાત છે ને. એ તો ભવના અભાવની જ વાણી છે. આહાહા! સમજમેં આયા?

'તારિણી ભવાબ્ધિ..' ભવ, અબ્ધિ એટલે દરિયો. 'મોક્ષચારિણી પ્રમાણી' છે. મોક્ષની દેનારી પ્રમાણી છે. એ તો પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિ થાય એવી જિનવાણી છે. ૧૬ વરસે લિખતે હૈં, શેઠ! 'ઉપમા આપ્યાની જેને તમા રાખવી તે વ્યર્થ.' એને ઉપમા આપવી કે આવી વાણી, એ ઉપમા આપનારો મપાઈ જાય છે, કહે છે. એનું માપ નથી. વાણીનું માપ છે નહિ, અનંત.. અનંત.. અનંત વાણી. આહાહા! 'ઉપમા આપ્યાની જેને તમા—ખ્યાલ રાખવો તે વ્યર્થ. આપવાથી નિજમતિ મપાઈ મેં માની..' તારું મતિનું માપ આવ્યું, પણ ભગવાનની વાણીનું માપ આવતું નથી. ઐસી વાણી અગાધ વીતરાગવાણી હૈ.

'અહો! રાજચંદ્ર!..' પોતાનું નામ નાખ્યું છે ત્યાં. 'બાળ ખ્યાલ નથી પામતા એ.' આમાં ભાઈ દોષ કાઢતા'તા મૂળચંદજી. જુઓ! અહો રાજચંદ્ર બાળ આયા, કહે છે. બાળક છે પોતે. એ તો ભઈ.... ઘણા પ્રકારે છે. (શ્રોતા : નાનાપણું બતાવે છે). એ તો ભાવ.. ભાવ ખ્યાલ નથી એમ. (શ્રોતા : અજ્ઞાન....) એમ કહે છે. ત્યારે કહે, જુઓ, આમાં આવ્યુંને બાળ. કહો, આ માણસને... (શ્રોતા : આમાંય છે, અજ્ઞાનીઓ ખ્યાલ નથી પામતા.) નથી કરતા... આવ્યુંને, દુર્બુદ્ધિ ખ્યાલ નથી કરતા. આવશે, હજી વાર છેને. 'અહો રાજચંદ્ર!' આશ્ચર્ય બતાવે છે. 'બાળ ખ્યાલ નથી પામતા એ.. બાળ ખ્યાલ નથી પામતા એ'. અજ્ઞાનીઓ વીતરાગની વાણીનો ખ્યાલ કરી શકતા નથી. 'જિનેશ્વરતણી વાણી જાણી તેણે જાણી છે.' ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞની વાણીમાં શું કહેવું છે? ક્યા કહના હૈ? એ તો જાણી તેણે જાણી છે. અજ્ઞાનીઓનો પત્તો ખાતો નથી, વો કહતે હૈં દેખો અહીંયાં.

'बुद्ध लखै न लखै दुरबुद्ध'.. એ જિનેશ્વરધર્મની વાણીનો મર્મ સમ્યગ્દષ્ટિ જાન સકતે હૈં. જુઓ, ઉસમેં લિખા હૈ. सम्यग्द्रष्टि जीव पहचानते हैं... યે શાસ્ત્રમેં લિખા હૈ. લિખા પણ કિસ નયકા કથન હૈ સમજે બિના? સમજમેં આયા? 'बुद्ध लखै न लखै दुरबुद्ध'.. અજ્ઞાની જિનવાણીકા ક્યા મર્મ હૈ, યે સબ સમજતે નહીં. અપની કલ્પનાસે અર્થ કરે કિ વ્યવહારસે નિશ્ચય હોતા હૈ ને નિમિત્તસે ઉપાદાનકા કાર્ય હોતા હૈ... ઐસા લખાણ આયે, પણ કિસ અપેક્ષાસે (કથન હૈ) ઉસકો સમજે નહીં. તો કહતે હૈં, 'बुद्ध लखै न लखै दुरबुद्ध'.. જૈનધર્મકે મર્મી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ વીતરાગકી વાણીકે મર્મકો પહચાનતે હૈં. અજ્ઞાની પહચાન સકતે નહીં.

'न लखै दुरबुद्ध'.. 'दुरबुद्ध' એટલે અજ્ઞાની. મૂર્ખ મિથ્યાદષ્ટિ લોગ નહીં સમજતે હૈં. સમજે નહિ એ બધા મૂર્ખ. વીતરાગ (સ્વ)ભાવ આત્મા હૈ ઔર વીતરાગભાવ અપને વીતરાગ (સ્વ)ભાવસે હી પ્રગટ હોતા હૈ. વો માટે તો વાણી હૈ. જિનવચનકા અર્થ જિનવાણી નામ વીતરાગકી વાણી. જિસમેં વીતરાગતા પ્રગટ કરના ને વીતરાગકા પોષણ નિકલે વો જિનવાણી. તો ઐસા વીતરાગકા પોષણ ન નિકાલકર, રાગકા પોષણ નિકાલે... પહલે કરો ભાઈ રાગ, વ્યવહારધર્મ કરો, ક્રિયાકાંડ કરો, પીછે નિશ્ચય હોતા હૈ. શાંતિભાઈ! એ જિનવાણી નહીં. જિનવાણીકે મર્મકો જાનતે નહિ. સમજમેં આયા? આહા! કઠણ કામ છે. આ કાળે વીતરાગકી વાણી ક્યા હૈ, ઉસકી પરીક્ષા કરકે સમજના ઉસકો વિચક્ષણતા (ચાહિયે).

'बुद्ध लखै' એમ લખ્યું છે. તત્ત્વજ્ઞાની ઉસકો જાન સકતે હૈં. અજ્ઞાની પિછાન સકતે નહીં. और मूरख मिथ्यादृष्टि लोग नहीं समझते हैं... 'सदा जगमाँहि जगै जिनवानी'.. 'सदा जगमाँहि जगै जिनवानी'.. ઐસી જિનવાણી જગતમેં સદા જયવંત હો. જગે.. જગે એટલે જયવંત હો. જગમાં એ જગમાંહી જગે. જયવંત હો જિનવાણી. આહાહા! દેખો! જિનવાણીકી સ્તુતિ. વાણી તો વાણી હૈ હોં, વાણીમેં કોઈ આત્માકે ભાવ નહિ હૈં, પણ ભાવ સમજાનેકી શક્તિરૂપ ઉસમેં ભાવ ભરા હૈ. હૈ ભાવ જડકા. સમજમેં આયા? પણ ઉસમેં ઐસા વાસ્તવિક સ્વભાવ કહનેકી શક્તિ પરમાણુમેં હૈ. તો કહતે હૈં કિ 'सदा जगमाँहि जगै जिनवानी'.. જગતની અંદર એવી વીતરાગ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞની દિવ્યધ્વનિ એ જયવંત રહો. સમજમેં આયા? જુઓ! એણે જયવંત કહ્યું છે.

હવે, કવિ અપની બાત કરતે હૈં, દેખો. ચોથો શ્લોક (પદ). ત્રીજા શ્લોકનું જ (પદ) છે. હવે ચોથો. પણ ત્રીજો શ્લોક છેને 'परपरिणतिहेतो' આ બાજુ. ત્રીજા કળશનો અર્થ છે.

‘परपरिणतिहेतोर्मोहनाम्नोऽनुभावा-
दविरतमनुभाव्यव्याप्तिकल्माषितायाः।
मम परमविशुद्धिः शुद्धचिन्मात्रमूर्ते–
र्भवतु समयसारव्याख्ययैवानुभूतेः॥३॥

हौं निहचै तिहुंकाल, सुद्ध चेतनमय मूरति।
पर परनति संजोग, भई जड़ता विसफूरति॥
मोहकर्म पर हेतु पाइ, चेतन पर रच्चइ।
ज्यौं धतूर-रस पान करत, नर बहुविध नच्चइ॥

अब समयसार वरनन करत,
परम सुद्धता होहु मुझ।
अनयास बनारसिदास कहि,
मिटहु सहज भ्रमकी अरुझ॥४॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–પર પરણતિ=પોતાના આત્મા સિવાય અન્ય ચેતન–અચેતન પદાર્થમાં અહંબુદ્ધિ અને રાગ–દ્વેષ. વિસફૂરતિ(વિસ્ફૂરિત)=જાગ્રત. તિહુંકાળ=ત્રણે કાળ(ભૂત, વર્તમાન, ભવિષ્ય) રચ્ચઈ=રાગ કરવો. નચ્ચઈ=નાચવું. અનયાસ=ગ્રંથ ભણવા વગેરેનો પ્રયત્ન કર્યા વિના. અરુઝ=ગૂંચવણ.

અર્થ :–હું નિશ્ચયથી સદાકાળ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ છું, પરંતુ પર પરિણતિના સમાગમથી અજ્ઞાનદશા પ્રાપ્ત થઈ છે. મોહકર્મનું પર નિમિત્ત પામીને આત્મા પર પદાર્થોમાં અનુરાગ કરે છે, એથી ધતૂરાનો રસ પીને નાચનાર મનુષ્ય જેવી દશા થઈ રહી છે. પં. બનારસીદાસજી કહે છે કે હવે સમયસારનું વર્ણન કરવાથી મને પરમ વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાવ અને વિના પ્રયત્ને જ મિથ્યાત્વની ગૂંચવણ પોતાની મેળે મટી જાવ.

अर्थ :–मैं निश्चयसे सदाकाल शुद्ध चैतन्यमूर्ति हूँ, परंतु परपरणतिके समागमसे अज्ञानदशा प्राप्त हुई है। मोहकर्मका निमित्त पाकर आत्मा परपदार्थोंमें अनुराग करता है, इससे धतूरेका रस पीकर नाचनेवाले मनुष्य जैसी दशा हो रही है। पं. बनारसीदासजी कहते हैं कि अब समयसारका वर्णन करनेसे मुझे परम विशुद्धता प्राप्त होवे और बिना प्रयत्न ही मिथ्यात्वकी उलझन अपने आप मिट जावे॥४॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

ક્યા કહતે હૈં, દેખો. 'हौं निहचै तिहुंकाल'.. આત્માકી વ્યાખ્યા કરતે હૈં કિ મૈં આત્મા 'तिहुंकाल'.. 'सुद्ध चेतनमय मूरति.. हौं निहचै तिहुंकाल, सुद्ध चेतनमय मूरति, पर परनति संजोग'... ભાષા દેખો ભાઈ! પરપરિણતિ સંયોગ કીધો છે, કર્મનો સંયોગ કીધો નથી. આહા! વિકારી પરિણતિ હો, યે સ્વભાવકો સંયોગ હૈ. સમજમેં આયા? 'કળશટીકા'માં એમ લીધું ભાઈ! 'કળશટીકા'માં એમ છે. કર્મ નિમિત્ત છે એ જુદી વાત છે. આમાંય એમ છે જુઓ. 'मोहकर्मका पर निमित्त...' નિમિત્ત છે. પરપરિણતિ હેતુ હૈ, યે તો નિમિત્ત હૈ. અપના સ્વભાવ શુદ્ધ પરમાનંદ ઉસકો ભૂલકર અપની પર્યાય—અવસ્થામેં અશુદ્ધતા પ્રગટ કિયા હૈ, યે અશુદ્ધતાકા સ્વભાવકે સાથ સંયોગ હુઆ. સ્વભાવમેં અશુદ્ધતા હૈ નહિ, વો તો કહા પહલે.

मैं निहचै तिहुंकाल, सुद्ध चेतनमय मूरति'.. અનંત આનંદ, જ્ઞાન આદિ સ્વભાવ મૈં તો અનાદિ અનંત ચેતનકી શુદ્ધ મૂર્તિ હૂં. પણ 'पर परनति संजोग, भई जड़ता विसफूरति'. પણ રાગ-દ્વેષ અને અજ્ઞાનના સંયોગથી પરપરિણતિઓ—વિકારકી પરિણતિ... પરિણતિ નામ અવસ્થા. રાગ ને દ્વેષ અને અજ્ઞાનકી અવસ્થાકા સંયોગ હુઆ. 'भई जड़ता विसफूरति'.. આહાહા! ઉસમેં—અચેતનમેં અહંબુદ્ધિ હોકર ચેતનમેં જડતા 'विसफूरति'—જાગૃત હુઈ, જડતા જાગૃત હુઈ. આહાહા! સમજમેં આયા? અજ્ઞાનદશા પ્રાપ્ત હુઈ. ક્યા કહતે હૈં? કિ મૈં તો શુદ્ધ ચૈતન્યવસ્તુ.. વસ્તુ હૂં, વો દ્રવ્યદૃષ્ટિ, યે વસ્તુદૃષ્ટિ. પર મેરી ચીજકો મૈંને હી ભૂલકર અજ્ઞાનપના ઉત્પન્ન કિયા. રાગ-દ્વેષ, પુણ્ય-પાપ સબ અજ્ઞાનભાવ હૈ. યે અજ્ઞાનભાવકા મુઝે સંયોગ હુઆ. વો કારણ 'भई जड़ता विसफूरति'—જડતા જાગૃત હુઈ. આહાહા!

આનંદ અને શાંતિકી જાગૃતિ હોના ચાહિયે. સ્વરૂપ તો ઐસા હૈ. અજ્ઞાનકી સ્ફૂર્તિ હુઈ તો જડતાકી સ્ફૂર્તિ હુઈ. ભગવાન ચૈતન્યનાથ એની જાગૃતિ તો આનંદ અને જ્ઞાનકી જાગૃતિ વો ચૈતન્યકી જાગૃતિ હૈ. પુણ્ય અને પાપ, રાગ અને દ્વેષ ઐસી જો અશુદ્ધ પરિણતિ જિસમેં ચૈતન્ય સ્વભાવકા અભાવ હૈ ઐસી જડકી જાગૃતિ હુઈ. આહાહા! પર્યાયમેં ઐસી હુઈ, એમ કહતે હૈં. વસ્તુ તો વસ્તુ હૈ શુદ્ધ ત્રિકાલ. આહા! સમજમેં આતા હૈ? દ્રવ્યદૃષ્ટિકા વિષય અને પર્યાયદૃષ્ટિકા વિષય દોનોં હી બતાતે હૈં.

'पर परनति संजोग'.. ભાષા દેખો. મલીન દશાકા મેરે સ્વભાવ સાથમેં સંયોગ કિયા (હુઆ). મૈંને કિયા, કોઈ દૂસરા કરાતા નહિ. 'અપનેકો આપ ભૂલકર હૈરાન હો ગયા.. અપનેકો આપ ભૂલકર હૈરાન હો ગયા'. મૈં હી અપના શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદકંદકા નાથ મૈં ત્રિકાલ ઐસા હૂં. ફિર ભી મેરી દશામેં મૈં હી વિકાર સંસાર.. વિકાર સંસાર.. પ્રકૃતિ. વિકાર દશા યે સંસાર પ્રકૃતિ યે જાગૃત કિયા, જડતા જાગૃત હુઈ. આહાહા!

પરમાણુકી બાત યહાં નહીં. વિકારભાવ પુણ્ય અને પાપ દોનોં હી જડતા હૈ, જડ હૈ, ઉસમેં ચેતનતા નહિ. યે અચેતનકી જાગૃતિ હુઈ. હૂં તો ત્રિકાળ ચૈતન્યસ્વરૂપ, છતાં દશામેં ઐસી અચેતનકી જાગૃતિ હુઈ. આહાહા! ઐસી હૈ અનાદિકી વો ભી સિદ્ધ કિયા. પર્યાયમેં શુદ્ધતા હી હૈ, ઐસા નહિ. પ્રકાશદાસજી! વસ્તુ શુદ્ધ હૈ ત્રિકાલ, પણ દશા અશુદ્ધ હૈ. સમજમેં આયા? પણ યે અશુદ્ધતા મૈંને પ્રગટ કિયા. શુદ્ધતાકા ત્રિકાળી મેરા સ્વરૂપ ઉસકો ભૂલકર, દૃષ્ટિ નહિ દેકર, પર ઉપર દૃષ્ટિ દેકર અશુદ્ધતા મૈંને પ્રગટ કિયા વો જડકી સ્ફૂર્તિ હુઈ. ચૈતન્યકી સ્ફૂર્તિ હોની ચાહિયે, તેના ઠેકાણે જડકી દશામેં સ્ફૂર્તિ પ્રગટ હુઆ. રાગ અને દ્વેષ, પુણ્ય અને પાપ, કામ અને ક્રોધ, દયા ને દાન, વ્રત ને અવ્રત—એવા બધા વિકલ્પો જે રાગ, એ દશામાં પ્રગટ થયા.

'मोहकर्म पर हेतु पाइ, चेतन पर रच्चइ'.. મોહકર્મ તો એક નિમિત્તરૂપ બાહ્ય ચીજ હૈ. 'हेतु निमित्त पाइ, चेतन पर रच्चइ'.. આત્મા રાગકો રચે, જડકો રચે, આહા! અનાદિસે. પુણ્ય અને પાપકી વૃત્તિયોં–વિકલ્પોકોં રચતે હૈં અનાદિસે, કહતે હૈં. સમજમેં આયા? હૈ? જુઓ. 'मोहकर्मका पर निमित्त पाकर आत्मा पर पदार्थोंमें अनुराग करता है'.. રચે છે. મૂલ તો અપના સ્વરૂપકા ભાન નહીં, તો પરપદાર્થકા લક્ષ કરકે વિકારી દશાકો ઉત્પન્ન કરતે હૈં. 'चेतन पर रच्चइ'.. શરીરકો રચે, વાણીકો રચે, યે તો બાત હૈ નહીં, વો તો જડ હૈ. વિકારકો રચે. આહા! નિર્વિકારી ભગવાન ત્રિકાળ પોતે હોને પર ભી વિકારકો રચે, એ દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ હૈ એમ કહતે હૈં. એ લાદી-બાદી ન રચી શકે એમ કહતે હૈં. (શ્રોતા : કરી દીધું એનું કામ..) ક્યાં કરી'તી? માન્યતા કરી'તી. આહા!

'चेतन पर रच्चइ'.. ભગવાન આત્મા ત્રિકાલ શુદ્ધ ચૈતન્યકી મૂર્તિ જ્ઞાનકા પ્રકાશ સ્વભાવ સ્વરૂપ, ત્રિકાળ જ્ઞાનકા પ્રજ્ઞાબ્રહ્મ આનંદસ્વરૂપ, ઐસા હોને પર ભી અપનેકો ભૂલકર રાગ અને પુણ્ય–પાપકી રચના જો અજ્ઞાનભાવ ઉસકી રચના કી, ઉસસે સંસાર હૈ. બીડીયુંકી રચના નહિ કિયા. પરપદાર્થકા લક્ષ કર મમતાકી રચના કી. 'मोहकर्म पर हेतु पाइ'.. (પુદ્‌ગલકે) સ્વભાવમેં તો હૈ નહીં વિકારમેં નિમિત્ત હોનેકા... વિકાર ઉત્પન્ન કિયા અજ્ઞાનભાવ, મિથ્યાભાવ, મિથ્યાશ્રદ્ધા, રાગ–દ્વેષકા ભાવ.. મોહકર્મકો નિમિત્ત... નિમિત્ત નામ સંયોગ દેખકર વિકારકી રચના કી ઔર દુઃખકો ઉત્પન્ન કિયા. આનંદકો ઉત્પન્ન ન કરકે દુઃખ ઉત્પન્ન કિયા. સમજમેં આયા?

'ज्यौं धतूर-रस पान करत, नर बहुविध नच्चइ'.. લ્યો. ધતૂરાકા (રસ)પાન કરકે, સફેદ વસ્તુ ભી ધતૂરેકા પાન કરનેવાલેકો પીલી દેખતી હૈ. ધતૂરેકા રસ ચડી ગયા હૈ. ઐસે મોહકા રસ ચડી ગયા અજ્ઞાનીકો... આહાહા! સમજમેં આયા? એમ છેને અંદર. 'धतूरेका

रस पीकर नाचनेवाले मनुष्य जैसी दशा हो रही है'... 'धतूर-रस पान करत नर बहुविध नच्चइ'.. અસંખ્ય પ્રકારકા શુભરાગ, અસંખ્ય પ્રકારકા અશુભરાગ ઉસકી રચના કી. અપની ચીજકો ન દેખી. ધતૂરેકા પાન કરનેવાલા પીલી ચીજ દેખતા હૈ, પણ પીલી હૈ નહીં, હૈ તો સફેદ. એમ, પરચીજ પરમેં હૈં, અપની અપનેમેં હૈ—ઐસે ન જાનકર, યે પરચીજ મેરી હૈ ને મૈં ઉસકા હૂં ઐસા મિથ્યાદૃષ્ટિ, ધતૂરા પીકર જેમ સફેદકો નહીં દેખતા હૈ, ઐસે અપના અને પરકા ભિન્ન સ્વરૂપ દેખતા નહીં. સમજમેં આયા?

'अब समयसार वरनन करत'.. અબ તો મૈં આત્માકા વર્ણન કરૂંગા. શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાન... વર્ણન કરનેકે કાલમેં મેરા લક્ષ તો શુદ્ધ ઉપર હી હૈ. બનારસીદાસ કહતે હૈં કિ ભગવાન જૈસા કહતે હૈં ઐસા સમયસાર મૈં કહૂંગા. સમયસાર નામ શુદ્ધ આત્મા. તેરી ચીજ જૈસી અનાદિ હૈ ઐસી (કહૂંગા). 'समयसार वरनन करत, परम सुद्धता होहु मुझ... वरनन करत, परम सुद्धता होहु मुझ'.. ઐસા પાઠ હૈ. પાઠમેં તો ઐસા હૈ ન? 'परपरिणति हेतोर्मोहनाम्नोऽनुभावा.... समयसार व्याख्यया एव'... શબ્દ પડા હૈ ન ભાઈ. 'समयसार-व्याख्ययैव' છે શબ્દ. ક્યા કહા હૈ? મૈં તો આત્મા શુદ્ધ હૂં, આનંદ હૂં ઐસી વ્યાખ્યા કરૂંગા, ઉસ કાલમેં મેરી પરમ શુદ્ધિ હો જાઓ. થોડી અશુદ્ધિ હૈ મેરી પર્યાયમેં, તો સમયસારકી વ્યાખ્યા કરતે કરતે મેરા લક્ષ અંતરમેં ઘૂંટના હૈ, તો વોહી કાલમેં સબ અશુદ્ધતા નાશ હો જાઓ. સમજમેં આયા?

'परम शुद्धता होहु मुझ'.. 'परम शुद्धता होहु मुझ' એમ. શુદ્ધતા તો હૈ. ત્રિકાળ શુદ્ધ હૂં ઐસી દૃષ્ટિ હુઈ હૈ ત્યાં પર્યાયમેં શુદ્ધતા તો હૈ, પણ પર્યાયમેં પૂર્ણ શુદ્ધતા નહીં તો અશુદ્ધતા ભી સાથમેં હૈ. આહાહા! તો કહતે હૈં, 'परम शुद्धता होहु मुझ'.. જૈસી પૂર્ણ શુદ્ધતા મેરે દ્રવ્ય-ગુણમેં હૈ, ઐસી પર્યાયમેં—અવસ્થામેં પૂર્ણ શુદ્ધતા હો જાઓ. સમયસાર વ્યાખ્યાન કરતે કરતે ઐસા હો જાયે, એમ કહતે હૈં. કહો, પંડિતજી! હવે સમયસાર વ્યાખ્યા કરના તો વિકલ્પ હૈ. વિકલ્પસે શુદ્ધ હોતા હૈ? પાઠ તો ઐસા હૈ, દેખો. ઉસમેં તકરાર કરતે હૈં.

દેખો, 'व्याख्यया एव'... વ્યાખ્યા કરતે કરતે મેરા શુદ્ધ ભાવ હો જાઓ. ઉસકા અર્થ, મૈં આત્મા અનંત આનંદ શુદ્ધ આદિ કહૂંગા, ઉસમેં મેરી દૃષ્ટિ તો આનંદ અને જ્ઞાયક ઉપર હી હૈ. સમજમેં આયા? ચાહે તો વિકલ્પ હો અને વાણી નિકલો, પણ મેરી દૃષ્ટિ તો સત્તા સ્વરૂપ જો હૈ ઉસકે ઉપર મેરી દૃષ્ટિ પડી હૈ. આહાહા! તો યે વ્યાખ્યાકે કાલમેં મેરી દૃષ્ટિકા વિષય તો ધ્રુવ હૈ (ઔર ઉસ) પર મેરી દૃષ્ટિ પડી હૈ, તો પર્યાયમેં અશુદ્ધતા હૈ વો નાશ હો જાઓ. સમજમેં આયા? વ્યાખ્યાસે નાશ હો જાઓ, યે તો કહનેમેં નિમિત્તકા કથન હૈ.

વ્યાખ્યામેં તો વાણી નિકલતી હૈ અને વિકલ્પ હૈ તો રાગ હૈ.

'अनयास बनारसिदास कहि'... બહોત શાસ્ત્ર પઢે-લિખે બિના... એમ કહતે હૈં. સમજમેં આયા? છે? અર્થ છે? 'अनयास છે. એક હી અર્થ હૈ. 'ग्रंथ पढ़ने आदिका प्रयत्न किये बिना'.. હેઠે અર્થ છે શબ્દ. અર્થ નીચે હૈ. હા, વિશેષ પ્રયત્ન કરે બિના. મેરા ગ્રંથ.... મૈં તો આત્માકા ગ્રંથ ખોલૂંગા. ગ્રંથકા અભ્યાસ બહોત ન હો તો ભી મેરી શુદ્ધતા (પૂર્ણ) પ્રગટ હો જાઓ. મેરી અંતર દૃષ્ટિ તો મેરે સ્વભાવ ઉપર હૈ. આહાહા! ઉસ દૃષ્ટિકે જોરમેં શુદ્ધતા પ્રગટ હો જાઓ, ક્ષણે ક્ષણે શુદ્ધતા પ્રગટ હોકર પૂર્ણ શુદ્ધતા હો જાઓ. શુદ્ધતા દ્રવ્યકી-ગુણકી સિદ્ધ કી. પર્યાયમેં થોડી શુદ્ધતા પ્રગટ હૈ—સમ્યગ્દર્શન હૈ, તો પ્રગટ હુઈ કહતે હૈં. તો ભી અશુદ્ધતા સબ (પૂરી) ગઈ નહીં હૈ. તો ઉસ કાલમેં મેરી અનુભૂતિ અંતરમેં એકાગ્ર હોકર અશુદ્ધતાકા નાશ હો જાઓ.

ત્યાં છે અંદર જુઓ. દુરબુદ્ધ અક્ષર આત્મા છે. 'मिथ्यादृष्टि कोरे व्याकरणकोष आदिके ज्ञाता परंतु नयज्ञानसे शून्य'.. આ બાજુ છે ૨૭ પાને (ત્રીજો શ્લોક). દુર્બુદ્ધકી વ્યાખ્યા. मिथ्यादृष्टि—જિસકી દૃષ્ટિ હી ઊલટી હૈ. યે कोरे व्याकरणकोष... વ્યાકરણ જાણે, કોષ જાણે. હૈ અંદર? आदिके ज्ञाता परंतु नयज्ञानसे शून्य. નિશ્ચયકા સ્વરૂપ ક્યા હૈ અને પર્યાય વ્યવહાર હૈ કિ ક્યા હૈ? ખબર નહિ કંઈ. અંધે અંધા. નીચે લિખા હૈ.

'ऐसे लोगोंको आदिपुराणमें अक्षर-म्लेच्छ कहा है'.. પંડિતજી! નીચે હૈ. ૨૭ પાને હૈ ન નીચે. તદ્દન નીચે. 'ऐसे लोगोंको आदिपुराणमें... જિનસેન આચાર્ય. આદિપુરાણ ઉસમેં अक्षर-म्लेच्छ कहा है.' વ્યાકરણમેં ઐસા ને ફૈસા ને આ શબ્દ ને.. શબ્દના ગોટાળા ઊઠતા હૈ સબ. ઐસા અર્થ હૈ ને ફૈસા અર્થ હૈ ને સબ... વો અક્ષર-મ્લેચ્છ હૈ. અપના સ્વરૂપકા ભાન નહિ ને એકલા વ્યાકરણ આદિમેં અપના જ્ઞાન માન લેતા હૈ, વ્યાકરણ ને સંસ્કૃતમેં, વો અક્ષર-મ્લેચ્છ હૈ. અક્ષરમાં મ્લેચ્છ જેવા ગાંડા પાગલ હો ગયા, એમ કહતે હૈં.

'આદિપુરાણ'મેં લિખા હૈ. જિનસેન આચાર્ય. આ વાંચતે હૈ ન બહોત શું કહેવાય? વ્યાકરણ સંસ્કૃતકોષ. બીજા શું કહેવાય આ? કથાકોષમેં આતી હૈ ન. બહોત કથા આતી હૈ. નામ ભૂલી ગયા. ઓલા બનાવે છેને એમાં શબ્દ બધા ઊંચા ઊંચા.. પુસ્તક નહીં બનાતે ઊંચા વ્યાકરણના...? એક મુનિએ બનાવ્યું છેને કાંઈ... નામ ભૂલી ગયા નામ. એ આચાર્યનું બનાવેલું આમ.... પુસ્તક બનાવેલું નામ છે પુસ્તક શાસ્ત્રનું. શબ્દકોશ મળે... બધુ ઘણું બનાવે, નહીં? શબ્દકોશ.. હવે ડિક્શનરી બીજું કાંઈ કહેવાય. (શ્રોતા : એનસાઈક્લોપીડિયા, સિદ્ધાંત કૌમુદી). સિદ્ધાંત કૌમુદી તો એ છે. આ મ્લેચ્છવાળા લોકોએ નથી બનાવ્યું?

આપણે આચાર્યે એકે તો બનાવ્યું છે. કુમુદ આચાર્ય કહેવાય એને. નામ આવે છે મોટું કાંઈક ભૂલી ગયા. બધા શબ્દો અંદર... આ શબ્દનો અર્થ નથી. એમાં આમ કાવ્યો બનાવે કાવ્યો. કાવ્ય બનાવનાર. કવિતા મોટી નથી લખતા? કાવ્ય, એ કાવ્ય... કાવ્ય આવે છે. મોટું કાવ્ય આવે છે. નામ ભૂલી ગયા. એ આવે છે. નામ હવે ભૂલી ગયા. કાંઈ બધા યાદ રહે છે. (શ્રોતા : સંપુકાવ્ય) સંપુકાવ્ય. લ્યો ઠીક. સંપુકાવ્ય છે ને? સંપુકાવ્ય મોટું કાવ્ય છે. કાવ્ય એવું છે. બહોત આમ શણગાર ને અલંકાર ને ઐસા બોલે ને ઐસા આમ જાણે કે આહાહા! કહે છે કે ઉસકા અક્ષર મ્લેચ્છ હૈ. અપની દૃષ્ટિ ક્યા હૈ અને સમ્યક્ ચીજ ક્યા હૈ, યે સમજે બિના ઐસા શાસ્ત્રમેં કાવ્યરચના કિયા ને બહોત હુશિયાર હુઆ. ઓહોહો! એણે તો કાવ્યરચના કરકે ઐસા બનાયા.

સંપુકાવ્ય ને બીજું એક આવે છે. ઉસમેં ક્યા આયા? હા, એ આવે છે. .... એક આવે છે ને. મોટા કાવ્ય ને એમાં હુશિયાર થઈ જાય ને જાણે આપણે થઈ ગયા—હો ગયા જ્ઞાની. આંહીં કહતે હૈં કિ અક્ષર-મ્લેચ્છ હૈ. જિસકો અપના શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદ શુદ્ધ નિશ્ચયનયસે પકડનેમેં આતા નહીં ઔર ઐસા અક્ષર-મ્લેચ્છમેં રુક જાતા હૈ, યે દુર્બુદ્ધિ હૈ. આયા ન ઉસમેં. 'ન લખે દુર્બુદ્ધ'. સમજમેં આયા? અને પહેલા 'સમયસાર'માં એક પહેલી કડી આવી ગઈને આપણે. 'શોભિત નિજ અનુભૂતિ જુત ચિદાનંદ ભગવાન, સાર પદાર્થ આત્મા...' એ કંઈ આપણે કળશમાં લીધું છેને ભાઈ. સાર લીધું છે ભાઈ કળશમાં. સાર. સાર એટલે કયા?

જુઓ, ઉસમેં ઐસા લિયા હૈ. એક-એક કળશમાં ક્યા હૈ... કે આત્મા.. અનંત આત્મા હૈં, પુદ્ગલ હૈં, ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ અને કાળ અને અશુદ્ધજીવ, ઉસકો સુખ નહીં, ઉસકો જ્ઞાન નહીં. સંસારી જીવ અજ્ઞાની અનંત જીવ ઔર પુદ્ગલ, ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ ને કાળ. ઉસકો ઉસમેં જ્ઞાનેય નહીં અને ઉસકો સુખેય નહીં ઔર ઉસકો જાનનેવાલેકો ભી જ્ઞાન નહીં ને સુખ નહીં. એમ લિયા હૈ. આહા! ક્યા કહા? ફિરસે. હા, એમાં પહેલામાં લીધું એ કહું છું. પહેલામાં સાર આંહીં શબ્દ આવ્યોને પહેલાં. 'સાર પદારથ આત્મા.' સાર.. હિતકારી તે સાર અને અહિતકારી તે અસાર. હિતકારી અપના શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવ વો સાર. અપના શુદ્ધ આત્મા ઉસકો જાનના ઉસકા નામ જ્ઞાન અને વો શુદ્ધ આત્મા જાને ઉસકો આનંદ હોતા હૈ, યે સાર હૈ. અશુદ્ધ આત્મા અનંત નિગોદકે હૈં, પરજીવ હૈં, શરીર હૈ, કર્મ હૈ આદિ...

કર્મકાંડ વાંચતે હૈં ન બહોત. કર્મકા અભ્યાસી. હમણાં એક મોટું પુસ્તક બનાવ્યું'તું લાખ રૂપિયા ખરચીને મોટું. કર્મપ્રકૃતિ રસખંડ ને ઉસમેં ક્યા આયા? યે કર્મપ્રકૃતિમેં જ્ઞાન

અને સુખ નહીં અને કર્મપ્રકૃતિકો જાનનેવાલેકો ભી જ્ઞાન અને સુખ નહીં. અપને શુદ્ધ સ્વરૂપકો જાને ઉસકો જ્ઞાન અને સુખ હૈ. સમજમેં આયા? વો કળશટીકામેં આયા પહલે, પહલા કળશમેં. વો કળશટીકા હૈ ન રાજમલજીકી. યહાં તો સાર-સાર લિયા હૈ ઈસમેં. એક સાર પદાર્થ આત્મા. શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવ... અશુદ્ધતાકા લક્ષ છોડકર, નિમિત્તકા લક્ષ છોડકર, અપને ત્રિકાળી શુદ્ધ સ્વભાવકો જાને ઉસકો જ્ઞાન હૈ ઔર શુદ્ધ સ્વભાવકો જાને ઉસકો સુખ હૈ. આહાહા! આખી દુનિયાને જાણે કે ન જાણે એની સાથે કાંઈ (સંબંધ નથી.) આહાહા! સમજમેં આયા?

વો પહલે કળશમેં આયા હૈ 'કળશટીકા'મેં. 'કળશટીકા' હૈ ન. 'હિતકારી સુખ જાનના, અહિતકારી દુઃખ જાનના. કારણ કે અજીવ પદાર્થકો—પુદ્‌ગલ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાલકો અને સંસારી જીવકો સુખ નહીં, જ્ઞાન નહીં.' આહા! પર્યાયમેં જ્ઞાન નહીં યે બાત હૈ ન. વસ્તુ ભલે જ્ઞાનમય હૈ ઉસકી (યહાં બાત નહીં). આહાહા! સંસારીજીવકો જ્ઞાન નહીં. અશુદ્ધ હૈ ન અશુદ્ધ? અશુદ્ધ હૈ ન દશામેં? વસ્તુ તો વસ્તુ હૈ, પણ દશા અશુદ્ધ હૈ ન. તો ઐસે અશુદ્ધ જીવકો સુખ નહીં, જ્ઞાન પણ નહીં. ઉસકા સ્વરૂપ જાનનેવાલા જાનનહારા જીવને પણ સુખ નહીં, જ્ઞાન નહીં. સમજમેં આયા? અશુદ્ધ પરજીવકો જાને, ઉસમેં જ્ઞાન ક્યા આયા ઔર સુખ ક્યા આયા?

અપના ભગવાન શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ ઉસકો અંતરદૃષ્ટિ દેકર જાને, તો યે જ્ઞાન અને ઉસકો આનંદ હૈ. બાકી સબ પ્રાણી દુઃખી અને અજ્ઞાની હૈં. જ્ઞાન અને સુખ વિનાકે પ્રાણી હૈં. સમજમેં આયા? શાસ્ત્રને જાણે, છ દ્રવ્યને જાણે, અનંત નિગોદના જીવને જાણે. નિગોદ અનંત હૈં બટાટા—આલુ આદિ. તો ઉસમેં ક્યા હૈ? ઉસકો જ્ઞાન હૈ નહીં, આનંદ હૈ નહીં પર્યાયમેં. તો ઉસકો જાનનેવાલેકો ભી જ્ઞાન ને આનંદ નહીં. વો તો પરલક્ષી જ્ઞાન હૈ, ઉસમેં આનંદ ક્યા આયા? જ્ઞાન ક્યા આયા? આહાહા! અપના શુદ્ધ આત્મા અર્થાત્ ધ્રુવ આત્મા અનંત અનાદિ અનંત નિત્યાનંદ પ્રભુ, ઉસકો જાનનેસે જ્ઞાન હોતા હૈ અને ઉસકો જાનનેસે આનંદ હોતા હૈ. તો જ્ઞાન અને આનંદ અપને જાનનેમેં હૈ, પરકે જાનનેમેં જ્ઞાન-આનંદ હૈ (નહીં.) આહાહા! સમજમેં આયા?

પહલે બોલમેં યે લિયા. બીજા બોલમેં—બીજી ગાથામેં યે લિયા કે વાણી સર્વજ્ઞ અનુસારિણી હૈ. વો લિયા ન અંદરમેં. આપણે આવ્યુંને કે વાણી કેવળજ્ઞાનીકે મુખમેંસે નિકલી હૈ. આયા ન વો 'જોગ ધરૈં'માં. તો વાણી પણ વ્યવહારે પૂજ્ય હૈ ઐસા કહા ઉસમેં. ઓલામાં નિશ્ચય(નયે) ના પાડી છે. વ્યવહારે પૂજ્ય હૈ. ભાવ હૈ, વિકલ્પ હૈ. વિકલ્પ આવે ઐસા. જિનવાણી ભી વીતરાગકી વાણી શુભ વિકલ્પસે વ્યવહારસે પૂજ્ય ગિનનેમેં આતી હૈ.

હૈ વિકલ્પ, પણ સર્વજ્ઞ અનુસારિણી વાણી... સર્વજ્ઞ પરમાત્માકી ભૂમિકામેંસે વાણી જો નિમિત્તરૂપે નિકલી વો ભી પૂજ્ય ગિનનેમેં આતી હૈ. એ બીજા શ્લોકની (વાત) હતી.

પછી આ પરપરિણતિ હતી. અશુદ્ધતા પરપરિણતિ... એનો અર્થ થોડો વિશેષ કર્યો છેને એમાં કે પરપરિણતિ જો અશુદ્ધતા હૈ, યે અશુદ્ધતાકા નિમિત્ત હોગા. અશુદ્ધતા હૈ (ઉસસે) વો બંધ હોગા ને બંધવાલા (નયી) અશુદ્ધતામેં નિમિત્ત હોગા. સમજમેં આયા? યે અશુદ્ધતાકા બંધ પાક હોકર શુદ્ધતામેં નિમિત્ત હોતા હૈ, ઐસા નહીં. આહાહા! ભારે કઠણ વાત! ઐસે તીન શ્લોકમેં ઐસા ભાવાર્થ નિકાલા થા. ચૌથા શ્લોક પીછે આયેગા.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

આત્મા વિભાવ-પરિણતિથી દુ:ખી દેખાય છે, પણ તેની શુદ્ધ ચૈતન્યશક્તિનો વિચાર કરો તો તે સાહજિક શાંતિમય જ છે. તે કર્મના સંયોગથી ગતિ-યોનિનો પ્રવાસી કહેવાય છે, પણ તેનું નિશ્ચય સ્વરૂપ જુએ તો કર્મબંધનથી મુક્ત પરમેશ્વર જ છે. તેની જ્ઞાયક શક્તિ ઉપર દૃષ્ટિ મૂકો તો તે લોકાલોકનો જ્ઞાતાદૃષ્ટા છે, જો તેના અસ્તિત્વ ઉપર ધ્યાન આપો તો નિજ ક્ષેત્રાવગાહ—પ્રમાણ જ્ઞાનનો પિંડ છે. આવો જીવ જગતનો જ્ઞાતા છે. તેની લીલા વિશાળ છે, તેની કીર્તિ ક્યાં નથી? અનાદિકાળથી ચાલી આવે છે અને અનંતકાળ સુધી ચાલશે.

(શ્રી બનારસીદાસજી, નાટક સમયસાર, સાધ્ય-સાધક દ્વાર, પદ-૫૦)

પ્રવચન નં. ૧૭, મહાસુદ ૬ સોમવાર તા. ૧-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૫, ૬ પર પ્રવચન

આ સમયસાર નાટક, જીવદ્વાર. પાનું ૨૭ છે. એમાં નીચે કળશ છે. ૪થો કળશ એનો ભાષા અનુવાદ ૨૮ પર છે.

उभयनयविरोधध्वंसिनि स्यात्पदाङ्के
जिनवचसि रमन्ते ये स्वयं वान्तमोहाः।
सपदि समयसारं ते परं ज्योतिरुच्चै–
रनवमनयपक्षाक्षुण्णमीक्षन्त एव ।।४।।

એનું પદ છે ૨૮મે પાને. ૫મું (પદ). 'शास्त्रका माहात्म्य' કહતે હૈં. એમાં આત્માનું માહાત્મ્ય લીધેલું છે.

निहचैमें रूप एक विवहारमें अनेक,
याही नै-विरोधमें जगत भरमायौ है।
जगके विवाद नासिबेकौं जिन आगम है,
जामें स्याद्वादनाम लच्छन सुहायौ है।।
दरसनमोह जाकौ गयौ है सहजरूप,
आगम प्रमान ताके हिरदैमें आयौ है।
अनैसौं अखंडित अनूतन अनंत तेज,
ऐसो पद पूरन तुरंत तिनि पायौ है।।५।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–નૈ=નય. દરશનમોહ(દર્શનમોહ)=જેના ઉદયમાં જીવ તત્ત્વ–શ્રદ્ધાનથી પડી જાય છે. પદ પૂરન(પૂર્ણપદ)=મોક્ષ

અર્થ :–નિશ્ચયનયમાં પદાર્થ એકરૂપ છે અને વ્યવહારમાં અનેકરૂપ છે. આ નય–વિરોધમાં સંસાર ભૂલી રહ્યો છે, તેથી આ વિવાદને નષ્ટ કરનાર જિનાગમ છે જેમાં સ્યાદ્વાદનું શુભ ચિહ્ન છે. જે જીવને દર્શનમોહનો ઉદય હોતો નથી તેના હૃદયમાં સહજ સ્વભાવથી આ પ્રામાણિક જિનાગમ પ્રવેશ કરે છે અને તેને તત્કાળ જ નિત્ય, અનાદિ અને અનંત પ્રકાશવાન મોક્ષપદ પ્રાપ્ત થાય છે. ૫.

अर्थ :–निश्चयनयमें पदार्थ एकरूप है और व्यवहारमें अनेकरूप है। इस नय-विरोधमें संसार भूल रहा है, सो इस विवादको नष्ट करनेवाला जिनागम है जिसमें स्याद्वादका शुभ चिन्ह है। जिस जीवको दर्शनमोहनीय उदय नहीं होता उसके हृदयमें स्वतः स्वभाव यह प्रामाणिक जिनागम प्रवेश करता है और उसे तत्काल ही नित्य, अनादि और अनंत प्रकाशवान मोक्षपद प्राप्त होता है।।५।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

શું કહે છે? કે આ આત્મા જે છે વસ્તુ... દેહ ને આ (દ્રવ્યકર્મ) રજકણથી ભિન્ન આત્મા છે. પણ એ નિશ્ચયથી એકરૂપ છે. શુદ્ધ જ્ઞાન, આનંદ આદિ અનંત ગુણ(ના પિંડ)રૂપે એક છે. નિશ્ચયથી તે એકરૂપ છે. સમજાણું? વ્યવહારમેં અનેક હૈ. અનેક ગુણો ને અનેક અવસ્થાથી દેખો તો વ્યવહારથી તે અનેક છે. ભગવાન આત્મા દેહમાં બિરાજમાન, એની ચીજમાં શું છે? એ કહે છે. એ વસ્તુ તરીકે દેખો તો એકરૂપ છે અને એના ગુણો–શક્તિ ને અવસ્થા તરીકે દેખો તો અનંત છે, અનેક છે. એક છે તે અનેક છે.

निहचैमैं रूप एक विवहारमैं अनेक.. यही नै विरोधमैं जगत भरमायौ है.. આ નયના ભાન વિના જગત ભ્રમમાં પડ્યા છે. આ એક સ્વરૂપે જ છે એમ માને, પણ ગુણ ને અવસ્થા–દશાથી અનેક છે એમ ન માને તો ભ્રમ છે અને અનેક શક્તિ આનંદ, જ્ઞાન આદિ ને દશા આદિથી અનેક હોવા છતાં વસ્તુ તરીકે એક છે એમ ન માને તો ભ્રમ છે. સમજાય છે કાંઈ? આ તો આત્મા શું ચીજ છે એનું ભાન થવું, એનું જ્ઞાન થવું એનું નામ ધર્મ ને સમ્યગ્દર્શન ને જન્મ-મરણથી મૂકાવાનો ઉપાય છે. પોતાની જાતમાં શું છે? જડ તો જડ છે. આ માટી, શરીર, વાણી, મન એ તો માટી જડ છે, આ તો પુદ્ગલ છે.

પોતાની ચીજમાં બે ભાગ છે. વસ્તુ તરીકે દેખો તો... જુઓ, (અવસ્થા) ભિન્ન-ભિન્ન ને પદાર્થ એકરૂપ છે. વ્યવહારમેં અનેકરૂપ હૈં. વ્યવહાર એટલે ભેદથી જોઈએ તો જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ (આદિ ગુણ ને) એની વર્તમાન અવસ્થાએ અનેક રૂપે છે. ભેદથી જોઈએ તો અનેક છે, અભેદથી જોઈએ તો એક છે. માલચંદજી! ગુજરાતી સમજતે હૈં ન? થોડા થોડા સમજના. થોડા થોડા સમજતે હૈં. निहचैमैं रूप एक.... રાગ અને દ્વેષથી રહિત પોતાની ચીજ જે આત્મા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે. સત્ નામ શાશ્વત, (ચિદ્ એટલે જ્ઞાનનો પિંડ, ને આનંદનું રૂપ એનું છે. વસ્તુ તરીકે એક છે. જેમ સોના તરીકે સોનું એક(રૂપ), પણ સોનામાં પીળાશ, ચીકાશ, ગુણ (ને) દશાઓ દેખો તો અનેક(રૂપ) છે.

આ નયના વિરોધમાં जगत भरमायौ है.. કોઈ આત્માને એકાંત અવસ્થાવાળો દેખે–અનેકપણે દેખે, કોઈ આત્માને એકલો આત્મા અભેદ અખંડ જ દેખે—બેઉમાં ભૂલ છે.

સમજાય છે કાંઈ? વસ્તુને એકાંતથી—એક પક્ષની દૃષ્ટિથી જુએ તો તે ભ્રમમાં પડ્યા છે. અનંત ગુણનો પિંડ વસ્તુ અભેદ, અખંડ એ રીતે છે એને ન માને તોય ભ્રમ છે. અને અવસ્થા ને ગુણ—શક્તિઓ અનંત છે—અનેક છે એવો એક પોતે ગુણપણે અનેકરૂપે પણ છે એમ ન માને તોય ભ્રમ છે. અહાહા!

'यही नै-विरोधमैं'.. એ બે નય વિરુદ્ધ હુઆ, નિશ્ચય ને વ્યવહાર. નિશ્ચય કહે છે કે અભેદ એક છે, વ્યવહાર કહે છે કે ગુણના ભેદથી અનેક છે. એ નયમાં જગત ભરમાયો છે. કોઈએ આત્માને એક અભેદ જ માન્યો, એના આનંદ આદિ ગુણ અનેક છે એને ન માન્યા. કોઈ એકલા અનેકને માન્યું ને એકને—એકરૂપ સ્વરૂપ છે એને ન માન્યું, .

'जगके विवाद नासिबेकौं जिन आगम है'.. ભગવાનની વાણી... સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર જેને ત્રણ કાળ ત્રણ લોકનું જ્ઞાન (જેવું) અંદર સ્વરૂપ છે એવું જેને પ્રગટ થઈ ગયું. જેવો ભગવાન આત્મા સર્વજ્ઞ સ્વભાવી છે. ત્રણ કાળ, ત્રણ લોકને જાણવાના સ્વભાવવાળો આત્મા છે. કોઈનો કરવાવાળો કે પરથી પોતામાં થાય એવો એ આત્મા નથી, જાણવાવાળો છે. એવા જાણવાવાળા આત્મામાં અંતર્મુખની એકાગ્રતા દ્વારા જેણે દશામાં, શક્તિમાં જે સર્વજ્ઞપણું ગુણપણે—સ્વભાવપણે—સત્ત્વપણે—તત્ત્વપણે હતું એ વર્તમાન દશામાં અનુભવ દ્વારા પ્રગટ કર્યું એને સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર કહેવામાં આવે છે. એની જે વાણી નીકળી તે નિશ્ચય ને વ્યવહારના વિરોધને મટાડનારી છે. પંડિતજી!

'जग के विवाद नासिबेकौं जिन आगम'.. વીતરાગ સર્વજ્ઞની વાણી તે વિરોધને મટાડનારી છે. કઈ રીતે? કે વસ્તુ તરીકે એક છે દ્રવ્યદૃષ્ટિએ—તત્ત્વદૃષ્ટિએ—સામાન્યદૃષ્ટિએ અને ભેદદૃષ્ટિએ—વ્યવહારદૃષ્ટિએ અનેક છે. એમાં વિરોધ છે નહીં. જયંતિભાઈ! બહુ ઝીણું! એણે પોતાની જાતને જાણવા કોઈ દિ' પ્રયત્ન કર્યો નથી. જોનારો એ, જોવે બીજું. જાણનારો પોતે ને જાણે બીજાને. પણ પોતે કોણ છે? આ તો વર રહી જાય છે વર. વર વિનાની જાન જોડી દીધી.

કહે છે કે તું કોણ છો ને કઈ રીતે છો? કે વસ્તુ તરીકે તો એક છું. દ્રવ્યદૃષ્ટિ નામ વસ્તુદૃષ્ટિથી એક છું અને ગુણ આનંદ, જ્ઞાન આદિના ગુણના ભેદ તરીકે તો અનેક છું. એ બેય દૃષ્ટિનો આ વિરોધ જે લાગે છે, એ વિરોધને વીતરાગશાસન મટાડે છે. કે દ્રવ્યદૃષ્ટિએ એક જ હોય, ગુણદૃષ્ટિએ અનેક હોય—એમાં વિરોધ છે નહીં. એક હોય તે અનેક કેમ હોય ને અનેક હોય તે એક કેમ હોય? પરસ્પર વિરોધ છે એ કેમ હોય? એને વીતરાગ દૃષ્ટિ (સહિતનું) જૈન આગમ એ વિરોધને મટાડે છે.

ભાઈ! સોનું સોનાપણે છે, એ એકરૂપે છે. પણ સોનામાં પીળાશ, સખત, ચીકાશ,

વજન અને એના કુંડલ, કરણ આદિ દાગીનાઓની દશાઓ એનાથી તો અનેક છે. અનેક હોવા છતાં એક સાથે વિરોધ નથી. એક હોવા છતાં અનેક સાથે વિરોધ નથી. સમજાય છે કાંઈ? કેમકે આત્માની જે શક્તિ જ્ઞાન ને આનંદ આદિનું રૂપ જે એક છે, એની દૃષ્ટિ કરતાં એની દશામાં સમ્યક્શ્રદ્ધા, સમ્યગ્જ્ઞાન, શાંતિ, આનંદ આદિ અનેક દશાઓ પ્રગટ થાય અને વસ્તુ તરીકે એક છે. પર્યાય—અવસ્થાદૃષ્ટિથી દેખો તો અનેક છે, વસ્તુદૃષ્ટિથી દેખો તો એક છે. કહો, બરાબર છે? અહાહા!

વીતરાગનું આગમ, સ્યાદ્વાદ અપેક્ષાથી જે વસ્તુ છે તે અપેક્ષાથી તે વસ્તુને સિદ્ધ કરે છે ને વિરોધ મટાડી દે છે. એકાંત માનનારા (માને કે) બસ એકલો—અદ્વૈત જ છે, બીજું છે જ નહીં. ત્યારે વળી વિશેષ આદિના માનનારાઓ (માને કે) એકલો ગુણ ને પર્યાયના ભેદસ્વરૂપ જ છે, અભેદ છે નહીં. બેયનો વિરોધ (જૈન)શાસન વીતરાગવાણી મટાડી દે છે. દ્રવ્યદૃષ્ટિએ જોઈએ તો એકરૂપ છે ભગવાન. શક્તિઓ ને એની દશા તરીકે જુઓ તો અનેક છે. પર્યાયદૃષ્ટિથી અનેક છે, વસ્તુદૃષ્ટિએ એક છે. એમ બેની વિરોધતા હોવા છતાં વસ્તુમાં વિરોધતા ટાળવાની આ દૃષ્ટિ શાસ્ત્ર આપે છે. સમજાણું કાંઈ? ભારે! મૂળ જાણવું આ હતું ક્યાં?

જો એક જ રૂપ સર્વથા હોય તો એમાં શ્રદ્ધા કરવી, જાણવું, આનંદ પ્રગટ કરવો—એવું અનેકપણું હોઈ શકે નહીં. અને એકાંતે અનેકપણું હોય તો એનું એકરૂપ રસનો કંદ પરમાત્મા દ્રવ્યસ્વરૂપ અપના એનું એને ભાન નથી. એક વિના અનેકતા ધર્મની દશા પર્યાયમાં પ્રગટે નહીં અને અનેક વિના અનેકપણાની પર્યાય પ્રગટ છે તેની નાસ્તિ થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? ઝીણું છે ભાઈ, માર્ગ બહુ ઝીણો છે! આ તો સર્વજ્ઞથી સિદ્ધ થયેલો ને એના જ્ઞાનમાં સમાય એવો બુદ્ધિગમ્ય બેસી શકે એવો માર્ગ છે. પણ કોઈ દી' એ જાતનો પ્રયત્ન કર્યો નથી. સમજાણું કાંઈ?

'जगके विवाद नासिबैकौं जिन आगम है, जामैं स्याद्वादनाम लच्छन सुहायौ है'.. હવે એ આગમનું લક્ષણ કહે છે. સ્યાદ્વાદસે પહેચાના જાતા હૈ વીતરાગ આગમ. કથંચિત નિત્ય છે, કથંચિત અનિત્ય છે. ત્રિકાળ અપેક્ષાએ નિત્ય છે, પલટવાની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે. વસ્તુ તરીકે એક છે, ગુણભેદ તરીકે અનેક છે. એમ જિનાગમ પરસ્પર વિરોધ હોવા છતાં જિનાગમ એ વિરોધ મટાડી દે છે. સ્યાત્ (એટલે) અપેક્ષાએ એમ કહીને. એકરૂપ છે એ સ્યાત્.. સ્યાત્ એટલે દ્રવ્ય અપેક્ષાએ, વસ્તુ અપેક્ષાએ. અનેક છે એ સ્યાત્ ભેદ અપેક્ષાએ. ઝીણું છે આમાં હોં.

ઓલા રૂપિયામાં જેમ કર્યું એમ આમાં મગજ બહુ કામ કરે એવું નથી કાંઈ. આ

તો ઓલા પૂર્વના પુણ્ય હોય ને સોગઠી ગોઠવાઈ જાય. પછી શેઠ કહે કે અમે ડાહ્યા છીએ ને પૈસાદાર. એય લાલચંદજી! એમાં કાંઈ ડહાપણ કામ કરતું નથી. ડહાપણ સમજે ન? શાણપના. (શ્રોતા : શાણપણું કામ ન કરે પણ વિવેક તો કરેને?) વિવેકનો અર્થ શું? એ ન દેવું, દેવું એ પણ અજ્ઞાન છે. કોને દે? કોણ દે? કોને દે? એ તો જડ સ્વતંત્ર વસ્તુ છે. જડનું જવું-આવવું એ જડને કારણે છે, આત્માને કારણે નથી. અહાહા! જ્યાં વિકલ્પ જ જેમાં આત્માના અંતર સ્વરૂપમાં નથી તો લેવા-દેવાની વૃત્તિ ઊઠે ક્યાંથી?

શેઠ! આ તો ઓલામાં પૈસા આપે કંઈક દશ હજાર, પંદર હજાર.... દાન પુણ્ય શોભે ઓલાને... ખોટા શાસ્ત્રમાં. નહીં લાલચંદજી? ખોટેખોટા ગપ મારે. લાવ બધું... પણ તમને ખબર નહીં, વેપારી માણસ રળી જાણે. (શ્રોતા : રળી જાણે, પણ કળી ન જાણે) (શ્રોતા : આપ કહો છો કે રળીય જાણે નહીં). રળી જાણે પણ મનમાં માને કે આનું આમ કરું, આનું આમ મૂકું, બીડી આમ મૂકવી, એને આમ મૂકવું. શું કહેવાય? જીપ. જ્યાં રસ્તા સારા ન હોય તો જીપ મોકલાવે. સારો રસ્તો હોય તો મોટર મોકલાવે. એવું બધું વિચાર કરે વિકલ્પ. શેઠ! વિકલ્પ કરે કે નહીં? એમાં માને કે આ બધું બરાબર વ્યવસ્થા કરીએ છીએ. એ વાત જૂઠી છે. (શ્રોતા : તો બધુંય સ્વપ્નું?) સ્વપ્નું નહીં, એ કરી શકતો જ નથી. સાચું છે, એ જવું—આવવું લક્ષ્મીનું સાચું છે, પણ એને (પુદ્ગલને) કારણે. આત્માને કારણે જાય—આવે એમ ત્રણ કાળમાં નથી.

લવો ફરે જડનો ને બોલી શકે નહીં. મરતા નહીં, બાપુ! શું તમારે કંઈ કહેવું છે? ત્યાં લવો ઓળંગી જાય. ઉં.. થઈ જાય, વાચા બંધ થવાને લાયક થઈ જાય ને વાચા બંધ થઈ જાય. આ તો મરવા પડતો હોય ત્યારે છોકરાવને કહેતો જાય, કદાચિત્ વૃત્તિ એવી હોય તો. કે અહીંયાં આમાં એક-બે લાખ ખરચજો હોં. છોકરો કહે, બાપુ અત્યારે એ યાદ ન કરીએ બહુ. (શ્રોતા : અત્યારે એ યાદ ન કરાય. ભગવાનનું નામ લ્યો). ભગવાનનું નામ લ્યો. કારણ કે બે લાખ દઈ દે (એમ) અત્યારે કહે છે, પાછળથી દેવા પડશે. ઓલો સમજે, પણ બોલી નહીં શકે. વાચા બંધ થવાની તૈયારી છે. આ તો જડ છે, ભાષા જડ છે. ખ્યાલમાં આવે કે હું કહેવા માગું છું પણ કહી શકાતું નથી. હાથમાં સ્લેટ લે બહુ તો, લ્યોને સ્લેટ, બોલી (શકે) નહીં તો. આંગળીય હાલે નહીં, આ ય જડ છે. એને હાલવું હોય તો હાલે. આડાઅવળા લીટા થઈ જાય. પોપટભાઈ !

આપણે બનારસીદાસને થયું'તુંને ભાઈ. બનારસીદાસ. હા, આ લખાણમાં.... બનારસીદાસને એવું થયું... પંડિત જ્ઞાની હતા. પહેલા સમજ્યા પછી... મરતાં જીવ નીકળતાં વાર લાગી. આ બનારસીદાસ કર્તા આના (સમયસાર નાટકના). જ્ઞાની ધર્માત્મા. કંઈ (જીવ) નીકળતાં વાર લાગી એટલે.... એને વાચા બંધ થઈ ગઈ. વાચા હાલી શકે

નહીં. માણસ એક બીજા વાતું કરવા મંડ્યા કે પંડિતજીનો ક્યાંક જીવ વળગી રહ્યો છે. આમાં છે? આમાં ક્યાંક છે. એમાં છે મોઢા આગળ. આમાં છે? (શ્રોતા : ભૂમિકામાં છે) ભૂમિકા (પ્રસ્તાવના)માં છે. ૨૪મું પાનું. 'પરમ વિદ્વાન ધર્માત્મા સમજકર ઉનકી વૈયાવચ્ચમેં લગ ગયે. બડી કઠિનતાસે લોગોંને ઉનકે સંકેતકો સમજા.' જોયું? છે અંદર. 'જ્ઞાન કુતક્કા હાથ.'

શક્તિ બોલવાની રહી નહીં. બધા તર્ક કરવા લાગ્યા કંઈક કે પંડિતજીનો જીવ ક્યાંક રહી ગયો છે. છે ને અંદર? જીવિત નહીં રહેંગે... કંઠ રુંધ ગયા થા. વે બોલ નહીં સકતે થે. જુઓ. ઔર અપને અંત સમયકા નિશ્ચયકર ધ્યાન અવસ્થામેં હો રહે થે ઔર લોગોંકો વિશ્વાસ હો ગયા થા, અબ ઘંટે-દો ઘંટેસે અધિક જીવિત નહીં રહેંગે. પરંતુ જબ ઘંટે-દો ઘંટેમેં કહીં ઉનકી ધ્યાન અવસ્થા પૂર્ણ ન હુઈ તો લોગ તરહ તરહકે ખ્યાલ કરને લગે. મૂર્ખ લોગ કહને લગે કિ ઈનકે પ્રાણ માયા ઔર કુટુંબીઓમેં અટકે હૈં. વાર લાગી, પણ દેહની સ્થિતિ છે એ પૂરી થાય ત્યારે થાય. એ કાંઈ તોડી શકે છે કોઈ?

'જબ તક કુટુંબીઓજન ઉનકે સન્મુખ નહીં હોંગે ઔર દોલતકી ગઠડી ઉનકે સમક્ષ નહીં હોગી, તબ તક પ્રાણ વિસર્જન નહીં હોંગે.' એવા તર્ક કરવા મંડ્યા. પ્રસ્તાવ પર સબને અનુમતિ પ્રગટ કી. કિસીને ભી વિરોધ નહીં કિયા. પર લોગોંકે મૂર્ખતાપૂર્ણ વિચાર કવિવર સહન નહીં કર શકે. ઉન્હોંને લોક મૂઢતાકા નિવારણ કરના ચાહા. એક પટીકા.. સ્લેટ– સ્લેટ સમજ્યાને? પાટી ઔર લેખની લાનેકે લિયે કહા. આમ ઈશારાથી... વાણી તો બંધ થઈ ગઈ હતી. જ્ઞાની હતા ધર્માત્મા. વાણી બંધ થઈ ગઈ ને આયુષ્ય પૂર્ણ થવાને વાર લાગી. વાર લાગે એ તો દેહની સ્થિતિ છે. જે સમય છૂટવાની સ્થિતિ છે એ પહેલા છૂટી જાય?

બડી કઠીનતાસે લોગોંને ઉનકે સંકેતકો સમજા. તબ લેખની આ ગઈ. સ્લેટ, સ્લેટ. તબ ઉન્હોંને દો છંદ લિખ દિયે. ઉન્હેં પઢકર લોગ અપની ભૂલકો સમઝ ગયે. કવિવરકો પરમ વિદ્વાન ધર્માત્મા સમજકર ઉનકી વૈયાવચ્ચમેં લગ ગયે. 'જ્ઞાન કુતક્કા હાથ, મારિ અરિ મોહના'. છે? 'જ્ઞાન કુતક્કા'... આત્માને જ્ઞાન કુતક્કા ભાલા લિયા હૈ. મૈં રાગસે ભિન્ન ઐસા ઉસકો ભાન હૈ. 'મારિ અરિ મોહના..' રાગરૂપી વેરીને મારીને બેઠો છે. મારું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચિદાનંદ આત્મા વો મૈં હૂં. 'પ્રગટ્યો રૂપ સ્વરૂપ અનંત સુ સોહના..' આનંદ સ્વરૂપ અંદર પ્રગટ્યું છે, એ મારી અંતરની અનંતની શોભા છે. 'જા પરજૈકો અંત..' દેહની પર્યાયનો અંત આવ્યો છે. હવે સ્થિતિ પૂરી. 'સત્ય કર માનના. ચલે બનારસીદાસ ફેર નહીં આવના.'

આવા મૂરખના અવતાર. આવા કંઈક હોતા હશે? દેહને છૂટતા વાર લાગી ત્યાં (માન્યું કે) ક્યાંક જીવ વળગ્યો છે (એમ) લાગે છે. આ અત્યારેય આમ થાય છે. પોપટભાઈ! ઓલા ઘરના માણસ ભેગા થઈને (કહે), જીવ છૂટતો નથી. જીવ ક્યાંક અટક્યો હશે. અહીંયાં આપણે દામોદરભાઈ હતાને? દામોદર વકીલ હતા, નહીં? ઉમરાળા. બહુ માણસ ડાહ્યો હતો, મગજવાળો..... હીરાભાઈના મકાનમાં. પછી કંઈ જીર્ણ થતા થતા બહુ જીર્ણ થઈ ગયા, થોડી વાર લાગી હશે. પછી કોઈકને થયું, એનો નાનો છોકરો છેને એને મોઢા આગળ બેસાડો, મોઢું બતાડો તો કંઈક આપણને કહેશે. છોટા લડકા બતાઓ. બતાવ્યો. સમજમેં આયા? ક્યા? નાનો છોકરો મૂક્યો, એને બતાવ્યો. આણે સામું જ ન જોયું. એમ કે બતાવું તો કાંઈ કહેશે. આનું કાંઈ કરવાનું, આનું આ કરવું.

કરવા-ફરવાનું આંહીં કાંઈ છે નહીં. સંભળાવશો પણ નહીં મને, એમ કહ્યું. દેહ છૂટવાના કાળે સંભળાવશો નહીં. હમારા વિચાર (યહ હૈ કિ) મુજે કુછ સુનાના નહીં. પંડિતજી! સુનાના નહીં મેરેકો કુછ. વાંચન ઘણું ... માણસ વિચારક. સંભળાવશો તો મારું લક્ષ ત્યાં જશે. ના પાડી સંભળાવશો નહીં કોઈ મને. પણ હવે આ તો માણસ કંઈ રહે. બોલવા માંડ્યા, 'સહજાનંદી શુદ્ધ સ્વરૂપી'. મરવાની તૈયારી. પછી શું કરે? ના ન પાડી. એમ ને એમ દેહ છૂટી ગયો. કોઈ એમ કહેને કે ભાઈ! આ છોકરા પર આની બુદ્ધિ રહી ગઈ લાગે છે. બાયડીને કાંઈ કહેવું હશે. કંઈક કહના હો છેલ્લી સ્થિતિમેં. ધૂળેય કહના નહીં. કોણ કહી શકે? ભાઈ! પણ આ તો વાણી જડ છે. વાચા બંધ થવાને કાળે બંધ થાય. બોલવાને કાળે પણ વાચા બોલે, આત્મા બોલે નહીં આહાહા! તો કહે છે કે બનારસીદાસને એમ બની ગ્યું, લ્યો.

આંહીં કહે છે કે स्याद्वाद नाम लच्छन सुहायौ है. જ્ઞાની ખુલાસા કરતે હૈં. વાણીકે કારણસે વાણી નિકલતી હૈ ને વાણી નિકલના ન હો તો વાણી નિકલતી નહીં ઐસા ઉસકો સમજાતે હૈં. આત્મા બોલ સકતા હૈ? કે નહીં. બોલવાની ક્રિયા જડકી હૈ, જડ સ્વતંત્ર ઉસ કારણસે પરમાણુ પરિણમતે હૈં. આત્મા ઉસકો નિમિત્ત કહનેમેં આતા હૈ, આત્માસે વાણી બનતી નહીં. સમજમેં આયા? .... આત્મા ન બોલે તો ... બોલતી હૈ? સુન તો સહી. બોલે કોણ? બોલે એ બીજો. વો (વાણી) તો જડ હૈ. એ ખુલાસો વીતરાગના આગમે (આપ્યો) કે જડપદાર્થને સાબિત સિદ્ધ કરીને જડની અવસ્થા જડથી થાય, આત્માની અવસ્થા આત્માથી થાય. આત્માની અવસ્થામાં જડ નથી ને જડની અવસ્થામાં આત્મા નથી. એ ખુલાસો વીતરાગશાસન કરે. સમજાણું કાંઈ?

'जामैं स्याद्वाद नाम लच्छन सुहायौ है'.. અપેક્ષાસે કથન જાનના ચાહિયે. આત્મા બોલે, ચાલે એમ કહેવું એ તો નિમિત્તના-વ્યવહારના કથન છે. એમ છે નહીં (પણ) એનો

ખુલાસો વ્યવહારથી કહેવામાં આવ્યું છે. આત્મા ન કરી શકે, આત્મા તો જાણે. કાં વિકલ્પ કરે, રાગ કરે રાગ. અરે! આ રહી ગયું ને આ રહી ગયું, આ કહેવું હતું તે રહી ગયું. વાચા થઈ ગઈ બંધ. જે રહી ગયું એ રહી ગયું. જાશે ચાર ગતિમાં રખડવા. કાંઈ રહી ગયુંય નથી, કહીં ગયાય નથી. હું તો આત્મા છું. હું તો જાણનાર ચૈતન્યબ્રહ્મ આનંદકંદ છું. મારે કહેવુંય નથી ને કોઈનું સાંભળવુંય નથી. અહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'दरसनमोह जाकौ गयौ है सहजरूप'.. ભાષા દેખો. આત્મામાં પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ આનંદ ને જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એવું જ્યાં અંદર ભાન થયું છે, તેને ભ્રાંતિનો નાશ થયો છે. જેને આત્મા આનંદ ને જ્ઞાનસ્વરૂપ ચૈતન્યવસ્તુ છે, એને ભાનમાં ભ્રાંતિ જે પહેલી હતી કે હું રાગનો કર્તા, શરીરની ક્રિયા કરું કે હું અનેકરૂપ જ છું એવી એકાંત દૃષ્ટિ હતી તેનો નાશ થઈ ગયો. સહજરૂપ.. દર્શનમોહ ગયો, જુઓ ભાષા. કર્મ તો એને કારણે ગયા, પણ અહીં પુરુષાર્થ સ્વભાવ સન્મુખ થા. પોતાનો આનંદ, જ્ઞાન સ્વભાવ એની દૃષ્ટિ થવી, એને ભ્રાંતિનો નાશ થાય છે, એને ધર્મ થાય છે.

'दरसनमोह जाकौ गयौ है सहजरूप, आगम प्रमान ताकै हिरदैमैं आयौ है'.. એને સર્વજ્ઞની વાણીનું કઈ અપેક્ષાએ કથન છે એ જ્ઞાનીના હૃદયમાં આવી જાય છે. તેને ભ્રાંતિ થતી નથી, મૂંઝવણ થતી નથી કે આ કેમ છે? કૈસે હૈ? જેમ કહ્યું એ દૃષ્ટિએ એમ જ છે. સમજાણું કાંઈ? आगम प्रमान... જુઓ 'स्वतः स्वभाव जिनागम प्रवेश करता है'.. સર્વજ્ઞ પરમાત્માને જો શાસ્ત્ર કહા—કહ્યું, એ શાસ્ત્ર જ્ઞાનીને હૃદયમાં પ્રમાણગત લાગે છે. એને કાંઈ ભ્રાંતિ અસ્થિરતા લાગતી નથી. બરાબર વસ્તુ તરીકે એક, પર્યાય તરીકે અનેક, વસ્તુ તરીકે શુદ્ધ, અવસ્થામાં અશુદ્ધતા, એમ ત્રિકાળની અપેક્ષાએ નિત્ય, અવસ્થા બદલવાની અપેક્ષા અનિત્ય—એ રીતે સ્વભાવના ભાનવાળા ધર્મીને ભ્રાંતિનો નાશ થયો એટલે ભ્રાંત થતો નથી.

'अनैसौं अखंडित'.. એ અર્થ રહી ગયો છે આમાં. એનો અર્થ નથી આવ્યો. એટલો અર્થ નથી આવ્યો 'अनैसौं अखंडित' એટલો અર્થ નથી આવ્યો. કુનયથી વસ્તુનું ખંડન થઈ શકે નહીં. અનય એટલે કુનય. કુનયથી કોઈ એકાંતે આત્માને એક જ માને, આત્માને અનેક જ માને. (અભેદ)વસ્તુ તરીકે એક હોં, બધા થઈને એમ નહીં. એવું જે સ્વરૂપ એનું છે એનાથી વિરુદ્ધ કોઈ કુનયથી એ વસ્તુનું ખંડન થાય કે વસ્તુથી વિરોધતા આવે, એવું છે નહીં. अनैसौं अखंडित છે એ તો. એટલો અર્થ બાકી રહી ગયો છે આમાં. 'अनूतन.. અનાદિનો છે. ભગવાન તો અનૂતન છે. નૂતન નામ નવો નથી. છે, છે ને છે. છે, છે, છે, છે, છે. અનાદિ, અનાદિ, અનાદિ, અનાદિથી આત્મા છે. એ નવો ઉત્પન્ન થાય એવો આત્મા (નથી). આત્મા ઉત્પન્ન થાય નવો?

એ તો અવિનાશી છે, અનાદિનો છે. આ ભવ પહેલા, આ ભવ પહેલા, આ ભવ પહેલા, આ ભવ પહેલા, ભવ, ભવ, ભવ... અનૂતન–નવો નથી. તેમ અનંત જેનું તેજ છે. આહાહા! એ તો અનાદિ (છે એમ) વાત કરી, પણ વસ્તુ શું છે? અનંત જેનું જ્ઞાન ને આનંદનો તેજ છે. આત્મા. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? એટલે બધાને જાણનાર છે એમ કહેવું છે. અનંત જેનું તેજ છે. તે તો રાગ થાય તેને જાણે, શરીરની ક્રિયાને જાણે. બધું જાણનાર.. જાણનાર.. જાણનાર.. એવું અનંત જેનું તેજ છે. અનાદિ છે ને અનંત જેનો પ્રકાશ છે. છે અર્થમાં એટલું પહેલું. જુઓ, નિત્ય અનાદિ અનંત પ્રકાશમાન. એટલો શબ્દ છે અર્થમાં. ઓલી કોર ૨૯ પાને तत्काल ही नित्य... તત્કાળનો અર્થ પૂર્ણ છે ને! પૂર્ણ છે. આહાહા!

જેને આત્માનો સ્વભાવ, શાસ્ત્ર કહે છે એ પ્રમાણે જેને અંદર બેસી ગયું કે હું તો ત્રિકાળ આનંદમૂર્તિ છું. રાગાદિ છે ખરા, પણ એ મારી ચીજ વસ્તુમાં નથી અને જડકર્મ આદિ છે પણ એ એના સ્વરૂપમાં એ છે, મારા સ્વરૂપમાં નથી. એમ જેને અંતરમાં બેઠું, એ કુનયથી એનો નાશ થઈ શકે નહીં. કુયુક્તિ અને કુતર્ક વડે કરીને ખંડન થાય એવું તત્ત્વ નથી.

'अनूतन અનાદિ अनंत तेज ऐसो पद पूरन तुरंत तिनि पायौ है'.. અંતર ભગવાન આનંદસ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ એની જેને દૃષ્ટિ થઈ, એને અલ્પકાળમાં મોક્ષનું પદ પ્રાપ્ત થાય છે. પૂર્ણ પદ કીધું છે ને! મોક્ષ.. इक्षन्त છેને છેલ્લે. 'अक्षुण्णम इक्षन्त'.. જેનો નાશ થાય નહીં એવા પદને તે પ્રાપ્ત થાય છે. આત્માની મોક્ષદશાને પ્રાપ્ત થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા! આ એને કરવાનું છે. વસ્તુ અનંત આનંદ ને અનંત જ્ઞાનથી ભરેલી ચીજ એનો અંતર અનુભવ કરવો ને રાગનો અનુભવ દૃષ્ટિમાંથી છોડી દેવો, એવા આત્માના અનુભવ દ્વારા ધર્મ પ્રાપ્ત કરીને એ પૂર્ણપદને નામ મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થાય છે. એનું સંસાર પરિભ્રમણ રહેતું નથી. સમજાણું કાંઈ? એ ચોથા કળશનું પાંચમું પદ. કળશ છે ચોથો, પદ છે પાંચમું. હવે પાંચમો કળશ અને પદ છે છઠ્ઠું. આ બાજુ છે ૨૯ પાને નીચે.

व्यवहरणनयः स्याद्यद्यपि प्राक्पदव्या
मिह निहितपदानां हन्त हस्तावलम्बः।
तदपि परममर्थं चिच्चमत्कारमात्रं
परविरहितमन्तः पश्यतां नैष किञ्चित्॥५॥

અહાહા! નિશ્ચયનયની પ્રધાનતાથી કથન. ૬ઠ્ઠું પદ

निश्चयनयकी प्रधानता (સવૈયા તેવીસા)

ज्यौं नर कोउ गिरै गिरिसौं तिहि,
सोइ हितू जो गहै दिढ़बाहीं।
त्यौं बुधकौं विवहार भलौ,
तबलौं जबलौं शिव प्रापति नाहीं।।
यद्यपि यौं परवान तथापि,
सधै परमारथ चेतनमाहीं।।
जीव अव्यापक है परसौं,
विवहारसौं तौ परकी परछाहीं।।६।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : ગિરિસૌં=પર્વત પરથી. બાહીં=હાથ. બુદ્ધ=જ્ઞાની, પ્રાપતિ=પ્રાપ્તિ.

અર્થ :–જેમ કોઈ મનુષ્ય પહાડ ઉપરથી લપસી જાય અને કોઈ હિતકારી બનીને તેનો હાથ મજબૂતાઈથી પકડી લે તેવી જ રીતે જ્ઞાનીઓને જ્યાં સુધી મોક્ષ પ્રાપ્ત થયો નથી ત્યાં સુધી વ્યવહારનું અવલંબન છે, જો કે આ વાત સાચી છે તોપણ નિશ્ચયનય ચૈતન્યને સિદ્ધ કરે છે તથા જીવને પરથી ભિન્ન દર્શાવે છે અને વ્યવહારનય તો જીવને પરને આશ્રિત કરે છે.

ભાવાર્થ :–જો કે ચોથા ગુણસ્થાનથી ચૌદમા ગુણસ્થાન સુધી વ્યવહાર હોય છે, પરંતુ ઉપાદેય તો નિશ્ચયનય જ છે, કારણ કે તેનાથી પદાર્થનું અસલી સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે અને વ્યવહારનય અભૂતાર્થ હોવાથી પરમાર્થ પ્રયોજનભૂત નથી.

अर्थ :–जैसे कोई मनुष्य पहाड़ परसे फिसल पड़े और कोई हितकारी बनकर उसकी भुजा मजबूतीसे पकड़ लेवे उसी प्रकार ज्ञानियोंको जब तक मोक्ष प्राप्त नहीं हुआ है तबतक व्यवहारका अवलम्ब है, यद्यपि वह बात सत्य है तो भी निश्चयनय चैतन्यको सिद्ध करता है तथा जीवको परसे भिन्न दर्शाता है और व्यवहारनय तो जीवको परके आश्रित करता है।

भावार्थ :–यद्यपि चौथे गुणस्थानसे चौदहवें गुणस्थान तक व्यवहारका ही अवलम्बन है, परन्तु व्यवहारनयकी अपेक्षा निश्चयनय उपादेय है, क्योंकि उससे पदार्थका असली स्वरूप जाना जाता है और व्यवहारनय अभूतार्थ होनेसे परमार्थमें प्रयोजनभूत नहीं है।।६।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

એ તો પદ મેળવવા માટે વાત છે. વ્યવહાર છે એટલી વાત છે હોં. કવિ પણ

હુશિયાર.. અધ્યાત્મ કવિ હૈ ન અધ્યાત્મ.

'जैसे कोई मनुष्य पहाड़ परसे फिसल पडे'.. પહાડ પરસે ગિરે, ખસી જાય. 'जैसे नर कोउ गिरै गिरिसौं'.. પર્વત ઉપરથી ખસી જાય. 'सोइ हितू जो गहै दिढ़बाहीं'.. પણ જો એને કોઈ દૃઢબાહુથી પકડે તો રહી જાય, હેઠે પડે નહીં. 'और कोई हितकारी बनकर उसकी भुजा मजबूतीसे पकड लेवे'.. ઝાડ—બાડ હાથ આવી જાય. મજબૂત ઝાડ હોય, પકડી લે ઝાડને. પહાડ પરથી નીચે પડે ને... ઝાડ સમજે ન? ઝાડ નહીં સમજતે હૈં? વૃક્ષ, વૃક્ષ. લીમડો હોયને જોડે, લટકી જાય, રહી જાય ઉપર. એ તો નિમિત્તરૂપે છે હોં, એનાથી રહ્યો છે એમ નથી. ફક્ત ત્યાં નિમિત્તપણું વૃક્ષનું હોય છે એટલું સાબિત કરવું છે.

'सोइ हितू जो गहै दिढ़बाहीं। त्यौं बुधकौं विवहार भलौ'.. તેમ જ્ઞાનીને જ્યાં સુધી પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યાં સુધી એની દશામાં ભેદરૂપ પર્યાય છે. એને ભલી છે એટલે છે એમ કહેવામાં આવે છે. નથી એમ નહીં. ૧૪મા ગુણસ્થાન સુધી પણ પર્યાયભેદ છે, એટલું. મોક્ષ થવાને પહેલે સમય સુધી એને વ્યવહારની દશા ઉદયની, યોગના કંપનની છે. એટલી વાત, બસ એટલી વાત. ભલોનો અર્થ સારો છે ને આશ્રય કરવાલાયક છે એમ નથી. એ તો પદ છેને એની સાથે મેળવવા માટે કહ્યું છે.

'त्यौं बुधकौं विवहार भलौ'.. જ્ઞાની ધર્માત્મા પોતાના શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપ અનુભવ દૃષ્ટિમાં એને ધ્યેય ને આલંબન તો દ્રવ્યસ્વભાવ વસ્તુનું છે. આરે, આરે! પણ જ્યાં સુધી પૂર્ણ મોક્ષ ન થાય ત્યાં સુધી એની દશામાં ભેદરૂપ અવસ્થા છે, છે એ જાણવાલાયક છે. જાણવાલાયક છે, નથી એમ નહીં. સમજાય છે કાંઈ? અર્થ બધા કાઢે ઘણા. (શ્રોતા : ... ત્યાં સુધી જોઈએને અહીં...) જોઈએની ક્યાં વાત છે? છે એટલી વાત છે. એ કાઢશે, કહેશે, જુઓ. 'बुधकौं विवहार भलौ, तबलौं जबलौं शिवप्रापति नाहीं'.. શિવ નામ મોક્ષ. આત્માની પૂર્ણ આનંદદશાની પ્રાપ્તિ ન થાય, ત્યાં સુધી એની ઉણી—અધૂરી દશા છે એને જાણવી જોઈએ. એ જાણવું એનું નામ વ્યવહાર છે. સમજાણું કાંઈ?

ચૈતન્યના માર્ગ અનંતકાળથી એણે જોયા નથી. બહારમાં માર્ગની કડાકૂટમાં પડ્યો છે. આરા આવ્યા નહીં એના. આરાનો વારો ન આવ્યો. જયંતિભાઈ! આરાનો વારો ન આવ્યો. સંસારથી મુક્ત થવાનો આરાનો વારો ન આવ્યો, રખડવાના વારા રહ્યા. આહાહા! કહે છે કે આત્મા સચ્ચિદાનંદ આનંદસ્વરૂપ એની દૃષ્ટિ કરવી એનું નામ સમ્યગ્દર્શન ને ધર્મ. પણ જ્યાં સુધી ધર્મની દશા મુક્તરૂપ દશા ન થાય ત્યાં સુધી દશા છે—અવસ્થા છે એમ જાણવું એનું નામ વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? આ તો જન્મ, જરા, મરણથી મુક્ત થવાના રસ્તાની વાત છે. આહાહા!

કહે છે. 'त्यौं बुधकौं विवहार भलौ.' પર્વતથી પડતો હોય અને કોઈ દઢબાહુ હાથ પકડે તો એને આલંબન કહેવામાં આવે છે. રહે છે તો પોતાના કારણે, પણ નિમિત્ત છેને આલંબન. જેમ મેડીએ ચડે મેડીએ, તો લાકડું છેને લાકડું... ટેકો હોયને. લાકડું નથી રાખતા? લકડી બડી. એ લાકડી એને ચડાવતી નથી. ચડે છે તો પોતાના પ્રયત્નથી, પણ એટલો ત્યાં નિમિત્તનું આલંબન—આધાર છે, બસ એટલું હોય છે. કઠોડો-કઠોડો. કઠોડા કહતે હૈં ન? બે બાજુ. આપણે રાખીએ છીએને પગથિયા પાસે. પગથિયા ખુદે ન ચડી શકે... નળ છેને બે બાજુ. વૃદ્ધ હોય બહુ ઘરડા (તો) નળ પકડીને ચાલે. એમ આ આત્મા પોતાનો આનંદ ને જ્ઞાન અનંત સ્વભાવ એની દૃષ્ટિ કરતાં એની જે પર્યાયમાં નિર્મળતા પ્રગટ થાય, એનું નામ ધર્મ. એ પર્યાયની પરિપૂર્ણતા મુક્તિની ન થાય, ત્યાં સુધી એ પર્યાય છે ભેદરૂપ એને જાણવું એનું નામ વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. પંડિતજી! પાઠ તો ઐસા હૈ ન. આહાહા! અરે ભાઈ! માર્ગ બહુ ઝીણો!

'यद्यपि यौं परवान'.. કહે છે કે આત્માનું અંતરસ્વરૂપ અનંત અખંડ આનંદ પ્રભુ એનું સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર—સ્વરૂપની રમણતા થઈ. પણ રમણતા આદિ દશા છે એ અવસ્થા છે. એ અવસ્થા પૂર્ણ જ્યાં સુધી ન થાય ત્યાં સુધી અપૂર્ણ અવસ્થાને જાણવી એનું નામ વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. ઓલામાં આવે છેને, સિદ્ધને વ્યવહાર નથી. ...ત્યાં સુધી વ્યવહાર છે એટલી વાત. યોગનું કંપન છેને જ્યાં સુધી. ઉપયોગ શુદ્ધ હોય તોપણ હજી ઉદયભાવમાં શરીરની સ્થિતિ એટલી છે. ચૌદમા ગુણસ્થાન સુધી એટલો હજી વ્યવહાર છે, એમ જાણવું. સમજાણું કાંઈ? કહે છે, ભલે વ્યવહાર હો તો પણ 'परवान तथापि सधै परमारथ चेतनमाहीं'.. પરમાર્થનું સાધન તો ભગવાન પૂર્ણાનંદ છે એની દૃષ્ટિ ને એમાં એકાકાર થવું તે સાધન છે. વ્યવહાર-વ્યવહાર એ કાંઈ સાધન છે નહીં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

આ નવરાશ ક્યાં હોય આવું નક્કી કરવા? આ રખડવાના રસ્તા છે. આહાહા! આ પાંચ-પચાસ લાખ મળતા હોય ને ધૂળ પેદા થાતી હોય ને એમાં જુઓ તમારે મશગૂલ, સવારથી સાંજ સુધી દુકાનનો થડો સાચવે બરાબર. એને લઈને અમને પેદા થાય છે એમ માને છે. મૂરખ છે. ટેલીફોન રાખે આમ.. (શ્રોતા : એના માટે ઊંઘમાં પણ....) અમારે થયું છેને એક ફેરી. આ તો ખાતા ખાતા એક જણો રાખતો. આ તો થયું છે અમારે.

પાલેજથી માલ લેવા ગયા મુંબઈ. એક મગનભાઈ હતા મગનભાઈ. ત્યાં આડત કરે ને અમે એને ત્યાં ઉતર્યા. આડતિયા હતા અમારા. અમે માલ લેવા ગયાને ત્યારે એ ખાવા બેઠા'તા. આમ ફોન આવ્યો તો ઉઠ્યા. એલા પણ ખાવ તો ખરા સખણા, આ તમને

શેનું સખ છે? ૬૪-૬૫ની વાત છે. સંવત ૬૪-૬૫. (શ્રોતા : ત્યારથી અત્યારે કેટલું બધું બદલાઈ ગયું છે.) અત્યારે બધું.... આ તો ઘણું ફરી ગયું. ... મગનભાઈ હતા મગનભાઈ. પાલેજના હતા. મગનભાઈ લાંબા, પાતળા, ધોળા. ત્યાં પેઢી હતી. .... ખાતા-ખાતા... અમે બધા સાથે ખાતા. ફોન વાગ્યો બહાર. ઉઠ્યા. મેડી પર બેસતા. શું છે પણ આ? કીધું. આ ખાવા માટે રળો છો ને ખાવામાં સરખાઈ નથી ને શેની માંડી છે આ તમે? આ શેની હોળી કરી છે? ટેલિફોન આવ્યો છે. આવ્યા ટેલિફોન. મરણના ટેલિફોન આવશે ત્યારે સાંભળવા ક્યાં જશો? મોહનભાઈ! આહાહા!

આત્મા અખંડ આનંદ પ્રભુ જેનો આનંદ આત્મામાં છે. એ આનંદની પ્રતીતિ ને અનુભવ થતાં એને જન્મ મરણના અભાવનો ભણકાર વાગે છે. ભલે ગૃહસ્થાશ્રમમાં હો. એ ભણકાર વધતાં, વધતાં, વધતાં પૂર્ણ નિર્મળ પર્યાય–દશા જ્યાં સુધી ન થાય, ત્યાં સુધી અપૂર્ણ દશાને 'છે' એમ જાણવું એનું નામ વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. છતાં એ કામમાં મદદ(રૂપ) સાધન નથી. સાધન તો ભગવાન આત્મા પૂર્ણ આનંદ સ્વરૂપ એને અંતર એકાગ્ર થઈને... चेतन छे ने?

'सधै परमारथ चेतनमाहीं'.. વ્યવહારમાં પરમાર્થ સધાતો નથી એમ કહે છે. આહાહા! જુઓ, ભલો કહ્યો'તો ભાઈ ત્યાં. કઈ અપેક્ષાએ? પણ એનાથી પરમાર્થ સધાતો નથી. આહાહા! વ્યવહાર વિકલ્પ હો, પૂર્ણ દશા ન હો ત્યાં સુધી વ્યવહાર છે એમ જાણવું (જોઈએ). પણ સાધન તો, કહે છે કે 'सधै परमारथ चेतनमाहीं'.. જ્ઞાનનો પુંજ પ્રભુ ચૈતન્ય સ્વભાવ એનો આશ્રય લઈને આત્માની શાંતિનું સાધનપણું થાય છે. બાકી શાંતિનું સાધન-બાધન બીજું કોઈ છે નહીં. સમજાણું કાંઈ? ભારે આકરું કામ ભાઈ આ!

શું કહ્યું? 'यद्यपि यौं परवान'.. વ્યવહાર હોય છે એ ભલે પ્રમાણ છે, મારે માન્ય છે. તથાપિ 'सधै परमारथ चेतनमाहीं'.. એ અવસ્થા ને રાગથી પરમાર્થ માર્ગ સાધી શકાતો નથી. આહાહા! પૂર્ણ આનંદનો નાથ પ્રભુ આત્મા અનંત અતીન્દ્રિય (આનંદ)નો સ્વામી છે. એવા અતીન્દ્રિય આનંદમાં દૃષ્ટિ આપતા પરમાર્થ માર્ગ સાધી શકાય છે. પંડિતજી! આ ઉસમેંસે નિકાલતે હૈં બહોતસે પંડિત. જુઓ, વ્યવહાર એ ભલો. લ્યો. આમાં તો નથી લખ્યું, નહીં તો ઓલામાં ૧૪મું ગુણસ્થાન સુધી... જુઓ, છે, આમાં છે, છે. ભાવાર્થમાં છે. ચૌદમા ગુણસ્થાન સુધી વ્યવહાર આલંબન હૈ. આલંબન (એટલે) છે એટલી વાત છે.

પરમાર્થ વચનિકામાં આવ્યું છેને, 'અસિદ્ધત્વાત્..' ચૌદમા (ગુણસ્થાન) સુધી–સિદ્ધ થયા (સુધી) વ્યવહાર છે. પછી વ્યવહાર નથી. શું કામ છે એનું? અહીં તો આત્મા અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આનંદ એની ખાણમાં પડ્યું છે આત્મામાં. એવા સ્વભાવનું

અંતર સાધન કરતાં આત્માનો પરમાર્થ ધર્મ સાધી શકાય છે, વ્યવહારથી પરમાર્થ ધર્મ સાધી શકાતો નથી. ..... 'सधै परमारथ चेतनमाहीं'.. ભલે વ્યવહાર હો, માર્ગ પ્રમાણ છે. મારે ક્યાં વ્યવહારની ના પાડવી છે.

'सधै परमारथ चेतनमाहीं'.. ભગવાન અનંત આનંદ ને જ્ઞાનની ખાણ એના અંતરમાં જતા પરમાર્થ સાધન તો ચેતનના આશ્રયે થાય છે, વ્યવહારને આશ્રયે પરમાર્થ સધાતો નથી. તારે શું છે પણ વ્યવહારની? વ્યવહાર વ્યવહારના સ્થાનમાં જાણવાયોગ્ય છે. પણ નિશ્ચય સ્વરૂપ સાધન તો અંતર આત્મામાં અંદરમાં જવું તે છે. અંતર આત્મા.. કહે છે ને? અંતર ભગવાન પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ તેમાં એકાગ્ર થાય તે સાધન છે. સમજાણું કાંઈ?

'जीव अव्यापक है परसौं'.. જુઓ, હવે કહે છે. ખરેખર તો રાગથી આત્મા વ્યાપક જ નથી, વ્યવહારથી આત્મા વ્યાપક જ નથી એમ કહે છે. ત્રિકાળી વસ્તુ છે એ વ્યવહારથી વ્યાપક જ નથી. આહાહા! '..चैतन्यको सिद्ध करता है तथा जीवको परसे भिन्न दर्शाता है और व्यवहारनय तो जीवको परके आश्रित करता है'. વ્યવહાર પર આશ્રિત હૈ, નિશ્ચય સ્વ આશ્રિત હૈ. શું છે આશ્રય ને ફાશ્રય? એમાં પંથની ખબર ન મળે. ભગવાન પૂર્ણ આનંદ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ એનો આશ્રય કરવો એ સાધન ને મુક્તિનું કારણ છે. વ્યવહારનું સાધન એ કોઈ મુક્તિનું કારણ છે નહીં. આહાહા! અહીં તો વ્યવહારથી અવ્યાપક છે એમ સિદ્ધ કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

'जीव अव्यापक है परसौं'.. પર આશ્રિત વ્યવહાર છે ને. ખરેખર તો ધર્માત્માનો આત્મા પરથી વ્યાપક છે જ નહીં એમ કહે છે, ઝીણું બહુ ઝીણું ભારે! સંસારમાં ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ કાઢવા હોય તો કાઢે. પાંચ લાખ રૂપિયાનું છ આના તરીકે... હવે અત્યારે વધી ગયું છે. પહેલા છ આના હતું. હવે કાંઈક રૂપિયો ને દોઢ રૂપિયો થઈ ગયો છે વ્યાજનો. પણ એ વ્યાજે દશ લાખ આપ્યા હોય તો એનું દરરોજનું વ્યાજ કાઢે. એ વ્યાજ કાઢીને પહેરાવે ઓલા દસ લાખમાં ને એનું પાછું બીજા દિવસનું વ્યાજ કાઢે. એને ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ કહે. આત્મામાં શું છે? વ્યાજ નીકળે કેમ? અજ્ઞાન ટળે કેમ? એ શું ચીજ છે? નમો નમઃ

કહે છે.. અવ્યાપક છે ને. અવ્યાપક નામ વ્યાપતો નથી એટલે સ્વભાવથી ... છે એમ કહે છે. એ દયા, દાન, વ્રત, વિકલ્પ છે એ ભલે હો વ્યવહાર તરીકે, પણ આત્મા એનાથી ભિન્ન છે. આહાહા! અવ્યાપક છે એટલે શુદ્ધ ચૈતન્યની વસ્તુની દૃષ્ટિ થતાં ધર્મી જીવના આત્મામાં રાગ આવતો નથી, પ્રસરતો નથી, વ્યવહારમાં આત્મા પેસતો નથી. ભાઈ! આ તો સમજવું કઠણ છે. કહે છે, 'जीव अव्यापक है परसौं विवहारसौं तौ परकी परछाहीं'.. એ ભેદ ને વિકલ્પ તો પરની છાયા છે. સ્વની પર્યાય ને સ્વની છાયા નથી.

આહાહા! સમજાય છે કાંઈ? પદ્યમાં એટલું ગૂંથી લીધું છે.

(બનારસીદાસ) ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા. બાયડી છોકરા, કુટુંબ પણ હતા. એ અમે નહીં, એ એમાં અમે નહીં. એમાં વિકલ્પ ઉઠે ભગવાનની ભક્તિ આદિનો, એમાં અમે નહીં. આહાહા! અમે એમાં વ્યાપક નહીં. વ્યાપક નામ એમાં અમે ફેલાયેલા વ્યવહારમાં નહીં, વ્યવહાર એ અમારો વિસ્તાર નહીં. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન આત્મા... આ તો માટી છે, આ શરીર તો જડ ધૂળ છે. ધૂળમાંથી અવતર્યું ને ધૂળ થઈને ઊડી જશે સ્મશાનમાં રાખ થઈને. આ ક્યાં આત્મા હતો, આ તો માટી જડ છે. એમાં કર્મ એ માટી જડ છે. એમાં પુણ્ય–પાપના વિકલ્પ થાય તે વિકાર છે. છે એમ જાણવું તે બરાબર છે, કહે છે. પણ ધર્મી આત્માને ધર્મનો ભાવ પ્રગટ થતાં એની વીતરાગી પર્યાયમાં આત્મા વ્યાપે, અભેદ થાય, પણ રાગના ભાવથી જીવ વ્યાપતો નથી, પણ વિરક્ત રહે છે એમ કહે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

પરાશ્રિત તે વ્યવહાર, સ્વાશ્રિત તે નિશ્ચય. કહે છે કે રાગ આદિ ઉત્પન્ન થાય, નિમિત્ત પણ હો, પણ એ પરાશ્રિત ભાવ છે. જાણવા જેવો છે ખરેખર, બસ. એથી આગળ જઈને એ લાભદાયક છે કે એનો આશ્રય કરવાથી ધર્મ વધે છે એમ છે નહીં. ભારે આકરું ભાઈ! જેવી રીતે સંસારમાં રસ છે રસ... 'જૈસી નીતિ હરામસે, ઐસી હરિસે હોય'. આવે છેને તુલસીદાસનું. 'જૈસી નીતિ હરામસે, ઐસે હરિસે હોય, ચલા જાય વૈકુંઠમેં, તયા ન પકડે કોઈ.' એને પકડે કોણ? અંદર સ્વરૂપમાં આગળ જાય છે.... રુચિ જેવી પરમાં છે એવી રુચિ જો અનિતિમાં (હોય તો) રુચિનો પાર ન મળે. થડા પર બેઠો હોય ને પાંચ–પચીસ લાખ પેદા થતા હોય, એક લાખ આજ આવ્યા. એક લાખ આવ્યા ત્યાં કરો લાપસીના આંધણ. (શ્રોતા : અત્યારે લાપસી પચે નહીં.)

ઓલા ભાઈ હતાને આપણે, પોરબંદરવાળા કલ્યાણજી ગોવિંદ હતા. ત્યારે વીસ લાખની મૂડી હતી. આ તો પહેલાની વાત છે હોં. ૮૭નું ચોમાસું હતું ને. પોરબંદર. ૮૭. કેટલા વરસ થયા? ૪૦ વર્ષ પહેલા. તે દી' વીસ લાખ હતા. એમાં દસ લાખ વધ્યા. હવે જે દિવસે એને મરવું હતું, તે દિવસે એક લાખ પેદા કર્યા. લાખ પેદા કર્યા ને સાંજ જ્યાં થઈ. ત્યાં લક્ષ્મીચંદ સાથે હતા..... 'એ કલુ' એમ કીધું ત્યાં તો કલુ ઉડી ગયો. થઈ રહ્યું. ગયો તે ગયો, મરી ગયો. એક લાખ એક દી'માં પેદા કર્યા હતા. ... ધૂળેય નથી એમાં હવે, તારા લાખમાં રાખ છે. ત્યાં એનો રસનો પાર ન મળે. આહાહા! આજ તો ફાવ્યા છે ને. શું કહેવાય એ? ટોન, ટોન. એલા, ટોન તને તારો આવડ્યો નહીં ને આ આવડ્યો ઉંધો. એય પોપટભાઈ! આહાહા! (શ્રોતા : બજારનો ટોન આવડ્યો). ટોન આવડ્યો બજારનો.

અરે! તારો સ્વભાવ શું છે? તું કોણ છો? એનો ટોન તને સૂઝતો નથી. આ જડના ટોન સૂઝે છે. રખડવાના રસ્તા છે બધા. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? કેટલા પૈસા પેદા કરે? જુઓ, ઓલા એક દી'ના ૨-૩ લાખ પેદા કરે. ઓલા શાન્તિલાલ ખુશાલ ગોવામાં. એક દી'માં લાખ તો પેદા કરતો'તો ને ૨-૩ લાખ (પેદા થાય છે એમ) હમણાં આવ્યું. એલ્યુમિનીયમ નીકળે છેને એલ્યુમિનીયમ. એના બનેવી કહેતા'તા. એક દી'માં ૨-૩ લાખ પેદાશ. આહાહા! પ્યાલા ફાટી જાયને વાણીયાના. રાજાય બિચારા અત્યારે હેઠા ઉતરી ગયા. પ્રેમચંદભાઈ નહોતા? અહીંયાં બેસતા. એના મામાનો દીકરો છે. (શ્રોતા : લીમડીના દરબારની એટલી ઉપજ હશે). ના, ના. ઉપજ ક્યાંથી હોય એટલી? દસ લાખની ઉપજ હશે બાર મહીનાની. આ તો એક દી'ની બે લાખની પેદાશ. પણ શું ધૂળ છે એમાં? એ બધા પરની મમતાના રસ્તા, દુર્ગતિના પંથે જવાના રસ્તા છે. આહાહા!

એ કંઈ સાથે આવે એવું છે? મરી જાય તો મરતા એને તાવડી મૂકે મોઢે. ઠાઠડી કાઢેને બારણામાંથી.. એ બારણામાંથી કાઢે તો અડવા દેશો નહીં. બારણું હોયને બારણું. વો નનામી નિકલતી હો તો અડવા દેશો નહીં, કહે છે. જો અડશે તો ભૂત થઈને આવશે. એલા રળીને મરી ગયો તારા માટે. પણ મરી ગયો ભલે. (શ્રોતા : મડદું શી રીતે ભૂત થઈને આવે?) કહે છે કે તાવડી મૂકે અહીં ... પાસે. લોઢાની તાવડી. ભાઈસા'બ આવીશ નહીં હો, આવીશ તો જો તાવડી મૂકી છે.

એય પોપટભાઈ! આ બધા રસ્તા છે હોં. એ બધા છ છોકરાઓ એમ કરશે. આ તો દાખલો. આ તો બધાને એમ જ છે ને. ...... બાળે તોય ઠીક ને દાટે તોય આત્માને શું છે? એ તો મરીને ગયો એ ગયો, ચોરાશીના અવતારમાં રખડવા. પોતાની જાતને જાણી નહીં. હું કોણ છું એની કિંમત કરી નહીં. રાગ ને પુણ્યની કિંમત ટળી નહીં. પરની કિંમત ટળી નહીં ને સ્વની કિંમત થઈ નહીં. સ્વની કિંમત થાય એને પરની કિંમત રહેતી નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'विवहारसौं तो परकी परछाहीं'.. વ્યવહાર તો પરની છાયા છે, એ આત્માનો સ્વભાવ નથી. ભાવાર્થ વિશેષ કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૧૮, મહા સુદ ૭ મંગળવાર તા. ૨-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૬, ૭, ૮ પર પ્રવચન.

પાનું ૨૯ છે. સમયસાર નાટક. પાનું ૨૯. નીચે ભાવાર્થ. એનું પદ આવી ગયું છે છઠ્ઠાનું. યદ્યપિ 'चौथे गुणस्थानसे चौदहवें गुणस्थान तक व्यवहारका ही आलंबन है,' એનો અર્થ. નથી આવ્યા ભાઈ રતિભાઈ? ગયા? ..... શું કહે છે? જરી ઝીણી વાત છે. કે આત્મા.. આ વસ્તુ છે આત્મા અંદર, એ તો શુદ્ધ આનંદઘન આત્મા છે. એનો આનંદ એમાં પ્રસરેલો વિસ્તારરૂપે અનાદિ અનંત રહેલો છે. ગુણ છેને ગુણ. એવા અખંડ અભેદ આત્મા ઉપર દૃષ્ટિ કરતાં એને સમ્યગ્દર્શન એટલે શાંતિ અને ધર્મ થાય. શેઠ! પૈસાથી શાંતિ ન થાય એમ કહે છે, ધૂળથી (શ્રોતા : પૈસાથી થોડી થાય...) ધૂળેય થાય નહીં પૈસેથી. આકુળતા હોળી છે પૈસેથી. (શ્રોતા : ખરેખરી વાત છે.) ખરેખરી વાત છે?

તમારી આબરૂ મોટી ગણાય મુંબઈમાં, એમ માણસ કહેતો'તો. એની પાસે ૧૦ કરોડ રૂપિયા છે એમ સાંભળ્યું છે. પાંચ કરોડ તો તમે બેઠા હતાને કહ્યું હતું, ખબર છે ને? ધૂળ હોય તોય ધૂળમાં છે શું? એ તો ધૂળ છે. શરીરમાં રોગ આવે તો પૈસા મદદ કરે એવું છે કાંઈ? જાણે કે ડોક્ટર-બોક્ટર લાવો. ડોક્ટર શું કરતો'તો? ડોક્ટરેય મરી જાય એવો છે. આહાહા! શાંતિ પૈસે નથી, શરીરે નથી, બાયડી-છોકરાથી શાંતિ આત્મામાં બિલકુલ નથી. અશાંતિ છે, એનું લક્ષ કરે એટલે હોં. (શ્રોતા : લાકડી ફેરવી દ્યો). લાકડી ફરે ને પૈસા થાય છે એમ કહે છે. આંહીં તો તત્ત્વદૃષ્ટિની વાત છે. આહાહા! .... તમારા છોકરાને તો આઠ હજારનો પગાર થયો. (શ્રોતા : આઠ કરોડનો થયો મારે શું?) બાપુજી કહે, પગે લાગે આવીને. (શ્રોતા : અવલંબન કાંઈ ને કાંઈ ખરો, દેહમાં રહે એને.) ધૂળમાંય નથી. આ શરીર માટી ધૂળ છે, માટી છે આ તો. ધૂળનું અવલંબન એ રાગ અને દુઃખ છે. પરને લઈને છે શું પણ હવે?

અહીં તો આત્મલક્ષ્મી ભગવાન આત્મામાં અનંત જ્ઞાન અને અનંત શાંતિ અને અનંત આનંદ, શાંતિ, ચારિત્ર અને આનંદ એવો એમાં સ્વભાવ છે. એનું ભાન થાય તેને ચોથું ગુણસ્થાન (આવે). આ ચોથું ગુણસ્થાન છેને. ભઈ, ચોથું ગુણસ્થાન શું આવે છે (એમ) નવા માણસને લાગે. એને ચોથું ગુણસ્થાન એટલે સમ્યગ્દર્શન કહે છે. સમ્યગ્દર્શન એટલે સાચી દૃષ્ટિ. એટલે જેવો આત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ છે, એવી અંતર દૃષ્ટિ થતાં શાંતિ અને

આનંદ આવે એવી દશાને ચોથું ગુણસ્થાન કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? તો કહે છે કે चौथे गुणस्थानसे चौदहवें गुणस्थान तक... એટલે કે સિદ્ધ ભગવાન ન થાય જ્યાં સુધી આત્મા, ત્યાં સુધી એની છેલ્લી અવસ્થા ચૌદમું ગુણસ્થાન એટલે પગથિયું છે. જેમ દાદરો ચડવામાં મેડીએ જવામાં પગથિયા હોય છે, એમ આ ચોથું પગથિયું અને પછી છેલ્લું ચૌદમું. ત્યાં સુધી હજી સિદ્ધપદ—પરમાત્માપદ નહીં. તો કહે છે કે ચોથે (ગુણસ્થાને) આત્માના ભાન થઈને... જુઓ પહેલે કે બીજે (ગુણસ્થાને) વ્યવહાર નથી, એમ કીધું, ભાઈ! એનો અર્થ શું કહ્યો સમજાણું કાંઈ?

જેની શ્રદ્ધામાં રાગ ને પુણ્ય એ ધર્મ છે ને રાગમાં લાભ છે, એવી માન્યતા (હોય તો) મૂઢ મિથ્યાદૃષ્ટિને નિશ્ચયેય નથી ને વ્યવહારેય નથી એમ કહે છે. કહે છે કે જો કે ચોથે ગુણસ્થાનસે એટલે આત્માના શુદ્ધ આનંદની ભાન દશા-અવસ્થાથી ચૌદમા ગુણસ્થાન—છેલ્લી ચૌદમી અવસ્થામાં व्यवहारका ही आलंबन है.. એટલે ત્યાં સુધી પર્યાયમાં—અવસ્થામાં ભેદ છે. વ્યવહાર એટલે વિકલ્પ ન હો ભલે, પણ ઉદયભાવ છે, જોગનું કંપન છે. અરે, જોગનું કંપન ગયું તો પણ હજી અશુદ્ધતા છેલ્લે ગુણસ્થાને થોડી રહી છે. એને અહીંયાં વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. છે એટલી વાત વ્યવહાર (એટલે). (શ્રોતા : અવલંબનનો અર્થ શું?) અવલંબનનો અર્થ 'છે'. હસ્તાવલંબ નાંખ્યું છેને અંદર. હસ્તાવલંબ પાઠમાં છે ખરું. 'છે' એટલું. 'परंतु व्यवहारनयकी अपेक्षा निश्चयनय उपादेय है'.. હવે જુઓ. એ વ્યવહાર હો, પણ એ આદરણીય નથી, ઉપાદેય નથી, શરણ નથી. સમજાણું કાંઈ? છે ને અંદર?

व्यवहारनयकी अपेक्षा निश्चयनय उपादेय है... ભગવાન આત્મા પૂર્ણ અવિરાગી—અરાગી—વીતરાગી સ્વરૂપ શુદ્ધ જ્ઞાનઘન એ જ આદરણીય છે. એ આશ્રય કરવા લાયક, એ આદરણીય ને એ ઉપાદેય છે ધર્મીને. અજ્ઞાનીને તો રાગ ને (પુણ્ય) ઉપાદેય છે, આદરણીય છે. પણ કહે છે કે વ્યવહાર હોવા છતાં... ચોથેથી ચૌદ સુધીની વાત છે હોં. પહેલે, બીજે, ત્રીજે વ્યવહાર નથી કેમ કે ત્યાં નિશ્ચય દૃષ્ટિ છે નહીં. નહીંતર એનેય છે ભેદ તો, પણ અભેદની દૃષ્ટિ થયા વિના ભેદને ભેદરૂપે જાણવો એવું અજ્ઞાનીને હોતું નથી. આરે, ભારે ઝીણું! કહે છે કે વ્યવહાર છે, ભેદ છે, પણ એ નયની, આશ્રય કરવાની અપેક્ષાએ ઉપાદેય નથી. ચિદાનંદ ભગવાન આત્મા પૂર્ણ અનાકુળ આનંદનો રસ તે આત્મા છે. એ આત્મા આદરણીય છે. વ્યવહાર આદરણીય નથી (એમ) એમાં આવી ગયું કે નહીં ભેગું? પણ અહીંયાં આવ્યુંને, આમાં જ આવી ગયું. વ્યવહારની અપેક્ષા નિશ્ચય ઉપાદેય છે ને વ્યવહાર ઉપાદેય નથી. સમજાણું કાંઈ? છે ખરો. સમજાણું?

'क्योंकि उससे अपने पदार्थका असली स्वरूप जाना जाता है'.. જુઓ કોનાથી? વસ્તુ ભગવાન આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યઘન ધ્રુવ ધ્રુવ એકરૂપ અખંડ આનંદકંદસ્વરૂપ એ આત્માનું અસલી સ્વરૂપ છે. અંદર અસલ્ય સ્વરૂપ છે, એ મિંજ છે અંદરનું. નિશ્ચય નામ સ્વનો આશ્રય કરવાની દૃષ્ટિએ શુદ્ધ આત્મા જ ઉપાદેય છે. એનાથી અસલી સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે. વ્યવહારથી અસલી સ્વરૂપ જાણવામાં આવતું નથી. એટલે કે એની એક-એક સમયની દશા રાગવાળી કે કંપનવાળી કે ઉદયવાળી, સમજાણું કાંઈ? એનાથી અસલ સ્વરૂપ ત્રિકાળી જાણવામાં આવતું નથી. માટે તે વ્યવહાર જૂઠો છે. કયો વ્યવહાર? આ તમારા ધંધાના વ્યવહારની વાત નથી આંહીં. કહો, શેઠ! આ બીડીનો ધંધો ને આને આ લાદીનો. (શ્રોતા : એ તો સાચો ધંધો છે, ખોટો તો કહેવાય જ કેમ?) એની તો અહીં વાતેય નથી. આહાહા!

ભગવાનજીભાઈનું ન્યાં છે તમારે, નહીં? થાણામાં.. થાણામાં છે ને. ગયા હતાને અમે. ઉતર્યા હતાને ત્યાં ઓલી ભગવાનજીભાઈનું છેને ત્યાં. ભગવાનજી કચરા.. લાદીમાં આંહીં છેને થાણામાં. છે ને કારખાનું. આમનું કારખાનું પણ મોટું છે પંદર લાખનું. આમનું કારખાનું બેયનું. ઉતર્યા હતા ત્યાં. પગલા કર્યા ત્યાં. ભગવાનજીભાઈ. ભગવાનજીભાઈ નથી આપણે? ત્યાં મકાનમાં ગયા હતાં. કહે છે કે એ કોઈ બહારની ચીજનો વ્યવહાર એની (આત્મા) પાસે વાત જ નથી. આહાહા! ઠાઠમાઠ છે આ તમારે, જુઓને બધા જીપું, મોટરું કેટલી! જુઓને આ મોટર બહાર કેવી રૂપાળી લાગે! બહાર ઉભી રહે છે મોટર શેઠને બેસવાની. આહા! લીલો રંગ.. મોટી, લાંબી.. હું દિશાએ નીકળું ત્યાં ઉભી હોય. ધૂળેય નથી ત્યાં. એ વ્યવહારની અહીં વાતેય નથી.

અહીંયાં તો આત્મા પૂર્ણ સ્વરૂપ અખંડ છે એવો આનંદનો અનુભવ થવા કાળમાં એને દ્રવ્યનો—વસ્તુનો આશ્રય છે. કારણ કે એ વસ્તુ ત્રિકાળી અસલ સ્વરૂપ છે. એની દૃષ્ટિ થવી તેનું નામ ધર્મ ને સમ્યક્ છે. પણ સમ્યક્ થવા છતાં હજી એને પર્યાય છે, રાગ છે, ભેદ છે—એવો વ્યવહાર જાણવા લાયક છે. આદરવા લાયક નથી એમ કહે છે. ભારે ઝીણું છે. (શ્રોતા : બહુ ઊંચી વાત). ઊંચી વાત જ પહેલી આ છે ભાઈ. બાકી બધા એકડા વિનાના મીંડા છે. આહાહા! વસ્તુની એને ખબર નથી.

આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સિદ્ધ સ્વરૂપે છે. એ સિદ્ધ સ્વરૂપે પરમાનંદની મૂર્તિ, એ રાગ ને એક સમયની પર્યાયથી ભિન્ન છે. એ આદરણીય અને શ્રદ્ધા કરવાને ઉપાદેય છે, ધર્મીને માટે ધર્મ કરવો હોય તો. છતાં એવા નિશ્ચયના આશ્રય લેનારા અસલી સ્વરૂપને જાણનાર ભાનવાળાને પણ ભેદરૂપે વ્યવહાર વર્તે છે. એ છે ખરો, પણ આશ્રય કરવા લાયક અને ઉપાદેય છે નહીં. બરાબર હૈ પંડિતજી?

વ્યવહારનયથી એટલે કે વસ્તુ જે અખંડ ચૈતન્યમૂર્તિ આનંદનું ધામ પ્રભુ એની અપેક્ષાએ વર્તમાન અવસ્થાનો જે વ્યવહાર છે, એ ઉપાદેય નથી. કેમ કે એનાથી– વ્યવહારથી અસલી કાયમનું સ્વરૂપ ચૈતન્યઘન શ્રદ્ધામાં, જ્ઞાનમાં જ્ઞેય તરીકે આવતું નથી. 'और व्यवहारनय अभूतार्थ होनेसे'.. એક સમયની પર્યાય હો, રાગ હો, એ તો અભૂતાર્થ નામ કાયમ નહીં રહનેવાલી ચીજ છે. परमार्थमें प्रयोजनभूत नहीं.. એ વ્યવહારનો વિષય પરમાર્થે પ્રયોજનભૂત નથી. આહાહા! ભારે ભઈ વાત એવી આકરી છે જગતની.

કોઈ દી' ખબર ન મળે. મજૂરીયું કરી કરીને મરી જાય માણસ. પોપટભાઈ! આ પૈસાવાળા બધા મજૂર હશે કે નહીં? મોટા મજૂર. ઓલા મજૂર તો આઠ કલાક કામ કરે. સવારે આઠથી બાર, બપોરે બે થી છ. અને આ તો સવારથી ઉઠે છ વાગ્યાથી રાતના દસ વાગ્યા સુધી. વળી રાતે ફોન આવે એક વાગ્યે, બે વાગ્યે તે ઉઠે. એ ઘંટડી વાગી, કાંઈ ઘંટડી વાગી. (શ્રોતા : એ તો ખાટલા પાસે રાખે. ચોવીસ ઘંટેકા મજૂર). ચોવીસ ઘંટેકા મજૂર, લ્યો ભાઈ અમારા શેઠ કહે છે. વાત તો સાચી છે હોં. ફોન ક્યાંથી આવ્યો... ફોન ગયોને. શેઠ આવ્યા ત્યારે કીધેંને લાલચંદજીએ, ફોન લગાવ્યો છે.

આંહીં તો કહે છે, ભગવાન તીર્થંકરદેવ કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા અરિહંત પ્રભુ એમ ફરમાવે છે કે તારું જે કાયમનું જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ જે ધ્રુવ છે, એ તારે આદરણીય છે. અને એ આદરણીય હોવા છતાં વર્તમાનમાં પર્યાય ને રાગનો ભેદ છે, એ નથી એમ નહીં, જાણવા લાયક છે. સમજાણું કાંઈ? ભારે કામ ભાઈ! ક્યાં આવી વાતમાં પડે? ખાઈ પીને લહેર કરતાં હોય. એક જણો કહે સુખે ખાઈ-પીને અમે લહેર કરતા હોઈએ એમાં તમે મારી નાખ્યા. એ પરનું કરી શકે નહીં, પરનું કરી શકે નહીં... ધૂળેય કરે નહીં સાંભળને હવે. આંખની પાંપણ ફરવી એ જડને લઈને છે. આ તો માટી છે. એ તારાથી ફરે છે આ બધું? હું તો અરૂપી આત્મા છું. એ અરૂપી રૂપીને કરે શી રીતે? અડતો નથી જેને, એ કરે શી રીતે પરને? વિશાલભાઈ! આ બધા ધંધા-બંધા કરતા હશો મોટા તમે બધા? નાઈરોબીમાં ઉથલપાથલ... કલ્પના કરે, પરનું શું કરે? એ તો એને કારણે થવાનું હોય એ થાય. આહાહા!

આંહીં તો કહે છે, ભગવાન આત્મા... તારે સુખી થવું હોય તો, સુખી થવું હોય તો, દુઃખને ટાળવું હોય તો, અનંત આનંદનો ધામ આત્મા સ્વરૂપ શુદ્ધ ધ્રુવ છે એની પર દૃષ્ટિ લગાવ. એ વિના સુખી થવાનો કોઈ બીજો ઉપાય નથી. સમજાણું કાંઈ? ત્યારે કહે, દૃષ્ટિમાં આદરણીય એ, પણ વર્તમાનમાં કાંઈ વ્યવહાર છે કે નહીં? હોય છે. સમકિતદૃષ્ટિને ભક્તિ આદિનો રાગ હોય છે. એક સમયની પર્યાય છે, એ પણ ખરેખર તો વ્યવહાર છે. પણ એ વ્યવહાર 'છે' એટલું જાણવા લાયક છે, આદરવા લાયક નથી. 'परमार्थमें प्रयोजनभूत नहीं

है’. લ્યો, એ છઠ્ઠો શ્લોક થયો. હવે સાતમો નીચે શ્લોક(પદ) છે. છઠ્ઠો છે જુઓ. ઓલું પાંચમા શ્લોકનું છઠ્ઠું પદ હતું. હવે આ છઠ્ઠા શ્લોકનું સાતમું પદ આવશે. હવે છઠ્ઠો શ્લોક નીચે છે. સંસ્કૃત.

एकत्वे नियतस्य शुद्धनयतो व्याप्तुर्यदस्यात्मनः
पूर्णज्ञानघनस्य दर्शनमिह द्रव्यान्तरेभ्यः पृथक्।
सम्यग्दर्शनमेतदेव नियमादात्मा च तावानयम्
तन्मुक्त्वा नवतत्त्वसन्ततिमिमामात्मायमेकोऽस्तु नः ।।६।।

ઓલી કોર હવે એનું પદ સાતમું, સાતમું. એ ત્રીસમે પાને. એનું હવે પદ આવે છે. આગલું સસ્કૃતમાં હતું. હવે એનું હિન્દીનું પદ હિન્દી, એનો અર્થ છે હિન્દી એનો અર્થ. ‘सम्यग्दर्शनका स्वरूप’ જુઓ છે ને?

शुद्धनय निहचै अकेलौ आपु चिदानंद,
अपनैं ही गुण परजायकौ गहतु है।
पूरन विग्यानघन सो है विवहारमाहिं,
नव तत्त्वरूपी पंच दर्वमें रहतु है।।
पंच दर्व नव तत्त्व न्यारे जीव न्यारौ लखै,
सम्यकदरस यहै और न गहतु है।
सम्यकदरस जोई आतम सरूप सोई,
मेरे घट प्रगटो बनारसी कहतु है।।७।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–લખૈ=શ્રદ્ધા કરે. ઘટ=હૃદય. ગહતુ હૈ=ધારણ કરે છે.

અર્થ :–શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી ચિદાનંદ એકલો જ છે અને પોતાના ગુણ–પર્યાયોમાં પરિણમન કરે છે. તે પૂર્ણજ્ઞાનનો પિંડ પાંચ દ્રવ્ય, નવ તત્ત્વમાં રહ્યો છે એમ વ્યવહારથી કહેવાય છે. પાંચ દ્રવ્ય અને નવ તત્ત્વોથી ચેતચિતા ચેતન નિરાળો છે, એવું શ્રદ્ધાન કરવું અને એના સિવાય બીજી રીતે શ્રદ્ધાન ન કરવું તે સમ્યગ્દર્શન છે અને સમ્યગ્દર્શન જ આત્માનું સ્વરૂપ છે. પં. બનારસીદાસજી કહે છે કે તે સમ્યગ્દર્શન અર્થાત્ આત્માનું સ્વરૂપ મારા હૃદયમાં પ્રગટ થાવ. ૭

अर्थ :–शुद्ध निश्चयनयसे चिदानन्द अकेला ही है और अपने गुण-पर्यायोंमें परिणमन करता है। व्यवहारनयमें यह पूर्णज्ञानका पिण्ड पांच द्रव्य नव तत्त्वमें एकसा हो रहा है। पांच द्रव्य

और नव तत्त्वोंसे चेतयिता चेतन निराला है, ऐसा श्रद्धान करना और इसके सिवाय अन्य भांति श्रद्धान नहीं करना सो सम्यक्‌दर्शन है; और सम्यक्‌दर्शन ही आत्माका स्वरूप है। पं. बनारसीदासजी कहते हैं कि वह सम्यक्‌दर्शन अर्थात् आत्माका स्वरूप मेरे हृदयमें प्रगट होवे।।७।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આંહીં 'પ્રગટો' કર્યું છે અને ક્યાંક 'પ્રગટ્યો' કર્યું છે. ભાઈ! રૂપચંદજીની (ટીકા)માં 'પ્રગટ્યો' કર્યું છે. પ્રગટ્યો જ છે, એમ કે તું આત્મા છે એ. આ તો પ્રગટો એટલે એ પૂર્ણ થવાની માંગણી છે. પ્રગટ્યો છે પણ પૂર્ણ થયો નથી. સમજાણું કાંઈ?

હવે એનો અર્થ. 'शुद्धनय निहचै' છે ને? પહેલો શબ્દ. 'शुद्ध निश्चयनयसे चिदानंद अकेला ही है' એટલે શું? ભગવાન આત્મા, આ શરીર અને કર્મ નામ માટી જડ છે એનાથી રહિત છે. તેમ પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પનો ભાવ છે એનાથી ભગવાન આત્મા તો અંદર રહિત છે. તેમ સમય-સમયની પર્યાયથી પણ એ શુદ્ધ ચિદાનંદ આત્મા અકેલા હી હૈ. શુદ્ધ નિશ્ચય નામ શુદ્ધ સત્યદૃષ્ટિથી દેખીએ તો... શુદ્ધ સત્ય.. નિશ્ચય એટલે સત્ય. શુદ્ધ સત્યદૃષ્ટિથી જો આત્મા જોઈએ તો ચિદાનંદ અકેલા હી હૈ. જ્ઞાનાનંદ ભગવાન અકેલા આત્મા હૈ. (શ્રોતા : બધા જીવને...?) એક આ પોતાનો થઈને એક. બીજા અનંત આત્માઓ તો સહુ ભિન્ન ભિન્ન છે. શુદ્ધ નિશ્ચય... 'शुद्धनय निहचै'.. યથાર્થ શુદ્ધ જ્ઞાનના ભાવથી જોઈએ તો ચિદાનંદ ભગવાન એકલો અનાદિ અનંત ધ્રુવસ્વરૂપ બિરાજે છે. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ?

અત્યારે એમ જ છે. માન્યો છે કે હું રાગવાળો છું, શરીરવાળો છું. એ બધી ભ્રાંતિ, ભ્રમ, અજ્ઞાન, મૂર્ખની મૂર્ખાઈ છે. સમજાણું કાંઈ? ઓલા કરોડોપતિ મૂરખ છે મોટા એમ કહે છે આંહીં. મોટા મૂરખ. કોડા, કોડા નથી થાતા મોટા આવડા શંખલા? અમારે થયું'તું. કીધુંને ભાઈ એક ફેરી, નહીં? દામનગર. જેઠાલાલ શેઠ હતા. જેઠાલાલ ત્રિભોવન. ગૃહસ્થ. દામોદર શેઠના કાકા. .... અમારા ગુરુ હતા સંપ્રદાયના હીરાજી મહારાજ. ઓલા પાતરા રંગેને પાતરા. પાતરા સમજે? ખાવાના. એને કોડો કહીએ... કોડો મોટો ઘસવા, રંગ કાઢવા (જોઈએ). આ પાતરા નહીં સમજતે? ખાવાના પાત્ર ન હોય? (શ્રોતા : જેમાં આહાર લઈ આવે એ). લાકડાના બર્તન. રંગ હોતા હૈ ન? રંગ હોય ને? જુના (રંગ)ને કાઢી નાખવો પડે. કોડા લાવીને... કોડા હોય છે ને? કોડી નહીં, મોટા કોડા.

એટલે મહારાજે કહ્યું કે કોડાની જરૂર છે. ત્યાં શેઠ બેઠા હતા. 'મહારાજ! નાનો જોઈએ છે કે મોટો? મોટો હોય તો હું છું,' એ મશ્કરા હતા. પૈસાવાળા હતા, આબરૂવાળા, પૈસાવાળા. બાપ-દાદા ય શ્રાવક હતા. 'મહારાજ! નાનો કોડો જોઈએ કે મોટો? મોટો હોય તો હું છું' કહે. શરીર મોટું લાગતું. પૈસાવાળા માણસ હતા. એમ આ બધા કોડા છે, કહે છે,

આત્માના ભાન વિના. એમ કહે છે. પોપટભાઈ! (શ્રોતા : આપની પાસે તો કોડા જ કહેવાય ને.) એ બધા રાંકા માણસ શેઠીયાને માને. જેને પૈસાની રુચિ છેને રુચિવાળો, એ જેની પાસે પૈસા છે એ પૈસાવાળાને મોટા માને. ભિખારા હોય એ પૈસાવાળાને મોટા માને. ધર્માત્મા તો મોટા એને માને કે જે ગુણમાં મોટા છે—પરમાત્મા અરિહંત, સિદ્ધ એ મોટા છે. આહાહા!

શુદ્ધ નિશ્ચયથી જોઈએ.. નિશ્ચય એટલે શુદ્ધ—સાચી દૃષ્ટિથી જોઈએ, તો ચિદાનંદ ભગવાન અંદર જ્ઞાનાનંદ અનાદિ અનંત.. સંતોને અને ધર્માત્માને આદરણીય એવી ચીજ અનાદિ અનંત ચિદાનંદ પ્રભુ ભગવાન આત્મા છે. આહાહા! એ ક્યાં ગયો? કહે. તું ભૂલ્યો ને તું ચૂક્યો છો એમાં, માટે તને દેખાતો નથી. પરને દેખવા ગયો, ત્યાં પોતાને દેખવું ભૂલી ગયો. પરને દેખવા ગયો આ પૈસાને, આ ધૂળને, આ ને આ.. હોળીમાં સળગ્યો માળા. અંદર ચૈતન્ય શીતળ.. શીતળ.. શાંતરસનો કંદ પ્રભુ એ દૃષ્ટિમાં ખોવાઈ ગયો એને. જેની દૃષ્ટિમાં પુણ્ય ને પાપ ને એના ફળની મહત્તા—અધિકાઈ દેખાય છે, એને આત્મા ચિદાનંદ એકલો ખોવાઈ જાય છે. આહાહા! વસ્તુ અંદર વસ્તુ છે (એને) શુદ્ધ નિશ્ચયથી જુઓ (તો), સાચી સત્ય ત્રિકાળ સ્વભાવને પકડનારી દૃષ્ટિથી જોઈએ (તો) ચિદાનંદ એકલો છે. એવી અંતર દૃષ્ટિ કરવી એનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. આહાહા!

'और अपने गुण-पर्यायोंमें परिणमन करता है.. છે ને? अपनैही गुन परजायकौ गहतु है'.. શું કહે છે? ભગવાન આત્મા જ્ઞાન—સમજનો અને આનંદનો પિંડ પ્રભુ પોતાના ગુણોની પરિણતિને ગ્રહે છે. એ રાગને કે વિકલ્પને કે પરને ગ્રહતો નથી. એ પરિણમન ગુણની પર્યાયમાં કરે છે એમ કહે છે. ભગવાન આત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સર્વજ્ઞ તીર્થંકરદેવે જે કહ્યો... આમ તો સચ્ચિદાનંદ ઘણાય કહે છે, પણ એના ભાવની ખબર નથી. સહજ અનાદિ અનંત એવો ભગવાન એકલો હોવા છતાં, કહે છે કે વર્તમાનમાં તેની નિર્મળ (પર્યાય) શક્તિ—ગુણરૂપે પરિણમે છે, પરિણમે છે તેને આત્મા કહીએ. રાગ ને પુણ્ય ને વિકારરૂપે પરિણમે (એ) આત્મા નહીં. આહાહા! પરનું કરી દઉં, વેપારધંધામાં મશગૂલ થઈને એમાં પૈસા વધારી દઉં, પેદા કરી લઉં (એમ માનનારો) એ તો મૂઢ પરનો સ્વામી થઈને અણાત્મા થાય છે. પણ આંહીં તો કહે છે, પુણ્ય અને પાપના રાગપણે પરિણમે છે એ આત્મા નહીં. ભાઈ! આહાહા!

પાઠમાં જ છે ને? 'शुद्धनयतो व्याप्तुर्यदस्यात्मनः पूर्णज्ञानघनस्य दर्शनमिह द्रव्यान्तरेभ्यः पृथक्'.. પોતાને ગ્રહે છે, એમ કહે છે. પોતામાં વ્યાપ્ત છે એમ. 'વ્યાપ્તુ' છે ને શબ્દ? વ્યાપે છે એમ. વસ્તુ છે ભગવાન આત્મા, એ જ્ઞાન અને આનંદનો ધામ વસ્તુ અંદર છે. એ પોતે આનંદ અને જ્ઞાનરૂપે થાય તેને આત્મા કહીએ. પરરૂપે તો થતો નથી, પરને કરતો તો નથી. પણ શુભ ને અશુભ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ અને હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, કમાવવાના ભાવ એ વિકારપણે આત્મા પરિણમતો નથી. એ પરિણમે તેને આત્મા કહેતા

નથી એમ કહે છે, આહાહા! સમજમેં આયા? ધર્મનો માર્ગ, બાપા! જગતથી જુદી જાતનો (એવો) પરમાત્મા તીર્થંકરદેવનો માર્ગ છે. લોકોને મળ્યો નથી એટલે એને એમ લાગે કે આ તો બહુ ઊંચી વાત છે. ઊંચી નહીં, પહેલી ધર્મની આ વાત છે. સુખી થવાની રીત અને પંથ હોય તો આ છે. બાકી બધા દુઃખી થવાના રસ્તે દોડી રહ્યા છે. મુઠ્ઠીયું વાળીને દોડ્યા છે.

કહે છે, 'अपनैही गुन परजायकौ गहतु है।' શું કહે છે? એ વસ્તુ જે છે શુદ્ધ આનંદઘન તે વસ્તુ અને એની સન્મુખ થઈને અંતર્મુખ દૃષ્ટિ થવી તે સમ્યગ્દર્શન. હવે એ આત્મા પોતાના ગુણ જે શુદ્ધ એના પણે પરિણમે છે એટલે સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રપણે એ આત્મા પરિણમે છે. પરિણમે છે એટલે સમજાય છે? એ રૂપે અવસ્થામાં થાય છે. આરે, ભારે ભાષા ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? 'शुद्धनय निहचै अकेलौ आपु चिदानंद'. अकेलौ आपु चिदानंद,.. ચિદાનંદ નાખ્યુંને ભેગું. ... છતાંય આપુ એટલે પોતે, એમ થઈ ગયું. શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી એકલો આપ ચિદાનંદ છે પોતે.

'अपनैंही गुन परजायकौ गहतु है।' અપની શુદ્ધ પર્યાયમેં પરિણમન કરતા હૈ, દેખો. પાઠમાં છે ને. ગુણપર્યાય એટલે ગુણની અવસ્થાપણે પરિણમે છે એમ કહેવું છે. ગુણ તો ગુણરૂપે ત્રિકાળ છે. વસ્તુ જે છે આત્મા, તે આનંદ અને જ્ઞાનનું પૂર્ણરૂપ અને એમાં જે જ્ઞાન અને આનંદ છે એ જ્ઞાન અને આનંદપણે પરિણમે એટલે થાય—એ એના દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ આમાં? દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય. આ શબ્દેય સાંભળ્યા ન હોય. કેટલા વરસ થયા? એય પ્રકાશદાસજી! દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય. સુના તો નહીં.

જુઓ, ત્રણ ચીજ નાખી એમાં. આત્મા—તે વસ્તુ અને એનો ચિદાનંદ—એ ગુણ. એ ત્રિકાળી વસ્તુ છે એને સમ્યગ્દર્શન દ્વારા પ્રતીત કરવી. પ્રતીત થતાં એ આત્મા ગુણપણે પરિણમે છે એટલે જ્ઞાન અને આનંદની પ્રતીત, રમણતા, જ્ઞાનપણે પરિણમે છે—થાય છે. તો એ દ્રવ્ય શુદ્ધ છે, ગુણ શુદ્ધ છે અને એનું પરિણમવું તે શુદ્ધ છે. અશુદ્ધ પરિણમન તે આત્માનું નહીં. બાયડી, છોકરા તો એકકોર રહી ગયા હવે. એના ધંધા ને મોટા ઉપાધિના... ભગવાન 'જડેશ્વર'.. જડનો ધણી માને જડનો ધણી. આ બધું કરીએ એ તો ક્યાંય રહી ગયું. આંહીં તો કહે છે કે જે આત્મા થઈને આત્મા જાણ્યો, એ આત્મા તો પવિત્રના પરિણામપણે પરિણમવું એ રૂપ એનું છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? એટલે?

શુદ્ધ જ્ઞાયક ધ્રુવ તત્ત્વ છે એ ચિદાનંદ દ્રવ્ય છે. સ્વભાવવાળું (એટલે) સ્વભાવવાન. સ્વભાવવાળું—સ્વભાવવાન. એમ જ્યાં દૃષ્ટિ થઈ ત્યારે, કહે છે કે એનો સ્વભાવ જ એવો છે કે ગુણ એટલે શ્રદ્ધાપણે પરિણમવું, જ્ઞાનપણે થવું, ચારિત્રપણે થવું, આનંદપણે થવું,

શુદ્ધતાપણે થવું, શાંતિપણે થવું, સ્વચ્છતાપણે થવું. એ એવું થાય તે, તે તે ગુણની તે પર્યાય તે તેની છે. રાગાદિનો અંદર વિકલ્પ થાય એ પણ એનો છે નહીં. જેઠાલાલભાઈ! આવો માર્ગ છે આ. માર્ગ તો આવો છે. વીતરાગ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર અબજો દેવોના સમુદાયમાં ઈન્દ્રોની હાજરીમાં ને ગણધરોની હાજરીમાં ભગવાન આમ ફરમાવતા હતા. એ વાત અહીંયાં કુંદકુંદાચાર્ય કહે છે. એ જ વાત અમૃતચંદ્રાચાર્યે શ્લોક દ્વારા (કહી) એનો અર્થ અહીંયાં બનારસીદાસ પદ્યમાં હિન્દીના પદમાં કહે છે. આહાહા! હૈ ન અંદર હૈ કિ નહીં? ઉસ શબ્દકા અર્થ હોતા હૈ કિ નહીં? બઢીયા! આહાહા!

'शुद्धनय निहचै अकेलौ आपु चिदानंद, अपनैंही गुण'.. જુઓ, રાગાદિ અપના ગુણની પર્યાય નહીં એમ કહે છે. એ વ્યવહાર રત્નત્રયનો વિકલ્પ એ અપના—પોતાના ગુણની પર્યાય નહીં. આહાહા! દેવ, ગુરુ અને શાસ્ત્રને માનવાનો જે વિકલ્પ છે એ પોતાની પર્યાય નહીં. ગજબ વાત છે ને! અરે! શુદ્ધને તો કાંઈ શુદ્ધ પર્યાય હોય કે શુદ્ધને અશુદ્ધ હોય? એની ખાણમાં ક્યાં અશુદ્ધતા પડી'તી? એ તો પવિત્રતાનો પિંડ પ્રભુ આત્મા છે. પવિત્રતાના વીતરાગ નિર્દોષ દશાપણે થાય તે તેની પર્યાય છે. આહાહા! એનો અર્થ એ થયો કે દ્રવ્યને જે આદરે તેને સમ્યગ્દર્શન ને જ્ઞાનરૂપે પરિણમન થાય. એવો જ એનો સ્વભાવ છે એમ કહે છે. ભાઈ!

જે આવી ચીજ છે એની જે દૃષ્ટિ કરે, તો એ ગુણનો—એનો દ્રવ્યનો સ્વભાવ જ એવો છે કે સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, શાંતિ, આનંદપણે થવું એ જ એનો સ્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? બફમ જેવું લાગે નવા માણસને. ઓલા શું કહે છે આવો શબ્દ? ભગવાનના દર્શન કરવા, મંદિરે જાવું, ણમો અરિહંતાણં.. ણમો સિદ્ધાણં.. ભગવાનની સ્તુતિ કરવી. 'હે પ્રભુ! શિવમગ અમને દેજો રે' મહારાજ, શિવપદ અમને દેજો.' ભગવાન પાસે છે તારું શિવપદ? આંહીં તો કહે છે કે એ શિવસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા આનંદમૂર્તિ એમ જ્યાં શ્રદ્ધા કરી એટલે શ્રદ્ધાપણે પરિણમવું એ જ એનો સ્વભાવ છે, એમ કહે છે. આહાહા! મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષપણે પરિણમવું એ એનો સ્વભાવ નહોતો, પણ ઉઠાવગીરે રાગ મારો અને પુણ્ય મારું એમ પરિણમીને અજ્ઞાન ઊભું કર્યું હતું. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

નાની નાની ઉંમરના માણસો ચાલ્યા જાય, જુઓને. બે દાખલા હમણાં બની ગયાને. તમારે નહીં મહાજનમાં? કચરાભાઈની દીકરીનો દીકરો. કચરાભાઈ શું દેવશીભાઈ. ભગવાનજીભાઈના મોટા ભાઈ. એક છે ને. એ બધા આવે છે ને. દીકરીનો દીકરો ૨૨-૨૩ વર્ષનો, લો. છ મહીનાનું લગ્ન. શોર્ટ(ઈલેક્ટ્રીક શોક). એવું એક આંહીં થયું.... ચુડામાં એક લાલીયાદ છે. લાલીયાદ ને? દરબાર, ગરાશીયો. એનો દીકરો ૨૩ વર્ષનો. છ મહીનાનું લગ્ન. અમેરિકા મોકલ્યો. અહીં કેટલોક ગરાસ વેચીને.. ગરાસ વેચી

વેચીને ભણાવ્યો. હુશિયાર છોકરો હતો. છ મહીનાના લગ્ને ત્યાં ગયો. ત્યાં એને શોર્ટ લાગ્યો, ખલાસ થઈ ગયો. આહાહા! અને એમાં હોય શું? ત્યાં જડનું એવું જ હોય. અરે! જે કરવું (જોઈતું) હતું એ કર્યું નહીં અને નહીં કરવાના કરીને જિંદગી ખોઈને બેઠા. હવે એ જિંદગી ક્યારે મળે? આહાહા!

કહે છે કે 'अपनैंही गुन परजायकौ गहतु है'.. એમણે ભાષા ગોઠવી છે ને. એ ગ્રહણ કરે.. ભગવાન આત્મા તો નિર્મળ પર્યાયને ગ્રહણ કરે છે એમ કહે છે. વ્યવહારને ગ્રહે છે કે નિમિત્તને ગ્રહે છે એવું એના સ્વરૂપમાં નથી. આહાહા! ભિન્ન વ્યવહાર ને નિમિત્ત છે એને જાણે, પણ ગ્રહે નહીં. ભારે કામ ભાઈ! આવો ધર્મ હશે વીતરાગનો? ભારે વાતું છે! 'पूरन विग्यानघन सो है विवहारमाहिं'.. હવે કહે છે, પ્રભુ આત્મા તો પૂર્ણ ઘન છે. જેમ મોટી શિલા હોયને બરફની. શીતળ બરફ શિલા પાંચ મણની ને દસ મણની. એમ ભગવાન આત્મા તો શીતળ આનંદ અને શાંતિની શિલા છે. આ દેહના રજકણથી જુદી અરૂપી શિલા છે. આનંદ અને શાંતિના રસથી ભરેલી શિલા છે.

કહે છે, એ 'पूरन विग्यानघन', એટલું. 'सो है विवहारमाहिं'.. ભેદમાં 'नव तत्त्वरूपी पंचदर्वमैं रहतु है'.. ભેદમાં સંવર ને નિર્જરા ને આસ્રવ ને બંધની પર્યાયમાં રહે છે વ્યવહારથી. નિશ્ચયથી એમાં રહેતો નથી. આહાહા! પાંચ દ્રવ્ય... જુઓ, 'पूर्णज्ञानका पिंड वा पांच द्रव्य नव तत्त्वमें एकसा हो रहा है'.. ભગવાન તો એકલો.. પહેલું કહ્યું હતું ભિન્ન. પણ વર્તમાન દશામાં રાગ, પુણ્ય, દયા, દાન, કામ, ક્રોધના વિકલ્પ કે એનો અભાવ થઈને સંવર, નિર્જરા, મોક્ષની પર્યાય થાય—એ નવપણે પર્યાયમાં થાય છે. પણ ખરેખર એનું દ્રવ્ય છે—વસ્તુ છે એ નવપણે થતું નથી. ભારે વાત!

જુઓ. આ બનારસીદાસ. વ્યભિચારી શ્રૃંગારી હતાં. ગુલાંટ ખાઈ ગયા. સત્ સમાગમ થયો, આખી દિશા પલટી ગઈ. અરે! અમે તો આત્મા છીએ. અમે અતીન્દ્રિય આનંદના ઘન પ્રભુ છીએ. અમારું પરિણમન તો શુદ્ધ હોય. વસ્તુદષ્ટિએ વિજ્ઞાનઘનરૂપે હોવા છતાં અવસ્થામાં આવા નવ ભેદો હોય છે. હું જીવ છું. આ અજીવ છે—એવું જ્ઞાન કરીને ભેદ વ્યવહારમાં... 'नव तत्त्वरूपी पंचदर्वमैं रहतु है'.. ગતિ કરવાની પર્યાય, સ્થિર થવાની પર્યાય, નવી થાય એવી પરિણમનની પર્યાય, એને રાગનો પર્યાય એમાં વ્યવહારથી રહે છે એમ કહેવામાં આવે છે. 'पंच दर्व नव तत्त्व न्यारे जीव न्यारौ लखै।' અહીં પાંચ દ્રવ્ય લીધા છે. કાળને લીધો નથી, કાળને લીધો નથી. નીચે છેને જિનાગમમાં, ''પ્રવચનસાર'માં આવે છે. નીચે લખ્યું છે.

જુઓ, 'जैनागममें छह द्रव्य कहे है, पर यहाँ कालद्रव्यको गौण करके पंचास्तिकायको ही द्रव्य कहा है। નીચે ઓલું લખન છેને लखन. लखन, दर्शन, अवलोकन

आदि शब्दोंका अर्थ जिनागममें कहीं तो देखना होता है जो दर्शनावरणीय कर्मके क्षयोपशमकी अपेक्षा रखता है और कहीं इन शब्दोंका अर्थ 'श्रद्धान करना' लिया जाता है जो दर्शनमोहनीयके अनुदयकी अपेक्षासे है, सो यहाँ दर्शनमोहनीयके अनुदयका ही प्रयोजन है।'

દેખવું એ. દર્શન ઉપયોગ લીધો. न्यारौ लखै છેને એમાં? ભગવાન આત્મા તો, પાંચ આકાશ (આદિ અજીવ) દ્રવ્ય, અનંત આત્માઓ, અરે, અનંત સિદ્ધો, ગુરુ, શાસ્ત્ર—એનાથી આ આત્મા તો તદ્દન ભિન્ન છે. पंच दर्व नव तत्त्व न्यार'',.. એ બધા ન્યારા ભિન્ન છે. આહાહા! સંવર, નિર્જરા ને મોક્ષની પર્યાય પણ દ્રવ્યથી ભિન્ન છે. ભારે કઠણ ભાઈ! માણસને અભ્યાસ ન હોય ને.. આ વસ્તુ એકરૂપ ચિદાનંદ પ્રભુ અનાદિ અનંત ધ્રુવ સત્ છે એ કાંઈ નવ પર્યાયરૂપે થયો નથી. વ્યવહારમાં છે, પણ નિશ્ચય થયો નથી. એ ન્યારો જીવ છે. એનાથી ભગવાન જુદો તદ્દન છે. न्यारौ लखै, લખે એટલે શ્રદ્ધે એમ લેવું. સમજાણું? लखै છે ને. लखै એટલે જાણે એમ અહીં ન લેવું. શ્રદ્ધે એમ લેવું.

'सम्यकदरस यहै और न गहतु है'.. એનું નામ સમ્યક્ દૃષ્ટિ કે જે અખંડ આત્માને—નવ તત્ત્વ ને છ દ્રવ્ય-પાંચ દ્રવ્યથી ભિન્ન એવા આત્માને—અંતરમાં શ્રદ્ધે, અનુભવે, માને એ સમ્યગ્દર્શન છે. એનું નામ સાચી દૃષ્ટિ ને સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે. લ્યો આ કહે, દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા કરવી એ સમ્યગ્દર્શન, નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા કરવી (એ સમ્યગ્દર્શન). આંહીં તો નવતત્ત્વથી ન્યારો શ્રદ્ધે એમ કહે છે. પંડિતજી! હૈ કે નહીં ઉસમેં? આહાહા! ઓલા કહે, નવ તત્ત્વને માનવા. આમાં જ છેને એ કે નવતત્ત્વનો અનુભવ એ મિથ્યાત્વ છે. આમાં જ છે કળશમાં.

કળશટીકા (શ્લોક) ૬માં. एकत्वध नियतस्य છે ને. એ છે જુઓ. નવ તત્ત્વ—'જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ, પુણ્ય-પાપ सन्ततिम्... અનાદિ સંબંધને છોડીને. કેમ કે સંસાર અવસ્થામાં જીવદ્રવ્ય નવ તત્ત્વરૂપ પરિણમ્યું છે તે તો વિભાવ પરિણતિ છે, તેથી નવ તત્ત્વરૂપ વસ્તુનો અનુભવ મિથ્યા છે.' આ તો અશુદ્ધ લીધા છે સંવર-નિર્જરાને. સમજાણું કાંઈ? એ અશુદ્ધ લીધું. ઓલા ચોખ્ખા (નિર્મળ) સંવર, નિર્જરાની વાત નથી. અનાદિની વાત છે ને. રાજમલ્લ ટીકા. શેઠ હૈ કે નહીં તમારે ઘેરે? પછી જોયું છે કોઈ દિ'? નહીં એ નહીં. આમ પકડાઈ જાય છે એમાં. રાખવાની ચીજ છે એ. દેખવાની જાણવાની ચીજ છે?

કહે છે, પાંચ દ્રવ્ય છે આકાશ, કાળ વિગેરે, એનાથી આ ભગવાન જુદો છે તદ્દન. પોતાની હયાતી–પોતાનું અસ્તિત્વ–પોતાનું હોવાપણું બીજાના હોવાપણાને લઈને હોવાપણું નથી. આહાહા! બીજાના હોવાપણાથી આ ભગવાન આત્માનું કાયમનું હોવાપણું તદ્દન નવ

તત્ત્વ ને પાંચ દ્રવ્યથી નિરાળું હોવાપણું છે. 'सम्यकदरस जोई'.. એને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. એમ કહે છે. એને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. 'છ ઢાળા'માં આવે છેને 'છ ઢાળા'માં. અન્ય દ્રવ્યથી જુદો આત્મદ્રવ્ય... (શ્રોતા : પરદ્રવ્યસે ભિન્ન આપમેં રુચિ સમ્યક્ત્વ ભલા હૈ) પરદ્રવ્યસે ભિન્ન અપના આત્મા... આહાહા!

કહે છે કે 'सम्यकदरस जोई'.. તે સમ્યગ્દર્શન એમ. 'आतम सरूप सोई'.. એ સમ્યગ્દર્શન છે એ આત્માનું સ્વરૂપ છે એમ કહે છે. એનો સ્વભાવ છે એ પરિણમ્યો છે, એ એનું સ્વરૂપ છે એમ કહે છે. આહાહા! સમ્યગ્દર્શન આત્મા અખંડ પૂર્ણાનંદ છે એમ જે ભાન થયું, શ્રદ્ધા થઈ, એ આત્માનું સ્વરૂપ ને સ્વભાવ જ છે એ તો. રાગ અને દયા, દાન ને વ્રત ને બધા વિકલ્પો, એ કાંઈ આત્માનું સ્વરૂપ નથી. સમજાણું કાંઈ? 'आतम सरूपसोई, मेरे घट प्रगटो बनारसी कहतु है।' મેરે જ્ઞાનમેં પૂર્ણ દશા પ્રાપ્ત થાવ સર્વજ્ઞપદ પૂર્ણ. એમ બનારસીદાસ સિદ્ધપદને આમંત્રણ આપે છે પોતામાં. આવો, સિદ્ધપદ પૂર્ણ થાવ.. થાવ.. છે ને અંદર એ? 'बनारसीदासजी कहते हैं कि वह सम्यग्दर्शन अर्थात् आत्माका स्वरूप मेरे हृदयमें प्रगट होवे'.. લ્યો, છઠ્ઠા શ્લોકનું સાતમું પદ થયું. હવે સાતમા શ્લોકનું આઠમું પદ.

अतः शुद्धनयायत्तं प्रत्यग्ज्योतिश्चकास्ति तत्।
नवतत्त्वगतत्वेऽपि यदेकत्वं न मुञ्चति॥७॥

આહાહા! અમૃતચંદ્રાચાર્યના કળશો. જીવકી દશા પર અગ્નિનું દૃષ્ટાંત. આઠમું. એ શ્લોકનું પદ છે ભાવાનુવાદ.

जैसैं तृण काठ बांस आरने इत्यादि और,
　　ईंधन अनेक विधि पावकमैं दहिये।
आकृति विलोकित कहावै आग नानारूप,
　　दीसै एक दाहक सुभाव जब गहिये॥
तैसैं नव तत्त्वमैं भयौ है बहु भेषी जीव,
　　सुद्धरूप मिश्रित असुद्ध रूप कहिये।
जाही छिन चेतना सकतिकौ विचार कीजै,
　　ताही छिन अलख अभेदरूप लहिये॥८॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : આરને=જંગલના. દાહક=બાળનાર. અલખ=અરૂપી. અભેદ=ભેદવ્યવહારથી રહિત.

અર્થ :–જેવી રીતે ઘાસ, લાકડા, વાંસ અથવા જંગલના અનેક ઇંધન આદિ અગ્નિમાં બળે છે, તેમના આકાર ઉપર ધ્યાન દેવાથી અગ્નિ અનેકરૂપ દેખાય છે, પરંતુ જો માત્ર દાહક સ્વભાવ ઉપર દૃષ્ટિ મૂકવામાં આવે તો સર્વ અગ્નિ એકરૂપ જ છે, તેવી જ રીતે જીવ (વ્યવહારનયથી) નવ તત્ત્વોમાં શુદ્ધ, અશુદ્ધ, મિશ્ર આદિ અનેકરૂપ થઈ રહ્યો છે, પરંતુ જ્યારે તેની ચૈતન્યશક્તિ પર વિચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે તે (શુદ્ધનયથી) અરૂપી અને અભેદરૂપ ગ્રહણ થાય છે. ૮

अर्थ :–जैसे कि घास, काठ, बांस वा जंगलके अनेक ईंधन आदि अग्निमें जलते हैं, उनकी आकृतिपर ध्यान देनेसे अग्नि अनेकरूप दिखती है, परंतु यदि मात्र दाहक स्वभावपर दृष्टि डाली जाय तो सब अग्नि एकरूप ही है; उसी प्रकार जीव (व्यवहारनयसे) नव तत्त्वोंमें शुद्ध, अशुद्ध, मिश्र आदि अनेकरूप हो रहा है, परंतु जब उसकी चैतन्यशक्ति पर विचार किया जाता है तब वह (शुद्धनयसे) अरूपी और अभेदरूप ग्रहण होता है।।८।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

પહેલી તો સમજણમાં વાંધા, હવે એને સમ્યક્ થાય કે દિ'? અરે! વાદ ને વિવાદ ને ઝઘડા. પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ શું કહે છે એની ખબર ન મળે. પોતાની કલ્પનાએ માને (કે) થઈ ગઈ અમને શ્રદ્ધા અને અમને થઈ ગયો ધર્મ. એમાં મંદિર કાંઈ બનાવે બે લાખ, પાંચ લાખ, દસ લાખનું અને દસ લાખ ખર્ચ્યા હોય કો'કે વળી એકવાર. હવે બે-પાંચ કરોડની મૂડી હોય તો દસ લાખ આપે. થઈ ગયો ધર્મ. ધૂળમાંય ધર્મ નથી સાંભળને! એ પોપટભાઈ! આહાહા! મંદિર કોણ બનાવતો હતો? કોણે બનાવ્યું છે? એ તો જડથી બન્યું છે. મંદિર જડસે બનતા હૈ પુદ્ગલસે. બનાવવાનો ભાવ જેનો હોય એની પાસે શુભરાગ હોય પુણ્યનો, તો એ પુણ્યભાવ છે. આહાહા! અંદર. આનંદ મંદિર.. આવે છેને ક્યાંક સ્તવનમાં. આનંદ મંદિર ખોલો... મંગળમય મંદિર ખોલો.. આવે છે. ભક્તિ કરે (પણ) અર્થ સમજે નહીં કાંઈ. આનંદમય મંગળ ખોલો. આત્મા આનંદ.. આનંદ.. આહાહા!

કહે છે, 'जैसैं तृण काठ बांस आरने इत्यादि, ईंधन अनेक विधि पावकमैं दहिये'.. છે ને? જૈસે કિ કાષ્ઠની અગ્નિ... કાષ્ઠની અગ્નિ લાકડાની, વાંસની, જંગલકે અનેક ઇંધન આદિ... ઓલો આવ્યોને आरने (શબ્દ) એનો અર્થ કર્યો. आरने એટલે જંગલ. 'ईंधन आदि अग्निमें जलते हैं, उनकी आकृति पर ध्यान देनेसे अग्नि अनेकरूप दिखती है'.. શું કહે છે? પાંદડા, લાકડા, છાણા, અડાયા. અગ્નિનો આકાર જુઓ તો ભિન્ન ભિન્ન લાગે, પણ એનો દાહક સ્વભાવ જુઓ તો દાહક.. દાહક.. દાહક.. દાહક.. દાહક એકરૂપ છે. દૃષ્ટાંત આપ્યો થોડો.

ઘાસ સળગેલું હોય, લાકડા સળગતા હોય, વાંસ હોય જંગલમાં અનેક. અગ્નિમેં જલતે હૈં. એની આકૃતિ એટલે બહારનો આકાર જુઓ તો લાકડાના આકારે અગ્નિ, આ આકાર, આકાર, આકાર, પાંદડાને આકારે અગ્નિ—એમ આકાર દેખાય પર્યાય ઉપર. उनकी आकृति पर ध्यान देनेसे अग्नि अनेकरूप दिखती है.. એ તો ઉપરના આકાર ભેદથી અગ્નિ ભિન્ન-ભિન્ન દિખતી—દેખાય છે. આહાહા! સ્વભાવ તો એકલો અગ્નિ દાહક.. દાહક.. દાહક.. દાહક.. દાહક.. દાહક. સમજાણું કાંઈ?

છાણા હોયને રોઢાં, સુકાઈ ગયેલા હોય એ અડાયા (શ્રોતા : અડાયાનો જુદો હોય). અડાયાનો જુદો આકાર હોય. અડાયા હોયને. અડાયા એટલે જંગલમાં અમથા પડ્યા હોય ને સુકાઈ ગયેલા હોય. બાઈયું લઈ આવેને સવારમાં. અને છાણાં એટલે ઘરમાં લાવીને કુંવર નાંખીને બનાવે. બળે તો એનો આકાર જુદો હોય, અડાયાનો જુદો હોય, કોલસાનો આકાર જુદો હોય, પાંદડાનો જુદો. આ છોતરાં શેરડીના એ બળે તો એનો આકાર જુદો હોય ઉપર આમ આકારથી.

એમ માણસ બળે તોય શું એનો આકાર જુદો હોય. સળગે બધું એ આમ. એ ઉપરથી એનો આકાર માણસ જેવો દેખાય અગ્નિનો, પણ એ અગ્નિનો ખરો સ્વભાવ નથી. અગ્નિનો તો દાહક સ્વભાવ જુઓ તો દાહક.. દાહક.. દાહક.. દાહક એકરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? કેટલા દાખલા સહેલા કરીને પણ એનું એકરૂપ સ્વરૂપ શું છે એ બતાવે છે. પરંતુ યદિ 'पावकमैं दहिये'.. એમ. દેખાય છે.

'आकृति विलोकित कहावै आग नानारूप, दीसै एक दाहक सुभाव जब गहिये'.. પણ અગ્નિ.. અગ્નિ.. અગ્નિ.. અગ્નિ.. અગ્નિ.. અગ્નિ, દાહક.. દાહક.. દાહક.. દાહક દેખો તો એકરૂપ અગ્નિ છે. એનો આકાર-બાકાર ગૌણ થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ? 'यदि मात्र दाहक स्वभाव पर दृष्टि डाली जावे तो सब अग्नि एकरूप ही है'.. અગ્નિ છે સૌ. આકાર તો વર્તમાન દશામાં ગૌણ થઈ જાય છે. 'तैसैं नवतत्त्वमैं भयौ है, बहु भेषी जीव'.. 'व्यवहारनयसे नवतत्त्वमें शुद्ध, अशुद्ध, मिश्र आदि अनेकरूप हो रहा है'.. સંવરરૂપ થાય, નિર્જરારૂપ થાય, મોક્ષરૂપ થાય, રાગરૂપ થાય, પુણ્યરૂપ થાય, આસ્રવરૂપ થાય, બંધરૂપ થાય, શુદ્ધરૂપ થાય, અશુદ્ધરૂપ થાય ને મિશ્ર—સંવર ને આસ્રવ.

'नवतत्त्व रूप भयो है बहु भेषी जीव'.. આવે છે ને 'સમયસાર'માં કે મોક્ષ પણ એક ભેખ છે. અવસ્થા છેને મોક્ષ, ગુણ નથી. સંવર, નિર્જરા પણ એક આત્માની વીતરાગી દશાની અવસ્થા છે. તો કહે છે, 'नव तत्त्वमैं भयौ है, बहु भेषी जीव'.. ઘણા ભેખ જાણે ધારણ કર્યા હોય. 'सुद्धरूप मिश्रित असुद्धरूप कहिये'.. કેટલીક પર્યાય નિર્મળરૂપે થાય, કેટલીક અવસ્થા

મલિનરૂપે થાય—એવા નવ પ્રકારે દેખાય. 'जाहीं छिन चेतना सकतिकौ विचार कीजै'.. પણ ચેતના.. ચેતના.. ચેતના.. ચેતના.. ચેતના.. ચેતના.. ચેતના જુઓ તો ત્રિકાળ એકરૂપ છે. સમજાય છે કાંઈ? ચેતન.. ચેતન.. ચેતન.. ચેતન.. ચેતન પૂર્ણ વિજ્ઞાનઘન, જ્ઞાનઘન.. જ્ઞાનઘન.. જ્ઞાનઘન.. જ્ઞાનઘન બધામાં જુઓ તો એકરૂપ છે. ઓલા ભેદો બધા ગૌણ થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ?

'ताही छिन अलख अभेदरूप लहियै'.. અંતર ચૈતન્યશક્તિનું સત્ત્વ દેખો તો તો છિન જે ક્ષણે જુઓ, 'अलख अभेदरूप'.. તે વખતે અલખ નામ ભગવાન આત્મા વિકલ્પથી લખ્યો ન જાય—જાણ્યો ન જાય, એવો સ્વસંવેદનથી જાણ્યો જાય એવો અલખ અભેદરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? જરીક કઠણ તો માર્ગ છે, પણ ભાઈ એને જરી અભ્યાસ ન મળે, નહીંતર ભાષા તો સાદી આવે છે. આમાં કાંઈ મોટી સંસ્કૃત વ્યાકરણ ભણ્યો હોય તો સમજાય એવું કાંઈ નથી.

વસ્તુ તરીકે.... અગ્નિને બળેલા લાકડા, પાંદડાને આકારે જુઓ તો આકૃતિ, આકૃતિ, આકૃતિ ભિન્ન ભિન્ન દેખાય. પણ અગ્નિ.. અગ્નિ.. અગ્નિ.. અગ્નિ.. દાહક.. દાહક.. દાહક દેખો તો એકરૂપ છે. તેમ આત્માને અજીવનો વિકલ્પ, જીવનો વિકલ્પ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરાની પર્યાયો— એમ દેખો તો નવરૂપે જાણે અવસ્થા છે એમ દેખાય. પણ વસ્તુ ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય.. ચૈતન્ય દેખો તો એકરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ, ભાષા અભેદ લીધી છેને અહીંયાં. 'चैतन्यशक्ति पर विचार किया जाता है तब वह (शुद्धनयसे) अरूपी और अभेदरूप'... અલખનો અર્થ અરૂપી કર્યો. અલખ છેને ત્યાં, એનો (અર્થ) અરૂપી કર્યો. અભેદરૂપ હોતા હૈ. એકરૂપ અરૂપી ભગવાન ધ્રુવ નિત્ય દૃષ્ટિમેં આતા હૈ—દૃષ્ટિમાં આવે એને આત્મા કહેવામાં આવે છે. આહાહા! વિશેષ કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં. ૧૯, મહા સુદ ૮, બુધવાર, તા. ૩-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૯, ૧૦ પર પ્રવચન

સમયસાર નાટક, જીવદ્વાર. આમાં જીવદ્વાર લખેલ છે પાને-પાને. પંડિતજી! ૯મું પદ થઈ ગયું. આઠમા શ્લોકનું નવમું પદ. હવે ૮મા શ્લોકનું ૯મું પદ. ૮મો શ્લોક. ૩૨ પાનું. છેને નીચે.

चिरमिति नवतत्त्वच्छन्नमुन्नीयमानं
कनकमिव निमग्नं वर्णमालाकलापे ।
अथ सततविविक्तं ´श्यतामेकरूपं
प्रतिपदमिदमात्मज्योतिरुद्योतमानम् ॥८॥

૯મો (પદ) આખો બાકી છે. ક્યો? આખો બાકી છે?

जैसें बनवारीमें कुधातके मिलाप हेम,
नानाभांति भयौ पै तथापि एक नाम है।
कसिकें कसौटी लीकु निरखै सराफ ताहि,
बानके प्रवान करि लेतु देतु दाम है॥
तैसें ही अनादि पुदगलसौं संजोगी जीव,
नव तत्त्वरूपमें अरूपी महा धाम है।
दीसै उनमानसौं उदोतवान ठौर ठौर,
दूसरौ न और एक आतमा ही राम है॥९॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–બનવારી=કુલડી. લીકુ=રેખા. નિરખ=જુએ છે. બાન=ચમક. પ્રવાન=અનુસાર, પ્રમાણે. ઉનમાન(અનુમાન)=સાધનામાં સાધ્યના જ્ઞાનને અનુમાન કહે છે, જેમ કે ધૂમાડાને જોઈને અગ્નિનું જ્ઞાન કરવું તે.

અર્થ :–જેમ સોનું કુધાતુના સંયોગથી અગ્નિના તાપમાં અનેકરૂપ થાય છે, પરંતુ તોપણ તેનું નામ એક સોનું જ રહે છે તથા શરાફ કસોટી ઉપર કસીને તેની રેખા જુએ છે અને તેની ચમક પ્રમાણે કિંમત દે–લે છે; તેવી જ રીતે અરૂપી મહા દીપ્તિવાળો જીવ

અનાદિકાળથી પુદ્‌ગલના સમાગમમાં નવ તત્ત્વરૂપ દેખાય છે, પરંતુ અનુમાન પ્રમાણથી સર્વ અવસ્થાઓમાં જ્ઞાનસ્વરૂપ એક આત્મરામ સિવાય બીજું કાંઈ નથી.

ભાવાર્થ :–જ્યારે આત્મા અશુભભાવમાં વર્તે છે ત્યારે પાપતત્ત્વરૂપ હોય છે, જ્યારે શુભભાવમાં વર્તે છે ત્યારે પુણ્યતત્ત્વરૂપ હોય છે અને જ્યારે શમ, દમ, સંયમભાવનામાં વર્તે છે ત્યારે સંવરરૂપ હોય છે, એવી જ રીતે ભાવાસ્રવ, ભાવબંધ આદિમાં વર્તતો તે આસ્રવ–બંધાદિરૂપ હોય છે તથા જ્યારે શરીરાદિ જડ પદાર્થોમાં અહંબુદ્ધિ કરે છે ત્યારે જડસ્વરૂપ હોય છે પરંતુ વાસ્તવમાં આ સર્વ અવસ્થાઓમાં તે શુદ્ધ સુવર્ણ સમાન નિર્વિકાર છે. ૯.

अर्थ :–जिस प्रकार सुवर्ण कुधातुके संयोगसे अग्निके तावमें अनेकरूप होता है, परंतु तो भी उसका नाम एक सोना ही रहता है तथा सर्राफा कसौटीपर कसकर उसकी रेखा देखता है और उसकी चमकके अनुसार दाम देता-लेता है; उसी प्रकार अरूपी महा दीप्तिवान जीव अनादिकालसे पुद्गलके समागममें नवतत्त्वरूप दिखता है, परन्तु अनुमान प्रमाणसे सब हालतोंमें ज्ञानस्वरूप एक आत्मारामके सिवाय और दूसरा कुछ नहीं है।

भावार्थ :–जब आत्मा अशुभभावमें वर्तता है तब पापतत्त्वरूप होता है, जब शुभभावमें वर्तता है तब पुण्यतत्त्वरूप होता है, और जब शम, दम, संयमभावमें वर्तता है तब संवररूप होता है, इसी प्रकार भावास्रव भावबंध आदिमें वर्तता हुआ आस्रव-बंधादिरूप होता है, तथा जब शरीरादि जड़ पदार्थोंमें अहंबुद्धि करता है तब जड़स्वरूप होता है; परन्तु वास्तवमें इन सब अवस्थाओंमें वह शुद्ध सुवर्ण समान निर्विकार है॥९॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

જરી સૂક્ષ્મ બાત છે. કહે છે કે ‘जैसैं बनवारीमैं कुधातके मिलाप हेम’–સોનું, સોનું. સોની છેને, એની કુલડી હોયને કુલડી. ક્યા કહતે હૈં વો? સોનું એમાં નાખીને અગ્નિના તાપ કરેને. ધરિયા. વો, વો, બસ વો. અહીંયાં છે નામ. ઉસમેં નામ હૈ ધરિયા. બનવારી એટલે ધરિયા. ધરિયા સમજતે હૈં ન? કુલડી, એમાં સોનું .... કુલડી કહે. એમાં અગ્નિનો તાપ આપેને. ‘जैसै बनवारीमैं कुधातके मिलाप हेम’.. સોનામાં કથીર અને ચાંદીનો ભાગ હોય છે. જ્યારે એને તાપ આપે છે ત્યારે ‘नानाभांति भयौ’.. સોનામાં અનેક પ્રકારના ભાગ પડે પર્યાયમાં. રંગમાં તેરવલું, ચૌદવલું, પંદરવલું, ... દેખાય છે. ‘तथापि एक नाम है’.. વસ્તુ તરીકે જુઓ તો સોનું.. સોનું.. સોનું.. સોનું.. સોનું.. આ તો દૃષ્ટાંત છે હજી હોં. ‘नानाभांति भयौ’.. એ સોનું કુલડીમાં અગ્નિના તાપને લઈને અનેક રંગ અવસ્થામાં આમ દેખાય ભિન્ન-ભિન્ન રંગના. ‘तथापि एक नाम है’.. વસ્તુ તરીકે જુઓ તો સોનું, સોનું, સોનું, સોનું, સોનું.

આ તો દૃષ્ટાંત છે હોં.

'कसिकैं कसौटी लीकु'.. શરાફ એનો લીક મારે, કસોટી કરે. લીકુ.. લીકુ છે ને. રેખા શું કહેવાય? રેખા કસોટી ઉપર... 'निरखै सराफ ताहि'.. શરાફ નિરખે કે આમાં કેટલા વલું છે? પંદરવલું, ચૌદવલું કેટલું થયું? એમ શરાફ દેખે. 'बानके प्रवान'.. એની ચમકના પ્રમાણમાં, સોનાના ચમકના પ્રમાણમાં 'लेतु देतु दाम है'.. પૈસા લે-દે. એની ચમકના પ્રમાણમાં દામ દે. કેટલાં વલો?

'तैसैं ही अनादि पुदगलसौं'.. હવે આત્મા... સિદ્ધાંત આવે છે. આ ભગવાન આત્મા અંદર શુદ્ધ આનંદકંદ ધર્મી. ધર્મ ચીજ કંઈ બહુ અલૌકિક છે. આ આત્મા આનંદસ્વરૂપ, સર્વજ્ઞ તીર્થંકરદેવ પરમાત્માએ આત્મા આનંદસ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ એને આત્મા કહ્યો છે. પણ અનાદિ પુદ્‌ગલના સંયોગથી... જેમ ઓલા કથીરના સંયોગથી સોનું તેરવલું, ચૌદવલું, પંદરવલું દેખાય છે, પણ સોનારૂપે દેખો તો સોનું.. સોનું.. સોનું.. સોનું સોળવલું જ છે. એમ આ ભગવાન આત્મા અતીન્દ્રિય જ્ઞાન ને આનંદની મૂર્તિ પ્રભુ આત્મા છે. એને પુદ્‌ગલના ને કર્મના સંયોગને લઈને નિમિત્તથી જીવ 'नवतत्त्वरूपमैं अरूपी महाधाम है'.. નવ તત્ત્વ, પર્યાયમાં નવ એવા ભેદ પડી જાય છે.

જીવ, આ અજીવ—તેનું જ્ઞાન, રાગના પરિણામ દયા-દાનના એ આસ્રવ, એ બંધ, રાગનો અભાવ થઈને સ્વભાવનો આશ્રય કરીને જેટલો સંવર નામ ધર્મ થાય એ પણ એક પર્યાય છે. શુદ્ધિની ઉત્પત્તિ થાય એ પર્યાય છે. શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય એ નિર્જરા પણ એક પર્યાય છે. શુદ્ધિની પૂર્ણતા થાય એ મોક્ષ પણ એક પર્યાય છે. પર્યાય એટલે અવસ્થા, અવસ્થા એટલે હાલત. (શ્રોતા : કૌનસી પર્યાયસે ચલતી હૈ?) કૌનસી પર્યાયસે ચલે ક્યા, અપને આશ્રયસે ચલતી હૈ. અહીં તો પર્યાય છે નવ પ્રકારે એટલી વાત છે. કર્મના સંયોગના નિમિત્તે પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ ને બંધ—મલિન પરિણામના પ્રકાર દેખાય છે અને એનો અભાવ થઈને નિર્મળ સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ એવી પર્યાય દેખાય છે. પર્યાયમાં નવ તત્ત્વ દેખાય છે એમ કહે છે, વસ્તુમાં નહિ. સમજાય છે કાંઈ?

'नवतत्त्वरूपमैं अरूपी महाधाम है'.. જેમ એ સોનામાં તેરવલું, ચૌદવલું એવું સંયોગને લઈને એને નાનાભાંતિ અનેક પ્રકાર દેખાય છે. સોના, સોના તરીકે દેખો તો સોનું.. સોનું.. સોનું.. સોનું.. સોનું.. સોનું શુદ્ધ જ છે. એમ આત્મા જેને ધર્મ કરવો છે એને શું થાય? આહા! એને અંદરમાં પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પો ઉઠે, એ પણ એની દશામાં દેખાય છે. એનો અભાવ થઈને સંવર, નિર્જરા ને શુદ્ધિ—સંવર, નિર્જરા ને મુક્તિ એવી દશા પણ દેખાય છે. એવા 'नवतत्त्वगतत्वेऽपि'.. અરૂપી મહાધામ, વસ્તુ તરીકે જુઓ તો ચૈતન્યઘન

આનંદકંદ અરૂપી એકરૂપ છે. ધર્મ ભારે આકરો! સમજાય છે કાંઈ?

ભગવાન આત્મા અંદર સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર પરમેશ્વરે કેવળજ્ઞાનીએ જોયો, એ આત્મા કહ્યો. તે આત્મામાં, સોનાને જેમ કથીરના સંગથી ભિન્ન ભિન્ન દશા તેમાં દેખાય છે, એમ ભગવાન આત્મામાં કર્મના નિમિત્તના સંબંધ ને અસંબંધમાં અધર્મની દશા અને ધર્મની દશા.. આ બે પ્રકાર આવી ગયા લ્યો, એમ દેખાય છે નવ. અધર્મદશામાં પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ ને બંધ. ધર્મની દશામાં સંવર, નિર્જરા ને મોક્ષ. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

પણ વસ્તુ તરીકે જુઓ (તો), ચૈતન્યધામ આનંદકંદ એકરૂપ વસ્તુ છે. એની દૃષ્ટિ કરતા સમ્યગ્દર્શન અને ધર્મ થાય (છે). ભારે આકરું કામ ભાઈ આ તો! ધર્મ બહારથી થતો, એ બધું અટકી ગયું. ધૂળેય નહોતો થાતો, માનતો એ અજ્ઞાની. વસ્તુ પોતે સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સત્ નામ શાશ્વત, જ્ઞાન અને આનંદ એવું એનું ત્રિકાળી સ્વરૂપ છે. એ સ્વરૂપમાં કર્મના સંબંધે નવ પ્રકારની દશાઓ ભેદરૂપ દેખવામાં આવે છે. છતાં તેને એકરૂપ જુઓ તો એમાં ભેદ છે નહીં. કહો, સમજાય છે કાંઈ? શું કહે છે આવો ધર્મ? હાથ આવવો મુશ્કેલ પડે. આહાહા!

કહે છે કે 'नवतत्त्वरूपमैं अरूपी महाधाम है'.. અખંડ આનંદકંદ.. શુદ્ધ જ્ઞાન ને આનંદ.. આનંદ.. આનંદ.. આનંદ.. આનંદ.. આનંદ ને જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. અનાદિ અનંત એનું જ્ઞાન અને આનંદ સ્વરૂપ એકરૂપ છે. પર્યાયમાં એના નવ પ્રકાર દેખાય (છે), એ વ્યવહાર છે. નિશ્ચય આ છે. પોપટભાઈ! ભારે વાત ભાઈ! ધર્મ કરવો હોય એને, આ ચોરાશીના અવતારના જન્મમરણનો દુઃખોનો નાશ કરવો હોય એને, શું કરવું એ કહે છે. એ અખંડ અભેદ ચૈતન્યમૂર્તિ.. છે, છે ને છે. આનંદ.. આનંદ.. આનંદ.. આનંદ અતીન્દ્રિય આનંદ હોં. બહારના બધા માને છે કલ્પનાએ, એ તો કલ્પના મૂઢ છે. પૈસામાં સુખ છે ને ધૂળમાં સુખ છે. જેઠાલાલભાઈ! પૈસા-બૈસામાં સુખ છે એમ માને છેને બધા? પાંચ–પચાસ લાખ થાય ત્યાં સુખી છીએ, ધૂળેય નથી. દુઃખના દાળીયા છે, સાંભળને! ખબર ક્યાં છે એને ભાન વિના.

કહે છે કે એવી કલ્પના ભલે આ વિકારની હો, પણ એ કંઈ વસ્તુનું ત્રિકાળી સ્વરૂપ ન થઈ જાય. આહાા! અને એ વિકારના પ્રકાર પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ અને બંધ. અને તે અવિકારની અવસ્થા ટળીને સ્વભાવનો આશ્રય કરી એકરૂપ અખંડાનંદ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, આહાહા! એમાં ધીરજથી અંતરનો આશ્રય ને અવલંબન લેતા જે ધર્મની દશા પ્રગટ થાય, એના ત્રણ પ્રકાર—સંવર એટલે શુદ્ધિની ઉત્પત્તિ, નિર્જરા એટલે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ, મુક્તિ એટલે શુદ્ધિની પૂર્ણતા. પણ એ નવ પર્યાયો વ્યવહાર છે. આહાહા! શેઠ! આ તમારા

વ્યવહારના ધંધાની વાત નથી આ. (શ્રોતા : એ તો આત્માની બહાર છે.) દૂર રહ્યું? આ બીડી-બીડીના વ્યાપારનું કાંઈ ઘણું દૂર રહી ગયું, કહે છે. આહાહા! બલુભાઈ! આ તમારા દવા-બવાના ધંધાની ક્રિયા તો જડમાં ગઈ પરમાં. આત્મામાં વ્યવહારેય નથી, એમ કહે છે. આહાહા!

આત્મા અંદર વસ્તુ, તીર્થંકરદેવ કેવળજ્ઞાની પરમાત્મા ત્રિલોકનાથે જે પ્રસિદ્ધ કરીને જગત પાસે બતાવ્યો, એ આત્મા અંદરમાં (એકરૂપ છે.) વર્તમાનદશા ને અવસ્થાથી જોઈએ તો તેમાં તે નવ પ્રકારની દશારૂપે હોય એમ દેખાય છે. પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ. પણ જો એનું એકરૂપ જુઓ તો ત્રિકાળ જ્ઞાયક, જ્ઞાયક (છે). જેમ સોનામાં કથીરના નિમિત્તે.... અગ્નિનો તાપ દેતા કથીર ઘટતું જાય, સોનું નિર્મળ થતું જાય, એવા ભેદ પડે એની દશામાં. પણ સોના તરીકે જુઓ તો સોનું, સોનું, સોનું એકરૂપે (છે.) સમજાણું કાંઈ?

એમ ભગવાન આત્મા અંદર વસ્તુ અનંત અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, સમાધિ, સુખથી બિરાજમાન પ્રભુ છે. એવો આત્મા એને અનાદિના કર્મના નિમિત્ત પદાર્થના સંબંધમાં દયા, દાન, વ્રત આદિના વિકલ્પો, હિંસા, જૂઠું, ચોરીની વિકલ્પ વૃત્તિઓ—એમાં અટકવું એવો બંધ અને બે પુણ્ય-પાપ થઈને આસ્રવ—એવી દશાઓ એની વિકારની દેખાય છે. અને જ્યાં સુધી પૂર્ણ સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી એને શુદ્ધિ, ધર્મની શુદ્ધિ, શુદ્ધિની વૃદ્ધિ પણ દેખાય છે, પૂર્ણ શુદ્ધ થઈ જાય તો મોક્ષ. એ બધી દશાઓ વ્યવહારથી પર્યાયમાં—અવસ્થામાં દેખાય છે, પણ વસ્તુ તરીકે ત્રિકાળ જુઓ તો એમાં એકરૂપ દશા છે. સમજાણું કાંઈ?

આ માર્ગ છે. માણસને સાંભળ્યું ન હોય એટલે એને થઈ જાય કે આ તે કેવો ધર્મ હશે? આ જૈનધર્મ હશે આ? એય બલુભાઈ! આ અપવાસ કરવા હોયને.. વર્ષીતપ કરી નાંખે, ફટ દઈને બાર મહીના કરી નાંખ્યા, લ્યો. કાંઈ એમાં સમજવાનું હતું? એ વખતે એને થયું કે આ કંઈક બીજું કર્યું છે ને માર્ગ છે બીજો. (શ્રોતા : ....) લખાયને.. આ શું લખાય? આત્મા શું છે એનું ભાન થયું એનું લખવું શું? આહાહા! ચોરાશીના અનંતકાળના અવતાર એમાં એને કર્મના સંબંધે.... અહીં તો સંવર આદિ લેવું છે, ઓલા અનાદિના નવ છે તે ઓલામાં—બીજામાં ગયા. એ બીજામાં ગયા. કહો, સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો કહે છે કે એના વસ્તુમાં બે ભાગ, આત્મામાં હોં. પર, પરમાં રહી ગયું. કર્મ, કર્મમાં અને શરીર, શરીરમાં, એ કાંઈ આત્મામાં છે નહીં. હવે આત્મામાં બે ભાગ. એક એની દશાના ભાગમાં—હાલત અવસ્થાના ભાગમાં નવ પ્રકાર દેખાય. 'હું જીવ છું'

એવો વિકલ્પ, અજીવ છે એ મારામાં નથી એવું જ્ઞાન વિકલ્પ, પુણ્ય-પાપની વૃત્તિઓ, એ બે થઈને આસ્રવ, બે થઈને અટકેલો બંધભાવ. એ વિકારી દશા થઈ. એ દશાઓ છે, કોઈ ત્રિકાળી સ્વરૂપ નથી. એ દશાનો અભાવ (ને) શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ આનંદકંદ પ્રભુ વસ્તુની દ્રષ્ટિ કરતાં જે દશામાં ધર્મની દશા પ્રગટ થાય એ પણ વ્યવહાર છે. નવી થઈને! અવસ્થા છે ને! એ તો કાંઈ ત્રિકાળી રૂપ નથી.

ફરીને કહીએ. ઠીક કહ્યું એ સારું કર્યું. પૂછવા જેવું છે આ, તાંબાના વાસણ કરતાં.. તાંબાનું કે જે હોય એ. આ આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય ધાતુ આનંદમૂર્તિ ત્રિકાળી છે, એની દશામાં—હાલતમાં પુણ્ય ને પાપના ને આસ્રવ-બંધ આદિ અવસ્થા થાય તે એની દશામાં છે, એ વ્યવહાર છે. હવે ત્રિકાળી જ્ઞાયક ચિદાનંદ ધ્રુવ ધાતુ ધ્રુવ-ધ્રુવ અવિનાશી એમ ને એમ રહે છે એની દ્રષ્ટિ કરતાં એની દશામાં શુદ્ધિરૂપી ધર્મ શાંતિનો, આનંદનો શુદ્ધ અંશ આવે, પણ એ વ્યવહાર છે. આમાં વ્યવહાર તો ક્યાં ગયો તમારો બીડીઓનો ને વિકલ્પનો વ્યવહાર.

એક ફેરી વાત થઈ'તીને. ભાઈ! ઓલા જેસીંગભાઈના દીકરા મંગળભાઈને? હા. મંગળભાઈ કહે, 'મહારાજ! તમે વ્યવહાર(ની ના પાડો), પણ અમારે વ્યવહાર કરવો ના પડે? રોગ થાય તો દવા ન લાવવી?' લ્યો. અરે! પણ શું તમે વાત કરો છો? એની અહીંયાં વાતેય ક્યાં છે વ્યવહારની? મિલમાલિક છે ને? જેસંગભાઈ હતાને મિલમાલિક. અત્યારે તો આઠ કરોડ—દસ કરોડ છે. એનો બાપ હતા શાંતિલાલ, એના બાપ હતા જેસંગભાઈ. જેસંગ ઉજમશી. .... ભાવનગર આવે ત્યારે અહીં આવે. પણ શેઠિયા પૈસાના... ભાન વિના કાંઈ ન મળે. શેઠિયા તો મોટા મૂરખ હોય. એય!

આમ પૂછે હોં. કહે, 'વ્યવહારની ના પાડો છો. વ્યવહાર નહીં, વ્યવહાર નહીં. તો અમારે રોગ થાય તો દવા કરવી કે નહિ? એ વ્યવહાર (કરવો) નહીં?' પણ એ વ્યવહારની વાત ક્યાં છે અહીંયાં? (શ્રોતા : એ તો જડનો વ્યવહાર). એ તો બીજી વાત થઈ ગઈ. આત્મા ને એને તો સંબંધ જ નથી કાંઈ. આ તો આત્મામાં સંબંધવાળી દશાને વ્યવહાર કહે છે. એ લોકો કહે એ વ્યવહાર જ નથી. કહો, સમજાણું? આ બહારના વ્યવહારની વાત નથી. (શ્રોતા : બાપ ને દીકરાનો વ્યવહાર...) બાપને દીકરો કેવો ને (દીકરાને) બાપ કેવો? માળા ધૂળેધૂળ.. કંઈ હતા કે દિ?

અહીં તો આત્મા વસ્તુ છે. પદાર્થ છે કે નહીં? આત્મા એક વસ્તુ છે કે નહિ? અને છે તો એ ત્રિકાળી છે કે નહિ? તો ત્રિકાળી જે વસ્તુ છે. છે તેની ઉત્પત્તિ નહિ, છે તેનો નાશ નહિ ને છે તે સ્વભાવ વિનાની વસ્તુ હોય નહિ. એવું ત્રિકાળી સ્વભાવવાળું તત્ત્વ એને દ્રવ્ય

કહેવાય કે વસ્તુ કહેવાય, એ નિશ્ચય કહેવાય અને એની દશામાં—હાલતમાં—વર્તમાન પર્યાયમાં—વર્તમાન ભેદની દશામાં પુણ્ય—પાપ, આસ્રવ, બંધ એ વિકારી દશા એ વ્યવહાર, એ અસદ્‌ભૂત વ્યવહાર. ભાઈ! આહાહા! અને ભગવાન આત્મા વસ્તુ તરીકે ત્રિકાળી આનંદનો ધામ એમાં અંતર એકાગ્ર થતાં—વસ્તુમાં એકાગ્ર થતાં, જે ધર્મની શાંતિ ને આનંદની દશા, સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન થાય તે સદ્‌ભૂત વ્યવહાર છે. એક સમયનો પર્યાય પણ ભેદવાળો વ્યવહાર છે. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ? ધર્મી જીવને નવના ભેદો તે હેયપણે છે. આહાહા! બહુ ઝીણું! એકરૂપ ભગવાન ધ્રુવ નિત્ય અવિનાશી આત્મા એ આદરણીય ને ઉપાદેય છે. આહાહા! શું થાય? કોઈ દિ' એ નજરે ગયો નથી, એ માર્ગમાં ગયો નથી, એ માર્ગ કેવો એની એને ખબરું ન મળે. આ બધા રખડવાના રસ્તાના ડાહ્યા થઈ ગયા બધા. આહાહા!

ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા એમ ફરમાવે છે કે ભાઈ! તારામાં બે પ્રકાર હોં. પરને લઈને નહિ ને પરમાં નહિ. ભાઈ! આંહીં તો પરને લઈને નહિ એમ સિદ્ધ કરવાનું છે પાછું. તારી દશામાં જ તારે કારણે પુણ્ય-પાપના ભાવ (થાય) એ આસ્રવ ને બંધ. તારે કારણે અંદર સ્વભાવમાં આશ્રય થઈને સંવર, નિર્જરા ને મુક્તિ—શુદ્ધિ, શુદ્ધિની વૃદ્ધિ ને પૂર્ણ શુદ્ધિ તારી પર્યાયમાં તારે કારણે, પણ એ નવેય વ્યવહાર છે. આદરણીય નથી, હેય છે. આહાહા! ભારે વાત ભાઈ! છે ખરું, પણ નથી એમ નહિ. નવ પ્રકાર છે ખરા.

છેને જુઓ. નવ તત્ત્વરૂપેત્... નવ તત્ત્વરૂપ અવસ્થામાં છે. અરૂપી મહા ધામ આનંદકંદ પ્રભુ એકરૂપ જોતાં, જેમ સોનું, સોનું, સોનું, સોળવલું, સોળવલું, સોળવલું, સોળવલું, સોળવલું એકરૂપ દેખાય, એમ ભગવાન આત્મા... આ તે શું છે આત્મા એ સાંભળ્યું ન મળે. હું કોણ એના ખબર વિનાની વાતો બધી. આહાહા! ક્યાં પહોંચવું ને ક્યાં જાવું ને કેમ થાવું (એની) ખબરું ન મળે અને આ જિંદગી એમને એમ વ્યર્થ કરી ખતમ ધૂળધાણી. કાંઈ મેળવ્યું હોય પાંચ-પચાસ લાખ એ તો પૂર્વના પુણ્ય બળી ગયા ત્યારે આવ્યું છે, એ કાંઈ પુરુષાર્થથી આવ્યું નથી. બલુભાઈ! એમ હશે? પૂર્વના પુણ્યની નોટ જે પડી છે એ બળે છે ત્યારે દેખાય છે કે આ કરોડ-બે કરોડ આવ્યા. આવ્યા એટલે એના ઘરમાં નથી આવ્યા, ત્યાં છે નજીકમાં એટલું. એની પાસે આવ્યું શું? કે મારા એ મમતા. આહાહા!

કહે છે, અહીંયાં તો જ્ઞાનીની વાત છે હોં. ધર્મીને પણ જ્યાં સુધી પૂર્ણ શુદ્ધતા—પરમાત્મા દશા—મુક્તિ ન થાય ત્યાં સુધી એની દશામાં પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ દશા વિકલ્પ હોય છે અને પૂર્ણ શુદ્ધિ ન થાય ત્યાં સુધી આત્મા ત્રિકાળી વસ્તુના આશ્રયે શુદ્ધતાના, નિર્વિકલ્પતાના, આનંદના અંશો જે પ્રગટે છે એ હોય છે. અને પૂર્ણ આનંદની

દશા પ્રગટે તે મુક્તિ એ પણ હોય છે. પણ એ બધો વ્યવહાર છે. ભેદ પડ્યોને માટે વ્યવહાર છે. (શ્રોતા : પૂર્ણદશા એ વ્યવહાર?) ક્યા કહતે હૈં? એ વ્યવહાર. પર્યાય છે ને. સિદ્ધપદ, મોક્ષપદ અવસ્થા છે. સાદિ-અનંત અવસ્થા છે, એ કાંઈ ત્રિકાળી વસ્તુ નથી. સમજાણું કાંઈ?

અહીંયાં તો કહે છે.. આરે! આ કેવો ધર્મ માળો હશે આ! નવા માણસને તો એવું લાગે કે એ કરતાં તો આ કરીએ, કરો, કરો, માથાકૂટ કરીએ છીએ, મરો, કરો ને મરો. અરે ભગવાન! ધર્મને નામે પણ ઉંધું વેતરાઈ ગયું છે આખું. આત્મા પ્રભુ વસ્તુ તરીકે, ધ્રુવ તરીકે અનાદિ અનંત એકરૂપ વસ્તુ છે. એની દૃષ્ટિ કરતાં એના સન્મુખ થઈને પર્યાય રાગાદિથી વિમુખ થઈને અંતરની દૃષ્ટિ કરે, ત્યારે તેને ધર્મની પહેલી દશા સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, સ્થિરતા, શાંતિ, આનંદ એ શરૂઆત થાય છે. પણ છે એ વ્યવહાર, ત્રિકાળી રૂપ નથી. સમજાણું કાંઈ? અને પૂર્ણ નિર્મળતા થાય.. એ તો શરૂ થઈને પૂર્ણ નિર્મળ (દશા), એ કાંઈ ત્રિકાળી વસ્તુ નથી. મુક્તિ કાંઈ ત્રિકાળી વસ્તુ નથી. પોતે ત્રિકાળી છે તો મુક્તસ્વરૂપ જ છે વસ્તુ તરીકે, પણ એની દશામાં મુક્તિ સિદ્ધપદ થાય તે તો નવું છે. અને નવું છે માટે તે અવસ્થા છે. અવસ્થા માટે તે ત્રિકાળીનો એક ભેદ ભાગ છે આહાહા! ભારે વાત ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, જેમ સોનાને એ કુલડીમાં અગ્નિનો તાપ દેતા, એને સોનાની વર્તમાન દશામાં અનેક રંગો દેખાય છે. એની અવસ્થામાં રંગ દેખાયને લાલ, પીળો, રાતો. એમ ભગવાન આત્મામાં કર્મના નિમિત્તના સંબંધમાં.... એ સંબંધ તૂટે તો એનો સંબંધ હતો, એમ એનો અર્થ છે. સંબંધમાં જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, પુણ્ય એનો પર્યાય વિકલ્પ છે અને એનો સંબંધ તૂટીને સ્વભાવનો આશ્રય લઈને ધર્મની શરૂઆત ને દશાના સ્વાદમાં આનંદ પ્રગટ થાય, એ પણ શરૂઆત થઈ અને એની વિશેષ શુદ્ધિ થાય એ વૃદ્ધિ થઈ, પૂર્ણ શુદ્ધિ થાય એ મુક્તિ થઈ. પંડિતજી! ભારે વાત ભાઈ! આવો ધર્મ માળો, કહે, ભેજામાં પેસવો કઠણ પડે. અરે ભગવાન! બાપુ! સાંભળ્યું નથી. વાત એમ છે હોં. આહાહા! એના ઘરની શું ચીજ છે? સાંભળ્યા વિના રખડીને મરી ગયો ચોરાશીના અવતારમાં. બહારમાં ડાહ્યાના દિકરા મોટા કહેવાય. વાતો કરવા બેઠો હોય ત્યાં ઉપરથી અલકમલકની ઉપાડે. અલકમલકની, પણ પોતાની શું છે એની ખબરું (નથી.) આહાહા!

કહે છે, ભગવાન! એકવાર સાંભળ તો ખરો. તારામાં એક દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ તરીકે છે અસ્તિ અને તારામાં એક અવસ્થા તરીકે છે અસ્તિ, હાલત તરીકે. એક વસ્તુ તરીકે અને એક દશા તરીકે. એ દશાના પ્રકાર નવ. જીવ, અજીવ... વિકલ્પ ઉઠેને એટલે નવ પ્રકાર. એ વ્યવહાર છે કેમ કે ભેદરૂપ પ્રકાર છે માટે. એ અનાદિ અનંત વસ્તુ નહીં. આહાહા! પણ

'नवतत्त्वरूपमैं अरूपी महाधाम'.. જુઓ ભાષા લીધી છે. આહાહા! મહાધામ.. ભગવાન આત્મા મોટો આનંદનું ધામ છે. અવિનાશી વસ્તુ છે.. છે.. છે.. છે.. છે.. છે.. છે.. છે.. એવું અવિનાશી આનંદ અને જ્ઞાનનું ધામ એ એકરૂપ છે, એ નિશ્ચયનો વિષય છે. એ ખરેખર વિષય છે. છે એમાં જુઓ? 'जिस प्रकार सुवर्ण कुधातुके संयोगसे अग्निके तावमें अनेकरूप होता है, परंतु तो भी उसका नाम एक सोना ही रहता है तथा सर्राफ कसौटी पर कसकर उसकी रेखा देखता है और उसकी चमकके अनुसार दाम देता-लेता है'.

એમ અરૂપી મહા દીપ્તવાન જીવ, ભગવાન ચૈતન્ય ચમત્કાર ભગવાન આત્મા.. આરે, આરે! અરૂપી મહા દીપ્તવાન ભગવાન અંદર ચૈતન્યના નૂરનું પૂર, ચૈતન્યના પ્રકાશનો નૂર—તેજ ભગવાન છે. કોણ જાણે ક્યાં હશે? તું છો એવો, સાંભળને! 'महा दीप्तवान जीव अनादिकालसे पुद्गलके समागममें नवतत्त्वरूप दिखता है'.. ભેદરૂપ દિખે, 'परंतु अनुमान प्रमाणसे सब हालतोंमें ज्ञानस्वरूप एक आत्मरामके सिवाय....' અહીં અનુમાન લીધું ભાઈ! અનુમાન. અનુમાન પ્રમાણથી જુઓ તો બધી દશામાં જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન દીપ્તિમાન, ચમક જ્ઞાનની ચમક, આનંદની ચમક એ એકરૂપ ત્રિકાળ છે. સમજાણું કાંઈ?

ઓલા તો કહે કે દયા પાળો, વ્રત કરો અને અપવાસ કરો. બલુભાઈ! જાઓ, કલ્યાણ થઈ જશે. વર્ષીતપ કરો, કલ્યાણ થઈ જશે. તે આ મફતના કરતા હશે આ બલુભાઈ જેવા માણસ તે? પૈસાવાળા માણસ આ. વર્ષીતપ કર્યું'તું ખબર છેને? એની પાત્રતા હતી એટલે વાત રુચી ગઈ આ. ભાઈ! માર્ગ તો આ જ છે. જેઠાલાલભાઈ! આવો માર્ગ છે તેને સમજમાં તો લે. આહાહા! અરે! ક્યાં એને જાવું? ક્યો માર્ગ એનો? ક્યાં અટકીને પડ્યો ને રહ્યો. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, ભાઈ! તું એકરૂપ ત્રિકાળી દ્રવ્ય છો. વસ્તુ છોને, વસ્તુ છોને, અવિનાશી છોને. એની દશામાં ભલે નવ પ્રકાર—હું જીવ છું ને આ અજીવ છે એવા દેખાય નવ પ્રકાર. પ્રકાર હોવા છતાં એ તો દશાના—હાલતના પ્રકાર છે. એ તો વ્યવહારનો વિષય છે, વર્તમાન નયનો વિષય છે. ત્રિકાળીનયથી જોઈએ અંદર એકરૂપ ચિદાનંદ ચિત્, ચિત્શક્તિનો ચમત્કાર, એકલો ચિત્શક્તિનો ચમત્કાર, ચિત્શક્તિનો ચમત્કાર ત્રિકાળ છે. આહાહા! ભારે વાત ભાઈ!

'दीसै उनमानसौं उदोतवान ठौर ठौर'.. ઠૌર ઠૌર—ઠેકાણે ઠેકાણે જુઓ તો રાગને જાણનાર, શરીરને જાણનાર, જાણનાર, જાણનાર, જાણનાર છે, એમ કહે છે. उनमानसौं उदोतवान ठौर ठौर'... જ્યાં જ્યાં જુઓ ત્યાં ચૈતન્યના ચમત્કારથી જાણનાર છે એ તો. આહાહા! એ રાગય જાણનાર, આસ્રવનેય જાણનાર, સંવરનેય જાણનાર, નિર્જરાનેય

જાણનાર, મોક્ષનેય જાણનાર. આહાહા! જાણનાર, જાણનાર.. ઠૌર ઠૌર. ભગવાન આત્મા જ્ઞાતાદૃષ્ટા ચિદ્ઘન. उनमानसौं उदोतवान ठौर ठौर'.. अनुमान प्रमाणसे सब हालतोंमें ज्ञानस्वरूप एक आत्मरामके सिवाय दूसरा कुछ है नहि.. ત્રિકાળ જોતાં જ્ઞાન.. જ્ઞાન.. જ્ઞાન. એમાં ભેદ-બેદ હૈ (નહિ). આહાહા! કઠણ પડે માણસને. કોઈ દિ' અભ્યાસ ન મળે, સાંભળ્યું નથી. જાતને કદી જોઈ નથી, પણ જોવું કેમ એની ખબરું નથી. સમજાણું કાંઈ?

'एक आत्मरामके सिवाय और दूसरा कुछ नहीं है'.. એકરૂપ ચિદ્ઘન પ્રભુ, અતીન્દ્રિય અમૃતનો સાગર એકરૂપ અનાદિ-અનંત, એમાં કોઈ બીજી ચીજ છે નહિ. શરીર, વાણી તો નથી, કર્મ નથી, પૈસા નથી, આબરૂ નથી બહારની, એ ધૂળમાં ગઈ બહારમાં. પણ એમાં આ નવ ભેદેય નથી, એમ કહે છે. આહાહા! કહો, સમજાણું કાંઈ? માખણ છે વીતરાગદર્શનનું. 'दूसरौ न और एक आतमा ही राम है'.. આતમરામ.. આતમરામ.. આતમરામ ભગવાન આનંદ.. આનંદ.. આનંદ.. આનંદ.. અતીન્દ્રિયનું ઢીમ, અતીન્દ્રિય આનંદનું ઢીમ, અતીન્દ્રિય જ્ઞાનનો ખજાનો એકરૂપ ત્રિકાળ છે. શું કહેવા ખજાનો કહે છે? સમજાણું કાંઈ? આહાહા! પર્યાય તારો વ્યવહાર અને દ્રવ્ય તારો નિશ્ચય, એમ કહે છે. આહાહા! પંડિતજી! આ સંવર, નિર્જરા, મોક્ષને વ્યવહારમાં નાખ્યા. ભેદ છેને ભેદ (માટે) વ્યવહાર (કહ્યા) છે. આહાહા!

ભાવાર્થ : 'जब आत्मा अशुभभावमें वर्तता है तब पापतत्त्वरूप होता है'.. ખુલાસો કર્યો છે. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયવાસના એમાં હોય તો પાપતત્ત્વ છે. શુભભાવમેં વર્તે. દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા, નામસ્મરણ એ પુણ્યભાવ છે. 'और जब शमदम संयमभावमें वर्तता है तब संवर है'.. અંતરમેં—અંતરમાં રાગથી હઠીને સ્વભાવ તરફની એકાગ્રતા થાય ત્યારે તેને સંયમરૂપી સંવર છે. શમ—સમતા. જેવો એનો વીતરાગસ્વભાવ છે આત્માનો, એવો જ વીતરાગસ્વભાવ દશામાં પ્રગટ કર્યો એનું નામ સમતા, એનું નામ અતીન્દ્રિયમાં આવ્યો એટલે ઇન્દ્રિયનું દમન. સંયમ—એ સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા થઈ એ સંયમભાવ તબ સંવર હોતા હૈ. સંવર નામ આવરણનો અભાવ, કર્મનો એને અભાવ થાય છે.

'इसी प्रकार भावास्त्रव भावबंध आदिमें वर्तता हुआ'.. એમ પુણ્ય-પાપમાં વર્તતો અને પુણ્ય-પાપમાં અટકતો. ભાવાસ્રવ એટલે પુણ્ય-પાપના વિકલ્પમાં વર્તતો. અને પુણ્ય-પાપના રાગમાં અટકતો એ ભાવબંધ. ભાવાસ્રવ ને ભાવબંધ. મ્હો-માથું હાથ આવે એવું એમાં ક્યાંય છે નહીં. 'वर्तता हुआ आस्त्रव बंधादिरूप होता है'.. પર્યાયમાં—અવસ્થામાં પુણ્ય-પાપના ભાવમાં વર્તે, પુણ્ય-પાપમાં અટકે ત્યારે આસ્રવ-બંધરૂપ થાય છે. આહાહા!

'तथा जब शरीरादि जड़ पदार्थोंमें अहंबुद्धि करता है'.. શરીર આદિ હું, હું, હું એમ કરે ત્યારે અજ્ઞાનથી જડ માને પોતાને. શરીર મારું, પૈસા મારા, ધૂળ મારી, આ માટી

ધૂળ. આહાહા! પણ પૈસા હોય તો આ બધું થાય, ખર્ચ થાય લ્યો. આ જમણ-બમણ ક્યાંથી થાય, પૈસા ન હોય તો? ગરીબ માણસ કરી શકે? કહો, શેઠ! પૈસાના કારણે પૈસા આવે, પૈસાને કારણે પૈસા (જાય). આત્મા કાંઈ કરી શકે નહિ પરનું. આહાહા! અરેરે! એક આંખની પાંપણ ફરે એને આત્મા કરી શકે નહિ. એ તો જડની દશા છે. અહંકાર કરે. એમ છેને જુઓ! અહંબુદ્ધિ કરતે હૈં. હું આ કરું છું આનું હું કરું છું. હું આનું કરું છું. 'तब जड़ स्वरूप होता है'.. જડસ્વરૂપ નામ હું જડ છું એમ માને છે, એમ. પર્યાયમાં જડબુદ્ધિ થઈ ગઈને. આહાહા! શરીર હું, રાગ હું, પુણ્ય હું, પાપ હું—એ તો અચેતનબુદ્ધિ થઈ. આહાહા!

'परंतु वास्तवमें सब अवस्थाओंमें'.. પણ ખરેખર તો બધી દશાઓમાં 'वह शुद्ध सुवर्ण समान निर्विकार है'.. વસ્તુ તરીકે જુઓ તો નિર્વિકારી છે. સોનાના ભેદો ન જોતાં સોનું, સોનું જુઓ તો ભેદ વિનાની ચીજ છે. તેમ આત્માના આવા ભેદ ન જોતાં, ત્રિકાળી વસ્તુ જોતાં તે ચૈતન્યધામ આનંદકંદ છે, નિર્વિકારી છે. એટલે એમાં કાર્ય એવા શુદ્ધ અને અશુદ્ધના કાર્ય એમાં છે નહિ. આહાહા! ભારે આવું તે શું હશે? એ આતમરામ દશામાં ભેદમેં વર્તે, વસ્તુએ અભેદ વર્તે. આવો છે કહે છે. સમજાણું કાંઈ? નિર્વિકાર છે સુવર્ણસમાન. હવે આવ્યું લ્યો અનુભવકી દશામાં સૂર્યનું દૃષ્ટાંત. ૯મું, ૯મું છે ને.

उदयति न नयश्रीरस्तमेति प्रमाणं
क्वचिदपि च न विद्मो याति निक्षेपचक्रम्
किमपरमभिदध्मो धाम्नि सर्वंकषेऽस्मि–
न्ननुभवमुपयाते भाति न द्वैतमेव।।९।।

ઓલી પર્યાયના ભેદ કીધાને. એને ઉડાડ્યા, કહે, અદ્વૈત અનુભવમાં દ્વૈત-ફૈત છે (નહીં.) પર્યાયમાં ભેદરૂપ છે અવસ્થા—એની હાલતમાં ભેદરૂપ, વર્તમાનરૂપ, અંશરૂપ, દશારૂપ છે, વસ્તુ તરીકે ત્રિકાળ જોતા એમાં ભેદ-ભેદ છે (નહિ). આહાહા!

जैसैं रवि-मंडलके उदै महि-मंडलमैं,
आतप अटल तम पटल विलातु है।
तैसैं परमातमाकौ अनुभौ रहत जौलौं,
तौलौं कहूं दुविधा न कहूं पच्छपातु है।।
नयकौ न लेस परवानकौ न परवेस,
निच्छेपके वंसकौ विधुंस होत जातु है।

जे जे वस्तु साधक हैं तेऊं तहां बाधक हैं,
बाकी राग दोषकी दसाकी कौन बातु है।।१०।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–મહિ–મંડળ=પૃથ્વીતળ. વિલાતુ હૈ=નાશ પામી જાય છે. પરવાન=પ્રમાણ. વંસકૌ=સમુદાયનું. પરવેસ (પ્રવેશ)=પહોંચ.

અર્થ :–જેવી રીતે સૂર્યના ઉદયમાં પૃથ્વી ઉપર તડકો ફેલાઈ જાય છે અને અંધકારનો નાશ થઈ જાય છે, તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી આત્માનો અનુભવ રહે છે ત્યાં સુધી કોઈ વિકલ્પ અથવા નય આદિનો પક્ષ રહેતો નથી. ત્યાં નય–વિચારનો લેશ પણ નથી, પ્રમાણની પહોંચ નથી અને નિક્ષેપોનો સમુદાય નષ્ટ થઈ જાય છે. પહેલાની દશામાં જે જે વાતો સહાયક હતી તે જ અનુભવની દશામાં બાધક થાય છે અને રાગ–દ્વેષ તો બાધક છે જ.

ભાવાર્થ : નય તો વસ્તુનો ગુણ સિદ્ધ કરે છે અને અનુભવ સિદ્ધ વસ્તુનો હોય છે, તેથી અનુભવમાં નયનું કામ નથી; પ્રત્યક્ષ–પરોક્ષ આદિ પ્રમાણ અસિદ્ધ વસ્તુને સિદ્ધ કરે છે ત્યાં અનુભવમાં વસ્તુ સિદ્ધ જ છે માટે પ્રમાણ પણ અનાવશ્યક છે, નિક્ષેપથી વસ્તુની સ્થિતિ સમજવામાં આવે છે ત્યાં અનુભવમાં શુદ્ધ આત્મ–પદાર્થનું ભાન રહે છે માટે નિક્ષેપ પણ નિષ્પ્રયોજન છે, એટલું જ નહિ આ ત્રણે અનુભવની દશામાં બાધા કરે છે. પરંતુ તેમને હાનિ કરનાર સમજીને પ્રથમ અવસ્થામાં છોડવાનો ઉપદેશ નથી. કેમકે એમના વિના પદાર્થનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી. આ નય આદિ સાધક છે અને અનુભવ સાધ્ય છે, જેમ દંડ, ચક્ર આદિ સાધનો વિના ઘડાની ઉત્પત્તિ નથી થતી. પરંતુ જેવી રીતે ઘટ પદાર્થ સિદ્ધ થયા પછી દંડ, ચક્ર આદિ વિડંબનારૂપ જ થાય છે તેવી જ રીતે અનુભવ પ્રાપ્ત થયા પછી નય–નિક્ષેપ આદિના વિકલ્પ હાનિકારક છે. ૧૦

अर्थ :–जिसप्रकार सूर्यके उदयमें भूमंडल पर धूप फैल जाती है और अंधकारका लोप हो जाता है, उसी प्रकार जब तक शुद्ध आत्माका अनुभव रहता है तबतक कोई विकल्प व नय आदिका पक्ष नहीं रहता। वहाँ नय-विचारका लेश नहीं है, प्रमाणकी पहुँच नहीं है और निक्षेपोंका समुदाय नष्ट हो जाता है। पूर्वकी दशामें जो जो बातें सहायक थीं वे ही अनुभवकी दशामें बाधक होती हैं और राग-द्वेष तो बाधक हैं ही।

भावार्थ :–नय तो वस्तुका गुण सिद्ध करता है और अनुभव सिद्ध वस्तुका होता है, इससे अनुभवमें नयका काम नहीं है, प्रत्यक्ष-परोक्ष आदि प्रमाण असिद्ध वस्तुको सिद्ध करते हैं सो अनुभवमें वस्तु सिद्ध ही है अतः प्रमाण भी अनावश्यक है, निक्षेपसे वस्तुकी स्थिति समझमें आती है सो अनुभवमें शुद्ध आत्म-पदार्थका भान रहता है अतः निक्षेप भी निष्प्रयोजन है, इतना ही नहीं ये तीनों अनुभवकी दशामें बाधाकारक हैं परंतु इन्हें हानिकर समझकर प्रथम

अवस्थामें छोड़नेका उपदेश नहीं है, क्योंकि इनके बिना पदार्थका ज्ञान नहीं हो सकता। ये नय आदि साधक हैं और अनुभव साध्य है, जैसे कि दंड, चक्र आदि साधनोंके बिना घटकी सृष्टि नहीं होती। परंतु जिस प्रकार घट पदार्थ सिद्ध हुए पीछे दंड, चक्र आदि विडंबनारूप ही होते हैं, उसी प्रकार अनुभव प्राप्त होनेके उपरांत नय निक्षेप आदिके विकल्प हानिकारक हैं॥१०॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'जैसैं रवि-मंडलके उदै महि-मंडलमैं... जैसे सूर्यके उदयमें भूमंडल पर धूप फैल जाती है'.. સૂર્ય ઉગે એટલે ધોળી—સફેદ પૃથ્વીમંડલમેં સફેદાઈ ફેલાઈ જાય છે. 'अंधकारका लोप हो जाता है.. आतप अटल तम पटल विलातु है'.. પ્રકાશને કારણે... અટલ—ફરે નહિ એવું અને તમપટલ—અંધકારનો પડદો ત્યાં વિલાતુ હે—અંધકારનો નાશ થઈ જાય (છે.) સૂર્યનો જ્યાં પ્રકાશ પડે, ધૂપ ફૈલતી હૈ (તો) અંધકારકા લોપ હો જાતા હૈ. 'तैसैं परमातमाकौ अनुभौ रहत जौलौं'.. આહાહા! ભગવાન આત્મા પોતાનું નિજ આનંદસ્વરૂપ એના અનુભવમાં જાય અંતરમાં...

'तैसैं परमातमाकौ'.. આ પરમાત્મા એટલે આત્મા. પરમસ્વરૂપ એમ. પરમાત્મા એટલે પરમસ્વરૂપ. નવ ભેદનું સ્વરૂપ નહિ, પણ ત્રિકાળી સ્વરૂપ. 'परमातमाकौ अनुभौ'—એ પર્યાય. 'रहत जौलौं'.. આહાહા! ભગવાન આત્મા પોતાના અંતર્મુખના અનુભવમાં રહે ત્યાં વિકલ્પ તૂટી જાય. નિર્વિકલ્પ આનંદના અનુભવમાં જ્યાં સુધી રહે 'तौलौं कहूं दुविधा न कहूं पच्छपातु है.. અનુભવમાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન જ્યારે પ્રાપ્ત થાય. આહા! ત્યારે તેને આત્માના અનુભવમાં પ્રાપ્ત થાય. સમજાણું કાંઈ?

'तैसैं परमातमाकौ अनुभौ रहत जौलौं'.. जौलौं એટલે જ્યાં સુધી, तौलौं—ત્યાં સુધી. 'तौलौं कहूं दुविधा न कहूं पच्छपातु है'.. અખંડ આનંદનો અનુભવ હોય ત્યારે તો હું દ્રવ્ય છું કે પર્યાય છું એવા બે ભેદ પણ રહેતા નથી. આહાહા! એવો ચૈતન્ય સાહિબો પોતાના ઘરમાં જ્યારે પ્રવેશ કરે છે. પોતાનું અવિનાશી આનંદ સ્વરૂપ એને અનુસરીને ભવવું, આનંદનો અનુભવ થઈને નિર્વિકલ્પપણે જ્યારે અનુભવમાં આત્મા હોય છે... સમ્યક્દષ્ટીનો આત્મા. સમજાણું કાંઈ?

'तौलौं कहूं दुविधा'.. कोई विकल्प व नय आदिका पक्षपात नहीं रहता'.. કોઈ વિકલ્પ એટલે ભેદ નહિ દુવિધાના. વસ્તુ અનુભવ આનંદ.. 'અનુભવ રત્ન ચિંતામણી અનુભવ હૈ રસકૂપ, અનુભવ માર્ગ મોક્ષનો અનુભવ મોક્ષસ્વરૂપ'. પોતાનું નિજસ્વરૂપ ધ્રુવસ્વરૂપ અવિનાશી સ્વરૂપ એમાં એકાગ્ર થઈને અનુભવમાં આત્મા હોય છે, ત્યારે આ વસ્તુ એક છે, પર્યાયે અનેક છે— એવા ભેદ અનુભવમાં હોતા નથી. આહાહા! જુઓ આનું

નામ અનુભવ ને આનું નામ ધર્મ. હજી સમજણમાંય ઠેકાણા ના મળે એને આ થાય ક્યાંથી ને આવે ક્યાંથી આ? અરે! ચોરાસીના અવતારમાં ભવ ફેરા ફરી ફરીને મરી ગયો. થાકતો નથી. આહાહા!

બાયડી સાથે ફેરા ફરે તો ચાર ફરે, પાંચમો નહીં. આ તો પ્રકૃતિ સાથે ફેરા ફર્યા અનંતા તોય માળો મૂકતો નથી. રાગ અને દ્વેષ. લગ્નમાં હોય છેને ચાર ફેરા ફરેને. માટલી, માટલીઓ ગોઠવી હોયને ચાર બાજુ. ચાર બાજુ.... અહીંયાં તો કહે છે કે એ ફેરા તો એકવાર એટલા ફર્યા. લ્યો ને ચાર કે સાત. આ તો અનંત.. અનંત.. અનંત અવતાર.. આહાહા! મનુષ્ય દેહ, પ્રાણી દેહ, દેવ દેહ, નારકીનો દેહ, કીડી, કાગડા, કૂતરા, કંથવા.. આહાહા! ભૂલી ગયો છે માળો. જ્યાં માણસ થાય છે ત્યાં બધું ભૂલી ગયો, થઈ રહ્યું. એવા અવતાર ધારણ કર્યા. એ અવતાર ધારણ કરવાના નાશનો ઉપાય આ છે. ભગવાન આત્મા સચેત જાગૃત સ્વરૂપ ત્રિકાળ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી ત્રિકાળ વસ્તુ છે એના તરફ જતાં અમૃતનો સ્વાદ આવે, એ વખતે અનુભવમાં એને 'આ અનુભવું છું ને આ અનુભવવા યોગ્ય આત્મા છે' એવો દુવિધા ભેદ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

'न कहूं पच्छपातु है'.. નયનો કે પ્રમાણનો કોઈ પક્ષપાત છે નહિ. સિદ્ધ તો એ કરવું છેને. પક્ષપાત નથી કે હું આ જ્ઞાન ગુણવાળો ત્રિકાળ છું, પર્યાયવાળો વર્તમાનમાં છું—એવો કોઈ જ્ઞાનગુણના એક અંશ જાણનારો એવો નય, એવો પક્ષપાત ત્યાં છે નહિ. સમજાણું કાંઈ? 'नयकौ न लेश'.. ત્યાં નય વિચારતા લેશ નહિ. નય એટલે જે જ્ઞાનનો અંશ, એક ગુણ ઉપર લક્ષ કરે કે એક પર્યાય ઉપર લક્ષ કરે. એ નયનો ભેદ ત્યાં નય છે જ નહિ, ભેદ છે જ નહિ. અનુભવ કરે ત્યાં શું છે? સમજાણું કાંઈ? અંતર અનુભવમાં નયનો લેશ નથી, કહે છે, પ્રમાણની પહોંચ નહીં. દ્રવ્ય ત્રિકાળી છે ને પર્યાય ભેદરૂપ છે —એવું જે બેનું પ્રમાણ એવો ત્યાં વિકલ્પ છે (નહિ). સમજાણું કાંઈ?

'निक्षेपोंका समुदाय नष्ट हो जाता है.. निच्छैपके वंसकौ विधुंस होत जातु है'.. લ્યો. નિક્ષેપ એટલે વસ્તુને સમજવાની રીત કે આ નામરૂપ છે, સ્થાપનારૂપ છે, દ્રવ્યરૂપ છે કે ભાવરૂપ છે. એવા ચાર પ્રકારે પદાર્થને જાણવાની રીત એ ત્યાં રહેતી નથી. જુઓ, આ કોઈ કહે છે કે આવો અનુભવ આત્માનો હોય. એમ નથી. આહાહા! સમ્યગ્દર્શન થતાં અનુભવમાં આ વાત હોય છે. આહાહા! ભારે કામ ભાઈ!

'निच्छैपके वंसकौ'.. વંશ એટલે સમૂહ. 'विधुंस होत जातु है'.. આ 'આત્મા' નામ છે ને એની સ્થાપના છે ને એની યોગ્યતા છે ને એની વર્તમાન પ્રગટતા—એવા પ્રકારનો ત્યાં નાશ થઈ જાય છે. 'जे जे वस्तु साधक'.. એ નયથી વસ્તુ સિદ્ધ થતી હતી કે એક

ગુણને જાણવા માટે નય છે અને આખા દ્રવ્યને જાણવા માટે પ્રમાણ છે. એ વસ્તુને સાબિત કરવા, અજ્ઞાનીઓએ આત્મા કહ્યો એનાથી સર્વજ્ઞે (અલગ) કહ્યો આત્મા, એને સિદ્ધ કરવા નય અને પ્રમાણ નિક્ષેપ અંદર આવે છે. એ સાધક વસ્તુ કેવી છે તે સિદ્ધ કરવા માટે આવે છે.

तेउ तहाँ बाधक हैं.. આહાહા! તે પણ આત્માના અનુભવકાળમાં તે બધી વિઘ્ન કરનારી છે, કહે છે. નયનું, પ્રમાણનું વિકલ્પાત્મક જ્ઞાન બધું વિઘ્ન કરનારું છે. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ? 'जे जे वस्तु साधक'.. સાધકનો અર્થ આમાં લાંબો કરશે. લાંબો કહે છે. એટલે કે આ વસ્તુ ત્રિકાળ છે એમાં અનંત ગુણ છે. એક-એક ગુણને સાબિત કરવાનો એક નય હોય છે, જ્ઞાનનો એક અંશ. અને નિક્ષેપ એટલે કે જાણવાયોગ્ય વસ્તુના પ્રકાર-રીત પડે ચાર—નામ, આકાર, યોગ્યતા અને ભાવ. એ બધા ત્યાં પહેલા સાબિત કરવા માટે હોય છે કે વસ્તુ આવી છે ભાવવાળી ને દ્રવ્યવાળી, પણ અનુભવમાં પછી એ ચાર પ્રકાર રહેતા નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'जे जे वस्तु साधक हैं'... 'पूर्वकी दशामें जो जो बातें सहायक थी वे ही अनुभवकी दशामें बाधक होती हैं'.. આહાહા! માલ તોળવા ટાણે, લેવા ટાણે ભાવ પૂછે. ખરું કે નહિ? કહે, ભાઈ પાંચ રૂપિયાનો શેર છે કે કેટલા રૂપિયાનો? એય! મૈસૂબ આવ્યો હશેને તમારે ત્યાંથી કંઈ? જામનગરવાળા થોડા ભાવે લે. કેટલો ભાવ? એક. કેટલો લેવો છે? કે પાંચ મણ. તોલા સારા છે કે નહિ? તોલા, તોલા. તોલા પાંચ શેરી ને બે શેરી. એ નક્કી કરે. અને કાટલા. એ કાટલા બરાબર છે (કે નહીં)? અને પછી ધડો કરાવે. કાંટો બરાબર છે કે નહિ? એક બાજુ પાશેર—બાશેર લાખ ચોડી નથીને (જે) બાજુ માલ તોલે. ભાવ.. ન્યાં તમે ક્યાં ગયા હતા? ન્યાં તો પડતર ... છે. પણ આ તો ભાવ લે. સોનું લે તો પોતે જાતે સંભાળે કે નહીં? ભાવ પૂછે, તોલા સાચા છે કે નહિ? ઓલા લાખ છાપવાળો. શું કહેવાય? તાંબાની છાપ હોયને સરકારી છાપ. અને કાંટાનો ધડો નક્કી કરે. અને પછી ખાવા વખતે? ખાવા ટાણે સમભારતા હશે કે પાંચ પૈસાના શેર, પાંચ પૈસાના શેર, પાંચ પૈસાના શેર, તોલા સાચા હતા ધડો? શેઠ! સમજમેં આયા?

એમ આત્મા એનો ભાવ શું છે ત્રિકાળી? એક અવસ્થા શું છે? એના જ્ઞાનમાં પહેલો એ જાતનો નિર્ણય વસ્તુની સ્થિતિની મર્યાદાને જાણવા એવું પહેલું હોય. પણ અનુભવ કાળે એ બધું હોતું નથી. એ ખાવા ટાણે ઓલું સંભારે નહિ, એમ અનુભવ કાળે આનંદનો અનુભવ કરે ત્યારે એ બધું હોતું નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? જેઠાલાલભાઈ! આવો માર્ગ છે. માર્ગ તો આ જ છે. એને પહેલી શ્રદ્ધામાં, જ્ઞાનમાં તો લેવું પડશેને કે માર્ગ આ

છે. સમજાણું કાંઈ? 'जे जे वस्तु साधक हैं तेउ तहाँ बाधक हैं, बाकी रागदोषकी दसाकी कौन बातु है'.. બાકી રાગ-દ્વેષ કરવા ને એ વાતું ત્યાં છે જ ક્યાં? આહાહા! પુણ્યની ક્રિયા આવી ને પાપની ક્રિયા આવી, દયા-દાન આવા—એ તો ક્યાંય ગયું, એમ કહે છે. દયાનો ભાવ રાગ છે ને હિંસાનો ભાવ દ્વેષ છે—એ તો ક્યાંય ગયું, ત્યાં તો કામેય નથી અંદરમાં, કહે છે. આહાહા!

પડદા ફાડ કરીને અંદર જાય છે, કહે છે, રાગને તોડી ને અંદરમાં ગ્યો, નિર્વિકલ્પમાં આવા બધા ભેદ-બેદ હોતા નથી. એમ કહે છે. વાત સાંભળતા કઠીન લાગે માણસને. આવો માર્ગ હશે વીતરાગનો આવો? અમે તો સાંભળ્યું છે કે કંદમૂળ ન ખાવા, લીલોતરી પ્રત્યેક હોય એ ખાય, અનંતકાય ન ખાવી, રાત્રે ચૌવિહાર કરવો (છોડવો), ઉપવાસ આઠમ-પાંખીના કરવા, હંમેશા બે ઘડી એક પાથરણું પાથરીને સામાયિક કરવી... ભાઈ! એ તો બધી વાતું બહારની છે, એ કાંઈ વસ્તુ છે નહિ. આહાહા! એ ધર્મ માનીએ છીએ એમ એ ધર્મ કરે, એમ કહે છે. આવો ધર્મ હોય? આવો કાંઈ ધર્મ નથી. તો શું અમે કાંઈ દુકાને બેસીને પાપ કરીએ છીએ?

સાંભળને ભાઈ ! એ રાગનો એક નય નિક્ષેપનો વિકલ્પ છેને, એ કહે છે કે મારો છે અને એનાથી મને લાભ થાય—એ પણ મિથ્યાત્વભાવ છે. એ સાધક કહ્યો એ તો વસ્તુને સિદ્ધ—સાબિત કરવા. સમજાણું કાંઈ? અનાદિથી એમ કર્યું છેને બાપા! એટલે નવું જ લાગે. અરે! કરવાના ટાણા આવ્યા, માણસ ભવ મળ્યો, ભવમાંથી નીકળવાના ટાણા (આવ્યા). અહીંયાં તો ટળવાની વાત છે. આહાહા! 'अनुभवकी दशामें बाधक होती हैं और राग-द्वेष तो बाधक हैं ही'.. દયા-દાન વ્રતના વિકલ્પો તો અનુભવમાં બાધક જ છે, આહાહા! સાધક નથી, એમ કહે છે. કષાયની મંદતાની ક્રિયા એ આત્માના અનુભવને મદદ કરે (એમ નથી). આહાહા! એય! આવી વાત છે. ભગવાન જ્યાં ચિંતામણી રત્ન પ્રભુ, સહજાનંદનો દરિયો, જ્યાં કલ્પવૃક્ષ ફાલ્યા, એમાં કહે છે કે એ ફાલમાં કોઈ રાગ ને નયના નિક્ષેપના વિકલ્પની જરૂર નથી. આહાહા! એ ૧૦મું (પદ) થયું. એનો ભાવાર્થ બાકી છે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૨૦ મહા વદ ૯, શુક્રવાર, તા. ૧૯-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૧૦,૧૧ ઉપર પ્રવચન

જીવદ્વાર. નવમો કળશ છે. બત્રીસમે પાને છે. નવમો કળશ. થોડું ચાલ્યું છે. ભાવાર્થ... પણ ફરીને એને લઈએ.

उदयति न नयश्रीरस्तमेति प्रमाणं।
क्वचिदपि च न विद्मो याति निक्षेपचक्रं।।
किमपरमभिदध्मो धाम्नि सर्वंकषेऽस्मि
न्ननुभवमुपयाते भाति न द्वैतमेव।।९।।

નવમો આંકડો સમભાવનો છે. નવ છેને નવ. આત્માને સમ્યગ્દર્શન થતાં, પ્રથમ આત્માનું ભાન ને અનુભવ થતાં શું હોય છે અને શું નથી હોતું, એમ કહે છે. સમજાણું? શું હોય છે અને શું નથી હોતું, બેય કહે છે. એનું પદ્ય. અનુભવકી દશામેં સૂર્યકા દૃષ્ટાંત.

जैसैं रवि-मंडलके उदै महि-मंडलमैं,
आतप अटल तम पटल विलातु है।
तैसैं परमातमाकौ अनुभौ रहत जौलौं,
तौलौं कहूं दुविधा न कहूं पच्छपातु है।।
नयकौ न लेस परवानकौ न परवेस,
निच्छेपके वंसकौ विधुंस होत जातु है।
जे जे वस्तु साधक हैं तेऊ तहां बाधक हैं,
बाकी राग दोषकी दसाकी कौन बातु है।।१०।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–મહિ-મંડળ=પૃથ્વીતળ. વિલાતુ હૈ=નાશ પામી જાય છે. પરવાન=પ્રમાણ. વંસકૌ=સમુદાયનું. પરવેસ(પ્રવેશ)=પહોંચ

અર્થ :–જેવી રીતે સૂર્યના ઉદયમાં પૃથ્વી ઉપર તડકો ફેલાઈ જાય છે અને અંધકારનો નાશ થઈ જાય છે, તેવી જ રીતે જ્યાં સુધી આત્માનો અનુભવ રહે છે ત્યાંસુધી કોઈ વિકલ્પ અથવા નય આદિનો પક્ષ રહેતો નથી. ત્યાં નય–વિચારનો લેશ પણ નથી, પ્રમાણની પહોંચ નથી

અને નિક્ષેપોનો સમુદાય નષ્ટ થઈ જાય છે. પહેલાની દશામાં જે જે વાતો સહાયક હતી તે જ અનુભવની દશામાં બાધક થાય છે અને રાગ-દ્વેષ તો બાધક છે જ.

ભાવાર્થ :—નય તો વસ્તુનો ગુણ સિદ્ધ કરે છે અને અનુભવ સિદ્ધ વસ્તુનો હોય છે, તેથી અનુભવમાં નયનું કામ નથી, પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ આદિ પ્રમાણ અસિદ્ધ વસ્તુને સિદ્ધ કરે છે ત્યાં અનુભવમાં વસ્તુ સિદ્ધ જ છે માટે પ્રમાણ અને અનાવશ્યક છે, નિક્ષેપથી વસ્તુની સ્થિતિ સમજવામાં આવે છે ત્યાં અનુભવમાં શુદ્ધ આત્મ-પદાર્થનું ભાન રહે છે માટે નિક્ષેપ પણ નિષ્પ્રયોજન છે, એટલું જ નહીં આ ત્રણે અનુભવની દશામાં બાધા કરે છે પરંતુ તેમને હાનિ કરનાર સમજીને પ્રથમ અવસ્થામાં છોડવાનો ઉપદેશ નથી, કેમકે એમના વિના પદાર્થનું જ્ઞાન થઈ શકતું નથી. આ નય આદિ સાધક છે અને અનુભવ સાધ્ય છે, જેમ દંડ, ચક્ર આદિ સાધનો વિના ઘડાની ઉત્પત્તિ થતી નથી. પરંતુ જેવી રીતે ઘટ પદાર્થ સિદ્ધ થયા પછી દંડ, ચક્ર આદિ વિડંબનારૂપ જ થાય છે તેવી જ રીતે અનુભવ પ્રાપ્ત થયા પછી નય-નિક્ષેપ આદિના વિકલ્પ હાનિકારક છે. ૧૦

अर्थ :—जिसप्रकार सूर्यके उदयमें भूमंडल पर धूप फैल जाती है और अंधकारका लोप हो जाता है, उसी प्रकार जब तक शुद्ध आत्माका अनुभव रहता है तबतक कोई विकल्प व नय आदिका पक्ष नहीं रहता। वहाँ नय-विचारका लेश नहीं है, प्रमाणकी पहुँच नहीं है और निक्षेपोंका समुदाय नष्ट हो जाता है। पूर्वकी दशामें जो जो बाते सहायक थीं वे ही अनुभवकी दशामें बाधक होती हैं और राग-द्वेष तो बाधक हैं ही।

भावार्थ :—नय तो वस्तुका गुण सिद्ध करता है और अनुभव सिद्ध वस्तुका होता है, इससे अनुभवमें नयका काम नहीं है, प्रत्यक्ष-परोक्ष आदि प्रमाण असिद्ध वस्तुको सिद्ध करते हैं सो अनुभवमें वस्तु सिद्ध ही है अतः प्रमाण भी अनावश्यक है, निक्षेपसे वस्तुकी स्थिति समझमें आती है सो अनुभवमें शुद्ध आत्म-पदार्थका भान रहता है अतः निक्षेप भी निष्प्रयोजन है, इतना ही नहीं ये तीनों अनुभवकी दशामें बाधाकारक हैं परंतु इन्हें हानिकर समझकर प्रथम अवस्थामें छोड़नेका उपदेश नहीं है, क्योंकि इनके बिना पदार्थका ज्ञान नहीं हो सकता। ये नय आदि साधक हैं और अनुभव साध्य है, जैसे कि दंड, चक्र आदि साधनोंके बिना घटकी सृष्टि नहीं होती। परंतु जिस प्रकार घट पदार्थ सिद्ध हुए पीछे दंड, चक्र आदि विडंबनारूप ही होते हैं, उसी प्रकार अनुभव प्राप्त होनेके उपरांत नय निक्षेप आदिके विकल्प हानिकारक हैं।।१०।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

અલૌકિક છે. જિસપ્રકાર ‘रविमंडलके उदै’.. સૂર્યનો મંડળ ઉદય થાય. સૂર્ય ઉદય થાય, પ્રકાશ ભૂમંડલ પર... ‘ભૂ’નામ પૃથ્વી ઉપર. મંડલ એટલે પૃથ્વીનું ચક્ર. એમાં જ્યારે સૂર્ય

ઉદય થાય ત્યારે 'आतप अटल'... ત્યારે धूप फैल जाती है.. 'अटल तम पटल विलातु हैं'.. તમનો પટલ હોય.. આતપ ટળે નહીં એવું તમ પટલ વિલાતુ હૈ. એ અંધકારનું પડ, પડ. અંધકારનું પડ સૂર્ય વિકાસ થતાં તેનો નાશ થઈ જાય છે. 'तैसैं परमातमाकौ'.. જુઓ, અહીં તો પરમાત્મા એ પોતે પરમાત્મા, લ્યો. પોતાનું નિજસ્વરૂપ પરમ આત્મા અનંત આનંદ, અનંત જ્ઞાન, અનંત શાંતિ, સ્વચ્છતા આદિ પરમ સ્વરૂપ જે આત્માનું એને અહીંયાં પરમાત્મા કહેવામાં આવે છે.

'तैसैं परमातमाकौ अनुभव रहत जोलौं'.. જેમ સૂર્યના પ્રકાશકાળે અંધકાર વિલય થઈ જાય છે, લોપ થઈ જાય છે અને પૃથ્વી ઉપર સૂર્યનો પ્રકાશ ફેલાય છે, ફેલાય છે. પ્રકાશ ફેલાય છે ને અંધકાર ટળે છે. એમ ભગવાન આત્મા... અર્થમાં શુદ્ધાત્મા લીધો છે, પાઠમાં પરમાત્મા છે. એટલે આત્મા અખંડ અભેદ ચીજ શુદ્ધ આનંદઘન એવું જે પોતાનું પરમાત્મ સ્વરૂપ એનો 'अनुभव रहत जोलौं'.. એના આનંદના સ્વાદમાં—અનુભવમાં રહે ત્યાં સુધી... ત્યાં શું થાય? 'कहूँ दुविधा न कहूँ पच्छपातु है'.. બે (ભેદ) નથી ત્યાં. 'હું આત્મા ને અનુભવ કરું છું'— એવું બેપણું પણ ત્યાં નથી. કોઈ વિકલ્પ નથી, એમ લખ્યું છેને એમાં?

'तोलौं दुविधा न'.. દુવિધા નામ વિકલ્પ, ભેદ નહીં. ઝીણી વાત છે. આત્મા અનંત આનંદનું ધામ પરમ સ્વરૂપ એને અંતરમાં અનુસરીને અનુભવ થતાં એટલે પ્રથમ આત્માનું જ્ઞાન ને સમ્યગ્દર્શન થતાં શું થાય છે? કે એ આત્માનો અનુભવ જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી દુવિધા નહીં, વિકલ્પ નહીં, ભેદ નહીં. 'હું દ્રવ્ય છું કે પર્યાય છું કે હું અનુભવ કરવાવાળો છું'—એવો ભેદ નહીં, એમ કહેવું છે અહીંયાં. પોપટભાઈ! ભારે વાત. આહાહા!

तैसैं परमातमाकौ अनुभौ रहत जौलौं, तौलौं कहूँ दुविधा न कहूँ पच्छपातु है.. ત્યાં આત્મામાં કોઈ પ્રકારનો ભેદ હોતો નથી. અનુભવના કાળમાં જ્ઞાતા, જ્ઞેય અને જ્ઞાન—એવા ત્રણ પ્રકારનો વિકલ્પ ભેદ પણ ત્યાં હોતો નથી, એમ કહેવું છે. હું અનુભવ કરું છું, અનુભવ કરનાર—એવો પણ ભેદ નહીં, તેમ હું જાણનાર જ્ઞાતા છું અને જ્ઞાન વડે જાણું છું અને હું જ્ઞેય છું—એવો ભેદ પણ અનુભવના કાળમાં હોતો નથી. આ સમ્યગ્દર્શન. ભારે ભાઈ ઝીણી વાત! પંડિતજી! આ તો દુનિયા બહારનું માનીને બેઠી છે. આ દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રને માનવા ને નવ તત્ત્વ માનવા. ભારે ભગવાન! બાપુ! વસ્તુ બીજી છે. પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ એમણે સર્વજ્ઞપણામાં જે આત્માને જોયો, બધામાં હોં! એના આત્માનું એમ જોયું કે એ તો પરમસ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદકંદ છે. એવું એમણે જોયું, એમ જ્યારે આત્મા પોતાને જોવાના અનુભવમાં હોય, ત્યારે એને દુવિધા નથી એટલે વિકલ્પ નથી.

દુવિધા એટલે 'હું અનુભવું છું કે હું જાણનાર છું'—એવો રાગનો વિકલ્પ

અનુભવના કાળમાં (નથી). સૂર્ય પ્રકાશના કાળમાં... સમજાણું? શું આવ્યું છે? બસ આવી છે? .... બે બસ છે. જાત્રાળુ છે. છે, દેખાય છે. સમજાણું કાંઈ? આત્મા જ્યારે અંતરંગની જાત્રા કરતો હોય ત્યારે શું થાય, એની વાત છે. પંડિતજી! તીર્થંકરદેવ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા એમ કહે છે કે આ આત્મા, અનંત જ્ઞાન, દર્શન ને આનંદનો પિંડ એવો આત્મા એનું પહેલું જ્ઞાન કરે, જાણવું આદિ નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણ એ આગળ કહેશે, છતાં એના અનુભવ કાળમાં નય, નિક્ષેપ, પ્રમાણ કાંઈ છે નહીં. સમજાય છે કાંઈ?

આત્માને અનાદિનો અનુભવ પુણ્ય ને પાપના રાગ ને દ્વેષનો અનુભવ છે, એ મિથ્યાત્વભાવનો અનુભવ છે. સમજાય છે કાંઈ? ભારે જૈનદર્શન ઝીણું! શક્તિનું વર્ણન ચાલ્યું'તું બોટાદ ને વિંછીયા. બેય (જગ્યાએ) માંગ્યું હતું કે અમારે શક્તિ સાંભળવી છે. ઘણું માણસ હોં. શક્તિ સાંભળવા સમાય નહીં એટલું માણસ. કાંઈક છે એવું થઈ ગયું દુનિયાને. માળું આ કહે છે કાંઈક. .... શક્તિ એટલે આત્માનો સ્વભાવ. જે ત્રિકાળ એવી અનંત શક્તિનો પિંડ, એના અનુભવમાં પછી શક્તિ ને શક્તિવાન (એવો) ભેદ છે નહીં. આહાહા! એવા અનુભવના કાળમાં ભેદ તો નથી ને પક્ષપાત નથી. બે વાત છે ને? 'न कहूँ पच्छपातु है..' પક્ષપાત એટલે કે પર્યાય એક સમયની છે વ્યવહારનયે, ત્રિકાળ નિશ્ચયનયે દ્રવ્ય છે—એવો ત્યાં પક્ષપાત રહેતો નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'नयको न लेस'.. છે એમાં? જુઓ. 'नय–विचारका लेश नहीं'.. એટલે કે આત્મા જ્ઞાયક ત્રિકાળ ધ્રુવ ચૈતન્યસ્વરૂપ અભેદ એનું લક્ષ કરે તે જ્ઞાનને નિશ્ચયનય કહીએ અને જે વર્તમાન અવસ્થાને લક્ષમાં લે એને વ્યવહારનય કહીએ. વિકલ્પાત્મકની વાત છે. એ નયનો ત્યાં અનુભવમાં, નયનો–નિશ્ચય કે વ્યવહારનો લેશ પ્રવેશ નથી. આવો માર્ગ ત્યાં સાંભળ્યો હતો? આહાહા! વીતરાગનો માર્ગ કાંઈક છે ને લોકોને કાંઈક માર્ગ પીરસાણો છે. (શ્રોતા : પાઠશાળાની જેમ.) પાઠશાળાની જેમ. જુઓ, અમારા પંડિત કહે છે. આ પાઠશાળા નથી, ઊંધી પાઠશાળા છે. કહે છે, ભગવાન આત્મા એ તો નિર્વિકલ્પ વીતરાગમૂર્તિ આત્મા છે. જ્ઞાતા, જ્ઞેય, જ્ઞાનનો ભેદ ન લેશ.. આવે છેને 'છ ઢાળા'માં. (છઠ્ઠી ઢાળ, પદ ૮,૯). એ આમાંથી આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે કે નયના વિચારનો લેશ નથી. વસ્તુ પોતે અખંડ આનંદના અનુભવમાં આત્મા જ હોય. ચોથે ગુણસ્થાને હો, પાંચમે હો કે સાતમે હો. સમજાણું કાંઈ? એ ટાણે અનુભવના આનંદના વેદનના કાળમાં... સૂક્ષ્મ વિષય હૈ. હૈ તો હિન્દી. દેખો ક્યા કહતે હૈં? ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યે જે શાસ્ત્ર લખ્યા, એની ટીકા કરી અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવે. ઉસકા ભાવ લેકર બનારસીદાસને પદ્ય બનાયે પદ્ય. વો પદકી વ્યાખ્યા ચલતી હૈ. કિ જબ આત્મામેં...

આત્મા આનંદ ને જ્ઞાયકસ્વરૂપ હૈ ઐસી અંતરકી અનુભૂતિ હોતી હૈ. ઝીણું! ઉસકા અનુભવ, આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ ઉસકા અનુભવ નામ આનંદકા વેદન હો, વો ક્ષણમેં ધર્માત્માકો જ્ઞાનકા અંશકા નય હોતા નહીં કિ 'મૈં નિશ્ચયનયસે ઐસા હૂં ને વ્યવહારનયસે ઐસા હૂં'. ઐસા હોતા નહીં. સમજમેં આયા? પંડિતજી! ભારે વ્યાખ્યા ભાઈ! 'नयकौ न लेश है'.. હૈ ન?

नयकौ न लेस परवानकौ न परवेस,
निच्छेपके वंसकौ विधुंस होत जातु है।।
जे जे वस्तु साधक हैं तेऊ तहां बाधक हैं,
बाकी राग दोषकी, दसाकी कौन बातु है।।

પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન, સાચું સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ ઉપયોગકે કાલમેં હોતા હૈ. પંડિતજી! પુણ્ય-પાપકે વિકલ્પકે કાલમેં યે અનુભવ હોતા નહીં. ઔર અનુભવ હોતા હૈ વો શુદ્ધ ઉપયોગ હૈ. પુણ્ય-પાપકા વિકલ્પ તો રાગ હૈ. રાગસે રહિત જિન સો હી આત્મા.. વો આત્મા વીતરાગ સ્વરૂપ હૈ. ઉસકે અનુભવમેં, ઉસકો અનુસરકે આનંદકી દશાકે કાલમેં ધર્મી જીવકો નય નામ જ્ઞાનકા એક અંશ, એક અંશ દેખનેવાલા જો નય ઉસકા લેશ(માત્ર) પ્રવેશ અનુભવમેં હોતા નહીં. ઝીણું ઝીણું બહોત હૈ. કેશુભાઈ! (શ્રોતા : ના, ના ઉતરી જાય એવું છે.) રમણીકભાઈ! યે તો બનારસીદાસ સાદી ભાષામેં કહતે હૈં કિ અંતર આત્માકા સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ પહલે. પીછે અનુભવ હો તબ તક.. સમજમેં આયા? અનુભવકે કાલમેં નયકે વિચારકા લેશ ઉસમેં હૈ નહીં. ખુલાસા ભાવાર્થમેં કરેંગે હોં.

તહાં તક કોઈ વિકલ્પ નહીં, (પ્રમાણ)કી પહોંચ નહીં, પ્રમાણકી પહોંચ નહીં. ક્યા કહતે હૈં? અખંડ વસ્તુ હૈ અભેદ ઔર એક સમયકી પર્યાય—દો કા વિષય કરનેવાલા પ્રમાણ, વો પ્રમાણકા પ્રવેશ ઉસમેં હૈ નહીં. પ્રમાણની પહોંચ નહીં. પ્રમાણ વહાં પહોંચ સકતા નહીં. વિકલ્પાત્મક છે. રમણીકભાઈ! એવું તત્ત્વ છે. અધ્યાત્મ તત્ત્વકા અનુભવ, ઉસકા આનંદ, ઉસસે ધર્મ હોતા હૈ, તબ સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ. સમ્યગ્દર્શનકે કાલમેં અપને આત્માકે અનુભવકી સ્થિતિમેં પ્રથમ ઉપશમ હોતા હૈ, પીછે બીજા ... અનુભવ હોતા હૈ.

'प्रमाणकी पहोंच नहीं और निक्षेपोंका समुदाय नष्ट हो जाता है'.. ક્યા કહતે હૈં? કિ જો જ્ઞેય હૈં ઉસકે ચાર પ્રકાર હૈં—નામ, સ્થાપના, યોગ્યતા ઔર વર્તમાન પ્રગટ ઐસા જ્ઞેયકા ચાર પ્રકાર એનો અનુભવમાં તો ધ્વંસ થાય છે–નષ્ટ હો જાતા હૈ. 'निक्षेपोंके वंसको'.. છે ને? વંસનો અર્થ સમુદાય કર્યો. સમુદાય એમ. નામનિક્ષેપ, સ્થાપનાનિક્ષેપ, દ્રવ્યનિક્ષેપ, ભાવનિક્ષેપ. એ આત્માના અંતરના અનુભવના કાળમાં સમકિતીને પણ

નિક્ષેપનો ત્યાં વંસ નામ સમુદાયનો નાશ થઈ જાય છે. પંડિતજી! ભારે આવું ધર્મનું રૂપ.

'पूर्वकी दशामें जो जो बातें सहायक थी'.. શું કહે છે સમજાય છે કાંઈ? પૂર્વની દશામાં જે જે સહાયક કહેવામાં આવતું હતું. શું સહાયક? આ નયજ્ઞાન, પ્રમાણજ્ઞાન, નિક્ષેપજ્ઞાન— એને સહાયક નિમિત્ત તરીકે કહેવામાં આવતું હતું, 'वे ही अनुभवकी दशामें बाधक होती हैं'.. પંડિતજી! જ્યાં અનુભવ પહેલાં નય-નિક્ષેપથી આત્માને જાણવો એમ જે કહેવામાં આવતું હતું, એને સાધક એટલે એ આત્માને સિદ્ધ કરવાના—સાબિત કરવાના સાધનો કહેતા હતા, તે સાધક છે એ અનુભવમાં બાધક છે. આહાહા! 'जे जे वस्तु साधक हैं तेऊ तहाँ बाधक हैं'.. અંતર આનંદના અનુભવના કાળમાં નય, નિક્ષેપ ને પ્રમાણ પહેલાં વસ્તુને સિદ્ધ—સાબિત કરવા એ જ્ઞાન પરલક્ષી જ્ઞાન કારણ કહેવાતું હતું, એ અનુભવકાળમાં તે તે બાધકપણે નીવડે છે. આહાહા! ભારે ઝીણું ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

'बाकी राग-दोषकी दसाकी कौन बातु है'.. બીજા તો કહે, આ દયા પાળો ને આ સત્ય બોલવું ને—એવા જે રાગ અને દ્વેષ એની વાત તો ત્યાં છે નહીં. સમજાય છે કાંઈ? બહુ ઊંચી વાત છે. આ ઊંચી નથી, આ સમ્યગ્દર્શનના પ્રથમ અભેદના અનુભવ કાળમાં આવું હોય છે. પછી પણ જ્યારે જ્યારે અનુભવ, સ્વરૂપના જ્ઞાતા, જ્ઞાન ને જ્ઞેય—એ ત્રણની ભિન્નતા ભૂલી જઈને એકલો આત્માનો અનુભવ હોય... સમજાણું કાંઈ? ભારે આવો ધર્મ ભાઈ! લોકોને પહોંચ્યો નથી, ખ્યાલમાં આવ્યો નથી, અનાદિનો અભ્યાસ નથી એટલે આ બહારથી (ધર્મ) માની લે. આ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા—જે રાગ વિકલ્પ છે એને એ ધર્મ માને. આહાહા!

આ તો ભગવાન સર્વજ્ઞદેવ પરમેશ્વર પરમાત્મા તીર્થંકરદેવે જે આત્મા નિર્વિકલ્પ— રાગના લેપ વિનાનો—રાગ સહિત નહીં એવો શુદ્ધ ચૈતન્ય પદાર્થ એના અનુભવકાળમાં ધર્મીને આનંદનો સ્વાદ હોય છે, અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ હોય છે. એ અનુભવના કાળમાં... ભલે ચોથે ગુણસ્થાને હોય કે શ્રાવક પાંચમે હોય.. સાચાની વાત છે હોં, આ વાડાની વાત નથી. કે મુનિ સાચા હોય આત્માના આનંદનો અનુભવ કરનારા, અતીન્દ્રિય આનંદના અનુભવમાં મનુષ્યપણાને માણતા હોય મનુષ્યપણાને અંતરમાંથી. કહે છે... આ વાતું કાંઈ બહારથી મળે એવી નથી. બહાર છે નહીં.

અંતરમાં ભગવાન પૂર્ણ શક્તિનો સાગર છે. સર્વજ્ઞે જેટલી શક્તિઓ પ્રગટ કરી પરમાત્માએ, એ બધી શક્તિઓ તારા પેટમાં—સ્વભાવમાં—ધ્રુવમાં પડી છે. આહાહા! એવા પરમાત્મા... પરમાત્મા લીધું છેને માથે? 'परमातमाकौ अनुभौ रहत जौलौं'.. એમ કીધું છેને? એ પરમાત્મા કોણ? બીજા અરિહંત ને સિદ્ધ પરમાત્મા નહીં, પણ પુણ્ય ને પાપ મારા

માનનારા બહિરાત્મા, સ્વરૂપ શુદ્ધ છે એવો માનનાર અંતરાત્મા અને એ અંતરાત્મા પૂર્ણ સ્વરૂપને અનુભવે તેને અહીં પરમાત્મા કહ્યો છે.

આત્માના ધ્યાનની પૂર્વે—એના અનુભવ પહેલાની દશાઓમાં જે જે જ્ઞાનના બાહ્ય કારણો, આત્મા આવો ભગવાન કહ્યો, આવી દશા હોય, આવી વસ્તુ હોય—એવું ભગવાને કહ્યું એવો જાણપણાનો ભાવ પહેલો હોય એને વ્યવહારે સાધક કહેવામાં આવે છે. પણ જે જે ત્યાં સાધક છે તે અનુભવમાં બાધક છે. સમજાણું કાંઈ? આવો માર્ગ! આમાં બહારના વાડા(વાળા)ને તો આવું લાગે કે આવો માર્ગ છે? આવું તો કોઈ સાતમે ગુણસ્થાને હોય ને મુનિ, કેવળીને હોય એમ માને. ધર્મની રીતની શરૂઆતની ખબર નથીને કે ધર્મની શરૂઆત કેમ ને કઈ રીતે થાય... સમજાણું કાંઈ? આવો માર્ગ વીતરાગનો છે. અનુભવદશા... और राग-द्वेष तो बाधक हैं ही.. વ્યવહાર રત્નત્રયનો જે વિકલ્પ છે એ તો દોષદાયક છે, એ તો બાધક છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? ભારે!

ભાવાર્થ : 'नय तो वस्तुका गुण सिद्ध करता है'.. શું કહે છે? નય એટલે જ્ઞાનનો અંશ. તે ત્રિકાળ દ્રવ્યને નિશ્ચય સિદ્ધ કરે ને વર્તમાન અવસ્થાને વ્યવહાર સિદ્ધ કરે. નય એક ધર્મને સિદ્ધ કરે. પૂર્ણ વસ્તુ એ પણ એક ધર્મ છે ને અવસ્થા એ પણ ધર્મ છે. જ્ઞાનનો અંશ વસ્તુના એક એક ધર્મને, વસ્તુના સ્વભાવને સિદ્ધ કરે. 'अनुभव सिद्ध वस्तुका होता है'.. વસ્તુ સિદ્ધ થઈ એનો અનુભવ છે, હવે એમાં સિદ્ધ કરવાનું રહેતું નથી. આવી વાતો શું હશે આ તે? શું કહે છે? સંપ્રદાયના વાડાવાળાને તો સાચી વાત પણ કાંઈ બેસે નહીં. અરે ભાઈ! વસ્તુની સત્યતા જ એવી છે. સત્ય વસ્તુ, સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે તીર્થંકરે કહી તે સત્ય વસ્તુ જ આવી છે. જેને... આમ તો કહ્યું નહીં 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ ઉપાય'માં? કે રાગ ને શરીર ને કર્મ સહિત આત્મા છે નહીં. છતાંય એને રાગ એટલે વ્યવહાર, વિકલ્પ છે એ. વિકલ્પ સહિત આત્માને માનવો એ તો મિથ્યાત્વ—ચારગતિમાં રખડવાનું બીજડું છે. આહાહા! માર્ગ એવો છે પ્રભુ!

ભગવાન આત્મા તો જિનસ્વરૂપ છે. વીતરાગની મૂર્તિ આત્મા છે. આત્મામાં ને જિનસ્વરૂપમાં પરમાર્થે ભેદ નથી. આહાહા! આ ઠેકાણે પહોંચવું, એની કેટલી યોગ્યતા ને કેટલી પાત્રતા હોય? સમજાણું કાંઈ? આ અનુભવ વિના સમ્યગ્દર્શન હોય નહીં ને સમ્યગ્દર્શન વિના બીજો કોઈ ધર્મ હોઈ શકે નહીં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? કહે છે, વસ્તુ જે ભગવાન આત્મા છે એ ત્રિકાળી જ્ઞાયક આનંદકંદ છે ત્રિકાળી ધ્રુવ, એને જાણનારા જ્ઞાનનો અંશ એને નિશ્ચય કહીએ. નિશ્ચયનય તો ધ્રુવ છે એમ સાબિત કરે છે. એક વર્તમાન અવસ્થા છે નિર્મળ, એને જાણનારી નય વ્યવહારનય સિદ્ધ કરે છે કે એ અવસ્થા એમાં છે.

પણ જ્યાં નયથી સિદ્ધ થયેલી વસ્તુ... હવે અનુભવ કરે છે ત્યાં સિદ્ધ થયેલી વસ્તુનો જ અનુભવ છે. સિદ્ધ કરવાનું ત્યાં રહેતું નથી. સમજાણું કાંઈ? આરે ભારે!

માલ—પકવાન લેવા જાય બરફી, પેંડા કે કાંઈપણ, તો પહેલા એનો ભાવ પૂછે, એને તોલે. તોલા, તોલા સાચાં છે કે નહીં તે નક્કી કરાવે. અને ત્રાજવા. તોલા, ત્રાજવા ને ભાવ. પણ ખાતા વખતે ઓલી ત્રણ ચીજ રહે? કે આ પાંચ રૂપિયાનો શેર, પાંચ રૂપિયાનો શેર એમ ગોખતો ખાય? અને મેં બરાબર તોલાવીને લીધું છે તોલ કરાવીને અને ત્રાજવા બરાબર હતાં. એ બધું ભૂલી જાય ત્યારે ખાવાનું કામ થાય. આહાહા! એમ ભગવાન આત્મા પહેલાં નય, નિક્ષેપ ને પ્રમાણ. તોલા ત્રાજવા ને ભાવ. એની શક્તિ કેવી છે? કેવું છે? અવસ્થા શું છે? ત્રિકાળી શું છે? એનો આખો વિષય શું છે? અને એના ભાગ શું છે? નામથી કહેવાય, સ્થાપનાથી કહેવાય, યોગ્યતાથી કહેવાય ને વર્તમાન પરિણતિ—એને જાણવાકાળે આ પ્રકારો એના હોય છે, માલને અનુભવવા પહેલાં, પણ અનુભવના કાળમાં તો સાધક જે કહેવાતા તે પણ બાધક થઈ ગયા. એ પ્રકાશદાસજી! આવો પ્રકાશ છે આત્માનો એમ કહે છે. ભારે વાત ભાઈ! છે?

'अनुभवमें नयका काम नहीं है'.. થયું, એ નયની વ્યાખ્યા કરી. 'प्रत्यक्ष-परोक्ष आदि प्रमाण असिद्ध वस्तुको सिद्ध करते हैं'.. એ તો સાબિત થઈ નથી, નિર્ણય થયો નથી, એને એ પ્રમાણથી આખી ચીજ શું છે એને સાબિત કરે છે. પણ જ્યાં અનુભવ કરે ત્યાં એ પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ પ્રમાણ રહે છે ક્યાં? ભારે વાત! સમજાણું કાંઈ? 'अतः प्रमाण भी अनावश्यक है'.. માટે પ્રમાણ એ પણ ત્યાં અનાવશ્યક, જ્યાં વિકલ્પ ભેદ ઉપર લક્ષ નથી. 'निक्षेपसे वस्तुकी स्थिति समझमें आती है'.. નિક્ષેપથી એટલે વસ્તુ છે કે આ તે વસ્તુનો ભાવ છે કે પ્રગટ છે કે શક્તિ છે? એને નિક્ષેપ સિદ્ધ કરે છે. પણ આ અનુભવમાં તો પછી કાંઈ છે નહીં. એ તો સિદ્ધ થયેલી વસ્તુનો અનુભવ. આહાહા! ભારે ઝીણું ભાઈ! આવું સાંભળવાય નવરા થાય નહીં. એ, નવનીતભાઈ!

'निक्षेपसे वस्तुकी स्थिति समझमें आती है सो अनुभवमें शुद्ध आत्म-पदार्थका भान रहता है'.. ભાવનું ભાન અનુભવ છે, પછી આ ભાવ ને આ દ્રવ્ય એ કાંઈ રહેતું નથી એમ કહે છે. 'अतः निक्षेप भी निष्प्रयोजन है'.. આત્મામાં નિક્ષેપ પણ પ્રયોજન(વાન) છે નહીં. 'इतना ही नहीं ये तीनों अनुभवकी दशामें बाधाकारक है'.. નિષ્પ્રયોજન છે એ તો ઠીક, પણ વિઘ્ન કરનાર છે. 'इन्हें हानिकारक समझकर प्रथम अवस्थामें छोड़नेका उपदेश नहीं'.. એટલે શું? જાણવું હોય છે ત્યારે ભાવ શું છે? સામર્થ્ય કેટલું છે? આત્માના એક એક ગુણનું સામર્થ્ય કેટલું? એક એક ગુણની પર્યાય કેટલી? એક એક ગુણ અનંતગુણને મદદ કરે

એવી એની તાકાત છે, વિગેરે ભાવને સિદ્ધ કરવો હોય તો તો પહેલું હોય. 'क्योंकि इनके बिना पदार्थका ज्ञान नहीं हो सकता। ये नय आदि साधक हैं'.. સાધક નામ વસ્તુને સાબિત કરવાનું જ્ઞાન. સર્વજ્ઞે કહેલો આત્મા ને અજ્ઞાનીઓએ કહેલો આત્મા—બેને જુદો પાડવા માટે આ સાધક કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવે કહેલો આત્મા ને અજ્ઞાનીઓએ કહેલો આત્મા—બેને જુદા પાડવા માટે આવા નય, નિક્ષેપ ને પ્રમાણની પહેલી જરૂર હોય છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

કહતે હૈં, 'अनुभव साध्य है जैसे कि दंड, चक्र, आदि साधनोंके बिना घटकी सृष्टि नहीं होती'.. રૂપચંદજીએ એ અર્થ નાખ્યો જ નથી. એની જરૂરેય નથી. પણ આ લોકોએ નાખ્યો છે બુદ્ધિલાલે નાખ્યો છે એટલે એમણે નાખ્યો છે. રૂપચંદજીએ નાખ્યો નથી. પહેલા રૂપચંદજીએ અર્થ કર્યા હતાને. ઘટમાં દંડ, ચક્ર આદિ સાધનો એટલે નિમિત્ત છે. 'એના વિના ઘટકી ઉત્પત્તિ નહીં હોતી'નો અર્થ (કે) એ હોય છે એટલું. થાય ત્યારે ન હોય એમ નહીં, પણ એનાથી થતો નથી. આરે આવું ભારે!

શું કહેવાય? આ 'સન્મતિ સંદેશ'. કો'કને હિતૈષી સાથે ચર્ચા થઈ હશે એ એમાં (સન્મતિ સંદેશમાં) આવી છે. 'નિમિત્ત વિના થાય નહીં.' હવે સાંભળને! કરનારો પોતાનું કાર્ય કરે છે તે કાળે નિમિત્ત આમ સામે ચીજ હોય છે. પણ કાર્યકાળ વિના નિમિત્ત થાય, નિમિત્તથી કાર્યકાળ થઈ જાય—એમ છે? એમ વસ્તુ હોય નહીં ભાઈ! તને ખબર નથી. જે સમયે જે અવસ્થા જે તત્ત્વની જે કાળે એના સ્વકાળે થાય તે કાર્યકાળ છે. ત્યારે નિમિત્ત હોય છે બસ. નિમિત્ત આવ્યું માટે આ થયું, તો તો નિમિત્ત ઉપાદાન(રૂપ) થઈ જાય છે. બહુ તકરાર વાંધા. નિમિત્ત–ઉપાદાનના, નિશ્ચય–વ્યવહારના અને ક્રમબદ્ધના—ત્રણ વાંધા.

મંગલભાઈ ગુજરી ગયા. આપણા મંગલભાઈ અમદાવાદ. .... આ તો ક્રમબદ્ધની વાત યાદ આવતાં આ વાત યાદ આવી ગઈ. ક્રમબદ્ધ નહોતું બેસતુંને. છેલ્લે આ વાત કરીને ત્યારે બોલ્યા. દસ બોલ છેને શ્રીમદ્ના. સ્વદ્રવ્યના રક્ષક થાવ. પરદ્રવ્યની રક્ષકતા ત્વરાથી છોડો. ભાઈ... મહારાજ કહે છે. પ્રેમ હતો. બહુ ઘણા વરસ થઈ ગયા. હાર્ટ ફેલ થઈ ગયું. મંગલભાઈ. બૈરા બિચારા નહોતા. ....હતુંને. પાવાગઢ ત્યાં ગયા હતા. એવું છે. હવે ઘડીકમાં ફરતાં વાર ન લાગે. આ મનુષ્યના દેહનો એક એક સમય ચક્રવર્તીની સંપદા કરતા કિંમતી (છે માટે) એણે સમય ન ગુમાવવો જોઈએ. સમજાણું કાંઈ? આત્માના કામ માટે એણે સમય ન ગુમાવવો જોઈએ. એના પોતાની જાતનો નિર્ણય કરવા, અનુભવ કરવા માટે આ કાળ એનો છે. સમજાણું કાંઈ? આંખ્યું મિંચાઈને ચાલ્યા જશે. શાંતિભાઈ વયા ગયા. .... અસાધ્ય થઈ ગયા હતા હોં. ૪૬ વર્ષ ચાલ્યું. સાથે કોની સાથે? આહાહા! .....

કહે છે, चक्र आदि साधनोंके बिना घटकी सृष्टि नहीं होती.. એ તો નાસ્તિથી કથન છે, અસ્તિથી નહીં. ઘટના કાર્યકાળે ઘટ થાય ત્યારે કુંભાર ને ચક્ર હોય, બસ આટલું. અસ્તિથી છે આ વાત. ન થાય એ પ્રશ્ન છે નહીં. ભારે કામ ભાઈ! પરંતુ 'परन्तु जिस प्रकार घट पदार्थ सिद्ध हुए'.. ઘટ થઈ ગયો, પછી 'दंड, चक्र आदि विडंबनारूप'.. વિડંબના એટલે નિમિત્તપણું પણ પછી હોઈ શકતું નથી. એમ 'अनुभव प्राप्त होनेके उपरांत'.. ભગવાન આત્મા જ્ઞાતાસ્વભાવ પ્રભુ આત્માનો, સર્વજ્ઞસ્વભાવ આત્માનો, એવા સર્વજ્ઞ સ્વભાવને અલ્પજ્ઞની પર્યાયે અનુભવ કરતાં... 'उपरांत नय, निक्षेप आदिके विकल्प हानिकारक हैं'.. પછી એ નય, નિક્ષેપના વિકલ્પની જરૂર નથી. ક્યાંથી આવ્યા ભાઈ? દેશમાં? લીમડી. અચ્છા. પુસ્તક છે? પુસ્તક છેને ભાઈ? આ તો ક્યા શબ્દનો અર્થ થાય છે.. વાણિયા ચોપડા મેળવે કે નહીં પોતાના? આ તો ભગવાનના ચોપડા મેળવવાની વાત છે. આહાહા!

કહે છે, હવે 'शुद्धनयकी अपेक्षा जीवका स्वरूप'. એટલું મુહૂર્ત થઈ ગયું શરૂઆત. સમજાણું કાંઈ? હવે દસમો શ્લોક. નવમેથી શરૂ થયું. દસમો છેને. એ બાજુ તેત્રીસમે પાને. ૩૩ પાને નીચે દસમો શ્લોક છે.

आत्मस्वभावं परभावभिन्नमापूर्णमाद्यन्तविमुक्तमेकं
विलीनसङ्कल्पविकल्पजालं प्रकाशयन् शुद्धनयोऽभ्युदेति ।।१०।।

એ કળશ, એનું પદ ૧૧મું. કળશ ૧૦ ને પદ ૧૧મું છે.

શુદ્ધનયની અપેક્ષા જીવનું સ્વરૂપ. પરમાનંદ મૂર્તિ ભગવાન તીર્થંકરે જોયો, એવો જે પવિત્ર પ્રભુ આત્મા શુદ્ધનયથી... પર્યાયના ભેદથી ને રાગના ભેદથી એ તો અશુદ્ધનય છે. એકલો અખંડ શુદ્ધ પવિત્ર નયથી જુઓ તો એ કેવો છે?

आदि अंत पूरन-सुभाव-संयुक्त है।
पर-सरूप-परजोग-कल्पनामुक्त है।।

ભગવાન આત્મા દેહમાં અરૂપી, રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વિનાનો પ્રભુ, અત્યારે અહીંયાં કેવો છે? આહાહા!

आदि अंत पूरन-सुभाव-संयुक्त है।
पर-सरूप-परजोग-कल्पनामुक्त है।।
सदा एकरस प्रगट कही है जैनमैं।
सुद्धनयातम वस्तु विराजै बैनमैं।।११।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–આદિ અંત=સદૈવ. જોગ=સંયોગ. કલ્પનામુક્ત=કલ્પનાથી રહિત.

અર્થ :–જીવ, આદિ અવસ્થા નિગોદથી માંડીને અંત અવસ્થા સિદ્ધપર્યાય સુધી પોતાના પરિપૂર્ણ સ્વભાવથી સંયુક્ત છે, પરદ્રવ્યોની કલ્પનાથી રહિત છે, સદૈવ એક ચૈતન્યરસથી સંપન્ન છે એમ શુદ્ધનયની અપેક્ષાએ જિનવાણીમાં કહ્યું છે. ૧૧

अर्थ :–जीव, आदि अवस्था निगोदसे लगाकर अंत अवस्था सिद्ध पर्यायपर्यन्त अपने परिपूर्ण स्वभावसे संयुक्त है और परद्रव्योंकी कल्पनासे रहित है, सदैव एक चैतन्यरससे संपन्न है, ऐसा शुद्धनयकी अपेक्षा जिनवाणीमें कहा है।।११।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

બહુ શ્લોક એકલા માખણ છે. વીતરાગમાર્ગના માખણ છે આ. કહે છે, જીવ... અર્થ છે ને? 'जीव आदि अवस्था निगोदसे लगाकर'.. એની આદ્ય અવસ્થા નિગોદ છે. આદિ શબ્દ પડ્યો છે ને? નિગોદના જીવ એક શરીરમાં અનંતા. આ બટાટા, શકરકંદ, કંદમૂળ, લીલફૂગ—એ બધાં નિગોદ અવસ્થા એને કહેવાય છે. ત્યાં એની આદ્ય અવસ્થા છે. પહેલો ત્યાં હતો અનાદિનો, એમ કહેવું છે. આહા! અથવા જીવની નાનામાં નાની (અલ્પ) અવસ્થાથી આદિ માંડીને અંત અવસ્થા સિદ્ધપર્યાય પર્યંત... છેને? 'आदि अंत पूरन सुभाव संयुक्त है'.. આદિથી તે અંત સુધી. નિગોદની દશાથી માંડીને સિદ્ધની દશા સુધીમાં પૂર્ણ સ્વભાવ, વસ્તુ તો પૂર્ણ સ્વભાવ સહિત છે. અવસ્થાને લક્ષ ન કરો તો દ્રવ્યસ્વભાવ તો પૂર્ણ, પૂર્ણ, પૂર્ણ ઈદમ્. સમજાય છે કાંઈ? માળે આવું ભારે ધર્મનું રૂપ! એય! છે કે નહીં પ્રકાશદાસજી? ક્યા હૈ ઉસમેં દેખો. બહુત બઢિયા!

આદિ અવસ્થા નિગોદથી... આહાહા! અક્ષરના અનંતમાં ભાગ... એની વર્તમાન દશા નિગોદમાં હોય, પણ વસ્તુ તો છે એ છે. દ્રવ્ય જે વસ્તુ છે એ તો પૂર્ણમ્ ઈદમ્ પૂર્ણ છે એમ કહે છે. પૂર્ણ સ્વભાવ સહિત છે. આહાહા! એ નિગોદમાં પણ.. એક રાઈ જેટલી કટકી લીલફૂગની, બટાટાની, શકરકંદની એક કટકીમાં અસંખ્ય ઔદારિક શરીર છે. એક શરીરમાં સિદ્ધ કરતાં અનંતગુણા જીવ છે. ભગવાનની વાતું મોટી બહુ! એમાં એક જીવ છે, કહે છે કે ભલે એક શરીરમાં અનંત જીવ (રહ્યાં). રાઈ જેટલી કટકીમાં અસંખ્ય શરીર, છતાં એની પર્યાય જે છે નિગોદની એ તો નાની.. નાની.. નાની.. આદ્યનો અર્થ નાની અને સિદ્ધદશા થાય એ પૂર્ણદશા.. પર્યાય–દશા, પણ વસ્તુ જે દ્રવ્ય છે એ તો બધામાં એકસરખું પૂર્ણ સ્વભાવથી ભરેલું છે. ધ્રુવ, ધ્રુવ. આવી વ્યાખ્યા તત્ત્વની. એ જયંતીભાઈ! સંભળાય છે કે નહીં? સંભળાય છે એમ કહું છું હોં. સમજાય છે એ પછીની વાત છે. બેય જયંતીભાઈ છે ને? કાકા-ભઈજીના બેય. મોટા છે? એમ! શરીર ઢીંચકું લાગે. આહાહા!

આંહીં તો કહે છે... આ તે કાંઈ વાત છે! એક શરીર એમાં અનંત જીવ. એક કટકી રાઈ (જેટલી) એમાં અસંખ્ય શરીર. એ એક શરીરમાં અનંત જીવ. એ નિગોદના જીવની દશા, તેમાં પણ દ્રવ્ય તો સ્વભાવે પરિપૂર્ણ ધ્રુવ પડ્યું છે એમ કહે છે. ભાઈ! આહાહા! તેને સદ્દશ સ્વભાવ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આવ્યું'તું ત્યાં કળશમાં. આવે છે ને? ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવશક્તિ. શક્તિ પ્રમાણ પરિણામ... એમાં આવે છેને આલિંગન. 'ધ્રૌવ્ય-વ્યય-ઉત્પાદથી આલિંગિત સદ્દશ અને વિસદ્દશ જેનું રૂપ છે એવા એક અસ્તિત્વમાત્રમયી પરિણામ શક્તિ' છે. (૧૯મી શક્તિ). ઓહો! ગજબ કામ કર્યાં છે. .... હવે લોકો સાંભળે છે. વિંછીયા જેવા ગામમાં હજારો માણસો. .... નવકારશી હતી. સાતે દિ'નું જમણ હતું. સાતે દિ' એક—એકનું જમણ. ગામમાં ઉત્સાહ, ઉત્સાહ, મહોત્સવ જેવો ઉત્સાહ. મોક્ષના મંડપની વાતું છે બાપા! આહાહા! ભાઈ! એ દુનિયાના બહારના મહોત્સવો ઘણા માણ્યા અજ્ઞાનમાં. બાપુ! આ ચીજ કોઈ જુદી છે.

કહે છે, તને હજી વિશ્વાસમાં આવવું કઠણ પડે. આહાહા! શું કહે છે કે અનંત આત્માઓ છે. ભગવાને કેવળજ્ઞાનમાં અનંત આત્મા જોયા છે. ભગવાને તો છ દ્રવ્ય જોયા છે પરમેશ્વરે તીર્થંકરે. અનંત આત્મા, અનંત પરમાણુ આ જડ, અસંખ્ય કાલાણુ, એક ધર્માસ્તિ, એક અધર્માસ્તિ, એક આકાશ. તમારા મહેમાનને કઠણ પડે એવું છે આ. પણ સાભળે તો ખરાને કે આપણા ઘરમાં કાંઈક છે જૈનમાં. મોચીમાં ક્યાંય હોય નહીં આ વાત. આહાહા! કહે છે, ભાઈ! એકવાર સાંભળ. કહે છે, તું આત્મા છો એવા અનંત આત્માઓ છે. અને અનંત આત્મામાં એક આત્માની નાની નાની દશા જે આદ્યની છે—અક્ષરના અનંતમાં ભાગની ઉઘાડ અવસ્થા, છતાં વસ્તુ તો એ પૂર્ણ સ્વભાવથી ભરેલી છે. પર્યાયના અંશને લક્ષમાં ન લે ને દ્રવ્ય—ધ્રુવનું લક્ષ લે તો, ધ્રુવ તો પૂર્ણ.. પૂર્ણ.. પૂર્ણ.. પૂર્ણ પડી છે (વસ્તુ). એય! આહાહા!

સદ્દશ શક્તિ. ઉત્પાદ-વ્યય વિસદ્દશ છે. એમાં આવે છે ..... ઓલામાંય આવે છે 'ધવલ'માં. આપણી ઓલી નહીં વિરોધ સિદ્ધ કરવા માટે કાઢ્યું'તુંને? આમાં પાઠમાં છે, ટીકામાં છે. ઓહો! આચાર્યે તો ગજબ કામ કર્યાં છે હોં! હથેળીમાં બતાવી દીધું છે આમ. ભગવાન! હવે તારી નજર તો કર. કહે છે કે એ અવસ્થા નિગોદના જીવની અલ્પજ્ઞ છે અને સિદ્ધની દશા સર્વજ્ઞ છે, વચલી દશા ઉઘાડ ચાર મતિ આદિ (સુ)જ્ઞાન (કે) અજ્ઞાન આદિ હો, એ અવસ્થાનું લક્ષ ન કરો તો 'अंत अवस्था सिद्धपर्याय पर्यंत अपने परिपूर्ण स्वभावसे संयुक्त है'.

એ તો ધ્રુવ સ્વભાવથી સહિત છે. એક સમયની પર્યાયનું લક્ષ છોડી દો પર્યાય દૃષ્ટિ, તો દરેક અનંત આત્માઓ ધ્રવ સ્વભાવથી સહિત છે. આહાહા! બરાબર હે પંડિતજી? અરે

આ શું? ધ્રુવ સહિત છે. અમારે ભાઈ ધર્મ કરવો એમાં આવી વાતનું શું કામ છે? પણ ધર્મ કરવામાં તારો સ્વભાવ કેવડો છે? ત્રિકાળ કેવડો છે? વર્તમાન કેવડો છે? એ જાણ્યા વિના ધર્મ કરીશ ક્યાંથી? પૂર્ણ સ્વભાવ છે એમાંથી ધર્મ નીકળે. વર્તમાન અવસ્થાના અંશમાંથી ધર્મ નીકળે? ધર્મ પોતે પર્યાય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? એ અંશ છે. ધર્મની દશા પ્રગટી તે કાળમાં પણ વસ્તુ તો ધ્રુવસ્વભાવ સહિત છે. સમજાણું કાંઈ? ચેતનજી! ચેતનજી આવ્યા'તા બોટાદમાં ત્યાં.

કહે છે, आदि अंत पूरन सभाव-संयुक्त है, पर-सरूप, पर-जोग परकल्पना मुक्त है। આહાહા! 'परद्रव्योंकी कल्पनासे रहित है'.. લ્યો. પરદ્રવ્યનું નિમિત્તપણું અને એની કલ્પના રહિત વસ્તુ છે. અને પરદ્રવ્યના લક્ષે થતાં વિકૃતભાવ એનાથી પણ વસ્તુ રહિત છે અને પૂર્ણ ધ્રુવ સ્વભાવથી સંયુક્ત છે. એક સમયની પર્યાયથી રહિત છે અને ધ્રુવસ્વભાવથી ભગવાન આત્મા સહિત છે. આહાહા! અરે! આવી અંદર ઓળખાણ થયા વિના સમ્યગ્દર્શન ને શ્રદ્ધા-ભાન વિના બધાં વ્રત ને તપ ને આ હોળી કરે એ એકડા વિનાના મીંડા, બધા મીંડા છે. સમજાણું કાંઈ? આવો ભગવાન કેવી રીતે સિદ્ધ કર્યો છે ને!

'आत्मस्वभावम् परभाव भिन्नम्'.. આ એની વ્યાખ્યા થઈ. અસ્તિ-નાસ્તિ. આહાહા! વસ્તુ ભગવાન આત્મા દ્રવ્ય એટલે શક્તિવાન, આખી ત્રિકાળ ધ્રુવ શક્તિવાન સ્વરૂપ, એ પૂર્ણ છે અને ધ્રુવ સ્વભાવ સહિત આત્મા છે. અને પરરૂપ—પરસ્વરૂપ કર્મનું નિમિત્ત ને સંયોગથી તો રહિત છે. 'पर-सरूप, पर-जोग'.. પરનો સંબંધ... પર સ્વરૂપ ને પરનો સંબંધ એ વિનાની વસ્તુ છે. અહાહા! જુઓ, આ સમ્યગ્દર્શનનો વિષય. નિશ્ચયનયનો (વિષય) આ, શુદ્ધનયનું સ્વરૂપ. શુદ્ધનય સ્વરૂપે આત્મા આવો છે. સમજાણું કાંઈ? ઘણાં એમ માગે છે કે આનાથી કાંઈ બીજું સહેલું છે? પણ સહેલું, જે એમાં હોય એ સહેલું હોય કે એમાં ન હોય એ સહેલું હોય? સહેલામાં સહેલો પહેલો સમ્યગ્દર્શન ધર્મ, પછી ચારિત્ર ને કેવળજ્ઞાન મહા—ઉત્તમ ધર્મ. સમજાણું કાંઈ? મિથ્યાત્વ સમાન મહા પાપ નહીં, સમ્યગ્દર્શન સિવાય મહા ધર્મની શરૂઆત નહીં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

બેની કિંમત નથીને, એને મિથ્યાત્વનું પાપ શું છે એની ખબર નથી. એક સમયના અંશને સ્વીકારવો એ મિથ્યાત્વ છે એમ કહે છે. પરદ્રવ્ય સહિત સ્વીકારવો એ મિથ્યાત્વ છે. અને 'પરના સંબંધમાં હું છું' એ સ્વીકારવું એ પણ મિથ્યાત્વ છે. અબદ્ધસ્પૃષ્ટ—પરથી સંબંધ રહિત છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? કેટલી ધીરજ જોઈએ આ સમજવા માટે. 'पर सरूप-परजोग-कल्पना'.. કલ્પનાથી મુક્ત છે, પર સંબંધ છે એ કલ્પનાથી પણ મુક્ત છે. આહાહા! આ તો હજી.... આહાહા! 'सदा एकरस प्रगट कही है जैनमैं'... જૈનમાં જિનવાણીમાં—

વીતરાગની વાણીમાં—ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા સર્વજ્ઞદેવની વાણીમાં સદા એકરસ પ્રગટ કહ્યો છે. ત્રણે કાળ એકરૂપ પૂર્ણ આનંદકંદ શુદ્ધ ધ્રુવ એમ શુદ્ધનયનો વિષય દ્રવ્યસ્વભાવને જૈનવાણીમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

જૈનમાં, પરમેશ્વર વીતરાગ સર્વજ્ઞ અરિહંત પરમેશ્વર ત્રણ કાળનું જેને જ્ઞાન છે એની વાણીમાં સદા એકરસ પ્રગટ કહી છે. ધ્રુવ ધ્રુવ શુદ્ધનયનો વિષય સદા એકરસ પ્રગટ કહી છે. એ સદા પ્રગટ વસ્તુ પડી છે. આ તે શું કહે છે? દયા પાળવી, આ વ્રત કરવા, અપવાસ કરી નાખવા, સહેલુંસટ હતું. પણ આ તારી દયા છે, ઓલી તો હિંસા છે સાંભળને! જીવદયા પાળવી છે કે નહીં તારે? જીવ છો કે નહીં? કેવડો છો? એક અંશ જેવડો માનવો એ જીવની હિંસા છે, રાગવાળો માનવો એ જીવની હિંસા છે. આહાહા! ધરમચંદજી! આહાહા! ભારે વાત ભાઈ! આવું તે જૈનમાં હશે? તેથી કહેવું પડ્યું. સમજાય છે? વીતરાગમાર્ગમાં પરમેશ્વરે એની વાણીમાં આવું સ્વરૂપ 'सदा एकरस प्रगट, सदैव चैतन्यरससे संपन्न है'.. આત્મા જ્ઞાયકરસસે સંપન્ન હૈ. વસ્તુ 'विराजै बैनमैं'.. લ્યો. 'ऐसा शुद्धनयकी अपेक्षा जिनवाणीमें कहा है'.. વીતરાગની વાણીમાં આવી વસ્તુ બિરાજે છે એમ કહી છે. વિશેષ કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

જબ તક પરમતત્ત્વકો ન જાને, ન શ્રદ્ધા કરે, ન અનુભવે તબ તક કર્મબંધસે નહીં છૂટતા. ઈસસે યહ નિશ્ચય હુઆ કિ કર્મબંધસે છૂટનેકા કારણ એક આત્મજ્ઞાન હી હૈ, ઔર શાસ્ત્રકા જ્ઞાન ભી આત્મજ્ઞાનકે લિયે હી કિયા જાતા હૈ, જૈસે દીપકસે વસ્તુકો દેખકર વસ્તુકો ઉઠા લેતે હૈં ઔર દીપકકો છોડ દેતે હૈં; ઉસી તરહ શુદ્ધાત્મતત્ત્વકે ઉપદેશ કરનેવાલે જો અધ્યાત્મશાસ્ત્ર ઉનસે શુદ્ધાત્મતત્ત્વકો જાનકર ઉસ શુદ્ધાત્મતત્ત્વકા અનુભવ કરના ચાહિયે ઔર શાસ્ત્રકા વિકલ્પ છોડના ચાહિયે. શાસ્ત્ર તો દીપકકે સમાન હૈ, તથા આત્મવસ્તુ રત્નકે સમાન હૈ. (શ્રી યોગીન્દ્રદેવ, પરમાત્મપ્રકાશ, અધિ-૨, ગાથા-૮૨)

પ્રવચન નં. ૨૧, મહાવદ ૧૦, શનિવાર, તા.૨૦-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ્ય ૧૨, ૧૩ પર પ્રવચન

न हि विद्धति बद्धस्पृष्टभावादयोऽमी।
स्फुटमुपरि तरन्तोऽप्येत्य यत्र प्रतिष्ठां।
अनुभवतु तमेव द्योतमानं समन्तात्
जगदपगतमोहीभूय सम्यक्स्वभावं ।।११।।

એનું બારમું પદ.

सदगुरु कहै भव्यजीवनिसौं,
तोरहु तुरित मोहकी जेल।
समकितरूप गहौ अपनौ गुन,
करहु सुद्ध अनुभवकौ खेल।।
पुदगलपिंड भाव रागादिक,
इनसौं नहीं तुम्हारौ मेल।
ए जड़ प्रगट गुपत तुम चेतन,
जैसैं भिन्न तोय अरु तेल।।१२।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : તોરહુ=તોડી નાખો. ગહૌ=ગ્રહણ કરો. ગુપત(ગુપ્ત)=અરૂપી. તોય=પાણી.

અર્થ :—ભવ્ય જીવોને શ્રીગુરુ ઉપદેશ કરે છે કે શીઘ્ર મોહનું બંધન તોડી નાખો, પોતાનો સમ્યક્ત્વ ગુણ ગ્રહણ કરો અને શુદ્ધ અનુભવમાં મસ્ત થઈ જાવ. પુદ્ગલ દ્રવ્ય અને રાગાદિક ભાવો સાથે તમારે કોઈ સંબંધ નથી. એ સ્પષ્ટ અચેતન છે અને તમે અરૂપી ચૈતન્ય છો તથા પાણીથી ભિન્ન તેલની પેઠે તેમનાથી જુદા છો. ૧૨.

अर्थ :—भव्यजीवोंको श्रीगुरु उपदेश करते हैं कि शीघ्र ही मोहका बन्धन तोड़ दो, अपना सम्यक्त्वगुण ग्रहण करो और शुद्ध अनुभवमें मस्त हो जाओ । पुद्गल द्रव्य और रागादिक भावोंसे

तुम्हारा कोई सम्बन्ध नहीं है। ये स्पष्ट अचेतन हैं और तुम अरूपी चैतन्य हो तथा पानीसे भिन्न तेलके समान उनसे न्यारे हो॥१२॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

ભવ્ય જીવોને ગુરુ ઉપદેશ કરે છે. 'सदगुरु कहै भव्यजीवनिसौं'.. ભવ્ય નામ પાત્ર જીવને માટે છે. અભવ્ય જીવને એ ઉપદેશ લાગુ પડતો નથી. આહાહા! 'सदगुरु कहै भव्यजीवनिसौं, तोरहु तुरित मोहकी जेल'.. મોહના બંધનને તોડ પ્રભુ! આહા! રાગ અને દ્વેષ વિકલ્પ એ મારા છે—એવો જે મોહ મિથ્યાત્વભાવ એને તોડ. ઉપદેશનાં વાક્ય છે ને! આમ તો સ્વભાવ સન્મુખ થતાં એ તૂટી જાય છે. પણ ઉપદેશમાં તો એમ આવેને! પાંચ મિનિટ મોડા આવ્યાને એટલે ત્યાં બેસવા મંડતા હતા. કાંઈ નહીં, અહીં ઘણી જગ્યા છે. સમજાણું કાંઈ? મોહની જેલમાં પડ્યો છે એમ કહે છે. મોહની જેલમાં? આવા મોટા મકાન...! આહાહા! (શ્રોતા : એ કેદખાનું ખાલી...). કહે છે કે પ્રભુ તારું સ્વરૂપ તો શુદ્ધ આનંદઘન છેને. એને આ પુણ્ય–પાપનાં ભાવોની એકતાબુદ્ધિ એ મોહની જેલ છે તને પ્રભુ! આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'तोरहु तुरित मोहकी जेल'.. શીઘ્ર તોડ, એમ પાછું. પહેલું આમ કરવું ને આમ કરવું ને પછી આમ કરવું—એમ કાઢી નાખ્યું. આહાહા! પહેલો વ્યવહાર સુધારવો પછી કષાય મંદ કરવો. એય! પણ વ્યવહાર સુધારવો... વ્યવહાર છે જ ક્યાં આત્મામાં? વ્યવહાર એટલે શુભ ઉપયોગ. એ સહિત માનવું એ જ મિથ્યાત્વની જેલ છે એમ કહે છે અહીં. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ? એય માણિકલાલભાઈ! સમજાય છે આ? આરે આવું ભારે! ચૈતન્યરત્ન પ્રભુ એનો અનાદિ અનંત નિત્ય રસકંદ જ્ઞાનઘન, એવી ચીજને વિભાવ જે વિકલ્પ છે, સૂક્ષ્મ પણ (છે) રાગ, એની એકત્વબુદ્ધિ એ જ મોટી મોહની જેલ છે, મિથ્યાત્વની જેલ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

'तोरहु तुरित मोहकी जेल'.. એટલે કે પરમાં સાવધાનીનો ભાવ એ જ મિથ્યાત્વભાવ છે. આ મોહ શબ્દ પડ્યો છે ને! ભગવાન આત્મા પોતાના આનંદ અને જ્ઞાનસ્વભાવ, એની તરફનું સાવધાનપણું સ્વસન્મુખપણું છોડી અનાદિથી એને રાગના વિકલ્પના ભાવમાં સન્મુખપણું માન્યું છે અને 'એ હું છું, એ મારું છે' એમ પરમાં એની સાવધાની કરી છે, એ મોહ છે, મિથ્યાત્વ છે, એ અનંત સંસારની ઉત્પત્તિનું એ બીજડું મોહ છે. સમજાણું કાંઈ?

આંહીં તો 'तोरहु तुरित मोहकी जेल'.. શીઘ્ર હી સ્વભાવ પોતાનો આનંદ અને જ્ઞાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, એની સન્મુખ થા અને રાગની, પર તરફની એકતાનો

મિથ્યાત્વભાવ તોડી દે. ભારે! કેટલાક કહે... હમણા એવું આવ્યું છે છાપામાં એમ કે પહેલું આમ જોઈએ પહેલો પ્રથમાનુયોગ, પહેલો આ (અનુ)યોગ.. જુઓ, એમ ચાલ્યું છે સાધારણ. (શ્રોતા : આત્માનુયોગ જોઈએ). આહાહા! ક્રમ ક્રમ ઉપદેશ.. એમ કે પહેલામાં પહેલો મુનિનો ઉપદેશ દેવો જોઈએ, આવે છેને 'પુરુષાર્થસિદ્ધિ'માં, પછી શ્રાવકનો દેવો. એમ અનુયોગમાં પહેલો પ્રથમાનુયોગ... એવું આવ્યું છે, હમણાં આવ્યું છે એમાં. ઘણા ઘણા આવે છે .... હોં જૈનગેઝેટમાં. ભગવાન! પણ આયુષ્ય ચાલ્યું જાય છે એની મુદ્દત કેટલી? કે પહેલું પ્રથમાનુયોગ ને પછી દ્રવ્યાનુયોગ એની મુદ્દત–ટાઈમ ખરો? આહાહા! વજુભાઈ! કહે છે એનો કાળ કેટલો? એમાં અકસ્માત દેહ છૂટી ગયો તો? કામ જે (કરવાનું) હતું એ તો રહી ગયું. નવનીતભાઈ! આહાહા!

આંહીં આચાર્ય તો (કહે છે), 'तोरहु तुरित मोहकी जेल'.. પહેલું આ વાંચવું ને આ સમજવું ને પછી આ કરવું તોડવાનું—એમ કાંઈ છે નહીં. પંડિતજી! હૈ ઉસમેં ઐસા? (શ્રોતા : ઐસા હી હૈ). ઐસા હૈ. આહા! (શ્રોતા : મોહને તોડ્યા પહેલા શું કરવું?) મોહને તોડવાનું એ કરવું, કરવું મોટું. પહેલાં તો કરે છે રાગની એકતા, એ તો કરે છે અનાદિથી. હવે કરવું શું એને? (શ્રોતા : એ તો કરે રાખ્યું છે). એ તો કરે રાખ્યું છે. (શ્રોતા : બેમાંથી કયો વિકલ્પ કરવો?) કયો? એકેય વિકલ્પ કરવો એ કર્તૃત્વ છે એનું? એના સ્વભાવમાં રાગનું કરવું એવી એની કોઈ શક્તિ–ગુણ છે? ગુણ હોય તો રાગનું કરવું સદાય રહે અને કોઈ દિ' શુદ્ધ થાય નહીં. સમજાણું કાંઈ? આવો માર્ગ છે ભાઈ! આહાહા!

(શ્રોતા : પ્રશ્ન છે કે પહેલો વિકલ્પ ક્યો કરવો?) કોઈ વિકલ્પ કરવાનો પ્રશ્ન જ ક્યાં છે? (શ્રોતા : એ તો વિકલ્પ હોય..) હોય એ જુદી વાત છે. કે હોય તો ક્યા છે? એ પ્રશ્ન.. એમ કે છેલ્લો શુભ ઉપયોગ હોયને? છેલ્લો એ હોયને? અશુભ કાંઈ હોય? માટે શુભ.... પણ છેલ્લો કોને કહેવો? અંદર (લીન થાય) ત્યારે છેલ્લો (જે) રાગ હતો એની એકતા હતી, એને તોડે એમ કહેવામાં આવે. એમ વાત છે. આહાહા! માર્ગ એવો છે ભાઈ! આ તો જેને જનમ–મરણનાં ફેરાથી છૂટવું હોય એની વાતું છે. જેને કાંઈ બચાવ કરવો હોય પોતાનો (એની વાત નથી.) બચાવ કરવો હોય કેસનો, તે એ તો આ લખે આમ હવે. આહા!

ભાઈ તો કહે છેને સોગાની નિહાલભાઈ (કે) 'કરવું એ મરવું છે.' આહાહા! રાગનું કરવું એ મારું કર્તવ્ય, એ તો સમ્યગ્દર્શનનો નાશ છે. આ તો માર્ગની રીત આ છે ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? 'तोरहु तुरित मोहकी जेल'.. શીઘ્ર હી મોહના બંધન તોડ દે. આહા! મોહ એટલે સંસારનું કર્મ નહીં. ચૈતન્ય ભગવાન જ્ઞાયકસ્વભાવ શુદ્ધ સ્વરૂપની સાવધાની છોડી,

એણે અશુદ્ધ એવા રાગની સાવધાની એને વિષય બનાવ્યો છે. એ સવારમાં આવ્યું'તું. એને સાવધાન છે. ભગવાન 'સમય વર્તે સાવધાન.' સમયના સ્વકાળમાં સ્વરૂપની સાવધાની એ 'સમય વર્તે સાવધાન' છે. લગ્નમાં બોલે છે કે નહીં? ટાઈમ થઈ ગયો. આઠ ને સત્તર મિનિટ, એવું હોય છેને કાંઈક? (શ્રોતા : કન્યા પધરાવો સાવધાન). કન્યા પધરાવો સાવધાન. અરે! આ મોક્ષ કન્યાની વાતું. હવે કાંઈ ધૂળની—હાડકાંની સાથે સંબંધ ને હાડકે—હાડકાં... આહાહા! માંસના મંથન ને સુખ માને મૈથુનમાં. અરે પ્રભુ! શું કરે છે? ક્યાં ગયો? આહાહા! એ જ મિથ્યાત્વ ભાવ છે એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

ભગવાન! તું તો ચૈતન્યસ્વરૂપ છોને પ્રભુ! આહાહા! આ જડના પરમાણુઓની જેટલી ક્રિયા સ્વતંત્ર થાય, એ કાંઈ તારી નથી ક્રિયા ને તારાથી થઈ નથી. તારાથી થઈ છે એક શું? કે જે રાગ થયો તેની એકતાબુદ્ધિ મોહથી કરી, એ તારાથી થયું છે અજ્ઞાનભાવમાં, એને તોડવાની વાત આંહીં છે. રાખવાની તો રાખી છે એણે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ, આને આવી દયા પાળવી ને આવા વ્રત પાળવા એમ તો કાંઈ આવ્યું નહીં એમાં. પણ દયા ને વ્રતનો વિકલ્પ જ રાગ છે. રાગની સાવધાની તે જ મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા! માર્ગ તો એ ગજબ છે અંદર. (શ્રોતા : એમ ને એમ ઠીક, આ દયા-દાન નામ પાડો છે એ જરાક.....) પણ એ દયા એટલે, આ વિકલ્પની વાત આવે ત્યારે જપ-તપ કહો, દયા-દાન કહો, પૂજા-ભક્તિ કહો... (શ્રોતા : સીધી વાત કરો તો કામનું....) ત્યારે! થોડું ખુલ્લું મૂકે કે આ દયા-દાન રાગ.. દયા કોની પણ? પરની દયા અને પરનું દાન એ તો વિકલ્પ છે. આહા! એ વિકલ્પનો ભાગ છે, રાગનો ભાગ છે, એ તો વિભાવ છે. સ્વભાવ ને વિભાવતા એની એકતાબુદ્ધિ એ જ મિથ્યાત્વ ને મોહ છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

તોડવાનું કહ્યું, તો એણે જોડ્યું હતું ત્યારે તોડવાનું કહે છે ને? તોડે એને, સંધિ કરી હોય સોનીએ... સવારમાં આવ્યું'તું ને. સાંધ મારી હોય, આમ બધું એક થઈ ગયું હોય, પણ એને ખ્યાલ હોય કે આ ઠેકાણે.... જુઓ, આંહીં જરીક ઢળતું છે ને ત્યાં સાંધ છે અંદર. ખુણામાં જરીક ક્યાંક ઢળતો અંશ રાખ્યો હોય, રહ્યું હોય એ રીતે અને અહીંયાં સાંધ છે. બધું બરાબર સરખું દેખાય. એમ રાગ અને આત્માના સ્વભાવ વચ્ચે ભેદ છે એટલે કે જુદાઈ છે એટલે કે બે એક નથી. એક નથી તેને એક માન્યો એ જ મિથ્યાત્વભાવ છે. પ્રકાશદાસજી! આવી વાત છે. આહાહા! (શ્રોતા : અત્યારે તો ખોટા દેવ ને ખોટા ગુરુ ને ખોટા શાસ્ત્ર માને....) એ એના કરેલા ખોટા દેવ શું, સાચા દેવ-ગુરુને માન્યા એની વાત છે. એ તો પરદ્રવ્ય અનુસારી વૃત્તિ ને રાગનું વલણ છે.

તારા ભગવાનની સામે તેં જોયું નહિ, પરની સામે જોઈને બેઠો કે મને આમાંથી

કાંઈક મળી જશે. જ્યાં નથી ત્યાંથી મળી જશે. છે તો અંદર આત્મામાં બધું આનંદ ને શાંતિ ને. એના તરફની નજરું નજરબંધી કરી નહિ ને રાગ સાથે નજરબંધી કરી. આ નથી લોકો કહેતા? કે આ છોકરો નજરાઈ ગયો છે ક્યાંક. કહેતાને કાંઈ? કહેતા, હવે તો બધું ઓછું થઈ ગયું છે. કહેતા, પહેલા બહુ કહેતા. ક્યાંક કો'કની નજરમાં આવી ગયો છે. નજરાઈ ગયો છે એમ કહેતા પહેલા. (શ્રોતા : નજર લાગી ગઈ છે). નજર લાગી ગઈ છે. (શ્રોતા : એ ફલાણી બાઈની આંખ બહુ એવી છે). હા, એ તો પહેલા એવું સાંભળતા.

એક બાઈ એવી હતી કે આંખ એની કડક—આકરી. અને પરણીને એક આવ્યો'તો જુવાન વીસ વરસનો. એમાં એ કાપડ લેવા ગયો ને એમાં આ બાઈ ગઈ. આ..મ જરીક કર્યું હાય.. હાય! બાઈને એમ થઈ ગયું હોં બાઈને. અરરર! આંખ કડક થઈ ગઈ ત્યાં, હવે આ છોકરો મરી જશે બિચારો. આંખ કડક, તરત આમ કરી નાંખી એણે ઓલા બગોડીયા તરફ, બગોડ ફાટી ગઈ ફડાક દઈને. એવી વાતું પહેલાં ચાલતી, હોય એ ખરું, સાચું કે ખોટું. (શ્રોતા : એ કો'ક વાર એવું થયું હોય...) ના, એ વાતું સાંભળતા હોં ઘણી વાતું..... ના, અમે તો સાંભળેલું બધું બરાબર. આંહીં તો ઘણી વાતું સાંભળેલી છેને.

એ બાઈ એવી આકરી હતી આંખની એમ કે જાણે એવી કડક એની (નજર). એને એમ થઈ ગયું અરરર! અત્યારે .... થઈ ગયા. આ છોકરો પરણીને આવ્યો અને મારી નજર કડક થઈ ગઈ. અને ફટ આમ કરી નાંખ્યું એના ચૂડલા ઉપર, ચૂડલાના કટકા. એ તો એક બનવાયોગ્ય હોય અને એવું થાય. એમાં શું એથી કરીને છે? ચૂડલો તો ભાંગેલા જ છે ને. આ મરે ત્યારે ભાંગે છે ને? ચૂડલો ભાંગ્યા વિના કાઢશો નહિ એ મડદાને, એમ કહે. (શ્રોતા : એક ચૂડલો ભેગો બાંધે ને એક તોડી નાખે). એમ? લે, એ વળી એ કહે. એક ચૂડલો ભેગો બાંધે કે લઈ જા તું. આરે, આરે ગજબ કરે છે ને! આહા!

ભગવાન! તારો સ્વભાવ પ્રભુ! એ રાગની સાથે તેં એકતા કરી છેને, એ જ મહામિથ્યાત્વ ને મહામોહ ને પાપ છે, બંધન છે. પકડાઈ ગયો રાગમાં, એમ કહે છે. ભગવાન તો રાગરહિત એનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યઘન છે. સમજાણું કાંઈ? આ બધું ઝીણું પડે તમારે. પણ હવે સાંભળે છે પ્રેમથી. સાંભળે તો ખરા કે આવું કંઈક છે આંહીં. (શ્રોતા : બહુ સહેલી વાત છે). બહુ સાદી ભાષા છે હોં. ધન્ય ભાગ્ય! તારા ઘરની વાત છે આંહીં. આહાહા! અરે! તું ઝૂકી ગયો છે પ્રભુ ક્યાંક હો. જ્યાં ઝૂકવું ન જોઈએ ત્યાં ઝૂકી ગયો છો. જ્યાં ઝૂકવું જોઈએ એને ભૂલી ગયો છો. જાદવજીભાઈ! આહાહા!

કહે છે કે ભાઈ! 'तोरहु तुरित मोहकी जेल'.. કેટલા શબ્દોમાં કેટલું સહેલું કરીને વાત કરે છે, લ્યો! તોડી નાંખ, એનો અર્થ કે તું બંધાયેલો છો (કેમ કે) રાગમાં એકત્વબુદ્ધિ

તેં કરી છે. એ કરી ન હોય તો તોડવાનું હોઈ શકે નહીં. હવે આ ક્રિયાની એને બહુ કિંમત આવતી નથી. આ વ્રત કરે ને અપવાસ કરે ને આયંબિલ કરે ને ઓળી કરે ને હોળી સળગે રાગની ને આ ક્રિયાઓ (જોઈ કહે) આ કાંઈક કરે છે ભાઈ હોં. જુઓને! બલુભાઈએ અપવાસ કર્યા'તા કેવું... આપણા બલુભાઈ, નહીં? મુંબઈ. ગૃહસ્થ માણસ. એક દિ' અપવાસ ને એક દિ' ખાવું. વરસીતપ. એક દિ' અપવાસ ને એક દિ' ખાવું. આવો ગૃહસ્થ માણસ આવું કરે. માણસ પછી સમજી ગયો હોં, ઓય માળા આ તો બધું...

બાપુ! હજી ઉપ નામ આત્મા સમીપમાં વસ્યા વિના એને ઉપવાસ કેમ કહેવો? વસે છો તો રાગની વાસનામાં. અને પછી અપવાસ કરે ને બે અપવાસ કરે ને પચ્ચીસ અપવાસ કરે.. લાંઘણું છે તારી. ભગવાન સ્વભાવથી તો દૂર છો. હવે તારે કરવું શું છે? દૂરનું કરવું છેને, એમાં તો આત્મા નથી. સમજાણું કાંઈ? કેમ છે આજ એને ઠીક છે? ઠીક છે, નહીં? (શ્રોતા : સારું છે.) સારું હતું એ વખતે સારું હતું. હું આવ્યો ત્યારે સારું હતું. કાલ જરાક મૂંઝારો થઈ ગયો'તો. આવ્યા'તા કાલે. એ વખતે ઠીક હતું, પણ હવે નબળાઈ છે ભઈ. શરીરનો ક્ષણનોય ભરોસો નથી. ક્યારે પડે ને ક્યારે ...? તારું કરી લે પ્રભુ! આહાહા!

ભગવાન તીર્થંકરદેવ એમ કહે છે, પ્રભુ! તું... એ મુનિ કહે, તીર્થંકર કહે, જ્ઞાની કહે, બધું એક જ છે હોં. આહાહા! ભાઈ! તારી જાત તો અંદર આનંદની–પરમાત્માની જાત છે પ્રભુ! તું પરમાત્માના કુળનો, જાતનો છો. એ સિદ્ધની ન્યાતની જાતનો આ રાગમાં રોકાય, એ તને કલંક છે નાથ! આહાહા! એ ભૂલ છે ભાઈ! એને હવે તોડ તું. હવે કાંઈક નવું કરવું છે કે નહીં? એ તો કર્યું છે અનાદિથી. આ જ કર્યું છે હોં. બીજું બાયડી-છોકરાનું કર્યું છે કે રળીને.. એ કાંઈ કર્યું નથી. (શ્રોતા : વ્યવહારે એ તો કહેવાય). વ્યવહારે બોલાય છે કે કોણ નિમિત્ત હતું? કરે કોણ વ્યવહાર ધૂળ? આહાહા!

એ પ્રશ્ન આવ્યો'તો ત્યાં હમણાં આમાં. આ રજકણોનું ભિન્ન-ભિન્ન થવું.. જેવા નિમિત્ત હોય તેવું થાય છે, (નહીં તો) એને આવું જ પરિણમવું (થાય) એ સમયે કેમ? આ વખતે આંગળીનું જ પરિણમન થાય, દાળ (જોડે) રોટલીના પરમાણુ આમ પલળી આમ થાય. માટે કંઈક અંદર પરના કારણે એમાં પલટો થાય. એને (પોતાને) કારણે પલટો હોય તો તો એકરૂપ કેમ ન થાય? પણ એકરૂપ અવસ્થા હોય નહીં. આરે!

એય! તમારો ઓલો ચીમનલાલનો દીકરો છે ને. આમ ભારે આગ્રહી. અને તે દિ' પાછો થોડો પાવર હતો એટલે કીધું બીજે દિવસે... બાકી પ્રશ્ન .... અત્યારે. શાંતિભાઈ ઓળખે છે, નહીં? સુખલાલભાઈ. એના ભાઈ છે અને સુખલાલભાઈ .... એનો દીકરો, ચુનીલાલ એનો છોકરો છે. બાપુ! આ વાત કાંઈ.... કીધું, ભાઈ! અમારે તો કો'કની સાથે

પ્રશ્ન—ઉત્તર ન કરવા હોય તો તે દિ' ... બીજે દિ' ટાળે. એને એમ લાગ્યું કે મારો ઉત્તર ન કરાવ્યો. આહા! ભાઈ! એ તારા નિજઘરની વાતું તને સમજમાં ન આવે, એથી તને એમ લાગે કે અમારી વાત (સાચી) અને અમે જે કહીએ છીએ એ વાત આમ એ પ્રમાણે નથી આવતી. માટે એ વાત ખોટી છે એમ તારે ઠરાવવું છે? સમજાણું કાંઈ?

'समकितरूप गहौ अपनौ गुन'.. લ્યો. अपना सम्यक्त्वगुण ग्रहण करो... શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદસ્વરૂપ અખંડ વિજ્ઞાનઘન એને ગ્રહણ કરો—એને પકડો. આહા! કહો, સમજાણું કાંઈ? 'समकितरूप गहौ अपनौ गुन'.. એ સમકિત એ પોતાનો ગુણ છે. એટલે કે શ્રદ્ધાગુણ ત્રિકાળ છે, પણ પકડવાની પર્યાય વર્તમાન ગુણની દશા છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? હવે આ ગુણની તો કાંઈ કિંમત નહીં. સમકિતી પણ જો ચારિત્ર પાળે તો સમકિત રહે, નહીંતર રહે નહિ—આવું તો કથન કરે. અરે! ભગવાન! શું કરવું છે તારે? એમાં 'પ્રવચનસાર'માં છે ખરું ને! છે ખરી, પણ એ કઈ અપેક્ષાની વાત છે? 'પ્રવચનસાર'માં એમ છે કે સમકિત-જ્ઞાનનો અનુભવ હોય (તો) પણ ચારિત્ર વિના મુક્તિ (થતી) નથી. પણ એ કઈ અપેક્ષાની વાત છે?

કહે છે, 'समकितरूप गहौ अपनौ गुन'.. अपनौ गुन'.. વિભાવ અને રાગ કાંઈ અપનો ગુણ—પોતાનો ગુણ નથી. ચાહે તો ભગવાનની ભક્તિ હોય કે ગુણ-ગુણીનો ભેદરૂપ રાગ હો, એ કાંઈ પોતાનો ગુણ નથી એટલે પોતાની પર્યાય નથી. રાગની દશા તો પરની જડની દશા છે. આહાહા! રાગનો વિકલ્પ જે ભાવે તીર્થંકર ગોત્ર બંધાય, એ ભાવ પણ અચેતન જડ છે. ભગવાન ચૈતન્યના રસનો કંદ છે આત્મા તો. સમજાણું કાંઈ? માણસને એવું લાગે આ તો બધી એલ.એલ.બી. (L.L.B.) ને M.A.ની શું કહેવાય B.A.ની ને... ભાઈ! B.A.ની નથી બાપુ! તારા પહેલા નંબરની એકડાની વાત છે. હવે કોઈ દિ' દરકાર કરી નથી ને. આહા!

'करहु सुद्ध अनुभवकौ खेल.. समकितरूप गहौ अपनौ गुन'.. દેખો! 'अपना सम्यक्त्वगुण ग्रहण करो और शुद्ध अनुभवमें मस्त हो जाओ.' છેને! 'अनुभवकौ खेल'.. ખેલનો અર્થ એ કર્યો. આહાહા! ભગવાન! જેવો તું રાગનો અનુભવ કરે છો, એ મિથ્યાત્વનો અનુભવ છે. આહાહા! પણ करहु सुद्ध.. લ્યો, આ કરવાનું આવ્યું પાછું. 'करहु सुद्ध अनुभवकौ खेल'.. જ્ઞાયક આનંદ અતીન્દ્રિય પ્રભુ એનો અનુભવનો ખેલ મસ્તી કરને! આ છોકરા નથી કરતા મસ્તી? એ તો બધા તોફાન કરે છે આ. મસ્તી કો'ક સાથે નહિ, તારી સાથે કરને મસ્તી. એ પોપટભાઈ! આરે, આરે, ભારે પ્રભુ!

પણ બહારના માળા આ રૂપિયા હોય ને દેખાયને ઝાઝા. છોકરા સારા હોય,

રૂપિયા સારા હોય. 'સારા' માણસ માને છે ને. સારા તો કોઈ નથી. એ તો જગતની ચીજ છે. એમાં એવું લાગે માળાને. વહાલપ આવે. પોતાના સ્વભાવની દુશ્મનાઈ આવે. હવે એની વહાલપ. વાલમ! વહાલપ કરવા જેવી ચીજ તો તારી છે. ખેલ તો કર, કહે છે. આહાહા! જુઓને. જુઓ, આ ખેલ! અનુભવનો ખેલ! આહાહા! અનાદિથી રાગનો ખેલ કર્યો છેને ભગવાન! રાગનો ખેલાડી છો તું. આહાહા! એ તો અધર્મનો ખેલાડી છો. આહા!

ચાહે તો વ્રત ને દેહદમ પાળતો હોય વિકલ્પ, પણ એની એકતાબુદ્ધિ ને એ મારી ચીજ છે—એ તો અજ્ઞાનનો અધર્મનો ખેલાડી છે. સમજાણું કાંઈ? એ જરી ઓરા (પાસે) આવો થોડા. ઓલા ખુણામાં છેને બધાં. બહુ પહોળા મોઢા (આગળ) બેસી જાય છે ને. સમજાણું કાંઈ? શું કહે છે? 'करहु सुद्ध अनुभवकौ खेल'.. લ્યો આ કરવાનું આવે છે આ. અમારે શું કરવું? કે રાગને પોતાનો કર્યો છે એ કરવું તો તું અનાદિથી કરે છો, હવે એને વ્યય કર. એ તો ઉપદેશમાં તો એમ જ આવે ને. આત્માના આત્મનમાં વળતાં અનુભવનો ખેલ થતાં એ રાગની એકતાનો ખેલ સમાપ્ત થઈ જાય છે. એ પડદો ત્યાં બંધ પડી જાય છે. સમજાણું કાંઈ? પણ વાતું બાપુ બહુ મોંઘી! આહાહા!

'पुदगलपिंड भाव रागादिक'.. પુદ્‌ગલદ્રવ્ય—આ શરીર, વાણી આદિ આ બધાં રજકણો જગતના છે. આહાહા! અને રાગાદિભાવ એ પણ પુદ્‌ગલનું છે ખરેખર તો. પુણ્ય ને પાપની વૃત્તિઓ—વિકલ્પો એ પણ પુદ્‌ગલ જ છે. '(रागादिक) भावोंमें तुम्हारा कोई सम्बन्ध नहीं.. છે? इनसौं नहीं तुम्हारौ मेल'... આહાહા! બાયડી—છોકરા સાથે કેટલો મેળ હશે? મીંડા. પોપટભાઈ? ભાઈ! તારો મેળ રાગ સાથે અને શરીરના જડ સાથે ક્યાંય મેળ નથી. મેળ નથી એટલે? તું છો ચૈતન્ય આનંદ જાગૃત સ્વભાવનો રસ, એ છે અચેતન અજાગૃતભાવવાળા જડ. બેનો ક્યાંય મેળ ખાય એવું નથી. વાતો સમજાય એવી છેને વીરચંદભાઈ? (શ્રોતા : સાંભળવા પ્રેમથી આવ્યા છે.) ... પ્રેમથી આવ્યા છે. (શ્રોતા : મારૂં-મારૂં કરીને મરી ગયા). મરી ગયા અનંતા. આહાહા! મારા ઊભા કર્યા. વિકલ્પ ઊઠે છે દયા-દાન, વ્રત-ભક્તિનો, એ પણ મારો માને તો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. આહાહા! એ જૈનની એને ખબર નથી.

જૈન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ એની જે વાણીમાં... આવ્યું'તુંને કાલ નહીં? 'सुद्ध नयातम वस्तु बिराजै बैनमैं, सदा एकरस प्रगट कहीए जैनमैं'.. (૧૧મું પદ). સમજાણું કાંઈ? કહે છે, 'पुदगलपिंड भाव रागादिक'.. ભાવ રાગાદિક હોં, પાછા ઓલા જડકર્મ ને એ નહીં. આહા! પુણ્ય ને પાપની લાગણીઓ એ ભાવ રાગાદિક અને તું ચૈતન્ય જાગૃત જ્ઞાન અને આનંદનો સ્વભાવ, રાગાદિ દુઃખરૂપ ભાવ, પુદ્‌ગલ, અચેતનભાવ—બેનો

ક્યાંય મેળ અંદર નથી. બેનો ક્યાંય મેળ ખાય એવું નથી. 'इनसौं नहीं तुम्हारौ मेल'— એનાથી કાંઈ તમારે સંબંધ નથી.

'ए जड़ प्रगट गुपत तुम चेतन, जैसैं भिन्न तोय अरु तेल'... ये स्पष्ट अचेतन है, દેખો. એ વિકલ્પમાત્ર રાગ એ અચેતન છે. આહાહા! આ તો રાગ મારો અને વ્રત પાળશું એ વિકલ્પ છે એનાથી મને ધર્મ થાય. અચેતનથી ચેતનને લાભ થાશે. આહાહા! પ્રકાશદાસજી! એમ કહતે હૈં ન? (શ્રોતા : મિથ્યાદૃષ્ટિ ઐસે માનતે હૈં). ઐસે માનતે હૈં. શું કરે? પ્રભુ! આહાહા! અરે! એના ઘરની વાતું એને સાંભળવા મળે નહીં, જિંદગીયું પૂરી થઈ જાય. અરે! એની દયા કોણ કરશે? સમજાણું કાંઈ? માણસને સાંભળ્યું ... એવું પણ લાગે. બાયડીયું છોકરાં બધા ઘણાને માળું એ બહુ સારું લાગે.

અપવાસ કર્યા છે, આજ અઢ્ઢાઈ કરી'તી, પછી એક પાથરણે દસ સામાયિકું કરી. અમારે ગામ ભાવનગરમાં તો એક પાથરણે ત્રીસ સામાયિક કાઢી'તી ચોવીસ કલાકની. (શ્રોતા : ચોવીસ કલાકમાં ત્રીસ!) ૪૮ મિનિટ થઈને. ૪૮ મિનિટમેં એક સામાયિક હોતી હૈ ન. (શ્રોતા : એક મુહૂર્ત થાય). મુહૂર્ત. પછી ચોવીસ કલાકમાં ત્રીસ થઈ ગઈને. પોપટભાઈ હતાને અહીંયાં બોટાદ. પોપટલાલ હાજાવાળા. ત્રીસ-ત્રીસ કરતા. આખી રાત જાગે. આ તો ત્રીસ સામાયિકનું શું કહેવાય? (શ્રોતા : માસખમણ) માસખમણ.. માસખમણ કર્યું. અરે ભગવાન! એ તારા સ્વભાવની તો તને ખબર નથી અને ત્રીસ સામાયિકું ક્યાંથી આવી તારા ઘરે? (શ્રોતા : એકેય નહોતી આવી તો ત્રીસ ક્યાંથી આવે?) મનસુખભાઈ ઓળખે નહિ પોપટભાઈને? પોપટભાઈ હતા ને. જોડે અપાસરાની જોડે. બહુ બિચારા સામાયિક કરતા ને પોષા કરતા.

'ए जड़ प्रगट'.. જુઓ, એ પુણ્યનો વિકલ્પ છે એ જડ પ્રગટ છે. એમાં ચૈતન્ય ભગવાન જ્ઞાનના પ્રકાશના નૂરનો એકેય અંશેય નથી. આહાહા! એ પ્રકાશ અને અંધારાને ક્યાંય મેળ નથી. કેટલો મેળ હોય? બે છે એટલો મેળ હોય. બે છે, પણ બે એક છે એવો મેળ હોય નહિ સમજાણું કાંઈ? કહો મોહનભાઈ! આ મહેમાનને સમજાય છે કે નહિ મોહનભાઈ? ઠીક છે. બહુ સરસ. આહાહા! (શ્રોતા : કઠણ લાગે છે). આ તો હળવે હળવે ચાલે છે. સરળ વાત છે. ભગવાન ચૈતન્ય ચૈતન્યસૂર્યનો પુંજ છે ને. એની અપેક્ષાએ તો જે રાગ ઊઠે છે દયા-દાન, વ્રત-ભક્તિનો, એ તો બધો અચેતન છે. એ ચેતન અને અચેતનનો મેળ શી રીતે હોય? બેનો ફેર એક હોય શકે (નહિ). સમજાણું કાંઈ? ભારે પણ કામ ભાઈ!

મોટા મોટા મહંત નામ ધરાવનારે ગોથાં ખાધા છે મિથ્યાત્વમાં અને દુનિયાને એ પીરસે છે એ. તો રાજી થઈ જાય કે આહાહા! શું મહારાજે ધર્મ બતાવ્યો આ. વ્રત કરવા,

તપસ્યાઓ કરવી, આયંબિલ કરવા, આ કરવા, આહા! વર્ધમાન તપ આહા! એક અપવાસ ને એક આયંબિલ, બે આયંબિલ ને એક અપવાસ, ત્રણ આયંબિલ ને એક અપવાસ, ચાર આયંબિલ ને એક અપવાસ એમ જાળ ઠેઠ સુધી ચાલે છે કાંઈક. (શ્રોતા : ૧૦૦ આયંબિલ ને એક અપવાસ). ૧૦૦ આયંબિલ ને એક અપવાસ, લ્યો. એને ખબર હોય. આપણને એવી બધી ખબર નથી. લાંઘણું છે ભાઈ! તને ખબર નથી બાપા! એના સરવાળા અંધારા છે. ચૈતન્ય ભગવાન આનંદનો નાથ છે એની સાથે એ ક્રિયાઓનો વિકલ્પ ઊઠે એને તું એકત્વ માને છો, એ મહા મિથ્યાત્વ અને મોહ છે. એ જડ પ્રગટ છે, એમ કહે છે. લ્યો, આંહીં તો પાછો ગુપત.. ઓલો ચૈતન્ય ગુપત છે, રાગની અંદર આગોપિત. આહાહા! એય પોપટભાઈ! આહા! પણ ભારે!

'ए जड़ प्रगट गुपत तुम चेतन'.. તેરો પ્યારો ચૈતન્યનો સ્વભાવ રાગમાં આવ્યો નથી હોં, એમ કહે છે. એ રાગથી ભિન્ન ગુપ્ત છે. સમજાણું કાંઈ? કેમ? કે તુમ અરૂપી ચૈતન્ય હો અને એ તો અચેતન છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ये स्पष्ट अचेतन हैं.. પ્રગટનો અર્થ કર્યોને 'સ્પષ્ટ'. 'तुम अरूपी चैतन्य हो'.. ભગવાન! તું તો ચૈતન્ય પ્રકાશનો સૂર્ય છો અંદર. આહાહા! (શ્રોતા : ગુપતનો અર્થ) અરૂપી કર્યો. 'पानीसे भिन्न तेलके समान उनसे न्यारे हो'.. તેલ અને.. ઓલું અબદ્ધસ્પૃષ્ટ છે ને. પાણીમાં તેલનું બિંદુ પડ્યું હોય, એ પાણીમાં ન પ્રસરે. એ કોઈ દિ' એક ન થાય. પાણીના પિંડ.. અધમણ પાણી હોય ને એક તેલનો બિંદુ નાંખો પણ ભિન્ન જ રહે. એમ तोय અને तेल. तोय એટલે જલ અને તેલ, બે શબ્દ તત્તા રાખ્યા. तोय અને तेल એમ.

'जैसैं भिन्न तोय अरु तेल'.. પાણી અને તેલ જુદા છે. કેમ કે તેલ છે એ ચિકાશ ભાગ છે. પાણી તો તેનાથી નિર્મળ સ્વચ્છ ભિન્ન છે. એમ ભગવાન આત્મા ચૈતન્યના પ્રકાશનું નૂરનું પૂર તદ્દન ગુપ્ત નામ રાગની પાછળ—અંદર ગુપ્ત છે અને રાગાદિ પ્રગટ છે આમ. આ ગુપ્ત છે તો આ પ્રગટ છે. આ અચેતન છે તો આ ચેતન છે. આ અરૂપી છે તો આ રૂપી છે. સમજાણું કાંઈ? લ્યો, એક બોલ થયો અગિયાર (કળશ), બારમું પદ. (હવે) બારમો કળશ, પદ તેરમું છે.

सम्यग्दृष्टिका विलास. ધર્મીના વિલાસનું વર્ણન. ધર્મી શું વિલાસ કરે છે? જગતનાં પ્રાણી રાગ અને દ્વેષના વિલાસમાં રમી રહ્યા છે. આહાહા! આ બહારના બાગ-બગીચામાં કોઈ વિલાસમાં રમતો નથી. મલુકચંદભાઈ! નહિ રમતો હોય તમારો ન્યાલ? જેને જે બાગમાં બેસે મહીનો, દોઢ મહીનો. (શ્રોતા : ત્યાં બહુ તબિયત સારી રહે છે.) ત્યાં આવી ચિંતા-બિંતા બહારની ન હોય અને ઓલા છોકરાઓ બાપુજી.. બાપુજી કરેને અને એને હૂંફ

ચડે ને એ..ય બસ કોટ-પાટલૂન પહેરીને બેસે અને ખુરશીયું હોય સારી. આહાહા!

કેટલુંય એને કીધું આવ.. આવ.. વંચાવે એને ભાઈ પ્રવીણભાઈ, તમારા ભાઈ. પણ વાત થઈ છે ખરીને કે ભઈ મહારાજને વંચાવો. મારું તો એટલું કે ઓલા પુસ્તકો છેને એમાંથી કો'ક અમારે આપવું. જીવરાજભાઈ નથીને એટલે પુસ્તકોને કોઈને ક્યાંય ઓલા ન કરવા, આંહીં જ રાખવા. તમારે ચિંતા નહિ. હું તો એકલો છું વાંઢો વાંઝિયો પણ... (એમ) લખાણ મોટું હતું. હા, માળે જીવે જ્યાં હોય ત્યાં આવું જ કર્યું છે હોં. એ એનું કર્યું નથી હોં... ઓલી રાગની એકત્વબુદ્ધિ. પોપટભાઈ! આહાહા! કહે છે, સમ્યગ્દૃષ્ટિનો વિલાસ. ધર્મીની રમતું—ધર્મીજીવની રમતની મોજનો વિલાસ. આહાહા!

भूतं भान्तमभूतमेव रभसा निर्भिद्य बन्धं सुधी-
र्यधन्तः किल कोऽप्यहो कलयति व्याहत्य मोहं हठात्।
आत्मात्मानुभवैकगम्यमहिमा व्यक्तोऽयमास्ते ध्रुवं
नित्यं कर्मकलङ्कपङ्कविकलो देवः स्वयं शाश्वतः।।१२।।

ભગવાન દેવ શાશ્વત ચિદાનંદ ભગવાન બિરાજે છે. દિવ્ય શક્તિનો ધણી ભગવાન આત્મા અનંત જ્ઞાન, અનંત આનંદ, અનંત શક્તિ, સ્વચ્છતા એવી અનંત શક્તિનો ધરનાર દેવ બિરાજે છે આત્મા ભાઈ! તને ખબર નથી. આહાહા! એનું પદ. આ તો ગદ્ય થયું.

सम्यग्दृष्टिका विलास वर्णन (સવૈયા એકત્રીસા)

कोऊ बुद्धिवंत नर निरखे सरीर-घर,
भेदग्ज्ञानदृष्टिसौं विचारै वस्तु-वासतौ।
अतीत अनागत वरतमान मोहरस,
भीग्यौ चिदानंद लखै बंधमैं विलासतौ।।
बंधकौ विदारि महा मोहकौ सुभाउ डारि,
आतमाकौ ध्यान करै देखै परगासतौ।
करम-कलंक-पंकरहित प्रगटरूप,
अचल अबाधित विलोकै देव सासतौ।।१३।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :—વિદારિ=નષ્ટ કરીને. પંક=કીચડ. ભેદજ્ઞાન=આત્માને શરીર આદિથી ભિન્ન જાણવો.

અર્થ :–કોઈ વિદ્વાન મનુષ્ય શરીરરૂપી ઘરને જુએ અને ભેદજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી શરીરરૂપી ઘરમાં રહેનાર આત્મવસ્તુનો વિચાર કરે તો પહેલાં ભૂત, વર્તમાન, ભવિષ્ય એ ત્રણે કાળે મોહથી રંજિત અને કર્મબંધમાં ક્રીડા કરતા આત્માનો નિશ્ચય કરે, ત્યાર પછી મોહના બંધનનો નાશ કરે અને મોહી સ્વભાવ છોડીને આત્મધ્યાનમાં અનુભવનો પ્રકાશ કરે, તથા કર્મકલંકના કાદવથી રહિત અચળ, અબાધિત, શાશ્વત પોતાના આત્મદેવને પ્રત્યક્ષ દેખે. ૧૩.

अर्थ :–कोई विद्वान् मनुष्य शरीररूपी घरको देखे और भेदज्ञानकी दृष्टिसे शरीररूपी घरमें बसनेवाली आत्मवस्तुका विचार करे तो पहिले भूत, वर्तमान, भविष्यत् तीनोंकालमें मोहसे अनुरंजित और कर्मबंधमें क्रीडा करते हुए आत्माका निश्चय करे, इसके पश्चात् मोहके बन्धनको नष्ट करे और मोही स्वभावको छोड़कर आत्मध्यानमें अनुभवका प्रकाश करे; तथा कर्म-कलंककी कीचड़से रहित अचल, अबाधित, शाश्वत अपने आत्मदेवको प्रत्यक्ष देखे॥१३॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

कोऊ बुद्धिवंत नर निरखै सरीर-घर.. પાછું નરની સાથે નિ અને ઘર–મેળવવું છેને પાછું જુઓ. એ શાશ્વતદેવ ભગવાન આત્મા છે. આહાહા! આરે! પોતાના દેવની ખબર ન હોય ને ભૂતડું જો પ્રસન્ન થઈને આવે તો આહાહા! એની પાસે દેવ આવે છે હોં! હવે આ ચમત્કાર આ જગતના આંધળાઓને. (શ્રોતા : કંકુ કાઢે). કંકુ કાઢે, એ કંકુ કાઢે. (૫૬) ૧૩.

‘कोऊ बुद्धिवंत-नर’.. કોઈ ડાહ્યો પુરુષ ‘विद्वान पुरुष शरीररूपी घरको देखे.. શરીરરૂપી ઘરમાં દેખે ત્યાં આત્મા ભેદજ્ઞાનથી જુદો દેખાય. ‘भेदज्ञानकी दृष्टिसे शरीररूपी घरमें बसनेवाली आत्मवस्तुका विचार करे... भेदग्यानदृष्टिसौं’.. શરીરમાં દેખતા અંતર.. એમ. ‘कोऊ बुद्धिवंत–વિદ્વાન માણસ निरखै सरीर घर’.. શરીરમાં શું છે આ તે અંદર? भेदग्यानदृष्टिसौं’.. એ રાગ અને શરીરથી જુદો, એ ચૈતન્ય સ્વભાવથી ભરેલો.. એ વિચારે ‘विचारै वस्तु वासतौ’.. શાશ્વત વસ્તુ ભગવાન આત્મા તો અવિનાશી શાશ્વત છે. છે, છે ને છે. સમજાણું? ‘विचारै वस्तु वासतौ’ એમ કહ્યું છે. આહા!

‘आत्मवस्तुका विचार करे’.. અંતરવસ્તુ શાશ્વત ચિદ્‌ઘન એ શાશ્વત વસ્તુ છે, ધ્રુવ છે ને! એનો જો વિચાર કરે તો ‘अतीत अनागत वरतमान मोहरस’.. ગયા કાળે, ભવિષ્યમાં ને વર્તમાન મોહરસ ‘भीग्यौ चिदानंद लखै बंधमैं विलासतौ’.. કહે છે, ‘पहिले भूत वर्तमान, भविष्यत् तीनों कालमें मोहसे अनुरंजित और कर्मबंधमें क्रीडा करते हुए आत्माका निश्चय करे.’ પહેલો તો રાગમાં એકત્વબુદ્ધિ રંગમાં રંગાયેલો અંદર છે, એમ જોવે. છે શરીરથી

જુદો, પણ રાગમાં રંગાયેલો છે, એમ કહે છે ને! मोहसे अनुरंजित છે. પરની એકતાથી રંગાયેલો છે પર્યાયમાં, એની પર્યાયની વ્યાખ્યા કરી, અવસ્થામાં–હાલતમાં. ભૂતકાળ એટલે ગયો કાળ, વર્તમાન ને ભવિષ્ય જાણે રંગ–રાગથી રંગાયેલો હોય.

અને 'कर्मबंधमें क्रीडा करते हुए आत्माका निश्चय करे.' પહેલો તો અશુદ્ધ છે એમ નિશ્ચય કરે, એમ કહે છે. પરને લઈને અશુદ્ધ છે, કર્મને લઈને અશુદ્ધ છે—એમ નહિ, એમ કહેવા માંગે છે. સમજાણું કાંઈ? 'भीग्यौ चिदानंद'.. એમ. ભગવાન આનંદનો રસ પ્રભુ છે. એ રાગના રસે ભીંગ્યો–ભીનો દેખાય છે. આહાહા! ભારે વાત ભાઈ! ભાષાય જુદી, ભાવ જુદા. 'भीग्यौ चिदानंद लखै'.. લખે એટલે જાણે. 'बंधमैं विलासतौ'.. એટલે કે કર્મબંધમાં ક્રીડા કરતો. વિલાસ કીધુંને. રાગમાં–कर्मबंधमें क्रीडा करते हुए आत्माका निश्चय करे. રમતું.. રાગમાં રમત કરે છે એ આત્મા નિશ્ચયથી અશુદ્ધ પર્યાયમાં છે. શરીરની રમતું છે એની કે પરની રમતું એ (નથી). સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

'રાણા રમતું છોડ કટક આવ્યો કિનારે'. એ રાણપુરમાં ઓલો ગઢ નથી, એનું ઓલું કનકનગર છે ને. કિનારનગર. ઉપર ગામ નાનું છે. રાજા હતો રાજા, રાણો. રાણપુર પાસે. 'રાણા રમતું મેલ કટક આવ્યું કિનારે.' કોઈનું લશ્કર આવ્યું કિનારા સુધી. માળો ખેલ કરતો હતો. છેને ઓલી કોર ખૂણે નદીને ઓલે. અને રમતો'તો માળો. રાણીયું, રાજા અને... અત્યારે તો સાધારણ.... રમતો (હતો) એમાં કીધું, અરે! 'રાણા રમતું મેલ, કટક આવ્યું કિનારે'. એમ આત્માને પહેલો અશુદ્ધથી રમતો દેખે અને હવે છોડ એને કે કટક આવ્યું કિનારે. કાળ આવી ગયો તારો ધર્મ પામવાનો હવે. આહા!

મોટી લડાઈ થયેલી. ...... પણ રાજા કહે, જુઓ આ મારી ધજા છે. જો નીચે પડે તો સમજવું કે હું મરી ગયો. કુદરતે એવું થયું કે એ ધજા કો'કે પાડી માળે. આ જીવતા રાજાની હોં. કો'કે પાડી. ત્યાં રાણીઓ હતી. કૂવો ત્યાં ગઢમાં સાડા ચારસો... એ કૂવામાં રાણી એક ભૂ.. ભૂ. પડીને મરી ગઈ. (શ્રોતા : ભમ્મરીયો કૂવો છે). હા છેને કૂવો. જોઈ આવ્યા છીએને એક ફેરી. આહાહા! અનાદિનો, કહે છે કે એ રાગની ભમ્મરિયા કૂવામાં તું પડ્યો છે હોં. એ તો નક્કી કર, એમ કે તારાથી બંધાયા છે એમ નક્કી કર, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આહા!

इसके पश्चात... હવે આવે છે હોં. 'बंधकौ विदारि'.. આકરું કામ ભારે ભાઈ! રાગ ને આત્મા વચ્ચે પ્રજ્ઞારૂપી છીણી માર. કરવત માર કરવત. બે કટકા થઈ જાય રાગ અને આત્માના. આહાહા! ભારે આવી ક્રિયા ભારે! આ ક્રિયાની સૂઝ પડતી નથી અને અજ્ઞાનીને ઓલા રાગની ક્રિયા કરું છું અને એમાં મને ધર્મ થાય. અધર્મ સેવે ને માને ધર્મ. આહાહા!

શું થાય? લૂંટનારા મળ્યા ને લૂંટાય છે હાથે કરીને.

ઓલો વાણિયો હતોને. એક માલ લઈ જતો... આવે છે ને? દસ-વીસ હજારનું કાપડ લઈને વાણિયો નીકળ્યો ગાડામાં. એમાં જોયા કે ઓલા ડાકુ આવે છે. ગાડું ઊભું રાખ્યું. પાથરી મોટી પછેડી. માલ ખડક્યો. ડાકુ આવ્યા. લ્યો ભાઈ માલ, લ્યો ભાઈ માલ. એ જાણે કે લઈ તો જશે. એય! એટલે ચોપડો રાખ્યો. લ્યો, ભાઈ લઈ જાઓ. જુઓ, આ ભાવે છે. ઓલો જાણે કે આંહીં ક્યાં પૈસા દેવા છે? આ જાણે કે નામ તો લખી લઈશ જમા, પછી વળી થાશે એમાં. આમ તો લઈ જશે ડાકુ મારીને લઈ જશે એટલે પાથર્યું. એય શાંતિભાઈ!

તર્કબાજ વાણિયો હતો ને. પાછું વીસ–પચ્ચીસ હજારનું કાપડ ગાડામાં ભરેલું અને ..... એમાં આવ્યા ઓલા ડાકુ. હેઠે ઉતરી ગયો, ડાકુ છેટે દેખ્યા ત્યાં. પછેડી પાથરી કાપડનાં ઢગલા કર્યા. જુઓ, ભાઈ કયો માલ જોવે છે લ્યો. કહે, આમ તો લઈ તો જવાનો છે. લઈ જાઓ. આ લ્યો. એમાં જંગલમાં મીંદડો નીકળ્યો એક. જુઓ, ભાઈ સહી (સાક્ષી) કોની આ મીંદડાની. જુઓ મીંદડો. સાક્ષી મીંદડાની. ઓલા કહે, પણ ક્યાં ... મીંદડો? ..... લખી નાંખ્યું. નામ લખ્યું, ઠામ લખ્યું. મીંદડાની સાક્ષી આપી.

એમાં પાછું નામ આપ્યું એટલે વાણિયાએ કરી ફરિયાદ. લાવ્યા કોર્ટમાં ડાકુને. સાહેબ! આ માલ લઈ ગયા છે. આ જુઓ એનું નામ અને મીંદડાની સાક્ષી. પછી ઓલો વાણિયો ઘરનો મીંદડો હતો તે ત્યાં લઈ ગયો. જુઓ સાહેબ! મીંદડાની સાક્ષી. તો ઓલો કહે, આ મીંદડો નહોતો તો.... આ કહે, વાંધો નહિ. અમારે કંઈ આ મીંદડાનું કામ નથી. આ મીંદડો નહોતો તો બીજો હતોને? જાઓ. એવો વાણિયો કડક પાકો. એમ આ લૂંટાવે છે માળો હાથે કરીને. જાણે આમાં લખી લઉં પછી મળશે. શું ધૂળ મળશે રાગમાં? સમજાય છે કાંઈ? ઓલામાં તો પાછું ફરિયાદ કરીને આવે, આમાં કંઈ ફરિયાદ કરે આવે એવું નથી.

'बंधकौ विदारि महा मोहकौ सुभाउ डारि'.. આહા! ડારિ, ભાષા જુઓ. બંધનો નાશ કરે.. मोही स्वभावको छोड़कर,.. શું કહે છે? ભગવાન જ્ઞાનનો સ્વભાવવાળો પ્રભુ. એને રાગનો મોહ જે એકત્વબુદ્ધિ એવો મિથ્યાત્વભાવ એનો સ્વભાવ છોડ. રાગનો 'स्वभावको छोड़कर आत्मध्यानमें अनुभवका प्रकाश करे'.. આહાહા! ચૈતન્ય મહાસત્તા ધ્રુવ ભગવાન એના તરફના અંતર ઝુકાવથી આત્માના સ્વભાવને વિષય (બનાવી) ધ્યાનમાં લઈ અને એનો અનુભવ કરે, પ્રકાશ કરે. તો પ્રકાશ દેખાય એમ કહે છે મૂળ. સમજાય છે? 'देखै परगासतौ.' છે ને!

'आतमाकौ ध्यान करै देखै परगासतो'. અનુભવના આનંદનો પ્રકાશ એમાં આવે.

સમજાણું કાંઈ? अनुभवका प्रकाश करे'.. રાગનો, વિકલ્પનો જે પ્રકાશ કરતો મોહજાળમાં, એને આત્મા તરફ ઝુકાવ થતાં એ અનુભવનો પ્રકાશ કરે એટલે અનુભવ પ્રગટે. સમજાણું કાંઈ? આ આનું નામ સમકિત અને એનું નામ ધર્મ. ભારે ભાઈ સમકિતની વ્યાખ્યા! આને તો દેવ—ગુરુ—શાસ્ત્રને માનો, અમને સાચાં માનો ને જાઓ તમને ધર્મ, સમકિત થઈ ગયું, જાઓ. ચોપડીમાં લખે. બાર વ્રતની હોયને, ચોપડી આપેને વ્રતની, એમાં એ ચોપડીમાં લખાવે. અમને માન્યું એ તમને સમકિત છે. હવે વ્રત લ્યો એ તમને ચારિત્ર થાય, લ્યો. એય જાદવજીભાઈ! એવું હતું કે નહિ? (શ્રોતા : બધું હતું). બધું હતું. એ ન્યાં અગ્રેસર હતા કલકત્તામાં, લ્યો. આહા!

ભાઈ! એ માર્ગ લૂંટારાનો બીજા હોં. આહાહા! આ વીતરાગનો માર્ગ બાપુ! તને કાને પડ્યો નથી ભાઈ! ઓલા ગાય છેને. માળો ... ગાતો નથી? આપણને રાગેય બેસે નહિ હોં. પરમ દિ' માળા બપોરે બોલ્યા'તા છોકરા. 'એય દોહ્યલો રે લાલ'. એમ કરીને બોલ્યા'તા નહિ રાતે? અને રાગ તળપદીનો. આપણને દેસી ન આવડેને એ. પણ માળે એનો દેસી છે રમેશની. આહાહા! 'આવો મનુષ્યભવ હવે દોહ્યલો રે લાલ.' એ બધું ચીઠ્ઠી લઈ દીધી છે આપણે. એય! આ નહોતું કાલે કહ્યું? આમાં છે કે નહીં? એવું બપોરે માળો બોલ્યોને એવું. એની દેસી પણ જરી ત્યાં... પ્રેમચંદભાઈના દીકરાનો દીકરો છે. શાંતિભાઈ! શાંતિભાઈના સાળાનો દીકરો છે. 'મારગ સાધુના જગને દોહ્યલાં રે લોલ. દોહ્યલી જો ને આતમ કેરી વાત. ચેતો જીવરા આ માનવભવ દોહ્યલાં રે લાલ. ચેતો જીવરા આ માનવભવ દોહ્યલાં રે લાલ.'

આહા! પણ એની દેસી જુદી આપણને એ કંઠ-બંઠ નહીં ને હલક એની જુદી. માળો એવું બોલે એવું બોલે. પરમ દિ' બપોરે ભક્તિ પાછળ, હલાવી દે બધાને. પ્રેમચંદભાઈ નહિ તમારા વિંછીંયાવાળા નથી ઉપર બેસતા? એના દીકરાનો દીકરો. મુંબઈ ઘાટકોપર. આપણે પાંચ-છ, સાત છોકરા વિચારક જાગ્યા ત્યાં અને છ-આઠ છોકરા ભજનિયાં જાગ્યા. પણ ભજનમાં આ છોકરો તો વિચાર સાથે છે માળો! હા, એવું એવું પાછું બોલે છે ને. 'માનવભવ જગમાં દોહ્યલો રે લોલ. દુર્લભ દુર્લભ જૈન અવતાર, એની સાથેની....' અહીં જૈન અવતાર અને એની દેસી કાંઈ બીજી હતી. પણ હવે યાદ કરીને ફટ ત્રીજા પદને એવી રીતે આમ ગોઠવી દેતો ક્યાંક એવી ભાષા.

'એની સાથે સદ્ગુરુ છાયા દોહ્યલી રે લોલ.
સરોવર કાંઠે રે મૃગલાં તરસ્યા રે લોલ.
એ દોડે હાંફી ઝાંઝવાના જળની રે કાજ.
સરોવર કાંઠે રે મૃગલાં તરસ્યા રે લાલ.

એ દોડે હાંફી ઝાંઝવાના જળની કાજ.
અરેરે! સાચા વારિ એને ના મળે રે લોલ.

વારિ એટલે પાણી. 'અરેરે! સાચા વારિ એને ના મળે રે લોલ.'

પંડિતજી નહોતા પરમ દિવસ. વયા ગયાને પંડિત તમે. બેય વયા ગયા ચેતનજી. માળે પણ લલકાર્યું હતુંને. એમ 'મનના રે મૃગલાને પાછા વાળજો રે લોલ. એ મનનાં મૃગલાને પાછા વાળજો રે લોલ. જોડી દ્યો આતમ સરોવર આજ. એને મળશે આતમ સુખ અમુલા રે લોલ.' એને આત્માના સુખ અંદર અમોલા મળશે, કહે છે. હરિભાઈ તો હતા. હરિભાઈ હતાને. એમ આખું ગાયું'તું. પાનું રાખ્યું છે. કો'કને પાનું લેવું હોય તો લઈ લો આમાંથી. કહો, સમજાણું આમાં? છોકરો માળો એવો જન્મ્યો છેને. શાંતિભાઈ! એના બાપ ગુજરી ગયા છે પ્રાણલાલ. એનો છોકરો. નાનો હજી કુંવારો છે પણ જાણપણું ભારે! કહેણી સારી. લ્યો ભાઈ, અમારે શાંતિભાઈ એના ફુઆ થાય. કહેણી સારી. સાચી વાત. આહા! કહે છે, અરે! આ રીતે 'आतमाकौ ध्यान करै, देखै परगासतो'.. એ રાગની એકતાની જેલ તોડ, એનો વિલાસ મૂક અને આંહીં ભગવાનના આનંદનો વિલાસ કર, તો તને સમકિત થાય અને તને મોક્ષના બીજડા આવે. વિશેષ કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૨૨, મહાવદ ૧૧ રવિવાર તા. ૨૧-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૧૪, ૧૫ પર પ્રવચન

આ સમયસાર નાટક, જીવદ્વાર. ૧૩મો કળશ. ૩૫ પાને છે. મૂળ કળશ હોં. પછી એનું પદ...

आत्मानुभूतिरिति शुद्धनयात्मिका या,
ज्ञानानुभूतिरियमेव किलेति बुध्द्वा।
आत्मानमात्मनि निवेश्य सुनिष्प्रकम्प
मेकोऽस्ति नित्यमवबोधघनः समन्तात्॥१३॥

એનું ૧૪મું પદ છે ૧૩મા કળશનું.

गुणगुणी अभेद है, यह विचारनेका उपदेश करते हैं.

सुद्धनयातम आतमकी, अनुभूति विज्ञान-विभूति है सोई।
वस्तु विचारत एक पदारथ, नामके भेद कहावत दोई॥
यौं सरवंग सदा लखि आपुहि, आतम-ध्यान करै जब कोई।
मेटि असुद्ध विभावदसा तब, सुद्ध सरूपकी प्रापति होई॥१४॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–વિભાવ=પરવસ્તુના સંયોગથી જે વિકાર થાય તે. વિભૂતિ=સંપત્તિ.

અર્થ :–શુદ્ધનયના વિષયભૂત આત્માનો અનુભવ જ જ્ઞાનસંપદા છે, આત્મા અને જ્ઞાનમાં નામભેદ છે, વસ્તુભેદ નથી, આત્મા ગુણી છે, જ્ઞાન ગુણ છે, તેથી ગુણી અને ગુણને ઓળખીને જ્યારે કોઈ આત્મધ્યાન કરે છે ત્યારે રાગાદિ અશુદ્ધ અવસ્થા નાશ પામીને શુદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે.

ભાવાર્થ :–આત્મા ગુણી છે અને જ્ઞાન તેનો ગુણ છે, એમનામાં વસ્તુભેદ નથી. જેમ અગ્નિનો ગુણ ઉષ્ણતા છે, જો કોઈ અગ્નિ અને ઉષ્ણતાને ભિન્ન પાડવા ઇચ્છે તો તે ભિન્ન થઈ શકતા નથી, તેવી જ રીતે જ્ઞાન અને આત્માનો સહભાવી સંબંધ છે પણ નામભેદ જરૂર છે કે આ ગુણી છે અને આ તેનો ગુણ છે.

अर्थ :–शुद्धनयके विषयभूत आत्माका अनुभव ही ज्ञानसम्पदा है, आत्मा और ज्ञानमें

नामभेद है वस्तुभेद नहीं है। आत्मा गुणी है ज्ञान गुण है, सो गुण और गुणीको पहिचान कर जब कोई आत्म-ध्यान करता है तब उसकी रागादि अशुद्धदशा नष्ट होकर शुद्ध अवस्था प्राप्त होती है।

भावार्थ :–आत्मा गुणी है और ज्ञान उसका गुण है, इनमें वस्तुभेद नहीं है। जैसे अग्निका गुण उष्णता है, यदि कोई अग्नि और उष्णताको पृथक् करना चाहे तो नहीं हो सकते। उसी प्रकार ज्ञान और आत्माका सहभावी सम्बन्ध है पर नामभेद अवश्य है कि यह गुणी है और यह उसका गुण है॥१४॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

જીવદ્રવ્યની વ્યાખ્યા ચાલે છે. જીવદ્વાર છે ને. 'सुद्ध नयातम आतमकी'.. આત્મા શુદ્ધ નયસ્વરૂપ દ્રવ્ય એ શુદ્ધનય સ્વરૂપી જ છે. શરીર-વાણી-મનથી રહિત, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પની સ્થિતિથી રહિત, એક સમયની પર્યાયમાં પણ જેનો પ્રવેશ નથી. એક સમયની અવસ્થા એવી 'सुद्ध नयातम आतमकी'.. ભગવાન ધ્રુવસ્વરૂપ, નિત્યાનંદસ્વરૂપ એવો જે શુદ્ધ નયસ્વરૂપ આતમ, એની અનુભૂતિ એ દ્રવ્ય લીધું. વસ્તુ, જે સમકિતનો વિષય, ધ્યાનનો ધ્યેય, એક સમયની પર્યાયનું આખું પર્યાયવાન વસ્તુ શુદ્ધ નયસ્વરૂપ આત્મા છે. સમજાય છે કાંઈ? નવા માણસને આ બધું ગ્રીક-લેટિન જેવું લાગે. આવો શુદ્ધ નયસ્વરૂપ આત્મા! શું છે આ તે?

ભાઈ! વસ્તુ છેને એ! આતમા છે ને! અસ્તિ છે ને! છેને સત્તા! અનાદિ-અનંત એક સદૃશ્ય સ્વભાવ જે ધ્રુવ છે, તેને જ આ શુદ્ધ નયસ્વરૂપ આત્મા કહેવામાં આવે છે. એની 'अनुभूति विज्ञान विभूति है सोई'.. એનો જે અનુભવ થવો એ પર્યાય છે, અવસ્થા છે. અનુભવ અવસ્થામાં હોય. અનુભૂતિનો વિષય ધ્રુવ છે વિજ્ઞાનઘન આત્મા. જેને ધર્મ પ્રાપ્તિ કરવી હોય, એને માટે કહે છે કે ધ્રુવસ્વરૂપ જે ચૈતન્ય છે, એને અનુસરીને અનુભવ કરવો એનું નામ આત્માની પ્રાપ્તિ ને એનું નામ સમકિત કહેવામાં આવે છે. ભારે વાત ભાઈ! કહો, સમજાય છે કાંઈ?

વસ્તુ છેને સત્! પરમ સ્વભાવભાવ, ત્રિકાળ જ્ઞાન-આનંદ આદિ એકરૂપ વસ્તુ. આંહીં વસ્તુ લઈને પછી જ્ઞાનનો અનુભવ કહેશે. એ તો વસ્તુનો અનુભવ કહો કે જ્ઞાનનો અનુભવ કહો—બેય એક છે, એમ કહે છે. સમજાય છે કાંઈ? ગુણી એ વસ્તુ ને જ્ઞાન એ ગુણ. એ વસ્તુનો અનુભવ કહો કે જ્ઞાનનો અનુભવ કહો, ગુણ-ગુણી કાંઈ જુદા નથી. કહે છે 'अनुभूति विज्ञान'.. એ ભગવાન આત્મા પૂર્ણ સ્વરૂપ શુદ્ધ આનંદઘન એવા આત્માની– એવા આત્માની, એમ. 'आतमकी' છે ને. અનુભૂતિ–એને અનુસરીને આનંદનું પ્રગટ થવું. અવસ્થાના સ્વસંવેદનરૂપે આત્મા પ્રત્યક્ષ વેદનમાં આવે એને અનુભૂતિ કહે છે, એને

સમકિત કહે છે અને એમાં આત્મા આવો છે એવી પ્રાપ્તિ થાય છે. સમજાય છે કાંઈ?

'सुद्ध नयातम आतमकी, अनुभूति विज्ञान विभूति है सोई'.. ભગવાન અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ ચૈતન્ય પોતાનો ભાવ ત્રિકાળ એને આત્મા (કહે), એની અનુભૂતિ એ વિજ્ઞાન, એની વિભૂતિ છે. એ વિશેષે જ્ઞાન-આનંદ દશા થાય એ આત્માની વિભૂતિ નામ સંપદા અને લક્ષ્મી છે. મલૂકચંદભાઈ! આ પૈસા-બૈસાની લક્ષ્મી–ધૂળને ક્યાંય કાઢી નાંખ્યા. રાગ –વિકલ્પ દયા-દાન-વ્રત એ એની લક્ષ્મી નહીં. આહાહા! ધર્મીના ધર્મની લક્ષ્મી.. ધર્મી એવો ભગવાન આત્મા, જેમાં પૂર્ણ જ્ઞાન-દર્શન આદિ ધ્રુવસ્વભાવ પૂર્ણ પડ્યો છે. એકરૂપ–સદૃશ્ય છે, ધ્રુવ છે, નિત્ય છે, અચલ છે. એની અનુભૂતિ–એની સન્મુખ થઈને એનો અનુભવ થવો... અનાદિ પુણ્ય ને પાપના રાગની સન્મુખ થઈ, સ્વભાવના અનુભવની ઉત્પત્તિનો અભાવ અને વિકારની ઉત્પત્તિનો સદ્‌ભાવ—એ સંસાર, એ દુઃખ, અને એ મિથ્યાત્વ, એ નિગોદના પંથે જવાની રીત. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

આંહીં તો ભગવાન આત્મા જ્ઞાનનો પુંજ પ્રભુ એની અનુભૂતિ એ વિજ્ઞાન, એ વિજ્ઞાન એ વિભૂતિ, એ આત્માની લક્ષ્મી. શુદ્ધ સ્વસંવેદન આત્મા... વસ્તુનું સ્વ નામ પોતાનું, સમ્ નામ પ્રત્યક્ષ, વેદન. આત્માના આનંદનું, રાગ ને નિમિત્તના અવલંબન વિના, ત્રિકાળી દ્રવ્યના અવલંબનથી પ્રત્યક્ષ વેદન થાય, એને આત્માની પ્રાપ્તિ થઈ એમ કહેવાય અને એ લક્ષ્મીને અહીં વિભૂતિ કહે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'अनुभूति विज्ञान'.. એમાં (અર્થમાં) વિષયભૂત શબ્દ વાપર્યો છે. પાઠમાં सुद्ध नयातम आतम છે. અર્થમાં ભાઈ વિશેષ શબ્દ વાપર્યો છે. પાઠમાં 'सुद्ध नयातम आतम' છે. બસ, અભેદ છે. શું કહ્યું એ?

सुद्ध नयातम (એટલે) શુદ્ધ નયસ્વરૂપ આતમ એમ લીધું છે. અર્થ કહ્યો, પણ આણે એમ અર્થ બીજો કર્યો, પણ એ અર્થમાં ફેર કેમ પડે એટલે વળી પછી... સમજાણું કાંઈ? એ તો સમજાવ્યું છે. સમજાવવાની રીત છે ને! એમ કે જ્ઞાન... શુદ્ધનય જે જ્ઞાનનો અંશ અને એનો વિષય—બે ભેદ પડતાં તો શુદ્ધનયનો વિષય રહેતો જ નથી. શુદ્ધનય એટલે જ્ઞાનનો નિર્મળ અંશ અને આ એનો વિષય, એ તો ભેદ પડી ગયો. સમજાણું કાંઈ? પણ 'सुद्ध नयातम आतम'.. શુદ્ધ નયસ્વરૂપ.

૧૧મી ગાથામાં એ કહ્યું છે ને, 'भूदत्थो देसिदो दु सुद्धणओ'.. ભૂતાર્થ ત્રિકાળ વસ્તુ તે શુદ્ધનય છે એમ કીધું ત્યાં. શું કહ્યું એ? ભગવાન આત્મા ભૂત ત્રિકાળ દ્રવ્યસ્વભાવ, પરમ પારિણામિકસ્વભાવ, સહજ સ્વભાવ, એકરૂપ–સદૃશ્યભાવ એ શુદ્ધ નયસ્વરૂપ છે. શુદ્ધનય અને એનો વિષય, એવા ભેદ એમાં છે નહીં. આહાહા! ભારે ભાઈ! આવો ધર્મ .... સમજાણું કાંઈ? શુદ્ધ નયસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા એટલે કે પવિત્ર સ્વભાવનું ધામ

ચૈતન્ય પ્રભુ એવો જે આત્મા, એનો અનુભવ એ પર્યાય થઈ. સમજાણું કાંઈ? નિર્વિકલ્પ આત્માના આનંદની વેદન દશા—સ્વસંવેદન પ્રત્યક્ષ દશા, એને અહીંયાં અનુભૂતિ કહે છે. સમજાય છે?

આવો આ છે. આ ગુરુથી મળે એમ નથી, એમ કહે છે આંહીં. ગુરુની ભક્તિ કરીએ તો આપણને મળશે. અહીં ના પાડે છે (કે) એમ નથી. વસ્તુનો સ્વભાવ એવો નથી. એ ગુરુ, પોતે જ ગુરુ (ને) દેવ છે. ગુરુ ને દેવ ભગવાન આત્મા પોતે જ છે. પૂર્ણ સ્વરૂપ તે દેવ છે. પૂર્ણ સ્વરૂપનું સાધન કરનારો પણ એ પોતે ગુરુ છે. એમાં બોલવું નથી આવતું. 'એ તેરમું ગુણસ્થાન તારું નહીં' એમ તલકચંદભાઈ કહેતાને. તેરમું ગુણસ્થાન તારું નહીં. એમાં આવ્યું છે. આહાહા! આંહીં તો બે પદમાં બે ભાગ કર્યા. એક પદમાં વસ્તુ ધ્રુવસ્વરૂપ એ શુદ્ધનયસ્વરૂપ અને એનો અનુભવ થવો. જે અનાદિનું પુણ્ય ને પાપના રાગનું, આકુળતાનું, દુઃખનું વેદન હતું, એ વેદન પલટીને સ્વભાવને આશ્રયે વેદન જે થયું એ અનુભૂતિ. અતીન્દ્રિય આનંદ ને રાગ વિનાનું સ્વથી પ્રત્યક્ષ વેદન થાય, જેમાં આત્મા પ્રત્યક્ષ થાય, એવા ભાવને અનુભૂતિ વિજ્ઞાન કહે છે. પોપટભાઈ! ભારે ઝીણી વાતું આ! એને ધર્મની ખબર ન મળે ને માળા ક્યાંકનું ક્યાંક લગાવી દીધું છે. આ ધર્મની પહેલી સીઢી—શરૂઆતની વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

એ 'विभूति है सोई'.. એમ. એ જ્ઞાન સંપદા છે એની. એ અનુભવની જ્ઞાન સંપદા એની છે. આહાહા! ભારે! નિરાલંબ વસ્તુ અંતરમાં હજી સાંભળીને અંદર બેસવી એને કઠણ પડે. કારણ કે અભ્યાસ નહીંને. ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગદેવની વાણીમાં તો આ આવ્યું છે કે, 'તારો આત્મા તે જ ભગવાન અને તેનો અનુભવ તે તારી વિભૂતિ અને તારું વિજ્ઞાનઘન સંપદા'. આ છોકરા ને પૈસાની સંપદા એ તો ક્યાંય ધૂળમાં વઈ ગઈ. ક્યાંય વઈ ગઈ? વ્યવહાર રત્નત્રયનો વિકલ્પ પણ એની સંપદા નહીં, એમ કહે છે. જેનાથી નિશ્ચય થાય અને જેનાથી આ થાય ને, એ બધી વાતું બાપા! નિશ્ચયથી વ્યવહાર વિરુદ્ધ અને વ્યવહારથી વિરુદ્ધ નિશ્ચય. વિરુદ્ધથી અવિરુદ્ધ થાય, એમ અંદર નાખે છે. એનો અનુભવ સીધો... પ્રકાશદાસજી! આવું સ્વરૂપ છે. આહાહા! પછી માણસને એવું લાગે કે આ તો નિશ્ચયની વાત કરે છે. વ્યવહારની વાત કરતા નથી. વ્યવહાર પહેલો આવે છે. વ્યવહાર પહેલો કહેવો કોને, સાંભળને! પહેલા મીંડા ને પછી એકડો એમ છે? આહાહા! ભાઈ! તને ખબર નથી.

'કેવળી પણ્ણત્તં ધમ્મં શરણં'. કેવળીએ પ્રરૂપ્યો એ આ ધર્મ. સમજાણું કાંઈ? એ પૈસે-બૈસે ધર્મ થાતો નથી, એમ કહે છે. પાંચ-દસ હજાર ખરચી નાખ્યા ને ધર્મ થઈ જાય?

બિલકુલ નહીં. તો ન દેવાને? પ્રશ્ન કર્યો'તો એક જણે. કો'કે કાંઈક કર્યો'તો, નહીં? વીંછીયા. રતિભાઈ—પ્રેમચંદભાઈના દીકરા. રતિભાઈએ નહીં, ચીમનભાઈએ કર્યો હતો. એ માણસ હોશિયાર છે. પ્રશ્ન કર્યો હતો. આ આમ કહે છે, પૈસાથી ધર્મ ન થાય (માટે) હવે દેવા નહીંને? ખુલાસો માટે હોં. (શ્રોતા : લોભ કરવોને અમારે?) પણ રાખવા એ આત્માનો ધર્મ છે? રાખી શકે છે લક્ષ્મીને? દઈ શકે છે? જડની અવસ્થા ને જડતત્ત્વને દેવું, એ તો જડ મારા માન્યા એટલે મેં દીધું (એમ માન્યું), એ તો મિથ્યાત્વભાવ થયો, અજીવને જીવ માન્યો. આહાહા! પણ તમારા જેવા પૈસાવાળે પૈસા બે, પાંચ, દસ હજાર, વીસ હજાર ખરચી નાખે, લાખ બે લાખ. પણ એટલા બધા તો ન ખરચે, થોડા ઘણા ખરચે. હવે એની પાસે મૂડી છે એટલાં ખરચી નાખે? અડધો, ચોથો, દશમો ભાગ ખરચે. સમજાણું કાંઈ? શાસ્ત્રમાં તો એવું આવે છે, લ્યો. દસમો ભાગ આવે છેને ભાઈ, નહીં? (શ્રોતા : કમાણીનો દસમો ભાગ). વાત સાચી. કમાણીનો આવે છે. મૂડી ભેગી થઈ છે તે કમાણી કરી કરીને થઈ છેને. આહાહા!

वस्तु विचारत एक पदारथ, नामके भेद कहावत दोई,।
सुद्ध नयातम आतमकी, अनुभूति विज्ञान विभूति है सोई॥

એ જ્ઞાનનો અનુભવ કહો કે આત્માનો અનુભવ કહો, એમ કહે છે. આત્માનો અનુભવ કહો કે જ્ઞાનનો અનુભવ કહો, બેય એક જ વિજ્ઞાનલક્ષ્મી છે એની. સમજાણું કાંઈ? 'वस्तु विचारत एक पदारथ'.. વસ્તુ—ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ પૂર્ણ અને એનું જ્ઞાન—એમ બે નામ ભલે પડો. જ્ઞાનની અનુભૂતિ અને આત્માની અનુભૂતિ—એવા શબ્દ ભેદ પડો, વસ્તુમાં ભેદ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ? ભારે ભાઈ ધર્મ આવો! આ લખે છે મનીષ. ઠીક છે લખે છે તો ખરો. કહો, સમજાણું કાંઈ? 'नामके भेद कहावत'.. આત્મા ગુણી અને એનો જ્ઞાનગુણ, એ ગુણીનો અનુભવ ને ગુણનો અનુભવ—એવા નામભેદ હો, વસ્તુભેદ છે નહીં, એમ કહે છે. ભારે વાત ભાઈ!

પણ આમાં કરવું શું પહેલું અમારે એવું કાંઈક આવે છે આમાં કંઈ? (શ્રોતા : આત્માની અનુભૂતિ કરવી, આવે છે) આ કરવું. આ કરવું નથી? કંઈક ક્રિયા કરે, આ વ્રત કરે ને તપ કરે, દેરાસર માંડે, જાત્રા કરવા જાયને તો કાંઈક કરે, તો કાંઈક કર્યું કહેવાય. ભાઈ! એ તો શુભ રાગનો વિકલ્પ છે અને ક્રિયા જડની—ચાલવાની-હાલવાની એ તો જડની ક્રિયા છે. ત્યારે એ ભાવ ન કરવો ને? પણ ન કરવાનો પ્રશ્ન ક્યાં છે? એ હોય છે, એને કરવો નથી પણ એ આવી જાય છે. શુભભાવ આવ્યા વિના રહેતો નથી. જ્યાં સુધી પૂર્ણ વીતરાગ ન થાય ત્યાં સુધી એવો વિકલ્પ આવે છે. પણ આવી જાય એ કરવા જેવો છે, એ

વસ્તુનું સ્વરૂપ છે, એમ નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'यौं सरवंग सदा लखि आपुहि'.. એ ગુણી એવો ભગવાન અને ગુણ એવું જ્ઞાન. જ્ઞાયક ભાવ ને જ્ઞાયકભાવ ધરનાર, બેયની પિછાણ કરી, 'सरवंग सदा लखि'.. 'लखि' એટલે જાણી. आपुहि.. આપ—પોતે પોતાથી જાણવું એમ કહે છે. અને રાગ ને મનની જ્યાં અપેક્ષા નથી, વ્યવહારની જ્યાં અપેક્ષા નથી, એમ કહે છે. 'सरवंग सदा लखि'.. ગુણ-ગુણી અભેદ છે, એમ કાયમ એનો અનુભવ પોતે પોતાથી કરવો. વ્યવહારની અપેક્ષા રાખીને કરવો, એમ નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? એ 'सरवंग... गुण और गुणीको पहिचानकर जब कोई आत्म-ध्यान करता है'.. બરાબર અર્થ નથી કર્યો. सरवंग—આખું અંગ—આત્મા ને જ્ઞાન બુદ્ધિ સર્વાંગ એક સ્વરૂપ છે, એમ મૂળ કહેવું છે.

'सदा लखि'.. કાયમ એના ધ્યાનમાં વિષય તો ગુણ-ગુણીનો અભેદ (રહે), ભેદ ન પાડતાં અભેદ લક્ષમાં લઈને 'आपुहि आतम-ध्यान करै जब कोई'.. પોતાના સ્વભાવથી પોતે પોતાની અપેક્ષા કરીને, રાગ ને વિકલ્પ ને નિમિત્ત ને રાગના સંગની ને મનના સંગની અપેક્ષા છોડી દઈને, 'आपुहि आतम-ध्यान करै'.. પોતે આપ આત્મા.. આત્મા કોને કહીએ? એ તો વીતરાગી વિજ્ઞાનઘન છે તે આત્મા. એવો આપ આતમધ્યાન કરે, તે આત્માનું ધ્યાન કરે ને આત્મામાં એકાગ્ર થાય.

'जब कोई... सुद्ध सरूपकी प्रापति होई'.. એને અશુદ્ધ રાગ-દ્વેષ આદિનો જે અનુભવ હતો, એનો એને નાશ થાય. સમજાણું કાંઈ? અને શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થાય. એટલે શું કીધું? કે અનાદિથી પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પની—અનાત્માની પ્રાપ્તિ હતી. એ વસ્તુના સ્વભાવની દૃષ્ટિમાં જતાં, એને આત્મા આવો છે એમ વેદનમાં આવતાં એને આત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે. ભારે વાત ભાઈ! એનું નામ સમકિત ને એનું નામ ધર્મ કહેવાય છે. ભારે કામ ભાઈ!

'मेटि असुद्ध विभावदसा तब'.. એ તો નાસ્તિથી વાત કરે છે હોં. 'मेटि असुद्ध विभावदसा तब'.. 'सुनिष्प्रकम्प' છેને એમાંથી લીધું છે. 'निवेश्य सुनिष्प्रकम्प' એમાંથી લીધું છે જરી. છે તો આ નિષ્કંપ—સ્થિર થવું ..., પણ રાગના વિકલ્પથી છૂટી જઈને કોઈ પણ ગુણ-ગુણીના ભેદનો જે વિકલ્પ રાગ ઊઠે તે અશુદ્ધતા છે. એને છોડી દઈને એટલે એનું લક્ષ છોડી દઈને, સ્વભાવના દૃષ્ટિમાં આવ્યો ત્યારે તેણે રાગાદિ અશુદ્ધતા નષ્ટ હોકર.... જુઓ, ઉત્પાદ, વ્યય ને ધ્રોવ્ય—ત્રણ સિદ્ધ કર્યા. સમજાય છે કાંઈ?

ભગવાન ધ્રુવ શુદ્ધ નયસ્વરૂપ, એનું ધ્યાન કરતાં નિર્મળ પર્યાય ઉત્પન્ન થાય, મલિન પર્યાય જાય, એ 'ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્ય યુક્તં સત્' દ્રવ્યનું લક્ષણ છે. સમજાણું કાંઈ? આવો માર્ગ

વીતરાગનો હશે? વીતરાગનો માર્ગ તો ભઈ દયા પાળવી, લ્યો. 'ઢુંઢત ઢુંઢત ઢુંઢ લીયો સબ વૈદ પુરાણ કિતાબમેં ભી, ઢુંઢત હૈ સબ હી પાવત, બિન ઢુંઢે નહીં પાવત, ઢુંઢત હૈ સબ એક ચીજ પાવત, જીવ વિના જીવદયા બિન ધરમ નહીં હોઈ.' લો, પણ જીવદયા કોની? તારી કે પરની? એનો અર્થ છે કાંઈ? એ આવે છે શ્લોક.

કહે છે, ભગવાન! તારી દયાની વાત છે, પરની દયા તો વિકલ્પ છે. એ તો વૃત્તિ પરસન્મુખ જાય તો એ વિકલ્પ ઊઠે છે, એ વિકલ્પ તો બંધનું કારણ છે. આહાહા! ચૈતન્ય ભગવાન પોતાના સ્વભાવને અનુસરીને થાય, એમાં અશુદ્ધ દશા જાય અને શુદ્ધ સ્વરૂપની ઉત્પત્તિની પ્રાપ્તિ થાય, ધ્રુવપણું તો કાયમ રહે. લ્યો, આ ધર્મ પામવાની કળા અને રીત. ભારે ધર્મ આવો! એય ચેતનદાસજી. ચેતનદાસજી, પ્રકાશદાસજી. (શ્રોતા : ચૈતન્ય ને પ્રકાશ બેય આવી ગયુંને. અભેદ આવ્યું.) આહાહા! એનો ભાવાર્થ લીધો છે આંહીં હોં.

ભાવાર્થ : 'आत्मा गुणी है और ज्ञान उसका गुण है, उसमें वस्तुभेद नहीं'.. પ્રદેશભેદ નહીં, એમ. કે જ્યાં સાકર છે ત્યાં ગળપણ છે. ગળપણના અંશો જુદા અને સાકરના જુદા, એમ નથી. એમ ભગવાન આત્મા અને એનો જ્ઞાનગુણ.. એ જ્ઞાનગુણનું ક્ષેત્ર પ્રદેશ જુદા અને ગુણીના પ્રદેશ ક્ષેત્ર જુદા, એમ છે નહીં. ભારે વળી! ગુણ-ગુણીનું વળી ક્ષેત્ર! મકાન હોય કે અમારા રાજકોટમાં મકાન છે, ફલાણામાં ખેતર છે. એય! આ વસ્તુ છે ભાઈ! તારું ક્ષેત્ર તો આંહીં અંદર છે. આહાહા! એ જ્યાં જે ભાગમાં આત્મા છે, તે જ ભાગમાં જ્ઞાન છે. જ્ઞાન અને આત્મામાં ક્યાંય ભિન્નતા અંદર છે નહીં. સમજાણું કાંઈ?

'जैसे अग्निका गुण उष्णता है'.. અગ્નિનો ગુણ ઉષ્ણતા છે, એની સાથે સમજાવ્યું છે. 'यदि कोई अग्नि और उष्णताको पृथक् करना चाहे तो नहीं हो सकते'.. અગ્નિ અને ઉષ્ણતાને જુદા કરવા માગે તો થઈ શકે નહિ. ઉષ્ણતા જાય તો અગ્નિ નહિ રહે, અગ્નિ જાય તો ઉષ્ણતા નહીં રહે. 'यदि कोई.... उष्णताको पृथक्.... नहीं हो सकते; उसी प्रकार ज्ञान और आत्माका सहभावी सन्बन्ध है'.. દેખો. ભગવાન આત્મામાં સાથે રહેવાનો જ્ઞાનનો સંબંધ છે. રાગ ને પુણ્યનો ને શરીરનો સાથે રહેવાનો સંબંધ નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? આત્માકા... અને જાણવું કયુ? એ આત્મગુણ હોં. પર્યાયની આંહીં વાત નથી.

જાણવાનો જે સ્વભાવ, સ્વ-ભાવ, સ્વભાવ અને સ્વભાવવાન આત્મા, એમાં બેયને સહભાવી સંબંધ છે. જ્યાં આત્મા છે ત્યાં જ્ઞાન છે ને જ્ઞાન છે ત્યાં આત્મા છે. ભારે આવી વાતું! (શ્રોતા : ગુણ-ગુણી અભેદ છે.) ગુણ-ગુણી અભેદ હૈ. આત્મા... જેમ અગ્નિની ઉષ્ણતા, એ ઉષ્ણતા ને અગ્નિ પૃથક્ કરવા જાય તો પૃથક્ નહીં હો સકે, એમ આત્મા અને

જ્ઞાન (વચ્ચે) સહભાવી સંબંધ છે. ભગવાન આત્મા ધ્રુવસ્વરૂપ દ્રવ્ય અને એનો જ્ઞાનભાવ, જ્ઞાનસ્વભાવ (ને) ધ્રુવ—બેયનો સંબંધ એક છે. અનુભૂતિ આત્માની ને જ્ઞાનની—બેયની એક કહી'તી ખરીને. જ્ઞાનનો અનુભવ ને આત્માનો અનુભવ... તમે તો પહેલાં આત્માનો અનુભવ કહેતા હતા. આત્માનો અનુભવ કરવો, આત્માનો અનુભવ કરના. વળી પાછો જ્ઞાનનો અનુભવ કરવો એમ કહો છો.

વળી એક જ છે વાત. આત્મા, અંદર દેહના રજકણ ને રાગથી ભિન્ન પૂર્ણાનંદસ્વરૂપ દ્રવ્ય–વસ્તુ કહો કે એનો જ્ઞાનગુણ અવિનાભાવી રહેલો ગુણ કહો. જ્ઞાન ને આત્માનો સહભાવી–સાથે રહેવાવાળો સંબંધ છે. पर नाम भेद अवश्य है,.. નામભેદ છે. ગુણનું નામ જ્ઞાન ને ગુણીનું નામ ગુણી અથવા આત્મા—એવો નામભેદ છે, વસ્તુભેદ નથી. 'यह गुणी है और यह उसका गुण है', લ્યો. કહો, સમજાય છે કાંઈ? એ ૧૩મા કળશનો અર્થ થયો. ૧૪મું પદ ને ૧૩મા કળશનો અર્થ. હવે ૧૪ કળશ.

अखण्डितमनाकुलं ज्वलदनन्तमन्तर्बहि-
 र्महः परममस्तु नः सहजमुद्विलासं सदा।
चिदुच्छलननिर्भरं सकलकालमालम्बते,
 यदेकर समुल्लसल्लवणखिल्यलीलायितं।।१४।।

'ज्ञानियोंका चिंतवन'. એ ૧૫મું પદ.

अपनैंही गुन परजायसौं प्रवाहरूप,
 परिनयौ तिहूं काल अपनै अधारसौं।
अन्तर-बाहर-परकासवान एकरस,
 खिन्नता न गहै भिन्न रहै भौ-विकारसौं।।
चेतनाके रस सरवंग भरि रह्यौ जीव,
 जैसे लौंन-कांकर भर्‌यौ है रस खारसौं।
पूरन-सुरूप अति उज्जल विग्यानघन,
 मोकौं होहु प्रगट विसेस निरवारसौं।।१५।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–ખિન્નતા=ન્યૂનતા. ભૌ(ભવ)=સંસાર. લૌંન–કાંકર=મીઠાની કણી. નિરવારસૌં=ક્ષયથી.

અર્થ :–જીવ પદાર્થ સદૈવ પોતાના જ આધારે રહે છે અને પોતાના જ ધારાપ્રવાહ ગુણ–પર્યાયોમાં પરિણમન કરે છે, બાહ્ય અને અભ્યંતર એકસરખો પ્રકાશિત રહે છે, કદી ઘટતો નથી, તે સંસારના વિકારોથી ભિન્ન છે, તેમાં ચૈતન્યરસ એવો ઠાંસોઠાંસ ભર્યો છે, જેવી રીતે મીઠાની ગાંગડી ખારાશથી ભરપૂર હોય છે. આવો પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ, અત્યંત નિર્વિકાર, વિજ્ઞાનઘન આત્મા મોહના અત્યંત ક્ષયથી મને પ્રગટ થાવ. ૧૫.

अर्थ :–जीव पदार्थ सदैव अपने ही आधार रहता है और अपने ही धाराप्रवाह गुण-पर्यायोंमें परिणमन करता है, बाह्य और अभ्यन्तर एकसा प्रकाशवान रहता है, कभी कमती नहीं होता, वह संसारके विकारोंसे पृथक् है, उसमें चैतन्यरस ऐसा ठसाठस भर रहा है, जैसे कि नमककी डली खारेपनसे भरपूर रहती है। ऐसा परिपूर्ण स्वरूप, अत्यन्त निर्विकार, विज्ञानघन आत्मा मोहके अत्यन्त क्षयसे मुझे प्रगट होवे।।१५।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

બનારસીદાસ (કહે છે), પ્રગટ હો, એ પૂર્ણ થાવ, એમ. પંડિતજી! આહાહા! 'अपनैं ही गुन परजायसौं प्रवाहरूप'.. કૈસા હૈ ભગવાન આત્મા? પોતાના ગુણના ભેદથી પ્રવાહરૂપ છે. અભેદ વસ્તુ, પણ ગુણના ભેદથી પ્રવાહ એમ ને એમ છે. દ્રવ્ય જેમ છે, એમ ગુણ પણ એમ ને એમ છે.'परिनयौ तिहूंकाल अपनै अधारसौं'.. 'परिनयौ' એટલે પરિણામિક સ્વભાવ એ પોતે પોતાના આધારથી (તે) કાળે પોતે રહેલો છે. સમજાય છે કાંઈ? પર્યાય.. આંહીં આ ભાષા એમ લીધી છે. ખરેખર, તો ગુણ પર્યાય પોતાના છે. એમાં લખ્યું છે અર્થમાં, 'प्रवाहरूप गुणपर्यायोंमें परिणमन करता है'.. પણ ખરેખર તો એ ગુણના ભેદરૂપ પરિણમનનો સ્વભાવ કાયમ છે એનો.

'द्रव्य आत्मलाभहेतुकः परिणामः' નથી આવતું ભાઈ? 'પંચાસ્તિકાય' (ગાથા ૫૬). 'द्रव्य आत्मलाभहेतुकः परिणामः' ભાષા તો એમ છે. આમાંય એમ લખ્યું છે, જુઓ. 'સદાકાળ ચૈતન્યના પરિણમનથી ભરેલું છે.' 'પરિણમનથી ભરેલું'નો અર્થ પારિણામિક ભાવસ્વરૂપ ત્રિકાળ ભરેલો છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? બહુ ઝીણો માર્ગ આવો ઝીણો! સમાજને માટે આ કામનું હશે? સુખી થવું હોય એ વ્યક્તિને (માટે છે), તો બધાને માટે આ જ છે. આહાહા! શું થાય? જગતને લૂંટ્યા છેને જગતને ધર્મને બહાને. લ્યો, ભાઈ અમારે કહે છે. વાત સાચી છે. ઐસા હી હુઆ હૈ.

ભગવાન! આવો મનુષ્યદેહ પામીને, મનુષ્યદેહની અંદર આવી વસ્તુ... આહાહા! 'દોહ્યલે' એમ આવ્યું'તુંને. દોહ્યલો માનવભવ, એમ આ 'દોહ્યલો આતમલાભ'. ભગવાન આત્મા પોતાના ગુણના ભેદથી પ્રવાહરૂપ એટલે કે અભેદ ને ભેદ—બેય પ્રવાહ સદા એમ

ને એમ છે. 'परिनयौ तिहूंकाल अपनै अधारसौं'.. પોતાના પારિણામિકભાવથી ત્રિકાળ આધાર એમ ને એમ છે. આહાહા! ભારે ભાઈ! આવી વ્યાખ્યા ધર્મની! એમ ને એમ છે. પોતાના દ્રવ્યનો આધાર છે અને ગુણ એમ છે, એમ કહે છે. ગુણ ને દ્રવ્ય એમ ને એમ આધાર(-આધેય), એમ ને એમ આધાર-આધેય એકરૂપ છે. ખ્યાલમાં તો લે કે વસ્તુ કેવી છે? સમજાણું કાંઈ?

આત્મા વસ્તુ છેને પ્રભુ એ આધાર અને એનો ભાવ આધેય. પણ એ ભેગા—અભેદ છે હોં. એ પોતે અભેદપણે ત્રિકાળ એમ ને એમ પારિણામિકભાવનો આધાર (દ્રવ્ય ને) પરિણામિકભાવ દ્રવ્યનો, એમ ને એમ વસ્તુ છે ત્રિકાળ. 'अपनैं ही गुन परजायसौं प्रवाहरूप, परिनयौ तिहूंकाल अपनै अधारसौं, अंतर-बाहर परकासवान एकरस..' એ શક્તિનું આખું તત્ત્વ અંતરમાં અને એનું બાહ્ય એટલે, કે... અહીં બાહ્યનો અર્થ સાધન લીધું છે. જયચંદ પંડિતે વચન ને કાયા ને એવું લીધું છે. પણ અહીં તો ખરેખર ત્રિકાળ શુદ્ધ ધ્રુવ છે, એનું પ્રગટપણું પર્યાયનું છે એ પણ શુદ્ધ જ છે. સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન આત્મા ધ્રુવસ્વરૂપ, ધ્રુવસ્વરૂપ એ અભ્યંતર અને એનો આશ્રય કરીને થતી નિર્મળ વીતરાગી દશા એ બાહ્ય. કેમ કે પર્યાય એ બાહ્યતત્ત્વ છે. આવે છે ને! 'નિયમસાર'. (ગાથા ૩૮). સંવર—નિર્જરા-મોક્ષ બાહ્યતત્ત્વ છે, ઓલું અંતઃતત્ત્વ છે. ભારે ભાઈ! રાગને બહિર્તત્ત્વ કહેવું (એ તો) બહિરાત્મા (પણ) એને માને એમ કે હા, બહિર્તત્ત્વ છે. કહે છે, અંતર એકરૂપ તત્ત્વ તે અંતઃતત્ત્વ ને અણશુદ્ધ દશા તે આખા અંતઃ(તત્ત્વ) ની અપેક્ષાએ બાહ્યતત્ત્વ. સમજાણું કાંઈ? ભારે ભાઈ!

'अन्तर-बाहर-परकासवान एकरस.. एकसा प्रकाशवान रहता है'.. સદૃશ્ય ધ્રુવ અને એની નિર્મળ દશા, એ નિર્મળ એકસી—એકસરખી પ્રકાશવાન રહતી હૈ. એવું કહ્યું છે, બહારમાં બે ભેદ પાડ્યાને એટલે. ....આ તો આટલો ભેદ પણ ખટકે છે. પ્રકાશવાન બાહ્ય અભ્યંતરનો અર્થ કે એકરૂપ વસ્તુ છે અને એનો જે ગુણ છે—એ બેય બાહ્ય-અભ્યંતર તત્ત્વ છે. અને બાહ્ય આમ કહો એનાથી આધેય રહેલો ગુણ છે. એ બેય એકરૂપે રહેલા છે ત્રિકાળ. સમજાણું કાંઈ? ઓલા ખારનો દાખલો આપશેને. ખાર—મીઠાની ગાંગડીમાં એકલો ખારરસ જ ભર્યો છે. આવું અધ્યાત્મ તત્ત્વ છે. સાંભળવા મળે નહીં જગતને, બિચારા ક્યાં જાય? અરે! મનુષ્ય(ભવ) ચાલ્યો જશે હોં. આહાહા! ભગવાન આત્મા...

'अन्तर-बाहर-परकासवान एकरस'.. એમ છેને એટલે જરી... 'खिन्नता न गहै'— એમાં ખિન્નતા નથી. વસ્તુસ્વરૂપ અખંડ દ્રવ્યરસ.. ભાવરસ એ દ્રવ્યનો ભાવ હોં. અંતરબાહ્ય, એ બધું અંતરનું અંતર. 'खिन्नता न गहै', છે ને એમાં? જુઓ. 'कमती नहीं होता है'.

ખિન્નતાની વ્યાખ્યા એમ (કરી) છે. કમી (નહીં) અને भिन्न रहै भौ-विकारसौं.. કમી નહિ અને ભવના વિકારથી ભિન્ન રહે છે. એવું દ્રવ્યસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા આતમદ્રવ્ય એમ જ્ઞાની પોતાના આત્માનો વિચાર કરે છે. ધર્મીજીવ આવા આત્માનો, (કે) આવો છે એમ વિચાર કરે છે. 'હું કર્મના સંબંધવાળો છું, બંધવાળો છું, રાગવાળો છું, એને હું તોડું'—એમ નહીં, કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

'अन्तर-बाहर-परकासवान एकरस, खिन्नता न गहै भिन्न रहै भौ-विकारसौं'... ભવનો વિકાર જે સંસાર (એ) જેના સ્વભાવમાં નથી એને અહીંયાં આત્મતત્ત્વ ને દ્રવ્ય કહીએ. આહાહા! વસ્તુ મુક્તસ્વરૂપ અખંડ આનંદ ને જ્ઞાનનો સાગર પ્રભુ 'खिन्नता न गहै'—એમાં કંઈ ખિન્નતા–કમી ન રહે. કમીપણું એમાં રહે નહીં, કમીપણું થાય નહીં. 'भिन्न रहै भौ-विकार'.. એવો ભગવાન આત્મા ભવના ઉદયભાવના વિકારથી તો ભિન્ન ત્રિકાળ રહે છે. રહેલો જ છે એવો, એમ કહે છે. એણે માન્યું છે એ જુદી વાત છે. આહાહા! 'भिन्न रहै भौ-विकार'.. જ્ઞાયકભાવ તો જ્ઞાયકભાવપણે રહ્યો છે. 'પ્રવચનસાર'માં આવે છેને ૨૦૦મી ગાથા. અન્યથા કલ્પ્યો છે–અધ્યવસાય કર્યો છે, અન્યથા (કલ્પ્યો એટલે) અધ્યવસાય કર્યો છે. 'હું રાગ ને શરીરવાળો છું' એવો અજ્ઞાનીએ અનેરો–અન્ય અધ્યવસાય–ખોટો નિર્ણય એણે ઉભો કર્યો. સમજાણું કાંઈ? 'भौ-विकार' છેને અંદર? જુઓ. 'संसारके विकारोंसे पृथक् है'.. વિકારનો અર્થ—જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય, એ ભાવથી પણ ભગવાન આત્મા તો ભિન્ન છે, એને આત્મા કહીએ. ભવનો ભાવ એ આત્મા ક્યાં? એ તો અનાત્મા છે. સમજાણું કાંઈ?

આ 'સમયસાર નાટક' છે, આ નટનું નાટક છે. આ સાંભળવા મળે નહિ, વિચારે કે દિ'? અરે! જિંદગી જાય છે ભાઈ! મૃત્યુને સમીપ દેહની સ્થિતિ જાય છે. આહાહા! આવા અવસર મળવા દોહ્યલા છે ભાઈ! ચક્રવર્તિની સંપદા મળવી સહેલી છે, પણ આવા ચૈતન્યના આનંદરસના ઘોલનનો કાળ એ મળવો અનંતે કાળે મહાદુર્લભ છે. કહે છે, 'चेतनाके रस सरवंग भरि रह्यौ जीव'.. 'चेतनाके रस सरवंग भरि रह्यौ जीव'.. જીવદ્વાર છે ને! જીવની વ્યાખ્યા છે ને! જીવ એને કહીએ. 'चेतनाके रस सरवंग भरि रह्यौ जीव'.. જુઓ, ગુણનો પ્રવાહ (એમ) ભેદ પાડ્યો છે એનો આ ચેતનારસ છે અંદર.

'चेतनाके रस सरवंग'.. સર્વાંગ. શેરડીના રસમાં સર્વાંગ મીઠાશ છે. શેરડી સમજતે હૈં? ગન્ના-ગન્ના. સાકરમાં સર્વાંગમાં મીઠાશ, મીઠાની ગાંગડીમાં સર્વાંગ ખારાશ છે. ભગવાન આત્મા સર્વાંગ–સર્વ અંગ–સર્વ સ્વરૂપ એનું ચૈતન્યરૂપ છે. ચૈતન્યમાં ભરેલો છે એ. 'चेतनाके रस सरवंग भरि रह्यौ जीव'.. ભરી રહ્યો (એટલે) ચેતનમાં નવો ભર્યો છે એમ છે? આત્મામાં ચેતનરસ ભરિ રહ્યો છે (એટલે) અનાદિથી છે એમ ને એમ.

'चैतन्यरस ऐसा ठसाठस भर रहा है'.. અનંત-અનંત કેવળજ્ઞાનની પર્યાયો પ્રગટ કરે તો પણ તે રસમાં ખિન્નતા ન આવે, ખામી ન આવે, અપૂર્ણતા ન થાય. આહાહા! અરે! વિશ્વાસ તો લાવે અંદરથી. એમ ને એમ સંદેહ ને આ ને આ ને આ ને ડામાડોળ. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, આ દેહમાં ભગવાન આત્મા ચૈતન્યના રસથી ભરેલું તત્ત્વ છે આ. વિકલ્પનો રસ છે એ ચૈતન્યરસ નથી. એ ચૈતન્યના વિકલ્પો (ભેદ) ગતિ, રાગથી ભરેલા નથી. ઉદયભાવના બોલ છેને શું કહેવાય કેટલા? ૨૧. એનાથી ખાલી છે એમ કહે છે. એ ભગવાન ચૈતન્યનાથના રસથી ભર્યો ભંડારવાળો છે. એ ઉદયભાવના ભાવથી તદ્દન શૂન્ય છે. એવા આત્માને આત્મા કહીએ ને એ આત્માનો અનુભવ તેને ધર્મ કહીએ. ભારે મોંઘું ભાઈ! આવું ન સમજાય તો પછી કરવું શું અમારે? એ કરતાં અહીંયાં ... સામાયિક કરવા, પોષા કરવા, પડિક્કમણા કરવા, અપવાસ કરવા, કાંઈક કરશું તો વળી..... પણ આ ન સમજાય એ કોણ કહ્યું તને? ન સમજાય એવું તેં શલ્ય રાખ્યું છે. એની જાત, પોતાની ગંધ પોતાને ન સમજાય? અને પોતે મૂકી રાખે પોતાની ચીજને? પણ એની એણે દરકાર કરી નથી.

'चेतनाके रस सरवंग भरि रह्यौ जीव, जैसे लौंन-कांकर भर्‌यौ है रस खारसौं'.. જેમ नमककी डली खारेपनसे भरपूर रहती है.. નમક, નમક—મીઠું, એની ગાંગડી—ગાંગડો એકલો ખારરસથી ભર્યો છે. એમ ભગવાન આત્મા ચૈતન્યરસથી ભરેલો છે. સમજાણું કાંઈ? 'जैसे लौंन-कांकरसे भर्‌यौ है रस खारसौं'.. ખારને રસ કીધો અને ઓલાને ગાંગડી કીધી એટલો ફેર, નામભેદ પડ્યો. આત્મા ચૈતન્યરસથી ભરેલો છે એમ નામભેદ કર્યું, બાકી ચૈતન્યરસ ને આત્મા એકરૂપ છે વસ્તુ. કોની વાત કરે છે આ? એ તારા ઘરની વાત છે. તારા ઘરમાં તું આવડો છે એની વાત ચાલે છે આ. આહાહા! એની ખબરું ન મળે, એની ઓળખાણ ન મળે અને ધર્મ એને થઈ જાય! ધર્મનો કરનારો આત્મા. ધર્મ તો પર્યાય છે અવસ્થા. હવે એ કરનારો કેવડો કેમ છે એના ભાન વિના એની અવસ્થા નિર્મળ આવે ક્યાંથી? આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

બાહ્યની આ ક્રિયાકાંડમાં ધર્મ માની, મનુષ્યપણા ખોયા એણે. આહાહા! વીતરાગનો માર્ગ સર્વજ્ઞ પ્રભુનો પંથ એટલે સર્વજ્ઞસ્વભાવી તારો પંથ. સર્વજ્ઞ સ્વભાવી તું તારા પંથમાં અંતરમાં જાવું, એ શુદ્ધ પૂર્ણ સ્વરૂપ સર્વજ્ઞ ધ્યાનમાં ભરેલો ભંડાર છે. સર્વજ્ઞ—જ્ઞાનના રસથી ભરેલો છે. સર્વજ્ઞ—સર્વ જાણવાના સ્વભાવથી ભરેલો છે. સમજાણું કાંઈ? 'पूरन सुरूप अति उज्जल विज्ञानघन'.. કેવો છે ભગવાન આત્મા અંદર? પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ છે અંદર. અતિ ઉજ્જ્વલ છે. નિર્વિકાર—વિકારની એમાં ગંધ નથી, વાસના નથી.

'पूरन सुरूप अति उज्जल विज्ञानघन'.. એવો વિજ્ઞાનઘન ભગવાન. જેમ ઘીમાં શિયાળામાં ઘીમાં.. એવું ઘી જામી ગયું હોય, જેમાં આંગળીનો તો પ્રવેશ કરે નહીં, પણ તવેથો પ્રવેશ કરવો કઠણ પડે. તવેથો સમજે? ખુરપા, ખુરપા. જોયેલું હોં મેં (સંવત) ૮૨ની સાલમાં, નહીં? ધર્મચંદભાઈના ઘરે. તમારા ધરમશીભાઈ. ડબ્બો ઓલો અડધું હોયને અડધું. અડધો મણ ઘી હતું એવું ઠંડુ ને માથે શિયાળો. આમ કાઢતા'તા. એવું કઠણ, એવું કઠણ. ૮૨ની સાલની વાત છે. આહાહા! એવો વિજ્ઞાનઘન આત્મા છે કે જેમાં વિકલ્પ ને ઉદયનો, દયા-દાનના વિકલ્પનો જેમાં પ્રવેશ નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! અત્યંત નિર્વિકાર વિજ્ઞાનઘન આત્મા.. આહાહા!

'मोकौं होहु प्रगट विसेस निरवारसौं'.. 'मोहके अत्यन्त क्षयसे मुझे प्रगट हो', એમ. 'मोकौं होहु प्रगट विसेस निरवारसौं'.. એટલે મલિનતા ટળીને, એમ. મારો આત્મા ભગવાન છે એ પ્રગટ થાઓ. પ્રગટ પરિપૂર્ણ થાઓ. સર્વજ્ઞપદને લેતું પ્રગટ થાવ એમ ધર્મીની ભાવના હોય છે. એને વ્યવહાર કરવો ને એવી ભાવના હોતી નથી, એમ બતાવે છે. સમજાણું કાંઈ? આવે એ જુદી વાત છે, પણ કરવા જેવો ને કરવાની ભાવના છે, એમ નહીં. મારું આવું સ્વરૂપ ચૈતન્યરસથી ભરેલું 'मोकौं होहु प्रगट विसेस निरवारसौं'... મેલ કાઢીને, એમ. નિખાલસસ્વરૂપ જે વસ્તુ છે ટોકી ટોકી... निरवारसौंનો અર્થ કર્યો છેને ક્ષયથી. 'मोकौं होहु प्रगट विसेस निरवारसौं'.. રાગના ભાવનો ક્ષય થઈ મારું ચૈતન્ય ઉજ્જ્વળ ભગવાન પૂર્ણ મને પ્રગટ (થાઓ), એમ ધર્મીની આવી વિચારણા અને ભાવના હોય છે. આથી વિરુદ્ધ ભાવના હોય એ ધર્મીની ભાવના નથી. આહાહા! એમ કહે છે. ભારે વાતું ભાઈ! આ કરો, રાગ વધારો, ભાવના કરો. આ જ કરવા જેવું શુભ છે એવી ભાવના કરો તો આગળ વધાશે. મિથ્યાત્વમાં વધાશે.

આ તો સમ્યક્સ્વભાવમાં અંતર્મુખમાં ચૈતન્યરસથી ભરેલા ભગવાન સન્મુખ થઈને આવી ભાવના (કરે) કે મારો આત્મા જેવો છે એવો મને અશુદ્ધતા ટળીને પૂર્ણ પ્રગટ થાવ. અશુદ્ધતાનો ક્ષય થઈને, એમ. સમજાય છે? 'निरवारसौं'નો અર્થ કર્યો છે ક્ષય. નહીં? 'निरवारसौं'નો અર્થ શું થાય? નિરવારીને. નિરવારીને, ટાળીને, ક્ષય કરીને, લ્યો એમ. આહાહા! 'विसेस निरवारसौं'.. જે રાગાદિ છેને એ 'निरवारसौं'.. ખુલાસો કર્યોને મોહનો. વિશેષ પ્રકાર રાગાદિ મોહ છે મોહ, એનો નિકાલ—નાશ કરીને. એકરસનું દળ खिल्यलीलायितम् એવો અર્થ કર્યો છે. વિજ્ઞાનઘન આત્મા જેવો છે એવો મને દશામાં અશુદ્ધતા નષ્ટ થઈને, જેવું એનું સ્વરૂપ છે એવું ક્ષાયિકભાવે પ્રગટ થાવ, એવી ધર્મીની ભાવના હોય છે. આહાહા!

જુઓ, એક-એક કળશમાં કેટલું ભર્યું છે. ઓહોહો! પરિપૂર્ણ.. એક-એકમાં પરિપૂર્ણ, એક-એકમાં પરિપૂર્ણ.. એમ ને એમ વાંચી જાય.. એક જણો કહેતો હતો, સમયસાર પંદર દિ'માં વાંચી ગયો હું. ભાઈ! પંદર દિવસ શું? દિવસ ને રાત ૨૪ કલાક બેસે તો બે-ચાર દિ'માં પૂરું થઈ જાય. અક્ષર જ વાંચવું છે ને તારે! હો, સંસ્કૃત ટીકા... થઈ જાય પૂરું, એમાં શું છે પણ? પંદરસો, પંદરસો, બે હજાર શ્લોકનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા બે કલાકમાં-અઢી કલાકમાં. ઉનાળાનો દિ' હોયને, પોરસી બે-અઢી ત્રણ કલાકની હોયને પોરસી રાતની. સ્વાધ્યાય હજાર, ૧૫૦૦-૧૫૦૦ શ્લોક કંઠસ્થ. હીરાજી મહારાજ બેસતા. ત્રણે જણા થઈને સજ્ઝાય બબ્બે હજાર શ્લોકની હોં બે-ત્રણ, અઢી કલાકમાં કંઠસ્થ. પણ શું છે? એ તો બાહ્યની ચીજ છે.

હીરાજી મહારાજ બિચારા નિવૃત્તિવાળા બહુ બહારથી. કોઈ સાથે ચર્ચા-વાર્તા નહીં, સ્વાધ્યાય કરે, બસ. શાસ્ત્ર મોઢે કંઠસ્થ હોયને. બે પાંચ હજાર શ્લોક હોય, એ ફેરવે ભેગા થઈને. આત્મા શું ચીજ છે એની ખબરું વિના... ચોથા આરાના સાધુ કહેવાતા, લ્યો. એય! અમરચંદભાઈ ને આ બેય બેઠાં. તમે જોયા છે કે નહીં શાંતિભાઈ? ૭૪માં. નાગનેશમાં આવતા. આવું જે ભગવાન સ્વરૂપ, અરે! એને કાને પડ્યું નહોતું હોં. આહાહા! એ વાત વિસામે પડી ગઈ હતી. વસ્તુ રહી ગઈ એકલી, વર મૂકીને જાન જોડી દીધી. પોપટભાઈ! આંહીં તો 'मोकौं होहु प्रगट विसेस निरवारसौं'.. રાગની દશા અશુદ્ધતાની ટળી, ક્ષય થઈને અમારો ભગવાન જેવો શુદ્ધ છે એવો અમને પ્રગટ થાવ.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

જ્ઞાની તો પોતાની અને પરની પરિણતિને જાણતો પ્રવર્તે છે અને પુદ્‌ગલદ્રવ્ય પોતાની અને પરની પરિણતિને નહિ જાણતું પ્રવર્તે છે; આમ તેમનામાં સદા અત્યંત ભેદ હોવાથી (બંને ભિન્ન દ્રવ્યો હોવાથી), તે બંને પરસ્પર અંતરંગમાં વ્યાપ્યવ્યાપકભાવને પામવા અસમર્થ છે. જીવ-પુદ્‌ગલને કર્તાકર્મપણું છે એવી ભ્રમબુદ્ધિ અજ્ઞાનને લીધે ત્યાં સુધી ભાસે છે (—થાય છે) કે જ્યાં સુધી (ભેદજ્ઞાન કરનારી) વિજ્ઞાનજ્યોતિ કરવતની જેમ નિર્દય રીતે ઉગ્ર રીતે જીવ-પુદ્‌ગલનો તત્કાળ ભેદ ઉપજાવી પ્રકાશિત થતી નથી.

(શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્ય, સમયસાર—ટીકા, કળશ-૫૦)

પ્રવચન નં. ૨૩, મહા વદ સોમવાર ૨૨-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૧૬, ૧૭, ૧૮ પર પ્રવચન

નાટક સમયસાર, જીવદ્વાર. પાનું ૩૮.

एष ज्ञानघनो नित्यमात्मा सिद्धिमभीप्सुभिः।
साध्य–साधकभावेन द्विधैकः समुपास्यताम्॥१५॥

એનું પદ છે.

સાધ્ય-સાધકનું સ્વરૂપ અથવા દ્રવ્ય અને ગુણ-પર્યાયોની અભેદ વિવક્ષા.

जहं ध्रुवधर्म कर्मछय लच्छन,
　　सिद्धि समाधि साधिपद सोई।
सुद्धपयोग जोग महिमंडित
　　साधक ताहि कहै सब कोई॥
यौं परतच्छ परोच्छ रूपसौं,
　　साधक साधि अवस्था दोई।
दुहुकौ एक ग्यान संचय करि
　　सेवै सिववंछक थिर होई॥१६॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : ધ્રુવધર્મ=અવિનાશી સ્વભાવ. સાધ્ય=જે ઇષ્ટ, અબાધિત અને અસિદ્ધ હોય. સુદ્ધપયોગ=વીતરાગ પરિણતિ. સિવવંછક=મોક્ષનો અભિલાષી. થિર=સ્થિર.

અર્થ :—સર્વ કર્મ–સમૂહથી રહિત અને અવિનાશી સ્વભાવ સહિત સિદ્ધપદ સાધ્ય છે અને મન, વચન, કાયના યોગો સહિત શુદ્ધોપયોગરૂપ અવસ્થા સાધક છે. તેમાં એક પ્રત્યક્ષ અને એક પરોક્ષ છે, આ બંને અવસ્થાઓ એક જીવની છે, એમ જે ગ્રહણ કરે છે તે જ મોક્ષનો અભિલાષી સ્થિર–ચિત્ત થાય છે.

ભાવાર્થ :—સિદ્ધ અવસ્થા સાધ્ય છે અને અરહંત, સાધુ, શ્રાવક, સમ્યક્ત્વી આદિ અવસ્થાઓ સાધક છે, એમાં પ્રત્યક્ષ–પરોક્ષનો ભેદ છે. આ બધી અવસ્થાઓ એક જીવની છે એમ જાણનાર જ સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે. ૧૬.

अर्थ :—सम्पूर्ण कर्म-समुदायसे रहित और अविनाशी स्वभाव सहित सिद्धपद साध्य और मन, वचन, कायके योगों सहित शुद्धोपयोगरूप अवस्था साधक है। उनमें एक प्रत्यक्ष और एक परोक्ष है, ये दोनों अवस्थाएँ एक जीवकी हैं, ऐसा जो ग्रहण करता है वही मोक्षका अभिलाषी स्थिर-चित्त होता है।

भावार्थ :—सिद्ध अवस्था साध्य है और अरहंत, साधु, श्रावक, सम्यक्त्वी आदि अवस्थाएँ साधक हैं; इनमें प्रत्यक्ष-परोक्षका भेद है। ये सब अवस्थाएँ एक जीवकी हैं ऐसा जाननेवाला ही सम्यग्दृष्टि होता है॥१६॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

સાધક અને સાધ્યની વ્યાખ્યા. સાધ્ય છે સિદ્ધપદ પૂર્ણ. जंह ध्रुवधर्म.. એ સિદ્ધપદના ધ્રુવધર્મની વ્યાખ્યા છે આ. ધ્રુવ ત્રિકાળી છે (એની) અત્યારે વાત નથી. આંહીં તો સિદ્ધપદ એ સાધ્ય છે અને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન આદિ સાધક છે. સાધક ને સાધ્યની વાત ચાલે છે. મુક્તિ—મોક્ષદશા એ સાધ્ય છે. ધર્મીને એ સાધ્ય છે. અને ધર્મીની સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર આદિ જે પર્યાય નિર્વિકારી નિર્દોષ દશા એ સાધક છે. વ્યવહાર રત્નત્રય એ સાધક નથી એમ સિદ્ધ કરી અને અપૂર્ણ શુદ્ધતા તે સાધક છે અને પૂર્ણ શુદ્ધતા તે સાધ્ય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'जहं ध्रुवधर्म कर्मछय लच्छन'.. કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલી આત્માની દશા... નિમિત્તની અપેક્ષાએ વાત કરી છે. લક્ષણ.. કર્મક્ષય લક્ષણ, એમ. વિકલ્પ આદિ કે રાગાદિ કે શરીર, કર્મ આદિનો ક્ષય છે એવું જે સિદ્ધપદ સાધ્ય, તે તેનું લક્ષણ છે. સમજાણું કાંઈ? 'जहं ध्रुवधर्म कर्मछय लच्छन सिद्धि समाधि साधिपद सोई'.. એને સિદ્ધિપદ ને સમાધિપદ ને સાધ્યપદ કહેવામાં આવે છે. અજ્ઞાની મિથ્યાદૃષ્ટિનું સાધ્ય તો વિકારભાવ છે. એ વિકારભાવ પૂર્ણ અને એનું સાધન મિથ્યાત્વભાવ છે.

ધર્મી જીવનું સાધ્ય, સર્વજ્ઞ પરમાત્મા તીર્થંકરદેવે એમ કહ્યું.. દેખો. કે ધ્રુવધર્મ જે આત્મામાં ધ્રુવ... આવે છેને પહેલા પદમાં 'ध्रुवमचलमणोवमं'.. સિદ્ધગતિ એની વ્યાખ્યા અત્યારે ચાલે છે. ધ્રુવ નિશ્ચલ પદ પ્રાપ્ત થાય, પરમ શુદ્ધતા.. 'મોક્ષ કહ્યો નિજશુદ્ધતા તે પામે તે પંથ, સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં સકળ માર્ગ નિર્ગ્રંથ.' વીતરાગ પરમેશ્વરે આ માર્ગ કહ્યો. મોક્ષ કહ્યો નિજશુદ્ધતા.. પોતાની શુદ્ધતા પરિપૂર્ણ પ્રાપ્ત થવી એનું નામ સાધ્ય સિદ્ધ સમાધિદશા. પૂર્ણ સમાધિ થઈ, એમ. આહાહા! ઓલા સમાધિ કરે છે એ નથી હોં આ. સમાધિ એટલે પૂર્ણ સમાધાન શાંત અને આનંદદશા જેને પ્રગટ થઈ ગઈ, એવી જે સાધ્યદશા તેને અહીંયાં સાધ્ય કહેવામાં આવે છે. સાધ્યદશા એને સિદ્ધપદ કહેવામાં આવે છે. સિદ્ધપદને સાધ્યપદ કહો, એમ.

'सुद्धपयोग जोग महिमंडित'.. કહે છે કે શુદ્ધ ઉપયોગ એ સાધક છે. 'जोग महिमंडित' પણ હજી જોગનો તદ્દન અભાવ થયો નથી, એમ કહે છે. યોગોનું કંપન છે એમ કહેવું છે. મન, વચન ને કાયા એ તો નિમિત્ત છે. પણ આત્મપ્રદેશોમાં.. વસ્તુ છે એમાં કંપન છે, છતાં શુદ્ધ ઉપયોગ છે તે સાધક છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? શુભ ઉપયોગ.. શુભ ઉપયોગ તે સાધક નથી, એમ કહે છે. એય પ્રકાશદાસજી! દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા આદિનો વિકલ્પ જાત એ રાગ, એ સાધક નહીં એમ કહે છે. આહાહા!

'सुद्धउपयोग जोग महिमंडित'.. 'मन वचन कायके योगोंसहित'.. એટલે આ કંપનસહિત, એમ. પાછો શુદ્ધોપયોગ કહ્યો અને ત્યારે કંપન છે કે નહીં ત્યાં? એમ. એમ કે શુભ ઉપયોગ નહીં પણ શુદ્ધ ઉપયોગ, એમાં કંપન છે કે નહીં? કંપન હો, કંપન છે એમાં, કહે છે. પણ શુદ્ધ ઉપયોગ.. અંતર આત્મા તરફનો શુભ-અશુભ વિકલ્પ રહિત શુદ્ધ આત્મવેપાર—તદ્દન નિર્વિકલ્પ વીતરાગી પરિણામ એને અહીંયાં શુદ્ધ ઉપયોગ કહ્યો છે. તેથી જરી લઈ લીધું કે ભઈ, વીતરાગી પરિણામ આવા હોય તો ત્યાં કંપન છે કે નહીં? કંપન હો. કંપન તો કેવળીનેય હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

'सुद्धपयोग जोग महिमंडित'.. 'अवस्था साधक है..' એને સાધક કીધી. 'साधक ताहि कहै सब कोई..' જુઓ, આંહીં તો ભાષા એમ લેવી છે. આત્મા અખંડ આનંદસ્વરૂપ શુદ્ધ સ્વભાવની મૂર્તિ આત્મા છે. એની અંતરમાં દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્રનાં પરિણામ વીતરાગી નિર્વિકલ્પ દશા, એ અંશે શુદ્ધ ઉપયોગ ચોથેથી શરૂ થાય છે, સમ્યગ્દષ્ટિથી. અત્યારે કહેવાય છે કે ના, એ છઠ્ઠે સુધી તો શુભ ઉપયોગ જ હોય. પંડિતજી! આહાહા! શું થાય? વસ્તુ તદ્દન નિર્મળ આનંદ પ્રભુ છે એનો માર્ગ અંદર સૂઝતો નથી, એથી એને આ શુભ ઉપયોગમાં પણ બધું ભાસે છે. જે શુભરાગ વિકલ્પ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા એ વિકલ્પ રાગ છે, એને અજ્ઞાની ધર્મ કહે છે અને સાધક મુક્તિનું કહે છે. એનો નિષેધ છે વીતરાગમાર્ગમાં. આહાહા!

'सुद्धपयोग जोग महिमंडित'.. જોગ સહિત એમ. 'साधक ताहि कहै सब कोई'.. એમ ભાષા કેવી લીધી છે! સંતો ધર્માત્મા તો આને સાધક કહે છે. કોઈ બીજાને સાધક કહે તો એ ધર્મી જીવ છે જ નહીં. હૈ ઉસમેં હૈ? सब कोई છે? ક્યાં છે? હજી સૂઝ પડતી નથી એમને. એની કોર નથી, આની કોર છે. હજી કેની કોર છે એની ખબર નથી. એ સોળમું.. સોળમું. ઓલો પંદરમો કળશ હતો, પણ એનું પદ છેને એ ૧૬મું છે. એ તો ઓલું પંદરમામાં ગોતવા ગયા. પંદરમો ઓલો કળશ છે ઓલીકોર અને આ સોળમો એનો અર્થ છે ભાષાનુવાદ. સમજ્યા?

'साधक ताहि कहै सब कोई'.. લ્યો, એને તો બધા સાધક કહે છે. શબ્દાર્થ રહી

ગયો છે એમાં. सब कोई એમ કહ્યુંને! બધા સાધક એને કહે છે. એ શબ્દાર્થ રહી ગયો છે. કહે છે, એમ એટલું. અવસ્થા સાધક હૈ, બસ એટલું લીધું છે. પણ પદ્યમાં 'જોગ' છે (એમાં) ન્યાય છે. ભગવાન આત્મા વીતરાગી પિંડ છે. સ્વરૂપ એનું ધ્રુવ નિત્ય શુદ્ધ ધ્રુવ અવિકારી સ્વભાવ, જેવો ભગવાનને પ્રગટ્યો છે પર્યાયમાં, એવો જ એનો ત્રિકાળી સ્વભાવ છે. એવા સ્વભાવ સન્મુખની જે દૃષ્ટિ, જ્ઞાન અને રમણતારૂપ શુદ્ધ ઉપયોગરૂપી ભાવ એને સાધક કહીએ. સાધકમાં સાધન એ છે. શુભભાવ અને દેહની ક્રિયા એ કોઈ સાધન છે નહીં. સમજાણું કાંઈ? 'साधक ताहि कहै सब कोई'.. ઓલું પદ મેળવવા માટે. ઓલામાં સોઈ છેને 'साधिपद सोई' એટલે 'कहै सब कोई' એમ એની સામે (મેળ) કરવા માટે. આહાહા!

'यौं परतच्छ परोच्छ रूपसौं, साधक साधि अवस्था दोई'.. પૂર્ણ સ્વરૂપ તે પ્રત્યક્ષ છે, સાધ્ય છે. અપૂર્ણ સ્વરૂપ છે આ એટલે એને પરોક્ષ કહેવામાં આવ્યું છે. સાધક અવસ્થા પરોક્ષ છે. પરોક્ષ એટલે જ્ઞાનની પર્યાયમાં પૂર્ણતા અને અપૂર્ણતા આમ સીધું ભાસતું (નથી). પ્રત્યક્ષપણે નથી એટલી અપેક્ષા, જ્ઞાનની અપેક્ષા લીધી છે. બાકી છે તો એ પોતાનો પ્રત્યક્ષ ભાવ. હા, પણ અહીંયાં એને પરોક્ષ તરીકે ગણ્યું છે. પૂર્ણ જ્ઞાનમાં આખો આત્મા અને પર્યાય જણાતી નથી, એ અપેક્ષાએ વસ્તુ જે આત્મા અનાકુળ આનંદનું સ્વરૂપ, એનું સાધકને આનંદનું વેદન થાય પણ આનંદ જણાય નહીં, એ અપેક્ષાએ પરોક્ષ કીધું છે. (શ્રોતા : કોની અપેક્ષાએ?) ઓલાની અપેક્ષાએ. સમજાણું કાંઈ? પૂર્ણની અપેક્ષાએ. (શ્રોતા : અજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ તો....) અજ્ઞાનીની વાત જ ક્યાં છે આંહીં. અહીં તો સાધક-સાધ્યના બેમાં પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ લેવું છે ને. સમજાણું કાંઈ?

આ પ્રત્યક્ષ ને પરોક્ષ ને શું આ કહે છે? ભાઈ! તારી જાતમાં અખંડાનંદ પ્રભુ તું છો. તારા આનંદના સ્વાદ આગળ ઈન્દ્રના ઈન્દ્રાસનો પણ જ્યાં સડેલા તરણાં અને ઉકરડા લાગે. આહાહા! એવો તું આનંદનો નાથ છો, અતીન્દ્રિય સુખસાગર છો. એવા અતીન્દ્રિય સુખસાગર આત્મા, કેવળી સર્વજ્ઞે કહ્યો એવો હોં, બીજાઓ અજ્ઞાની અલ્પજ્ઞાની કહે એની વાત નથી અહીંયાં. આંહીં તો પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવ કેવળી(એ કહેલો) જે આત્મા અનંતગુણનો પિંડ અસંખ્યપ્રદેશી પૂર્ણ બ્રહ્મ આનંદ, એની જેને અંતર્મુખની સ્વસન્મુખની દૃષ્ટિ છે, સ્વસન્મુખનું જ્ઞાન છે, સ્વસન્મુખનાં અંશથી વિશેષ સ્થિરતા છે. ચોથે અંશે છે ને વિશેષ પછી... એને અહીંયાં સાધક કહે છે. એને અહીંયાં પરોક્ષ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? અને પૂર્ણ દશા સિદ્ધની થાય એ પ્રત્યક્ષ છે કેવળજ્ઞાન. અસંખ્ય પ્રદેશ, અનંત ગુણ લોકાલોક બધું પ્રત્યક્ષ છે એને. કહો, પોપટભાઈ! છ દ્રવ્યનું જ્ઞાન કરનારો છે એ (પણ) છ દ્રવ્યમાં આવે એવો નથી. સમજાણું? છ છોકરાનું જ્ઞાન કરે એવો છે, પણ છ છોકરામાં એ આવે

એવો નથી, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

'साधक साधि अवस्था दोई'.. સાધક અવસ્થા અને સાધ્ય—બે અવસ્થાઓ છે, હાલત છે. એ દ્રવ્ય-ગુણ નથી. દ્રવ્ય એટલે ત્રિકાળી શક્તિનો પિંડ અને ગુણ એટલે શક્તિ. ગુણ કહો કે શક્તિ કહો. વસ્તુ અને વસ્તુનો સ્વભાવ. ભગવાન આત્મા પદાર્થ અને એનો સ્વભાવ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિ અનંત ગુણ—એ બેય ધ્રુવ છે, નિત્ય છે અને આ સાધક અને સાધ્ય બે અવસ્થા છે, એની પર્યાય છે, એની દશા છે. સમજાણું કાંઈ? આ તો દ્રવ્ય-ગુણ ને પર્યાયનીય ખબર ન મળે અને ધર્મ કરીએ ચાલો. ધૂળમાંય ધર્મ નથી. હજી ધર્મ કોને કહેવાય એની ખબરું નથી. એ નેમચંદભાઈ! સામાયિક કરી હમણાં સવારમાં, કહે છે, પડિક્કમણાં કર્યા. શેના સામાયિક ને શેના પડિક્કમણાં? ઓલા આત્મા પોતે કોણ છે એનું તો ભાન નથી. પરમેશ્વરે આત્મા કહ્યો તીર્થંકરદેવે, એ આત્મા અનંત ગુણનો પિંડ નિર્મળાનંદ પ્રભુ છે. આખું દ્રવ્ય ને ગુણ બધું શુદ્ધ છે. એ શુદ્ધની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન થાય તે શુદ્ધતા હોય છે એને અહીંયાં શુદ્ધ ઉપયોગ કહેવામાં આવે છે.

હવે સાધક બસ.. આઠમેથી સાધક હોય? એ શુદ્ધ ઉપયોગ આઠમે થાય, સાતમે થાય ત્યારથી સાધક કહેવાય. (શ્રોતા : એ આઠ કહે વાંધો નહીં.) આઠ કહે વાંધો નહીં. બસ.. સાતમું તો હોય, નહીં તો છઠ્ઠું ન હોય. પણ હવે એ શું વાળતા હશે ગોટા? (શ્રોતા : એ કો'કવાર હા પાડે..) સાતમું ક્યાંથી આવ્યું પણ કો'કવાર? આહાહા! (શ્રોતા : કો'કવાર હા પાડે છે, કો'કવાર ના પાડે છે. બે વાત કરે છે.) બેય કરે છે. અરે ભાઈ! મુનિપણા જુદી ચીજ છે. ભાઈ! તને ખબર નથી. મુનિપણું એટલે ઓહોહો! પરમેશ્વરપદ થયું એ તો એને. એની તો અંદરમાં ત્રણ કષાયનો નાશ, વસ્ત્ર ને પાત્ર લેવાના વિકલ્પનો જેને અભાવ અને જેની બાહ્ય દશા નગ્ન દિગંબર હોય એને પરમેશ્વર મુનિ કહે છે. એને મુનિ કહે છે. આહાહા!

ઓલામાં તો એક કેવળી થયા, તે મા-બાપની સેવા માટે રહી ગયા ઘરમાં. (શ્રોતા : સેવા બાકી રહી ગઈ'તી?) સેવા કાંઈક કે બીજું કાંઈક કહે છે કાંઈક. શું કહેવાય સુરમા પુત્ર? એના માટે રહ્યા છે એમ કહે છે. ઘરમાં પુત્રને કેવળ થયું, એ ઘરમાં રહ્યા. એમાં ઘરમાં શાક લાવ્યા. હવે શાકની છરી ન મળે. છરી (શાક) મોરવા માટે. કેવળીએ બતાવ્યું કે એ છરી કોઠીની પાછળ છે. અરે ભગવાન! આ તે કેવા કેવળી? (શ્રોતા : કેવળીની ભૂલ....) એ ભૂલ બધી એ લોકો ક્યાં માને છે? (શ્રોતા : એ તો જીવદ્રવ્યને માનતા જ નથી) એ તો .... આહાર કરે એ મુનિ, પણ મુખ્ય તો આ ભાષા બોલે છે ને એવું છે. સ્ત્રી બોલે, પૂછે ને ભગવાન ઉત્તર આપે એવું બધું છે એમાં તો. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, જીવને સાધક, સાધ્ય બેય દશા છે. દશા સમજાય છે? અવસ્થા છે, પર્યાય છે, વર્તમાન એની હાલત છે. અને દ્રવ્ય ને ગુણ ત્રિકાળી ધ્રુવ છે. ભગવાન આત્મા અને એની શક્તિઓ જે છે એ તો ધ્રુવ છે. એનું અંતર એકાગ્ર થઈને ધ્યાન કર્યું અને સમ્યગ્દર્શન–જ્ઞાન આદિ પ્રગટ થાય તે તેની દશા છે, એને અહીં સાધકદશા કહેવામાં આવે છે. એને અવસ્થા શબ્દ અહીં વાપર્યો છે. સમજાણું કાંઈ? અને સાધ્ય પણ એક અવસ્થા છે, એ વ્યવહાર છે. સમજાણું કાંઈ? साधक साधि अवस्था दोई.. હવે સાધિ તો મેળ માટે કર્યું છે, બાકી સાધક ને સાધ્ય અવસ્થા દોઈ એમ છે.

'दुहुकौ एक ग्यान संचय करि'.. સાધક અને સાધ્યનું જ્ઞાન કરી, 'सेवै सिववंछक थिर होई'.. શિવ–મોક્ષ–પૂર્ણ શુદ્ધતાની અભિલાષાવાળો.. શિવ એટલે નિરુપદ્રવ કલ્યાણમૂર્તિ આત્માની દશા સિદ્ધની એને અહીં શિવ એનો વંછક–મોક્ષનો અભિલાષી જીવ 'सेवै थिर होई'.. એ સાધ્ય–સાધકનું એકપણું દ્રવ્યને સેવે, બેપણું લક્ષમાં રાખે નહીં, એમ કહે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'માર્ગ આવો ભારે દોહ્યલો રે લોલ'નો અર્થ એ ... છે. આહાહા! જાદવજીભાઈ! જુઓને, બહારના જોખમમાં તો કેટલું થાય લ્યો, પૈસાવાળાને માટે. પૈસા વળી ન્યાં લઈ ગયા હોય દિવસે, સાંજે ઘરે લઈ આવે પેટી. ન્યાં રખાય કાંઈ? ધીરધીર કરવું હોય ઓલું કાંઈક, એમાં ઓલો માળો આવે જમૈયાવાળો રસ્તામાં લૂટવા, હાય હાય!

(શ્રોતા : અત્યારે તો કલકત્તામાં એવી જ સ્થિતિ છે). એ છે એમ ક્યાંક આવ્યું'તું, આમાં આવ્યું'તું. ક્યાંક આવ્યું છે. આ વીરવાણીમાં આવ્યું છે. આ વીરવાણી છેને એમાં. આઠ–દસ તો ખૂન દરરોજ થાય છે, એમ કહે. (શ્રોતા : આઠ–દસ તો છાપામાં આવે છે. ખરેખર તો વધારે થતા હશે). (શ્રોતા : રોજ ઓછામાં ઓછા ૨૫–૩૦). આહાહા! ઓલા પૈસાવાળાને ઝવેરાત, ઝવેરાતનો ધંધો હોય કે પૈસા, એને તો સવારે હડફો લઈ જાય ને ન્યાં સાંજે પાછો લઈ આવે ઘરે. ન્યાં કાંઈ પૈસા–બૈસા રખાય દુકાને? (શ્રોતા : બેંકમાં ખાનું રાખ્યું હોય ન્યાં મૂકી આવે) હા, ન્યાં મૂકી આવે. આહાહા! બહુ લખ્યું છે. વીરવાણીમાં બહુ લખ્યું છે કે આ શું થયું છે, પણ આ અરાજકતા. એમ આ ધર્મમાં અરાજકતા થઈ છે. આહાહા! રાગથી ધર્મ થાય, પુણ્યથી ધર્મ થાય, વ્યવહારથી ધર્મ થાય એ બધી અરાજકતા, ખૂન છે આત્માનું. સમજાણું કાંઈ?

વીતરાગનો ધર્મ વીતરાગભાવથી શરૂ થાય છે. આ તો વીતરાગનો ધર્મ છે, એ વસ્તુનો સ્વભાવ છે. કહે છે, 'दुहुकौ एक ग्यान संचय करि'.. અવસ્થા—અધૂરી સાધક અને પૂરી (પૂર્ણ) એનું જ્ઞાન રાખે પણ 'सेवै सिववंछक थिर होई'.. પણ સ્વરૂપમાં સ્થિર થઈને આત્માની સેવા કરે. બે ઉપર લક્ષ રાખે નહીં, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? એના

જ્ઞાનમાં બે વાત આવે, પણ સેવવાનું એક આવે. આહાહા! સેવવું એટલે શું? એ સ્વરૂપ શુદ્ધમાં એકાગ્ર થવું એ સેવવાનું. ઉપાસવાનું આવે છેને છઠ્ઠી ગાથામાં, નહીં? પરદ્રવ્યથી લક્ષ છોડી, સ્વદ્રવ્યની ઉપાસના ને સેવા કરતાં શુદ્ધ એમ અભિલભ્યતે, એને શુદ્ધ કહેવામાં આવે છે. એ શુદ્ધ, ઓલું ધ્રુવ શુદ્ધ હોં ત્યાં. ત્યાં ધ્રુવ શુદ્ધ છે. પરદ્રવ્યથી આત્મલક્ષ છોડી શુદ્ધ ચૈતનદ્રવ્ય જે ત્રિકાળી તેની સેવા કરવાથી એટલે તેના તરફ ઢળવાથી જે શુદ્ધતા પ્રગટે, એને આ ધ્રુવ શુદ્ધ કહેવામાં આવે છે.

આંહીં તો શુદ્ધતાની પર્યાયોના બે ભેદ છે. બેનું જ્ઞાન લક્ષમાં રાખે, પણ સેવવું છે ત્રિકાળી ધ્રુવને. સમજાણું કાંઈ? આ સેવવું ને સેવનાર ને આમ કાંઈક.... ઓલી એકેન્દ્રિયની દયા પાળવી, વ્રત પાળવા, અપવાસ કરવા, કંદમૂળ ન ખાવું, માળું સમજાય તો ખરું. આમાં કાંઈ મોં-માથું હાથ આવે નહીં. એમાં શું ધૂળ સમજાય? એ તો અજ્ઞાન છે બધું, સાંભળને! પરનું કરવું ને પરનું છોડવું એ બધો મિથ્યાત્વભાવ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? પરના ગ્રહણ-ત્યાગથી તો શૂન્ય છે આત્મા. ગ્રહણ-ત્યાગથી તો શૂન્ય છે. પણ એની આ અનાદિની બાહ્ય ઉપર દૃષ્ટિ છે. બાહ્ય જરીક છોડે એટલે આ ત્યાગી થયો, મહિમા એની આવે.

આંહીં કહે છે કે અંદરનું શુદ્ધ સ્વરૂપ જે વીતરાગી પરમાત્મસ્વરૂપ આત્માનું, એનામાં એકાગ્ર થઈને જે શુદ્ધતા... પુણ્ય-પાપના ભાવ એ તો અશુદ્ધ છે એને છોડી શુદ્ધ સ્વભાવના આશ્રયથી જેમાં અવલંબન આત્માનું આવે. શુભભાવમાં અવલંબન આત્માનું નથી, એમાં તો પરનું નિમિત્તપણું અવલંબન છે. સમજાણું કાંઈ? 'सेवै सिववंछक थिर होई'.. લ્યો. 'ये दोनों अवस्थाएँ एक जीवकी है, ऐसा जो ग्रहण करता है वही मोक्षका अभिलाषी स्थिर-चित्त होता है'. સ્વરૂપમાં સ્થિર થાય. ચૈતન્ય ભગવાન, આહા! એ માર્ગમાં આવે અંદરમાં, સ્થિર થાય, એને અહીંયાં મોક્ષના ઉપાયને સાધક દશા કહેવામાં આવે છે. ભારે વાતું! વાત પકડવી કઠણ છે. શું કહે છે અને કેવો માર્ગ! પ્રવાહ બીજે બદલાઈ ગયો છે ને.

નદીનાં પ્રવાહ હોય છે ને. આ કાંઠે હોય તો બહુ ઠીક પડે ગામવાળાને. અમારા ઉમરાળામાં નદી મોટી. એટલે કોઈવાર વહેણ આની કોર પાણી આવે તો લોકોને ઠીક પડે. ઓલી કોર હોય તો કેટલું છેટે ભરવા જાવું વેળુ ખુંદીને. બેય જોયું છે. મોટી નદી છે ને જબરી. બહુ.... કાળુભાર. જો આની કોરના વહેણમાં હોય તો તો બાઈયું ખુશી થઈ જાય. હા, પાણી ભરવાનું નજીક છે આપણે. પણ જો વહેણું ઓલી કોર ગયું આઘું ઠેઠ.... પછી વીરડા—બીરડા ખોદીને કરે મજૂરી. આની કોર નજીક ન (હોય એટલે) એટલું બધું ખૂંદીને જાવું પાછું. વીરડા ખોદે ને કરે. એમ કરતા'તા. પાણી ઓલી કોર હાલ્યું હોય, પણ આંહીં શું કરવું? એટલે બધે જાવું તો પાછું બેડું ઉપાડીને આંહીં લાવવું (હોય) તો થડ નીકળી જાય.

એમ આ વહેણ.. વહેણ હોય જેના અજ્ઞાનમાં પરમાં, એ ઓલે કાંઠે ગ્યું એ તો. પણ જેનાં વહેણ સ્વભાવ તરફ વળે, એ આ કાંઠે નજીકમાં આવ્યો એ તો. સમજાણું કાંઈ?

એ બધું જોયેલુંને નાની ઉંમરમાં. તેર વરસ તો ત્યાં રહ્યા હતાને ઉમરાળે. બધું જોયેલું થોડું.. થોડું.. થોડું.. થોડું. બહુ તૃષા લાગી હોય તો ન્યાં આસપાસ પાણિયાર ન હોય, તો ન્યાં જઈએ છોકરાઓને લઈને, નજીક જ નિશાળ. પાણીયાર નજીકમાં ન હોય, નિશાળનું પાણી આમ ભરનારી ન આવી હોય. તો છોકરા ન્યાં જાય, ઓલા પાણી ભરતા હોયને બાઈયું પાણિયાર. લાવો, કહે, પાણી પીવું છે. ઓલો છાલિયો.. છાલિયો હોયને, એ છાલિયો ભરીને આપે. નજીકમાં હોય એ. એય પોપટભાઈ! (શ્રોતા : પાણી ક્યાંથી આપે?) વીરડામાંથી આપે, વીરડામાંથી આપે.

આંહીં કહે છે, મોટો વીરડો આત્મા છે ભાઈ! આહાહા! એ ઓલું પાણી ભરે બેડામાં એટલે પાછું નીકળતું જાય અંદરથી હોં. પાણી ભરેલું, આમ હોય આટલું ખાબોચિયું. પાણી ભરે એમાંથી આખું બેડું બે મણનું છતાં પાછો તરત જ ભરાઈ જાય, તરત ભરાઈ જાય. મોટો પ્રવાહ પાતાળનો છે ને! એમ ચૈતન્ય ભગવાન અનંત આનંદ અને જ્ઞાનનો પાતાળ કૂવો છે એ. એમાં દૃષ્ટિ આપીને શુદ્ધતા કાઢે, એને અનુભવે.. કાઢતાં કાઢતાં અનંતો અનુભવ થાય તોય ત્યાંય ખૂટે એવું નથી. સમજાય છે કાંઈ?

ઝઘડા.. ઝઘડા.. ઝઘડા.. જુઓને ઓલો કહે કે પરમાણુ વિના આપણે વિચાર ન કરી શકીએ પુદ્ગલ વિના. લે, આ ગજબ છે ને! આ ઉજ્જૈનનો આ મોટો વિદ્વાન કહેવાય છે એનામાં. આંખ કોણ દેખે છે? આંખ ક્યાં છે? દેખનારો તો જ્ઞાન છે. એક ભાઈએ પૂછ્યું'તું તે દિ' શેઠિયાએ વર્ણીજીને. 'આંખ વિના દેખાય નહીં, નાક વિના સૂંઘાય નહીં, ધર્માસ્તિ વિના ગતિ થાય નહીં, અધર્માસ્તિ વિના સ્થિર થાય નહીં, આકાશ વિના રહેવાય નહીં, કાળ વિના પરિણમે નહીં, બરાબર છે ને?' કહે 'હા'. અરે ભગવાન! આ કહે છે કે આત્માને વિચાર... લખ્યું છે ને. વાંચ્યું ને? ન કહ્યું? વિચાર કે કોઈ એવો શબ્દ છે.

જુઓ. 'પુદ્ગલકે બિના તો વિચાર ભી નહીં કર સકતે હૈં'. ઠીક 'હમ જિસ જગતમેં રહ રહે હૈં ઉસમેં જડ પુદ્ગલકો ગ્રહણ કિયે બિના હમારા જીવન ચલ હી નહીં સકતા. ઈસ પૃથ્વી પર હમ રહ રહે હૈં. ભૂખ લગને પર અન્ન ખાતે હૈં, પ્યાસ લગને પર જલ પીતે હૈં.' આવી વાતો! કોણ ખાય, કોણ પીવે, એ તો જડની ક્રિયા છે. એય નેમચંદજી! આંહીં તો નાના છોકરાંઓ કહે, આ ખાય કોણ? જડને ખાય આત્મા? જડને અડતો નથી, એને ખાય શી રીતે? (શ્રોતા : રાગને આત્મા ખાતો નથી). રાગનો અનુભવ એ જીવનો અનુભવ નથી. આહાહા! એવું બધું ઘણું લખ્યું એમાં લ્યો.

છે ને. 'પૃથ્વી પર હમ....' છે ને. 'આકાશમેં હમ અવગાહન સ્થાન લિયે બૈઠે હૈં.

કાળ હમેં નયા-પુરાના બના રહા હૈ.' કાળ બના રહા હૈ નયા–પુરાના. 'ચલતે હૈં તો ભી બહારસે પુદ્‌ગલકો ગ્રહણ કરકે ધર્માસ્તિકાયકી સહાયતાસે ચલતે હૈં.' આ બધો પ્રશ્ન ઉઠ્યો'તો શેઠિયાને. શું છે કીધું આ? 'અરે! બિના ઉન્હેં ગ્રહણ કિયે એક શબ્દ ભી નહીં બોલ સકતે હૈં. લ્યો. યહાં તક કિ ચિંતન ઔર વિચાર ભી તભી કિયા જા સકતા હૈ, જબ મનોવર્ગણાકે પુદ્‌ગલોંકો ગ્રહણ કિયા જાય. ઈસકા મતલબ યહ હુઆ કે પુદ્‌ગલકે સહયોગકે બિના હમ વિચાર ભી નહીં કર સકતે હૈં. સર્વથા હી ચૈતન્યમાત્રકો પુદ્‌ગલકા સહારા લેના પડતા હૈ. લ્યો. જિસે પુદ્‌ગલકે ગ્રહણ કરનેકી આવશ્યકતા નહીં હોતી વે એકમાત્ર સિદ્ધ પરમાત્મા હૈં, અન્ય કોઈ નહીં.' જાઓ.

આંહીં તો કહે છે કે સમ્યગ્દર્શનમાં અજ્ઞાની માને છે કે રાગવાળો છું, પુદ્‌ગલ સહિત છું. પણ સમ્યક્ ભાન થતાં એ સહિત છું જ નહીં. રાગ સહિત નથી પછી પુદ્‌ગલનો સહારો લઈને બોલવું, એ છે ક્યાં? આહાહા! પંડિતજી! આરે ભગવાન! શું કર્યું તે આ? આહાહા!

ભાવાર્થ લીધો. 'सिद्ध अवस्था साध्य है और अरिहंत, साधु, श्रावक, सम्यक्त्वी आदि अवस्थाएँ साधक हैं', દેખો. સમકિતીને પણ સાધક કહ્યા અહીંયાં. (શ્રોતા :....) છેને એમાં પાઠમાં એમ છે. પૂર્વ અવસ્થા સાધક અને ઉત્તર અવસ્થા સાધ્ય. ત્યાં ચૌદ ગુણસ્થાનમાં એમ લીધું છે. અરિહંત સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર એનેય સાધકમાં ગણ્યા, હજી એ પૂર્ણ નથીને એટલે. સમજાણું? સાધુ આત્મજ્ઞાની ધર્માત્મા વીતરાગી નિર્ગ્રંથ મુનિ હોય છે, જંગલવાસી મુનિ હોય છે, એને પણ સાધક કહેવામાં આવે છે. શ્રાવક સમકિતી જ્ઞાની પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા.. શ્રાવક આ વાડાના શ્રાવક નહીં હોં. એ વાડાનાં શ્રાવક, શ્રાવક જ નથી. એય! (શ્રોતા : કહેતા માણસો....) હા, હા. કહેતા. એ બધું આવતું. ખબર છે ને! સાવજ.. સાવજ! શ્રાવક પંચમ અને સમકિતી ચોથાવાળા, લ્યો. 'આદિ અવસ્થાયેં સાધક હૈ'. સાધકમાં તો શુદ્ધ ઉપયોગ લીધો ત્યાં.

'सुद्धपयोग जोग महिमंडित, साधक ताहि कहै सब कोई'.. આહાહા! (સમકિતીને) ભલે શુદ્ધ ઉપયોગ ત્રિકાળ કાયમ ન રહે, પણ શુદ્ધ પરિણતિ છે, એ જ શુદ્ધ ઉપયોગ છે. સમજાય છે કાંઈ? શુદ્ધ સ્વભાવ પવિત્ર વીતરાગસ્વરૂપ આત્માનું, એનો જે વેપાર શુદ્ધ છે, એ શુદ્ધ પરિણતિ એ જ શુદ્ધ ઉપયોગ છે. ભલે જ્ઞાતા-જ્ઞેય-જ્ઞાન છોડીને એકાકાર ઉપયોગ થાય એ તો વળી બરાબર છે. પણ નહીંતર એ શુદ્ધ પરિણતિ છે શુદ્ધ અવસ્થા, જેવો દ્રવ્ય ને ગુણ છે એવી દશા, એને પણ શુદ્ધ ઉપયોગ કહેવામાં આવે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'इनमें प्रत्यक्ष-परोक्षका भेद है'.. સમકિતથી માંડીને અમુક સુધી પરોક્ષ છે અને

પછી પ્રત્યક્ષ. 'ये सब अवस्थाएँ एक जीवकी हैं.' એક ભગવાન આત્માની દશા છે. ચંદ્રનો જેમ બીજ ઊગે અને પૂનમ થાય—એ બધી દશા ચંદ્રની છે. એમ ભગવાન આત્મા શુદ્ધ જ્ઞાયકભાવની પ્રાપ્તિથી માંડીને સિદ્ધની દશા, એ બધી જીવની દશા છે. એ કંઈ કર્મથી થયેલી દશા અને કર્મની છે, એમ છે નહીં. 'ये सब अवस्थाएँ एक जीवकी हैं ऐसा जाननेवाला ही सम्यग्दृष्टि होता है'. આવા જાણવાવાળા તેને સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્મી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

હવે, 'द्रव्य और गुण पर्यायों की भेद-विविक्षा'. ૧૬મો શ્લોક. બેય લેવું છેને પાછું અહીં. અભેદ ને ભેદ બેય બતાવવું છે આંહીં. અહીં ખૂબીથી શબ્દ છે જુઓ.

दर्शनज्ञानचारित्रैस्त्रित्वादेकत्वतः स्वयम्।
मेचकोऽमेचकश्चापि सममात्मा प्रमाणतः ॥१६॥

એનો ૧૭મો શ્લોક. ૧૬મો કળશ છે અને ૧૭મો એનો ભાષાનુવાદ છે.

દ્રવ્ય અને ગુણ-પર્યાયોની ભેદ-વિવક્ષા (કવિત્ત)

दरसन-ग्यान-चरन त्रिगुनागतम,
समलरूप कहिये विवहार।
निहचै-दृष्टि एकरस चेतन,
भेदरहित अविचल अविकार।
सम्यकदसा प्रमान उभै नय,
निर्मल समल एक ही बार।
यौं समकाल जीव की परिनति,
कहैं जिनेंद गहै गनधार॥१७॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–સમલ=અહીં સમલ શબ્દથી અસત્યાર્થ, અભૂતાર્થનું પ્રયોજન છે. નિર્મલ=આ શબ્દથી અહીં સત્યાર્થ, ભૂતાર્થનું પ્રયોજન છે. ઉભૈ નય=બન્ને નય (નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય). ગનધાર=ગણધર (સમવસરણના પ્રધાન આચાર્ય).

અર્થ :–વ્યવહારનયથી આત્મા દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર–એ ત્રણ ગુણરૂપ છે, આ વ્યવહારનય નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ અભૂતાર્થ છે, નિશ્ચયનયથી આત્મા એક ચૈતન્યરસસંપન્ન, અભેદ, નિત્ય અને નિર્વિકાર છે. આ બન્ને નિશ્ચય અને વ્યવહારનય સમ્યગ્દષ્ટિને એક જ કાળમાં પ્રમાણ છે, એવી એક જ સમયમાં જીવની નિર્મળ અને સમળ

પરિણતિ જિનરાજે કહી છે અને ગણધરસ્વામીએ ધારણ કરી છે. ૧૭.

अर्थ :—व्यवहारनयसे आत्मा दर्शन, ज्ञान, चारित्र तीन गुणरूप है; यह व्यवहारनय निश्चयकी अपेक्षा अभूतार्थ है, निश्चयनयसे आत्मा एक चैतन्यरससम्पन्न, अभेद, नित्य और निर्विकार है। ये दोनों निश्चय और व्यवहार नय सम्यग्दृष्टिको एक ही कालमें प्रमाण हैं; ऐसी एक ही समयमें जीवकी निर्मल समल परिणति जिनराजने कही है और गणधरस्वामीने धारण की है॥१७॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

જિનેન્દ્ર તીર્થંકરદેવ કહેતા હતા અને સમવસરણના સાધુના નાયક એવા ગણધરદેવ ઝીલતા હતા. સમવસરણમાં ભગવાન અત્યારે પણ મહાવિદેહમાં સીમંધર પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ બિરાજે છે અને ગણધરો સાંભળે છે અને ભગવાનની વાણી નીકળે છે. સમજાણું કાંઈ?

હવે એનો અર્થ : 'दरसन-ग्यान-चरन त्रिगुनातम.. આત્મામાં શુદ્ધ ધ્રુવની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને રમણતા એવા ત્રણ પ્રકાર, મોક્ષનો જે માર્ગ ત્રણ ભેદ, એ ત્રણ ભેદ છે તેને સમલ કહીએ, કહે છે. સમલ કહો, મેચક કહો, વ્યવહાર કહો, ભેદ કહો. ત્રણ ભેદ છે ને! આહાહા! શુદ્ધ ચૈતન્ય વસ્તુ એની અંતર્મુખની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ને ચારિત્ર એવા ત્રણ ભેદ પડ્યાને, ત્રણ પ્રકાર પડ્યાને, ત્રણ પ્રકાર તેને અહીંયાં મળ કહ્યો છે. મળ નામ વ્યવહાર કહ્યો છે. મળ નામ અભૂતાર્થ કહ્યો છે. જુઓ, બીજી ભાષા એ. એ અર્થમાં આવશે. સાચી વાત છે.

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રકો નિશ્ચય... વ્યવહાર, વિકલ્પ—ફિકલ્પ એ કોઈ મોક્ષમાર્ગ છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ? આત્મા, પૂર્ણ આનંદનું સ્વરૂપ અને પૂર્ણ જ્ઞાનનો પિંડ એવો આત્મા, એની શ્રદ્ધા સમ્યક્ અનુભવ થઈને હોં, ભાનમાં આવીને શ્રદ્ધા... જેવી વસ્તુ છે એનું જ્ઞાન થઈને શ્રદ્ધા, એનું જ્ઞાન અને એમાં લીનતા—પણ એ ત્રણ પ્રકાર પડ્યા ને. ત્રણ પ્રકાર પડ્યા એટલે ભેદ થઈ ગયો. એથી એને વ્યવહાર કહ્યો અને એને અભૂતાર્થ કહીને એને મેલ કહ્યો. મેલનો અર્થ ભેદ. આરે! આવી ભાષા એવી જાતની. પાઠમાં છેને જુઓ. 'समलरूप कहिये विवहार'.. કેમ કે અભેદ ચિદાનંદ આત્મા એનો આશ્રય કરવા જેવો છે, એને નિર્મળ કહીએ. ભેદનો આશ્રય કરવા જેવો નથી માટે એને વ્યવહાર અને મળવાળું કહ્યું છે. મળનો અર્થ ભેદ છે ત્યાં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'दरसन-ग्यान-चरन त्रिगुनातम, समलरूप कहीये विवहार'.. આહાહા! નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગને વ્યવહાર અને મળરૂપ કહ્યો. તો મળ સાધક અને નિર્મળ સાધ્ય? કળશમાંય એમ આવ્યું. પણ કઈ અપેક્ષાએ વાત છે આમાં સમજો. અપૂર્ણ દશા છે અને એમાં ત્રણ પ્રકાર પડ્યા. એ ત્રણ પ્રકાર પડ્યાને—દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર. એ ભેદની અપેક્ષાએ તેને

વ્યવહાર કહ્યો છે. સ્વરૂપની સાથે અભેદ થઈ જાય આત્માની સાથે, એ તો નિશ્ચય છે. ઝીણી વાતું ભારે ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન આત્મા સર્વજ્ઞદેવે કહ્યો, તીર્થંકર પરમેશ્વરે કહ્યો, એવો આત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ છે. પણ એ શુદ્ધ એકરૂપ છે અને એની શ્રદ્ધા-જ્ઞાન ને ચારિત્રનાં ત્રણ ભેદ પડે છે. તેથી તેને વ્યવહાર કહી અને અભૂતાર્થ કહીને એને મળવાળું છે એટલે આશ્રય કરવા લાયક નથી, એમ કહ્યું છે. નહીંતર તો ભેદનો આશ્રય કરવા જાય ત્યાં વિકલ્પ ઊઠે, માટે મેલ છે એમ. આહાહા! ભારે માર્ગ ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? અને 'समलरूप कहीये विवहार'.. છે ને! 'व्यवहार नयसे आत्मा दर्शन, ज्ञान, चारित्र तीन गुणरूप है; यह व्यवहारनय, निश्चयकी अपेक्षा अभूतार्थ है'.. ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ... વસ્તુ આખી અખંડ અભેદ એ નિશ્ચય છે. અને એમાં પર્યાયના ભેદ પડ્યા, એ પર્યાય પોતે વ્યવહાર છે, એમ કહે છે. ભારે ભાષા!

શબ્દાર્થમાં લીધું છે જુઓને. 'समल-यहाँ समल शब्दसे असत्यार्थ, अभूतार्थका प्रयोजन है'.. એમ શબ્દાર્થ છે. यहां समल शब्दसे असत्यार्थ, अभूतार्थ... એટલે? ત્રણ ભેદ તે સાચા નથી. વસ્તુ અભેદ અખંડ છે, એમ કહે છે. આરે, આરે! સાધારણ વેપારવાળાને તો આમાં મગજમાં પકડાવું કઠણ. એય! કારણ કે વેપારમાં કાંઈ બહુ મગજનું કામ ન હોય ન્યાં. (શ્રોતા : વેપારી તો બહુ ડાહ્યા હોય). હવે ડાહ્યા હોય, ડાહ્યા હોય કેટલાક, બાકી સમજવા જેવા હોય બધા. લે આ, જુઓ કહે છે. પણ એને ઓલા પૈસા-બૈસાનું જોર હોય ને આબરૂ મોટી હોય એમાં ચાલતું હોય બધું ગાડું. પછી ડાહ્યા કહેવાય દુનિયામાં. લોકો નથી કહેતા? પૈસાવાળાના છોકરા ડાહ્યા કહેવાય. પૈસા વિનાના છોકરા સારા હોય પણ ગણતરીમાં ન ગણાય બહુ એમ. એટલે ગાંડા કહેવાય એમ એનો અર્થ. ત્યાં ડહાપણ ન (હોય તો ચાલે). આંહીં ડહાપણ તો આ જોઈએ શાણાપણું. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે કે એ જૂઠું છે હોં. ત્રણ ભેદ કહેવાય, એક વસ્તુમાં ત્રણ ભેદ કહેવાય એ જૂઠા છે. વિકલ્પની આંહીં વાત નથી. એ તો અસદ્ભૂત વ્યવહાર.. એ તો અસદ્ભૂત વ્યવહાર એટલે નથી એની શું વાત કરવી? અસદ્ભૂત વ્યવહાર એટલે નથી એમ. આ તો છે એની વાત છે. અવસ્થા છે. અભેદના ભેદની વાત છે. ઓલું તો ક્યાં ગયું આખું. એ અસદ્ભૂત છે, અસદ્ભૂત છે. વ્યવહાર રત્નત્રય તો અસદ્ભૂત એટલે કે એની પર્યાયમાં ખરેખર નથી. આહાહા! હજી તો પર્યાય અને એમાં વળી અસદ્ભૂત એટલે આ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધાનો રાગ અને એ એમાં નથી. શું કહે છે આ? સમજાય છે કાંઈ?

એ બધું સમજવું પડશે આકરું પડે તોય. ન્યાં વળી આ રૂપિયામાં ન્યાં એકદમ સહેલું પડી ગયું છે એટલે. એ તો પૂર્વનાં પુણ્ય હતું તે બધું સરખાઈ સરખી ચાલે છે બહારની.

માની છે સરખાઈ, ધૂળમાંય નથી ત્યાં. કહો, સમજાણું કે નહીં? એય પોપટભાઈ! આ આકરું છે, ભાઈ કહે છે. વાત તો સાચી. એના માર્ગને તેં જોયો નથી તેં એને. આહાહા! એ 'दिट्ठ मग्गई' આવે છેને. (શ્રોતા : .....કઠણ તો છેને.) આવ્યું છેને. કઠણ છે પણ અશક્ય નથી. આવે છેને. પણ અશક્ય નથી, એમ કહે છે. કઠણ તો છે ભાઈ, એમ તો કીધું છે આની કોરનાં કળશમાં. કઠણ છે, કોણે ના પાડી? પણ એ કઠણ (છે તેથી) ન થઈ શકે (એમ નથી.) (શ્રોતા : તને અનુભવ નથી એટલે કઠણ કહ્યું) હા, એમ નહીં. એની ખબરું નથી. દિશાના માર્ગ કેની કોર જાવા અને ક્યાં દોડી રહ્યો છે? મૃગલા પાણીને માટે ઝાંઝવાના પાણીમાં વલખાં મારે. અરે! પીવાનાં પાણી ત્યાં ન હોય ભાઈ! ઝાંઝવામાં ન હોય. સમજાણું કાંઈ?

આવ્યું નહીં? રમેશના (ભજનમાં) આવ્યું છેને. 'મનના મૃગલાને પાછા વાળજો રે લોલ. એ સરોવર કાંઠે રે મૃગલાં તરસ્યાં...' એ ઝાંઝવાના જળમાં નાખે ઝાંવા, ઝાંઝવાના જળમાં નાંખે ઝાંવા, ન્યાં ક્યાં પાણી હતા? ખારીલી જમીનમાં સૂર્યના કિરણ નિમિત્ત ને આમ લાગે આમ જાણે. દોડી દોડીને આવ્યા તોય અહીંયાં પાણી દેખાતું નથી. આ ઠંડી હવા આવતી નથી. ન્યાં ક્યાં પાણી હતું? એમ પુણ્ય-પાપની ક્રિયામાં દોડી-દોડી કરી-કરીને કર્યું પણ ક્યાંય શાંતિ આવી નહીં. ન્યાં ક્યાં શાંતો હતો? આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

શાંતિ તો ભગવાન આત્મા પુણ્ય-પાપના રાગના વિકલ્પથી રહિત છે એમાં શાંતિ છે. એની કોર તો જાતો નથી ને દોડ કરે આમ બધી. પુણ્યની ક્રિયાની દોડું કરે. 'દોડત-દોડત દોડ્યો જેટલી મનની દોડ, પ્રેમ પ્રતિક વિચારો ઢૂંકડી પણ ગુરુગમ લેજો જોડ.' અંદરમાં પ્રેમ ભગવાન ઉપર આવવો જોઈએ એને. આ રાગમાં પ્રેમ જે અનાદિથી છે. દોડીને દોડતો સૂકાઈ ગયો પણ તોય પાણી આવ્યું નહીં. આહાહા! કહે છે કે ભગવાન આત્મામાં એ દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર નિર્મળ પર્યાય હોં, પણ એના ભેદ થયાને. ત્રિકાળની અપેક્ષાએ ભેદ પડ્યો, ભેદ પડ્યો તેને અભૂતાર્થ કહેવામાં આવે છે.

'निहचै-दृष्टि एकरस चेतन, भेदरहित अविचल अविकार। निहचै-दृष्टि एकरस चेतन...' અંતર દૃષ્ટિ નિશ્ચયથી જોતાં ભગવાન આત્મા એકરસ છે, એક અભેદ છે. 'एकरस चेतन'.. ભેદરહિત—એવા ભેદો જેમાં નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'निहचै-दृष्टि एकरस चेतन, भेदरहित अविचल अविकार'.. એમાં ભેદ નથી, ચળે એવો નથી, અવિકારી છે, ત્રિકાળી અભેદ. ઓલાને મળ ને એમ કહ્યું'તુંને. ભેદરહિત છે, અવિચળ છે. વસ્તુ અભેદ તો અવિચળ—ચળે નહીં, એમાં ભેદ છે જ નહીં. અવિકારી છે એ તો. ભેદરૂપ વિકાર વ્યવહાર છે નહીં. ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ એકરૂપ અવસ્થા, ત્રણની એકરૂપ અવસ્થા

થવી. એમ પાછું એમાં આવે છેને. દ્રવ્યસંગ્રહમાં નથી આવતું? દ્રવ્યસંગ્રહમાં આવે છે. ત્રણનો ભેદ એને આત્મા સાથે અભેદ થયું. ત્રણનો અભેદ થયું આમાં આત્મામાં, પર્યાયનો અભેદ થયું હોં, ઓલા ભેદ નહીં. એમ દ્રવ્યસંગ્રહમાં આવે છે. પણ આંહીં તો અભેદ સ્વરૂપ એકરસ ચૈતન્ય છે એ નિશ્ચય છે, એ ભૂતાર્થ છે, એ સત્યાર્થ છે. અને ત્રણ પ્રકાર છે તે અભૂતાર્થ છે, અસત્યાર્થ છે અને વ્યવહાર છે.

કહો, રાગનો વ્યવહાર કાઢી નાખ્યો, નિમિત્તનો વ્યવહાર કાઢી નાખ્યો. નિમિત્ત છે એ વ્યવહાર છે અને આત્મા એ નિશ્ચય, આત્મા નિશ્ચય અને ઓલો નિમિત્ત વ્યવહાર, એમેય નહીં. રાગ વ્યવહાર અને આત્મા નિશ્ચય, એમેય નહીં. આત્મા અભેદ નિશ્ચય અને નિર્મળ પર્યાયના ભેદ તે વ્યવહાર. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? થોડું પણ સત્ય જેમ છે એમ એને જાણવું પડશેને. મોટું લાંબુ-લાંબુ ગમે એ હો પણ વસ્તુસ્થિતિ આવી છે. (શ્રોતા : સહેલું કરી દ્યોને). સહેલું તો થાય છે આ. કરવું એને, એમાં બીજો કોણ કરી દ્યે? કરનારાને કરવું છે કે સંભળાવનારાને કરવું છે? શું કહેતા નથી કે ગોર પરણાવી દે પણ ઘર ચલાવી દે? તમે પરણાવ્યા માટે ઘર ચલાવો અમારું હવે. બે જણા થયા ને અમારે એનું ખરચ મહીને છે ને.. એમ હશે પોપટભાઈ? લોકોમાં કહેવાય છે આપણે. એમ આંહીં ભગવાન કહે છે. હા, એ તો ઠીક છે.

'सम्यकदसा प्रमान उभै नय'.. શું કહે છે? પણ પ્રમાણજ્ઞાનથી જોઈએ તો વસ્તુ અભેદ છે એ નિશ્ચય અને પર્યાયના ભેદ પડે એ વ્યવહાર. બેયને એક સાથે જાણે એ પ્રમાણ. પ્રમાણજ્ઞાન નિશ્ચયને જાણે અને વ્યવહારને જાણે, એકસાથે જાણે તેને પ્રમાણ કહીએ. સમજાણું કાંઈ? આ કહે, આવી ધર્મકથા પણ આ કઈ જાતની? ઓલા જાય તો માળું સંભળાય, ઉપવાસ કરી નાખો આઠ, ચૌવિહારા કરો બહુ લાભ થશે. જાઓ કષ્ટ કરીને કરો. વરસીતપ કરો, એક એક દિવસ ખાઓ અને ન ખાઓ ને જાઓ. એક અપવાસે નિર્જરા અને અઠ્ઠમ કરી હોય એની ઉપર એક પોષો.. શું કહેવાય પોરસી ચડાવે તો પાંચ અપવાસનો લાભ એમ કાંઈક છે. ...એવું કાંઈક. ધૂળેય નથી સાંભળને! એ લાંઘણું છે. એય જાદવજીભાઈ!

ભગવાન આત્મા અખંડ અભેદ છે એની દૃષ્ટિ કરીને એમાં ઠરવું. એવા ભેદો પણ જેમાં નથી, કહે છે કે એ તો એકાકાર વસ્તુ છે. એનો આશ્રય નિશ્ચયનો અને વ્યવહારનું જ્ઞાન અને બેયનું જ્ઞાનનું નામ પ્રમાણજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. હવે ઓલા વ્યવહારની આંહીં વાત લીધી નથી. શક્તિમાં લીધી જ નથી. શક્તિમાં લીધી જ નથી. ૪૭ શક્તિમાં. જ્ઞાનશક્તિ, દર્શનશક્તિ એની પર્યાયનું પરિણમન છે એ વ્યવહાર છે. રાગ એ વ્યવહાર

નથી. ત્યાં પ્રમાણજ્ઞાનમાં તો દ્રવ્ય અને નિર્મળ પર્યાય બેયને પ્રમાણજ્ઞાનમાં ગણી છે. આંહીં યે એમ ગણ્યું છે જુઓ. (શ્રોતા : એક જ પ્રમાણ છે). હા. રાગ–બાગ–ફાગનો પ્રમાણજ્ઞાન ન હોય, એ તો અસદ્‌ભૂત. ભારે માર્ગ ભાઈ! સમવસરણના પ્રધાન આચાર્ય.... આહાહા! 'सम्यकदसा प्रमान उभै नय'.. સમ્યક્‌દશા એટલે પ્રમાણ. એનાથી 'उभै नय, निर्मल समल एक ही बार'.. અભેદ વસ્તુ છે તેને નિર્મળ કહીએ, ભેદના પ્રકારને મળ–વ્યવહાર કહીએ અભૂતાર્થ. બેયનું એકસાથે જ્ઞાન તેને પ્રમાણ કહીએ. સમજાણું કાંઈ?

'सम्यकदसा प्रमान उभै नय,'.. બે નય, ઉભય એટલે. નિશ્ચય અને વ્યવહાર. 'निर्मल समल एक ही बार। यौं समकाल जीवकी परिनति... यौं समकाल जीवकी परिनति'... 'ऐसी एक ही समयमें जीवकी निर्मल समल परिणति जिनराजने कही है'.. જોયું, ઓલા નિર્મળ ને સમલને (માટે) પરિણતિ શબ્દ વાપરી દીધો. 'निर्मल समल एक ही बार, यौं समकाल जीवकी परिनति'.. ત્રિકાળ પારિણામિક ભાવ અને વર્તમાન પર્યાય બેયને પરિણતિ શબ્દ કહીને સમજાવ્યું છે. શબ્દેય પકડે તો... भरित अवस्थां નથી આવતું ભાઈ? સંસ્કૃતમાં આવે છેને. भरित अवस्थां.. અવસ્થા શબ્દ છે. પૂર્ણ સ્વરૂપ છે એ ભરિત અવસ્થા. અવસ્થા એટલે પર્યાયની ક્યાં વાત છે? અવસ્થ.. અવસ્થા.. અવસ્થ.. (શ્રોતા : ધ્રુવનેય અવસ્થા કીધી). હા, ધ્રુવ અવસ્થા છે. અવ-સ્થ. ત્રિકાળી ધ્રુવ એને પણ અવસ્થા ને અવસ્થ કહેવામાં આવે છે.

यौं समकाल जीवकी परिनति, निर्मल-समल... कहैं जिनेंद्र... વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ જિનેન્દ્રદેવ કહે, 'गहै गनधार'.. સંતોના નાયક સમવસરણના પ્રધાન આચાર્ય એને ગ્રહે છે કે નિર્મળપણું અભેદ છે, ભેદ તે મળપણું છે, બેયને એકસાથે ગ્રહવું તે પ્રમાણ છે. એમ સમકાલ બેયની પરિણતિને જાણનાર પ્રમાણજ્ઞાનવાળો કહેવાય એમ તીર્થંકર કહે છે ને ગણધર ગ્રહે છે. 'कहे जिनेन्द्र गहै गनधार'.. ગણધર મેળ કરીને 'गहै गनधार'.. કહો, સમજાણું કાંઈ? હવે ૧૮મો શ્લોક (પદ). આનો ૧૭મો. ૧૭મો કળશ છેને નીચે. એનો ૧૮મું પદ છે.

दर्शनज्ञानचारित्रैस्त्रिभिः परिणतत्वतः।
एकोऽद्वपि त्रिस्वभावत्वाद्व्यवहारेण मेचकः॥१७॥

વ્યવહારનયથી જીવનું સ્વરૂપ (દોહરા)

एकरूप आतम दरव, ग्यान चरन दृग तीन।
भेदभाव परिनामसौं, विवहारै सु मलीन॥१८॥

અર્થ :–આત્મદ્રવ્ય એકરૂપ છે, તેને દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર–ત્રણ ભેદરૂપ કહેવું તે વ્યવહારનય છે–અસત્યાર્થ છે. ૧૮

अर्थ :–आत्मद्रव्य एकरूप है, उसको दर्शन, ज्ञान, चारित्र तीन भेदरूप कहना सो व्यवहार नय है–असत्यार्थ है।।१८।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આરે ભારે! 'आत्मद्रव्य एकरूप है'.. આતમદ્રવ્ય તો એકરૂપ છે. એકરૂપ આતમદ્રવ્ય છે ને. વસ્તુ.. વસ્તુ અનંતગુણનો એક પુંજરૂપ એક આત્મા છે. 'ग्यान चरन'.. उसको दर्शन, ज्ञान; चारित्र तीन भेदरूप कहना'.. એકને ત્રણ કહેવો એ વ્યવહાર છે. ઠીક. અસત્યાર્થ છે. એનો અર્થ છે નીચે જુઓ.

'जेते भेद विकल्प हैं, ते ते सब विवहार;
निराबाध निरकल्प सो, निश्चयनय निरधार।

'जेते भेद विकल्प हैं'.. પર્યાયનો ભેદ અને પર્યાયના પાછા ત્રણ પ્રકાર અને એ બધા.... પર્યાય પોતે વ્યવહાર છે. અંશ છેને અંશ. એમાં વળી ત્રણ પ્રકાર દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર. 'जेते भेद विकल्प हैं, ते ते सब विवहार'.. એને વ્યવહાર કહીએ. 'निराबाध निरकल्प सो'.. નિર્વિકલ્પ વસ્તુ તે નિરાબાધ છે, ભેદ-બેદ છે નહીં. એવો નિર્વિકલ્પ ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ એને નિશ્ચયનય, એને નિશ્ચયનય નિર્ધાર.. નિર્ધાર—નક્કી કહીએ છીએ કે તે નિશ્ચયનય છે અને ભેદ પાડીને સમજવું તે વ્યવહાર છે. રાગની સાથે, નિમિત્તની સાથે સંબંધ આંહીં કાંઈ નથી. આહાહા! ફક્ત એનો ને એનો અભેદમાં ભેદ પડવો તે વ્યવહાર અને અભેદ તે નિશ્ચય—એમ બેયનું યથાર્થ જ્ઞાન કરવું તે પ્રમાણ કહેવામાં આવે છે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં. ૨૪, મહાવદ ૧૩, મંગળવાર તા. ૨૩-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૧૯, ૨૦, ૨૧ પર પ્રવચન

નાટક સમયસાર, જીવદ્વાર, એનો ૧૮મો કળશ.

परमार्थेन तु व्यक्तज्ञातृत्वज्योतिषैककः।
सर्वभावान्तरध्वंसिस्वभावत्वादमेचकः ॥१८॥

એનું પદ. 'निश्चयनयसे जीवका स्वरूप'

जदपि समल विवहारसौं, पर्यय-सकति अनेक।
तदपि नियत-नय देखिये, सुद्ध निरंजन एक॥१९॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–નિયત=નિશ્ચય. નિરંજન=કર્મમળ રહિત.

અર્થ :–જો કે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ આત્મા અનેક ગુણ અને પર્યાયવાળો છે તો પણ નિશ્ચયનયથી જોવામાં આવે તો એક, શુદ્ધ નિરંજન જ છે. ૧૯.

अर्थ :–यद्यपि व्यवहारनयकी अपेक्षा आत्मा अनेक गुण और पर्यायवान है तो भी निश्चयनयसे देखा जाये तो एक, शुद्ध, निरंजन ही है॥१९॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'समल विवहारसौं'.. જો કે આત્મા ત્રણ ભેદથી, દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર એવા ત્રણ ભેદથી તેને જોઈએ તો એ મળ એટલે વ્યવહારરૂપ દેખાય છે. આવોને. પુસ્તક દ્યો પુસ્તક. પાનું ૪૦. 'जदपि'—જો કે.. 'જો કે' કહીને વ્યવહારનું ગૌણપણું, મંદપણું બતાવવું છે. જો કે 'समल विवहारसौं'.. ભગવાન આત્મા... 'पर्यय सकति अनेक'.. વસ્તુ છેને આત્મા વસ્તુ, અનંત ગુણનું એકરૂપ છે. પણ જો એને ગુણ અને પર્યાયથી જોઈએ તો એ મળ નામ વ્યવહાર દેખાય છે. ભેદરૂપ વ્યવહાર છે, પણ એ વ્યવહાર જો ભેદથી દેખીએ તો છે. જો કે દેખીએ તો વ્યવહાર છે. 'जदपि' શબ્દ પડ્યો છે ને. જો કે, એમ. જો કે દેખીએ તો, એમ. 'तदपि' એ તો પછી ... લેવું છે ને. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ભગવાન આત્મા અનંત ગુણ અને પર્યાયની એકરૂપ વસ્તુ છે. પણ એને ગુણો અને પર્યાયથી જો કે દેખીએ તો, મળ નામ વ્યવહાર અને

મેચક અને ભેદ છે એમ દેખાય છે. 'पर्यय सकति अनेक'.. ભેદરૂપે એ અનેક ભાવોથી જણાય.

'तदपि नियत-नय देखिये'.. પણ જો એને નિશ્ચયથી જોઈએ... આમ હોવા છતાં આમ જોઈએ તો.. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? એકદમ ઝીણો વિષય છેને. ભેદથી જોઈએ તો, 'હો, છે' એમ કહે. તોપણ, આમ હોવા છતાં પણ 'नियत-नय देखिये'.. વસ્તુસ્વરૂપ શુદ્ધ ધ્રુવ અભેદ એકરૂપ જો જોઈએ તો એનો સ્વભાવ તો ભેદનો—સર્વભાવાંતરનો નાશ કરવાનો સ્વભાવ છે. પાઠમાં એમ છે. આંહીં સામાન્ય વાત કરી છે ને. સમજાણું કાંઈ? સંયોગ નહીં, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પેય નહીં. ફક્ત આ જ્ઞાન, દર્શન ને ચારિત્ર એવી પર્યાયોના ભેદથી જોઈએ તો છે અનેકપણું. એમ જોઈએ, એ તરફથી જોઈએ તો... તો પણ આ તરફથી જોતાં... સમજાણું કાંઈ? (શ્રોતા : વજન છે ને?) વજન અંતરનું આપવું, અપાય છે. સમજાય છે કાંઈ? આમ હોવા છતાં આમથી જોઈએ તો.. એમ કહે છે.

વસ્તુ જે આત્મા એકરૂપ અભેદ છે એ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, 'नियत-नय देखिये'.. વસ્તુની સત્તા એકરૂપ છે એ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો, 'सुद्ध निरंजन एक'.. એ તો મેલ વિનાની, ભેદ વિનાની શુદ્ધ એકરૂપ વસ્તુ છે. સમજાણું કાંઈ? એ નિરંજનમાં ભેદ અને વ્યવહાર આવી જાય છે. ભેદ અને વ્યવહાર અંજન છે, એનાથી રહિત જોઈએ તો એ નિરંજન એક છે. સમજાણું કાંઈ? કલ્યાણજીભાઈ! આવો માર્ગ છે. સંપ્રદાયની સાથે ક્યાંય મેળ ખાય એવું નથી હોં. નહીં? વસ્તુની સ્થિતિની ખબર નથી ને પછી શું થાય? વસ્તુ જેવી છે તેનો પરિચય નથી ને વસ્તુ (જેવી) નથી તેનો પરિચય છે. આ તમારી ભાષા આવી પ્રકાશદાસજી! પહેલા એમ કહેતા કે પહેલાં વસ્તુનો પરિચય કરાવો. એમ કહેતા. બરાબર છે? આહાહા! વસ્તુ એવી આત્મા છે. સમજાણું કાંઈ?

આમ ભાષા આકરી લીધી કે આમ જોઈએ તો આમ, પણ આમ જોઈએ તો તો એકરૂપ છે. એટલે 'सर्वभावान्तरध्वंसि' એમાં ઉડી ગયું ને એમાં આવી ગયું એમાં. સમજાણું કાંઈ? એટલે શું કહ્યું? આ તો ધીરજની વાતો છે ભાઈ! આહાહા! વસ્તુ.. વસ્તુ.. વસ્તુ.. ધ્રુવ, અભેદ, એક, નિરંજન (એટલે) ભેદરૂપી અંજન નથી જેમાં, વ્યવહારરૂપી મેલ નથી, એમ કહેવું છે. ઓલા મેચકને મેલ કહ્યો છેને ભાઈ! વ્યવહારને મેલ કહ્યો છે ને. એ મેલ હોં, ઓલા રાગ-દ્વેષની વાત નથી. આહાહા! (શ્રોતા : ભેદ પાડવો). ભેદ પાડવો એ અંજન છે, મેલ છે, મેચક છે, ભેદ છે, વ્યવહાર છે. ચંદુભાઈ! આવું છે. આહાહા!

ભગવાન! કહે છે કે તું અંતરથી જો, તો તો વસ્તુનો સ્વભાવ એવો છે કે શુદ્ધ છે, ભેદ અને વ્યવહારના મેલ—ભેદ વિનાનો છે. એ નાસ્તિથી કીધું, પણ એ એક છે. ઝીણું ભારે! નવરંગભાઈ! એ સમ્યગ્દર્શનનો વિષય છે. આ રીતે અભેદને, ભેદ તરફના (ને)

વ્યવહાર તરફના પર્યાય ને અનેકપણાના સત્‌ના લક્ષને છોડી... લક્ષને છોડી એ પણ વ્યવહારના કથન છે. પણ આંહીં જ્યાં અભેદમાં જાય છે ત્યાં આ લક્ષ એનું છૂટી જાય છે. એટલે અભેદ (એ) વ્યવહારના નાશ કરવાવાળો સ્વભાવ છે એમ કહે છે. આહાહા!

ચૈતન્ય આનંદનો ધામ ભગવાન, શુદ્ધ એક સ્વભાવ જેનો ધ્રુવ છે એના તરફ નજર નાખતા, એને જોતાં, વ્યવહાર અને ભેદનો તો નાશ થાય છે. અથવા એ નિશ્ચયને જોતાં, એ વસ્તુનો નિશ્ચય સ્વભાવ એવો છે કે વ્યવહારનો ધ્વંસ કરનાર છે. એ ધ્વંસ કરનાર છેને એ જરી અસ્તિથી વાત એમ ન લીધી. પણ ધ્વંસ કરવો એ પણ જરી.. (શ્રોતા : ભેદ છે). ભેદ છે. સમજાણું કાંઈ? પાઠ તો એ છે. 'सर्वभावान्तरध्वंसि'.. સર્વ ભાવાંતર–પોતાના ભાવથી અનેરા ભાવ એમ. સર્વભાવાંતર છેને. પોતાનો એકરૂપ સ્વભાવ અભેદભાવ એનાથી ભાવાંતર–સર્વ ભાવ પોતાના એનાથી અનેરા–અંતર ભાવો વ્યવહાર, પર્યાયભેદ આદિ, એનો તો ધ્વંસિ સ્વભાવ છે. એનો તો નાશ કરવાનો સ્વભાવ 'एकक:' છે. અમેચક છે એ તો. આહાહા! નેમીચંદજી! આ માર્ગ છે. આરે આરે ભારે આકરો હોં!

જ્ઞાનના બે અંશો છે. એક વ્યવહારને જુએ, એક અંશ નિશ્ચયને જુએ. જો કે વ્યવહારને જોવે તો ત્રણરૂપ દેખાય છે. એને હળવું બનાવવા, જો કે દેખે તો.. આમ જો દેખે તો... શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાન અનંત આનંદનો અનંત અને ત્રિકાળી—એવો પણ જેમાં ભેદ નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? એવું જે સ્વરૂપ 'तदपि नियत-नय देखिये'.. પણ જો કે ભગવાન આત્મા ધ્રુવસ્વરૂપ છે. નિત્ય અવિનાશી વસ્તુ એકરૂપ એ વર્તમાનમાં છે. એવી જો દેખીએ... આંહીં नियत-नय देखिये કીધું છે. नियत-नय देखिये એટલે જ્ઞાનનો અંશ નિયત છે, એમ દેખીએ નહીં. પાઠ તો એમ છે. 'तदपि नियत-नय देखिये'.. એનો અર્થ કે ધ્રુવસ્વરૂપ તે નિયતનય છે. સમજાણું કાંઈ? અધ્યાત્મમાં નય અને નયનો વિષય એવો ભેદ રહેતો નથી. સમજાણું કાંઈ? વાત તો એના ઘરની છે એટલે બહુ ઝીણી તો પડે, પણ બીજી કોઈ રીત નથી ભાઈ! આહાહા ! નવરંગભાઈ!

'तदपि नियत-नय देखिये'.. પણ એના વાસ્તવિક એકરૂપ સ્વભાવને જોતાં.. એટલે નયને નહીં, પણ નયનો વિષય ને નય—બે એક થઈને જોવે (તો) શુદ્ધ નિરંજન, ભેદ અને વ્યવહાર વિનાનો એકરૂપ સ્વરૂપ છે. તેથી પછી એક દેખીને... ન્યાં એમ લેશે પછીના કળશમાં, એની સાથે સંધિ લઈને. સમજાણું કાંઈ? આ બધું જાણવું પડશે હોં, જેને જનમ–મરણનો નાશ કરવો હોય અને સ્વભાવની સિદ્ધિ કરવી હોય દૃષ્ટિમાં. આ જાણ્યા વિના બીજો કોઈ ઉપાય છે નહીં.

'सुद्ध निरंजन... अनेक गुण और पर्यायवान है तो भी'.. એમ છેને? 'निश्चयनयसे देखा जाय तो एक, शुद्ध निरंजन ही है'.. ન્યાં ... નાંખ્યું જુઓ. ઓલા સંસ્કૃતમાં છે

ને. 'एककः—एक एव'. .... બે અર્થ કર્યા છે. ...... બે (અર્થ) કર્યા છે સંસ્કૃતમાં આમણે. મૂળ તો 'एककः' શબ્દ પડ્યો છેને 'एककः.. कः'માં શું વજન થાય છે આમાં? તો કહે કે બે અર્થ કર્યા છે. આ (પરમ અધ્યાત્મ તરંગિણી)માં હોં. કેટલામું છે? ૧૮મું. જુઓ, આ રહ્યું. 'एककः एक इति संज्ञा यस्य सः, संज्ञाया कप्रत्ययविधानात्। अथवा एक एव, एककः एक एव, एककः एक एव, एककः' એક જ છે એથી 'एककः' કહ્યું છે આંહીં. एककः છે. कः ને પછી એક કહ્યું ને. સાધારણ અર્થ છે. એમ કે.... अथवा एक एव, एककः.. एकः પડ્યું છે આંહીં. વિદ્યમાન ભાવો ... એને લીધું છે.

શુદ્ધ નિરંજન એક જ છે. 'एक शुद्ध निरंजन ही है'.. જુઓ, એમાં લખ્યું છે ને. 'एक एव – ही है'.. એમ. વસ્તુદૃષ્ટિમાં વિષય તો એકરૂપ છે. ગુણ અને પર્યાયો ભેદ હોવા છતાં એમાં– અભેદદૃષ્ટિમાં ભેદ દેખાતો નથી. અભેદમાં ભેદ દેખાય તો અભેદ રહેતું નથી. સમજાણું કાંઈ? બહુ ઝીણું ભાઈ આકરું આ તો! ભગવાન.. ભગવાન.. ભગવાન.. ભગવાન કરે, એ પણ નહીં. કુંવરજીભાઈ! ભગવાન.. ભગવાન.. જાપ કરે, ત્યાં રામ.. રામ.. રામ.. રામ.. જાઓ, જાપ કરો તો કલ્યાણ થઈ જશે. આત્માનો સાક્ષાત્કાર, કહે છેને ઓલા રમણ મહર્ષિનો શિષ્ય, નહીં? આંહીં આવ્યા નહોતા? કાંઈ સાધુ નામ લીધું હતું. રમણ મહર્ષિનો શિષ્ય છે. ......

અહીંયાં આવ્યા'તા. પછી કહે, આ ધૂન બોલો. રામ.. રામ.. રામ.. જેની ધૂનમાંથી મને આટલો સાક્ષાત્કાર થયો છે. રામધૂનથી. ધૂળેય ન થાય, સાંભળને! રામ કેવો? અંદર રમતો રામ એકરૂપ છે એની દૃષ્ટિ કર તો સાક્ષાત્કાર થાય. રામ.. રામ.. રામ.. ભગવાન.. ભગવાન કરે, આત્મા.. આત્મા.. આત્મા કરે તોય નહીં મળે. (શ્રોતા : નૌકારસી) નૌકારસી ગિનતે રહો ચકરાવામાં, વિકલ્પ છે. એ તો સ્થૂળ છે. આહાહા! આનૂપૂર્વી ગણે છે કે નહીં? ણમો અરિહંતાણં.. ણમો સિદ્ધાણં.. ણમો લોએ સવ્વ સાહૂણં.. ણમો અરિહંતાણં.. ણમો સિદ્ધાણં.. આડાઅવળા ગણે. મન સ્થિર થાય. એ ૧૮મો કળશ અને ૧૯મું પદ થયું. હવે ૧૯મો કળશ.

आत्मनश्चिन्तयैवालं मेचकामेचकत्वयोः।
दर्शनज्ञानचारित्रैः साध्यसिद्धिर्न चान्यथा॥१९॥

शुद्ध निश्चयनयसे जीवका स्वरूप

एक देखिये जानिये, रमि रहिये इक ठौर।
समल विमल न विचारिये, यहै सिद्ध नहि और॥२०॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–રમિ રહિયે=વિશ્રામ લેવો. ઇક ઠૌર=એક સ્થાન.

અર્થ :–આત્માને એકરૂપ શ્રદ્ધવો અથવા એકરૂપ જ જાણવો જોઈએ તથા એકમાં જ વિશ્રામ લેવો જોઈએ, નિર્મળ–સમળનો વિકલ્પ ન કરવો જોઈએ. એમાં જ સર્વસિદ્ધિ છે, બીજો ઉપાય નથી.

ભાવાર્થ :–આત્માને નિર્મળ–સમળના વિકલ્પ રહિત એકરૂપ શ્રદ્ધવો તે સમ્યગ્દર્શન છે, એકરૂપ જાણવો તે સમ્યક્જ્ઞાન છે અને એકરૂપમાં જ સ્થિર રહેવું તે સમ્યક્ચારિત્ર છે, એ જ મોક્ષનો ઉપાય છે. ૨૦

अर्थ :–आत्माको एकरूप श्रद्धान करना वा एकरूप ही जानना चाहिए, तथा एकमें ही विश्राम लेना चाहिए, निर्मल समलका विकल्प न करना चाहिए। इसीमें सर्व सिद्धि है, दूसरा उपाय नहीं है।

भावार्थ :–आत्माको निर्मल समलके विकल्प रहित एकरूप श्रद्धान करना सम्यग्दर्शन है, एकरूप जानना सम्यक्ज्ञान है और एकरूपमें ही स्थिर होना सम्यक्चारित्र है, यही मोक्षका उपाय है॥२०॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

વીરજીભાઈ બહુ બોલતા આ કળશ.

આ તો અસ્તિ-નાસ્તિ બેય કર્યું. समल विमल न विचारिये, यहै सिद्धि नहि और.. બીજી રીતે આત્માની મુક્તિ અને સિદ્ધિ થાતી નથી. આહાહા! 'एक देखिये जानिये'.. આત્મા તો એકરૂપ વસ્તુ.. વસ્તુ તરીકે એકરૂપ દેખવાથી (એટલે) શ્રદ્ધાન કરના. 'देखिये'નો અર્થ શ્રદ્ધાન કરના. ઔર 'जानिये'.. એકરૂપ જાનિયે. વિકલ્પથી એ એકરૂપ ન જણાય. નિર્વિકલ્પથી એકરૂપ.. એનો અર્થ, આ એક છે એમ નહીં, પણ અનેક ભેદ તરફથી લક્ષ છૂટીને અંતર્મુખ જાય એટલે એ વસ્તુ એક જ દૃષ્ટિમાં રહી. આ એક છે અને હું એને પકડું છું, એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? અરે ભારે! બસ આ એક વસ્તુ થઈ ગઈ. પ્રભુ! તારી પર્યાયમાં, (વસ્તુ) એક છે ને પર્યાય (એમ) બે ભેદ પડી ગયા, એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? આ ભારે માર્ગ વીતરાગનો! વીતરાગનો માર્ગ એ માર્ગ છે, બાકી માર્ગ બધા થોથાં. આહાહા! મોટી મોટી વાતું કરે જાય ... આમ તેમ ફલાણું.. બધી થોથાં છે.

ભગવાન અખંડ... એક એટલે પાછા બધા થઈને એક નહીં આ. એક દેખિયે એટલે બધાને 'એક' દેખો, એમ નહીં. આરે! એમાંય વળી ઊંધું પાછું. 'आत्माको एकरूप श्रद्धान करना'.. પોતે ભગવાન આત્મા અનંત શક્તિ અને એક એક શક્તિનું અનંત સામર્થ્ય, એવો જેમાં ભેદરૂપ ભાવ છે, પણ તેને અભેદ દેખવો. 'एकरूप श्रद्धान करना'.. ભેદ ઉપર લક્ષ

રાખવું નહીં. આ અનંત ગુણ છે એમ પણ નહીં, એમ કહે છે. આત્મા છે અને આ અનંત ગુણ છે—એ ભેદ થયો એ પણ નહીં. એકરૂપ વસ્તુ, વસ્તુ તરીકે... 'एक देखिये जानिये रमि रहिये इक ठौर'—ત્રણેય આવી ગયા. 'रमि रहिये इक ठौर'.. એ ધ્રુવની શ્રદ્ધા, ધ્રુવનું જ્ઞાન અને ધ્રુવમાં રમવું. આ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ને ચારિત્ર. સમજાણું કાંઈ?

ભારે માર્ગ ભાઈ! આવો તો હજી કાને પડ્યો નહીં, સાંભળ્યો ન હોય, હવે એને... આહાહા! પોષા કરો, પડિક્કમણ કરો ને સામાયિક કરો, અપવાસ કરો, આયંબિલ કરો, અઠ્ઠાઈ કરો, લ્યો. હવે આમાં આ વાત ક્યાં આવે એમાં? એય પ્રકાશદાસજી! અણુવ્રત કરો ને મહાવ્રત કરો, એને તો વળી એ હતું ત્યાં. પછી બહુ તો આગળ વધીને તમે મહાવ્રતમાં આવી જાઓ અને અણુવ્રતનું આંદોલન કરવું. જગતના મિથ્યાત્વી. આહાહા! ભગવાન! તારા હિતની વાતમાં વાત છે હોં આ! એના તિરસ્કારની વાત નથી આ. વસ્તુ એવી છે ભાઈ!

અણુવ્રત ને મહાવ્રત ને એ બધા તો વિકલ્પ છે, રાગ છે. એ તો એની વાત નથી. પણ વસ્તુ એક છે એને ત્રણ પ્રકારે જોવી એ ભેદ એ પણ વિકલ્પ છે. આહાહા! પર તરફના લક્ષવાળો ભાવ, આ પાળવું અણુવ્રત ને દયા ને સત્ય બોલવું ને, એ તો બધો રાગ, સ્થૂળ રાગ છે. પણ એક વસ્તુ ધ્રુવ અનંત ગુણનું એકરૂપ એને જોતાં, તે ત્રણ પ્રકાર અને ભેદ એ પણ એક વિકલ્પનું કારણ છે. રાગ ત્યાં થાય છે, કહે છે. આહાહા! ત્યાં દૃષ્ટિમાં સમ્યક્તા આવતી નથી, વિપરીતતા થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ? 'एकरूप श्रद्धान करना, एकरूप जानना चाहिए'. જુઓ, 'देखिये' શબ્દ પડ્યો છે, પણ ત્યાં શ્રદ્ધાના અર્થમાં લેવું. દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર પહેલું આવે છેને એટલે.

'समल विमल न विचारिये'.. લ્યો, વિકલ્પ છે કહે છે. વ્યવહાર છે ને આ નિશ્ચય છે, આ અમેચક છે ને આ મેચક છે, આ અનેક છે ને એક છે—એવા બેયના વિકલ્પ ન રાખવા. આવો માર્ગ છે. જુઓ, ભગવાનની ભક્તિથી, ગુરુભક્તિથી મોક્ષ થાશે, સમકિત થાશે—એની હરામ વાત કરે છે આંહીં. ના પાડે છે. આહાહા! વીતરાગ કહે છે કે 'તું તારી સામે જો. મારી સામું જોવું મૂકીને તારી સામું જો. તું ભગવાન પોતે છો.' આહાહા! કેમ બેસે આવી મોટી વાત? બાપુ! બેસે નહીં, ગયા અનંતા મુક્તિને પામ્યા. હા, એવી વાત છે ને એનો સ્વભાવ જ એવો છે. આહાહા! (શ્રોતા : ....) નથી, નાસ્તિ એટલે બીજો એમાં નથી. એમાં નથી એમ નહીં. જગતમાં જગત નથી એમ નહીં. જગત ચૈતન્યમાં નથી, એમ એનો અર્થ છે. એકોહં બ્રહ્મ..... એક હતો તે બ્રહ્મરૂપે થયો. તદન ખોટી વાત છે. આંહીં તો એક આત્મા એકરૂપ છે, એને ગુણ અને પર્યાયથી જુઓ તો અનેકરૂપ છે. પણ એ અનેકરૂપ છે એ મેલ છે અને વ્યવહાર અને ભેદ અને મેચક છે. આહાહા! એને જોતાં વિકલ્પ ઉઠે છે

અને લાભ માને તો ત્યાં મિથ્યાત્વ થાય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'एकमें ही विश्राम लेना चाहिए... ઠૌર નો અર્થ. 'निर्मल-समलका विकल्प न करना चाहिए'.. મેચક-અમેચક—બેનો લક્ષ, ભેદ ન કરવો જોઈએ. આ અમેચક એકરૂપ છું અને આ ગુણ અને પર્યાય અનેક—એ બેયના વિકલ્પો કરવા જેવા નથી. 'अलं'. સમજાણું કાંઈ? 'अलं' છે ને. 'आत्मनिश्चिन्तयैव अलं'. બસ થાઓ. એવું પદ હો કે હું એકરૂપ છું કે અનેકરૂપ છું—એવા વિકલ્પથી પણ બસ થાઓ. 'તેથી શું?' આવે છેને. 'સમયસાર'માં આવે છે (ગાથા) ૧૪૨. તેથી શું? આત્મા અમેચક છે એટલે શુદ્ધ છે. પર્યાયથી ભેદ છે, અશુદ્ધ છે. તેથી શું? એ બેય વિકલ્પો છે. આહાહા! તેથી તારું શું કાર્ય થાય ત્યાં? વિકલ્પ છે ને વિકલ્પનો કર્તા થઈને વિકલ્પ કરે છે, તો વિકલ્પ એનું કાર્ય અને એ કર્તા, એ અજ્ઞાન છે. આહાહા!

'विकल्पः कर्ता विकल्पः कर्म'.. આવે છેને શ્લોક. કર્તા આવે છે. વિકલ્પ જે ઉઠે છે ગુણ–ગુણીનો ભેદ, વૃત્તિ વ્યવહારની વૃત્તિ... 'विकल्पः' એને કહીએ કે જે એનો કર્તા થાય તે વિકલ્પ અને એ વિકલ્પ તેનું કર્મ છે અજ્ઞાનીનું. સમજાણું કાંઈ? કેમ કે એની દૃષ્ટિ ભેદ ઉપર અને રાગ ઉપર છે. એટલે વિકલ્પ કર્તા અને વિકલ્પ તેનું કાર્ય. જ્ઞાનીને, એ વિકલ્પ અને અવિકલ્પ જે નિર્મલ છું અને મલિન છું—એવો બેય ભેદનો વિકલ્પ છોડીને, એકરૂપ સ્વભાવની શ્રદ્ધા–જ્ઞાનમાં રમે એ મુક્તિનો ઉપાય છે.

'इसीमें सर्वसिद्धि है'.. જુઓ. એમાં સર્વની સર્વસિદ્ધિ—શ્રદ્ધા સિદ્ધ થાય છે, જ્ઞાન સિદ્ધ થાય છે, ચારિત્ર સિદ્ધ થાય છે અને એને લઈને કેવળજ્ઞાન સિદ્ધ થાય છે. આહાહા! ભારે! સમજાણું કાંઈ? વળી એક જણો એમ કહેતો'તો 'આવું ન થાય ત્યાં સુધી કરવું શું?' પણ બધું તો કરે છો, હવે આ કરને, પ્રયત્ન તો કર! આહાહા! .... રાગનું કરવું છે એ એને દૃષ્ટિમાંથી છોડવું ગોઠતું નથી. આહા! એકતાબુદ્ધિ છેને. કરવું.. કરવું.. કરવું.. 'કરવું ત્યાં મરવું..' એમ ભાઈએ લખ્યું છેને. નિહાલભાઈએ લખ્યું છે એક ઠેકાણે, એક બોલમાં. વિકલ્પ કરવો એ ત્યાં મરવું છે. આહાહા! 'કરના સો મરના હૈ, ધરના આત્મામેં વો જીના હૈ.' સમજાણું કાંઈ?

આની ચર્ચા શું થાય? આનો વાદવિવાદ શી રીતે કરવો? કરો ચર્ચા. આંખ .. ચશ્મા વિના દેખાય છે કે? પૂછો. અરે ભગવાન! કોની સાથે વાત કરવી? બાપુ! 'બીજાને સમજાવો છો અને અમને નહીં?' પણ તમે ક્યાં સમજવા આવ્યા છો? તમે તો ખોટું ઠરાવવા આવ્યા છો. ચંદ્રશેખર ત્યાં દિલ્હીમાં આવ્યા'તા. .... એને દમ ચડે છે. એક ભાઈ કહેતા'તા. દવા લેતા ...... કોણ ભાનુભાઈ? ભગુભાઈ એમની સાથે બકુભાઈના દીકરા એને કંઈક.... બધી ચર્ચા ભાઈ કરતા હતા. આહાહા! 'આંખ્યુંને ચશ્માં હોય તો દેખાય.' અરે! આંખ હોય

તો દેખાય એની ના પાડે છે. આંહીં તો એક સમયની પર્યાયને દેખવાની ના પાડે છે. આહાહા! પોપટભાઈ! ચશમેથી દેખવું તો છોડ, આંખ્યુંથી દેખવું એ છોડ, એક સમયની પર્યાયથી દેખાય છે, છોડ, એ છોડ. ભગવાન આખો અભેદ પડ્યો એને પર્યાયથી ત્યાં સ્થાપ એકમાં. એ દેખવું સાચું ને એ શ્રદ્ધા સાચી. આહાહા! કહો, સમજાય છે કાંઈ?

'इसीमें सर्वसिद्धि है'.. લ્યો. 'यहै सिद्धि नहि और'.. ભગવાન આત્મા અંતર્મુખ ચૈતન્યનું ધ્રુવપણું તેમાં અંતર દૃષ્ટિ દેતાં એકપણાનો અનુભવ થાય, એની એમાં સર્વસિદ્ધિ છે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની અને કેવળજ્ઞાનની સિદ્ધિ એનાથી છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, સમજમેં આતા હૈ કિ નહીં? ગુજરાતી સમજતે હો થોડા થોડા? ત્યાં તમારે ચાલતું હશે. સમજતે હો. મંદિર કરાવ્યું છે. .... આપણે ન જાણીએ. ખીમચંદભાઈને પૂછો. એય! આંહીં તો આત્મામાં જવાની વાત છે. પંડિતજી! માળા વાતું તો કરે આવડી મોટી અને પાછા મોટા વરઘોડા.. દિલ્હીમાં. કહો, મલૂકચંદભાઈ! તમારે દાન.. શું કહેવાય એ? એ જગ્યાને શું કહેવાય? (શ્રોતા : ખાડિયા). ખાડિયાનું મંદિર. આ બહારમાં વખાણ કર્યા કૈલાસચંદજીએ.

બહુ, ભાઈ! ઊંચા આટલા ઊંચા.. જોયું છે ....? એવું કાનજીસ્વામીએ કામ કર્યું છે, એવા કોઈએ કર્યા? કોણ કરે? ભગવાન! વિકલ્પ પણ કોણ કરે? એ તો બોલાય, તે વખતે નિમિત્ત કોણ હતું એવું જ્ઞાન કરાવવા માટે એ વાત છે. કરાવે.. કરે એવી સિદ્ધિની માટે એ વાત નથી. પંડિતજી! આહાહા! કહે છે કે 'यहै सिद्धि... दूसरा उपाय नहीं है'.. લ્યો, નાસ્તિ કરી. અભેદ ઉપર આશ્રય કરવાથી મુક્તિ થાય અને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન થાય. એ સિવાય બીજી કોઈ રીત હોય, એમ છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ? 'दूसरा उपाय नहि... नहि और'.. યહી અભેદથી સિદ્ધિ છે. ભેદ અને વિકલ્પથી કંઈ પણ આત્માને લાભ છે નહીં. આહાહા!

ભાવાર્થ : 'आत्माको निर्मल समलके विकल्परहित..' દેખો. અભેદ છું, એક છું, અનેક છું—એ પણ વિકલ્પ નહીં. 'विकल्परहित एकरूप श्रद्धान करना सम्यग्दर्शन है'.. આનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. આહાહા! આ તો કહે, નવ તત્ત્વને જાણો અને નવ તત્ત્વ છે એવા જરી શ્રદ્ધો, તમને સમકિત, જાઓ. પણ નવ તત્ત્વ જેવા છે તેવા જાણે ત્યારે એની દૃષ્ટિ આત્મા ઉપર જાય. સમજાણું કાંઈ? આમ ભેદથી શ્રદ્ધે એ તો અનાદિનો ભાવ છે, એ તો મિથ્યાત્વભાવ છે. નવ તત્ત્વનો અનુભવ જ મિથ્યાત્વભાવ છે, લે. કળશમાં આવે છેને, 'કળશટીકા'માં આવે છે. ભેદ ભાવ છે. ત્યારે, આંહીં કહ્યું છેને 'મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક'માં કે નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા એ સમ્યગ્દર્શન છે? એ તો એકરૂપ આત્માને જાણતાં બીજાં તત્ત્વો એમાં નથી એવું જ્ઞાન થતાં, એને નવનું જ્ઞાન છે એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા! એવી વસ્તુ છે પ્રભુ! શું થાય? વસ્તુ જ એવી છે. સમજાણું કાંઈ?

એકરૂપ ભગવાન આત્મા એનું ભાન, જ્ઞાન થતાં, નાસ્તિથી બીજી પર્યાયો અને અજીવ એમાં નથી એવું જ્ઞાન થાય એને જ્ઞાનપ્રધાન નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા કહેવામાં આવે છે. લ્યો, ભાઈ! આવ્યું વળી આમાં પાછું. જ્ઞાનપ્રધાન છેને. નવમાં છે. વસ્તુમાં ભેદ નથી. પણ સમજવા જરી ભેદ એટલો છે. આહાહા! અસ્તિ-નાસ્તિ બે થઈ ગયુંને ભેગું. સમજાણું કાંઈ? આરે! આવી શ્રદ્ધા.. (શ્રોતા : પછી શ્રદ્ધાપ્રધાન....) એ કહેવાય સમકિત એ તો. આંહીં તો આ નવનું જ્ઞાનપ્રધાન (કથન) સમજવું અને કોઈ વખતે નવને એકરૂપ શ્રદ્ધે તેને શ્રદ્ધા કહેવાય. એકરૂપ આત્મા અખંડ અભેદ છે ને એમાં આ નથી, એમ કરીને શ્રદ્ધા એકની શ્રદ્ધા કરે, એમાં ઓલા ભાગ આવી ગયા. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'आत्माको निर्मल समलके विकल्परहित एकरूप श्रद्धान करना सम्यग्दर्शन है'. જુઓ, આ સમ્યગ્દર્શનની વ્યાખ્યા વીતરાગના માર્ગની. ઓલા શ્વેતાંબરમાં છે... ત્યાં આવે છેને ટોડરમલમાં. अरहंतो महादेवो जावज्जीवं सुसाहणो गुरुणो... નવ તત્ત્વ.. सम्मत्तं मए .... सम्मत्तं ..... એ 'जिणपण्णत्तं' આમાં આવે છે 'મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક'માં. છેને પાંચમો.. પાંચમો અધ્યાય.

अरहंतो महादेवो जावज्जीवं सुसाहणो गुरुणो।
जिणपण्णत्तं तत्तं ए सम्मत्तं मए गहियं॥

તેઓ સમ્યગ્દર્શનનું સ્વરૂપ આવું કહે છે, (પણ) એ વાત એમ નથી. ૧૪૯ પાને છે. સમજાણું કાંઈ? 'अरहंतो महादेवो'.. અરિહંત ભગવાન મોટા મહાદેવ છે. 'जावज्जीवं सुसाहणो'.. ભલા સાધુ 'सुसाहणो' હવે સાધુ કેવા એની ખબર ન મળે. અરિહંતની ખબર ન મળે. 'जिणपण्णत्तं तत्तं'.. જિને કહેલા તત્ત્વની સ્થિતિ શું એની ખબર ન મળે. 'ए सम्मत्त' જાઓ. એમ કહે છે એ લોકો. સમજાય છે? કોણે લખ્યું? પક્ષને છોડીને સમજવું બહુ કઠણ.. જે પક્ષમાં અવતાર થયો હોય, જે પક્ષમાં એના જે સંસ્કાર-ગંધ ગરી ગઈ હોય, એ ગંધ છોડવી બહુ આકરી. સમજાણું કાંઈ? મલૂકચંદભાઈ! શું કીધું એ? (શ્રોતા : જે પક્ષમાં જન્મ થયો હોય....) હં, જન્મ ગંધ ગરી ગઈ હોય નાગનેશની.

આવે છેને દાખલો એમ. ગ્યાસતેલનો સીસો હોય છેને ગ્યાસતેલનો સીસો. એમાં હેઠે હોય છેને એમાં.. (શ્રોતા : ડટ્ટો). ડટ્ટો. અને હેઠે અંદરમાં ચારેકોર પોલાં હોય થોડુંક આમ. એ ગ્યાસતેલ હોય એને સાફ કરવું ભારે કઠણ. તેજાબ નાંખીને પછી લોઢાનો સળિયો નાંખે તો નીકળે વાસ. .... ઓલા આપણે હોયને.... દાખલો છે ત્યાં હોં. સમજાણું કાંઈ? એ લાલચંદજી! આહાહા! ઉથલપાથલ વાત છેને એ બધી. સંપ્રદાયની દૃષ્ટિ છોડવી અને આ દૃષ્ટિ થવી, આહાહા! મહા કામ થયું. એક તો વાત બેસે નહીં એટલે છોડે ક્યાંથી? હજી ઓલી વાત આ... આ ખોટું અને આ સાચું એમ બેસે નહીં, એ વિના છોડે ક્યાંથી?

(શ્રોતા : થોડા .. નથી જાણતા). એ ક્યાં છે? થોડા ... નહીં, એ પણ બરાબર છે, આય ઠીક છે. આ ઊંચી વાત છે, ઓલી વાત પણ બરાબર છે. નહીં? દેવચંદભાઈ! બે વાત બરાબર હશે? આહાહા!

કહે છે, 'निर्मल समलके विकल्परहित एकरूप श्रद्धान करना सम्यग्दर्शन है, एकरूप जानना सम्यग्ज्ञान है'.. દેખો. શાસ્ત્રોનું જાણવું એ નહીં. આત્માને એકરૂપ જાણવો. એકરૂપ અભેદ જ્ઞાન થવું એનું નામ જ્ઞાન કહેવાય. સમજાણું કાંઈ? 'एकरूपमें स्थिर होना'.. એક વસ્તુ ધ્રુવમાં સ્થિર થવું એનું નામ ચારિત્ર છે. એ પંચ મહાવ્રતનાં વિકલ્પ ઉઠે એ કંઈ ચારિત્ર નથી, એ તો વિભાવ છે, વિકાર છે, રાગ છે, દુઃખ છે, દોષ છે, ઝેર છે. આરે, આરે, આ ભારે વાત આકરી! સમજાણું કાંઈ? 'एकरूपमें ही स्थिर होना सम्यक्चारित्र है, यही मोक्षका उपाय है'.. બે ગાથા થઈ. હવે ૨૦મો, કળશ ૨૦મો. કળશ થયાને બે.

कथमपि समुपात्तत्रित्वमप्येकतायाः
अपतितमिदमात्मज्योतिरुद्गच्छदच्छम्
सततमनुभवामोऽनन्तचैतन्यचिह्नं
न खलु न खलु यस्मादन्यथा साध्यसिद्धिः ।।२०।।

આહા! શુદ્ધ અનુભવની પ્રશંસા. આ અનુભવ તે મોક્ષનો માર્ગ છે. શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા એનો અનુભવ તે જ મોક્ષમાર્ગ છે. બાકી કોઈ મોક્ષમાર્ગ છે નહીં.

जाकै पद सोहत सुलच्छन अनंत ग्यान.. અનંતનો અર્થ અનંત આમ (કાળ પ્રમાણે) છે એમ નહીં. પણ જ્ઞાન એટલું બધું છે. અનંત એટલે જેનો અંત નહીં એવી એકતા એમ. સમજાણું કાંઈ? આ અનંત જ્ઞાન છે, અનંત છે, એ પણ ભેદ પડી જાય છે. પણ અનંત એટલે એવી ચીજ છે કે જેમાં જ્ઞાનના સ્વભાવની મર્યાદા—હદ નથી, એવું એકરૂપ જ્ઞાન. (શ્રોતા : અમર્યાદિત અસ્ખલિત....) હા, એવું વસ્તુસ્વરૂપ છે ને. સ્વભાવની શું વાત કરવી!

શુદ્ધ અનુભવની પ્રશંસા (સવૈયા એકત્રીસા)

जाकै पद सोहत सुलच्छन अनंत ग्यान
विमल विकासवंत ज्योति लहलही है।
यद्यपि त्रिविधरूप विवहारमैं तथापि
एकता न तजै यौं नियत अंग कही है।।
सो है जीव कैसीहूं जुगतिकै सदीव ताके,
ध्यान करिबेकौं मेरी मनसा उनही है।

जाते अविचल रिद्धि होत और भांति सिद्धि,
नाहीं नाहीं यामैं धोखो नाहीं सही है।।२१।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : જુગતિ=યુક્તિ, મનસા=અભિલાષા. ઉનહી હૈ=તૈયાર થઈ છે. અવિચલ રિદ્ધિ=મોક્ષ. ધોખો=સંદેહ.

અર્થ :–આત્મા અનંત જ્ઞાનરૂપ લક્ષણથી લક્ષિત છે, તેના જ્ઞાનની નિર્મળ પ્રકાશવાળી જ્યોતિ જગી રહી છે. જો કે તે વ્યવહારનયથી ત્રણરૂપે છે તોપણ નિશ્ચયનયથી એક જ રૂપ છે, તેનું કોઈ પણ યુક્તિથી સદા ધ્યાન કરવાને મારું ચિત્ત ઉત્સાહી બન્યું છે, એનાથી જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે અને કોઈ બીજો ઉપાય કાર્ય સિદ્ધ થવાનો નથી! નથી!! નથી!!! એમાં શંકા કોઈ શંકા નથી, બિલકુલ સત્ય છે.

अर्थ :–आत्मा अनंत ज्ञानरूप लक्षणसे लक्षित है, उसके ज्ञानगुणकी निर्मल प्रकाशवान ज्योति जग रही है, यद्यपि यह व्यवहारनयसे तीनरूप हैं तो भी निश्चयनयसे एक ही रूप है, उसका किसी भी युक्तिसे सदा ध्यान करनेको मेरा चित्त उत्साहित हुआ है, इसीसे मोक्षप्राप्त होती है और कोई दूसरा तरीका कार्य सिद्ध होनेका नहीं है! नहीं है!! नहीं है!!! इसमें कोई सन्देह नहीं है बिलकुल सच है।।२१।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

ઓલામાં 'यद्यपि' અને 'तदपि' કહ્યું'તું. 'उनहि है' (એટલે) તત્પર લીધું. તત્પર થઈ છે. છેને અંદર છે.

ત્રણ વાર નકાર કર્યો. એ દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર. આહાહા! जाते अविचल रिद्धि होत और भांति सिद्धि, नाहीं नाहीं यामैं धोखो नाहीं सही है. 'जाकै पद सहित सुलच्छन अनंत ग्यान... आत्मा अनंत ज्ञानरूप लक्षणसे लक्षित है..' એટલે? જુઓ, અહીં જ્ઞાનથી વાત લીધી. જ્ઞાન સ્વભાવ.. સ્વભાવ.. અનંત એટલે જેની શક્તિનો અંત–મર્યાદા–માપ નથી એવું જ્ઞાન. આહાહા! (શ્રોતા : લક્ષણ લેવું ત્યારે જ્ઞાન જ લેવાયને). સમજાણું? લક્ષણસે લક્ષિત કીધું છે ને! 'जाकै पद सोहत सुलच्छन अनंत ग्यान'.. લક્ષણ લીધું છે ને. 'सुलच्छन'. આહાહા! 'जाके पद सोहत'.. જેનું પદ શોભે છે 'सुलच्छन अनंत ग्यान'.. જ્ઞાનસ્વભાવથી જેનું પદ શોભે છે એવી વસ્તુ. સ્વભાવ અને સ્વભાવવાન એવા ભેદ પણ જ્યાં નથી. સમજાણું કાંઈ?

'जाकै पद सोहत सुलच्छन अनंत ग्यान, विमल विकासवंत ज्योति लहलही है'... ज्ञानकी निर्मल ज्योति जग रही है'.. એ ચૈતન્યસૂર્ય ઝગમગ ઝગમગ થઈ રહ્યો છે.

સમજાણું કાંઈ? અંદર ભગવાન ચૈતન્યની જ્યોતથી ઝગમગી રહ્યો છે. 'लहलही' રહ્યો છે એમ કીધુંને! 'लहलही'.. 'लहलही' એનો અર્થ ઝગમગી રહ્યો છે એમ. એકલો ચૈતન્યપ્રકાશ.. ચૈતન્યપ્રકાશ આત્મા, એ પણ ભેદથી કથન છે. આંહીં તો ચૈતન્યપ્રકાશ એવી નિર્મળ પ્રકાશમાન જ્યોતિ ઝગ રહી હૈ. 'यद्यपि त्रिविधरूप विवहारमैं तथापि'.. જોકે વ્યવહારથી ત્રણપણું ગણવામાં આવે છે—દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર. નીચે અર્થ કર્યો છે. વ્યવહારનયસે તીનરૂપ હૈ. અરે! દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્રના ભેદ પણ જ્યાં પાલવતા નથી, આહાહા! એને રાગ અને નિમિત્ત પાલવે અને હોય તો જ્ઞાન થાય (એમ બને નહીં). એનામાં ગુણ હોય છે, એમ પર્યાય હોય છે, છતાં એ ભેદ પણ જેને ખટકે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'यद्यपि त्रिविधरूप विवहारमैं तथापि, एकता न तजै यौं नियत अंग कही है'.. છતાં વસ્તુ તો એકરૂપ છે. એ કોઈ દિ' છૂટી નથી, ત્રણરૂપે થઈ નથી એમ કહે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? આ શેનો અધિકાર છે? જીવદ્વાર છે આ. જીવ આખો કોને કહેવો એની વાત છે આ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? જીવ કોને કહેવો? કે એકરૂપ છે એને જીવ કહેવો. ભેદરૂપને જીવ ન કહેવો એમ કહે છે. આહાહા! (શ્રોતા : હવે જામી બરાબર). આહાહા! જામી છે, ભાઈ કહે છે. આહાહા! આંહીં તો જીવદ્વાર, પાછો અધિકાર એ ચાલે છે ને. જીવદ્વાર છે. જીવદ્વાર, અજીવદ્વાર એમ બધા બોલ લીધા છે ને. તો જીવદ્વાર એટલે જીવના સ્વરૂપનું કથન. તો જીવ કોને કહેવો? આહાહા!

કહે છે, 'एकता न तजै'.. એકરૂપ ન તજે એને જીવ કહેવામાં આવે છે. આહાહા! કહો, વજુભાઈ! જેની નજરું એકતા ઉપર પડી.. એ એકતા અને નજર—બેનો પણ જ્યાં ભેદ નથી. એ એકતા ભેદરૂપમાં આવતી નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? એ એકરૂપ પ્રભુ આત્મા એ વ્યવહારમાં આવતો નથી. એણે તો એકરૂપ કોઈ દિ' છોડ્યું નથી. વ્યવહારરૂપે થયો નથી, ભેદરૂપે થયો નથી, અનેકરૂપે થયો નથી એમ કહે છે. રાગરૂપે તો થયો નથી, આહાહા! સંયોગરૂપે તો થયો નથી. હવે અહીં એવી વાતો બધી.... પુદ્‌ગલના સહારાથી આત્માનું કામ બધું ચાલે. અરે ભગવાન! અમરચંદજી લખે છેને પણ.... ભાઈ! એ બહારની વિદ્વતા નહીં તારે જીવને. દુનિયા એમ કહે કે આહાહા.. બહુ આવડે છે, બહુ આવડે છે. એ તારું રૂપ નથી ભાઈ! એણે એકરૂપ છોડ્યું નથી, એ પુદ્‌ગલનો સહારો લે ને બોલે, વિકલ્પનો સહારો લે ને કામ થાય, વિકલ્પના સહારાથી જાણવું થાય—એવું એમાં કોઈ દિ' થયું નથી. સમજાણું કાંઈ?

'એકદેશ'થી ચાલ્યું આવે છે ઓલામાંથી. શુદ્ધ નિરંજન એકદેશ ને આંહીં પાછું એક લીધું, છેલ્લું एकता न तजै. સમજાય છે કે નહીં દોશી? તમારા ચિરંજીવ. દોશી કુટુંબ. કહો,

સમજાણું કાંઈ? આહાહા! ભારે વાત ભાઈ! એ લાલચંદજી! સમજાય છે કે નહીં આ? હવે બધી બહારથી ને ભક્તિથી કેટલું થાય? (શ્રોતા : કશું ન થાય). ન થાય! (શ્રોતા : થાય.. થાય. લાભ થાય.) થાય તો ખરું. .... હોય પણ એનાથી વૃદ્ધિ થાય. આહા! જે એક છોડીને બે થયો નથી, કહે છે આંહીં તો. આહાહા! ગુણી ને ગુણ એવા ભેદરૂપે થયો નથી કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

'एकता न तजै यौं नियत अंग कही है'.. નિશ્ચયના અંગ એટલે નિશ્ચયના સ્વરૂપમાં તો એકપણું છોડ્યું નથી, એમ નિશ્ચયનય કહે છે. સાચો નય એમ કહે છે. સાચું જ્ઞાન એમ કહે છે. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? 'निश्चयनयसे एक ही रूप है.. तीनरूप है तो भी निश्चयनयसे एक ही रूप है'.. એમ સાધારણ વાત કરી. નિમિત્તથી હું કહીશ. 'सो है जीव कैसीहू जुगतिकै सदीव ताके.. ઓહો! उसका किसी भी युक्तिसे सदा ध्यान करनेको मेरा चित्त उत्साहित हुआ है'.. યુક્તિ એટલે અંતર્મુખ થવાને માટે મારો પ્રયત્ન જાગૃત છે. સમજાણું કાંઈ?

'सो है जीव'... આંહીં सो है जीव.... नियत अंग सो है जीव, એમ. 'एकता न तजै यौं नियत अंग कही है, सो है जीव'.. અહીં જીવ એટલે આનું નામ જીવ. આનું નામ સાચો જીવ. હવે જીવમાં પણ સાચો ને ખોટો—બે (જીવ)? હા, ભેદ ને પર્યાય એ ખોટો આત્મા છે જીવ. આરે! સમજાણું કાંઈ? 'सो है जीव कैसी हू जुगतिकै सदीव ताके'.. પણ આ હવે નિરંતર આત્મા તરફનું વલણ મારું તૈયાર થઈ ગયું છે. આહાહા! 'कैसी जुगतिकै' એટલે અંતર્મુખ વળવાની યુક્તિસે, એમ. 'सदीव'.. નિરંતર ધર્મીની એકરૂપ દ્રવ્ય ઉપર જ દૃષ્ટિ હોય છે. સમજાણું કાંઈ? 'किसी भी युक्तिसे सदा ध्यान करनेको मेरा चित्त उत्साहित हुआ है... 'जुगतिकै सदीव ताके'.. એમ. સદા.

વસ્તુ ભગવાન આત્મા એકરૂપ છે એના તરફનું ધ્યાન અને એકાગ્રતા, એ જ વસ્તુની પ્રતીત અને એ જ વસ્તુનો પ્રયત્ન છે. નિરંતર.. એમાં કોઈ પ્રમાણમાં ભેદ મુખ્ય થઈ જાય એમ છે નહીં. આહાહા! કોઈક ક્ષણમાં વ્યવહાર મુખ્ય થઈ જાય એમ નથી. નિશ્ચય સદા—સદૈવ—નિરંતર તેનું ધ્યાન કરવા એટલે ધ્યેય બનાવીને સ્થિર થવાનો મારો ઉત્સાહ છે. મારો એ ઉત્સાહ છે. જુઓ, આ કરવાનું, ભાઈ!

'ध्यान करिबेकौं मेरी मनसा उनही है'.. તત્પર થઈ છે એમ. એનો ઉત્સાહ છે ને! તત્પર થયો છે, ઉત્સાહ થયો છે. 'उनही है'.. એના તરફ ઢળવું. વસ્તુ ધ્રુવ છે, એકરૂપ છે એ જીવ, એના ઉપર મારો ઉત્સાહ છે. ભેદ અને વ્યવહાર ઉપર મારો ઉત્સાહ નથી. આહાહા! માણેકચંદજી! દેખો, યે જીવકા સ્વભાવ. આહાહા! અજાણ્યા માણસને તો ગ્રીક

લેટીન જેવું લાગે. આવો ધર્મ વીતરાગનો હશે? આ જૈનધર્મ હશે? આહા! બાપુ! જૈનધર્મ જ આ છે. એ સિવાયના બીજી રીતે કોઈ જૈનધર્મ છે નહીં. 'જૈન એટલે જીતવું.' નાસ્તિથી કથન છે. ભેદ અને વ્યવહારને જીતવો. એનો અર્થ કે અભેદની દૃષ્ટિ કરવી એનું નામ જૈન. કારણ કે અભેદ, જીવ જ અભેદસ્વરૂપ છે. એણે અભેદપણું કોઈ દિ' છોડ્યું નથી. એમ કીધું ને. આહાહા!

'जाते अविचल रिद्धि होत'.. જેથી એવા અપૂર્વ ઉત્સાહી એકરૂપ સ્વભાવ તરફ ઝુકવાથી 'अविचल रिद्धि होत'.. ત્યારે એને મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય. 'अविचल रिद्धि' એટલે મોક્ષ. 'और भांति सिद्धि'.. 'और दूसरा तरीका कार्य सिद्ध होनेका नहीं है'. લો. 'अविचल रिद्धि होत'.. આહાહા! એ મોક્ષની પદવી—મોક્ષની પૂર્ણ દશા આ સ્વની એકતાના ઉત્સાહિતથી થાય છે. સ્વની એકતાના ઉત્સાહિતથી અવિચલ રિદ્ધિ મુક્તિની પર્યાય પ્રાપ્ત થાય છે.

'और भांति सिद्धि नाहीं नाहीं'.. આહાહા! કોઈ રીતે વ્યવહાર અને ભેદને લક્ષે મુક્તિ થાય (નહીં). અરે! ભેદ અને વ્યવહારને લક્ષે સમકિત પણ (ન થાય, જ્યારે આ તો) મુક્ત દશા છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ભેદ અને વ્યવહારને લક્ષે સમકિત થાય, એમ નહીં, નહીં ને નહીં, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? 'नाहीं नाहीं यामैं धोखो नाहीं सही है' હોં. એ, નથી શ્રદ્ધા, નથી જ્ઞાન, નથી ચારિત્ર. એક નિશ્ચય સિવાયના આશ્રય વિના બીજું ન જ હોય. 'इसमें कोई संदेह नहीं है' (એ) 'धोखो'નો અર્થ કર્યો. ન્યાંય કર્યો અર્થ. શબ્દ આવે છે. 'धोखो' એટલે સંદેહ. 'कोई संदेह नहीं है, बिलकुल सच है'.. આહાહા! આમાં સંદેહનું સ્થાન નથી. વિશેષ કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૨૫, મહા વદ ૧૪, બુધવાર તા. ૨૪-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર ગાથા ૨૨, ૨૩ પર પ્રવચન

૨૧મો કળશ. (નાટક) સમયસાર, જીવદ્વાર

कथमपि हि लभन्ते भेदविज्ञान मूला-
मचलितमनुभूतिं ये स्वतो वान्यतो वा।
प्रतिफलननिमग्नाऽनन्तभावस्वभावै-
र्मुकुरवदविकारा संततं स्युस्त एव॥२१॥

એ શ્લોક છે, એનું પદ છે. 'ज्ञाताकी अवस्था'. ધર્મી જીવની દશા, ધર્મી હોય એની દશા કેવી હોય, એનું વર્ણન છે.

જ્ઞાતાની અવસ્થા (સવૈયા એકત્રીસા)

कै अपनौं पद आप संभारत,
कै गुरुके मुखकी सुनि बानी।
भेदविज्ञान जग्यौ जिन्हिकै,
प्रगटी सुविवेक-कला-रसधानी॥
भाव अनंत भए प्रतिबिंबित,
जीवन मोख दसा ठहरानी।
ते नर दर्पन ज्यौं अविकार,
रहैं थिररूप सदा सुखदानी॥२२॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :—રસધાની=શક્તિ. જીવન મોખ દશા=જાણે અહીં જ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા.

અર્થ :—પોતાની જાતે પોતાનું સ્વરૂપ સાંભળવાથી અથવા શ્રીગુરુના મુખારવિંદ દ્વારા ઉપદેશ સાંભળવાથી જેમને ભેદજ્ઞાન જાગ્રત થયું છે અર્થાત્ સ્વપર વિવેકની જ્ઞાનશક્તિ પ્રગટ થઈ છે, તે મહાત્માઓને જીવનમુક્ત અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. તેમના નિર્મળ દર્પણ જેવા સ્વચ્છ આત્મામાં અનંત ભાવ ઝળકે છે પરંતુ તેનાથી કાંઈ વિકાર થતો નથી. તેઓ સદા આનંદમાં મસ્ત રહે છે. ૨૨.

अर्थ :–अपने आप अपना स्वरूप सम्हालनेसे अथवा श्रीगुरुके मुखारविंद द्वारा उपदेश सुननेसे जिनको भेदज्ञान जाग्रत हुआ है अर्थात् स्वपर विवेककी ज्ञानशक्ति प्रगट हुई है, उन महात्माओंको जीवनमुक्त अवस्था प्राप्त हो जाती है। उनके निर्मल दर्पणवत् स्वच्छ आत्मामें अनंत भाव झलकते हैं परंतु उनसे कुछ विकार नहीं होता। वे सदा आनंदमें मस्त रहते हैं॥२२॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

એનો અર્થ. 'कै अपनौं पद आप संभारत,' કોઈ જીવ... પોતાનો આનંદસ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવ ત્રિલોકનાથ એણે આત્માને જોયો, એ દરેક આત્મા આનંદસ્વરૂપ છે. એમાં જ્ઞાનાનંદ–એનો સ્વભાવ જ્ઞાન છે અને અતીન્દ્રિય આનંદ છે. 'कै अपनौं पद आप संभारत'.. અનાદિથી, પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પો, રાગ, શરીરાદિ—જે પરચીજ છે એને પોતાનું માનીને સ્વરૂપનું એને વિસ્મરણ છે અનાદિથી. ભગવાન આત્મા.. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ જોયો. એને ભૂલીને અનાદિથી આત્માના સ્વભાવમાં નથી એવા શુભ ને અશુભ પુણ્ય ને પાપના ભાવ અને એના ફળરૂપે આ ધૂળ આદિ સંયોગો, ચાર ગતિ (એને) એ મારી માને છે ને હું એનો છું—એ ભ્રમ, અજ્ઞાન અને પાખંડ અને અધર્મ છે. પોતાની જાત અંદર શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ છે, એવું પરમેશ્વરે કહ્યું છે ને એવો એ છે.

'कै अपनौं पद'.. પોતાનું પદ જે છે શુદ્ધ ચૈતન્ય જ્ઞાનાનંદ... આ ધર્મી થાય ત્યારની વાત છે. અધર્મ તો અનાદિનો કરી રહ્યો છે. પોતાના નિજપદને—નિજ સ્વભાવની શાંતિનો સાગર ભગવાન આત્મા એને—ભૂલીને આ શરીર, લક્ષ્મી, આબરૂ, કીર્તિ મારા અને અંદરમાં થતો પુણ્ય ને પાપનો વિકલ્પનો ભાવ–વિભાવ એ મારા માનીને અજ્ઞાનપણે દુઃખી છે પ્રાણી. સમજાય છે કાંઈ? આગળ લેશે એ સુખદાની. છેલ્લો છે ને? સુખદાની. આ દુખદાની છે અનાદિનો. આહાહા! ખબર નથી એને હું કોણ છું? ક્યાં છું? કેનો છું? પોપટભાઈ! આ તમારા પૈસાવાળાને બધા સુખી કહે છે. (શ્રોતા : હવે આ પૈસાવાળા નથી એમ દાંડી પીટીને કહે છે). .... ધૂળમાંય નથી.

અજ્ઞાની, સ્વરૂપની હિંસા કરીને–પોતાની હિંસા કરીને પરમાં સુખ છે એમ માને છે. આહાહા! એમ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકર કહે છે. એ આત્માની હિંસા છે. ભગવાન! તારું સ્વરૂપ તો આનંદ છેને. આનંદ ને જ્ઞાન... આ વળી એક ટુકડો છેને! શું કહેવાય? જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી. જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી છું. આ હુકમચંદનું છે. છેને જયપુરનું આ તમારે. 'मैं જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી હૂં'. એમાંથી જરી વિચાર તરી આવ્યો. એ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી હૂં—એવું ભાન થાય ત્યારે જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી હૂં (છે). આમ ઓઘે ઓઘે જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી માને એ વસ્તુ છે નહીં. સમજાય છે કાંઈ?

ભગવાન આત્મા.. જેવો સિદ્ધ ભગવાનનો આત્મા છે એવો જ આ આત્મા છે, વસ્તુ તરીકે. મૈં જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી હૂં. મારો સ્વભાવ જાણવું ને આનંદ એ મારો સ્વભાવ. પણ એ સ્વભાવ ક્યારે માને? કે એ પુણ્ય-પાપના ભાવની રુચિ છોડી અને જ્ઞાનાનંદના સ્વભાવની દૃષ્ટિ કરી અને જ્ઞાન ને આનંદની વ્યક્ત અંશે દશા બહાર આવે, એ દ્વારા હું જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી છું એમ ભાન થાય. આહાહા! એને સમ્યક્ દૃષ્ટિ—જૈનનો પહેલો એકડો કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, હેમચંદજી! તમારા બધાને ખૂબ પૈસાવાળાઓને સુખી કહે છે, લ્યો. દસ દસ લાખના મકાનો ઘરે. વીસ-વીસ લાખના મકાનો મોટા મોટા વેપાર, પાંચ-પાંચ, દસ-દસ લાખની પેદાશું. (શ્રોતા : દસ લાખના મકાન ને ઘરના મકાન જુદા?) પણ એ મકાનનો નહીં. મોટું મકાન કરાવ્યું છે દિલ્હીમાં, નહીં ? ત્યાં પગલા કર્યા હતા.

ચાલીસ લાખનું મકાન છેને ત્યાં ગોવામાં. એક મકાન ૪૦ લાખનું. (શ્રોતા : મકાન મકાનમાં છે.) પણ મકાન જડનું છે કે તારું છે? તારું હોય તો જુદું કેમ રહે? અને જુદી ચીજ એ તારી (હોય નહીં.) ભારે ભ્રમ જગતને અનાદિથી. કાંઈ ચાલીસ લાખનું મકાન હોય... એ મલુકચંદભાઈ! આમ હિંડોળે હિંચકતો હોય અને આ શું કહેવાય બધું બહારનું? જઈ આવ્યા એમના દીકરા પાસે. જઈ આવ્યા કે નહીં? એમના—મલુકચંદભાઈના દીકરા પાસે પાંચ કરોડ રૂપિયા છે. બે કરોડવાળો ત્યાં સ્વિત્ઝર્લેન્ડ રહે છે ને ત્રણ કરોડવાળો મુંબઈ રહે છે. ડોસો આંહીં રોટલા ઘરના કરીને ખાય. (શ્રોતા : ડોસો ઘરના જ રોટલા ખાયને, કાંઈ બહારના ખાય?) છોકરા સેવા કરવા માટે નથી. ઓલો ન્યાં રળે ને ઓલો ન્યાં રળે.

અરે ભગવાન! તારામાં સુખ ને જ્ઞાન ભર્યું છે, એ સુખ તારું કાંઈ બહારથી આવતું નથી. પણ અનાદિથી મિથ્યાત્વ—ઊંધી શ્રદ્ધાથી આત્મામાં જ્ઞાન ને આનંદ ન માનતાં, પરથી મને સુખ થાય એવી માન્યતા ભ્રમ, મિથ્યાત્વ છે અને આત્માના સ્વરૂપની ઘાતક છે. નવનીતભાઈ! આહાહા! સમજાણું કાંઈ? એવા તો અબજોપતિ તો ઘણાય છે અત્યારે તો. અબજોપતિ. અરે! ધૂળ હો કરોડ (કે) એક અબજ, એમાં એના ક્યાં હતા બાપના? એ તો જડના છે. આંહીં કહે છે, પહેલું અનાદિનું એ પદને—નિજપદને ભૂલીને, એ બહારના પદ મારા એમ માન્યતા હતી, એ અધર્મ દશા હતી. આહાહા!

નિજ, 'कै अपनौं पद आप संभारत'. 'અરે! હું તો જ્ઞાન ને આનંદ જ છું. મારા સ્વભાવ—સત્તામાં જ્ઞાન ને આનંદ જ ભર્યું છે.' એમ જે કોઈ ધર્મી જીવ, અનંતકાળનું વિસ્મરણ સ્વરૂપનું હતું, એને અંતરમાં દૃષ્ટિ લઈને સ્મરણ કરે છે. એને અહીંયાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ, ધર્મી સુખને પંથે પડ્યો એમ કહેવામાં આવે છે. બરાબર હૈ? આ બધા દુઃખને પંથે રખડે છે માળા. (શ્રોતા : સુખ માને છેને). માને તો છોકરો લાકડીના ઘોડાને ઘોડો માને, કહે તો એ હાલવામાં કામ આવે? લાકડીના ઘોડાને ઘોડો નથી માનતો? લકડી રખતે

હે ન? લાવો ઘોડો. જરીક પગ તૂટે કે વીંછી કરડ્યો હોય તો ઘોડો બેસવામાં, હાલવામાં કામ આવે? આહાહા! અરે! અજ્ઞાનીની મૂર્ખતા એના જેવી છે.

અહીં પરમાત્મા વીતરાગદેવ એમ કહે છે કે ભાઈ! જે કોઈ જીવ પોતાનું નિજપદ, (કે જે) પુણ્ય ને પાપના ભાવથી રહિત, શરીરથી રહિત, ધૂળથી તો રહિત છે. ધૂળ એટલે લક્ષ્મી, એનાથી તો રહિત તારી ચીજ છે, પણ પુણ્ય ને પાપના રાગથી (રહિત) પ્રભુ! તારી ચીજ છે. કોઈ દિ' તારી નિધિને, તારા નિધાનને કોઈ દિ' તેં સંભાર્યુ નહીં. તારું નથી એને સંભારવા રોકાઈ ગયો, પણ તારા નિધાનને સંભાર્યા નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

कै अपनौं पद आप संभारत, कै गुरुके मुखकी सुनि बानी.. પહેલા નિસર્ગજ સમકિત કહ્યું. આ અધિગમજ. એટલે? ગુરુએ એને કહેલું... જુઓ, 'गुरुके मुखकी सुनि बानी'.. ગુરુની વાણી કેવી હોય? કે રાગ ને વિકલ્પથી ભિન્ન બતાવે તે ગુરુની વાણી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ સિદ્ધસ્વરૂપી, જે સિદ્ધ ભગવાન 'ણમો લોએ સવ્વ સિદ્ધાણં' થયા એ બધા અંતર સ્વરૂપમાંથી થયા છે. એ કાંઈ બહારની કોઈ ક્રિયાથી થયા નથી. આહાહા! કહે છે, 'गुरुके मुखकी सुनि बानी'.. પણ અહીં તો, વાણી સાંભળી એમાં શું હતું એ વળી જરી કહેવું છે.

भेदविज्ञान जग्यौ जिन्हिकै घट.. ગુરુએ એને એમ કહ્યું'તું. સંત સાચા હોં! આત્મજ્ઞાની ધર્માત્મા. જૈન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ કહે છે, એવા ધર્મી સંત ધર્માત્મા એને એમ કહે છે, ભાઈ! ભેદવિજ્ઞાન. પ્રભુ! તારામાં આનંદ ને જ્ઞાન છે. રાગનો વિકલ્પ જે ઊઠે છે દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાનો એ રાગ છે અને હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વિષયભોગ વાસના એ પાપ છે. બેયથી તું જુદો કર, એમ ગુરુની વાણી હતી. નેમચંદભાઈ! અરે! કાને વાત પડે નહીં સાચી અને જિંદગીયું હાલી જાય ઝંઝાળમાં. આહાહા!

એના જીવતર ઈયળું ને ગલુડિયા ને કાગડા જેવા અવતાર છે. સમજાણું કાંઈ? જેણે આત્મા ક્યા–શું ચીજ પરમેશ્વર કહે છે અને એ આ આત્માની કેમ પ્રાપ્તિ થાય—એ જેણે સાંભળ્યા નથી, એ રીતની રીત–પદ્ધતિ સાંભળી નથી, સમજાય છે કાંઈ? તો એને સમજણમાં તો ક્યાંથી આવે? અરે! એવા અવતાર અનંત વાર તો કર્યા ને મર્યો. એ કાંઈ અવતાર મનુષ્યના સાચા કહેવાય નહીં. આહાહા! 'भेदविज्ञान जग्यौ जिन्हिकै'.. શરીર, વાણી, મન તો જડ થઈને રહ્યા છે. આ તો માટી થઈને રહ્યા છે. આત્માના થઈને રહ્યા છે આ? આત્મા તો અરૂપી છે. જો આત્માના થઈને રહે તો આ અરૂપી થઈ જાય. આત્મા એનો થઈને રહે તો આત્મા જડ થઈ જાય. આહાહા! બરાબર હૈ?

શરીર, શરીરપણે રહ્યું છે, અજીવપણે આ તો રહ્યું છે. લક્ષ્મી પણ અજીવપણે

અજીવની થઈને રહી છે. જીવની થઈને જીવપણે રહી નથી. એવું જેને અંતરમાં, અજીવ લક્ષ્મી, અજીવ શરીર અને અજીવ કર્મ ને પુણ્ય ને પાપ એ અચેતન વિકાર રાગ—એનાથી જેને ભેદ અંતર પડે છે, જુદાઈ થાય છે, એને ભેદજ્ઞાની, ધર્મી અને સમકિતી ધર્મની પહેલી શરૂઆતવાળો કહેવામાં આવે છે. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ? કેમ? ભેદવિજ્ઞાન એટલે બે જેમ (જુદા) હતા તેમ જુદા જાણ્યા.

ચૈતન્ય ભગવાન આત્મા એનું આનંદ ને શાંતિનું સ્વરૂપ છે અને રાગાદિ એ વિકાર ને દુઃખરૂપ છે. એમ બે હતા એને બે રીતે ભેદજ્ઞાન કરીને જાણ્યાં. ભેદ કહ્યો છેને ભાઈ આમાં? ઓલો દુઃખરૂપ હતો, આ આનંદરૂપ છે. એ અજ્ઞાન હતું, આ જ્ઞાન છે. એ અચેતન હતું, આ ચેતન છે. એ અણાત્મા હતો, આ આત્મા છે. ભારે વાતું ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? એમ પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ ત્રિલોકનાથ ધર્મસભામાં ઈન્દ્રોની સમક્ષમાં ફરમાવતા હતા. મોટા અર્ધ દેવલોકના સ્વામી શક્રેન્દ્ર બત્રીસ લાખ વિમાન. સુધર્મ દેવલોક છે, જેના એક એક વિમાનમાં અસંખ્ય દેવ. અને ઈશાનદેવ. એવા (દેવોની) સમીપમાં તીર્થંકરની વાણીમાં આ આવ્યું છે. અરે! સમજાય છે કાંઈ? આ ગુરુની વાણી કહો કે તીર્થંકરની વાણી કહો. એ વાણીમાં ભેદજ્ઞાન આવ્યું છે એમ કહેવું છે. ત્યારે એને ભેદજ્ઞાન કહ્યું. સમજાય છે કાંઈ?

આવો કઈ જાતનો (ધર્મ)! આવો ધર્મ હશે કોણ કહે છે? ભાઈ! ભગવાનનો આ ધર્મ બાપુ! તને ખબર નથી. ભાઈ! તને એ રીતની ખબર નથી. સમજાય છે કાંઈ? કહે છે, કાં પોતાની મેળે સંભારે, કાં ગુરુથી. એનો અર્થ કે ગુરુથી સાંભળ્યું છે અને ન સાંભળ્યું હોય તો પોતાના સ્વભાવથી પ્રગટ્યું છે, પણ પ્રગટ્યું ભેદવિજ્ઞાન. ભેદવિજ્ઞાન એટલે બેનું બેપણે જ્ઞાન. આત્મા આનંદમૂર્તિ છે એમ એનું જ્ઞાન ને રાગનો વિકલ્પ, શરીરાદિ બધા દુઃખરૂપ ને અચેતન, પર છે એમ જ્ઞાન. પર અને સ્વનું જેવું સ્વરૂપ છે, તેવું તેને પરથી ભિન્ન પડીને પોતાનું જ્ઞાન થતાં પરનું પણ જ્ઞાન થયું કે રાગાદિ અચેતન મારી ચીજ નહીં. કહો, પંડિતજી! ભારે વાત ભાઈ! આવો માર્ગ.

'भेदविज्ञान जग्यौ जिन्हिकै'.. જેના હૃદયમાં—જેના અંતરમાં રાગનો વિકલ્પ છે, પુણ્યનો અને પુણ્યનું બંધન જે છે અને એના ફળ તરીકે આ ધૂળ આદિ મળે છે—એ બધાથી આત્મા જુદો ત્રણે કાળે જુદો રહ્યો છે. એવું જેને 'भेदविज्ञान जग्यौ'.. એટલે શું કહ્યું? કે અનાદિથી ભેદવિજ્ઞાન નહોતું, અભેદજ્ઞાન હતું. રાગ ને પુણ્ય ને વિકલ્પ મારા એમ એકપણાનું જ્ઞાન હતું, અજ્ઞાન હતું એ. આહાહા! 'भेदविज्ञान जग्यौ'.. આ રાગના વિકલ્પથી ને શરીરથી ભિન્ન મારું સ્વરૂપ છે એવું જેને ભાન થયું તેને ભેદવિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. અનાદિથી નહોતું એવું ઉત્પન્ન થયું. 'जिन्हिकै जग्यौ'.. જેને અંતરમાં નિર્મળ ચૈતન્યજ્યોત

ઝળહળ જ્યોતિ ભગવાન આત્મા, પ્રકાશ ચૈતન્યના પ્રકાશના નૂરનું પૂર પ્રભુ આત્મા છે. આહાહા! કેમ બેસે? નવનીતભાઈ! આ બહારમાં સલવાણો માળો એવો તે.. આહાહા!

એ પુરુષાર્થ નથી હજી અંદરમાં. એ બેઠી (તેની) હા પાડે ઓઘે. સુમનભાઈ! ઓઘે એટલે? વસ્તુ દેખ્યા વિના આ અમને બેઠી છે એ શી રીતે કહેવાય? બધાને ઓઘે ઓઘે છે. આમ છે વાત. એ ચેતનજી! ચેતનજીનો પક્ષ.... શુદ્ધનયનો પક્ષ કરે તો.... હા, ઓઘે ન ચાલે. આ આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ ને આનંદસ્વરૂપ છે એવી સત્તાનો સ્વીકાર ક્યારે થાય? એવી સત્તાને અંદર સ્પર્શે ને એકાકાર થાય ત્યારે અંશ પ્રગટે, ત્યારે જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી છે એમ શ્રદ્ધા થાય. એ તો પહેલું કહ્યું'તું. પહેલી સમજમાં આ વાત લે કે આ પ્રમાણે જ હોવું જોઈએ. બીજો માર્ગ છે (નહીં.) વીતરાગ તીર્થંકરના માર્ગમાં બીજો માર્ગ નથી. સમજાણું કાંઈ?

'जिन्हकै प्रगटी सुविवेक कला-रसधानी'.. આહાહા! જેને સુવિવેક કળારૂપી રાજધાની, અરે! સ્વરૂપનો ઈશ્વર થયો. અનાદિથી જે પુણ્ય ને પાપના ફળનો ઈશ્વર માનતો મૂઢ. સમજાણું કાંઈ? પોપટભાઈ! મૂઢ હશે એ? (શ્રોતા : પૂરેપૂરો, એક પોઈન્ટ પણ ક્યાં ઓછો). પાંચ-પાંચ દસ-દસ લાખના પૈસા પેદા... (શ્રોતા : તમે કહો છો...) તમે કહું છું એટલે શું? અંશે કોને કહેવું? એના ભાગ પડતા નથી. વસ્તુ એવી, ભગવાન! ઝીણી વાત છે ભાઈ! એવા અનંત કાળ થોથા કર્યા એણે તો. અંદરમાં જ્ઞાન ને આનંદનો નાથ આત્મા છે. એકલો અતીન્દ્રિય.. જેવો સિદ્ધ ભગવાનને આનંદ છે, જેવો અરિહંત પરમેશ્વરને આનંદ છે, એવો આનંદ મારામાં છે. એ આનંદના સ્વરૂપ તરફ સન્મુખ થઈને વ્યક્તપણે આનંદની દશા થાય અને તેનું જ્ઞાન થાય, ત્યારે એને આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવી છે એમ પ્રતીતમાં આવે. આમ છે ભાઈ! બાકી વાતું કરીને ખુશી થાવું હોય (તો) દિ' વળે એમ નથી. લ્યો, ભાઈ આ તો કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, 'प्रगटी सुविवेक कला-रसधानी'.. આહા! પોતાનું રાજ મળ્યું એને. અનંત અનંત આનંદ ને અનંત જ્ઞાનનો સ્વભાવ આત્માનો એવી રાજધાની આત્માની સમ્યગ્દ્રષ્ટિને એટલે કે ભેદજ્ઞાનીને (મળી) એટલે કે રાગ ને પુણ્યની એકતા તૂટીને સ્વભાવનું ભાન થતાં ચૈતન્ય મહારાજા આનંદનો નાથ છે એવી રાજધાની એને મળી. આહા! એનો રાજા થયો. એ રાગનો રાજા અનાદિથી મૂઢ માનતો હતો. ગુલામ—દાસ છે, ભિખારા છે. એય! એક ફેરી કહ્યું'તુંને ઘણા વરસની વાત છે, ૮૧—૮૨ની. એક જણે પૈસા આપ્યા હશે ૮૨ની સાલમાં. ચાલીસ પચાસ હજાર આપ્યા હશે. તે દિ' કોઈ પાઠશાળામાં. લીમડી હતાને ત્યારે. દરબાર આવ્યા હતા દરબાર, નહીં? કેવું નામ? દોલતસિંહ દાદભા. દસ લાખની ઉપજ રાજની બાર મહીને. પછી એક દિ' વ્યાખ્યાનમાં આવ્યા હતા. દર બીજે દિવસે

આવવું. કીધું, હું તો જ્યાં એક દિ' મારું નક્કી હોય ત્યાં રહું. હું તો વધારે (અહીં રહેવાનો નથી.) રાજા આવે કે મોટો આવે, એના ઘરે રહ્યો. હું કાંઈ બીજે દિવસે રહેવાનો નથી. સવારે ઊઠીને, અંકલેશ્વર શું કહેવાય? અંકેવાળીયાની બહાર બેઠો હતો. ત્યાં આવ્યા હતા.

'મહારાજ! પૈસાવાળાનો આ ધર્મમાં ક્યાંય અધિકાર ખરો?' એમ પ્રશ્ન પૂછ્યો. એ નવરંગભાઈ! પૈસાવાળા તે દિ' નહીં? મણિયાર. પૈસાવાળા છે ને? તે દિ' ચાલીસ હજાર કાંઈક આપ્યા હતા. ઓઘડચંદભાઈ નહીં, પણ નાનો હતો. મોહન-મોહન, નાનો કેશવ બધા મળેલા હતા. પૈસાવાળા તે દિ' હતાને ઘણા. ચાલીસ હજાર તે દિ' ૮૨માં આપ્યા હતા. કીધું, જુઓ પૈસાવાળાનો અધિકાર ધર્મમાં નથી. એ નેમચંદભાઈ! (શ્રોતા : ખરી વાત છે...) પૈસા તો જડ છે અને પૈસામાં લક્ષ જાય છે એ પાપનું (કારણ છે). 'આ મારા' એ પાપ છે અને કદાચ રાગ ઘટાડવાનો ભાવ આવે દયા, દાનનો તો એ પુણ્ય છે, એ વિકાર છે. એ કાંઈ આત્માની ચીજ છે (નહીં.) ભેદજ્ઞાન કહેવું છેને. સમજાણું કાંઈ? ભારે ભાઈ! વીતરાગનો માર્ગ અલૌકિક માર્ગ છે ભાઈ! આહાહા!

'जिन्हकै प्रगटी सुविवेक कला-रसधानी'.. છેને, એ પણ એમ કહે છે. એક ફેરી કહ્યું'તું ને. ગોવામાં નથી તમારે? શાંતિલાલ ખુશાલ. બે લાખ ૪૦ કરોડ રૂપિયા, બે લાખ શું? બે અબજ ચાલીસ કરોડ રૂપિયા છે અત્યારે. ગોવામાં શાંતિલાલ. શાંતિલાલ ખુશાલ. દશાશ્રીમાળી વાણીયો છે. પ્રેમચંદભાઈના મામાના દીકરા. પ્રેમચંદભાઈના સગા મામાના દીકરા. બે અબજ ચાળીસ કરોડ રૂપિયા. બસે ચાલીસ કરોડ રૂપિયા છે. પછી એક ફેરી કહેતા'તા બીજા કે આ તમે આ શું કરો છો? 'અમે વેપાર કરીએ છીએ (તે) શું મફત કરીએ છીએ? અમે સાત-આઠ હજાર માણસને નભાવીએ છીએ.' એ મલુકચંદભાઈ!(શ્રોતા : આપણે વેપાર કરીએ તો ઓલા નભેને.) ધૂળેય નભાવતો નથી. મફતનું અભિમાન કરે છે માળા.

એય પોપટભાઈ! આ તમારા કારખાના ચાલતા હશે ને બધાને નભાવતા હશે. અભિમાન છે. હમણાં તો છે હજી પૈસા. પંદર લાખનું કારખાનું છે થાણામાં. ત્યાં છે મોટું કારખાનું મુંબઈમાં. એક જણ કહેતો હતો કે પોપટભાઈ પાસે પાંચ કરોડ છે. ભાઈ હશે કોણ જાણે? શું કરવું છે, સાંભળને! પાંચ કરોડ હોય કે ધૂળ કરોડ હોય. શું એમાં છે શું ધૂળમાં? (શ્રોતા : એમાં ફસ્યા પોપટભાઈ). અરે ભગવાન! એક જણો કહેતા'તા. આપણા ભાઈ કહેતા જયંતીભાઈ. છે કે નહીં કે ગયા? (શ્રોતા : ઝાડ પર ચડાવે છે પોપટભાઈને). ચઢાવતા હોય. આબરૂ મોટી દેખાય, પૈસા પંદર—પંદર લાખના બે કારખાના. નક્કી મોટા બે કરોડ હશે ને પાંચ કરોડ હશે. હોય તો પણ આત્માને શું? એ તો 'એ મારા' એ માન્યતા

દુઃખની દાયક મિથ્યા માન્યતા છે. ધર્મી થતાં એ માન્યતા છૂટી જાય છે. પછી ભલે ચક્રવર્તીના રાજમાં દેખાય, પણ એ રાજ ને લક્ષ્મી મારી નહીં. રાગ ઉત્પન્ન થાય શુભનો દયા, દાનનો, એ પણ મારો નહીં. ત્યારે ભેદજ્ઞાન કહ્યુંને અહીંયાં. આહાહા!

'प्रगटी सुविवेक'.. સુવિવેક કીધો છે. સુવિવેક એટલે બરાબર રાગથી ભિન્ન પડીને અંતર પ્રગટ્યું છે આત્મામાં. 'कला-रसधानी'.. અહીં શક્તિ કીધી છે, નહીં? જ્ઞાનશક્તિ પ્રગટ થઈ એમ કીધું છે. ... ઠીક છે, એમાં કાંઈ નહીં. સુવિવેક કળા પ્રગટી અંદર. જેમ ચંદ્રમામાં બીજ ઊગે, એમ ધર્મી જીવને શરૂઆતમાં જે રાગનો વિકલ્પ છે—દયા, દાન, વ્રત, પૂજા ને કામ, ક્રોધનો આદિનો—એનાથી ભિન્ન એવું આત્માનું ભાન થતાં એને આત્માની કળા પ્રગટે છે, કેવળજ્ઞાન લેવાની કળા પ્રગટે છે. સમજાણું કાંઈ?

'भाव अनंत भए प्रतिबिंबित'.. ઝીણી વાત છે ભગવાન! એ આત્મા જ્ઞાન ને ધર્મ પામે છે ત્યારે એનું જ્ઞાન નિર્મળ થાય છે. રાગની, વિકલ્પની વૃત્તિથી ભિન્ન એવું સમ્યગ્જ્ઞાન થતાં જ્ઞાન નિર્મળ થાય છે. અને એ જ્ઞાનમાં જગતના પદાર્થો જણાય છતાં તે જ્ઞાન મેલું થતું નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ભરત ચક્રવર્તી, ઋષભદેવ ભગવાનના પુત્ર, ૯૬ હજાર સ્ત્રી હતી, ૯૬ કરોડ પાયદળ, ૪૮ હજાર પાટણ, ૭૨ હજાર નગર, ૧ કરોડ હળ. એ મારા નહીં હોં, એ મારા નહીં, હું એમાં નહીં હોં. જ્યાં હું છું ત્યાં તે નથી ને જ્યાં તે છે ત્યાં હું નથી. એવું જેને અંતરમાં ભેદજ્ઞાન થાય એને સમકિતી ને ધર્મી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

'भाव अनंत भए प्रतिबिंबित'.. પેલામાં અંદર લખ્યું છે. 'उन महात्माओंको जीवन मुक्त अवस्था प्राप्त हो जाती है'.. जीवन मोख दसा ठहरानी.. પહેલો અર્થ એમ કરી નાખ્યો, પહેલો એ કર્યો. સમ્યગ્દર્શન થતાં એ વિકલ્પ પુણ્ય-પાપની લાગણીથી ભિન્ન પડતાં, જીવનમુક્ત—જીવતો હોવા છતાં એ અંતર તો મુક્ત જ છે. આહાહા! એ આયુષ્યથી મુક્ત છે ધર્મી, પુણ્ય-પાપના રાગથી મુક્ત છે ધર્મી, એને અહીંયાં જીવનમુક્ત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? 'भाव अनंत भए प्रतिबिंबित'.. કહે છે કે જ્ઞાનમાં અનંત પદાર્થો જણાય. સંયોગો હોય એ જ્ઞાનમાં જણાય. સંયોગો મારા છે, એમ ન થાય. સમજાણું કાંઈ?

'भाव अनंत भए प्रतिबिंबित'—ઝળકે અંદર ભાન. 'जीवन मोख दसा ठहरानी'.. એ આયુષ્ય ને રાગમાં રહ્યો એમ દેખાતો છતાં એનાથી મુક્ત છે. એને સમ્યગ્દષ્ટિ અને એને ધર્મની શરૂઆત કરનારો કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? ભારે વાતું મોંઘી ભાઈ! લોકોએ સોંઘી કરી નાખી છેને એટલે આ વાત એને એવી બેસે કે આ તો કોઈ એલ.એલ.બી.ની વાત છે. એમ.એ.ની વાત છે. ભગવાન! એલ.એલ.બી. એમ.એ.ની વાત

તે હજી આઘી છે. અહીં તો હજી પ્રથમ સમ્યગ્દર્શનની વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

'अनंत भए'.. જુઓ! શબ્દ એમ લીધો છે. રાગ ને શરીર, પુણ્યના વિકલ્પથી પ્રભુ ચૈતન્ય ભિન્ન છે એમ ભાન થતાં ધર્મી જીવને અનંત પદાર્થો જાણવામાં તો આવે. એ જ્ઞાનનો સ્વભાવ છે કે અનંતને જાણે. અનંતને માને મારા, એમ સ્વભાવ નહોતો. એ માન્યો'તો. એ અનંતને જાણે એવો સ્વભાવ જણાયો. સમજાણું કાંઈ? 'ते नर दर्पण ज्यौं अविकार'.. દર્પણમાં બાહ્યના પદાર્થો અગ્નિ, બરફ, નારિયેલ, કોલસા એમ જાણે કે અંદર દેખાય છે, એ તો અરીસાની સ્વચ્છતા છે. એમાં અરીસાની મલિનતા નથી. અગ્નિ દેખાય આમ અગ્નિ બહારથી. અગ્નિ છે ત્યાં? એ તો અરીસાની સ્વચ્છતા છે.

એમ જ્ઞાનરૂપી અરીસો ભગવાન આત્મા ચૈતન્યબિંબ એમ જ્યાં ભાન થયું. અનંત પદાર્થો જણાય, એ જ્ઞાનની નિર્મળતાના કારણે જણાય, પણ એથી મેલો થઈ જાય આત્મા એમ નથી. 'ते नर दर्पण ज्यौं अविकार रहे थिररूप सदा सुखदानी.. આહા! 'उनसे कुछ विकार नहीं होता। वे सदा आनन्दमें मस्त रहते हैं।' આહા! એ ધર્મી તો પોતાનો આનંદ છે એમાં મસ્ત રહે છે. અજ્ઞાની પરમાં આનંદ માનીને ગાંડપણે પાગલ થઈને મસ્ત રહે છે. આહાહા! બહુ ફેર. પાગલ છે, કહે છે એ પાગલ.

'रहे थिर रूप'.. અંતર ભલે રાગાદિ હો, દેહ આદિની ક્રિયા હો, પણ સ્વરૂપની દૃષ્ટિ અનુભવ થઈ છે એથી એ આત્મામાં જ છે. એ રાગમાં ને શરીરમાં નથી. આહાહા! ભારે વાતું ભાઈ! સ્થિર રહે તો એને બોલવાની ક્રિયા નહીં થાતી હોય ત્યાં? ચાલવાની નહીં થાતી હોય એમ? ખાય એ તો જડની (ક્રિયા) છે. આહાહા! જ્ઞાન એને જાણે કે આમ થાય છે. વાણી હું કરું છું, શરીરને હું હલાવું છું—એ બુદ્ધિ રહેતી નથી. એ બુદ્ધિ છે ત્યાં સુધી મિથ્યાત્વ ને અજ્ઞાન છે. સમજાણું કાંઈ? એ ૨૨મું થયું. સદા છેને 'सदा सुखदानी' ભાષા વાપરી છે. (શ્રોતા : કેવળીને બધું જણાય એવો અર્થ...) ના, ના, આમાં એ તો...'स्वच्छ आत्मामें अनंतभाव झलकते हैं'.. અહીં તો દર્પણનું નાખી દીધું ચોખ્ખું.

'उनसे कुछ विकार नहीं होता। सदा आनन्दमें मस्त रहते हैं'. જ્ઞાનસ્વરૂપી (એમ) ભાન થયું, એ આનંદમાં જ છે. આહાહા! દુઃખ તો વિકલ્પ છે. વિકલ્પથી તો મુક્ત છે. ઝીણી વાત! સમજાણું કાંઈ? સમ્યગ્દર્શન એ કાંઈ ચીજ સાધારણ નથી. આબાલ ગોપાલ માને છે સાધારણ, એવી કાંઈ ચીજ નથી. એ તો અનાદિનું માને છે અજ્ઞાની. ભગવાન આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદનું ધામ, એવું જ્યાં પુણ્ય-પાપના રાગથી વિકલ્પથી ભિન્ન પડીને ભાન થયું, સુખમાં છે. એ સુખમાં છે, દુઃખમાં નથી. સુખમાં છે ને દુઃખમાં નથી. દુઃખમાં હોય તો એ તો વિકાર છે. વિકારમાં હોય તો પોતાનું સ્વરૂપ નથી. આહાહા!

ભારે કામ ભાઈ! ગળે ઊતરવું કઠણ હજી તો, વાત સાંભળવી... એ ૨૨ થયું. કળશ થયો ૨૧. પદ થયું ૨૨. હવે ૨૨મો કળશ.

त्यजतु जगदिदानीं मोहमाजन्मलीढं
रसयतु रसिकानां रोचनं ज्ञानमुद्यत्।
इह कथमपि नात्माऽनात्मना साकमेकः
किल कलयति काले क्वापि तादात्म्यवृत्तिम्॥२२॥

ઓહોહો! ભેદવિજ્ઞાનની મહિમા. જેને વિકલ્પમાત્ર દુઃખરૂપ લાગે છે અને એનાથી (ભિન્ન) ભગવાન આનંદસ્વરૂપ છે, એવી ભેદજ્ઞાનની મહિમા ગાવામાં આવે છે.

ભેદજ્ઞાનનો મહિમા (સવૈયા એકત્રીસા)

याही वर्तमानसमै भव्यनिकौ मिटौ मौह,
लग्यौ है अनादिकौ पग्यौ है कर्ममलसौं।
उदै करै भेदज्ञान महा रुचिकौ निधान,
उरकौ उजारौ भारौ न्यारौ दुंद-दलसौं॥
जातैं थिर रहै अनुभौ विलास गहै फिरि,
कबहू अपनपौ न कहै पुदगलसौं।
यहै करतूति यौं जुदाई करैं जगतसौं,
पावक ज्यौं भिन्न करैं कंचन उपलसौं॥२३॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–નિધાન=ખજાનો. દુંદ(દ્વંદ)=સંશય. ઉપલ=પત્થર. મહારુચિ=દૃઢ શ્રદ્ધાન. જગત=જન્મ–મરણરૂપ સંસાર.

અર્થ :–આ સમયે જ ભવ્ય જીવોનો અનાદિકાળથી લાગેલો અને કર્મમળથી મળેલો મોહ નષ્ટ થઈ જાવ. એ નષ્ટ થઈ જવાથી હૃદયમાં મહાપ્રકાશ કરનાર, સંશય–સમૂહને મટાડનાર, દૃઢ શ્રદ્ધાનની રુચિ–સ્વરૂપ ભેદ–વિજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. એનાથી સ્વરૂપમાં વિશ્રામ અને અનુભવનો આનંદ મળે છે તથા શરીરાદિ પુદ્ગલ પદાર્થોમાં કદી અહંબુદ્ધિ રહેતી નથી. આ ક્રિયા તેમને સંસારથી એવી રીતે ભિન્ન કરી નાખે છે જેમ અગ્નિ સુવર્ણને કિટ્ટિકા (પત્થર)થી ભિન્ન કરી દે છે. ૨૩

अर्थ :–इस समय भव्यजीवोंका अनादिकालसे लगा हुआ और कर्ममलसे मिला हुआ

मोह नष्ट हो जावे। इसके नष्ट हो जानेसे हृदयमें महा प्रकाश करनेवाला, संशय समूहको मिटानेवाला, दृढ श्रद्धानकी रुचि-स्वरूप भेदविज्ञान प्रगट होता है। इससे स्वरूपमें विश्राम और अनुभवका आनन्द मिलता है तथा शरीरादि पुद्गल पदार्थोंमें कभी अहंबुद्धि नहीं रहती। यह क्रिया उन्हें संसारसे ऐसे पृथक् बना देती है जिस प्रकार अग्नि स्वर्णको किट्टिकासे भिन्न कर देती है।।२३।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

વીતરાગ પરમેશ્વરનું માખણ છે આ તો. याही वर्तमानसमै.. જુઓ, ભાષા લીધી. આ કાળમાં પણ.. આ વર્તમાન સમયમાં પણ भव्यनिकौ—ભવ્ય જીવ—લાયક પ્રાણી છે. એનો मिटौ मोह—મોહ ગયો. સમ્યગ્દર્શન થતાં રાગથી ભિન્ન આત્માને.... આ વસ્તુ આમ છે (એમ) પહેલી સમજમાં તો લે. માર્ગ આ છે, બીજો કોઈ માર્ગ છે (નહીં.) પરલક્ષી સમજ તો કરે કે આ વાત છે. એને હજી તો પરલક્ષી સમજમાંય ભૂલ (થાય છે), એને સ્વલક્ષી થાય શી રીતે? याही वर्तमानसमै भव्यनिकौ मिटौ मौह.. હેઠે છે. 'इस समय भव्य जीवोंका अनादिकालसे लगा हुआ...'

मोह, लग्यौ है अनादिकौ पग्यौ है कर्ममलसौं.. और कर्ममलसे मिला हुआ मोह नष्ट हो जाए.. કર્મના નિમિત્તમાં જે પરમાં પોતાપણું માનીને મિથ્યાત્વભાવને સેવતો હતો, એ મિથ્યાત્વ ને કર્મથી જુદો આત્માને પામતાં ધર્મીનો તે મોહ નષ્ટ થઈ જાય છે અને ભેદજ્ઞાન સમકિતની ઉત્પત્તિ થાય છે. સમજાણું કાંઈ? હોંશુ ઊડી જાય એવું છે. એય! જઈ આવ્યા કે નહીં તમારા દીકરાને ત્યાં? એનો દીકરો રહે છે ત્યાં સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ. બે કરોડ રૂપિયા. એકેય દીકરો નથી, પણ રાગ વધ્યો. બાગ-બગીચા ને એનો વૈભવ જુઓ તો રાજા જેવો. ધૂળમાંય નથી ત્યાં સુખ. પછી અહીં આવે તો રોવે.

ન્યાલચંદભાઈ છેને, એ એનો (મલુકચંદભાઈનો) મોટો દીકરો છે. અહીં આવે ત્યારે રોવે. મહારાજ! અરે! ત્યાં નામ તમારું સાંભળતાં મને રુદન આવી જાય. અરર! ક્યાં પડ્યા છીએ? ત્યાં દુઃખી છીએ. અહીંયાં આવવું છે. તમે તો જઈ આવ્યા સાક્ષાત્. હેરાન થઈ આવ્યા. કેટલા વખત રહ્યા? પોણા બે.. પોણા બે મહીના રહ્યા. બોલાવ્યા હતા, કહે, જોવા તો આવો તમારા દીકરાનો વૈભવ. શું છે? ધૂળેય નથી ત્યાં, સાંભળને! એમ તો છોકરો ડાહ્યો છે, કાંઈ ગાંડો નથી. વિશ્વાસ છે કે વાત તો સાચી આ છે. પણ સુખ છે નહીં, એમ કહે. ડાહ્યો છે એમ. મોટો ડાહ્યો છે. નાનો સાધારણ, પણ એની પાસે પૈસા ત્રણ કરોડ. આની પાસે બે કરોડ.

એ ધૂળ તો પૂર્વના પુણ્યના પરમાણુને લઈને દેખાય. એમાં તારા ક્યાં હતા એ પૈસા? પોપટભાઈ! શું હશે આ બધું? ભ્રમ હશે આ બધું? કહે છે, लग्यौ है अनादिकौ पग्यौ है कर्ममलसौं.. અનાદિથી રાગ ને હું—બે (એક) માન્યા હતા, એ મેલ મટી ગયો. ભગવાન આત્મા જ્ઞાનનું ભેદજ્ઞાન થયું, રાગ પરથી પડ્યું જુદું એટલે રાગની એકતાનો મિથ્યાત્વ મોહનો વ્યય થઈ ગયો. 'उदै करै भेदज्ञान'.. અને રાગથી ભિન્ન પડીને પોતાનું જ્ઞાન પ્રગટ કરે છે. જે જ્ઞાન રાગની એકતામાં રોકાયેલું હતું અનાદિથી અજ્ઞાનીને, એ રાગના વિકલ્પથી ભિન્ન પડીને પહેલામાં પહેલો સમકિતી—ધર્મની શરૂઆત કરનારો, એની અહીં વાત છે. મુનિ ને કેવલીની વાતો તો કોઈ અદ્‌ભુત, અલૌકિક વાતો છે. બાપુ! એ તો કોઈ અલૌકિક વાતું છે. આ તો ચોથા ગુણસ્થાનની, સમ્યગ્દર્શનની વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

'उदै करै भेदज्ञान'.. લ્યો. ભેદજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. છે ને? 'इनके नष्ट हो जानेसे हृदयमें महाप्रकाश करनेवाला, संशय समूहको मिटानेवाला, दृढ श्रद्धानकी रुचि स्वरूप भेदज्ञान प्रगट होता है।' મહા રુચિ નિધાન, જ્ઞાનાનંદનો દરિયો પ્રભુ, એની નિધાનની રુચિ થઈ, સમ્યગ્દર્શન થયું, રાગથી ભેદજ્ઞાન થયું. મહા રુચિનો નિધાન મોટા નિધાનની રુચિ જેને પ્રગટી. રાંકની, રાગની રુચિ હતી તે ગઈ. સમજાણું કાંઈ? આહા! હું રાગી છું, પુણ્યવાળો છું એવો જે મિથ્યાત્વભાવ તે ગયો અને 'भेदज्ञान महारुचिकौ निधान' એને પ્રગટ્યું. दृढ श्रद्धानकी रुचि स्वरूप भेदज्ञान प्रगट हुआ... 'उरकौ उजारौ'.. પોતાનો પ્રકાશ. (અર્થ) કર્યો છેને હૃદયમાં પ્રકાશ, મહાપ્રકાશ. એ ચૈતન્યનો પ્રકાશ અનુભવમાં આવ્યો ત્યારે એને ધર્મી કહેવામાં આવે છે, ત્યારે એને સમકિતીનું ભેદજ્ઞાન થયું એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા!

'उरकौ उजारौ'.. અંદરમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ દેખાય. 'भारौ न्यारौ दुंद-दलसौं' .. સંશયના દળથી ભિન્ન પડી જાય છે, સંશય રહેતો નથી. સમજાણું કાંઈ? 'दुंद-दलसौं'નો અર્થ કર્યો છેને અંદર—દ્વંદ્વ, સંશય અથવા દુવિધા. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પના દ્વંદ્વથી જુદો પડી જાય છે. ભારે ધર્મની વ્યાખ્યા! કોઈ કહે, આ વળી ભગવાનની હશે આ? પણ ન્યાયથી તો કહેવાય છે તને. ન્યાયથી, તુલનાથી તો વાત કરે છે. હવે સાંભળ, સમજ તો તને ખબર પડે. આ જ વીતરાગનો માર્ગ છે.

'उरकौ उजारौ भारौ न्यारौ दुंद-दलसौं'.. સંશયને જ્યાં સ્થાન નથી. પૂર્ણાનંદનો નાથ આત્મા જ્યાં શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમાં પ્રગટ્યો, દ્વંદ્વપણું નથી. આત્મા એકરૂપ છે એવું ભાન થયું. જેને જનમ-મરણના દુઃખોથી મુક્ત થવું હોય તો આ કર્યે છૂટકો છે. બાકી ચોર્યાશીના અવતારના ધોકા ખાઈને અનાદિથી અબજોપતિ અનંત વાર થયો અને સો વાર માગે ને કોળિયો એક વાર મળે એવો ભિખારી પણ થયો. એ તો બહારની કર્મની રમતું છે, એ કંઈ

આત્મા છે (નહીં). આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'जातैं थिर रहै अनुभौ विलास गहै'.. વિકલ્પના ભેદથી જુદો પડ્યો છે. અને 'थिर रहे' સ્વરૂપમાં.. અંતર સ્વરૂપમાં.. સ્વરૂપમાં.. શુદ્ધ સ્વરૂપમાં સ્થિર રહે, અનુભવમાં. અનુભવ કરીને સ્થિર રહે એમ કહે છે. સમજાય છે કાંઈ? વિલાસ, अनुभौ विलास गहै. આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ અતીન્દ્રિય આનંદનો રસ ધર્મની પહેલી દશા પ્રગટ થતાં ધર્મી આનંદનો વિલાસ ગહે. 'फिर कबहूं अपनपौ न कहै पुद्‌गलसौं'.. હવે ફરીને, શરીર મારું, લક્ષ્મી મારી, રાગ મારો—એ ધર્મી કદી કોઈ દિ' માનતો નથી. ભારે વાત ભાઈ! કાજળ કોટડીમાં રહેવું ને પગને ડાઘ લગાડવા દેવો નહીં, એમ નથી. આ તો આનંદની કોટડીમાં રહેવું ને રાગનો લેપ લાગવા દેવો નહીં. એ લાલચંદજી !

આ એની (જ્ઞાનીની) વાત ચાલે છે. અજ્ઞાનીની ક્યાં વાત છે અહીં? અજ્ઞાની તો અનાદિથી મર્યા પડ્યા છે. તે સાધુ થયો તોય ભાન નથી આત્માનું, એ મર્યા પડ્યા બિચારા. રાગની ક્રિયાથી, દેહની ક્રિયાથી ભિન્ન છે (એવું) ભાન નથી. એ બધા મર્યા પડ્યા છે, ચારગતિમાં રખડનારા છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? જીવતો થયો છે કે દિ'? મુડદા છે મુડદા. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છેને. રાગથી ને પુણ્યના ભાવથી ભિન્ન ભગવાન આત્માનું જ્યાં જ્ઞાન, શ્રદ્ધાન, અનુભવ નથી, એ ચાલતા મડદા છે. 'અષ્ટપાહુડ'માં કહ્યું, ચાલતાં મડદા છે. ઓલા ઉપાડીને ચાલે ઠાઠડીએ, આ ચાલતાં મડદા છે. ભાન ન મળે (કે) જીવતો જીવ કેવી ચીજ છે. સમજાણું કાંઈ? ભારે આકરું કામ લાગે, નહીં? પ્રકાશદાસજી! પેલા મહાવ્રત પાળવા ને અણુવ્રત પાળવા, કાંઈ મહેનત હતી એમાં? આહાહા!

કેવો તારો માર્ગ બાપા! કહેશે આગળ હોં. જિન સોહી આત્મા... આગળ આવશે. 'જિનપદ નાંહિ શરીરકો, જિનપદ ચેતનમાંહિ'. સત્યાવીસમાં આવે છે. 'જિનપદ નાંહિ શરીરકો' આ શરીર ક્યાં જિનપદ છે? જિનપદ તો ચૈતન્યમાં છે. સત્યાવીસમું પદ છે, સત્યાવીસમું. કહે છે, 'जातैं थिर रहै अनुभौ विलास गहै फिरि कबहूं अपनपौ न कहै पुदगलसौं'.. પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પ પણ પુદ્‌ગલ છે, જડ છે, અચેતન છે. એને જ્ઞાની–ધર્મી કોઈ દિ' મારા છે એમ માનતો નથી. ભારે ભાઈ મોંઘો આવો ધર્મ, કહે છે. બાપુ! અપૂર્વ વાત છેને. અનંતકાળમાં એ કર્યું નથી, બાકી તો બધું અનેક વાર, અનંત વાર થયું છે.

ધર્મી જીવ પોતાના જ્ઞાન ને આનંદ સ્વભાવનો અનુભવ કરતો, એ વિલાસમાં રહેતો—આ વિલાસ એનો. આ જીવનમાં વિલાસ નથી કરતા? બાગબગીચા ને વિલાસ ને એ..ય બે પાંચ લાખના બાગ હોય. સાંજે નવરા થઈ ખુરશીમાં બેસે. હવા પાણી, ખુરશી-બુરશી નાખેને બધા સાત-આઠ-દસ મિત્રો ભેગાં (થઈ) ગપ્પાં મારે ને પછી મજા કરીએ છીએ અને

શિખંડ, પૂરી ને પતરવેલિયાં ઉડતા હોય એ વખતે. ઉના—ઉના પતરવેલિયા ને શિખંડ. સુખી છીએ. હોળી પ્રગટી, તું દુઃખી છો, સાંભળને! તને કોણ સુખી કહે છે? (શ્રોતા : એની નાતના). એની નાતના પાગલ સુખી કહે એને. એય! સમજાણું કાંઈ?

એય નેમચંદભાઈ! આ બધા તમને પૈસાવાળા, સુખી કહે છે ત્યાં. મોટા દસ-દસ લાખના બંગલા ઘરે છે એ..ય મોટા. સુખી છે ભાઈ પૈસાવાળા છે, એમ કહે છે લોકો. આ સુખ ક્યાં ધૂળમાં હતું? આબરૂમાં સુખ હતું? બહુ અભિનંદન આપે, વખાણ કરે. ઓહોહો! તમે તો બાહુબળે નહોતું ને (ભેગું કર્યું) હોં! ધૂળેય નથી સાંભળને! એ તો પૂર્વના પુણ્યના રજકણો હતાં, એ બળી ગ્યાં ને બહાર દેખાણું તારી પાસે. એમાં તારું ક્યાં છે એ? આહાહા! પૂર્વના શાતા વેદનીય આદિ રજકણો પડ્યા હશે. ક્યાંક એકેન્દ્રિય આદિમાં શુભભાવ થયો હોય, એમાં પુણ્ય પરમાણુ પડ્યા હોય, એનો પાક કાળ આવે તો સોગઠી ગોઠવાઈ જાય ને ક્યાંક પાંચ—પચાસ (લાખ), બે—પાંચ કરોડ ભેગા થાય. ભેગા કોની સાથે? એ તો જડમાં ભેગા થયા છે. તારી સાથે ક્યાં ભેગા થયા'તા? તું તો ચૈતન્ય ને એ તો જડ છે. પોપટભાઈ! બરાબર હશે આ? પણ છ છોકરામાં બેઠા હોય બંગલામાં ત્યાં, ત્યારે આવું યાદ રહે? શું કહેવું છે? વળી એમ કહે છે. આહાહા!

'न कहै पुदगलसौं'.. હવે સાદિ-અનંત ધર્મી રાગ, શરીર ને પુદ્‌ગલ છે એને પોતાના માને (નહીં). (શ્રોતા : નામ...) નામ સુખેય નથી. ત્યાં માને નામ, મફતનું નામ આપ્યું છે. લોકો સુખ કહે છે. સુખ હતું કે દિ' ધૂળમાં? શરીર સુખ છે ને આ પૈસા સુખ છે. આ તો જડ માટી છે. તારું સુખ ન્યાં છે? એ જ એણે પરમાં, અજીવમાં સુખ માનીને મિથ્યાત્વને સેવ્યું છે. મિથ્યાત્વના પાપને સેવે ને પછી કાંઈ દયા, દાનની કરણી કરે ને એનાથી ધર્મ થઈ જાય એમ માને. ધૂળેય ધર્મ નથી સાંભળને!

કહે છે, 'यहै करतूति यौं जुदाई करैं जगतसौं'.. જુઓ, ભાષા લીધી. આખા જગતથી જુદો પાડે છે એમ કહે છે. 'शरीरादि पुद्‌गल पदार्थोंमें कभी अहंबुद्धि नहीं रहती। यह क्रिया उन्हें संसारसे पृथक् बना देती है।' આ ક્રિયા. એ શરીર ને પુણ્ય-પાપના ભાવથી જુદું પાડવાની જે ક્રિયા એનું નામ ક્રિયા. એ ધાર્મિક ક્રિયા. ભારે વાત! સમજાણું કાંઈ? 'यहै करतूति यौं जुदाई करैं जगतसौं'.. આખી દુનિયાથી જુદું કરે પોતાને. यह क्रिया उन्हें संसारसे... સંસાર શબ્દ વાપર્યો છે અહીં. પાઠમાં જગત શબ્દ છેને. અર્થમાં સંસાર (શબ્દ) વાપર્યો. આખો સંસાર. પુણ્યના શુભ પરિણામથી માંડીને આખો સંસાર. ધર્મીને એનાથી જુદું પોતાનું સ્વરૂપ ભાસે છે. આહા! સમજાણું કાંઈ?

'यहै करतूति यौं जुदाई करैं जगतसौं, पावक ज्यौं भिन्न करैं कंचन उपलसौं'.

અગ્નિ, જેમ પત્થર અને સોનાને જુદું કરે. પથરા આવે છેને સોનાના? ખાણમાંથી નીકળે પથરા સોનું મિશ્રિત. અગ્નિ લગાડે, સોનું જુદું પડી જાય, પથરા જુદા પડી જાય. એમ અનાદિનો પુણ્ય ને પાપના રાગની ખાણમાં ચૈતન્ય દેખાતો હતો, એને જુદો પાડ્યો. કંચન સમાન ભગવાન આત્મા અને પથરા સમાન પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પ ને કર્મ ને શરીર. સાંભળતાં એને રાડ નાખી જાય છે. આવો વીતરાગમાર્ગ? અહીં તો સોંઘો કરીને મૂક્યો જગતે. મંદિર બનાવો, જાવ ધર્મ થઈ ગયો. પાંચ લાખ ખર્ચો, જાવ ધર્મ. ધૂળેય નથી સાંભળને! પૈસાથી ધર્મ થાય તો રાંકાને રોવું પડે. રાંકાને પૈસા ગોતવા પડે. એમ છે નહીં.

કહે છે, અગ્નિ, જેમ ભિન્ન કરે કંચન ને પથરા. 'अग्नि स्वर्णको किट्टिकासे भिन्न कर देती है।' મેલથી ભગવાન આત્માને જુદો કરી નાખે છે. એમ જ્ઞાનાગ્નિ–ભેદજ્ઞાન અગ્નિ, પર તરફના વલણવાળા વિકલ્પનો ભાવ ને સ્વ તરફની અંતરની શાંતિ—બેને જુદું પાડીને ભગવાન આત્મા સ્વભાવમાં એકત્વપણાને પામે છે. સમજાણું કાંઈ? આનું નામ સમ્યગ્દર્શન, આનું નામ સમ્યગ્જ્ઞાન, આનું નામ ભેદજ્ઞાન, આનું નામ ધર્મની વીતરાગ માર્ગમાં શરૂઆત. भिन्न कर देती है, લ્યો. અનુવાદ છે ને.... અનાદિથી જેમ... જન્મ-મરણનું અનાદિ કર્યું છે ને. અનાદિથી રાગ, પુણ્ય ને (આત્મા) બેય એકપણે માન્યા હતા, એ મિથ્યા દૃષ્ટિનું લક્ષણ. એને આત્માને જુદો પાડીને જાણ્યો એ સમ્યક્ દૃષ્ટિનું લક્ષણ. અને આ સમ્યગ્દર્શન વિના જે કાંઈ વ્રત, તપ ને નિયમ ને દાન- દયા કરે એમાં શુભભાવ હોય, પુણ્ય બંધાય, ધર્મ નહીં. જનમ-મરણના અંત એમાં આવે એવી એ ચીજ છે નહીં. જનમ-મરણનાં અંતનો તો આ ઉપાય છે. વિશેષ કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં. ૨૬, મહા વદ અમાસ ગુરુવાર તા. ૨૫-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૨૪ થી ૨૮ પર પ્રવચન

કહે છે, ૨૩મો કળશ છે. ૨૪મું પદ છે.

अपि कथमपि मृत्वा तत्त्वकौतूहली सन्
अनुभव भव मूर्तेः पार्श्ववर्ती मुहूर्तम्।
पृथगथ विलसन्तं स्वं समालोक्य येन
त्यजसि झगिति मूर्त्या साकमेकत्वमोहम्॥२३॥

એનું પદ.

પરમાર્થની શિક્ષા (સવૈયા એકત્રીસા)

बानारसी कहै भैया भव्य सुनौ मेरी सीख,
कैहूं भांति कैसैंहूंकै ऐसौ काजु कीजिए।
एकहू मुहूरत मिथ्यातकौ विधुंस होइ,
ग्यानकौं जगाइ अंस हंस खोजि लीजिए।
वाहीकौ विचार वाकौ ध्यान यहै कौतूहल,
यौंही भरि जनम परम रस पीजिए।
तजि भव-वासकौ विलास सविकाररूप,
अंतकरि मौहकौ अनंतकाल जीजिए॥२४॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–કૈહૂં ભાંતિ=કોઈપણ ઉપાયથી. કૈસૈં હૂંકૈ=પોતે કોઈ પ્રકારનો બનીને. હંસ=આત્મા. કૌતૂહલ=ક્રીડા. ભવવાસકો વિલાસ=જન્મ-મરણમાં ભટકવું. અનંતકાળ જીજિએ=અમર થઈ જાવ અર્થાત્ સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કરો.

અર્થ :–પં. બનારસીદાસજી કહે છે–હે ભાઈ ભવ્ય! મારો ઉપદેશ સાંભળો કે કોઈ પણ ઉપાયથી અને કોઈ પણ પ્રકારનો બનીને એવું કામ કર જેથી માત્ર અંતર્મુહૂર્તને માટે મિથ્યાત્વનો ઉદય ન રહે, જ્ઞાનનો અંશ જાગ્રત થાય, આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ થાય, જિંદગીભર તેનો જ વિચાર, તેનું જ ધ્યાન, તેની જ લીલામાં પરમરસનું પાન કરો અને રાગ–

દ્વેષમય સંસારનું પરિભ્રમણ છોડીને તથા મોહનો નાશ કરીને સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કરો. ૨૪

अर्थ :–पं. बनारसीदासजी कहते हैं–हे भाई भव्य! मेरा उपदेश सुनो कि किसी प्रयत्नसे और कैसे ही बनकर ऐसा काम करो जिससे मात्र अंतर्मुहूर्तके लिए मिथ्यात्वका उदय न रहे, ज्ञानका अंश जाग्रत हो आत्मस्वरूपकी पहिचान होवे। यावज्जीव उसहीका विचार, उसहीका ध्यान, उसहीकी लीलामें परमरसका पान करो और राग-द्वेषमय संसारकी भटकना छोड़कर तथा मोहका नाश करके सिद्धपद प्राप्त करो।।२४।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આચાર્ય કહે છે અને એના પછી બનારસીદાસ પોતે કહે છે, એમ લીધું છે. શ્લોકમાં તો આચાર્ય પોતે કહે છે. 'बनारसी कहे भैया भव्य सुनो मेरी सीख'.. હે ભવ્ય! મારો ઉપદેશ– શિખામણ એકવાર સાંભળ. માખણની તદ્દન વાત છે. 'बनारसी कहे भैया भव्य सुनो मेरी सीख, कैहूं भांति'.. કોઈ પણ પ્રકારે અને 'कैसैंहूंकै'.. બનીને, 'कैसैंहूंकै'.. किसी प्रयत्नसे और कैसे ही बनकर'.. 'ऐसो काजु कीजिए'.. એ કાર્ય, મનુષ્ય દેહમાં કરવાનું આ છે. બધો કોલાહલ છોડીને આ કર, કહે છે. 'एकहू मुहूरत मिथ्यातकौ विधुंस होइ'.. એક અંતર્મુહૂર્ત પણ મિથ્યાત્વનો નાશ તો કર. ग्यानकौ जगाइ अंस हंस खोजि लीजिए.. જુઓ આ. એ જ્ઞાન સ્વરૂપ ભગવાન જ્ઞાનસ્વભાવી છે એને ખોજી ને એને પ્રગટ કર. આત્મા એકલો ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે એમ અંતર અનુભવ કરતાં મિથ્યાત્વનો અંતર્મુહૂર્તમાં નાશ થઈ જાય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'एकहू मुहूरत मिथ्यातकौ विधुंस होइ, ग्यानकौं जगाइ'.. ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન જ્ઞાનનો પુંજ પ્રભુ છે, એને જગાડી દે. જ્ઞાનસરોવર જ્ઞાનસ્વરૂપ.. કહો, સમજાણું? ઓલું ભાઈએ લખ્યું છેને. 'સરોવર કાંઠે મૃગલાં તરસ્યાં..' (શ્રોતા : પાછા પડ્યા). કોણ પાછા પડ્યા? (શ્રોતા : મૃગલા). મૃગલા સરોવરથી પાછા શું લઈ આવ્યાં? 'સરોવર કાંઠે મૃગલાં તરસ્યાં..' રમેશભાઈએ લખ્યું છે. છપાવ્યું છે, કો'કે છપાવ્યું છે. 'કમલ' ઉપનામ છે. છાપીને આવ્યું છે હમણાં હોં. છપાવ્યું છે, હરિભાઈએ છપાવ્યું છે? સારું છે. કેટલા છપાવ્યા? (શ્રોતા : એક હજાર) ઠીક. સારા અક્ષર મોટા. આમાં છે.

'સરોવર કાંઠે રે મૃગલા તરસ્યાં રે લોલ, દોડે હાંફી ઝાંઝવાના જળની રે કાજ, અરેરે! સાચા વારિ એને ના મળે રે લોલ.' છપાવ્યું છે. એક-એક આપી દેજો ભઈ એમને. 'અરેરે! સાચા વારિ એને ના મળે રે લોલ, દોડે હાંફી ઝાંઝવાના જળની કાજ, એમ મનના રે મૃગલાને પાછા વાળજો રે લોલ.' ભગવાન મનરૂપી મૃગલો પુણ્ય-પાપના વિકલ્પોમાં જાય છે, એ બહિર્મુખ જાય છે, હેરાન થાય છે, દુઃખી છે. 'એ મન મનના રે મૃગલાને પાછા વાળજો રે

લોલ.' આ અંતર્મુખ કરજો, એમ. વ્યાખ્યાનમાંથી એણે જોડી લીધું. 'જોડી લ્યો આત્મસરોવર આજ, એને મળશે આત્મસુખ અમુલા..'

કહે છે.. અહીં એમ કહે છે. 'ग्यानकौं जगाइ अंस हंस खोजि लीजिए'. શબ્દો ટૂંકા પણ ભાવ મોટા છે, પુરુષાર્થ માગે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ભગવાન આત્મા તો જ્ઞાનસરોવર ચૈતન્યનો દરિયો છે. આહાહા! અનંત અનંત જ્ઞાનના સ્વભાવનો એ સાગર આત્મા છે. એ પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પો, એની ગંધમાં નથી. એમાં છે નહીં ભાઈ! શરીર, વાણી આ તો જડ બાહ્ય પદાર્થો એને કારણે આવ્યાં અને એને કારણે ટક્યાં અને એને કારણે જશે. પણ શુભ અને અશુભ ભાવ એમાં હંસલો નથી. એ રાગની વિક્રિયાનો વિકલ્પ એનાથી ભગવાન જ્ઞાનસ્વભાવ.. જ્ઞાનસ્વભાવ.. એ જ્ઞાનની વર્તમાન પર્યાયે પકડી જ્ઞાનનો 'अंस जगाइ हंस खोजि लीजिए'.. આત્માને ખોજ. એ આત્મા ત્યાં છે અંતરમાં જ્ઞાનસ્વરૂપમાં. હવે આ ધંધા કરવા કે આ કરવું? શું કરવું આમાં? એય પોપટભાઈ!

ભાઈ! બાપા! એ કામ ધંધા-ફંધાના તો કરી શકતો નથી. સંકલ્પ-વિકલ્પ કરે અને દુઃખી થાય ને ભ્રમણ કરે. અરે ભાઈ! એક વાર તો જો તારી ચીજમાં શું છે? એ કોણ છે? શું છે? કેમ પ્રાપ્ત થાય? કહે છે કે એની અંતરમાં જ્ઞાનસ્વભાવ સાગર પડ્યો છે. એને જગાડ, જગાડ એને અંતરમાં. અંશ—એના જ્ઞાનનાં અંશ દ્વારા એને જગાડ. હંસ એવો જે આત્મા ખોજિ લીજિયે. આત્માને ગોત ભાઈ! બાપુ! એમાં શાંતિ છે, એમાં આનંદ છે. આ ભાષાની વાત નથી હોં, આ ભાવની વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

જે પુણ્ય અને પાપ બહિર્મુખ લાગણીઓ, એમાં મનનો મૃગલો ભટક્યા કરે છે. ભગવાન! એક વાર અંતરમાં જ્ઞાનસ્વભાવને જગાડને. આહાહા! કરવાનું આ છે. બાકી બધા થોથે થોથા, સોજા થવાના બધા રસ્તા છે. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન! તારામાં તો આનંદ છેને અને એ જ્ઞાનથી અવિનાભાવી આનંદ છે. જ્યાં જ્ઞાનસ્વભાવ છે, ત્યાં આનંદ છે. એવા ભગવાન આત્માને અંતર્મુખ શોધ કરીને હંસલાને જગાડ તો તને સમ્યગ્દર્શન થાય ને ધર્મની શરૂઆત થાય. આ વસ્તુ છે. કહો, પંડિતજી! બધું ભણ્યો હોય, ગણ્યો હોય આ ફલાણું ફલાણું, બધા મીંડા વાળ, અહીં જા. આહાહા!

'एकहू मुहूरत मिथ्यातकौ विधुंस होइ'.. નાશ કીધો છે ને. બહુવચન છે ને. 'अनुभव भव मूर्तैः पार्श्ववर्ती मुहूर्तम्'.. 'ग्यानकौं जगाइ अंस हंस खोजि लीजिए, वाहीकौ विचार वाकौ ध्यान यहै कौतूहल'. આહાહા! એનો જ વિચાર કર. જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાન, ચૈતન્યના તેજનો ભંડાર ભગવાન છે. એવા ચૈતન્યના તેજને અંતર વિચાર એમાં કર. વાકૌ ધ્યાન.. આહાહા! એને જ્ઞાનમાં ધ્યેય બનાવીને ધ્યાન એનું કર. સમજાણું કાંઈ? પણ આ માળા

બહારના બધા લોચા ક્યાં નાખવા? માન્યા છેને બધા બાયડી ને છોકરા ને શરીર ને આ બધું. આહાહા! ભાઈ! તું ક્યાં છો ત્યાં? ત્યાં તો જડપણું છે, અચેતનપણું છે, તારો જેમાં વિરહ છે. એ રાગમાં, શરીરમાં, બાયડી છોકરામાં તારો એમાં વિરહ છે, એમાં તારાપણું એમાં છે નહીં. આહાહા! ભારે વાતું ભાઈ! આ કરવું, એમ કહે છે. પહેલું શું કરવું? પહેલું આ કરવું. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? એને જ્ઞાનમાં ને શ્રદ્ધાના લક્ષમાં તો લે કે આ વસ્તુ અંતર્મુખ જતા જ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થતાં સમ્યક્ થાય ને ધર્મ થાય. એ વિના ધર્મ થતો નથી. આહાહા!

ધમાલ.. ધમાલ આમ મોટી બહાર ચાલેને ધર્મ.. ધર્મ.. શું કીધું? ચેતનજી! 'ધામધૂમે ધમાધમ ચલી, જ્ઞાનમાર્ગ રહ્યો દૂર.' આહાહાહા! યશોવિજયજી કહે છે હોં. જ્ઞાનમાર્ગ રહ્યો દૂર. પ્રભુ! અહો! કેટલી ધીરજ! કેટલી ખોજ! કેટલો પર તરફથી વળવાનો પુરુષાર્થ! પાછો વળવાનો હોં અને કેટલો અંતર્મુખ જવાનો પ્રયત્ન! ભાઈ! એ વિના પ્રાપ્ત નહીં થાય આત્મા. એ વિના જનમ-મરણના દુઃખ નહીં ટળે. ક્યાં રૂપાળું શરીર દેખાય ને જુવાની દેખાય ને પાંચ-પચ્ચાસ લાખ પૈસા દેખાય, ધૂળેય નથી, સ્મશાનની રાખું છે બધી ભાઈ! સ્મશાનમાં મડદા રોળાય છે. એમ એવી ચીજમાં મારો આત્મા માનીને રોળાઈ ગયો. જ્યાં સ્વરૂપ છે તેને જાણ્યું નહીં ને એના વિના પર છે એને પોતાનું જાણી, માણ્યા. આહાહા! ભાઈ! હવે એક તો કર હવે, આવું તો બધું અનંત વાર કર્યું હોં કહે છે. હવે થાક.

ભગવાન! તારામાં તો આનંદ છેને પ્રભુ! અતીન્દ્રિય આનંદની ખોજ કર. ત્યાં પડ્યો છે, એ મળશે. કાંઈ પુણ્ય ને પાપના રાગમાં, શરીર, સ્ત્રી, કુટુંબમાં ક્યાંય સુખ છે (નહીં). સુખનું હોવાપણું તો પ્રભુ તારા સ્વભાવમાં છે. જુઓ! જ્ઞાનથી વાત કરી છે. 'ग्यानकौं जगाइ अंस हंस खोजि लीजिए'.. જુઓ, હંસ શબ્દ આપ્યો છે. રાગ, વિકલ્પ, વિકાર અને અવિકારી જ્ઞાનસ્વભાવ—બેને જુદા પાડ. હંસલો થા એકવાર. આ દૂધ અને પાણીમાં ચાંચ હંસની પડતાં એ પાણી અને દૂધ જુદા પડી જાય છે. દૂધનો ઓલો થઈ જાય છે, શું કહેવાય એ? કોકડું. દૂધનું કોકડું વળી જાય છે, પાણી છુટું પડી જાય. ભાઈ! કરવાનું તો આ છે. હિતરૂપ ને ઠીકરૂપ કરવું હોય તો આ છે. બાકી બધું એકડા વિનાના મીંડા છે. બરાબર હશે આ?

'લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતા શું વધ્યું તે તો (કહો)'. પણ માને માળો એવો હોં. કરોડ-બે કરોડ રૂપિયા થાય ને આ છોકરા એવા લાંબા મોટા પાંચ-પાંચ હાથના પાકે અને એ પણ પાછા રળાઉ પાકે મોટા, શું કહેવાય તમારી? ફેક્ટરીયું. ફેક્ટરીયું કરે અને કમાઉ દીકરા પાક્યા આહા! જોઈ લો એનો બાપ પછી. ઉદ્યોગપતિ, લ્યો ભાઈ કહે એ સાચી વાત છે. ઉદ્યોગપતિ, પાપનાં ઉદ્યોગપતિ. અરે પ્રભુ! પોપટભાઈ! આહાહા! પ્રભુ! તેં તારા

આત્માને ખોયો છે હોં. હવે ગોતને જ્યાં છે ત્યાં. આહાહા!

'बाहिकौ विचार वाकौ ध्यान यहै कौतूहल'.. જુઓ. કુતૂહલ તો કર. આ તે શું ચીજ છે આ! આત્મા આત્મા કરે છે ને એમાં આનંદ છે, એમાં જ્ઞાન તે કેટલું ભર્યું છે કે અનંત છે! આ ક્ષેત્ર આટલું ને આ અનંત જ્ઞાન છે, આ છે શું આ! કુતૂહલ તો કર. પડદા પાછળ રાણી રહેતી હોયને ત્યારે, કેવા રાણીસાહેબ હશે? કેવા રાણીસાહેબ હશે? (એમ કુતૂહલ કરે). પરદો ખોલે ત્યારે ખબર પડે, કેવા રાણીસાહેબ હશે. અત્યારે ઘણાં પડદા મૂકી દે છેને. ભાવનગરની રાણીએ પરદો મૂક્યો, તો લોકો જોવા નીકળે. ધૂળેય નથી સાંભળને! આ પડદો છોડ. આહાહા! પુણ્ય અને પાપના રાગના પડદા પાછળ પ્રભુ તારો આત્મા છે. આહાહા! ત્યાં આનંદ છે, ત્યાં મોજું છે, ત્યાં મજા છે. એને ખોજ અને એનો વિચાર કર, એનું ધ્યાન કર.

'यहै कौतूहल'.. એને કૌતુહલ કર. સમજાણું? 'विचार.. ध्यान.. उसहीकी लीलामें परमरसका पान करो' એમ અર્થ કર્યો. કૌતુહલ એટલે લીલા. 'यौंही भरि जनम परम रस पीजिए'.. એમ જનમભર, એમ કહે છે. અરે! જીવે ત્યાં સુધી આ કર, ભાઈ! હવે આ કરવાનું છે. આહાહા! પછી આ બાયડી, છોકરાને ક્યારે સાચવવા? બાલચંદભાઈ! ભાઈયું-બાઈયુંને ક્યારે સાચવવા? આહાહા! મૂરખ થઈને માનવી પાગલ થઈને પડ્યો છે. આહાહા! અરે ભાઈ! હેરાન છો હોં, તું હેરાન છો. એક વાર આનું કુતૂહલ તો કર. શું છે આ! રજકણ અને રાગથી જુદી ચીજ, વિજ્ઞાનઘનનો પિંડ આત્મા એને भरि जनम જનમભર—હવેથી આખી જિંદગી, એમ કહે છે. 'परम रस पीजिए'.. આત્માના આનંદની લીલા કરને હવે, કહે છે. આત્માના આનંદરસને પી. નિર્વિકલ્પ રસ પીજિયે. આહાહા! ભારે વાતુ ભાઈ!

કેટલાક કહે, વાતું મોટી મોટી કરે, પણ પહેલું સાધન શું છે એ બતાવતા નથી. એમ વળી (કેટલાક) દિગમ્બરનો આક્ષેપ છે. ભાઈ! આ સાધન નથી આ? આહાહા! જ્યાં તારી દૃષ્ટિ છે પરમાં, એ દૃષ્ટિને બદલ હવે. અંતરમાં એ કરવાનું શીખ, પણ એ કરવાની સૂઝ પડતી નથી. આ બધું ધમાધમ મરીને હેરાન થયા, ફૂ થઈને ચાલ્યા જાય. પછી ઠાઠડીએ બાંધે ઊંચું કપડું, ચાર નારિયેલ ને ઓહ.. કરીને હાંક્યા. (શ્રોતા : એ તો વયા ગયા). ઓલો તો ગયો ક્યાંક ગતિમાં રખડવા અને પાછળથી નારિયેલ ને કરે. તે 'દિ નહોતું થયું. ખીમચંદભાઈ, નહીં ભાઈ? રાજકોટ. (શ્રોતા : ફોટોગ્રાફર). ફોટોગ્રાફી. ૮૯ની સાલ. અમે બહાર હતા સામે કાંઠે. ભાઈ નહીં? મોરબીવાળાનું મકાન આરોગ્યભુવન. એમાં એ નીકળ્યું. સાઠ હજારનું મકાન કરાવ્યું હતું તે દિ'. તે દિ' હોં ૮૯ની સાલ. પછી એનો કોઈ દીવાન હશે જૂનાગઢનો મિત્ર, જોવા લાવ્યા હતા. જોતા હતાં ત્યાં, મને કાંઈ થાય છે. એ

સૂતાં ને થોડી વાર થયું ને ખલાસ.

લ્યો, વાસ્તુ પણ પડ્યા રહ્યા. ફોટોગ્રાફરના પૈસા પેદા થઈને મોટું સાઠ હજારનું... તે દિ' સાઠ હજાર એટલે નેવુંમાં. અત્યારે કેટલા વર્ષ થયા? ૩૭ વર્ષ થઈ ગયા. એમની નીકળી ઠાઠડી ત્યારે દેખાતું હતું ઉપર નાખેલો, શું કહેવાય? સાટીન.. સાટીન.. સાટીન. ચકચક સાટીન ઠાઠડી ઉપર આમ નાખે ને માણસો દોડે. શું છે કીધું આ? ત્યાં ઓલા ગુલાબચંદભાઈ પારીખ હતા. ગુલાબચંદ પારીખ છેને, એ આવ્યા. કે આ ખીમચંદભાઈ મરી ગયા. કેમ? આમ (મકાન) બતાવવા હતાં, એમાં હાર્ટફેલ થઈ ગયું. લ્યો. વર્ષ ૪૮ની ઉંમર.

જ્યોતિષીએ કહેલું ૮૪ વર્ષ જીવશો. જ્યોતિષીએ કહ્યું, ૮૪ વર્ષ જીવશો. (શ્રોતા : ૮૪ના ૪૮ થયા). આંકડો ફરી ગયો. લોકો કહે, અરે! મહારાજનો જોગ છે. ભઈ, હું ગયો છું મહારાજ પાસે સાંભળવા, પણ અત્યારે મારે આ જોગ આવી ગ્યો છે. ને ઉંમર હજી જ્યોતિષીએ ૮૪ વર્ષની કીધી છે. ઠીક. એ ૮૪ના થઈ ગયા ૪૮. આહાહા! કહે છે, આ કરને ભાઈ હવે. આહાહા! પણ ભારે આકરું કામ બતાવ્યું તમે. દિશા બદલાવવી, દશા પલટે ત્યારે એને આત્માનું જ્ઞાન થાય ને આત્મા પ્રાપ્ત થાય.

'यौंही भरि जनम परम रस पीजिए'.. એકવાર પણ આનંદને શોધ ને જ્ઞાનને જગાડ, બસ એ કરવાનું છે. બધું ભણીને, કરીને બધું કરીને આ કરવાનું છે. પરમ રસ— આનંદરસ. હવે અહીં નાખ્યું. જ્ઞાનને જગાડ્યું હતુંને. આનંદરસ પી, અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ લે. બાપુ! કોઈ દિ' તેં લીધા નથી ભાઈ! તારા સ્વાદ તેં કોઈ દિ' લીધા નથી. 'परम रस पीजीए, तजि भववासकौ विलास'.. ભવના વાસનો વિલાસ—વિકાર છોડ. 'राग-द्वेषमय संसारकी भटकना छोडकर'.. પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પો, 'मोहका नाश करके सिद्धपद प्राप्त करो'.. 'अंतकरि मोहकौ अनंतकाल जीजिए. अनंतकाल जीजिए'—અમર હો જાવ, સિદ્ધપદ પ્રાપ્ત કરી અનંત કાલ અમર થઈ જાવ. એ ૨૩ કળશનો ૨૪મું પદ કહ્યું.

હવે ૨૪. કળશ ૨૪, પદ ૨૫. હવે શું કહે છે? કે ભાઈ! તમે આત્મા.. આત્મા.. આવો, આવો (છે એમ) કરો છો, પણ શાસ્ત્રમાં તો શરીરના વખાણ કરીને આત્માના વખાણ કર્યાં છે. તીર્થંકરના શરીરના વખાણે વખાણ કર્યા છે. માટે શરીર તે જ આત્મા. આત્મા તે અંદર જુદો એવું અમને તો વળી લાગતું નથી. અમારા શાસ્ત્રમાંય એમ લખ્યું છે કે ભગવાન આવા, ભગવાન આવા. એ તો બધા શરીરના વખાણ છે. શરીરના વખાણ એ આત્માના વખાણ. અમારે શરીર ને આત્મા એક છે. ભણ્યું છે ઊંધું, કાઢ્યું ક્યાંકથી લાકડું ઊંધું. એમ કહે લ્યો, આ આચાર્યના વખાણ, તીર્થંકરના વખાણ. એ બધા પુણ્યના વખાણ

કર્યા. એ ક્યાં આત્માના છે? એના વખાણ કર્યા એટલે મને તો એમ લાગે કે શરીર અને આત્માને જૈન પણ એક માને છે.

कान्त्यैव स्नपयन्ति ये दशदिशो धाम्ना निरुन्धन्ति ये
धामोद्दाममहस्विनां जनमनो मुष्णन्ति रूपेण ये ।
दिव्येन ध्वनिना सुखं श्रवणयोः साक्षात्क्षरन्तोऽमृतं
वन्द्यास्तेऽष्टसहस्रलक्षणधरास्तीर्थेश्वराः सूरयः ।।२४।।

આમાં શિષ્ય વતી આ પ્રશ્ન છે. જુઓ, આ તમારા શાસ્ત્રમાં તો ભગવાનનું શરીર આવું ને આવી દિવ્યધ્વનિ ને બધા વખાણ તો એ આવ્યા છે. જુઓ, 'तीर्थंकर भगवानके शरीरकी स्तुति'. શરીરની સ્તુતિ. તમારામાંય એમ છે, માટે શરીર તે આત્મા (એમ) અમને લાગે છે કહે છે.

તીર્થંકર ભગવાનના શરીરની સ્તુતિ (સવૈયા એકત્રીસા)

जाके देह-द्युतिसौं दसौं दिसा पवित्र भई,
जाके तेज आगैं सब तेजवंत रुके हैं।
जाकौ रूप निरखि थकित महा रूपवंत,
जाकी वपु-वाससौं सुवास और लुके हैं।।
जाकी दिव्यधुनि सुनि श्रवणकौं सुख होत,
जाके तन लच्छन अनेक आइ ढुके हैं।
तेई जिनराज जाके कहे विवहार गुन,
निहचै निरखि सुद्ध चेतनसौं चुके हैं।।२५।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–વપુ–વાસસૌં=શરીરની ગંધથી. લુકે=છુપાઈ ગયા. ઢુકે=પ્રવેશ કર્યો. ચુકે=જુદા.

અર્થ :–જેમના શરીરની આભા (તેજ)થી દશે દિશાઓ પવિત્ર થાય છે, જેના તેજ આગળ બધા તેજવાળાઓ લજ્જિત થાય છે, જેમનું રૂપ જોઈને મહારૂપવાન હાર માને છે. જેમના શરીરની સુગંધ પાસે બધી સુગંધ છુપાઈ જાય છે, જેમની દિવ્યવાણી સાંભળવાથી કાનોને સુખ થાય છે, જેમના શરીરમાં અનેક શુભ લક્ષણો આવી વસ્યાં છે; એવા તીર્થંકર ભગવાન છે. તેમના આ ગુણો વ્યવહારનયથી કહ્યા છે, નિશ્ચયનયથી જુઓ તો શુદ્ધ આત્માના ગુણોથી આ દેહાશ્રિત ગુણો ભિન્ન છે. ૨૫

अर्थ :–जिसके शरीरकी आभासे दशों दिशाएँ पवित्र होती हैं जिसके तेजके आगे सब तेजवान लज्जित होते हैं, जिसका रूप देखकर महारूपवान हार मानते हैं, जिसके शरीरकी सुगंधसे सर्व सुगन्ध छिप जाती हैं, जिसकी दिव्यवाणी सुननेसे कानोंको सुख होता है, जिसके शरीरमें अनेक शुभ लक्षण आ बसे हैं; ऐसे तीर्थंकर भगवान हैं। उनके ये गुण व्यवहारनयसे कहे हैं, निश्चयनयसे देखो तो शुद्ध आत्माके गुणोंसे ये देहाश्रित गुण भिन्न हैं॥२५॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

શરીરની વાત છે. આ પરમાત્મા થાય, અરિહંત થાય ત્યારે એનું શરીર આવું હોય છે. સાધારણ શરીર ન રહે એને. સર્વજ્ઞપદ થાય, ત્રિકાળી જ્ઞાનનો વિકાસ થાય ત્યારે શરીર આવું હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે 'जाके देहद्युति'.. દેહનો પ્રકાશ આભા.. જેવા અરિહંત–સર્વજ્ઞ થાય, એનું શરીર પરમ ઔદારિક થઈ જાય. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? કેસર છે એ ડાબલે રહે, કોથળે ન રહે. એમ કેવળ એક સમયમાં ત્રણ કાળ ત્રણ લોક પરમાત્મા દશા થાય, એના શરીરમાં એટલા તેજ હોય છે કે આ દશો દિશાએ પવિત્ર થઈ જાય એટલે પ્રકાશ.. પ્રકાશ.. પ્રકાશ. કહો, સમજાણું કાંઈ? એવું તો એનું શરીર હોય છે. પૂર્ણ પરમાત્મા દશા પ્રગટ થાય, ત્રણ કાળ ત્રણ લોકનું જ્ઞાન અને અનંત આનંદ અને અનંત વીતરાગતા પ્રગટ થઈ, એને શરીરમાં તેજ એટલા હોય કે જેના પ્રકાશથી दशों दिशा पवित्र भई એમ ભાષા છે, જુઓ. પવિત્ર એટલે ઉજ્જ્વળ કરે એમ. ચારે કોર પ્રકાશ.. પ્રકાશ.. પ્રકાશ..

'जिसके तेजके आगे सब तेजवान लज्जित होते हैं... जाके तेज आगै सब तेजवंत रुके हैं'.. સૂર્ય, ચંદ્રમા આદિ. આહાહા! આત્માની તો શું વાત કરવી! પરમાત્માના આત્માનું તો શું કહેવું! પણ એમનું શરીર આવું હોય છે. માટે શરીરના વખાણે આત્માના વખાણ થાય એમ અમે તો માનીએ છીએ. ઓલો શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે. સમજાણું કાંઈ? તેજવંત ચંદ્ર અને સૂર્યના તેજ પણ ત્યાં ઝાંખા પડી જાય છે એટલી શરીરની કાંતિ.. કાંતિ.. કાંતિ..

'जाकौ रूप निरखि थकित महा रूपवन्त'.. ઈન્દ્ર અને કામદેવ પણ ભગવાનના રૂપ દેખીને થાકી જાય છે. એટલું સુંદર રૂપ શરીરનું અને બધી નમણાઈ અંગેઅંગના અવયવોની. એટલી નમણાઈ ને એટલી કાંતિ ને એટલા તેજ ને એટલી ગોઠવાયેલી ચીજ હોય છે કે રૂપવાન પણ ત્યાં થાકી જાય કે આહાહા! આ તે શું છે! જુઓ, એટલું તો એને પુણ્ય હોય છે. સમજાણું કાંઈ? એને ક્ષુધા લાગે ને તૃષા લાગે ને રોગ થાય—એવું ન હોય, એમ કહે છે. ભગવાનને હજી રોગ થાય, એ પછી દવા લઈ આવે ને પછી દવા ખાય. એ (ખોટી) વાતું, ભગવાનને તેં હજી જાણ્યા નથી. એના પુણ્યને પણ તેં જાણ્યા નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'जाकौ रूप निरखि थकित महा रूपवन्त'.. જેનું રૂપ દેખી મહા રૂપવાન, કોણ? ઈન્દ્ર, કામદેવ આદિ હાર માનતે હૈં. પુણ્યની પૂર્ણ પ્રકૃતિ જ્યાં મહા પરમ ઔદારિક શરીર એ દાબલો જ એવો તેજવાન થઈ જાય. ચૈતન્યના તેજ જ્યાં અંદર પ્રગટ્યાં કેવળજ્ઞાન, ત્યાં શરીરનો દાબલો જડનો એવો થઈ જાય. સમજાણું કાંઈ? 'जाकी वपु वाससौं'—જેના શરીરની ગંધથી 'सुवास और लुके...' મંદાર, સુપારિજાત આદિ પુષ્પો છે એની સુગંધ પણ ત્યાં થાકી જાય, એટલી તો જેના શરીરમાં સુગંધ હોય, શ્વાસે નીકળે સુગંધ. અંતર તો પૂર્ણાનંદ સર્વજ્ઞપદ પ્રગટ્યું છે (પણ) શરીરની દશા એવી થાય. જે તે ભગવાન મનાવે છે કે અમે ભગવાન છીએ, એમ હોઈ શકે (નહીં), એમ સિદ્ધ કરે છે. સમજાણું કાંઈ? 'वपु वास'—શરીરની ગંધસે 'और लुके.. सुवास और लुके'.. શરીરની સુગંધ એમાં 'सर्व सुगंध छुप जाती हैं', આ બધા ફૂલ-ફૂલ આદિ.

'जाकी दिव्यधुनि सुनि'.. એવો અવાજ નીકળે દિવ્યધ્વનિ ૐ.. એવો અવાજ. પૂર્ણ સર્વજ્ઞપદ હોય એને આવી વાણી ન હોય. આમ બોલીએ એવી વાણી ન હોય એમને. સમજાણું કાંઈ? ૐ ધ્વનિ છૂટે. જેની 'दिव्यधुनि सुनि श्रवणकौं सुख होत',.. લ્યો. સાંભળનારને સાંભળીને કાને સુખ હોતા હૈ. સુખ શબ્દે શુભભાવમાં... ઓલું આનંદનું સુખ ક્યાં છે? પણ જરી શાતા થાય ઓહોહો! એવી મીઠી મધુરી ૐ ધ્વનિ ઊઠે આખા શરીરમાંથી. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર થાય એને આવો ઓમકાર હોય છે—એવી દિવ્યધ્વનિ એને હોય છે. આહાહા! સમજાણું? 'श्रवणकौं सुख होत, जाके तन लच्छन अनेक आइ ढुके हैं'.. શરીરમાં એક હજાર આઠ લક્ષણ હોય. સમજાણું? નીચે છે, કમળ, ચક્ર, ધ્વજા, કલ્પવૃક્ષ, સિંહાસન, સમુદ્ર આદિ ૧૦૦૮ શરીરમાં એવા લક્ષણ હોય એના. 'तन लच्छन अनेक आइ ढुके हैं'.. એવા લક્ષણ આવીને પ્રાપ્ત થાય છે, શરીરમાં હોં.

'तेई जिनराज जाके कहे विवहार गुन'.. આ જિનરાજના શરીરના વ્યવહારના ગુણ કહ્યા. 'निहचै निरखि सुद्ध चैतनसौं चुके हैं.. 'निश्चयनयसे देखो तो शुद्ध आत्माके गुणोंसे देहाश्रित गुण भिन्न हैं'. આત્માના ગુણ ને શરીરના ગુણ તદ્દન ભિન્ન છે. સમજાણું? આ બધી શરીરની વ્યાખ્યા થઈ અને જે ભગવાન આત્મા અંદર છે એ આનાથી તદ્દન ભિન્ન છે. સમજાણું કાંઈ? તીર્થંકરનું, અરિહંતનું—પરમાત્માનું—સર્વજ્ઞનું સ્વરૂપ સાધારણ પ્રાણી (એમ) કહે કે સાધારણ માણસ હોય એ પણ ત્રિકાળ જાણે અને ખાતો હોય, પીતો હોય, લુગડા પહેરતો હોય, ઘોડે ચડતો હોય તે પરમેશ્વર. ત્રણ કાળમાં જૂઠી વાત છે. પરમેશ્વર એવા હોઈ શકે નહીં એમ કહે છે. શરીરના લક્ષણનું એને ભાન નથી, કહે છે. આત્મા પૂર્ણાનંદ સર્વજ્ઞ કેવા હોય એની તો એક કોર રાખ, શરીર કેવું એનું (પણ ભાન નથી) સમજાણું કાંઈ? લ્યો, એ તો વ્યવહારનું છે. 'निहचै निरखि सुद्ध चैतनसौं चुके हैं'..

આત્માના ગુણસે દેહાશ્રિત ગુણ ભિન્ન છે, એમ કહેવું છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

એ ૨૪ થયો કળશ હોં. હવે ૨૫ (કળશ). ૨૫મો ત્યાં લીધું 'प्राकारक नित्यमविकार'.. नित्यमविकार છેને એ તો પહેલો. છવ્વીસ. પછી પચ્ચીસ કરી નાંખ્યું. 'प्राकारक.... એ તો ઊઁચે ઊઁચે 'गढके कंगुरे'.. પણ આ જિનપદનું અહીંથી નાખ્યું છે થોડું. ફેરફાર થઈ ગયો છે.

नित्यमविकारसुस्थितसर्वांगमपूर्वसहजलावण्यम्।
अक्षोभमिव समुद्रं जिनेन्द्ररूपं परं जयति॥२६॥

એ છવ્વીસમું છે. માથે ફેરવી નાખવું. એ આંકડો ફેરવ્યો, લ્યો.

जामैं बालपनौ तरुनापौ वृद्धपनौ नाहिं,
आयु-परजंत महारूप महाबल है।
बिना ही जतन जाके तनमैं अनेक गुन,
अतिसै-विराजमान काया निर्मल है॥
जैसैं विनु पवन समुद्र अविचलरूप,
तैसैं जाकौं मन अरु आसन अचल है।
ऐसौ जिनराज जयवंत होउ जगतमैं,
जाकी सुभगति महा सुकृतकौ फल है॥२६॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–તરુનાપૌ=યુવાની. કાયા=શરીર. અવિચળ=સ્થિર. સુભગતિ=શુભભક્તિ.

અર્થ :–જેમને બાળ, તરુણ અને વૃદ્ધપણું નથી, જેમને જીવનભર અત્યંત સુંદર રૂપ અને અતુલ બળ રહે છે, જેમના શરીરમાં સ્વતઃ સ્વભાવથી જ અનેક ગુણો અને અતિશયો બિરાજે છે તથા શરીર અત્યંત ઉજ્જવળ છે, જેમનું મન અને આસન પવનની લહેરોથી રહિત સમુદ્ર સમાન સ્થિર છે, તે તીર્થંકર ભગવાન સંસારમાં જયવંત હો, જેમની શુભભક્તિ ઘણા મોટા પુણ્યના ઉદયે પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૬.

अर्थ :–जिनके बालक, तरुण और वृद्धपना नहीं है, जिनका जन्मभर अत्यन्त सुन्दर रूप और अतुल्य बल रहता है, जिनके शरीरमें स्वतः स्वभाव ही अनेक गुण व अतिशय विराजते हैं, तथा शरीर अत्यन्त उज्ज्वल है, जिनका मन और आसन पवनके झोंकोसे रहित समुद्रके समान स्थिर है, वे तीर्थंकर भगवान संसारमें जयवन्त होवें, जिनकी शुभभक्ति बड़े भारी पुण्यके उदयसे प्राप्त होती है॥२६॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'जामैं बालपनौ तरुनापौ वृद्धपनौ नाहिं'.. કેવા છે સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર? જેને ત્રિકાળ જ્ઞાન ને અનંત આનંદ પ્રગટ્યું છે, એનું શરીર કેવું છે? એની વાત ચાલે છે. 'जामैं बालपनौं'.. બાળપણું ન હોય એનામાં. 'बालकवत् अज्ञानता, युवावत् मदांधपना और वृद्धवत् देह जीर्ण नहीं होती।' નીચે અર્થ છે. સર્વજ્ઞ લાખો કરોડો વર્ષ રહે પણ વૃદ્ધપણું ન દેખાય. એના શરીરમાં રોગ ન હોય. બાળપણું નહીં, તરુણપણું નહીં, વૃદ્ધપણું નહીં. 'आयु परजंत महारूप महाबल है. 'नित्यम्' કહ્યું છે ને. નિત્ય-નિત્ય. નિત્યનો અર્થ કે કાયમ રહે છે એમ. શરીરની જે સ્થિતિ છે એવી કાયમ એની રહે છે.

૮૪ લાખ પૂર્વનું આયુષ્ય હોય.. બહુ લાંબી વાત છે. (સીમંધર) ભગવાનનું કરોડ પૂર્વનું આયુષ્ય છે અત્યારે મહાવિદેહમાં. અહીંયાં ઋષભદેવ ભગવાનનું ૮૪ લાખ પૂર્વનું હતું. ૮૪ લાખ પૂર્વ કોને કહે? ૧ પૂર્વમાં ૭૦ લાખ કરોડ અને ૫૬ હજાર કરોડ વર્ષ જાય. એક પૂર્વમાં ૭૦ લાખ ૫૬ હજાર કરોડ વર્ષ જાય. એવું ૧ પૂર્વ. એવા ૮૪ લાખ પૂર્વ આયુષ્ય હતું. પણ એ છેક સુધી વૃદ્ધાવસ્થા ન દેખાય, યુવાની ન દેખાય અને બાળપણ ન દેખાય, એવી સ્થિતિ શરીરની. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

ઓલો કહે, જુઓ, આ શરીરના વખાણ એમના. તમે પણ આમ વખાણ કરો છો શરીરના. વળી કહો છો કે આત્મા ને શરીર જુદા. સાંભળને હવે, એ તો શરીરની વ્યાખ્યા, એ આત્માની વ્યાખ્યા નથી. આયુપર્યંત.. છેને નિત્ય શબ્દ પડ્યો છેને. નિત્ય રહે છે એમ. નિત્ય મહારૂપ મહાબલ હૈ. મહા સુંદર શરીર. ઈન્દ્ર હજારો ચક્ષુથી જોવે તો પણ તૃપ્તિ થાય નહીં એવા તો જેના પુણ્ય હોય છે. એના સર્વજ્ઞના આત્માની પવિત્રતાની વાત તો શું કરવી? 'आयु परजंत महारूप महाबल है.. 'सर्वांग' છે ને.

'बिना ही जतन जाके तनमैं अनेक गुन'.. લ્યો, સર્વાંગ સુંદર હોય છે. લાવણ્યતા હોય છે. શરીરની શોભા જાણે કારીગરે કરી એવી હોય છે. એ શરીર જ એટલું શોભે. કપડાં, દાગીના કાંઈ નહીં. આ તો બધા કપડાં દાગીના નાખીને શોભા કરે છે. પણ શરીર જ એવું ભગવાન અરિહંતનું હોય છે કે વગર કપડે, વગર (દાગીને) લાવણ્યતા નામ એકલું શરીર જ શોભે. સમજાણું કાંઈ? 'बिना ही जतन जाके तनमैं अनेक गुन'.. (બહારના) અનેક ગુણ હોય છે, લાવણ્યતા, લાવણ્યતા આદિ.

'अतिसै-विराजमान' ૩૪ અતિશય સહિત છે. ૩૪ અતિશય હોય છે ભગવાનને, અરિહંત તીર્થંકરને. લોકોએ સાંભળ્યું ન હોય, તે માણસને એમ થાય કે આ તે શું છે? આ ઓલો (શિષ્ય) તો શાસ્ત્રનો જાણનાર છે. એનું (તીર્થંકરનું) શરીર આવું હોય, એવું એણે

જાણ્યું છે. એ કહે છે. તમે શરીરના વખાણ કરો એ જ આત્માના છે એમ અમને તો લાગે છે. અરે! એ તો શરીરની સ્થિતિનું વર્ણન છે. એ શરીરની સ્થિતિથી આત્માનું વર્ણન (થાય નહીં), આત્મા તદ્દન જુદો છે. દાબલો બહુ ઊંચો શણગારેલો હોય, તેથી અંદરનું ભરેલું કેસર એવું હોય છે? સમજાણું કાંઈ? દાબલા ઊંચા રાખે છેને કેટલાક જુઓને! ઘડિયાળના ડબ્બા ઊંચા રાખે, ફલાણું રાખે. તેથી કરીને ઘડિયાળ એવી થઈ જાય? ડબ્બો એવો હોય તો. સમજાણું કાંઈ? શરીર આવું હોય, તેથી આત્મા એવો છે નહીં.

'जैसे विनु पवन'.. જુઓ. કાયા નિર્મળ હોય છે એમ કહે છે. ઉજ્જ્વળ છે. ૩૪ અતિશય કરી નિર્મળ છે. 'पवन समुद्र अविचल'.. પવન વિના સમુદ્રનું પાણી જેમ ચળ્યા વિના સ્થિર હોય છે, એમ ભગવાનનું શરીર આમ સ્થિર, કુતૂહલતા નહીં, શાંત ગંભીર.. ગંભીર.. ગંભીર.. ગંભીર. સમજાણું? એક છોકરો અમદાવાદમાં જોયો હતો ૮૦ની સાલમાં. આવ્યો હતો ત્યાં. હતો આઠ-દસ વર્ષનો હશે ૮૦ની સાલમાં કે બારનો હશે. બોટાદ રહેતો. બેઠો હોય તો એવું લાગે ગંભીર અને બિલ્કુલ ચપળાઈ નહીં, બાળક છતાં. એનો બાપ લઈને આવ્યો હતો.

૮૦ની સાલમાં બોટાદ. સામાયિક કરીને બેસે. પણ શાંત.. શાંત.. શાંત.. ચપળાઈ કાંઈ નહીં, આમ જોવું ને આમ જોવું (એમ નહીં). આ તો સાધારણ માણસની વાત છે, બાળક બિચારા. આ તો તીર્થંકરનું શરીર શાંત...શાંત. ચકલા હોય છેને. ચકલા હાલેને આમ, આમ. આમ. બહુ કષાય હોય છેને, આમ અસ્થિર થઈ જાય. શરીર પણ કંપાય આમ આમ થતાં, એ કષાયનું લક્ષણ છે. જ્યાં વીતરાગતા પ્રગટી છે અંદર, એના શરીર પણ લાવણ્યતાની શોભાથી શાંત, ચળે નહીં એનું એવું શાંત. જાણે બધું પી ગયા હોય જગતને, નવું કાંઈ જોવાનું હોય નહીં, એવી એની સ્થિતિ શરીરની લાગે.

સમુદ્રનું પાણી.. પવન વિના સમુદ્ર અવિચલ 'तैसैं जाकौ मन अरु आसन अचल है।' જેનું મન ને શરીર આસન અચલ થઈ જાય. 'ऐसौ जिनराज जयवंत होउ जगतमैं' આવા જિનરાજ વીતરાગ જયવંત હો જગતમાં. 'जाकी सुभगति महा सुकृतकौ फल है।' એવા ભગવાનની ભક્તિ પણ સુકૃતનું ફળ છે. એવા ભગવાન મળવા, એ પણ મહાપુણ્ય હોય ત્યારે મળે છે. 'जिनकी शुभभक्ति बड़े भारी पुण्य के उदय से प्राप्त होती है।' સત્યાવીસમો (પદ). એની નીચે અર્થ છે ઉપરના વધારામાં છે. અનુસંધાનમાં.

જિનરાજનું યથાર્થ સ્વરૂપ

जिनपद नांहि शरीरकौ, जिनपद चेतनमाँहि।
जिनवर्नन कछु और है, यह जिनवर्नन नांहि॥२७॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–और=બીજું. જિન=જિતે તે જિન અર્થાત્ જેમણે કામ-ક્રોધાદિ શત્રુઓને જીત્યા છે.

અર્થ :–આ(ઉપર કહેલું) જિન-વર્ણન નથી, જિન-વર્ણન એનાથી ભિન્ન છે; કારણ કે જિનપદ શરીરમાં નથી, ચેતનાર ચેતનમાં છે. ૨૭

अर्थ :–यह (ऊपर कहा हुआ) जिन वर्णन नहीं है, जिन वर्णन इससे निराला है; क्योंकि जिनपद शरीरमें नहीं है, चेतियता चेतनमें हैं।।२७।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'जिन पद नांहि शरीरकौ, जिनपद चेतनमाँहि'.. હવે ઉત્તર દે છે, 'जिनपद नांहि शरीरकौ'.. એ શરીરના વખાણ કર્યા, પણ એ જિનપદ—આત્મપદ નહીં. પણ (શરીર) હોય તો એવું જ હોં. પાછું એમ નહીં કે (ગમે તેવી સ્થિતિ હોય). 'जिनपद नांहि शरीरकौ, जिनपद चेतनमाँहि.' અખંડ આનંદ ને જ્ઞાનનો દરિયો એ ચૈતન્યમાં જિનપદ છે. એ કાંઈ પુણ્યમાં અને બાહ્યની ક્રિયા શરીરના લાવણ્યતામાં કે ૧૦૦૮ લક્ષણમાં કે શરીરના પ્રકાશના તેજમાં આત્મા નથી. સમજાણું કાંઈ? 'जिनवर्नन कछु और है, यह जिनवर्नन नांहि'.. એ શરીરના વર્ણન કર્યા, હો શરીર એવું, (અરિહંતનું) છે એવું, છતાં એ જિનપદ આત્માનું વર્ણન નહીં.

જિનપદ તો ચૈતન્યસ્વરૂપ વીતરાગમૂર્તિ આત્મા, પુણ્ય ને પાપના રાગ રહિત સ્વરૂપ છે એવી દશા જેને પ્રગટી છે, એવો વીતરાગભાવ તે આત્મા છે. આવી સુંદરતા શરીરની એ કાંઈ આત્મા નથી. આહાહા! માટે કેવળીને ગમે તેવું શરીર હોય ને કેવા હોય, એમેય નહીં પાછું. સમજાણું કાંઈ? કેવળજ્ઞાનીને આવું શરીર હોય તીર્થંકરને, છતાં શરીર એ આત્મા નહીં. આહાહા! એને ગમે એવું શરીર હોય, ગમે એવું આમ હોય, આત્મા જાગ્યો પછી શું છે? ખોટી વાત છે. જેને કેવલજ્ઞાન સર્વજ્ઞપદ થાય, એનું શરીર આવું જ થઈ જાય પહેલું કહ્યું એવું, પણ આત્માનું સ્વરૂપ એ નહીં. આહાહા! કહો, ધીરુભાઈ!

આ બધા ઘણા કહે છેને કે ભગવાનને રોગ થાય, ક્ષુધા લાગે, તૃષા લાગે, આહાર લેવા જાય. જુઓ આવે એવું ભગવતીમાં. ભગવાનને રોગ થયો હતો, ગોશાળાએ મારી'તી તેજોલેશ્યા. લોહી ખંડ ઝાડો થયો, છ મહીના સુધી ઝાડો થયો. ઝાડા સમજતે હૈં? લોહીખંડ ઝાડા. લોહીખંડ નહીં જાનતે? છ માસ રહ્યા. છ માસ રોગ. રોગ આવે તો પછી લાંબો કાળ રહેને. સાધુને મોકલ્યો આહાર માટે. જાવ આહાર લઈ આવો. આહાર લઈ આવ્યા. આહાર ખાધો. શરીર થઈ ગયું નિરોગી. દેવ-દેવીઓ બધા ખુશી થઈ ગયેલા. હજી ભગવાનને રોગ (થાય) અને રોગ મટે. અરે! (શ્રોતા : શરીર સારું થયું એમાં ખુશી થયા).

એવો પાઠ છે હોં પંદરમાં શતકમાં.

એક જણે તો લખ્યું છે. કો'ક ડોક્ટર હશે એણે લખ્યું છે. આ પંદરમું શતક બધું ખોટું છે એમ લખ્યું છે એક જણાએ. ભગવતી સૂત્ર. એનું નામ ભગવતી સૂત્ર. પંદરમું શતક. આવી બધી અંદર વાતું ખોટી. (શ્રોતા : હમણાં છાપામાં આવ્યું છે). આવ્યું છેને, ડોક્ટરનું આવ્યું છે. પંદરમું બધું ખોટું છે. વાત તો સાચી, પણ હવે સંપ્રદાય બાંધેલા એમાંથી ખસવું, આકરી વાત છે. ભગવાનને રોગ હોય નહીં, શરીરનો રોગ ન હોય. શરીરના રજકણ એવા સ્ફટીક જેવા થઈ જાય. ક્ષુધા હોય નહીં, તૃષા હોય નહીં, આહાર પાણી લે કોણ? અરે! અમૃતના ઓડકાર અનુભવ થઈ ગયા. અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ પૂર્ણ થઈ ગયો, એને ક્ષુધા, તૃષા, રોગ હોઈ શકે નહીં. સમજાણું કાંઈ? ભારે!

'जिन पद नांहि शरीरकौ'.. આ શરીરના આટલા વખાણ કર્યા, પણ એ આત્મપદ નહીં એમ કહે છે. 'जिनपद चेतनमांहि, जिनवर्नन कछु और है, यह जिनवर्नन नांहि.' શરીરનું વર્ણન એ કોઈ આત્માનું વર્ણન નથી. અંતર આત્મા ભગવાન પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ વિનાનો વીતરાગી આનંદનો અનુભવ કરનાર, એવા આત્માનું આ વર્ણન હોઈ શકે (નહીં.) કહો, સમજાણું કાંઈ? આ તો મુનિનું કહ્યું છે (કે) શરીર સુગંધી થઈ જાય. નહીં? 'સમયસાર નાટક'માં આગળ આવે છે. મુનિનું શરીર.. મુનિ સાચા મુનિની વાત છે. (ચૌદ) ગુણસ્થાન (અધિકાર)માં છેને, અહીં વર્ણન છેને આમાં. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં હશે. છઠ્ઠે ગુણસ્થાન. જુઓ આ રહ્યું ૮૦મો બોલ છે, ૩૯૨ પાને. ૩૯૨ પાનું. જુઓ, મુનિ આવા હોય બહારમાં પણ, એમ કહે છે.

'मंजन न करै केश लुंचै तन वस्त्र मुंचै, त्यागै दंतवन पै सुगंध स्वास वैनकौ' જુઓ છે! ૮૦, ૮૦. ૮૦ પદ. 'दंतवन नहीं करते तो भी वचन और श्वासमें सुगंध ही नीकलती है।' ૩૯૨ પાનું અને ૩૯૩ (પાને) એનો અર્થ. એમાં લખ્યું છે, એ બરાબર લખ્યું છે. આહાહા! મુનિ જેને આત્મજ્ઞાન એના ઉપરાંત સ્વરૂપની રમણતા એવી જામેલી હોય છે, બહારમાં નગ્ન દશા હોય છે. એમાં એને શ્વાસ અને વાણી સુગંધી નીકળે. વીતરાગતા ઘણી પ્રગટી છે. પૂર્ણ વીતરાગતાની વાત શું કરવી, પણ આટલી વીતરાગતા પ્રગટે એને આવું હોય એમ કહે છે. છે પંડિતજી?

'त्यागै दंतवन पै सुगंध स्वास वैनकौ, એમ. ठाडौ करसे आहार लघुभुंजी एकबार, अट्ठाइस मूलगुनधारी जती जैनकौ.' એને જૈનના વીતરાગમાર્ગના સાધુ કહીએ. એકવાર આહાર, ઊભા ઊભા આહાર, જેના શ્વાસ ને વાણીમાં સુગંધ નીકળે. આ તો દાંત સડેલા ને ગંધ મારે, આમ ગંધ મારે, એની ટીકા થાય બહારમાં. એ થયું છે એક ફેરી,

નહીં? પૈસો ચોંટે. દાંતમાં એવા મેલ હોય કે પૈસો ચોંટી જાય. શું કે મૂળ તો સમકિતી નથી, મિથ્યાદૃષ્ટિ છે અને બહારની નગ્ન ક્રિયા લઈ લીધી છે. સાધુ સાચા, જેને વીતરાગ કહે છે, એને તો આત્માના અનુભવ ઉપરાંત ચારિત્રની દશા—વીતરાગ દશા એટલો આનંદ જાગ્યો હોય છે કે જેની વાણી ને દાંત, શ્વાસમાં સુગંધ નીકળે, જુઓ. આહાહા! એ બાલચંદભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

આ તો જય જય મહારાજ જય નારાયણ. આપણા કરતાં સારા છેને, એમ કહે. એ ખોટા મુનિ કહેવાય. બગડેલું દૂધ તો મોળી છાશમાંથી જાય. મોળી છાશમાં રોટલો હાલે, બગડેલા દૂધમાં ન હાલે. સમજાણું કાંઈ? વાસ્તવિક તત્ત્વનું ભાન ન મળે, સાધુપદ કોને કહેવું એની ખબરું ન મળે, એ બધી બાહ્ય ક્રિયામાં જોડાય અને સાધુ નામ ધરાવે, એ તો બગડેલા દૂધ છે. સમજાણું કાંઈ? લ્યો, હવે ૨૭માં કહ્યું. અહીં અર્થ કર્યો છે. જિન એટલે 'जीते सो जिन. जिन्होंने कामक्रोधादि शत्रुओंको जीता है'. હેઠે અર્થ કર્યો છે ૨૭નો.

'यह (उपर कहा हुआ) जिनवर्णन नहीं है'. શરીરનું વર્ણન આવ્યુંને. કાંતિ હોય, આમ હોય, ફલાણું હોય, ફલાણું ન હોય, એ પણ જિનનું વર્ણન નહીં. 'जिनवर्णन इससे निराला है क्योंकि जिनपद शरीरमें नहीं है. चेतयिता चेतनमें है.' ઓલી કોર ૨૭. સમજાણું? ચેતયિતા, જાગૃત ભગવાન આત્મા એ ચેતનમાં હૈ—ચેતનમાં છે, બીજું એમાં છે નહીં. જાગૃત જ્યોત ભગવાન વીતરાગસ્વરૂપ કેવળજ્ઞાનથી જાગી જાગૃત જ્યોત થઈ ગઈ છે અંદર. જેને ચૈતન્યના પ્રકાશના ભાવમાં લોકાલોક તો એક સમયમાં જણાઈ જાય. ત્રણ કાળ ત્રણ લોક એક સમયમાં જણાય, એવો જેનો પ્રકાશ એને આત્મા કહીએ. સમજાણું કાંઈ? શરીરના તેજ નહીં, પણ આત્માના તેજ. હવે ઓલો આવ્યો ૨૫મો (કળશ). આંકડો ફેર છે જરી. ૨૫મો આમાં આવ્યો. 'ऊँचे ऊँचे गढके कंगुरे' એ ૨૮મું છે.

प्राकारकवलितांबरमुपवनराजीनिगीर्ण भूमितलं।
पिबतीव हि नगरमिदं परिखावलयेन पातालम्।।२५।।

કહે છે કે એના નગરના વર્ણનથી કંઈ રાજાનું વર્ણન હોઈ (-થઈ) શકે નહીં. એમ શરીરના વર્ણનથી કાંઈ આત્માનું વર્ણન—જિનપદ વીતરાગ આત્માનું વર્ણન હોઈ શકે નહીં, એમ સિદ્ધ કરે છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ, આ જીવનો અધિકાર. જીવનો અધિકાર પૂર્ણ અખંડ આનંદકંદ જ્યાં પ્રગટ્યું તે જીવના અધિકારની વાત છે. શરીરની સ્થિતિ ગમે તે હોય. ગમે તે હોય એટલે આવી તેજવાળી આદિ હોય, પણ એને આત્મા ને એને (શરીરને) કાંઈ સંબંધ નથી. ગમે તેવી (એટલે હલકી) હોય એમ નહીં પાછું. સમજાણું કાંઈ? કહો તંબોળી!

આ કહે કરો ચર્ચા. ભગવાન! કોની સાથે ચર્ચા કરે? ભાઈ! આહાહા! 'નિયમસાર'માં (ગાથા ૧૫૬-૧૫૭માં) કહ્યું છેને. જ્ઞાન નિધિ પાઈને (-મેળવીને) કોઈની સાથે વાદવિવાદ કરીશ નહીં. આ વાત નહીં બેસે. આહાહા! જેનો મનનો સંગ નથી, વિકલ્પનો સંગ નથી, એવી અસંગ ચીજ—વસ્તુનું ભાન, એનું જ્ઞાન એનું નામ ધર્મ. એ વાત સાધારણ પ્રાણી સાથે વાદ કરવા જઈશ, નહીં બેસે, અથડાઈ જઈશ. એ કરતાં તારું જ્ઞાનનિધિ એક કોર બેસીને અનુભવ. સમજાણું કાંઈ? 'નિયમસાર'માં આવે છે. આ સજ્ઝાય હતીને આજ.

पुद्‌गल और चैतन्यके भिन्न स्वभावपर दृष्टांत (સવૈયા એકત્રીસા)

ऊँचे ऊँचे गढ़के कंगूरे यौं विराजत हैं,
मानौं नभलोक गीलिवेकौं दांत दीयौ है।
सोहै चहूँ ओर उपवनकी सघनताई,
घेरा करि मानौ भूमिलोक घेरि लीयौ है।।
गहिरी गंभीर खाई ताकी उपमा बनाई,
नीचौ करि आनन पताल जल पीयौ है।
ऐसो है नगर यामैं नृपकौ न अंग कोऊ,
यौंही चिदानंदसौं सरीर भिन्न कीयौ है।।२८।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : ગઢ=કિલ્લો. નભલોક=સ્વર્ગ. આનન=મોઢું.

અર્થ :—જે નગરમાં મોટા મોટા ઊંચા કિલ્લા છે, જેના કાંગરા એવા શોભે છે જાણે કે સ્વર્ગને ગળી જવાને માટે દાંત જ ફેલાવ્યા છે, તે નગરની ચારે તરફ સઘન બગીચા એવા શોભી રહ્યાં છે જાણે મધ્યલોકને જ ઘેરી લીધો છે અને તે નગરની એવી મોટી ઊંડી ખાઈઓ છે કે જાણે તેમણે નીચું મુખ કરીને પાતાળલોકનું જળ પી લીધું છે, પરંતુ તે નગરથી રાજા ભિન્ન જ છે તેવી જ રીતે શરીરથી આત્મા ભિન્ન છે.

ભાવાર્થ :—આત્માને શરીરથી સર્વથા ભિન્ન ગણવો જોઈએ. શરીરના કથનને આત્માનું કથન ન સમજવું.

अर्थ :—जिस नगरमें बड़े-बड़े ऊँचे किले हैं जिनके कंगूरे ऐसे शोभायमान होते हैं मानों स्वर्गलोक निगल जानेके लिए दांत ही फैलाये हैं, उस नगरके चारों ओर सघन बगीचे इस प्रकार सुशोभित होते हैं मानों मध्यलोक ही घेर रक्खा है और उस नगरकी ऐसी बड़ी गहरी खाईयाँ हैं मानों उन्होंने नीचा मुँह करके पाताल लोकका जल पी लिया है, परन्तु उस नगरसे राजा भिन्न ही है उसी प्रकार शरीरसे आत्मा भिन्न है।

भावार्थ :–आत्माको शरीरसे सर्वथा निराला समझना चाहिए। शरीरके कथनको आत्माका कथन नहीं समझ जाना चाहिए।।२८।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

એ તો નગરની વ્યાખ્યા થઈ, કહે છે. એ કાંઈ રાજાનો અંશ છે (નહીં). એમ ચિદાનંદ ભગવાન જ્ઞાનાનંદ એનાથી શરીરના તેજ આદિ છે પણ બધું ભિન્ન છે. બેય એક છે નહીં.

'ऊँचे ऊँचे गढ़के कंगूरे यौं विराजत हैं'.. લ્યો, નગરમાં બડા બડા ઊંચા કિલ્લા.. ગઢ કિલ્લા હોય છેને મોટાં. ઓલા વિંછીયામાં અંદર નથી? રાણીઓને રહેવાનું બહુ ઠેઠ બહુ ઊંચું કામ કર્યું છે. અંદર રહેવાનું મકાન વિંછીયામાં છેને? કેટલું લાંબુ અંદર. આપણે વ્યાખ્યાન વાંચતા'તાને, એની અંદર હશે મોટા મોટા ઠેઠ. એ બાઈ બહાર નજર ન કરી શકે. એવા ગઢ છે. મોટા ગઢ પાકા. તે દિ'ના હોં પથ્થરા. પણ એ તો ઊંચે ઊંચે ગઢકે એને કંગુરા. 'कंगूरे ऐसे शोभायमान होते हैं मानो स्वर्गलोक निगल जानेके लिए दांत ही फैलाये हैं।' માનો સ્વર્ગલોક... એવા ઊંચા હોય અંદર જાણે સ્વર્ગને પી જવા માટે દાંત પહોળા કર્યા હોય. ઉપમા છેને. ઉપમા આપે છેને. એવા ગઢ મોટા હોય જાણે આ પાતાળમાં આવ્યું હોય આ... પાતાળને કોળિયો કરી જાય એટલા મોટા ગઢ એમ, પણ એ તો નગરની વ્યાખ્યા. નગરનો રાજા છે એ એમાં ક્યાં આવ્યું? એ રાજાના વખાણ નથી. રાજા તો ઉદાર હોય, આવો હોય, બ્રહ્મચર્ય સેવન, સત્ય બોલવું. એવા જે હોય લૌકિક તરીકે, એ ગુણ કહેવાય રાજાના. આ કાંઈ ગુણ કહેવાય?

'सोहै चहूँ ओर उपवनकी सघनताई'.. વળી નગરની ચારે બાજુ એટલો... મધ્યલોક છે ને? सघन बगीचे इस प्रकार सुशोभित होते हैं... બગીચા ચારે કોર મોટા મોટા. લ્યો આવ્યું આમાં. એ મલુકચંદભાઈ! આ બગીચા, બગીચા આવ્યા. બગીચા હોય એના વખાણ કરે, એ એમાં અંદર રહેતો હોય એના વખાણ છે? એ તો ધૂળના બહારના છે. એમાં રાજાના વખાણ ન હોય. (શ્રોતા : બગીચા કોના? એના કે બીજાના?) કોના બાપના? ધૂળના. મલુકચંદભાઈ અમદાવાદ રહે છે, ન્યાલભાઈ ત્યાં રહે છે, એમ કહે છે. ધૂળેય નથી, ન્યાલભાઈના નથી અને મલુકચંદભાઈના નથી. એ તો જડના છે, ધૂળના છે. આહાહા! (શ્રોતા : એમ કરીને સંતોષ કરાવી ઘો છો આપ). પણ એવું છે ને. હાથે કરીને એમાં પડ્યો હોય તો આમ મરી જાય લ્યો.

ઓલો જ્યોર્જ નહોતો જ્યોર્જ એડવર્ડ? સાડા ત્રણ કરોડનો મોટો બંગલો. મરી ગયો રાતે સૂતો'તો ત્યાં. સવારે મડદું જોયું. હવે એના તો મોટાં મોટાં મળનારા હોય ડોક્ટરો. સાડા

ત્રણ કરોડનો બંગલો. તે દિ'ની વાત છે હોં ઘણા વરસની. અત્યારે તો... સૂતો'તો ત્યાં... ડોક્ટર જોઈને બધું સૂતો'તો. સવારે મરી ગયો ત્યાં ને ત્યાં. કોણ હતું જ્યોર્જ એડવર્ડ? (શ્રોતા : જ્યોર્જ) ધૂળમાંય નથી. સાડા ત્રણ કરોડમાં હેં.. હેં.. ફૂ.. કરીને પોતે મરી ગયો. જાવ. જાવું હોય એને હેઠે. કહે છે, નગરની આસપાસ જાણે નગર આખું ઘેરાઈ ગયું હોય એટલું ઉપવન હોય બહાર, એમ કહે છે. પણ એ તો નગરનું વર્ણન છે, એ કાંઈ એના રાજાનું વર્ણન નથી. એમ શરીરનું વર્ણન એ કાંઈ આત્માનું વર્ણન નથી. એમ વિશેષ કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

નિશ્ચય સ્વરૂપના જ્ઞાતા જૈનાચાર્ય, જેમ હિમાલય અને વિંધ્યાચલ પર્વતમાં ભિન્નપણું છે અથવા એકક્ષેત્રમાં રહેલા જલ અને દૂધમાં ભિન્ન પ્રદેશપણું છે એવું ભિન્નપણું દ્રવ્ય અને ગુણોમાં માનતા નથી, તોપણ એકાંતથી દ્રવ્ય અને ગુણોનું એકપણું પણ માનતા નથી. અર્થાત્ જેમ દ્રવ્ય અને ગુણોમાં પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અભિન્નપણું છે, તેમ સંજ્ઞા આદિની અપેક્ષાએ એકપણું છે એમ માનતા નથી. અર્થાત્ એકાંતથી દ્રવ્ય અને ગુણોનું ન એકપણું માને છે ન ભિન્નપણું માને છે. અપેક્ષા વિના એકત્વ, અન્યત્વ બન્ને માનતા નથી. પરંતુ ભિન્ન-ભિન્ન અપેક્ષાથી બન્ને સ્વભાવોને માને છે. પ્રદેશોની એકતાથી એકપણું છે. સંજ્ઞાદિની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને ગુણોમાં અન્યપણું છે—એમ આચાર્ય માને છે. (શ્રી જયસેનાચાર્ય, પંચાસ્તિકાય—ટીકા, ગાથા-૪૫)

પ્રવચન નં. ૨૭, ફાગણ સુદ ૧ શુક્રવાર તા. ૨૬-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૨૮ થી ૩૨ ઉપર પ્રવચન

કળશ ચાલે છે. નગરનું વર્ણન એ કાંઈ રાજાનું વર્ણન નથી, એમ શરીરનું વર્ણન એ કાંઈ આત્માનું વર્ણન નથી, એમ સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરે છે. થોડુંક ચાલ્યું છે. ફરીને લઈએ.

પુદ્‌ગલ અને ચૈતન્યના ભિન્ન સ્વભાવ ઉપર દૃષ્ટાંત (સવૈયા એકત્રીસા)

ऊँचे ऊँचे गढ़के कंगूरे यौं विराजत हैं,
　　मानौं नभलोक गीलिवेकौं दांत दीयौ है।
सोहै चहूँ ओर उपवनकी सघनताई,
　　घेरा करि मानौ भूमिलोक घेरि लीयौ है।।
गहिरी गंभीर खाई ताकी उपमा बनाई,
　　नीचौ करि आनन पताल जल पीयौ है।
ऐसो है नगर यामैं नृपकौ न अंग कोऊ,
　　यौंही चिदानंदसौं सरीर भिन्न कीयौ है।।२८।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :—ગઢ=કિલ્લો. નભલોક=સ્વર્ગ. આનન=મોઢું.

અર્થ :—જે નગરમાં મોટા મોટા ઊંચા કિલ્લા છે, જેના કાંગરા એવા શોભે છે જાણે કે સ્વર્ગને ગળી જવાને માટે દાંત જ ફેલાવ્યા છે, તે નગરની ચારે તરફ સઘન બગીચા એવા શોભી રહ્યા છે જાણે મધ્યલોકને જ ઘેરી લીધો છે અને તે નગરની એવી મોટી ઊંડી ખાઈઓ છે કે જાણે તેમણે નીચું મુખ કરીને પાતાળલોકનું જળ પી લીધું છે, પરંતુ તે નગરથી રાજા ભિન્ન જ છે તેવી જ રીતે શરીરથી આત્મા ભિન્ન છે.

ભાવાર્થ :—આત્માને શરીરથી સર્વથા ભિન્ન ગણવો જોઈએ. શરીરના કથનને આત્માનું કથન ન સમજવું.

अर्थ :—जिस नगरमें बड़े-बड़े ऊँचे किले हैं जिनके कंगूरे ऐसे शोभायमान होते हैं मानों स्वर्गलोक निगल जानेके लिए दांत ही फैलाये हैं, उस नगरके चारों ओर सघन बगीचे इस प्रकार सुशोभित होते हैं मानों मध्यलोक ही घेर रक्खा है और उस नगरकी ऐसी बड़ी गहरी खाईयाँ

हैं मानों उन्होंने नीचा मुँह करके पाताल लोकका जल पी लिया है, परन्तु उस नगरसे राजा भिन्न ही है उसी प्रकार शरीरसे आत्मा भिन्न है।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

નગરમાં મોટાં મોટા ઊંચા કિલ્લા ને કાંગરા હોય એનાથી નગર શોભે. એમ નગરની વ્યાખ્યા થાય, એ કાંઈ અંદરમાં રહેલા રાજાની વ્યાખ્યા નથી. 'मानो स्वर्गलोक निगल जाने के लिए दांत ही फैलाये हैं'. આ કિલ્લા ને કાંગરા મોટા છે કે જાણે આખો પાતાળ પી ગયા હોય ઉપરનો, એવી એની ઉપમા આપી છે. એટલા કિલ્લા મોટાં હોય છે. સમજાણું શું? કિલ્લા મોટાં કાંગરા જાણે જગતને પી ગયું પાતાળને, પાતાળ (એમાં) ચાલ્યું ગયું. (એમ) ઉપમા આપી છે. 'नगरके चारों ओर सघन बगीचे हैं'.. ચારેકોર ગહન બગીચા. આમ ઘણા ઉગેલા ઝાડ પાન આદિ... 'इस प्रकार सुशोभित होते हैं मानो मध्यलोक ही घेर रखा है'.. જાણે કે મધ્યલોક ઘેરાઈ ગયો છે.

'उस नगरकी ऐसी गहरी खाईयाँ हैं'.. હવે નીચે ખાઈ, 'मानो उन्होंने नीचा मुँह करके पाताललोकका जल पी लिया है'.. ઊંડી ખાઈ, એમ કહે છે. 'परंतु उस नगरसे राजा भिन्न ही है'. એ વખાણ કાંઈ રાજાના નથી, એ તો નગરના છે. 'उसी प्रकार शरीरसे आत्मा भिन्न है'. શરીરની જેટલી વ્યાખ્યા કહીએ, આવા સુંદર (રૂપ) અને આવા દિવ્યધ્વનિ ને... એ તો નગરનું વર્ણન છે, એમાં કાંઈ આત્માનું વર્ણન આવ્યું નહીં. 'आत्माको शरीरसे सर्वथा निराला गिनना चाहिये'. ભગવાન તો આ શરીરના રજકણની એક-એક પર્યાયથી તદ્દન જુદો છે. 'शरीरके कथनको आत्माका कथन नहीं समझ जाना चाहिए'. જુઓ, હવે સ્તુતિ કરે છે સાચી. 'तीर्थंकरके निश्चय स्वरूपकी स्तुति'

તીર્થંકરના નિશ્ચય સ્વરૂપની સ્તુતિ (સવૈયા એકત્રીસા)

जामैं लोकालोकके सुभाव प्रतिभासे सब,
जगी ग्यान सकति विमल जैसी आरसी।
दर्सन उद्योत लीयौ अंतराय अंत कीयौ,
गयौ महा मोह भयौ परम महारसी॥
संन्यासी सहज जोगी जोगसौं उदासी जामैं,
प्रकृति पचासी लगि रही जरि छारसी।
सोहै घट मंदिरमैं चेतन प्रगटरूप,
ऐसौ जिनराज ताहि बंदत बनारसी॥२९॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–પ્રતિભાસે=પ્રતિબિંબિત થાય છે. દર્શન=અહીં કેવળદર્શનનું પ્રયોજન છે. છારસી=રાખ સમાન.

અર્થ :–જેમને એવું જ્ઞાન જાગ્રત થયું છે કે જેમાં દર્પણની પેઠે લોકાલોકના ભાવ પ્રતિબિંબિત થાય છે, જેમને કેવળદર્શન પ્રગટ થયું છે, જેમને અંતરાયકર્મ નાશ પામ્યું છે, જેમને મહામોહકર્મનો નાશ થવાથી પરમ સાધુ અથવા મહાસંન્યાસી અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે, જેમણે સ્વાભાવિક યોગો ધારણ કર્યા છે તોપણ જે યોગોથી વિરક્ત છે, જેમને માત્ર પંચાસી પ્રકૃતિઓ બળી ગયેલી સીંદરીની રાખની પેઠે લાગેલી છે, એવા તીર્થંકરદેવ દેહરૂપ દેવાલયમાં સ્પષ્ટ ચૈતન્યમૂર્તિ શોભાયમાન થાય છે, તેમને પં. બનારસીદાસજી નમસ્કાર કરે છે. ૨૯

अर्थ :–जिन्हें ऐसा ज्ञान जाग्रत हुआ है कि जिसमें दर्पणके समान लोक-अलोकके भाव प्रतिबिंबित होते हैं, जिन्हें केवलदर्शन प्रगट हुआ है, जिनका अंतरायकर्म नष्ट हुआ है, जिन्हें महामोह कर्मके नष्ट होनेसे परम साधु व महासंन्यासी अवस्था प्राप्त हुई है, जो स्वाभाविक योगोंको धारण किये हैं तो भी योगोंसे विरक्त हैं, जिन्हें मात्र पचासी प्रकृतियाँ जरी जेवरीकी भस्मके समान लगी हुई है; ऐसे तीर्थंकर देव देहरूप देवालयमें स्पष्ट चैतन्यमूर्ति शोभायमान होते हैं, उन्हें पं. बनारसीदासजी नमस्कार करते हैं।।२९।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

દેહમાં રહ્યો છતાં ભગવાન ભિન્ન કેમ છે ને એનું સ્વરૂપ શું છે? અરિહંત સર્વજ્ઞ પરમાત્મા થાય એની વાત છે. 'जामैं लोकालोकके सुभाव प्रतिभासे'.. જ્ઞાનથી લીધું. જેના જ્ઞાનની એવી નિર્મળતા પ્રગટ થાય ભગવાન અરિહંતને. એનું શરીર ભલે પરમ ઔદારિક આદિ રોગ વિનાનું હો, પણ આત્મામાં કેવળજ્ઞાનમાં ત્રણ કાળ, ત્રણ લોક જણાય એવી એની શક્તિનો વિકાસ થઈ ગયો છે. એને અરિહંત અને જિનરાજ પરમેશ્વર કહીએ. સમજાણું? 'जगी ग्यान सकति विमल जैसी आरसी'.. આરસી જેમ વિમળ હોય અને એની સ્વચ્છ(તામાં) વસ્તુ બધું ભાસે, એમ કેવળજ્ઞાનની સ્વચ્છ શક્તિ પ્રગટ થઈ છે એ આત્માના ગુણ છે. શરીરની સુંદરતાં આદિ એ કાંઈ આત્માના ગુણ નથી. 'दर्सन उद्योत लीयौ'.. બીજો દર્શનાવરણીય લીધો. દર્શન એક સમયમાં ત્રણ કાળ ત્રણ લોક એક સાથે સત્તા મહાસત્તાનો ઉપયોગ થાય–જણાય એને દર્શન કહ્યું. એવું દર્શન જેને–ભગવાનને પ્રગટ થયું છે.

'अंतराय अंत कीयौ'.. અને અંતરાયનો અંત થઈ ગયો, એને વિઘ્ન કોઈ છે નહીં. 'गयौ महामोह भयौ परम महारसी'.. હવે મોહની વાત કરી. પહેલું જ્ઞાન, બીજું દર્શન, ત્રીજુ અંતરાય, ચોથો મોહ. 'गयौ महामोह'.. ભગવાન આત્મા સર્વજ્ઞ ને જિનરાજ પરમેશ્વર થાય

છે, ત્યારે તેનો મોહ અંશે પણ રહેતો નથી. 'भयौ परम महारसी'.. આનંદનો પરમ અનુભવી થઈ જાય છે. શુદ્ધતા થઈ છેને. મોહ જવાથી આત્મામાં પરમ અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ પરમેશ્વરને હોય છે. એને ખોરાકનો આનંદ ને પાણીનો, એવું હોતું નથી. આહાહા! કહે છે, 'जिन्हें महामोह कर्मके नष्ट होनेसे परम साधु व महासंन्यासी अवस्था प्राप्त हुई है', લ્યો. 'महारसी संन्यासी'.. ત્યાગી થઈ ગયો. એક વિકલ્પ પણ જેમાં રહ્યો નથી એવી દશા સર્વજ્ઞની એક સમયમાં પ્રગટ થાય, એને પરમાત્મા ને એને જિનરાજ ને એને અરિહંત કહેવામાં આવે છે.

'सहज जोगी'.. સ્વભાવિક સ્વરૂપની એકાગ્રતા ત્યાં વર્તે છે, હવે કાંઈ નવું કરવાનું રહેતું નથી. સ્વભાવિક જોગી 'जोगसौं उदासी'.. આત્માનાં પ્રદેશ કંપે છે, હજી સિદ્ધ થયા નથી એટલે, પણ છતાં જોગથી તો ભિન્ન ઉદાસ છે. એને તીર્થંકર ને જિનરાજ અને કેવળી અને પરમેશ્વર કહીએ. જેને તેને પરમેશ્વર માને એમ સ્વરૂપ છે નહીં. 'प्रकृति पचासी लगि रही जरि छारसी'.. ચાર કર્મનો નાશ થયો છે, ચાર કર્મ હજી બાકી છે અઘાતી. એને લઈને પંચ્યાસી પ્રકૃતિ બળી દોરડી જેવી ત્યાં રહી ગઈ છે. શ્રીમદ્‌માં આવે છે ને. 'વેદનીય આદિ ચાર કર્મ વર્તે જહાં, બળી સીંદરીવત્ આકૃતિ માત્ર જો, તે દેહાયુષ આધીન જેની સ્થિતિ છે, આયુષ્ય પૂર્ણે મટિયે દૈહિક પાત્ર જો'. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર જેની દશામાં ચાર કર્મ હજી બાકી છે અંદર, પણ કેવાં? प्रकृति पचासी लगि रही.. છે સત્તામાં પણ બળી રાખ—ભસ્મ જેવી છે. દોરડી જેમ બળેલી હોય, એ દોરડી બાંધવામાં કામ ન આવે. એમ એ પ્રકૃતિ કંઈ આત્માને નુકશાન કરે એવું છે નહીં. એ ૮૫નો અર્થ (-નામ) નીચે છે.

'सोहै घट मंदिरमैं चेतन प्रगटरूप'.. સર્વજ્ઞસ્વભાવ, સર્વદર્શીસ્વભાવ, શુદ્ધતા પૂર્ણ અને અંતરાય રહિત અનંત વીર્ય જે હતું એ બધું પ્રગટ થઈ ગયું છે. घट मंदिरमैं चेतन प्रगटरूप... શરીર હોવા છતાં એમાં ભગવાન આત્મા તદ્દન જુદો, કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શનથી શોભાયમાન છે. સમજાણું કાંઈ? 'ऐसौ जिनराज ताहि बंदत बनारसी'.. ઐસો વીતરાગદેવ.. એ જિનરાજ કોઈ સંપ્રદાયની ચીજ નથી, વસ્તુનો સ્વભાવ એવો છે. સમજાણું કાંઈ? જેણે અજ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષ ટાળીને જ્ઞાન ને વીતરાગતા પૂર્ણ પ્રગટ કરી, એને કહે છે, પંચ્યાસી પ્રકૃતિ હજી અરિહંત છે તેને બાકી છે, બળી દોરડીવત્. 'ऐसौ जिनराज ताहि बंदत बनारसी'.. એને બનારસીદાસ પગે લાગે છે.

એ ૮૫ પ્રકૃતિનું નીચે કથન છે. ભગવાનને હજી ૮૫ પ્રકૃતિ હોય છે, કેવળીને. ૧૪૮ પ્રકૃતિ છે, આઠ કરમ છે, એના પેટા વિભાગ ૧૪૮ (પ્રકૃતિ). પણ તીર્થંકર, કેવળીને ૮૫ બાકી છે, બળી સીંદરીના આકાર (-સ્વભાવ) જેવી. સમજાય છે કાંઈ?

(પંચ્યાસી પ્રકૃતિના નામ). અશાતાવેદનીય હોય છે એમને, જુઓ પહેલું નાંખ્યું. અશાતાવેદનીય સત્તામાં પડી છે. એટલે આ ગણવામાં (આવે), પણ અશાતા વેદનીયના ઉદયથી રોગ થાય શરીરમાં, એવું અશાતાવેદનીય સર્વજ્ઞને હોય નહીં. શાતાવેદનીયને ય લેશે. પહેલું અહીંથી ઉપાડ્યું છે, અશાતા-અશાતા. દેવગતિ. દેવગતિ સત્તામાં પડી હોય છે. અરિહંત સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર પૂર્ણ થાય છતાં દેવગતિ બળી સીંદરીવત્ અંદર પ્રકૃતિ હોય છે. પંડિતજી! બીજી લીધી. પહેલી વેદનીયનો લીધો ભાગ (પછી) નામકર્મનો લીધો. ગતિ છેને. પાંચ શરીર હોય છે—ઔદારિક, વૈક્રિયિક, આહારક, તૈજસ, કાર્મણ પ્રકૃતિ. સત્તામાં પ્રકૃતિ હજી ઉદય પડી છે એને અહીંયાં અરિહંત ને જિનરાજ ને વીતરાગ ને કેવળી સર્વજ્ઞ કહેવામાં આવે છે. પાંચ બંધન. ઔદારિક, વૈક્રિયિક, આહારક, તૈજસ, કાર્મણ એ પાંચ બંધન છે પ્રકૃતિનાં.

પાંચ સંઘાત છે—ઔદારિક, વૈક્રિયિક, આહારક, તૈજસ, કાર્મણ, એ એનું સંઘાત છે. રજકણો ગ્રહે એવી એક પ્રકૃતિ હોય. છ સંસ્થાન હોય છે. છેને નામસહિત જોઈ લેવા. છ સંસ્થાન-આકાર છે. એને આકાર થાય એ પ્રકૃતિ હો અંદર. તીર્થંકરને આકાર સહિત સમચતુરસ્ર જ સંસ્થાન હોય છે, પણ એની સત્તામાં છ સંસ્થાન પ્રકૃતિ પડી હોય છે. એમ છ સંહનન. અરિહંતને તો વજ્રવૃષભનારાચ સંહનન જ શરીર હોય છે, પણ સત્તામાં પડેલી છ પ્રકૃતિ છે. આ તો પ્રત્યક્ષ સર્વજ્ઞથી સિદ્ધ થયેલી વાત છે. આહાહા! એ વાત સર્વજ્ઞ સિવાય બીજે ક્યાંય હોતી નથી. સમજાણું કાંઈ? બળી દોરડીવત્ કહ્યું છેને, એ પણ દિગંબર શૈલી છે એમાં. સનાતન પરમ સત્ય. બીજામાં એમ નથી કહ્યું. (શ્રોતા : વાંધો કાઢ્યો છે.) વાંધો કાઢ્યો છે. આહાહા! શું કરે? એવો માર્ગ. વાંધો કાઢ્યો છેને. કહે, નહીં, બળી દોરડી હોય નહીં. (શ્રોતા : કર્મના ઉદય ને અનુભાગમાં બળી દોરડી કેવી?) બળી દોરડી જ છે, સાંભળને હવે.

છ સંસ્થાન છે. છ સંહનન છે, હાડકાની મજબૂતાઈ. પ્રકૃતિ હોં, સંહનન એક હોય. પ્રકૃતિ. પાંચ વર્ણ હોય છે (કર્મ)પ્રકૃતિ. કાળો વર્ણ બે ગંધ હોય છે પ્રકૃતિ. પાંચ રસ હોય છે પ્રકૃતિ. આઠ સ્પર્શ હોય છે પ્રકૃતિમાં હોં. પછી દેવગતિ પ્રાયોગ્યાનુપૂર્વી હોય છે. છેને, દેવગતિ પહેલી આવી ગઈ છે. આ દેવગતિ પ્રાયોગ્ય આનુપૂર્વી. આનુપૂર્વી પડી હોય એની અંદર સત્તામાં. અગુરુલઘુ પ્રકૃતિ હોય છે. ઉપઘાત પ્રકૃતિ હોય છે. પરઘાત પ્રકૃતિ હોય છે લ્યો. ઉચ્છ્વાસ પ્રકૃતિ હોય છે. પ્રશસ્ત વિહાયોગતિ. હાલવાની ગતિ પ્રશસ્ત એ પ્રકૃતિ હોય છે. અપ્રશસ્ત પણ પ્રકૃતિ હોય છે અંદર. અપર્યાપ્ત પ્રકૃતિ હોય છે. પોતે પર્યાપ્ત છે શરીર, પણ અંદર પ્રકૃતિ અપર્યાપ્ત. પ્રત્યેક શરીરની કર્મપ્રકૃતિ હોય છે. સ્થિર પ્રકૃતિ, અસ્થિર પ્રકૃતિ. શુભ અશુભ પ્રકૃતિ.

દુર્ભગ પ્રકૃતિ, લ્યો. પાંચમે ગુણસ્થાનથી દુર્ભગ પ્રકૃતિનો ઉદય ન હોય. સત્તા છે કેવળીને પણ. આરે! આ બધું જાણપણું કરવું પડતું હશે? સાચા વીતરાગ સર્વજ્ઞ કેવા હોય, એણે આ બધું જાણવું જોઈશે. જે તે બધા પરમાત્મા નામ ધરાવીને સર્વજ્ઞ થઈ જાય, એમ ન હાલે એમાં. વસ્તુની સ્થિતિ... આગળ કહેશે. 'परिचित तत्त्वै' છે ને શબ્દ. નીચે અર્થ કર્યો છે. परिचित तत्त्वै—સમસ્ત પ્રકારે જેને જ્ઞાનમાં આ બધું તત્ત્વ જણાઈ ગયું છે ત્રણ કાળ ત્રણ લોક. પછી આવશે. એ પરિચિતનો અર્થ જ સર્વજ્ઞ કર્યો છે. પરિચિત—પરિ એટલે સમસ્ત પ્રકારે, ચિત એટલે જ્ઞાન. જેને ત્રણ કાળ ત્રણ લોક જ્ઞાનમાં જણાઈ જાય છે અને શરીરની પ્રકૃતિ સુંદર ને આકૃતિ સુંદર હોય છે, છતાં સત્તામાં આવી પ્રકૃતિ કર્મની પડી હોય છે. એ અગુરુલઘુની વાત થઈ ગઈ.

અપ્રશસ્ત, અપર્યાપ્તક, સ્થિર, અસ્થિર, શુભ, અશુભ, દુર્ભગ લ્યો. કેવળીને પણ દુર્ભગ નામની પ્રકૃતિ સત્તામાં પડી છે. આમ દુર્ભગનો ઉદય પાંચમેથી ના હોય. ક્યા કહા પંડિતજી? દુર્ભગ, અનાદેય, અપજશ—ત્રણ પ્રકૃતિનો ઉદય પંચમ ગુણસ્થાને ન હોય. છતાં આ પ્રકૃતિ સત્તામાં તેરમે સુધી હોય. કાર્યકારી નથી. સમજાણું કાંઈ? આ તીર્થંકરને હોય એટલે બધાને (હોય). આંહીં તો તીર્થંકરની વાત કહી છે. પડી છે અંદર પંચ્યાસી. પંચ્યાસી હોય છે જુઓને. કોઈ કોઈને નહીં, એમ નહીં. શું લખ્યું જુઓને. 'प्रकृति पचासी लगी रही जरि छारसी'. હોય છે અંદર સત્તામાં. એ અર્થ જ જણાવે છે. સુસ્વર પ્રકૃતિ હોં. દુસ્વર પ્રકૃતિ. અનાદેય લ્યો. અનાદેયનો ઉદય પાંચમે ન હોય, પણ પ્રકૃતિ પડી હોય તેરમા (ગુણસ્થાનવર્તી) કેવળજ્ઞાનીને, ફળ ન આપે કાંઈ અંદર. અયશકીર્તિ હોય લો. એ પણ પાંચમે ઉદય ન હોય. નિર્માણ. જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં શરીરના અવયવો નિર્માણ થાય.

નીચ ગોત્ર છે, જોયું. એ સત્તામાં નીચ ગોત્ર, ઉચ્ચ ગોત્ર બેય છે. શાતા(વેદનીય). પહેલી અશાતા કીધી. વેદનીય બેય હોય છે. સમજાણું કાંઈ? મનુષ્યગતિ હોય છે પ્રકૃતિ. મનુષ્ય આયુ, પંચેન્દ્રિય જાતિ, મનુષ્યગતિ પ્રાયોગ્યાનુપૂર્વી, ત્રસ, બાદર, પર્યાપ્તક, સુભગ, આદેય, લ્યો. અને યશકીર્તિ અને તીર્થંકર અને ઉચ્ચ ગોત્ર. એ ૮૫ પ્રકૃતિ બળેલી દોરડી જેવી ત્યાં પ્રકૃતિ હોય છે. જો એ જાય તો તો સિદ્ધ થઈ અશરીરી પરમાત્મા—શરીર રહિત થઈ જાય. શરીર, (શ્રોતા : તીર્થંકર પ્રકૃતિ પણ દોરડી જેવી એક જગ્યાએ પડી છે.) બીજું શું છે? (શ્રોતા : એનું કાંઈ જોર હોતું નથી?) જોર શું હોય? પ્રકૃતિ તો જડ છે. બળી સિંદરીવત્ કીધીને. તીર્થંકર પ્રકૃતિને ય એમ કીધું. એય ચેતનજી! બળી દોરડી જેવી. એ તો પ્રકૃતિ છ, ઉદય આવે, સંયોગ આવે, એમાં શું છે? એમાં આત્માને કાંઈ છે નહીં.

'ऐसौ जिनराज ताहि बंदत बनारसी'. અહો! બનારસીદાસ કહે છે, હે નાથ! એવા જિનરાજ વીતરાગ આત્મામાં પ્રગટ દશાવાળા જેને ૮૫ પ્રકૃતિ હજી ચાર કર્મની બાકી છે,

એને હું વંદન કરું છું, ઓળખીને વંદન કરું છું. આવા અરિહંત ને જિનરાજ ણમો અરિહંતાણં.. એ આ અરિહંત. એમ નામ લે એમ નહીં. ણમો અરિહંતાણં. ચાર કર્મરૂપી અરિ એનો નાશ છે ને ચાર કર્મ બળી દોરડીવત્ પડ્યાં છે અને અનંત જ્ઞાન-દર્શન આદિ પ્રગટ્યાં છે, એવા અરિહંત ભગવાનને ઓળખીને હું વંદન કરું છું. (શ્રોતા : પરમ મહારસીનો અર્થ ન આવ્યો આમાં). એ ન આવ્યો, એમાં અદ્ધરથી નાંખ્યું છે. ખબર છે, એ ઉપરથી કર્યો છે. નથી, કો'ક કો'ક રહી ગયું છે. મહા મોહ જવાથી એને પરમરસ થાય છે પરમ આનંદરસ. એ ઉપરથી કર્યો છે અર્થ, એમાં નથી. ક્યાંક કો'ક શબ્દ રહી ગયા હોય. હવે ૨૭મો કળશ, ૨૭મો છે ને? ૪૮ પાને ૨૭મો કળશ.

एकत्वं व्यवहारतो न तु पुनः कायात्मनोर्निश्चया
न्नुः स्तोत्रं व्यवहारतोऽस्ति वपुषः स्तुत्या न तत्तत्त्वतः।
स्तोत्रं निश्चयतश्चितो भवति चित्स्तुत्येव सैवं भवे-
न्नातस्तीर्थकरस्तवोत्तरबलादेकत्वमात्माङ्गयोः॥२७॥

નિશ્ચય અને વ્યવહારની અપેક્ષાએ શરીર અને જિનવરનો ભેદ (કવિત્ત)

तन चेतन विवहार एकसे,
निहचै भिन्न भिन्न हैं दोइ।
तनकी थुति विवहार जीवथुति,
नियतदृष्टि मिथ्या थुति सोइ॥
जिन सो जीव जीव सो जिनवर,
तन जिन एक न मानै कोइ।
ता कारन तनकी संस्तुतिसौं,
जिनवरकी संस्तुति नहि होइ॥३०॥

મૂળ શાસ્ત્ર : અર્થ :–વ્યવહારનયમાં શરીર અને આત્માની એકતા છે, પરંતુ નિશ્ચયનયમાં બન્ને જુદા–જુદા છે. વ્યવહારનયમાં શરીરની સ્તુતિને જીવની સ્તુતિ ગણવામાં આવે છે પરંતુ નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિથી તે સ્તુતિ મિથ્યા છે. નિશ્ચયનયમાં જે જિનરાજ છે તે જ જીવ છે અને જે જીવ છે તે જ જિનરાજ છે. આ નય શરીર અને આત્માને એક નથી માનતો એ કારણે નિશ્ચયનયથી શરીરની સ્તુતિ તે જિનરાજની સ્તુતિ થઈ શકતી નથી.

अर्थ :–व्यवहारनयसे शरीर और आत्माकी एकता है, परंतु निश्चयनयमें दोनों जुदे-

जुदे हैं। व्यवहारनयमें शरीरकी स्तुति जीवकी स्तुति गिनी जाती है परन्तु निश्चयनयकी दृष्टिसे वह स्तुति मिथ्या है। निश्चयनयमें जो जिनराज है वही जीव है और जो जीव है वही जिनराज है, यह नय शरीर और आत्माको एक नहीं मानता इस कारण निश्चयनयसे शरीरकी स्तुति जिनराजकी स्तुति नहीं हो सकती।।३०।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

એનું પદ છે ૩૦મું. નિશ્ચય અને વ્યવહારની અપેક્ષાએ શરીર અને જિનવરનો ભેદ. 'तन चेतन विवहार एकसे'.. લોકવ્યવહાર શબ્દ મૂક્યો છે ઓલામાં 'અધ્યાત્મતરંગીણી'માં. ઓલામાં આવે છેને 'દ્રવ્યસંગ્રહ'માં. લોકવ્યવહારમાં બોલવામાં આવે છે (કે) શરીર ને (આત્મા) એક. બાકી વસ્તુ (એમ) છે નહીં. તદ્દન જુદી જુદી છે. 'અધ્યાત્મતરંગીણી'માં છે. લોકવ્યવહારથી બોલવામાં આવે છે. વસ્તુથી શરીરને રહિત કીધું છે. 'तन चेतन विवहार एकसे, निहचै भिन्न भिन्न है दोइ'. ચૈતન્ય ભગવાન તો આનંદ ને જ્ઞાનનો દરિયો ભિન્ન છે. શરીરના રજકણોનું તત્ત્વ તે તદ્દન ભિન્ન. બેય તદ્દન જુદેજુદાં છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? શરીરના સહારા વિના તો વિચારે ય ન થાય એમ આવ્યું છે. આવી ગયું અમરચંદનું (લખાણ). આહાહા! એટલો ફેરફાર થઈ ગયો છે. માણસને જેમ પોતાને ગોઠેને એ વાત લઈ લે અને ન ગોઠે એ છોડી દે. સત્ય શું છે એની દરકાર નથી. આહાહા!

'निहचै भिन्न भिन्न है दोइ'. આત્મા ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ શક્તિ જ્ઞાન અને આનંદથી ભરેલો પ્રભુ અને શરીર જડ અજીવતત્ત્વથી ભરેલું—બે તદ્દન જુદેજુદા છે. આહાહા! तनकी थुति विवहार जीवथुति'.. લ્યો, વ્યવહાર સ્તુતિ છે કે નહીં? એ વ્યવહાર, લોક(વ્યવહાર) કહેવામાત્ર છે. तनकी थुति विवहार जीवथुति, नियतदृष्टि मिथ्या थुति सोइ'.. શરીરના વખાણ કરે આત્માના વખાણ (માને), એ મિથ્યા સ્તુતિ છે. આહાહા! ખરેખર તો વિકલ્પ સહિતની સ્તુતિ એ પણ મિથ્યા છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર એના તરફના વલણનો વિકલ્પ, એ સ્તુતિ વ્યવહાર છે, એ સાચી સ્તુતિ છે નહીં.

'नियतदृष्टि मिथ्या थुति सोइ'. નિશ્ચયથી જુઓ તો વ્યવહાર તે મિથ્યા—જૂઠો છે. આહાહા! 'जिन सो जीव जीव सो जिनवर, तन जिन एक न मानै कोइ'. जिन सो जीव.. વીતરાગસ્વરૂપનું બિંબ પ્રભુ એને જીવ કહીએ, એને જિન કહીએ, એને જીવ કહીએ. એકલો વીતરાગી ગોળો, રાગથી ભિન્ન, શરીરથી તો ભિન્ન. શરીર ને કાયા ને રાગ આદિ બધું એ કાયા જ કહેવાય છે. રાગ, શરીર—કાયાથી ભિન્ન. એ કાયા શબ્દે રાગ આદિ એ કાયામાં જાય છે. સમજાણું કાંઈ?

'जिन सो जीव जीव सो जिनवर, तन जिन एक न मानै कोइ'.. જ્ઞાનસ્વરૂપી

ભગવાન આત્મા, એમાં તનનું તદ્દન (ભિન્ન અસ્તિત્વ છે). શરીરની સ્તુતિ તે એની– આત્માની સ્તુતિ કહેવાય (નહીં.) જૂઠી સ્તુતિ છે કહે છે. 'तन जिन एक न मानै कोइ। जो जिनराज है वह जीव है और जो जीव है वही जिनराज है'.. निश्चयनयकी दृष्टिसे वह स्तुति मिथ्या है'.. વ્યવહારથી આપી છે ને. પણ વ્યવહારથી આપી એનો અર્થ શું? આ નહીં. વ્યવહારનય અન્યથા કહે છે. આહાહા! હજી તો અરિહંત સર્વજ્ઞ કેવા હોય એની ખબર ન મળે, એને આત્મા કેવો હોય (એની શું ખબર હોય?) આહાહા! જેવો અરિહંતે પ્રગટ કર્યો એવો જ આ આત્મા છે. આત્મામાં કાંઈ ફેર નથી.

'जिन सो जीव जीव सो जिनवर, तन जिन एक न मानै कोइ'.. શરીર ને આત્મા... જિનવરસ્વરૂપ આત્મા અવિકારી નિર્દોષ વીતરાગનો પિંડ પ્રભુ આત્મા, એને અને શરીરને એક ન માને કોઈ. જોયું, આમાં તો કોઈ ન માને, એમ કહે છે, માનનારા મૂઢ છે કહે છે. સાચા હોય (એ) એને માને નહીં. 'ता कारण तनकी संस्तुतिसौं'.. શરીરના વખાણથી 'जिनवरकी संस्तुति नहि होइ'.. આત્માના જે ગુણો છે એની સ્તુતિ એ છે નહીં. નગરના વર્ણનથી રાજાનું વર્ણન થઈ શકતું નથી, એમ શરીરની સ્તુતિથી ભગવાન આત્માનું સ્વરૂપ થઈ શકતું નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? શબ્દ પડ્યા છેને 'तु पुनः कायात्मनोनिश्चया'.. સંસ્કૃતમાં. કાયા ને આત્માનો અર્થ જ—એકલો વીતરાગી સ્વરૂપ તે આત્મા અને રાગ આદિ એ બધું કાયામાં જાય છે. સમજાય છે કાંઈ? એ આત્મા નહીં. આહા!

'वस्तु स्वरूपकी प्राप्तिमें गुप्त लक्ष्मीका दृष्टांत'. ૩૧ પદ, એનો કળશ ૨૮, નહીં? ૨૮. ૨૭મું આવી ગયું ૩૦માં. ૨૮ (કળશ)નું ૩૧ (પદ)

इति परिचिततत्त्वैरात्मकायैकतायां
नयविभजनयुक्त्यात्यन्तमुच्छादितायाम्
अवतरति न बोधो बोधमेवाद्य कस्य
स्वरसरभसकृष्टः प्रस्फुटन्नेक एव॥२८॥

એનું પદ.

વસ્તુસ્વરૂપની પ્રાપ્તિમાં ગુપ્તલક્ષ્મીનું દૃષ્ટાંત (સવૈયા એકત્રીસા)

ज्यौं चिरकाल गड़ी वसुधामहि,
भूरि महानिधि अंतर गूझी।

कोउ उखारि धरै महि ऊपरि,
जे दृगवंत तिन्हैं सब सूझी॥
त्यौं यह आतमकी अनुभूति;
पडी जड़भाउ अनादि अरूझी।
नै जुगतागम साधि कही गुरु,
लच्छन-वेदि विचच्छन बूझी॥३१॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–ભૂરિ=ઘણી. ગૂઝી=છુપાયેલી. મહિ=પૃથ્વી. અરૂઝી=ગુંચવાયેલી. વિચચ્છન (વિચક્ષણ)=ચતુર. લચ્છનવેદિ=લક્ષણોના જાણનાર, બૂઝી=સમજ્યા.

અર્થ :–જેવી રીતે ઘણા સમયથી પૃથ્વીની અંદર દટાયેલ ધનને ખોદીને કોઈ બહાર મૂકી દે તો દૃષ્ટિવાળાઓને તે બધું દેખાવા લાગે છે, તેવી જ રીતે અનાદિકાળથી અજ્ઞાનભાવમાં દબાયેલ આત્મજ્ઞાનની સંપત્તિને શ્રીગુરુએ નય, યુક્તિ અને આગમથી સિદ્ધ કરીને સમજાવી છે, તેને વિદ્વાનો લક્ષણ વડે ઓળખીને ગ્રહણ કરે છે.

વિશેષ :–આ છંદમાં 'દૃગવંત' પદ આપ્યું છે, તે જેવી રીતે બહાર કાઢેલું ધન પણ આંખોવાળાને જ દેખાય છે–આંધળાઓને નથી દેખાતું તેવી જ રીતે શ્રીગુરુ દ્વારા બતાવવામાં આવેલું તત્ત્વજ્ઞાન અંતર્દૃષ્ટિ ભવ્યોને પ્રાપ્ત થાય છે, દીર્ઘ સંસારી અને અભવ્યોની બુદ્ધિમાં નથી આવતું. ૩૧

अर्थ :–जिस प्रकार बहुत समयसे पृथ्वीके अंदर गड़े हुए बहुतसे धनको उखाड़कर कोई बाहर रख देवे तो नेत्रवानोंको वह सब दिखने लगता है उसी प्रकार अनादिकालसे अज्ञानभावमें दबी हुई आत्मज्ञानकी सम्पदाको श्रीगुरुने नय, युक्ति और आगमसे सिद्ध कर समझाया है, उसे विद्वान लोग लक्षणसे पहिचानकर ग्रहण करते हैं।

विशेष :–इस छन्दमें 'दृगवन्त' पद दिया है, सो जिस प्रकार बाहर निकाला हुआ धन भी नेत्रवालोंको ही दिखता है–अंधोंको नहीं दिखता, उसी प्रकार श्रीगुरु द्वारा बताया हुआ तत्त्वज्ञान अंतर्दृष्टि भव्योंको ही प्राप्त होता है, दीर्घ संसारी और अभव्योंकी बुद्धिमें नहीं आता॥३१॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આહાહા! કેવા પદ બનાવ્યા છે જુઓને! 'ज्यों चिरकाल गड़ी वसुधामहि'. જેમ बहुत समयसे पृथ्वीके अंदर गढे हुए बहुतसे धनको उखाडकर... લક્ષ્મી અંદર પડી હોય.

એલા! તારા બાપે અહીં પાંચ કરોડ દાટ્યાં છે અહીં. આવે છેને ઓલો (દાખલો). શંકરના દેવળમાં... (શ્રોતા : ચોપડાના પુંઠે). ચોપડાના પુંઠે લખેલું કે તારા બાપે પાંચ કરોડ

શંકરના દેવળમાં દાટ્યા છે. શંકરનું દેવળ જોડે હતું. (શ્રોતા : ઈંડામાં). શંકરનું દેવળ હોયને (એમાં) ઈંડુ હોયને એમાં દાટ્યા છે. એનો બાપ મરી ગયો. હવે એના બાપના મિત્રને પૂછ્યું, 'હવે શું કરવું?' એમાં શંકરનું દેવળ લીધું આખું વેચાતું અને એમાંથી ઈંડા એક-એક ખોદ્યુ પણ નીકળ્યું નહીં. ત્યારે એણે એનાં બાપનાં મિત્રને પૂછ્યું કે 'આ મારા બાપે દાટ્યું..?' તો કહે, તારો બાપ કાંઈ ગાંડો છે કે ઈંડા હેઠે દાટે? ત્યાં દાટે? એનો અર્થ એ છે કે ચૈત્ર સુદ આઠમે આઠ વાગે ઈંડામાં દાટ્યું છે, એમ લખ્યું'તુ. એનો અર્થ એ છે કે એ ઈંડાનો છાંયો (પડછાયો) ચૈત્ર સુદ આઠમે આઠ વાગે તારા ફળિયામાં આવે છે, ત્યાં ગોત. મૂળમાં નથી, આ તો દાખલો છે. ખોદે કોણ?

ઓલા મણીભાઈ હતા ગાંધી, બોટાદ. શાસ્ત્રમાં આવ્યુંને એક વાર વાત કે ભાઈ! વનસ્પતિમાં પણ પરિગ્રહ સંજ્ઞા છે. એવો શાસ્ત્રમાં પાઠ છે, ધવલમાં છે. આમાંય છે. પરિગ્રહ સંજ્ઞા છે. જે ઝાડ ઉગે વેલો (એ) જ્યાં લક્ષ્મી હોય એની કોર વેલો આમ જાય. હેઠે દાટ્યું હોયને એની કોર વેલો જાય. એવું સાંભળીને ઘરમાં વાવ્યો વેલો. મણીલાલ ગાંધી, મણીલાલ રાયચંદ ગાંધી. પછી ખોધ્યું આખું. ભાઈ કહેતા'તા, અમે ખોદનારાં હતાં. ભાઈ મનમોહનદાસ. મનમોહનદાસ નથી આ? છોટાભાઈના દીકરા. અમે ખોદનારાં સાથે હતાં. કાંઈ ધૂળે ન નીકળ્યું. અહીં કહે છે, જેમ ઘણા સમયથી પૃથ્વીની અંદર દાટેલી 'बहुतसे धनको' પાછું એમ. ઘણું ધન, ઘણી લક્ષ્મી. સમજાણું કાંઈ? 'उखाड कर कोई बाहर रख देवें'. જુઓ! આ લક્ષ્મી. આ તો દાખલો છે હોં. લક્ષ્મીનું અહીં કામ નથી. 'तो नेत्रवानोंको वह सब दिखने लगता है'.. કોણ દેખે? આંખ્યુવાળા દેખે. આંધળા દેખે? એમ કહે છે.

કરોડો રૂપિયાની મૂડી અંદર પડી હોય.. હવે તો કરોડની ગણતરી બહુ ઓછી થઈ. હવે તો ઘણા પાંચ કરોડ, દસ કરોડ, વીસ કરોડ ને લાંબુ લપ્પ થઈને મમતા વધી ગઈ છે. સમજાણું કાંઈ? (શ્રોતા :.....) વીસ ગણી, પચ્ચીસ ગણી લ્યોને, ત્રીસ ગણી. પૂર્વના એક લાખ હોય ને અત્યારે ત્રીસ લાખ હોય ત્યારે સરખા ગણાય. એટલો પૈસો ઘટી ગયો. પૈસાની કિંમત ઘટીને બીજા ભાવ વધી ગયા. કહે છે, એ લક્ષ્મી કરોડો હો ને અબજો હો. આંકડો ગણવો છે ને. નીચે દાટી હોય ને ખોદીને કાઢીને મૂકે. આમ, આંખ્યુંવાળો જોવે. આંધળા કાંઈ દેખતાં હશે? આંખ્યુ જેની ફૂટી ગઈ છે. શું કહે છે સમજાણું? પોપટભાઈ! 'नेत्रवानोंको वह सब दिखने लगता है, उसी प्रकार अनादि कालसे अज्ञानभावमें दबी हुई... त्यों यह आतमकी अनुभूति'.. રાગ ને વિકલ્પ વિનાનો આત્માનો અનુભવ, એ અનુભવમાં આત્માની લક્ષ્મી જોઈ અને બીજાને કહે કે જુઓ! આ અનુભૂતિમાં આત્મા આવો હોય. પણ જેના નેત્ર ખૂલ્યાં હોય એ જોઈ શકે, પણ આંધળા જોઈ શકે નહીં, એમ કહે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'जे दृगवंत तिन्हैं सब सूझी'.. એમ બધું સુઝ પડી એને. ઓલી લક્ષ્મીનો દાખલો આપ્યો. 'त्यौं यह आतमकी अनुभूति'.. આત્માના સ્વભાવને અનુસરીને આત્માનો નિર્વિકલ્પ અનુભવ થાય, એણે દાટેલી લક્ષ્મીને નજરે જોઈ. કર્મ ને રાગમાં ઢંકાઈ ગયેલી ભગવાન આત્માની લક્ષ્મી, એ રાગ અને કર્મથી ભિન્ન પડીને અનુભવ થતાં આ આત્મા સચ્ચિદાનંદ પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ છે એમ એની દૃષ્ટિમાં આવ્યું. કહો, સમજાણું કાંઈ? ગુરુએ બતાવ્યું, કહે છે. જુઓ! આવો આત્મા હોય. (શ્રોતા : ....) નથી આવ્યું. દગવંત ભાવે, એમ કીધું આમાં. જુઓને, શું કીધું? 'जे दृगवंत तिन्हैं सब सूझी'.. એમ આ પણ અનાદિની અરુચિથી પરમાં ઉલ્લસિત થઈ, પુણ્ય, પાપ, વિકલ્પ, નિમિત્તમાં ઉલ્લસિત થઈ... છે ને!

'नै जुगतागम साधि कही गुरु'.. પણ નિશ્ચયનયનું સ્વરૂપ બતાવીને વાસ્તવિક ભગવાન તો નિર્વિકલ્પ આનંદનો ધામ છે. એમ નિશ્ચયનયની યુક્તિથી કહીને साधि कही गुरु.. આ વસ્તુ તારી આમ છે. અનંત કેવળજ્ઞાન ને અનંત આનંદનો ધામ તારો સ્વભાવ છે. આહાહા! રાગ તો નહીં પણ અલ્પજ્ઞપણું પણ તારું સ્વરૂપ નહીં. સમજાણું કાંઈ? પ્રકાશદાસજી! આહાહા! સવારના ઓલું જ્ઞાનનું આવ્યું'તું ને. કષાયની ક્રિયાનું આવે ત્યાં અજ્ઞાનનો બેઉનો ભૂસાડીયો વાળ્યો ત્યાં. આહાહા! ભગવાન વસ્તુ તો એમ છે. આહાહા! અનુભૂતિ તે જ્ઞાન, એમ કહે છે સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યની મૂર્તિ આખું ચૈતન્યદળ, એને અનુસરીને અનુભવમાં આત્મા 'આ પૂર્ણાનંદનો નાથ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છે' એમ સૂઝ પડી અને બીજાને બતાડ્યું, જો આ પ્રમાણે સૂઝ કર. પણ ઓલો સૂઝ કરે તો સૂઝે, નહિતર સૂઝે નહીં, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? કૈલાસચંદજીએ લખ્યું છેને જરીક વિરુદ્ધનું, નથી આવ્યું? હવે એ લોકો સામેવાળા એ છપાવે છે. જુઓ, કૈલાશચંદજી પણ આમ એમને માટે કહે છે. હવે કૈલાસચંદજી શું, બધા લાખ કહે, સાંભળને! એમ કહીને બધા પત્રિકા છાપામાં આવ્યું'તું. ઓલાએ નાંખ્યું'તું જૈનસંદેશમાં. એમાંથી કાઢીને બીજે છપાવ્યું છે. જુઓ, આ સોનગઢવાળા માટે એમનાં દિગંબરના પંડિત પણ કહે છે. દિગંબરના પંડિત હતાં કે દિ'? એય! આહાહા! વીતરાગી ભગવાન આત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ સ્વ આશ્રય કરીને અનુભવ કરે, એને સમકિતી ને એ દિગંબરનો પંડિત કહેવાય. સ્વામી કાર્તિકેયાનુપ્રેક્ષામાં આવે છેને. એને પંડિત કહીએ આહાહા! ભારે કામ ભાઈ આ! સમજાણું કાંઈ?

રાગના અંશ ને રજકણથી ભિન્ન ભગવાન રાજધાની એની.... ઈશ્વરની સત્તા પોતે પોતે છે. આહાહા! રાજધાનીમાં આવ્યું'તું ને. 'રજધાની'. રાજધાની. ભગવાનનું રાજ શોભતે એવું રાજધાની. પૂર્ણ જ્ઞાન, પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ શાંતિ, સ્વચ્છતા એવી અનંત

શક્તિઓનો સંગ્રહ, એનો સંગ્રહ કર્યો. માળા આ બહારનો સંગ્રહ કરે છે. બહારનો સંગ્રહ પૈસા, બંગડીયું, નાનો છોકરો. દુઃખી. હવે દુકાન પર બેસે ત્યારે ત્યાં પહોળો થાય પહોળો, હીરાભાઈ આમ બેઠા હોય આમ બાપુજી, બાપુજી કરે. ભાઈ! આમાં આમ કરશું. ના પાડે કે બાપુજી! અહીં બહુ જરૂર નથી તમારી. પણ આવીને બેસીશ. આખો દી' ગોઠે નહીં. બે કલાક તો આવું બેસવા. (શ્રોતા : પણ ઘરમાં બેસે તો કેદખાના જેવું લાગે, કરવું શું?)

અહીં અંદર ઘરમાં જાય તો કાંઈ કેદખાનું લાગે નહીં. એ ઘર કે દિ' હતું એનું? આહાહા! નવરો થઈને અંદરમાં નિવૃત્તિ ઘરને જોવેને! અનુભૂતિથી તે જણાય એવો છે, એમ કહે છે. આહાહા! કોઈ વ્યવહારની ક્રિયા ને દયા, દાન, વ્રત ને ભક્તિથી પણ જણાય એવો નથી. આહાહા! આવો મોંઘો માર્ગ. કાંઈ સોંઘો નહીં હોય? પણ માર્ગ જ આ વળી, મોંઘો-સોંઘો ક્યો કહેવો? માર્ગની રીત ને પડખું જ આ છે. આહાહા! પરમેશ્વર વીતરાગ ત્રિલોકનાથ અનંત તીર્થંકરો એક જ અવાજે આ કહી ગયા છે. સમજાણું કાંઈ? તારો ભગવાન અંદર પડ્યો છેને પ્રભુ! એની સામું જો ને એનો અનુભવ કર તો તને આત્માની લક્ષ્મી પ્રતીતમાં આવે. કહ્યુંને ઓલું ખોદીને કાઢીને બહાર મૂકી. પણ આંખ્યું વિનાના (શ્રોતા : શું કરે?) આહાહા!

'સહેજે સમુદ્ર ઉલસ્યો જેમાં રતન તણાતાં જાય,
ભાગ્યવાન કર વાવરે, એની મોતીએ મૂઠીયું ભરાય.'

એમ અહીં કહે છે, અનાદિનો આત્મા... જેમ ખાડ્યમાં કરોડો-અબજો રૂપિયા હતાં, દબાઈને પડેલા. ખબર પડી કે અરે! આમાં તો પૈસા છે આ તો. અને એ કાઢતાં.. જેમ કાઢીને બહાર મૂકે રતન અને દેખતાં આંખ્યુંવાળા જુએ. એમ આત્માની લક્ષ્મી, ભાઈ! એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં પૂર્ણ જ્ઞાન, પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ વીતરાગતા સ્વચ્છતાનો નાથ તું છો. તું અપૂર્ણ ન માન. તું અપૂર્ણ નથી, તું રાગવાળો નથી, શરીરવાળો નથી. આહાહા! આ લક્ષ્મીની કેટલી કિંમત હશે આમાં હવે? મીંડુ. મલુકચંદભાઈ! એનો આવવાનો છે એનો ન્યાલભાઈ. એના બાપને થયા પછી આવ્યો નથીને. મરી જાત તો ભલે મરી જાત. (શ્રોતા : દીકરીની સગાઈ કરી). લ્યો, એના માટે આવે છે એમ કહે છે હોં. તમારા માટે નહીં, એમ કહે છે. અરે! બધા સ્વાર્થના પૂતળાં છે. એ પોપટભાઈ! આહાહા!

ભગવાન! તારું સ્વરૂપ તો અંદર અનંત અનંત આનંદનો નાથ, અનંત આનંદથી ભરેલો પદાર્થ, લક્ષ્મી છે. ગુરુએ એને નિશ્ચયનાં સ્વરૂપ બતાવીને રાગથી ને અલ્પજ્ઞથી ભિન્ન બતાવ્યો, પણ જેની આંખો ઉઘડી એણે જોયું. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'नै जुगतागम' એમ કહે છે. જોયું! 'श्रीगुरुने नय, युक्ति और आगमसे सिद्ध कर समझाया

है'. ભાઈ! આત્મા વસ્તુ છે, પદાર્થ છે. એમાં જ્ઞાન ને આનંદ છે અને આનંદ ને જ્ઞાન એકરૂપ છે. એકરૂપ એટલે પૂર્ણ છે. વસ્તુ પૂર્ણ છે, એનો સ્વભાવ પણ પૂર્ણ છે. એ ચીજ ઉપર દૃષ્ટિ આપતાં તને આત્માની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થશે. આહાહા! પણ માણસ એમ કહે છે કે પહેલું શું કરવું? એય! કહે છે, નય ને યુક્તિ ને આગમથી એને સાધ્ય બતાવી. બતાવ્યું, જુઓ, આગમથી આ પ્રમાણે છે. પરમાત્મા કહે છે, યુક્તિથી સિદ્ધ થાય છે, નિશ્ચયનયથી એવો છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

ભાઈએ લખ્યું છેને રમેશે, નહીં? માળે ભારે ઓલો દાખલો. 'સરોવર કાંઠે રે મૃગલા તરસ્યા રે લોલ, એ દોડે હાંફી ઝાંઝવાના પાણીને કાજ, અરેરે! એને સાચા વારિ દોહ્યલા રે લોલ.' માળો છે તો ભારે હોંશિયાર. એ ત્યાં છે ઘાટકોપર. આપણે વિંછીયાનો. આ પ્રેમચંદભાઈનો પૌત્ર છે. પ્રેમચંદભાઈ ગણે નહીં એને બહુ. એનો દાદો કહેવાયને. પણ છોકરો માળો એ બોલે જાણે ઢબથી હોં. સભા તો આમ એક શાંત થઈ જાય. 'એને સાચા વારિ મળવા દોહ્યલા રે લોલ.' એ ઝાંઝવાનાં પાણીમાં મૃગલા દોડે, એને પાણી ત્યાં નહીં મળે. એમ પુણ્ય-પાપના વિકલ્પમાં, પરમાં આત્મા ગોતવા જાય, ત્યાં નહીં મળે પ્રભુ!

રતિભાઈ ઓળખો તમે? વિંછીયાનો. રતિભાઈ નહોતા આવ્યા. ઘરેથી બૈરા આવ્યા, ખબર છે. દેરાસરની સામે છેને. એ ને આ બહેનો આવ્યા'તા બેય, મુલુકચંદભાઈની. એ ત્રણેને જોયા. કીધું, આ ત્રણ કોણ? સામે છેને સામે. રતિભાઈને ઘરેથી આવ્યા... રંભાબેનને લઈ ગયા હતા ત્યાં. દેરાસર સામે છે ને. પણ એ બિચારાને ખબર નહીં. અડવા દેતા નહીં. એ ચુનીભાઈની વહુ છે તે બિચારી આડેઅવળે ગઈ હશે. આ તો જાણે ભ્રષ્ટ થઈ ગયેલા હોય એમ. આહાહા! દેરાસર ને આવું કરે... પ્રભુ! તને ખબર નથી હોં. તને વસ્તુની ખબર વિના લૂંટાઈ ગયાં. કુગુરુ ઊંધું બતાવ્યું અને માન્યું એમાં આત્માની લક્ષ્મી ખોઈ ગયો. એમાં ને એમાં અટકી ગયો, રોકાઈ ગયો. આહા!

આંહીં તો આચાર્ય કહે છે, 'आत्मज्ञानकी संपदाको श्रीगुरुने नय, युक्ति और आगमसे सिद्ध कर समझाया, उसे विद्वान लोग लक्षणसे पहिचानकर ग्रहण करते हैं'. लच्छन-वेदि એમ છેને. 'लच्छन-वेदि विचच्छन बूझी'.. આહાહા! વિચક્ષણ તો એને કહીએ કે જેને ચૈતન્યના અનુભવ ને દૃષ્ટિ પડે તેને. એ બધા દુનિયાના ડાહ્યા કહેવાય. બાકી આ દુનિયાના ડાહ્યા રખડવાના છે, એ તો સંસારના સમજુ ઊંડા ઉતરવાના છે. એ પોપટભાઈ! લાદીમાં એવી છાંટ નાખી હોય, આવી છાંટ નાખવી, આમ.... છાંટ કહેવાયને તમારે શું કહેવાય? લાદી કરતા હોય. કાંઈક નાંખે છે અંદર. ઉતર્યા હતાને. ત્યાં ઉતર્યા હતાને. એના સંચા... ફેક્ટરી તો પ્રભુ તારી પાસે છે હોં. આનંદનો ખજાનો તારો છે. એ પુણ્ય ને પાપના

ક્રિયાકાંડના રાગમાં નહીં મળે પ્રભુ! એ તો ઝાંઝવાનાં પાણી છે હોં. એ ઝાંઝવાનાં પાણી સાચા નહીં મળે તને. આહાહા!

અરે! અનંતકાળ એમ ને એમ છેતરાણો છે. સાચી વાત આવે ત્યારે, લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે ત્યારે હું મોઢું ધોઈ આવું છું. હવે આ (ચાંદલો) કરવા દેને હવે, મોઢું ધોયા વિના. પછી નહીં આવે ફરીને. સમજાણું કાંઈ? એમ આવી તત્ત્વની વાતું બાપા! અનંતે કાળે મળવી મુશ્કેલ છે, એમ કહે છે. કહે છે, नै जुगत.. (નય), યુક્તિ ને આગમ—ત્રણ કીધાને. ગુરુએ નયથી સમજાવ્યું. ભાઈ! પર્યાયમાં અલ્પજ્ઞતા રાગાદિ તો વ્યવહાર છે, એ વ્યવહાર જૂઠો છે. સાચું તો તારું તત્ત્વ પરમેશ્વર પ્રભુ પૂર્ણ સ્વરૂપ આનંદ ને જ્ઞાનથી ભરેલો છે, એમ નયથી સિદ્ધ કરી દીધું. યુક્તિથી સિદ્ધ કરી દીધું કે વસ્તુ હોય તે પૂર્ણ જ હોય. સમજાણું કાંઈ? આગમથી સિદ્ધ કર્યું. આગમ પણ નિશ્ચયથી વસ્તુને આવી બતાવે છે. સમજાણું કાંઈ?

'लच्छन-वेदि'.. જે કોઈ લક્ષણનો જાણનાર... ચૈતન્ય તો જ્ઞાન લક્ષણે પ્રાપ્ત થાય છે. એનું લક્ષણ તો જ્ઞાન છે. એનું લક્ષણ કાંઈ દયા, દાન, વ્રતનો વિકલ્પ એ કાંઈ એનું લક્ષણ નથી. લક્ષણ તો એને કહીએ કે જે લક્ષ્યને પહોંચે. સમજાય છે કાંઈ? એમ એને 'लच्छन-वेदि'.. લક્ષણનાં જાણનાર 'विच्छन बूझी'—જાણી. સમજ્યા વિચક્ષણ લ્યો,

વિશેષઃ इस छंदमें 'दृगवंत' पद दिया है. દેખો, એણે ખુલાસો કર્યો છે. ઓલો છેને 'जे दृगवंत तिन्हैं सब सूझी'.. છે ને? 'सो जिस प्रकार बाहर निकाला हुआ धन भी नेत्रवालोंको ही दिखता है, अंधोंको नहीं दिखता'.. છતી ઋદ્ધિ પણ આંધળાને નજરે પડે નહીં. 'उसी प्रकार श्रीगुरु द्वारा बताया हुआ तत्त्वज्ञान अंतर्दृष्टि भव्योंको ही प्राप्त होता है'. જોયું! કેટલું સરસ લખ્યું છે. એવો ભગવાન આત્મા અંતર્દૃષ્ટિ (કરી), બહિર્દૃષ્ટિ છોડી ને અંતર જ્ઞાનનાં ધામ આનંદનું સ્વરૂપ એમાં એને ઝુકાવ થતાં અંતર લક્ષ્મીનું ભાન એને થાય, એને સમકિત ને સમકિતજ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

હવે આ સમ્યક્‌ની ખબર ન મળે ને વ્રત ને તપ ને બાળવ્રત ને બાળતપ. આહાહા! આકરું લાગે માણસને, એથી અહીંની વાતને (ઉડાડે). અહીંની વાત નથી પ્રભુ! આ તો વીતરાગની વાત છે. આહાહા! તને ખબર નથી ભાઈ! તને ઊંધે રસ્તે લઈ જાય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? (શ્રોતા : અપવાસ કરી શકતા નથી). હા, કરી શકતા નથી અપવાસ માટે ના પાડે છે. હે પ્રભુ! આહાહા! એવી લાંઘણું તો અનંતવાર કરી. આત્મા શુદ્ધ સ્વભાવનો દરિયો, ભંડાર એના સમીપમાં જઈને રહેવું એનું નામ ઉપવાસ છે. બાકી બીજાનું નામ તો અપવાસ છે. રાગમાં રહેવું એ તો અપવાસ—માઠો વાસ છે. શું થાય?

દુનિયાને ઉંધે રસ્તે દોર્યા છે ને.

મૃગલાનો એક દાખલો આવે છે. મૃગલાં દોડતા'તાં, શિકારી એને હાંકતો'તો ઉગમણે. એને ઓલા હતાં ત્યાં, શું કહેવાય? પકડવાના જાળ. મૃગલાને હાંકતો'તો પાછો. એમાં દયાળુ કો'ક આવ્યો, એણે મૃગલાને પાછા વળવા માટે આમ કર્યું, એનાથી શંકા ઉઠી એને. એને શંકા ઉઠી, આ માળા.... એવો શ્લોક આવે છે સંપ્રદાયમાં. .... વેગે ચડેલાં મૃગલાઓ .... ઓલો પોકાર કરે છે કે એની કોર નહીં હોં. કાં આમ આવ કે કાં આમ જા, કાં આમ જા. એમાં શંકા કરે છે. નહીં, એ શું? દોડીને ત્યાં જાય છે. આહાહા! .... શંકાના સ્થાનમાં શંકા કરતો નથી, અશંકાના સ્થાનમાં શંકા કરે છે. આહાહા! કાંતિભાઈ!

કહે છે, એ તત્ત્વજ્ઞાન ધર્માત્મા ગુરુએ બતાવ્યું એને. ભાઈ! તારી ચીજમાં પરની અપેક્ષાની જરૂર નથી. ગુરુ કહે છે, અમારી પણ તને જરૂર નથી હોં. એ તો એણે જણાવ્યું, એમ કીધું એટલું. પણ જણાવ્યું શું? કે મારી તરફનું (લક્ષની) પણ તને જરૂર નથી, એમ જણાવ્યું એને. નય-પ્રમાણથી એમ જણાવ્યું નયમાં કે નિશ્ચયનો સ્વાશ્રય કર તો તને જણાશે. અમારી સામે જોશે તો જણાશે નહીં. એમ નિશ્ચયનયથી શ્રીગુરુએ એને કહ્યું. પ્રકાશદાસજી! 'अंतर्दृष्टि भव्योंको ही प्राप्त होता है, दीर्घ संसारी और अभव्योंकी बुद्धिमें नहीं आता'. અનંત સંસાર(માં) જેને રખડવાની દૃષ્ટિ છે, એને નહીં રખડવાવાળો સ્વભાવ કેમ દૃષ્ટિમાં આવે? આહાહા! કેમ બેસે? સમજાણું કાંઈ?

અને અભવ્યો.. (એમ) બે લીધા. ભવ્યમાં પણ દીર્ઘ સંસારી જીવ. મિથ્યાત્વને લઈને દીર્ઘ સંસારી છે. અભવ્ય તો લાયક જ કોઈ દિ' નથી. એવો ભગવાન આત્મા જિન ને જિનવર સ્વરૂપે આમ અંતર એક જ છે. એની ચીજ તરફની સંભાળ કરી નહીં. અને કરનાર નહીં તે દીર્ઘ સંસારી ને અભવી જીવ છે. આહાહા! 'बुद्धिमें नहीं आता'.. એને ખ્યાલમાં આવતો નથી. એ ૨૮મું આવ્યું ને એ. ૨૮મા કળશનું ૩૧મું પદ. ૨૮મા કળશનું. એમાં બરાબર શબ્દ નથી આવ્યા. કહે છે, 'न बोधो बोधमेवाद्य कस्य'.. કોને એ સમ્યગ્જ્ઞાન ન થાય, એમ. આહાહા! ઓલું તો આવી ગયુંને... આવું જેને ભિન્ન પાડીને જેમ હથેળીમાં બતાવે, એમ બતાવ્યો આત્મા, એ કોને ન ખ્યાલમાં આવે? એમ કહે. છે ને, બોધ. જ્ઞાનથી વાત લીધી છે. જ્ઞાન ને આત્મા અભેદ છે એમ કરીને આવું જ્ઞાન કેમ ન થાય? કેમ ન થાય? કોને ન થાય? અજ્ઞાની હોય દીર્ઘ સંસારી એ વાત જુદી છે બાકી તો થયા વિના રહે નહીં, એમ કહે છે. આહા! સમજાણું કાંઈ? ૨૯ કળશ. કળશ ૨૯ હોં.

अवतरति न यावद् वृत्तिमत्यन्तवेगा—

दनवमपरभावत्यागदृष्टान्तदृष्टिः

झटिति सकलभावैरन्यदीयैर्विमुक्ता
स्वयमियमनुभूतिस्तावदाविर्बभूव ॥२९॥

આરે ! માખણ પીરસ્યું છે. 'भेदविज्ञानकी प्राप्तिमें धोबीके वस्त्रका दृष्टांत'

ભેદવિજ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં ધોબીના વસ્ત્રનું દૃષ્ટાંત (સવૈયા એકત્રીસા)

जैसें कोऊ जन गयौ धोबीके सदन तिन,
पहिर्यौ परायौ वस्त्र मेरौ मानि रह्यौ है।
धनी देखि कह्यौ भैया यह तौ हमारौ वस्त्र,
चीन्हें पहिचानत ही त्यागभाव लह्यौ है॥
तैसें ही अनादि पुदगलसौं संजोगी जीव,
संगके ममत्वसौं विभाव तामें बह्यौ है।
भेदज्ञान भयौ जब आपौ पर जान्यौ तब
न्यारौ परभावसौं स्वभाव निज गह्यौ है॥३२॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–સદન=ઘર. વિભાવ=પરવસ્તુના સંયોગથી જે વિકાર થાય તે.

અર્થ :–જેમ કોઈ મનુષ્ય ધોબીના ઘેર જાય અને બીજાનું કપડું પહેરીને પોતાનું માનવા લાગે, પરંતુ તે વસ્ત્રનો માલિક જોઈને કહે કે આ તો મારું કપડું છે, તો તે મનુષ્ય પોતાના વસ્ત્રનું ચિહ્ન જોઈને ત્યાગબુદ્ધિ કરે છે, તેવી જ રીતે આ કર્મસંયોગી જીવ પરિગ્રહના મમત્વથી વિભાવમાં રહે છે અર્થાત્ શરીર આદિને પોતાનું માને છે પરંતુ ભેદવિજ્ઞાન થતાં જ્યારે સ્વ–પરનો વિવેક થઈ જાય છે તો રાગાદિ ભાવોથી ભિન્ન પોતાના નિજ–સ્વભાવનું ગ્રહણ કરે છે. ૩૨.

अर्थ :–जैसे कोई मनुष्य धोबीके घर जावे और दूसरेका कपड़ा पहिनकर अपना मानने लगे, परंतु उस वस्त्रका मालिक देखकर कहे कि यह तो मेरा कपड़ा है, तो वह मनुष्य अपने वस्त्रका चिन्ह देखकर त्यागबुद्धि करता है; उसी प्रकार यह कर्मसंयोगी जीव परिग्रहके ममत्वसे विभावमें रहता है, अर्थात् शरीर आदिको अपना मानता है परंतु भेदविज्ञान होनेपर जब निज-परका विवेक हो जाता है तो रागादिक भावोंसे भिन्न अपने निज स्वभावको ग्रहण करता है॥३२॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

દેખો! કર્મને લઈને નહીં. સંગના મમત્વને લઈને, કર્મની મમતાને લઈને એ વિભાવમાં આવ્યો છે.

આહાહા! એકલું જીવદ્રવ્યનું વ્યાખ્યાન. આ જીવનો અધિકાર છે. જીવ કોને કહેવો? ભગવાને જીવ કોને કહ્યો અને એ જીવની શ્રદ્ધા કોને કહેવી? સમજાણું કાંઈ? જીવ એને કહેવો કે જે શરીર, કર્મથી રહિત અને રાગનાં વિકલ્પથી રહિત છે. સમજાણું કાંઈ? પરિપૂર્ણ શુદ્ધ ચૈતન્યદ્રવ્ય એને જીવ કહેવામાં આવે છે. આહાહા! આ ૫૬૩ ભેદ જીવના આવે છેને, એ જીવ નહીં, એ તો વ્યવહારની વ્યાખ્યા છે બધી. સાચા પરમાર્થ જીવ તો ભગવાન એક સમયમાં પરિપૂર્ણ શક્તિનો સાગર ભગવાન. જ્ઞાને પૂરો, દર્શને પૂરો, આનંદે પૂરો, વીર્યે પૂરો, સ્વચ્છતાથી પૂરો. અનંત અનંત શક્તિનું એક સત્ત્વ, એકરૂપ સત્ત્વ એવો આત્મા એને જીવ કહીએ. એ જીવની દૃષ્ટિ—અનુભવ થાય ત્યારે આવો જીવ જણાય, ત્યારે એને જીવ માન્યો કહેવાય. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'जैसें कोऊ जन गयौ धोबीकै सदन तिन'.. ધોબીને ઘેર ગયો. લૂંગડાં આપ્યા હશે ધોવા. સદન એટલે ઘરે. 'पहिर्‌यौ परायौ वस्त्र'.. પોતાનો વસ્ત્ર ભૂલી ગયો ને કો'કનું લઈ લીધું. ઓછાડ-બોછાડ કે કોટ. 'पहिर्‌यौ परायौ वस्त्र मेरौ मानि रह्यौ है'.. એ વસ્ત્ર છે કો'કનું, પણ (પોતાના) બદલે કો'કનું લીધું. પોતાનું હાથમાં ન આવ્યું, એ લઈ લીધું. આ મારું વસ્ત્ર છે. પોતાનું હાથ ન આવ્યું. આ જ મારું છે, એમ કહે છે. 'जैसें कोऊ जन गयौ धोबीकै सदन तिन पहिर्‌यौ परायौ वस्त्र मेरौ मानी रह्यौ है। धनी देखि कह्यौ भैया यह तौ हमारौ वस्त्र'.. એ વસ્ત્રનો ધણી આવ્યો. ઓઢીને સૂતો'તો. ચાદર ખેંચી. ભાઈ! મારું નામ છે, જો એમાં છેડે. આહાહા! પછેડી મારી છે.

કોટને કરે છેને પાછળ નિશાની આમ. એસ.વી., ફલાણું, ઢીકણું. એસ.વી. બીજા પણ એવા એસ.વી. બીજા ઘણા હોયને. આહાહા! ઓલો કહે 'જો ભૈયા તેં જોયા વિના (લઈ લીધું)'. ધણી આવ્યો, એ ધોબીને ત્યાં ગયો. ધોબીને કહે 'મારું વસ્ત્ર?' હમણાં એક જણો લઈ ગયો, એ તમારું લાગે છે. ચાલ ત્યારે. જઈને એના ઘરે, જુઓ, આ વસ્ત્ર પર નામ મારું છે. મારું આ નિશાન. 'भैया यह तौ हमारौ वस्त्र, चीन्हैं पहिचानत'.. એના લક્ષણથી જો. જો તારે બરાબર બહારમાં બેસતું નથી, ઓઢવામાં ઘણી નાની છે, આ .... આવી છે. ફલાણું છે, ઢીકણું છે. એવા લક્ષણો... 'भैया यह तौ हमारौ वस्त्र, चीन्हैं पहिचानत'.. એનાં લક્ષણથી જો. જાણ્યું કે ઓહોહો! આ વસ્ત્ર મારું નથી. દૃષ્ટિમાં ત્યાગ થઈ ગયો. ઓઢેલું પડ્યું છતાં હવે ત્યાગ થઈ ગયો. એમ આત્મામાં શું છે એ વાત કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૨૮, ફાગણ સુદ ૨, શનિવાર, તા. ૨૭-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ નં. ૩૨, ૩૩, ૩૪ પર પ્રવચન

(સમયસાર) નાટક બનારસીદાસ. ઉસકા જીવદ્વાર અધિકાર. આવ્યા છે, મેરઠવાળા આવ્યા છે? તેઓ હિન્દી કહેતા'તાને. મેરઠ, મેરઠ. નથી આવ્યા? એ આવશે. એ કહે, અમારે (માટે) હિન્દી કરવું..... આ સમયસાર નાટકનો જીવદ્વાર અધિકાર. કેવો જીવ છે કે એને માને, અનુભવે ધર્મની પહેલી દશા સમકિત થાય? એની વ્યાખ્યા છે. અર્થ છેને ૩૨ કળશનો.

जैसैं कोऊ जन गयौ धोबीकै सदन तिन,
पहिर्‌यौ परायौ वस्त्र मेरौ मानि रह्यौ है।
धनी देखि कह्यौ भैया यह तौ हमारौ वस्त्र,
चीन्हैं पहिचानत ही त्यागभाव लह्यौ है॥
तैसैं ही अनादि पुदगलसौं संजोगी जीव,
संगके ममत्वसौं विभाव तामैं बह्यौ है।
भेदज्ञान भयौ जब आपौ पर जान्यौ तब
न्यारौ परभावसौं स्वभाव निज गह्यौ है॥३२॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–સદન=ઘર. વિભાવ=પરવસ્તુના સંયોગથી જે વિકાર થાય તે.

અર્થ :–જેમ કોઈ મનુષ્ય ધોબીના ઘેર જાય અને બીજાનું કપડું પહેરીને પોતાનું માનવા લાગે, પરંતુ તે વસ્ત્રનો માલિક જોઈને કહે કે આ તો મારું કપડું છે, તો તે મનુષ્ય પોતાના વસ્ત્રનું ચિહ્ન જોઈને ત્યાગબુદ્ધિ કરે છે, તેવી જ રીતે આ કર્મસંયોગી જીવ પરિગ્રહના મમત્વથી વિભાવમાં રહે છે અર્થાત્ શરીર આદિને પોતાનું માને છે પરંતુ ભેદવિજ્ઞાન થતાં જ્યારે સ્વ–પરનો વિવેક થઈ જાય છે તો રાગાદિ ભાવોથી ભિન્ન પોતાના નિજ–સ્વભાવનું ગ્રહણ કરે છે. ૩૨.

अर्थ :–जैसे कोई मनुष्य धोबीके घर जावे और दूसरेका कपड़ा पहिनकर अपना मानने लगे, परंतु उस वस्त्रका मालिक देखकर कहे कि यह तो मेरा कपड़ा है, तो वह मनुष्य अपने

वस्त्रका चिह्न देखकर त्यागबुद्धि करता है; उसी प्रकार यह कर्मसंयोगी जीव परिग्रहके ममत्वसे विभावमें रहता है, अर्थात् शरीर आदिको अपना मानता है परंतु भेदविज्ञान होनेपर जब निज-परका विवेक हो जाता है तो रागादिक भावोंसे भिन्न अपने निज स्वभावको ग्रहण करता है।।३२।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'जैसे कोई मनुष्य धोबीके घर जावे'—ધોબીને ઘરે ગયો. 'दूसरेका कपडा पहनकर अपना मानने लगे'. કપડું બીજાનું હતું, પણ એણે પોતાનો કોટ જાણીને લઈ લીધો. 'परंतु उस वस्त्रका मालिक देखकर कहे कि यह तो मेरा कपडा है'. વસ્ત્રનો જે માલિક હતો, એ ધોબીને ત્યાં ગયો. 'ભાઈ! મારું કપડું આંહીં ક્યાં છે? આમાં નથી ભાઈ.' એ કો'ક લઈ ગયું હમણાં, ત્યાં હોય તો. ત્યાં જુએ તો કપડું એનું હતું. ઓલો ઓઢીને સૂતો હતો. પહેરીને કે ગમે તે. 'तो वह मनुष्य वस्त्रका चिह्न देखकर त्यागबुद्धि करता है'. અરે! આ વસ્ત્ર મારું નહીં. એમાં ચિહ્ન હોય છેને સહુના. શું કાંઈક આમ બધું પાછળ લગાવે છેને કોટને, પછેડીને. (શ્રોતા : પટ્ટી મારી હોય). પટ્ટી મારી હોય. કેટલાક પટ્ટી મારે છે. આહાહા! (શ્રોતા : ધોબીનો માર્કો). માર્કો. એ વળી ધોબી (કરે). આ તો મનુષ્ય કરે પોતાનું. એમ કે બીજાએ જોયું કે આ કપડું તો ભાઈ મારું છે. અડીને જો, આ લક્ષણ મારા છે બધાં નામ લખેલાં કરેલા. ઓલાએ ઓઢ્યું છતાં છોડી દીધું, દૃષ્ટિમાંથી છૂટી ગયું (કે) આ મારું નથી. દૃષ્ટાંત છે.

'उसी प्रकार कर्मसंयोगी जीव'.. શું કહે છે? આ ભગવાન આત્મા તો આનંદ ને જ્ઞાનની મૂર્તિ છે. પણ કર્મના સંયોગે એમાં જે પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ ને રાગ થાય છે, એ આત્માની ચીજ નથી. આ બાયડી-છોકરાં, કુટુંબ, પૈસા, મકાન તો જડના છે, એ કંઈ આત્માના નથી. બરાબર હશે? દૂર રહી. આહાહા! આંહીં તો ભગવાન પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવ કહે છે, 'ભાઈ! તને તારા લક્ષણની ખબર નથી. તું તો જ્ઞાન ને આનંદ લક્ષણે લક્ષિત તત્ત્વ છો. આ શરીર, વાણી, મન, આ બીજાં તત્ત્વો જડ, સ્ત્રી—કુટુંબ—પરિવાર—એ તો પર તત્ત્વો છે. એ તો કર્મનાં સંયોગે અંતર ને બાહ્ય આવતી ઉપાધિ છે. એ શું કહ્યું? કર્મના સંયોગી જીવ એમ. 'परिग्रहके ममत्वसे विभावमें रहता है'.

એક તો અઘાતિકર્મ છે એના કારણે આ પૈસા, શરીર, આ બધું બાયડી, છોકરાં નિમિત્ત કર્મના સંયોગથી દેખાય છે. અંદરમાં ઘાતિકર્મના સંયોગથી પુણ્ય ને પાપ ને હીણી જ્ઞાનની દશા આદિ દેખાય છે, એ વાસ્તવિક આત્માની નહીં. विभावमें रहता है. અનાદિકાળથી વિકલ્પો શુભ ને અશુભ રાગ, પુણ્ય ને પાપના વર્તમાન થતા ભાવ—એ હું છું એમ માન્યું છે એણે. જેમ કો'કનું કપડું (પોતે) ઓઢીને પોતાનું માન્યું. બરાબર હશે આ? આ બધા છોકરાઓ બધા કોના? છોકરા, છોકરાના? આરે આ! (શ્રોતા : છોકરા હતા કે

દિ' જીવના?) આહાહા! ભાઈ! તને ખબર નથી. તારામાં શું છે અને તારામાં શું નથી? તારામાં આનંદ ને જ્ઞાન સ્વરૂપ એ તું ને આત્મા કહેવાય છે. અંતરના કર્મના સંબંધે વિભાવ પરિણામ પુણ્ય ને પાપના થાય એ તારી ચીજ નહીં. એ તો ક્રમે ક્રમે બદલતી સંયોગી ઉપાધિ છે. આહાહા!

અને બહારની આ સંયોગી ઉપાધિ શરીર ને વાણી ને આ બધું.. એ તો શરીર શરીરરૂપ થઈને રહ્યું છે, કંઈ તારા રૂપે થઈને રહ્યું નથી. આ તો જડ થઈને રહ્યું છે કે તારા રૂપે થઈને રહ્યું છે? લક્ષ્મી આદિ છે એ તો જડરૂપ થઈને રહી છે. એ કંઈ તારા રૂપે થઈને રહી નથી અને તું એના રૂપે થઈને રહ્યો (નથી). બરાબર છે? આ વસ્તુ એવી આકરી છે. એય! (શ્રોતા : સમજે છે તોય....) વાત સાચી, કહે છે એ. આ સમજ્યા વિના નિવેડો આવે એવું નથી. આહાહા! જનમ-મરણના ચોર્યાશીના અવતાર એણે સહ્યા ને કર્યા, ભગવાને જાણ્યા. એવા અવતાર અનંત વાર એણે કર્યા, એને લઈને એ દુઃખી છે. સમજાય છે કાંઈ?

કહે છે, 'शरीर आदिको अपना मानता है'.. એ શરીરને પોતાનું માને છે. પુણ્ય-પાપના ભાવ થાય એને પોતાના માને છે, એ એના નથી. 'परंतु भेदविज्ञान होने पर...' આહાહા! 'અરે! હું તો આત્મા છું. મારું સ્વરૂપ તો શુદ્ધ આનંદ ને ઘન—જ્ઞાનઘન છે. ચિદ્‌ઘન એ મારું સ્વરૂપ છે આનંદઘન. એ હું છું કે જે સ્વરૂપ મારાથી જુદું હોઈ શકે નહીં. આ પુણ્ય ને પાપનાં વિકલ્પો, શરીર, વાણી, મન અને પૈસા આદિ, લક્ષ્મી આદિ એ તો સંયોગી જગતની ચીજ છે. એને મારી માની હતી, એ જ મિથ્યાત્વ અને અનંત સંસારનું કારણ હતું.' ભારે કામ! પણ જ્યારે ભેદવિજ્ઞાન થાય છે... એટલે કે તીર્થંકરદેવ પરમેશ્વરની વાણીના સાંભળવાથી... ભગવાને એમ કહ્યું, 'ભાઈ! તારું સ્વરૂપ તો ચૈતન્ય શુદ્ધ જ્ઞાનનો ઘન છે. અંતર્મુખ જો તો તારું સ્વરૂપ તો પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ ને રાગથી રહિત છે, એ તારી ચીજ છે.' કહો, સમજાણું કાંઈ? તારી નથી એને તેં (તારીં) માની, તારી છે તેને તેં (તારી) માની નથી. આહાહા! અનંતકાળથી (રખડ્યો). સમજાણું?

શરીર આદિકો માનકર... 'परंतु भेदविज्ञान होने पर जब निज-परका विवेक हो जाता है'.. પોતે આનંદ ને જ્ઞાન સ્વરૂપ છે અને પુણ્ય-પાપનો રાગ ને વિકલ્પ એ વિભાવ ને પર છે. શરીર તો પર છે જ, એ તો જડ છે. એ તો ખબર નથી પડતી માણસને? જીવ નીકળી જાય અને આ તો શરીર(ના) રજકણો પડ્યા રહે. રાખ થઈને ઉડી જાય છે. આ તો જડ—અજીવ છે. એ ક્યાં તારું છે અને તારું થઈને આવ્યું છે ક્યાં? એ તો જડ થઈને આવ્યું છે. આહાહા! ભારે! સમજાણું કાંઈ?

પણ કાંઈ નિરોગી શરીર હોય અને પાંચ-પચાસ લાખ, કરોડ બે-ચાર કરોડ હોય. પાંચ-પચાસ લાખ તો સાધારણ માટે. કરોડ—બે કરોડ હોય, પાંચ કરોડ રૂપિયા હોય ત્યારે કંઈક આહાહા! પણ ભગવાન! એ તો જડનાં છે ને તારાં ક્યાંથી આવ્યા? (શ્રોતા : ઘરે આવ્યા). ઘરે ક્યાં આવ્યા હતા? ઘરે આવે તો આત્મામાં ગરી જાય. ઘરે આવે તો આત્મામાં ગરીને એ પરમાણુઓ અરૂપી થઈ જાય. એ તો રૂપી થઈને રહ્યા છે, આત્મામાં આવ્યા નથી. (શ્રોતા : તિજોરીમાં તો આવ્યાને કે એમાંય ન આવ્યા?) તિજોરી કોનો બાપનો હતો? તિજોરી. આહાહા!

ભગવાન! તારી તિજોરીમાં તો અનંત જ્ઞાન, અનંત આનંદ, અનંત શાંતિ, અનંત સ્વચ્છતા, અનંત પ્રભુતા પડી છે, એને આત્મા કહીએ. એને નિજસ્વરૂપ ને નિજનિધાન કહીએ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? એ નિજ-પરનો જ્યારે વિવેક થાય છે ત્યારે रागादि भावोंसे भिन्न.. શરીર ને કર્મ તો જુદાં છે, એને કારણે રહ્યાં છે અને ઉભા છે. પણ તારે કર્મસંયોગના લક્ષથી (ઉત્પન્ન), જે નહોતા સ્વભાવમાં એવા શુભ-અશુભ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા અને હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય ભોગવાસના—એ બેય ભાવ ઉપાધિ—મેલ ને દુઃખ ને તારાં નહીં. સ્વરૂપચંદભાઈ! આ સ્વરૂપના નહીં. આહાહા! લોકો બહારથી માનીને બેઠા છે. આ દયા પાળીએ ને વ્રત પાળીએ ને ભક્તિ કરીએ ને પૂજા કરીએ તો ધર્મ થઈ જાય. અરે ભગવાન! બાપુ! તારી ચીજ જુદી છે ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

'અરેરે! સાચા વારિ રે એને ન મળે'. લખ્યું છે ભાઈએ. ઓલા કાગળિયામાં આપ્યું છે ને. (શ્રોતા : ભજનમાં). ભજનનું કાગળિયું. એમાં રમેશભાઈએ લખ્યું છે. આહાહા! મનના મૃગલા દોડે ને હાંફે. ઝાંઝવાના પાણીમાં પાણી છે એમ માને છે. 'અરેરે! એને સાચા વારિ—પાણી ન મળે.' એમ અનાદિનો અજ્ઞાની ઝાંઝવાના પાણી જેવા પુણ્ય ને પાપના રાગ અને ફળ શરીર આદિ—એમાં પોતાપણું ગોતવા જાય છે, પણ એમાં પોતાપણું છે નહીં. આહાહા! પણ પૈસા-બૈસા હોય તો દાન થાય, મંદિર બનાવાય. કહો, એથી કાંઈ લાભ થાય કે નહીં? (શ્રોતા : એ નક્કી કરવાની જરૂર છે). એય ચંદ્રકાંતભાઈ! લે આ તો ચક્કર કહે છે. એય પોપટભાઈ! પાસે પૈસા હતા તે આ મકાન થાય છે, થાશે. આ છોકરા આવ્યાં છે ત્રણે ન્યાંથી. કાંઈક અમદાવાદ કામે આવ્યા હશે, ... દર્શન કરી આવીએ.

અરે! આંહીં તો કહે છે, પ્રભુ! તારું ક્ષેત્ર તો આંહીં છેને. અસંખ્ય પ્રદેશી પ્રભુ આત્મા, એ તારું ક્ષેત્ર ને એમાં અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ એ તારો ભાવ. એને જ્યાં સુધી ઓળખીને પ્રતીત ને અનુભવ ન કર ત્યાં સુધી ચોર્યાશીના અવતારના રખડવા, રઝળવા તારા નહીં મટે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ! પ્રકાશદાસજી! શું કરવું આમાં? (શ્રોતા : બરાબર હૈ). બરાબર હૈ? આહાહા! કહે છે, 'रागादि भावोंसे भिन्न अपने निज स्वभावको ग्रहण

करता है'. ધર્મી એને કહીએ, સુખી એને કહીએ, લક્ષ્મીવાન એને કહીએ કે જે આત્માના આનંદ ને જ્ઞાનની લક્ષ્મી પોતાની માની અને વિકારને દૃષ્ટિમાંથી છોડી દે છે. એને ધર્મી કહીએ ને એને સુખી કહીએ. બાકી બધા હેરાન, હેરાન આ બધા કરોડપતિઓ ને દુઃખી, દુઃખી છે. બિચારા. બિચારા છે હોં, ભિખારી છે. આરે આરે ભારે! (શ્રોતા : જ્ઞાનપતિ મટીને કરોડપતિ થાય તો એમ જ થાયને). આહાહા!

ભગવાન આત્મા કરોડપતિ છે. કરોડ એટલે જડ અને જડનો પતિ જડ છે. મલૂકચંદભાઈ! આહાહા! (શ્રોતા : આજે મલૂકચંદભાઈને પસંદ કર્યા). એના બે છોકરા પાસે પાંચ કરોડ રૂપિયા છે એટલે જરી સંભાર્યા. આંહીં આવવાનો છે હમણાં, ન્યાલભાઈ આવવાના છે. નહીં? કોઈ કહેતું હતું. આંહીં એના બાપનાં નામે પણ આવશે ખરો આંહીં. સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ છેને, ન્યાલભાઈ આના મોટા દીકરા. નાનો ત્યાં છે તમારે મુંબઈ. પૂનમચંદ, એની પાસે ત્રણ કરોડ છે. આની પાસે બે કરોડ. પાંચ કરોડ એનાં છોકરા પાસે હોં. આના ન મળે એ. (શ્રોતા : એનાય નથી એમ કહો છો પછી એના...) આ તો ઓલા માને છે મારા. આ તો એમ ન માને કે મારા છે. છોકરા મારા છે એમ માને. (શ્રોતા : વો ભી નહીં માને.) એ આંહીં છે જ નહીં. મહેન્દ્રભાઈ આત્મામાં છે જ નહીં એમ કહે છે. આહાહા!

ભગવાન! તારા... (શ્રોતા : પ્રેમ તો હૈ કિ નહીં?) પ્રેમ એ તો રાગ હૈ, રાગ છે, એ તો દુઃખ છે, ઝળહળતી અગ્નિ છે. આહાહા! અશુભ રાગ એ તો ઝળહળ ભઠ્ઠી., આ શુભરાગ (શ્રોતા : એ નાની ભઠ્ઠી) એ છે તો ભઠ્ઠી—કષાય અગ્નિ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? શુભ અને અશુભ રાગ.. ભલે (શુભભાવ) દયા-દાન-વ્રત-ભક્તિ-પૂજાનો હો, પણ એ છે તો કષાય અગ્નિ હોં. એ તારું સ્વરૂપ નહીં. ભગવાન! તને ખબર નથી. એ ભઠ્ઠીએ સળગી રહ્યો પણ માને છે કે એ મારા. માળા આ તે કંઈ ગજબ છેને! પાગલનું કંઈ પ્રમાણ હોય? પોપટભાઈ! આવી વાત છે ભાઈ આંહીં તો.

પરમાત્મા કહે છે, भिन्न अपने निज स्वभावको ग्रहण करता है... શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ આનંદસ્વરૂપ તે હું, ત્યારે એ સુખી થાય ને ત્યારે એને ધર્મી કહેવાય. પુણ્ય-પાપના ભાવ અને એના ફળ તરીકે બંધન ને એના ફળ તરીકે સંયોગી (ચીજ)—એ ચીજ મારી નહીં, મારામાં નહીં, મારી નહીં. મને ને એને કાંઈ સંબંધ નથી. મારો સ્વભાવ ચૈતન્યસ્વભાવ રાગથી ને શરીરથી નિરાળો છે એમ જે અંતરમાં ગ્રહણ કરે અને રાગ આદિને દૃષ્ટિમાંથી છોડે કે મારી ચીજ નહીં, એને અહીંયાં આત્મપ્રાપ્ત કહીએ, એને ધર્મી કહીએ, એને શુદ્ધ ચૈતન્યની લક્ષ્મીનો સ્વામી કહીએ. આહાહા! ભારે કામ ભાઈ! તીર્થંકરદેવ પરમેશ્વર ઈન્દ્રોની સમક્ષમાં ધર્મસભામાં આમ ફરમાવતા હતા, તે આ મુનિ આંહીં કહે છે. આહાહા!

૩૦મો શ્લોક. નીચે પદ છે ને.

सर्वतः स्वरसनिर्भरभावं चेतये स्वयमहं स्वमिहैकम्।
नास्ति नास्ति मम कश्चन मोहः शुद्धचिद्घनमहोनिधिरस्मि।।३०।।

જુઓ માથે શ્લોક એનું (પદ). પ્રકાશદાસજી! વો કહા થા અહોનિધિ, વો આયા દેખો. ૩૩ (પદ).

નિજાત્માનું સત્ય સ્વરૂપ (અડિલ્લ છંદ)

कहै विचच्छन पुरुष सदा मैं एक हौं।
अपने रससौं भर्‌यौ आपनी टेक हौं।।
मोहकर्म मम नांहि नांहि भ्रमकूप है।
सुद्ध चेतना सिंधु हमारौ रूप है।।३३।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ : ટેક=આધાર. મમ=મારું. સિંધુ=સમુદ્ર.

અર્થ :–જ્ઞાની પુરુષ એવો વિચાર કરે છે કે હું સદૈવ એકલો છું. પોતાના જ્ઞાન–દર્શન રસથી ભરપૂર પોતાના જ આધારે છું, ભ્રમજાળનો કૂપ મોહકર્મ મારું સ્વરૂપ નથી! નથી!! મારું સ્વરૂપ તો શુદ્ધ ચૈતન્યસિંધુ છે. ૩૩.

अर्थ :–ज्ञानी पुरुष ऐसा विचार करता है कि मैं सदैव अकेला हूँ । अपने ज्ञान-दर्शनरससे भरपूर अपने ही आश्रय हूँ। भ्रमजालका कूप मोहकर्म मेरा स्वरूप नहीं है! नहीं है!! मेरा स्वरूप तो शुद्ध चेतनासिंधु है।।३३।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આહાહા! 'कहै विचच्छन पुरुष'.. ધર્મી જીવ એને કહીએ, સુખને પંથે પડ્યો એને કહીએ. આહાહા! દુઃખના પંથને જેણે વિસાર્યા છે. આહાહા! પુણ્ય-પાપના વિકલ્પોનો પંથ એ તો દુઃખનો પંથ છે. પ્રતિકૂળ સંયોગ એ નહીં, પ્રતિકૂળ સંયોગ તો બાહ્ય પરચીજ છે. અંદરમાં પુણ્ય ને પાપના શુભ-અશુભભાવ, એ જ પ્રતિકૂળ અને એ જ દુઃખરૂપ છે. એને જેણે વિસાર્યાં છે અને જેણે આત્મા.... '(ज्ञानी) पुरुष विचार करता है कि मैं सदैव अकेला हूँ'. મારા– મેરા સ્વભાવમેં શુદ્ધતા, ચૈતન્યતા, આનંદતા પડી છે. આહાહા! ભારે કામ આકરું. 'मैं सदैव अकेला हूँ'.. मैं તો ચૈતન્ય... અકેલા કૈસા? 'अपने ज्ञानदर्शनरससे भरपूर अपने ही आश्रय हूँ'.. સહારા કહ્યું છે ને સહારા. એ આશ્રય લીધો અહીંયાં. હું તો જાણનાર દેખનાર, રાગથી માંડીને આખી દુનિયાનો હું તો જાણનાર દેખનાર છું. એ ચીજ મારી છે એવું માનનાર હું નહીં. આહાહા! ભારે કામ આકરું છે ભાઈ!

'कहे विचच्छन पुरुष सदा मैं एक हौं। अपने रससौं भर्‌यौ'.. નિજસ્વરૂપ ભગવાન આત્મામાં તો જ્ઞાન, દર્શન ને આનંદ પડ્યો છે. એ મને સહારો અને એ મારો આશ્રય છે. રાગ અને પુણ્ય એ મારો સહારો નહીં, એ મારો આશ્રય નથી. આહાહા! છ ખંડના રાજ્યમાં પડ્યો હોય ભરત ચક્રવર્તી, વૃષભદેવ ભગવાનનાં પુત્ર, જેને ૯૬ હજાર રાણી હતી, ૯૬ કરોડ પાયદળ. આ હું નહીં હોં, આ નહીં. હું છું ત્યાં આ નહીં ને એ છે ત્યાં હું નહીં. સમજાણું કાંઈ? એને ભેદજ્ઞાન કહેવાય ને એનું નામ સમકિતી ને ધર્મી કહેવાય. બાકી વ્રત ને દમ ને બધું તપસ્યા ને ભક્તિ આદિ કરે. પણ એ ક્રિયા રાગ છે એ પોતાની માને છે અને એનાથી મને ધર્મ થાય છે, એ મૂઢ મિથ્યાદૃષ્ટિ અજ્ઞાની છે. આહાહા! સમજાય છે કે નહીં? અહીં આવું છે આ. આહાહા!

अपने ज्ञानदर्शनरस... જાણક સ્વભાવ, દેખન-દૃષ્ટા સ્વભાવ, આનંદ સ્વભાવ એવા નિજરસ–નિજશક્તિ–નિજસ્વરૂપ. ભરપૂર.. પાછા પરિપૂર્ણ છે. આહાહા! જેનો સ્વભાવ જાણવું, દેખવું ને આનંદ છે, એ સ્વભાવમાં અપૂર્ણતા ને વિપરીતતા કેમ હોય? જુઓ, આ સમ્યગ્દર્શનના વિષયનું તત્ત્વ. જે જીવ આવો માને છે, આવો જીવ માને ત્યારે તેણે જીવને માન્યો, અનુભવ્યો, પ્રાપ્ત કર્યો કહેવામાં આવે છે. આહાહા! કહો ભીખાભાઈ! બહુ આઘે જવાનું છે આ. હીરાભાઈ ક્યાંય રહી ગયા, લક્ષ્મી ક્યાંય રહી ગઈ. આરે! આરે! (શ્રોતા : આપે તો રાગેય કાઢી નાખ્યો). આ તો રાગ છે શુભ, ત્રણ લોકના નાથ ભગવાન પરમેશ્વરની ભક્તિનો રાગ એ તારો નહીં. (શ્રોતા : ભ્રમકૂપ કહ્યો એને). ભ્રમનો કૂવો છે એ તો રાગ. આહાહા! આકરી વાત છે ભાઈ!

જગતે બહારથી મનાવી લીધું છેને. બહુ પાપ કરતા હોય પછી છોડવા અહીંયાં આવે અને પાંચ–પચીસ હજાર ખરચો, ફલાણું કરાવો, દાન આપો, તમારે ધર્મ થાશે. ધૂળેય નથી ધર્મ સાંભળને હવે! મારી નાંખશે તને એમાં. એય! એ ભ્રમણાનો કૂવો છે. રાગ આવ્યો શુભ ને એમાં તને કલ્પના થઈ કે આ મારું કર્તવ્ય છે અને આ મને લાભદાયક છે, (એ) મિથ્યાત્વનો કૂવો છે એમ કહે છે. भ्रमकूप है એમ છે ને. ભ્રમ–ભ્રમણાનો કૂવો છે એ. ભગવાન આનંદનો દરિયો છે. આહાહા! શું કહે છે સમજાય છે કાંઈ? 'भरपूर अपने ही आश्रय'.. હું તો મારા સ્વરૂપના આશ્રયે છું. મારે કોઈ પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ, શરીર, વાણી, લક્ષ્મીનો આશ્રય મને નથી. એ આશ્રય મારો નથી, એ તો પર ચીજ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'भ्रमजालका कूप मोहकर्म मेरा स्वरूप नहीं है'.. એટલે શું કહ્યું? ચૈતન્ય ભગવાન આનંદ ને જ્ઞાન સ્વભાવી વસ્તુ એમ જાણતાં, માનતાં, ધર્મ થતાં એને શુભભાવ પણ ભ્રમણાનો કૂવો લાગે. માળા આ ભરમાઈ ગયા કે શુભ છેને, શુભ મારો છેને, મને લાભ

છેને. મિથ્યાત્વનો કૂવો છે, શુભને એકતા માનતા, એમ કહે છે. આહાહા! શુભ હોં, અશુભની તો વાત જ શી કરવી? આ વેપાર ને વેપારના ધંધા ને એમાં પાંચ—દસ લાખ મળે. સવારે ઉઠે ત્યાં, હે ભગવાન! આજ ચાર થાજો ... શંકરનું .. શું કહેવાય? મોઢા આગળ લાકડું.. (શ્રોતા : ઉંબરો) દુકાનનો ઉંબરો, પગે લાગેને ઉંબરે. આજ ભરપૂર ભરાશે. શેની? હોળી આ પૈસાની. આરે! હોળી આ બધું... ઓલા લાકડાને પગે લાગે, ઉંબરો હોયને ઉંબરો. આજે સારો દિ' જજો. સારો કોને કહેવો? સાંભળને! ધૂળ મળી પાંચ-દસ લાખની એ સારું કહેવાય? કોણે કહ્યું તને આવું? ભૂતાવળ લાગી છે તને. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે.. આ શબ્દ શું છે? 'मोहकर्म मम नांहि नांहि भ्रमकूप है'.. અર્થાત્ મોહકર્મ જડ તો ઠીક, પણ એના લક્ષે થતો વિકારીભાવ શુભ કે અશુભ એ તો ભ્રમણા છે, મારો છે એમ માને એ ભ્રમણાનો કૂવો છે. ભ્રમમાં પડ્યો છે હોં. પ્રશસ્ત રાગ તો છેને. .... પ્રશસ્ત રાગ છેને. પણ પ્રશસ્ત રાગ છે, એ રાગ વિકાર, દુઃખ છે. ભગવાનની ભક્તિમાં રાગ છેને, એમાં ક્યાં અમારો ઉપયોગ કષાયવાળો છે? અમારું લક્ષ તો ભગવાન ઉપર છે. અમારું લક્ષ ક્યાં બાયડી—છોકરાંઓ પર છે? એય કાંતિભાઈ!

(શ્રોતા : પોતાને ચૂકી ગયો છે). પોતાને ચૂકી ગયો છે. એકલો શુભરાગમાં જોડાઈ જાય છે, ભ્રમણાનો કૂવો છે એ. આહાહા! ભારે ભાઈ આકરી વાત. જગતને વીતરાગનું સત્ય તત્ત્વ સાંભળવું મુશ્કેલ થઈ ગયું, એને રુચવું અને ગોઠવું તો ક્યાં રહી ગયું? આહાહા! જિંદગી ચાલી જાય છે ભાઈ! આયુષ્યની જેટલી મુદ્દત છે એ પ્રમાણે શરીર રહેશે. તારા રાખ્યા નહીં રહે. એ છૂટવાનો સમય નક્કી થઈને આવેલું છે. આહાહા! મૃત્યુની સમીપ જાય છે. આંહીં કહે છે કે આત્માની સમીપનું જ્યાં ભાન થાય, એને રાગનું સમીપપણું પોતાનું છે એમ ભાસતું નથી. સમજાણું કાંઈ? એને ધર્મ કહીએ. સમજાણું કાંઈ?

ભ્રમજાળનો કૂવો—મોહકર્મ. આહાહા! બે વાત લીધી આમાં. એકકોર મોહકર્મથી ઉત્પન્ન થયેલા વિકારભાવ એવા પુણ્ય-પાપ. એકકોર ભગવાન આનંદનું ધામ—આનંદનો નિધાન. હવે જ્યાં જાવું હોય તો ત્યાં જા. (શ્રોતા : નિધાનમાં જ જાયને). આહાહા! ભારે મીઠાશ લાગે, મારી નાખ્યા. અમે વ્રત પાળીએ છીએ, અપવાસ કરીએ છીએ, વરસીતપ કર્યા. રાગની મંદતા હોય કદાચિત્, (પણ) મિથ્યાત્વ સહિત છે. આહાહા! મારી નાંખ્યા છે તને. ઓલાય મનાવે માથે બેઠેલા. ભ્રમણાનો કૂવો છે, મરી જઈશ એમાં, સાંભળને! એ વિકલ્પની વૃત્તિઓની વાસના એ આત્મા નહીં. આત્મા તો જ્ઞાન ને આનંદનો ઘન છે. એની અંતરની આમ એકાગ્રતા એ આત્માની ક્રિયા છે. સમજાણું કાંઈ? આ બહિર્મુખી વૃત્તિઓ બધી મારી છે એમ થઈ જાય છેને, એ ભ્રમણાનો કૂવો છે, કહે છે. ભ્રમ થઈ જાય છે તને ભાઈ! આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'सुद्ध चेतना सिंधु'.. જુઓ, ભાષા વાપરી. એ પુણ્ય ને પાપની લાગણીઓ એનાથી રહિત... ૭૨મી ગાથામાં આવે છેને. 'એ તો પીપરનો ખો છે'. ભાઈએ નાખ્યું છે રમેશભાઈએ. પીપરનું ઝાડ હોયને, એમાં લાખ થાય એ તો પીપરને નાશ કરે. એમ ભગવાન આત્મા જ્ઞાન ને આનંદનું ધામ વસ્તુ છે. એમાં પુણ્ય ને પાપ તો લાખ સમાન છે, આત્માની શાંતિનો ખો કરે છે. સમજાણું કાંઈ? ઓલાએ નાંખ્યું છે એમાં હોં. કાગળિયું છેને એમાં ક્યાંક હશે આમાં. કવિતાનું કાગળિયું હશેને ક્યાંક. બધાને આપ્યા હતા, જુઓ.

એ લખ્યું, જુઓ. 'જેમ ખો પીપર તણો ઘાત જ બને રે લોલ.' ખો એટલે લાખ. લાખ હોં ત્યાં. જેમ લાખ પીપર તણો ખો. ખો શબ્દ વાપર્યો છે સમુચ્ચયે. 'જેમ ખો પીપર તણો ઘાત જ બને રે લોલ, એમ આસ્રવ આ જીવને જણાય્, જુદે જુદા જ અનાદિથી જાણજો રે લોલ.' એ આસ્રવ છે, પુણ્ય ને પાપના ભાવ નવા આવરણના કારણ છે. ચાહે તો ભગવાનની ભક્તિ હો કે પંચ મહાવ્રતના પરિણામ હો, નવા આવરણનું કારણ છે, ધર્મનું કારણ છે નહીં. આહાહા! કહો, સમજાણું કાંઈ? ભારે કામ આકરું ભાઈ! આહાહા! છે?

'વાઈના વેગે રે એ તો આવતાં રે લોલ.' વાઈ આવેને વાઈ. વાઈ નથી આવતી? ફીણ આવી જાય. એમ પુણ્ય ને પાપના ભાવ તો વાઈના વેગ જેવાં છે. આહાહા! (સમયસાર ગાથા) ૭૪. 'શુભ ને અશુભ ભાવ એથી જુદો આતમદેવ જાણજો રે લોલ. શુભ ને અશુભ ભાવ એથી જુદો આતમદેવ જાણજો..' છોકરાંએ બનાવ્યું આંહીંનું સાંભળીને. (શ્રોતા : વીંછીયામાં સાંભળેલું). તમે હતા? આ વીંછીયામાં કર્યું છે. હતા ભાઈ. થોડું ઓલું લાંબું છે એનું ઘણું. જુઓ ત્યાં આવ્યું'તુંને પહેલું.

'મારગ સાધુના જગને દોહ્યલાં રે લોલ, દોહ્યલી જોને આતમ કેરી વાટ, એ તો જીવડા માનવભવ દોહ્યલા રે લોલ, માનવભવ જગમાં દોહ્યલો રે લોલ. દુર્લભ દુર્લભ જૈની અવતાર, એની સાથે રે સદ્‌ગુરુ છાયા દોહ્યલી રે લોલ.' સાચા જ્ઞાની મળવા, સાંભળવા મળે એ દોહ્યલું છે, કહે છે. પૈસા કરોડો અબજો, રાજ મળે, પણ સાચી વાત કાને પડવી બહુ દુર્લભ છે. ભાઈ! આ છોકરે બનાવ્યું છે સાંભળીને. પ્રેમચંદભાઈનો છે દીકરાનો દીકરો—પૌત્ર, ઘાટકોપર છે. એ ભજનમંડળી, નથી? નથી આપણે ભજનમંડળી કરી? ઘાટકોપરવાળાએ. છે. આ તો પોપટભાઈના છોકરાને કહું છું. ખબર છે કે નહીં? એને એ કહું છું. પૈસાની ખબર છે તો આની ખબર છે કે નહીં? ત્યાં ભજનમંડળી એક છે. છે ને? આહાહા!

'સરોવર કાંઠે રે મૃગલા તરસ્યાં રે લોલ.' અરે! ચૈતન્ય સરોવર... આ પાણીનાં સરોવર કાંઠે તરસ્યાં તરફડે અને ક્યાં જાય છે? 'દોડે હાંફી ઝાંઝવા જળની કાજ, અરેરે!

સાચાં વારિ એને ના મળે રે લોલ.' ઝાંઝવાનાં જળમાં મૃગલા દોડી મરે, પણ ન્યાં કોઈ પાણી મળે નહીં. એમ પુણ્ય ને પાપના ફળ અને પુણ્ય-પાપના ભાવ ઝાંઝવાનાં પાણી છે. એમાં દોડીને ધર્મ થાય એમ મૂર્ખ માને છે.

સ્વરૂપચંદભાઈ! આ કાગળ આવ્યું છે કે નહીં તમને? નથી મળ્યું? ઠીક. આંહીં છેને એક. કેટલાક છે. (શ્રોતા : હરિભાઈ પાસે). હરિભાઈ પાસે છે. એ આપજો પછી એકાદ ફેરા. કેટલા છે? (શ્રોતા : આઠ) આઠ. કામાણીને આપો. લઈ તો જાય આ થોડુંક. આંહીં છે થોડા. આવ્યા છેને હોંશથી. આપ્યુંને? કોનું હતું? લઈ લ્યો જેનું હોય એનું, દઈ દ્યો. આંહીં આ હરિભાઈએ મોટી લ્હાણી કરી છે. હજાર છપાવ્યા છે. તમને આપ્યું? આપ્યુંને ભાઈ. લ્યો આ લ્યો. ત્રણેય છોકરા લો ભાઈ. જુઓ તો ખરા અંદર. આ તમારા બાપ તો પૈસાનો—ધૂળનો વારસો આપે. આ બીજો વારસો છે. આ લ્યો. છે?

'એ સરોવર કાંઠે રે મૃગલા તરસ્યાં રે લોલ.' ત્રીજી કડી છે ત્રીજી. 'દોડે હાંફી ઝાંઝવા જળની કાજ, અરેરે! સાચાં વારિ એને નહીં મળે રે લોલ.' વારિ એટલે પાણી. આ તો મળતું નથી ત્યાં. ઝાંઝવાનાં પાણીમાં શું હોય? ખારીલી જમીન, સૂર્યનું કિરણનું નિમિત્ત, દેખાય પાણી જેવું. ધૂળેય નથી ત્યાં. એમ ભગવાન આત્મા સિવાય પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પમાં સુખ છે ને મને લાભ કરશે, ઝાંઝવાનાં પાણીમાં પડ્યો છે મૃગલો. પોપટભાઈ! (શ્રોતા : સાચી વાત છે.) જુઓ. 'એમ મનના રે મૃગલાને પાછાં વાળજો રે લોલ'. એ ઝાંઝવાનાં પાણીમાં કાંઈ નથી, ધૂળેય નથી. 'જોડી દ્યો આતમ સરોવર આજ, એને મળશે આતમ સુખ અમુલા રે લોલ'. માળે ગોઠવ્યું છે એવું સરસ. સમજાણું?

કહે છે.. આંહીં તો વધારે શું કહ્યું? 'मोहकर्म मम नांहि नांहि भ्रमकूप.. આહાહા! એ શુભ પરિણામ મારા, એમ તને ભ્રમણા થઈ જાય છે, એમ કહે છે. પ્રશસ્ત રાગ થાય છેને. એ તો એને એમ થઈ ગયું કે આ મારો છે હોં. આમાંથી મને... ભ્રમનો કૂપ છે. મગનભાઈ! આહાહા! ધર્મી હોવા છતાં એવો ભાવ આવે ખરો, પણ એને માને દુઃખરૂપ અને હેય. અશુભથી બચવા એવા શુભનો કાળ હોય તો થાય, પણ છે એ રાગ ને કષાયની અગ્નિ છે. જગતને સત્ય સાંભળવું દુર્લભ થઈ પડ્યું છે. વીતરાગનો માર્ગ અનાદિ પરમેશ્વર તીર્થંકરનો. અહીંયાં ગિરનારની જાત્રા ને સમ્મેદશિખરની જાત્રા, કહે છે કે એ બધો શુભભાવ છે.

(શ્રોતા : આપ અમને તેડી ગયા હતા ત્યાં). કહ્યુંને ભાવ તો હોય છે, પણ એ દુઃખરૂપ છે પણ આવ્યા વિના રહેતો નથી. પૂર્ણ વીતરાગ ન થાય ત્યારે અશુભથી બચવા એવી સ્થિતિ હોય છે, ઉભી છે પણ છે હેય. આહાહા! અનંત કાળે આવા માપ અંદરથી

કાઢવા ભારે કઠણ છે. ઓહોહો! દુઃખી.. દુઃખી.. ઝાંઝવામાં દુઃખી આમ ઝાંઝવાના જળમાં. ભગવાન પડ્યો છે સરોવર આનંદ પ્રભુ એની દૃષ્ટિ કરતો નથી, એની સામું જોતો નથી. જ્યાં પડ્યો છે પિંડ, ત્યાં પોતે પરવા એની કરતો નથી. અને પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પ ને બંધ જેમાં પોતે નથી, જેમાં સુખ નથી, ત્યાં ઝાંઝવાનાં જળમાં ચોંટ્યો છે એ. કહો, ભીખાભાઈ! આહાહા! ભાઈ! આ સાચી શાંતિ નહીં મળે ત્યાં.

'सुद्ध चेतना सिंधु हमारौ रूप है'.. છે? ઓલો કૂપ છે ભ્રમણાનો. આ રાગ મારો, મારો એમ ભ્રમણા થઈ ગઈ છે તને. પ્રશસ્ત તો છે ને. શુભ તો છે ને. (શ્રોતા : અશુભથી તો બચ્યા છે) અશુભથી બચ્યા છે, પણ મિથ્યાત્વ છે ત્યાં અશુભથીય બચ્યો નથી. મિથ્યાત્વ છે એ મોટું પાપ છે. આહાહા! એ શુભથી મને લાભ થાય એવો મિથ્યાત્વભાવ પડ્યો, ત્યાં અશુભથી બચ્યો છે ક્યાં? મિથ્યાત્વ મોટું પાપ છે એની તો ખબર નથી. આહા! એવી વાતું છે. માળું આ તો ભારે કઠણ વીતરાગ. વીતરાગ પરમેશ્વર કહે, 'અરે! મારું સાંભળવા બેઠો પણ તને વિકલ્પ છે હોં. આવે ખરો પણ વિકલ્પ છે, ધ્યાન રાખજે.' (શ્રોતા : એમાં ફસાઈ જાતો નહીં). એમાં ફસાઈ જઈશ નહીં. ભ્રમ છે, અટવાઈ જઈશ, એમ કહે છે. આહાહા! પંડિતજી! આહાહા!

પ્રકાશદાસજી! બાપુ! પ્રકાશનો પિંડ પ્રભુ છો. એ તારામાં એક કણ અશુભનો પણ શોભતો નથી. આહાહા! એના માર્ગ જુદા છે. 'सुद्ध चेतना सिंधु हमारौ रूप है'.. ધર્મી અને વિચક્ષણ સમકિતી એમ માને છે (કે) અમે તો જ્ઞાનના—જાણક સ્વભાવના દરિયા છીએ. જેમાંથી જાણવું.. જાણવું.. જાણવું.. જાણવું નીકળ્યા કરે, પણ ખૂટે નહીં. રાગ ને પુણ્ય કાઢે એ આત્માના સ્વભાવમાં નથી. ભારે વાતું ભાઈ! એય મુનીમજી! આવો માર્ગ છે. ભારે! હવે ગિરનારની જાત્રા કરે, માનસ્થંભ કરે, તો કહે, શુભભાવ છે, લે. (શ્રોતા : એ ધર્મ છે?) આ બધી મહેનતું કરે છે ન્યાં માનસ્થંભ માટે. આહાહા! મોટા પંચકલ્યાણક કરે, ગજરથ કાઢે, કરોડ રૂપિયા ખરચે. હવે ખરચે કોણ? સાંભળને! એ તો જડ છે. જડનો સ્વામી થઈને તું બેસે તો એ તો મિથ્યાત્વ લાગે છે. આહાહા! મોહની ભૂતાવળ છે બધી. સમજાણું કાંઈ? 'मेरा स्वरूप तो शुद्ध चेतना सिंधु है'.. આહાહા! ધર્મી જીવની દૃષ્ટિ તો આત્માના આનંદ ઉપર હોય છે. એટલે જ્ઞાનનો દરિયો પ્રભુ આત્મા, જાણવાના સ્વભાવનો સિંધુ—દરિયો, એમાં એની દૃષ્ટિ હોય છે, એને પોતાનું માને છે. આહાહા! ભારે કામ પણ. જગતથી તો ઊંધું લાગે બહુ હોં. લ્યો એ ૩૩મું થયું.

૩૧મો કળશ નીચે છે.

इति सति सह सर्वैरन्यभावैर्विवेके स्वयमयमुपयोगो विभ्रदात्मानमेकम्।
प्रकटितपरमार्थैर्दर्शनज्ञानवृत्तैः कृतपरिणतिरात्माराम एव प्रवृत्तः॥३१॥

એનો ૩૪મું પદ. એ ૩૧મું પદ્ય છે એનું આંહીં હિન્દીનું પદ્ય છે. ઓલું સંસ્કૃતનું પદ્ય છે. ૩૪ છે ને.

तत्त्वकी प्रतीतिसौं लख्यौ है निजपरगुन,
दृग ज्ञान चरन त्रिविधि परिनयौ है।
विसद विवेक आयौ आछौ विसराम पायौ,
आपुहीमें आपनौ सहारौ सोधि लयौ है॥
कहत बनारसी गहत पुरुषारथकौं,
सहज सुभावसौं विभाव मिटि गयो है।
पन्नाके पकायें जैसें कंचन विमल होत,
तैसें सुद्ध चेतन प्रकासरूप भयो है॥३४॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–પ્રતીતિ=શ્રદ્ધાન. વિશદ=નિર્મળ. વિસરામ(વિશ્રામ)=ચેન. સોધિ=ગોતીને. पन्नाके पकाये जैसैं कंचन विमल होत=અશુદ્ધ સોનાના નાના નાના ટુકડા કરીને કાગળ જેવા પાતળા બનાવે છે તેને પન્ના કહે છે. તે પન્નાઓને મીઠું, તેલ, વગેરે રસાયણથી અગ્નિમાં પકવે છે તેથી સોનું અત્યંત શુદ્ધ થઈ જાય છે. આ રીતે શુદ્ધ કરેલું સોનું નેશનલ, પાટલો વગેરે કરતાં ઘણી ઊંચી જાતનું હોય છે.

અર્થ :–તત્ત્વશ્રદ્ધાન થતાં સ્વ-પર ગુણની ઓળખાણ થઈ જેથી પોતાના નિજ ગુણ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રમાં પરિણમન કર્યું છે, નિર્મળ ભેદ-વિજ્ઞાન થવાથી ઉત્તમ વિશ્રામ મળ્યો અને પોતાના સ્વરૂપમાં જ પોતાનો સહાયક ગોતી લીધો. પં. બનારસીદાસજી કહે છે કે આ પ્રયત્નથી પોતાની મેળે જ વિભાવ પરિણમન નષ્ટ થઈ ગયું અને શુદ્ધ આત્મા એવો પ્રકાશિત થયો જેમ રસાયણમાં સોનાના પત્તા પકાવવાથી તે ઉજ્જવળ થઈ જાય છે. ૩૪.

अर्थ :–तत्त्वश्रद्धान होनेसे निज-पर गुणकी पहिचान हुई जिससे अपने निज गुण सम्यग्दर्शन, ज्ञान, चारित्रमें परिणमन किया है, निर्मल भेदविज्ञान होनेसे उत्तम विश्राम मिला और अपने स्वरूपमें ही अपना सहायक खोज लिया। पं. बनारसीदासजी कहते हैं कि इस प्रयत्नसे स्वयं ही विभाव परिणमन नष्ट हो गया और शुद्ध आत्मा ऐसा प्रकाशवान हुआ जैसे रसायनमें स्वर्णके पत्र पकानेसे उज्ज्वल हो जाता है॥३४॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

તત્ત્વની પ્રતીતિ–શ્રદ્ધા. 'હું તો આનંદ ને જ્ઞાન સ્વરૂપ ત્રિકાળ છું. પુણ્ય–પાપના વિકલ્પ અને એના ફળમાં હું ક્યાંય નથી'. એવી આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપની પ્રતીતિ એને સમ્યગ્દર્શન કહે છે. આહાહા! સાચી પ્રતીતિ. જેવો છે એવો આત્મા, જેવો શુદ્ધ પૂર્ણ છે એવો આત્મા જ્ઞાનમાં લઈને પ્રતીતિ કરી એને સાચી પ્રતીતિ કહેવામાં આવે છે. આ એની સાચી રીત અને સાચે પડખે ચડેલાનો આ માર્ગ. આહાહા! 'तत्त्वकी प्रतीतिसौं लख्यौ है निजपरगुन... तत्त्वश्रद्धान होनेसे निज-पर गुणकी पहिचान हुई'. આત્મા આનંદ ને જ્ઞાનસ્વરૂપ એ નિજ અને શુભ-અશુભ વિકલ્પ એ પર વિભાવ. એ તત્ત્વના ભાનથી બેયની ભિન્નતાનું ભાન થયું. આહાહા!

'दृग ज्ञान चरन त्रिविधि परिनयौ है'.. જુઓ, અહીં તો સમ્યગ્દર્શન થતાં ત્રણેય પરિણમ્યા, એમ કહી દીધું. તત્ત્વની પ્રતીતિ કીધી છેને એમાં. આહાહા! હું જ્ઞાન છું, જ્ઞાયકભાવ શુદ્ધ ચેતનાનો સિંધુ છું—એમ સ્વરૂપ તરફની દૃષ્ટિ થતાં, શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ને ચારિત્ર ત્રણેય પરિણમન થાય છે એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? અર્થમાં લીધું છે કે ભઈ આ તો તમે એકલા સમ્યગ્દર્શનની વ્યાખ્યામાં આ ત્રણ ક્યાં નાંખ્યા? કહે, ત્રણે આવી જાય છે, આવી જાય છે. સમ્યગ્દર્શન થતાં, વસ્તુના પરિપૂર્ણ તત્ત્વની શ્રદ્ધા અનુભવમાં, જ્ઞાન, શ્રદ્ધા ને સ્થિરતાનો અંશ ભેગો હોય છે. એકલું સમ્યગ્દર્શન એટલે એકલી શ્રદ્ધા અનુભવમાં, એટલું નહીં. પણ એની અંદર સ્થિરતા આનંદની દશા અને અનંતાનુબંધીના અભાવના સ્વરૂપાચરણ પણ સમકિતીને હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

'तत्त्वकी प्रतीतिसौं लख्यौ है निजपरगुन, दृग ज्ञान चरन.' દગ નામ શ્રદ્ધા, જ્ઞાન નામ સ્વનું જ્ઞાન, ચરણ નામ સ્વરૂપમાં રમણતા, એ त्रिविधि परिनयौ—ત્રણપણે પરિણમ્યો છે. આહાહા! ભારે લુખ્ખી લાગે વાત. ઝાઝા માણસો હોયને પાંચ-પાંચ, દસ-દસ હજાર એમાં આવી વાત... શું કહે છે આ? આ તો બધો વ્યવહાર ઉથાપે છે. વ્યવહારમાં કંઈ ધર્મ તો મનાવતા નથી. (શ્રોતા : હતો કે દિ' કે મનાવે?) આટલું આ કરીએ. બિચારા કેટલા સવારથી ઉઠે, ગીરનાર પર્વત ઉપર ચડે, ચાર વાગે થાકીને આવે અને મુનિમની થડ કાઢી નાખે. 'લાવો પાણી, લાવો લાકડા, લાવો, થાકીને આવ્યા છીએ.' (શ્રોતા : એ જાત્રા કરાવી નહીં?) જાત્રા, એવી જાત્રા એની હોય. 'ઉતાવળ કરો. સાંજ પડી જાય છે. લાવો એ મુનિમ, લાકડાં લાવો, પાણી લાવો, ફલાણું કરો.' પણ હવે શાંતિ તો રાખ. આ એની જાત્રા. આહાહા! હોય છે શુભભાવ, પણ એની મર્યાદા હોયને. મારા સ્વરૂપથી હું બહાર જરી ગયો ત્યારે મને આ શુભભાવ આવ્યો છે. સમજાણું કાંઈ? (શ્રોતા : વ્યવહાર સંસારફળ). એ વ્યવહાર પોતે સંસાર ઉદયભાવ છે. ઉદયભાવ પોતે સંસાર છે. આહાહા! ભારે!

'विसद विवेक आयौ आछौ विसराम पायौ'.. જુઓ, 'निर्मल भेदविज्ञान होनेसे उत्तम विश्राम मिला'.. આહાહા! કહે છે, શુભ ને અશુભ રાગમાં રહેતો હતો, એમાંથી ખસીને સ્વરૂપની દૃષ્ટિ થતાં विसराम—विश्राम મળ્યો. 'आछौ विसराम पायौ'.. આહાહા! નિર્મળ આત્મામાં વિશ્રામ મળ્યો. પુણ્ય ને પાપના રાગમાં અનાદિથી અવિશ્રામ–વિષમભાવ હતો. આહાહા! એનાથી ખસીને ભગવાન આનંદ ને જ્ઞાનસ્વભાવમાં–ધામમાં આવે છે સમકિતી, ત્યારે એને વિશ્રામ મળે છે, અનાદિનો થાક ઉતરી જાય છે. કહો પોપટભાઈ! આ વિશ્રામ હોં. આહાહા! પાંચ-પચીસ લાખ મળે, હવે નિરાંત, હવે આપણે નિરાંત. હવે હાલો નિરાંત છે આપણને હવે. છોકરાઓ રળશે ને આપણે નિરાંતે ધર્મ કરશું વિશ્રામ. એ કંઈ વિશ્રામ નહીં.

(શ્રોતા : એ તો અહીંયાં જ સાંભળવા મળે. બીજે તો બધા કહે પૈસા હોય તો જ....) પૈસા હોય તો થાય. વાત સાચી. (શ્રોતા : પૈસા હોય તો ધર્મ થાય, તો તમો મોક્ષમાં જાશો.) ધૂળેય નહીં જાય. મોક્ષ હેઠે છે. એમાં માનેલો મોક્ષ એટલે મનુષ્યપણું. મુક્તથી રહિત થઈ જશે. શ્રદ્ધા જ્યાં મિથ્યાત્વ છે ત્યાં એના ફળમાં નિગોદ છે. ઓલા માખણ ચોપડવા માટે તમારા પૈસાવાળા બધાને એમ કહે. ૧૦-૨૦ હજાર ખર્ચે, પચાસ હજાર ખર્ચે, જાત્રા કાઢે.

કાઢ્યું'તું ને તમારે કોણ? (શ્રોતા : એ આંહીં છે). આવ્યો છે એ. એણે કાઢ્યું'તું ને વગર પૂછ્યે. (શ્રોતા : માફી માગી લીધીને આપની). એ વળી તો આપે... આ તો વાત. જાણવાની વાતમાં ક્યાં વાંધો છે? (શ્રોતા : જાત્રા કરાવો તો મોક્ષમાં જશો. બીજાએ સમજાવ્યું એ પ્રમાણે કર્યું એણે.) કર્યું એણે. એનો ઓલો ભાઈબંધ મળી ગયો. ના, પણ આવીને પછી એને માઠું લાગ્યું. (શ્રોતા : પછી પસ્તાવો થયો...) એ તો હોય, થાય. (શ્રોતા : એટલે પહેલાં સાંભળેલું નહીં આંહીંનું. સાંભળ્યા પછી ખબર પડી કે આ તો ખોટું કર્યું). હોય છે શુભભાવ, પણ એ પુણ્ય છે, ધર્મ નહીં. અશુભથી બચવા જાત્રા, ભક્તિ ભાવ હોય છે. પણ એને ધર્મ માનવો અને આનાથી મને ધર્મ થશે, મોટું મિથ્યાત્વનું પાપ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

કાંતિભાઈ, કાંતિભાઈને? વઢવાણવાળા. એ અમારે કિશોરનો ભાઈબંધ છેને. કિશોર નહીં? કિશોર. અમારે ભૂપેન્દ્રભાઈ... એ પણ ભાઈબંધ છે. એમાં કંઈ ખોયા છે એણે કિશોરે. આહાહા! એ તો મોટી દુકાન છે ત્યાં. પણ બધા માળા મોટું કરવા જાયને જાણે હવે. પાંચ હજારની પેદાશમાંથી દસ હજારની પેદાશ મળે. ધૂળમાંય નથી હવે. પુણ્ય વિના એક રજકણ આવે એવો નથી. આ પુરુષાર્થથી થાય છે આ. આત્માનો ધર્મ

પુરુષાર્થથી થાય છે. બહારના લક્ષ્મી મેળવવાનો પુરુષાર્થ જરી પણ કામ કરતો નથી. 'હુન્નર કરો હજાર, ભાગ્ય વિન મિલે ન કોડી.' એ તો પૂર્વના પરમાણુ પડ્યા એ બળે ત્યારે બહાર મળે, એમ કહેવામાં આવે છે. બળે ત્યારે હોં. આ તમારા પાંચ-પચાસ લાખ થયા છે માટે અમને પૈસાવાળા... એટલું પુણ્ય લઈને તમારા બાપ આવ્યા હતા એ બળી ગયું અને તમે પણ એટલું પુણ્ય લઈને આવેલા છો. આહાહા! ભારે હવે. આ વાત સાંભળવી કઠણ પડે. ઓલા બધા માખણ ચોપડે. (શ્રોતા :.....) માખણ ચોપડ્યા છેને બધાને. હવે થોડું પહોળું કે દિ' કર્યુ છે એણે? આહાહા!

ભાઈ! આ તો વીતરાગનો માર્ગ છે. ત્રણ કાળમાં ત્રણ લોકમાં સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે જોયો, એ માર્ગ છે. આમાં કોઈની સિફારશ ચાલે નહીં. અમે મોટા છીએ માટે અમારે.... ધૂળેય નથી સાંભળને હવે! ધૂળેય ચાલે નહીં. પોતે મરીને ક્યાં જવાનો એનું ભાન નથી, હવે શું ચિઠ્ઠી લખી દેવી? એ તો કીધું'તું ને ૮૧માં. આ મણિયાર, મણિયાર. લીમડીનાં મણિયાર. પૈસાવાળા. ત્રણ ભાઈઓ છેને. ૮૧ની સાલની વાત હતી. પછી એ આવ્યા'તા. વ્યાખ્યાનમાં આવતા. પણ એક દિવસ આવ્યા... દરબાર આવ્યા પોતે. દાદભા કહે, ભાઈ અમારે સાંભળવું છે હોં તમારું. કીધું, અમારી મુદત પૂરી થઈ ગઈ હવે. કોઈ રાજા હોય કે મહારાજા, અમે બીજે દિ' નહીં રહીએ. સવારે પૂછ્યા વિના ચાલ્યા ગયા. અને ભાઈ હતા મોહનભાઈ. મોહનભાઈ .... આવ્યા'તા. 'મહારાજ? આપ ધર્મની વાતું કરો છો. તેમાં પૈસાવાળાનું કાંઈક.. (શ્રોતા : સ્થાન ખરું કે નહીં?) સ્થાન ખરું કે નહીં?'

લીમડીથી ઉઠીને અંકેવાડીયા ગયા. અંકેવાડી નથી? ચાર માઈલ છે. ત્યાં અમે પાછા ટાઈમ થાય ત્યારે ગામમાં જઈએ, વહેલા ન જઈએ. ત્યાં અમે બહાર બેઠા હતા. ત્યાં એની ઘોડાગાડી આવી એકો. 'મહારાજ? આ પૈસાવાળાનું ક્યાંય આ ધર્મમાં સ્થાન ખરું?' બિલ્કુલ નહીં. પૈસાવાળો એટલે શું? 'પૈસાવાળો હું છું' એ માન્યતા અજ્ઞાન ને ભ્રમણા છે. જડવાળો આત્મા છે? (શ્રોતા : તમે કહો એ ઠીક, પણ અમને બરાબર પાકું કરાવી દ્યો). પાકું કોણ કરે? ભાઈ કહે છેને કે એ અમારી ભૂલ થઈ ને હવે.... એ પાકું કંઈ કોઈક કરાવે? (શ્રોતા : ગુરુ મળ્યા તો ગુરુનું પણ કાંઈ કામ તો હોયને?) ગુરુ શું કરે? બ્રાહ્મણ પરણાવે, કાંઈ એનું ઘર ચલાવી દ્યે? આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

એને સમજાવે કે આ માર્ગ છે. સમજવું તો એને છે કે બીજાને? આહાહા! ભાઈ! તેં અનંત કાળ ગાળ્યો આમ ને આમ જન્મારો. અરેરે! ક્યાં અવતાર એના થાશે? એ વંટોળિયાના તણખલા ઉડીને ક્યાં પડશે? એમ જેને પુણ્યના—પાપના ભાવ મારા, એનાથી મને લાભ થાય એવા મિથ્યાત્વભાવ, એ મિથ્યાદૃષ્ટિ ક્યાં જઈને રખડી નિગોદ આદિમાં

જશે. સમજાણું કાંઈ? ભાઈ! તને ભવભ્રમણનું દુઃખ નથી લાગતું. (શ્રોતા : પ્રભુ! આપને અમે સાંભળ્યા જ નથી). સાંભળ્યા નથી, વાત સાચી બાપુ! એમ છે, વાત તો એવી છે. આહાહા!

અરે પ્રભુ! તેં દુઃખ એવા વેઠ્યાં છે. તું જાણ ને ભગવાને જાણ્યાં છે ભાઈ! તેં વેદ્યા ભગવાન! એને શું કહીએ? અહીં જરી થોડું કાંઈક બહારનું મળ્યું ત્યાં આહાહા! હું પહોળો ને શેરી સાંકડી થઈ ગઈ. એય! આ મોટા ત્રણે છે (કે) વચલા? કોણ છે? (શ્રોતા : મોટા). મોટા ત્રણે. એમ લાગ્યું'તું ખરું કે આ મોટા. ઓલા ત્રણ નાના રહી ગયા. પછી આ પાસ કરે ત્યારે બધું થાયને. આહાહા! ચૈતન્યસૂર્ય તારો તેં પાસ નથી કર્યો અનંત કાળમાં હોં એમ કહે છે. અરે! એના પાસ વિના તું નાપાસ છો. સ્વરૂપચંદભાઈ! (શ્રોતા : બિલ્કુલ બરાબર છે). બરાબર છે? આ દુનિયાનાં કામઢા આહાહા! પાંચ-દસ કરોડ હોય ત્યાં ઓહોહો! શું પણ કર્મી જાગ્યો છેને કુટુંબમાં. કર્મી જાગ્યો કહેને? (શ્રોતા : પણ ધર્મી નહીં). ધર્મી નહીં. કર્મનો કરનારો કૂવામાં જાય ને અમે પડશું ભેગા એની સાથે, એમ. સ્વરૂપચંદભાઈ! આહાહા! પ્રભુ!

કહે છે, જ્યાં આત્મા પોતાના સ્વભાવને ભૂલીને, ભ્રમણામાં પુણ્ય ને પાપ મારા એની શ્રદ્ધા, એનું જ્ઞાન ને એમાં રમણતા, એ સંસારના કારણ હતા. એમાંથી ભિન્ન પડ્યો. અરે! મારી ચીજ આ નહીં. પહેલું શ્રવણમાં આવ્યું, એના લક્ષમાં આવ્યું, પછી અંતરમાં ઉતર્યો અંદર. ઓહો! ચૈતન્ય સ્વભાવવાળો તત્ત્વ તે હું છું. એવી અંદર શ્રદ્ધા રાગથી ભિન્ન પડીને થઈ, એ આત્માનું જ્ઞાન થયું અને આત્મામાં સ્થિરતાનો અંશ આવ્યો. એ ત્રણેનું એને પરિણમન થયું. એની દશામાં એ સુખરૂપ દશા થઈ ત્યારે તેને ધર્મી અને સુખને પંથે પડેલો કહેવાય છે. સમજાણું કાંઈ?

विसद विवेक आयौ आछौ विसराम पायौ,
आपुहीमैं आपनौ सहारौ सोधि लयौ है।

દેખો તો ખરા! આહાહા! વાત તો વાત. 'आपुहीमैं आपनौ सहारौ सोधि लयौ है'.. મારો સ્વરૂપ તો આનંદ ને શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વભાવ, એકલું જ્ઞાનનું ઘોલન અને આનંદના ઘોલન સ્વરૂપ છું. એમ અંતરના સ્વભાવને ખોજી.. પોતે પોતાથી ખોજ્યો. એને નિમિત્તની અને પુણ્ય—પાપના વિકલ્પની અપેક્ષા છે (નહીં). આહાહા! સમજાણું કાંઈ? છે? 'आपुहीमैं आपनौ सहारौ सोधि लयौ है', દેખો. મારો મદદગાર પુણ્યના પરિણામ વ્યવહાર નહીં એમ કહે છે. પંડિતજી! કલશમેં હૈ? બનારસીદાસ કહતે હૈં, દેખો! શાસ્ત્રનો સાર કાઢીને મૂક્યો છે. મૂળ કળશ આચાર્યનો છે, એનો આ સાર.

બનારસીદાસ ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા, શૃંગારી હતા, વ્યભિચારી હતા, પછી ધર્મ પામ્યા ત્યારે આ શ્લોક બનાવ્યા છે. એ તો હોય, સંસાર છે. જાગ્યા ત્યારે, ઓહોહો! 'आपुहीमैं आपनौ सहारौ सोधि लयौ है'. ચૈતન્ય ભગવાન જ્ઞાનમૂર્તિ... હજી સમજણમાં ઠેકાણા ન મળે, બાહ્યલક્ષી જ્ઞાન સાચા ન મળે, એને ખોજવાની દૃષ્ટિ ક્યાંથી જાગે? શું કહ્યું? દેખો! 'अपने स्वरूपमें ही अपना सहायक खोज लिया'.. એ સાધન પણ મારો સ્વભાવ છે. પુણ્ય ને વ્યવહાર વિકલ્પ પણ મારો સાધન નથી. ઈસમેંસે નિકલતા હૈ ઐસા? 'आपुहीमैं आपनौ सहारौ सोधि' લીધો. શોધી લીધો. આહાહા!

'कहत बनारसी गहत पुरुषारथकौं'.. એ સ્વભાવ સન્મુખનો પુરુષાર્થ, વિભાવના સન્મુખનો પુરુષાર્થ છોડી દઈ, જેણે અંતર્મુખ પુરુષાર્થ કર્યો, 'सहज सुभावसौं विभाव मिटि गयो.' સહજ સ્વભાવનો અનુભવ થતાં પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પ મારામાં નથી, એમ વિભાવ છૂટા પડી ગયા. દાણામાંથી કાંકરા જેમ કાઢી નાંખે, એમ વિભાવ–કાંકરા કાઢી નાખ્યા. મારો માલ તો આ છે. જુઓ, એનું નામ સમ્યગ્દર્શન ને ધર્મીની પહેલી સીઢી. આહાહા! આનું ભાન નહીં ને મોટા મોટા વ્રતધારીઓ ને મહાવ્રતધારીઓ ને તપસ્વી મહીના મહીનાના અપવાસ. ધૂળેય નથી, બધા એકડા વિનાના મીંડા છે. પછી દાખલો છે જરી. વિશેષ વખત આવ્યે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૨૯, ફાગણ સુદ ૩ રવિવાર તા. ૨૮-૨-૧૯૭૧
જીવદ્વાર પદ ૩૪—૩૫ પર પ્રવચન (હિંદી)

યે જીવદ્વાર ચલતા હૈ. ઉસકા ૩૪વાં પદ હૈ પદ. ઉસકા અર્થ કિતના તો હો ગયા હૈ. ફરીને લઈને, જુઓ.

तत्त्वकी प्रतीतिसौं लख्यौ है निजपरगुन,
दृग ज्ञान चरन त्रिविधि परिनयौ है।
विसद विवेक आयौ आछौ विसराम पायौ,
आपुहीमें आपनौ सहारौ सोधि लयौ है।।
कहत बनारसी गहत पुरुषारथकौं,
सहज सुभावसौं विभाव मिटि गयो है।
पन्नाके पकायें जैसें कंचन विमल होत,
तैसें सुद्ध चेतन प्रकासरूप भयो है।।३४।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :—પ્રતીતિ=શ્રદ્ધાન. વિશદ=નિર્મળ. વિસરામ(વિશ્રામ)=ચેન. સોધિ=ગોતીને. પન્નાકે પકાયે જૈસૈં કંચન વિમલ હોત=અશુદ્ધ સોનાના નાના નાના ટુકડા કરીને કાગળ જેવા પાતળા બનાવે છે તેને પન્ના કહે છે. તે પન્નાઓને મીઠું, તેલ, વગેરે રસાયણથી અગ્નિમાં પકવે છે તેથી સોનું અત્યંત શુદ્ધ થઈ જાય છે. આ રીતે શુદ્ધ કરેલું સોનું નેશનલ, પાટલો વગેરે કરતાં ઘણી ઊંચી જાતનું હોય છે.

અર્થ :—તત્ત્વશ્રદ્ધાન થતાં સ્વ–પર ગુણની ઓળખાણ થઈ જેથી પોતાના નિજ ગુણ સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રમાં પરિણમન કર્યું છે, નિર્મળ ભેદ–વિજ્ઞાન થવાથી ઉત્તમ વિશ્રામ મળ્યો અને પોતાના સ્વરૂપમાં જ પોતાનો સહાયક ગોતી લીધો. પં. બનારસીદાસજી કહે છે કે આ પ્રયત્નથી પોતાની મેળે જ વિભાવ પરિણમન નષ્ટ થઈ ગયું અને શુદ્ધ આત્મા એવો પ્રકાશિત થયો જેમ રસાયણમાં સોનાના પત્તા પકાવવાથી તે ઉજ્જવળ થઈ જાય છે. ૩૪.

अर्थ :—तत्त्वश्रद्धान होनेसे निज-पर गुणकी पहिचान हुई जिससे अपने निज गुण सम्यग्दर्शन, ज्ञान, चारित्रमें परिणमन किया है, निर्मल भेदविज्ञान होनेसे उत्तम विश्राम मिला और

अपने स्वरूपमें ही अपना सहायक खोज लिया। पं. बनारसीदासजी कहते हैं कि इस प्रयत्नसे स्वयं ही विभाव परिणमन नष्ट हो गया और शुद्ध आत्मा ऐसा प्रकाशवान हुआ जैसे रसायनमें स्वर्णके पत्र पकानेसे उज्ज्वल हो जाता है।।३४।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

સૂક્ષ્મ બાત હૈ. અનાદિકા અણ-અભ્યાસ હૈ ન, એટલે ક્યા ચીજ કહતે હૈં વો જરી સમજનેમેં કઠીન લગે. યે આત્મા હૈ... સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવને જો આત્મા દેખા હૈ યે આત્મા, તો યે આત્માકી પ્રતીતિ કૈસી હોતી હૈ એમ કહતે હૈં. કિ 'तत्त्वकी प्रतीतिसौं लख्यौ है निजपरगुन'.. મૈં તો જ્ઞાન ને આનંદ હૂં ઔર પુણ્ય-પાપકા ભાવ વિકલ્પ રાગ હૈ યે પર, વિભાવ, દુઃખરૂપ હૈ. આ લક્ષ્મીનો રાગ, લક્ષ્મીનું દાન દેવાનો રાગ એ બધો દુઃખરૂપ છે એમ કહતે હૈં. (શ્રોતા : શું લક્ષ્મી દરિયામાં નાખી દેવી?) કોની લક્ષ્મી હતી? એની ક્યાં હતી? એના બાપની ક્યાં હતી? એ તો જડની છે. લક્ષ્મી તો જડની છે. અજીવપણે રહકર રહી હૈ. (શ્રોતા : હવે આપના મતે લક્ષ્મી સાચવવી તો ખરી.) સાચવે કોણ? રાખે કોણ? (શ્રોતા : સાચવવી હોય તોય સચવાય નહીં). એ સચવાય નહીં, લ્યો. યે તો જડ હૈ. જડ અપના માનના અને જડકી ક્રિયા મૈં કર સકતા હૂં ઐસે માનના, ચૈતન્યકા બડા ભ્રમ અને આત્માકી હિંસા હૈ. ઐસી બાત હૈ.

અરે! કભી ઉસને અંતરકા માર્ગ (જો) ભગવાન સર્વજ્ઞને કહા, ઐસા સુના નહીં. અરે! ઐસા મનુષ્ય દેહ અનંત બાર મિલા, વ્યર્થ ગુમાયા. સમજમેં આયા? ભગવાન આત્મા.. કહતે હૈં કિ જબ તત્ત્વકી પ્રતીતિ હોતી હૈ તબ નિજ-પરગુણ ભિન્ન જાનતે હૈં. શરીર, વાણી, મન તો ભિન્ન હૈં હી, પણ અંદર શુભ–અશુભ વિકલ્પ ઉઠતે હૈં રાગ, શુભ-અશુભ દોનોં હી, વો પર હૈ. મૈં શુદ્ધ ચૈતન્યધાતુ આનંદ હૂં. ઐસા તત્ત્વકી, દો તત્ત્વકી પ્રતીતિમેં ભેદજ્ઞાનસે ઐસા ભાન હોતા હૈ. ભારે વાત!

'दृग ज्ञान चरन त्रिविधि परिनयौ है'. ભગવાન આત્મા અપના–નિજ સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતણ્ય આનંદઘન હૈ, ઐસી અંતર શ્રદ્ધા ઔર ઉસકા જ્ઞાન ઔર ઉસકા ચારિત્રકા પરિણમન—તીન દશારૂપ આત્મા પરિણમતા હૈ, હોતા હૈ. ભેદ પડનેસે રાગરૂપ ભી હોતા નહીં પીછે, એમ કહતે હૈં. આહાહા! શરીર યે તો માટી જડ ધૂલ હૈ, યે રૂપ તો હુઆ નહીં. જમીન, મકાનરૂપ, પૈસારૂપ હુઆ હૈ કભી? (શ્રોતા : તો જડ થઈ જાય). જડ થઈ જાય. હુઆ હી નહીં કભી. યહાં તો કહતે હૈં કિ તત્ત્વકી પ્રતીતિ જબ ઉત્પન્ન હોતી હૈ... જીવદ્વાર હૈ ન, તો જીવ તો ચૈતણ્ય જ્ઞાનસ્વરૂપ આનંદ જ્ઞાતા–દૃષ્ટાકે સ્વભાવસે ભરા પડા ભગવાન આત્મા હૈ ઔર પુણ્ય-પાપકા વિકલ્પ યે પર, વિકાર, વિભાવ, દુઃખરૂપ હૈ—ઐસી તત્ત્વકી પ્રતીતિ

ઉત્પન્ન હોતી હૈ તબ નિજ–પરગુણકા ભેદજ્ઞાન હોતા હૈ. આહાહા! વિકલ્પ પર. નિજસ્વરૂપ જ્ઞાન ચૈતન્યપુંજ પ્રકાશ, ચૈતન્યના પ્રકાશનું નૂર, પ્રકાશસ્વરૂપ એ આત્મા. ઔર શુભ અને અશુભ રાગ; શરીર, વાણી, મન તો પર હૈ, પણ રાગકી પ્રતીતિ હુઈ (અજીવ)તત્ત્વકી, તો રાગ તો પરતત્ત્વ હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા? નહીં આયા? બહોત અચ્છા. વન્સ મોર **(once more)** કહતે હૈં વો. નાટકમેં કરતે હૈં ન વો.

ક્યા કહા? કિ આત્મા જો હૈ, વો તો શુદ્ધ જ્ઞાન આનંદસ્વરૂપ અતીન્દ્રિય જ્ઞાનની મૂર્તિ ઐસા અતીન્દ્રિય આત્મા હૈ. જબ સ્વકી અને પરકી પ્રતીતિ યથાર્થ હોતી હૈ, ધર્મ જબ હોતા હૈ, તો સમ્યગ્દર્શનમેં સ્વ ઔર પરકા ભિન્ન ભાન હોતા હૈ. યે રાગ જો હૈ; અશુભ રાગ તો ભિન્ન હી હૈ, પણ શુભરાગ દયા-દાન-વ્રત-ભક્તિ–પૂજા-નામસ્મરણ આદિ યે ભી વિકલ્પ હૈ, રાગ હૈ, વાસના હૈ. ઉસસે ભી મૈં ભિન્ન હૂં ઔર મેરેસે વો રાગ ભી ભિન્ન હૈ. આહાહા! (શ્રોતા : વાસના ક્યા?) વાસ–ગંધ. ગંધ નહીં હોતી હૈ વાસણમેં? કસ્તૂરી જિસમેં પડી હો, કસ્તૂરી તો લે લી, પણ ગંધ ઉઠતી હૈ ન અંદરમેં. ઐસે રાગકી ગંધ હૈ ઉસમેં. રાગ મેરા હૈ (વો) ગંધ હૈ, દુર્ગંધ હૈ. આહાહા! ભાઈ! ધર્મકી ચીજ ઐસી હૈ. આંહીં સુધી પહોંચવું (બહુ કઠણ)!

આ તો એ વાંચીને વિચાર એવા આવ્યા ન્યાં. એમાં એ લખાણ આવ્યું છે કે ભઈ આ બુદ્ધ તો કોળી હતા. હજી તો.... અને એમ કે દ્રોણાચાર્યે.. હિન્દુધર્મમાં દ્રોણાચાર્યે.... ઓલી કથા આવે છેને ભાઈ. ઓલો શિષ્ય શીખી ગયો એક. પછી ઓલા દ્રોણાચાર્ય નીકળ્યા અને કૂતરો ભસ્યો દ્રોણાચાર્યને. તો ઓલે બાણ માર્યા કૂતરાને. મોઢું બંધ થઈ ગયું, મર્યો નહીં. આવી વિદ્યા કોની આ? ઐસી વિદ્યા કિસકી? કે અર્જુન સિવાય આ તો વિદ્યા હોય નહીં, તો યે કૌન હૈ? બોલાવો. (એકલવ્ય :) 'મૈં હૂં'. કહાંસે વિદ્યા શીખી? કહે, આપકે પાસસે. મૈં તો આયા હી નહીં તુમ્હારે પાસ. તુમ હમારે પાસ આયે નહીં. (એકલવ્ય :) આપકી મૂર્તિ રખકર વિદ્યા સાધી. (દ્રોણાચાર્ય :) અરે! અર્જુન સિવા.. મેરા તો વચન હૈ કે અર્જુનકે સિવા ઐસી વિદ્યા કોઈકો નહીં મિલતી (મિલેગી). લાવો અંગૂઠા લાવો જમણા. (શ્રોતા : એકલવ્ય...). હાં, ભાઈ કહેતા, હતું કંઈક એમાં. એમાં નામ છે. હાં, એકલવ્ય. અંગૂઠા કાટકર દિયા. તો લિખતે હૈં વો લોગ એમાં કાંઈક... અરે! આવા હિન્દુધર્મવાળા ઐસા કરતે હૈં? યે હિન્દુધર્મ હમારે નહીં ચાહિયે. આહા! આવા ને આવા લખે લોકો.

અને દશરથનંદન રામ, જેણે શંબૂકકો માર દિયા. એ એક આવે છે કથા. શું એ ઓલા શંબૂક ને આવે છે ખરું.... બહુ ખ્યાલ નથી. વાંસનું ઝાડ છેને વાંસનું. બડા વાંસકા વન હોતા હૈ ન વાંસ, ઉસમેં વો સાધતે થે તરવાર. કેવી નામ ચંદ્ર કે...? (શ્રોતા : ચંદ્રહાસ).

ચંદ્રહાસ. કોણે કહ્યું? (શ્રોતા : નેમીલાલભાઈએ). ચંદ્રહાસ ખડ્‌ગ સાધતા થા શંબૂક. સાધતે સાધતે લક્ષ્મણ આ ગયા. લક્ષ્મણ જ છે ઘણું કરીને. લક્ષ્મણજી આ ગયા. ઉસને ખડ્‌ગ લેકર વાંસકે બીડામેં વો શંબૂક થા, સાધતે થે, વો તો બહોત બડી વિદ્યા થી. તો લક્ષ્મણને ઉપર ઐસા મારા તો શંબૂક અંદર મર ગયા. દેખો (દશરથ)કા નંદન.. દશરથકા (નંદન) રામ. પછી એણે રામ નાંખ્યું છે. ઐસા કિયા. નહિ, ઐસા ધર્મ હોતા હી નહીં, હિન્દુ ધર્મ ઐસા નહીં. ભઈ! એ તો રામ તો મહાપુરુષ હતા. તને ખબર નથી ભાઈ! આહાહા! એ તો વિકલ્પ હોતા હૈ. પણ જ્ઞાની ધર્માત્મા થે. વે તો આત્માકે આનંદકે ભાનમેં રહતે થે. આવા હિન્દુધર્મ, કરીને એમ કહે, 'હિન્દુધર્મનો બહિષ્કાર કરો. અમારે ઐસા હિન્દુધર્મ ચાહિયે નહીં.' એમ લખ્યું છે આમાં. કોઈ સોલંકી છે.

અરે ભાઈ! રામ તો કોણ છે? 'નિજપદ રમે સો રામ'. વે તો અપને જ્ઞાન ને આનંદમેં રમનેવાલે રામ થે. જરીક વિકલ્પ રાગ થા, પણ વો ભી હેય માનકર અપનેમેં વો માનતે નહીં થે. રાગ અપનેમેં નહીં માનતે થે. આહાહા! તો ઐસે લિખા હૈ કિ ઐસા હિન્દુધર્મ હમારે ન ચાહિયે. આ બૌદ્ધ ચાહિયે એમ. બૌદ્ધમેં ધૂળમેં.... આહાહા! એવું આ વાંચીને થયું કે અરેરે! આ લોકોને આ આત્મા આવો અનંત ગુણકા પિંડ, રાગસે ભિન્ન હૈ, વો બાત પહોંચના (શ્રોતા : બહુ કઠણ). આહાહા! રામ જેવા પુરુષને માટે આવું કહીને હિન્દુધર્મ અમારે ન ચાહિયે. આમાં છે કાંઈક. કો'ક આ આંબેડકર છેને, એ ગુજરી ગયાને, એના નામનો આ પત્ર કાઢ્યો. પત્ર કાઢતા હશે પહેલેથી. આમાં છે ને? ક્યાં ગયું પાનું? આ રહ્યું.

'યદિ યહ સહી હૈ કે દ્રોણાચાર્યને એકલવ્યકા અંગૂઠા કટવા દિયા થા ઔર દશરથનંદન રામને શંબૂકકા વધ કિયા થા તો ઐસે કઠોર, નિર્દય, નિર્મમ હિન્દુ સમાજમેં રહનેસે અચ્છા હમ નમસ્કાર કર ઉસે અપના ઓજસ બતા દે. આવા ને આવા. અરેરે! હજી હિન્દુધર્મની આ શૈલી એને બેસતી નથી, તો આ તો આત્મા (કેમ બેસે?) આહાહા! પ્રભુ! તેરી ચીજમેં વિકલ્પ ઉઠતે હૈં વો ભી દુઃખરૂપ હૈં. સમજમેં આયા? સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈ આત્માકા ભાન આત્મજ્ઞાન, તબ તો શુભરાગ હોતા હૈ વો ભી દુઃખરૂપ લગતા હૈ, પરતત્ત્વ લગે ઔર મેરા તત્ત્વ તો શુદ્ધ જ્ઞાનઘન આનંદ હૈ. ઐસા ભાન બિના સબ જ્ઞાન થોથા હૈ. સમજમેં આયા? હેમંતકુમાર એમ. સોલંકી છે કો'ક લખનાર. હશે કોઈ આવા. અત્યારે માથાના ફરેલા ઘણા નીકળે છે. આહાહા! (શ્રોતા : કુમારપાળ સોલંકી એ કુરાન માનતો થઈ ગયો). મુસલમાન થઈ ગયો? આહાહા! અરેરે! ભાઈ!

યે આત્માકી બાત હૈ. તો કહતે હૈં, 'तत्त्वश्रद्धान होनेसे निज-पर गुणकी पहिचान

हुई, जिससे अपने निज गुण सम्यग्दर्शन, ज्ञान, चारित्रमें परिणमन किया है, निर्मल भेदविज्ञान होनेसे उत्तम विश्राम मिला'. 'विसद विवेक आयौ आछौ विसराम पायौ'.. આહાહા! શુભ-અશુભરાગમેં જો રહતે થે, યે ભ્રમ થા, દુઃખ થા. આહાહા! ઝેરકા પ્યાલા પીતે થે. પણ આત્મા આનંદમૂર્તિ, રાગસે પૃથક્ ઐસા અપના ભાન હુઆ, 'विसद विवेक आयौ'.. રાગસે સ્પષ્ટ ભિન્ન આત્માકા જ્ઞાન હુઆ. સમજમેં આયા? आछौ विसराम पायौ.. અંતર આનંદધામ ભગવાન ચૈતન્યમૂર્તિ, ઉસે રાગસે પૃથક્ કરકે અપના સ્વરૂપ જબ જાના, વિશ્રામ મિલા. આનંદધામમેં વિશ્રામ મિલા. આહાહા!

અનાદિકા વિકારમેં (થા વો) થાક થા, દુઃખ થા, યે છૂટ ગયા. કહો પોપટભાઈ! આવી વાત છે ઝીણી. આહાહા! આવી વાત સાંભળવી મુશ્કેલ પડે. હજી તો એને સમજવું તો ક્યાં.... નહીં? સાંભળવા ન મળે, બધા માખણ ચોપડે તમને આ બધા પૈસાવાળાને. પૈસા ખરચો અહીંયાં ૨૫-૫૦ હજાર, તમને ધર્મ થાશે. ધૂળેય નહીં થાય, સાંભળને! પૈસા ક્યાં તારા બાપના.. બાપના નહીં પણ તારાં ક્યાં હતા? (શ્રોતા : બાપના તો ખરા). બાપના પણ ખરા નહીં. બાપ પડ્યો છે આંહીં અને એ વાપરે છે ન્યાં. પછી ખબર પડી કે ચાલો બાપા ન્યાં પાલીતાણે, હું જાઉં છું. કેમ પોપટભાઈ? એમ થયું'તું કે નહીં? પણ પછી એણે ફેરવી નાંખ્યું પાછું. બાપ ક્યાંક માને અને તમે ક્યાંક માનો, રઝળો, આ ક્યાં વાત થઈ આ મેળ ખાધો? સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

આંહીં તો કહે છે કે વીતરાગમાર્ગ સર્વજ્ઞદેવ (પ્રણીત) સનાતન વીતરાગ જૈન દિગંબર ધર્મ ઉસમેં ભી ધર્મકે નામસે દાન આદિકી ક્રિયા કરે, તો ભી યે રાગકી મંદતાકા પુણ્યભાવ હૈ. ઈસકે સિવા દૂસરેમેં (-અન્યમતમેં) કરે વો તો મિથ્યાત્વકા પોષક હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા? કહતે હૈં, 'आपुहीमैं आपनौ सहारौ सोधि लयौ है'.. આહાહા! ભગવાન આત્મા શુદ્ધ આનંદઘન ચૈતન્યના નૂરનો પૂર પડ્યો છે અંદર, એને અંતરના સ્વભાવથી શોધ લિયા, રાગ ને પુણ્યના આશ્રય વિના.. અરે! ધર્મ તો કોઈ અપૂર્વ હોતા હૈ કે ધર્મ કંઈ આમ સાધારણ લોકો માની લે એમ ધર્મ હશે? સમજમેં આયા? સામાયિક કરી ને પોષા કર્યા ને પડિક્કમણાં કર્યા ને ધર્મ થયો. હવે એવો ધર્મ કરતાં આવડ્યું નથી અનંત કાળમાં? આહા! ધર્મની તને ખબર નથી. જયંતિભાઈ!

આંહીં તો કહતે હૈં પરમાત્મા... સંત કહતે હૈં, પરમાત્મા કહતે હૈં, જ્ઞાની કહતે હૈં, સબ એક હી બાત હૈ. ભગવાન! તેરી ચીજમેં તો અમૃત ભરા હૈ અમૃત હોં. પરમાત્મા સ્વરૂપી આત્મા હૈ. આહાહા! ભારે! કેમ બેસે? પામરને પરમાત્મા કહેવો! ભાઈ! સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર અરિહંત થયા, એ બધું અનંત જ્ઞાન અને અનંત દર્શન એક સમયમાં આવ્યું– આયા, કહાંસે આયા? બાહરસે આયા હૈ? અંદરમેં હૈ. ખબર ન મળે. સ્વસન્મુખની સમૃદ્ધિ

ઉસકી ખબર નહીં અને બહારમાં ગોતવા જાય. આહાહા! સમજે? સમજમેં આયા? કહતે હૈં કિ 'आपुहीमैं आपनौ सहारौ'.. દેખો, રાગકા, નિમિત્તકા સહારા નહીં. સ્વભાવકા સહારા—શુદ્ધ જ્ઞાનકે સહારેસે અપનેકો શોધ લિયા. ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન અને ઉસકા નામ સમ્યગ્જ્ઞાન, ઉસકા નામ ધર્મ. આહાહા!

'कहत बनारसी गहत पुरुषारथकौं'.. અપના નિજસ્વરૂપ સન્મુખકા પુરુષાર્થ ગ્રહણ કરનેસે 'सहज सुभावसौं विभाव मिटि गयो है'.. વિભાવ નામ પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પની ગંધ જો હૈ, અપને સ્વભાવકે ભાનસે ઉસકો દૂર કર દિયા. આહાહા! સમજમેં આયા? ભારે માર્ગ! આવો માર્ગ સાંભળ્યો ન હોય એણે, સુના હી નહીં કભી. સુને તો (લગે કિ) યે ક્યા કહતે હૈં? આ ગ્રીક—લેટિન જેવી વાત. ઓલું તો સમજાય ઝટ. ભઈ, ૨૫ હજાર ખર્ચ્યા, ૫૦ હજાર ખર્ચ્યા તો કાંઈક કાંઈક કાંઈક થાશેને. ઓલામાં પાપ કરીએ એ કરતાં કાંઈક ધર્મ થાશે કે નહીં આમાં? ઉસમેં ધર્મ હોગા કિ નહીં? ધૂળેય ધર્મ નહીં હોગા, સુન તો સહી! ઔર ઊંધી શ્રદ્ધાવાલેકા પોષણ કરના વો તો મિથ્યાત્વકા પોષણ હૈ. ભીખાભાઈ! (શ્રોતા : નવા લાકડા ઘાલ્યા). નવું લાકડું ઘાલ્યું. આહાહા! ભાઈ! તારા મારગડા જુદા પ્રભુ! વાંચ્યું નહિ ઓલું? કાગળ આપ્યા છેને ત્રણ. વાંચ્યું ને આખું? ઠીક બહુ સારું.

'સાધુના મારગ રે જગતથી જુદા દોહ્યલા.' આહાહા! કામાણી! એ વાંચ્યુંને કાગળ. એ આપણે વિંછીયાના.. વિંછીયાના ભાઈ છેને ડોસા. એ પ્રેમચંદભાઈ એના દીકરાના દીકરા. માળું પણ એવું ગજબ કરેને એવું કરે. હજી તો કુંવારો છે, પરણ્યો નથી. લલકારે સભામાં તો આમ એક મિનિટ થંભી જાય. જૈન ને અન્ય એકવારમાં થંભી જાય હોં. ઘણું માણસ ત્યાં બોટાદમાં વ્યાખ્યાન હતુંને. પ્રવચન. બહોત માણસ જૈન—જૈનેતર આતે હૈં. આ શક્તિકા વર્ણન થા. ૪૭ શક્તિયાં હૈં ન. આત્માકી શક્તિકા વર્ણન. આ અમરચંદભાઈનું ગામ હતું એ. ધૂન લગાવે પાછળથી. એક ગાયન બોલે ને ધૂન લગાવે. આહાહા! એ જગતથી ધર્મના મારગડા જુદા છે. ભાઈ! તને ખબર નથી. બેખબરો થઈને તું પડતે હૈં, સંસારમેં રખડતે હૈં. ચોર્યાશી કાય યોનિમેં દુઃખી દુઃખી દુઃખી છે. એ દુઃખના રાગથી (ભિન્ન) અપના સ્વરૂપ શોધકર, ભિન્ન કરકે विभाव मिटि गयो है. ત્યાં સુધી તો આયા થા કલ.

'पन्नाके पकायें जैसैं कंचन विमल होत'.. સોનાની વો ભઠ્ઠી લગાતે હૈં ન. નીચે હૈ દેખો. अशुद्ध सोनेके छोटे छोटे टुकडे करके कागजके समान पतला पीटते हैं, (उसे पन्ना कहते हैं). પતલા બનાતે હૈં ન. બરફીમેં નાંખતે હૈં વરખ.. વરખ.. પતલા બનાતે હૈં ન. પન્ના. અહીં પન્ના લખ્યું છે ને. 'कागजके समान पतला पीटते हैं, उन पन्नोंको नमक तेल आदिकी रसायनसे अग्निमें पकाते हैं तो सोना शुद्ध हो जाता है। इस रीतिसे

शोधा हुआ सोना नेशनल पाटला आदिसे बहुत उच्चतम होता है'.. ઐસે આત્મામેં રાગસે ભિન્ન કરનેકી ધ્યાનાગ્નિસે ઐસા આત્મા શુદ્ધ બના દિયા (કિ) જિસમેં રાગ આદિ મલ અપને અનુભવસે ભિન્ન કર દિયા. આહાહા! સમજમેં આયા? વીતરાગકા માર્ગ યે હૈ ભાઈ. રાગમેં ધર્મ મનાતે હૈં યે વીતરાગ માર્ગ હી નહીં. અજૈનમાર્ગકો જૈન કહતે હૈં લોકો. સમજમેં આયા? 'जैसे रसायनमें स्वर्णके पत्र पकानेसे वह उज्ज्वल हो जाता है' લ્યો. યે ૩૪ (પદ) હુઆ. હવે ૩૧. એ આવી ગયુંને. ૩૧ આવી ગયું. હવે ૩૨, છેલ્લો આ કળશ જીવદ્વારનો. ૩૨ હૈ યે બાજુ. આખિર પાને, ૫૨ પન્ને નીચે હૈ. નીચે કળશ હૈ.

मज्जन्तु निर्भरममी सममेव लोका
आलोकमुच्छलति शान्तरसे समस्ताः।
आप्लाव्य विभ्रमतिरस्करिणीं भरेण
प्रोन्मग्न एष भगवानवबोधसिन्धुः।।३२।।

'प्रोन्मग्न' પ્ર+ઉન્મગ્ન ઉછળ્યો. ઉન્મગન, નિમગ્ન. આહાહા! જુઓ, કેટલી વાર સિન્ધુ આવ્યું. એય પ્રકાશદાસજી! જુઓ સિંધુ આયા. ભગવાન સિંધુ આત્મા આહાહા! એને રાગથી અને પુણ્યથી ધર્મ માને, પામર થઈને મિથ્યાત્વ થઈને ભ્રમણામેં ભમતે હૈં. ૩૫. 'वस्तुस्वभावकी प्राप्तिमें नटीका दृष्टांत'. ખરેખર નટી જોઈએ. ખોટી વાત છે. નદી ન જોઈએ, નટી જોઈએ. નટનો દાખલો છે, ઉસમેં નદીકા દૃષ્ટાંત નહીં હૈ. નટી.. નટી.. નાચનેવાલી નટી આતી હૈ ન. ઉસકા દૃષ્ટાંત દેકર.... નટી હૈ માથે હોં, નદી જૂઠ હૈ. છાપવામાં ફેર પડી ગયો.

વસ્તુસ્વભાવની પ્રાપ્તિમાં નટીનું દૃષ્ટાંત (સવૈયા એકત્રીસા)

जैसैं कोऊ पातुर बनाय वस्त्र आभरन,
आवति अखारे निसि आड़ौ पट करिकैं।
दुहूं ओर दीवटि संवारि पट दूरि कीजै,
सकल सभा के लोग देखैं दृष्टि धरिकैं।।
तैसैं ग्यान सागर मिथ्याति ग्रंथि भेदि करि,
उमग्यौ प्रगट रह्यौ तिहूं लोक भरिकैं।
ऐसौ उपदेस सुनि चाहिए जगत जीव,
सुद्धता संभारै जग जालसौं निसरिकैं।।३५।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–પાતુર (પાત્રા)=નટી, નાચનારી. અખારે=નાટ્યશાળામાં. નિશિ=રાત્રિ. પટ=વસ્ત્ર. ગ્રંથિ=ગાંઠ. નિસરિકૈં=નીકળીને.

અર્થ :–જેમ નટી રાત્રે વસ્ત્રાભૂષણોથી સજ્જ થઈને નાટ્યશાળામાં પડદાની પાછળ આવીને ઊભી રહે છે તો કોઈને દેખાતી નથી, પરંતુ જ્યારે બન્ને તરફના દીવા ઠીક કરીને પડદો ખસેડી લેવામાં આવે છે તો સભાના બધા માણસોને સ્પષ્ટપણે દેખાય છે, તેવી જ રીતે જ્ઞાનનો સમુદ્ર આત્મા જે મિથ્યાત્વના પડદામાં ઢંકાઈ રહ્યો હતો તે પ્રગટ થયો જે ત્રણલોકનો જ્ઞાયક થશે. શ્રીગુરુ કહે છે કે હે જગતના જીવો! આવો ઉપદેશ સાંભળીને તમારે જગતની જાળમાંથી નીકળીને પોતાની શુદ્ધતાની સંભાળ કરવી. ૩૫.

એ પ્રમાણે રંગભૂમિકા પૂર્ણ થઈ.

अर्थ :–जिस प्रकार नटी रात्रिमें वस्त्राभूषणोंसे सजकर नाट्यशालामें परदेकी ओटमें आ खड़ी होती है तो किसीको दिखाई नहीं देती, परंतु जब दोनों ओरके शमादान ठीक करके पर्दा हटाया जाता है तो सभाकी सब मंडलीको साफ दिखाई देती है, उसी प्रकार ज्ञानका समुद्र आत्मा जो मिथ्यात्वके परदेमें ढँक रहा था सो प्रगट हुआ जो त्रैलोक्यका ज्ञायक होवेगा। श्रीगुरु कहते हैं कि हे जगवासी जीवों! ऐसा उपदेश सुनकर तुम्हें जगज्ज्ञालसे निकलकर अपनी शुद्धता सम्हालना चाहिए।।३५।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

उमग्यो.... આ ઉમગ્યો. પ્રોન્મગ્નને. પ્રોન્મગ્નનો અર્થ उमग्यौ કર્યો. પંડિતજી! ઉમગ્યો– ઉછળ્યો. આહાહા!

યે બનારસીદાસકા હૈ. શેઠીજી! બનારસીદાસકા હૈ. વો શુરુ કિયા હૈ અભી. જેમ કોઈ पातुर એટલે નટી. જુઓ લખ્યું છે पातुर એટલે (पात्रा)—નટી. લખ્યું છે અંદર. 'नटी बनाय वस्त्र आभरन'.. લૂગડા લૂગડા બરાબર કપડા પહેરે. आभरन—ઝવેરાત. 'आवति अखारै'.. બહાર આવે, પણ પડદો આડો હોય, પડદા. છે ને. 'जिस प्रकार नटी रात्रिमें वस्त्राभूषणोंसे सजकर नाट्यशालामें परदेकी ओटमें आ खड़ी होती है तो किसीको दिखाई नहीं देती'.. આડા પડદા હૈ ન બીચમેં, તો દિખાઈ નહીં દેતી. 'दुहूँ ओर दीवटि संवारि पट दूरि कीजै'.. આડા પટ દૂર કિયા ઔર દો બાજુ દો દીવા લગાયા. ઓહો! નટી તો શણગાર અને આભરણ પહનકર અચ્છી બની હૈ. યે તો દૃષ્ટાંત હૈ હોં.

'सकल सभाके लोग देखैं दृष्टि धारिकैं'.. સભાના બધા લોક દૃષ્ટિમેં ધરકે નટીકો શણગાર અને આભરણસે (સહિત) દેખતે હૈં. 'तैसैं ग्यान सागर मिथ्याति ग्रंथि भेदि

करि'.. આહાહા! 'मज्जन्तु निर्भरममी सममेव लोका, आप्लाव्य विभ्रमतिरस्करिणीं भरेण'.. એ એની સાથે આવ્યું પાછળ. આહાહા! શુભરાગકે પડદેમેં ભગવાન ભિન્ન પડા હૈ અંદર. શુભરાગકી એકતાકે પડદેમેં આત્મા દિખતા નહીં. પડદા નાંખે છે ને.

આ એક અમારે ત્યાં પાલેજમાં બન્યું'તું. એનો હતોને મેનેજર, એ પિંગળા થયો'તો. થતો'તો અંદર (તૈયાર). પીંગળા.. પીંગળા.. ભર્તૃહરિનું નાટક હતું. આ પિંગળા ને ભર્તૃહરિ, નથી? રાણી એની. નાટક હતું. પાલેજમાં દુકાન બંધ કરી નાટક આવે તો રાત્રે જોવા જઈએ. ઘણા જોયેલા એવા. પણ એ વખતે વૈરાગ્યના નાટક હતા હોં. આ બધું અત્યારે ફિલમ.. ફિલમ.. (મારા)મારી ને ભ્રષ્ટ ને વ્યભિચાર. આહાહા! પિંગળા, એનો જે મેનેજર હતોને એ પિંગળાનો વેષ પહેરતો'તો. પણ અહીં થઈ તકરાર કાંઈક. ત્યાં વ્હોરા છે મુસલમાન. ઓલો મફત બેસતો'તો.. ઘણા મફત બેસવા આવે. પૈસા દે નહીં માથાના ફરેલા. તકરાર થઈ તે એમ ને એમ બહાર નીકળ્યો પડદામાંથી. પડદામાં હતો ત્યાં સુધી દેખાતો નહીં. સમજ્યાને? આહાહા!

એ કપડાં પહેરતો'તો ને આમ કપડાં બાંધ્યા'તા.. ઓલી તકરાર મોટી થઈને, એમ ને એમ બહાર નીકળ્યો. અરે! આ તો મેનેજર, કીધું. આ પિંગળા થઈને આવવાની હતી. પછી બહાર નીકળ્યો ને લોકો શાંત થયા. પાલેજની વાત છે. ઘણા વર્ષોની વાત છે. ૬૪-૬૫ની વાત હશે. સંવત ૬૪-૬૫. કેટલા વરસ થયા? ૬૩. એ વરસની વાત છે. પણ પડદો આડો નાખ્યો'તા, અંદર પહેરવેશ પહેરતો'તો એ મેનેજર. કપડું ને... હજી કપડું રાખ્યું'તું ને... ઓલો આમ કપડાનો ડૂચો નાખતો હતો અંદરના કપડામાં અને આમ કરીને બધું પહેરીને બહાર એકદમ આવવું પડ્યુંને. અરે! કીધું, આ તો મેનેજર!

એમ આત્મા, રાગ ને પુણ્યના પ્રેમમાં જે આત્મા અંદર સલવાઈ ગયો—અટક ગયા હૈ. આહાહા! હૈ તો અનંત આનંદ અને અંતર શાંતિસે, શણગારસે ભરા હુઆ હૈ. ભારે કામ! કહતે હૈં, 'तैसैं ग्यान सागर'.. ચૈતન્ય ભગવાન અંતર્મુખ દેખનેસે તો મહાસાગર જ્ઞાનકા દરિયા—સમુદ્ર હૈ. યે દુનિયાસે વિરુદ્ધકી બાત સબ હૈ. ઈજનેર! યે દુનિયાસે ભિન્નકી બાત હૈ. હમારે ઈજનેર હૈ વો વજુભાઈ ભી. વાંકાનેર રાજકા બડા ઈજનેર. ... ઠીક ન્યાં પણ એ બહુ દુઃખી હતા બધા. રાજા સાથે રાગ.. રાગ.. રાગ.. રાગ.. રાગ.. એમાં આંહીં આવ્યા, આમાંય જરી સલવાણા છે. ભઈ સંસાર તો એવો છે. આ મકાન બનતા હૈ ન ૧૨ લાખકા, ત્યાં અંદર તકરાર ઊઠી છે. હવે કામ એનું બધું છે એ. વજુભાઈને માથે, વજુભાઈને સબ લિયા હૈ. ક્યા કરના? લ્યો.

કહતે હૈં, 'जब दोनों ओरके शमादान ठीक करके'.. (शमादान) એટલે દીવા..

દીવા. 'ठीक करके पर्दा हटाया जाता है तो सभाकी सब मंडलीको साफ दिखाई देती है, उसी प्रकार ज्ञानका समुद्र आत्मा'.. આહાહા! રાગ અને પુણ્ય ને પાપકે વિકલ્પકી મીઠાશ ઐસા જો મિથ્યાત્વભાવ... સમજમેં આયા? મિથ્યાગ્રંથિ. શુભરાગ કે અશુભરાગ ઉસમેં એકત્વબુદ્ધિ યે મિથ્યાત્વ ગ્રંથિ હૈ. 'ग्यान सागर मिथ्याति ग्रंथि भेदि करि'.. અજ્ઞાની એવા રાગની એકતાની ગ્રંથીને જુદી પાડી—જુદા પાડકર... ભારે ક્રિયા ભાઈ! આ ક્રિયા ધર્મની. કહો, સ્વરૂપચંદભાઈ! આ ધર્મની ક્રિયા. આ ભારે આકરી વાત! બહારથી કંઈ થાતું હશે કે નહીં? આહાહા! અંદર ચૈતન્યસાગર હૈ ન પ્રભુ, જિસમેં અનંત અપરિમિત જ્ઞાન ને આનંદ પડા હૈ ઉસકો આત્મા કહતે હૈં. ઐસે આત્મા સન્મુખ દૃષ્ટિ કરનેસે, રાગકી એકતાકી બુદ્ધિ ગાંઠ ગલ જાતી હૈ, મિથ્યાત્વકા નાશ હોતા હૈ. દૂસરા કોઈ ઉપાય ઉસકા હૈ નહીં. સમજમેં આયા?

'मिथ्याति ग्रंथि... मिथ्यात्वके परदेमें ढँक रहा था, सो प्रगट हुआ'. પર્યાયબુદ્ધિમેં રહા થા, તો દ્રવ્યબુદ્ધિ નહીં થી વસ્તુબુદ્ધિ, એમ કહતે હૈં મૂલ તો. એક સમયકી અવસ્થા ઔર રાગકી બુદ્ધિમેં પડા થા, સારી ચીજ ઢંક રહી થી. હૈ મહાસત્તા, ઉસકો ભી માનતા નહીં. શાસ્ત્રમેં (આતા હૈ કિ) 'હમ તો રાગી હૈ, દ્વેષી હૈ, ક્રિયા કરનેવાલા હૈ, અલ્પજ્ઞ હૈ'—હમ તો યે પઢા હૈ. ઐસી દૃષ્ટિ મિથ્યાત્વ હૈ. મહા આત્માકે સ્વભાવસે વિપરીત બુદ્ધિ હૈ. જબ જ્ઞાનસાગર ભગવાન ચૈતન્ય સ્વરૂપ, ઉસ તરફકા ઝુકાવસે જબ 'मिथ्याति ग्रंथि भेदि करि उमग्यौ'.. ભગવાન ચૈતન્યજલસે ઉછળ્યો. 'प्रोन्मग्न'—प्र—પ્રકૃષ્ટ ઉન્મગ્નં. જો ઢંક ગયા થા વો પ્રગટ હુઆ, એમ કહતે હૈં. કહો શેઠી! ભાષા તો હિન્દી હૈ તમારી. આહાહા!

અરે! આત્મા કૈસા હૈ અને ક્યા હૈ ખબર નહીં. આ બધું આ.. આ.. આ.. ધૂળ.. ધૂળ.. ધૂળ.. બહુ તો પુણ્ય ને પાપના.. પાપના ભાવ ન કરે અને પુણ્યના કરે કદાચ, તો એ આત્મા. ધૂળ ભી નહીં હૈ, સુન તો સહી! આત્મા ક્યા ચીજ હૈ? ઉસમેં કૈસી લક્ષ્મી અને સંપદા—સમૃદ્ધિ હૈ? ઉસકી તુજે ખબર નહીં અને ઐસે ખબર બિના ચાહે તો પંચ મહાવ્રત પાલે નગ્ન સાધુ હોકર, ક્રિયાકાંડમેં ૨૮ મૂળગુણ પાલે તો ભી યે મિથ્યાદૃષ્ટિ હૈ. આહાહા!

'મુનિવ્રત ધાર અનંતબૈર ગ્રીવક ઉપજાયો, પૈ નિજ આતમજ્ઞાન બિના સુખ લેશ ન પાયો.' ઐસા ... થોથા ક્રિયાકાંડકા કરકે મર ગયા, પણ આત્મા ક્રિયાકે રાગસે ભિન્ન હૈ ઐસા સ્વભાવ તરફકી—સન્મુખ દૃષ્ટિ કી નહીં. રાગસે ભેદ ન કિયા. આહાહા! ભારે કામ ભાઈ આવું. વીતરાગનો માર્ગ આવો ઝીણો! દેરાસર બનાવવા હોય, પૂજા—ભક્તિ કરવી હોય, સામાયિક પોષા પડિક્કમણાં કરવા હોય તો પાધરા કરી નાંખીએ, ચાલો. ચાલો. તમારે કહેતા'તા ને કે અમારા બાપ ઝાઝા ધર્મી, સામાયિક કરીને બેસી જાય, આમ બેસી

જાય. ભાન વિનાની સામાયિક અજ્ઞાન, મૂર્ખાઈ ભરેલી સામાયિક. આહાહા!

કહતે હૈં, 'ग्यान सागर मिथ्याति'.. એ હતો તો મિથ્યાત્વી પહેલા, એમ કહતે હૈં. પણ 'ग्रंथि भेदि करि'.. વિકલ્પ સન્મુખ દૃષ્ટિ થી, તો વિકલ્પકી એકતાબુદ્ધિ થી. સમજમેં આયા? પરસન્મુખ જો વૃત્તિ ઉઠતી હૈ રાગ, ઉસ તરફ બુદ્ધિ થી તો એકતાબુદ્ધિ થી. તો સ્વભાવકી એકતા કરનેસે વો એકતા તૂટ જાતી હૈ. આહાહા! માર્ગ પણ ભારે! (શ્રોતા : વિધિ બતલાઈયે). યે વિધિ કહી. શીરા ઐસે હોતા હૈ. શીરા—શીરા, હલવા કહતે હૈં ન હલવા. આ મોંઘુ પડે, પણ શીરા તો ઐસે (હી) હોતા હૈ. પહલે ઘીમેં આટા શેકના, પીછે સક્કર—ગુડકા પાની ડાલના. ઘી પી જાતા હૈ આટા. તો ક્યા કરના? પહલે ગુડકા—સક્કરકા પાનીમેં આટા શેકના. પીછે ડાલના ઘી. તારા ત્રણેય જાશે, સાંભળને! એ પોટીસેય નહીં થાય.

પોટીસ સમજતે હૈં? ગૂમડું (થયું) હોય ત્યાં પોટીસ (લગાવે). પોટીસ ઐસે નહીં હોતી. સ્ત્રીઓ વાતું કરે એ સાંભળ્યું હોય, આપણે ક્યાં કર્યું છે? કહે, જુઓ, જાતુંવળતું ઘી નાંખવું. એમ કહે બાઈ. એની વહુને કે દીકરીને કહે. પોટીસ કરજે. પોટીસ કરના પોટીસ. ક્યા કરના? જાતુંવળતું ઘી નાંખવું. અમારી ગુજરાતી ભાષામાં (કહે). જાતુંવળતું એટલે ઘી બહુ પડે નહીં અને પડ્યા વિના રહે નહીં. પણ એક ડાહીની દીકરી એમ નીકળે કે માળું આ તો ઘી પી જાય છે આખા (ઘણું). માટે આપણે પહેલું ગોળનાં પાણીમાં આટા શેકો, પછી ઘી નાંખો. ધૂળેય નહીં થાય. તારા ત્રણેય જાશે લોટ, ગોળ ને ઘી. વિધિની રીત છે એની તને ખબર નથી અને શીરા હો જાયેગા?

એમ આત્મામેં, રાગ અને વિકલ્પસે ભિન્ન આત્માકી શ્રદ્ધા કરના ઉસમેં અનંત પુરુષાર્થ હૈ. આહાહા! ઐસે અનંત પુરુષાર્થકી સૂઝ પડતી નહીં. લાવો, પુણ્યકી ક્રિયાસે અપનેકો ધર્મ હો જાયેગા. પોટીસ નહીં હોગી. ચાર ગતિમેં રૂલના પડેગા, સુન તો સહી. સમજમેં આયા? આહાહા! ભારે! આ શેઠિયાકે પિતાજીકે નામસે આમ લાખ—દો લાખ ખરચી નાંખે તો કુછ હોગા કે નહીં પિતાજીકો? ભઈ, આ પાપ કરીને પૈસા એકઠા કર્યા છે તો પછી પાંચ લાખ રૂપિયા દેનેકા વિચાર હુઆ હૈ મેરા. મૃત્યુ વખતે. મૃત્યુ વખતે હોયને એવા વિચાર. ૬૦—૭૦ લાખ થયા હોય તો પાંચ લાખ દેના હોં, મેરા વિચાર ઐસા હૈ. પણ એમાં છેલ્લી (સ્થિતિ) ઐસી હો ગઈ હો, વાચા બંધ ન હોય પણ તૈયારી હોય વાચા બંધની. એટલે કહે, ઓલો કહેતો હોય તો.... છોકરા બધા એમ કહેશે હોં છેલ્લે (શ્રોતા : શું કહેશે?) આહા!

'બાપુજી! અત્યારે ધરમ સંભારો. આ બધા બેઠા છે ને પાંચ લાખ કહો, અમારે

આપવા શી રીતે’? (શ્રોતા : પૈસાની વાત ન કરાય. મહારાજ કહે પૈસાની વાત ન કરો). મહારાજ કહેતા’તા કે પૈસામાં ધર્મ નથી. ભાઈ! આવું બને છેને આવું. (શ્રોતા : એમ જ બને છે.) હા, ... પછી ભાષા ન હોય, વચન બંધ થઈ ગયેલું હોય. માળા આ ઊંધું લેતા’તા, કહે. મેં તો કહ્યું કે ભઈ, આ પાપ કર્યાં મેં, પૂર્વકા પુણ્ય જલ ગયા, તબ ઈતની લક્ષ્મી કરોડ કે ૭૦ લાખ-૮૦ લાખ હુઆ. તો ભઈ પાંચ લાખ તો મારે નામે આપવા. તમારા ભાગ પાડશો છએ જણાનાં તો એક-એકના (ભાગે) આવશે આટલા. તો શું સાતમો ભાગ મારો તો પાડ. આહાહા! અરે! દુનિયા બધી પણ સ્વાર્થના પૂતળાં છે હોં. આહાહા!

આંહીં તો કહતે હૈં કિ ઐસા ભાવ કિયા કદાચિત્ અને દેવામાં ન આવે તો ભી ઉસકો તો પુણ્ય હોગા અને (મરનેકે) પીછે દેનેમેં આવે તો ભી ઉસકો તો જો ભાવ હુઆ થા ઉસકા પુણ્ય હૈ, ધરમ—બરમ નહીં બિલ્કુલ, જનમ—મરણકા અંત ઉસસે નહીં હૈ. સમજમેં આયા? ‘प्रगट रह्यौ तिहूँ लोक भरिकैं’.. જુઓ, ત્રણ લોકકા જ્ઞાતા—દૃષ્ટા હો ગયા. આહાહા! સમ્યગ્જ્ઞાન હુઆ તો સબ લોકકા જ્ઞાતા—દૃષ્ટા આત્મા હો ગયા. કિસીકા કર્તા અને કિસીકો અપના માનના વો સબ છૂટ ગયા. આહાહા! જાદવજીભાઈ! આ બધા પૈસાવાળા છે જુઓ બધા. પણ પાછળથી બધું આ થાશે હોં, એ કરતાં પહેલાં જીવતાં કાંઈક મમતા ઘટાડવી.

આંહીં તો કહતે હૈં, ભગવાન! તેરી પુંજીમેં અંતરમેં અનંત જ્ઞાન અને અનંત આનંદ પ્રભુ! તેરી સત્તામેં પડી હૈ. તેરી સત્તા વો હૈ, પુણ્ય-પાપકા વિકલ્પ યે તેરી સત્તા નહીં. તેરી સત્તામેં નહીં, તેરી સત્તા નહીં અને તેરી ચીજ નહીં. આહાહા! વીતરાગ તીર્થંકર પરમેશ્વર ઈન્દ્રોની સમક્ષ આ વાત કરતા હતા. અર્ધલોકના સ્વામી ઈન્દ્ર. ભગવાન બિરાજે છે એ સીમંધર પરમાત્મા. ઈન્દ્રો આવે છે ભગવાનના દર્શન કરવા. હા, ત્યાં ભગવાનની વાણી (નીકળે છે). કુંદકુંદાચાર્ય વહાં ગયે થે ને આ (વાણી) લાયે.

આ ભાથું લાવ્યા ભાથું. ભાથું લાવેને. કે બાપા! ક્યાં ગ્યા’તા? કંઈ લાવ્યા મારી માટે? ઘડિયાળ. આ શું કહેવાય? ઈન્ડિપેન કોઈ સારી લાવ્યા કે નહીં? ભાઈ લાવ્યો, લાવ્યો તારા માટે લે. પછી બેસે બધા સામું જોવા કે ક્યાં છે ને કેમ છે? એમ આ ભગવાન પાસે ગચા હતા તે આ લાવ્યા છે. જુઓ, આ તારે માટે ભાથું! આહાહા! ભાથા કહતે હૈં, ક્યા કહતે હૈં? (શ્રોતા : ભાથે). ભાથે. એમ આંહીં પરમાત્મા સંત કુંદકુંદાચાર્ય ઉનકે શ્લોકકા અર્થ કરનેવાલી ટીકા ઔર ઉસકા અર્થ કરનેવાલે રાજમલજી, ઉસકા પદ બનાનેવાલે બનારસીદાસ.

ભગવાન એમ ફરમાતે હૈં, ભાઈ! તેરા સ્વરૂપ વિકલ્પસે ભિન્ન કરકે, અંતર્મુખ દૃષ્ટિ

કરનેસે આત્મા 'उमग्यौ'—ચૈતન્ય સ્વભાવસે ઉછલતા હૈ. જ્ઞાતા-દૃષ્ટા હોકર પરકો જાનનેમેં કામ લે ઐસા ઉછલતા હૈ. આહાહા! રાગ હોતા હૈ, રાગકા ભી જાનનેવાલા રહતા હૈ. ઉસકા નામ ધર્મ અને સમ્યગ્દર્શન હૈ. આહા! 'उमग्यौ प्रगट रह्यौ तिहूँ लोक भरिकैं'.. ત્રણ કાળ ત્રણ લોકકો જાનનેવાલા રહ ગયા. સમજાય છે કાંઈ! 'त्रैलोक्यका ज्ञायक होवेगा'. દેખો અંદર.

જાણનાર ચૈતન્ય ભગવાન યે રાગમેં દિખે, તો ભી રાગ અને સ્ત્રી અને સ્ત્રી પ્રત્યેનો વિકલ્પ—સબકા જ્ઞાતા-દૃષ્ટા રહતા હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા? ક્યોંકિ યે તો જ્ઞાનસાગર આત્મા હૈ. જ્ઞાન ઉછલા—જ્ઞાન પ્રગટ હુઆ. 'प्रोन्मग्न'—ઉછલા. વો રાગમેં ઢંક ગયા થા, રાગસે ભિન્ન પાડકર જબ સમ્યક્ હુઆ, ઓહો! અપરિમિત જ્ઞાન, અપરિમિત આનંદ ઐસા ભંડાર મૈં હૂં ઐસા જ્ઞાતા હુઆ, લોકાલોકકા જાનનેવાલા હો ગયા. કોઈકો કરનેવાલા નહીં અને પરકો અપના માનનેવાલા નહીં. લ્યો, ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન હૈ. આહાહા! યે ચૌથે ગુણસ્થાનકી બાત હૈ. પીછે સ્વરૂપમેં ઠહરકર ત્રિકાલ કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ, તો યે કેવળી હોતા હૈ. પહલી ઐસી દશા હુએ બિના કેવળજ્ઞાન અને ચારિત્ર હોતા નહીં. જીવ અધિકાર હૈ ન જીવ અધિકાર.

'ऐसौ उपदेस सुनि चाहिए जगत जीव'.. હે જગતના જીવો! 'ऐसौ उपदेस सुनि'—આવો ઉપદેશ સુનકર 'सुद्धता संभारै'.. આહાહા! જો શુદ્ધતાકા વિસ્મરણ હૈ અને જો અશુદ્ધતા સ્મરણમેં હૈ. આહા! મૈંને દયા પાલી, વ્રત કિયા અને ભક્તિ કિયા ઐસા અશુદ્ધતાકા સ્મરણ હૈ, યે છોડ દે. 'सुद्धता संभारै'.. ઓહો! મૈં તો શુદ્ધ ચૈતન્યઘન યે મૈં હૂં. ઐસે 'सुद्धता संभारै जग जालसौं निसरिकैं'.. વિકલ્પકી જગજાલસે છૂટકર અપની શુદ્ધતાકો યાદ કરતે હૈં, શુદ્ધતાકો અનુભવતે હૈં, ઉસકા નામ ધર્મ અને સમ્યગ્દર્શન કહનેમેં આતા હૈ. ભારે મોંઘું ભાઈ કહે આ! હવે એને આંહીં પહોંચવું. હવે આવા માળા નીકળ્યા, જુઓને કહે, બૌદ્ધ લખાવો, બૌદ્ધ લખાવો. કહે, આંબેડકર આવા હતા અને આ હિન્દુમાં ધર્મનું ઠેકાણું નહોતું. હવે તને ખબર ન મળે કંઈ. એમાં આ રસ્તે આવવું ભારે કઠણ! ઓહોહો! મનના મૃગલાને પાછા વાળજો.. આવ્યું'તું ને હમણાં. એ સરોવર કાંઠે રે મૃગલાં તરસ્યાં. પાણીનું ભરેલું સરોવર દેખાય નહીં. એને ખારીલી જમીનમાં ઝાંઝવાના પાણી દેખનેમેં આતા હૈ. ત્યાં શાંતિ મળે નહીં, તૃષા તૂટે નહીં અને પાણી મળે નહીં. આહાહા!

એમ ચૈતન્ય સરોવર ભગવાન એને ભૂલકર... આ संभारै છેને. ભૂલકર પુણ્ય અને પાપના રાગમાં સાવધાન સંભારતાં એને શાંતિ ન મળે ક્યાંય, એને ધર્મ મળે નહીં. આહાહા! હજી તો આ વાત સાંભળતાં મુશ્કેલ પડે. આ શું કહે છે પણ આવી વાત? આવો

ધર્મ! એ તો બાવા થઈ જાય ત્યારે આ બેસે. બાવો જ છે, સુન ને! દૂસરી કઈ ચીજ તેરેમેં હૈ? રાગસે રહિત, શરીરસે રહિત, કર્મસે રહિત, પરસે ખાલી, તુમ બાવા હી હૈ પરસે તો. સમજમેં આયા? આહાહા! અપના જ્ઞાન સાગરસે ભરા હૈ, એમ લખ્યું છે ને. 'ऐसा उपदेश सुनकर तुम्हें जगज्ञालसे निकलकर'.. જગજાળ નામ રાગથી માંડીને સબ સંસાર—એ જગજાળ. આહાહા! પદ પણ બનાવ્યા છે ને. આહાહા!

અંદર ચૈતન્યબિંબ સાગર ભરા હૈ, તો વિકલ્પકી જાલસે છૂટકર વહાં જા. ઐસા ઉપદેશ સુનકર યે કરના હૈ તુઝે. જુઓ, યે કરના હૈ વો ક્રિયા નહીં? આ સત્ય ક્રિયા. આવી હતી હમણાં. યે સત્ય ક્રિયા હૈ. ભારે આકરું પડે પણ હોં માણસને. આ વાડાવાળાને તો એવું લાગે. આ ધર્મ એવો કાઢ્યો છે જાણે. કાઢ્યો નથી, એ તો ભગવાનનો હતો એ આવ્યો છે બહાર. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ઠીક, તમારે. ખાવું, પીવું ને ત્યાગ કરવો નહીં ને ધર્મ થઈ જાય, એમ હવે બોલે કેટલાક. એ રતિભાઈ! એ તમારે બધા એવું બોલે ન્યાં સામા. ઓઘડચંદભાઈ! (શ્રોતા : ....) હા, કીધું ત્યાં. એક નહીં, ઘણાને એવું જ છે. આ શું થાય? એની દિશા ભૂલ્યો છે ને. મૃગલો દિશા ભૂલ્યો. એને ભૂલના ભાંગનારા મળે તો એમાં શંકા પડે એને. શંકા પડે ઉસકો. નહીં, નહીં, એ નહીં, એ નહીં. અપને કહતે હૈં ન યે બરાબર હૈ. પાધરા એમ ને એમ પરીક્ષા થઈ જતી હશે એકડીયા શીખ્યા વિના? સ્વરૂપચંદભાઈ! ઐસે કહતે હૈં ન? અરે! એકડા હી હૈ, સુન તો સહી. સમજમેં આયા? આહાહા!

કહતે હૈં, 'सुद्धता संभारै'.. છેલ્લો શબ્દ આ આવે છે બસ. 'जग जालसौं निसरिकैं.. જગજાળથી નાસ્તિ ઔર સ્વભાવકી અસ્તિકા જ્ઞાન. બસ ઉસકા નામ 'सुद्धता संभारै', કહનેમેં આતા હૈ. યે અનેકાંત હૈ. અશુદ્ધતાસે ભી ધર્મ હોતા હૈ અને શુદ્ધતાસે ભી ધર્મ હોગા, યે અનેકાંત નહીં હૈ, યે તો ફૂદડીવાદ હુઆ. આહાહા! ભારે કામ. એ વાત સાંભળવા તો પુણ્ય હોય તો મળે. ઔર હા પાડના તો અનંતા પુરુષાર્થ ચાહિયે વહાં. આહા! સમજમેં આયા? જીવ અધિકાર પૂરા હુઆ.

હવે, प्रथम अधिकारका सार. आतम पदार्थ कैसा है અંદર? 'शुद्ध' હૈ. પુણ્ય—પાપકા વિકલ્પ વો આત્મા નહીં, આત્મા નહીં. આત્મામેં હૈ હી નહીં. આહાહા! 'बुद्ध' હૈ. યે તો જ્ઞાનકા સમુદ્ર હૈ. 'શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન....' આવે છેને. શ્રીમદ્‌મેં આતા હૈ. 'શુદ્ધ બુદ્ધ ચૈતન્યઘન, સ્વયંજ્યોતિ સુખધામ; બીજું કહીએ કેટલું, કર વિચાર તો પામ.' સમજમેં આતા હૈ? આહાહા! શુદ્ધ, બુદ્ધ.. ભગવાન આત્મા શુદ્ધ ચૈતન્ય નિર્મળાનંદ ઔર બુદ્ધ નામ જ્ઞાનકા સાગર ચૈતન્યમૂર્તિ આત્મા. આહાહા! યે ચૈતન્યસૂર્ય હૈ. 'निर्विकल्प'.. અભેદ હૈ. રાગ નહીં હૈ ઉસમેં. અભેદ હૈ. અભેદ બતાના હૈ. શુદ્ધમેં ઉસે (વિકલ્પસે) રહિત બતાયા, પણ અભેદ

હૈ. એકસ્વરૂપ અખંડ આનંદમૂર્તિ પ્રભુ.. સમજમેં આયા? નિર્વિકલ્પ હૈ.

'देहातीत' હૈ. દેહસે અતીત હૈ—રહિત હૈ. 'चिच्चमत्कार' માત્ર હૈ. આહાહા! જ્ઞાનકા ચમત્કાર ઉસમેં હૈ. એક ક્ષણમેં ત્રણ કાળ ત્રણ લોકકો જાને ઐસા ચિચ્ચમત્કાર, યે હી ચમત્કાર હૈ. સમજમેં આયા? કેટલાક એમ કહેને, અહીંયાં આવે એને પૈસા થાય. પણ એ ચમત્કાર નહીં. ધૂળેય નથી, સાંભળને હવે! સાંભળીએ છેને એવું. આ ચાલે છે કે નહીં? હા, ઘણાય કહે છે. લાકડીમાં કંઈક છે એમ કહે છે. બધે ચાલે છે મુંબઈ ને બધે ઠેકાણે. આ લાકડીમાં કંઈક છે હોં. આમ માથે ફરે ને પૈસા થઈ જાય. પણ અહીં ગરીબેય ઘણાં છે, સાંભળને! આ તો હાથમાં પસીનો આવે અને શાસ્ત્રને અડે તો આશાતના થાય એ માટે છે આ. ખોવાઈ જાય, કોઈ લઈ જાય ખાનગી. (શ્રોતા : એવું બનેલું છે.) આ બન્યું છે. સનાવદ ને? (શ્રોતા : સોનાસન). સોનાસન. આ લાકડી પહેલી હતીને ઓલી સુખડની. કો'ક લઈ ગયું કે મહારાજની લાકડીમાં કાંઈક છે. ઈલમ હૈ ઈલમ. કરોડપતિ હોય એ એની પાસે આવે છે, આવા આવા ગૃહસ્થો. અરે ભગવાન! ચિચ્ચમત્કાર આ આત્મા છે આંહીં તો. એ ચમત્કાર—ફમત્કારનું શું કામ તારે આંહીં? આહાહા! સમજમેં આયા?

દેખો, ક્યા શબ્દ પડા હૈ? 'चिच्चमत्कार'. આહાહા! એક ક્ષણમેં સબકો જાને ઔર રાગ ન હો ઐસા ચૈતન્ય ચમત્કાર ભગવાન આત્મા હૈ. શ્રદ્ધામાં ખબર નહીં, જ્ઞાનમાં ખબર નહીં અને ધર્મ કરના. ધર્મ કરનેવાલા કૌન હૈ આત્મા ઈસકી ખબર નહીં. ધર્મ કરો. ક્યા ધર્મ હોગા? ધૂળમેંય નહીં હોગા, સુન ન. સમજમેં આયા? 'चिच्चमत्कार, विज्ञानघन'.. લો. ચિચ્ચમત્કાર કહા યે વિજ્ઞાનકા ઘન હૈ. આત્મામેં સંસારકા, વિકલ્પકા પ્રવેશ નહીં. આહાહા! દેહકા પ્રવેશ નહીં, વાણીકા પ્રવેશ નહીં, પુણ્ય—પાપકા વિકલ્પ રાગકા અંદર પ્રવેશ નહીં— ઐસા વિજ્ઞાનઘન આત્મા હૈ. સર્વજ્ઞદેવ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરને ઐસા આત્મા કહા હૈ. આહાહા! આંહીં તો કહતે હૈં કિ રાગ ઉસકો સ્પર્શતા નહીં. તો રાગસે આત્માકો ધર્મ હો, યે કહાંસે આયા? 'विज्ञानघन.'

'आनंदकन्द'.. જ્ઞાનઘન હૈ સાથમેં આનંદ અતીન્દ્રિય આનંદકા પિંડ હૈ. સક્કરકંદમેં જૈસે મીઠાશ ભરી હૈ, ઐસે આત્મામેં અતીન્દ્રિય આનંદ ભરા હૈ. આહાહા! સમજમેં આયા? ઉસકો આત્મા કહતે હૈં. પુણ્ય-પાપકા વિકલ્પ અને દુઃખ ઉસમેં હૈ નહીં. વ્યવહાર હૈ નહીં એમ કહતે હૈં. આહાહા! હવે હજી આવો આત્મા સુનનેમેં આવે નહીં. કે દિ'—કભી સમજ કરે ને કભી શ્રદ્ધા ને અનુભવ કરે. અને અનુભવ બિના ધર્મ હોતા નહીં.

'परमदेव' હૈ, લ્યો. ઓહોહો! યે તો પરમદેવ આત્મા હૈ. આવી ગયુંને, આગળ આવ્યું'તું. દિવ્યશક્તિકા ધરનેવાલા આત્મા પરમદેવ હૈ. અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત

આનંદ, ઐસી ૪૭ શક્તિયાં લી હૈં. ઐસી અનંત શક્તિયાં.. અનંત શક્તિકા દેવ હૈ. દિવ્ય શક્તિકા ધરનેવાલા દેવ હૈ. ઐસા પરમદેવ આત્મા આહાહા! સમજમેં આયા? જ્ઞાન, આનંદ, શાંતિ, સ્વચ્છતા, પ્રભુતા ઐસી અનંત શક્તિયાં દૈવશક્તિ—દિવ્યશક્તિ, ઐસા દિવ્ય શક્તિકા ધરનેવાલા આત્મા વો પરમદેવ હૈ. દેવ નહીં, પણ પરમદેવ હૈ, એમ કહા. આહાહા!

'सिद्ध सदृश' હૈ. જૈસે અશરીરી પરમાત્મા 'ણમો લોએ સવ્વ સિદ્ધાણં'.. આવે છે ને. ણમો સિદ્ધાણં આવે છે. પણ 'લોએ' છે એમાં મૂળ તો. 'ણમો લોએ સવ્વ સિદ્ધાણં' છે આપણે. એ છેલ્લો શબ્દ છેને છેલ્લો આખિરમેં 'ણમો લોએ સવ્વ સાહૂણં'. એ 'લોએ' શબ્દ બધે લાગુ પાડના, પાંચેયમાં. 'ણમો લોએ સવ્વ અરિહંતાણં, ણમો લોએ સવ્વ સિદ્ધાણં, ણમો લોએ સવ્વ આયરિયાણં, ણમો લોએ સવ્વ ઉવજ્ઝાયાણં, ણમો લોએ સવ્વ સાહૂણં.' છેલ્લા પદમાં એકમાં રાખ્યું, પણ ચારેયમાં સમઝ લેના. પંડિતજી! (શ્રોતા : ..અંતદીપક..) અંતદીપક હૈ. અંતદીપક છેલ્લા આખિરમેં. આહાહા! ઐસા ભગવાન સિદ્ધ સદૃશ હૈ. સિદ્ધ જૈસા હૈ. જૈસે સિદ્ધ ભગવાન, ઐસા હૈ. આદર્શ તરીકે સિદ્ધને લક્ષમાં લે કિ જો સિદ્ધમેં નહીં, વો મેરેમેં નહીં. સિદ્ધમેં હૈ યે મેરેમેં હૈ. ઐસે આત્માકો અંતર્દૃષ્ટિ કરકે સમઝના, ભેદજ્ઞાન કરના, અનુભવ કરના ઉસકા નામ સમ્યગ્દર્શન ને સમ્યગ્જ્ઞાન કહનેમેં આતા હૈ.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં. ૩૦, ફાગણ સુદ ૪ સોમવાર તા. ૧-૩-૧૯૭૧
જીવદ્વારના સાર ઉપર પ્રવચન

પ્રથમ અધિકારનો સાર

આત્મપદાર્થ શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિર્વિકલ્પ, દેહાતીત, ચિચ્ચમત્કાર, વિજ્ઞાનઘન, આનંદકંદ, પરમદેવ સિદ્ધસમા છે. જેવો તે અનાદિ છે તેવો અનંત પણ છે અર્થાત્ ન તે ઉત્પન્ન થયો છે અને ન કદી નષ્ટ પણ થશે. જો કે તે પોતાના સ્વરૂપથી સ્વચ્છ છે પરંતુ સંસારી દશામાં જ્યારથી તે છે ત્યારથી અર્થાત્ અનાદિકાળથી શરીરથી સંબદ્ધ છે અને કર્મકાલિમાથી મલિન છે. જેમ સોનું ખાણની અંદર કાદવ સહિત રહે છે પણ ભઠ્ઠીમાં તપાવાથી શુદ્ધ સોનું થઈ જાય છે અને કાલિમા જુદી થઈ જાય છે તેવી જ રીતે સમ્યક્તપ–મુખ્યપણે શુક્લધ્યાનની અગ્નિ દ્વારા જીવાત્મા શુદ્ધ થઈ જાય છે અને કર્મકાલિમા જુદી થઈ જાય છે. જેવી રીતે ઝવેરી કાદવવાળા સોનાને ઓળખીને સોનાની કિંમત દે–લે છે તેવી રીતે જ્ઞાનીઓ અનિત્ય અને મળથી ભરેલા શરીરમાં પૂર્ણ જ્ઞાન અને પૂર્ણ આનંદમય પરમાત્માનો અનુભવ કરે છે.

જ્યારે કપડા ઉપર મેલ જામી જાય છે ત્યારે મલિન કહેવાય છે, લોકો તેનાથી ગ્લાનિ કરે છે અને બતાવે છે, પરંતુ વિવેક દૃષ્ટિથી વિચારવામાં આવે તો કપડું પોતાના સ્વરૂપથી સ્વચ્છ છે, સાબુ–પાણીનું નિમિત્ત જોઈએ. બસ! મેલસહિત વસ્રની જેમ કર્દમસહિત આત્માને કર્મકાલિમાથી જુદો જ ગણવો તે નિશ્ચયનયનો વિષેય છે. અભિપ્રાય એ છે કે જીવને ખરેખર કર્મકાલિમા લાગતી નથી. કપડાના મેલની જેમ તે શરીર આદિથી બંધાયો છે, ભેદવિજ્ઞાનરૂપ સાબુ અને સમતારસરૂપ જળ દ્વારા તે સ્વચ્છ થઈ શકે છે. તાત્પર્ય એ છે કે જીવને દેહથી ભિન્ન શુદ્ધ–બુદ્ધ જાણનાર નિશ્ચયનય છે અને શરીરથી તન્મય રાગ–દ્વેષ–મોહથી મલિન, કર્મને આધીન કહેવાવાળો વ્યવહારનય છે ત્યાં પ્રથમ અવસ્થામાં આ નયજ્ઞાન દ્વારા જીવની શુદ્ધ અને અશુદ્ધ પરિણતિને સમજીને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં લીન થવું એનું જ નામ અનુભવ છે. અનુભવ પ્રાપ્ત થયા પછી નયોનો વિકલ્પ પણ રહેતો નથી તેથી કહેવું પડશે કે નય પ્રથમ અવસ્થામાં સાધક છે અને આત્માનું સ્વરૂપ સમજ્યા પછી નયોનું કામ નથી.

(જીવદ્વારના સારનો ત્રીજો પેરેગ્રાફ પ્રવચન નં. ૩૧ની શરૂઆતમાં મુકેલ છે.)

प्रथम अधिकारका सार

आत्मपदार्थ शुद्ध, बुद्ध, निर्विकल्प, देहातीत, चित्चमत्कार, विज्ञानघन, आनंदकंद, परमदेव, सिद्ध सदृश है। जैसा वह अनादि है वैसा अनंत भी है अर्थात् न कभी उत्पन्न हुआ है और न कभी नष्ट होगा। यद्यपि वह अपने स्वरूपसे स्वच्छ है परंतु संसारी दशामें जबसे वह है तभीसे अर्थात् अनादिकालसे शरीरसे संबद्ध है और कर्मकालिमासे मलिन है। जिस प्रकार कि सोना धाऊकी दशामें कर्दम सहित रहता है परन्तु भट्टीमें पकानेसे शुद्ध सोना अलग हो जाता है और किट्टिमा पृथक् हो जाती है उसी प्रकार सम्यक्तप मुख्यतया शुक्लध्यानकी अग्निके द्वारा जीवात्मा शुद्ध हो जाता है और कर्मकालिमा पृथक् हो जाती है। जिस प्रकार जौहरी लोग कर्दम मिले हुए सोनेको परखकर दाम लेते-देते हैं उसी प्रकार ज्ञानी लोग अनित्य और मलभरे शरीरमें पूर्ण ज्ञान और पूर्ण आनंदमय परमात्माका अनुभव करते हैं।

जब कपडे पर मैल जम जाता है तब मलिन कहा जाता है, लोग उससे ग्लानि करते हैं और निरुपयोगी बतलाते हैं, परन्तु विवेकदृष्टिसे विचारा जावे तो कपड़ा अपने स्वरूपसे स्वच्छ है, साबुन पानीका निमित्त चाहिए। बस! मैल सहित वस्त्रके समान कर्दम सहित आत्माको मलिन कहना व्यवहारनयका विषय है और मैलसे निराले स्वच्छ वस्त्रके समान आत्माको कर्मकालिमासे जुदा ही गिनना निश्चयनयका विषय है। अभिप्राय यह है कि, जीव पर वास्तवमें कर्मकालिमा लगती नहीं है। कपड़े मैलके समान वह शरीर आदिसे बँधा हुआ है, भेदविज्ञानरूप साबुन और समतारसरूप जल द्वारा वह स्वच्छ हो सकता है। तात्पर्य यह कि जीवको देहसे भिन्न शुद्ध-बुद्ध जाननेवाला निश्चयनय है और शरीरसे तन्मय, राग-द्वेष-मोहसे मलिन कर्मके आधीन करनेवाला व्यवहारनय है। सो प्रथम अवस्थामें इस नयज्ञानके द्वारा जीवकी शुद्ध और अशुद्ध परिणतिको समझकर अपने शुद्ध स्वरूपमें लीन होना चाहिए इसीका नाम अनुभव है। अनुभव प्राप्त होनेके अनंतर फिर नयोंका विकल्प भी नहीं रहता इसलिए कहना होगा कि नय प्रथम अवस्थामें साधक हैं और आत्माका स्वरूप समझे पीछे नयोंका काम नहीं है।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આ સમયસાર નાટક. જીવદ્વાર એનો સાર, જીવદ્વારનો સાર. થોડું આવ્યું છે, ફરીને (લઈએ).

જેવો આ આત્મા છે એવો અંતરમાં અનુભવ થાય ત્યારે એને સમ્યગ્દર્શન કહેવાય. જડ બધા પદાર્થો છે, એ છે, એ આત્માના નથી ને આત્મામાં નથી. આત્મપદાર્થ તો શુદ્ધ છે, ત્રિકાળ શુદ્ધ છે. ચૈતન્ય સ્વભાવ જ્ઞાન દર્શન આનંદ આદિ એ ત્રિકાળ શુદ્ધ છે. આતમ

પદાર્થ જ શુદ્ધ છે એને આત્મા કહીએ. પર્યાયમાં અશુદ્ધતા છે એ આત્મા નહીં, એ તો અનાત્મા છે. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ? આત્મા શુદ્ધ છે, બુદ્ધ છે, એ તો જ્ઞાનનો સૂર્ય છે, ચૈતન્યપુંજ છે. આવી રીતે એને નજરમાં જ્યારે આવે, ત્યારે તેણે આત્મા જાણ્યો અને પ્રાપ્ત કર્યો કહેવામાં આવે. (શ્રોતા : કંઈક પહેલા તો જોઈએને). પહેલા કાંઈ નહીં મળે. પહેલાં આવી ગયું સવારમાં. નવનીતભાઈ કહે છે ... નિરપેક્ષ આવ્યું'તું ને ભાઈ, પરમ નિરપેક્ષ. વસ્તુ એવી છે. એનો સ્વભાવ જ જ્ઞાતા સ્વભાવથી પ્રત્યક્ષ જણાય એવો એનું સ્વરૂપ જ છે. સમજાય છે કાંઈ? એય! સ્યાદ્‌વાદ ક્યાં ગયું પણ તમારું? હમણાં સ્યાદ્વાદ નાખ્યું'તું પાછું. (શ્રોતા : સ્યાદ્વાદ....) પ્રશ્ન નારદ છેને એ. ત્યાં પણ કરતા હશે નારદાઈ વેડા. મુંબઈમાં પ્રશ્ન કરતા હશે. પ્રશ્નમાં નારદ જેવા.... પણ જરી બહારમાં રખડાઉ પ્રકૃતિ છે ને. જ્યાં ત્યાં ભટકે, એમ. એ દેવાનુપ્રિયા!

ભાઈ! તું જ્યાં છો ત્યાં તો એકલો જ્ઞાનનો સાગર છે ભાઈ! એમાં નથી પુણ્ય-પાપનો રાગ, નથી શરીર, નથી કર્મ, એવો બુદ્ધસ્વરૂપ ભગવાન આત્મા છે. બુદ્ધ એટલે ઓલા બુદ્ધ ભગવાન નહીં હોં. 'बुद्ध' એટલે જ્ઞાન ચૈતન્યસૂર્ય, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પના રાગની પાછળ એકલો ચૈતન્યસૂર્ય પ્રભુ એને અહીં આત્મા કહેવામાં આવે છે. એ 'निर्विकल्प' છે, અભેદ છે. અભેદ એટલે એમાં ગુણ-ગુણીનો ભેદ પણ છે નહીં. વસ્તુ તો અભેદ જ છે. (શ્રોતા : પ્રમાણની વાત ચાલે છે.) એ તો પર્યાય અંશ છે, એ ગુણ-ગુણીનો, પર્યાયનો ભેદ—વિશેષ કરે એ તો વ્યવહારનયનો વિષય છે. પણ એ અભૂતાર્થ છે, સત્યાર્થ છે (નહીં), એમ વાત છે. ભેદસ્વરૂપ એ જીવ સ્વરૂપ જ નહીં. આંહીં તો એ જ લેવું છે. એક સમયની પર્યાય છે એ પણ જીવસ્વરૂપ નહીં. મગનભાઈ! ભારે ભગવાન! એવી ચીજ છો તું ભાઈ! તને ખબર નથી.

એ આનંદનો ધામ ભગવાન છે. એમાં અતીન્દ્રિય આનંદની એ શિલા છે. 'निर्विकल्प' અભેદ; ગુણ-ગુણીનો ભેદ નહીં, એક સમયનો પર્યાયભેદ પણ એ તો વ્યવહાર છે. વ્યવહાર છે એ અભૂતાર્થ છે. ત્રિકાળની અપેક્ષાએ વ્યવહાર જીવ જૂઠો છે. આહાહા! 'देहातीत' છે. ભગવાન તો આ શરીરથી તદ્દન જુદો છે. 'જેમ નિર્મળતા રે સ્ફટિક તણી તેમ જીવ સ્વભાવ...' સ્ફટિક રત્ન હોય છે, એકલો સ્વચ્છ અને નિર્મળ. એ જડ છે, આ ચૈતન્ય સ્ફટિક રત્ન છે. કેમ બેસે? રાંકો થઈને રઝળે, પામર થઈને પરિભ્રમણ કરે, એને આ વસ્તુ આવી છે એમ બેસતી નથી. સમજાણું કાંઈ? જેમ નિર્વિકલ્પ... શું કહ્યું?

'જેમ નિર્મળતા સ્ફટિક તણી એમ જીવ સ્વભાવ, શ્રીજિન વીરે રે ધર્મ પ્રકાશિયો, પ્રબળ કષાય અભાવ રે.. જેમ નિર્મળતા એ સ્ફટિક તણી, તેમ જ જીવ સ્વભાવ રે, શ્રીજિન વીરે ધર્મ પ્રકાશિયો...' સર્વજ્ઞ ને પરમાત્મા જિનેન્દ્ર વીર દેવે કહ્યું, ભગવાન! તારું સ્વરૂપ તો

અભેદ, દેહથી રહિત છે. એની દૃષ્ટિ કરતાં તને સમ્યગ્દર્શન થાય. કેમ કે આત્મા એવો છે. પરની અપેક્ષા રાખે ને આત્માનું ભાન થાય એવો આત્મા જ નથી. આહાહા! સવારના આવ્યું હતુંને પરમ નિરપેક્ષ! મગનભાઈ! ભાઈ! એવો છે હોં. તું પાંગળો નથી કે લાકડીના આધારે ચાલ. વિકલ્પ ને વ્યવહારને આધારે તારું ભાન થાય એવો તું નથી. એવો તું નથી ને એવો એને માનવો, ભ્રમ છે એ. આહાહા! જેઠાભાઈ! સૂક્ષ્મ વાત છે ભગવાન! અનંતકાળથી એની જાતને જિનેન્દ્રદેવ કહે છે, એવો જ જિનેન્દ્રદેવ આત્મા છે.

કહે છે કે દેહાતીત છે. શરીરના, જડના રજકણોથી તદ્દન નિરાળો—અતીત નામ જુદો અંદર ચૈતન્ય છે. દેહને અને ભગવાન આત્માને કાંઈ સંબંધ નથી. આ રજકણો માટીનું પૂતળું થઈને ગોઠવાણા છે. એ કાંઈ તારી ચીજ નથી, એ તારામાં નથી, એનાથી તારો ચૈતન્ય ચમત્કાર... એ પછી આવશે. 'चिच्चमत्कार'.. ભગવાન! તારો ચમત્કાર તો ચૈતન્યનો છે. તું તને જાણ અને તારામાં રહીને પરના આશ્રય વિના જગતના લોકાલોક પદાર્થને જાણવાની ચમત્કારિક શક્તિ તારામાં છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? चिच्चमत्कार..

विज्ञानघन છે એ. વિશેષે જ્ઞાનગુણનો ઘન છે એ. જેમ શિયાળાનું ઘી નિવડ હોય, એમાં આંગળી પેસતા તો વાગે. શું કહેવાય? ફાંસ. પછી એને છ-છ મહીના સુધી વેદન થાય. આંગળીમાં ઘીનો ફાંસ વાગે એવું કઠણ. હવે તો આ બધું કાળાબજાર થઈ ગયા છે, બધો ફેરફાર થઈ ગયો છે. પહેલાનાં.. પહેલાનાં ઘી એવા હતા. ...માં જોયું હતુંને અમે. આમ ઘીનું તમારે ધરમશીભાઈ આટલો અડધો ડબ્બો રાખતા ને ગોળ સહિત નાંખે હાથમાં. દોઢ પાશેર અધશેર ઘી. તે દિ' ક્યાં કિંમત હતી? હવે અહીં તમારે કેટલું કંઈક કહે છે? બાર રૂપિયા કિલો ને.. (શ્રોતા : ૧૭ રૂા. કિલો). ૧૭ રૂા. કિલો. હવે હોય એ ખરું. તે દી' તો અઢી રૂપિયાનું શેર. સમજાણું?

જેમ એ શિયાળામાં કઠણ ઘીમાં આંગળી તો પ્રવેશ ન કરે, પણ તવેથો પ્રવેશ ન કરે, તવેથો વળી જાય. તવેથો સમજ્યા? તવેથો સમજતે હૈં? ખૂરપા, ખૂરપા. એમ ભગવાન આત્મા 'विज्ञानघन' છે, જેમાં પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પનો પ્રવેશ નથી. કર્મ અને શરીરનો તો પ્રવેશ નથી, પણ જેમાં, જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય તે ભાવનો સ્વરૂપમાં પ્રવેશ નથી. આહાહા! એવો 'विज्ञानघन' આત્મા છે. એને જાણવો પડશે, જો હિત કરવું હોય તો. અને જાણીને 'આવો આત્મા' એના પર નજર નાખતાં વાસ્તવિક સમ્યગ્દર્શન અને આત્માનો અનુભવ થાય એને ધર્મ કહેવામાં આવે છે. આહાહા! જોયું 'विज्ञानघन'.

'आनंदकंद' છે એ તો. આહાહા! અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર છે. એને પીતાં.. પીતાં.. અતીન્દ્રિય આનંદ પીતાં પાર ન આવે. અનુભવમાં અતીન્દ્રિય આનંદ પીતાં પાર ન

આવે એવો અતીન્દ્રિય આનંદ છે. કેમ બેસે? આહાહા! અહીં વલખા નાંખે છે બહારમાં પૈસામાં આનંદ સુખ, બહારમાં સુખ, બાયડીમાં સુખ, આબરૂમાં સુખ. ધૂળમાંય નથી. ભગવાન! ભૂલો પડ્યો છો તું. જ્યાં આનંદ છે ત્યાં તને ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ? 'आनंदकंद' છે. કંદ—કંદ જેમ સક્કરકંદ હોય છેને. સક્કરકંદ મીઠો.. મીઠો.. એમાંય જ્યાં એને બાફીને સાકર નાંખીને... પોતે જ મીઠો છે. એમ ભગવાન આત્મા આનંદનો કંદ છે, કંદ છે, દળ છે. આહાહા! આ રજકણમાં અંદર ભિન્ન અતીન્દ્રિય આનંદનો રસ કંદ દળ છે. આહાહા! છોકરાઓ આઈસ્ક્રીમ નથી ચૂસતા! શું કહેવાય? કુલ્ફી. આ તો અતીન્દ્રિય આનંદને ચૂસવાલાયક ચૈતન્ય છે. અહાહા!

એવો આનંદનો ધામ ભગવાન પરમદેવ છે એ. પરમદેવ. એક એક શક્તિ દિવ્ય શક્તિ, એવી અનંતી શક્તિનો સ્વામી પરમદેવ છે. જ્ઞાનશક્તિ, દર્શનશક્તિ, આનંદ વિગેરે અનંત શક્તિઓ, એ શક્તિઓ દિવ્ય શક્તિઓ છે. એવી અનંત શક્તિનો ભગવાન દેવ સ્વામી એ પરમદેવ છે. આહાહા! જુઓને આ જ્યાં લખાણ આવ્યું છે પદ્માવતીનું. ભાઈ! એ તકરાર પંડિતોની એવી ચાલે છે. મખનલાલજી..... પદ્માવતીને માનવા, આ ને આ. એ શું? બાપા! દેવનો દેવ તું એને કઈ દેવી કોણ હોય? ભાઈ! વીતરાગ પરમદેવ માનવા એ પણ એક વિકલ્પ છે. એવા પદ્‌માવતી ને ફદ્‌માવતી દેવી માનવા, એ જૈનના લક્ષણ નથી, એ તો વ્યભિચારીના લક્ષણ છે. આહાહા! પંડિતજી! અરે! જૈનમાં પણ ક્યાં ચાલ્યો ગયો?

શિકોતેર અંબાજી. તમારે કાંપમાં અંબાજી બહુ માને છે. મગનભાઈ! એને ખબર છે. જ્યાં ત્યાં... ૮૨નું ચોમાસું હતુંને વઢવાણ. વહોરવા ગયા. ભગવાન... ભગવાન શું, ભગવાનજીભાઈ. સુંદરવળાના અપાસરામાં શેઠ ભગવાનદાસ. ચુનીભાઈના ભાઈ નાના. વહોરવા હું ગ્યો'તો, મને કાંઈ ખબર નહીં. એ રસોડામાં બ્રાહ્મણ કુટતા'તા. ઓલા ડોસા. ઓલાથી લાકડાની મોગરીથી. એલા આ શું? કહે, આ માનતા કરી છે. અરર! આ ભગવાન શેઠ એ સુંદરવાળાના અપાસરાવાળા શેઠ. (શ્રોતા : શેઠ એવા જ હોય.) બધાય શેઠ એવા હોય? (શ્રોતા : એ જાતના શેઠ....) એ જાતના બીજી વાત છે. નવનીતભાઈ જેવા શેઠ લ્યોને. એ પણ શેઠ બહારમાં તો કહેવાય ને. ....

આહાહા! ભાઈ! તું દેવનો દેવ છે હોં! તારે માટે બીજો દેવ હોઈ શકે નહીં. ત્રણ લોકના નાથ તીર્થંકરદેવ પણ તારે માટે તો વ્યવહાર છે, ભાઈ! આહાહા! નિશ્ચય તું અનંત શક્તિનો ધણી છો ભાઈ! ચૈતન્યચમત્કારની શક્તિઓ જે અનંતી છે, સંખ્યાએ હોં. એક-એક શક્તિ દિવ્યશક્તિ ને એક શક્તિમાં અનંતું સામર્થ્ય. જેનો સ્વભાવ છે એનું શું કહેવું! જેનો સ્વભાવ છે, શક્તિ છે, સત્ત્વ છે, તત્‌નું તત્ત્વ છે, સત્‌નું સત્ત્વ છે. એવી એક-એક

શક્તિની અનંતતા, અપરિમિતતા, બેહદતા એ દિવ્યશક્તિ છે. એવી અનંતી શક્તિનો તું પરમદેવ છો. સમજાણું કાંઈ? આ દેવ પ્રસન્ન થઈ જાયને કોઈ વ્યંતર ને ભૂતડું. આહાહા! અમારે દેવ આવે છે. અરે ભાઈ! શું છે તને? તું અનંતવાર વ્યંતર ને મોટો વૈમાનિકનો નવમી ગ્રૈવેયકનો દેવ થયો ભાઈ! એ દેવ નહીં. દેવ તો દિવ્ય શક્તિનો ધરનાર ભગવાન પોતે દેવ છે. એવા આત્માને અંતર ઓળખીને અંદર અનુભવ કરવો એનું નામ સમ્યગ્દર્શન અને ધર્મની પહેલી સીઢી શરૂઆત છે.

'सिद्ध सदृश' है. જેવા સિદ્ધ ભગવાન છે, એવો જ અહીંયાં અંદર છે. સિદ્ધ સ્વરૂપ સદા પદ મેરો. 'સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો'. 'जैसा वह अनादि है'.. એવું સ્વરૂપ તો એનું અનાદિ છે, છે ને છે. ભાઈ! તારી નજરમાં તને નથી આવ્યું. નજરમાં ન આવે એટલે કે વસ્તુ છે એ વઈ જાય? સમજાણું કાંઈ? આહાહા! કહે છે.... એ તો બે-ચાર જણા.... સમજાણું કાંઈ? સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવની વાણીમાં આત્માનું સ્વરૂપ આ આવ્યું છે. તારી જાતને આવી રીતે ભગવાને ભાળી છે. (શ્રોતા : હોય એ ભાળેને ભગવાન). ભાણો ભાળે એવું ભાખે. આવે છેને બારોટમાં. ભાણો બારોટ હતો. એને કો'કની સાથે વાતો કરતાં કરતાં એમ કે આવું કેમ કહે છે? 'ભાણો ભાળે એવું ભાખે'. આવે છેને બારોટમાં. ગરાસિયા પાસે ગયો હશે. કાંઈક બોલ્યો હશે કાંઈક એની ઉઘાડ દશા (વિષે). ભાણો ભાળે એવું ભાખે. ત્રણે ભભ્ભા. એમ ભગવાન ભાળે એવું ભાખે. આહાહા!

સ્વરૂપચંદભાઈ! ભગવાને આ ભાળ્યું છે પ્રભુ! તારા સ્વરૂપને. ભાઈ! તું તો અનાદિનો શુદ્ધ આનંદઘન છો. અનાદિનો છો, તારી ઉત્પત્તિ છે નહિ. 'अनंत भी है अर्थात उत्पन्न न हुआ और न कभी नष्ट होगा'.. અવિનાશી ભગવાનની ઉત્પત્તિ ક્યાં છે અને નાશ ક્યાંથી? અરે! એના ઘરના ઘરેણાની ખબર નથી કે મારે ઘરે ઘરેણું કેવું છે? કો'કનું ઘરેણું જોવે તો આહા.. આહા! શું છે આહા..? ભાઈ! તારા ઘરમાં તો અનંત ચૈતન્ય રત્ન પડ્યા છે. એવો જે ભગવાન અનાદિનો છે, એમ અનંત કાળ રહેનારો છે. જો કે 'यह अपने स्वरूपसे स्वच्छ है'.. જો કે અપના નિજ સ્વરૂપથી તો શુદ્ધ અને સ્વચ્છ જ ભગવાન છે આત્મા.

આ દેહમાં પરમાત્મા સ્વરૂપ આત્મા એ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ છે. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવે એમ જોઈને કહ્યું, 'ભાઈ! તું તો આવો છો હોં! તને તારી ખબર નથી. તું ક્યાં રોકાઈ ગયો છો? જ્યાં જાવું ત્યાં જતો નથી'. કાં દયા ને દાન ને વ્રત ને વિકલ્પને મારા (એમ માનીને) રોકાઈ ગયો, વસ્તુ પડી રહી. કાં એક સમયની દશા જેટલો હું, વસ્તુ રહી ગઈ ભગવાન! આહાહા! જેવો છો તેવો અનાદિ સ્વચ્છ જ છો. 'परन्तु संसारीदशामें..' અનાદિ પર્યાયમાં—સંસારદશામાં 'जबसे वह है तभीसे..' જ્યારથી અનાદિ

સંસાર દશા છે ત્યારથી અનાદિકાળથી 'शरीरसे संबद्ध'.. અનાદિનો શરીર સાથે નિમિત્ત સંબંધ છે. વસ્તુસ્વભાવ સાથે કાંઈ છે નહીં. આહાહા! પર્યાયમાં એ શરીરનો સંબંધ દેખાય છે. બાપુ! એ તું નહીં. આહાહા!

છાણાનું મોઢવું મોટું હોય. સમજાય છે કાંઈ! એમાં જેમ સર્પ રહેતો હોય, પણ એ તો કડવો તીખો ઝેરવાળો.. કેટલાકને મોઢવામાંથી સર્પ કરડે છે ને. આમ સવારમાં છાણા લેવા જાય, હાથ (નાખે તો) કટકી એમાંથી નીકળે ને કરડે, ઊંધે મરી જાય બહાર. એમ આ શરીરના મોઢવામાં અમૃતરૂપી આત્મા આનંદ પડ્યો છે, કહે છે. એ અનાદિનો એવો છે, નવો છે નહીં. એમ એની ભૂલ પણ અનાદિની છે દશામાં. અનાદિથી શરીર સંબંધ અને 'कर्मकालिमासे मलिन है'. પુણ્ય-પાપના મિથ્યાત્વના ભાવથી અશુદ્ધનિશ્ચયે મલિન છે. કર્મથી અસદ્ભૂત વ્યવહારનયે એ મલિન છે એમ કહેવામાં આવે છે. શરીર સંબંધ હૈ.

'जिस प्रकारसे सोना...' સોનું ધાતુની દશામાં... જ્યારે પત્થરમાં સોનું દેખાય.. ખાણમાંથી જ્યારે કાઢે, ત્યારે એ દશામાં કર્દમ સહિત રહે છે. સોનું અંદર માટી સહિત દેખાય, પણ એ માટીથી તો સોનું તદ્દન ભિન્ન છે. ત્યારે એને અગ્નિ મૂકતા ઓગાળીને માટીથી જુદું કરે છે. આહાહા! શું બરાબર છે? ઓલું આવ્યું છે અગ્નિથી બાળવાનું એટલે? પણ આવું જ્યાં માને એટલે એ અગ્નિ લાગી એને, એમ કહે છે. આવો ભગવાન આત્મા છે. અરે! એના મહાત્મ્ય જ્યાં અંદર આવ્યા અને અંતર્મુખ જ્યાં ગયો, મિથ્યાત્વના ભૂક્કા અને રાગ-દ્વેષનો નાશ થઈ જાય છે. એવી એ ચીજ છે, પણ એ ચીજની એને ખબર નથી. આહાહા! (શ્રોતા : ખબર પડ્યા પછી શું કરવું?) ખબર પડ્યા પછી કરવું શું પ્રશ્ન? ખબર પડ્યા પછી ખબર થઈ ગઈ કે આવો છે, હવે એમાં સ્થિરતા થાય એ. શું કરવું છે? (શ્રોતા : વ્યવહાર કરવો છે). વ્યવહાર ક્યાં આવ્યો? એ વિકલ્પ આવે એ જાણે. જાણેલો પ્રયોજનવાન છે, વચ્ચે વિકલ્પ આવે એ જાણેલો પ્રયોજનવાન છે, આદરણીય પ્રયોજનવાન કે કરેલો પ્રયોજનવાન છે નહિ.

એ દેવાનુપ્રિયા! પ્રશ્ન નારદ છે એ. ત્યાં હિંમતભાઈને બહુ ઉખેડતા હશે મુંબઈ. કહો, સમજાણું કાંઈ? છાપ તમારી એવી પડી છે. નવનીતભાઈ કહેતા હતા કે હવે તમે એકલા છો. છોડી દ્યોને બધું, રહોને (અહીંયાં). એને ક્યાં પાલવતું (હોય). એને ખાવા-પીવાની સગવડતાની ગૃદ્ધિ હોય ત્યાં. આંહીં બધું મળે નહીં. કીધું નવનીતભાઈએ કે તો બાઈ રાખવી. તો એ પણ પાલવે નહીં. સરખું કરે ન કરે. એય! (શ્રોતા : હવે વિચાર કરશું સાહેબ આગળ). આ તો નવનીતભાઈએ બહુ કહ્યું'તું. નહીં અંદર કહ્યું'તું તમને? આહાહા!

માળો તો જોડિયા બળદ જેવો છે ને. સાંગડા નાખે તો ઉભો થાય ત્યાં પડે. અમારે

ગઢડામાં ચોમાસું હતુંને.. બોટાદમાં ૮૧માં. મહાજનનું નહીં જમણ હતું માણસોનું? મહાજનનું ઓલામાં વંડામાં. ત્યાં વ્યાખ્યાન સાંભળીને ઉતરે માણસો બધાય એટલે..... બધા ઢોરને ભેગા કરેલા. હેઠા ઉતરીને ઉભા કરે બિચારાને. પણ પગમાં કસ ન મળે એટલે સમૂળગા ધૂ.. થઈને પડે, (સરખાઈનું) વાગે. એમ જેને અંતરમાં વીર્યની જાગૃતિ સ્વભાવ સન્મુખ નથી, એને સાંગડા નાંખીને શબ્દ કરીને ઉભા કરે.. (શ્રોતા : પાછા પડે). એ ટકે ક્યાં સુધી? જેઠાભાઈ! આહાહા!

કહે છે, सोना धाऊकी दशामें कर्दम सहित रहता है परन्तु भट्टीमें पकानेसे शुद्ध सोना अलग हो जाता है.' માટીથી શુદ્ધ સોનું ભિન્ન પડી જાય છે. 'और किट्टिमा पृथक् हो जाती है'.. કાલિમા જુદી પડી જાય છે. પરંતુ ઉસી પ્રકાર સમ્યક્તપ... આંહીં તો છેલ્લી (દશા) છે એ લેવી છેને. શુક્લધ્યાન આખું લઈ લીધું છે. પહેલેથી અંતર અગ્નિ લગાવવી, ધર્મધ્યાનરૂપી પહેલી અગ્નિ.. શુદ્ધ ચૈતન્ય ઉપર દૃષ્ટિ કરીને એકાગ્ર થતા, એ પુણ્ય ને પાપ ને કર્મ ભિન્ન પડી જાય છે. રહે છે, પણ ભિન્ન પડી જાય છે. પછી સ્વરૂપમાં ધ્યાનાગ્નિ લગાવતાં એ અસ્થિરતા નાશ થઈને એકલો ભગવાન સોના સમાન સોળવલું થઈ જાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? સોનેસે (કાલિમા) પૃથક્ હો જાતી હૈ. 'जिस प्रकार जौहरी लोग कर्दम मिले हुए सोनेको परखकर दाम लेते-देते हैं'. એ સોનાનું દામ દે, એ કાંઈ કથીર(ના પૈસા) આપે?

સોનાનો દાગીનો હોયને પાંચ-દસ શેરનો.. પહેલા એવો રિવાજ હતો. પહેલા લાખ નાખતાને અંદર. પછી ઘર સાધારણ થઈ જાય ને દાગીનો પડ્યો હોય ૨૫-૫૦ હજારનો, વેચવા નીકળે તો લાખ અંદર હોય. પેલી દુકાને જાય સોનીની. કેટલું સોનું છે આમાં? કાપ્યા વિના તોળજો. કારણ કે અમારે પાછું બીજે બતાવવું છે. કાપ્યા વિના તોળે સોની. બે ત્રાજવા લે ને બેય ત્રાજવા નાંખે પાણીમાં. એમાં—પાણીમાં લાખ અને સોના બેય પડ્યા હોય. તોલ આવે સોનાનો ને લાખનો તોલ ન આવે. સોની આની કોર કાપી લે તો પછી મારે કોને બતાવવું? મારે બીજે ઘરે બતાવવું છે કે એ શું આપે છે? ત્રીજે ઘરે બતાવવું છે. કેટલું સોનું મારું આમાં? ભાઈ! પાંચ શેર છે સોનું ને ત્રણ શેર છે લાખ. જુઓ, તોલ આવ્યો પાંચ શેરનો. લાખનો તોલ ન આવે. એમ આત્મામાં પુણ્ય-પાપની કિંમત ન આવે. એને સમ્યગ્જ્ઞાનથી તોળતા પુણ્ય-પાપની કાલિમા એ આત્માની કિંમત નહીં એમાં. આહાહા! ભારે વાત! સમજાય છે કાંઈ?

ચૈતન્ય બાદશાહ અનંત આનંદનો ધામ વિજ્ઞાનઘન ચિચ્ચમત્કાર પ્રભુ, એની કિંમત જ્ઞાનીને આવે છે. ઝવેરી ઓલા સોનાની કિંમત આપે. ઓલું કથીર હોય એકવલું, બેવલું

એની કિંમત આપે? 'सोनेको परखकर दाम लेते-देते हैं उसी प्रकार ज्ञानी लोग अनित्य और मलभरे शरीरमें'... પુણ્ય-પાપના ભાવ વિકલ્પ અનિત્ય છે, આ મળ ભરેલું શરીર ધૂળ છે, એમાં 'पूर्ण ज्ञान और पूर्ण आनंदमय परमात्माका अनुभव करते हैं.' ઝવેરી ઓલો સોનાનો દામ આપે, કથીરની કિંમત ન આપે. એમ ભગવાન આત્મા ધર્મી અનુભવ કરતાં શુદ્ધ ચૈતન્યનો અનુભવ કરે, એ રાગનો અનુભવ કરે નહીં. આહાહા! વ્યવહારનો અનુભવ ન કરે એમ કહે છે. શું કરવું? એ જ કહે છે, જુઓને.

ज्ञानी लोग अनित्य और मलभरे शरीरमें.... શરીરને અનિત્ય કહેવાય છે, પણ પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો પણ અનિત્ય છે. ઉત્પન્ન થાયને. આ શરીર એમાં ભગવાન રહેલો પૂર્ણ જ્ઞાનનો પિંડ પ્રભુ ચૈતન્ય સૂર્ય આખો અને પૂર્ણ આનંદમય... બે વાત છે. પૂર્ણ જ્ઞાન ને પૂર્ણ આનંદ. આવો કહે છે. પૂર્ણ જ્ઞાન સ્વભાવ છે એ પૂર્ણ જ છે એનો અને આનંદ સ્વભાવ છે અતીન્દ્રિય આનંદનો રસ અમૃતરસ એ પણ પૂર્ણ જ છે. એ પૂર્ણ આત્મા સ્વરૂપની કિંમત આપીને અનુભવ કરે છે, એમ કહે છે. પર્યાય ઉપર દૃષ્ટિ ન રાખતા, વ્યવહાર ઉપર દૃષ્ટિ ન રાખતા, નિમિત્ત ઉપર દૃષ્ટિ ન રાખતા, એકલો પરમાત્મા પૂર્ણ સ્વરૂપ જ્ઞાન ને આનંદ એનો અનુભવ કરે એની કિંમત કરે છે. આહાહા!

ભારે આવો ધર્મ માળો ઝીણો કહે છે આ. ઓલા કરતા બિચારા સામાયિક ને પોષા ને પડિકમણા ને જાત્રા ને ભક્તિ. આ ક્યાં આવ્યું પણ આમાં? ભાઈ! એ તારો ધર્મ નહીં. ભાઈ! તને ખબર નથી. એ તો શુભરાગની ક્રિયાઓ છે પુણ્યની. એ આત્માની ક્રિયા ને ધર્મની નહીં. તને ખબર નથી. તારી ક્રિયા તો પૂર્ણ જ્ઞાન ને આનંદમાં અંતર રહેવું, અંતરનું ધ્યાન કરીને અનુભવ કરવો, એ ધર્મની ક્રિયા છે. ભારે આકરી વાત! કહો, સમજાણું કાંઈ?

પરમેશ્વરના માર્ગમાં જાવું હોય તો એના બારણા ખખડાવવા પડશે પહેલા. એમ આત્મા પૂર્ણાનંદ પ્રભુ છે એને અંતર નિર્ણયમાં લેવો પડશે, પછી અનુભવ થશે. સમજાણું કાંઈ? (શ્રોતા : સ્વ ઉપલબ્ધિ તો પ્રસિદ્ધિ છે.) પ્રસિદ્ધિ છે એટલે? (શ્રોતા : છે ચોવીસે કલાક). કે દિ' હતી? ધૂળેય નથી, અજ્ઞાનની ઉપલબ્ધિ છે. (શ્રોતા : ચોવીસે કલાક). ચોવીસે કલાક અજ્ઞાનની છે. રાગ તે હું અને એની ક્રિયા મારી, એ અજ્ઞાનની ઉપલબ્ધિ છે. આત્માની ઉપલબ્ધિ ક્યાં હતી? આત્માની ઉપલબ્ધિ તો તેને કહીએ કે જેમાં આનંદ ને શાંતિની પ્રાપ્તિ થાય. અતીન્દ્રિય આનંદ અને શાંતિની પ્રાપ્તિ એ આત્માની ઉપલબ્ધિ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! ના, ના, એ તો નારદ છે એટલે પૂછે. (શ્રોતા : જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા છે પછી..?) છે એટલે શું? કોને પણ? કોને? એ જ કીધું. એની સેવા કરે એને. રાગની સેવા કરે એને જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા છે?

એ પ્રશ્ન આવ્યો છે આમાં જીવ અધિકારમાં, નહીં? શિષ્યે કહ્યું, 'મહારાજ! એ તો જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એની સેવા કરવાનું શું તમે કહો છો? અનાદિથી છે એ અનાદિનો, એ તો કીધુંને.' અરે! સાંભળને! એ જ્ઞાનસ્વરૂપ ને આનંદ હોવા છતાં એની સેવા કદી કરી નથી. દૃષ્ટિ ફેરવી નથી, દશા બદલી નથી. ક્યાંથી આવી તારે ઉપલબ્ધિ આત્માની? સમજાણું કાંઈ? આહાહા! ભગવાન આત્મા.. આવો આત્મા છે એવું જ્યાં અનુભવમાં આવે, દશામાં—અનુભવમાં આવે, ત્યારે તેને આત્મા જાણ્યો ને ઉપલબ્ધિ થઈ એમ કહેવામાં આવે. એમ ને એમ વાતું કરે એમ કાંઈ ચાલે? આહાહા!

અતીન્દ્રિય આનંદમય છે, અતીન્દ્રિય જ્ઞાનમય છે. મય એટલે અભેદ છે. એવી અભેદ ઉપર દૃષ્ટિ પડતા એને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન ને અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવે. ત્યારે એને સમ્યગ્દર્શનમાં આત્માની ઉપલબ્ધિનો અંશ પ્રગટ થયો એમ કહેવાય. આમ (અનુભવ) વિનાનો પડ્યો (એ તો) અભવીને પણ છે, એમાં શું થયું? સમજાણું કાંઈ? આવ્યું છેને ક્યાંક? જીવ અધિકારમાં આવ્યું છે ૧૯ ગાથામાં. આત્મા તો જ્ઞાનસ્વરૂપ જ છે. વાંચ્યું છેને એટલે મારે વચ્ચે એક પ્રશ્નનો ગોળો. એ પ્રશ્ન નારદ છે. કીધું સમજાણું? ઓલા નારદ છેને.. (શ્રોતા : એ કજીયા કરાવે). કજીયા કરાવે. આ નારદ છેને એ ચાલતી વાતમાં પ્રશ્ન કરે. બખેડો નથી કહેતો. અમારે નવનીતભાઈએ તો એમ કહ્યું, પ્રવાહ પૂરે એમ કહ્યું. ભાઈ! ખબર છેને. અંગત કહ્યું હતું. નવનીતભાઈ કહે, ચાલતા પ્રશ્નમાં પ્રવાહ પૂરે છે.

નાટકમાં આવે છે. સાંભળ્યું છેને? વડોદરા નાટક જોવા ગયા'તા. સંવત ૬૪—૬૫ ની વાત હશે. પાલેજ. ૧૮-૧૯ની ઉંમરે. બપોરે માલ લીધો પછી નવરાશ હોય, લાવને જોવા જઈએ. એમાં મોટું નાટક હતું, મોટું નાટક અનુસૂયાનું હતું. તે દિ' બાર આનાની ટિકીટ લીધેલી ને ચોપડી લઈએ. આપણે કાંઈ સમજ્યા વિના નહીં બેસીએ, કીધું, એટલે લાવો ચોપડી, શું બોલે છે... ચોપડી પાછી વેચાતી લીધેલી. એમાં નારદ પહેલા આવ્યા 'બ્રહ્મા સુત હું..' (શ્રોતા : બ્રહ્માને સુત કેવો?) 'નારદ કહાવું, જ્યાં હોય સંપ ત્યાં કુસંપ કરાવું. બ્રહ્મા સુત હું..' એલા પણ બ્રહ્માસુત આવો હોય? 'નારદ કહાવું જ્યાં હોય સંપ ત્યાં કુસંપ કરાવું'.

રામચંદ્રજી જેવાને પણ દીકરા સાથે કુસંપ કરાવ્યા'તા નારદે. લવ ને... શું કહેવાય લવ ને? (શ્રોતા : લવ-કુશ) લવ-કુશને. કારણ કરે એનો જનમ થયો બીજે. એને તો (સીતાજીને) દેશવટો આપ્યો'તો રામચંદ્રજીએ, વનવાસ આપ્યો'તો. ધર્માત્મા હતા સીતાજી આત્મજ્ઞાની આનંદ.. આનંદવાળા હતા. હવે એને બીજે પ્રસવ થયો છોકરાઓનો. છોકરાઓને ખબર પડી કે મારા પિતાજીએ આમ કર્યું છે. મારી માતાજીને (દેશવટો

આપ્યો). 'સીધા અમે નહીં જઈએ, પહેલી લડાઈ કરીશું પછી અમે જશું. મારી માને આમ કર્યું એમણે?' લડાઈ.. નારદે ખોસ્યું હોં. એય! લડતા.. લડતા.. લડતા.. રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણજી ઉત્તમ પુરુષો છે.

રામચંદ્રજી તો મોક્ષગામી, એ જ ભવમાં મોક્ષ થઈ ગયો છે, પરમાત્મા થયા છે. પણ જ્યાં સુધી વિકલ્પ છે રાગનો ત્યાં સુધી રાગ.... આમ લડતા.. લડતા.. લડતા.. બધા હથિયાર નાંખ્યા એ ખાલી ગ્યા. નારદે કીધું છોકરાઓને કે ધ્યાન રાખજો, એ તમારા પિતાજી છે. હા. આને ખબર નહીં કે આ મારા દીકરા છે. એવી રીતે બાણ નાખે કે પિતાજી બચી જાય. બીજે બાણ જાય. આ શું? મારા બાણ બધા ખલાસ થઈ જાય છે. રામને થયું, બીજા લક્ષ્મણ ને રામ પાક્યાં? ભગવાન તો ના પાડે છે. વાસુદેવ ને બળદેવ એક જ હોય. બીજા થઈ શકે નહીં, શું થયું આ? એમ જ્યાં શંકા પડી. ત્યાં નારદે છોકરાઓને કહી દીધું, 'બંધ કરો, લડાઈ બંધ કરો. જાવ એ તમારા પિતા છે, પગે લાગો.' હેઠે ઉતરી...

(શ્રોતા : આ તો કુસંપ હતો તો સંપ કરાવ્યો). પણ પહેલા તો કુસંપ કરાવ્યો ને? એય! પહેલો કરાવ્યો કે નહીં બાપને? બાણ ઉપર બાણ. એ તો રાજકુમાર હતાને. ભણેલા હતા. બાણ છોડે છે. 'આ કોણ છે? અમારા બાણ સામા ખાલી જાય છે. અરે! કોઈ બીજા પાક્યા?' એવી શંકા પડી. એવું નારદે કીધું, 'શંકા પડી છે તમારા પિતાજીને. બીજા કોઈ બળદેવ-વાસુદેવ? જાવ પગે લાગો.' હેઠે આવી.. 'અરે પિતાજી! અમે તો આપના ચિરંજીવ પુત્ર છીએ. અમારા માતાજીને આમ કર્યું એટલે જરી...' પછી મળે છે. પછી તો દીક્ષા લઈ લે છે. લક્ષ્મણજીનો દેહ છૂટે છે. લક્ષ્મણજીને રામચંદ્રજી છ મહીના સુધી ફેરવે છે. લવ ને કુશ બે દીકરા. 'પિતાજી, રજા આપો, અમે તો દીક્ષા લેશું. આનંદકંદમાં રમવા માટે વનવાસી થશું. અમારે આ જોઈતું નથી. દીક્ષા લેશું'. આહાહા! એ ધન્ય કાળ, ધન્ય અવસર! આ દશા આત્માની કરવાનો કાળ છે, આમ કહે છે. આહાહા! ભાઈ! બીજું કાંઈ કરવા જેવું નથી. સમજાણું કાંઈ? માળો ચાલ્યો તો સલવાઈ ગયો ક્યાંક, ક્યાંક, ક્યાંક. પોપટભાઈ! (શ્રોતા : સાચી વાત). ક્યાંક છોકરાવ થાય, ક્યાંક પૈસા થાય, ક્યાંક શરીર થાય, ત્યાં સલવાણો. એ તો જડ છે, પર છે, ભૂતાવળ છે.

જબ.. હવે દાખલો આપે છે. 'जब कपडे पर मैल जम जाता है तब मलिन कहाता है.. વાસ્તવિક કપડું મલીન (નથી). 'जब कपडे पर मैल जम जाता है तब मलिन कहाता है लोग उससे ग्लानि करते हैं'. શું કહે છે? મલિન કપડાની લોકો ગ્લાનિ કરે, મેલું હોય તો. પણ વસ્તુ તો મેલી નથી, એ તો સ્વચ્છ છે. મેલ તો બીજી ચીજ છે. 'निरुपयोगी बतलाते हैं.' એ કપડા પહેરવા જેવા નથી, મેલ છે, જુટ છે, ગંધ મારે છે. 'परंतु विवेकदृष्टिसे

विचारा जावे तो कपडा अपने स्वरूपसे स्वच्छ हैं'. એ તો સ્વચ્છ જ છે. મેલ જુદી ચીજ અંદર દેખાય છે. 'साबुन पानीका निमित्त चाहिए..' લ્યો, આ નિમિત્ત આવ્યું. એટલે હોય છે. એ મેલ જ્યારે નીકળવો હોય ત્યારે એ સાબુનું પાણી (નિમિત્ત) હોય છે. કરે છેને, ધોવે છેને છોકરાઓ આદમી. બે પગ ઉપર મારે એમ કંઈ ઝપટ કરે છેને. મેલ જુદો પડે. પછી પાણીમાં તારવે એટલે મેલ જુદો પડી જાય. મેલ જુદો હતો એ જુદો પડે. એમાં અંદર એકાકાર ક્યાં હતો? કપડાની સાથે કાંઈ મેલ તન્મય નથી, તન્મય હોય તો જુદો પડે ક્યાંથી? કેમ બરાબર હૈ પંડિતજી?

'बस मैल सहित वस्त्रके समान कर्दम सहित आत्माको मलिन कहना व्यवहारनयका विषय है.' આહાહા! મેલ સહિતને કપડું કહેવું, એને નિરુપયોગી કહેવું અને ગ્લાનિ કરવી એ વ્યવહારનય છે. બાપુ! એ વસ્તુનું સ્વરૂપ નથી. આહાહા! છે ખરું હોં. જાણવાલાયક છે, પણ આદરવાલાયક નથી. (શ્રોતા : વ્યવહારનય એ સમ્યગ્જ્ઞાન છે?) ધૂળેય નથી વ્યવહારનય સમ્યગ્જ્ઞાન. એકલો વ્યવહાર તો મિથ્યાજ્ઞાન છે. આત્માનો અનુભવ થયા પછી જાણે, એનું નામ એ વ્યવહારજ્ઞાન છે. એ વ્યવહારને જાણે. એકલો અજ્ઞાનીનો વ્યવહાર એ ક્યાંથી આવ્યું એને? એકલા અશુદ્ધને જાણે એ તો અજ્ઞાન છે, મૂઢ છે. એ અશુદ્ધતા રહિત જ્ઞાનાનંદસ્વરૂપ ચૈતન્ય છું એનો અનુભવ થતાં, નિશ્ચયનું ભાન થતાં, પર્યાયમાં જરી રાગ આદિ દેખાય છે એ વ્યવહાર છે, અભૂતાર્થ છે એમ જાણે છે. સચ્ચો– સાચો સ્વભાવ મારો એમાં નથી. એને લઈને મારી વસ્તુ મલિન થઈ ગઈ છે એમેય નથી. આહાહા! જેઠાભાઈ! કહો, સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

ચૈતન્ય બાદશાહની વાત ચાલે છે ભાઈ! અરે! પામર થઈને પડ્યો, એક બીડી વિના ચાલે નહીં, તમાકુ વિના ચાલે નહીં. આહાહા! ઉની ઉની રોટલી હરખી તાવડીમાંથી સીધી પડતી ન હોય ત્યાં.. લાવો ઓસામણ ઉના ઉના લાવો. ધૂળેય નથી હવે સાંભળને! આહાહા.! અમૃતના ઓડકાર આવે એવી ચીજ આત્મા, એને આવા ગંધના ઓડકાર લઈને બેઠો છો તું, એમ મને ઠીક પડે છે, મૂઢ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? જુઓને, મુંબઈમાં તો એમ થાયને લગનમાં. સવારે કરે જમણ ને બપોરે કરે લગન, સાંજે કરે.. શું કહેવાય તમારું? પાર્ટી સત્કાર સમારંભ. રાત્રે થઈ રહ્યું વળાવી દે, લ્યો, ઉકલે ઝટ. લગન એમ કરે છે ને. મુંબઈમાં (ઝટ) ઉકલી જાય બધું, જુઓને. આ લગન છેને ત્રિભોવનભાઈના પૌત્રના. સાંજે ને સાંજે વિદાય. આરે આરે ભારે આ!

અરે! ભગવાન કોની સાથે (સંબંધ) કર્યા? બાપુ! આત્મા આનંદસ્વરૂપ છે. અરે! એનો સંગ છોડીને આ સંગના ક્યાં સંબંધ કર્યા? આહાહા! ભાઈ! તારા સ્વરૂપમાં એ છે નહીં. સંગનો રાગ પણ તારું સ્વરૂપ નથી. 'मैलसे निराले स्वच्छ वस्त्रके समान आत्माको

कर्मकालिमासे जुदा ही गिनना निश्चयनयका विषय है'. સાચો વિષય આ છે. રાગ ને કર્મની મલિનતાથી મારો પ્રભુ નિર્મળ છે, ભિન્ન છે. આહાહા! એ ભેદજ્ઞાન, એનું નામ જ્ઞાન. એ રાગનો વિકલ્પ ઉઠે દયા—દાન—વ્રત, એ પણ મેલ છે. આહાહા! ભારે બેસે! એનાથી મારી ચીજ તદન પ્રભુ! નિર્મળ છું, નિર્મળ છું એવું પરલક્ષી જ્ઞાન થાય એ પણ જ્ઞાન નહીં. આહાહા! એને સ્વનો આશ્રય કરીને જે નિશ્ચયનું જ્ઞાન થાય એને જ્ઞાન ને સાથે આનંદ આવે, એને અહીં જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

'अभिप्राय यह है कि जीव पर वास्तवमें कर्मकालिमा लगती नहीं है'.. ખરેખર તો આ વસ્ત્રની સ્વચ્છતામાં મેલ અંદર પેઠો જ નથી. 'कपड़े मैलके समान वह शरीर आदिसे बँधा हुआ है'.. કપડાથી મેલ જેવો જુદો, એમ શરીર ને ભગવાન આત્મા, કપડા સહિત દેખાય મેલ. .... 'भेदविज्ञानरूप साबुन और समतारूप जल द्वारा वह स्वच्छ हो सकता है'.. ભેદજ્ઞાન સાબુ ભયો, સમતા નિર્મળ સમતારસ.... આવે છેને. 'નિર્મલ સમરસ નીર, નિર્મલ સમરસ નીર'.

પુણ્ય-પાપના ભાવથી ભગવાન નિર્મળાનંદ પ્રભુને જુદો અંદર જાણતા, જે સમતા પ્રગટે વીતરાગી દશા, એ નિર્મળ નીર અને રાગથી ભિન્ન પાડવો તે ભેદજ્ઞાન, એ સાબુ અને એમાંથી નિર્મળ જળમાં એને તારવે કરે, શું કહે નહીં? (શ્રોતા : તારવે તારવે.) નહીં ઓલા પાણીમાં બાયું કરે છે ને? (શ્રોતા : લૂગડા તારવે). લૂગડા ધોવેને પહેલા, છૂટો મેલ પડી જાય, પછી પહોળું લૂગડું કરીને... પાણી જેને હોયને એને. અમારે તો પાણી બહુ હતાને ત્યાં ઉમરાળામાં નદી. એ..ય પાણી ચાલ્યું જાય, એમાં બાયું પછી ધોવે. પછી એની ભાષા કાંઈક છે.. નિખારે એવું કાંઈક છે. તે વખતની ભાષા કાંઈ યાદ નથી આવતી. તારવે, મેલ છૂટો પડી જાય.

એમ રાગથી, પુણ્યથી ભિન્ન આત્માને જાણતાં સમતા પ્રગટે, એનાથી આત્મા ને મેલ છૂટો પડી જાય. અહાહા! આ વસ્તુ છે. કહો, સમજાણું? આનું નામ સામાયિક છે. ત્યાં ભાન વિનાના સામાયિક બધા એકડા વિનાના મીંડા છે, રખડવાના ભાવ છે. ભારે કામ ભાઈ! ચૈતન્ય ચક્રવર્તી મહારાજા એનું જેને ભાન નથી, રાગથી ભિન્નનું ભેદજ્ઞાન નથી, ભેદજ્ઞાન થતા આત્મામાં શાંતિ પડે એવી સમતા નથી, એને મેલ કેમ ધોવાય અને મેલ કેમ જાય? સમજાણું કાંઈ? હજી રીતની ખબર ન મળે. 'तात्पर्य यह कि जीवको देहसे भिन्न शुद्ध बुद्ध जाननेवाला निश्चयनय है', દેખો. સાચું જ્ઞાન તો એને કહીએ કે દેહ ને રાગથી ભિન્ન આત્માને જાણે તેને સાચું જ્ઞાન કહીએ. સમજાણું કાંઈ? બીજાને સમજાવવું એ પણ વિકલ્પ છે. અને એ (ક્ષયોપશમ)જ્ઞાન છે, એ જ્ઞાનેય નથી. જ્ઞાન તો અંતર જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ તરફનો ઝુકાવ થઈ 'देहसे भिन्न शुद्ध बुद्ध जाननेवाला'.. એવી જ્ઞાન ને આનંદની

દશા સહિતનું જ્ઞાન એને નિશ્ચયનય કહેવામાં આવે છે.

'और शरीरसे तन्मय..' શરીરની સાથે એકમેક માનવું. 'राग द्वेष मोहसे मलिन कर्मके आधीन करनेवाला व्यवहारनय है', દેખો. આ વ્યવહારનય આ. માને છે વ્યવહાર છે અજ્ઞાનીને. शरीरसे तन्मय, राग द्वेष मोहसे मलिन... પુણ્ય-પાપથી મલિન છું અથવા પુણ્ય-પાપવાળો જીવ છું, એ તો વ્યવહારનયનો વિષય, અભૂતાર્થ, જૂઠી દૃષ્ટિનો વિષય છે. આહાહા! 'सो प्रथम अवस्थामें इस नयज्ञानके द्वारा जीवकी शुद्ध और अशुद्ध परिणतिको समझकर'.. દેખો. પહેલી દશામાં આત્મા ત્રિકાળ શુદ્ધ છે (એવું) વિકલ્પવાળું જ્ઞાન અને પર્યાયમાં અશુદ્ધતા છે એમ જાણે. સમજાણું?

'अशुद्ध परिणतिको समझकर अपने शुद्ध स्वरूपमें लीन होना चाहिए', લ્યો. અશુદ્ધ પર્યાય—દશા રાગી છે એને છોડીને શુદ્ધસ્વભાવનો અનુભવ કરવો, એનું નામ આત્માનું જ્ઞાન, દર્શન ને ધર્મ કહેવામાં આવે છે. ભારે ધર્મ ભાઈ આવો! આવો જિનનો ધર્મ હશે? (શ્રોતા : બીજો કોઈનો ન હોય). ઓલા તો કંદમૂળ ન ખાવા, ચૌવિહાર કરવા (-છોડવો), છ કાયની દયા પાળવી લ્યો, એવી વાતું ચાલે છે અત્યારે તો. કોણ પાળે? સાંભળને! જગતના જીવો એને પાળે, પણ એ તો એને કારણે રહ્યા છે. જીવે તોય એને કારણે ને મરે તોય એને કારણે. તું એને પાળ ને જીવાડ, એ માન્યતા ભ્રમ છે અજ્ઞાનીની. સમજાણું કાંઈ?

તત્ત્વની ભિન્નતાની, અનેકતાની તને ખબર નથી, અનેક તત્ત્વો અનેકપણે પોતાને કારણે રહ્યા છે. એને બીજો એને રાખે ને મારે, એ વસ્તુના સ્વરૂપમાં છે નહીં. એનામાં રાગ ને અજ્ઞાન થાય કે આને મારી શકું, આની દયા પાળી શકું અને દાન દઉં પૈસાના, એવો ભાવ એ મિથ્યાત્વનો રાગ છે. અહાહા! ગજબ વાત છેને. સમજાણું કાંઈ? 'सो प्रथम अवस्थामें समझकर',.. જાણવું જોઈએ. 'अपने शुद्ध स्वरूपमें लीन होना चाहिए'. પણ જાણીને કરવું શું? એ રાગ છે એમ જાણીને પણ અંતરમાં ઉતરવા માટે જાણવું જોઈએ. મારું સ્વરૂપ એ છે નહીં, એમ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'नयज्ञानके द्वारा जीवकी शुद्ध और अशुद्ध परिणतिको समझकर अपने शुद्ध स्वरूपमें लीन होना चाहिए, इसीका नाम अनुभव है.' પર્યાયમાં રાગની મલિનતા છે એટલું જ્ઞાન કરીને, એનાથી ખસીને સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાન એનો અનુભવ કરવો, એ એનું તાત્પર્ય ને સાર છે. જીવ જાણ્યાના સાર આ છે.

ભારે આકરું! સાંભળ્યું ન હોય એને તો એવું લાગે કે આ શું કહે છે આ? આવો માર્ગ વીતરાગનો હશે? કેમ ચંપકભાઈ! સંપ્રદાયમાં તો એ મળે, પોષા કરો, અપવાસ કરો, આઠમના આ કરો, કંદમૂળ ન ખાવ, ચોવિહાર કરો (-છોડો). અત્યારે તો દેશને માટે બચારા ધમાલ.. ધમાલ.. એક જણ આવ્યો'તો. દેશ માટે આવ્યો'તો. 'મહારાજ કાંઈક શાંતિ થાય એવું આપો પુસ્તક'. હિંમતભાઈના સાળા. ક્યાં ગયા? રવિન્દ્ર! તારા મામા

આવ્યા'તા. એટલું બોલ્યા, 'આ ધમાલમાં આ યુદ્ધમાં પડ્યા છે તોય શાંતિ થઈ નહીં'. એક આપ્યું'તું ભગવાનદાસનું છેને આઠ પ્રવચન અષ્ટપાહુડનું. આ છે, કીધું, અંદર વાંચો, પણ કઠણ પડશે. પણ એમ કહ્યું હોં, આ યુદ્ધમાં પડ્યા છે તોય શાંતિ થઈ નહીં. ધૂળમાંય નથી બહારમાં. માળા મરીને હેરાન થાય છે. આને વોટ દેવા રાડેરાડું પાડે. આહા! હેરાનના રસ્તા અને માને કે અમે કાંઈક સારું કરીએ છીએ.

કહે છે, એ શુદ્ધસ્વરૂપમાં લીન હોના એનું નામ અનુભવ છે. 'अनुभव प्राप्त होनेके अनंतर फिर नयोंका विकल्प भी नहीं रहता', લ્યો. પછી આ અશુદ્ધ પર્યાય છે ને ત્રિકાળી શુદ્ધ છું—એવો ભેદરૂપ વિકલ્પ પણ અનુભવમાં રહેતો નથી. કહો, ભીખાભાઈ! કેટલો આશ્રય હશે પરનો? (શ્રોતા : રહેતો જ નથી સાહેબ). ત્રણ લોકના નાથ તીર્થંકર ફરમાવે છે કે 'મારું તને શરણ નથી કામનું. ભાઈ! તું વીતરાગમૂર્તિ આત્મા છો ભાઈ! તારા શરણને માટે તું છો બસ.' પામર થઈને બેઠો ને ઝાંવા નાંખે બહારમાં. બહારથી કાંઈક આવી જશે, કો'ક આપી દેશે, કો'કની કૃપા થઈ જાય. મોક્ષ તો કો'કની કૃપા થયે મોક્ષ મળી જાય, લ્યો. ધૂળેય મળે નહીં, સાંભળને! તારા પુરુષાર્થના કાર્ય બીજા કરી દે, કેમ બને?

એ કહે છે, અનુભવમાં હું શુદ્ધ છું ત્રિકાળી ને પર્યાયમાં અશુદ્ધ છું—એ ભાવ પણ રહેતો નથી પછી. સમજાણું કાંઈ? (શ્રોતા : એમ કહ્યું શ્રીમદે કે પંદર ભવે (ન થાય) તો (સમ્યક્ત્વ) મારી પાસેથી લઈ જજે.) એ વાતું છે બધી. 'મારી પાસેથી લઈ જજે' એટલે કે આ દશા થાય તો તને પંદર ભવથી વધારે ન હોય, એમ કહે છે. મારી પાસેથી લઈ જજે, ન્યાં ક્યાં એની પાસે હતું? (શ્રોતા : યાદ રાખે છે બરાબર). યાદ રાખેને. એ પ્રશ્ન નારદ છે ને. એમ કે આ પ્રમાણે હું કહું છું, એ પ્રમાણે જો અનુભવ કર (તો) સોળમો ભવ ન થાય, પંદરે મુક્તિ થઈ જશે. જો એમ પ્રયત્ન હોય તો. પણ એમ મારી પાસેથી લઈ જજે (એટલે) તારે કાંઈ મળ્યા વિના રહેશે નહીં, એમ કહે છે. મગનભાઈ! એણે વાંચ્યું છે ઘણુંને. ઘણું વાંચ્યું છે, પછી આવા ટુચકા મુકે વચ્ચે.

'नय प्रथम अवस्थामें साधक है'.. શું કહે છે? એ તો સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે... આત્મા અનંત ગુણ કેમ છે? કેમ હોવા જોઈએ? એની અવસ્થા કેમ છે? એનું એક રૂપ શું છે? એને જાણવા માટે નય એટલે જ્ઞાનના અંશો પહેલે હોય છે. સમજાણું? અવસ્થાને સાધક કહેવાય, યથાર્થ વસ્તુને સિદ્ધ કરવાની અપેક્ષાએ. વસ્તુ હજી તો હોં, અનુભવ નહીં. 'और आत्माका स्वरूप समझे पीछे नयोंका काम नहीं है.' અંતર અનુભવમાં તો, મૈં આત્મા શુદ્ધ હૂં, પર્યાયેં અશુદ્ધ હૈં—એ કોઈપણ નયનું જ્ઞાન ત્યાં કામ કરતું નથી. સમજાણું કાંઈ? 'गुणोंके समूहको द्रव्य कहते हैं.' હવે વ્યાખ્યા દ્રવ્ય ને પર્યાયની વ્યાખ્યા કરે છે. આ

આત્મા દ્રવ્ય—વસ્તુ જેને કહીએ, એ તો ગુણનો પિંડ ગુણનો સમૂહ છે. એ તો આમાં આવે છે, નહીં? સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા, સિદ્ધાંત પ્રવેશિકા. દ્રવ્ય કોને કહીએ? એય રવિન્દ્ર! (શ્રોતા : ગુણોના સમૂહને..) ગુણોના સમૂહને દ્રવ્ય કહેવાય. છોકરાઓને શીખવે છે પહેલું. ગુણ શું, દ્રવ્ય શું એનું ભાન ન મળે. શબ્દની જ ખબર ન મળે. પાઠશાળામાં એ ચાલે નહીં. ... ગોખો પાઠ. ... આંહીં તો દ્રવ્ય કોને કહેવું? દ્રવ્ય એટલે પૈસો નહીં હોં. આહા!

વસ્તુ, રજકણ હો કે આત્મા હો, ગુણોના સમૂહને દ્રવ્ય કહતે હૈં. સમજાણું? નિશાળમાં શીખવે છે. આપણી નિશાળમાં હોં પાઠશાળા. 'जीवके गुण'... હવે ગુણનો સમૂહ કહ્યો દ્રવ્ય. વસ્તુ જે ભગવાન આત્મા છે તે ગુણોનો પિંડ છે. હવે તો ગુણ કોને કહેવા? 'गुण चैतन्य, ज्ञान, दर्शन'... ચૈતન્ય સામાન્ય. ચેતનનો ચૈતન્ય ગુણ છે. આત્માનો ચૈતન્યગુણ છે. ઉપયોગ એના બે ભેદ—જ્ઞાન અને દર્શન આદિ હૈં. એ અનંત ગુણો છે. વસ્તુ એક ગુણનો પિંડ, ગુણ અનંત. જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, સ્વચ્છતા, પ્રભુતા, વિભુતા વિગેરે.. આહા! ઘરમાં કેટલા પૈસા હોય એની બધી ખબરું હોય એને. આટલી પેદાશ થઈ, આટલા ખર્ચ ખાતે ગયા, આટલા વધ્યા, પોર (પહેલાં) સાઠ લાખ હતાં. પાંચ લાખ વધ્યા, દસ લાખ વધ્યાં. એકેક ધૂળની ખબર હોય એને, ધૂળની. એના ઘરમાં શું છે એની ખબર ન મળે. આહાહા! ચૈતન્ય, જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, વીતરાગતા આદિ ગુણ છે ત્રિકાળ. હમણાં પ્રશ્ન આવ્યો હતોને કો'કનો. 'આ ગુણ તો અનંત છે. વળી તમે સમકિતને પર્યાય કહો છો, વળી શ્રદ્ધાને ગુણ કહો છો'. અરે! સાંભળને હવે. આવ્યો હતો કો'ક. અરે! ભગવાન વસ્તુ છે. એ તો ત્રિકાળ છે. એની શક્તિઓ છે તે ગુણ છે. હવે એની હાલત થાય વર્તમાનમાં, એને પર્યાય કહેવાય. એ વાત લાંબી થોડી છે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં. ૩૧, ફાગણ સુદ ૫ મંગળવાર તા. ૨-૩-૧૯૭૧
જીવદ્વારનો સાર, અજીવદ્વાર પદ ૧, ૨ પર પ્રવચન

(જીવદ્વારના સારનો પહેલો-બીજો પેરેગ્રાફ પ્રવચન નં. ૩૦માં જોઈ લેવો.)

ગુણોના સમૂહને દ્રવ્ય કહે છે. જીવના ગુણ ચૈતન્ય, જ્ઞાન, દર્શન આદિ છે. દ્રવ્યની હાલતને પર્યાય કહે છે. જીવની પર્યાયો નર, નારક, દેવ, પશુ આદિ છે. ગુણ અને પર્યાયો વિના દ્રવ્ય હોતું નથી અને દ્રવ્ય વિના ગુણ પર્યાય હોતા નથી. તેથી દ્રવ્ય અને ગુણ-પર્યાયોમાં અવ્યતિરિક્ત ભાવ છે. જ્યારે પર્યાયને ગૌણ અને દ્રવ્યને મુખ્ય કરીને કથન કરવામાં આવે છે ત્યારે નય દ્રવ્યાર્થિક કહેવાય છે અને જ્યારે પર્યાયને મુખ્ય તથા દ્રવ્યને ગૌણ કરીને કથન કરવામાં આવે છે ત્યારે નય પર્યાયાર્થિક કહેવાય છે. દ્રવ્ય સામાન્ય હોય છે અને પર્યાય વિશેષ હોય છે, તેથી દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક નયના વિષયમાં સામાન્ય-વિશેષનું અંતર રહે છે. જીવનું સ્વરૂપ નિશ્ચયનયથી આવું છે, વ્યવહારનયથી આવું છે, દ્રવ્યાર્થિકનયથી આવું છે, પર્યાયાર્થિકનયથી આવું છે, વ્યવહારનયથી આવું છે, પર્યાયાર્થિકનયથી આવું છે અથવા નયોના ભેદો શુદ્ધ નિશ્ચયનય, અશુદ્ધ નિશ્ચયનય, સદ્‌ભૂત વ્યવહારનય, અસદ્‌ભૂત વ્યવહારનય, ઉપચરિત વ્યવહારનનય ઇત્યાદિ વિકલ્પ ચિત્તમાં અનેક તરંગો ઉત્પન્ન કરે છે, એનાથી ચિત્તને વિશ્રામ નથી મળી શકતો, તેથી કહેવું જોઈએ કે નયના કલ્લોલ અનુભવમાં બાધક છે પરંતુ પદાર્થનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવા અને સ્વભાવ-વિભાવને ઓળખવામાં સહાયક અવશ્ય છે. તેથી નય, નિક્ષેપ અને પ્રમાણથી અથવા જેમ બને તેમ આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ કરીને સદૈવ તેના વિચાર તથા ચિંતવનમાં લાગ્યા રહેવું જોઈએ.

गुणोंके समूहको द्रव्य कहते हैं, जीवके गुण चैतन्य, ज्ञान, दर्शन आदि हैं। द्रव्यकी हालतको पर्याय कहते हैं, जीवकी पर्यायें नर, नारक, देव, पशु आदि हैं। गुण और पर्यायोंके बिना द्रव्य नहीं होता और गुण-पर्याय बिना द्रव्यके नहीं होते, इसलिए द्रव्य और गुण-पर्यायोंमें अव्यतिरिक्त भाव है। जब पर्यायको गौण और द्रव्यको मुख्य करके कथन किया जाता है तब नय द्रव्यार्थिक कहलाता है और जब पर्यायको मुख्य तथा द्रव्यको गौण करके कथन किया जाता है तब नय पर्यायार्थिक कहलाता है। द्रव्य सामान्य होता है और पर्याय विशेष होता है, इसलिए द्रव्यार्थिक और पर्यायार्थिक नयके विषयमें सामान्य-विशेषका अन्तर रहता है। जीवका स्वरूप

निश्चयनयसे ऐसा है, व्यवहारनयसे ऐसा है, द्रव्यार्थिकनयसे ऐसा है, पर्यायार्थिकनयसे ऐसा है, अथवा नयोंके भेद शुद्ध निश्चयनय, अशुद्ध निश्चयनय, सद्भूत व्यवहारनय, असद्भूत व्यवहारनय, उपचरित व्यवहारनय इत्यादि विकल्प चित्तमें अनेक तरंगें उत्पन्न करते हैं, इससे चित्तको विश्राम नहीं मिल सकता, इसलिए कहना होगा कि नयके कल्लोल अनुभवमें बाधक हैं परन्तु पदार्थका यथार्थ स्वरूप जानने और स्वभाव-विभावके परखनेमें सहायक अवश्य हैं। इसलिए नय, निक्षेप और प्रमाणसे अथवा जैसे बने तैसे आत्मस्वरूपकी पहिचान करके सदैव उसके विचार तथा चिंतवनमें लगे रहना चाहिए।

આ નાટક સમયસાર. જીવદ્વાર અધિકારનો સાર. ત્રીજો પેરેગ્રાફ. નીચે છે.

'गुणोंके समूहको द्रव्य कहते हैं'.. શું કહે છે? આત્માને ઓળખવો છેને! તો આત્મા દ્રવ્ય શું, ગુણ શું, પર્યાય શું—એનું જ્ઞાન કરવું જોશેને! એમને એમ ઓઘે ઓઘે આત્મા કરે એમ ન ચાલે, એમ કહે છે. (શ્રોતા : ઓઘે ઓઘે એટલે?) ઓઘે એટલે સમજ્યા વિના. આ આત્મા છે, આ ગુણો છે, શું સમજવું આમાં? ઓલા સ્વભાવ રત્નત્રય .... સ્વભાવ રત્નત્રય છે. બપોરે કહે સ્વભાવ રત્નત્રય.... સ્વભાવ રત્નત્રય એ તો પર્યાય છે, પર્યાય છે. સ્વભાવ રત્નત્રય ત્રિકાળની વાત નહોતી. આને સમજાણો શબ્દ સ્વભાવ રત્નત્રય છે. એટલે એણે સમજવું જોઈએ એમ કહે છે. સવારના આવ્યું હતુંને. (શ્રોતા : અમને બધાને લાગુ પડે છેને). એમ નહીં, જરી એ ડહાપણ કરે છેને એ થોડું એટલે એને કહેવાય. આંહીં તો કહે છે કે સ્વભાવ રત્નત્રય જે ધર્મ છેને, એ શું ચીજ છે? આમ ધર્મ ધર્મ કહે છે, પણ ધર્મ છે શું? એ કાંઈ વસ્તુ છે કે વસ્તુની ગુણ—શક્તિ છે કે વસ્તુની પ્રગટ અવસ્થા છે? સમજાણું કાંઈ?

એક જણાને પૂછ્યું હતું ઘણા વરસ પહેલા સુંદરવળાના અપાસરે. ૭૬ની સાલમાં. કીધું, આ સામાયિક એટલે શું? દ્રવ્ય હશે, ગુણ હશે કે પર્યાય હશે? સાધુ હતો સાધુ. (જવાબ આપ્યો) 'મારા ગુરુએ મને શીખવ્યું નથી કાંઈ'. પોતે ... પોતે ધોયેલ મૂળા જેવા. કીધું, સામાયિક કહેવાય આ, એને દ્રવ્ય કહેવું, ગુણ કહેવું કે પર્યાય કહેવી? કાંઈ ખબરૂ વિના એમને એમ આંધળે આંધળા. (શ્રોતા : દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય શબ્દેય સાંભળ્યો ન હોય). કહે છે... પંડિતજી! દ્રવ્ય કોને કહે છે? આત્મા.... આ સુંદરવળાના અપાસરે હતું. વીરમગામનો હતો, નહીં? મોહનલાલ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. ૭૬ની વાત છે, ઘણા વર્ષ થઈ ગયા. ૫૧ વર્ષ.

આ આત્મા છે ને આ પરમાણુ રજકણ—પોઈન્ટ. આ (શરીર) તો ઘણા રજકણનો પિંડ છે, કંઈ મૂળ નથી. એક રજકણ કટકો કરતા છેલ્લો કટકો રહે એને દ્રવ્ય કહીએ,

જડદ્રવ્ય. આ આત્મા જે છે અંદર એ અનંત જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિનો પિંડ એને દ્રવ્ય કહીએ. ગુણોના સમૂહકો દ્રવ્ય કહતે હૈં. એમ જીવમાં... હવે એની વ્યાખ્યા કરે છે. 'जीवके गुण चैतन्य, ज्ञान, दर्शन आदि हैं'. જીવમાં ગુણ.. જાણવું, દેખવું, આનંદ, શાંતિ, સ્વચ્છતા, વિભુતા વગેરે અનંત ગુણો જીવદ્રવ્યની અંદર છે. જેમ સાકરમાં મીઠાશ, સફેદાઈ આદિ છે. તેમ આત્મામાં એના ગુણો જ્ઞાન, જાણવું, દેખવું, આનંદ વગેરે અનંતા ગુણો છે. આવું કોણ જાણે ક્યાં... સામાયિક કરો ને પડિકમણા કરો, થઈ ગયું. ધૂળધાણી નથી તારી સામાયિક ને પડિક્કમણા. બધા રણમાં પોક મૂકવા જેવા છે. સમજાણું કાંઈ? વસ્તુ શું છે એ જ્યાં ખબર નથી. ધર્મ કરનારો એને દ્રવ્ય કેમ કહેવું, એને શક્તિ કેમ કહેવી, એની દશા કેમ કહેવી? એની ખબર ન મળે. પોપટભાઈ! (શ્રોતા : આવતું નહોતું). નહોતું આવતું? લ્યો. આ બધું કર્યું છે પંડિતજીની સાથે.

'गुणोंके समूहको द्रव्य कहते हैं'.. સમજાય છે? જેમ સોનું, એ સોનું દ્રવ્ય—વસ્તુ કહીએ અને પીળાશ, ચીકાશ વજન એ એના ગુણો કહીએ. એમ આત્મા દ્રવ્ય કહીએ વસ્તુ. એટલે કે અનંત શક્તિનું એકરૂપ એને દ્રવ્ય કહીએ. અને એના ગુણો કાયમ રહેનારા ચૈતન્ય, જાણવું, દેખવું, આનંદ આદિ એના ગુણો અંદરમાં અનંત છે. 'द्रव्यकी हालतको पर्याय कहते हैं'. એ વસ્તુ જે છે ભગવાન આત્મા, એની દશા—હાલત—પર્યાય—અવસ્થા એને અહીંયાં પર્યાય, અવસ્થા કહે છે. 'जीवकी पर्यायें नर, नारक, देव पशु आदि हैं'.. ઓલો ખુલાસો કરવો પડ્યોને ગુણનો ચૈતન્ય, જ્ઞાન, દર્શન આદિ. પણ એની પર્યાય? આ મનુષ્યની ગતિનો ભાવ, નરકગતિનો ભાવ, દેવ, પશુ, રાગ-દ્વેષ અને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની પ્રગટ અવસ્થા, એ બધાને પર્યાય—અવસ્થા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? આ જ્યાં વસ્તુની ખબર ન મળે (અને) આત્મા આત્મા કરે, પણ આત્મા શું ચીજ છે?

'गुण और पर्यायोंके बिना द्रव्य नहीं होता'.. આ આત્મા વસ્તુ છે એ જાણવું, દેખવું, આનંદ આદિ ગુણો ને એની વર્તમાન દશા, હાલત. એ ગુણ એટલે કાયમ રહેનારી શક્તિ ને અવસ્થા—વર્તમાન દશા. એ ગુણ ને હાલત વિના એ વસ્તુ હોઈ શકે નહીં. સમજાણું કાંઈ? ઓઘે ઓઘે કહે, આ આત્મા છે ને આ સમ્યગ્દર્શન ને આ પર્યાય. પણ આ પર્યાય શું છે? એની સ્થિતિ કેટલી? ગુણની સ્થિતિ કેટલી? દ્રવ્યની કેટલી? દ્રવ્ય તે ત્રિકાળી રહેનાર છે. એનામાં જે જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ ગુણો એ પણ ત્રિકાળ રહેનાર છે. અને પર્યાય છે તે વર્તમાન એની એક સમયની હાલત છે. સમજાણું કાંઈ? 'और गुण-पर्याय बिना द्रव्यके नहीं होते'.. गुण-पर्याय बिना द्रव्यके नहीं होते. દ્રવ્ય વિના ગુણ, પર્યાય હોય નહીં. 'इसलिए द्रव्य और गुण-पर्यायोंमें अव्यतिरिक्त भाव है'.. એ માટે દ્રવ્ય એટલે આત્મા અને

એના ગુણ એટલે શક્તિઓ અને એની ધર્મ કે અધર્મની દશા અવ્યતિરેક નામ જુદા છે નહીં. અવ્યતિરેક એટલે જુદા નથી.

સોનામાં—વસ્તુ સોનું એમાં પીળાશ, ચીકાશ, વજન એના ગુણો સોનાથી જુદા નથી. તેમ કુંડલ, કડાની અવસ્થાઓ સોનાની, એ પણ કાંઈ સોનાના દ્રવ્યથી જુદી નથી. સમજાણું કાંઈ? એમ આત્મા વસ્તુ છે, એનો ત્રિકાળી જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિ ભાવ—શક્તિ—ગુણો છે. એની અવસ્થાનું ભાન ન હોય એટલે રાગ ને પુણ્ય એ મારા એવી અવસ્થા તે મિથ્યાત્વની અવસ્થા છે. સમજાણું કાંઈ? અને આત્મા અનંત આનંદમય ધ્રુવસ્વરૂપ છે એવું અંતરમાં ભાન થતાં, ધર્મની દશા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન પ્રગટે, એ પર્યાય છે. સિદ્ધપદ પ્રગટે એ પણ પર્યાય છે, એ ગુણ નથી. સમજાણું કાંઈ? गुण-पर्यायोंमें अव्यतिरिक्त भाव है...

'जब पर्यायको गौण और द्रव्यको मुख्य करके कथन किया जाता है'.. જાણવાની અપેક્ષાએ વાત છે. અવસ્થા જે આત્મામાં હોય દશાઓ, એનું મુખ્યપણું ન કરતાં, એને ગૌણ કરીને અંતર વસ્તુને જ્યારે જણાવવી હોય.. દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ, એના કથનને 'नय द्रव्यार्थिक कहलाता है'. એ જ્ઞાનના અંશને, દ્રવ્યનું પ્રયોજન જેને જ્ઞાનમાં છે એથી તેને દ્રવ્યાર્થિક નય કહેવામાં આવે છે. એણે આત્માને સમજવાની ભાંજગડ કોઈ દિ' કરી નથી. આ રખડવાના ભાવ કર્યા એણે. આહાહા! ગુરુ ન મળે.. એણે કર્યું નથી માટે ગુરુ મળ્યા નથી. એમ તો અનંત વાર તીર્થંકર મળ્યા, સભામાં અનંત વાર ગયો તીર્થંકરની સભામાં. શું થાય? એ પોતે ન સમજે ત્યાં એને કોણ સમજાવે? કારણ કે એની અવસ્થાનો બદલો એ ન કરે તો બીજો શી રીતે કરાવે? સમજાણું કાંઈ?

કહે છે કે આત્મા વસ્તુ છે. દરેકમાં એમ છે, પણ અહીં તો આત્માની આ વ્યાખ્યા છે. જીવદ્વાર હતોને! એટલે આત્મા જે પદાર્થ છે અંદર વસ્તુ, તે ત્રિકાળ છે અવિનાશી. એમાં જ્ઞાન, દર્શન, અનંત આનંદ આદિ ગુણો છે એ પણ અવિનાશી ધ્રુવ છે. એની વર્તમાનમાં દશા થાય—હાલત થાય એને પર્યાય, અવસ્થા કહેવામાં આવે છે. તો મોક્ષનો માર્ગ પણ પર્યાય છે. સ્વભાવ રત્નત્રય એમ કરીને... ત્રિકાળમાં સ્વભાવમાં રત્નત્રય પડ્યું છે. ત્યાં પણ સ્વભાવ રત્નત્રયની વ્યાખ્યા જ ત્યાં નથી. ત્યાં સ્વભાવ રત્નત્રય તો પર્યાયની વ્યાખ્યા છે. કાલ સવારમાં આવ્યું હતુંને! પછી જે આવ્યું એ ધ્રુવ આવ્યું હતું. પણ મગજ આમ ફર્યા કરતું હોયને, જ્યાં ત્યાં રખડાઉની પેઠે. શું કીધું?

અંદર વસ્તુ જે કીધી... બે મિનિટમાં આવ્યુંને. જે સહજ પરમપારિણામિક ભાવે સ્થિત એ દ્રવ્ય કીધું. એમાં સ્થિત અનંત ચતુષ્ટયાત્મક શુદ્ધ જ્ઞાનચેતના પરિણામ જે, તે નિયમ છે. એમ આવ્યું હતું, આટલો શબ્દ આવ્યો હતો. ઝીણી વાત છે! એમ ગોખે ને

એમને એમ સાંભળે રાખે ને જાઓ સમજી ગયા, સમજી ગયા. શું સમજે? ભગવાન સર્વજ્ઞદેવ એમ ફરમાવે છે કે જે... નિયમસાર છે ને? કે નિયમ કોને કહેવો? જે ભગવાન આત્મા પરમપારિણામિક સહજ સ્વભાવભાવ ત્રિકાળ, એમાં રહેલા અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આનંદ ને અનંત વીર્ય એ રૂપ, ચારનું એકરૂપ ગણીને એને—ગુણને શુદ્ધ જ્ઞાનચેતના પરિણામ કહેવામાં આવ્યા છે. સ્વરુપચંદભાઈ! રતિભાઈ! સવારે (ચાલે છે) એની વાત છે. આહાહા!

વસ્તુ ભગવાન આત્મા અનાદિ અનંત જે નિત્ય ધ્રુવ એને અહીંયાં પરમ સ્વભાવભાવ, પરમપારિણામિક ભાવ કહ્યો. શબ્દેય સાંભળ્યા નહીં હોય. જૈનમાં જન્મ છતાં જૈનમાં વસ્તુના ગુણ શું? પર્યાય શું? એની ખબર (નથી.) ભાઈ! ઊનાં પાણી પીવા, અપવાસ કરવા, ચોવિહાર કરવો (-છોડવો), કંદમૂળ ન ખાવું, જાવ થઈ ગયો ધર્મ. ધૂળેય ધર્મ નથી સાંભળને! હજી ધર્મનો કરનાર કેવડો, કેમ, કેવી શક્તિ, કેવી દશા છે એનું તો ભાન નથી. સમજાણું કાંઈ? નવરંગભાઈ! એ તો એ પણ વખત હતોને એક. આહાહા! કહે છે કે વસ્તુ જે છે આત્મા જેને દ્રવ્ય એટલે ત્રિકાળી રહેનાર કહેવામાં આવે, એ દ્રવ્યને સ્વાભાવિક પારિણામિકભાવ કહેવામાં આવે છે. એમાં રહેલા અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત વીર્ય ને અનંત આનંદ એને ગુણ કહેવામાં આવે છે. દ્રવ્યમાં રહેલા આ. પારિણામિકભાવમાં સ્થિત કહો કે દ્રવ્યમાં રહેલા કહો.

સવારે કહ્યું'તું. તમે કીધુંને એટલે પૂછ્યું. આત્મધર્મ મંગાવો છો? કહે, 'ના, ... એ તો મને આવડે છે.' બહુ સારી વાત. ના, હવે મંગાવે છે. પહેલા મંગાવતા હતા કે નહીં? ના, એ તો વ્યાખ્યાનમાં આવે છે. પણ હવે હરિભાઈનું કંઈક ઠીક લખાણ છે એટલે હવે મંગાવું છું. એય! કહ્યું હતું કે નહીં? (શ્રોતા : બધાની વચમાં તો ન પૂછવું). આપણે અહીં ક્યાં ખાનગી છે? ખાનગી કોનું રાખવું? આહાહા! શું કહ્યું? અહીં દ્રવ્ય કોને કહ્યું?

સવારના (વિષય મુજબ) કે જે સહજ પારિણામિકભાવે એમાં (સ્થિત) એ દ્રવ્ય કહેવાય. એમાં રહેલા અનંત ચતુષ્ટય—અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આનંદ ને અનંત વીર્ય એ ગુણ છે. એ દ્રવ્યમાં—પરમ સ્વભાવમાં રહેલા અનંત ગુણો, એમાં ચાર ચતુષ્ટયરૂપ શુદ્ધ જ્ઞાનચેતના, પાછું સંભારીને જ્ઞાનમાં નાખી દીધું. એ ચારનું એકરૂપ ગણો તો શુદ્ધ જ્ઞાનચેતના પરિણામ તે ગુણ છે. એ શુદ્ધસ્વભાવમાં રહેલા ગુણ છે. ચંદુભાઈ! શું થાય? આત્માને શું વસ્તુ ભગવાન કહે એની માણસને ખબર ન મળે અને આ ધર્મ કરીએ ને સામાયિક કરીએ ને પોષા કરીએ ને પડિક્કમણા બધા કરીએ. એ ધૂળ છે બધી તારી, સાંભળને! એ તો બધો વિકલ્પ છે. એ વિકલ્પ શું છે, ક્રિયા જડ શું છે ને એનો જાણનાર

કોણ છે—એની તો તેને ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ? કહે છે, એ વસ્તુમાં... આહાહા! કેવી વાત કરી! એ અહીં કહે છે, જુઓ.

વસ્તુ જે છે ત્રિકાળ એને ત્યાં સહજ પારિણામિકભાવ કહ્યો હતો. અને અહીં જે ગુણ કહ્યા હતા, અહીં કહેવાય છે, એ એમાં રહેલી શક્તિઓ ધ્રુવ અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત આનંદ, અનંત વીર્ય. એનું એકરૂપ પછી ગણીને, છે તો ધ્રુવ, શુદ્ધ જ્ઞાનચેતના પરિણામ, શુદ્ધ જ્ઞાનચેતનારૂપ ભાવ, એકરૂપ ભાવ તેને નિયમ કહેવામાં આવે છે. આ નિયમની કેવી વ્યાખ્યા! એને–ત્રિકાળી વસ્તુને નિયમ કહેવામાં આવે છે. ઓલો સ્વભાવરૂપ રત્નત્રય જુદી. ન્યાંથી લઈને આવ્યા'તા અંદર ભાઈ. અંદર ફેરફાર પડ્યોને એ લઈને આવ્યા હતા. આ એકાદ વખત સમજવું પડશે કે નહીં એને? આહાહા! ભાઈ! સ્વભાવ રત્નત્રય હતો એ તો પર્યાયની વ્યાખ્યા છે, પ્રગટ દશાની વાત છે. આ જે નિયમની વાત છે તે ત્રિકાળી ગુણોનો પિંડ, જેમાં અનંત આનંદ, જ્ઞાન સ્વરૂપ છે એવો દ્રવ્યસ્વભાવ એ દ્રવ્ય ગુણ વિના હોય નહીં, ગુણ દ્રવ્ય વિના હોય નહીં. સમજાણું કાંઈ?

જબ પર્યાયકો ગૌણ કરકે દ્રવ્યકો મુખ્ય કરે... સવારે એ કહ્યું'તું. પર્યાય જે મોક્ષમાર્ગ છે એ અવસ્થાને મુખ્ય ન કરતાં, મુખ્યપણું જ્યારે દ્રવ્યને આપવામાં આવે કે ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ શુદ્ધચેતના પરિણામરૂપ સ્વરૂપ એ દ્રવ્ય છે, એ નિયમ છે, એ કારણ નિયમ છે, એ કારણપરમાત્મા છે. સમજાણું કાંઈ? સાંભળ્યું પણ ન હોય, કારણપરમાત્મા ને આ શું છે? સમજાય છે કાંઈ? અને એનું જે કાર્ય જે નિયમસાર શબ્દ છે પર્યાય, એને નિયમ કહેશે, એ અહીં પર્યાય કહેવાય છે. એ નિર્મળ સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનની પર્યાય સ્વદ્રવ્યને આશ્રયે થાય, તે પર્યાય ને ગુણ વિનાનું દ્રવ્ય ન હોય ને દ્રવ્ય, ગુણ-પર્યાય વિનાનું ન હોય.

હવે આટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે, પણ હવે પકડે નહીં, પછી કહે અમને સમજાય નહીં. એ ઝીણી વાત મને પકડાય નહીં. ભારે! સંસારમાં જો દોઢડાહ્યા થવા બેઠા હોય તો ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ કાઢે. આઠ આના તરીકે ને હમણાં વળી કાંઈક વાંધો આવ્યો છે. તમે આઠ આના તરીકે આપો છો, નહીં, એક રૂપિયે તરીકે અત્યારે પૈસા મળે છે. કો'ક કહેતું હતું. ક્યાંક કાગળમાં હતું. એક રૂપિયાનો... ટકો ચાલે છેને અત્યારે પાછું. દોઢ ચાલે છે ક્યાંક તો, એવું સાંભળ્યું છે. દોઢ ચાલે છે, જે હોય તે. પછી એનું વ્યાજ ચડાવે. દસ લાખ આપ્યા હોય, દોઢ ટકાનું વ્યાજ ચડાવે દિવસનું અને એના ઉપર પૈસા ને વ્યાજનું પાછું વ્યાજ કાઢે, ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ. એ બધા ડાહ્યા ત્યાં. રખડનારો ચક્રવર્તી છે.

ઓલો તો 'ધમ્મવર ચાઉરંત ચક્કવટ્ટીણં...' નમોત્થુણંમાં આવે છેને. કર્યું હતું કે નહીં? આહાહા! નમ્મોત્થુણંમાં આવે છે. 'ધમ્મવર ચાઉરંત ચક્કવટ્ટીણં..' પ્રભુ! સર્વજ્ઞ

પરમાત્મા તો ધર્મમાં પ્રધાન, ચાર ગતિનો અંત કરનારા ચક્રવર્તી છે. એવો જ આત્મા છે. ભવના વિકલ્પનો અંત કરવાવાળો એનો સ્વભાવ છે, એ ત્રિકાળી સ્વભાવ છે અને એની અવસ્થા વર્તમાન થાય ધર્મની કે અધર્મની, એ અવસ્થા છે. એ અવસ્થા ને ગુણ વિના વસ્તુ ન હોય અને વસ્તુ ગુણ ને અવસ્થા વિના હોય નહીં. સમજાણું કાંઈ? એટલે કે આત્માની પર્યાય પોતાના દ્રવ્ય વિના ન હોય, પણ પર વિના ન હોય એમ હોય (નહીં), એમ કહે છે. શું કીધું એ વળી? આત્મા વસ્તુ છે, એની શક્તિઓ અનંત ભગવાને કહી છે ને એમ છે. શક્તિ કહો કે ગુણ કહો. એ ગુણ વિનાનો ગુણી ન હોય ને ગુણી વિનાનો ગુણ ન હોય. ને એની વર્તમાન દશા અજ્ઞાનની કે જ્ઞાનની કે સમ્યક્‌ની કે મિથ્યાત્વની, એ અવસ્થા દ્રવ્ય વિના ન હોય, પર વિના ન હોય એમ નહીં, પર વિના જ હોય. આહાહા! પંડિતજી!

'जब पर्यायको मुख्य तथा द्रव्यको गौण करके कथन किया जाता है तब नय पर्यायार्थिक कहलाता है'.. પણ જ્યારે ત્રિકાળી દ્રવ્યસ્વરૂપ, ગુણસ્વરૂપ, ધ્રુવસ્વરૂપ એને મુખ્ય ન કરતાં, વર્તમાન દશાનું જ્ઞાન કરાવવું હોય તો, મુખ્યપણે પર્યાયનું જ્ઞાન કરીને ત્રિકાળને ગૌણ કરવામાં, પેટામાં રાખવામાં આવે છે. 'द्रव्य सामान्य होता है और पर्याय विशेष होता है'.. શું આ બધા શબ્દો? અભ્યાસ ન મળે. ભગવાન પરમાત્મા સર્વજ્ઞદેવ એમ કહે છે કે વસ્તુ છે તે સામાન્ય છે. દ્રવ્ય સામાન્યમાં ભેદ નથી. અને ગુણ પર્યાય છે તે વિશેષ છે. પર્યાય એની અવસ્થા છે, હાલત—દશા. સમજાણું કાંઈ?

આ જડ-બડ તો ક્યાંય રહી ગ્યા બહાર, આ તો માટી છે. (દ્રવ્ય તરીકે) એની પણ વાત છે, પણ આ તો જીવદ્વારની વ્યાખ્યા છે એટલે એની વ્યાખ્યા કરી નથી. આ પરમાણુ છે, આ રજકણ—પોઈન્ટ—ટુકડો, તે વસ્તુ છે. એની વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ શક્તિ છે, તે ગુણ છે અને એની આ હાલત દેખાય છે આ પર્યાય, એ હાલત છે. આ હાલત ને ગુણ વિનાનું પરમાણુ ન હોય અને પરમાણુ ગુણ ને પર્યાય વિના ન હોય. સમજાણું કાંઈ? द्रव्य सामान्य होता है.. સોનું ને સોનાના ગુણ જે છેને પીળાશ, ચીકાશ, વજન તે સામાન્ય સદૃશરૂપે ત્રિકાળ રહે. એમ આત્મા દ્રવ્ય એટલે સદૃશરૂપે કાયમ રહે, એને સામાન્ય કહીએ. અને એની અવસ્થાઓ બદલાય તે વિસદૃશ છે તેને પર્યાય કહીએ. સમજાણું કાંઈ? આ સમજાવીને કહેવું છે શું? કે પરની પર્યાયને કારણે તારામાં પર્યાય થાય છે એમ નથી. અને તારી પર્યાયને કારણે પરમાં પર્યાય થાય છે એમ નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'द्रव्य सामान्य होता है और पर्याय विशेष होता है'.. ગ્રીક-લેટિન જેવું લાગે, જેને કાંઈ અભ્યાસ ન મળે એકડાનો. વીતરાગનો માર્ગ શું છે? આહાહા! પણ કોઈ માણસ એમ કહેવા માગેને કે મારે ધર્મ કરવો છે. લ્યો, એક દાખલો. ત્યારે ધર્મ કરવો છે એનો અર્થ એ

થયો કે એની દશામાં ધર્મ નથી. ધર્મ નથી તો એની દશામાં અધર્મ છે અને (ધર્મ) કરવો છે. એનો અર્થ એ છે કે અધર્મ દશા ટાળવી છે ને ધર્મ દશા કરવી છે. એ પર્યાય છે. ટાળવી અને થવી તે અવસ્થા છે. એ ગુણ નથી. ગુણ તો કાયમ રહે છે. એને ટાળવું પણ નથી, ઉત્પન્ન કરવું નથી, નવું થવું નથી, નાશ થતું નથી. વસ્તુ ને વસ્તુના ગુણો ત્રિકાળ અવિનાશીપણે રહે એને સામાન્ય કહીએ ને એની હાલત દશા થાય એને વિશેષ કહીએ. સિદ્ધ પણ પર્યાય એક વિશેષ છે, એનો આત્મા ત્રિકાળી છે તે દ્રવ્ય છે.

બીજી રીતે, આ આત્મા જે છે સામાન્ય તે દ્રવ્ય છે સદૃશ અને એની દશા તે એની વિશેષ છે. એનું વિશેષ શરીર, વાણી, કર્મ ને બાયડી, છોકરાં એનું વિશેષ એમ નથી. કહો, સમજાણું કે નહીં? શું કીધું? શાંતિભાઈને ઘણો પુરુષાર્થ કરવો પડે (મોહ) તોડવા માટે. અમારે સહેજે બાયડી મરી ગઈ તે સહેજ છૂટી ગ્યો, ત્યાગ થઈ ગ્યો. ધૂળેય નથી ત્યાગ. સમજાણું કાંઈ? એ કહે છે. હોય તો એને કારણે એ છે. ન હોય તો એને કારણે એ છે. એને આત્માને કાંઈ સંબંધ નથી.

આંહીં તો કહે છે, સામાન્ય અને વિશેષ. સામાન્ય વસ્તુ ત્રિકાળી ને એની વિશેષ એની દશા—હાલત એને વિશેષ કહીએ. એનું વિશેષ શરીર, કર્મ બાયડી છોકરા, દેશ, એનું વિશેષ (નથી). જેઠાભાઈ! સમજાય એવી વાત છે હોં. ભાષા બહુ સાદી આવે છે. ભાવ ભલે આકરા છે, પણ ભાષામાં કાંઈ બહુ આકરાશ નથી, જો ધ્યાન રાખે તો. કોઈ દિ' એને સમજમાં સાંભળ્યું નથી. એમ ઓઘે ઓઘે ગાંડે—પાગલે જિંદગી ગુમાવી. ધર્મને બહાને બધા સાધુ ભાન વિનાના અંદરમાં એમને એમ જિંદગી ગુમાવે છે બધા, એમ કહે છે. કાંઈક આપણે વિશેષ કરવું તો પડેને, એમ કહે છે. એ દેવાનુપ્રિયા! શું વિશેષ? તારી દશા એ વિશેષ કરવાની છે. પરનું વિશેષ કરવાનું છે કાંઈ? આહાહા! મગનભાઈ!

'द्रव्य सामान्य होता है और पर्याय विशेष होता है इसलिए द्रव्यार्थिक और पर्यायार्थिकनयके विषयमें सामान्य-विशेषका अंतर रहता है।' શું કહે છે? ભગવાન આત્મા ત્રિકાળ દ્રવ્ય રહે છે તે સામાન્ય ને અવસ્થા તે વિશેષ. બેમાં ફેર પડે છે. કાયમ રહેનારાને સામાન્ય કહીએ, અવસ્થા બદલે તેને વિશેષ (કહીએ). એ બેમાં આવો આંતરો છે. સદૃશ છે તે વિસદૃશ (નથી). પર્યાયમાં સદૃશ રહે છે એમ નથી ને પર્યાય વિસદૃશ બદલે છે માટે દ્રવ્ય પણ બદલે છે એમ નથી. દ્રવ્ય ને પર્યાય બેમાં વિશેષતા, આંતરો છે. સમજાણું કાંઈ? ભારે ભાઈ આવું!

આવું વીતરાગના માર્ગમાં હશે? કહે છે. વીતરાગમાર્ગમાં જ હોય બીજે ક્યાંય છે જ નહીં. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે ત્રણ કાળ, ત્રણ લોક જ્ઞાનમાં જોયા, જાણ્યા, એ પર્યાયમાં જાણ્યા. ગુણ તો દ્રવ્ય ત્રિકાળ છે. સમજાણું કાંઈ? દ્રવ્યનું વિશેષ તો એની દશા છે અને વિશેષનું

સામાન્ય એનું દ્રવ્ય છે. વિશેષનું સામાન્ય એનું દ્રવ્ય છે, એ વિશેષનું બીજું કોઈ દ્રવ્ય છે એમ નથી. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ? જુઓને, બુદ્ધિલાલે કર્યું છેને બધું આ. सामान्य-विशेषका अंतर रहता है.. ભગવાન આત્મા કાયમ રહેનારી ચીજ—દ્રવ્ય અને વર્તમાન અવસ્થા વિશેષ—બેમાં ફેર છે. બેમાં એકતા નથી. બેમાં અંતર, બેમાં આંતરો પડે છે, કહે છે. જેઠાભાઈ!

'जीवका स्वरूप निश्चयनयसे ऐसा है'.. શું કહે છે? ભગવાન આત્માનું સ્વરૂપ નિશ્ચયનયથી તો દ્રવ્ય છે, ધ્રુવ છે, સામાન્ય છે. 'व्यवहारनयसे ऐसा है'.. પર્યાય છે, ભેદ છે એ વ્યવહારનયનો વિષય છે. અહીં તો કહે છે, એ બધા વિકલ્પોમાં આત્મા નહીં પ્રાપ્ત થાય. એમ કહે છે. સમજવા માટે તો પહેલું સમજવું, પણ પછી આ દ્રવ્યાર્થિકનયે ત્રિકાળ ધ્રુવ છે, પર્યાયથી—અવસ્થાએ અનિત્ય છે, વિશેષ છે. છે ભલે એમ, પણ એના વિકલ્પોનું રાગમાં રોકાવું તો એને આત્માની પ્રાપ્તિ થશે નહીં, એમ કહે છે. આહાહા! વ્યવહાર રત્નત્રયથી તો પ્રાપ્તિ ન થાય, પણ આવા નયના વિકલ્પ દ્વારા પણ આત્માની પ્રાપ્તિ ન થાય એમ કહે છે. ધર્મ ન થાય એમ કહે છે. ભારે વાત ભાઈ! (શ્રોતા : નયોની લક્ષ્મી ઉદય પામતી નથી). નથી, 'ઉદયતિ નય નિક્ષેપ' એ આ વાત છે. એ બધાનો અર્થ કર્યો છેને અહીં.

'द्रव्यार्थिकनयसे ऐसा है, पर्यायार्थिकनयसे ऐसा है'.. દ્રવ્ય નામ ત્રિકાળ દૃષ્ટિથી જોઈએ તો તે ધ્રુવ છે, પર્યાય દૃષ્ટિથી જોઈએ તો તે અધ્રુવ ને વર્તમાન અવસ્થા છે. 'अथवा नयोंके भेद शुद्ध निश्चयनय, अशुद्ध निश्चयनय'.. શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી જુઓ તો ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ છે. અશુદ્ધ નિશ્ચયથી જુઓ તો તે વિકારી પર્યાયમાં છે, તે અશુદ્ધ નિશ્ચય છે. એનામાં છે માટે નિશ્ચય, પણ મલિન છે માટે અશુદ્ધ. વિકારી પર્યાય છે તે અશુદ્ધ, નિશ્ચય એની છે માટે અશુદ્ધ નિશ્ચય. ત્રિકાળી વસ્તુ છે શુદ્ધ નિશ્ચય. સમજાણું કાંઈ?

'सद्‌भूत व्यवहारनय, असद्‌भूत व्यवहारनय'.. અહીં ભેદ પાડ્યા. ગુણ ને ગુણીનો ભેદ પાડવો એ સદ્‌ભૂત વ્યવહાર છે. આત્મા ગુણી છે ને એમાં આનંદ આદિ ગુણ છે, એવો ભેદ પાડવો એ સદ્‌ભૂત વ્યવહાર છે. છે એના ભેદ પાડવા તે વ્યવહાર છે. ઉપચરિત અસદ્‌ભૂત વ્યવહારનય. આત્મામાં રાગ આદિ, પુણ્ય આદિના ભાવ એ અસદ્‌ભૂત ઉપચાર છે. અસદ્‌ભૂત વ્યવહાર છે. કેટલું યાદ રાખવું આમાં? અભ્યાસ ન મળે અભ્યાસ. લોકોને મૂળ તત્ત્વની ખબર ન મળે અને તત્ત્વની દૃષ્ટિ વિના ચાલી નીકળ્યા, ધર્મ કરીએ અમે. ક્યાં ધર્મ કરતો'તો? સાંભળને હવે!

उपचरित व्यवहारनय.. એટલે રાગ જાણવા છતાં મારો છે એમ એને ઉપચરિત વ્યવહારનય કહીએ અને આત્મામાં જણાય નહીં એવો રાગ એ અનુપચરિત અસદ્‌ભૂત વ્યવહારનય કહીએ. આટલા બધા ભેદ પાડ્યા છે. પંચાધ્યાયની શૈલી છે ને '...इत्यादि विकल्प चित्तमें अनेक तरंगे उत्पन्न करते हैं'.. એટલા બધા વિકલ્પ નામ રાગના ભાગ, આત્મામાં તરંગ ઊઠે રાગનો. 'इससे चित्तको विश्राम नहीं मिल सकता'.. એમાં આત્માનો અનુભવ સમ્યગ્દર્શન એવા વિકલ્પોને આશ્રયે થતું નથી. આહાહા!

આત્માને સમ્યગ્દર્શન ધર્મની પહેલી દશા, આવા બધા નયના ભેદોના વિચારના વિકલ્પમાં રોકાવું, એનાથી એને સમ્યગ્દર્શન થતું નથી. કહો સમજાણું કાંઈ? આ વિકલ્પ આવે છેને એમ કહ્યું, એય! વિકલ્પ.. વિકલ્પ કહે છે. એ વિકલ્પ હોય પણ એ આત્માની પ્રાપ્તિનું કારણ નથી. જ્યાં સુધી, વસ્તુ આમ પૂર્ણ છે, પર્યાય છે એવું જ્ઞાન કરવામાં નય ને વિકલ્પથી વિચારે છે, ત્યાં સુધી એને સ્વરૂપનો અંતર વિશ્રામ (સમ્યગ્દર્શનની) પ્રાપ્તિ થતી નથી, ત્યાં સુધી ચિત્તમાં વિકલ્પના ડામાડોળમાં પડ્યો છે. ભારે માર્ગ ભાઈ! સમજાણું કાંઈ! કહો, જેઠાભાઈ! આહાહા!

વસ્તુ ત્રિકાળી ભગવાન આત્મા નિત્યાનંદ પ્રભુ એ દ્રવ્યનો વિષય, દ્રવ્યાર્થિકનયનો, શુદ્ધ નિશ્ચયનો (વિષય). અને પર્યાયનો વિષય વ્યવહારનયનો અને વિકારનો વિષય અશુદ્ધ નિશ્ચયનયનો અને ત્રિકાળનો વિષય શુદ્ધ નિશ્ચયનયનો. એવા ભેદ પાડીને જાણવા માટે પહેલું હોય, પણ આ ભેદના વિકલ્પમાં જો રોકાય તો એને સમ્યગ્દર્શન નહીં થાય. કહો, મગનભાઈ! આહાહા! (શ્રોતા : ....) નથી. છે અંદરમાં. વસ્તુ જે ચૈતન્ય ભગવાન સર્વજ્ઞ સ્વભાવી પૂર્ણ આનંદની મૂર્તિ પ્રભુ આત્મા છે. આહાહા! એના તરફનો ઝુકાવ થતાં વિકલ્પોનો આશ્રય રહેતો નથી. આહાહા! ત્યારે એને સમ્યગ્દર્શન થાય હજી તો. સમ્યગ્જ્ઞાન ને ચારિત્રની વિશેષતા તો વળી પછી. સમજાણું કાંઈ?

નયો એટલે જ્ઞાનના અંશોના પ્રકારો; એના ભેદમાં રોકાવાથી, અટકવાથી એને આત્મામાં ઠરવાનો વિશ્રામ સમ્યગ્દર્શન થતું નથી. એને ઠેકાણે આ બહારના વિકલ્પો ભક્તિ, પૂજા, દયા, દાન ને એનાથી ધર્મ થાય, તદ્દન દૃષ્ટિ મિથ્યા છે. આહાહા! એ મારગડા વીતરાગના જુદા છે ભાઈ! સાંભળ્યા નથી, સાંભળવા મળતા નથી ને મળે એ બધું ઊંધું મળે છે. 'इससे चित्तको विश्राम नहीं मिल सकता'.. किससे? कैसा? કે આત્મા છે એ તો છે જ ત્રિકાળી આનંદમૂર્તિ પ્રભુ, અનંત ગુણનો વિશ્રામ ઠામ અને એની દશા હાલત અવસ્થા છે.

એ અવસ્થા વિશેષ છે, દ્રવ્ય સામાન્ય છે વગેરે નયોનાં જ્ઞાનને વિચારતાં, અટકતાં,

ત્યાં આત્મામાં અંદર સ્થિર શાંતિની પ્રાપ્તિ એનાથી થતી નથી. તો પછી વ્યવહારના બીજા વિકલ્પો એનાથી સમ્યગ્દર્શન થાય, એ ત્રણ કાળમાં નથી. ભાઈ! ભ્રમણાનો રોગ થયો છે ભાઈ! તને ખબર નથી વસ્તુની. કહે છે, 'चित्तको विश्राम नहीं मिल सकता. इसलिए कहना होगा कि नयके कल्लोल अनुभवमें बाधक है'.. એ નયનું જ્ઞાન વિકલ્પવાળું, આ શુદ્ધ છું ને પર્યાય વિશેષ અશુદ્ધ, વિકાર આદિ છે કે નિર્મળ આદિ પર્યાય છે—એવા બે પ્રકારના ભેદ, રાગના કલ્લોલો એ તો અનુભવને વિઘ્ન કરનાર છે. આત્માનો અનુભવ સમ્યગ્દર્શન. આત્માનો અનુભવ.. 'અનુભવ રત્ન ચિંતામણિ, અનુભવ હૈ રસકૂપ, અનુભવ માર્ગ મોક્ષનો, અનુભવ મોક્ષસ્વરૂપ.'

આત્મા આનંદસ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન, એનો અંતર્મુખ થઈને અનુભવ થવો, એમાં આ નયના વિકલ્પો તો વિઘ્ન કરનારા છે. આહાહા! 'परन्तु पदार्थका यथार्थ स्वरूप जानने और स्वभाव-विभावके परखनेमें सहायक अवश्य है.. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે વાસ્તવિક આત્મા, ગુણ ને દશા જાણવા માટે જે કહ્યું, તે માટે એને પહેલી ભૂમિકામાં જાણવાનો ભાવ હોય છે. માલ લેવા જાય બરફી, તો પહેલો ભાવ પૂછે કેટલા રૂપિયે શેર? પાંચ રૂપિયે, દશ રૂપિયે જે હોય તે અને તોલા પણ પરખે. સરકારના છાપવાળા છે કે નહીં તોલા. ત્રાજવાને ધડો કરાવે. કારણ કે જેની કોર માલ નાખે, એની કોર લાખ તો નથી ચોંટાડીને શેરની. પણ એ બધું માલ લીધા પહેલાની વ્યાખ્યા છે. પણ માલ જ્યારે ખાય ત્યારે એ ગોખે નહીં, કે દસ રૂપિયાના શેર છે, આ તોલાનો આ મેં કર્યું હતું ને ધડો મેં કરાવ્યો હતોને. એ વખતે હોય? ગોખે તો ખાય નહીં ને ખાય ત્યારે ગોખવાનું રહે નહીં. ઝીણી વાત છે ભગવાન! આહાહા!

તારી મહિમાનો પાર નથી, પણ એની એને સૂઝ પડતી નથી. કહે છે, પહેલા વિચારમાં એને જરૂર કરવું. એમને એમ ખાવા માંડે તો ખાવા દે ઓલા? ભાઈ! ભાવ તો પૂછ. કેટલું લેવું છે ને કેટલે ભાવે મણ આપે છે? એ પૂછ તો ખરો. એમ આત્મા, ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કહ્યો. અજ્ઞાનીઓ પણ આત્મા આત્મા કરે ને પરમેશ્વરે આત્મા કહ્યો, બેમાં ફેર છે. સમજાય છે કાંઈ? એ માટે એના ફેર ભાંગવા માટે, આત્મા દ્રવ્ય શું છે, ગુણ શું છે, એની દશા શું છે? એવા જ્ઞાનના અંશો દ્વારા એને જાણવો જોઈએ. બરાબર હૈ? પંડિતજી! પણ એને જાણવાના કાળમાં એને વિકલ્પ હોય છે, અંતર દશા થવામાં—અનુભવમાં એ પછી વિકલ્પ હોતા નથી. આહાહા! સમ્યગ્દર્શન થતાં એ નય ને નિક્ષેપ રહેતાં નથી.

'उदयति न नयश्रीरस्तमेति प्रमाणं એમ આવે છેને. એની તો વ્યાખ્યા કરી. મૂળ તો વ્યાખ્યા કરી છે એની. આહાહા! 'इसलिए नय, निक्षेप और प्रमाणसे..' નય એટલે

એક એક ધર્મને જણાવનારો જ્ઞાનનો અંશ, પ્રમાણ એટલે આખી ચીજને જણાવવાનો જ્ઞાનનો અંશ. પ્રમાણ એ પણ અંશ છેને, પર્યાય છે. અને નિક્ષેપ એટલે જાણવાની ચીજ નામરૂપે છે, આકારરૂપે છે, યોગ્યતારૂપે છે કે યથાર્થ ભાવરૂપે છે? એને માટે પહેલું જાણવું જોઈએ. સમજાણું કાંઈ?

'जैसे बने तैसे आत्मस्वरूपको पहिचान... इसलिए नय, निक्षेप और प्रमाणसे अथवा जैसे बने तैसे'.. એમ. યથાયોગ્ય શક્તિથી... યથાશક્તિ આત્મા, એના ગુણો, એની દશા, એના નય, નિક્ષેપ અને પ્રમાણથી જાણવું જોઈએ. અહીં તો નય, નિક્ષેપ પ્રમાણ શું એની ખબર ન મળે. અંધારે પણ ગોળ ગળ્યો લાગેને, કહે છે. એમ વળી વાત બહાર આવી છે. પણ ગોળને ઠેકાણે ગોબર આવી જાય તો? સમજાણું કાંઈ? ગોબર એટલે છાણ. બાપુ! એમ ન ચાલે વીતરાગમાર્ગમાં. એની સમજણ જોઈએ. આત્મા ભગવાને કહ્યો એ કેવો? ભગવાને ગુણ કહ્યા એ કેવા? એની દશા કેવી જ્ઞાનની ને અજ્ઞાનની? અજ્ઞાનીઓ આત્મા કહે છે એ આત્મા કેવો? બેનો એણે આંતરો પાડીને યથાર્થ જ્ઞાન કરવું જોઈએ. સમજાણું કાંઈ?

નહીં તો આત્મા.. આત્મા તો બધાય કરે છે, નાસ્તિક સિવાયના. ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે કેવળજ્ઞાનીએ જેવો આત્મા જોયો એવા અનંત આત્મા, એમણે એના અનંતા ગુણો જોયા અને એની દશાઓ અનંતી જોઈ—એને બરાબર નક્કી કરવું જોઈએ. આ 'पहिचान करके सदैव उसके विचार तथा चिंतवनमें लगे रहना चाहिए', લ્યો. એય! આમાં રહેવું જોઈએ, કહે છે. મને આવડે છે, લ્યો. આવડ્યાનું ઓલું થઈ ગ્યું પાછું અજીર્ણ. આવડ્યું કોને કહીએ? એય! અહીં તો ભેગી વાત છેને!

આત્મા અખંડ નિર્વિકલ્પ છે એનું જ્ઞાન થાય, એને આવડ્યું કહેવાય. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! સરોવર કાંઠે રે મૃગલા તરસ્યા, તરસ્યા, તરસ્યા. અનાદિ કાળથી નિજ નિધાન આત્મા, એ સર્વજ્ઞે કહેલો આ આત્મા નિધાનના ભાન વિના, એ જૈનના વાડામાં રહ્યા એ તરસ્યા ચાલ્યા જાય છે. કહો, સમજાણું? ચોપાનિયું મળ્યું છે કે નહીં? નહીં મળ્યું હોય. નહોતા બોલ્યા. મોહનભાઈ કાલે નહોતા, નહીં? કાલે નહોતા. બપોરે આવ્યાતાને? એ રમેશભાઈ છે, પ્રેમચંદભાઈના દીકરાના દીકરા. નહીં? ઓલા ભજન કરે છે.

સરોવર કાંઠે રે મૃગલા તરસ્યાં રે લોલ
એ દોડે હાંફી ઝાંઝવાના પાણીને રે કાજ

અરેરે! એને સાચા પાણી વારિ મળવાં દુર્લભ.
સાચા મળવા રે એને દોહ્યલા રે લોલ.

એ ઝાંઝવાના પાણીમાં રોકાય છે પ્રભુ. આહાહા! એ વિકલ્પની ઝાળું, નયોની (ઝાળું) એ ઝાંઝવાના પાણી છે કહે છે.

એને સાચા વારિ રે એને નહીં મળે રે લોલ.
પાણીના સાચા સરોવર કાંઠે નહીં જાય રે લોલ.
મનના મૃગલાને પાછા વાળજો રે લોલ.

મનના મૃગલાને... આ બહાર ફર્યાફર કરે છેને. (શ્રોતા : હા જી). લે, હા પાડે છે. મનના મૃગલાને પાછા વાળજો રે લોલ. એ નયના વિકલ્પ પુણ્ય–પાપ થાય, એનાથી પાછો વળ એમ કહે છે. આહાહા! ઓલું સાંભળીને બનાવ્યું છે હોં. સાંભળીને તરત બનાવે માળો. ધીરુભાઈ! તમારા સાળાનો દીકરો છેને. એ હતા ત્યાં. સભાને તો શાંત કરી નાંખે માળો એવો કંઠ એનો કંઠ. આંહીં કહે છે, કંઠ હોં, પણ છે એ જડ ને.

કહે છે, ભગવાન આત્માનું સ્વરૂપ જે દ્રવ્ય, ગુણ ને પર્યાય જેમ છે તેમ, પહેલું નય, નિક્ષેપ ને પ્રમાણથી... જ્ઞેયોના ભેદવાળું–નિક્ષેપવાળું જ્ઞાન કરીને અને જ્ઞેયને જાણવાના નયોના અંશે એને જાણીને, પછી એ આત્માના અંતરમાં જાવું. આહાહા! 'सदैव उसके विचार',.. દેખો. સદૈવ એનો વિચાર રાખવો. 'चिंतवनमें लगे रहना चाहिए'. ધૂન લાગેને એની, ત્યારે આત્મા તરફ વારંવાર એનું વલણ થયા જ કરે. એવી અંતરમાં ધૂન લાગવી જોઈએ. ત્યારે એને આત્માનું સમ્યગ્દર્શન થાય. એવી વાત છે બાપા! લ્યો, જીવ અધિકાર પૂરો થયો.

અજીવદ્વાર હવે. હવે અજીવની વ્યાખ્યા. જીવ સામે અજીવ કેવો કહેવાય?

अजीव द्वार

अजीव अधिकार वर्णन करनेकी प्रतिज्ञा

जीव तत्त्व अधिकार यह, कह्यौ प्रगट समुझाय।
अब अधिकार अजीवकौ, सुनहु चतुर चित लाय।।१।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–ચતુર=વિદ્વાન. ચિત્ત=મન. લાય=લગાડીને.

અર્થ :–આ પહેલો અધિકાર જીવતત્ત્વનો સમજાવીને કહ્યો, હવે અજીવતત્ત્વનો અધિકાર કહે છે, હે વિદ્વાનો! તે મન દઈને સાંભળો. ૧

अर्थ :–यह पहिला अधिकार जीवतत्त्वका समझाकर कहा, अब अजीवतत्त्वका

अधिकार कहते हैं, हे विद्वानों! उसे मन लगाकर सुनो! १

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન : આ જીવનો અધિકાર પહેલો કહ્યો. कह्यौ प्रगट समुझाय. પ્રગટ સમજાવીને બતાવ્યો છે. 'अब अधिकार अजीवकौ सुनहु चतुर चित लाय'. હે ડાહ્યા પુરુષો! વિદ્વાન પુરુષો! ચિત્ત લગાવીને—મન લગાકર સુનો.

'मंगलाचरण-भेदज्ञान द्वारा प्राप्त पूर्णज्ञानकी वंदना'. નીચે શ્લોક છે પહેલો.

जीवाजीवविवेक पुष्कलदृशा प्रत्यावयत्पार्षदा
नासंसार निबद्धबन्धनविधिध्वंसाद्विशुद्धं स्फुटत्
आत्माराममनन्तधाम महसाध्यक्षेण नित्योदितं
धीरोदात्तमनाकुलं विलसति ज्ञानं मनोह्लादयत्॥१॥

આહ્‌લાદ કરતું, આનંદનું અનુભવ કરતું જ્ઞાન ઉદય થાય છે. એનું પદ છે આ. પહેલો શ્લોક હતો, આ એનું આ પદ છે.

અજીવ અધિકારનું વર્ણન કરવાની પ્રતિજ્ઞા (સવૈયા એકત્રિસા)

परम प्रतीति उपजाय गनधरकीसी,
अंतर अनादिकी विभावता विदारी है।
भेदग्यान दृष्टिसौं विवेककी सकति साधि,
चेतन अचेतनकी दसा निरवारी है॥
करमकौ नासकरि अनुभौ अभ्यास धरि,
हिएमैं हरखि निज उद्धता सँभारी है।
अंतराय नास भयौ सुद्ध परकास थयौ,
ग्यानकौ विलास ताकौ वंदना हमारी है॥२॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :—પ્રતીતિ=શ્રદ્ધાન. વિભાવતા=મિથ્યાદર્શન. વિદારી=નાશ કર્યો. નિરવારી=દૂર કરી. હિએમૈં=હૃદયમાં. હરખિ=આનંદિત થઈને. ઉદ્ધતા=ઉત્કૃષ્ટતા. વિલાસ=આનંદ.

અર્થ :—ગણઘર સ્વામી જેવું દૃઢ શ્રદ્ધાન ઉત્પન્ન કરીને, અનાદિકાળથી લાગેલ અંતરંગનું મિથ્યાત્વ નષ્ટ કર્યું અને ભેદજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જ્ઞાનની શક્તિ સિદ્ધ કરીને જીવ-અજીવનો નિર્ણય કર્યો, પછી અનુભવનો અભ્યાસ કરીને કર્મોનો નાશ કર્યો તથા હૃદયમાં હર્ષિત થઈને પોતાની ઉત્કૃષ્ટતા સંભાળી, જેથી અંતરાયકર્મ નાશ પામ્યું અને શુદ્ધ આત્માનો

પ્રકાશ અર્થાત્ પૂર્ણજ્ઞાનનો આનંદ પ્રગટ થયો તેને મારા નમસ્કાર છે. ૨

अर्थ :—गणधरस्वामी जैसा दृढ श्रद्धान करके, अनादिकालसे लगे हुए अन्तरंगका मिथ्यात्व नष्ट किया और भेदज्ञानकी दृष्टिसे ज्ञानकी शक्ति सिद्ध करके जीव-अजीवका निर्णय किया, पश्चात् अनुभवका अभ्यास करके कर्मोंको नष्ट किया तथा हृदयमें हर्षित होकर अपनी उत्कृष्टताको सम्हाला, जिससे अंतरायकर्म नष्ट हुआ और शुद्ध आत्माका प्रकाश अर्थात् पूर्णज्ञानका आनन्द प्रगट हुआ। उसको मेरा नमस्कार है॥२॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન : અજીવ અધિકાર શરૂ કરતાં, સમ્યગ્જ્ઞાન આનંદ સહિત પ્રગટ્યું એને અહીં વંદન ને આદર કરે છે. 'परम प्रतीति उपजाय गणधरकीसी'.. આહાહા! શું કહે છે? ભગવાન આત્મા પરમ શુદ્ધ ચૈતન્યધામ, અનંત ગુણનો વિશ્રામ આતમરામ એની સન્મુખ થઈને, વિકલ્પ ને નિમિત્ત ને એક સમયની અવસ્થાથી વિમુખ થઈને, સ્વભાવ પૂર્ણાનંદ પ્રભુ એવો જે આત્મા એની સન્મુખ થઈને એને પ્રતીતિ થાય, સમ્યગ્દર્શન થાય. કેવું? ગણધર જેવું. જેવું ગણધરને સમકિત (હોય) એવું સમકિત. અવગાઢ સમકિત લખ્યું છે. ઓલી કોર લખ્યું છે. નીચે લખ્યું છે જુઓ. 'गणधरस्वामीके अवगाढ़ सम्यक्त्व कहा है'. નીચે લખ્યું છે. ઓલે પાને. ગણધરની ઉપમા આપી છે ને! સમજાણું કાંઈ?

'આત્માનુશાસન'માં ગણધર મહારાજ તીર્થંકરના દીવાન, વઝીર, પ્રધાન ... એને અવગાઢ સમકિત કહ્યું છે. એવું.. 'प्रतीति उपजाय गणधरकीसी' અહો! ભગવાન આત્મા અનાકુળ શાંતિનું ધામ સુખરૂપ છે. બીજે ક્યાંય વિકલ્પમાં સુખ નથી, શાંતિ નથી એવા પોતાના આનંદના ધામને અનુભવમાં લઈને એની પ્રતીત શ્રદ્ધા કરવી. એટલે એ શ્રદ્ધા ગણધર જેવી હોય. આહાહા! કહો, સમજાણું કાંઈ? અજીવથી જીવસ્વભાવને જુદો જાણી, પરિપૂર્ણ પોતાના પરમાત્મા પરમસ્વરૂપે ધ્રુવ બિરાજમાન એના સન્મુખ થઈને એવી પ્રતીતિ હોય કે ગણધર જેવી પ્રતીતિ સમકિતીને હોય, એમ કહે છે. એવી ઉપમા આપી છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

'गणधर स्वामी जैसा दृढ श्रद्धान उत्पन्न करके'.. એમ. ગણધર જેવું દૃઢ શ્રદ્ધાન. દૃઢ શ્રદ્ધાન એટલે આત્માનો અનુભવ, પ્રતીતિ એ દૃઢ શ્રદ્ધાન. આમ ભગવાન સાચા ને આત્મા, એમ નહીં. આત્મા અખંડ આનંદસ્વરૂપ, એનો આનંદનો સ્વાદ લઈને એમાં પ્રતીતિ થવી, એનું નામ પ્રતીતિ ગણધર જેવી કહેવામાં આવે છે. આ તો ભગવાન સાચા, નવ તત્ત્વ સાચા, લ્યો અમારું સમકિત. ધૂળેય સમકિત નથી, સાંભળને! સમજાણું કાંઈ? 'परम प्रतीति

उपजाय'.. નવી ઉપજાય, એમ છે ને? સમ્યગ્દર્શન તો નવું ઊપજે છે. મિથ્યાદર્શન તો અનાદિનું છે. 'परम प्रतीति उपजाय गणधरकीसी'—ગણધર જેવી પ્રતીતિ ઉપજાવે છે. કહો સમજાણું?

'अंतर अनादिकी विभावता विदारी है'.. જુઓ, અહીં વિભાવ શબ્દે મિથ્યાત્વ કહ્યું છે. શ્રીમદ્‌માં આવે છે ક્યાંક વિભાવનું મિથ્યાત્વના અર્થમાં. (શ્રોતા : તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય) એ, એ. 'તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય.' વિભાવ એટલે મિથ્યાત્વ છે. એ આંહીં વિભાવ એટલે મિથ્યાત્વ. આવે છે એમાં? 'કોટી વર્ષનું સ્વપ્ન પણ જાગૃત થતાં શમાય, તેમ વિભાવ અનાદિનો જ્ઞાન થતાં દૂર થાય.' અર્થની ખબરું ન મળે, ગોખે હાંકે રાખે. સ્વરૂપચંદભાઈ! પહેલા અભ્યાસ કર્યો હશે તમે પણ તે. 'કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ જાગૃત થતાં શમાય, તેમ વિભાવ અનાદિનો જ્ઞાન થતાં દૂર થાય.' જુઓ, ત્યાં જ્ઞાન કીધું ભાઈ. આહાહા!

'अंतर अनादिकी विभावता विदारी है'.. રાગ, પુણ્ય, દયા-દાનના વિકલ્પ એ મારા અને મને લાભદાયક એવો જે મિથ્યાત્વભાવ એને અંતર આનંદકંદ પ્રભુની—પોતાની દૃષ્ટિ કરતાં, એ મિથ્યાત્વને જેણે વિદારી નાખી છે, રહેંસીને જુદી પાડી દીધી, એમ કહે છે અને સમ્યગ્દર્શન ઉત્પન્ન કર્યું. ઓલો વિકારીનો વ્યય કીધો ને પ્રતીતિ ઉપજાય કીધી, ધ્રુવ તો ત્રિકાળ જ્ઞાયકભાવ છે. ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ અનંત આનંદનો કંદ એની પ્રતીતિ ઉપજાવી તે નવી પર્યાય, મિથ્યાત્વનો નાશ કર્યો ને ધ્રુવનો આશ્રય ત્રિકાળ છે. એને અહીં સમકિતી ને જ્ઞાની ને ધર્મની દશાની શરૂઆત થઈ, એમ કહેવામાં આવે છે. વિશેષ કહેશે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં. ૩૨, ફાગણ સુદ ૬, બુધવાર તા. ૩-૩-૧૯૭૧
અજીવ દ્વાર પદ ૨, ૩, ૪ પર પ્રવચન

અજીવ અધિકાર છે ને.

परम प्रतीति उपजाय गनधरकीसी,
अंतर अनादिकी विभावता विदारी है।
भेदग्यान दृष्टिसौं विवेककी सकति साधि,
चेतन अचेतनकी दसा निरवारी है।।
करमकौ नासकरि अनुभौ अभ्यास धरि,
हिएमैं हरखि निज उद्धता सँभारी है।
अंतराय नास भयौ सुद्ध परकास थयौ,
ग्यानकौ विलास ताकौ वंदना हमारी है।।२।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–પ્રતીતિ=શ્રદ્ધાન. વિભાવતા=મિથ્યાદર્શન. વિદારી=નાશ કર્યો. નિરવારી=દૂર કરી. હિએમૈં=હૃદયમાં. હરખિ=આનંદિત થઈને. ઉદ્ધતા=ઉત્કૃષ્ટતા. વિલાસ=આનંદ.

અર્થ :–ગણધર સ્વામી જેવું દૃઢ શ્રદ્ધાન ઉત્પન્ન કરીને, અનાદિકાળથી લાગેલ અંતરંગનું મિથ્યાત્વ નષ્ટ કર્યું અને ભેદજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જ્ઞાનની શક્તિ સિદ્ધ કરીને જીવ–અજીવનો નિર્ણય કર્યો, પછી અનુભવનો અભ્યાસ કરીને કર્મોનો નાશ કર્યો તથા હૃદયમાં હર્ષિત થઈને પોતાની ઉત્કૃષ્ટતા સંભાળી, જેથી અંતરાયકર્મ નાશ પામ્યું અને શુદ્ધ આત્માનો પ્રકાશ અર્થાત્ પૂર્ણજ્ઞાનનો આનંદ પ્રગટ થયો તેને મારા નમસ્કાર છે. ૨

अर्थ :–गणधरस्वामी जैसा दृढ श्रद्धान करके, अनादिकालसे लगे हुए अन्तरंगका मिथ्यात्व नष्ट किया और भेदज्ञानकी दृष्टिसे ज्ञानकी शक्ति सिद्ध करके जीव-अजीवका निर्णय किया, पश्चात् अनुभवका अभ्यास करके कर्मोंको नष्ट किया तथा हृदयमें हर्षित होकर अपनी उत्कृष्टताको सम्हाला, जिससे अंतरायकर्म नष्ट हुआ और शुद्ध आत्माका प्रकाश अर्थात् पूर्णज्ञानका आनन्द प्रगट हुआ। उसको मेरा नमस्कार है।।२।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

શું કહે છે? ક્યા કહતે હૈં? 'परम प्रतीति उपजाय गणधरकीसी'. ગણધર જે તીર્થંકરના

વજીર, ધર્મ(માં) પ્રધાન (છે) એને જેવી શ્રદ્ધા છે એવી શ્રદ્ધા, આ આત્મા (એમ) જડના વિકલ્પથી ભિન્ન પાડીને (કરવી). અજીવ અધિકાર છે ને! પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો એ બધા અજીવ છે. વિભાવમાત્ર અજીવ છે. શરીર, વાણી, મન તો અજીવ છે, પણ શુભ ને અશુભ ઉપયોગ છે એ પણ વિભાવ અજીવ છે. એનાથી જુદું પાડી અંતર... અનાદિથી વિભાવતા વેદાય છે. 'હું તો આનંદ ને જ્ઞાન સ્વરૂપ છું' એ વાત તો અલૌકિક ને અપૂર્વ છે. આત્મા આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદનું સ્વરૂપ તે જીવ અને પુણ્ય પાપના ભાવ તે અજીવ. બેને ભિન્ન પાડીને परम प्रतीति उपजाय ગણધર જેવી. 'अंतर अनादिकी विभावता विदारी है'.. રાગનો ભાવ પરલક્ષી જે વિભાવ, એને અંતરની અનાદિથી વિભાવ (સાથે) એકતાબુદ્ધિ છે, એને વિદારી નામ નાશ કરી દીધો. કહો, આ કરવાનું છે.

જીવ ને અજીવ, (એમાં) એને (જીવને) અજીવથી ભિન્ન પાડીને આત્માનો અનુભવ કરવો. 'भेदग्यान दृष्टिसौं'.. ભગવાન આત્મા જ્ઞાન ને આનંદના સ્વભાવ સ્વરૂપ કે જે જીવસ્વરૂપ છે અને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ જે અજીવ ને દુઃખરૂપ છે. એને ભેદજ્ઞાન કરી (એટલે) બેને જુદા પાડી.. 'भेदग्यान दृष्टिसौं विवेककी सकति साधि'.. રાગ ને વિકલ્પથી જુદી સ્વભાવની શક્તિનું સાધન થયું. ભારે વાતું ભાઈ! જુઓ, આ ધર્મ! માળો ધર્મ કઈ રીતે કરવો? છેને અંદર? અર્થમાંય એમ છે જુઓ! 'भेदग्यानकी दृष्टिसे ज्ञानकी शक्ति सिद्ध करके'.. અર્થમાં છે. 'भेदग्यान दृष्टिसौं विवेककी सकति साधि'.. આત્મા ચૈતન્યજ્યોત આનંદસ્વરૂપ એને પુણ્ય-પાપના રાગથી ભિન્ન પાડી અને ભેદજ્ઞાનની શક્તિના સાધનથી આત્માના ચૈતન્યનો અનુભવ કરવો. શબ્દો તો બહુ થોડા અને ભાવ તો ઘણા મોટા છે. સમજાણું કાંઈ?

'चेतन अचेतनकी दसा निरवारी है'.. દૂર કરી. ભગવાન આત્મા શાંત અવિકારી સ્વભાવ એ ચૈતન્યસ્વરૂપ છે. અને પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ એ અજીવ વિભાવસ્વરૂપ છે એને દૂર કરી.. સ્વભાવથી વિભાવને અંતરમાં સ્વભાવનો આશ્રય લઈને દૂર કરવું એનું નામ ભેદજ્ઞાન ને સમ્યગ્જ્ઞાન છે, એનું નામ જ્ઞાનકળા છે. આવી વાતું! 'करमकौ नासकरि'.. અચેતન છેને અહીંયાં એની વ્યાખ્યા. ભગવાન આત્મા જાગતી જ્યોત ચૈતન્યસ્વભાવથી ભરેલો, એને પુણ્ય-પાપના ભાવથી ભિન્ન પાડીને ચૈતન્યનો અનુભવ કરતાં કર્મનો નાશ થાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

'करमकौ नासकरि अनुभौ अभ्यास धरि'.. પછી પણ ભિન્ન પાડીને પણ અનુભવનો અંતરમાં અભ્યાસ કરી, આત્માના અતીન્દ્રિય આનંદનો અભ્યાસ કરી, 'हिएमैं हरखि'. આત્માના આનંદના અનુભવમાં આનંદિત થઈ.. જુઓ, આ ધર્મ! ભારે ધર્મ ભાઈ! કહો,

ભીખાભાઈ! હવે આમાં શું કરવું? ક્યાંથી આપવું? આહાહા! 'हिएमैं हरखि'.. આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદસ્વરૂપ છે એને જ્યારે વિભાવ નામ અજીવથી જુદો પાડ્યો એટલે જ્ઞાનસ્વભાવમાં અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવ્યો. અતિન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આનંદિત થઈને... દુઃખી થઈને એમ નહિ, એમ કહે છે. આ બધા અપવાસ ને ક્રિયા કષ્ટમાં બહુ દુઃખ થાયને, એ કાંઈ આત્માનો સ્વભાવ નથી. એ કષ્ટ તો રાગ છે, આર્તધ્યાન છે.

કહે છે કે ભગવાન આત્મા અંદર ચૈતન્યદળ આનંદ પ્રભુ પડ્યો છે એ. આહાહા! અરે! એને કેમ બેસતું નથીને! એ વિશ્વાસમાં આવતો નથી એને. અનાદિથી રાગ ને અલ્પજ્ઞપણાના જોરમાં એને, પૂર્ણ સ્વરૂપ ભગવાન આત્મા છે એ વાતમાં એની દૃષ્ટિ જતી નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! 'हिएमैं हरखि निज उद्धता संभारी है'.. પોતાનો ઉત્કૃષ્ટ સ્વચ્છ સ્વભાવ. ઉદ્ધતા એટલે સ્વભાવ. ઉત્કૃષ્ટ.. જ્ઞાન ને આનંદનો જેનો ઉત્કૃષ્ટ નામ ઊંચામાં ઊંચો અંતર સ્વભાવ એને उद्धता संभारी—એનો અનુભવ કરી. સમજાણું કાંઈ?

'अंतराय नास भयौ' એટલે સ્વરૂપના અનુભવમાં વિઘ્નરૂપ જે રાગની એકતા આદિ અસ્થિરતા હતી, એ નાશ થતાં सुद्ध परकास थयौ. ચૈતન્ય ઝળહળ જ્યોતિએ ઝળહળ જાગ્યો. ઝગમગ જ્યોતિ એ ચૈતન્ય ભગવાન, રાગના ને પુણ્યના વિકલ્પથી જુદો પડીને, જે રાગથી 'હું' છું એમ અજ્ઞાનપણે જાગતો ને પ્રકાશતો, એ રાગની પર્યાયબુદ્ધિ છોડીને અંતરબુદ્ધિમાં આવ્યો. તો કહે છે કે 'सुद्ध परकास थयौ.. જ્ઞાનની શુદ્ધતા આનંદ સહિત જ્યાં પ્રગટ થઈ. આહાહા! ભારે ધર્મક્રિયા! પોપટભાઈ! પડિક્કમણા કરવા હોય તો ઘરે આવીને પાથરણું કરીને કરી નાખીએ. લ્યો, 'ઈચ્છામિ પડિક્કમણું ઈરિયા .....' આ ખોટો ઉપદેશ છે. આહાહા! બાપુ! તેં પડિક્કમણું કર્યું નથી કોઈ દિ', એ કહે છે. વિભાવમાંથી પાછું ફરવું અને સ્વભાવમાં આવવું એનું નામ પ્રતિક્રમણ છે. સમજાણું કાંઈ? એય છોકરાઓ! વાતું આંહીં ન થાય હોં. અંદર આવી જાઓ અંદર બહારથી... મોટા છોકરાઓએ ધ્યાન રાખવું જોઈએ.

'ग्यानकौ विलास ताकौ वंदना हमारी है'.. ઓહો! પ્રભુ આત્મા પોતાની જ્ઞાનની શુદ્ધિ ને સમૃદ્ધિથી જ્યાં ઉછળ્યો ને જેની દશામાં પૂર્ણ આનંદ ને જ્ઞાન પ્રગટ્યું, એવો જ્ઞાનનો, આનંદનો 'विलास ताकौ वंदना हमारी है'—એને હું વંદન નામ નમસ્કાર કરું છું. બધી ભાષા ગ્રીક-લેટીન જેવી લાગે એને. એય પ્રકાશદાસજી! ઓલા અણુવ્રત કરવા, મહાવ્રત પાળવા, આ કરવાં, સહેલું સટ અજ્ઞાન. આહાહા! એ તો બધું અજ્ઞાન છે. (શ્રોતા : અણુવ્રત ને મહાવ્રતની વ્યાખ્યા ક્યાં આવડે છે?) મહાવ્રતની ખબર કોને છે? અણુવ્રત કોને કહેવાય? મહાવ્રત કોને કહેવા? આહાહા! પણ મહાવ્રત તો મોટા પુરુષો પાળે તેને

મહાવ્રત કહીએ. (શ્રોતા : ...ન પાળે એને મોટા કેમ કહેવા?)

બાપુ! પણ તું જાગ્યો નથી ત્યાં વળવું એમાં, એ ક્યાંથી આવ્યું? પોતે ચૈતન્યમૂર્તિ પરમાત્મા સ્વરૂપ છે. પરમાત્માના સ્વરૂપમાં ને પ્રગટ પરમાત્માના શક્તિરૂપમાં કાંઈ ફેર નથી. આહાહા! 'ग्यानकौ विलास'.. અહીં તો અજીવ અધિકાર છેને. પુણ્ય-પાપના અજીવ ભાવથી ભિન્ન પાડીને સ્વભાવનું શરણ લીધું, ત્યારે એને જ્ઞાનનો વિલાસ નામ આનંદ પ્રગટે છે. અજીવના પુણ્ય-પાપના ભાવમાં હતો ત્યાં સુધી એને દુઃખ થાતું, દુઃખી હતો. સમજાણું કાંઈ? આરે ભારે ઝીણું! શુભ-અશુભ ભાવમાં હતો ત્યાં સુધી દુઃખી હતો. એનાથી ભિન્ન પડીને ભગવાન જેવો છે તેવો શુદ્ધ ઉપયોગે પ્રકાશ્યો. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? કહે છે કે 'ग्यानकौ विलास'.. એ જ્ઞાનનો, આનંદિત થઈને આનંદનો અનુભવ કર એમ કહે છે.

બે શબ્દ આવ્યા હતાને. હરખિ.. 'हिएमैं हरखि'. એ આનંદ છે, પણ આનંદિત થઈને આનંદનો અનુભવ કર, એમ. દુઃખી થઈને આનંદનો અનુભવ કરે, એમ નથી. સમજાય છે કાંઈ? (શ્રોતા : સુખી હોય તો જનમનો અંત આવે.) એનો ક્યાં અનુભવ? દુઃખનો અનુભવ છે પણ દુઃખી ક્યાં (માને) છે? એમ કે બહુ કષ્ટ પડેને. બહુ કષ્ટ પડે એને ધર્મ બહુ થાય. (શ્રોતા : ધૂળેય નહીં. પાપબંધ છે.) એ માટે કહે છે. એ અપવાસ—બપવાસ ખૂબ કરે, તરસ્યા લાગી હોય, ગળા સૂકાણા હોય, ચૈત્ર મહીનાના તડકા પડ્યા હોય.. (શ્રોતા : આકુળતા). આકુળતા? પાણી પીતો નથી ગળું સૂકાય તોય, રોટલા ખાતો નથી, એમ ને એમ નભાવે છે ૨૪ કલાક. (શ્રોતા : આકુળતા છે). આકુળતા છે રાગની, ત્યાં ક્યાં નિર્જરા ને ધર્મ હતો? સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો 'ग्यान विलास ताकौ वंदना'.. એકલો ચૈતન્ય પૂર્ણ જાગ્યો એમ કહેવું છે. અજીવથી જુદો પડીને આત્માના ભાનની જાગૃત દશામાં આવીને અનુભવ કરતાં કરતાં, સ્થિર કરતાં રાગનો સર્વથા નાશ થઈ એકલી ચૈતન્યજ્યોતિ જાગૃત થઈ. કહો, સમજાણું કાંઈ? પહેલેથી છેલ્લે સુધીની વાત લીધેલી છે. વિકલ્પની જાત છે પર તરફના વલણવાળો, એનાથી જુદો પડીને સ્વરૂપ તરફની દૃષ્ટિનો અનુભવ થયો, ત્યારે એને જ્ઞાનનો વિલાસ જાગ્યો. પણ હજી પૂર્ણ અનુભવ કરતાં.. કરતાં.. કરતાં.. કરતાં જ્યારે રાગ સર્વથા જાય અને જ્ઞાનસ્વભાવ સર્વથા વિકાસને પામે એને પૂર્ણ જ્ઞાની પરમાત્મા કહે છે. એવા જ્ઞાનને વંદના—આદર કરું છું એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

એક કળશ થયો. (કળશ) બીજો. 'श्रीगुरुकी पारमार्थिक शिक्षा'. બીજો કળશ નીચે છે. विरम किमपरेणाकार्यकोलाहलेन.. આહાહા! પુણ્ય-પાપના ભાવ એ તો અકાર્ય છે એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

विरम किमपरेणाकार्यकोलाहलेन,
स्वयमपि निभृतः सन् पश्य षण्मासमेकम्।
हृदयसरसि पुंसः पुद्गलाद्भिन्नधाम्नो
ननु किमनुपलब्धिर्भाति किं चोपलब्धिः।।२।।

એનું પદ્ય. આ કળશ હતો.

શ્રી ગુરુની પારમાર્થિક શિક્ષા (સવૈયા એકત્રીસા)

भैया जगवासी तू उदासी व्हैकें जगतसौं,
एक छ महीना उपदेश मेरौ मानु रे।
और संकलप विकलपके विकार तजि,
बैठिकें एकंत मन एक ठौरु आनु रे।
तेरौ घट सर तामैं तूही है कमल ताकौ,
तूही मधुकर व्है सुवास पहिचानु रे।
प्रापति न व्है है कछु ऐसौ तू विचारतु है,
सही व्है है प्रापति सरूप यौंही जानु रे।।३।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–જગવાસી=સંસારી. ઉદાસી=વિરક્ત. ઉપદેશ=શિખામણ. સંકલપ–વિકલપ(સંકલ્પ–વિકલ્પ)=રાગ–દ્વેષ. વિકાર=વિભાવ પરિણતિ. તજિ=છોડીને. એકંત(એકાન્ત)=એકલો, જ્યાં કોઈ અવાજ, ઉપદ્રવ વગેરે ન હોય ત્યાં. ઠૌરુ=સ્થાન. ઘટ=હૃદય, સર=તળાવ. મધુકર=ભમરો. સુવાસ=પોતાની સુગંધ. પ્રાપતિ(પ્રાપ્તિ)=મિલન. ह्वैहै=થશે. સહી=ખરેખર. યौંહી=એવું જ.

અર્થ :–હે ભાઈ, સંસારી જીવ, તું સંસારથી વિરક્ત થઈને એક છ મહિના માટે મારી શિખામણ માન અને એકાન્ત સ્થાનમાં બેસીને રાગ–દ્વેષના તરંગો છોડીને ચિત્તને એકાગ્ર કર, તારા હૃદયરૂપ સરોવરમાં તું જ કમળ બન અને તું જ ભમરો બનીને પોતાના સ્વભાવની સુગંધ લે. જો તું એમ વિચારે કે એનાથી કાંઈ ન મળે, તો નિયમથી સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થશે; આત્મસિદ્ધિનો એ જ ઉપાય છે.

વિશેષ :–આ પિંડસ્થ ધ્યાન છે. પોતાના ચિત્તરૂપ સરોવરમાં સહસ્રદળનું કમળ કલ્પિત કરીને પ્રાણાયામ કરવામાં આવે છે જેથી ધ્યાન સ્થિર થાય અને જ્ઞાનગુણ પ્રગટ થાય છે. ૩.

अर्थ :–हे भाई! संसारी जीव! तू संसारसे विरक्त होकर एक छह महिनेके लिए मेरी

सीख मान और एकान्तस्थानमें बैठकर राग-द्वेषकी तरंगे छोड़के चित्तको एकाग्र कर, तेरे हृदयरूप सरोवरमें तू ही कमल बन और तू ही भौरा बनकर अपने स्वभावकी सुगंध ले। जो तू यह सोचे कि इससे कुछ नहीं मिलेगा, सो नियमसे स्वरूपकी प्राप्ति होगी; आत्मसिद्धिका यही उपाय है।।३।।

विशेष : यह पिंडस्थ ध्यान है। अपने चित्तरूप सरोवरमें सहस्रदलका कमल कल्पित करके प्राणायाम किया जाता है जिससे ध्यान स्थिर होता है और ज्ञानगुण प्रगट होता है।।३।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

'भैया जगवासी तू उदासी व्हैकैं जगतसौं, एक छ महिना उपदेस मेरौ मानु रे। भैया जगवासी तू उदासी'.. પાછા કવિ છેને એટલે ભાષા પણ એમ જ આવે. भैया એમ કરીને કહે છે. जगवासी—જગમાં રહેલો, રાગમાં રહેલો, સંસારમાં રહેલો એને જગવાસી કહીએ. 'उदासी व्हैकैं जगतसौं'.. પણ જગત શબ્દે વિકલ્પ ને રાગથી માંડીને જગતથી પાછો ફર. આહાહા! 'एक छ महिना उपदेश मेरौ मानु रे'.. એક છ મહીના મારો ઉપદેશ માન. છ મહીના લઢણ કર અંદર. સમજાણું કાંઈ?

વળી બદામનું તેલ કાઢેને બદામનું તેલ. લસોટે. બે-ચાર લસોટા મારીને વળી પાણી પીવા ઊઠે, ત્યાં તેલ બધું પી જાય, પછી છૂટું તો પડે નહિ. સમજાણું કાંઈ? વળી બે-ચાર લસોટા મારીને વળી વાતું કરવા માંડે કોઈક આવ્યો હોય તેની સાથે. વળી તે કે દિ' તેલ નીકળે બહાર? પણ બરાબર લસોટે. અમારી કાઠિયાવાડી ભાષા છેને આ. લસોટવું એટલે બરાબર ઘસવું. ઉપરાઉપર ઘસે. એમ છ મહીના એકવાર આત્મા તરફના લક્ષને ઘસ. આ તો બધા બોલ આવ્યા'તાને આઠ-દસ. કોઈ અધ્યવસાયને કર્મ માને, જીવ માને—એમના આ કળશ છે. (શ્રોતા : ૨૯ બોલનો ઉકરડો). અધ્યવસાનને કોઈ જીવ માને, કોઈ રાગને માને, કોઈ આને માને, કોઈ રાગનો કર્તાપણાનો અનુભાગ જીવ છે, એમ વગેરે. (સમયસાર ગા. ૫૦ થી ૫૫). એ બધા બોલ છે એનો આ કળશ છે.

'एक छ महिना उपदेश मेरौ मानु रे'.. છ મહીના તો ઉપદેશ મારો માન, કહે. આ તો મધ્યમ વાત કરી છે. સમ્યગ્દર્શન તો અંતર્મુહૂર્તમાં થાય, ન થાય તો અનંત કાળે પણ ન થાય. પણ મધ્યમ વાત કરીને, એને આકરું ન લાગે એટલે જરીક વિસામે રાખ્યો છે એ વાતને. 'और संकलप विकलपके विकार तजि'.. ઔર આત્માના સ્વભાવની અંતરદૃષ્ટિના અનુભવ સિવાય જે કંઈ સંકલ્પ-વિકલ્પને છોડી દે, તે 'तजि'.. દુનિયાનું કરી દઉં, દુનિયાને સંભળાવી દઉં, દુનિયાને સમજાવી દઉં—એ બધા સંકલ્પ-વિકલ્પ છોડ.

'और संकलप विकलपके विकार तजि, बैठिकैं एकंत मन एक ठौरु आनु रे।' આહાહા! છે? જુઓ. 'तू संसारसे विरक्त होकर'.. સંસારથી વિરક્તનો અર્થ—રાગરૂપી

વિકલ્પ જે છે, એ સંસાર છે. આમ બાયડી છોકરા છોડીને બહાર બેસી જાય એટલે સંસાર છોડ્યો છે, એમ નથી. આહાહા! જેને હજી પંચ મહાવ્રતના વિકલ્પના રાગ સાથે પણ એકતાબુદ્ધિ છે, એ પાકો સંસારી છે. સમજાણું કાંઈ?

કષાય ને કાયા સાથે એકત્વબુદ્ધિ, આવે છે ને. આસ્રવ ને અજીવ—બે. 'પ્રવચનસાર.' આસ્રવ ને અજીવ. પુણ્ય આદિના પરિણામ તે આસ્રવ છે, શરીર આદિ તે અજીવ છે. બેમાં જેની એકત્વબુદ્ધિ છે એ તો પાકો સંસારી છે. ભલે બાહ્ય ત્યાગી થઈને નગ્ન મુનિ થઈને ફરતો હોય, તો પણ એ પાકો સંસારી છે. આહાહા! આકરી વ્યાખ્યા લાગે. કેટલું સહન કરે બિચારા, બાહ્ય વૈભવમાં, બાયડી-છોકરામાં, સગવડતા ખાવાપીવાની (છોડીને). આ ઊના-ઊના દાળ, ભાત, રોટલી, શાક, ઓસામણ (એની) મમતા છોડીને સાધુ થાય. તો કહે છે કે 'તું સંસારી છે.' લે! એ તો છૂટેલા જ પડેલા છે. છોડવાનું અભિમાન છે. એ તો છૂટા જ હતા. તું તો રાગમાં એકત્વપણે બંધાયેલો હતો એ સંસાર છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

પરમ સ્વભાવ ભગવાન આત્મા એને રાગના ઉદયભાવની એકતા એ સંસાર છે. એનાથી વિરક્ત થઈને (પુરુષાર્થ કરવો). ભાષા તો સહેલી છે. પણ અંદર વિરક્ત થવું એ પુરુષાર્થ અનંતો માગે છે. એય! 'संकलप विकलपके विकार तजि, बैठिकैं एकंत मन एक ठौरु आनु रे'.. મનને આત્મા તરફ વાળ. 'एक ठौरु आनु'.. એક આત્મા આનંદસ્વરૂપ એની બાજુ વાળ. સમજાણું કાંઈ? ભાઈએ લખ્યું છેને રમેશભાઈએ. નથી? એ કાગળિયામાં આવ્યું છે ને. 'મનના મૃગલાને પાછા વાળજો રે લોલ'. મૂળ વ્યાખ્યાનમાંથી તે દિ' બનાવ્યું છે. 'મનના મૃગલાને પાછા વાળજો રે લોલ, જોડજો આત્મ સરોવર સાથ, એ તને આતમ સુખ મળશે અમુલા રે લોલ.' આત્માનો આનંદ તને બહુ મળશે.

વ્યાખ્યાનમાં આવ્યું'તું ને તો ગોઠવી દીધું. કહો, સમજાણું કાંઈ? બાઈયુંનો રાગ છેને એ રાસડાનો, રાસડાનો રાગ. બાઈયું ગાયને રાસડા, એ રાગ છે ઈ. લોલ.. લોલ.. કરીને. સમજાણું કાંઈ? નહીં ભાઈ? બાઈયું ગાયને રાસડા, ત્યારે આવું બોલે લોલ રે લોલ કરીને. એને એમ જ જોડી દીધું. ઓલી એને શ્વાસને મહેનત ન પડે, દેશી બોલતા. અંદર શ્વાસમાં ઢબને શ્વાસ જોઈએ ત્યારે મળી રહે ને દેશી ચાલે. 'बैठिकैं एकंत मन एक ठौरु आनु रे'.. લ્યો, આ કરવાનું. ઓહોહો! આખું જગત. એ જ સંકલ્પ વિકલ્પનો વિકારથી, વિકલ્પથી માંડીને આખી દુનિયા એ તારાથી જુદી ને એનાથી તું જુદો. આહાહા!

'तैरौ घट सर तामैं तूही है कमल ताकौ'.. તેરે હૃદયમેં સરોવર, જ્ઞાન સરોવર ભર્યું છે ભાઈ! આહાહા! આનંદસરોવરમાં પડ્યો છો પ્રભુ તું! તું આનંદસરોવર છો. આહાહા! સવારે એમાંય આવ્યું, નહીં? ... ત્યારે અત્યારે ક્યાંથી આવ્યું? ... શું કહ્યું? કે

એક છ મહીના મારો ઉપદેશ માન (એમ) આચાર્ય કહે છે. ભગવાન આત્મા... 'तैरौ घट सर तामैं'.. તેરા શરીરના અંદરમાં ચૈતન્ય સરોવર ભર્યો છે. આહાહા! આનંદનો સરોવર છે એ. સમજાણું કાંઈ? 'तैरौ घट सर तामैं तूही है कमल ताकौ' ભગવાન આત્મા આનંદ ને જ્ઞાનનો સરોવર છે, તે તું પોતે કમળ છો. એની સુગંધ તું લે. આરે આરે ભારે વાત! જેઠાભાઈ! અરે ભગવાન! તેં પુણ્ય ને પાપના સંકલ્પ વિકલ્પના ભાવની સુગંધું ઝેરની લીધી. સમજાણું કાંઈ? ત્રીજો શ્લોક છેને એ ચાલે છે.

तैरौ घट सर तामैं तूही है कमल ताकौ, तूही मधुकर व्है सुवास पहिचानु रे। આહાહા! શું કહે છે? તારા અંતર હૃદયસરોવરમાં ભગવાન અંતર આનંદમૂર્તિ પ્રભુ તું છો. એ હૃદયસરોવરમાં કમળ, એવું અંદર કમળ વન છે. આનંદના પાકનું એ બધું ભગવાન! આખું વન છે. એને 'तू ही भौंरा बनकर'.. તું હી ભમરો થઈને એની સુગંધ લે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! 'तू ही भौंरा बनकर'.. 'भँवरा' એટલે ભમરો. 'अपने स्वभावकी सुगंध ले'.. ભગવાન આત્મા સચ્ચિદાનંદ—સત્+ચિદ+આનંદ સ્વરૂપ શુદ્ધ જ્ઞાનઘન એ આત્મસરોવર. એ સરોવરમાં તું અંદર એકાગ્ર થા એ કમળ, એની સુગંધ તું લે. એનું નામ ધર્મ કહેવામાં આવે છે. ભારે આવી બધી વાતું! સમજાય છે કાંઈ?

ભાઈએ નાખ્યું છેને, રમેશે નાખ્યું છે. 'સરોવર કાંઠે રે મૃગલા તરસ્યા રે લોલ, દોડી હાંફી ઝાંઝવાના જળને રે કાજ, અરેરે! સાચા વારિ રે એને ના મળે રે લોલ.' ત્યાં બન્યું વિંછીયા. પ્રેમચંદભાઈના દીકરાનો દીકરો છેને પેલો કારકુન રમેશ, રમેશ. એણે ગાયન બનાવ્યા. સાત દિ' રહ્યાને વિંછીયા. સાત દિ'માં ગાયન બનાવીને લાવ્યો હતો માળો. એના બાપને—દાદાને તો એવું હતું, એમ કે એ કો'કના બનાવેલા ગોખતો હશે. એમ કે ઓલું કમલ નામ છેને. એનું નામ રમેશ છે, પણ 'કમલ' ઉપનામ રાખ્યું છે. સમજ્યાને? એ કાગળ આપજો એક-બે. તમારે... એણે બનાવ્યું. 'દોડે હાંફી ઝાંઝવાના જળની રે કાજ, અરેરે! સાચા વારિ એને ના મળે રે લોલ'. વારિ એટલે પાણી. એ દેવાનુપ્રિયા! આ લીધું છે કે નહિ? લીધુંને. આ આપ્યુંને. નથી આપ્યું? નારદ રહી ગયા. કહો, સમજાણું કાંઈ? 'અરેરે! સાચાં વારિ રે એને ના મળે રે'.

જુઓ, આ સરોવર. ચૈતન્ય સરોવર. આનંદનો નાથ એને મૂકીને પુણ્ય-પાપના ઝાંઝવાના જળમાં ભટક્યો, એ ત્યાં સાચાં પાણી નહીં મળે તને. સમજાણું કાંઈ? શું કીધું? એ ખાવાની સગવડતા ને ત્યાં વિકલ્પમાં રોકાણો, કહે છે કે ત્યાં પાણી નથી સાચાં. એમ કહે છે. (શ્રોતા : આત્મામાં છે ને? એ એમ કહે છે કે આત્મા ત્યાં છે કે નથી?) આત્મા છે તેની ખબર ક્યાં છે એની? આહાહા! (શ્રોતા : સોનગઢમાં જ આત્મા છે? બીજે નથી?)

એ અહીંયાં ન બોલે એટલું, તમારી પાસે બોલે થોડું થોડું. સમજાણું કાંઈ? જુઓ, એ આ સરોવર. ચૈતન્ય ભગવાન વસ્તુ છેને પદાર્થ. સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ—સત્ નામ શાશ્વત, ચિદ્ નામ જ્ઞાન, ને અતીન્દ્રિય આનંદનો ભરેલો ભંડાર પ્રભુ છે. કેમ બેસે? કોઈ દિ' સંભાર્યું નથીને. બહારની ધૂળ-ધમાલ ને પુણ્ય ને પાપના સંકલ્પ ને વિકલ્પની આડમાં એને ભગવાનને ભાવવા નવરો થયો નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'એ મનના રે મૃગલાને પાછા વાળજો રે લોલ.' રાસડાનો રાગ. 'જોડી દ્યો આતમ સરોવર આજ, એને મળશે આતમ સુખ અમુલા રે લોલ.' ભગવાન! તું તો અતીન્દ્રિય આનંદનો સરોવરથી ભરેલો વસ્તુ છો. અરે! એ વસ્તુ તરફ જા અને આ પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ ઝાંઝવાના દોડમાં દોડ નહિ. મૃગલા જેવો થા નહિ. મૃગલા ઝાંઝવાના જળમાં જાય, પણ ત્યાં જળ-પાણી મળે નહિ. એમ અજ્ઞાની પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પમાં જાય, ત્યાં પાણી—આત્માની શાંતિ નહિ મળે તને. સમજાણું કાંઈ? આ બોર્ડીંગ-બોર્ડીંગના પૈસા ઉઘરાવવા એ બધા વિકલ્પ, એ ઝાંઝવાના પાણી છે એમ કહે છે. બોર્ડીંગ ઓલા કોલેજમાં... ત્યાં એ ખાસ આવતા બહુ વખતથી ... પ્રેમથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

અરે ભગવાન! આવો મનુષ્યનો દેહ, એમાં તારી ચીજ શું છે એને સમજવાની કોશિશ—પ્રયત્ન કર્યો નહિ, બધું ધૂળ ને ધાણી છે ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? સરોવર, આતમ સરોવર. જુઓ, એ અહીંયાં આવ્યું. 'तैरौ घट सर तामैं तूही है कमल ताकौ'.. આહાહા! ભગવાન આત્મા... એ બાળ ગોપાળ શરીરના મડદાં પડ્યાં શરીરના, એમાં અમૃત ભગવાન બિરાજે છે. આવે છે ને? 'મૃતક ક્લેવરમાં અમૃત ભગવાન મૂર્છાણો છે.' આ તો મૃતક ક્લેવર—ચામડાં સડેલા છે. અમૃત સરોવર ભગવાન આત્મા અનાકુળ આનંદના અમૃતસ્વરૂપથી ભરેલો, મૃતક ક્લેવરમાં મૂર્છાણો. અમૃતમૂર્તિ મૃતક ક્લેવરમાં મૂર્છાણો. એ દુઃખના દાળિયા બાપા! દુઃખના વેદન છે ભાઈ! આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'तैरौ घट सर तामैं तूही है कमल ताकौ'.. એ સરોવર પણ તું અને તેનું કમળ પણ તું! એની ખીલવટમાં કારણ તારું છે. 'तूही मधुकर व्है सुवास पहिचानु रे'.. તું મધુકર નામ ભમરો થઈ અંદર આનંદસરોવરના કમળનો તું ભમરો થઈને સુવાસ લે ભાઈ! આ પુણ્ય-પાપના સંકલ્પ-વિકલ્પની દુઃવાસમાં ઝેરની વાસનાઓ તો તેં અનંત કાળ કરી છે, એ કાંઈ નવી છે નહિ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'तू ही मधुकर व्है सुवास पहिचानु रे, भैया जगवासी तू उदासी व्हैकै जगतसौ, एक छ महिना उपदेश मेरौ मानु रै'.. ઉપર પહેલી કડી છે. એમાં ઉપર છે ભૈયા... એક છ મહીના હું કહું એ વાત કરને ભાઈ! આ હોળી તો બધી કરી છે તે અનંત વાર. સમજાણું કાંઈ?

'प्रापति न व्है है कछु ऐसौ तू विचारतु है'.. અરેરે! આ વસ્તુ કેમ મળે? એમ તું વિચાર કરે છે, એમ તું રહેવા દે ભાઈ! તારી ચીજ તારી પાસે છે એ નહિ ગોપવે. તું અંતરમાં સાવધાન થઈને જઈશ તો તને મળી રહેશે. આહાહા! શું કહે છે અહીંયાં? અજીવ અધિકાર છેને. એટલે પુણ્ય-પાપના ભાવ જે શુભ-અશુભ છે એમાં એની પ્રાપ્તિ નથી. એનાથી રહિત પ્રાપ્તિ કેમ થશે? એમ ન માન. એના રહિતનું ફળ (મોક્ષ) એ પ્રાપ્તિ તને થશે. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ? ભારે ભાઈ! આવી ધર્મની વ્યાખ્યા કેવી? ઓલું તો કહે, પૈસા ખરચો, દાન કરો, દયા કરો, વ્રત પાળો, અપવાસ કરો, કોલેજ બનાવો, પૈસા ઉઘરાવા પૈસાવાળા પાસેથી, લ્યો. ચંદો કરીને અમે પાંચ લાખ ઉઘરાવ્યા લ્યો, કાંઈક નફો તો મળશે કે નહીં અમને? (શ્રોતા : મિથ્યાત્વનો મળી ગયો). મળી ગયો, એ રાગ છે એ આકુળતાનો નફો મળ્યો. સમજાય છે કાંઈ?

'प्रापति न व्है है कछु'.. કહે છે, जो तू यह सोचे कि इससे कुछ नहीं मिलेगा' એમ રહેવા દે. આહાહા! 'सो नियमसे प्राप्ति होगी'.. શું કહે છે? આહાહા! બહુ ટૂંકા શબ્દમાં ભાવને ભર્યાં છે. ભગવાન અંદર સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ છે, અનાદિ અનંત છે, શાશ્વત વસ્તુ છે અને એમાં શાંતિ અને આનંદ આદિ શક્તિઓ શાશ્વત પડી છે. એ કહે છે, ન પ્રાપ્ત થાય એમ હોઈ શકે નહિ. એમ કહે છે. ભાઈ! તને આ શું થયું છે તને? હું મને પ્રાપ્ત થઈશ કે નહિ? હું મને પ્રાપ્ત થઈ શકીશ નહિ? એ શું થયું છે? ભાઈ! કહો, સમજાય છે કે નહિ? દેવાનુપ્રિયા! (શ્રોતા : આત્માની શંકા કરે, આત્મા પોતે આપ). એ વળી જુદી વાત થઈ. એ તો આત્માના અસ્તિત્વનો નાશ થઈ જશે. એ આત્માની શંકા એ તો આત્મા છે કે નહિ એની વાત છે. આ તો આત્મા આવો છે એની પ્રાપ્તિ થયા વિના તને રહેશે જ નહિ. વાંચ્યું છેને એટલે મૂકે ક્યાંક.

કહે છે કે 'प्रापति न व्है है कछु ऐसौ तू विचारतु है'.. ભગવાન! શું થયું તને આ? આહાહા! 'હું' નથી, પણ 'હું' નથી ત્યાં જ તું છો એમ નિર્ણય થયો. 'હું' નથી એનો નિર્ણય કોણે કર્યો? 'હું' નથી, એ કઈ ભૂમિકામાં 'હું' નથી એવો નિર્ણય થયો? ચૈતન્યની ભૂમિકામાં 'હું' નથી, ત્યાં 'હું' છું એમ નક્કી થઈ ગયું એ તો. સમજાણું કાંઈ? એની કળા તો છે સહેલી, પણ એણે કળા સાંભળી નથી અને એ લક્ષમાં લીધી નથી. આહાહા! સાધુ થયો, બાવો થયો, યતિ થયો, મરી ગયો, ક્રિયા કરી કરીને સૂકાઈ ગયો. કહો, પ્રકાશદાસજી! ઉઘાડે પગે ચાલ્યા, ઊના પાણી પીવે, લોંચ કરાવ્યા, ઘેટા કરાવે એવો. આહાહા! ભાઈ! એ ચીજથી તો આ ચીજ જુદી છે. આહાહા!

આ તો સહજ આનંદમૂર્તિ પ્રભુ આત્મા છે. એ દુઃખરૂપ નહિ, વિકલ્પરૂપ નહિ, અજીવરૂપ નહિ. એને અજીવથી જુદો પાડી અને તારા આનંદના સ્વભાવના સરોવરમાં તું

કમળ થઈને (અને) તું (જ) ભમરો થઈને એની સુગંધ લે. આહાહા! એ આનંદની વાસના સુવાસ લે. અંતર સ્વભાવમાં અતીન્દ્રિય આનંદ ભર્યો છે ધ્રુવ એની સુવાસ લે. આમ બહારમાં નથી કહેતા? કે અમારે આની બહુ સુવાસ છે. પણ ધૂળેય સુવાસ નથી ત્યાં. આબરૂ કહે એને સુવાસ કહે છેને. એની બહુ સુવાસ છે. એમ કે જ્યાં હોય ત્યાં એના વખાણ થાય. મૂર્ખા જેવા પણ પાગલો એના વખાણ કરે, એ સુવાસ કેવી કહેવાય? એ પોપટભાઈ! પાગલ જેવા માણસ પાસેથી અભિનંદન લેવા એના. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! હા, બહુ જાણે છે હોં, બહુ આવડે છે હોં. પાગલ જેવા એની પરીક્ષા કરીને એને સારો કહે. ભાઈ! તારા સારાપણાની વાતો બીજી છે, પ્રભુ! આહાહા!

અહીં તો એમ કહેવા માંગે છે કે પુણ્ય-પાપનો ભાવ છેને એમાં સુખ નથી, એમાં દુઃખ છે, એ અજીવભાવ છે. એ જાગતી જ્યોતનો ભાવ એ (નથી). આહાહા! તો જેમ શરીરથી જુદો છે, એમ પુણ્ય-પાપની વૃત્તિઓ ઊઠે છે એ પણ અજીવ છે, એમાં ચૈતન્યની જાગૃતિનો અભાવ છે માટે એનાથી જુદો, એવી સ્વરૂપની દૃષ્ટિ કરતાં પ્રાપ્ત થશે કે નહિ? છોડી દે શંકા. થશે જ! સમજાણું કાંઈ? આહાહા! 'प्रापति न व्है है कछु ऐसौ तू विचारतु है, सही व्है है प्रापति सरूप यौंही जानु रे' જુઓ, 'सो नियमसे स्वरूपकी प्राप्ति होगी आत्मसिद्धिका यही उपाय है'.. આ બાજુ અર્થ છે. જુઓ આ ઉપાય. કહો, સમજાણું કાંઈ? સંકલ્પ વિકલ્પ, દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ?એ બધું ઉપાય નથી. તેં માન્યો એ નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

વિશેષ : હેઠે અહીંયાં નાખ્યું છે. 'यह पिंडस्थ ध्यान है'.. પિંડસ્થ એટલે આ શરીરરૂપી પિંડમાં આત્મા છેને જુદો, એનું ધ્યાન, એમ. એ ધ્યાનની વ્યાખ્યા કરી છે એમ કહ્યું છે. પિંડ એટલે શરીર. પિંડે એ બ્રહ્માંડે ને બ્રહ્માંડે તે પિંડે. આ ભગવાન શરીરપિંડમાં પ્રભુ ચૈતન્ય જ્યોત બિરાજે છે તે તું છો! આહાહા! એક શેર ઉપાડ થાય ત્યાં રાજી થાય, જરીક સારો કહેતાં ફુલાઈ જાય. અરે! આને આ વાત કેમ બેસે? પોપટભાઈ! પાંચ-પચ્ચીસ લાખ મળે એને દુનિયા કહે, આહાહા! પરમેશ્વરે આપ્યું ને ખાઈને ભોગવે ને વળી દાનેય કરે પાછા.

(શ્રોતા : કમાઈ પણ જાણ્યું ને વાપરી પણ જાણ્યું.) કમાઈ પણ જાણ્યું ને વાપરી પણ જાણ્યું. ઓલા માણસ મરેને.. 'જીવી પણ જાણ્યું ને મરી પણ જાણ્યું' એમ કહે. (શ્રોતા : બીજા પાસે સેવા ન કરાવે...) સેવા ન કરાવે, મરતા એકદમ મરી જાય ઓલો. વહેલા વહેલા મરી જાય. રોટલા વખતે મરે તો વાંધો આવે. પણ છ સાત વાગે મરી ગયો હોય ને પછી નહાઈ ધોઈને આવે ને રોટલા ટાણે મળે. ભાઈ! એણે જીવી પણ જાણ્યું ને મરી પણ

જાણ્યું, શું આપણને કાંઈ મહેનત પડી નહીં. રાતના ઉજાગરા કરવા પડ્યા નહીં. રમેશભાઈ! એ માળા સ્વાર્થના પૂતળા આમ બોલે હોં, મરતાં પછી.

જીવી ક્યાં જાણ્યું'તું? ભાનેય નથી કે શું આત્મા છે. આત્મા આનંદસ્વરૂપને જીવનમાં એની જ્યોતમાં આનંદ પ્રગટ કરીને જીવ્યો એ જીવન છે. ધૂળના જીવન, એ જીવન કેવાં? માળાએ તો આત્માના જીવનનો નાશ કરી નાખ્યો છે. આહાહા! કહો, ભીખાભાઈ! છોકરા થયા, પૈસા થયા, આબરૂ થઈ, મકાન થયા. બાપા! એની તો (શ્રોતા : આકુળતા ઊભી થઈ.) હવે ઓલો ત્રીસ રૂપિયાના પગાર ને ક્યાં દશ-દશ હજારની પેદાશ થાય વીસ-વીસ હજારની, એની એમાં તો કાંઈ (ગણત્રી ન મળે). કહો, સમજાણું કાંઈ?

'अपने चित्तरूप सरोवरमें सहस्र दलका कमल कल्पित करके प्राणायम किया जाता है, जिससे ध्यान स्थिर होता और ज्ञानगुण प्रगट होता है'.. એ તો આ વસ્તુ આમ છે. (શ્રોતા : નિમિત્તની વાત છે.) ઓહો! ચૈતન્ય ભગવાન વસ્તુ છેને! વસ્તુ છે તો એની શક્તિ-સ્વભાવ-ગુણ હોય છેને! તે એના અનંત અનંત સંખ્યાએ ગુણ છે. હમણા ૪૭ શક્તિનું વ્યાખ્યાન થયુંને. એવી અનંત શક્તિ છે આત્મામાં. અનંત શક્તિનો સાગર આત્મા, એમાં એનો જે કમળ ઊગે, એની દૃષ્ટિ પડતાં તેની ઉગ્રતા જાગૃતિ થાય. એની સુગંધનો સ્વાદ તું લે, એમ કહે છે.

કનુભાઈ! ભારે ધર્મ આવો માળે આ તો! અત્યાર સુધી સોંઘો હતો, એને કરી નાખ્યો મોંઘો, માળે એમ કેટલાક કહે છે. જેઠાભાઈ! ઊનાં પાણી પીધાં, ઉપધાન કર્યા, ઓલા કંઈક કર્યા, લ્યો. હવે કહે છે કે એ ધર્મ નહિ. જેઠાભાઈ! ભગવાનને જગાડ્યા વિના તારી ક્રિયા કરી એ બધી ખોટી છે. આહાહા! ચોથું પદ. કળશ ત્રીજો. કળશ છેને નીચે. અહીંયાં હેઠે કર્યું છે નીચે. 'यहाँ पाठमें जो छ महिना कहा है'.. નીચે નોટ છે. 'सो सामान्य कथन है'. છ મહીના આ ઉપદેશ માન એમ કહ્યું છેને. છ મહીના એક કોર બેસીને આત્માના સંકલ્પ-વિકલ્પ છોડીને એમાં ધ્યાન કર.

'सम्यग्दर्शनकी प्राप्तिका जघन्य काल अन्तर्मुहूर्त'.. આત્માનુભવ તો અંતર્મુહૂર્ત એટલે ૪૮ મિનિટની અંદર થઈ જાય. ઉત્કૃષ્ટ કાળ અનંત. ન થાય તો અનંત કાળે ય ન થાય, પણ થાય એમ. અનંત કાળે પણ થાય એમ લેવું છે અહીં. 'शिष्यको मार्गमें लगानेकी दृष्टिसे जघन्य और उत्कृष्ट काल न बताकर छ महिनेके लिये प्रेरणा की है. छ महिनेमें सम्यक्दर्शन उपजे ही उपजे ऐसा नियम नहिं.' પુરુષાર્થ કરે તો થાય. કાળની મર્યાદા જાણીને એને (ઉપદેશ આપ્યો).

ભાઈ! એકકોર જેમ બધાની લગની લગાડી છે સંસારની, એવી આત્માની લગની લગાડ એકવાર ધૂન.. ધૂન.. ધૂન. સમજાણું કાંઈ? આનંદસ્વરૂપને શોધવા ધૂન લગાડ. એ ધૂન છ મહીના કર તો તને આત્માનું ભાન થયા વિના રહેશે નહિ. આહાહા! (શ્રોતા : સામાન્ય કથન છે..) સામાન્ય કથન છે, નહીંતર આમ અંતર્મુહૂર્ત... અંતર્મુહૂર્તમાં.. અંતર્મુહૂર્ત (એટલે) એક સમયમાં. એક સમયમાં—સમયાંતરમાં જ્ઞાન થઈ જાય પૂર્ણ ફાટ. એક જે સમયે રાગ અને પુણ્ય ઉપર બાહ્ય દૃષ્ટિ છે, એને છોડીને અંતર દૃષ્ટિ કરી, એક સમયાંતરમાં આત્મભાન થઈ જાય. આહાહા! પણ એને ગતિ ને વિધિની રીતિ આવડવી જોઈએ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

પિંડસ્થધ્યાન સંસ્થાનવિચય ધ્યાનનો ભેદ છે. એ પિંડસ્થ કહ્યું'તું ને! પિંડસ્થ એટલે આ શરીરમાં રહેલો ભગવાનનું ધ્યાન કર એમ. એટલે એનું નામ પિંડસ્થ કહ્યું, એમ. 'पिंडस्थ, पदस्थ, रूपस्थ और रूपातीत—इस तरह चार प्रकारका संस्थानविचय ध्यान होता है.' આત્મા શરીરમાં રહ્યો છે એનું ધ્યાન કરે એ પિંડસ્થ કહેવાય. પદસ્થ—પાંચ પદ છેને અરિહંત, સિદ્ધ આદિ, એનું ધ્યાન કરે એ પદસ્થ કહેવાય. રૂપસ્થ—રૂપી શરીરમાં રહ્યો છતાં અરૂપીનું ધ્યાન કરવું એને રૂપસ્થ કહેવાય. રૂપાતીત—શરીર રહિતનું ધ્યાન કરવું એને રૂપાતીત કહેવાય.

ત્રીજો કળશ નીચે છે. ૫૭ પાને.

चिच्छक्तिव्याप्तसर्वस्वसारो जीव इयानयम्।
अतोऽतिरिक्ताः सर्वेऽपि भावाः पोद्‌गलिका अमी।।३।।

એનું પદ ચોથું છે અંદર.

જીવ અને પુદ્‌ગલનું લક્ષણ (દોહરા)

चेतनवंत अनंत गुन, सहित सु आतमराम।
याते अनमिल और सब, पुदगलके परिनाम।।४।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :—આતમરામ=નિજ સ્વરૂપમાં રમણ કરનારા આત્મા. યાતે=એનાથી. અનમિલ=ભિન્ન.

અર્થ :—જીવ દ્રવ્ય, ચૈતન્યમૂર્તિ અને અનંતગુણસંપન્ન છે, એનાથી ભિન્ન બીજી બધી પુદ્‌ગલની પરિણતિ છે.

ભાવાર્થ :—ચૈતન્ય, જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્ય આદિ આત્માના અનંત ગુણ છે અને આત્માના ગુણો સિવાય સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ કે શબ્દ, પ્રકાશ, તડકો, ચાંદની. છાંયો,

અંધકાર, શરીર, ભાષા, મન, શ્વાસોચ્છ્‌વાસ તથા કામ, લોભ, મોહ માયા આદિ જે કાંઈ ઇન્દ્રિય અને મનગોચર છે તે બધુ પૌદ્‌ગલિક છે. ૪

अर्थ :—जीव द्रव्य, चैतन्यमूर्ति और अनंतगुणसंपन्न है, इससे भिन्न और सब पुद्गलकी परिणति है।

भावार्थ :—चैतन्य, ज्ञान, दर्शन, सुख वीर्य आदि आत्माके अनंत गुण है और आत्मगुणोंके सिवाय स्पर्श, रस, गंध, वर्ण वा शब्द, प्रकाश, धूप, चांदनी, छाया, अंधकार, शरीर, भाषा, मन, श्वासोच्छ्वास तथा काम, क्रोध, लोभ, माया आदि जो कुछ इन्द्रिय और मन गोचर हैं वे सब पौद्गलिक हैं॥४॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આહાહા! 'चेतनवंत अनंत गुन सहित सु आतमराम'.. એ અનંત જ્ઞાન, દર્શન આદિ ગુણથી આત્મા સહિત છે. 'याते अनमिल और सब... એ એનાથી અણમળતા, પુણ્ય ને પાપના ભાવ એ આત્માના સ્વભાવથી અણમળતા ભાવ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'અણમળતા' એવા શબ્દો બહુ આવે છે એમાં, કળશ ટીકામાં આવે છે. કળશ ટીકામાં બે ત્રણ ઠેકાણે 'અણમળતા.' આ પણ એમાંથી કાઢ્યું છે ને. એમાં એક એક શબ્દ હોય. કળશ ત્રીજો. જીવદ્રવ્ય તો ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન છે. જાણકસ્વભાવનો નૂરનો પૂર ચૈતન્ય છે.

'याते अनमिल और सब पुदगलके परिनाम'.. દેખો, શરીર, વાણી જડ એ તો અણમળતા છે, એ તો જડ છે. પણ ચૈતન્યના આનંદસ્વભાવની પાસે, જ્ઞાનના જ્ઞાતા સ્વભાવની આગળ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ પણ અણમળતા—અમેળવાળા છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? બધું કાઢી નાખ્યુંને. મૂળ પાઠમાં આમ છેને 'चिच्छक्तिव्याप्तसर्वस्वसारो'.. એટલો જીવ છે. 'अतोऽतिरिक्ताः सर्वेऽपि भावाः'.. અહીં તો પુદ્‌ગલ કહી દીધા છે. એ પાંચ મહાવ્રતના પરિણામ, દયા-દાનના ભાવ એ બધા પુદ્‌ગલ જડ છે. એય પ્રકાશદાસજી! હવે મહાવ્રતને... (શ્રોતા : બધાય જડ). છે શબ્દ, જુઓ. 'पुदगलके परिनाम.' ચોથું છે પદ. ચોથું પદ છેને. બધા પુદ્‌ગલના પરિણામ કહ્યાં છે. ૨૯ બોલમાંથી... આહાહા!

ભગવાન તો ચૈતન્યજયોત જ્ઞાનનો કંદ પ્રભુ છે એ વસ્તુને આત્મા કહીએ. અને પુણ્ય ને પાપના વ્રત-અવ્રતના વિકલ્પ ઊઠે, શુભ-અશુભ રાગ થાય—એ બધાં પુદ્‌ગલના પરિણામ છે, એ તારા પરિણામ નથી. આહાહા! ભારે આકરું કામ પડે. જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય એ ભાવ પુદ્‌ગલના છે એમ કહે છે. એય! ષોડશકારણ ભાવના.. એય શ્રીચંદજી! ષોડશકારણ ભાવના ભાય, દર્શનવિશુદ્ધિ.. આવે છેને. કહે છે, અરે ભગવાન! એ

વિકલ્પ છે, એ તો રાગ છે. જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય એ ભાવ તો રાગ છે. રાગ છે તે પુદ્‌ગલ છે. કારણ કે રાગનું બંધન પુદ્‌ગલ ને પુદ્‌ગલનો સંયોગ પુદ્‌ગલ. એમાં કાંઈ ચૈતન્ય-બૈતન્ય સ્વભાવ છે નહીં. આહાહા! આકરું જગતને ભારે કઠણ પડે.

બહારમાં માની લીધું છેને. આ વ્રત કર્યા ને આ અપવાસ કર્યા ને આ પર્યુષણમાં આઠ અપવાસ કરે તો આહાહા! ભારે નિર્જરા થાય ભારે અપવાસ કરે તો. અપ-વાસ છે, તારા ઉપવાસ ક્યાં હતા? ઉપવાસ તો આત્મા આનંદસ્વરૂપના સમીપમાં જઈને આનંદની શાંતિ વેદે એને 'ઉપવાસ' કહીએ, બાકી તો 'અપવાસ' છે. એ ક્રિયાના રાગની મંદતાનો કદાચિત્ ભાવ હોય તો પણ તે અપવાસ—માઠો વાસ છે. શુભભાવ તે આત્માનું સ્વવશપણું નથી, એ પરવશપણું છે. આવશ્યક (અધિકાર)માં આવે છેને 'નિયમસાર' આહાહા! સંયમી હોવા છતાં, શુભભાવ છે એ પરવશપણું છે, એવો શબ્દ આપ્યો છે ત્યાં. ઓહોહો!

પંચ મહાવ્રત જેવા પરિણામ, જેને દુનિયા એમ કહે કે આહાહા! બાપા! પંચ મહાવ્રત મેરુ ઉપાડ્યો એણે તો. દીક્ષા લે અને ન લેવાય તો દીક્ષા લે એને અનુમોદે. ઘરેથી કાઢે શું કહેવાય? વરઘોડો. એટલો તો લાભ લ્યો. આપણે ઘરે છોકરાઓ દીક્ષા નથી લઈ શકતા. કો'કનાએ લીધો. ખરચો દશ હજાર, ઘરેથી કાઢો વરઘોડો. વરમાં લઈ જાય... લ્યો, ફલાણાભાઈને ઘરે, પોપટભાઈના ઘરેથી વરઘોડો નીકળ્યો છે. ઓહોહો! (શ્રોતા : પૈસાદાર હોય તો કાઢે.) શેના વરઘોડા હતા? વર 'ઘોડા' છે એ બધા. વરજોવા છે બધા. આહાહા! ઓલી વરઘોડાની દીક્ષા થાય... દીક્ષા આ થાય... અરે બાપા! તને દીક્ષા શું એની ખબરું નથી.

આત્મા જ્ઞાનસાગર પ્રભુ અંતર આનંદની મૂર્તિ, એને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પના અજીવથી જુદો પાડીને ઠરવું એમાં, એનું નામ તો પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન છે. અને પછી સ્વરૂપના આનંદની રમતમાં રમવું એનું નામ દીક્ષા ને ચારિત્ર છે. આ લૂગડાં ફેરવ્યાં ને થઈ ગયા ચારિત્ર. એ પ્રકાશદાસજી! એ વાત નહોતી તમારે પકડવામાં. રહી ગયું. આહાહા! વસ્તુની ખબર ન મળે તને.

'याते अनमिल और सब'.. આ એક ચૈતન્યસ્વરૂપના જ્ઞાન, દર્શન, આનંદના ગુણ સિવાય જેટલા વિકલ્પની લાગણી હો, સબ આત્માના સ્વભાવથી અણમળતા ભાવ છે. અણમળતાને કારણે તેને જીવ નહિ કહેતાં, તેને અજીવ પુદ્‌ગલ કહેવામાં આવે છે. સ્વરુપચંદભાઈ! બહુ બાપુ ભાઈ! આહાહા! આવો માર્ગ!

લોકો કહે છે કે આવો તે વીતરાગ આમ માર્ગ કહેતા હશે? આ તે શું કોણ કહે છે આ? તાકાત નથી બીજાની કોઈની. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ને સંતો વીતરાગી મુનિ એ સિવાય

તાકાત નથી કે રાગને જડ કહે ને પુદ્‌ગલ કહે. મહાવ્રતના પરિણામને પુદ્‌ગલ જડ કહે. આહાહા! રાગ છેને એ! એનાથી પુદ્‌ગલકે પરિણામ છે એ, લ્યો. 'अनंत गुण संपन्न है इससे भिन्न और सब पुद्‌गलकी परिणति है'.. એ તો પુદ્‌ગલની દશા (છે). એમ આત્માના આનંદસ્વરૂપ એવા અનંત ગુણમાં એકાકાર થઈને શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરવી અને રમણતા પ્રાપ્ત કરવી, એનું નામ ધર્મ છે. બાકી ધર્મ-બર્મ, વ્રત, તપ ને એવા વિકલ્પમાં ધર્મ છે (નહીં).

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

કોઈ એમ જાણે કે આજના સમયમાં સ્વરૂપ કઠણ છે તે સ્વરૂપની ચાહ મટાડનાર બહિરાત્મા છે. આજથી અધિક પરિગ્રહ ચોથાકાળના પુણ્યવંત નર ચક્રવર્તી આદિક તેમને હતો અને આને તો થોડો છે. એ પરિગ્રહ જોરાવરીથી એના પરિણામોમાં આવતો નથી. પોતે જ દોડી દોડી પરિગ્રહમાં ઢુંકે છે. જ્યારે નવરો હોય ત્યારે વિકથા કરે છે; ત્યારે સ્વરૂપનાં પરિણામ કરે તો કોણ રોકે છે ? પરપરિણામ સુગમ, નિજપરિણામ વિષમ બતાવે છે, દેખો અચરજની વાત ! પોતે દેખે છે– જાણે છે છતાં દેખ્યો ન જાય, જાણ્યો ન જાય એમ કહેતાં લાજ પણ આવતી નથી ! સંસાર ચાતુરીનો ચતુર, પોતાને જાણવામાં શઠ, એવી હઠ–ધિઠતા પકડી પકડીને જ પરવ્યસનમાં ગાઢ બન્યો. સ્વભાવશુદ્ધિ વિસારી ભારે ભવબંધન કરી આંધળો બની, અંધ ધંધમાં ધાયો, પોતે ઓળખાયો નહિ.

(શ્રી અનુભવપ્રકાશ, દીપચંદજી, પાનું–૫૭)

પ્રવચન નં. ૩૩, ફાગણ સુદ ૮ ગુરુવાર તા. ૪-૩-૧૯૭૧
અજીવદ્વાર પદ ૪, ૫, ૬, ૭ પર પ્રવચન

સમયસાર નાટક, ચોથા પદનો ભાવાર્થ. કળશ ત્રીજો છે, એનું ચોથું પદ છે. આ અજીવ અધિકાર.

ચૈતન્ય જે આત્મા ચૈતન્ય છે... ચેતન છે આત્મા.. આત્મા અંદર. એમાં 'चैतन्य, ज्ञान, दर्शन, सुख, वीर्य आदि आत्माके अनंत गुण हैं'. એમાં અનંત ગુણ છે. આત્મામાં ચૈતન્યના જ્ઞાન-દર્શન-સુખ-વીર્ય આદિ ગુણ છે અનાદિ. અનંતા ગુણસ્વરૂપ આત્મા છે. 'और आत्मगुणोंके सिवाय'.. જેટલાં સ્પર્શ (આદિ ગુણ) છે.. આ સ્પર્શ શરીરનો, રસ, ગંધ, વર્ણ–રંગ, શબ્દ—એ બધા જડ છે, એ અજીવની સત્તા ધરાવે છે. પ્રકાશ, ધૂપ, ચંદ્રની ચાંદની, છાયા, અંધકાર, શરીર, ભાષા, મન ને શ્વાસ—એ બધું અજીવ છે, એ આત્મામાં નથી. શરીર, ભાષા ને મન અને આ શ્વાસોશ્વાસ જડ છે, અજીવતત્ત્વ છે, જીવમાં એ નથી. કહો, શ્વાસની ક્રિયા કરવી એ આત્માના અધિકારની વાત નથી, એવી વાત છે.

(શ્રોતા : એ જડ છે, પણ આત્માને આધીન નથી એમ એમાં નથી) પણ એમાં શું થયું? એ જડ છે એનો અર્થ શું થયો? એ અજીવ છે. અજીવ છે, એ જીવથી કાંઈ પણ એની સત્તા હોતી નથી. આહા! જગતને આ વાત બેસવી કઠણ. અજીવતત્ત્વથી જીવતત્ત્વ જુદું બતાવવું છેને અહીંયાં. પહેલાં જીવમાં હયાતીથી વાત કરી હતી. હવે જીવમાં આ નથી.. નથી.. નથી એમ કરીને જીવની વાત બતાવે છે. 'નથી'નો અર્થ એ કે જીવથી એમાં કાંઈ થાતું નથી. કર્તા-કર્મમાં એમ આવે, પણ અહીં અસ્તિત્વ બતાવવું છેને. આહાહા!

શરીર એ આત્મામાં નથી, ભાષા નથી, મન નથી અને શ્વાસોશ્વાસ (નથી). એ બધાં અજીવ છે. અજીવની હયાતીમાં જીવની હયાતી નથી. જીવની હયાતીમાં ચૈતન્ય જ્ઞાન-દર્શન-આનંદ આદિ ગુણ છે. એની હયાતીમાં ભાષા, મન, શ્વાસ નથી અને ભાષા, મન ને શ્વાસમાં આત્મા નથી. હવે એ કોનું કરે? બીજાનું કરી દે કે નહીં કાંઈ? જનકલ્યાણ કરે કે નહીં આત્મા? કોણ શું કરે? એ કહેશે હમણાં વિશેષ. શરીર, ભાષા, મન, શ્વાસ એ બધાં અજીવ છે. એ અજીવને લઈને એમાં બધું પરિણમન નામ દશા થઈ રહી છે, જીવને લઈને નહીં. પણ આ કામવાસના, ક્રોધ, લોભ અને કપટ કે જે ઈન્દ્રિય અને મનને ગમ્ય છે. ઈન્દ્રિય, મનને ગમ્ય છે પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો, કામ ક્રોધ આદિ એ પણ પુદ્ગલિક છે.

આહાહા! એ ચૈતન્યના (નથી), ચૈતન્યમાં (નથી), ચૈતન્ય એમને આધારે રહેલો નથી.

આ શરીર સાધન છેને ધર્મ કરવામાં? શરીર ન હોય તો.. આવ્યું હતુંને એક ફેરી ક્યાંક, નહીં? વિચારી શકે નહીં. ... અરે! પુદ્‌ગલ ન હોય તો આત્મા વિચારી શકે નહીં. પુદ્‌ગલ ન હોય તો કાંઈ કામ કરી શકે નહીં અને આખો દિ' પુદ્‌ગલનો જ સંસારમાં સહારો છે. આયા થા ન. ... (શ્રોતા : યાદ રાખ્યું). યાદ રાખ્યુંને. એની પાસે જઈ આવ્યા છેને. બધા પાસે ચોખા મૂકી આવ્યા છે. (શ્રોતા : બધા દેવને જોઈ લીધા..). જોઈ લીધા. આહાહા! ભગવાન! તારી ચીજ એવી છે કે જેમાં તો જાણવું-દેખવું ને આનંદ ભર્યો છે. એ ચીજમાં કોઈ રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ ને આ ભાષા, મન થવાનો કોઈ પ્રસંગ ત્યાં અંદર છે નહીં.

(શ્રોતા : એને સહકારી કારણ તો પ્રવચનસારમાં કહ્યું છે). સહકારીનો અર્થ શું? જડ છે, બસ. એમાં આ નિમિત્ત કહેવાય. એની ક્રિયા થાય ત્યારે નિમિત્ત છે. એનો અર્થ કે એમાં નથી અને એનાથી થાતું નથી. એનો એ અર્થ એ છે. આહાહા! ઉપાદાન-નિમિત્તમાં આવ્યું'તું સવારમાં, નહીં સજ્જાયમાં? આંહીં તો એણે એમ કહ્યું કે ઈન્દ્રિય અને મનને ગમ્ય જેટલી ચીજ છે એ બધી પુદ્‌ગલિક છે. પુણ્ય અને પાપના ભાવ પણ ઈન્દ્રિય અને મનથી ગમ્ય છે, વિભાવ છે, એ અજીવ છે. (શ્રોતા : ક્રોધ એ તો જીવમાં ઉત્પન્ન..) એ ઉત્પન્ન થાય છે એ અજ્ઞાનદશામાં થાય છે, વસ્તુમાંથી (ઉત્પત્તિ) નથી. ઠીક કહે છે શેઠી. એમ કે ઉત્પન્ન તો જીવમાં થાય છે કામ-ક્રોધ આદિ. જીવદ્રવ્યમાં નહીં, જીવવસ્તુના સ્વભાવમાં નહીં. એની પર્યાયમાં એ પુદ્‌ગલિકભાવ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન આત્મા તો ચૈતન્યસ્વરૂપ આનંદસ્વરૂપ છે. એનું પરિણમન થાય તો જાણવું-દેખવું ને આનંદરૂપે થાય. એ કાંઈ રાગરૂપે થાય એવું એનું સ્વરૂપ છે નહીં. એ અજ્ઞાનભાવે અંશબુદ્ધિમાં, પર્યાયબુદ્ધિમાં સ્વભાવબુદ્ધિનો અનાદર કરીને અજ્ઞાનપણે વિકાર કરે, એ એની ચૈતન્યની અશુદ્ધ દશા છે. સ્વભાવની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો એ એનું કાર્ય છે (નહીં.) આહાહા! સમજાણું કાંઈ? કામ, ક્રોધ, લોભ, માયા, માન, હરખ-શોક આદિ યે (સબ) કુછ ઈન્દ્રિય ઔર મન ગમ્ય હૈં. યે સબ અજીવ—પુદ્‌ગલ—અચેતન હૈં. આહાહા!

ચૈતન્યનો સાગર ભગવાન આત્મા એને એ વિકલ્પો અને શરીર, વાણી, મન ને શ્વાસ અડ્યા પણ નથી. આવી દૃષ્ટિ કરવી અંતર ચૈતન્યમાં, ચૈતન્યને ચેતન્ય તરીકેનો ભાવ છે એને દૃષ્ટિમાં લેવો અને આ ભાવ દૃષ્ટિમાંથી છોડી દેવો.. સમજાણું કાંઈ? એનું નામ જીવને જાણ્યો અને જીવને માન્યો અને એને આત્મજ્ઞાન થયું એમ કહેવામાં આવે છે.

આહાહા! એ ચોથું થયું. હવે સંસ્કૃત શ્લોક ચોથો. ઓલી કોર શ્લોક ચોથો, પદ પાંચમું.

सकलमपि विहायाह्नाय चिच्छक्तिरिक्तम्
स्फुटतरमवगाह्य स्वं च चिच्छक्तिमात्रं।
इममुपरि चरन्तं चारु विश्वस्य साक्षात्
कलयतु परमात्मात्मानमात्मन्यनन्तं।।४।।

એનું પદ ૫મું. 'आत्मज्ञानका परिणाम'

આત્મજ્ઞાનનું પરિણામ (કવિત્ત)

जब चेतन सँभारि निज पौरुष,
निरखै निज दृगसौं निज मर्म।
तब सुखरूप विमल अविनासिक,
जानै जगत सिरोमनि धर्म।।
अनुभौ करै सुद्ध चेतनकौ,
रमै स्वभाव वमै सब कर्म।
इहि विधि सधै मुकतिकौ मारग,
अरु समीप आवै सिव सर्म।।५।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–પૌરુષ=પુરુષાર્થ. નિરખૈ=જુએ. દગ=નેત્ર. મર્મ=અસલપણું. અવિનાસી=નિત્ય. જગતસિરોમનિ=સંસારમાં સૌથી ઉત્તમ. ધર્મ=સ્વભાવ. રમૈ=લીન થાય. વમૈ=ઉલટી કરે(છોડી દે). ઇહિ વિધિ=આ રીતે. મુકતિ(મુક્તિ)=મોક્ષ. સમીપ=પાસે. સિવ(શિવ)=મોક્ષ. સર્મ=આનંદ.

અર્થ :–જ્યારે આત્મા પોતાની શક્તિને સંભાળે છે એ જ્ઞાનનેત્રોથી પોતાના અસલ સ્વભાવને ઓળખે છે ત્યારે તે આત્માનો સ્વભાવ આનંદરૂપ, નિર્મળ, નિત્ય અને લોકનો શિરોમણિ જાણે છે, તથા શુદ્ધ ચૈતન્યનો અનુભવ કરીને પોતાના સ્વભાવમાં લીન થઈને સંપૂર્ણ કર્મમળને દૂર કરે છે. આ પ્રયત્નથી મોક્ષમાર્ગ સિદ્ધ થાય છે અને નિરાકુળતાનો આનંદ નિકટ આવે છે. ૫.

अर्थ :–जब आत्मा अपनी शक्तिको सम्हालता है और ज्ञाननेत्रोंसे अपने असली स्वभावको परखता है तब वह आत्माका स्वभाव आनंदरूप, निर्मल, नित्य और लोकका शिरोमणि जानता है, तथा शुद्ध चैतन्यका अनुभव करके अपने स्वभावमें लीन होकर सम्पूर्ण कर्मदलको दूर करता है। इस प्रयत्नसे मोक्षमार्ग सिद्ध होता है और निराकुलताका आनंद निकट आता है।।५।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

આહાહા! બહુ માખણ ને ઝીણી વાત સૂક્ષ્મ. 'जब चेतन सँभारि निज पौरुष'.. અનાદિનો પુણ્ય અને પાપના રાગ–વિકલ્પો, શરીર, વાણીને સંભારતો કે આ હું છું, એ અજ્ઞાન છે. જબ આત્મા પોતાના ચૈતન્યસ્વરૂપમાં જાણકસ્વભાવ, આનંદસ્વભાવ, દ્રષ્ટાસ્વભાવ—એવા સ્વભાવને સંભારે છે પોતાના પુરુષાર્થથી, એમ કહે છે દેખો. કોઈ કર્મ-બર્મ માર્ગ આપે તો થાય (એમ નહીં), એ તો પુરુષાર્થથી આ જણાય છે. સમજાણું કાંઈ? જૈનધર્મની કળા–રીત જ કોઈ અલૌકિક છે. લોક પાસે એવી રીતે કદરૂપે મૂકાણી છે કે ધર્મનું રૂપ એક બાજુ રહી ગયું.

ભગવાન આત્મા જ્ઞાન અને આનંદના સ્વભાવવાળું તત્ત્વ, એના સ્વભાવ સન્મુખ જઈને પોતાના સ્વભાવને સંભારે છે પોતાના પુરુષાર્થ વડે. પોતાનો વીર્ય જે પુરુષાર્થ છે એ સ્વભાવ સન્મુખ વાળતાં પોતાની યાદગીરીને સંભારવું. આ સંભારણું થાય છે. વર્તમાન જ્ઞાનની દશાને અને પુરુષાર્થની દશાને અંતરમાં વાળવી એ પુરુષાર્થ. કહો, સમજાણું કાંઈ? ભારે ભાઈ! 'जब चेतन सँभारि निज पौरुष'.. પોતાનો પુરુષાર્થ, એમ કહે છેને. 'अपनी शक्तिको सम्हालता है', લ્યો.

'निरखै निज दृगसौं निज मर्म'.. પોતાના જ્ઞાનનેત્ર દ્વારા પોતાનો મર્મ જે શુદ્ધ આનંદસ્વરૂપ છે એને એ પરખી લે છે. આહાહા! નિરખે.. 'निरखै निज दृगसौं निज मर्म'.. નિજ દગ નામ જ્ઞાનનેત્ર. જ્ઞાનની નિર્મળ પર્યાય–જ્ઞાનનેત્ર, એ દ્વારા અંતરમાં નિરખે. 'निज दृग'.. પોતાની દ્રષ્ટિથી જ્ઞાનનેત્રથી નિજ મર્મ (નિરખે). ધર્મકે અસલી સ્વભાવકો પરખતા હૈ. મર્મ એટલે શુદ્ધ ચૈતન્યનો સ્વભાવ અસ્તિ–હયાતીરૂપે આનંદ અને જ્ઞાનાનંદ એના સન્મુખ થઈને પુરુષાર્થથી જ્યારે આત્માને યાદ કરે છે, ત્યારે પોતાના અસલી ધર્મસ્વભાવને પરખીને ઓળખી લે છે. આહાહા! દુનિયાને બહારથી આ વ્રત ને અણુવ્રત ને આ ને તે ને... અરે ભગવાન! એ વ્રત ને અણુવ્રતના વિકલ્પ તો અચેતન છે, જડ પુદ્‌ગલ છે. આહાહા! અને વાતનો નિવેડો કરતાં વાર લાગે માણસને. આહાહા! હજી એને બેસતાં વાર લાગે. અંદરમાં જતાં અનુભવ કરતાં તો કેટલી વાર લાગે!

કહે છે, 'निरखै निज दृगसौं निज मर्म'.. પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પોને સંભારીને ધર્મ કરું છું એમ જે અજ્ઞાનમાં માનતો હતો, એ નિજ અંતર જ્ઞાનના નેત્ર દ્વારા અંતર નિરખતાં ધર્મનું અસલી સ્વરૂપ તેની દ્રષ્ટિમાં ધર્મીને આવે છે. ભારે વાતું ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? આ શુભ ઉપયોગને તો અચેતન કહ્યો. આહાહા! હવે એ સાધન કહ્યું. (શ્રોતા : વ્યવહારે). હા. ભગવાન! શું થાય? એ નથી એને ઉપમા આપી ને. પોતાનો સ્વભાવ સાધન કરે છે ત્યારે

ઓલો શુભ ઉપયોગ (તે તે) ભૂમિકામાં કેવી જાતનો કેવો હોય એવું જણાવવા એને સાધનની ઉપમા આપી છે. ભાઈ! વાત તો આમ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'तब सुखरूप विमल अविनासिक'.. ભગવાન આત્મા પોતાનો સ્વભાવ અંતર્મુખના પુરુષાર્થ દ્વારા ધર્મના અસલી મર્મને અંતર પરખતાં સુખરૂપ વિમલ અને અવિનાશીરૂપ અનુભવે છે. હું તો આનંદરૂપ છું, અતીન્દ્રિય આનંદરૂપ છું, નિર્મળ છું, અવિનાશી છું. સુખ આનંદ અને જ્ઞાન એ કાયમ ટકનારા (વડે) અવિનાશી છું એવું ધર્મીને સ્વભાવના સંભારમાં– સંભારવામાં–યાદગીરીમાં આવો એને સ્વાદ અને જ્ઞાનની પ્રગટ દશા થાય છે. ભારે ધર્મની વ્યાખ્યા આવી! સમજાણું કાંઈ? બહારમાં લાગે, બહારમાં કેવું લાગે લોકોને.. અણુવ્રત પાળો. ભાઈ! અણુવ્રત શું હશે ચીજ ભાઈ! તને ખબર નથી. એ વિકલ્પ–વૃત્તિ ઉઠે છે કે આ અણુવ્રત.. એ વિકલ્પ છે, એ તો રાગ છે ભાઈ! એ તારા ચૈતન્યનો આભાસ દેખાય છે તને એમાં, એ ચૈતન્ય છે (નહીં.) આહાહા!

કહે છે, 'जब चेतन सँभारि तब सुखरूप विमल अविनासिक'.. ભાનમાં આવે, એમ કહે છે. છેને શબ્દ जब.. तब वह आत्माका स्वभाव आनंदरूप, निर्मल, नित्य{... જ્યારે સંભારે ત્યારે તે ચૈતન્યનું ભાન આમ થાય છે, કહે છે. સંભારે તો.. સમજાણું કાંઈ? જડ-ચૈતન્યની ભિન્નતા ભાસતાં ભગવાન આત્મા આનંદમય, નિર્મળ જ્ઞાનમય અને કાયમ ટકતું તત્ત્વ અવિનાશી એવો ધર્મનો સ્વભાવ ધર્મીને ભાસે, ત્યારે એને ધર્મ કહેવામાં આવે છે. ભારે કામ! કહો, આમાં ઉપધાન ને બધા તપ ક્યાં ગયા? પહેલી ભૂમિકામાં તો એ આવેને? હોય કે નહીં? પહેલી કોને કહેવી? પહેલી જ આ કહેવાય. સર્વજ્ઞ પરમાત્મા વીતરાગદેવ એણે જે આત્માને કહ્યો એવો આત્મા અંદર જોવા માગે.. જબ જોવે તબ એ આત્માના આનંદ અને જ્ઞાનનું ભાન એને આવે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, પોપટભાઈ!

જુઓ! 'जब चेतन सँभारि निज पौरुष, निरखै निज दृगसौं निज मर्म। तब सुखरूप विमल अविनासिक जानै जगत सिरोमनि धर्म'.. જગતનો શિરોમણિ હું આત્મા છું એવું એને ભાન થાય. કહો, સમજાણું કાંઈ? વિકલ્પ છે દયા-દાન-વ્રતનો, એનાથી ભિન્ન શિરોમણિ આત્માનો ધર્મ ભિન્ન છે. આહાહા! કહો, પંડિતજી! ઉસમેં યે વ્યવહાર કહાં આયા? અરે! વ્યવહાર તો ભિન્ન રહ ગયા ભગવાન! આહાહા! એને તો અહીં અચેતન–પુદ્‌ગલ–અજીવ કહ્યો. આહાહા! એ અજીવ–અચેતન એ ચૈતન્યને મદદ કરે? ભારે કામ છે બાપા! પણ જન્મ-મરણ મટવાના ઉપાય આવા જ હોય ને.

ચોર્યાસીના અવતાર ઘાણીમાં પિલાય છે. જન્મે-જન્મે દુઃખી થઈને ફરે છે. 'जन्म दुखं जरा दुखं जराए मरणानि अहो विषै संसारे जत किसंतिजंतुणो'.. જનમના દુઃખ, મરણના

દુ:ખ, જરાના દુ:ખ, રોગના દુ:ખ.. અહો દુ:ખો સંસારો. જ્યાં કલેશમાં પડ્યો જીવ ક્લેશચિત્તને અનુભવે છે, ત્યાં આત્મા નથી એમાં. ભગવાન આત્મા એવા ક્લેશના ભાવની વૃત્તિઓથી તદ્દન જુદો છે અને અનાદિનો અંતરના યાદગીરી સ્વભાવને ભૂલેલો, એને સંભારતાં આનંદ, જ્ઞાન અને અવિનાશી એવો ધર્મનું ભાન એને થાય છે. सिरोमनि धर्म.. પાછું એમ લીધું. ઓલાએ (લીધું કે) શિરોમણિ જાનતા હૈ. લોકનો શિરોમણિ પોતાને જાણે, એમ. આહા!

'अनुभौ करै सुद्ध चेतनकौ'.. પછી આત્મા જ્ઞાન અને આનંદ સ્વરૂપ એનો અનુભવ કાયમ જાળવી રાખે. આ કરવાનું ને આ ધરવાનું. આરે આરે! ઓલા કહે, આ ઠીક, કરવા-ધરવાનું કાંઈ નથી. એમ બોલતા આગ્રામાં એક પંડિત હતા પંડિત. બારસ.. ચૈત્ર સુદ તેરસ નહોતી, નહીં? બારસ હતી. બારસ હતી. તેરસે તો ઉપડી ગયા હતા આગે. માણસ તો ઘણું.. ઘણાં હજારો માણસો. એક પંડિત ઉભો થઈ ગયો વ્યાખ્યાન પુરૂં થયે. 'બડા આનંદ હૈ, કરના-ધરના કુછ નહીં, બડા આનંદ હૈ'. અરે ભગવાન! આગ્રા.

અરે પ્રભુ! આ કરના-ધરના નહીં? ભાઈ! રાગના વિકલ્પથી ભિન્ન પ્રભુને પાળવો અને એમાં ધારી રાખવો ભાવને, એ કરના-ધરના નહીં? (શ્રોતા : એ જ કરના-ધરના છે.) બીજું શું છે? પંડિતજી! એ આગ્રાનો પંડિત હતો. શું નામ, નામ શું? નામ હતું કાંઈક. લાંબા હતા. એટલા બધા માણસોમાં બીજું તો શું કહે એ? સાંભળવા તો બધા ઘણાં માણસો આવેલા ત્યાં તો. કહે. 'બડા આનંદ હૈ, કરના-ધરના કુછ નહીં.' ચંદુભાઈ! ભગવાન! એ કરવું એટલે આમ કાંઈ વિકલ્પ કરવો કે ક્રિયા કરવી. એ કરવું અને એને ધારવું, એમ. ભાઈ! વિકલ્પ અને ક્રિયા જડની એ તારામાં છે જ નહીં. અરે! કેમ બેસે? અનંત કાળથી એણે એ વાતને બેસાડી નથી. આહાહા!

કહે છે, 'अनुभौ करै सुद्ध चेतनकौ'.. શરીર, વાણી, મનનું અસ્તિત્વ છે. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પોની હયાતી છે. એ ચૈતન્યના હયાતીમાં એની ગંધ નથી. એની હયાતીમાં તો જ્ઞાન, આનંદ, શાંતિ એવા સ્વભાવનો અનુભવ કરી અને... 'सुद्ध चेतनकौ'... જુઓ, 'अनुभौ करै सुद्ध चेतनकौ'.. અશુદ્ધ પરિણામ—વિકલ્પને છોડી, શુદ્ધ ચૈતન્યનો અનુભવ કરે. 'रमै स्वभाव वमै सब कर्म... रमै स्वभाव वमै सब कर्म'.. પોતાના નિજ આનંદમાં રમે તો કર્મ અને રાગ-દ્વેષ વમે. ભગવાન આનંદમૂર્તિ પ્રભુ એમાં જો રમે તો પુણ્ય-પાપના વિકલ્પને વમે. આહાહા! ભાઈ! માર્ગ તો આ છે હોં. છેતરાઈ ગયો છે માળો.

એવા મળ્યા છેને. પિરસણું એવું કર્યુંને માળે. પથરા મૂકી ગયા ભાણામાં. (શ્રોતા : સોનેરી વરખ લગાવીને). સોનેરી વરખ લગાવીને. સોને નહીં.... એક ઊંટના ઈંડા થાય

છેને. એ ઈંડા ઉપર જરીક સાકર ચોપડે અને આવડા આવડા લાડવા લાગે. ઊંટના ઈંડા. ઈંડા શું, ઓલા શું કીધું? (શ્રોતા : લીંડા). લીંડા, લીંડા. ઊંટના લીંડા. આવડા આવડા લીંડા હોયને મોટા. જરી ઉપર સાકર... પિરસ્યા. ખુશી થઈ ગયો, ભાંગે ત્યાં લાદ. આહાહા! એમ શુભની ક્રિયાના રંગ ચડાવી પિરસ્યા એને કે જુઓ, આ ધર્મ છે. ધૂળેય નથી, સાંભળને! તોડ, ત્યાં વિકાર, ધૂળ, જડ છે એમાં તો. એવું આવે છે હોં હવે. એવા... રેવડી. રેવડી.. નથી થાતી? તલની રેવડી. આવડી આવડી તલની રેવડી. હા, પણ મોટા આવડા આવડા પિંડલા થાય એના હોં.

અમારે દુકાન પાલેજમાં હતીને. જોડે અમારે ઉમરાળાનો એક હતો કાસિમભાઈ, એ કરતા ત્યાં. ઉમરાળાના કાસિમભાઈ હતા એ કરતાં. બધું જોયેલું ત્યાં. જઈએ તો ઘરના બધા બહુ ખુશી થાય. (કહે), જુઓ, આપણા ગામના શેઠિયા છે. મોટા રેવડીના મોટા ..... આવડા લાંબા લાંબા.. પછી એના કટકા કરે. એમને એમ રેવડી ને સાકર ખવડાવે. એમ આ લીંડા અને સાકર ખવડાવે. આરે, આરે! આહા! એમ આ ધર્મના નામે શુભભાવ દયા, દાન ને વ્રત એ તો લીંડા છે. એને નામે ધર્મ ચડાવ્યો માથે. લે, આ ધર્મ. અરે ભગવાન! છેતરાઈ ગયો છો હોં. પણ માળું સારું લાગે એ હોં. કહેનારા એવા મળેને. હા, ભાઈ હા. આ આત્મા આવો છે અને એમાં વળી અનુભવ કરવો. ક્યાંય મોં માથું હાથ નહીં આવે, ત્યાં કહે ધર્મ આમ થાય. એ પોપટભાઈ! બાપુ! માર્ગ તો આ છે ભાઈ!

‘रमै स्वभाव वमै सब कर्म’.. કર્મનો નાશ થઈ જાય છે, (જ્યારે) આત્મા પોતાના રમણતામાં આવે. એ જેટલો રમે એટલા કર્મનો નાશ (થાય). બીજી કોઈ બાહ્ય ક્રિયાકાંડે કર્મનો નાશ થાય છે, એમ છે નહીં. ‘इहि विधि सधै मुकतिकौ मारग’.., દેખો. આ રીતે મુક્તિનો માર્ગ સાધી શકાય. બાકી બીજી રીતે મુક્તિનો માર્ગ કહે તો એ (સાચો) માર્ગ છે નહીં. છે? ‘इस प्रयत्नसे मोक्षमार्ग सिद्ध होता है’,.. એમ કીધું. વિધિ (શબ્દ) છેને. બાકી આ રીતથી—આવા પ્રયત્નથી—સ્વભાવ સન્મુખના પ્રયત્નથી—અનુભવથી—સ્વભાવમાં રમવાથી કર્મનો નાશ થાય, એ એની વિધિ છે. એ મુક્તિનો માર્ગ આમ સધાય. આહા! ભારે કામ પણ!

ઓલા રાતે કહેતા’તા. એક જણા ડોસા આવ્યા હતાને વૃદ્ધ. છોકરા વખાણ કરતા હતા. બહુ વૃદ્ધ હતા. એ ભોગીભાઈના બાપના ભાઈ, મોટાભાઈ. એમ કહેતા’તા કે સિદ્ધગિરિનું નામ આવે ત્યાં કૂદે છે. એમ કહે. અત્યારે પગ ઓલો થઈ ગયો છે. (શ્રોતા : લંગડો). લંગડો થઈ ગયો છે. અરે ભગવાન! સિદ્ધગિરિ તો આત્મા છે આંહીં. અનંતા સિદ્ધની દશાનું સમૂહ સંગ્રહાલય, સંગ્રહાલય આત્મા છે. આહાહા! અનંતા સિદ્ધની દશાઓ

જે છે એવી અનંતી અનંતી સિદ્ધની દશાનો સંગ્રહાલય આત્મા છે. આહાહા! એ સિદ્ધગિરિ ઉપર જા, તારી સિદ્ધિ થશે. બાકી આ સિદ્ધગિરિમાં જઈને કહે જાત્રા કરી, જાઓ કલ્યાણ થશે. છેતરાઈ ગયો છે ભાઈ!

હા. આમાં આવ્યું નહોતું 'યોગસાર'માં? 'તન મંદિરમાં જીવ જિન..' તન મંદિરમાં જીવ જિન. શરીરમાં ભગવાન જિનસ્વરૂપ તે તીર્થ છે. નિજ તીર્થને જાણે નહીં ને બહારના તીર્થમાં ભટકાભટક કરે. (શ્રોતા : મને તો હાસ્ય ઉપજે છે એમ આચાર્ય કહે છે. હસવું આવે છે.) હસવું આવે છે. હા, હા, આચાર્ય કહે છે. મોટો ચક્રવર્તી જેવો માંગે મૂર્તિ પાસે. ભાન થયા પછીનો શુભ વિકલ્પ હોય છે એ જુદી વાત છે. સમજાણું કાંઈ? પણ ભાન ન મળે કે હું કોણ છું. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ આનંદનો નાથ સિદ્ધગિરિ તો હું છું. કહો ભીખાભાઈ! શું હશે આ બધું?

એ વ્યવહાર હોય છે, જ્યાં સુધી પૂર્ણ વીતરાગ ન થાય. પણ એ કોઈ ચીજ નથી. ચીજ તો ભગવાન આનંદનો નાથ પ્રભુ નિર્વિકલ્પ સ્વભાવ ઉપર આરૂઢ થાય, આ એણે તીર્થની યાત્રા કરી. પ્રકાશદાસજી! આરે આ! એકકોર મંદિર કરવા અને એકકોર આવું પાછું કહે. અરે ભગવાન! સાંભળને ભાઈ! કોણ કરે? ભાઈ! એ તો શુભભાવ હોય એટલે પર ઉપર લક્ષ જાય (ને) તે તે પ્રકારના શુભભાવના પ્રસંગ હોય ત્યાં. બાકી વસ્તુ તો અંતરમાં આરૂઢ થાય, ત્યારે મુક્તિનો એ માર્ગ સાધે.

'अरु समीप आवै सिव सर्म'.. મોક્ષરૂપી લક્ષ્મી નજીક આવે. 'સિવ' નામ મોક્ષનું, 'सर्म' એટલે સુખ. કહો, 'निराकुलताका आनंद निकट आता है. सर्म' છેને સુખ. પૂર્ણ આનંદ સિદ્ધ પરમાત્માની (દશા) એવી પોતાની દશા, આવા અંતર સ્વભાવ સન્મુખની રમણતાથી પૂર્ણ આનંદની દશા નજીકમાં આવે છે. એ નજીકમાં એ પરમાત્મા થાશે, પણ આ વિધિએ છે. સમજાણું કાંઈ? આનંદ સમીપ આતા હૈ, લો. છે ને? નજીક આવે. એમાં ક્રમ ક્યાં રહી ગયો નજીકમાં આવે એમાં? (શ્રોતા : એમાં ક્રમ આવ્યો). એ દેવાનુપ્રિયા! ક્રમબદ્ધ ક્યાં આવ્યું એમાં? (શ્રોતા : એ ટાઈમે થવાનું હતું તે આવ્યું). એ તો ભાષા થઈ, ક્રમબદ્ધ એમાં ક્યાં આવ્યું? આંહીં તો સમીપ આવે એમ કીધું છે. એનો અર્થ થયો કે આત્માના સ્વભાવ તરફ થાય એટલે એને પર્યાય પ્રગટ થવાને કાળ જ થોડો હોય, એમ કહે છે. પૂર્ણ કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થવાને કાળ જ કોઈ કંઈક થોડો હોય.

એમ 'समीप आवै सिव सर्म'.. આનંદના ઉભરા અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ પર્યાયમાં પૂર્ણ થઈને પ્રગટશે, એને મોક્ષ નજીક છે એમ કહે છે. હવે દૂર છે નહીં. (શ્રોતા : જો જો દેખી વીતરાગને સો સો હોસી વીરા). એ પણ આ રીતેને. એ આત્માના સ્વભાવ

સન્મુખ જોવે, એને જે જે દેખ્યું (વીતરાગે) તે તે એને દેખવામાં આવે. (શ્રોતા : પણ સિર્ફ આત્મા જ યાદ રાખવો પડેને). રાખે એમાં શું દાળિયા થયા? 'જે જે દેખી વીતરાગને, તે તે હોસી વીરા, અનહોની કબ હુ ન હોસી, કાહે હોત અધીરા.' પણ એનો અર્થ શું? જે વીતરાગે દેખ્યું, તો વીતરાગ અને સર્વજ્ઞ પદ એની પ્રતીતમાં આવ્યું? આવ્યા વિના દીઠું ક્યાંથી માન્યું?

'જે જે દેખ્યું વીતરાગને, તે તે હોસી વીરા.' એ સર્વજ્ઞ પર્યાય, વીતરાગ દશા અને દીઠું તે—એ બધી પ્રતીતમાં આવે ત્યારે એને વાત બેઠી કહેવાય કે એમને એમ બોલે એમાં બેઠી કહેવાય? આહાહા! એ ભાળે છે. ભાળે છે તો એ. એમ તો.... આહાહા! વીતરાગભાવ જેના એક સમયની પર્યાયમાં આવ્યો અને સર્વજ્ઞભાવ જેની પૂર્ણ દશા એક સમયમાં પ્રગટી, એણે દીઠું. પણ આ ભાવ છે એ પ્રતીતમાં આવે ત્યારે 'એણે દીઠું' સાચું માનેને? તો એ ભાવ જ્યાં બેસાડવા જાય તો એને સ્વભાવ જ્ઞાયકસ્વભાવ તરફ સન્મુખ થયા વિના એ ભાવ બેસે નહીં કોઈ રીતે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

એ પાંચમો થયો પદ. ચોથો કળશ ને પાંચમું પદ. હવે, 'जड चेतनकी भिन्नता'. પાંચમો કળશ નીચે.

वर्णाद्या वा रागमोहादयो वा भिन्ना भावाः सर्व एवास्य पुंसः।
तेनैवान्तस्तत्त्वतः पश्यतोऽमी नो दृष्टाः स्युर्दृष्टमेकं परं स्यात्॥५॥

જડ-ચેતનની ભિન્નતા (દોહરા)

वरनादिक रागादि यह, रूप हमारौ नांहि।
एक ब्रह्म नहि दूसरौ, दीसै अनुभव मांहि॥६॥

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–બ્રહ્મ=શુદ્ધ આત્મા. દીસૈ=દેખાય છે.

અર્થ :–શરીર સંબંધી રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ આદિ અથવા રાગ–દ્વેષ આદિ વિભાવ સર્વ અચેતન છે, એ અમારું સ્વરૂપ નથી, આત્મનુભવમાં એક બ્રહ્મ સિવાય બીજું કાંઈ જ નથી ભાસતું. ૬

अर्थ :–शरीर सम्बन्धी रूप, रस, गंध, स्पर्श आदि वा राग-द्वेष आदि विभाव सब अचेतन हैं, ये हमारे स्वरूप नहीं हैं; आत्मानुभवमें एक ब्रह्मके सिवाय अन्य कुछ नहीं भासता॥६॥

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

वरनादिक रागादि यह.. વર્ણ આદિ જડ તદ્દન સ્પષ્ટ અને રાગાદિ અચેતન સૂક્ષ્મ.

આહાહા! દેખો. અરે! આ વાતે, વાતની વાતે ઘસાઈ ગઈ. વાત રહી ગઈ અને માળે ચડાવી દીધા બધે. આહાહા! બાપુ! એમાં ભવના અંત નહીં આવે. એ દુનિયા વખાણ કરે અને દુનિયા ચડાવી દે માથે, એ નહીં શરણભૂત થાય ત્યાં. સમજાણું કાંઈ? 'शरीर सम्बन्धी रूप, रस, गंध, स्पर्श आदि'.. વર્ણાદિનું છેને. ૨૯ બોલનું હતું પહેલા. રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ બધું જડ, એની સાથે રાગ અને પુણ્ય-પાપના ભાવ પણ જડ, લે! 'राग-द्वेष आदि विभाव सब अचेतन हैं'.. જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય એ અચેતન. એ મહાવ્રતનો ને અણુવ્રતનો વિકલ્પ ઉઠે તે અચેતન. આહાહા!

જગતને અંતરમાં શું ચીજ છે... એ એના અચેતનથી ભિન્ન... અજીવ અધિકાર છેને. એ બધાં અજીવ છે. આહાહા! કહો, શેઠી! ઉત્પન્ન તો હોતા હૈ આત્માકી પર્યાયમેં. (શ્રોતા : આત્માકી પર્યાય હૈ હી નહીં). યે આત્માકી પર્યાય ખરેખર નિશ્ચયથી હૈ હી નહીં. પુદ્‌ગલકી પર્યાય હૈ. આહાહા! (શ્રોતા : ઉસ પર્યાયકો પુદ્‌ગલકા સંબંધ જો હો ગયા). સંબંધ જો હો ગયા, યે પુદ્‌ગલકા હી હૈ. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? કોને? જેને રાગ અને વિકલ્પથી ભગવાન આત્માની ભિન્નતા ભાસે તેને. આમ ભિન્નતા ભાસ્યા વિના (કહે કે) રાગ પુદ્‌ગલનો છે, પુદ્‌ગલનો ગમે તેમ થાઓ, અમારે શું? મોહ નાચો તો નાચો. એ દેવાનુપ્રિયા!

દૃષ્ટિ છે સ્વભાવથી વિરુદ્ધ. અનુભવ દૃષ્ટિ નહીં અને રાગ ને વિકલ્પ ઉપર દૃષ્ટિ અને કહે મોહ નાચે તો નાચો. પણ ક્યાંથી? નાચનારો જુદો પાડ્યા વિના નાચો આવ્યું ક્યાંથી? સમજાણું કાંઈ? આહાહા! એવો માર્ગ છે ભાઈ! બે-ચાર-દસ-પચ્ચીસ-પચાસ લાખની મૂડી હોય, એકનો એક છોકરો હોય, ૬૦ની ઉંમર થઈ હોય, (છોકરો) વીસ વર્ષે પરણ્યો હોય, પરણીને જ્યાં છ મહીના થયા અને એમ (નિદાન) થયું કે આને તો કેન્સર છે અન્નદાનીમાં. આહાહા! અને એ કેન્સરમાં સડતો હોય, અંદર બળે દુઃખ, ઘરમાં છાવ થઈ જાય. શાંત.. શાંત.. કૃત્રિમ શાંતિ દેખાય. ઉદાસ.. ઉદાસ..

અરે! પણ આ કન્યા પાંચ લાખ લઈને આવી છે ને. આ વરના લગ્ન વખતે દસ લાખ ખર્ચ્યાં હતાંને. અરે! વીસ વરસનો જુવાન જેનાં કાળાં વાળ, હજી ધોળા ફૂટ્યા નથી. માંડ હજી મૂછ્‌યું ફૂટી છે. આહાહા! એકનો એક દીકરો હોય અને એ મરે (કે) મરવાની તૈયારી આમ થઈ જાય છેલ્લા શ્વાસ હોં. જુઓ, એ ઘરમાં દશા. ઉદાસ.. ઉદાસ.. ક્યાંય હરખનો હડકો ન દેખાય ક્યાંય. દેખાય? (શ્રોતા : આ પરની સાથે એકત્વબુદ્ધિ). આહાહા! ના, ના, એ વાત નહીં. બીજી વાત ચાલે છે આંહીં એમ. આંહીં તો કહે છે કે એવી સ્થિતિમાં એને ક્યાંય પણ, ઉદાસ સિવાય હડકો હરખનો ન આવે એમ.

એમ આત્મામાં રાગ-દ્વેષ આદિ મરી ગયેલાં છે ને આત્મા ચૈતન્યજ્યોત છે. એમ જ્યાં

જાગીને જોયું ત્યાં બધો ઉદાસ.. ઉદાસ.. ઉદાસ.. વૈરાગ્યથી ઉદાસ. ઓલા અજ્ઞાનથી ઉદાસ હતા. સમજાણું કાંઈ? ભર્યા ઘર બધાં સારા ન લાગે એ વખતે. એકનો એક દીકરો હોય અને આમ બધું ભર્યું હોય અને ૧૨-૧૨ મહીનાથી તો લાડકે લાડુ ખવરાવ્યા હોય ને. આવે છેને પહેલાં એવું હતું. હવે તો ક્યાં... અત્યારે તો એક દિ'માં... ચચ્ચાર દિનનાં લગન કર્યાં હોય. ચાર-ચાર, પાંચ દિ' નવટંક જમાડતાંને પહેલાં. નવટંકમાં એ વરસીતપ વરસી.... તપ શું પણ વરસી.... (શ્રોતા : વરોંઠી) શું કહેવાય? વરોંઠી.. વરોંઠી.. વરોંઠી કરે તે વળી એક દિ' વધારે દેવું પડે પાછું. આહાહા!

જુઓ, એ હોંશના હડકા વાગતા હોય ત્યાં. સ્મશાનનાં હોંશનાં હડકા છે એ બધાં. એમાં એ મરવા પડેને હાય.. હાય..! અરે! અમારા બધાં સાધનો અમે કર્યાં એ નકામા ગયા. અમારી માવજતી કાંઈ કામ ન કરી બેટા! એમ કરીને પછી એની મા રોવે. શેના રોવે તું? રોનાર કે દિ' રહેનારી તું? હવે સાંભળને. તારે પણ એ રસ્તે જાવું છે. એમ ભગવાન આત્મા પોતાના પંથે પડતાં આખી દુનિયા પરથી ઉદાસીન વૈરાગ્ય થઈ જાય. સમજાય છે કાંઈ? એમ કહે છે અહીંયાં, જુઓને. વર્ણાદિ અને રાગ-દ્વેષ આદિ. (શ્રોતા : બેય આવી ગયા.) બેય. આહાહા!

ભગવાન આત્મા ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ એવો ભગવાન સર્વજ્ઞે પરમેશ્વરે જોયો, એવા આત્માના અનુભવની અનુભવમાં પ્રતીતિ આવી, ત્યાં કહે છે કે એ બધુંય જડ—અચેતન છે. આહાહા! એ વ્યવહાર રત્નત્રય અચેતન. આહાહા! એ ભગવાનની ભક્તિ ને ગુરુની ભક્તિનો ભાવ અચેતન. આહાહા! બાપા! તારા રસ્તા નિરાળા છે ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? અરે! શાસ્ત્રનાં ભણતર પણ બધા મૂર્ખાઈ જેવા છે, એમાં કંઈ સાર નથી. સવારમાં નહોતું આવ્યું? શાસ્ત્રપાઠી પણ મૂર્ખ છે. એ શાસ્ત્રપાઠ તો ઓલો વિકલ્પ અને પરલક્ષી છે, એમાં આત્મા ક્યાં આવ્યો? આહાહા! આત્મા તો એ પરલક્ષી જ્ઞાનના ભાવથી પણ (ભિન્ન છે). ખરેખર તો એ અચેતનભાવ છે, લ્યો. ચેતન હોય તો ભેગો આનંદ જોઈએ. એ આનંદ નથી માટે અચેતન છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'वरनादिक रागादि यह, रूप हमारौ नांहि। एक ब्रह्म नहि दूसरौ'.. હું તો એ આનંદમય આત્મા બ્રહ્મસ્વરૂપ છું. આહાહા! બ્રહ્મ ચિન્હેસો બ્રાહ્મણા, બાકી બધા અબ્રાહ્મણા. આહાહા! ભગવાન બ્રહ્માનંદ પ્રભુ,... आत्मानुभवमें एक ब्रह्मके सिवाय अन्य कुछ नहीं भासता, દેખો. આહાહા! આત્માનો અનુભવ થતાં એટલે જેવો છે તેવો જ્ઞાનમાં આવીને પ્રતીત થતાં, રમણતા થતાં, કહે છે કે ત્યાં તો એકલો બ્રહ્માનંદ પ્રભુ આત્મા છે, બીજી કોઈ ચીજ છે નહીં. આહાહા! વ્યવહારનોય અભાવ, નિમિત્તનો અભાવ, મહા પ્રભુનો સદ્ભાવ.

વાતું બાકી બહુ મોટી પણ હોં. આહાહા!

એને એમ લાગે આવી વાત હોય કાંઈ? પહેલું તો ધર્મી પહેલો ધર્મ કેમ કરતા હશે? ચલણગાડી ચાલે તો પછી ચાલતાં ચાલતાં શીખેને ચલણ(ગાડી)માં. છોકરાને ઓલી નથી ચલણગાડી આપતા લાકડાની? પછી છોડાવી દે. એમ પહેલું ચલણગાડી તો આપો. ચલણગાડી જ આ છે, સાંભળને. આહાહા! ભગવાન આત્માનાં સન્મુખ થઈને અનુભવ કરવો એ જ એની ચલણગાડી, હવે ચાલવા માંડ્યો. કરતાં કરતાં કેવળજ્ઞાનને પામશે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ભારે કામ આકરું! બહારમાં દેખાય... એવું આવે છેને. 'પરમાર્થ વચનિકા'માં નહીં? આગમની ક્રિયા બહારમાં દેખાય. આવે છેને? 'પરમાર્થ વચનિકા'માં. એમ કે આગમની ક્રિયા વ્યવહાર, વ્રત, આ ખાવું–પીવું, વ્રત, આગમ પદ્ધતિ દેખાય. અને આત્માનો વ્યવહાર અનુભવ એ પણ ઝીણું પડે, કહે છે, ન્યાં તો. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'एक ब्रह्म नहि दूसरौ'.. એક બ્રહ્મ પોતે હોં. બધાં થઈને એક બ્રહ્માત્મા એમ નહીં. એકલો ચૈતન્ય ભગવાન જ્ઞાનનો સૂર્ય, આનંદનો સાગર, શુદ્ધ અભેદ ચીજ, એ ઉપર દૃષ્ટિ પડતાં અનુભવમાં એકલો આત્મા હોય, બીજી ચીજ હોય નહીં. એ અનુભવને ધર્મ કહે છે. આહાહા! કેટલાક કહે કે માળા સોનગઢવાળાએ સમકિત મોંઘું બહુ કર્યું. વળી એમ કહે છે કેટલાક. (શ્રોતા : સોંઘુ મળે તો ભલે લઈ આવે). આહાહા! ભાઈ! સોનગઢવાળાનો ને ફલાણાનો—સમકિતના એમ બે પ્રકાર ક્યાં છે? જ્યાં વ્યવહારસમકિત એ સમકિત નથી, ત્યાં વળી બીજો પ્રકાર ક્યાંથી આવ્યો? આહા! અનાકુળ આનંદ.... એને કેમ બેસે? કંઈ ગંધેય આવી ન હોય, સાંભળવામાં આવ્યું ન હોય, વિચારમાં આવે નહીં. આવો મોટો પદાર્થ અંદર આહાહા! શું કરે છે વાત આ?

૧૦-૧૦ મણના પથરા ચડાવ્યા હશે પાલીતાણા ઉપર, કામ થયું હશે ત્યારે, નહીં? શેત્રુંજય. હવે એને–કીડીને કહે કે આ મોટા પથરા ઉપાડનારા ઉપાડીને માથે આ મંદિરો બનાવ્યા. ના, આ તો એમ કે આવા મોટા ૧૦-૧૦ મણના પથરા, એમ. એને બેસે નહીં એને કીડીને. આહાહા! આ ૧૦ મણના પથરા ઉપર ચડતા હશે ? કહે છે. એ તો ઉપર હશે ક્યાંક. હેઠેથી શું ચડે? એમ જેના હૃદય ટૂંકા–અલ્પ છે એને આ વાત કહે... આહાહા! આવો આત્મા? અનંત આનંદના ચોસલા જ્યાં પડ્યાં છે, કહે છે કે આહાહા! અનંત અનંત બેહદ જેનો જ્ઞાન સ્વભાવ છે. જ્ઞાનની હદ નથી એવા સ્વભાવવાળું તત્ત્વ એક જ દૃષ્ટિમાં આવતાં એને આત્મધર્મ શું છે એનું ભાન થાય. બાકી કોઈ ચીજ એમાં છે (નહીં). કહો, સમજાણું કાંઈ? એના ઉપર દૃષ્ટાંત આપે છે. છઠ્ઠો કળશ.

निर्वर्त्यते येन यदत्र किंचित्तदेव तत्स्यान्न कथं च नान्यत्
रुक्मेण निर्वृत्तमिहासिकोशं पश्यन्ति रुक्मं न कथंचनासिम्।।६।।

દેહ અને જીવની ભિન્નતા ઉપર દાખલો.

દેહ અને જીવની ભિન્નતા પર બીજું દૃષ્ટાંત (દોહરો)

खांडो कहिये कनककौ, कनक-म्यान-संयोग।
न्यारौ निरखत म्यानसौं, लोह कहैं सब लोग।।७।।

મૂળ શાસ્ત્ર : શબ્દાર્થ :–ખાંડો=તલવાર. કનક=સોનું. ન્યારૌ=જુદી. નિરખત=જોવામાં આવે છે.

અર્થ :–સોનાના મ્યાનમાં રાખેલી લોઢાની તલવાર સોનાની કહેવામાં આવે છે. પરંતુ જ્યારે તે લોઢાની તલવાર સોનાના મ્યાનમાંથી જુદી કરવામાં આવે છે ત્યારે લોકો તેને લોઢાની જ કહે છે.

ભાવાર્થ :–શરીર અને આત્મા એકક્ષેત્રાવગાહ સ્થિત છે. સંસારી જીવ ભેદવિજ્ઞાનના અભાવથી શરીરને જ આત્મા સમજી જાય છે; પરંતુ જ્યારે ભેદવિજ્ઞાનમાં તેમની ઓળખાણ કરવામાં આવે છે ત્યારે ચિચ્ચમત્કાર આત્મા જુદો ભાસવા લાગે છે અને શરીરમાંથી આત્મબુદ્ધિ ખસી જાય છે. ૭

अर्थ :–सोनेके म्यानमें रक्खी हुई लोहेकी तलवार सोनेकी कही जाती है; परंतु जब वह लोहेकी तलवार सोनेके म्यानसे अलग की जाती है तब लोग उसे लोहेकी ही कहते हैं।

भावार्थ :–शरीर और आत्मा एकक्षेत्रावगाहस्थित हैं। सो संसारी जीव भेदविज्ञानके अभावसे शरीरहीको आत्मा समझ जाते हैं। परंतु जब भेदविज्ञानमें उनकी पहिचान की जाती है तब चित्चमत्कार आत्मा जुदा भासने लगता है और शरीरमें आत्माबुद्धि हट जाती है।।७।।

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીનું પ્રવચન :

સોનાના મ્યાનમાં રાખી તલવાર લોઢાની, સૌ બધા એમ કહે કે સોનાની તલવાર.. સોનાની તલવાર. સોનાની તલવાર નથી એ તો મ્યાન છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

'खांडो कहिये कनककौ, कनक-म्यान-संयोग'.. લોઢાની તલવાર સોનાની કહી જાતી હૈ. છે તો લોઢાની તલવાર. પણ સોનાના મ્યાનને કારણે તલવારને સોનાની કહેવામાં આવે છે. जब वह लोहेकी तलवार सोनेके म्यानसे अलग की.... અક્ષર ફેર પડી ગયો છે છાપવામાં. તલવા..ર આની કોર જોઈએ, એને ઠેકાણે ભેગો આમ કરી નાંખ્યો છે. એમ

છેને બધે? જોડાઈ ગયો છે. સુધારી લેવું જોઈએ. હશે. लोहेकी तलवार सोनेके म्यानसे अलग की जाती है. ત્યાં ખેંચીને બહાર આમ જોવે, એ તો લોઢાની છે. સમજાણું કાંઈ? મ્યાન સોનાનું માટે તલવાર સોનાની એમ છે નહીં. તદ્દન ભિન્ન છે.

શ્રીમદ્‌માંય આવે છે ને. (શ્રોતા : જેમ અસિ ને મ્યાન..) 'જેમ અસિ ને મ્યાન..' પણ એના પહેલાં? 'ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી આત્મા દેહ સમાન, પણ તે બંને ભિન્ન છે જેમ અસિ ને મ્યાન.' પણ એ 'દેહથી ભિન્ન'ના અર્થમાં રાગ અને દ્વેષ બધા દેહ જડમાં જાય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? 'ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી.. ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહ સમાન, પણ તે બંને ભિન્ન છે, જેમ અસિ ને મ્યાન.' તલવાર ને મ્યાન બે જુદાં, એમ ભગવાન આત્મા અને દેહ અને રાગ બે જુદાં. એકલો દેહ ન લેવો ત્યાં. પુણ્ય-પાપનાં વિકલ્પ પણ બધા દેહ—કાર્મણશરીરમાં જાય છે બધા.

(શ્રોતા : દૃષ્ટાંત તો સાહેબ બરાબર સમજાય છે.) દૃષ્ટાંત બરાબર સમજાવવા માટે.. દૃષ્ટાંત સમજાવવા માટે દાખલો નથી. સિદ્ધાંત સમજાવવા માટે દાખલો છે. હવે દાખલો સમજાવવા માટે છે કે ઓલો સિદ્ધાંત સમજાવવા માટે દાખલો છે? આહા! જેમ તલવાર ઉપર મ્યાન સોનાનું, એથી એ તલવાર (સોના)ની એમ કહેવાય. પણ જ્યાં ભિન્ન પાડીને જોવે, તલવાર તો લોઢાની છે. એમ રાગ ને દ્વેષ, શરીરવાળો આત્મા કહેવાય, પણ એ આત્મા એવો છે નહીં. રાગ અને વિકલ્પના દેહથી જુદો જાણતાં, એ તો લોઢાની તલવાર જેવો ચૈતન્ય ભિન્ન છે. આહાહા!

કહો, આ છોકરા-બાયડી સાથે તો સંબંધ નથી, પણ રાગ સાથે પણ સંબંધ નથી એમ કહે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? પણ સંબંધ વિનાનો છે (તેથી) જુઓને દેહને આમ છોડીને હાલ્યા જાય છે. આહાહા! પાળી-પોષીને દેહ એવા કર્યા હોય, નવરાવી-નવરાવીને આમ સાબુના ઓલાં કરીને.. ઘરમાં એની બધી ઘરવખરીયું ભેગી કરી હોય. એના નામનું બધું જુદાં જુદાં હોય અને ઉપર પાછા નામ હોય. કોઈ ચોરી જાય તો ખબર તો પડે, એમ. (શ્રોતા : પત્તો લાગી જાય.) પત્તો લાગી જાય. નામ જાણે આમ આવી.. ..... ચાલ્યાં, કોઈ સાથે આવ્યા નહીં. એનાં નહોતાં તે સાથે ક્યાંથી આવે? એમ ખરેખર તો પુણ્ય ને પાપ એના નહોતાં તે સાથે ક્યાંથી આવે? એ પલટીને બીજાં વિકલ્પો થાય. એ કંઈ મૂળ ચીજ એની નથી. આહાહા!

'सोनेके म्यानमें रक्खी हुई लोहेकी तलवार (सोनेकी कही जाती है) परंतु जब वह लोहेकी तलवार सोनेके म्यानसे अलग की जाती है, तब लोग उसे लोहेकी कहे।' લોક તો પછી એને કહે કે લોઢાની છે બાપા આ તો. 'शरीर और आत्मा एक क्षेत्रावगाह

स्थित है'.. એક ક્ષેત્રે ભેગાં દેખાય માળા આહા! 'तो संसारी भेदविज्ञानके अभावसे... સંસારીને, રાગ અને શરીરથી ભગવાન ચૈતન્ય જુદો છે એના ભાનના અભાવે 'शरीरको ही आत्मा समझ जाते हैं'. શરીર જ હું, રાગ પણ હું, પુણ્ય પણ હું, વ્યવહાર પણ હું. 'परन्तु जब भेदविज्ञानमें उनकी पहिचान की जाती है तब चित्चमत्कार आत्मा जुदा भासने लगता है'.. એનું નામ ધર્મ અને એનું નામ સમ્યગ્દર્શન કહેવામાં આવે છે. આહાહા! 'और शरीरमें आत्मबुद्धि हट जाती है'. રાગ અને પુણ્યમાં આત્મબુદ્ધિ હટી જાય અને ભગવાન ચૈતન્ય આનંદમાં આત્મબુદ્ધિ થઈ જાય ત્યારે રાગથી આત્મા ભિન્ન ભાસે, ત્યારે સાચું જ્ઞાન અને સાચું દર્શન કહેવામાં આવે છે.

(પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્રથી વિભૂષિત પુરુષ જો તપ આદિ અન્ય ગુણોમાં મંદ પણ હોય તોય તે સિદ્ધિને પાત્ર છે. અર્થાત્ તેને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. એનાથી વિપરીત જો રત્નત્રય રહિત પુરુષ અન્ય ગુણોમાં મહાન પણ હોય તોય તે કદી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. યોગ્ય જ છે—સ્પષ્ટ રીતે માર્ગથી પરિચિત મનુષ્ય જો ચાલવામાં મંદ પણ હોય તોય તે ધીરે ધીરે ચાલીને ઈચ્છિત સ્થાને પહોંચી જાય છે પણ એનાથી વિપરીત જે અન્ય મનુષ્ય માર્ગથી અજાણ છે તે ચાલવામાં ખૂબ ઝડપી હોય તો પણ ઈચ્છિત સ્થાને પહોંચી શકતો નથી. (શ્રી પદ્મનંદી આચાર્ય, પદ્મનંદી પંચવિંશતિ અધિ-૧, શ્લોક-૭૪)

નાટક સમયસાર અક્ષરશઃ પ્રવચનના

૭ ભાગના પ્રકાશનાર્થે પ્રાપ્ત દાનરાશી

રૂા. ૧૦૦૦૦૦=૦૦

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી દિગંબર જૈન દિવાળી યાત્રા ગ્રુપ

રૂા. ૫૧૦૦૦=૦૦

શ્રી અંજુબેન માણેકલાલ (કૌશિકભાઈ), મુલુંડ

ડૉ. લીનાબેન અનિલકુમાર મોદી, પાર્લા

શ્રી ઈવેટ મીલન શાહ, એન્ટવર્પ

રૂા. ૧૫૦૦૦=૦૦

શ્રી શારદાબેન શાંતિલાલ શાહ પરિવાર

રૂા. ૧૧૦૦૦=૦૦

શ્રી ધીરજબેન દાદભાવાળા

શ્રી રંજનબેન શાહ

શ્રી મંજુલાબેન ગાલા

ડૉ. હીરાબેન સી. શાહ

શ્રી પ્રસન્નભાઈ બ્રોકર

શ્રી મંજુલાબેન કિશોરભાઈ ગોપાણી

શ્રી વિપુલભાઈ ભરવાડા

શ્રી સરોજબેન

શ્રી કનકબેન અનંતરાય શેઠ પરિવાર

શ્રી ચંદ્રાબેન મધુભાઈ શાહ પરિવાર

શ્રી જયાબેન જયંતીલાલ દોશી પરિવાર

શ્રી મીરા અનીલભાઈ શાહ, મસ્કત

શ્રી છગનલાલ કાલીદાસ વાધર પરિવાર

શ્રી એક મુમુક્ષુબેન

રૂા. ૭૫૦૦=૦૦

શ્રી નીતાબેન મધુભાઈ દોશી પરિવાર

રૂા. ૫૦૦૦=૦૦

શ્રી દક્ષાબેન બાબુલાલ ગાંધી

શ્રી ચંદ્રમણિબેન મણિયાર

શ્રી સંધ્યાબેન શૈલેષભાઈ લોડાયા (ઘાટકોપર)

શ્રી ઉષાબેન કીર્તિભાઈ કોઠારી

શ્રી દેવાંગ

શ્રી મમતાબેન ભાવીન શાહ

શ્રી હસમુખભાઈ વસાણી

શ્રી કસુંબાબેન અમૃતલાલ શેઠ, હ. સુધાબેન રજનીકાંત શેઠ

શ્રી હીરાબેન મણિલાલ શાહ

શ્રી દિવાળીબેન ભાણજીભાઈ ગડા

શ્રી રંજનબેન મહેન્દ્રભાઈ શાહ

શ્રી લાભુબેન મનુભાઈ કામદાર, પરિવાર

શ્રી કનકબેન કે. શાહ, કે. કે. શાહ

શ્રી મીતાબેન નીતિનભાઈ ઉદાણી

શ્રી ચંદ્રાબેન

શ્રી ઈન્દુબેન એમ. શાહ

શ્રી રૂપાબેન બ્રોકર

શ્રી નયનાબેન સંઘવી

શ્રી કોકીલાબેન નલીનભાઈ શાહ

શ્રી રજનીભાઈ શાહ

શ્રી ધનલક્ષ્મીબેન પ્રાણલાલ કામદાર પરિવાર

રૂા. ૫૦૦૦=૦૦

શ્રી લીનાબેન સંઘવી

શ્રી તરુબેન વી. શાહ

શ્રી ઈન્દુબેન જસવંતભાઈ મહેતા

શ્રી કાંતાબેન માસ્તર,
 હ. મધુરીબેન નંદુ, સોનગઢ

શ્રી વસુમતી બાબુલાલ મોદી

શ્રી સેજલબેન મહેતા

શ્રી મીતેશ જે. મહેતા

શ્રી ઈન્દુભાઈ પીપલીયા, હ. મહેન્દ્ર પીપલીયા,
 મનીષ પીપલીયા

શ્રી લક્ષ્મીબેન સાવલા

રૂા. ૩૦૦૦=૦૦

શ્રી ઝરણા કેતન શાહ

શ્રી બેલા કેતન દફતરી

શ્રી જ્યોતિબેન પ્રવીણભાઈ મહેતા

શ્રી હર્ષાબેન જનકભાઈ ટીમ્બડીયા

શ્રી ઈન્દિરા ધીરજલાલ શાહ

શ્રી નીકિતા ઋષભ મહેતા

રૂા. ૨૫૦૦=૦૦

શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ કે. શાહ

શ્રી રંજનબેન પ્રવીણભાઈ અજમેરા

શ્રી બચુભાઈ પારેખ

શ્રી શાંતાબેન કે. શાહ

શ્રી રૂપાબેન કિરીટભાઈ જોબાળિયા

શ્રી પ્રતીભાબેન છેડા

શ્રી પૂર્ણિમાબેન રોહિત માલીયા

શ્રી ભારતીબેન સાવલા

શ્રી રસિલાબેન આર. કે. શાહ

રૂા. ૨૧૦૦=૦૦

શ્રી પ્રીતિબેન સંજીવભાઈ કોઠારી

રૂા. ૧૧૦૦=૦૦

શ્રી કુંદનબેન ધીમંતભાઈ શેઠ

શ્રી ભાનુબેન સૂર્યકાંત કામદાર

રૂા. ૧૦૦૦=૦૦

શ્રી કલ્પના ઉદય ગોસલીયા

શ્રી દેવીબેન નીતિનબાઈ અજમેરા

શ્રી રીદ્ધિ ઋષભ વોરા

શ્રી અંકિતા કિરણ દેસાઈ

રૂા. ૫૦૦=૦૦

ડૉ. દીપક શેઠ

શ્રી નલીની મિલન સંઘવી

શ્રી ભારતીબેન દિ. દોશી

શ્રી અંશ દેવેન દોશી

શ્રી અર્હન કેનેશ શાહ

શ્રી પૂનમ પરાગ દેસાઈ

શ્રી હર્ષાબેન શાહ

શ્રી સીમંધરસ્વામી દિગંબર જિનમંદિર
(વિલે પાર્લા) મુંબઈ